Universitat de Girona

INFORMACIÓ I PERSUASIÓ: EN ELS ORÍGENS DE LA PREMSA CATALANA (C. 1500-1720)

Ricard Expósito Amagat

Per citar o enllaçar aquest document:
Para citar o enlazar este documento:
Use this url to cite or link to this publication: http://hdl.handle.net/10803/403989

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

Universitat de Girona

TESI DOCTORAL

INFORMACIÓ I PERSUASIÓ: EN ELS ORÍGENS DE LA PREMSA CATALANA (c. 1500-1720)

Autor: Ricard EXPÓSITO i AMAGAT

2014

Universitat de Girona

TESI DOCTORAL

INFORMACIÓ I PERSUASIÓ: EN ELS ORÍGENS DE LA PREMSA CATALANA (c. 1500-1720)

Autor: Ricard EXPÓSITO i AMAGAT

2014

Programa de doctorat en Ciències humanes i de la cultura

Departament d'Història i Història de l'Art

Dirigida pel Dr. Xavier Torres i Sans

Memòria presentada per optar al títol de doctor per la Universitat de Girona

"Not I, nor any one else can travel that road for you,
You must travel it by yourself.
It is not far…. it is within reach,
Perhaps you have been on it since you were born, and did not know,
Perhaps it is every where on water and land."

Walt Whitman (1819-1892), *Leaves of Grass*, 46

"Le present occupe si fort, qu'on diroit qu'on n'a pas le tems de reflechir sur le passé"

La vie de Corneille Tromp (...),
La Haia, chez Etienne Foulque, marchand libraire (...), 1694, p.1.

Als pares

Llista de publicacions derivades de la tesi

Ricard Expósito i Amagat, "La prensa catalana en la Guerra de Sucesión: entre la información y el privilegio", dins Pedro M. Cátedra (dir.), *Géneros editoriales y relaciones de sucesos en la Edad Moderna*, Salamanca, Sociedad Internacional para el Estudio de las Relaciones de Sucesos – Seminario de Estudios Medievales y Renacentistas, 2013, pp. 103-123.

Id., "Literatura prohibida a la Barcelona del tombant del segle XVII: les desiderates bibliogràfiques de Pau Ignasi de Dalmases i Ros", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 52 (2012), pp. 139-201.

Id., "Informació i premsa en temps de guerra: Gabriel Bro (segle XVIII)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironin*s, 53 (2012), pp. 335-358.

Id., "«Successos d'Europa» a la Catalunya rural de l'època moderna", *Pedralbes*, 28 (2008), pp. 611-621.

Abreviacions

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó

ACB: Arxiu Capitular de Barcelona

ACG: Arxiu Capitular de Girona

ACGAX: Arxiu Comarcal de la Garrotxa

ACN: Arxiu de Can Noguer

ACSE: Arxiu Comarcal de la Selva

AHCB: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

AHG: Arxiu Històric de Girona

AHM: Arxiu Històric de Moià

AHN: Archivo Histórico Nacional

AHPB: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona

AMF: Arxiu del mas el Fontanil

AMGi: Arxiu Municipal de Girona

AML: Archives municipales de Lyon

AMRL: Arxiu del mas Regàs de Lliors

ANF: Archives nationales de France

ASV: Archivio Segreto Vaticano

BC: Biblioteca de Catalunya

BLM: Biblioteca Lambert Mata

BMM: Biblioteca del Monestir de Montserrat

BMV: Biblioteca Marià Vayreda

BNE: Biblioteca Nacional de España

BNF: Bibliothèque nationale de France

BSDG: Arxiu diocesà i Biblioteca diocesana del Seminari de Girona

DACB: *Manual de novells ardits vulgarment apellat Dietari de l'antich consell barceloní*

DGC: *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*

MCAEZ: Médiathèque centrale d'agglomération Emile Zola

MP: Médiathèque de Perpinyà

UAB: Universitat Autònoma de Barcelona

UB: Universitat de Barcelona

UPF: Universitat Pompeu Fabra[1]

[1] Pel que fa a les altres biblioteques, centres i arxius que hem consultat per a l'elaboració de la base de dades (BD) de la premsa antiga (i que també apareixen en els capítols següents), vide l'annex del capítol 7, 2.

Índex de figures

1. Crides i edictes virregnals (I i II).....86

2. Gravats: premsa no periòdica (1500-1599).....263

3. Gravats: premsa no periòdica (1600-1720).....263

4. Premsa no periòdica del segle XVI.....290

5. Temes (segle XVI): percentatge.....298

6. Premsa no periòdica: 1600-1720.....306

7. Producció de premsa a Madrid sense periodicitat (1600-1719).....309

8. Producció de premsa a Sevilla sense periodicitat (1600-1719).....311

9. Temes (1600-1720): percentatge.....329

10. Gasetes i relacions tipus gaseta.....345

11. Fullets no periòdics impresos a Catalunya durant la Guerra de Successió.....380

12. Premsa periòdica impresa a Catalunya durant la Guerra de Successió.....382

Índex de taules

1. Gasetes i relacions tipus gaseta impreses a Catalunya.....182

2. Gasetes i relacions tipus gaseta de la Guerra dels Segadors.....185

3. Impressors i/o llibreters de Barcelona, Perpinyà, Lleida, sense lloc,
i no identificats (s. XVI): nombre de fullets.....292

4. Geografia (s. XVI): nombre de notícies.....299

5. Nom de l'autor – ofici, condició o
lloc d'origen o de residència.....302

6. Impressors i/o llibreters de Barcelona: nombre de fullets
i anys d'activitat (1600-1720).....313-315

7. Impressors i/o llibreters de Girona, Lleida, Perpinyà, Tarragona,
Tortosa i Moià (1600-1720).....324

8. Geografia (1600-1720): nombre de notícies.....332-333

9. Geografia de la informació (periòdica): 1640-1647.....346-347

10. Mestres de llegir, escriure i comptar municipals, Olot, segle XVII.....432-433

11. Quadern amb censals del Soler de les Encies, 1611-1650.....441

12. Quadern amb censals del Soler de les Encies, 1663-1720.....443

13. Quadern del mas Costa (Montagut), 1767-1782.....447

14. Noves i avisos: procedència o tema (Josep de Monfar i Sorts).....492

ÍNDEX

RESUM / SUMMARY / RESUMEN / RÉSUMÉ.....1

INTRODUCCIÓ.....5

2. LA HISTORIOGRAFIA.....12

2.1. Els antecedents.....19
La galàxia Gutenberg ……..…….……20
Un agent de canvi: "The unacknowledged revolution"……...21
La història de l'imprès: del llibre als materials menors……..…23
Strukturwandel der Öffentlichkeit…….....26
Un balanç…….....31
2.2. La informació política……..…31
2.3. La difusió informativa:
"les cerimònies de la informació", papers "sediciosos" i "colportage".....37
2.4. Informació i opinió…….....43
2.5. Un estudi de cas: la premsa.....48
França: el model continental?.....51
El model anglès…….....55
Espanya…….....…….60
2.6. La premsa a Catalunya…….....…69

3. LA INFORMACIÓ A LA CATALUNYA MODERNA…….....78

3.1. La informació abans de l'era de la informació…….……79
3.2. Els gèneres informatius……82
Crides i edictes……..……...……82
3.3. Els productors de la informació: entre l'estímul del poder i el negoci editorial.....95
La "política editorial" del Consell de Cent…….....97
El negoci de la informació impresa (i manuscrita).....…….....124
3.4. Una cerimònia de la informació: el *Te Deum*…….……131

4. LA PREMSA ANTIGA:
ASSAIG DE DEFINICIÓ DELS GÈNERES INFORMATIUS……..……150

4.1. Relació.....153
4.2. Relació extensa.....161
4.3. Carta.....164
4.4. Avís.....171
4.5. Nova.....174
4.6. Gaseta i relació tipus gaseta.....175
La periodicitat.....178
4.7. La permeabilitat dels gèneres.....189

5. L'EDICIÓ DE LA NOTÍCIA:
ENTRE PRIVILEGI I CENSURA……192

5.1. El marc corporatiu……..……192
Tres segles decisius…….....194
Llibreters i impressors: "els professionals de l'imprès"…….....201
Sant Jeroni i sant Joan: una convivència difícil……..…….....204
Les pugnes pel domini del mercat de l'imprès…….....208
5.2. El marc legislatiu: els controls de l'edició…….218
Llicència i privilegi…….....219
Legislació i premsa…….....226
Premsa privilegiada…….....232

6. LA MANUFACTURA DE LA PREMSA:
ASPECTES FORMALS I MATERIALS.....239

6.1. Els títols.....240
6.2. Format i extensió.....243
6.3. El paper.....244
6.4. Els tipus mòbils.....251
6.5. Els peus d'impremta.....253
6.6. Els gravats.....258
Gravats seculars.....264
Marques d'impressors i de llibreters.....265
La informació gràfica: la creació d'un codi visual.....267
6.7. Els tiratges.....272
6.8. Els preus.....277

7. LA PRODUCCIÓ DE LA PREMSA A CATALUNYA:
c. 1500-1720.....283

7.1. Els orígens: l'etapa "incunable" i el segle XVI.....285
Els centres editorials i els professionals de l'imprès.....291
Els temes.....295
La geografia de la informació.....299
Llengües i autors.....301
7.2. Desenvolupament i plenitud: 1600-1720 305
Els centres editorials i els professionals de l'imprès.....312
Els temes.....325
La geografia de la informació.....330
Autors (i traductors).....333
Les llengües.....337
7.3. La premsa periòdica.....339
7.4. "Non fermandosi, salvo, che per lasciar pieghi di lettere, o levarne":
la comunicació postal i la premsa.....347

8. LA FI D'UNA ÈPOCA: 1670-1720.....355

8.1. El redreç de la premsa i de la periodicitat:
de la capitulació de Barcelona (1652) a la guerra austroturca (1683-1699).....356

8.2. Cap a una premsa privilegiada....362
8.3. La Guerra de Successió: del privilegi a la derrota....370
Els Figueró, impressors reials de Carles III....371
El control (polític) de la informació....375
Premsa privilegiada en temps de guerra....379
La difusió estrangera i peninsular de la premsa....384
8.4. La premsa sota Felip V: canvis i continuïtats....389
Josep Texidó, impressor reial de la nova dinastia....390
Gabriel Brò, tipògraf i llibreter gironí....396
8.5. Un balanç (provisional) d'una època....404

9. NIVELLS D'ALFABETITZACIÓ I PRÀCTIQUES CULTURALS A LA CATALUNYA MODERNA....407

9.1. Alfabetització i familiaritat amb el món de l'imprès a la Catalunya moderna: la historiografia....408
9.2. La Catalunya urbana: la ciutat de Barcelona....416
Llegir, escriure, comptar: l'aprenentatge de les pràctiques culturals....419
9.3. Els municipis catalans....426
Eclesiàstics i artesans....433
9.4. *De Institutione femine*: l'ensenyament femení....435
9.5. La Catalunya rural....437

10. «SUCCESSOS DIGNES DE MEMÒRIA»: RECEPCIÓ I CONSUM DE PREMSA A LA CATALUNYA URBANA....452

10.1. Escoltar la lletra....453
10.2. Els consumidors de premsa urbans....462
Jaume Ramon Vila....465
Pere Gil....467
Jeroni Pujades....468
Miquel Parets....477
Jeroni de Real....484
Josep de Monfar i Sorts....487
Pau Ignasi de Dalmases i Ros....495
10.3. Altres lectors: un erudit botiguer de teles i un filòleg de l'Església....503

11. «EN UN RACÓ DE MÓN»: RECEPCIÓ I CONSUM DE PREMSA A LA CATALUNYA RURAL....506

11.1. Una pagesia al marge de la història?....508
11.2. Memòries de mas....510
11.3. Els consumidors de premsa al camp....512
Els Soler de les Encies....515
Els Anglada de Fonteta....524
Els Regàs de Santa Maria de Lliors....525
Els Fontanil de Cogolls....531
Joan Guàrdia....532
Fèlix Domènech....536
Joan Fàbrega....540

La família Lleopart de Vilalleons.....543
Jaume Avellà, prevere.....545
Els Noguer de Parcés de Sant Martí Sacalm.....549
La família Bellsolell d'Arenys de Munt.....552
11.4. "Un racó d'Espanya, i de tota Europa" 555

CONCLUSIONS.....557

CONCLUSIONS (francès).....569

BIBLIOGRAFIA.....581

ANNEX.....656

SUMMARY

Information and Persuasion: The Origins of the Catalan Press (c. 1500-1720)

The main objective of this thesis is to analyse public information in Early Modern Catalonia: its production, circulation and consumption from the end of the Middle Ages until the end of the War of the Spanish Succession and the War of the Quadruple Alliance. To this end, after examining the various information media (printed, manuscript and oral), the thesis concentrates on a case study: the press manufactured in the Principality of Catalonia from the points of view of its benefits for its 'editors' (printers and booksellers) and of the wishes (or needs) of the authorities. Single event newsletters (often entitled *avisos, cartes, noves* or *relacions*), as well as a periodical press (gazette-type pamphlets and gazettes), were distributed throughout the Principality and beyond. This press –which we have placed within the European context of the time– was read, and heard read aloud, by readers and audiences who were hungry for news, both in the cities and in the countryside. At the same time, we have examined questions of literacy and the creation of a primitive "public sphere". All of which has enabled us to speak of an "information era" that existed long before the current era of excessive information.

Key words: information; press; readers and listeners; literacy; public sphere; Catalonia; Early Modern period.

RESUM

Informació i persuasió: en els orígens de la premsa catalana (c. 1500-1720)

L'objectiu principal d'aquesta tesi és analitzar la informació pública a la Catalunya moderna: la seva producció, la circulació i el seu consum des de la darreria de l'edat mitjana fins al desenllaç de la Guerra de Successió i els anys del conflicte de la Quàdruple Aliança. Per això, una vegada examinats els diferents gèneres informatius (impresos, manuscrits i orals), hem escollit un estudi de cas: la premsa manufacturada al Principat, tant per al benefici dels seus "editors" (estampers i llibreters) com per voluntat (o necessitat) de les autoritats. Avisos, cartes, noves i relacions, així com la premsa periòdica (relacions tipus gaseta i gasetes), es difonien arreu del territori i a

l'exterior. Aquesta premsa (que hem situat en el context coetani europeu) era llegida i escoltada llegir per uns públics àvids de notícies, a la ciutat i al camp. Paral·lelament, també hem revisat els nivells d'alfabetització i hem tractat la formació d'una primitiva "esfera pública". Tot això ens ha permès referir-nos a una "era de la informació" molt abans de la present "era de la (sobre)informació".

Paraules clau: informació; premsa; lectors i oïdors; alfabetització; esfera pública; Catalunya; edat moderna.

RESUMEN

Información y persuasión: en los orígenes de la prensa catalana (c. 1500-1720)

El objetivo principal de esta tesis es analizar la información pública en la Cataluña moderna: su producción, circulación y su consumo des de finales de la Edad Media hasta el desenlace de la Guerra de Sucesión y los años de la Guerra de la Cuádruple Alianza. En consecuencia, una vez examinados los diferentes géneros de la información (impresos, manuscritos y orales), hemos seleccionado un estudio de caso: la prensa manufacturada en el Principado de Cataluña, bien para el beneficio de sus "editores" (impresores y libreros), bien por voluntad (o necesidad) de las autoridades. Avisos, cartas, nuevas y relaciones, así como la prensa periódica (relaciones tipo gaceta y gacetas), se distribuían en el país y en el exterior. Dicha prensa (que hemos situado en el contexto coetáneo europeo) era leída y escuchada leer por unos públicos ávidos de noticias, en la ciudad y en el campo. Paralelamente, también hemos revisado los niveles de alfabetización y hemos tratado la formación de una primitiva "esfera pública". Todo ello nos ha permitido identificar una "era de la información" mucho antes de la presente "era de la (sobre)información".

Palabras clave: información; prensa, lectores y oidores, alfabetización; esfera pública; Cataluña; Edad Moderna.

RÉSUMÉ

Information et persuasion: aux origines de la presse catalane (c. 1500-1720)

Cette thèse de doctorat a comme principal objectif l'analyse de l'information publique dans la Catalogne moderne : sa production, la circulation et sa diffusion depuis la fin du Moyen-Âge jusqu'à la fin de la guerre de Succession et durant les années du conflit de la Quadruple-Alliance. Ainsi, après l'examen des différents genres d'information (imprimés, manuscrits et oraux) nous avons choisi une étude de cas: la presse manufacturée en Catalogne, aussi bien pour le privilège de leurs « éditeurs » (imprimeurs et libraires) que pour la volonté (ou le besoin) des autorités. Occasionnels et canards (« avisos », « cartes », « noves » et « relacions »), ainsi que la presse périodique (relations proto-périodiques et gazettes) étaient diffusées sur tout le territoire et vers l'étranger. Cette presse, que nous avons située dans le contexte européen de l'époque, était lue et écoutée par un public qui, dans la ville et à la campagne, était désireux d'avoir des nouvelles. Parallèlement, nous avons évalué les niveaux d'alphabétisation et avons traité la formation d'un « espace public » primitif. Cela nous a permis d'identifier une « ère de l'information » bien avant l'actuelle « ère de (sur)information ».

Mots clés: information ; presse ; lecteurs et auditeurs ; alphabétisation ; espace public ; Catalogne ; époque moderne.

INTRODUCCIÓ

A la segona meitat del segle XVII, Lluís XIV de França acostumava a fer-se llegir gasetes holandeses. També es preocupava pels continguts de la *Gazette* del seu regne, fundada el 1631, que eren convenientment supervisats abans de la impressió. I li molestaven especialment els "lardons" i les gasetes manuscrites que tractaven i difonien els seus afers arreu d'Europa, sobretot aquells títols estrangers "fabriquées avec beaucoup d'imprudence", tal com escrivia el mateix Rei Sol al seu ambaixador a la Haia el 1663[2]. Certament, aquesta imatge d'un Lluís XIV tan atent a la difusió d'informació estampada i manuscrita, i a la conseqüent creació d'opinions desfavorables a les seves polítiques, contrasta amb aquella altra imatge, molt més tradicional, del monarca "absolu", del distant senyor de Versalles i la rígida etiqueta de Cort. Tanmateix, aquest contrast és només aparent o fictici, fruit de les tradicions historiogràfiques: Lluís XIV, com molt altres coetanis seus, reconeixia la importància de la circulació d'informació pública i privada entre els súbdits, sobretot entre aquells membres dels estaments més elevats, i també entre els dignataris estrangers. No era pas un cas únic o excepcional. Per exemple, sembla que Felip IV intervenia en la redacció de relacions que acabarien passant per la impremta. Sorprenentment, però, la informació pública de l'edat moderna, així com la seva circulació i el seu consum o recepció, no ha atret l'atenció dels estudiosos fins fa ben poc, en bona part com a resultat de l'estatus actual –científic i social– d'aquest camp i de la teorització creixent al voltant de la "societat de la informació". Això no obstant, aquest tipus d'informació posseeix unes arrels molt més profundes.

Fem-ho, doncs, avinent: aquesta tesi doctoral té com a objectiu bàsic aportar una mica de llum sobre la informació pública a l'edat moderna, a la Catalunya del període comprès entre c. 1500 i 1720, o sigui, des de la tardor de l'edat mitjana (l'etapa "incunable" en termes tipogràfics) fins l'endemà de la Guerra de Successió i el conflicte de la Quàdruple Aliança (els primers anys del que hem anomenat la "Nova Planta de la impremta"). Aquest camp, gairebé no cal dir-ho, és molt ampli; tal vegada massa per a l'esforç individual. Per això hem escollit un estudi de cas: la premsa impresa (i, en part,

[2] E. HATIN, *Les gazettes de Hollande et la presse clandestine aux XVIIe et XVIIIe siècles*, París, chez René Pincebourde, éditeur, 1865, pp. 91-92.

la manuscrita) produïda i consumida al Principat. Així, en els capítols que segueixen oferirem una primera reconstrucció general dels orígens i del desenvolupament d'aquesta premsa catalana i, també, intentarem respondre una sèrie de preguntes com ara què caldria entendre per "informació" abans de "l'era de a informació"? O quins foren els principals gèneres i instruments informatius i com es difonien? També examinarem els condicionants corporatius, tècnics i legals de la manufactura de la premsa; les xifres de producció (nombre de títols conservats i tiratges) que assoliren els impresos de jornada "ocasionals" i periòdics; les dades que podem extreure del seu tractament estadístic; com s'insereix la premsa catalana en els contextos hispànic i europeu; qui consumia (llegia o escoltava llegir) la premsa (i, és clar, altres papers "de remenderia") a la ciutat i al camp català (els públics receptors); i, també, veurem si es desenvolupà una primitiva "esfera pública".

El nostre interès inicial per la informació pública a la Catalunya i a l'Europa modernes és, en bona part, "culpa" de dues persones: en primer lloc, del professor Xavier Torres Sans, responsable d'un parell d'assignatures de la llicenciatura d'Història[3] (UdG) que ens mostraren una Europa i una Corona d'Aragó molt més complexes del que fins llavors havíem imaginat i on les cultures impresa, manuscrita i oral, sempre en diàleg, eren indispensables per al conjunt del cos social. El segon "culpable" és el professor Henry Ettinghausen. Els quatre volums de la seva obra sobre la premsa durant la Guerra dels Segadors[4] ens revelaren, materialment, la riquesa informativa del Sis-cents; aquelles relacions, cartes, avisos, noves i gasetes ens semblaren, d'entrada, estranyament modernes: els catalans d'aleshores (com també els madrilenys, els sevillans, els lisboetes, els parisencs...) podien tenir notícies recents, o almenys força actuals, dels successos ocorreguts no només a la seva terra sinó també arreu de la península ibèrica, dels territoris europeus, de Moscòvia, de les terres del Turc, etc. La informació, per tant, ja no era un privilegi de reis, nobles o grans mercaders. Quan començarem els estudis de doctorat, el professor Torres ens va plantejar la possibilitat d'investigar la manufactura i la difusió d'aquesta mena de fullets a la Catalunya moderna. Començarem a elaborar una base de dades amb els títols

[3] "Història moderna de la Corona d'Aragó (c. 1450-c. 1750)", curs 2004-2005; "Història política d'Europa (segles XVI-XVII): absolutisme, pactisme i patriotisme a l'Europa occidental (c. 1450-1650)", curs 2005-2006.

[4] *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, a cura de H. Ettinghausen, 4 vols., Barcelona, 1993.

conservats des de la darreria del segle XV fins a mitjan segle XVII. Fou el principal resultat del Treball d'Iniciació a la Recerca (2008). Ben aviat, però, ens adonarem que era necessari ampliar-la fins més enllà de la Guerra de Successió per tal de poder observar l'evolució dels diferents gèneres, tant dels no periòdics com dels seriats i periòdics, així com l'efecte de cada conjuntura històrica sobre la producció. No foren les úniques modificacions: també decidirem aproximar-nos als seus consumidors reals (lectors i oïdors) gràcies als seus propis dietaris i memòries urbanes, als llibres de família de pagès, als arxius patrimonials; resseguirem les "polítiques editorials" de les institucions catalanes (fonamentalment la del Consell de Cent) a través de les fonts oficials i comptables; i reconstruírem què suposava el "negoci de la informació" entre llibreters i impressors (aquí hi tingueren molt a veure els suggeriments i les referències bibliogràfiques i arxivístiques del professor Javier Burgos).

En el moment de fer una valoració general de la tasca realitzada durant aquests anys creiem que hem aportat una sèrie d'elements al coneixement de la història de la informació a la Catalunya moderna, entre d'altres: l'abundància d'informació pública (estampada, manuscrita i oral), que es difonia entre tots els estaments, ens permet identificar i caracteritzar una "era" i una "societat" de la informació, catalana i europea, molt anterior a l'"era de la (sobre)informació" contemporània; també hem defensat, com podrà comprovar el lector, l'existència d'una "esfera pública" (en realitat, més d'una) al Principat, això sí, diferent del model clàssic habermasià; la premsa impresa, sobretot en el cas dels papers d'aparició conjuntural, era una "fórmula editorial" (per utilitzar l'expressió de Roger Chartier)[5] perfectament adaptada als tallers catalans i que contribuïa de manera decisiva a la supervivència diària de les impremtes; amb la creació de la base de dades hem registrat més de 1400 fullets no periòdics i al voltant de set centenars de gasetes, un corpus provisional però prou sòlid, apte per al tractament estadístic i que pot ésser ampliat; l'estudi de les publicacions protoperiòdiques i periòdiques (relacions tipus gaseta i gasetes) ens ha permès datar la gènesi de la periodicitat informativa ja a l'inici de la Guerra dels Trenta Anys, en un moviment de conjunt paneuropeu; i la nostra aproximació als consumidors efectius de relacions i gasetes a la ciutat i al camp, des d'artesans fins a diplomàtics, des de masovers fins a grans hisendats, ens ha portat a revisar –positivament– els "nivells d'alfabetització" (i

[5] R. CHARTIER, "Lecturas y lectores «populares» desde el Renacimiento hasta la época clásica", dins G. Cavallo i R. Chartier (dirs.), *Historia de la lectura en el mundo occidental*, Madrid, 1998, p. 429.

els d'analfabetisme)[6] i a localitzar noves fonts per a la seva quantificació (unes fonts, val a dir, molt més precises que no pas els tradicionals recomptes de signatures).

A l'hora d'organitzar el treball, hem optat per dividir-lo en diversos capítols. Repassem-los o, de fet, anunciem-los molt breument. Els primers (2-3) són la contextualització i la definició del camp general: la historiografia a l'entorn de la informació i de la premsa a Europa, a Espanya i a Catalunya, seguida de l'anàlisi dels gèneres informatius, els seus productors i la transmissió informativa (crides i edictes, "cerimònies de la informació" –Michèle Fogel–[7], el *Te Deum*). El capítol 4 és un assaig de definició dels gèneres de la premsa catalana (i hispànica), la seva evolució i la pervivència en el temps. El cinquè, d'una banda, correspon a l'examen del marc corporatiu de la impremta i de la llibreria catalanes (de les barcelonines en especial), o sigui, del món editorial que s'ocupava de la manufactura dels papers d'actualitat, i, de l'altra banda, és també l'estudi de la legislació que regia l'edició de les notícies. Els capítols següents, el 6 i el 7, són dedicats als aspectes formals i materials de la premsa (com ara el tipus de paper, la presència de gravats, els tiratges, etc.) i a l'anàlisi estadística de la producció conservada o identificada (les xifres globals, les llengües, la geografia informativa, etc.), a més d'unes breus indicacions sobre la comunicació postal i la circulació de les noves. Aquest tractament estadístic també ens permet resseguir la història de la premsa des de la darreria del segle XV fins a la segona dècada del XVIII. En el capítol vuitè bàsicament examinem la consolidació de la periodicitat i el control polític de la informació, el qual era essencial per a les autoritats del rei i les de la terra, sobretot en temps de conflicte bèl·lic, institucional o religiós (tot sovint una mateixa cosa). I, finalment, en els darrers capítols abans de les conclusions analitzem el consum efectiu o real de la premsa (i de la informació): a la ciutat (capítol 10) i a la ruralia (capítol 11), després d'haver introduït l'alfabetització masculina i femenina del període (capítol 9). En síntesi, a través de les pàgines d'aquesta investigació doctoral reconstruïm el món de la informació pública, amb la premsa al capdavant: un recorregut històric que va de la impremta al lector i –no ho oblidem– a l'oïdor.

[6] Cf. D. CRESSY, "Levels of illiteracy in England, 1500-1730", *The historical journal*, 20, 1 (1977), pp. 1-23.
[7] M. FOGEL, *Les cérémonies de l'information dans la France du XVIe au milieu du XVIIIe siècle*, [París], 1989.

Per descomptat, aquest treball mai no hauria estat possible sense la concessió d'una beca del "Programa Nacional de Formación de Profesorado Universitario" (FPU) del Ministerio de Educación y Ciencia (abril de 2007 – març 2011), juntament amb el suport d'un parell de projectes ministerials (HAR 2008-04833 i HAR 2011-23151), ni, tampoc, sense la col·laboració de moltes persones que, en el transcurs d'aquests anys, ens han ajudat d'una manera o altra. La llista és llarga i, malauradament, no podem reproduir-la tota. Però és un deure mencionar diversos noms. En primer lloc, volem agrair profundament al professor Xavier Torres la seva paciència davant les nostres mancances. Durant sis anys hem pogut comptar tothora amb el seu guiatge, amb la seva ajuda o suport i l'exigència per la feina ben feta. Com hem comentat més amunt, ell és un dels "culpables" del nostre interès per la història de la informació a la Catalunya i a l'Europa de l'època moderna (i, també, per molts d'altres temes concomitants, com ara els llibres de família de pagès, els nivells d'alfabetització, etc.). Confiem en que sabrem aprofitar el mestratge rebut. Henry Ettinghausen, el "segon culpable" i un dels nostres "sants" –laics– personals (per dir-ho a la manera d'un conegut historiador francès) ens va oferir generosament els seus consells, la seva erudició i, el que és molt més important encara, la seva amistat. Alguns professors de la Universitat de Girona també ens van ajudar de diverses maneres. Així, hem de regraciar l'ajuda de Javier Burgos, professor d'Història Moderna i profund coneixedor de la cultura de l'imprès setcentista, d'aquí i d'arreu: les nombroses referències compartides de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona i de l'Archivo Histórico Nacional ens han facilitat moltíssim la recerca, com també les llargues converses mantingudes sobre els temes més diversos (relacionats amb la tesi o no). Francesc Miralpeix, professor d'Història de l'Art, va corregir-nos una primera versió del capítol dedicat a la manufactura de la premsa i la seva vessant més "artística" (els gravats), i mai no ha deixat de facilitar-nos bibliografia que ha enriquit els apartats corresponents. Josep Olesti, professor del Departament de Filosofia, ens va assessorar sobre les qüestions teòriques i filosòfiques vinculades o relacionades amb l'esfera pública. Elisa Varela, professora de Paleografia i d'Història de les Dones, ens ha solucionat molts dubtes paleogràfics i sempre ens ha animat a seguir endavant. També hem d'agrair al filòleg i amic Pep Vila que ens hagi ajudat en innombrables ocasions: per tots els documents lliurats i els valuosos comentaris oferts. I sense la col·laboració i els coneixements tècnics de Joan Carreño no hauríem pogut elaborar una base de dades (més d'una, de fet) tan acurada, versàtil i de fàcil modificació o ampliació.

Òbviament, aquesta investigació tampoc no hauria vist la llum sense la col·laboració dels arxivers i dels bibliotecaris. De nou, la llista no és curta: de l'ACA, de l'AHCB, de l'AHN, de l'AMGi, la BC, la BNE, la BNF, etc. Cal, però, destacar alguns professionals: Dolors Serra i Kiel de la Mediateca de Perpinyà; F. Xavier González de la Biblioteca de Catalunya; Icíar Muguerza de la Biblioteca Nacional de España; Marina Ruiz de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona; John O'Neill de la Hispanic Society; i, com és lògic, del Servei d'Obtenció de Documents de la UdG: Montserrat Merino, Dolors Maset i Laia Molina. Mossèn Josep Jou (†) va fer les primeres gestions amb l'ASV. Dels arxius o fons patrimonials hem d'agrair, en primer lloc i vivament, les grans facilitats i la llibertat que ens ha ofert la família Sala durant la consulta de l'arxiu de can Noguer (les Planes d'Hostoles), sobretot per part dels seus curadors, la Carme Sala i en Lluís Crespo. La seva preocupació per la conservació del fons familiar (i per la "microhistòria" del nostre país que conté) no solament és digne d'elogi i d'admiració sinó també modèlica. Lamentablement, en Lluís (com l'enyorat Manel) ens ha deixat massa aviat; siguin aquestes línies, doloroses, i aquest treball un petit homenatge, més que merescut, a un home savi. El company i amic Pau Vila ens ha permès accedir al magnífic fons de la família Regàs de Santa Maria de Lliors (Arbúcies) i ens ha assistit en la localització dels documents (pergamins, papers, fullets impresos...) més amagats de la biblioteca. També volem deixar constància de la bona acollida que vam rebre als arxius de la família Arnau del Fontanil de Cogolls, de la família Llagostera d'Olot i dels Llover de les Planes.

Finalment, és una obligació esmentar aquells bons amics i amigues que ens han donat un cop de mà o que ens han animat en els moments més difícils: Juan José Argüelles, el qual, en més d'una ocasió, ens ha ajudat a buidar protocols notarials i algunes fonts institucionals; Xavier Bosch, company d'excursions per la Catalunya dels masos d'una i altra banda de la frontera pirinenca; Cécile –"Céci"– Burel; Pere Joan Casellas; Josep Llover (†); Romina Ribera; Jordi Esteve Rubió, "fellow traveller" una mica orwellià; Josep Portell, amb qui hem compartit (i compartim) les inquietuds pròpies dels doctorands i la preocupació pel futur; i Jordi Vivo. A tots plegats, moltes gràcies. I ja per acabar, malgrat que en realitat haurien d'ocupar el primer lloc, als meus pares. Tot el que hi pugui haver de bo en aquest treball, poc o molt, pertany a tots ells. No caldria dir, però, que els errors i les mancances són de responsabilitat exclusivament

de l'autor. Així, creiem que és del tot pertinent fer nostres les paraules que el jurista Jeroni Pujades (1568-1635) va escriure al principi del segle XVII: "Si hi haurà faltes, descuit o d'altres errors no serà per voler fer frau, sinó per flaquesa humana. Suplirà la falta qui millor certesa tinga"[8].

Les Planes d'Hostoles, 26 d'octubre de 2013

[8] J. PUJADES, *Dietari de Jeroni Pujades*, edició a cura de J. M. Casas Homs, pròleg d'A. Duran Sanpere, Barcelona, 1975, vol. I (1601-1605), p. 68.

2. LA HISTORIOGRAFIA SOBRE LA INFORMACIÓ A L'ÈPOCA MODERNA

"Knowledge is of two kinds. We know a subject ourselves, or we know where we can find information upon it". Aquesta sentència de Samuel Johnson (1709-1784), recollida pel seu biògraf més recordat, James Boswell, fou encunyada en ple segle de la Il·lustració[9]. Tot i que Johnson es referia a la informació que es podia consultar en els llibres, sens dubte l'escriptor britànic coneixia la importància d'altres fonts i gèneres informatius, com ara la premsa, les proclamacions, els edictes, etcètera. De fet, ell mateix era col·laborador, polític i literari, de diversos periòdics de l'època com *The Gentleman's Magazine*. I fou precisament durant el seu temps quan la premsa es transformà en "Fourth Estate", en quart poder, en expressió no pas menys famosa atribuïda al seu coetani Edmund Burke[10]. La informació pública, tanmateix, ja feia centúries que formava part de la vida quotidiana dels europeus i que nodria el seu coneixement, la informació impresa en especial, com ara els papers eixits de les estampes manuals ja des de l'inici de l'edat moderna: premsa ("avvisi", "Neue Zeitungen", "relaciones", cartes, noves, i, més endavant, els instruments periòdics –"corantos", "newbooks", gasetes–); crides; memorials; cartells ("affiches", "placards"); poemes i gravats sobre l'actualitat del moment; peces publícistiques polítiques i religioses; entre molts d'altres treballs "de remenderia" que eren, en general, de naturalesa (molt) efímera.

---

[9] J. BOSWELL, *The life of Samuel Johnson, LL. D. comprehending an account of his studies and numerous works, in chronological order; a series of his epistolary correspondence and conversations with many eminent persons; and various original pieces of his composition, never before published; the whole exhibiting a view of literature and literary men in Great Britain for near half a century during which he flourished. By James Boswell, esq. With copious notes and biographical illustrations by Malone. In four volumes*, Londres, printed for J. Richardson and Co., G. Offor, Thomas Tegg, [etc.], 1823, vol. II, p. 363.

[10] L'any 1841 Thomas Carlyle va atribuir el terme a Burke, el qual sembla que l'havia utilitzat de manera pejorativa en un debat parlamentari del 1787. Vide J. SCHULTZ, *Reviving the fourth estate. Democracy, accountability and the media*, Cambridge, 1998, p. 49.

Certament, la informació pública posseeix unes arrels profundes[11], tot i que no ha estat fins a les darreres dècades que l'interès per aquest camp i el seu paper transformador en la societat ha augmentat de manera notable: "Commentators –escriu el sociòleg Frank Webster– increasingly began to talk about «information» as a distinguishing feature of the modern world thirty years or so ago. This prioritisation of information has maintained its hold now for several decades and there is little sign of it losing its grip on the imagination"[12]. Sociòlegs, antropòlegs, filòsofs, economistes i altres científics dels àmbits i de les escoles més diverses han contribuït a l'estudi de la "informació" (pública i privada), de "l'era de la informació", de "la societat de la informació", de "l'economia de la informació", etc. Els periodistes ja fa dècades que reflexionen sobre la "matèria primera" de la seva professió: l'any 1963, per exemple, el periodista i escriptor barceloní Manuel Vázquez Montalbán va publicar la primera edició d'*Informe sobre la información*, una anàlisi –i una denúncia– del control o de la influència que exerceixen els grups de pressió i les oligarquies sobre les agències i els mitjans d'informació impresos i audiovisuals[13]. I, més recentment, els historiadors han començat a investigar la "història de la informació", la de l'època moderna inclosa. Aquesta nova atracció probablement s'explica com un resultat del lloc assolit per la informació en la societat globalitzada, sobretot des del moment en què la "galàxia Gutenberg" conviu amb la "galàxia Internet". Com ha analitzat el també sociòleg Manuel Castells al voltant de "l'era de la informació" i de la globalització, i subratllen alguns economistes, l'economia mundial es fonamenta en el flux i en l'intercanvi pràcticament instantanis d'informació, capital i comunicació cultural; així, aquelles persones que tenen la capacitat de gestionar la informació són les que lideren

[11] Recordem que, per exemple, els oficials de la República romana i els de l'Imperi que la succeí s'ocupaven de divulgar certa mena d'informació pública: les lleis, els edictes (*edicta*). Vide, entre d'altres, F. MILLAR, *A Greek Roman Empire. Power and belief under Theodosius II (408-450)*, Berkeley i Los Angeles – Londres, 2007, pp. 23, 75-76 i 90. Com és ben sabut, l'Imperi Romà (com la República) també era un "imperi numismàtic" i les monedes constituïen (i constitueixen) una altra forma d'informació pública (del governant del moment, la commemoració d'una batalla, etc.): vide, per exemple, W. E. METCALF (ed.), *The Oxford handbook of Greek and Roman coinage*, Nova York, 2012. Pel que fa a la informació a l'antiga Grècia, vide S. LEWIS, "Public information: news and writing in Ancient Greece", *Hermathena*, 152 (1992), pp. 5-20. Sobre l'edat mitjana, vide, a tall d'exemple, *La circulation des nouvelles au Moyen âge. XXIVe Congrès de la Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur public* [SHMES]*, Avignon, juin 1993*, París - Roma, 1994.

[12] F. WEBSTER, *Theories of the information society*, Londres i Nova York, 2006, p. 2. Manegem la tercera edició d'aquesta obra, originàriament publicada l'any 1995.

[13] M. VÁZQUEZ MONTALBÁN, *Informe sobre la información. Segunda edición ampliada y puesta al día*, pròlegs de P. Altares i A. Jutglar, Barcelona, 1971. L'autor considerava que "Hasta que la información no es un instrumento capaz de difundir los hechos a una inmensa mayoría no puede considerársela como hecho social. La información sólo aparece en sociedades organizadas y perfectamente conscientes de la importancia que tiene canalizar la opinión pública" (p. 39).

l'economia. Amb la globalització, la importància informativa arriba fins a l'extrem que els països o els pobles que no participin en les xarxes de la informació podrien ésser considerats "prescindibles"[14].

La globalització és un fenomen genuïnament nou, però i l'era de la informació? Nombrosos crítics i estudiosos actuals reservarien aquesta darrera denominació per al present més immediat, fins i tot per sobre d'altres com "l'era postindustrial" o "l'era espacial" –aquesta última ja en franc retrocés–[15]. "L'era de la informació", tal com l'ha teoritzada Castells en la seva famosa trilogia homònima, és una construcció contemporània recent: per al sociòleg, el pas d'una societat industrial a una societat de la informació va començar en el decenni de 1970. En el primer volum, *La societat xarxa* (1996), examina les dinàmiques socioeconòmiques i tecnològiques de l'era de la informació que han conduït a l'aparició d'una nova forma de societat, la que dóna títol al llibre ("the network society"); en el segon lliurament, *El poder de la identitat* (1997), analitza una sèrie d'expressions d'identitat col·lectiva de caràcter proactiu (feminisme, ecologisme) i reactiu (integrisme religiós, nacionalismes, etc.) que desafien la globalització uniformitzadora; i, finalment, en el tercer volum, *Fi de mil·lenni* (1998), estudia els grans canvis sociopolítics –i històrics– de la darrera dècada del segle XX[16]. En síntesi, amb aquesta monumental trilogia, traduïda a més d'una vintena de llengües –fins al 2006–, Manuel Castells ha situat la informació com un element essencial per entendre la societat contemporània[17]. Però, i abans? Com veurem, la informació també és fonamental per a la comprensió de les societats europees de l'època moderna.

Malgrat l'existència d'un consens sobre la creixent importància de la informació, com ho demostra perfectament l'obra de Castells, existeix la dificultat de trobar-ne una

---

[14] M. CASTELLS, *L'era de la informació. Economia, societat i cultura*, traducció cat. de M. García Madera, 3 vols., Barcelona, 2003; Id., *La Galaxia Internet*, traducció de R. Quintana revisada per l'autor, Madrid, 2001. Sobre una globalització poc beneficiosa o, fins i tot, perjudicial per als països subdesenvolupats o en vies de desenvolupament vide J. E. STIGLITZ, *Com podem fer funcionar la globalització*, trad. de L. Castanyer, Barcelona, 2007; Id., "The contributions of the economics of information to twentieth century economics", *The Quarterly Journal of Economics*, (novembre 2000), pp. 1441-1478.

[15] Cf. D. R. HEADRICK, *When information came of age. Technologies of knowledge in the Age of Reason and Revolution, 1700-1850*, Oxford-Nova York, 2000, p. 3 i n. 1.

[16] La segona edició de l'obra ha estat profundament revisada per Castells, vide M. CASTELLS i M. INCE, *Conversations with Manuel Castells*, Cambridge [etc.], 2003, p. 20.

[17] A més de les obres de Castells, vide també F. WEBSTER, *Theories*... op. cit., pp. 98-99.

definició incontrovertible[18]. En conseqüència, tampoc no existeix una caracterització única o comuna de "societat de la informació". Webster, per exemple, considera que és possible distingir cinc definicions de societat de la informació que utilitzen els teòrics o estudiosos[19]. Aquesta mitja desena de definicions destaquen un o altre criteri per identificar la nova societat; són els següents: un criteri tecnològic basat en les innovacions aparegudes des de la dècada de 1970; un d'econòmic, el qual "charts the growth in economic worth of informational activities"; un criteri ocupacional, afavorit pels sociòlegs, que analitza el creixement del sector serveis; un d'espacial sobre les xarxes ("networks") informatives; i un darrer criteri de tipus cultural, difícil de quantificar, que destaca l'augment extraordinari de la informació en la societat gràcies als mitjans de comunicació que intenten influir sobre la vida quotidiana[20].

És ben cert que les definicions de societat de la informació i d'informació varien segons el tipus de recerca (sociològica, econòmica, històrica, etc.) i el període estudiat[21]. I en molts treballs hi detectem una dificultat afegida: les definicions, i les seves conceptualitzacions, no hi són desenvolupades o ni tan sols explicitades. Tot amb tot, què caldria entendre per "informació"? Fa una vintena d'anys, la quinzena edició de l'*Encyclopaedia Britannica* (1992) definia el concepte de la següent manera: "In popular usage, the term information refers to facts and opinions provided and received during the course of daily life: one obtains information directly from other living beings, from mass media, from electronic data banks, and from all sorts of observable phenomena in the surrounding environment"; i, unes línies més avall, precisava: "The different, though often overlapping, viewpoints and phenomena of these fields lead to different (and sometimes conflicting) concepts and «definitions» of information". Amb un èmfasi especial en el processament de la informació (econòmica, científica, etc.), en

[18] Pel que fa a l'etimologia del mot vide el capítol 3.

[19] D'acord amb el sociòleg britànic, "There is a sixth definition of an information society which is distinctive in so far as its main claim is not that there is more information today (there obviously is), but rather that the character of information is such as to have transformed how we live. The suggestion here is that «theoretical knowledge» / «information» is at the core of how we conduct ourselves these days. This definition, one that is singularly qualitative in kind, is not favoured by most information society proponents, though I find it the most persuasive argument for the appropriateness of the information society label" (p. 9). Cf. J. B. RULE i Y. BESEN, "The once and future information society", *Theory and society*, 37, 4 (2008), p. 318.

[20] F. WEBSTER, *Theories*... op. cit., pp. 8-31.

[21] Un exemple: en el llibre col·lectiu *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, editat per Rosa Congost i publicat a Girona (2008), s'estudia la "informació" vinculada o associada amb els drets de propietat, des de l'edat mitjana fins a la contemporània. Es tracta, per tant, de diferents tipus d'informació, tant pública com privada: legal, notarial, consuetudinària, etc.

l'article es destaca l'augment de l'interès per aquest camp durant el segle XX. I, si bé es contextualitza l'emmagatzematge de la informació en el decurs de la història (des de les tauletes sumèries fins als discs òptics), com també la difusió informativa gràcies a la impremta (xinesa, coreana i europea), és el present de la informació l'element que estructura tot el text[22]. Aquest –diguem-ne– "presentisme" no és pas exclusiu de l'*Enciclopèdia Britànica*; també el compateix la primera entrada o definició que recull l'*Enciclopèdia Catalana* en el seu accés telemàtic o en línia –un detall revelador dels nous formats o suports informatius–: la informació és la "Forma més característica de la comunicació de massa", i "l'accepció més usual, equival al d'informació d'actualitat o periodística, i significa la difusió pública d'un fet, d'un esdeveniment o d'unes idees que tenen caràcter d'actualitat, en forma de missatge prèviament elaborat per un periodista, a través d'un mitjà tecnològic de comunicació de massa, i que és rebuda per una audiència heterogènia de receptors"[23]. En canvi, en la popular Viquipèdia (el projecte d'enciclopèdia en línia encetat l'any 2001 per Jimmy Wales i Larry Sanger), tant en la versió catalana com –i sobretot– en l'anglesa, s'adverteix que, més enllà del significat general (el del coneixement comunicat o rebut que serveix per a reduir la incertesa), el concepte varia segons l'àmbit o el context. En ambdues entrades, la catalana i l'anglesa, s'exploren també els orígens etimològics i històrics del mot i del camp[24].

Recapitulant, a través de les indicacions sociològiques de Webster i de les entrades enciclopèdiques comprovem la pluralitat de definicions a l'entorn dels conceptes "societat de la informació" i "informació", com també l'interès creixent per aquest nou camp d'estudi per part de diverses disciplines. Què n'han dit, doncs, els historiadors? Vegem-ne tres conegudes contribucions. A *Information ages* (1998), Michael E. Hobart i Zachary S. Schiffman identifiquen tres "edats de la informació", a saber: la primera correspon al desenvolupament de l'escriptura, la qual va permetre una representació visual de l'oralitat; la segona, amb l'aparició de la impremta i el perfeccionament dels nous mitjans de manejar la informació de manera més abstracta (matemàtiques i càlcul);

---

[22] V. Sl. [V. SLAMECKA], "Information processing and information systems", *The new Encyclopaedia Britannica*, vol. 21, Chicago [etc.], 1992, pp. 615-630.
[23] "Informació", *Enciclopèdia catalana*, www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0233211 (darrera consulta 2-I-2012).
[24] "Informació", *Viquipèdia, l'enciclopèdia lliure*, https://ca.wikipedia.org/wiki/Informaci%C3%B3 (darrera consulta 3-I-2012); "Information", *Wikipedia, the free encyclopedia*, http://en.wikipedia.org/wiki/Information (id.).

i, la darrera i actual, la revolució informativa amb la invenció de l'ordinador[25]. Per a ambdós autors, de la primera "information age" ençà, la informació consisteix en "mental objects separated from the flux of experience" (p. 4), una definició que s'adapta a les eres posteriors, amb la creixent complexitat del tractament abstracte informatiu. Per la seva part, Daniel R. Headrick ha cercat els orígens de la present era de la (sobre)informació a l'Europa del 1700, quan s'inicià un canvi cultural en demanda de més informació; una informació que, alhora, havia d'ésser més accessible, aplicable i acumulable. En una línia similar a *The tools of empire*, una obra sobre els factors tecnològics darrera de l'imperialisme europeu, s'ha centrat en les tecnologies que feren possible l'esmentat canvi cultural (1700-1850): les classificacions científiques, la ciència cartogràfica, diccionaris i enciclopèdies, sistemes postals i telegrafia, etcètera. En aquest nou llibre, *When information came of age* (2000), la informació hi és definida com "the patterns of energy and matter that humans understand"[26]. I la darrera contribució que cal afegir és *A social history of the media: from Gutenberg to the Internet* (2002) d'Asa Briggs i Peter Burke. Aquest treball conjunt de dos historiadors de tradició social i cultural no se centra tant en la informació com en la comunicació de la mateixa: "Esta historia (...) se limitará a la comunicación de información y de ideas en palabras e imágenes por medio del habla, la escritura, la prensa, la radio, la televisión y, en los últimos tiempos, internet"[27]. L'anàlisi de Burke (capítols 1-3) i de Briggs (4-8) és molt àmplia, cronològicament i temàtica, des de la revolució de la impremta fins al ciberespai, passant per l'esfera pública a l'Europa moderna o l'era de la ràdio i de la televisió. Ambdós historiadors britànics entenen els mitjans de comunicació (de massa) com "un sistema en constante cambio" (p. 15), en el qual els mitjans antics no van desaparèixer immediatament sinó que interactuaren amb els nous, com ara en el cas del manuscrit tradicional i la nova tipografia quatrecentista. Ara com ara, *A social history of the media* podria ser considerada com un dels referents bàsics pels estudis universitaris d'Història i de Periodisme. Ara bé, els seus autors no defineixen el concepte d'informació que utilitzen, si més no de manera explícita, malgrat que el lector pot deduir que correspon a tot allò que transmeten els mitjans de comunicació estudiats.

---

[25] M. E. HOBART i Z. S. SCHIFFMAN, *Information ages. Literacy, numeracy and the computer revolution*, Baltimore, 1998.
[26] D. R. HEADRICK, *When information*... op. cit., p. 4.
[27] A. BRIGGS i P. BURKE, *De Gutenberg a Internet. Una historia social de los medios de comunicación*, traducció de M. A. Galmarini, Madrid, 2005, p. 11. El títol escollit pels editors castellans, que anteposa el subtítol original anglès, coincideix amb el següent llibre del periodista Felipe Sahagún: *De Gutenberg a Internet. La sociedad internacional de la información*, Madrid, 1998 i 2004.

Aquestes tres caracteritzacions històriques de la informació evidencien tres enfocaments, conscients o no, que trobem en altres assaigs i articles: l'ús d'una definició general –o genèrica– que és aplicada, amb adaptacions, a diferents èpoques (Hobart-Schiffman); una definició específica, per a un període concret (Headrick); i la falta d'una definició *sensu stricto* (Briggs-Burke). Creiem, doncs, que davant d'aquesta diversitat cal fer avinent què entenem per "informació" (pública) a l'edat moderna[28], és a dir, la definició que guiarà no solament les pàgines que segueixen d'aquest estat de la qüestió, sinó també bona part de la resta de capítols. La informació pública des del segle XVI fins al principi del XVIII correspon als continguts d'actualitat (polítics, pràctics, religiosos, etc.) transmesos per tots aquells gèneres, impresos i manuscrits (premsa, edictes, memorials, manifestos, gravats, poemes, pasquins, tarifes de preus, "graffiti", etc.) i, fins i tot, orals (pregons, tedèums, sermons, etc.), que potencialment podien difondre's entre tots els estaments socials o almenys entre la majoria. Exclosos els llibres, en general es tracta de textos poc extensos que eren llegits, oïts i/o vistos pels habitants del camp i, sobretot, pels de la ciutat, de manera individual o col·lectiva, en la intimitat de la llar o a les places i als carrers[29].

Amb aquesta breu caracterització ben present, passarem a examinar altres contribucions dels científics socials al voltant de la informació pública de l'època moderna: no només les dels historiadors, sinó també les dels estudiosos de la literatura, de l'art, etcètera. Comentarem algunes de les línies d'investigació actuals i les futures.

---

[28] Tot i que sovint la informació pública pouava de la informació privada (continguda en els epistolaris, en alguns dietaris, etc.) i, fins i tot, de la secreta (dels ambaixadors, dels espies, etc.), i a la inversa, no podem tractar ni la una ni l'altra. Vide, però, els capítols 3 i 4 i, a més i almenys, P. GRIFFITHS, "Secrecy and authority in late sixteenth - and seventeenth century London", *The Historical Journal*, 40, 4 (1997), pp. 925-951; J. SOLL, *The information master. Jean-Baptiste Colbert's secret state intelligence system*, Ann Arbor (Michigan), 2009; del mateix autor, "The antiquary and the information state: Colbert's archives, secret histories, and the affair of the Régale, 1663-1682", *French Historical Studies*, 31, 1 (2008), pp. 3-28; i A. ÁLVAREZ LÓPEZ, *La fabricación de un imaginario. Los embajadores de Luis XIV y España* [presentació de B. Yun Casalilla], Madrid, 2008, especialment el capítol 4: "La gestión de la información diplomática". Segons Ana Álvarez la informació diplomàtica formava part del "secret du roi" (i dels seus col·laboradors), però també podia ésser divulgada: "En varias ocasiones hubo una estrecha colaboración entre esta maquinaria propagandística [la "pétite académie" de Colbert] y la secretaría de asuntos exteriores. Por ésta se hicieron públicos ciertos contenidos de la correspondencia de los embajadores a través, sobre todo, de tres mecanismos: redacción y edición de panfletos, impresión y edición de documentación original y publicación en la *Gazette* y el *Mercure Galant*" (p. 214); ara bé, també és cert que, ben sovint, "el pretendido *secret du roi* fue como agua en un cesto. De manera inevitable, la información política se filtraba y circulaba a través de mecanismos como los rumores, las memorias, la correspondencia privada, los salones de la aristocracia, las gacetas extranjeras, las *nouvelles* que se movían en ciertas plazas y calles de París y de algunas ciudades grandes como Lyon. Todos ellos se alimentaban mutuamente y a su vez se nutrían y servían de fuente a panfletos, periódicos y relatos de viaje" (pp. 235-236).

[29] Desenvolupem aquesta definició en el capítol 3. Sobre la recepció de la informació vide els capítols 10 i 11.

Examinarem un estudi de cas: la premsa (conjuntural i periòdica), a Europa i a Catalunya. Tots aquests temes i qüestions que tractarem en aquestes pàgines, i que investigarem en els capítols següents, ens permetran demostrar que és possible, i fins i tot molt necessari, en definitiva, referir-se a una "era de la informació" amb anterioritat a l'època contemporània.

2.1. Els antecedents

Abans, però, analitzarem una sèrie d'estudis i de tendències que han contribuït, en bona mesura, a l'interès historiogràfic actual per la informació pública (i, també, per la comunicació) a l'Europa de l'edat moderna. Ens referim als treballs de Marshall McLuhan, d'Elizabeth L. Eisenstein, a la nova història del llibre (i de l'imprès) de tradició francesa i, per últim, als assaigs de Jürgen Habermas. Ben entès, es tracta d'una selecció d'alguns dels autors i d'alguns dels títols considerats més representatius en les seves respectives disciplines i en els camps que ens interessen (història de la informació, de la comunicació, dels mitjans comunicatius) i no pas, per descomptat, d'una llista exhaustiva. La majoria de les aportacions que veurem daten de la dècada dels seixanta i de la dels setanta del segle XX (1962 McLuhan i Habermas; 1979 Eisenstein). En els casos de McLuhan i d'Eisenstein el seu "impacte" fou immediat, mentre que les reflexions d'Habermas sobre "l'esfera pública", si bé influents a la República Federal Alemanya de l'època[30], no va ser fins l'any 1989, quan fou publicada la traducció anglesa de *Strukturwandel der Öffentlichkeit*[31], que aconseguiren un ressò acadèmic internacional.

[30] Sobre la recepció alemanya de l'obra d'Habermas, vide P. U. HOHENDAHL, *The institution of criticism*, Ithaca, 1982, pp. 242-280. Cf. A. LA VOPA, "Conceiving a public: ideas and society in eighteenth-century Europe", *Journal of Modern History*, 64 (1992), p. 81.

[31] Traducció de Thomas Burger i Frederick Lawrence. Si bé la primera traducció italiana –à carrec d'Augusto Illuminati, Ferruccio Masini i Wanda Perretta– havia aparegut divuit anys abans (1971), i la francesa datava de 1978 (Marc B. de Launay), la recerca sobre el concepte habermasià de l'esfera pública ha estat encapçalada pels estudiosos que usen la llengua anglesa. Això no obstant, l'any 1974 havia estat traduït un article d'Habermas sobre el tema, tot i que molt breu: J. HABERMAS, "The public sphere: an encyclopedia article (1964)" [traducció de S. Lennox i F. Lennox], *New German Critique*, 3 (1974), pp. 49-55.

La galàxia Gutenberg

El 1962, el canadenc Marshall McLuhan va publicar *The Gutenberg Galaxy: the making of typographic man*. Fou tot un èxit: va guanyar el premi literari més prestigiós del seu país ("the Governor-General's Award for Non-Fiction"), i se'n van publicar diverses reedicions durant el mateix decenni (1966, 1967 i 1968), així com una dotzena de traduccions fins al 2011, entre les quals s'hi inclou una de catalana (1973). Escrit en forma de "mosaic" (107 capítols, alguns dels quals només ocupen un o un parell de pàgines), aquest llibre bàsicament examina els efectes dels mitjans de comunicació de massa sobre el món occidental i sobre la consciència humana, especialment el paper de la impremta apareguda al segle XV[32]. En una segona part principal, i final, del volum, l'autor tracta la "*re*configuració" del llegat gutenberguià en l'era o "galàxia electrònica". Dins les seves pàgines també hi trobem desenvolupat el concepte d'"aldea global" ("global village") o que "el mitjà és el missatge" ("the medium is the message"). Format en la crítica literària, McLuhan va influir molt en els teòrics dels mitjans de comunicació i en els estudiosos de la cultura impresa (i de l'oral –com és sabut, va supervisar la tesi de Walter J. Ong, un dels grans especialistes en la recerca sobre l'oralitat i la cultura escrita–)[33]. A les acaballes de la dècada dels setanta l'atracció per l'obra de McLuhan va començar a decaure, però l'emergència d'Internet i l'adveniment de l'era digital han propiciat una revitalització de les seves reflexions[34].

Algunes de les idees de fons de *La galàxia Gutenberg* que volem destacar són les següents: sempre segons McLuhan, els tipus mòbils van accelerar, i van intensificar, un conjunt de canvis culturals i cognitius que s'havien anat desenvolupant des de l'adopció de l'alfabet (l'ortografia fonèmica); o sigui, la tecnologia tipogràfica no només va permetre reproduir els textos amb exactitud i rapidesa sinó que també va provocar el pas d'una cultura oral a una altra dominada pel sentit visual. I no sols això: la impremta

---

[32] H. M. MCLUHAN, *La galàxia Gutenberg. La formació de l'home tipogràfic*, traducció de F. Parcerisas, Barcelona, 1973.

[33] Probablement, el títol més conegut d'Ong és *Orality and literacy. The technologizing of the word* (1982). Pel que fa a la relació acadèmica entre Ong i McLuhan, vide el pròleg d'Adrian Johns a W. J. ONG (SJ), *Ramus, method, and the decay of dialogue. From the art of discourse to the art of reason*, Chicago – Londres, 2004, pp. X-XI.

[34] Vide, per exemple, P. LEVINSON, *Digital McLuhan. A guide to the information millennium*, Londres, 1999; i N. BEALE, "Living in Marshall McLuhan's galaxy", *The Guardian*, Books blog, 28-II-2011, http://www.guardian.co.uk/books/booksblog/2008/feb/28/livinginmarshallmcluhansga (darrera consulta 10-II-2012).

també va crear "públics a escala nacional" i va ajudar a fer possible alguns dels trets més característics del món occidental (individualisme, democràcia, capitalisme, etc.). Amb tot, què en digué de la informació? Encara que McLuhan no tracta aquest tema de manera específica, de la seva lectura es desprèn que el mitjà (o mitjans) de comunicació influeix(en) més en la gent que no pas la informació mateixa que transmet(en). I, certament, l'acadèmic canadenc, malgrat les diverses crítiques que va rebre (com la d'haver caigut en el "determinisme tecnològic"), va contribuir a estimular el debat i la investigació sobre els "media" i la tecnologia (i la cultura) tipogràfica; per això, si bé indirectament i amb posterioritat, també va acabar influint en els estudis sobre la creació i la transmissió de la informació pública.

Un agent de canvi: "The unacknowledged revolution"

Disset anys més tard de l'aparició del llibre de McLuhan, la historiadora nord-americana Elizabeth L. Eisenstein va aprofundir algunes de les idees del canadenc –i d'altres– sobre la impremta, una tasca que va realitzar amb gran rigor i recolzant-se sobre una àmplia recerca bibliogràfica. També les va sotmetre, aquestes idees, a revisió i a crítica: per exemple, "Although Marshall McLuhan's work stimulated my historical curiosity, among many of my colleagues it has been counter-productive, discouraging further investigation of print culture or its effects"; o "McLuhan's insistence that the medium is as significant as the message seems more compatible with Catholic than Protestant doctrines"[35]. A Eisenstein no li agradava ni l'estil "caòtic" de McLuhan ni la majoria de les seves generalitzacions –excessives–, però *La galàxia Gutenberg* va esperonar la seva curiositat "about the specific historical consequences of the fifteenth-century communications shift"[36].

The printing press as an agent of change, l'"opus magnum" d'Eisenstein, va sortir a la llum l'any 1979 en un parell de volums: fou la culminació de més d'una dècada d'estudi[37]. El voluminós assaig (770 pàgines en l'edició que manegem)[38] s'estructura en

[35] E. L. EISENSTEIN, *The printing press as an agent of change*, Cambridge [etc.], 1997 [edició completa en un volum], pp. XVII i 319, respectivament.
[36] E. L. EISENSTEIN, *The printing press*... op. cit., p. X. Sobre les crítiques a McLuhan vide especialment les pàgines 40-41.
[37] Deu anys abans de la publicació de *The printing press*, l'autora ja havia avançat algunes conjectures sobre la matèria en forma d'articles en revistes anglosaxones de reconegut prestigi: "Some conjectures about the impact of printing on western society and thought", *Journal of Modern History*, 40 (1968), pp.

dues parts, a saber: la primera sobre el pas de l'escriptura manual a la impremta a l'Europa occidental i les característiques d'aquesta "revolució de les comunicacions"; i la segona, en la qual explora la relació entre la tipografia, els canvis en les comunicacions, i una sèrie de processos intel·lectuals i religiosos ocorreguts en la transició de l'edat mitjana a la moderna: l'efecte de la impremta sobre el Renaixement, el seu paper en les reformes protestant i catòlica, i, finalment, el vincle entre la impremta i la gènesi de la ciència moderna.

Segons Eisenstein, els historiadors no s'havien interessat per les conseqüències de la impremta manual com a "agent de canvi" revolucionari de totes les formes de coneixement (la "revolució inadvertida" o "silenciosa")[39]. La seva tesi de fons és que la capacitat de la tipografia per a preservar el coneixement, gràcies a la manufactura de còpies idèntiques, va permetre una acumulació informativa sense precedents que fou transcendental per a la constitució de la modernitat. Així, l'autora va dedicar una atenció especial al producte per excel·lència eixit dels obradors tipogràfics: el llibre. Tanmateix, i si bé no va oblidar-se dels papers menors (qüestionaris, balades, gravats, etc.), sorprèn que un gènere informatiu com la premsa no rebés un tractament proporcional a la seva significació històrica. És cert que l'autora va assenyalar el progressiu desplaçament de la informació emesa des dels púlpits per la premsa[40], amb uns lliuraments periòdics cada vegada més regulars que culminaren en els diaris, així com la seva importància política, i també va oferir alguns comentaris, més aviat esparsos, sobre el paper de la premsa científica i de la literària. Ara bé, una desena de pàgines sobre la premsa constitueixen un balanç força magre. Conscient o no d'aquesta mancança, al final de la dècada dels vuitanta i a l'inici dels noranta, Eisenstein va

1-56; "The advent of printing and the problem of the Renaissance", *Past & Present*, 45 (1969), pp. 19-89; "The position of the printing press in current historical literature", *American Historical Review*, 75 (1970), pp. 727-743.

[38] N'existeix una versió abreujada (1983) que ha estat traduïda al castellà: E. L. EISENSTEIN, *La revolución de la imprenta en la Edad Moderna europea*, traducció de F. J. Bouza, Madrid, 1994.

[39] A més de *The printing press*, vide de la mateixa autora "An unacknowledged revolution revisited" i "Reply", AHR Forum: "How revolutionary was the print revolution?", *American Historical Review*, 107, 1 (2002), pp. 87-105 i 126-128. El concepte de la "revolució de la impremta" ha estat matisat per estudiosos com Roger Chartier, el qual ha assenyalat la continuïtat entre la cultura del manuscrit i la de l'imprès, R. CHARTIER, "Texts, printings, readings", dins L. Hunt (ed.), *The New cultural history. Essays*, Berkeley, 1989, pp. 154-171, i id., "The printing revolution: a reappraisal", dins S. A. Baron et alii (eds.), *Agent of change. Print culture studies after Elizabeth L. Eisenstein*, Amherst i Boston - Washington, 2007, pp. 397-408; Més recentment, Adrian Johns, l'autor de *The nature of book* (1998), ha criticat la idea d'un canvi revolucionari aplicat a una "print culture" unitària (l'Europa occidental), A. JOHNS, "How to acknowledge a revolution", *The American Historical Review*, 107, 1 (2002), pp. 106-125.

[40] E. L. EISENSTEIN, *The printing press*… op. cit., pp. 131-132.

publicar diverses contribucions a l'entorn de la premsa del Set-cents: un parell de textos breus sobre els periòdics francesos de l'època revolucionària[41]; i *Grub Street Abroad*, un recull de conferències (1992)[42] dedicades al món de l'edició i del consum cultural en llengua francesa dels segles XVII i XVIII, dins del qual va analitzar alguns "journals" literaris. En aquesta darrera obra, la tradicional separació entre la història del llibre i la història de la premsa periòdica fou discutida i lamentada[43]. Una lamentació que també s'hauria de fer extensiva a la premsa no periòdica, molt més antiga, i a altres materials informatius.

Recapitulant, a *The printing press as an agent of change* Eisenstein va examinar les profundes i complexes conseqüències històriques del naixement de la impremta manual a Europa, amb les noves possibilitats de reproduir, conservar i utilitzar la informació. Se centrà en el món del llibre, però també va reservar algunes pàgines als papers menors i més efímers com la premsa periòdica. I el seu treball va ajudar a assentar les bases dels estudis sobre la cultura impresa[44], dins dels quals s'hi inclou part de la investigació actual sobre la premsa (tant la d'aparició conjuntural com la periòdica) i sobre altres gèneres portadors i transmissors d'informació pública.

La història de l'imprès: del llibre als materials menors

Pels mateixos anys en què Eisenstein donava a conèixer la seva obra més important, la historiografia anglosaxona assimilava plenament *L'apparition du livre*, el resultat de la col·laboració entre Lucien Febvre i d'Henri-Jean Martin, l'inspirador i el redactor del llibre, respectivament[45]. Publicat l'any 1957 és, junt amb els treballs anteriors de Daniel Mornet[46], un autèntic clàssic: la pedra angular de la moderna història

[41] E. L. EISENSTEIN, "Le publiciste comme démagogue: *La Sentinelle du peuple* de Volney", dins P. Rétat (ed.), *La révolution du journal. 1788-1793*, París, 1989, pp. 189-195; Id., "The tribune of the people: a new species of demagogue", dins H. Chisick et alii (eds.), *The press in the French Revolution*, Oxford, 1991, pp. 145-159.
[42] Lyell Lectures 1989-1990.
[43] E. L. EISENSTEIN, *Grub Street Abroad. Aspects of the French cosmopolitan press from the age of Louis XIV to the French Revolution*, Oxford, 1992, pp. 10-12; Cf. "A conversation with Elizabeth L. Eisenstein", dins S. A. Baron et alii (eds.), *Agent of change*… op. cit., pp. 416-417.
[44] Vide S. A. BARON et alii (eds.), *Agent of change*… op. cit.
[45] N'existeix traducció castellana: L. FEBVRE i H.-J. MARTIN, *La aparición del libro*, traducció d'A. Millares Carlo, Mèxic, 1962.
[46] D. MORNET, "Les enseignements des bibliothèques privées 1750-1780", *Revue d'histoire littéraire de la France* (1910), pp. 449-496; i Id., *Les origines intellectuelles de la Révolution française. 1715-1787*, París, Armand Colin, 1933.

del llibre, que va reunir l'escola dels *Annales* (Febvre) i la millor tradició bibliotecària francesa (Martin). Tanmateix, *L'apparition du livre* no fou traduïda a l'anglès fins 1976 (David Gerard) i, per aquesta proximitat cronològica amb la primera edició de *The printing press as an agent of change*, ambdós títols foren ressenyats de manera conjunta en més d'una revista[47].

A *L'apparition du livre*, traduïda com *The coming of the book*, els seus autors examinen la producció material i el consum del llibre europeu des del naixement de la impremta fins al segle XVIII: els usos del paper, la impressió manual, les xilografies, la tradició medieval i els incunables, el llibre com a mercaderia, el seu transport i el seu comerç, els productors (impressors i llibreters), el sistema de control (privilegis i censura), etcètera. "Estamos –com comenta Javier Burgos– ante una historia que apuesta por integrar aspectos económicos, sociales y culturales"[48]. El "llibre" (o la cultura del llibre) i la impremta són els fils conductors de l'obra, però Febvre i Martin també hi incorporaren els papers menors: els primers productes de l'estampa quatrecentista (calendaris, indulgències, etc.), la literatura de canya i cordill, i alguns dels gèneres difusors d'informació pública (cartells, pasquins, relacions, periòdics). Són poques pàgines sobre els materials efímers[49], i sobre la informació pública, però obriren el camí cap a una història de l'imprès molt més àmplia i integradora: al cap i a la fi, els obradors tipogràfics i els estampers no es limitaren a la impressió de llibres, sinó que també van manufacturar tota mena de treballs "de jornada". Així en deixarà constància el mateix Martin en anys posteriors, subratllant, també, la importància d'aquests papers en la difusió d'informació:

> "A veces nos preguntamos si Gutenberg y sus colegas, cuando pusieron en marcha el arte tipográfico, pretendían publicar Donatos, salterios y biblias, o más bien imprimir hojas volantes y folletos de unas pocas páginas dirigidos a facilitar el trabajo de los administradores y a difundir informaciones de todo tipo a un público lo más amplio posible"[50]

---

[47] Per exemple, J. R. CENSER, "Publishing in early modern Europe", *Journal of Social History*, 13, 4 (1980), pp. 629-638. L'any 1978, fins i tot la mateixa Eisenstein va ressenyar la traducció de l'obra de Febvre i Martin: E. L. EISENSTEIN, "book review" de *The coming of the book. The impact of printing, 1450-1800*, dins *The Journal of Modern History*, 50, 3 (1978), pp. 490-493.

[48] J. BURGOS, *Imprenta y cultura del libro en la Barcelona del setecientos (1680-1808)*, tesi doctoral dirigida per R. García Cárcel, Barcelona, UAB, 1993, vol. I, p. 35.

[49] Pàgines 49 (calendaris, indulgències, etc. del període "incunable"), 166 i 253-254 (periòdics), 256 ("canards", libels, plecs solts, etc.), 306-308 (cartells, relacions, edictes, pasquins).

[50] H.-J. MARTIN, *Historia y poderes de lo escrito. Con la colaboración de Bruno Delmas*, traducció cast. d'E. Fernández Prado i A. Rodríguez Navarro, Gijón, 1999, p. 277.

L'apparition du livre va deixar una profunda empremta en els estudis que seguiren, a França principalment: durant una vintena d'anys va definir un programa i una disciplina. A més a més, Martin va encaminar i dirigir diversos treballs i tesis a l'École Nationale des Chartes i a l'École Pratique des Hautes Études, i el 1977, gràcies a l'estudi dels registres de comptes de Jean II Nicolas, un llibreter-tipògraf de Grenoble, va identificar un grup homogeni de lectors de la reimpressió lionesa de la *Gazette* (125 abonats, sobretot de l'"Haute Robe", de la "nobleses d'épee" i de la "Petite Robe")[51]. Ara bé, la recerca sobre els impresos "de remenderia", informatius o no, apuntada per Febvre-Martin tardaria a materialitzar-se (com també l'estudi del seu consum): seguiren dues dècades, les dels seixanta i setanta, marcades per l'aplicació de mètodes quantitatius en la història del llibre, la investigació sobre l'edició i els negocis editorials, la bibliografia material o física del llibre i, per últim, la sociologia de la lectura. Totes aquestes línies de recerca, i les aportacions que s'hi inscriuen, han estat analitzades amb molta cura per Javier Burgos i a ell remetem al lector que s'hi vulgui endinsar[52]. Per la nostra part prosseguim amb el decenni dels vuitanta, quan de la "història del llibre" (i de la seva cultura) es passà a la "història de l'imprès".

En efecte, a l'inici de la dècada, l'any 1982, va aparèixer el primer volum de l'*Histoire de l'édition française* dirigida per Roger Chartier i el citat Henri-Jean Martin[53]. L'obra, formada per tres lliuraments més (1984, 1985 i 1986)[54], recollia els fruits dels treballs i de les línies d'investigació anteriors i reconstruïa la història editorial francesa des de l'edat mitjana fins al segle XX, de dins i de fora del país. El llibre, estampat i també manuscrit, continuava essent l'eix temàtic essencial, però els editors hi integraren definitivament els materials menors de l'època moderna: "occasionnels", "des libelles aux pièces d'information" (Denis Pallier), "pamphlets et gazettes" (Chartier), "placards", "canards", "la multiplication des périodiques" (Jean Sgard), etcètera. Deixant de banda el que aquí es coneix com "literatura de canya i cordill", i

[51] H.-J. MARTIN i M. LECOCQ, *Livres et lecteurs à Grenoble. Les registres du libraire Nicolas (1645-1688)*, amb la col·laboració d'H. Carrier i A. Sauvy, 2 t., Ginebra, 1977 (t. I, p.283: els clients i els llibreters de Nicolas; i t. II, p. 494-505). Posteriorment, els registres de Nicolas, conservats als Archives départementales de l'Isère (fons de l'hôpital, H962-H967), seran utilitzats pels estudiosos de la *Gazette*: per exemple, S. HAFFEMAYER, "Les gazettes de l'Ancien Régime: Approche quantitative pour l'analyse d'un «espace de l'information»", *Histoire & Mesure*, 12, 1-2 (1997), p. 77.

[52] J. BURGOS, *Imprenta y cultura*... op. cit., pp. 35-42. Del mateix autor, vide també "La edición española en el siglo XVIII: un balance historiográfico", *Hispania*, 55, 190 (1995), pp. 589-627.

[53] Vol. I: "Le livre conquérant: du Moyen Âge au milieu du XVIIe siècle".

[54] Vol. II: "Le livre triomphant: 1660-1830"; vol. III: "Le temps des éditeurs: du romantisme à la Belle Époque"; i vol. IV: "Le livre concurrencé: 1900-1950".

també altres textos de lectura "popular" –o popularitzant–, comprovem com les peces transmissores d'informació pública –normalment textos breus i efímers– entraren plenament dins dels estudis sobre l'edició i sobre la cultura impresa; amb tot, d'ençà d'aleshores, les noves aportacions sobre algun d'aquests productes (com ara els "occasionnels") no han proliferat, amb notables excepcions com, per exemple, alguns dels treballs recollits dins *Les usages de l'imprimé (XVe-XIXe siècle)* (1987): l'estudi de Chartier d'un "occasionnel" (o "canard") cinccentista i el seu ús potencial per part de la Lliga durant les Guerres de Religió franceses[55]; l'anàlisi de Christian Jouhaud sobre uns "placards politiques"[56]; etcètera. En canvi, a la Gran Bretanya, els materials menors són actualment objecte de recerca interdisciplinària com ho prova, si més no, el recent volum primer de *The Oxford History of Popular Print Culture* (2011), en el qual els diversos autors examinen, entre d'altres "formes i gèneres" (part 4), peces i textos com ara "ballads and broadsides" (Angela McShane), "news" (Joad Raymond), "almanacs and prognostications" (Lauren Kassell), "pamphlets" (Jason Peacey), etcètera[57].

Strukturwandel der Öffentlichkeit

Finalment, per acabar de completar aquest breu recorregut que hem començat amb la *Galàxia Gutenberg* de McLuhan, introduirem un dels llibres més coneguts del sociòleg i filòsof alemany Jürgen Habermas: *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*[58]. Aquesta obra, fruit de l'"Habilitationsschrift"[59] de l'autor, ens permetrà cloure les aportacions –diguem-ne– "clàssiques" que han influït, directament o indirecta, sobre bona part dels treballs més recents a l'entorn de la informació pública de l'edat moderna. Es tracta d'un assaig molt ric, amb un enfocament holístic i interdisciplinari –tot i que eminentment sociològic i

[55] R. CHARTIER, "La pendue miraculeusement sauvée. Etude d'un ocassionnel", dins id. (dir.), *Les usages de l'imprimé (XVe-XIXe siècle)*, París, 1987, pp. 83-127. N'existeix una traducció castellana: "Los *ocasionales*. La ahorcada milagrosamente salvada", dins id., *Libros, lecturas y lectores en la Edad Moderna*, versió espanyola de M. Armiño, Madrid, 1993, pp. 203-245.

[56] C. JOUHAUD, "Lisibilité et persuasion. Les placards politiques", dins R. CHARTIER (dir.), *Les usages*... op. cit., pp. 309-342.

[57] J. RAYMOND (ed.), *The Oxford history of popular print culture*, Oxford, 2011, vol. 1 "Cheap print in Britain and Ireland to 1660".

[58] Aprofitem per agrair al professor Josep Olesti els seus valuosos comentaris i suggeriments sobre una primera versió, més extensa, d'aquest apartat en forma de treball de doctorat (2008). En aquest assaig resseguirem la influència de Reinhart Koselleck i de Carl Schmitt en l'obra habermasiana.

[59] Tesi d'habilitació requerida als professors alemanys d'ensenyament superior. D'antuvi, l'assaig d'Habermas havia d'ésser lliurat a Max Horkheimer i a Theodor Adorno a Frankfurt, però finalment fou presentat a Wolfgang Abendroth a Marburg.

històric–, i de fàcil comprensió: "When compared to his later work –escriu Robert C. Holub–, however, *The Structural Transformation of the Public Sphere* is slightly unusual in Habermas's *oeuvre*. No other work by Habermas is as accessible as this one"[60]; a més a més, el llibre fou acompanyat, un parell d'anys més tard, amb un article de curta extensió en el qual l'autor resumia les seves reflexions sobre el concepte d'esfera pública[61].

L'any 1962 Habermas va publicar una obra que, amb el temps, ha esdevingut una referència obligada: la citada *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*[62] que traduït al català, més o menys literalment, significa "La transformació –o el canvi– estructural de l'esfera pública –o de la publicitat–: investigacions sobre una categoria de la societat burgesa". D'acord amb el pensador alemany, els orígens o la gènesi d'aquesta "esfera pública", o "publicitat" ("Öffentlichkeit")[63], cal cercar-los durant l'edat mitjana, quan, a partir del segle XIII, s'expandiren els mercats i el comerç a llarga distància. Llavors, els mercaders europeus necessitaven més informació sobre preus i productes, una informació que els era proporcionada a través de la comunicació epistolar. Ben aviat, les cartes comercials també començaren a subministrar altres notícies de tipus bèl·lic, polític, etc. Aquest mateix procés va impulsar el paper de la impremta com una font d'informació "pública", així com la transformació de les notícies en una "mercaderia" més. Ambdós canvis, la impremta i les ramificacions del desenvolupament comercial, foren revolucionaris en l'era del mercantilisme i de l'enfortiment estatal. La interacció entre l'activitat estatal (que es dotà d'una "burocràcia" i d'uns exèrcits permanents), el comerç i l'art de l'estampa van contribuir a consolidar la nova "esfera del poder públic",

---

[60] R. C. HOLUB, *Jürgen Habermas. Critic in the public sphere*, Londres-Nova York, 1991, p. 3. Per a una introducció al pensament d'Habermas vide, entre d'altres, W. OUTHWAITE, *Habermas. A critical introduction*, Bodmin, 1996 [1994].

[61] J. HABERMAS, "The public sphere..." op. cit.

[62] J. HABERMAS, *Historia y crítica de la opinión pública. La transformación estructural de la vida pública*, versió castellana d'A. Domènech amb la col·laboració de R. Grasa, Barcelona, 2004. Conté un prefaci de l'autor a la nova edició alemanya de 1990.

[63] Aquest terme és força problemàtic: pot ésser traduït per "publicitat" (en el sentit de "fer públic"), "vida pública", "esfera pública", "públic" o, fins i tot, "opinió pública". Per a l'elaboració conceptual habermasiana, la traducció que s'hi adiu millor creiem que és la d'"esfera pública", la qual permet evitar alguns dels anacronismes associats amb l'"opinió pública" (sobretot en singular) precontemporània. A més a més, "public sphere" és la traducció predominant adoptada en els estudis en llengua anglesa. Vide A. STRUM, "A bibliography of the concept «Öffentlichkeit»", *New German Critique*, 61 (1994), pp. 161-202. Cf. M. HANSEN, pròleg a O. Negt i A. Kluge, *Public sphere and experience. Toward an analysis of the bourgeois and proletarian public sphere*, traducció de P. Labanyi et al., Minneapolis (MN), 1993, p. IX.

paral·lelament a la reducció del paper de l'antiga "publicitat representativa" –"repräsentative Öffentlichkeit"– (vinculada a l'estatus del governant o a l'estament). Amb l'estat modern allò "públic" era sinònim d'allò relacionat amb l'estat, però "l'esfera pública" no compartia les mateixes fronteres que l'aparell estatal, ja que aquesta no només incloïa les autoritats polítiques sinó també els individus particulars.

Efectivament, segons Habermas, l'esfera pública era un espai entre l'estat (la *res publica*) i els seus súbdits o ciutadans en el qual els individus reunits sotmetien els assumptes públics a debat i a crítica: als "salons" francesos, a les "coffee houses" britàniques i a les "Tischgesellschaften" alemanyes. En aquestes institucions, al segle XVIII, s'hi desenrotllaren debats inicialment literaris i, més endavant, polítics. Les opinions van emergir de l'esfera privada o íntima i es transformaren en "opinió pública". La Gran Bretanya fou el territori pioner ("el cas modèlic") en l'aparició de l'esfera pública "clàssica", o sigui, burgesa, seguida de França i de les terres alemanyes ("les variants continentals")[64]. Al segle XIX, aquesta esfera va entrar en decadència i va donar pas a la societat de massa i a l'estat del benestar del Nou-cents. En resum, el principal objectiu d'Habermas era "desplegar el tipo ideal de la publicidad [esfera pública] burguesa desde el contexto histórico del desarrollo inglés, francés y alemán, en el siglo XVIII y comienzos del siglo XIX" (p. 3), i tot això en el context del desenvolupament del capitalisme. Aquesta esfera va acabar per transformar-se en un contrapès o en un contrapoder de l'estat i, alhora, en una garantia per a les democràcies modernes.

A *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, Habermas examina diferents formes de la informació, privada i pública, de l'època moderna i el seu paper en el naixement de l'esfera pública burgesa: les cartes dels mercaders, les notícies com a mercaderia i, sobretot, la premsa periòdica del segle XVIII (política i literària), la qual, per a l'autor, va convertir-se "en una sistemática servidora de los intereses de la administración" (p. 60). És obvi que el pensador alemany va basar aquesta darrera afirmació en la bibliografia del moment i, des de llavors, el nostre coneixement sobre la premsa de l'Antic Règim ha augmentat, i canviat, moltíssim; això no obstant, l'atenció que va dedicar a la premsa i, sobretot, al marc conceptual de "l'esfera pública", influïren

[64] Per a una revisió de l'esfera pública en aquests mateixos territoris vide J. Van Horn MELTON, *The rise of the public in Enlightenment Europe*, Cambridge, 2001.

notablement en els estudis històrics i socioculturals que seguiren, especialment els relacionats amb l'època de la Il·lustració i els orígens de la Revolució Francesa (Keith M. Baker, J. B. Landes, Chartier, Robert Darnton, Mona Ozouf, Daniel Roche)[65]: així, per exemple, segons Jeremy D. Popkin, "the newspapers served as the Revolution's real «public space», its national forum for political debate", tot i que les seves possibilitats per a la democràcia es veieren limitades pel preu dels periòdics i els nivells d'alfabetització[66]. Però la influència del model habermasià[67] no se circumscriu a la investigació del Set-cents (i principis del Vuit-cents): diversos historiadors han proposat datar l'esfera pública abans del segle XVIII, al Sis-cents o, fins i tot, durant el Cinc-cents[68]; a més a més, el model també ha estat aplicat a altres àmbits com la història de l'art[69].

Sembla evident que, ara com ara, el "paradigma" habermasià[70], renovellat o reformulat (i criticat), és gairebé ineludible i l'abundant bibliografia així ho testimonia[71]. Bona part dels estudis que han defensat la formació d'esferes públiques durant edat moderna, embrionàries o no, conjunturals o més o menys permanents, comparteixen el següent argument: la impressió o la "publicació manuscrita"[72] de textos

---

[65] Vide, entre d'altres, B. NATHANS, "Habermas's «public sphere» in the era of the French Revolution", *French Historical Studies*, 16, 3 (1990), pp. 620-644; J. POPKIN, "The concept of public opinion in the historiography of the French Revolution: a critique", *Storia della Storiographia*, 20 (1991), pp. 77-92; i D. WAHRAM, "The limits of constitutional politics", dins J. Vernon (ed.), *Re-reading the Constitution. New narratives in the political history of England's long nineteenth century*, Cambridge - Nova York, 1996, pp. 93-96. Per descomptat, la recepció de l'obra no va estar exempta de crítiques: per exemple, Landes va revisar la "kategorie" d'Habermas i en va assenyalar una atenció insuficient als aspectes del gènere, J. B. LANDES, *Women and the public sphere in the age of the French Revolution*, Ithaca, 1988.

[66] J. D. POPKIN, *Revolutionary news. The press in France, 1789-1799*, Durham, 1990, p. 180.

[67] Vide els treballs recollits a C. CALHOUN (ed.), *Habermas and the public sphere*, Cambridge (Massachusetts) - Londres, 1999 [1992] (conté unes "Further reflections on the public sphere" del mateix Habermas, pp. 421-461).

[68] Vide H. MAH, "Phantasies of the public sphere: rethinking the Habermas of historians", *The Journal of Modern History*, 72, 1, (2000), pp. 153-182 (i la bibliografia correspondent); A. PINTER, "Public sphere and history: historians' response to Habermas on the «worth» of the past", *Journal of Communication Inquiry*, 28, 3 (2004), pp. 217-232; i A. BRIGGS i P. BURKE, *De Gutenberg*... op. cit., pp. 91-124; i, a més de les referències bibliogràfiques de les notes subsegüents, el capítol dotzè del present treball.

[69] D. SOLKIN, *Painting for money. The visual arts and the public sphere in eighteenth-century England*, New Haven – Londres, 1993.

[70] Vide L. SCUCCIMARRA, "La trasparenza del politico. Habermas e il paradigma della «sfera pubblica»", *Giornale di Storia Costituzionale*, 6 (2003), pp. 35-59. Sobre el concepte de "paradigma", i "canvi de paradigma" ("paradigm shift"), vide T. S. KUHN, *La estructura de las revoluciones científicas*, trad. de C. Solís Santos, Mèxic D.F., 2006 [1962].

[71] Vide M. ROSPOCHER, "Beyond the public sphere: a historiographical transition", dins id. (ed.), *Beyond the public sphere. Opinions, publics, spaces, in early modern Europe*, Bolonya – Berlín, 2012, pp. 9-28; P. LAKE i S. PINCUS, "Rethinking the public sphere in early modern England", *Journal of British Studies*, 45 (2006), pp. 270-292.

[72] Vide H. LOVE, *Scribal publication in seventeenth-century England*, Oxford, 1993.

amb informació política i d'actualitat (premsa, pamflets propagandístics, libels, tractats polèmics, etc.) i la seva circulació va afavorir el debat i la gènesi d'una –o més d'una– esfera pública a diversos territoris europeus (i fora d'Europa)[73]: per exemple, a Anglaterra, com ho han posat de manifest David Zaret (1992 i 2000), Alexandra Halasz (1997) o els treballs reunits i editats per Peter Lake i Steven Pincus (2007), sobretot durant la guerra civil lliurada entre 1642 i 1651[74]; a la França de la primera meitat del segle XVII, segons han demostrat les obres de Jeffrey K. Sawyer (1990) i Hélène Duccini (2003)[75], o ja durant les anteriors Guerres de Religió d'acord amb la interpretació de Diane Roussel (2011)[76]; als territoris germànics, segons es desprèn de l'estudi d'Esther-Beate Körber sobre el Ducat de Prússia (1998)[77]; a la península italiana, tal com ho reflecteix la historiografia sobre la cultura i la política urbanes (Mario Infelise, Massimo Rospocher, Filippo de Vivo, i altres)[78]; en terres hispàniques, com han estudiat Antonio Castillo Gómez a partir de les "escriptures públiques" (libels, "graffiti", etc.), Michele Olivari, el qual s'ha centrat en la vida política a Castella (2002), o José María Perceval Verde (2003), que ha examinat la publicitat monàrquica o

[73] Per exemple, M. WARNER, *The letters of the republic. Publication and the public sphere in eghteenth-century America*, Cambridge (Mass.), 1990.

[74] D. ZARET, *Origins of democratic culture. Printing, petitions and the public sphere in early-modern England*, Princeton - New Jersey, 2000; id, "Religion, science, and printing in the public spheres of seventeenth-century England", dins C. Calhoun (ed.), *Habermas*... op. cit., pp. 221-234; A. HALASZ, *The marketplace of print. Pamphlets and the public sphere in early modern England*, Cambridge, 1997, esp. el cap. 5: "The public sphere and the marketplace"; P. LAKE i S. PINCUS (ed.), *The politics of the public sphere in early modern England*, Manchester, 2007.

[75] J. K. SAWYER, *Printed poison. Pamphlet propaganda, faction politics, and the public sphere in early seventeenth-century France*, Berkeley – Los Angeles, 1990; H. DUCCINI, *Faire voir, faire croire. L'opinion publique sous Louis XIII*, Seyssel, 2003. Segons Sawyer, França disposava d'una esfera pública relativament oberta a les acaballes del segle XVI, però després de la crisi política de 1614-1617 l'accés a aquesta esfera fou limitat per l'enfortiment del poder monàrquic.

[76] D. ROUSSEL, "L'espace public comme enjeu des guerres de Religion et de la paix civile. Réflexions sur la notion d'espace public et ses métamorphoses à Paris au XVIe siècle", dins P. Boucheron i N. Offenstadt (dirs.), *L'espace public au Moyen Âge. Débats autour de Jürgen Habermas*, París, 2011, pp. 131-146. Cf. M. YARDENI, *La conscience nationale en France pendant les Guerres de Religion (1559-1598)*, París – Lovaina, 1971.

[77] E.-B. KÖRBER, *Öffentlichkeiten der frühen Neuzeit. Teilnehmer, Formen, Institutionen und Entscheidungen öffentlicher Kommunikation im Herzogtum Preußen von 1525 bis 1618*, Berlín – Nova York, 1998.

[78] M. INFELISE, *Prima dei giornali. Alle origini della pubblica informazione (secoli XVI e XVII)*, Roma-Bari, 2002; M. ROSPOCHER, "Versi pericolosi? Controllo delle opinioni e ricerca del consenso durante le guerre d'Italia", dins D. Curto et al. (eds.), *From Florence to the Mediterranean and beyond. Essays in honour of Tony Molho*, Florència, 2009, pp. 381-407; id., "Versos desde las plazas: la poesía como lenguaje de comunicación política en los espacios públicos de las ciudades italianas del Renacimiento" [trad. d'A. Avalos, A. Escartín i N. Sesma], dins A. Castillo i J. S. Amelang (dirs.), C. Serrano (ed.), *Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna*, Gijón, 2010, pp. 185-210; F. DE VIVO, *Information and communication in Venice. Rethinking early modern politics*, Oxford, 2007; i id., "El *Paternoster degli Spagnoli*. La comunicación política en la Venecia del Cinquecento" [trad. de F. Escoda], dins A. Castillo i J. S. Amelang (dirs.), C. Serrano (ed.), *Opinión pública*... op. cit., pp. 357-372. De Vivo identifica no una sinó tres esferes públiques: la de l'autoritat, "l'arena política" i les opinions populars.

representativa a l'entorn del doble casament que va unir les Cases de Borbó i d'Habsburg l'any 1615[79]; etcètera.

Un balanç

Totes les contribucions i les línies d'investigació que hem comentat fins aquí, de McLuhan a Habermas passant per Eisenstein i la historiografia francesa del llibre i de l'imprès, han aportat una sèrie d'elements que s'han integrat en les investigacions sobre la informació pública a l'edat moderna. Recordem-ne els més importants: l'art de l'estampa, independentment de les seves debatudes conseqüències "revolucionàries", va permetre la ràpida manufactura de centenars o milers de còpies exactes dels textos, no solament de llibres sinó també, i principalment, de tota mena de papers menors amb informació: cartells, pasquins, relacions, gasetes, etc.; les peces portadores i transmissores d'informació pública, generalment textos curts i efímers, passaren a formar part dels estudis sobre l'edició i sobre la cultura impresa; la producció estampada va permetre reproduir, acumular i usar la informació com mai no havia estat possible fins llavors; va tenir lloc una ampliació del(s) públic(s) receptor(s); la premsa, periòdica i no periòdica, fou un dels gèneres informatius més importants del segle XVIII (i, de fet, des de ja molt abans), el qual alimentava les esferes públiques europees (juntament amb els pamflets i altres gèneres similars); i, finalment, el model habermasià, malgrat les crítiques que ha rebut i les revisions a les quals ha estat sotmès, no ha deixat d'estimular noves recerques.

2.2. La informació política

Un dels principals fruits de les contribucions anteriors, i dels treballs derivats (del mateix Chartier, de Darnton, i d'altres)[80], i de la història de la premsa periòdica –que ja

[79] Citem alguns dels treballs de Castillo més avall; M. OLIVARI, *Entre el trono y la opinión. La vida política castellana en los siglos XVI y XVII*, traducció de J. Villanueva, Valladolid, 2004 [2002]; J. M. PERCEVAL, *Opinión pública y publicidad (siglo XVII). Nacimiento de los espacios de comunicación pública en torno a las bodas reales de 1615 entre Borbones y Habsburgo*, tesi doctoral dirigida per A. Moreno Sardà, Barcelona, UAB, Departament de Periodisme, 2003 [DL 2004].

[80] Per exemple, R. DARNTON, *The forbidden best-sellers of the pre-revolutionary France*, Nova York, 1995. En aquest llibre, que llavors culminà dècades d'estudi, l'autor va analitzar les xarxes d'informació públiques i privades: "Philosophy under the cloak", pp. 3-21. Més properament, Darnton ha examinat l'esfera pública a la França del segle XVIII: R. DARNTON, "An early information society: news and the media in Eighteenth-century Paris", *American Historical Review*, 1 (2000), pp. 1-35.

comentarem–, ha estat la consolidació d'un nou camp de recerca: la informació política de l'època moderna. Es tracta d'un camp molt ampli, centrat en l'estudi de les gasetes però que també inclou relacions, pamflets, cartells, almanacs i altres materials menors, impresos i manuscrits, que van aparèixer amb o sense l'autorització del poder. Permet la col·laboració interdisciplinària i pot englobar un camp afí com el de la publicística[81] (política, s'entén).

A l'estiu del 1997, a Lió, se celebrà un col·loqui que va reunir una cinquantena d'estudiosos de la "presse ancienne". Comptà amb especialistes en els periòdics de l'Antic Règim com ara Pierre Rétat, Jean Sgard, Gilles Feyel i altres, però també amb historiadors de la cultura política com Keith M. Baker o Lucien Jaume. Dos anys més tard, el 1999, dins d'una col·lecció dirigida per Henri Duranton[82], van aparèixer publicades les actes del col·loqui: *Gazettes et information politique sous l'Ancien Régime*, a cura de Duranton i de Rétat, i amb una introducció de Baker[83]. L'obra, dividida en tres grans seccions o apartats temàtics ("information", "pouvoirs" i "discours"), conté gairebé una quarantena de contribucions (38): sobre la famosa *Gazette* renaudotiana (Stéphane Haffemayer); la informació política i les seves xarxes en el mosaic italià (Marina Formica, Giuseppe Ricuperati, Mario Infelise, Brendan Dooley); "courants" i gasetes d'Holanda (Otto S. Lankhorst, Hans Bots); la premsa i la Revolució francesa (Jack Censer); etcètera. Si bé la majoria dels treballs se centraren en les gasetes periòdiques europees del Set-cents, alguns autors també van aproximar-se a la informació manuscrita, als almanacs, als pamflets, als "lardons" holandesos[84], als mercuris, entre d'altres temes i gèneres. El que ens interessa destacar més, però, és el conjunt, o sigui, la definició del camp: la informació política.

---

[81] "La publicística –escriu María Teresa Pérez Picazo– desempeñaba en la sociedad estamental, el mismo o semejante papel que en la burguesa el periódico. Los folletos, libelos, manifiestos y hojas volanderas vienen a cubrir las mismas necesidades que más tarde satisfarán las gacetas y diarios. Y este carácter puramente periodístico le confiere un triple valor informativo, polémico y cultural", M. T. PÉREZ PICAZO, *La publicística española en la Guerra de Sucesión*, Madrid, 1966, t. I, p. 18. Sobre la publicística hispànica i catalana vide, entre d'altres, J. M. JOVER ZAMORA, *1635, historia de una polémica y semblanza de una generación*, Madrid, 2003 [facsímil de l'edició de 1949]; R. M. ALABRÚS, *Felip V i l'opinió dels catalans*, pròleg d'E. Lluch, Lleida, 2001; i les referències bibliogràfiques del nostre capítol 8.

[82] "Lire le Dix-huitième Siècle" del servei de publicacions de l'Université de Saint-Étienne.

[83] *Gazettes et information politique sous l'Ancien Régime*, textos reunits per H. Duranton i P. Rétat, amb una introducció de K. M. Baker, Saint-Étienne, 1999.

[84] "Le lardon –escriu Chloé Baril– désigne des petites gazettes de nouvelles raisonnées, particulièrement abondantes entre 1688 et 1695, réputées pour la violence de leur ton, dont la critique visait essentiellement la politique de Louis XIV", p. 137.

En la introducció de *Gazettes et information politique sous l'Ancien Régime*, Baker, seguint l'anàlisi dels "journaux politiques" per part de Rétat[85], distingeix entre "politique" (els esdeveniments i els conflictes internacionals) i "administration" (els afers domèstics relacionats amb el govern). Així, sempre segons Baker, en les monarquies absolutes bàsicament s'informava de les notícies estrangeres (la "politique", les guerres, la inestabilitat exterior) i mai, o quasi, dels "affaires" interiors del regne. La premsa periòdica divulgava aquesta mena "d'information politique", mentre que els pamflets oferien "des nouvelles de contestation politique sous l'Ancien Régime" (p. 13), pròpies i foranes. La premsa publicada sota una monarquia absoluta excloïa "l'événement", a diferència dels periòdics del règim democràtic modern, inaugurat per la Revolució francesa, els quals s'alimentaven de l'esdeveniment. Tot i que la realitat històrica és molt més complexa, ambdues menes de premsa podrien ésser descrites com dos "tipus ideals" i la premsa política de l'Antic Règim "peut être considérée comme suspendue de façon incertaine entre les deux" (p. 14). Per a Baker, en suma, la informació política, de dins i de fora dels països, dels assumptes interiors i exteriors, era transmesa principalment per la premsa periòdica, però també pels fullets manuscrits, els almanacs, les peces clandestines, etc.

Al mateix any que va aparèixer *Gazettes et information politique* (1999) se celebrà, també a França, un col·loqui organitzat per l'"Association des Historiens Modernistes des Universités" sobre la informació a l'època moderna[86]. De nou, es tracta predominantment d'informació política i no sorprèn que hi acudissin alguns especialistes acreditats que ja havien participat en el citat col·loqui lionès de l'any 1997 (Rétat, Haffemayer, Feyel). La premsa periòdica fou l'objecte d'estudi central, però no pas l'únic: els comunicants també tractaren les "nouvelles à la main"[87] (François

[85] P. RÉTAT, "Politique et administration", dins *Gazettes et information politique*… op. cit., pp. 269-280; Vide, del mateix autor, "La presse politique ancienne: problèmes de définition et méthodes de recherches", *Studies on Voltaire and the Eighteenth century*, 348 (1996), pp. 1289-1292.

[86] *L'information à l'époque moderne. Actes du Colloque de 1999*, París, 2001. Correspon al número 25 del butlletí de l'Association des Historiens Modernistes des Universités.

[87] Generalment es tracta de "gazetins" manuscrits o de "butlletins" amb informació destinada a cercles restringits. Sobre aquest gènere vide, a més del treball de Moreau dins *L'information à l'époque moderne*... op. cit. ("Enjeux de la communication manuscrite: nouvelles à la main et gazettes imprimées", pp. 73-90): F. MOUREAU (ed.), *De bonne main. La communication manuscrite au XVIIIe siècle*, París i Oxford, 1993; id. (ed.), *Répertoire des nouvelles à la main. Dictionnaire de la presse manuscrite clandestine, XVIe – XVIIIe siècle*, Oxford, 1999; i B. DOOLEY, "De bonne main: les pourvoyeurs de nouvelles à Rome au 17e siècle", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 54, 6 (1999), pp. 1317-1344 (i les bibliografies corresponents).

Moureau), els gravats "propagandístics"[88] holandesos de l'època de Lluís XIV (Annie Duprat) i les caricatures angleses sobre l'abolició de l'esclavitud (Pascual Dupuy), així com "la censure, information et opinion publique dans la France des Lumières" (Moureau). En aquest volum hi trobem la col·laboració interdisciplinària (Història i Història de l'Art) a l'entorn de la informació; sorprenentment, però, el concepte mateix "informació" (política o no) no hi és definit. Es dedueix que correspon a les notícies transmeses per les gasetes i per les peces manuscrites, és a dir, informació pública i privada o, fins i tot, clandestina, però també "informació visual" (gravats satírics i propagandístics, caricatures)[89].

Poc temps més tard, l'any 2001, la informació política va consolidar-se de manera definitiva: d'una banda, com a marc teòric o conceptual per a la recerca i, de l'altra, com un camp amb un status reconegut entre la comunitat científica internacional (angloparlant). En efecte, a l'inici del nou mil·lenni les premses de la casa editorial Routledge van fer el tiratge de *The politics of information in early modern Europe*[90]. Es tracta d'un volum col·lectiu, editat per Brendan M. Dooley i Sabrina A. Baron, que es

[88] El terme "propaganda", tot i la seva utilitat, és lleugerament anacrònic: fou encunyat l'any 1622, amb la creació de la "Sacra Congregatio de Propaganda Fide", una institució de l'Església catòlica per a la propagació de la fe, però no va ser fins a les acaballes del Set-cents que el terme se secularitzà. Peter Burke, per exemple, prefereix el concepte alternatiu de "persuasió", P. BURKE, *La fabricación de Luís XIV*, trad. de M. Sáenz de Heredia, Sant Sebastià, 2003 [1992], esp. pp. 13-14 i el capítol 2. Això no obstant, molts autors utilitzen el concepte "propaganda" aplicat a l'edat moderna, per exemple, F. BOUZA, *Imagen y propaganda. Capítulos de historia cultural del reinado de Felipe II*, pròleg de R. Chartier, Madrid, 1998. Vide, a més i almenys, J. RAYMOND, "Introduction: networks, communication, practice", *Media History*, 11, 1-2 (2005), pp. 3-19; i, en general, G. S. JOWETT i V. O'DONNELL, *Propaganda and persuasion*, Thousand Oaks (Califòrnia) [etc.], 2006 [quarta edició]; A. PIZARROSO QUINTERO, "La historia de la propaganda: una aproximación metodológica", *Historia y Comunicación Social*, 4 (1999) [número dedicat a la "Propaganda"], pp. 145-172; i H.D. LASSWELL, D. LERNER i H. SPEIER (eds.), *Propaganda and communication in world history*, 3 vols., Honolulu, 1979-1980.

[89] Sobre les imatges com a mitjà de comunicació (de combat) vide, per exemple, A. DUPRAT, *Les rois de papier. La caricature de Henri III à Louis XVI*, París, 2002. Annie Duprat ha analitzat la iconografia de les caricatures polítiques dels monarques francesos (1589-1793) i les ha definit com "la face inversée de la politique de propagande royale" (p. 292) que, tot i la censura i la persecució, mai no deixaren de circular i d'influir en els imaginaris polítics i en els "estats d'opinió" dels súbdits. Vide, també, S. BERTIÈRE, "La guerre en images: gravures satíriques anti-espagnoles", dins *L'âge d'or de l'influence espagnole. L'Espagne et la France à l'époque d'Anne d'Autriche 1615-1666. Actes du 20e Colloque du CMR 17 [Centre méridional de rencontres sur le XVIIe siècle] (Bordeaux, 25-28 janvier 1990)*, textos reunits i publicats Ch. Mazouer, Mont-de-Marsan, 1991, pp. 147-183; R. W. SCRIBNER, *For the sake of simple folk. Propaganda for the German Reformation*, Oxford, 1994; i C. FONTCUBERTA, *Imatges d'atac. Art i conflicte als segles XVI i XVII*, Barcelona, 2011, pp. 28-34. Sobre la premsa il·lustrada amb gravats vide, entre d'altres, I. LEHMANN-HAUPT, "German woodcut broadsides in the seventeenth century", dins H. Lehmann-Haupt, *An introduction to the woodcut of the seventeenth century*, Nova York, 1977, pp. 228-244, i C. M. KLINKERT, "Information or indoctrination? News prints of the military campaigns of Maurice of Nassau (1585-1625)", dins M. Gosman i J. W. Koopmans (eds.), *Selling and rejecting politics in early modern Europe*, Leuven – París – Dudley (MA), 2007, pp. 59-69.

[90] B. DOOLEY i S. A. BARON (eds.), *The politics of information in early modern Europe*, Londres i Nova York, 2001.

divideix en tres parts: el model anglès (Stuart Sherman, Baron, Michael Mendle i Daniel Woolf), el continent europeu (Thomas Schröder, Otto Lankhorst, Jean-Pierre Vittu, Paul Arblaster, Henry Ettinghausen, Mario Infelise i Paul Ries) i les trajectòries paneuropees (Dooley). *The politics of information* constitueix una panoràmica molt àmplia, o una excel·lent miscel·lània, de la informació política a l'Europa del segle XVII de la mà d'experts com Schröder ("The origins of the German press"), Ettinghausen ("Politics and the press in Spain"), Infelise ("The war, the news and the curious: military gazettes in Italy") i els altres noms que acabem d'esmentar. Les seves aportacions contingudes en aquesta obra han expandit els nostres coneixements al voltant de la informació política pública i privada, impresa i manuscrita: la premsa periòdica de bona part d'Europa (de la península ibèrica a Escandinàvia passant per França i pels territoris germànics) i, com a novetat metodològica o quasi, la incorporació dels fullets no periòdics, més antics, com a objecte d'estudi (les "relaciones de sucesos" hispàniques analitzades pel professor Ettinghausen); la cultura del pamflet; la disseminació i la recepció de les notícies; les cultures impreses i manuscrites; i el debat sobre l'existència d'una esfera pública abans del segle de la Il·lustració.

Tot aquest conjunt de reflexions ha permès a Dooley definir amb precisió en què consisteix la "political information" de l'edat moderna, la del Sis-cents en especial ("an age of nascent information media, a century of emerging public opinion"). En paraules d'aquest estudiós, "we call political information whatever may be thought or said about events connected with the government of states and with cities and their peoples. The fresher it was, the more it deserved to be called «news»" (p. 1). Per a Dooley fins i tot l'opinió podria ésser considerada informació[91] –ara bé, no s'han de confondre, tot i la relació "simbiòtica"[92]–. Aquesta definició és, certament, útil i àmplia: no només perquè comprèn la premsa (periòdica i no periòdica), sinó també un bon nombre de gèneres afins:

[91] Cf. A. FOX, "Rumour, news and popular political opinion in Elizabethan and early Stuart England", *The Historical Journal*, 40, 3 (1997), pp. 597-620. En aquest article, Fox estudia la circulació de rumors i de notícies a l'Anglaterra del final del segle XVI i de l'inici del XVII a través dels canals oral, manuscrit i imprès. Gràcies als registres judicials, mostra com la informació era rebuda i reelaborada o deformada per la gent ordinària, o més humil; com la informació política, sediciosa o no, s'escampava per les cases, per les tavernes, pels camins i pels mercats.

[92] Vide R. M. ALABRÚS, "Informació i opinió a la Catalunya de la Guerra de Successió" (en premsa); Cf. M. FOGEL, "Opinion, propagande, information: ou les dangers des discussions sur les mots..." dins id., *Les cérémonies de l'information dans la France du XVIe au milieu du XVIIIe siècle*, [París], 1989, pp. 11-19.

"Manuscript newsletters and printed handbills, occasional newsbooks and printed newspapers, poetry and prose; there seems to be no reason not to refer to this material as the journalism of the time. Whatever we may call it, from accounts of the works and days of powerful rulers to portrayals of this or that authority in this or that embarrassing situation; from descriptions of battles and sieges to descriptions of weddings and funerals; from comments on the latest grain prices to comments on the latest plague regulations, the business of political information diffused the stories that obsessed early modern minds" (p. 3)

Per descomptat, i tal com assenyala el mateix Dooley, la informació política ja existia molt abans del segle XVII i, de fet, fou "one of the earliest products of the printing press" (p. 3). Però va ser durant el Sis-cents, segons aquest autor, quan es desenvolupà l'esfera pública i quan la premsa periòdica va esdevenir "the method «par excellence» for conveying political information" (p. 9).

Sobre la informació política podem concloure que es tracta d'un camp molt prometedor que tot just ara comença a ésser desbrossat[93]. I no sols pel que fa a l'estudi de l'Europa moderna, sinó també de l'Amèrica del mateix període. És el que, recentment, ha fet el professor David González Cruz a *Propaganda e información en tiempos de guerra: España y América (1700-1714)*[94]. Aquest estudi comparatiu és, en bona part, la continuació i l'aprofundiment de *Guerra de religión entre príncipes católicos*, una obra que analitza la tasca dels publicistes (o propagandistes) i dels predicadors en la recerca d'arguments en suport de Felip V o de Carles III, els pretendents catòlics al tron espanyol durant la Guerra de Successió (1700-1714)[95]. A *Propaganda e información*, González Cruz examina el funcionament de la propaganda i de la informació política i religiosa –tot sovint una mateixa cosa– en el context de la pugna successòria entre Felip d'Anjou i l'arxiduc Carles: la seva elaboració, la manipulació, el control i la comunicació als regnes peninsulars i als virregnats americans[96]. Per això recorre a una notable varietat d'instruments publicístics i informatius, oficials i oficiosos, tant d'impremta com de mà: discursos i memorials, edictes i bans, premsa (relacions i gasetes), literatura de canya i cordill, villancets, pasquins, correspondència, llibres, gravats, peces teatrals, etc.

[93] Vide, a més de les referències citades, i almenys, J. W. KOOPMANS (ed.), *News and politics in early modern Europe (1500-1800)*, Leuven, 2005.
[94] D. GONZÁLEZ CRUZ, *Propaganda e información en tiempos de guerra. España y América (1700-1714)*, Madrid, 2009 (DL).
[95] D. GONZÁLEZ CRUZ, *Guerra de religión entre príncipes católicos. El discurso del cambio dinástico en España y América (1700-1714)*, [Madrid], 2002.
[96] Vide especialment el capítol cinquè: "Control de la propaganda y de la información", pp. 179-213.

2.3. La difusió informativa: "les cerimònies de la informació", papers "sediciosos" i "colportage"

Un dels objectius bàsics de la informació política (o bel·licopolítica), i de qualsevol altra mena (religiosa, pràctica, etc.), com també el de la "propaganda" (o persuasió) d'un o altre signe, era la seva circulació entre els diversos estaments del cos social. Per aquest motiu, en unes societats fortament ritualitzades com eren les europees de l'Antic Règim, bona part de les notícies i dels continguts informatius eren anunciades i difoses de manera cerimonial o, fins i tot, solemne en nombroses ocasions. Però mentre que els rituals cortesans han estat –i encara són– ben estudiats, i compten amb assaigs clàssics –recordem els del sociòleg germanobritànic Norbert Elias (1969)[97]–, com també algunes cerimònies urbanes (processons, "autos de fe", entrades reials i d'altres dignitats, etc.)[98], no succeeix el mateix amb les cerimònies transmissores d'informació pública a les ciutats i a la ruralia. Amb tot, per fortuna existeixen algunes contribucions, poques però molt valuoses, sobre aquest tema, d'entre les quals cal que destaquem una monografia de Michèle Fogel de l'any 1989, si bé molt menys coneguda del que seria desitjable: *Les cérémonies de l'information dans la France du XVIe au milieu du XVIIIe siècle*[99].

En aquest llibre, com indica el seu títol, Fogel examina les cerimònies o els rituals de la informació de la França de l'Antic Règim, un tema que ja havia tractat prèviament[100]. Aquestes cerimònies permetien disseminar les notícies "correctes" al públic (urbà) de manera ordenada, ja que el sistema estava inscrit ritualment dins del

---

[97] N. ELIAS, *Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie*, Neuwied – Berlín, 1969. N'existeix traducció castellana: *La sociedad cortesana*, Mèxic, 1982.

[98] Vide, per exemple, els treballs recollits dins D. GONZÁLEZ CRUZ (ed.), *Ritos y ceremonias en el mundo hispano durante la Edad Moderna*, [Huelva], 2002, sobretot les ponències següents: María Ángeles Pérez Samper, "Lo popular y lo oficial en la procesión de Corpus de Barcelona", pp. 133-178, i Manuel Peña Díaz, "El auto de fe y las ceremonias inquisitoriales", pp. 245-260.

[99] M. FOGEL, *Les cérémonies*... op. cit.

[100] M. FOGEL, "Le système d'information ritualisée de l'absolutisme français", dins *Le journalisme d'Ancien Régime. Questions et propositions*, Lió, 1982, pp. 141-150; id., "Propagande, communication, publication: points de vue et demande d'enquête pour la France des XVIe-XVIIe siècles", dins *Culture et idéologie dans la genèse de l'État moderne. Actes de la table ronde de Rome, 15-17 octobre 1984*, Roma, 1985, pp. 325-336; i id., "1620-1660. Constitution et fonctionnement d'un discours monarchique sur la guerre: l'information comme cérémonie", dins *L'État baroque. Regards sur la pensée politique de la France du premier XVIIe siècle*, textos reunits per H. Méchoulan, estudi liminar d'E. Le Roy Ladurie, prefaci d'A. Robinet, París, 1985, pp.335-352.

cos social i els seus participants s'hi reconeixien amb facilitat: "juré-crieurs" i "juré-trompettes" que anunciaven les darreres disposicions, "colporteurs" amb llicència que venien peces informatives als consumidors (de nou, la notícia com a mercaderia) i, sobretot, el *Te Deum* (una celebració en la qual s'associava la glòria del Senyor amb la del governant terrenal i que, amb el temps, va especialitzar-se en els triomfs bèl·lics i diplomàtics). Tot aquest sistema de transmissió cultural, però, no era una estructura rígida d'una sola direcció, de les altes esferes a les més genuïnament populars (alfabetitzades o no), sinó que les opinions es (trans)formaven als carrers i, així, els actes del rei exposats públicament fins i tot podien ésser vulnerables a la crítica –com de fet ho eren–.

A la primera part de l'obra, Fogel reconstrueix "la publication des décisions royales dans l'espace parisien au milieu du XVIIe siècle", això és, la informació relacionada amb els "affaires" de sa majestat i aquelles "publications" "pour celles où le public à intérêt" –tal com consta a les fonts coetànies– (p. 24). Part d'aquesta informació no figurava a la premsa de l'època. Els oficials a cavall i els trompetes s'ocupaven tant de pregonar la informació pels "llocs acostumats" del recorregut urbà ("carrefours & lieux accoutumez", "carrefours & places publiques") com de fixar els cartells, en pergamí i en paper, per tal que ningú no pogués al·legar ignorància[101]. S'intentava, doncs, "faire connaître pour être obéi" (p. 73), però la difusió d'informació entre els súbdits, encara que fos perfectament "ritualisée" i amb els continguts prèviament censurats, no estava exempta de perills: si bé per condemnar-los, les crides revelaven els libels perseguits i, no pas menys important, una vegada anunciada, la informació pública era interpretada, comentada i, fins i tot, podia estimular la reflexió crítica dels receptors.

A la segona part del llibre, "la publication des événements (du XVIe au milieu du XVIIIe siècle)", l'autora se centra en la transformació del *Te Deum*: d'un "himne venerable" dels primers segles del cristianisme a "le mode unique de célébration et de publication des victoires guerrières et diplomatiques de la monarchie française" (p. 135) d'ençà del darrer quart del Cinc-cents. El *Te Deum* fou una peça essencial dins del

[101] Cf. A. PETTEGREE, "A provincial news community in Sixteenth-century Europe", dins J. Pollmann i A. Spicer (eds.), *Public opinion and changing identities in the early modern Netherlands*, Leiden, 2007, pp. 34-36.

"système d'information cérémonielle" francès[102], un complement de la *Gazette* que transmetia les bones noves guerreres, tant al conjunt dels parisencs com als habitants de les províncies, gràcies al ritual eclesiàstic convocat per les cartes reials, i a les processons i focs de la municipalitat que l'acompanyaven. La seva plenitud, com es detalla a la tercera part del volum ("Faire savoir et faire admirer"), va arribar amb la Guerra de Successió d'Àustria (1744-1748).

Les cérémonies de l'information demostra la riquesa i la complexitat del sistema d'informació cerimonial, així com la combinació dels distints mitjans comunicatius per tal de transmetre les noves disposicions i les notícies oficials: la impremta, el manuscrit i l'oralitat (amenitzada per la música en el cas dels tedèums, pel so de les trompetes en els pregons). Fogel també mostra les dificultats del poder reial per monopolitzar l'elaboració i la transmissió de la "bona" informació: no només durant la Fronda sinó també en temps de pau interna, ja que no es podia aturar l'aparició de libels o pamflets ni tampoc evitar que una part del "públic" (molts individus? Pocs?) interpretés la informació oficial de manera ben diferent (o contrària, fins i tot) a la intenció original de les autoritats emissores. I, ja per acabar, cal afegir que l'anàlisi fogeliana pot ésser aplicada a les altres monarquies europees i a les seves diverses possessions polítiques i territorials[103]: tant pel que fa a la divulgació dels edictes (i textos de naturalesa semblant) als espais urbans –i al camp–[104], com a la solemnitat dels tedèums, als quals seguien processons i lluminàries que n'amplificaven el ressò informatiu, sense oblidar el paper dels pregoners[105].

Paral·lelament a la difusió cerimonial de la informació existien altres vies de transmissió que han atret l'interès dels estudiosos. Les veurem molt breument i parcial.

---

[102] Tractem el *Te Deum* a la França i a la Catalunya modernes en el capítol 3.
[103] És el que hem fet amb el cas català: vide el capítol 3.
[104] Malgrat que no es tracta d'un estudi sobre la informació cerimonial, Montserrat Pellicer ha analitzat els bans o edictes de tancament de terres a la Catalunya del Set-cents. Aquests bans eren pregonats i publicats en els llocs "públicos y acostumbrados" dels termes. M. PELLICER, "«Para que nadie pueda alegar ignorancia». Els usos de la informació en el procés de tancament de terres: els bans al segle XVIII", dins R. CONGOST (ed.), *Dels capbreus*... op. cit., pp. 211-240. Vide també l'estudi dels bans d'expulsió dels moriscos (1609-1611) a la Corona d'Aragó, a Andalusia i a Castella per part de Rafael Benítez Sánchez-Blanco, "Anàlisi comparativa dels bans d'expulsió dels moriscs" [traducció d'E. Ortega i Tena], *Recerques*, 61 (2010), pp. 25-45.
[105] C. BEJARANO, "Medios de comunicación en la ciudad durante la Edad Moderna: la figura del pregonero", dins A. Castillo i J. S. Amelang (dirs.), C. Serrano (ed.), *Opinión pública*... op. cit., pp. 319-334; A. CASTILLO, *Entre la pluma y la pared. Una historia social de la escritura en los siglos de oro*, Madrid, 2006, pp. 206-212.

D'una banda, cal esmentar els pasquins, els libels i pamflets amb informació "sediciosa", tant de mà com d'estampa, que eren distribuïts de manera clandestina als llocs públics (places, portals, esglésies, etc.), normalment amb nocturnitat. En part, es podria considerar, la seva circulació, com la cara contrària de les cerimònies informatives oficials. En les darreres dècades, els especialistes sobre la cultura i la informació política no només s'han ocupat dels continguts dels textos, els seus autors i patrocinadors, sinó també dels seus "editors" (llibreters i tipògrafs) i de la distribució del producte final estampat o manuscrit. Craig E. Harline, per exemple, a *Pamphlets, printing and political culture in the early Dutch Republic* (1987)[106], va examinar com els "pamflets"[107] eren distribuïts, incloent almanacs, "courants" i altres papers menors amb informació (polèmica o d'actualitat). Harline assenyala les vies següents: individus que feien córrer els pamflets de mà en mà; textos manuscrits i impresos que, pel matí, apareixien escampats pels carrers o, al vespre, a les portes dels consistoris municipals; per l'acció d'algun predicador, com ara Caspar Coolhaes (c. 1534-1609)[108], el qual va repartir centenars de còpies; venedors no professionals (com, per exemple, estudiants que necessitaven diners); i llibreters itinerants i venedors passavolants ("kramers"): "In the early seventeenth century it was said that «there are so many lazy knaves who earn their bread by walking around with almanacs, songs, and sometimes with 'what a wonder, what news'»" (p. 87). Aquestes i altres vies de difusió o distribució es poden identificar i resseguir arreu d'Europa, amb les particularitats de cada territori i de cada conjuntura. En el cas d'Espanya, Antonio Castillo Gómez s'ha ocupat d'una gran varietat d'escriptures públiques "que sirvieron para articular actos de propaganda y de información que tanto podían promover la adhesión al sistema y a la ideología dominante como ponerlos en discusión"[109]. Castillo ha mostrat com pasquins, libels i

[106] C. E. HARLINE, *Pamphlets, printing and political culture in the early Dutch Republic*, Dordrecht, 1987.

[107] Seguint Ter Horst, l'autor afirma que l'essència del pamflet era la seva "funció": informar i, principalment, persuadir sobre els fets actuals. Ara bé, es tracta d'un terme una mica anacrònic, ja que "Dutch men and women rarely used the word until around 1700; they would have been more familiar with pasquils, libels, news tidings, little books, blue little books, songs, refrains, tracts, stories, and dialogues" (p. 2). La definició de J. H. ter Horst a "Over het begrip pamflet", *Bibliotheekleven*, 17 (1932), pp. 8-30.

[108] Sobre aquest predicador reformat, vide U. GÄBLER, "Zur verbreitung des Zwinglianismus in den Niederlanden und der fall Caspar Coolhaes 1581/1582", dins P. Blickle et al. (ed.), *Zwingli und Europa*, Zuric, 1985, pp. 217-236; i H. J. HILLERBRAND (ed.), *The encyclopedia of protestantism*, Nova York – Londres, 2004, vol. 1, pp. 154-155.

[109] A. CASTILLO, "Cultura escrita y espacio público en el Siglo de Oro", *Cuadernos del Minotauro*, 1 (2005), pp. 34-50 (citació literal: p. 49); Id., "Leer en la calle: coplas, avisos y panfletos aúreos", *Literatura: teoría, historia y crítica*, 7 (2005), pp. 15-44; i, també, id., "«There are lots of papers going around and it'd be better if there weren't». Broadsides and public opinion in the Spanish

altres textos similars (informatius, de denúncia o d'acció) eren deixats o penjats als llocs públics per persones que volien romandre en l'anonimat per evitar la persecució[110].

D'altra banda, la distribució informativa podia entrar perfectament dins la legalitat jurídica i comercial en el cas dels mercaders de llibres i dels venedors itinerants amb llicència, tot i que no pas sempre. A França el fenomen de la venda ambulant, que es coneix amb el nom de "colportage", compta amb una tradició historiogràfica sòlida, especialment des de la publicació de l'inventari i estudi de la "Bibliothèque bleue de Troyes" per part de Robert Mandrou l'any 1964[111]. Si bé és cert que els aspectes "literaris" dels segles XVI al XIX són els que han atret més atenció[112], la vessant comercial també és prou ben coneguda; i, a més a més, els venedors que es dedicaren a aquesta mena de comerç constitueixen una imatge familiar en la història de l'art[113]. Els "colporteurs" (també "marchands" o "mercerots") recorrien els camins del regne i transportaven –dins de cistells, farcells o armariets–, desenes o centenars de peces de literatura i d'actualitat que venien al(s) públic(s) de les ciutats i del camp: llibres i llibrets de devoció catòlica, històries heroiques o llegendàries, almanacs, beceroles ("livrets d'Abécé"), cançons, etc. I, també, premsa ("occasionnels", alguns "canards", i gasetes –incloent la de Renaudot–)[114] i altres textos afins com ara pamflets polítics i

---

monarchy in the seventeenth century", dins M. Rospocher (ed.), *Beyond the public sphere*… op. cit., pp. 227-247.

[110] A més de la bibliografia citada en la nota anterior, vide A. CASTILLO, *Entre la pluma*... op. cit.; i id., "La letra en la pared. Usos y funciones de la escritura expuesta en el Siglo de Oro", dins M. F. Fernández et al. (comp.), *Testigo del tiempo, memoria del universo. Cultura escrita y sociedad en el mundo ibérico (siglos XV-XVIII)*, [Rubí], 2009, pp. 581-602 (esp. pp. 593-597).

[111] R. MANDROU, *De la culture populaire aux XVIIe et XVIIIe siècles (La Bibliothèque bleue de Troyes)*, París, 1964. Aquest títol va aparèixer justament un segle després de l'*Histoire des livres populaires ou de la littérature de colportage depuis l'origine de l'imprimerie jusqu'à l'établissement de la Commission d'examen des livres du colportage - 30 novembre 1852* de Charles Nisard (París, E. Dentu, libraire-éditeur, éditeur de la Société des Gens de Lettre, 1864, 2 toms).

[112] Vide *La bibliothèque bleue et les littératures de colportage. Actes du colloque organisé par la Bibliothèque municipale à vocation régionale de Troyes en collaboration avec l'École nationale des chartes (Troyes, 12-13 novembre 1999)*, textos reunits per T. Delcourt i E. Parinet, París - Troyes, 2000.

[113] La figura del "colporteur" apareix en nombrosíssims gravats i en alguns quadres. Un dels més famosos és *Le colporteur* (escola francesa, s. XVII, oli sobre tela, 72x85 cm) conservat en el Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée (MuCEM) de París. En aquesta darrera obra, el venedor exhibeix les seves mercaderies (fins i tot col·locades en el barret): diversos impresos com ara un almanac per a l'any 1622, un edicte reial sobre les monedes (1623), la *Fuite du compte Mansefed et de l'evesque Dalberstrad en Hollande* (1623), *La reception du prince de Galle en Espaigne* (1623), etc. Vide R. CHARTIER, "Estrategias editoriales y lecturas populares, 1530-1660", dins id., *Libros, lecturas*... op. cit., p. 121.

[114] "Un texte de 1660, cité par F. Brunot, nous décrit la balle d'un mercerot: «des almanachs, livrets d'Abécé, la Gazette ordinaire et extraordinaire, des légendes et petits romans de Mélusine, de Maugis, des quatre fils Aymond, de Geoffroy la grand'dent, de Valentin et Ourson, des chasse-ennuys, des chansons mondaines, sales et vilaines dictées par l'esprit immonde, vaudevilles, villanelles, airs de cour, chansons à boire...»", J.-L. MARAIS, "Littérature et culture «populaires» aux XVIIe et XVIIIe siècles", *Annales de*

edictes. A París, l'any 1616, hi treballaven una dotzena de "colporteurs" reconeguts per la Universitat i pels professionals de l'imprès (llibreters, estampers i enquadernadors) i un nombre indeterminat, molt més gran, sense llicència: "If one includes *all* the hawkers of books and booklets in Paris –even those perched on the pont Neuf– the number according to contemporary sources may have been near a thousand"[115]. Jeffrey K. Sawyer, l'autor de les paraules que acabem de citar, destaca el paper dels "colporteurs" en la xarxa francesa de distribució de pamflets; uns productes que, segons sembla, no eren gaire cars (entre 3 i 15 "sous"), almenys per a les elits urbanes, a diferència del que suposaven econòmicament per als artesans.

Resumint, els "colporteurs" foren uns dels principals agents transmissors dels productes d'estampa informatius (i literaris o piadosos) que eixien dels obradors tipogràfics i de les llibreries de dins i fora del regne francès i s'escampaven arreu del territori. Com també ho foren, de distribuïdors d'informació i de literatura, els seus homòlegs europeus, que es dedicaren a aquest comerç de l'imprès amb o sense l'aprovació explícita o tàcita de les autoritats: els cecs castellans descrits per Jean-François Botrel (1973 i 1974)[116] i, posteriorment, per Pedro M. Cátedra, el qual data a finals del Cinc-cents l'emergència de la "subcultura" dels cecs i la seva vinculació amb la venda de literatura de canya i cordill[117]; els "pedlars" i altres individus anglesos que

---

Bretagne et des pays de l'Ouest, 87, 1 (1980), p. 70. Cf. A. SAUVY, "Le livre aux champs", dins R. Chartier i H.-J. Martin (dirs.), *Histoire de l'édition française*, París, 1990, vol. 2, "Le livre triomphant 1660-1830", pp. 561-563. Vide també H.-J. MARTIN, *Livre, pouvoirs et société à Paris au XVIIe siècle (1598-1701)*, pròleg de R. Chartier, Ginebra, 1999 [1969], t. I, p. 538.

[115] J. K. SAWYER, *Printed poison*… op. cit., p. 56.

[116] En terres castellanes, normalment eren els cecs, agrupats en confraries o "hermandades", els que actuaven de "colporteurs", de venedors de "papeles públicos": literatura de canya i cordill i gèneres informatius com ara les "relaciones de sucesos" i gasetes. La "Hermandad de Nuestra Señora de la Visitación" dels cecs madrilenys fou fundada l'any 1581 i va exercir un monopoli sobre la venda ambulant d'impresos fins 1836. Amb raó Botrel ha qualificat els "aveugles colporteurs" d'"ancêtres des mass-media d'aujourd'hui", J.-F. BOTREL, "Les aveugles colporteurs d'imprimés en Espagne", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 9 (1973), pp. 417-482; i id., "Les aveugles colporteurs d'imprimés en Espagne. II: Des aveugles considérés comme Mass-Media", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 10 (1974), pp. 233-271. No succeïa el mateix a la Catalunya i a la València preborbòniques: els cecs es dedicaven a resar oracions i no pas, com a col·lectiu, a la venda d'impresos, una situació que va canviar al segle XVIII, a partir de l'entronització de la nova dinastia, vide J. GOMIS, "Intermediarios entre el texto y su público: la cofradía de Pobres Ciegos Oracioneros de Valencia", dins A. Castillo i J. S. Amelang (dirs.), C. Serrano (ed.), *Opinión pública*... op. cit., pp. 301-317; id., *«Menudencias de imprenta». Producción y circulación de la literatura popular en la Valencia del siglo XVIII*, tesi doctoral dirigida per M. Bolufer, Universidad de Valencia, 2010 (agraïm a l'autor que ens en facilités una còpia); i A. GARCIA ESPUCHE, *La ciutat del Born. Economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*, Barcelona, 2009, pp. 561-562.

[117] P. M. CÁTEDRA, *Invención, difusión y recepción de la literatura popular impresa (siglo XVI)*, Mèrida, 2002. Gràcies a la documentació de l'Archivo General de Simancas, Cátedra reconstrueix la figura d'un cec anomenat Mateo de Brizuela. Aquesta persona, a més de resar oracions, es dedicava a

estudia Margaret Spufford (1981)[118]; els "venditori" ambulants de les ciutats italianes que menciona Mario Infelise, i que va il·lustrar –gravar– l'artista bolonyès Giuseppe Maria Mitelli a les acaballes del segle XVII[119]; etcètera[120].

2.4. Informació i opinió

Fins aquí hem vist els antecedents de la historiografia actual sobre la informació pública, les aportacions a l'entorn de la informació política, i alguns estudis de la difusió informativa. Per completar aquesta seqüència, vegem, ara, una sèrie d'obres, de la dècada dels noranta del segle passat en endavant, que, tot i l'heterogeneïtat del conjunt, tenen com a mínim un element en comú: la relació entre la informació i "l'opinió". En efecte, la informació de tot tipus, juntament amb la "propaganda", els rumors i les murmuracions, va alimentar les opinions dels públics dels distints territoris europeus de l'època moderna[121]. Per descomptat, la nostra selecció és molt parcial –i en ambdós significats de l'adjectiu, de fet–, però creiem que és prou il·lustrativa d'un camp que posseeix una bibliografia molt rica.

Arlette Farge, amb *Dire et mal dire* (1992), ha aprofundit en "l'opinió pública" al XVIII. Deixebla de Mandrou, partint d'Habermas i la seva interpretació de la gènesi de l'opinió "éclairée" en el context d'una esfera pública, l'autora ha mostrat el gust o, fins i tot, l'avidesa de la població parisenca per la informació i per apropiar-se-la, així com el

---

escriure poemes i a vendre impresos. Fou acusat d'haver compost un *Caso admirable y espantoso* que atacava l'honor d'un advocat difunt, suposadament castigat pels dimonis. Aquest títol, estampat, va circular per diverses localitats de Castella (1577-1578) i el plet que va promoure la família del mort aporta molta informació sobre la difusió d'aquesta mena de papers.

[118] M. SPUFFORD, *Small books and pleasant histories. Popular fiction and its readership in seventeenth-century England*, Cambridge [etc.], 1981. Especialment el capítol 5: "The distributors: pedlars, hawkers and petty chapmen".

[119] Entre d'altres treballs d'aquest autor: M. INFELISE, "Los orígenes de las gacetas. Sistemas y prácticas de la información entre los siglos XVI y XVII" [trad. de N. de Lucas i J. A. Pelayo], *Manuscrits*, 23 (2005), pp. 41-42.

[120] Per a una visió general sobre aquesta mena de venedors (d'impresos, però també de mercaderies diverses –tabac, mocadors de seda, etc.–) a l'Europa moderna i contemporània –de França en especial– vide L. FONTAINE, *Histoire du colportage en Europe. XVe-XIXe siècle*, París, 1993. Hem consultat la següent traducció anglesa: *History of pedlars in Europe*, traducció de V. Whittaker, Durham (NC), 1996. En el capítol 3 tracta les xarxes de "booksellers and book pedlars in southern Europe" del Set-cents.

[121] Considerem que és preferible referir-se a "opinions", en plural, i no pas en singular, almenys abans del segle XVIII, malgrat que alguns autors han defensat l'existència de l'opinió pública ja a l'antiguitat clàssica: "Pubblica opinione e intellettuali dall'antichità all'illuminismo", *Rivista storica italiana*, 110, 1 (1998).

seu desig de penetrar els "secrets" de la monarquia –i criticar-la–[122]. Una monarquia que podia menysprear l'opinió popular, però que alhora es preocupava per la seva vigilància a través de la policia i dels informadors (coneguts com a "mouches"), i que podia optar per la seva repressió (la paraula "embastillée") o per intentar de reconduir-la (amb les cerimònies oficials –com ara el *Te Deum*– i amb la difusió d'informació favorable al rei i als seus ministres). El públic, doncs, navegava entre allò cert o possible i allò fals o no verificable, entre la publicitat i el rumor, com ara el suposat assassinat del rei o diversos casos extraordinaris o sobrenaturals. La gent consumia tant notícies contràries al govern com en suport del mateix –aquestes últimes manufacturades per la policia– i se'n formava una opinió personal. Des de la mort de Lluís XIV i durant tot el Set-cents francès, va anar forjant-se una opinió pública del poble menut inscrita dins de la seva pròpia cultura que no era ni un reflex simplificat de les opinions elitistes ni un corrent completament irracional. Això no hauria estat possible sense la circulació d'informació: premsa estampada, "nouvelles à la main", pamflets d'un o altre signe, "placards", etc. Fins i tot la cultura oral d'aquells individus situats entre els estaments més baixos de la societat bevia de la cultura impresa[123]. Al cap i a la fi, "la cité est un espace d'information[124] où les habitants s'organisent pour mieux savoir, pour défaire le secret tenu par le roi et la monarchie. La curiosité publique n'est pas un trait de caractère, mais un acte qui fait entrer chacun en politique" (p. 289).

L'"opinió pública", però, sembla que té unes arrels més antigues, com també els intents de dirigir-la o manipular-la, tal com ho han argumentat, amb gran erudició, autors com John R. Hale (1960 i 1962), José Antonio Maravall (1975), Joseph Klaits (1976) o John A. W. Gunn (1995), entre d'altres[125]. I, evidentment, l'estreta relació

---

[122] A. FARGE, *Dire et mal dire. L'opinion publique au XVIIIe siècle*, París, 1992. Traducció anglesa: *Subversive words. Public opinion in eighteenth-century France*, trad. de R. Morris, University Park (Pennsylvania), 1995.

[123] Ara bé, com ha fet notar Popkin, Farge "makes little effort to trace the circulation of printed texts among the poor or to measure literacy rates, referring instead to a largely oral culture despite the evidence that a majority of the Parisian populace was literate by the end of the century", J. D. POPKIN, ressenya de *Dire et mal dire* (A. Farge), *Les cérémonies de l'information* (Fogel) i *Im schatten der Bastille* (G. Gersmann), *Eighteenth-Century Studies*, 28, 1 (1994), p. 153.

[124] Cf. A. FARGE, "La città e l'informazione: Parigi nel XVIII secolo", dins C. Olmo i B. Lepetit (eds.), *La città e le sue storie*, Torí, 1995, pp. 123-142.

[125] J. R. HALE, "War and public opinion in Renaissance Italy", dins E. F. Jacob (ed.), *Italian Renaissance studies*, Londres, 1960, pp. 94-122 [reimpressió: 1983]; Id., "War and public opinion in the fifteenth and sixteenth centuries, *Past & Present*, 22 (1962), pp. 18-35; J. A. MARAVALL, *La cultura del Barroco. Análisis de una estructura histórica*, Barcelona, 2008 [1975], pp. 214-225; J. KLAITS, *Printed propaganda under Louis XIV. Absolute monarchy and public opinion*, Princeton (Nova Jersey), 1976; i J. A. W. GUNN, *Queen of the world. Opinion in the public life of France from Renaissance to the*

entre aquest tipus d'opinió (o, matisem-ho, opinions) i la informació també és més antiga. Almenys així ho han defensat diversos historiadors com ara Infelise o Hélène Duccini, malgrat que no sempre és fàcil establir o provar aquest nexe d'una manera clara. El primer ha detectat l'emergència d'una "opinió pública" en el transcurs del segle XVII, amb la difusió (urbana) creixent de les gasetes impreses, sobretot a les acaballes de la centúria: "In Italy, what brought about the establishment of new forms of journalism and new expectations among those who used them, were the military events of 1684-1699 [la guerra amb l'Imperi Otomà]"[126]. Per la seva part, Duccini també ha intentat demostrar la formació d'una opinió pública en aquesta mateixa època, concretament durant el regnat de "Louis le Juste". Des de la dècada de 1970, Duccini, antiga alumna de Mandrou, ha estudiat la influència dels materials publicístics i informatius ("libelles", "pamphlets", "récits d'informations", etc.)[127] sobre l'opinió pública francesa de la primera meitat del Sis-cents. *Faire voir, faire croire* (2003) és el resultat d'aquesta trajectòria, una obra en la qual analitza imatges (gravats) i pamflets (un corpus que supera els tres milers d'impresos efímers) com a instruments de propaganda i d'informació entre 1610 i 1643[128]. La historiadora defensa la idea de l'existència d'una "opinió pública" desitjosa de consumir aquestes peces d'actualitat; uns papers que eren manufacturats amb autorització o de manera clandestina i que apel·laven als lectors o que atacaven altres libels.

Duccini explica que, amb els inicis tràgics del regnat de Lluís XIII (1610), la producció i la circulació d'informació i de propaganda van augmentar com mai abans havia succeït (inclús es manufacturaren fullets destinats al mercat espanyol a raó de

---

Revolution, Oxford, 1995. Segons Maravall, "Si cogemos un buen grupo de las *Cartas de jesuitas*, nos sorprenderá ver en Madrid bullir a las clases populares, manifestar animadamente sus opiniones, sus interpretaciones, su información, que son escuchadas desde arriba, aunque sea no para ver un reflejo de verdad en ellas, sino para tratar de conducirlas en una dirección determinada y, en cualquier caso, manipularlas al servicio de lo que los de arriba quieren hacer" (p. 221). Sobre la transformació de "l'opinió pública" al Set-cents vide, almenys, dues contribucions clàssiques: K. M. BAKER, "Politics and public opinion under the Old Regime: some reflections, dins J. Censer i J. Popkin (eds.), *Press and politics in pre-revolutionary France*, Berkeley i Los Angeles, 1987, pp. 204-246, i M. OZOUF, "Le concept d'opinion publique au XVIIIe siècle", dins id., *L'homme régénéré. Essais sur la Révolution française*, [París], 1989, pp. 21-53.

[126] M. INFELISE, "The war, the news and the curious: military gazettes in Italy", dins B. Dooley i S. A. Baron (eds.), *The politics of information*... op. cit. pp. 216-236 (citació textual: p. 217).

[127] Entre d'altres assaigs: H. DUCCINI, "Regard sur la littérature pamphlétaire en France au XVIIe siècle", *Revue historique*, 528 (1978), pp. 313-339; id., "Les auteurs de libelles dans la France de Louis XIII", *Lendemains*, 29 (1983), pp. 81-92; i id., "Une campagne de presse sous Louis XIII: l'affaire Concini, 1614-1617", dins *Histoire sociale, sensibilités collectives et mentalités. Mélanges Robert Mandrou*, París, 1985, pp. 291-301.

[128] H. DUCCINI, *Faire voir*... op. cit.

l'aliança matrimonial de 1612). Va seguir una gran llibertat de crítica amb la Revolta dels Grans (1614-1615) i s'anticiparen les "mazarinades"[129], però a mesura que s'anà enfortint el poder de Lluís XIII la producció pamfletària –de crítica o d'oposició– va disminuir, fins que la paraula i la imatge foren "confiscades" (capítol vuitè). Paral·lelament, la propaganda reial va exalçar la figura triomfant del rei francès i va ridiculitzar l'enemic espanyol de la Guerra dels Trenta Anys gràcies als pamflets i als gravats: "les médias du temps". També va tenir lloc una especialització progressiva dels gèneres (i suports) de la informació: amb la fundació de la *Gazette* de Théophraste Renaudot l'any 1631, el libel va canviar la funció informativa pel d'un instrument exclusiu al servei de la propaganda.

Faire voir, faire croire prova l'abundant manufactura i emissió d'informació i de propaganda, impresa i visual, durant el regnat de Lluís XIII. Més complicat, però, és determinar com es transformava en "opinió". Aquesta és la part menys reeixida del llibre, d'altra banda excel·lent. D'acord amb Duccini, existia un públic receptor més enllà del de París. L'audiència lectora oscil·laria entre diversos centenars i diversos milers d'individus. No es tracta, òbviament, d'unes xifres gaire precises, ni tampoc s'explica amb més o menys profunditat de quina manera els continguts o els discursos informatius i publicístics eren rebuts i interioritzats o transformats per aquest "públic". De nou, potser seria millor referir-se a "opinions" o a "veus públiques", en plural i segons cada estament, a la ciutat però també al camp, i aprofundir en estudis de cas (lectors, oïdors i "observadors" –dels gravats o dels "placards" il·lustrats, s'entén–), tal com ho permeten algunes fonts com ara la dietarística privada o memorialística coetània.

Les aportacions anteriors de Farge, Infelise i Duccini, entre d'altres, mostren la importància del nexe entre informació i "opinió" pública en el context urbà. Com també el llibre de Dagmar Freist *Governed by Opinion* (1997)[130], el principal fruit de la seva

[129] Sobre les "mazarinades" (peces satíriques en vers, libels o pamflets en prosa apareguts durant la Fronde, entre 1648 i 1653), vide C. MOREAU (ed.), *Bibliographie des mazarinades. Publiée pour la Société d'histoire de France*, 3 vols., París, J. Renouard et cie., 1850-1851 (i els suplements de 1886 i 1904); C. JOUHAUD, *Mazarinades. La Fronde des mots*, París, 1985; H. CARRIER, *La presse de la Fronde (1648-1653). Les mazarinades. La conquête de l'opinion*, Ginebra, 1989; F. BENIGNO, *Espejos de la revolución. Conflicto e identidad política en la Europa moderna*, traducció de C. Aragón Ramírez, Barcelona, 2000, pp. 89-94.

[130] D. FREIST, *Governed by opinion. Politics, religion and the dynamics of communication in Stuart London 1637-1645*, Londres-Nova York, 1997.

tesi doctoral (1992). En aquesta darrera obra, Freist analitza la "comunicació" al Londres dels Stuart (1637-1645), la influència de l'opinió pública en la política i el "language of conflict" expressat en les disputes verbals, els libels, els pamflets, les imatges, el discurs polític i el llenguatge dels tribunals. La gent comuna, homes i dones, discutia sobre temes polítics i religiosos, uns assumptes que impregnaven la seva cultura oral, impresa i visual, i se'n formava una opinió pròpia: el buit de poder de la dècada de 1640 "forced ordinary men and women to form their own opinions on politics and religion out of necessity" (p. 303). L'autora descriu el funcionament de la censura, destaca el paper de les dones en les difusió de rumors i notícies, reconstrueix el procés de professionalització del comerç de les notícies i examina els gèneres informatius "populars" (com, per exemple, les balades). Així, com conclou, "The rise of public opinion in seventeenth-century England troubled contemporaries and it was recognized as a new social force which had a strong impact on the political culture of the time. In fact, politics in the seventeenth century cannot be understood fully without recognizing that it is centrally connected to communication, information, rumour and gossip" (p. 299)[131].

Aquesta mena de relació –diguem-ne– conceptual i espacial entre informació i opinió també ha estat investigada, i geogràficament ampliada, en una obra col·lectiva molt recent: *Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna* (2010)[132]. Dirigida per Antonio Castillo i James S. Amelang i editada per Carmen Serrano, aquesta miscel·lània és el corol·lari d'un congrés internacional celebrat a la Universitat d'Alcalá l'any 2008[133]. Allí, una seixantena de persones van resseguir l'"opinió pública" a l'àmbit urbà europeu (i a l'Amèrica virregnal) dels segles XVI al XVIII, tant la inclosa dins del paradigma habermasià –normalment modificat– com la que no. Seguint l'estructura del congrés, les actes es divideixen en tres parts: la primera se centra en la transmissió d'alguns aspectes dels debats polítics per mitjà del teatre i de la festa urbana i cortesana, així com la recepció dels seus missatges i l'orientació de l'"opinió comuna": teatre shakespearià (Paul Yachnin), titelles i "corrales de comedias" (Francisco J. Cornejo), cartells de festes (José Jaime García Bernal), etc.; segueix la part dedicada a

[131] Cf. J. E.E. BOYS, *London's news press and the Thirty Years War*, Woolbridge, 2011, esp. el cap. 6 "Readers and press reactions 1622-48: a developing dialogue", pp. 150-179.
[132] A. CASTILLO i J. S. AMELANG (dirs.), C. SERRANO (ed.), *Opinión pública*... op. cit.
[133] "IX Congreso Internacional de Historia de la Cultura Escrita: la ciudad de las palabras. Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna", Universidad de Alcalá, 28-30 d'abril de 2008.

la informació i al comerç de notícies: la informació política a Venècia (Infelise), "la poesia com a llenguatge de comunicació política als espais públics de les ciutats italianes del Renaixement" (Rospocher), almanacs a la Nova Espanya (Mauricio Sánchez Menchero), els difusors físics de les noves –cecs i pregoners– (Juan Gomis, Clara Bejarano), etc.; i, la darrera secció, el món de la informació de combat (i de la desinformació) a través de pasquins, libels i pamflets (Javier Ruiz Astiz, Héloïse Hermant, i altres).

El volum, tal com han assenyalat els seus editors, revela no només "la problemática que rodea la creación, circulación e influencia de la opinión pública en el ámbito urbano" (p. 10), o la vitalitat actual de la historiografia sobre les ciutats italianes, sinó també la gran riquesa de les fonts relacionades amb la manufactura i amb la difusió de la informació pública anterior al segle XVIII. La diversitat de les comunicacions publicades, afegim nosaltres, també evidencia la facilitat d'accés a la informació i la pluralitat de les opinions (i de les esferes) públiques ciutadanes ja des del començament de l'edat moderna. Com conclou Filippo de Vivo sobre un episodi de "scritture di piazza"[134] a la Venècia cinccentista, fàcilment extrapolable a molts altres territoris i conjuntures, "no existen dudas sobre que la política fue objeto de discusión en todos los niveles de la sociedad veneciana: en el gobierno, en la arena política y entre las personas de a pie. Pero a estas esfera comunicativas diferentes se encontraban divididas por divergencias de interpretación, juicio y mentalidad"[135]. En definitiva, les opinions a l'àmbit urbà, alimentades per les fonts d'informació més variades, comencen a ésser prou ben conegudes per la historiografia; de les del camp, per contrast, se'n sap molt poc.

2.5. Un estudi de cas: la premsa

La informació pública impresa i manuscrita es difonia arreu d'Europa a través dels gèneres més variats i la seva fita essencial era alimentar les opinions (per manipular-les, persuadir-les, guiar-les, encuriosir-les, etc.). I un dels gèneres

[134] A més dels altres assaigs continguts dins *Opinión pública*... op. cit. (Rospocher, Ottavia Niccoli), i les seves bibliografies corresponents, vide, almenys, A. PETRUCCI, *La scrittura. Ideologia e rappresentazione*, Torí, 1986, pp. 3, 117, 142 et passim; i id., *Alfabetismo, escritura, sociedad*, pròleg de R. Chartier i J. Hébrard, traducció de J. C. Gentile Vitale, revisió d'A. Castillo, Barcelona, 1999, pp. 57-69.

[135] F. DE VIVO, "El *Paternoster degli Spagnoli*..." op. cit., p. 371.

informatius més rellevants des del principi de la modernitat, a partir de l'expansió de l'art tipogràfic, fou la premsa. Tradicionalment, però, aquests papers públics no havien ocupat entre els historiadors modernistes un lloc semblant al de la premsa entre els estudiosos de l'època contemporània. Per fortuna, aquesta situació ha canviat molt en el transcurs de les tres darreres dècades. Ho comprovarem tot seguit, amb els contrastos històrics i bibliogràfics propis dels territoris examinats.

Començarem amb unes consideracions prèvies. Amb l'inici de les recerques sobre la premsa (i el "periodisme" o "protoperiodisme")[136] al segle XIX, els gèneres periòdics i la seva primera aparició foren l'objecte d'estudi bàsic sinó únic o gairebé. Tot i que durant el Sis-cents ja havien aparegut algunes reflexions o dissertacions a l'entorn de la premsa als territoris germànics (Tobias Peucer, Adam Rechenberg, Christian Weise, Kaspar von Stieler i altres)[137], fou al Vuit-cents quan la investigació sobre la premsa i el periodisme prengué embranzida, malgrat el menyspreu que sentien molts coetanis (alguns bibliòfils inclosos) per aquests papers menors, o que durant anys els erudits i els historiadors els utilitzessin sols com a font secundària d'on extreure o pouar informació factual[138]. Eugène Hatin a França i Robert Eduard Prutz a Alemanya constitueixen dos dels exponents més representatius dels primers passos de la historiografia periodística contemporània: el primer va escriure l'*Histoire du journal en France (1631-1846)* (París, 1846 i 1853 –segona edició ampliada–), *Les gazettes de Hollande et la presse clandestine aux XVIl^e^ et XVIIIe siècle* (París, 1865), una *Bibliographie historique et critique de la presse périodique française* (París, 1866) i, entre d'altres obres, diversos treballs sobre la figura de Renaudot (el fundador de la *Gazette* i, en certa manera, "l'heroi" de la premsa periòdica francesa)[139]; i el segon, l'escriptor i erudit alemany, fou

[136] Òbviament, en aquest apartat, l'objectiu principal és examinar les tradicions historiogràfiques i la recerca actual sobre la premsa i no tant sobre el periodisme. Tanmateix, ambdós elements (simplificant: el material informatiu i l'activitat i l'ofici de recopilar, elaborar i transmetre les notícies) no és poden dissociar (però tampoc confondre) i, en conseqüència, també tractem parcialment el "periodisme" i els "periodistes" de l'edat moderna. Cf. J. M. TRESSERRES, "Història de la premsa, història del periodisme, història de la comunicació", *Gazeta*, 1 (1994) [Actes de les primeres jornades d'història de la premsa], pp. 69-78.

[137] J. M. CASASÚS, "Estudi introductori a la primera tesi doctoral sobre periodisme", *Periodística*, 3 (1990), pp. 9-29, i l'edició de la disertació de Tobias Peucer a la Universitat de Leipzig (1690) dins id., pp. 31-50.

[138] Una pràctica que s'ha perllongat, amb matisos, fins el present. L'any 1985, per exemple, Michel Morineau va utilitzar les dades de les gasetes holandeses per analitzar l'arribada d'or i de plata americans a Europa entre 1500 i 1805: M. MORINEAU, *Incroyables gazettes et fabuleux métaux. Les retours des trésors américains d'après les gazettes hollandaises (XVIe-XVIIIe siècles)*, Londres – París, 1985.

[139] Ben entès, la figura de Théophraste Renaudot posseeix un interès historiogràfic innegable que, de fet, depassa aquesta esfera: Renaudot no solament fou "periodista", sinó també filantrop i metge. Vide, a més

l'autor de la *Geschichte des deutschen Journalismus* (Hannover, 1845), essent un dels pioners en el desenvolupament dels estudis sobre la premsa periòdica ("Zeitungskunde") com a camp d'investigació. Aquest èmfasi inicial en el gènere periòdic va marcar la investigació posterior, a aquests i altres països, durant més d'un segle. Així, i si bé és cert que amb algunes notables excepcions –que ja citarem–, els gèneres més primerencs ("avvisi", relacions, etc.) anteriors als periòdics ocuparen un lloc (molt) secundari o discret en la investigació sobre els orígens de la premsa, o directament foren omesos.

Amb aquest rerefons –diguem-ne– "metodològic", Henri Berr va encarregar a Georges Weill (1865-1944) la redacció d'una història general de la premsa per a la col·lecció "L'évolution de l'humanité". El professor Weill va escriure una obra clàssica sobre la premsa periòdica, des dels orígens fins al segle XX: *Le journal* (1934)[140]. Weill va assenyalar els "antecedents" del gènere periòdic en el capítol primer: les notícies manuscrites i els fulls volanders impresos. Ho féu de forma molt succinta, però eficient i modèlica. Ara bé, com en altres obres anteriors i posteriors d'altres autors, aquest enfocament va relegar les publicacions preperiòdiques i no periòdiques a la "prehistòria" de la premsa i del periodisme, fins i tot en llibres recents com ara els següents: en el primer volum de la *Historia del periodismo en España* (*1. Los orígenes. El siglo XVIII*), María Dolores Saiz va dedicar les pàgines 26-46 a "los precedentes del periodismo en España" (notícies manuscrites, cròniques, "relacions primitives", relacions set-centistes i les "primeres" gasetes) (1983); en una altra història del periodisme, de Juan Francisco Fuentes i Javier Fernández Sebastián, sols 4 pàgines esquematitzen el "paleoperiodismo" (1998); i en una obra conjunta de la citada Saiz i de María Cruz Seoane, apareguda al 2007, "avisos, cartas, relaciones" ocupen 11

---

de les obres de Feyel i d'Haffemayer (infra) a l'entorn de la *Gazette*, G. GILLES DE LA TOURETTE, *Théophraste Renaudot d'après des documents inédites*, París, Librairie Plon, E. Plon, Nourrit et Cie. imprimeurs-éditeurs, 1884; H. M. SOLOMON, *Public welfare, science and propaganda in seventeenth century France. The innovations of Théophraste Renaudot*, Princeton, 1972; Ch. BAILLY, *Théophraste Renaudot. Un homme d'influence au temps de Louis XIII et de la Fronde*, [París], 1987; "Théophraste Renaudot, l'homme, le médecin, le journaliste, 1586-1986: Colloque tenu le 29 novembre 1986", *Cahiers de l'Institut Français de Press*, 1 (1987); K. WELLMAN, *Making science social. The conferences of Théophraste Renaudot, 1633-1642*, Norman, 2003; *Théophraste Renaudot (1586-1653). Père des journalistes et médecin des pauvres*. [Publicat per la] Direction des Archives de France, Centre historique des Archives nationales. Corpus de textos establert, presentat i anotat per Gérard Jubert, París, 2005.

[140] G. WEILL, *Le journal. Origines, évolution et rôle de la presse périodique* [avant-propos de Henri Berr], París, Renaissance du livre, 1934. Traducció castellana (que utilitzem): *El diario. Historia y función de la prensa periódica*, versió espanyola de P. Masip, amb un apèndix sobre «Periodismo y periodistas de Hispanoamérica» per J. A. Fernández de Castro i A. Henestrosa, Mèxic, 1941.

pàgines d'un total de 347[141]. D'una banda, els avisos, les relacions, les cartes i altres instruments s'integraren, en general, en històries teleològiques sobre la premsa i la periodicitat informativa, o en foren excloses; i, de l'altra banda, aquesta mena d'aproximació els llevà importància com a objecte d'estudi *per se* i la seva evolució (segles XV-XX) a partir del "triomf" de les gasetes i dels altres papers periòdics (mensuals, setmanals, diaris, etc.). Com veurem, les investigacions actuals a l'entorn dels "avvisi" manuscrits italians o de les "relaciones de sucesos" hispàniques han modificat (superat) aquest paradigma. També s'està avançant cap a una història comparativa europea, tal com ha proposat el professor Ettinghausen, així com vers una interpretació de la funció històrica del primer periodisme europeu com una "xarxa" (Carmen Espejo)[142]. Abans, però, tractarem de forma molt breu les tradicions historiogràfiques de la premsa en un conjunt de territoris europeus.

França: el model continental?

La historiografia sobre la premsa editada en llengua francesa dins i fora del regne, des de Hatin en endavant, s'ha centrat majoritàriament en el fenomen de la periodicitat de la informació i en els seus principals gèneres: gasetes, "journaux", premsa literària i erudita o científica. En canvi, els papers menors no periòdics han atret molta menys atenció entre els estudiosos. Amb algunes excepcions: a la dècada dels seixanta del segle passat, el bibliotecari Jean-Pierre Seguin va dedicar un parell de llibres als "occasionnels" i als impresos sobre "faits divers" (els "canards"), des del regnat de Lluís XII (1498-1515) fins a la fundació de la *Gazette* renaudotiana (1631); en dates més pròximes, Maurice Lever també ha analitzat els "canards" (1993), els primers exemplars registrats dels quals daten de l'any 1529; Nicolas Petit, en una incursió sobre els materials menors d'una biblioteca eclesiàstica (1997), ha descrit els "occasionnels et pièces de circonstance" francesos i algun d'italià (capítol II); i en una tesi defensada al

[141] M. D. SAIZ, *Historia del periodismo en España*, t. I: "Los orígenes. El siglo XVIII", Madrid, 1987 [1983]; J. F. FUENTES i J FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, *Historia del periodismo español. Prensa, política y opinión pública en la España contemporánea*, Madrid, 1998; M. C. SEOANE i M. D. SAIZ, *Cuatro siglos de periodismo en España. De los «avisos» a los periódicos digitales*, Madrid, 2007.

[142] H. ETTINGHAUSEN, "International relations: Spanish, Italian, French, English and German printed single event newsletters prior to Renaudot's *Gazette*" (en premsa) (agraïm a l'autor la gentilesa d'haver-nos facilitat una còpia d'aquest treball); C. ESPEJO, "Un marco de interpretación para el periodismo europeo en la primera edad moderna", dins R. Chartier i id. (eds.), *La aparición del periodismo en Europa. Comunicación y propaganda en el Barroco*, Madrid, 2012, pp. 124-126; i, de la mateixa autora, "European communication networks in the Early Modern Age: a new framework of interpretation for the birth of journalism", *Media History*, 17, 2 (2011), pp. 189-202.

2011, si bé des de l'anàlisi literària, Vincent Combe ha tractat les "Histoires tragiques" i els "canards sanglants" (l'expressió és de Lever)[143]. Malgrat que, indirectament, Seguin va posar de manifest les possibilitats del tractament estadístic dels "canards" (producció, temes, formats, etc.) gràcies al seu recull de 517 impresos, o que Chartier va evidenciar la riquesa de l'anàlisi històrica i textual dels "occasionnels" a partir de la vida editorial d'un títol de l'any 1589, un *Discours miraculeux et véritable advenu nouvellement* (...)[144], la investigació sobre aquests papers a França encara reclama l'aproximació dels historiadors. Com també la transformació d'aquest tipus d'impresos d'actualitat: en fonts per a la història per part dels mateixos coetanis i dels descendents, en peces per a l'entreteniment dels curiosos d'èpoques posteriors, etcètera; al segle XVIII, per exemple, l'erudit francès Nicolas Lenglet Du Fresnoy (1674-1755) va editar un *Recueil de dissertations, anciennes et nouvelles, sur les apparitions, les visions & les songes*: format per un parell de toms (quatre volums), conté, entre d'altres textos, "canards" i altres títols sobre "faits divers" des del Cinc-cents fins al Set-cents[145].

Com hem esmentat més amunt, la premsa periòdica és el gènere més estudiat. No cal dir que les perspectives i els mètodes de recerca han evolucionat molt des dels treballs de Hatin, però també des de l'aparició de les grans obres de síntesi: la *Histoire générale de la presse française* dirigida per Claude Bellanger, Jacques Godechot, Pierre Guiral i Fernand Terrou (1969-1976, 5 volums)[146]. La premsa del segle XVIII –sobretot la del període revolucionari–[147] és la que ha despertat més interès entre els historiadors i, de fet, fou la primera que va rebre un tractament quantitatiu modern: a la dècada de 1960, Jacques Roger i Jean Ehrard, que formaven part de l'equip de François Furet a la Universitat de París, van recórrer al *Journal des Sçavans* i a les *Mémoires de Trévoux*

[143] J.-P. SEGUIN, *L'information en France de Louis XII a Henri II*, Ginebra, 1961; Id., *L'information en France avant le périodique. 517 canards imprimés entre 1529 et 1631*, París, 1964; M. LEVER, *Canards sanglants. Naissance du fait divers*, París, 1993; N. PETIT, *L'éphémère, l'occasionnel et le non livre à la bibliothèque Sainte-Geneviève (XVe-XVIIIe siècles)*, [París], 1997; V. COMBE, *Histoires tragiques et «canards sanglants». Genre et structure du récit bref épouvantable en France à la fin du XVIe et au début du XVIIe siècle*, tesi doctoral dirigida per E. Kotler, Université de Nice-Sophia Antipolis, 2011.

[144] R. CHARTIER, "La pendue miraculeusement sauvée..." op. cit.

[145] Aquest títol fou publicat a Avinyó (sense nom del tipògraf) "et se trouve à Paris, chez Jean-Noel Leloup", 1751-1752. Sembla que també fou estampat sense peu d'impremta. Les reimpressions dels "canards" i dels altres textos antics que conté el *Recueil* mantenen els peus d'impremta originals.

[146] Amb un pròleg de Pierre Renouvin. El primer volum examina la premsa "Des origines à 1814".

[147] La bibliografia és molt àmplia, però per raons d'espai només remetem als següents treballs i a les seves bibliografies corresponents: C. LABROSSE i P. RÉTAT, *L'instrument périodique. La fonction de la presse au XVIIIe siècle*, amb la col·laboració d'H. Duranton, Lió, 1985; J.-P. BERTAUD, "Histoire de la presse et Révolution", *Annales historiques de la Révolution française*, 285 (1991), pp. 281-298; i J. R. CENSER, *The French press in the age of Enlightenment*, Londres – Nova York, 1994.

per analitzar estadísticament la cultura del llibre setcentista[148]; el 1975, Jacques Wagner va aplicar la quantificació al *Mercure de France*[149]; i els equips de Pierre Rétat i de Jean Sgard de les universitats de Lió i de Grenoble van desenvolupar el tractament per computadora de la premsa[150], tot i que les limitacions de la tecnologia informàtica del moment i l'amplitud dels buidatges documentals obligaren a modificar els objectius: en conseqüència, un dels resultats fou l'anàlisi d'un sol any, el 1734, a través de la premsa com a "observatoire privilégié" (1978) i, poc després, l'estudi d'un episodi concret, l'intent de regicidi dut a terme per Robert-François Damiens el 1757 (1979)[151].

Totes aquestes obres que acabem de comentar, i moltes altres que per manca d'espai no podem ni tan sols citar, han contribuït de manera decisiva al coneixement de la premsa francesa del segle XVIII, a París i a províncies. El Sis-cents, però, tampoc no ha estat desatès pels investigadors dels gèneres periòdics: deixant de banda els títols clàssics com *Les débuts de la presse française* de Folke Dahl i altres (1951)[152], destaquen els treballs recents de Gilles Feyel, de Stéphane Haffemayer, de Jean-Pierre Vittu, i d'altres. Feyel, a *L'Annonce et la nouvelle*, ha estudiat "la presse d'information" a França entre 1630 i 1788: el "model Renaudot" i la seva *Gazette*, els "placards" i els "billets d'annonce", els mercats de la informació, etcètera; Haffemayer s'ha centrat en la *Gazette* renaudotiana entre 1647 i 1663, i n'ha mostrat, entre d'altres aspectes, les "ambigüités idéologiques"; i Vittu ha investigat *Le journal des sçavans* (o "savants"), un títol que és considerat com un dels periòdics literaris i científics més antics, així com la difusió i la recepció informativa a les acaballes del Sis-cents[153]. Tots aquests estudis,

---

[148] J. ROGER i J. EHRARD, "Deux périodiques françaises du dix-huitième siècle: le *Journal des Sçavans* et les *Mémoires de Trévoux*", dins G. Bollème et al., *Livre et société dans la France du XVIIIe siècle*, post-face d'A. Dupront [sota la direcció de F. Furet], París, 1965, vol. I, pp. 33-64.

[149] J. WAGNER, *Marmontel journaliste et le «Mercure de France» (1725-1761)*, Grenoble, 1975.

[150] Aquesta mena de tractament ja havia estat aplicat per primera vegada a la dècada de 1950, als Estats Units, sota la direcció del politòleg Harold Lasswell, per als mitjans de comunicació de massa, vide B. DOOLEY, "From literary criticism to systems theory in early modern journalism history", *Journal of the History of Ideas*, 51, 3 (1990), p. 476.

[151] P. RÉTAT i J. SGARD (dirs.), *Presse et histoire au XVIIIe siècle. L'année 1734*, París, 1978 (citació textual: p. 5); P. RÉTAT (dir.), *L'attentat de Damiens. Discours sur l'événement au XVIIIe*, París - Lió, 1979. En el primer títol es presentaren les tipologies dels gèneres periòdics polítics i literaris, se n'analitzaren les formes i els continguts, s'examinà les funcions dels periodistes i s'assenyalaren els silencis; en el segon llibre s'estudià com la premsa va ajudar a incorporar l'atemptat de Damiens en el coneixement general dels súbdits de Lluís XV.

[152] F. DAHL, F. PETIBON i M. BOULET, *Les débuts de la presse française. Nouveaux aperçus*, Göteborg-París, 1951.

[153] G. FEYEL, *L'Annonce et la nouvelle. La presse d'information en France sous l'Ancien Régime (1630-1788)*, Oxford, 2000; S. HAFFEMAYER, *L'information dans la France du XVIIe siècle. La Gazette de Renaudot de 1647 à 1663*, París, 2002; J.-P. VITTU, *Le «Journal des savants» et la République des Lettres, 1665-1714*, tesi doctoral dirigida per D. Roche, Université de Paris I, 1998; i id., "«Le peuple est

magníficament acompanyats per diccionaris i bibliografies[154], i que foren precedits per una sèrie d'articles dels seus autors, han enriquit molt la interpretació del segle XVII francès, que ha guanyat en complexitat, i de la seva premsa: la tolerància –tàcita o forçosa– de les autoritats respecte alguns periòdics estrangers que eren introduïts al regne; la identificació de lectors crítics envers les informacions oficials o oficioses anunciades per la *Gazette*; el difícil paper que assumien homes com Renaudot, que havien d'informar i també d'actuar de "propagandistes" del poder; la distribució i la reimpressió a províncies; les "contrefaçons" dels periòdics; etcètera.

Davant d'aquestes investigacions, el "model francès", o "continental", per oposició al model o cas "anglès", ha d'ésser modificat[155]. Com és sabut, el model gal sobre la premsa (i el periodisme) es fonamentava en la següent interpretació historiogràfica: en un "estat absolutista" com era el regne de Lluís XIV –i tots aquells altres amb una estructura similar–, el monopoli informatiu i comunicatiu corresponia al sobirà i als seus ministres i, per tant, el control de l'edició dels periòdics era estricte i es basava en els mecanismes de la censura i en la concessió de privilegis. La *Gazette* era un dels principals instruments de propaganda monàrquica (com creia, per exemple, Joseph Klaits)[156] i l'opinió pública era inexistent. Feyel i Haffemayer, en canvi, han ofert una visió molt més complexa de la *Gazette*: no fou merament una eina al servei de la política de Richelieu i dels Borbons, sinó també un instrument d'unificació del reialme que permetia substituir la presència reial. També ha estat discutida l'eficàcia de la censura i s'ha subratllat la importància de les reimpressions autoritzades a províncies, juntament amb la circulació clandestina de gasetes estrangeres –holandeses sobretot– i de peces manuscrites com eren les "nouvelles à la main". I paral·lelament a la matisació o al qüestionament del model francès, aquest mateix model de monopoli informatiu ha estat sotmès a revisió a altres territoris del continent europeu, com ara la península

---

fort curieux de nouvelles»: l'information périodique dans la France des années 1690", *Studies on Voltaire & the Eighteenth Century*, 320 (1994), pp. 105-144.

[154] J. SGARD (dir.), *Dictionnaire des journaux. 1600-1789*, 2 vols., París-Oxford, 1991; id. (dir.), *Dictionnaire des journalistes. 1600-1789*, Oxford, 1999 [1976] [edició revisada i augmentada]; [Bibliothèque nationale. Département des périodiques], *Catalogue collectif des périodiques du début du XVIIe siècle à* 1939, 5 vols., París, 1967-1981; [id.], *Catalogue général des périodiques de la Bibliothèque nationale des origines à 1959*, París, 1987.

[155] Un exemple d'aquesta mena dictomia entre "el modelo continental o de absolutismo logrado" i el model anglès o "d'absolutisme imperfecte": J. T. ÁLVAREZ, *Del viejo orden informativo. Introducción a la Historia de la Comunicación, la Información y la Propaganda en Occidente, desde sus orígenes hasta 1880*, Madrid, 1991 [tercera edició revisada], pp. 70-84.

[156] J. KLAITS, *Printed propaganda*... op. cit.

ibèrica[157]. Ben entès, els monopolis informatius garantits per privilegis reials foren una realitat europea, però no pas exempta de contestació o de crítica (per part d'aquells impressors i llibreters que en quedaren exclosos, per part de lectors crítics)[158], ni poden servir per amagar una realitat molt més dinàmica i complicada.

El model anglès

Joad Raymond ha escrit el següent sobre els historiadors de la premsa (periòdica) anglesa:

"Traditionally historians of the news have taken a telescopic view of the development of news media in the early-modern period, and identified a long-term development and increase in communication. The story has all the properties of the classic Whig model of history: it tells of the move from an oral culture through a manuscript culture to a culture of print; of an expansion of political franchise being reflected in increasingly wide access to news; of the breakdown of censorship and the evolution of political liberty: in short of the movement from an ancient regime to a democratic one. The allure of this seamless narrative has elided some of the complexities of history."[159]

Efectivament, des de mitjan segle XIX, bona part dels estudiosos s'ha aproximat a la premsa des de la llarga durada i des del model interpretatiu "Whig": el 1850, el periodista Frederick Knight Hunt va publicar *The Fourth State: Contributions towards a History of Newspapers and of the Liberty of the Press* (Londres, David Bogue, 2 vols.), una obra en la qual va resumir el desenvolupament de la premsa periòdica anglesa des de la seva gènesi al segle XVII (vol. 1, capítol II) fins "the present century" (vol. 2, cap. I)[160]; Alexander Andrews va escriure sobre la història del periodisme britànic (1859), també des dels orígens de la periodicitat fins al segle XVIII (vol. I) i des de les acaballes del Set-cents fins a la seva època (vol. II), amb algunes notes comparatives[161]; James Grant va tractar –i glorificar–la premsa periòdica (1871-1872) a Anglaterra i a Escòcia:

---

[157] C. ESPEJO, "Un marco de interpretación..." op. cit., pp.114-115.
[158] Vide R. EXPOSITO, "La prensa catalana en la Guerra de Sucesión: entre la información y el privilegio", VI Coloquio Internacional de la Sociedad para el Estudio de las Relaciones de Sucesos (San Millán de la Cogolla, desembre de 2010) (en premsa).
[159] J. RAYMOND, *The invention of the newspaper. English newsbooks 1641-1649*, Oxford, 1996, pp. 4-5.
[160] Segons Hannah Barker, amb Knight va començar "the serious study of eighteenth-century newspaper history": H. BARKER, *Newspapers, politics, and public opinion in late eighteenth-century England*, Oxford, 1998, p. 9.
[161] A. ANDREWS, *The history of British journalism, from the foundation of the newspaper press in England, to the repeal of the Stamp Act in 1855, with sketches of press celebrities*, 2 vols., Londres, Richard Bentley (...),1859.

"its origins, progress and present position"[162]; i Henry Richard Fox Bourne, pouant en part de Knight Hunt i d'Andrews, va resseguir un període igualment ampli: 1621-1887[163].

Ara bé, la primera contribució "moderna" sobre la premsa periòdica anglesa (o, més correctament, sobre el periodisme) fou *A History of English Journalism to the foundation of the Gazette* (1908) de J. B. Williams (pseudònim de Joseph George Muddiman). Aquest autor, des d'una perspectiva "Whig" de la història, va estudiar els "corantos" de 1622 a 1641, el desenvolupament dels "newsbooks" subsegüents (dècades de 1640 i 1650), i els primers "periodistes" com ara Marchamont Nedham –a qui considerava poc més que un polemista mercenari–[164], Henry Walker, Henry Muddiman –periodista privilegiat de la Restauració i un dels "patriarques" del periodisme anglès–[165], entre d'altres personatges, fins a l'aparició de *The London Gazette* (1666) –successora de *The Oxford Gazette* de l'any anterior–. Encara avui dia, més d'un segle després de la primera edició, el llibre de Williams és una bona introducció –"Whiggish" i no pas neutral, és cert– a la premsa periòdica i al periodisme de l'Anglaterra del Sis-cents[166]. I, també, val la pena llegir-lo per almenys un altre motiu: va influir en els estudiosos dels "newsbooks" i dels "journalists" que seguiren.

---

[162] J. GRANT, *The newspaper press. Its origins – progress – and present position*, 2 vols., Londres, Tinsley Brothers (...),1871; id., *The metropolitan weekly and provincial press* [*third and concluding volume of the History of the newspaper press*], Londres – Nova York, George Routledge and sons (...), [1872].

[163] H. R. FOX BOURNE, *English newspapers. Chapters in the history of journalism*, 2 vols., Londres, Chatto & Windus, 1887.

[164] "History has no personage to chronicle so shamelessly cynical as Marchamont Nedham, with his powerful pen and his political convictions ever ready to be enlisted on the side of the highest bidder. He even wrote for Charles II, in later years", J. B. WILLIAMS, *A history of English journalism to the foundation of the Gazette*, Londres [etc.], Longmans, Green and Co., 1908, [p. 114]. Aquest títol es pot consultar, digitalitzat, a Open Library (openlibrary.org) i citem a partir d'aquest exemplar (de la Universitat de Toronto) i la seva nova paginació (lamentablement l'original ha estat guillotinada). Sobre Nedham, vide, entre d'altres, J. RAYMOND, *The invention*... op. cit., pp. 1, 24, 33, 73, 141 et passim; id. "«A mercury with a winged conscience»: Marchamont Nedham, monopoly and censorship", *Media History*, 4, 1(1998), pp. 7-18; J. PEACEY, *Politicians and pamphleteers. Propaganda during the English civil wars and interregnum*, Aldershot-Burlington, 2004, pp. 6, 90-91, et passim (i la bibliografia de la n. 9, pp. 6-7); i id., "The struggle for *Mercurius Britanicus*: factional politics and the Parliamentarian press, 1643-1646", *Huntington Library Quarterly*, 68, 3 (2005), pp. 517-543.

[165] L'autor del llibre era descendent d'aquest "journalist" i no és casualitat que en fes un retrat molt favorable.

[166] Altres treballs de l'autor: J. B. WILLIAMS, "Beginnings of English journalism", dins A. W. Ward i A. R. Waller (eds.), *The Cambridge history of English literature*, Londres – Nova York, 1979 [1911], vol. VII: "Cavalier and puritan", pp. 343-365; id., *The king's journalist, 1659-1689. Studies in the reign of Charles II*, Londres, John Lane [1923].

Aquesta "telescopic view" de la història de la premsa, sovint teleològica i amb una atenció especial o gairebé exclusiva en la periodicitat de la informació i en els periodistes (per sobre dels tipògrafs i llibreters, dels patrons o del públic receptor –lector i oïdor–), ha dominat la historiografia anglosaxona durant la major part del segle XX: Stanley Morison (*The English Newspaper: Some Account of the Physical Development of Journals Printed in London between 1622 & the present day*, 1932; *Origins of the Newspaper*[167], 1954), William M. Clyde (*The Struggle for the Freedom of the Press from Caxton to Cromwell*, 1934), Harold Herd (*The March of Journalism: the Story of the British Press from 1622 to Present Day*, 1952), Frederick S. Siebert (*Freedom of the Press in England 1476-1776: The Rise and Fall of Government Control*, 1965), etcètera[168]. Aquest enfocament –gairebé un paradigma– va començar a canviar a partir de la dècada dels seixanta, en part gràcies a *The Beginnings of the English Newspaper 1620-1660* de Joseph Frank (1961)[169]. Malgrat el títol, que potser és una mica desorientador, l'autor se centra en l'estudi dels "newsbooks" (premsa periòdica) de la Guerra Civil anglesa, com havia fet Muddiman anys abans[170]; en canvi, als primers passos dels instruments periòdics, des de 1620 fins al novembre de 1641, solament hi dedica menys d'una vintena de pàgines, tot i que ja havia aparegut el cèlebre estudi bibliogràfic de Folke Dahl sobre els "corantos" i els "periodical newsbooks" (1952)[171]. Frank va examinar més de 7.500 "separate issues of several hundred newspapers published in English or England before the Restoration", un conjunt que li va permetre arribar a un parell de conclusions generals: la primera és la importància editorial i política de Londres i la segona "is the extent to which the «Puritan Revolution» was secular rather than religious" (pp. 271-272). Com va comentar Christopher Hill en el seu moment, "No seventeenth-century historian can afford to miss this book"[172]; o, molt més properament, Joad Raymond (1996): el títol de Frank "has been the standard work on the subject [els "newsbooks"] since 1961"[173].

[167] "Inaugural lecture in the series of «The press» arranged by the University of London Department of Extra-Mural Studies in association with the St. Bride Foundation, London".
[168] Per a una llista més completa, vide J. RAYMOND, *The invention*... op. cit., p. 4, n. 18.
[169] J. FRANK, *The beginnings of the English newspaper 1620-1660*, Cambridge (Mass.), 1961.
[170] J. B. WILLIAMS, *A history*... op. cit.; id., "The newsbooks and letters of news of the Restoration", *The English Historical Review*, 23, 90 (1908), pp. 252-276.
[171] F. DAHL, *A bibliography of English corantos and periodical newsbooks 1620-1642*, Londres, 1952.
[172] C. HILL, ressenya del títol de Frank, *The English Historical Review*, 78, 309 (1963), p. 781.
[173] J. RAYMOND, *The invention*... op. cit., p. 18.

Frank va mostrar clarament la riquesa documental d'un període acotat si bé excepcional: l'etapa de la Guerra Civil, la "Commonwealth" i el Protectorat. No era una novetat completa (ja hem citat les contribucions de Williams/Muddiman), però va estimular noves investigacions: per part dels historiadors de la premsa, dels de la literatura, dels de la Guerra Civil. Amb aquesta base o fonaments, Joad Raymond va endinsar-se en l'estudi dels "newsbooks" de la dècada de 1640[174]: la història narrativa d'aquesta mena de publicacions periòdiques, any per any, juntament amb l'estudi concomitant del seu estil i retòrica política, les connexions entre els "newsbooks" i altres impresos, la distribució i la lectura de les notícies, i, finalment, com aquests papers foren incorporats en les històries elaborades per la següent generació. Veritablement, es tracta d'un estudi (1996) molt detallat i que va molt més enllà del reconeixement de la rellevància de la periodicitat de la informació[175]. Dos anys més tard, el 1998, el mateix Raymond va editar *News, Newspapers and Society in Early Modern Britain*[176], un conjunt interdisciplinari de nou assaigs: cinc sobre les relacions entre notícies i política (c. 1580 – c. 1780), com ara el d'Ian Atherton sobre les "newsletters" manuscrites abans i després de la Guerra Civil, o la reavaluació del paper dels periòdics en l'emergent esfera pública definida per Habermas (Raymond); tres contribucions tracten de l'"advertising" en la premsa periòdica (Michael Harris, Christine Ferdinand i Hamish Mathison); i un darrer treball examina els periòdics mèdics (G. S. Rousseau). Tots aquestes aportacions, i moltes d'altres, com ara les recollides a *News Networks in Seventeenth-century Britain and Europe*[177], permeten constatar com, en les dues darreres dècades i mitja, els investigadors de la premsa anglesa, des de la Història o de la crítica literària, han avançat moltíssim en el coneixement de les publicacions del Sis-cents i els seus redactors i editors, el fenomen de la periodicitat de la informació[178], les notícies manuscrites[179], els consumidors i les

[174] J. RAYMOND, *The invention*… op. cit. Raymond també ha editat una selecció d'aquest material: *Making the news. An anthology of the newsbooks of revolutionary England 1641-1660*, pròleg de C. Hill, Moreton-in-Marsh, 1993.
[175] Cf. C. J. SOMMERVILLE, *The news revolution in England. Cultural dynamics of daily information*, Nova York, 1996. Sommerville, en aquesta obra força polèmica o criticada per bé que suggeridora, ha assenyalat la importància (fins i tot psicològica) de la periodicitat informativa: des de 1620 fins als dos primers decennis del segle XVIII.
[176] Publicat com un lliurament especial de *Prose Studies* (1998) i com a llibre (Londres, 1999).
[177] També editada per Raymond, va aparèixer com un número doble especial de *Media History*, 11, 1-2 (2005) i en forma de llibre (Londres, 2006).
[178] Una bona síntesi: C. NELSON i M. SECCOMBE, "The creation of the periodical press 1620-1695", dins J. Barnard i D.F. McKenzie (eds.), *The Cambridge history of the book in Britain*, Cambridge, 2002, vol. IV, "1577-1695", pp. 533-550.

pràctiques lectores[180], etcètera. Com també s'ha progressat molt en el segle XVIII, tant pel que fa a la premsa londinenca com la provincial[181]. Òbviament, l'antic model "Whig" ha estat superat, malgrat que en algun treball encara en quedi alguna reminiscència.

Amb tot, com en el cas francès, la recerca a l'entorn dels instruments periòdics no s'ha vist acompanyada per una investigació paral·lela i complementària sobre els gèneres no periòdics[182]. Encara avui la referència bàsica sobre els papers informatius abans dels periòdics és la tesi doctoral de Matthias A. Shaaber publicada el 1929 (i reimpresa el 1966): *Some Forerunners of the Newspaper in England 1476-1622*[183]. Era una obra innovadora, seminal, i l'autor n'era ben conscient: "What these pages contain, then, is rather a first assault, tentative and incomplete" (p. V). Shaaber va estudiar una àmplia selecció de materials portadors de notícies: "personal news", "oficial news" (com ara proclamacions i declaracions reials), "news published under partisan auspices" (peces publicístiques que foren estampades "secretly or abroad and circulated surreptitiously in England", p. 65), "further news of affairs of State" i "popular news". També s'ocupà de les notícies traduïdes, dels escriptors i dels editors de noves i, en el darrer capítol, de "the immediate forerunners of the newspaper" (publicacions seriades, "corantos"). No hi ha un tractament estadístic dels materials manejats, però, en conjunt, és molt més del que habitualment es pot trobar en una primera aproximació a un camp fins llavors poc o gens explorat. Malauradament, aquest "primer assalt" no ha estat prosseguit, tot i les possibilitats que, per exemple, ofereix la història comparativa: com molt bé ha fet notar Ettinghausen, "The coincidence of these popular news topics with

---

[179] Vide, per exemple, S. A. BARON, "The guises of dissemination in early seventeenth-century England: news in manuscrit and print", dins B. Dooley i S. A. Baron (eds.), *The politics of information*... op. cit., pp. 41-56; D. RANDALL, "Epistolary rhetoric, the newspaper, and the public sphere", *Past & Present*, 198 (2008), pp. 3-32.

[180] J. RAYMOND, "Irrational, impractical and unprofitable: reading the news in seventeenth-century Britain", dins K. Sharpe i S. Zwicker (eds.), *Writing readers in early modern England*, Cambridge, 2002, pp. 185-212; id., *Invention*... op. cit. cap. 5; J. E.E. BOYS, *London's news press*… op. cit., pp. 150-179.

[181] Entre d'altres, M. HARRIS, *London newspapers in the age of Walpole. A study in the origins of the modern English press*, Londres, 1987; B. HARRIS, *A patriot press. National politics and the London press in the 1740s*, Oxford, 1993; G. A. CRANFIELD, *The development of the provincial newspaper 1700-1760*, Cambridge, 1962; J. BLACK, *The English press in the Eighteenth century*, Beckenham, 1987; B. HARRIS, *Politics and the rise of the press. Britain and France 1620-1800*, Londres, 1996; H. BARKER, *Newspapers*… op. cit.

[182] Vide H. ETTINGHAUSEN, "International relations…" op. cit.

[183] M. A. SHAABER, *Some forerunners of the newspaper in England 1476-1622*, University of Pennsylvania Press, 1929. Reimpressió londinenca de 1966 –que utilitzem– de Frank Cass & co. ltd.

those of the French canards, and their equivalents in Spain and Italy, is striking indeed"[184].

Espanya

La historiografia sobre la premsa espanyola de l'època moderna contrasta notablement amb la francesa, la britànica i altres europees –com l'alemanya, que no podem tractar amb detall–. Per tres motius: d'entrada, les investigacions sobre la premsa (i el periodisme) d'aquesta època són relativament poc abundants, si més no respecte als altres països esmentats; en segon lloc, l'aparent retard en l'aparició de la periodicitat informativa –si bé veurem que, històricament, no és així– no ha incentivat la recerca al voltant de les primeres gasetes hispàniques i dels gèneres periòdics siscentistes fins fa ben poc; i, finalment –i aquest és un contrast molt positiu–, l'interès per les "relaciones de sucesos", sobretot des dels estudis literaris, ha convertit aquest gènere preperiòdic (i recordem-ho: més endavant també seriat i coetani de les gasetes) en un dels més ben estudiats del continent europeu.

Al segle XIX, diversos erudits van escriure sobre la premsa antiga espanyola i el periodisme[185]: Pascual de Gayangos (1869) i Juan Pérez de Guzmán (1891) sobre els orígens del periodisme[186]; Juan Pedro Criado y Domínguez sobre la premsa periòdica del Set-cents i del Vuit-cents, amb una addenda bibliogràfica (*Antigüedad e importancia del periodismo español. Notas históricas y bibliográficas*)[187]; des del camp bibliogràfic Eugenio Hartzenbusch e Hiriart va confeccionar uns *Apuntes para un catálogo de periódicos madrileños desde el año de 1661 al 1870* (1873), que no foren publicats sencers fins 1894[188]; Eugenio Sellés va tractar el tema del periodisme en el seu

[184] H. ETTINGHAUSEN, "International relations…" op. cit.
[185] A finals del Set-cents, Juan Sempere y Guarinos ja havia dedicat un article (1787) als "papeles periódicos" de la seva època: *Ensayo de una biblioteca española de los mejores escritores del reynado de Carlos III. Por D. Juan Sempere y Guarinos, abogado de los Reales Consejos, Socio de Mérito de la Real Sociedad Económica de Madrid, y Secretario de la Casa y Estados del Exc.mo Señor Marques de Villena*, Con licencia, en Madrid: en la Imprenta Real, 1787, t. IV, pp. 176-198.
[186] P. DE GAYANGOS, "Del origen del periodismo español", *Boletín-revista de la Universidad de Madrid*, t. I (25-V-1869), pp. 526-539; J. P. DE GUZMÁN, "Orígenes históricos del periodismo en España", *La Ilustración Española y Americana*, XXXV (1891), pp. 214-218.
[187] Madrid, sense nom [Establecimiento tipográfico de la Sociedad Editorial de San Francisco de Sales], 1892, tercera edició corregida i augmentada. La premsa setcentista: capítol I, pp. 1-25.
[188] Madrid, Establecimiento tipográfico Sucesores de Rivadeneyra, 1894 [a la portada: "Obra premiada por la Biblioteca nacional en el concurso público de 1873 é impresa á expensas del Estado"]. Facsímil: Madrid, Biblioteca Nacional - Ollero & Ramos, 1993.

discurs de recepció a la Real Academia Española (2 de juny de 1895)[189]; entre d'altres. Aquestes contribucions, i la majoria que seguiren, se centraren en el gènere periòdic, en els seus instruments i en els seus artífexs; tanmateix, pocs llibres i articles es recolzaren en una recerca bibliogràfica i arxivística més o menys aprofundida (amb excepcions, és clar, com el cas de Hartzenbusch). En general, els treballs d'investigació pròpiament dits van aparèixer a partir de la dècada de 1950 de la mà d'autors com Luis Miguel Enciso Recio (*Nipho y el periodismo español del siglo XVIII*, 1956; *La Gaceta de Madrid y el Mercurio histórico y político, 1756-1781*, 1957; *Prensa económica del XVIII: el Correo Mercantil de España y sus Indias*, 1958); Eulogio Varela Hervias (*Gazeta Nueva, 1661-1663. Notas sobre la historia del periodismo español en la segunda mitad del siglo XVII*, 1960; *Francisco Fabro de Bremundans: 1621-1698*, 1969)[190]; o Francisco Aguilar Piñal amb els seus catàlegs o índexs (*La prensa española en el siglo XVIII: diarios, revistas y pronósticos*, 1978; *Índice de las poesías publicadas en los periódicos españoles del siglo XVIII*, 1981). A aquests autors del país s'hi va afegir l'esforç d'hispanistes com ara Milton A. Buchanan (1933), Arthur Hamilton (1938), Alfred Kästner (1926 i 1943), Henry F. Schulte (1968), Werner Krauss (1969) i, sobretot, Paul-Jacques Guinard (1973), sense oblidar el salmantí Teófanes Egido López (1968 i 1971)[191]. Es tracta d'interpretacions generals, pluriseculars, com les de Hamilton i Schulte[192], o a l'entorn d'un segle (el Set-cents), com Egido López i Guinard, però totes centrades en la periodicitat de la informació.

---

[189] "Del periodismo en España". El text fou publicat a Madrid aquell mateix any; també es pot consultar dins C. BARRERA (ed.), *El periodismo español en su historia*, Barcelona, 2000, pp. 127-146.

[190] Separata (26 pàgines) de les *Conferencias leídas en los días 2, 9, 16 y 23 de mayo con motivo de la conmemoración del cincuentenario de la Hemeroteca Municipal (1918-1968)*, Madrid, 1969, sense paginar.

[191] M. A. BUCHANAN, "Some aspects of Spanish journalism before 1800", *Revue Hispanique*, LXXXI (1933), pp. 29-45; A. HAMILTON, "The journals of the eighteenth century in Spain", *Hispania*, XXVI (1938), pp. 161-172; A. KASTNER, *Die spanische Presse*, Leipzig, 1926 [Phil. Diss. v. 10. Mai 1928]; id., "La historia de la prensa española desde 1500 a 1800", separata de la *Gaceta de la prensa española*, 9 i 10 (1943); H. F. SCHULTE, *The Spanish press 1470-1966. Print, power and politics*, Urbana, 1968; W. KRAUSS, "Motivrepertoire einer spanischen Zeitschrift des 18. Jahrhunderts", *Iberoromania. Zeitschrift für spanische, portugiesische und katalanische Sprache und Literatur*, 1 (1969), pp. 73-80; P.-J. GUINARD, *La presse espagnole de 1737 à 1791. Formation et signification d'un genre*, París, 1973; T. EGIDO LÓPEZ, *Prensa clandestina española del siglo XVIII. «El Duende crítico»*, pròleg de L. M. Enciso,Valladolid, 2002 [1968]; Id., *Opinión pública y oposición al poder en la España del siglo XVIII (1713-1759)*, pròleg d'A. de Béthenourt Massieu, Valladolid, 2002 [1971], esp. pp. 34-37 i 39-41.

[192] La tesi de fons –molt discutible– de *The Spanish press* és que la premsa espanyola va oscil·lar, segons les èpoques, entre una gran llibertat i una forta censura. Però mentre que la part dedicada al segle XX és interessant, sobretot l'anàlisi de les lleis de premsa de 1938 i de 1966 (Schulte fou "bureau manager" de The United Press International a Madrid), la part moderna és molt esquemàtica o superficial.

Els dos títols d'Egido López i *La presse espagnole de 1737 à 1791: Formation et signification d'un genre* de Guinard són, sens dubte, obres de referència bàsica. A *Prensa clandestina española del siglo XVIII: «El Duende crítico»* i a *Opinión pública y oposición al poder*, l'historiador espanyol va analitzar la premsa clandestina "como sucedáneo imprescindible de la prensa cuasioficial" (*Opinión pública*… p. 40). Segons Egido López el periòdic més representatiu d'aquest tipus de premsa (manuscrita) fou l'efímer *Duende crítico* (1735-1736), la creació d'un frare bohemi, que sols perdurà durant mig any. Altres mostres de premsa clandestina i manuscrita (d'oposició al poder o no) són les "notícies manuals" setcentistes, com les setmanals *Observaciones políticas sobre el estado presente de los negocios generales de la Europa* (1757-1758). Per la seva part, el professor Guinard va investigar el període comprès entre 1737 i 1791, o sigui, des de l'aparició del *Diario de los Literatos de España* fins la censura informativa en temps de Floridablanca i de la Revolució Francesa. El seu objectiu principal no era altre que el "de faire en quelque sorte une histoire naturelle de la presse espagnole du XVIIIe siècle" (p. 520). I, en gran part, ho aconseguí. El llibre es divideix en tres grans seccions: en la primera analitza les condicions jurídiques, econòmiques i socials del desenvolupament de la premsa periòdica; en la segona reconstrueix la història de la premsa, dels títols més importants, des del citat *Diario de los Literatos* fins al *Diario de las Musas*, amb una breu introducció sobre la gènesi de les gasetes hispàniques i un apartat –menys reeixit– dedicat a la premsa provincial (de la baixa Andalusia, Granada i Màlaga, i Barcelona); i en la tercera i última part l'autor examina els temes, les formes, els gèneres i la seva "signification". En definitiva, els treballs d'Egido López i la de Guinard són –o haurien de ser– el punt de partida de qualsevol estudi sobre la premsa periòdica del segle de la Il·lustració, amb un bon equilibri entre la investigació arxivística, d'hemeroteca i bibliogràfica. Des de llavors, molts altres estudiosos han continuat la recerca històrica i literària sobre els periòdics del segle XVIII: a través de diversos articles publicats en la revista gaditana *Cuadernos de ilustración y romanticismo* (1991-1992 i des de 1997) i en la revista electrònica *El Argonauta español* (des de 2004)[193]; amb edicions completes o parcials de títols (com *El Censor*, *El Argonauta español* o *El Duende Especulativo sobre la Vida Civil*); alguns dels

[193] "Fondée en 2004, dans le cadre de l'UMR Telemme, *El Argonauta español* est une revue bilingue, franco-espagnole, d'histoire moderne et contemporaine consacrée à l'étude de la presse espagnole de ses origines à nos jours (XVIIe-XXIe siècles)": http://argonauta.revues.org/.

treballs reunits a *Redes y espacios de opinión pública* (2006)[194]; estudis sobre el públic receptor (els subscriptors) de la premsa periòdica de la darreria del Set-cents (Elisabel Larriba)[195]; etcètera.

Recapitulant, i malgrat que encara queda un llarg camí per recórrer, el Set-cents espanyol i els seus periòdics són prou ben coneguts, especialment els de la segona meitat de la centúria, i disposem de bones obres generals o de síntesi com les que hem citat de Seoane i de Saiz (i que suposen una actualització metodològica respecte la *Historia del periodismo español* de Pedro Gómez Aparicio)[196]. No succeeix el mateix amb les relacions i altres "menudencias" informatives coetànies, que no havien deixat mai d'aparèixer tot i la consolidació de la periodicitat[197]. Ni tampoc amb els orígens del gènere periòdic, al segle XVII. De fet, la visió historiogràfica tradicional o predominant considerava que la primera premsa periòdica hispànica havia aparegut amb relatiu retard[198], cosa que no ha ajudat a estimular la recerca: durant la Guerra dels Segadors a Catalunya, amb la gaseta barcelonina de Jaume Romeu, i el 1661 a Madrid, amb la *Gazeta* de la capital. Aquesta interpretació, però, ja no és possible: Carmen Espejo Cala i Antonio Alías (2006) han documentat una *Gazeta romana* impresa a Sevilla el 1618 i, l'any següent, a València[199] (per la nostra part, també registrem la impressió de gasetes romanes a Barcelona durant els decennis de 1620 i 1630)[200]. Actualment, la professora Espejo, junt amb altres col·laboradors, continua investigant sobre els orígens de la

---

[194] *El Censor (1781-1787). Antología*, pròleg de J. F. Montesinos, edició d'E. García-Pandavenes, Barcelona, 1972; *El Argonauta español. Periódico gaditano por el bachiller D. P. Gatell* [1790], edició i introducció d'E. Larriba, Cadis, 2003; J. ANTONIO MERCADÀL [pseud.], *El Duende Especulativo sobre la Vida Civil* [1761-1762], editat per K.-D. Ertler, Frankfurt am Main, 2011; M. CANTOS CASENAVE (ed.), *Redes y espacios de opinión pública. De la Ilustración al Romanticismo. Cádiz, América y Europa ante la Modernidad. 1750-1850. XII Encuentro, Cádiz 3, 4 y 5 de noviembre de 2004*, Cadis, 2006. En aquest darrer volum, la primera part és dedicada al periodisme, "espacio de gestación de la opinión pública", amb textos de S. Jüttner, J.-H. Witthaus, K.-D. Ertler, S. Dale, M.-R. García Hurtado i M. Ewalt.

[195] E. LARRIBA, *Le public de la presse en Espagne à la fin du XVIIIe siècle (1781-1808)*, París, 1998. L'autora recull els subscriptors declarats per 18 periòdics d'aquells anys: 15.277 subscripcions realitzades per 8.526 persones.

[196] P. GÓMEZ APARICIO, *Historia del periodismo español. Desde la «Gaceta de Madrid» (1661) hasta el destronamiento de Isabel II*, t. I, Madrid, 1967. Sobre aquesta obra, vide Á. BENITO, *Prólogo a la comunicación. Treinta años de investigación de los medios en España*, [Madrid], 1994, pp. 67-70.

[197] Cf. R. EXPOSITO, "La prensa catalana en la Guerra de Sucesión…" op. cit.

[198] Una excepció, i encara relativa, fou Buchanan, el qual havia esmentat (1933) una gaseta de l'any 1621, és a dir, de l'inici de la Guerra dels Trenta Anys, M. A. BUCHANAN, "Some aspects…" op. cit., p. 33.

[199] C. ESPEJO i A. ALÍAS, "Juan Serrano de Vargas, impresor y mercader de noticias", dins S. López Poza (ed.), *Las noticias en los siglos de la imprenta manual. Homenaje a Mercedes Agulló, Henry Ettinghausen, M.ª Cruz García de Enterría, Giuseppina Ledda, Augustin Redondo y José Simón*, A Coruña, 2006, pp. 45-47. Vide també H. ETTINGHAUSEN, "The news in Spain: «Relaciones de sucesos» in the reigns of Philip III and IV", *European History Quarterly*, 14 (1984), pp. 11-13.

[200] Vide el nostre capítol 4.

premsa periòdica a l'Espanya de Felip III i de Felip IV: la introducció del gènere gaseta i els primers intents d'"estandardització" o normalització (de disseny, tipogràfica, etc.)[201]. Paral·lelament, el nostre (re)coneixement de l'aparició de la protopremsa periòdica s'ha vist enriquit amb estudis a l'entorn dels "periodistes" del segle XVII ("relacioneros" o escriptors d'avisos i cartes), i les edicions dels seus papers manuscrits (i alguns d'impresos), com ara Gerónimo Gascón de Torquemada i el seu fill (1991), Jerónimo de Barrionuevo (1996) , Andrés de Almansa y Mendoza (2001) o José Pellicer de Tovar (2002-2003)[202]. I, no pas menys important, la recerca recent ha permès cartografiar l'extensió del fenomen de la periodicitat (les gasetes en llengua castellana) arreu de la península i en els altres dominis de la Casa d'Àustria: Javier Díaz Noci i Mercedes del Hoyo Hurtado (2003) han reconstruït el naixement del periodisme basc –dins el context europeu i ibèric– i les gasetes donostiarres del final del Sis-cents i les del Set-cents (els periòdics de la família Huarte)[203]; i el mateix professor Díaz Noci també ha analitzat la *Gazeta de Amsterdam* (que era publicada per la comunitat sefardita entre 1675 i 1690), les *Noticias Principales y Verdaderas* (Brussel·les, 1685-1705), i la reimpressió d'aquestes *Noticias* i d'un altre periòdic, probablement flamenc, a Sant

[201] C. ESPEJO, "Gacetas y relaciones de sucesos en la segunda mitad del XVII: una comparativa europea", VI Coloquio Internacional de la Sociedad para el Estudio de las Relaciones de Sucesos (San Millán de la Cogolla, desembre de 2010) (en premsa).

[202] G. GASCÓN DE TORQUEMADA, *Gaçeta y nuevas de la Corte de España desde el año 1600 en adelante. Continuada por su hijo don Gerónimo Gascón de Tiedra, gentilhombre del duque de Alburquerque. La publica Alfonso de Ceballos-Escalera y Gila, marqués de la Floresta*, Madrid, 1991; J. DE BARRIONUEVO, *Avisos del Madrid de los Austrias y otras noticias*, edició, introducció i glossari de J. M. Díez Borque, Madrid, 1996; A. DE ALMANSA y MENDOZA, *Obra periodística*, edició i estudi de H. Ettinghausen i M. Borrego, Madrid, 2001; H. ETTINGHAUSEN, "La labor «periodística» de Andrés de Almansa y Mendoza: algunas cuestiones bibliográficas", dins *Las relaciones de sucesos en España (1500-1750). Actas del Primer Coloquio Internacional (Alcalá de Henares, 8, 9 y 10 de junio de 1995) = Les «relaciones de sucesos» (canards) en Espagne (1500-1750). Actes du Premier Colloque International (Alcalá de Henares, 8, 9 et 10 juin 1995)*, estudis reunits i presentats per ídem, Mª. C. García de Enterría, V. Infantes y A. Redondo, [Alcalá de Henares], 1996, pp. 123-132; Id., "Phenomenal figures: the best-selling first newsletter attributed to Andrés de Almansa y Mendoza", *Bulletin of Spanish Studies: Hispanic Studies and Research on Spain, Portugal and Latin America*, 81, 7-8 (2004), pp. 1051-1070; M. BORREGO, "El periodismo de Andrés de Almansa y Mendoza: apuntes biográficos", dins *Las relaciones de sucesos en España...* op. cit., pp. 9-18; J. PELLICER DE TOVAR, *Avisos. 17 de mayo de 1639, 29 de noviembre de 1644*, edició de J.-C. Chevalier i L. Clare amb nota al manuscrit de J. Moll, 2 vols., París, 2002-2003; H. ETTINGHAUSEN, "Pellicer y la prensa de su tiempo", *Janus*, 1 (2012), pp. 55-88.

[203] J. DÍAZ NOCI i M. DEL HOYO HURTADO, *El nacimiento del periodismo vasco. Gacetas donostiarres de los siglos XVII y XVIII*, Donòstia, 2003. Vide, també, J. DÍAZ NOCI, *Historia del periodismo vasco (1600-2010)*, *Mediateka. Cuadernos de comunicación*, 13 (2012), especialment les pp. 12-16 ("Un estado de la cuestión: historiografía del periodismo en el País Vasco"); Id., "Los inicios de la prensa vasca: primeros pasos y formas protoperiodísticas (siglos XVII-XIX)", *Revista Internacional de los Estudios Vascos*, 39, 2 (1994), pp. 245-276.

Sebastià[204]. Tot sembla indicar, doncs, que les investigacions sobre els orígens siscentistes de la periodicitat informativa donen –i progressivament donaran– nous fruits.

Els gèneres informatius més antics, en canvi, han rebut una major atenció historiogràfica. Ens referim a les "relaciones de sucesos". Com ja hem comentat, aquesta situació contrasta amb les tradicions (i, de fet, amb les tendències actuals) de països com Anglaterra i, sobretot, França centrades en la informació periòdica. Però també amb el cas italià. En aquest darrer territori, pioner en el gènere dels "avvisi" manuscrits i "a stampa", ni els avisos ni les gasetes impreses han estat tan investigats com la informació manuscrita (privada i pública)[205]:

"As far as Italy and France are concerned –escriu el professor Ettinghausen–, one could almost be tempted to suspect the presence of a conspiracy to cover up the existence of single subject printed newsletters. In both countries, although isolated attempts were made in the 1960s –as in Spain– at least to list them, those attempts fizzled out like damp squibs. In Italy, a great deal of work has been done, most especially by Mario Infelise, on *manuscript* newspapers produced in the fifteenth to seventeenth centuries. Indeed, the majority of recent volumes of essays on the early European news industry include, when it comes to the case of Italy, contributions by him on handwritten news. By contrast, however, next to nothing has been written about printed single subject Italian newsletters –which is not to say that they did not exit or, indeed, that their existence remained totally unknown"[206]

Amb l'excepció notòria de les bibliografies romanes de Tullio i de Sandro Bulgarelli (1967 i 1988)[207] poc més –tan substantiu– es pot consultar sobre els "avvisi" estampats. A l'àmbit hispànic és ben diferent.

En efecte, les "relaciones de sucesos" constitueixen, ara com ara, la categoria "preperiòdica" més estudiada. Engloba les relacions, anònimes o no, que relataven –la

[204] J. DÍAZ NOCI, "Gacetas españolas de los Países Bajos en el siglo XVII: *La Gazeta de Amsterdam* y *Noticias Principales y Verdaderas*", *Ámbitos: Revista internacional de comunicación*, 7-8 (2002), pp. 215-237.
[205] Vide, entre d'altres R. ANCEL (OSB), "Étude critique sur quelques recueils d'*avvisi*", *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 28 (1908), pp. 115-139; M. INFELISE, *Prima dei giornali*... op. cit.; C. H. CARACCIOLO, "Los «avisos secretos» manuscritos de Bolonia: un caso de periodismo «de provincia»", VI Coloquio Internacional de la Sociedad para el Estudio de las Relaciones de Sucesos (San Millán de la Cogolla, desembre de 2010) (en premsa). Per a una història general de la premsa i del periodisme a Itàlia encara és útil l'obra de Giuliano Gaeta, *Storia del giornalismo*, 2 vols., Milà, 1966.
[206] H. ETTINGHAUSEN, "International relations…" op. cit.
[207] T. BULGARELLI, *Gli avvisi a stampa in Roma nel Cinquecento. Bibliografia - antologia*, Roma, 1967; S. BULGARELLI i T. BULGARELLI, *Il giornalismo a Roma nel Seicento* [a portada: "Avvisi a stampa e periodici italiani conservati nelle biblioteche romane"], Roma, 1988.

majoria– un sol esdeveniment, les cartes, els avisos, les noves, així com totes les seves còpies en prosa i en vers[208]. Els primers treballs van aparèixer durant el segle XIX de la ploma d'autors com els citats Gayangos (1869) i Pérez de Guzmán (1891). De fet, Pascual de Gayangos fou un dels primers escriptors que va utilitzar el terme "relaciones de sucesos" en una història del periodisme: en concret, "relaciones de sucesos particulares"[209]. Amb tot, la investigació moderna sobre les "relaciones de sucesos" (o les "relaciones históricas", segons l'expressió d'Antonio Elías de Molins)[210] va començar al segle XX. Inicialment, el seu estudi va partir de la recerca al voltant de la literatura "de canya i cordill", també anomenada, genèricament, "literatura gris" o, pejorativament, "subliteratura"[211]. Per tant, abans de tractar de manera específica les relacions de successos, comentarem sense estendre'ns-hi aquest lligam o filiació.

La "literatura popular" o, en general, la "producció impresa subalterna" –com l'anomena Petrucci per al cas italià–, compta amb una tradició historiogràfica rica. En l'estudi dels "pliegos de cordel" o, en català, "de canya i cordill" (romanços, cobles, etc.), hi han convergit diverses disciplines: la història de la literatura, la sociologia literària, la història de la impremta, l'antropologia i el folklore. Prova d'aquesta heterogeneïtat són els treballs que n'han derivat: edicions facsímils i repertoris (Antonio Rodríguez Moñino, la "segona època" de les "Joyas Bibliográficas" des de 1973), assaigs interpretatius de tipus etnològic i folklòric (Julio Caro Baroja), i estudis sociològics de la literatura (María Cruz García de Enterría), així com diversos projectes de catalogació[212]. Uns títols que han permès conèixer aquest "género «fronterizo»"

---

[208] Vide el capítol 4.

[209] P. DE GAYANGOS, "Del origen…" op. cit., pp. 527 i 529.

[210] A. ELÍAS DE MOLINS, "Relaciones históricas del siglo XVII", *Revista crítica de historia y literatura españolas, portuguesas e hispano-americanas*, 7 (1902), pp. 170-174. En aquest article –basat, en bona part, en les obres de Gayangos–, l'erudit barceloní considerava que les relacions (que "tuvieron gran éxito en Cataluña en el siglo XVII") i les gasetes tenien poca importància com a "documentos históricos"; eren, en general, impresos "dignos solo de ser conservados para el estudio del arte tipográfico y como curiosidades bibliográficas" (p. 172).

[211] Cf. P. M. CÁTEDRA i C. VAÍLLO, "Los pliegos poéticos españoles del siglo XVI de la Biblioteca Universitaria de Barcelona", dins *El libro antiguo español. Actas del primer Coloquio Internacional (Madrid, 18 al 20 de diciembre de 1986)*, a cura de M. L. López-Vidriero i P. M. Cátedra, Salamanca-Madrid, 1988, p. 75.

[212] *Los pliegos poéticos de la colección del marqués de Morbecq. Siglo XVI*, edició en facsímil precedida d'un estudi bibliogràfic d'A. Rodríguez Moñino, Madrid, 1962; A. RODRÍGUEZ MOÑINO, *Nuevo diccionario bibliográfico de pliegos sueltos poéticos (siglo XVI)*, edició corregida i actualitzada per A. L.-F. Askins i V. Infantes, Madrid, 1997 [1970]; Sobre les "Joyas Bibliográficas", vide V. INFANTES, "Balance bibliográfico y perspectivas críticas de los pliegos sueltos poéticos del siglo XVI", dins *Varia Bibliographica. Homenaje a José Simón Díaz*, Kassel, 1987, p. 376; J. CARO BAROJA, *Ensayo sobre la literatura de cordel*, Madrid, 1969; A; M. C. GARCÍA DE ENTERRÍA, *Sociedad y poesía de cordel en el Barroco*, Madrid, 1973. Avui dia, la bibliografia científica a l'entorn dels "pliegos sueltos poéticos" és

(García de Enterría), els seus temes i autoria, la seva pervivència o supervivència, l'ús com a instruments d'alfabetització[213], etcètera. Partint d'aquestes aportacions, els investigadors van endinsar-se en l'estudi d'un gènere informatiu afí: les "relaciones de sucesos".

Aquest gènere, imprès des del començament de l'edat moderna, figurava en els catàlegs clàssics generals (Bartolomé José Gallardo –1863-1889–, Pedro Salvá y Mallén –1872–, Marià Aguiló –1923–, Antoni Palau i Dulcet –des de 1948–, José Simón Díaz –1972–, col·lecció Bonsoms de la BC –1974–, etc.)[214], específics (Jenaro Alenda y Mira –1903–, José Simón Díaz –1957–, Mercedes Agulló y Cobo –1966–, etc.)[215] i en alguns reculls de bibliòfils i d'erudits (per exemple, Ignacio Bauer Landauer –1923–)[216].

---

abundant; a més a més de les obres clàssiques que acabem de citar, vide M. C. GARCÍA DE ENTERRÍA, "Lectura y rasgos de un público", *Edad de Oro*, núm. 12 (1993), pp. 119-130; les contribucions al dossier sobre literatura i didactisme del *Criticón*, núm. 58 (1993); i P. M. CÁTEDRA (coord.), *La literatura popular impresa en España y en la América colonial. Formas y temas, géneros, funciones, difusión, historia y teoría*, Salamanca, 2006. Pel que fa als catàlegs indiquem a continuació alguns dels més coneguts de les grans institucions (BNF, BNE i BC, respectivament): C. LECOQ PÉREZ, *Los «pliegos de cordel» en las bibliotecas de París*, Madrid, 1988; *Catálogo de pliegos sueltos poéticos de la Biblioteca Nacional. Siglo XVII* [dir. de M. C. García de Enterría, J. M. Abad], Madrid, 1998; i A. CORDÓN MESA, *Catálogo de los pliegos sueltos poéticos en castellano del siglo XVII de la Biblioteca de Catalunya*, Alcalá de Henares, 2001.

[213] Els plecs solts foren usats com a material d'aprenentatge de la lectura (malgrat que les autoritats ho prohibissin) al costat de beceroles i franselms, vide P. DEMERSON, "Tres instrumentos pedagógicos del siglo XVIII: la Cartilla, el Arte de escribir y el Catón", dins *L'enseignement primaire en Espagne et en Amérique Latine du XVIIIe siècle à nos jours*, Tours, 1986, pp. 31-40.

[214] B. J. GALLARDO, *Ensayo de una biblioteca española de libros raros y curiosos, formado con los apuntamientos de don Bartolomé José Gallardo*, coordinats i augmentats per D. M. R. Barco del Valle i D. J. Sancho Rayon, 4 t., Madrid, 1968, [facsímil, Madrid, 1863-1889]; P. SALVÁ y MALLEN, *Catálogo de la Biblioteca de Salvá, enriquecido con la descripción de otras muchas obras, de sus ediciones, etc.*, 2 t., València, Imprenta de Ferrer de Orga, 1872; M. AGUILÓ, *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra, 1923 [Obra premiada per la Biblioteca Nacional en el "Concurso público de 1860"]; A. PALAU y DULCET, *Manual del librero hispano-americano. Bibliografía general española e hispano-americana desde la invención de la imprenta hasta nuestros tiempos, con el valor comercial de los impresos descritos*, Barcelona, 1948-1977, 28 vols. [2a ed. corregida i augmentada per l'autor]; J. SIMÓN DÍAZ, *Impresos del siglo XVII. Bibliografía selectiva por materias de 3.500 ediciones príncipes en lengua castellana*, Madrid, 1972; *Catálogo de la colección de folletos Bonsoms relativos en su mayor parte a historia de Cataluña. I. Folletos anteriores a 1701*, Barcelona, 1959-1972 [peu d'impremta a la coberta: 1974].

[215] J. ALENDA y MIRA, *Relaciones de solemnidades y fiestas públicas de España*, Madrid, establecimiento tipográfico «Sucesores de Rivadeneyra», 1903, 2 vols. [a portada: "Obra premiada por la Biblioteca Nacional en concurso público de 1865 é impresa á expensas del estado"]; J. SIMÓN DÍAZ, *Algunas relaciones de sucesos de los años 1540-1650*, s.l., 1957 [separata de la *Revista biblioteca hispana*, 15, 4, pp. 506-523]; M. AGULLÓ y COBO, *Relaciones de sucesos I. Años 1477-1619*, Madrid, 1966. Vide R. C. GONZALO GARCÍA, *La «biblioteca» del relacionero. Repertorios, catálogos y otras fuentes de información para la localización de las «relaciones de sucesos» (BIRESU)*, A Coruña, 2010.

[216] I. BAUER LANDAUER, *Los turcos en el Mediterráneo (relaciones)*, Madrid, editorial Ibero-Africano-Americana, 1923. És el t. V de la col·lecció "Papeles de mi archivo", dins la "Biblioteca hispano marroquí". Reprodueix, entre d'altres peces, diverses relacions i cartes impreses a Barcelona, a Sevilla, a Madrid, etc. Sobre aquest "académico de la Historia" vide J. ISRAEL GARZÓN, "Judíos ignorados de la España del siglo XX: contribución judía a la cultura española de nuestro siglo", dins U.

Gairebé no caldria afegir que els criteris catalogràfics i descriptius cada vegada s'han anat precisant més, tal com ho ha exposat Nieves Pena Sueiro (2001)[217]. A aquests fonaments (les eines de catalogació i la bibliografia publicada sobre els "pliegos de cordel"), units amb l'interès creixent pel gènere de les relacions (poètiques i en prosa), s'hi afegí l'objectiu d'omplir un buit en els estudis del "Siglo de Oro". El resultat de tot plegat fou la celebració d'un primer col·loqui internacional sobre les "relaciones de sucesos" a Espanya (Alcalá de Henares, 1995)[218]. Van participar-hi especialistes de renom com García de Enterría, Ettinghausen, Víctor Infantes, Augustin Redondo, i altres. Predominaren els treballs crítics interpretatius –literaris i filològics–: definicions de gèneres noticiosos (Cátedra, Jean-Pierre Étienvre, Víctor García de la Fuente), descripcions de col·leccions (Joana Escobedo, Mercedes Fernández Valladares), la tasca "periodística" d'un Andrés de Almansa y Mendoza (Borrego, Ettinghausen), etcètera. Des de llavors ha seguit la creació de la "Sociedad Internacional para el estudio de la Relaciones de Sucesos" o SIERS (1998), un seminari al voltant de la festa (A Coruña, 1998)[219] i cinc col·loquis internacionals impulsats per la mencionada societat: "Encuentro de civilizaciones (1500-1750): informar, narrar, celebrar" (Cagliari, 2001); "España y el mundo mediterráneo a través de las relaciones de sucesos (1500-1750)" (París, 2004); "Las representaciones de la alteridad (humana, ideológica, espacial) en las relaciones de Sucesos de los siglos XV-XVIII" (Besançon, 2007); "La evolución de las relaciones de sucesos impresas y otros géneros editoriales afines en la Edad Moderna" (San Millán de la Cogolla, 2010); i "Las relaciones de sucesos en los cambios políticos y sociales de la Europa Moderna" (Girona, 2013)[220]. Aquests col·loquis triennals, i les

---

Macías et al. (coord.), *Los judíos en la España contemporánea. Historia y visiones, 1898-1998*, Cuenca, 2000, pp. 249-252.

[217] N. PENA SUEIRO, "Repertorios Bibliográficos (IX): Estado de la cuestión sobre el estudio de las Relaciones de sucesos", *Pliegos de Bibliofilia*, 13 (2001), pp. 43-66; i, de la mateixa autora, *Repertorio de «relaciones de sucesos» españolas en prosa impresas en pliegos sueltos en la Biblioteca Geral Universitaria de Coimbra (siglos XVI-XVIII)*, Madrid, 2004, pp. 49-56.

[218] *Las relaciones de sucesos en España*... op. cit.

[219] *La fiesta. Actas del II Seminario de Relaciones de Sucesos (A Coruña, 13-15 de julio de 1998)*, editades per S. López Poza i N. Pena Sueiro, Ferrol, 1999.

[220] *Encuentro de civilizaciones (1500-1750). Informar, narrar, celebrar. Actas del Tercer Coloquio Internacional sobre Relaciones de Sucesos (Cagliari, 5-8 de septiembre de 2001)*, edició a càrrec d'A. Paba, amb la col·laboració de G. Andrés Renales, Alcalá de Henares, 2003; *España y el mundo mediterráneo a través de las relaciones de sucesos (1500-1750). Actas del IV Coloquio Internacional sobre «Relaciones de Sucesos» (París, 23-25 de septiembre de 2004)*, P. Civil, F. Crémoux i J. Sanz (eds.), Salamanca, 2008; *Representaciones de la alteridad, ideológica, religiosa, humana y espacial en las relaciones de sucesos (siglos XVI-XVIII). V Congreso Internacional SIERS, LHPLE, UFC (Besançon, 6, 7, 8, de septiembre de 2007)*, organitzat per P. Bégrand, Besançon, 2009; *VI Coloquio Internacional de la Sociedad para el Estudio de las Relaciones de Sucesos* (San Millán de la Cogolla, desembre de 2010) (en premsa).

contribucions individuals i col·lectives similars[221], han fomentat una autèntica col·laboració interdisciplinària (literatura, història, història de l'art, periodisme, etc.) i supranacional que, juntament amb els darrers catàlegs i repertoris (físics i digitals)[222], ens permet afirmar amb seguretat que l'estudi d'aquest gènere, hispànic i mediterrani, no només gaudeix d'una historiografia sòlida sinó també d'un futur en la recerca molt esperançador[223].

2.6. La premsa a Catalunya

La premsa de la Catalunya moderna ha rebut una atenció historiogràfica més aviat discreta, tret de comptades i valuoses excepcions que ja comentarem. De fet, la informació pública en general no ha estat estudiada amb profunditat[224], com tampoc els materials menors que la difonien, a diferència de la història i la cultura del llibre a Barcelona del Renaixement a la Guerra del Francès (Manuel Peña, Javier Burgos, Antonio Espino)[225]. No és exagerat afirmar, ans al contrari, que la història de la premsa[226] i, sobretot, de la informació és encara a les beceroles.

Durant molts anys, la premsa de l'època moderna impresa al Principat i als Comtats només havia estat utilitzada com a font d'on extreure dades i no pas com a objecte d'estudi. És el que feren diversos erudits del segle XIX, com ara Víctor Balaguer (1824-1901). Aquest escriptor i polític va recórrer a les relaciones, a les cartes i a altres gèneres informatius (que col·leccionava) per escriure diversos capítols de la

---

[221] Entre d'altres, *Noticias del siglo XVII. Relaciones españolas de sucesos naturales y sobrenaturales*, edició de H. Ettinghausen, Barcelona, 1995; S. LÓPEZ POZA (ed.), *Las noticias en los siglos*… op. cit.

[222] R. C. GONZALO GARCÍA, *La «biblioteca»*… op. cit.; i Catálogo y Biblioteca Digital de Relaciones de Sucesos (siglos XVI-XVIII) (BDRS) de la Universidade da Coruña: http://www.bidiso.es/RelacionesSucesosBusqueda/FindSimpleSearchConditions.do%3bjsessionid=E989091C6135346C352741993D067CFA (darrera consulta 8-II-2013).

[223] Per a una bibliografia periòdicament actualitzada vide *BORESU: Boletines bibliográficos del Grupo de investigación sobre relaciones de sucesos (siglos XVI-XVIII) en la Península Ibérica*, http://www.bidiso.es/boresu/ (darrera consulta 2-II-2013); i, també, la revista digital *JANUS. Estudios sobre el Siglo de Oro* (SIELAE, UDC): http://www.janusdigital.es/estaticas/ver.htm?id=1.

[224] Una bona prova és l'absència del tractament del tema català en el dossier (d'altra banda molt meritori) de la revista *Manuscrits* dedicat a "La informació i la comunicació a l'època moderna": *Manuscrits*, 23 (2005), dossier presentat per Javier Antón Pelayo.

[225] Vide el capítol 5.

[226] Per a una estat de la qüestió cronològicament més ampli vide J. GUILLAMET, "Estat de la investigació en història de la premsa i del periodisme a Catalunya", *Treballs de Comunicació*, 18 (2003), pp. 145-164; Cf., del mateix autor, "La història del periodisme encara necessita molta recerca bàsica", *L'Avenç*, 298 (2005), pp. 6-7. Vide també H. ETTINGHAUSEN, "Conferència inaugural: La investigació de la premsa del segles XVI i XVII: processos i metodologies", *Treballs de Comunicació*, 18 (2003), pp. 137-144.

seva *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón* (1860-1863), com els dedicats a la Guerra dels Segadors[227]. Així, per exemple, cita els següents materials estampats: les cartes reials que foren publicades al final dels *Secrets publichs* de Gaspar Sala (p. 335); les epístoles dels consellers barcelonins (per exemple, una del 26 de setembre de 1641, pp. 453-454: "Consta esta carta como las originales del rey en nuestros archivos, pero aquí se ha copiado de una hoja suelta en que se circuló impresa al pueblo, segun era costumbre hacerlo"); esmenta una "relación de sucesos" sobre el setge de Lleida (1642) (p. 509 en nota); etcètera. I, també, va transcriure alguns impresos d'aquesta mena en els apèndixs del tom IV. L'interès i la recerca sobre la premsa (i el periodisme), però, no es desenvoluparia fins a la darreria del Vuit-cents: d'aquests anys daten les contribucions que publicaren Josep Pella i Forgas a *La Renaixensa* (1879) i Antonio Elías de Molins a la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* (1899)[228]. Com era habitual a l'època, els gèneres periòdics centraren els esforços dels estudiosos. No fou fins al segle XX que els gèneres d'aparició conjuntural (les relacions, les cartes, les noves, etc.) guanyaren protagonisme en els llibres i en els articles, tot i que va ser un procés molt lent i que s'ha perllongat fins avui dia.

Durant bona part del Nou-cents, de les noves investigacions sobre la premsa dels segles moderns (periòdica i no regular) se n'ocuparen bibliòfils, escriptors i historiadors de la literatura catalana, com el publicista Joaquin Álvarez Calvo o el professor Jordi Rubió i Balaguer. En efecte, durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939), Álvarez Calvo va fundar una publicació periòdica mensual intitulada *El periodismo en Barcelona* (1937-1938). N'era el director, el redactor i el propietari[229]. Va aparèixer des del 2 de maig de 1937 (any I, núm. 1) fins al 15 de desembre de 1938 (any II, núm.

---

[227] V. BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la corona de Aragon, escrita para darla a conocer al pueblo, recordándole los grandes hechos de sus ascendientes en virtud, patriotismo y armas, y para difundir entre todas las clases el amor al pais y la memoriade sus glorias pasadas. Por* (...) *Adornada con láminas abiertas en acero*, Barcelona, Librería de Salvador Manero, 1863, t. IV, llibre X, capítols XII-XXXVI.

[228] J. PELLA y FORGAS, "Periodisme. Estudis históríchs del de Catalunya", *La Renaixensa* [1879], pp. 21-37, 57-126 i 151-162; A. ELIAS DE MOLINS, "El periodismo en Cataluña, desde mediados del siglo XVII hasta el año 1868", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, any III (1899), pp. 106-114. Sobre Pella i Forgas vide J. GUILLAMET, "Josep Pella i Forgas, primer historiador del periodisme català", *L'Avenç*, 68 (1984), pp. 24-30 i, sobre els primers estudiosos del periodisme català, J. M. CADENA, "Els pioners dels estudis sobre periodisme a Catalunya", *Treballs de Comunicació*, 1 (1991), pp. 13-16, i J. Ll. GÓMEZ i J. M. TRESSERRAS, "Els antecedents i els primers estudis comunicatius", dins J. Berrio (dir.), *Un segle de recerca sobre comunicació a Catalunya. Estudi crític dels principals àmbits d'investigació de la comunicació de massa*, Barcelona, 1997, pp. 53-54.

[229] L'administració es trobava a Barcelona (Viladomat, 57) i el periòdic era imprès per "Gráficas Juan" (Viladomat, 55).

19)[230]. La seva fita essencial fou la de mostrar (divulgar) el "preperiodisme i el periodisme a Barcelona" entre 1528 i el present (1936-1938). Va començar amb els primers diaris barcelonins (1761-1792) i els seus editors, va comentar els continguts d'algunes publicacions, intentà de rectificar alguns "errors" de la història del periodisme, etcètera. I el 16 de març de 1938[231] va posar a la venda una "primera sèrie" de facsímils d'algunes –poques– relacions i d'altres instruments d'aparició irregular dels segles XVI i XVII. *El periodismo en Barcelona* no només fou un complement a altres publicacions coetànies o quasi com la monumental *Bibliografia catalana: premsa* de Joan Givanel i Mas (1931-1937) o *La premsa catalana del vuit-cents* (1937) de Josep Maria Miquel i Vergés[232], a més dels *Annals del Periodisme Català* (1931-1936), sinó que també va situar les relacions, les cartes i altres papers "preperiòdics" dins la història de la premsa. Amb tot, la tasca "historicoperiodística" d'Álvarez Calvo, si bé molt meritòria en ple conflicte civil (des dels Fets de maig del 37 fins un mes abans de la caiguda de la capital catalana davant les tropes franquistes), fou duta a terme sense rigor científic, a diferència de les belles pàgines que Jordi Rubió va dedicar a la premsa catalana dues dècades més tard: en la *Historia general de las literaturas hispánicas* va ocupar-se, molt succintament, de la "llengua en què foren publicades relacions i notícies d'actualitat"[233]. El professor Rubió va analitzar les edicions volants (els plecs solts) en vers dins la poesia popular i va caracteritzar les redactades en prosa (relacions, còpies de cartes, notícies i noves) com "els precedents del periodisme". El fil conductor és, òbviament, la llengua catalana i el seu enfrontament amb la castellana per la captació del públic: les publicacions en català es destinaven al consum intern i les castellanes (molt més abundants) a l'exterior (com a instruments de propaganda i per al benefici econòmic dels seus "editors"). Això fou especialment visible durant la Guerra dels Segadors, quan també van aparèixer les primeres gasetes en català. Les reflexions de

[230] El conjunt sencer es pot consultar a la BC (5 col·leccions). Hem utilitzat la següent col·lecció: BC, Dipòsit General, top. 016:07(46.71 Bar)Per. El 10 de juny de 1937, Álvarez Calvo va lliurar un exemplar d'aquesta publicació al president de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys: *La Vanguardia. Diario al servicio de la democracia*, 22.853 (11-VI-1937), p. [1].

[231] *El periodismo en Barcelona*, 18 (15-XI-1938), p. 8. El tiratge d'aquests facsímils era de 150 exemplars.

[232] J. GIVANEL i MAS, *Bibliografia catalana: premsa*, 3 vols., Barcelona, Institució Patxot, 1931-1937 (conté: 1. Agramunt-Barcelona; 2. Beguda alta-Xàtiva; i 3. Índex alfabètic); J. M. MIQUEL i VERGÉS, *La premsa catalana del vuit-cents*, 2 vols., Barcelona, editorial Barcino, 1937. La primera part de l'obra de Miquel i Vergés cobreix el període 1801-1874 i la segona la dècada de 1875-1885, mentre que un tercer volum, que acabaria de completar el darrer quart del segle XIX, no va arribar a publicar-se: vol. I, p. 5, i R. TASIS, "La premsa catalana del vuit-cents" [ressenya], *Revista de Catalunya. Institució de les lletres catalanes*, XVII, 87 (1938), pp. 307-308.

[233] J. RUBIÓ, *Història de la literatura catalana*, traducció de B. Badia, Barcelona, 1985 [1953 i 1956], vol. II, pp. 98-100.

Rubió, malgrat que molt breus, prepararen el terreny a l'obra que pot ser considerada com el primer gran estudi específic sobre la premsa catalana (i en català): la *Història de la premsa catalana* de Joan Torrent i Rafael Tasis[234].

L'any 1966 va aparèixer la citada obra de Torrent i Tasis. Formada per dos volums i publicada a Barcelona per l'editorial Bruguera, aquest títol ha constituït durant anys una referència ineludible o obligada pels estudiosos de la premsa, de la comunicació[235] i de la literatura catalana. Ambdós autors eren escriptors d'ofici (a més de polític catalanista –Tasis– i bibliòfil –Torrent–), però interessats des de feia anys per la premsa i la seva història: el 1937, per exemple, Torrent havia publicat *La presse catalane depuis 1641 jusqu'à 1937*[236]. Amb la redacció conjunta del llibre van voler assolir el propòsit següent:

> "Pretenem de fer la història de la premsa –fulls informatius, diaris, setmanaris i revistes–. Aquesta història, si reeixim en els nostres propòsits, haurà d'ésser, també, la història del periodisme català i, en bona part, la història del pensament polític, filosòfic, científic, literari i social, els canvis i les novetats del qual són reflectits per les pàgines de la premsa." (p. 13)

Se centraren en la premsa publicada en català dins i fora del territori entre 1640 i 1965. Gairebé no caldria dir que aquest criteri o enfocament lingüístic –perfectament respectable i una reivindicació cultural en un moment de tímida obertura de la dictadura franquista– va deixar fora un gran nombre de títols individuals i seriats en castellà (la producció més abundant), i fins i tot també algunes relacions i cartes en altres llengües dels tallers del Principat –testimonials, si es vol–: francès, italià i llatí. Això no obstant, i tot i alguns errors (com les confusions a l'entorn de les gasetes estampades per Jaume Romeu a Barcelona), la *Història de la premsa catalana* és una obra molt reeixida: s'hi ofereix una reconstrucció dels "primers assaig de premsa catalana" amb la "pre-premsa" (els fulls volanders dels segles XVI i XVII), s'hi assenyala la importància de la cèlebre

---

[234] J. TORRENT i R. TASIS, *Història de la premsa catalana* [pròleg d'A. Pedro Pons], 2 vols., Barcelona, 1966. Cinc anys abans, ambdós autors ja havien escrit una sèrie de capítols sobre la història del periodisme: dins *Un segle de vida catalana. 1814-1930* [director: F. Soldevila], Barcelona, 1961, vol. I, pp 156-160 i 435-441 i vol. II, pp. 732-741 i 1194-1214.

[235] Cf. J. Ll. GÓMEZ i J. M. TRESSERRAS, "Els antecedents..." op. cit., p. 56.

[236] J. TORRENT, *La presse catalane depuis 1641 jusqu'à 1937: essai d'index*, Barcelona [Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya – Agrupació Professional de Periodistes] [1937]. Amb la col·laboració de Francesc Carbonell, Josep Montfort i Rafael Bori. Dos anys abans, el mateix Torrent havia recopilat una "Llista de publicacions barcelonines aparegudes de 1641 a 1935", *Butlletí de la Federació de la Premsa Catalano-Balear*, 7 (1935), pp. 21-48.

Gazeta de l'impressor Romeu (1641) –llavors considerada com "el primer periòdic de la península" (p. 28)–, i les publicacions de les guerres amb França des de la primeria del segle XVIII. Si bé els títols de l'època contemporània ocupen la majoria de pàgines, Torrent i Tasis van saber contextualitzar bé els orígens de la premsa en català: el subcapítol sobre els "fulls precursors" del nostre país fou precedit per la "naixença de la premsa i del periodisme" a Europa. I no sols això: per tractar-se d'una obra general i una "actualització comentada" de Givanel i Mas[237], també van mantenir un bon equilibri entre els fullets "ocasionals" i els nous instruments periòdics de l'època moderna. No és estrany que la *Història de la premsa catalana* s'hagi convertit en un clàssic en el qual, val a dir, els seus autors van aprofitar molt bé les contribucions aparegudes fins llavors: Pella i Forgas, Álvarez Calvo, Lluís Bertran i Pijoan, Eudald Canibell, Givanel i Mas, Miquel i Vergés, entre d'altres.

Com ha assenyalat Jaume Guillamet, a la *Història* de Torrent i Tasis va seguir una renovació de la metodologia aplicada a la història de la premsa i del periodisme, amb l'anàlisi de les publicacions, l'elaboració de catàlegs i les noves generacions d'investigadors[238]. El període contemporani fou –i encara és– el més estudiat, però no van mancar algunes aportacions sobre l'època moderna: catàlegs i edicions que recolliren fullets d'aparició irregular i gasetes –entre d'altres materials impresos– (col·lecció Bonsoms de la BC, 1974; María del Carmen Simón Palmer, 1980-1982; Escobedo, 1988)[239]; una monografia sobre el *Diario de Barcelona* d'Esteban Molist Pol (1964)[240]; alguns treballs sobre la premsa cinccentista i setcentista: una tesina de llicenciatura de Montserrat Guiu (1984), la "Catalan Popular Press" del segle XVI –o amb més precisió: cobles i impresos d'actualitat– que havia format part de la Biblioteca

[237] J. GUILLAMET, "Estat de la investigació..." op. cit., p. 151; J. M. CASASÚS, *El pensament periodístic a Catalunya*, Barcelona, 1987, p. 161.
[238] J. GUILLAMET, "Estat de la investigació..." op. cit. p. 152.
[239] *Catálogo de la colección de folletos Bonsoms*... op. cit.; M. del C. SIMON PALMER, *Bibliografía de Cataluña. Notas para su realización*, 2 toms, Madrid, 1980-1982 (t. I: 1481-1765; t. II: 1766-1820); *Plecs poètics catalans del segle XVII de la Biblioteca de Catalunya*, estudi i edició per J. Escobedo, Barcelona, 1988. El recull de Joana Escobedo (llavors conservadora de la Reserva Impresa i de les Col·leccions Especials) no només inclou relacions i cartes sinó també cançons, romanços i altres peces sobre el moment. Vide també P. BALSALOBRE, "Plecs poètics catalans dels segles XVI i XVII relatius al bandolerisme. Un inventari", *Llengua & Literatura*, 9 (1998), pp. 287-364.
[240] E. MOLIST POL, *El «Diario de Barcelona», 1792-1963. Su historia, sus hombres y su proyección pública*, Madrid, 1964. Altres treballs (articles) anteriors sobre aquest diari: J. MAÑÉ i FLAQUER, "El «*Diario de Barcelona*». Apuntes históricos", un conjunt de, divuit articles publicats en el lliurament dominical del *Diario de Barcelona* (15-X-1892 a 12-II-1893); J. ÁLVAREZ CALVO (1940), "«Diario de Barcelona. Su fundación e historia. 1792-1938", vuit números de *Periodismo* (març-juliol de 1940); E. VARELA HERVÁS, "Prolegómenos del «Diario de Barcelona», *Diario de Barcelona* [dins d'un número monogràfic sobre aquesta publicació i el seu context històric] (1-X-1942), p. [17].

Colombina (Arthur L.-F. Askins, 1992), i un valuós article de Jaime Reula Biescas (1993) sobre la premsa integrada en la col·lecció Bonsoms (estadísticament comparada amb la dels catàlegs d'Aguiló i de Simón Palmer)[241]; i algun text de divulgació[242]. Tot amb tot, els treballs més innovadors i influents no van arribar fins a la dècada dels noranta i amb el nou segle XXI: a més de l'article citat de Reula Biescas, ens referim a les obres d'Ettinghausen (1993, 1995, 2000) i de Guillamet (2003).

Henry Ettinghausen, professor emèrit de la Universitat de Southampton i un dels fundadors de la SIERS, a més d'expert quevedista[243], ha sobresortit en el doble paper d'investigador i compilador curós de la premsa catalana i hispànica del segle XVII. Una de les seves contribucions més (re)conegudes és *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època* (1993)[244]. Són quatre volums que contenen l'edició en facsímil de gairebé 350 fullets de la Guerra de Separació: 229 en llengua catalana, 93 en castellà, 17 en francès, 9 en portuguès i 1 en italià. Aquest corpus, precedit d'un magnífic estudi introductori, no solament "permet de seguir els esdeveniments bèl·lics i polítics de la mateixa manera que els seguiren els mateixos contemporanis d'aquells fets" (vol. I, p. 9), sinó que també ha suposat posar a l'abast dels investigadors una documentació molt rica i homogènia conservada tant a Espanya com a l'estranger[245] i que fou manufacturada als tallers dels bàndols enfrontats: a Barcelona, Girona, París, Lisboa, Madrid, Sevilla, etc. Se sabia o, més aviat, s'intuïa la riquesa de la premsa durant aquella conjuntura bèl·lica "decisiva", peninsular i internacional (la Guerra dels Trenta Anys), però fins llavors no s'havia pogut comprovar (estadísticament) amb tanta

---

[241] M. GUIU, *La defensa d'Àustria i les Guerres d'Hongria a la publicística catalana* [tesina de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1984]; A. L.-F. ASKINS, "Two miscellany volumes of pre-1537 Catalan «popular press» prints once in the Colombine Library, Seville", dins *El libro antiguo español. Actas del segundo Coloquio Internacional (Madrid)*, a cura de M. L. López-Vidriero i P. M. Cátedra, Salamanca-Madrid, 1992, pp. 285-300; J. REULA BIESCAS, "Una aproximación a la «prensa» catalana del siglo XVII a través de la colección de los folletos Bonsoms", *Treballs de Comunicació*, 4 (1993), pp. 129-144. El 1987 Clément Riot va donar a la llum un catàleg sobre els títols periòdics al Rosselló, però només va recollir les publicacions a partir de 1760 (gairebé totes en francès): C. RIOT, *La presse roussillonnaise = La premsa a Catalunya-Nord. Répertoire bibliographique des journaux, revues, almanachs et publications périodiques diverses. I. Des origines à 1881*, Prada, [1987].

[242] J. M. FIGUERES, "Noves i gasetes, primer periodisme a Catalunya", *Cultura*, 47 (1993). I, molt més pròxim en el temps, Manuel Llanas, en el capítol segon de *Sis segles d'edició a Catalunya* (Lleida, 2007), ha tractat els "fulls de notícies", pp. 50-51.

[243] Vide, a manera d'exemple i relacionat amb el tema que tractem, H. ETTINGHAUSEN, "Quevedo y las actualidades de su tiempo", *Edad de Oro*, 13 (1994), pp. 31-45.

[244] *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, a cura de H. Ettinghausen, 4 vols., Barcelona, 1993.

[245] Principalment de les següents institucions: AHCB, Biblioteca de l'Abadia de Montserrat, BC, BNE, BNF, BNP i Biblioteca de la Real Academia de la Historia.

claredat el "boom" de la premsa catalana (i en català), tant de les tradicionals cartes i relacions com de les noves –i escasses– gasetes barcelonines. I, també per primera vegada, la definició dels gèneres informatius (relacions, cartes, relacions tipus gaseta, gasetes) es basà en un recull numèric significatiu, així com els comentaris sobre la forma, l'estil i la llengua. Sense cap mena de dubte, *La Guerra dels Segadors* és –i continuarà essent– una referència essencial dins la historiografia de la premsa catalana, la qual s'ha vist enriquida amb altres aportacions del mateix autor: cinc anys més tard (1998) va publicar un altre treball sobre el conflicte bèl·lic de 1640-1659: la circulació i l'adaptació de la notícies a Barcelona, a París i a Lisboa[246].

La tasca d'edició del professor Ettinghausen sobre la premsa catalana no s'ha aturat amb la Guerra dels Segadors: l'any 1995 va recollir una sèrie de fullets catalans sobre fets extraordinaris dins *Noticias del siglo XVII: Relaciones españolas de sucesos naturales y sobrenaturales*, i el 2000 va publicar *Notícies del segle XVII: la premsa a Barcelona entre 1612 i 1628* amb la premsa catalana conservada a la Biblioteca Nacional de Portugal (Lisboa)[247]. I, juntament a aquesta tasca "editorial", cal afegir-hi els treballs i assaigs interpretatius i de recerca a l'entorn de la premsa moderna: la tipologia general de la premsa hispànica del Sis-cents; indicacions sobre la informació i la propaganda en temps de guerra; la caracterització –i la contextualització– de Barcelona com a "centre mediàtic"; etcètera[248]. Per tot això, podem afirmar que el paper de Henry Ettinghausen en l'anàlisi i en la reivindicació de la premsa catalana i de la hispànica ha estat –i és– clau (i, de fet, difícilment pot ser ponderat de manera correcta en un parell de paràgrafs).

---

[246] H. ETTINGHAUSEN, "La Guerra dels Segadors a les gasetes europees", *Pedralbes*, 18-II (1998), pp. 359-372.

[247] H. ETTINGHAUSEN, *Noticias del siglo XVII...* op cit.; *Notícies del segle XVII. La premsa a Barcelona entre 1612 i 1628*, edició a cura de, Barcelona, 2000.

[248] H. ETTINGHAUSEN, "Hacia una tipología de la prensa española del siglo XVII: de «hard news» a «soft porn»", dins I. Arellano et alii (eds.), *Studia Aurea. Actas del III Congreso de la AISO (Tolouse, 1993)*, vol. I, Pamplona - Tolouse, 1996, pp. 53-66; Id., "La Guerra dels Segadors a les gasetes europees", *Pedralbes*, 18-II (1998), pp. 359-372; Id., "Informació, comunicació i poder a l'Espanya del segle XVII", *Manuscrits*, 23 (2005), pp. 45-58; Id., *Barcelona, un centre mediàtic abans del 1714*, Barcelona, 2009; Id., "Barcelona, centre mediàtic del segle XVII, i les seves relacions de festes", dins A. Garcia Espuche (ed.), *Festes i celebracions. Barcelona 1700*, Barcelona, 2010, pp. 199-275.

Una altre fita en la historiografia recent sobre la premsa és *Els orígens de la premsa a Catalunya* (2003) de Jaume Guillamet i Lloveras[249]. Catedràtic del Departament de Comunicació de la Universitat Pompeu Fabra (UPF) i coordinador del Grup de Recerca en Periodisme (GRP), aquest investigador pertany a la generació d'autors de mitjan dels setanta, entre els quals també s'hi compten Joan Crexell i Josep Maria Figueres[250]. Els treballs de Guillamet (al voltant del fenomen de la periodicitat de la informació, el periodisme, i altres temes concomitants) comprenen els períodes modern[251] i contemporani. *Els orígens de la premsa*, com indica el seu subtítol, és un "catàleg de periòdics antics (1641-1833)". Comptabilitza 19 publicacions impreses al nostre país durant l'època moderna (d'un total de 113 periòdics). Una xifra tan modesta, per a Guillamet, evidenciaria que "els orígens de la premsa a Catalunya són de precarietat i de contrast" (p. 247). Si prenem com a criteri exclusiu la periodicitat informativa i els seus instruments, aquesta afirmació és innegable; ara bé, d'una banda, la informació periòdica (les relacions tipus gaseta i les primeres gasetes) té uns orígens més antics (ho veurem en els capítols 4 i 7) i, de l'altra banda, les gasetes siscentistes només constitueixen una part del conjunt de la premsa del Principat i dels Comtats: cal afegir-hi els milers de papers ocasionals (avisos, relacions, cartes, etc.) que eixien dels obradors catalans des de la darreria del segle XV. Amb aquestes consideracions, però, no volem desmerèixer *Els orígens de la premsa*, ben al contrari: és un títol d'una gran utilitat interpretativa (reuneix i actualitza tres treballs previs de l'autor, 1998-2003) i descriptiva (un fitxa hemerogràfica acompanya cada títol periòdic català).

En conclusió, des de la dècada dels noranta del segle passat s'ha avançat molt en l'estudi de la premsa catalana, però les llacunes són encara molt extenses. En els capítols que segueixen intentarem cobrir les que reclamen una atenció més urgent, a saber: les estadístiques de la premsa periòdica i sense periodicitat regular; la recepció i el consum d'aquests papers a la ciutat i al camp (un dels aspectes menys aprofundits, no sols entre la historiografia catalana o la hispànica sinó també en bona part de l'europea a

[249] J. GUILLAMET, *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics (1641-1833)*, Barcelona, 2003.
[250] J. GUILLAMET, "Estat de la investigació..." op. cit., pp. 152-153.
[251] J. GUILLAMET, "La formació de la periodicitat durant els segles XVII i XVIII, a través de la premsa de Barcelona", *Treballs de Comunicació*, 13-14 (2000), pp. 113-136; Id., "Factors del progrés i de retard en l'evolució del periodisme: el cas d'Espanya en un context d'història comparada", *Treballs de Comunicació*, 17 (2002), pp. 121-146; Id., *Història del periodisme. Notícies, periodistes i mitjans de comunicació*, Bellaterra [etc.], 2003 (l'edat moderna europea: capítol I, "La publicació de notícies"; i, dins d'aquest capítol, el cas català: pp. 42-48 i 55).

causa de la dificultat de les fonts)[252]; els condicionants tècnics, legals i polítics sobre l'edició; etcètera. Més endavant, i tot i que ja n'oferim algunes indicacions, també serà necessari reconstruir la circulació de les notícies del país a l'estranger, i a la inversa, (un tema que ja ha estat apuntat per Ettinghausen): el número 27 (6-VI-1640) del periòdic publicat a Londres per Nathaniel Butter (una traducció de "corantos" i de "newsbooks" continentals), per exemple, recollia "The generall discontent of the subjects of the King of Spain in Catalonia, a kingdome bordering upon France", o el número 31 (27-VI-1640) tractava com "The rebellion (of the subjects of the K. of Spain) in Catalonia, increaseth daily as it is confirmed by letters this week"; també cal estudiar monogràficament alguns "editors" (tipògrafs i llibreters)[253]; avançar més cap a una vertadera història comparativa i les seves "xarxes" ("networks" comunicatives i informatives)[254]; etc. I, ben entès, per a nosaltres, la premsa manufacturada a la Catalunya moderna entre c. 1500 i 1720 és un estudi de cas, un "observatori privilegiat" si es vol, dins d'un camp molt més ampli com és el de la informació pública, que també caldrà aprofundir més.

[252] Cf. J. E.E. BOYS, *London's news press*… op. cit., p. 150.
[253] És el que Xevi Camprubí fa actualment amb el tipògraf Rafael Figueró sènior, amb una tesi doctoral (en curs) titulada "L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps". Vide *Diario del sitio y defensa de Barcelona. [El setge de Barcelona, 1713-1714]*, edició a cura de M. Campabadal, estudi introductori d'A. Alcoberro i X. Camprubí, València, 2009.
[254] Cf. B. DOOLEY (ed.), *The dissemination of news and the emergence of contemporaneity in early modern Europe*, Farnham (Surrey), 2010.

3. LA INFORMACIÓ A LA CATALUNYA MODERNA

Nam et ipsa scientia potestas est, o sigui, "el coneixement és poder". Aquesta cèlebre sentència data de 1597 i va ser encunyada per sir Francis Bacon a *Meditationes Sacrae. De Haeresibus*[255]. Sense dubte, el polifacètic canceller anglès coneixia molt bé la importància del coneixement, fos de tipus polític, filosòfic, jurídic o científic. I una de les bases essencials del coneixement era –i és– la disponibilitat d'informació. En aquell mateix any, els habitants de dins i fora del Principat de Catalunya (lectors i oïdors) podien informar-se de la presa de la ciutat d'Amiens per les tropes de l'arxiduc Albert d'Àustria, els moviments de l'armada anglesa, les confrontacions amb l'Imperi Otomà, i les noves que probablement més preocuparien als de la terra: un intent francès sobre Perpinyà, el saqueig de Vilallonga de la Salanca, el setge de Canet i la mobilització catalana "sin costa del rey nuestro señor"[256]. Havia començat el que avui es coneix com la "guerra del Rosselló". Certament, com es desprèn d'aquesta enumeració d'esdeveniments bèl·lics, la informació pública que circulava a la Catalunya del 1597 era prou abundant, sobretot gràcies a la premsa, impresa i manuscrita, en forma de "relacions", "cartes", "noves" i "avisos". Tanmateix, aquesta premsa de l'època moderna, primer d'aparició ocasional o conjuntural i posteriorment també regular i periòdica, només era una de les múltiples vies –tot i que de les més significatives–[257] que conformaven el que podríem anomenar els "horitzons informatius" de la Catalunya moderna. Aquests horitzons, però, no han atret entre els historiadors un interès proporcional a la rellevància del camp. Resta, per tant, un terreny pràcticament inexplorat molt més vast del que hom podria suposar a priori. Així doncs, a les línies que segueixen pretenem oferir un assaig succint sobre els distints tipus d'informació pública existents durant el període estudiat, excloent la premsa per ser l'objecte d'investigació bàsic del nostre treball. Així mateix, també intentarem aportar algunes consideracions sobre alguns dels seus productors més destacats. Altrament dit, a les

- Sobre la transcripció dels textos antics, manuscrits i impresos, vide les normes incloses a l'annex.

[255] F. BACON, *The works of Francis Bacon, baron of Verulam, viscount St. Alban, and Lord High Chancellor of England. New edition. In ten volumes*, Londres, printed for C. and J. Rivington et alii, 1826, vol. X, p. 308.

[256] Notícies extretes de la premsa antiga buidada a la nostra base de dades.

[257] Per descomptat, i malgrat l'opinió d'alguns estudiosos, la premsa no era l'únic mitjà d'informació a l'Europa de l'època; cf. F. MOUREAU, "Censure, information et opinion publique dans la France des Lumières", dins diversos autors, *L'information à l'époque moderne. Actes du colloque de 1999* [organisé par l'Association des historiens modernistes des universités], París, 2001, p. 164.

pàgines que segueixen intentarem posar de manifest, tot i que de manera molt provisional, la riquesa dels horitzons informatius del Principat entre 1500 i 1720.

3.1. La informació abans de l'era de la informació

Abans d'iniciar el reconeixement del camp s'imposa, però, una pregunta: què caldria entendre per "informació" a la Catalunya moderna? Aquest mot ja era emprat des de l'edat mitjana en el sentit d'"instruir", "donar notícia", o "fer venir en coneixement d'una cosa"[258]. Això no obstant, quan la paraula va ser recollida pels diccionaris bilingües, a mitjan segle XVI, el significat del terme "informació" estava més pròxim a l'etimologia llatina ("donar forma") que no pas al sentit contemporani associat al coneixement. Al *Lexicon latino catalanum* (1560), el substantiu *informatio-onis* era traduït "per aquella obra de dar forma", un significat similar al que oferia la primera accepció del coetani *Dictionarium* d'Ambrogio Calepino en una de les seves edicions lioneses (1559): "Propriè dicitur prima illa & rudis forma quae ab artifice operi alicui inducitur"[259]. Mig segle després, en el diccionari monolingüe de Sebastián de Covarrubias (1611), el *Tesoro de la lengua castellana*, tot i que només s'hi recollia el verb "informar", és a dir, "dar forma a una cosa, y ponerla en su punto y ser", s'hi afegia també un altre significat: "vulgarmente se toma por la relacion, q[ue] se haze al juez, o a otra persona del hecho de la verdad, y de la justicia en algu[n] negocio y caso (...)"[260]. De fet, les connotacions jurídiques vinculades al terme hi seran ben presents durant tot el transcurs de l'edat moderna. Així, per exemple, al *Thesaurus Catalano-Latinus* de Pere Torra, "informació" era traduïda com a *exquisitio-onis*, *inquisitio* (1640, vuit reimpressions fins a 1757), i a les pàgines del *Gazophylacium* de Joan Lacavalleria

---

[258] Mn. A. M. ALCOVER i F. de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear. Inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals* (...), Palma de Mallorca, 1993, t. VI, p. 663; I edició electrònica a http://dcvb.iecat.net/ (darrera consulta 14-III-2011).

[259] *Lexicon latino catalanum, seu Dictionarium Aelii Antonii Nebrissensis* (...). *Onomasticon etiam proprioum nominum multo locupletius* (...). *Accessit etiam eiusdem auctoris Medicum dictionarium* (…), Barcinone [Barcelona], ex officina Claudii Bornatii, 1560 [i.e. 1560-1562], f. 82v. (aquest diccionari va ser originàriament adaptat per G. Busa); A. CALPINO, *Dictionarium, hac postrema omnium editione non parva vocum Latinarum, ingenti etiam Graecarum* (...). *Adiecimus etiam Latinis Graecisque vocibus Italicas ac Hispanicas interpretationes* (...). *Adiuncta sunt postremò Pauli Manutii Aldi F. additamenta* (…), Lugduni [Lió], apud Theobaldum Paganum, 1559, f. 246v.

[260] S. DE COBARRUVIAS OROZCO, *Tesoro de la lengua castellana, o española. Compuesto por el licenciado* (...). *Dirigido a la magestad catolica del rey don Felipe III nuestro señor*. Con privilegio, Madrid, por Luis Sanchez, impressor del rey N.S., 1611, f. 504r-v.

(1696) corresponia a "inquisiciò, perquisiciò"[261]. A l'altra banda dels Pirineus, en ple Set-cents, el llenguatge jurídic encara hi era més arrelat. Al *Dictionnaire françois* de César-Pierre Richelet (1680) s'indicava que "information" era un "Terme de Palais"; i a l'edició de 1727 del *Dictionnaire universel* d'Antoine Furetière (corregida i augmentada), la paraula era definida en primer lloc com a "Enquête, recherche faite par Justice". Significativament, unes dècades més tard, l'article homònim de l'*Encylopédie* fou redactat per l'advocat Antoine-Gaspard Boucher d'Argis, qui va dedicar el contingut a la jurisprudència[262]. En canvi, la forma verbal "informar", tant en els mencionats diccionaris francesos de Richelet i de Furetière – Brutel de la Rivière com en el català de Lacavalleria, contenia una accepció més relacionada amb els temps presents: "Informer –llegim en l'edició actualitzada del Furetière–, en langage ordinaire, signifie, decouvrir, connoître, apprendre la verité de quelque chose. Un prince doit être *informé* des moindres choses qui se passent dans son etat. C'est un tel qui l'a *informé* de toutes les circonstances de cette action (...)". O, en paraules de Lacavalleria, "informar" era "instruyr à algu, del estat de alguna cosa"[263]. Sigui com sigui, el substantiu "informació" i el verb "informar" eren mots comuns a les fonts escrites oficials catalanes, tant en el sentit judicial com en el lèxic comú; per exemple, segons llegim en els *Dietaris* de la Generalitat, amb data de diumenge 28 d'agost de 1542, "partí de la present ciutat [Barcelona] mossèn Jordi Bofill, sobrecullidor del dit General, per a la visita de la sua sobrecol·lecta, segons ne foren informats los senyors deputats"[264].

---

[261] P. TORRA, *Dictionarium, seu Thesaurus Catalano-Latinus, verborum, ac phrasium. Quanto locupletior Thesaurus hic hâc quinta, quam aliis editionibus, prodeat, lege, & dices*, Barcinone [Barcelona], ex officina typographica Raphaelis Figueró, c. 1696 i 1701, pp. 368-369 (aquesta obra, amb imprimàturs de 1650 i 1653, era una nova adaptació del diccionari de Bartolomé Bravo); J. LACAVALLERIA, *Gazophylacium Catalano-Latinum, dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens, cui subjicitur irregularium verborum elenchus*, Prostat ac venit Barcinone [Barcelona], apud Antonium Lacavalleria, 1696, p. 607; Sobre els diccionaris catalans que hem citat, vide G. COLON i A.-J. SOBERANAS, *Panorama de lexicografia catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*, Barcelona, 1986, pp. 60-78 i 107-112; i J. RUBIÓ i BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, 1985 [1956], vol. II, pp. 104-110.

[262] P. RICHELET, *Dictionnaire françois, contenant les mots et les choses, plusieurs nouvelles remarques sur la langue françoise: ses expreßions propres, figurées & burlesques, la pronunciation des mots les plus difficiles, le genre des noms, le regime des verbes: avec les termes les plus connus des arts & des sciences. Le tout tiré de l'usage et des bons auteurs de la langue françoise*, Ginebra, chez Jean Herman Widerhold, 1680, p. 429; A. FURETIÈRE, H. BASNAGE DE BEAUVAL i J. BRUTEL DE LA RIVIÈRE, *Dictionnaire universel, contenant generalment tous les mots françois, tant vieux que modernes, et les termes des sciences et des arts* (...), La Haia, chez Pierre Husson, Thomas Johnson, et alii, 1727, t. II, s.f.; D. DIDEROT i D'ALEMBERT (eds.), *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une société de gens de lettres*, París, chez Briasson et alii, 1751-1772, 8, pp. 738-739.

[263] A. FURETIÈRE, H. BASNAGE DE BEAUVAL i J. BRUTEL DE LA RIVIÈRE, *Dictionnaire*... op. cit., en cursiva a l'original; J. LACAVALLERIA, *Gazophylacium*... op. cit., p. 607.

[264] DGC, vol. II, anys 1539-1578, p. 8.

Sense insistir més en els recorreguts etimològics del vocable "informació", podríem convenir amb Marc Bloch que "Una palabra vale mucho menos por su etimología que por el uso que se hace de ella"[265]. Així doncs, els estudiosos que s'han ocupat de la informació a l'edat moderna, quines definicions n'han ofert? Deixant de banda aquelles més generals o genèriques[266], en els darrers quinze anys els historiadors s'han centrat en la "informació política", sobretot aquells més interessats en la premsa. Brendan Dooley, en la introducció d'un volum col·lectiu intitulat *The politics of information in Early Modern Europe* (2001), defineix aquesta mena d'informació de la següent manera: "we call political information whatever may be thought or said about events connected with the government of states and with cities and their peoples. The fresher it was, the more it deserved to be called «news»". Fins i tot, segons argumenta aquest mateix autor, l'opinió també podia ser informació[267]. Es tracta, efectivament, d'una caracterització prou útil, ja que no només permet englobar la premsa (d'aparició irregular i la periòdica) sinó també els materials afins. Per la nostra part, entenem per informació (política, però també "pràctica") a la Catalunya moderna tots aquells gèneres, impresos i manuscrits, que posseïen un major o menor component d'actualitat i el seu contingut. Generalment eren textos breus, ja que una extensió moderada permetia que la seva circulació o notorietat pública fos més àmplia. Això és, la majoria dels productes informatius, almenys potencialment, podia difondre's entre un conjunt de lectors i/o oïdors de bona part de la geografia catalana per mitjà de la seva divulgació impresa, manuscrita i oral; tres vies complementàries o, en molts casos, fins i tot simultànies o gairebé.

Aquests gèneres de la informació, amb la premsa al capdavant, i sense esgotar totes les possibilitats, serien els següents: pragmàtiques, edictes, crides o pregons (del lloctinent general, de la Diputació, del Consell de Cent); edictes episcopals i cartes pastorals; *Te Deum* i altres "cerimònies de la informació" –segons la denominació de Michèle Fogel–; sermons i oracions "informatius" o sobre l'actualitat; memorials, discursos, manifestos, cartells, tractats de pau i actes notarials públics; tarifes de preus; almanacs o pronòstics; mapes i gravats; cobles i romanços amb notícies del present, així

[265] M. BLOCH, *Apología para la historia o el oficio de historiador*, edició anotada per É. Bloch, traducció de M. Jiménez i D. Zaslavsky, Mèxic D.F., 2001, p. 161.
[266] Vide les definicions de Michael E. Hobart - Zachary S. Schiffman (1998) i de Daniel R. Headrick (2000) al capítol 2.
[267] B. DOOLEY i S. BARON (eds.), *The politics of information in early modern Europe*, Londres i Nova York, 2001, p. 1.

com d'altres peces poètiques; pamflets, libels, pasquins, i altres "objectes de lectura col·lectiva"[268]; "graffiti"; etcètera. Veritablement, els catalans i les catalanes de l'època moderna eren informats i persuadits a través d'una gran varietat de tipologies documentals. Començarem amb l'anàlisi de la informació oficial i seguirem amb l'examen dels seus productors.

3.2. Els gèneres informatius

Desenvolupar cadascun dels gèneres informatius de la Catalunya moderna, des de les pragmàtiques fins als pasquins passant per les peces poètiques, els mapes i altres productes, ens ocuparia massa espai. Per això, i també per raons de claredat expositiva, hem optat per seleccionar i examinar dos gèneres: en primer lloc, les crides i els edictes dels virreis i d'altres institucions del Principat, un gènere on convergien els registres oral, imprès i manuscrit; i, segonament, el *Te Deum*, una de les grans cerimònies de la informació i de la comunicació ritual per excel·lència i que veurem al final d'aquest capítol. Aquests dos gèneres ens haurien de permetre oferir una perspectiva prou àmplia i rica de la informació a l'època moderna, bàsicament d'aquella generada o subministrada per les autoritats (reial, de la terra[269] i eclesiàstica) i que servia tant per comunicar les notícies i les disposicions oficials als súbdits com per reforçar la pròpia institució emissora i intentar mantenir la cohesió social.

Crides i edictes

Com a *alter Nos* del monarca, el lloctinent general o virrei de Catalunya, i capità general d'ençà de 1512, disposava del que Jesús Lalinde Abadía va anomenar la "función reglamentaria". Aquesta funció o "potestat reglamentària", tal com la descriu Víctor Ferro, consistia en "la facultat de dictar normes d'execució de la llei". El lloctinent donava a conèixer les pragmàtiques i altres disposicions règies per mitjà de pregons. També promulgava crides o edictes generals, amb el vot del Reial Consell, amb l'objectiu de precisar i fer complir una norma superior; això sí, sense poder

[268] A. BARTOLI LANGELI i D. MARCHESINI, "I segni della città: Parma, secoli XVI-XVIII," *Alfabetismo e cultura scritta. Seminario permanente* [6] (1985), pp. 17-20; i id., "I segni della città: Parma nell'antico regime", *Storia urbana*, 34 (1986), pp. 5-9.

[269] Sobre el concepte jurídic i polític (o institucional) de "terra", a la qual s'hi associen una sèrie de "llibertats", vide X. TORRES, *Naciones sin nacionalismo. Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València, 2008, pp. 89-104.

contravenir cap constitució catalana, cosa que no sempre s'aconseguia i produïa les subsegüents tensions entre les institucions de la terra o, almenys, la necessitat de negociar amb el virrei[270]. Ara bé, les disposicions virregnals no implicaven la creació de dret, i la facultat de fer crides restava limitada al govern de cada virrei, una circumstància que obligava al seu successor a haver de publicar la crida de nou. De fet, a l'inici de la lloctinència o virregnat, se solia publicar l'anomenada "Crida del llibret", una compilació legal relacionada essencialment amb l'ordre públic i impresa des del segle XVI[271]. Amb tot, el que ens interessa subratllar és que les crides o els edictes virregnals, i les seves recopilacions, contenien informació pública de compliment obligat i que circulava tant en forma de cartells i de fullets com d'estampacions més extenses. La seva llengua sempre fou el català, llevat de la transmissió, en castellà, dels textos oficials de Madrid o la presència de fragments en llatí.

Per al període estudiat, des de la segona meitat del segle XVI i fins a la desaparició de la institució virregnal amb els decrets de Nova Planta, hem comptabilitzat un total de 128 impresos dels lloctinents generals. Ben entès, aquest conjunt supervivent, o del qual es té notícia a partir de catàlegs i repertoris bibliogràfics[272], és molt incomplet o parcial i hauria d'ésser contrastat amb els fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (de consulta no sempre fàcil). Per a l'alta edat moderna, les preconitzacions, crides, manaments reials i altres disposicions i actes (com els juraments de càrrecs) es conserven, manuscrites per un notari o escrivà reial, a la secció Cancelleria, inicialment als registres "Firmarum et obligacionum locumtenencie". Dins d'aquesta secció també s'hi preserva la Crida del llibret, mentre que a partir de la dècada de 1580, aquesta fou arxivada, juntament amb altres disposicions virregnals, en volums independents a la secció Arxiu Reial. En tots aquests i altres toms, a excepció dels més antics, també s'hi relligaren diverses crides i edictes impresos[273]. L'anàlisi

[270] El 1562, per exemple, una ambaixada de la Diputació del General es queixà que el virrei García de Toledo havia fet dues crides: sobre els pedrenyals i sobre els hostalers, ACA, Generalitat, Registres, 929, f. 115; El 1601, una crida del duc de Feria reprovant els pedrenyals va suscitar una ambaixada dels diputats, ACA, Generalitat, sèrie V, 205, "Documents solts del segle XVII", 15.

[271] J. LALINDE, *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona, 1964, pp. 310-314; V. FERRO, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1987, p. 63.

[272] Les principals obres que hem consultat són el catàleg de Marià Aguiló (1923), el catàleg de la col·lecció de fullets Bonsoms (1974) i el primer tom de la bibliografia de Catalunya de María del Carmen Simón Palmer (1980) (per al seu anunciat complet vide la bibliografia final).

[273] Per exemple, ACA, Cancelleria, Registres, 5527, "Felipe III el Grande. *Curie locumtenencie* 16", conté dos registres que foren enquadernats junts: el primer, des del 9 de febrer de 1638 i fins al 6 de juny

sistemàtica dels continguts d'aquests i d'altres registres aportaria dades molt rellevants sobre la informació oficial, impresa[274] i pregonada, que va ser difosa durant les distintes lloctinències. No obstant això, el nostre corpus "provisional" és suficient per a aproximar-nos a la informació emesa pels virreis: la xifra d'impresos que una vegada foren publicats podria semblar modesta, però mentre que alguns documents només contenen un sol edicte i pregó ("Ara oiats...") i sols ocupen un o dos fulls en format foli o superior (cartells), altres sobrepassen la trentena en quart i constitueixen reculls d'edictes o bé l'exposició detallada d'alguna ordre o disposició (tarifaris, llistes d'individus perseguits, etc.), com en el cas de les diverses "crides del llibret" que s'han conservat. Així, per exemple, els *Edictes, y crides fetes, y ordenades per lo molt illustre senyor don Garcia de Toledo* (...) (4º, 26 f.) contenen nou edictes, datats des del febrer de 1559 i fins a l'abril d'aquell mateix any, que van ser estampats pel tipògraf i llibreter de Barcelona Claudi Bornat[275]. El 1619, amb el duc d'Alcalà, la famosa Crida del llibret va assolir els CII capítols.

Com podem observar a partir de la representació gràfica de la pàgina subsegüent (dividida en dues parts), els virregnats més prolífics en la publicació d'edictes, ara com ara i atenent els exemplars inventariats, van ser els següents: el de García Álvarez de Toledo y Osorio, marquès de Villafranca, duc de Fernandina i príncep de Montalbán (1558-1564); Dalmau de Queralt i de Codina, comte de Santa Coloma (1633-1640); Francisco Fernández de Córdoba-Cardona Anglesola i Pimentel, marquès de Tábara i

---

de 1640, comprèn la documentació dels virreis Enric d'Aragó Folc de Cardona i Córdoba, duc de Cardona i Dalmau de Queralt, comte de Santa Coloma; el segon registre, des del 20 d'agost de 1640 i fins al 29 de novembre d'aquell any, guarda documents del lloctinent García Gil Manrique, bisbe de Barcelona. Entre els ff. 254v i 255 s'hi inserí una crida impresa, prèviament copiada, sobre l'allotjament dels terços després de la campanya de Salses de 1639: *Lo comte de Santa Coloma lloctinent y capita general. Amats y faels de la real magestat. Lo exercit que avuy te lo rey nostre senyor en aquest Principat, es vingut de son real orde dels regnes de Biscaya, y Navarra per defensa nostra, y per expelir lo enemich fra*[*n*]*ces del Comtat de Rossello, en lo qual feu entrada, ocupant diferents plasses de aquell* (...), text datat a Barcelona el 12 de març de 1640. A continuació de la crida, i formant part de la mateixa, s'hi troba un memorial del rei on es precisa què s'havia de donar als soldats d'infanteria i cavalleria "per les persones que·ls tindran en ses cases". Aquest darrer imprès conté una anotació manuscrita molt interessant: "Sub eadem forma fuerunt expeditae mille, et quinqentae, directae multis univ[er]sitatibus (...)".

[274] Gairebé el 72% dels 128 impresos inventariats apareixen sense peu d'impremta, malgrat que molt probablement la majoria van eixir dels tallers de Barcelona.

[275] *Edictes, y crides fetes, y ordenades per lo molt illustre senyor don Garcia de Toledo, conceller loctinent y capita general dela catholica y real magestat en lo Principat de Catalunya y comptats de Rosello y Cerdanya ab delliberatio y conclusio del Real Concell, en lo introit de la sua loctinentia, apres de la mort de la cesarea magestat de indelible memoria*, Estampat en Barcelona, en casa de Claudi Bornat, 12 abril 1559. Per qüestions d'espai, la resta de documents virregnals sols els citarem a partir de la seva referència del catàleg de la col·lecció de fullets Bonsoms o, si no es troben dins del fons de la BC, a través d'altres referències (incloent les signatures actuals).

duc de Sessa (1669-1673); i Carles de Borja i d'Aragó-Gurrea, duc de Villahermosa (1688-1690)[276]. Els seus edictes i crides, com les publicacions dels altres lloctinents, regulaven aspectes molt diversos de la vida pública de la Catalunya moderna: el manteniment de l'ordre per mitjà de les crides contra bandolers (per exemple, BC, F. Bon. 81); les prohibicions i limitacions de les armes de foc (F. Bon 87 –de l'any 1573 i no de 1575–); els edictes sobre els rodamóns i l'expulsió dels gitanos o "bomians" (F. Bon. 61); etcètera. Per manament reial, els lloctinents també anunciaven als súbdits la mobilització per a la guerra: amb França el 1637 (F. Bon. 431 i 534) o l'inici de les hostilitats amb les potències aliades el 1702 (UAB, Biblioteca econòmica Carandell, top. PR118). I, quan els conflictes bèl·lics s'havien extingit, seguia la impressió i la "preconització" dels acords de pau: el Tractat dels Pirineus (F. Bon. 1111), les paus de Nimega (F. Bon. 1378), i la pau "ajustada en lo Congres de Risvvick" [Rijswijk] (F. Bon. 2009).

Les seves disposicions econòmiques donaven a conèixer les pragmàtiques reials sobre el pagament de delmes i primícies (F. Bon. 45); "la erectio de fires, y cambis, en la vila de Perpiña" (F. Bon. 255); la prohibició que els jornalers poguessin jugar en els dies de treball (F. Bon. 77); la retirada "dels sisens y demes moneda que se ha fabricat durant lo temps de aquestas alteracions [la Guerra dels Segadors] ab la efigie del rey de França" (F. Bon. 1058)[277]; la interrupció de les relacions comercials amb les terres enemigues (F. Bon. 1690); entre d'altres. Tampoc no mancaren les mesures sanitàries per intentar evitar els contagis pestífers a la Barcelona dels segles XVI i XVII (F. Bon. 53, 54 i 56; UB, ms 975-27, relligat entre els folis 325-328 del volum factici).

[276] Sobre l'actuació d'aquests virreis, vide J. REGLÀ, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1980 [1956], pp. 82-83, 115-117, 138, i 143.

[277] Mig segle més tard, el 4 de juny de 1704, el lloctinent i capità general Francisco Antonio Fernández de Velasco y Tovar també va haver d'actuar contra unes altres imatges: va ordenar la requisició de les representacions del príncep de Darmstadt, antic virrei de Catalunya i "enemich declaràt de nostre rey y senyor don Felip Quart de Aragò y Quint de Castella", per la seva implicació en l'intent aliat sobre la ciutat de Barcelona (BC, top. F. Bon. 521). Narcís Feliu de la Peña dóna notícia d'aquest episodi amb les paraules següents: "A 4. Vando, y pregones para que entregassen los retratos del principe: Quitaronse sus armas, y divisa de los lugares publicos", N. FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña y epilogo breve de los progressos, y famosos hechos de la nacion catalana*, Barcelona, por Juan Pablo Martì, a costa de Juan Pablo Martì, Juan Piferrer, Jayme Batlle, Joseph Llopis, y Jayme Surià, libreros, 1709 [ed. facsímil: Barcelona, Base, 1999], t. III, llibre XXII, cap. XII, p. 522.

Resumint, la quantitat d'informació pública aportada per tot aquest conjunt de crides i edictes no només era molt notable sinó que també permetia complementar la resta de gèneres i, a vegades, fins i tot oferir als oïdors i als lectors notícies d'actuacions o d'episodis que rarament apareixien a la premsa i als materials afins, com ara la deserció dels soldats del mateix bàndol: el 1650, el virrei francès Louis de Bourbon-Vendôme, duc de Mercoeur, va haver de publicar una crida en contra d'aquells homes que abandonaven les seves banderes i impedien així la conservació del batalló del Principat (F. Bon. 1032).

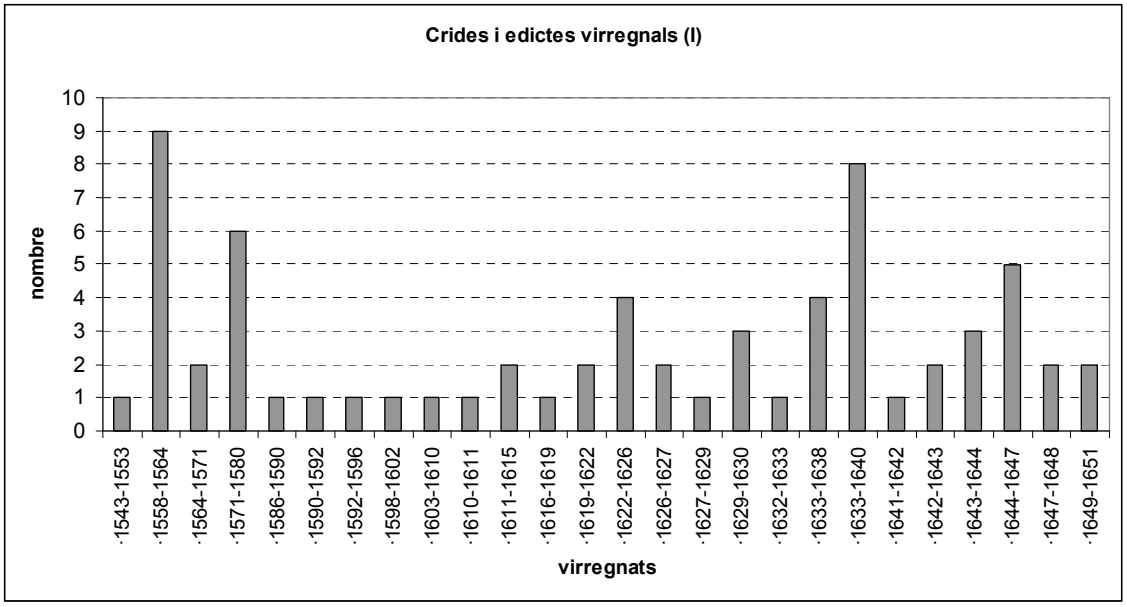

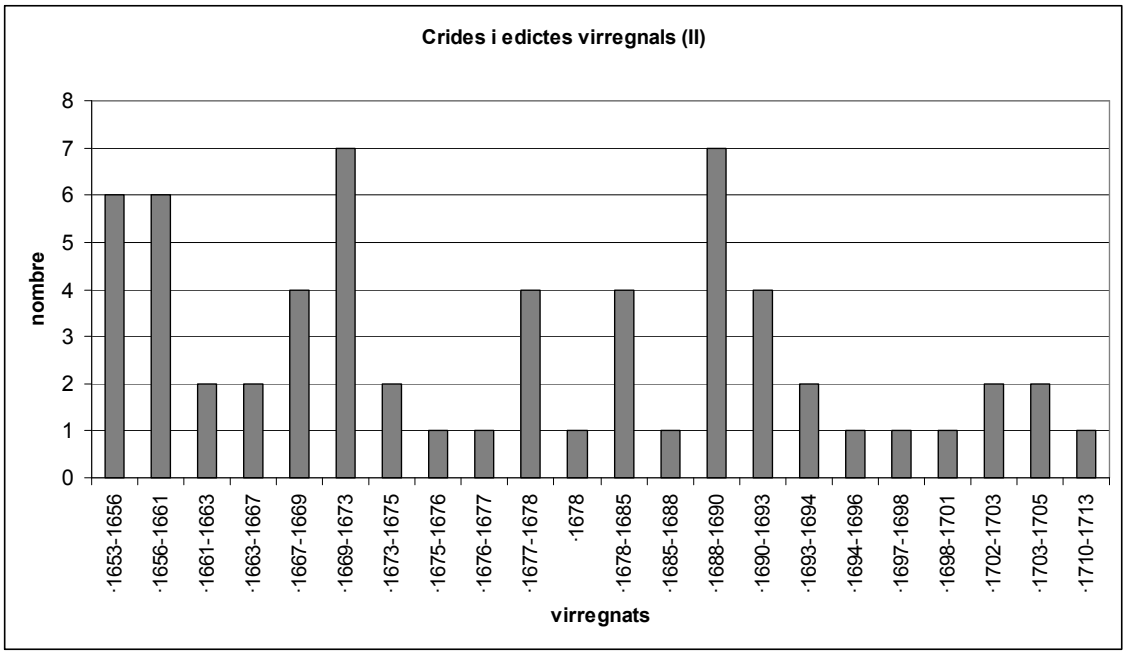

1. Font: elaboració pròpia (Aguiló 1350; Ateneu Barcelonès; BC; BDSG; Biblioteca Episcopal del Seminari de Barcelona; BLM; Biblioteca Marià Vayreda; Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona; Palau 64530, 78377, 78378 i 78383; UAB; UB; UPF)

Com es divulgava o comunicava tota aquesta informació oficial? Per descomptat, el primer pas era la seva fixació a través de les lletres de motlle, gràcies a les quals els textos podien circular en forma de cartells, fullets i compilacions. Però per assolir la màxima difusió entre tots els estaments, més enllà dels distints nivells d'alfabetització i en el menor espai de temps possible, les crides i els edictes eren pregonades pels "lochs acostumats" de Barcelona i de les viles catalanes perquè "no·s puga ignorancia allegar" (F. Bon. 54), una geografia urbana que solia coincidir amb la d'altres actes i celebracions de caràcter polític i religiós, com ara les prèdiques als carrers i a les "places més públiques"[278]. Les indicacions tipogràfiques i les anotacions manuscrites que els seus coetanis van escriure als mateixos impresos aporten dades molt valuoses sobre aquests aspectes, a Catalunya i arreu d'Europa[279]. Alguns exemples ajudaran a demostrar-ho. El 1560, el virrei García de Toledo va prohibir l'ús d'arcabussos i pedrenyals curts. El text, en català, va ser imprès a Barcelona per Jaume Cortey i, segons la nota manuscrita del fullet Bonsoms número 58, el pregó va ser convenientment difós a Cervera: "Fuit publicata presens preconitzacio p[er] loca solita ville Cervarie p[er] Gasparem Martorell [...] dicte ville Cervarie et lecta p[er] Symeonem Porta scriptore[m] Cervarie die VIIII mensis desembris". D'aquesta mateixa localitat es conserven d'altres cartells amb anotacions semblants: un de pregonat el 9 de gener de 1562, sobre l'expulsió dels gitanos (F. Bon. 61), i un altre del 17 de juny de 1562, sobre les "moltes y grans extorsions y vexacions que fan de algun temps ensa los hostalers" (F. Bon. 62).

A les ciutats més importants de Catalunya, de les "preconitzacions" se'n solia ocupar el pregoner o trompeta reial (*regium tubicinem*) i els seus acompanyants[280]. I així ho podem llegir al final d'una notificació de part del virrei Gómez Suárez de Figueroa sobre "lo mal de la pestilencia" (1630):

---

[278] BUB, ms. 399, [f. 43v].

[279] Un exemple forà: a Brussel·les, el 27 de juny de 1635, el cardenal-infant Fernando de Austria va dictar una dotzena d'ordres per al manteniment de la disciplina dels soldats als Països Baixos. Divulgades en forma de "placard" ("placcarte") gràcies a la impremta, també foren pregonades: "Y para que todo esto llegare a noticia de todos, y ninguno pueda pretender causa de ignorancia, mandamos que luego y incontinenti se publique assi en nuestra Corte que en los quarteles del exercito donde mas convenga, a son de trompeta y atambores, y que un tanto desta orden se fixe en todos cavos, adviertiendo nos por relacion de la dicha publicacion y sus afixos, sin faltar punto, por se tal nuestra voluntad", AMRL, *Ferdinando por la gracia de Dios infante de España, theniente governador y capital general destos estados, &c. Como para la conservacion de los exercitos* (...).

[280] Per exemple, ACA, Consell d'Aragó, lligall 266, 45. Es tracta d'una consulta sobre la provisió de l'ofici de trompeta reial de Barcelona (1590).

"Fonch feta y publicada la present publica crida per los llochs acostumats de la present ciutat de Barcelona, ab tenor y veu de dos trompetes, vuy à vuyt de octubre de mil sis cents y trenta, y per mi Juan Gaspar Pau trompeta real"[281]

Aquest acte, a més de comunicar la informació emanada de les autoritats, permetia al pregoner i als seus companys percebre directament la reacció que produïa entre el públic la lectura oral de la notícia[282]. Aquí hem de recordar que la rellevància sociocultural de les proclamacions a viva veu a les places i als carrers ja fou assenyalada pel pensador rus Mikhail Mikhailovich Bakhtin: anuncis, bans i ordenances eren transmeses oralment i, en conseqüència, "En la vida cultural y cotidiana, el papel del sonido y de la palabra hablada era mucho más importante que en nuestros días"[283]. De fet, la combinació de la veu humana i el so instrumental era indisociable de l'acte de lectura o proclamació pública. Per això, a Catalunya, com a la resta d'Europa, l'instrument que donava nom al càrrec de trompeta no només va ser escollit per la seva utilitat pràctica (convocar els habitants de cada part de la ciutat), sinó també –i principalment– per la seva càrrega simbòlica: present en diversos episodis de les Sagrades Escriptures (la batalla de Jericó, Josuè 6: 1-27, per exemple), el seu so, en la pau i en la guerra, evocava "la personne royale et sa puissance" [284]. Vegem, per exemple, com fou anunciada la pau entre l'Espanya de Carles II i la França de Lluís XIV (la treva de Ratisbona) a la Ciutat Comtal l'any 1684, tal com va recollir l'acte el jurista Josep de Monfar i Sorts:

---

[281] UB, ms. 975-27, relligat entre els ff. 325-328 del volum factici. Aquesta fórmula va ser fixada tipogràficament al final de les crides: per exemple, "Fo[n]ch feta y publicada la present publica crida per los llochs acostumats de la present ciutat de Barcelona, ab tenor, y veu de dos trompetas, per mi Juan Ratera corredor, y trompeta real vuy als *31* de *març* 1655" (F. Bon 1073, p. 15, la cursiva és nostra i indica la part completada de forma manuscrita); "Se es feta, y publicada la present publica crida per los llochs acostumats de la present ciutat de Barcelona, per mi Joseph Isglesias corredor, y trompeta real, vuy als 3 de juliol de 1702. *Joseph Isglesias corredor, y trompeta real*" (UAB, Biblioteca econòmica Carandell, PR118, en cursiva a l'original).

[282] Cf. M. OLIVARI, *Entre el trono y la opinión pública. La vida política castellana en los siglos XVI y XVII*, traducció de J. Villanueva, Valladolid, 2004, pp. 214-217; Sobre la figura del pregoner, vide C. BEJARANO, "Medios de comunicación en la ciudad durante la Edad Moderna: la figura del pregonero", dins A. Castillo i J. S. Amelang (dirs.), C. Serrano (ed.), *Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna*, Gijón, 2010, pp. 319-334.

[283] M. BAJTIN, *La cultura popular en la Edad Media y Renacimento* [*El contexto de François Rabelais*], traducció de J. Forcat i C. Conroy, Barcelona, 1974, p. 164.

[284] M. FOGEL, *Les cérémonies de l'information dans la France du XVIe au milieu du XVIIIe siècle*, [París], 1989, pp. 24-25. Ben entès, la trompeta, com els timbals i altres instruments que empraven els pregoners i els seus ajudants per a les convocatòries públiques, no era exclusiva del poder monàrquic, sinó que també era utilitzada tant per part dels oficials de les viles més grans com pels pregoners dels petits llogarets, J.-P. GUTTON, *Bruits et sons dans notre histoire. Essai sur la reconstitution du paysage sonore*, París, 2000, p. 40.

"A la una, y media de medio dia salieron de casa del noble don Pedro de Montaner[285] thezorero de su mag[esta]d en el Real de Cataluña 3 timbalas, 8 trompetas, y 6 xaramias[286] de la Ciudad con cotas de damasco carmesi color, y cotas de la d[ich]a Ciudad, y los demas officiales necessarios de la Cancilleria, y fueron todos delante de Palacio, y alli en publica crida publicaron las paçes entra las dos coronas española y francesa, y en las demas plassas publicas de Bar[celon]a y [~~à casa~~] delante de las casas del canciller, y regente los patos[287] son bajo el dia de 15 de agosto deste año 1684 acabosse el edito al anotxecer que era cerca las 6 de la notxe Dios por su divina misericordias nos las dexe gozar muchos años amen."[288]

Les crides, fetes públiques amb més o menys solemnitat segons la categoria de l'indret i la importància de la informació[289], es difonien arreu del territori català –especialment a les capitals de les vegueries–: a Barcelona i a Girona (top. F. Bon. 9968), però també a Sallent (F. Bon. 429) o a Figueres (F. Bon. 2491) en el context de la guerra amb França iniciada el 1635. El març de 1645, en plena Guerra dels Segadors, el comte d'Harcourt va fer una crida contra els soldats francesos que abandonaven les seves companyies (F. Bon. 930). A la capital catalana, aquesta disposició "Fonch feta, y publicada la present crida per los llochs acostumats de la present ciutat de Barcelona, ab veu de dos trompetas, per mi Jacinto Janer corredor, y trompeta real, vuy als 24 de mars 1645". Uns dies més tard, el 16 d'abril, aquesta mateixa crida va ser anunciada a Sallent "a veu de trompeta" per un corredor públic de la vila i llegida per un escrivent, tot això amb la presència de diversos testimonis i el batlle (16 d'abril); almenys així fou anotat de forma manuscrita a la part inferior del mateix text o cartell imprès. A Tàrrega, el 1659, per a donar a conèixer una pragmàtica reial sobre el valor de la moneda: "fonch pubblicada en Tarrega a 21 agost 1659"[290]. Trenta anys més tard, el 1689, un edicte sobre un avalot contra els soldats del rei durant la revolta dels Barretines (F. Bon. 1714)

[285] Al marge esquerra del manuscrit: "Publication de la [sic] pazes en la ciudad de Barcelona".
[286] Instrument musical de vent, fet de fusta, semblant al clarinet, vide F. PEDRELL, *Diccionario técnico de la música. Escrito con presencia de las obras más notables en este género, publicadas en otros paises e ilustrado con 117 grabados y 51 ejemplos de música y seguido de un suplemento*, Valladolid, 2009 [1897], p. 510; i D. FASLA, *Lengua, literatura, música. Contribución al estudio semántico del léxico musical en la lírica castellana de la baja Edad Media al primer Renacimiento*, Logronyo, 1998, p. 198.
[287] "Pactos".
[288] BUB, ms. 1765, [ff. 272v-273].
[289] "El pregón –escriu Antonio Castillo– sirve a la difusión de la *voz solemne*, que se puede definir como el conjunto de mecanismos de que dispone la oralidad para regular las múltiples funciones sociales, tales como la transmisión de los saberes, la formulación y reproducción de ideologías, la difusión de noticias o la creación y sanción de realidades jurídicas", A. CASTILLO GÓMEZ, *Escrituras y escribientes. Prácticas de la cultura escrita en una ciudad del renacimiento*, Las Palmas de Gran Canaria, 1997, p. 62.
[290] AHM, dins del volum factici *Diverso*[*s*] *juris*, núm. 3, top. 117. La pragmàtica fou impresa a Barcelona per Josep Forcada i convenientment pregonada: "Quod quidem praeconium fuit publicatum per loca solita praesentis civitatis Barcinonae cu[m] sono duarum tubarum die quarta augusti 1659 per Josephum Saurina curritorem, et tubicinem regium sic referentem, et relationem facientem." (f. 28).

va ser publicat a Barcelona (24 de novembre) i difós a la mateixa ciutat ("Se es feta, y publicada la present crida per los llochs acostumats de la present ciutat de Barcelona per mi Joseph Iglesias, corredor y trompeta real, vuy als 27 de nohembre" –top. F. Bon. 92–) i, un dia després, el 28 de novembre, a Balsareny (Biblioteca del Castell de Peralada, Palau 14376). Aquesta mena d'informació pública (crides, edictes, pragmàtiques, reials decrets, etc.) va arribar a difondre's fins i tot en els indrets més allunyats de les principals vies de comunicació i de les poblacions més grans[291]. N'és una prova, per exemple, que les paus entre Espanya i França dels anys 1659 i 1679 no només fossin conegudes, i celebrades, a Vic, sinó també pels pagesos dels llogarets i dels masos osonencs, com en el cas dels habitants del Lleopart de Vilalleons. Com va escriure l'hereu Francesc Joan Lleopart sobre el Tractat dels Pirineus:

"A 24 de mayg 1659, en Vic s'és feta crida real de suspentió de armes entre Espanya y França per temps de dos mesos, comptadós de vuyt de mayg de dit any fins a vuyt de juliol de dit any encara que la crida se sia feta a 24 de mayg \en Vich/ té prinçipi en Madrit a vuyt de mayg.
A 4 de fabrer 1660 se són cridades les paus en Madrit.
A 14 de fabrer són aribades les paus en Barcelona.
A 21 de fabrer 1660 se són pubblicades y cridades les dites paus en la matexa ciutat de Barcelona.
A 7 de mars 1660 se són pubblicades y cridades les dites paus en la plaça del marcadal de Vich. Nostre Senyor per sa misericòrdia les nos vulla conservar molts anys"[292]

Des de la capital de la vegueria, la informació es divulgava a les parròquies per mitjà d'altres pregons, del repic de les campanes, de l'arribada dels correus i, naturalment, també a través dels comentaris dels homes i de les dones que, per exemple, havien acudit a les celebracions públiques a Vic.

Malgrat la supressió de la figura del lloctinent general de Catalunya el 1714[293], el seu paper d'emissor d'informació d'execució obligada va ésser assumit pel nou capità

[291] Cf. Y. M. BERCÉ, "Les origines d'une politique paysanne, XVIe-XIXe s.", dins *Le paysan. Actes du 2e Colloque d'Aurillac, 2-3-4 juin 1988*, París, 1989, p. 254.
[292] *Guerra, pau i vida quotidiana en primera persona. El llibre de memòries de Bernat Puigcarbó de Muntanyola (s. XVI-XVII), el llibre de notes de Francesc Joan Lleopart de Vilalleons (s. XVII-XVIII), i els llibres de comptes i notes dels hereus Quatrecases de Pruit (1686-1812)*, edició a cura de R. Ginebra i Molins, pròleg d'A. Simon i Tarrés, Vic, 2005, p. 97. Segueixen les paus de 1679 i el testimoni de vista de Francesc Joan sobre les celebracions cívico-religioses a Vic, pp. 97-98
[293] "De derecho –escriu J. Lalinde–, la abolición se efectúa con el famoso Real Decreto de 16 de enero de 1716, conocido con el nombre de Nueva Planta, y es una derogación tacita, pues en ningún momento se declara extinguida oficialmente la institución virreinal, sino que se crea otra magistratura que la sustituye, al resolverse la formación de una Audiencia presidida por el Capitán General o Comandante General", J. LALINDE, *La institución virreinal*... op. cit., p. 431.

general, el qual "venia a ser de fet un home de força, molt més poderós que no pas els antics virreis"[294], així com per altres representants de la nova monarquia borbònica, com els corregidors. El 1720, per exemple, el governador militar i corregidor de la ciutat de Girona, el baró d'Huart, va fer una crida per informar, en català i d'acord amb l'ajuntament, de les mesures contra el "mal contagios de pesta" declarat a Marsella (F. Bon. 17553): *Ara ojats tothom generalment que us notifica, y fa à saber lo execelentissim señor Baró d'Huart thinent general dels exercits de s*[*a*] *magestat (Deu lo guarde) governador militar, y corregidor de la present ciutat de Gerona, y sa terra, com avent sa excelencia, y lo molt illustre ajuntament de la dita present ciutat, tingut noticia certa, q*[*ue*] *la ciutat de Marcella, regne de França, està infectada del mal contagios de pesta* (…) [Girona, Gabriel Brò, 1720]. El 10 d'agost va ser publicat "con trompetas, y tambores por los parajes publicos y estilados de la misma ciudad, y presentes muchos vezinos de ella por Nicholas Maña corredor, y pregonero publico de la misma ciudad en altas e intelligibles vozes preleyendo Joseph Gibert escrivano (...)"[295]. Les autoritats i les lleis havien canviat, però no pas així la necessitat de rebre i d'emetre informació oficial, la qual era sostinguda per unes pràctiques seculars.

Com hem pogut observar, doncs, la distribució informativa, impresa i oral, era un element molt important en l'exercici de govern dels lloctinents. Per això comptaven amb el suport indispensable de l'art tipogràfic i dels pregoners (corredors i trompetes). Però disposaven, també, d'uns altres aliats molt valuosos: els llibreters i els estampers. Per a aquests professionals de l'estampa i del seu comerç, els impresos virregnals eren una mercaderia més que podien oferir als seus clients[296]. Així, per exemple, un edicte

[294] J. MERCADER, *Els capitans generals (segle XVIII)*, Barcelona, 1980 [1957], p. 34.

[295] Aquest edicte, tant en la versió impresa per Brò com en còpia manuscrita, és recollit entre la documentació municipal: AMGi, *Manual d'acords*, 1720, ff. 294-297v (citació literal: f. 297v). Segueix "Otro edicto para esta ciudad y su corregimiento" (ff. 298-300), manuscrit i d'estampa. A l'AHG es conserven diversos edictes de Felip V i dels seus capitans generals (el príncep de T'Serclaes, el marquès de Castel-Rodrigo i don Francesco Pio di Savoia) dels anys 1713 i 1715 que van ser publicats "per loca solita" de la ciutat: AHG, Corregiment de Girona, sèrie d'administració militar i col·lecció d'impresos 1697-1835, 21, 22, 23, 24 i 25. A l'imprès número 23, per exemple, el marquès de Castel-Rodrigo, per tal de mantenir la quietud pública, prohibia sortir de nit en grups de més de tres persones una vegada tocada retreta a les localitats amb tropes i "una hora despues de cerrada la noche" als indrets sense militars. Publicat el 30 d'agost de 1715 a Barcelona, a Girona ho fou el 26 de setembre –d'acord amb l'anotació manuscrita al verso del cartell– "alta et intelligibili voce" i al so de trompetes pel corredor i pregoner públic de la Ciutat, "prius ae misso illat sibi prelegente Stephano Corominas (...)", tal com en donà fe l'escrivà major de la Cúria Reial. La lectura pública de l'edicte 25 (1715), una regulació reial sobre el fur militar, apareix signada pel batlle de Fonolleres.

[296] A la França de mitjan segle XVII, els "actes royaux" també eren un producte ofert per mercaders i "colporteurs": mentre que el "juré-curier" i els seus trompetes parisencs convocaven el poble i publicaven

del marquès d'Aguilar de Campoo, datat a Barcelona el 16 de juny de 1553 i que manava el compliment de les pragmàtiques reials sobre el pagament de delmes i primícies (F. Bon. 45 –parcialment mutilat–), contenia la següent indicació impresa amb tipus gòtics: a la Ciutat Comtal, "Qui voldra de les presents crides, en casa de mestre Joan Bages libreter ne trobara". I el 1586, a casa de Jaume Cendrat, s'oferia un decret de Manrique de Lara y Girón sobre el "temps que los officials reals poden estar en les execussions" (F. Bon. 105). Tant els impresos breus com ara aquests dos que acabem d'esmentar, de només quatre i un parell de fulls respectivament, com els més extensos, eren venuts a les llibreries i a les impremtes de la capital catalana, com per exemple els edictes i crides de l'any 1571 del virrei Fernando de Toledo (F. Bon. 81): impresos per Claudi Bornat (4º, 28 f.), van ser taxats "en 2 reals" –segons una anotació manuscrita–. Altres exponents d'aquest negoci editorial el constitueixen els acords de pau: el 1660, el Tractat dels Pirineus, com a edicte manat publicar pel marquès d'Olías y de Mortara, va ser imprès al taller administrat per Martí Gelabert (o Jalabert) i venut "en la mateixa estampa" (F. Bon. 1111), mentre que el 1679, la Pau de Nimega, anunciada per ordre d'Alejandro de Bournonville, ho fou a la impremta del tipògraf Rafel Figueró pare (F. Bon. 1378). La informació oficial, en definitiva, se servia del món de l'imprès i les seves xarxes comercials, i a la inversa[297].

Les autoritats van estimular tot aquest comerç alimentat per la curiositat del públic autòcton i, en ocasions, també forà; prova d'això és que a la Catalunya moderna no tan sols s'estamparen els edictes i els pregons propis, sinó també alguns dels altres regnes de la Corona d'Aragó: l'edicte d'expulsió dels moriscos del marquès de Caracena (22 de setembre de 1609), que a València havia estat imprès per Pedro Patricio Mey (F. Bon. 155), a Barcelona fou publicat, en castellà, per Sebastià Matevat i Llorenç Déu "a

ritualment la voluntat reial, "le colporteur qui passe ne lit plus le contenu, il annoce le titre des décisions" i espera obtenir-ne un benefici econòmic, M. FOGEL, *Les cérémonies*... op. cit., pp. 121-123.

[297] A Barcelona, per exemple, la Diputació del General i el Consell de Cent van conèixer la pau entre Espanya i França acordada a Nimega a través d'una carta reial datada el 21 de gener de 1679. Es feren lluminàries públiques, va cantar-se el *Te Deum* a la Seu, el 31 es publicaren les paus generals "en los llochs acostumats" i una ambaixada va donar l'enhorabona al virrei (DGC, vol. VIII, anys 1674-1689, pp. 344-345). A Girona, la notícia del Tractat de Nimega va ser publicada el 7 de febrer i se celebrà un tedèum a la catedral (AMGi, *Manual d'acords*, 1679, ff. 72v-73). A tota aquesta divulgació ritual de la informació oficial, a la capital catalana i a "altres ciutats, vilas, y llochs de dits Principat, y Comptats, y ahont convingue y menester sie" (F. Bon. 1378, p. 27), s'hi afegí la comercial: Rafel Figueró va estampar i vendre a la seva oficina del carrer dels Cotoners l'edicte virregnal pregonat a Barcelona el 31 de gener, juntament amb el "tractat de la pau feta entre les magestats del rey n.s. que Deu guarde y del Christianissim de França ajustada en lo congrès de Nimega"; a Mallorca, Francisco Oliver va imprimir el tractat seguint la còpia publicada a Saragossa per Pasqual Bueno (F. Bon. 1376).

costa de Gaspar Umbert negociant"[298], així com per Joan Amelló i el llibreter Josep Andreu (F. Bon. 154)[299]. Precisament a la capital valenciana, el dietarista Pere Joan Porcar, un prevere beneficiat de l'església de Sant Martí, va resumir la crida que feren, "a mig jorn" del dimarts 22, "de com lo senyor rei dins tres dies s'embarquen dits moros en Denia (...)". En aquesta ciutat, mossèn Porcar va deixar constància de nombroses crides, edictes i "mandatos" que van fer els lloctinents, els jurats, l'arquebisbe i la Inquisició entre 1589 i 1628. Anys abans, el també valencià Jeroni Sòria (o Sori), un pròsper botiguer de draps, també havia recollit aquesta mena d'informació pública al seu dietari[300]. Al Principat, l'erudit barceloní Jaume Ramon Vila féu una cosa semblant en el seu dietari: el 1597, per exemple, va comentar una crida "que mana fer lo virei per a llevar las masqueras y com los consellers li destorbaren" i, el 1600, una altra dels consellers "en la qual abatéran tots los menuts vells"[301]. Altrament, aquesta mena d'anotacions sovintegen en els textos dels memorialistes més diversos, sobretot urbans: l'assaonador barceloní Miquel Parets també va registrar o comentar aquests i altres materials informatius, com ara els cartells que notificaven la convocatòria dels Braços generals pel 10 de setembre de 1640, a l'inici de la Guerra dels Segadors[302].

Certament, creiem que és prou adequat caracteritzar les disposicions virregnals, com també aquelles emanades de les institucions de la terra, com un gènere d'informació pública de consum "massiu", especialment gràcies a la seva àmplia divulgació oral, dins i fora dels caps de vegueria. La Diputació del General, el Consell de Cent o el "lloctinent de portantveus de General Governador", entre d'altres figures i entitats, també feren públiques les seves pròpies crides o edictes de manera molt similar als procediments comunicatius emprats pels virreis. De fet, una de les disposiciones més

---

[298] *El rey, y por su magestad. Don Luis Carrillo de Toledo marques de Carazena, señor de las villas de Pinto y Ynes* (...) *virrey lugartiniente y capitan general en esta ciudad y reyno de Valencia por el rey nuestro señor* (...) *Su magestad en su real carta de quatro de agosto passado deste presente año* (...), Con licencia, Impresso en Barcelona, en la emprenta de Sebastian Mathevat, y Lorenço Déu, en la Libreria, año 1609, a costa de Gaspar Umbert negociant.

[299] La impressió d'Amelló fou llegida pel memorialista barceloní Jeroni Pujades: J. PUJADES, *Dietari de Jeroni Pujades*, edició a cura de J. M. Casas Homs, Barcelona, 1975, vol. II (1606-1610), pp. 120 i 225-226. El pregó virregnal valencià fou incorporat per fra Gaspar Vicenç (o Vicens) dins del primer tom de la seva compilació o *Memorias del succehit* entre 1608 i 1639: UB, ms. 1008, ff. 63-[65] (62-64).

[300] P. J. PORCAR, *Coses esdevengudes en la ciutat i regne de València (dietari, 1589-1628)*, selecció, transcripció i pròleg de F. Garcia Garcia, València, 1983, la citació és a la 71. L'obra completa de Porcar ja havia estat editada el 1934 per Vicente Castañeda y Alcover (Madrid, Imprenta Góngora, 2 vols.); J. SÒRIA, *Dietari de Jeroni Soria*, amb un pròleg de F. de P. Momblanch Gonzálbez, València, 1960 (alguns exemples de les crides reials i dels jurats: pp. 38-40, de l'any 1503; i p. 193, de 1539).

[301] AHCB, ms. B-100, p. 81 i 318, respectivament (paginació moderna en llapis).

[302] BC, ms. 502, f. 85.

antigues conservades, sobre "los adobs dels saffrans" (F. Bon. 28), fou impresa per ordre dels diputats al taller de Joan Rosembach fa cinc-cents anys, el 1513[303]. D'ençà d'aquesta data i fins al 1714, la Generalitat, com també la Ciutat de Barcelona, va donar a la llum pública desenes de crides i edictes, moltes de les quals s'han conservat impreses, amb les informacions polítiques i pràctiques més diverses (ordre públic, cobrament d'impostos, etc.). El 12 de maig de 1703, per exemple, "de part del molt illustre, y fidelissim Consistori dels senyors deputats, y oydors de comptes del General de Cathalunya, en Barcelona residints" s'ordenà que es publiquessin "las cridas, y ordinacions, que segons capitols de Cort, pot, y deu sempre que convinga, fer dit Consistori, per la bona exacciò dels drets de la Generalitat" (BC, 3-VI-8/1 i UPF, Fons Joan Crexell, IUHJVV - Res C). En alguns moments decisius, com ara després de l'assassinat del virrei Dalmau de Queralt durant el Corpus de Sang de 1640, o, també, a les acaballes de la Guerra de Successió, les disposicions d'ambdues institucions de la terra van ésser fonamentals per organitzar la resistència contra les tropes de Felip IV en el primer cas i contra les de Felip V en el segon.

Malgrat que sembla que no totes les crides van arribar a la impremta, sí que foren escoltades pels habitants del Principat gràcies a la tasca dels corredors i trompetes i d'altres oficials: tant la Diputació com el Consell de Cent van recórrer als pregoners, escrivents, timbalers i ministrils[304]. El 1653, per exemple, Pere Joan Garrigosa, corredor de coll i trompeta de Barcelona, "y sos companys" van fer un total de 13 crides pels llocs acostumats per ordre i benefici de la Ciutat: sobre la prohibició de vendre pa blanc

[303] Materialment es tracta d'un petit treball de "remenderia" de 12 línies: "De part dels reverend: e magnifichs senyors deputats del General del Principat de Cathalunya residents en Barçalona vos amonestam no obstant ja precehesque[n] p[e]r quiscun any les crides sobre los adobs dels saffra[n]s en los lochs acustu[m]ats: q[ue] no sie p[er]sona alguna de qualsevol ley e condicio sia que presumesquen fer lo adob dels saffrans co[n]tra forma dels capitols: ço es que tot saffra fet a la custumade orta haia esser adobat ab la florassa o aygua e que rest exut lest e no carregat. E los que sera[n] fets ab adob de oly no presumesquen metre en la cassola sino aygua e oly e que reste exut e lest dit saffra sots pena de set lliures e cremar dit saffra sens misericordia alguna". En anys posteriors tenim constància de la publicació de les crides dels safrans, per exemple del 1575-1576, ACA, Generalitat, sèrie V, 209, "Documentació solta dels segles XVI, XVII i XVIII", doc. 24; o una crida estampada de 1620: *Ara ojats tot hom generalment, queus fan a saber de part dels señors deputats del General de Cathalunya residents a Barcelona qui tenen tot poder de provehir per la bonesa dels safrans* (...), [Barcelona, s.n., 1620] (un exemplar conservat a la UPF, Fons Joan Crexell, IUHJVV - Res C).

[304] Des de l'edat mitjana, la Ciutat de Barcelona disposava d'un trompeta nomenat de manera oficial, per exemple: AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1650-1651, f. 53 (extracció i salari). La situació era similar als altres municipis: a la Girona dels anys 1655 i 1656, per exemple, el càrrec de trompeta era exercit per Antoni Geli, qui rebia un salari de 6 lliures, AMGi, *Comptes del clavari* ["Compte del que ha gastat y pagat Damia Mallol clavari menor en son clavariat dels anys 1655, y 1656 per la Taula de la present ciutat de Gerona"], 1655 i 1656, s.f. (24-XII-1655 i 22-XII-1656).

i moreno; "Crides pera que se fassen tres dies festes y alimaries" per celebrar el manteniment dels privilegis després de la rendició de Barcelona davant les tropes de Joan Josep d'Àustria i del marquès de Mortara; crides sobre la convocatòria de càtedres de l'Estudi General; etcètera. El novembre, Garrigosa va ser substituït per Climent Martorell, qui féu dues crides abans d'acabar l'any[305]. La majoria d'aquestes disposicions municipals foren pregonades per ordre dels consellers, però altres figures o càrrecs menors també hi intervenien: d'entre les 20 crides de la Ciutat que van fer-se durant l'any 1654, n'hi trobem de part del clavari, del mostassaf, i del veguer i batlle de Barcelona[306]. Com no podia ser d'altra manera, es tractava principalment d'informació pràctica municipal, però també sobre l'actualitat política de dins i fora de les fronteres catalanes: "Crides per a que los ciutedans de Barcelona fassen alimarias y altres coses en agrahiment de gracies per la entrada [a la ciutat] de sa altesa lo s[enyo]r don Joan de Austria" (21 d'octubre de 1652); "Crides per a que los ciutedans fassen alimaries per lo rendiment del Casal de Montserrat [Casale Monferrato]" (9 de novembre de 1652); "Crides per les alimarias del socorro de Gerona" (15 d'octubre de 1653); i "Crides a serca de la victoria que Nostre Señor es estat servit donar a las armas de sa mag[esta]d que Deu g[uar]de (...) en las parts de Flandes sobra la plaça de la Valentianes [Valenciennes] governades per lo serenissim señor don Joan de Austria" (12 d'agost de 1656)[307]. En conclusió, les informacions oficials que s'imprimiren i pregonaren a la Barcelona moderna, i al Principat en general, van caracteritzar-se per la seva abundància, la diversitat en els continguts, i una àmplia divulgació entre tots els estaments, tant a la la ciutat com a pagès.

3.3. Els productors de la informació: entre l'estímul del poder i el negoci editorial

"A veces nos preguntamos –escriu Henri-Jean Martin– si Gutenberg y sus colegas, cuando pusieron en marcha el arte tipográfico, pretendían publicar Donatos, salterios y biblias, o más bien imprimir hojas volantes y folletos de unas pocas páginas dirigidos a facilitar el trabajo de los administradores y a difundir informaciones de todo tipo a un público lo más amplio posible. Esas «piezas», destruidas a menudo nada más leerlas,

[305] AHCB, Consell de Cent, *Registre d'Ordinacions*, 1651-1658, ff. 59-66v. Els títols de les crides, juntament amb els seus promotors i pregoners, es troben recollides a l'annex, 4.
[306] AHCB, Consell de Cent, *Registre d'Ordinacions*, 1651-1658, ff. 75v-76, 76v-89v i 89v-90, respectivament.
[307] AHCB, Consell de Cent, *Registre d'Ordinacions*, 1651-1658, ff. 54-55; f. 55r-v; f. 65r-v; i f. 133r-v, respectivament. Vide la transcripció d'aquestes crides a l'annex, 5.

sólo raramente han llegado hasta nosotros"[308]. En efecte, l'aparició de l'art de la impremta a l'Europa quatrecentista va suposar una autèntica "revolució"[309]: la tipografia va permetre reproduir tot tipus de documents de forma mecànica i exacta. Així, per exemple, al tombant del segle XV, l'impressor d'origen alemany Johann Luschner[310] sembla que va estampar gairebé 143.000 butlles de vius i 46.500 de difunts per al monestir benedictí de Montserrat[311]. I un estímul fonamental per a la manufactura dels materials menors van ser les creixents demandes de les autoritats civils i eclesiàstiques. Certament, al llarg de l'època moderna, s'incrementà la necessitat oficial de rebre, d'emetre i controlar la informació de tota mena: política, bèl·lica, jurídica i comercial o econòmica. En conseqüència, les distintes institucions o corporacions posaren al seu servei l'art de la impremta, o se'n beneficiaren: els virreis, l'Església, la Diputació del General, el Consell de Cent barceloní, així com d'altres governs municipals –segons les seves possibilitats–, els col·legis i les confraries d'oficis, etc. Així, per exemple, la institució virregnal va ordenar la impressió oficial d'edictes i, alhora, també va impulsar-ne l'oficiosa de relacions, cartes i plecs poètics "informatius" que celebraven les victòries militars hispàniques, els naixements reials o els triomfs dels mateixos lloctinents generals en la persecució de bandolers "y altres malfactors y perturbadors de la pau y quietut publica" –d'acord o no amb els representants locals–[312]. No podem, però, endinsar-nos, en les vicissituds tipogràfiques de les diferents institucions, com

[308] H.-J. MARTIN, *Historia y poderes de lo escrito. Con la colaboración de Bruno Delmas*, traducció cast. d'E. Fernández Prado i A. Rodríguez Navarro, Gijón, 1999, p. 277; Cf. P. STALLYBRASS, "«Little jobs»: broadsides and the printing revolution", dins S. A. Baron et alii (eds.), *Agent of change. Print culture studies after Elizabeth L. Eisenstein*, Amherst i Boston - Washington, 2007, p. 316.

[309] Vide E. L. EISENSTEIN, *The printing press as an agent of change. Communications and cultural transformations in Early-Modern Europe*, 2 vols., Cambridge-Nova York, 1979. I la versió abreujada d'aquesta mateixa obra: id., *The printing revolution in Early Modern Europe*, Cambridge-Nova York, 1983 (n'existeix una traducció espanyola a càrrec de F. J. Bouza, Madrid, 1994).

[310] Aprofitem per comentar que, en general, escrivim, o transcrivim, els noms dels llibreters i dels impressors respectant l'ús de la seva època, sense regularitzar-los d'acord amb la normativa actual.

[311] F. MÉNDEZ, *Tipografía española, ó Historia de la introducción, propagación y progresos del arte de la imprenta en España. Á la que antecede una noticia general sobre la imprenta de la Europa y de la China: adornado todo con notas instructivas y curiosas*, segona edició corregida i addicionada per Dionisio Hidalgo, Madrid, Imprenta de las Escuelas Pias, 1861, p. 172; J. RUBIÓ i BALAGUER, "Butlles incunables de Montserrat", dins id, *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó*, pròleg de J. Escobedo, Barcelona, 1993, p. 323 (aquest text fou originàriament publicat a *Analecta Montserratensia*, IV, 1920-1921, pp 263-277). Tot i que podríem dubtar de l'exactitud d'unes xifres tan elevades, altres exemples quantitativament "menors" també són significatius: el 1498, a Barcelona, s'estamparen 18.000 butlles d'indulgències per al mateix monestir (F. Méndez, *Tipografía española*... op. cit., pp. 169-170). Vide, també, J. L. FLOOD, "«Volentes sibi comparare infrascriptos libros impressos...»: printed books as a commercial commodity in the fifteenth-century", dins K. Jensen (ed.), *Incunabula and their readers. Printing, selling, and using books in the fifteenth century*, Londres, 2003, pp. 139-151.

[312] *Sancta Unio, o Sancta Germandat, fermada per los Consellers y Concell dela Ciutat de Vich, sobre la expulsio y captura de bandolers, homicidas, lladres, y altres malfactors y perturbadors dela pau y quietut publica, a 25 de setembre 1605*, Barcelona, Joan Amello, 1605. Sobre l'estímul virregnal a l'edició d'aquests i altres materials d'estampa, vide el capítol 8, epígraf "Cap a una premsa privilegiada".

tampoc en el seu doble paper d'emissores i de receptores d'informació[313]. Ara bé, analitzarem de manera molt sumària el que podríem anomenar la "política editorial" del Consell de Cent durant el segle XVII, un dels principals receptors i productors d'informació –política i pràctica– al Principat i als Comtats.

La "política editorial" del Consell de Cent

El Consell de Cent, com a forma de govern municipal, era l'organisme rector de la ciutat de Barcelona. D'origen medieval, durant l'edat moderna va tenir una gran influència sobre bona part del territori català fins a la seva abolició el 1714[314]. Per al seu funcionament quotidià, tant en temps de pau com en temps de conflicte (bèl·lic, institucional o polític), la gestió de la informació interna i externa o pública era essencial. Almenys d'ençà de 1482, el municipi disposava del càrrec de llibreter oficial[315], la funció del qual era ocupar-se de les enquadernacions dels volums –una operació bàsica dins de l'ofici–, així com del subministrament de materials d'escriptura per a la Ciutat i els seus oficials (paper, llibres, plomes i tinta, bàsicament)[316]. També

[313] Durant el regnat de Felip II, per exemple, l'estampa no només era emprada per emetre ordres i informacions del poder monàrquic (cartes reials, proclamacions, edictes, etc.), sinó que també permetia recollir les notícies dels seus dominis per tal de "guiar su gobierno", com ho evidencia el model de les *Relaciones Geográficas*, F. BOUZA, *Imagen y propaganda. Capítulos de historia cultural del reinado de Felipe II*, pròleg de R. Chartier, Madrid, 1998, pp. 142-143.

[314] Vide, entre d'altres, J. M. FONT i RIUS, "Jaume I i la municipalitat de Barcelona", dins id., *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval. Col·lectanea de treballs del professor Josep Mª Font i Rius amb motiu de la seva jubilació acadèmica*, Barcelona, 1985, pp. 659-684; J. M. TORRAS i RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808) (Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants)*, Barcelona, 1983, sobretot els capítols 1 i 2; N. FLORENSA, *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona, 1996; *Barcelona. Quaderns d'Història*, 4 (2001), número monogràfic: "El temps del Consell de Cent. I L'emergència del municipi, segles XIII-XIV"; *Barcelona. Quaderns d'Història*, 5 (2001), número monogràfic: "El temps del Consell de Cent. II La persistència institucional, segles XV-XVII", especialment la contribució de J. DANTÍ, "El govern de la ciutat de Barcelona a l'època moderna: estabilitat institucional, dificultats financeres i relació amb el poder reial", pp. 127-145.

[315] M. GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la historia dels antichs gremis dels arts y oficis de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, estampa d'Henrich y companyia, 1918, vol. 2, p. 34. En el cas de la Diputació del General, el primer nomenament d'un llibreter oficial que registren els dietaris data de l'any 1434: DGC, vol. I, anys 1411-1539, p. 60. Els consells dels altres municipis catalans també recorrien als llibreters o llibreteres propis, nomenats de manera oficial o no: el 1686, per exemple, la vídua del llibreter Josep Pi va rebre 16 lliures i 16 sous "per tot lo paper picat y sens picar, llibres, pegramins, y altres coses entregades" per al servei de la Ciutat de Girona, AMGi, *Manual d'acords*, 1686, f. 591.

[316] En els *Memorials de comptes* de Joan Francesc Rossell, per exemple, comprovem perfectament aquestes i altres funcions del llibreter Rafel Vives: la preparació i reparació de les enquadernacions de l'arxiu de la Ciutat (AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1620-1622, f. 535); proporcionar llibres, paper i plomes per al servei de Barcelona i els seus oficials (ff. 86r-v, 114r-v, 388): per a l'administració del banc (f. 86); pel servei del dret de duana (f. 391); del dret del peix (f. 390v); pel servei del pes de la farina (f. 390); pel servei dels portals (f. 498); etcètera. Els diners deguts al llibreter no sols consten als llibres del clavari (la font principal) sinó també a les deliberacions municipals: "Lo que deu la

elaborava "ramellets" per a la festivitat del Corpus i proveïa de ventalls de paper per a diversos actes i celebracions públiques. Amb el desenvolupament de la impremta i la dependència creixent dels materials d'estampa per part dels administradors i governants, les tasques del llibreter o de la llibretera[317] es veieren incrementades, ja que també va haver de proporcionar paper als tipògrafs que treballaven, de manera puntual o permanent, per al municipi: per exemple, "Item doni per ordre de Mn. Sabata a Mathevat estamper una rayma paper bo per estampar las ordinations de Consell de Cent – 2 ll 4 s"[318]. Sintetitzant, el càrrec del llibreter de la Casa de la Ciutat era una peça clau dins l'engranatge que permetia l'activitat diària d'aquesta institució de la terra[319]. Això no obstant, una figura molt més important per a la "política editorial" i la publicació de documents informatius era l'estamper oficial del Consell de Cent[320], la primera menció del qual data de 1624 i el primer nomenament oficial de set anys més tard. Quines eren les seves atribucions? I per què fou instituït?

Amb anterioritat al 1631, el Consell de Cent havia fet imprimir crides, memorials, al·legacions jurídiques i altres textos per a la seva divulgació pública. Bona part d'aquests impresos, sobretot els cinccentistes, no duen el nom dels tipògrafs que s'ocuparen de l'estampació, mentre que durant les dues primeres dècades del XVII diversos documents oficials foren publicats per Esteve Liberòs i, "per ordre dels Molt

---

Ciutat de Bar[celo]na a Joan Sapera llibrater per los llibres paper plomes tinta done per servey de la aministracio dells forments des de 24 de octubre 1645 fins lo darrer de juliol 1647 inclusive", AHCB, Concell de Cent, *Deliberacions*, 1646-1647, f. 328. A les *Rúbriques* de Bruniquer també hi trobem algun exemple: "A 2 de setembre de 1567, tatxa de les plomes, paper, y llibres que fa lo Llibreter de la Ciutat", *Rúbriques de Bruniquer. Cerimonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona. Publicat per acord y a despeses del Excm. Ajuntament Constitucional e iniciat per los illustres senyors regidors D. Francesch Carreras y Candi y D. Bartomeu Gunyalons y Bou en comissió del mateix Excelentíssim Ajuntament*, Barcelona, Imprenta d'Henrich y companyia, 1914, vol. 3, p. 18.

[317] Amb la mort del llibreter oficial Joan Sapera, que fou membre de la Confraria dels Sant Jeroni des de 1623 i fins a 1661, la Ciutat van concedir el càrrec a Rafela Castelló, donzella.

[318] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1632-1633, f. 388 ("Lo que deu la Ciutat de Barz[elon]a a Raphael Vives llibreter de aquella per los llibres paper y plomes tinta ha donat per servei dels s[enyo]rs consellers y oficials de Casa la Ciutat des del primer 9bre 1632 fins tot maig 1633").

[319] En conjuntures extraordinàries que estimulaven el consum de paper i d'impresos, d'altres mercaders o llibreters, més enllà de l'oficial, també podien subministrar materials, com en el context de la Guerra dels Segadors. De fet, durant aquest conflicte bèl·lic, alguns dels membres de la Confraria de Sant Jeroni dels Llibreters feren molt més que lliurar raimes: el "librater" Andreu Roure va avançar diners per aconseguir blat a la Segarra per tal d'abastir la ciutat de Barcelona, una gestió que li fou remunerada d'acord amb la "Vuytena de formets" i els consellers (AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1643, f. 294r-v); el llibreter Bonaventura Castells, a l'octubre de 1641, va rebre 15 lliures com a segon premi "als qui millor tiraven la artilleria conforme la delib[eració] feta" (AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions de la Junta de Guerra*, 1640-1641, f. 302v; i *Memorial de comptes*, 1640-1641, f. 1144).

[320] Resulta d'una gran utilitat la consulta de l'article de Carlos Pizarro Carrasco sobre la impremta municipal, centrat en la dinastia dels Matevat: C. PIZARRO CARRASCO, "Imprenta y gobierno municipal en Barcelona. Sebastián y Jaime Matevat al servicio del Consell de Cent (1631-1644), *Hispania*, LXIII/1, 213 (2003), pp. 137-160.

Il·lustres Senyors Consellers", a casa de Jeroni Margarit. Però a inicis de juliol de 1624, un membre de la família Matevat, un tal "Matheu", va fer una petició al Consell de Cent per tal que el nomenessin estamper de la Ciutat:

"Quant a la supplicatio presentada per part de Matheu Matavat estamper ciuteda de Barcelona ab la qual demana y suplica que lo present Consell se servesca nomenar y deputarlo en y per impressor de la p[rese]nt Casa de la Ciutat y de la Universitat del Studi General de dita Ciutat de tots los memorials conclusions y altres coses que *a cetero* se hauran de estampar"

Els consellers, d'entrada, es mostraren completament desfavorables a aquesta innovació o novetat:

"Lo Consell feu delliberatio y conclusio que no se innove cosa ninguna sino que se estiga en lo stat que vuy se esta"[321]

En canvi, a les *Rúbriques* de Bruniquer, hi figura "la nominació de Estamper de la Ciutat"[322]. D'aquest Matheu, però, no se'n conserva cap impressió –aquest nom potser fou un error de l'escrivà?–, a diferència d'un altre membre d'aquesta dinastia tipogràfica d'origen francès, el conegut Sebastià Matevat. En efecte, Sebastià, actiu a Barcelona des de 1605 i fins a la seva mort, el 1641, va ser un destacat tipògraf, associat primer amb Onofre Anglada i, després, amb Llorenç Deu[323]. També va imprimir diversos treballs per a alguns llibreters barcelonins, com ara Rafel Vives o Gabriel Tifach. Almenys des de 1615 tenia el seu negoci establert davant de la rectoria de Nostra Senyora del Pi ("coram domo rectoris Pini"), no gaire lluny del Call –on també havia treballat poc temps abans– i de la bulliciosa plaça de Sant Jaume. D'entre la seva producció van sobresortir els impresos menors, com ara la premsa (cartes, relacions, avisos, noves i relacions tipus gaseta), composicions poètiques molt diverses, goigs, llunaris (el famós *Llunari y reportori del temps compost per Juan Alemany*, "y ara

[321] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1623-1624, f. 118.
[322] *Rúbriques de Bruniquer*... op. cit., vol. 3, p. 26.
[323] Abans d'associar-se amb Anglada i amb Deu, el jove Sebastià havia treballat breument per a Jeroni Margarit des del 17 de març de 1590. A l'obrador de Margarit coincidí amb Sebastià de Cormellas major, Joan Andreu de Tolosa, Antoni Maria Picardo i Francesc Bellet. Tots cinc acabaren abandonant el taller, però només un parell, Matevat i Cormellas, acabaren regentant una estampa, AHCB, Arxiu del Veguer, *Processos*, XXXVII-05. Sobre Sebastià Matevat, vide J. F. RÀFOLS (dir.), *Diccionario de artistas de Cataluña, Valencia y Baleares*, Barcelona, 1980, vol. 3, p. 726-727; J. MOLL, "Del libro español del siglo XVI", dins *El libro antiguo español. Actas del segundo Coloquio Internacional (Madrid)*, a cura de M. L. López-Vidriero i P. M. Cátedra, Salamanca-Madrid, 1992, p. 331; J. DELGADO CASADO, *Diccionario de impresores españoles (siglos XV-XVII)*, Madrid, 1996, vol. I, pp. 444-445; i C. PIZARRO CARRASCO, "Imprenta y gobierno…" op. cit., pp. 145-146.

novament corregit, y allargat fins al any 1652" per Esteve de Puyasol i imprès "a costa de Juan Sapera", 1640), processos, memorials, etc. Dins la categoria d'obres majors, d'entre les quals predominen les de devoció o instrucció catòlica, assenyalem els següents títols com a exemples: *Miscellanea de tres tratados* del professor de Teologia Onofre Manescal ("a costa de Geronymo Genoves", 1611), *Manuale theologicum* de Francisco de Herrera (OFM) (1611), *Decisionum aurearum* del jurista Lluís de Peguera (1611, "expensis Joannis Simon"), *Sermones del adviento* del carmelita fra Josep de Bardaxí (1613), la segona part del *Quijote* de Miguel de Cervantes Saavedra ("a costa de Joan Simon, mercader de libros", 1617), etc. Més endavant, d'ençà de 1623, va imprimir conjuntament amb el seu fill Jaume.

El 30 de juliol de 1631, Sebastià va ser nomenat "estamper de la present Ciutat, y de dita Universitat", confirmant de forma oficial una funció que, com d'altres tipògrafs[324], havia anat exercint els anys anteriors:

"Quant a la supplicatio presentada per q[u]e Sebastia Matavat estamper ab la qual supplica que la present Ciutat se servesca admetrerlo en estamper de la dita Ciutat y de la Universitat del Studi General attes que ha molts anys que serveix a la dita Universitat Lo Consell ha delliberat que lo dit Sebastia Matavat sia admes segons que lo p[rese]nt Consell lo admet en estamper de la present Ciutat y de dita Universitat sens empero salari algu[n] y sols pagantli lo que estampara per dita Ciutat y Universitat"[325]

Per tant, Sebastià Matevat, com a tipògraf sense salari, cobrava per totes aquelles estampacions que li encomanava el municipi, així com la Universitat de l'Estudi General. El seu fill, Jaume († 1644), també va ser associat a l'ofici municipal[326]. És probable que per aquesta decisió s'hagués considerat o valorat favorablement l'experiència conjunta en la impressió d'obres per al lloctinent general, com ara els

[324] Per exemple, a Pere Lacavalleria, al desembre de 1629, va demanar el pagament de "la estampa de las ordinations del Studi", això és, 1350 exemplars "de las ordinations noves de la Universitat del Studi General de la Ciutat" per un valor total de 209 lliures, 9 sous i 9 diners: AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1629-1630, ff. 18v-19. Sembla que Lacavalleria fins i tot havia imprès més còpies de les ordinacions "de las que eran menester", però la quantitat final pagada pel Consell fou inferior: AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1629-1630, ff. 23r-v. A l'octubre de 1630, al mateix Lacavalleria li foren entregades 8 lliures "per 300 memorials ha estampats" sobre "com han de anar vestits los habitants en B[arcelon]a", AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1629-1630, f. 200v.

[325] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1630-1631, f. 142r-v; *Rúbriques de Bruniquer*... op. cit., 1914, vol. 3, p. 31; M. GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la historia*… p. 131.

[326] En els llibres del clavari hi trobem pagaments d'estampacions i subministraments de paper tant de forma individual com conjunta, per exemple: AHCB, *Consell de Cent, Memorial de comptes*, 1632-1633, f. 787 (Sebastià i Jaume) i f. 796 (Jaume). Malauradament, entre 1626 i 1632 existeix un buit en els memorials de comptes barcelonins.

Edictes e crides fetes, y publicades per manament del Excelentissim Senyor Don Luys Diez de Aux y de Armendariz de l'any 1626. També el seu domini de l'idioma francès: en aquell mateix any, per exemple, Sebastià va traudir al castellà una *Declaracion de las letras patentes que ha mandado despachar el Christianissimo Rey de Francia por todo su reyno* (...)[327]. Fos com fos, el càrrec va romandre en mans dels Matevat major i menor fins a la seva mort, durant la Guerra dels Segadors. L'ofici, després de Sebastià i de Jaume, fou exercit successivament per Paula Matevat (vidua de Sebastià), Josep Forcada[328], Caterina –o Catalina– Matevat (filla de Sebastià i de Paula)[329], els Cormellas (la Casa dels quals fou menada per diversos administradors) i, finalment, per Joan Pau Martí[330]. Tant Paula com Caterina també van treballar com a estamperes oficials de la Diputació del General, mentre que Martí ho féu en qualitat de llibreter[331].

---

[327] *Declaracion de las letras patentes que ha mandado despachar el Christianissimo Rey de Francia por todo su reyno, para todos sus subditos y vassallos, de que puedan tratar y negociar en el reyno del muy Catolico Rey de España, con toda libertad y seguridad. Publicadas en el Parlamento a ocho de junio 1626. Traduzido de frances en español por Sebastian Matevad, impressor de la Universidad de Barcelona*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1626.

[328] Forcada, notari reial i amo de l'antiga estampa de Llorenç Déu, solament va exercir aquest càrrec durant tres mesos: des del novembre de 1651 (AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1650-1651, f. 465v) fins al febrer de l'any següent, quan el Trentenari va acceptar una súplica de Caterina Matevat per recuperar el títol i ofici de la seva família, aleshores delmada per la pesta (AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1651-1653, ff. 123-124).

[329] "Catharina Matevat filla llegitima, y natural de Sebastia Mateva impressor y de Paula Umbert muller sua ja defuncts", AHCB, *Notarial*, III, 21, Pere Trelles, *Testament de Caterina Matevat*, 9-III-1675. El testament havia estat signat per Caterina el 26 de juliol de 1664. Vivia en el carrer de la Claveguera del Pi, davant de la rectoria de Nostra Senyora del Pi. Sobre els seus béns: AHPB, Francesc Cotxet i Soler Ferran, *Liber primus inventariorum et encantuum*, 1661-1682, ff. 142-146v. Amb la mort de Caterina, el càrrec d'estamper de la Casa de la Ciutat va passar a mans de Teresa Cormellas, vídua de Sebastià de Cormellas: AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1675, f. 86v. El 1691, quan el fill de Teresa, Josep Cormellas, va assolir la majoria d'edat, la mare va aconseguir que el Consell de Cent el reconegués com a estamper de la Ciutat: AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1691, f. 279v.

[330] Josep Cormellas, doctor en Lleis, va cedir el càrrec de tipògraf oficial a Joan Pau Martí (1700) i li va vendre la impremta familiar (que no es féu efectiva fins 1703, AHPB, Francesc Serra, *Quinzè manual*, 1703, ff. 180-193v) –agraïm, de nou, al professor Burgos la referència notarial–. L'ofici d'estamper oficial de la Ciutat va desaparèixer arran del desenllaç del conflicte successori. Poc abans que es constituís el nou ajuntament borbònic, el 1718, Felip V va promulgar una reial cèdula que regulava el finançament de Barcelona i que va acabar amb l'organització secular del Consell de Cent, si bé, sobre el paper, es reservaren 72.939 rals i 6 maravedís per a despeses diverses (carrers, fonts, obres públiques, etc.) entre les quals s'hi comptava la "impremta de lo que ocurre en la ciudad", *Real cedula de dotacion, en la qual su magestad establece, y declara el nuevo reglamento de gastos annuales del Cuerpo Politico del Comun de la Ciudad de Barcelona, con expression de los oficios que deben quedar existentes, y los que restan suprimidos. Dada en San Lorenzo el Real à diez y seis de setiembre de mil setecientos diez y ocho*, con licencia de los Superiores, Barcelona, por Joseph Texidò impressor del rey nuestro señor, p. 6.

[331] "En aquest die [21 de juliol de 1650] ses senyories nomenaren per stamper del General a Paula Matauat, viuda stampera de la present ciutat", DGC, vol. VI, anys 1644-1656, p. 423; "Dissabte, a X [maig de 1653]. En aquest die feren nominació de las personas de Catharina Mathevat, donant y concedint-li licència per a què puga estampar totes les scriptures y altres papers a obs de la Generalitat, comforme li serà ordenat", DGC, vol. VI, anys 1644-1656, p. 563; Altres nomenaments posteriors: DGC, vol. 7, anys 1656-1674, pp. 294 (any 1668) i 426 (1671). Joan Pau Martí va ser designat llibreter del General el 3 d'agost de 1689, DGC, vol. IX, anys 1689-1701, p. 2 (tot i que ja consta com a llibreter "de vostra senyoria" una mica abans, en una súplica intercalada entre els ff. 1318 i 1321 del trienni 1686-

Gairebé no seria necessari comentar que un títol com el d'estamper oficial de la Ciutat de Barcelona era un ofici "de gràcia" prou desitjat: tant pel seu prestigi com pels guanys econòmics que podia generar –malgrat que les autoritats no sempre podien satisfer els pagaments amb rapidesa–. No ens hauria d'estranyar, doncs, que el càrrec fos objecte de disputes o rivalitats personals i corporatives. Així, per exemple, una sèrie de tipògrafs (Rafel Figueró major i menor, Martí i Rafel Gelabert també pare i fill, Joan Jolis, Francisco Guasch, i Josep Llopis) demanaren la inhabilitació (gener de 1701) de l'esmentat Joan Pau Martí[332] davant del Consell de Trenta-sis: argumentaven que Martí no era impressor sinó llibreter i que, per tant, tècnicament, "no era idoneo, y suficient per a obtenir, y persistir ab la gracia"[333]. Martí († 1722) era membre de la Confraria dels Llibreters des de 1684, però també menava una estampa amb onze operaris que abans havia pertangut al doctor Josep Cormellas. Comptà amb el treball, i els coneixements tècnics de l'ofici, del tipògraf Francisco Barnola. La Confraria dels Llibreters va donar suport a Martí i, finalment, fou ratificat en el càrrec (març) després d'un rebuig o inhabilitació inicial[334].

La figura de l'estamper oficial de la capital catalana, tot i que relativament primerenca[335], no era pas excepcional. Altres localitats hispàniques disposaven de tipògrafs oficials molt abans que Barcelona: a Pamplona hi publicava un impressor del Regne de Navarra, a qui el Consell Reial i les Corts li encomanaven treballs regulars. A

1689). Martí va exercir aquest càrrec d'ençà d'aleshores i fins a la fi de la Guerra de Successió: DGC, vol. IX, anys 1689-1701, pp. 280 (1692), 519 (1695), 948 (1698), i vol. X, anys 1701-1713, pp. 2 (1701), p. 512 (1704), p. 806 (1707), i p. 1040 (1710).

[332] Per la renúncia de Josep Cormellas, Joan Pau Martí fou nomenat estamper oficial de la Ciutat al final de desembre de l'any 1700, AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1700-1701, f. 40v.

[333] *Excelentissim senyor. Per la renuncia que feu lo doctor Josep Cormellas en ma, y podèr dels excelentissims senyors concellers,* (...), Barcelona, en la estampa de Joan Pau Marti, llibrater y estamper. Al final del document: "Altissimus. Balart". Vide també AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1700-1701, ff. 53v-55.

[334] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1700-1701, ff. 126v-127.

[335] La primera menció d'un estamper oficial de la Diputació del General, almenys segons els *Dietaris*, data del 21 de juliol de 1650 (vide la nota anterior). Això no obstant, des de la introducció de l'art de la imprenta al Principat, diversos tipògrafs van rebre encàrrecs de la Generalitat: les estampacions de les constitucions ("a despeses" d'algun llibreter o per manament dels mateixos diputats i oïdors de comptes), ordinacions, crides, memorials, etc. De fet, sabem que el barceloní Gabriel Nogués havia estat nomenat "impressor de la Diputació" anys abans de la Guerra dels Segadors: el 1639, per exemple, va estampar unes *Replicas a los puntos que en respuesta de la relacion (quisose dezir alegacion) que se imprimio por los Deputados del General de Cathaluña, han nuevamente salido à luz por parte de los Ministros Reales* "por mandado de los Señores Deputados" (un exemplar a la Médiathèque de Perpinyà, dins del recull factici "Révolution de Catalogne de 1640: collection de pièces tant imprimées que manuscrites relatives à la révolution de Catalogne de 1640", Rés. 785 v.1, f. 171 [332]; Altres: BC, F. Bon. 540; Biblioteca Episcopal de Vic, R. 4.441. Top. 45/405). També treballaren per a la Diputació catalana Antoni Lacavalleria i Josep Forcada.

partir de 1567, per exemple, aquest càrrec i dignitat va ser exercit per Adrián de Amberes, el qual publicava la legislació del regne navarrès, juntament amb els "documentos necesarios para asuntos relacionados con los procesos civiles (cartas de poder y procuración, cartas de fianzas, cartas de obligación), además de otras disposiciones oficiales de gremios, e instituciones públicas (aranceles, reglamentos, estatutos)"[336]. Així doncs, per què entre 1624 i 1631 el Consell de Cent va instituir el càrrec de tipògraf oficial? Sens dubte, per tal de gestionar la informació impresa d'una manera més efectiva en un context polític força agitat: aquests anys van ser testimonis del projecte de la "Unión de Armas" del comte-duc d'Olivares, de les tensions a les Corts –inconcluses– de 1626-1632, i dels intents secessionistes de Perpinyà i dels comtats del Rosselló i la Cerdanya (1627). A Europa, el 1618, havia començat un conflicte que seria conegut com la "Guerra dels Trenta Anys", una guerra que es lliurà tant als camps de batalla com a les premses tipogràfiques. La impremta barcelonina, per tant, va estar molt ocupada en la manufactura de memorials i altres peces de circumstàncies que responien a les diverses conjuntures.

Quins foren els materials portadors d'informació estampats pels tipògrafs del Consell de Cent? Destacarem dos tipus d'impresos informatius: en primer lloc, els pràctics i, segonament, els polítics. Dins la primera categoria, els documents pràctics, els tipògrafs oficials van imprimir una gran quantitat de treballs de "remenderia" d'utilitat immediata: crides, cartells, cartilles d'avisos, bitllets amb ordres o notificacions, "billets per lo convidar al morbo", butlletes pel sitger, pòlisses pel preu de la farina, etcètera[337]. Uns papers efímers que es multiplicaven segons les necessitats del moment, com ara durant la Guerra dels Segadors. Avui dia, aquest conflicte és recordat per la historiografia com un episodi que, dins del context de la Guerra dels Trenta Anys, va mobilitzar les premses manuals d'un i altre bàndol per a la conquesta de l'opinió a través de l'edició de peces publicístiques i de fullets informatius (la premsa)[338]. Per contra, és molt menys coneguda la manufactura d'informació pràctica, imprescindible per a la gestió municipal i la conducció de la guerra. Vegem-ne alguns exemples. A

[336] M. I. OSTOLAZA ELIZONDO, *Impresores y libreros en Navarra durante los siglos XV y XVI*, Pamplona, 2004, p. 38.
[337] Per citar un sol exemple, "Item [el llibreter Rafel Vives] doni a Sebastia Matevat dos raymes paper genoves net de costera per stampar polices de pes de la farina lo qual doni per ordre de mn. Sabata – 3 ll 4 s", AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1631-1632, f. 459.
[338] Vide, per exemple, l'estudi recent de Xavier Torres, *La Guerra dels Segadors*, Lleida-Vic, 2006, pp. 153-184.

l'agost de 1640, el clavari Jeroni de Gaver va registrar el pagament de cartilles, bitllets i cartells estampats per Jaume Matevat:

"Deu la ciutat de Barcelona a Jauma Matevat estamper de dita ciutat nou lliuras y dos sous y per la estam de tres cartillas per enviar als llochs de dafora acerca del negoci del llançar la neu, lleña, carbo y altres manteniments, y tambe sisents bitllets de convidar als senyors juristas per a convidarlos que vagen al portal a fer guarda, y axo se·s estampat per ordre dels s[enyo]rs Consellers y Vint y quatrena de Guerra y es lo següent.

Primo, un cartell per alsar somatent per los llochs de dafora quant llansaran la neu y demes provisions al rech y sen han fet de copias trecentas valen – 2 ll 10 s

2.º un altre cartell per enviar en correspondencia del primer que ana per alsar somatent, pera se abstiguessen de dit somatent, y sen han fet de copias trecentas y sinquanta valen – 2 ll 10 s

3.º un altre cartell per enviar per la vegaria en correspondencia del primer dalt dit y sen han fet de copias docentas paper y mans valen – 2 ll 10 s

4. uns billets pera convidar als s[enyo]rs juristas pera q[u]e vagen als portals a fer guarda se na·n fet sicents paper y mans valen – 1 ll 13 s

(...)"[339]

Més endavant, el 3 de gener de 1641, els llibres del clavari tornen a recollir altres despeses tipogràfiques del mateix Jaume:

"Deu la Ciutat de Barcelona a Jauma Matevat estamper vint y sinc lliuras dich 25 ll y son per la estampa de docents cartells de morbo, una rayma y mitja de cartillas per donar als q[ue] ha[n] de posar als hostals, dos raymas y mitja de las cartas de la Magestat, trecents cartells de pasaports pera lo sr conseller Terç, una rayma de billets per donar als qui tenen carroças, una rayma de cartas pera enviar als Grandes de totas las parts del mon quatrecents cartells pera donar a las iglesias pera tenir los S[antíssi]m Sacrament patent per negocis de guerras, quatracents cartells de las Ordinacions del any 1632 per a donar cada any al primer de Consell de Cent que·s te, y tambe trescents cartells pera enviar als llochs de la recollita pera enviar gent, provisions, al camp y totas las ditas impressions pujan las ditas vint y sinch lliuras"[340]

Altres pagaments per tots aquests i altres tipus de materials estampats també consten a les deliberacions de la Junta de Guerra:

"Item deliberan que sien pagades a Jaume Mathevat stamper vint y sinch lliures a ell degudes per lo estampar molts y diversos papers per compte de la p[rese]nt ciutat fins lo die de vuy conforme lo compte y perço de g[ràcia] y f[aedora]s – XXV ll"[341]

[339] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1640-1641, f. 19.
[340] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1640-1641, f. 849.
[341] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions de la Junta de Guerra*, 1640-1641, f. 194v.

I en el *Registre de Deliberacions* dels consellers. Citem un exemple d'aquesta mena de pagaments, en aquest cas a Paula Matevat:

"*Dicto die* [13-VIII-1648]. Los s[enyo]rs consellers tots sis ajuntats deliberen que sien pagades a Paula Matevat estampera dotse lliures deu sous per los papers ha estempats p[el] servey de la p[rese]nt ciutat lo p[rese]nt any de 1648 conforme lo compte donat [i] per ço de extra – XII ll X s"[342]

Podríem aportar molts d'altres exemples, però creiem que aquests són suficients. Fins a la desaparició del Consell de Cent amb la Guerra de Successió, els seus estampers van continuar manufacturant tota mena de papers de consum immediat, tant per a ús intern com per a la utilitat pública, tal com ho reflecteixen els memorials de comptes[343]. Una pràctica que, en major o menor mesura, es repetia a la resta de municipis catalans de certa rellevància, com Lleida, Girona, Perpinyà i Tarragona. A Lleida, entre 1629 i 1644, hi treballà Enric Castany (o Castañ)[344] que, com era tradicional, rebia una ajuda de costa de 10 lliures anuals. Al seu taller hi acudien "los Paheres para la impresión de cuantos documentos necesitaba el *Consell General*". Els llibres del racional lleidatà així ho testimonien: al febrer de 1642, Castany, "impressor de la Universitat", va estampar 4 mans de butlletes; butlletes "per avisar a les villes circunschrites perque vinguessen a trevallar en las fortificacions"; per a donar llicència de vendre vi; i per aposentar els soldats[345]. La seva vídua també va imprimir per al Consell General i, a la darreria del segle XVII, entre 1681 i 1695, l'aragonès Jaume Magallón, "impressor de la Ciutat y Estudi General", es féu càrrec de governar l'estampa de la Paeria (davant de la insuficiència de les 10 lliures d'ajuda, la Paeria decidí adquirir una casa per al tipògraf i una "estampa i aparatos adherents")[346]. A Girona, els jurats van confiar les seves impressions a tipògrafs locals com Gaspar Garrich menor (qui també era llibreter) i els

[342] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1648, f. 284.
[343] En canvi, les deliberacions municipals, que cal posar en relació amb els memorials de comptes, no solen ser tan detallades –no era, lògicament, la seva funció–, per exemple: "Item deliberan que sien pagades a la pº Catherina Matevat viuda vint y quatre lliures deu sous a ella degudes per diversas cosas que per servey de la pnt Ciutat estampa conforme lo compte de y per ço de general ad.o – XXIIII ll X s", AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1674-1675, f.105v.
[344] Sobre Castany vide R. SOL i C. TORRES, *La impremta de Lleida (segles XV-XIX)*, Lleida, 1996, pp. 58-60.
[345] M. JIMÉNEZ CATALÁN, *La imprenta en Lérida. Ensayo bibliográfico (1479-1917)*, ed. dirigida per L. González, equip editor M. A. Aguado i M. Llovera, Lleida, 1997, pp. 32-34. Aquesta obra de Manuel Jiménez Catalán havia romàs inèdita des de 1917.
[346] R. SOL i C. TORRES, *La impremta*... op. cit., pp. 69-71. Vidé, també, P. SANAHUJA, *Antiguos impresores y libreros de Lérida*, Lleida, 1944.

Jeroni Palol –pare i fill–[347], mentre que els cònsols de Perpinyà encomanaren a Lluís Roure i a Esteve Bartau l'estampació de sermons, crides i edictes, tarifes de preus, etcètera[348]. A Tarragona, en canvi, sembla que fou l'Església la principal institució que impulsà i se serví de l'art de la impremta: dos tipògrafs com Felipe Mey (actiu a la ciutat entre 1577 i 1587) i Gabriel Robert (1618-1640) van ser protegits pels arquebisbes don Antoni Agustín i don Antonio Pérez, respectivament, els quals els permeteren instal·lar les seves premses al mateix palau episcopal[349]. Fins i tot, la impremta oficial del Consell de Cent barceloní i la tarragonina de Robert (o Roberto) s'enfrontaren a través de la publicació de memorials l'any 1634, quan el Consell de Cent i el Capítol catedralici de Barcelona es disputaren els drets sobre una font d'aigua: els Matevat van estampar diversos memorials de la Ciutat Comtal, mentre que Roberto féu el mateix amb les al·legacions elaborades pel Capítol i presentades davant de l'arquebisbat de Tarragona[350].

A la informació pràctica emanada del Consell de Cent s'hi afegia i, en ocasions, combinava, la política. Amb altres paraules, sovint les fronteres tipològiques no són gens clares i, per exemple, algunes crides poden ser classificades tant dins la categoria de la informació política com de la pràctica. En qualsevol cas, ens centrarem breument en la impressió d'un gènere polític (i publicístic) de gran significació durant el Sis-cents: els memorials de la Ciutat, dins dels quals s'inclouen algunes peces editorials majors aparegudes durant la Guerra dels Segadors. L'edició de memorials polítics i jurídics de la Ciutat de Barcelona va ser una constant durant l'època, un fet gens sorprenent en una societat fortament jerarquitzada i impregnada de concepcions legals,

---

[347] El 1637, per exemple, a Garrich li fou encarregada l'estampació d'unes *Crides y ordinacions* (...) *à fi y effecte de recollir tots los pobres de la dita ciutat, y llimits de aquella, en lo Hospital de Nostra Senyora de la Misericordia* (...), AMGi, *Manual d'acords*, 1637, ff. 65-68v (fol. moderna en llapis); Sobre els Palol, vide el nostre capítol 6, epígraf "Els tiratges", i E. MIRAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, pròleg de J. M. Marquès, Girona, 1988, pp. 36-39.

[348] Vide D. SERRA i KIEL, *Bibliografia nord-catalana*, Barcelona, 1996, pp. 22-24 (s. XVII, núm. 12, 16, 17, 19, 20 i 21).

[349] Á. del ARCO y MOLINERO, *La imprenta en Tarragona. Apuntes para su historia y bibliografía*, Tarragona, Imprenta de José Pijoan, 1916, p. 160.

[350] *Por la Ciudad de Barcelona, y Francisco Sossies maestro de las fuentes, con el Cabildo de la Iglesia Maior acerca de las censuras declaradas contra el dicho Sossies* [Rossell advo. Civit., Fontanella V.I.D], Barcelona, en casa de Sebastian y Jayme Matevad impressor de la Ciudad, y de su Universidad, año 1634; i *Por el Cabildo de la Iglesia Mayor de Barcelona con Francisco Socies maestro de las fuentes de dicha ciudad* [Paulus Vinader Decretorum Doctor, Gaspar de Salvador V.I.D., Vt Joannes Castillo S.T.D Offic. et Vit. Gen.], con licencia, en Tarragona, por Gabriel Roberto año 1634. Altres memorials impresos es poden trobar dins del següent volum factici: BSDG, Fons antic, *Memoralium diversorum*, 946-1296.

on advocats i jutges constituïen una elit socialment ascendent[351]. En la impressió d'aquesta mena de publicacions no sols hi participaren els estampers oficials sinó que, particularment en temps extraordinaris, també foren encarregades a altres tipògrafs barcelonins. Així, a les acaballes de 1644, el clavari Felip de Boxadors va haver de pagar la impressió de sis centenars de memorials a l'estamper Gabriel Nogués:

"Deuhen los molt ill[ustr]es señors concellers de la p[rese]nt ciutat de Barna a Gabriel Nogues estamper per aver estampats siscents memorials que cada memorial te tres fulls que a raho tres lliures lo full val nou lliures dich – 9 ll"[352]

Tot i que existeixen excepcions, com el "Memorial de la cobertura" de l'any 1632[353], normalment els títols concrets no eren anotats o bé eren poc específics (o no tant com desitjaríem):

"Item 25 a Sabastia Mathevat mija ray[ma] paper per stampar un memorial de la Cort – ll 15 d"[354]

[351] Vide J. S. AMELANG, "Barristers and judges in early modern Barcelona: The rise of a legal elite", *The American Historical Review*, vol. 89, 5 (1984), pp. 1264-1284; Id., *La formación de una clase dirigente. Barcelona 1490-1714*, traducció de J. Beltrán Ferrer, Barcelona, 1986, pp. 77-80.

[352] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1644-1645, f. 918. Lamentablement, la resta del compte és pràcticament il·legible a causa de la humitat.

[353] Segons els llibres del clavari, d'aquest memorial en defensa del privilegi de cobertura dels consellers davant del rei se n'estamparen 1500 exemplars (AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1632-1633, f. 787r-v): *Por la Ciudad de Barcelona, en justificacion de la prerogativa que tiene de cubrirse y sentarse sus conselleres delante del Rey nuestro señor* (...), Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1632, [2], 38, [2] p., 2º (a port. exhibeix un gravat calcogràfic amb les armes de la ciutat signat per Jean de Courbes). Aquest títol també va ser publicat "en la emprenta de Lorenço Déu" i venut a la mateixa impremta i a casa del mercader de llibres Miquel Gracià (d'aquesta edició, més rara, se'n conserva un exemplar a la BLM, R. 1487, relligat dins la col·lecció factícia "Ciutat de Barcelona. Altres coses", núm. 16). El privilegi també va ser defensat a través d'altres memorials favorables a la pretensió dels consellers: els *Discursos polyticos sobre la justa pretension que los concelleres de la insigne ciudad de Barcelona tienen de cubrirse delante su Real Magestad*. Compuestos por el doctor Dimas Porta, Barcelona, Pedro Lacavalleria, vendense en casa de Andres Roure, 1632, [6] f., 2º; *Memorial con que se responde a otro presentado a los concelleres de la ciudad de Barcelona y justifica la pretension de la Ciudad en lo que toca a la cobertura*, de Diego López de Gardeny, Barcelona, Pedro Lacavalleria, vendese en casa de Andres Roure, 1632, [4] f., 2º; i *Discurso con que se responde a otro presentado a los muy ilustres señores concelleres de Barcelona en orden al cubrirse y alçar el dissentimiento de la Ciudad* de Pedro Antonio Joffreu, Barcelona, Pedro Lacavalleria, 1632, [10] f., 2º. Tots aquests i altres títols, llevat del segon que hem esmentat, es poden consultar a la BDSG dins del següent volum factici del fons antic: *Memoralium diversorum rerum*, 946/1296 (amb un ex-libris ms. de "Joannis Noguera olotens." i un índex "per Baudilium Carles" del 1638), 1, 49 i 39, respectivament.

[354] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1632-1633, f. 673. El 1640, el llibreter Joan Sapera va subministrar paper per estampar memorials de la Ciutat per ordre dels consellers i de la Vint-i-quatrena de Guerra als tipògrafs oficials (Sebastià i Jaume Matevat) i al també estamper Pere Lacavalleria, els quals el reberen el 8 de novembre: AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1640-1641, f. 347.

"Item ab dits vots y parer deliberan que sien pagades a Jaume Matevat estamper vint lliures a bon compte del memorial estampa per servey de la Ciutat y perço de Guerra y fortif[ica]t[ion]s – XX ll[355]

Aquest tipus de material o gènere d'estampa, escrit per juristes i teòlegs i concebut com un instrument reivindicatiu o de combat polític, es destinava a informar i a persuadir un públic consumidor força ampli, lletrat principalment, almenys segons es desprèn del volum de les impressions d'alguns títols: 1500 exemplars era una xifra que corresponia als tiratges usuals de l'antic règim tipogràfic[356]; i aquest és precisament també el nombre de còpies publicades del mencionat "Memorial de la cobertura", imprès pels Matevat per ordre dels consellers, i que, segons l'artesà barceloní Miquel Parets, "la jent ne compraven moltísims"[357]. Ara bé, en algun cas, el "memorial" no era una "simple" peça de circumstàncies amb una extensió curta o moderada, sinó que es tractava d'algun opuscle o llibre de major importància editorial (i política), com les diverses edicions de la *Proclamacion catolica* de Gaspar Sala i Berart, un títol cèlebre dins la publicística catalana de la Guerra dels Segadors: a Pere Lacavalleria li van ser pagades 266 lliures, "feta gratia de sis liures", per l'estampació del "manifest, o, memorial que ultimament ha fet la p[rese]nt ciutat de sos serveys fets al rey n[os]tre s[enyo]r", és a dir, la citada "Proclamacion" (tal com fou escrit al marge de les *Deliberacions de la Junta de Guerra*)[358]. Com veurem a continuació, aquesta mena de publicística, a més de constituir una preocupació bàsica dins de la política editorial del Consell de Cent, també pot ésser considerada no només una forma de "propaganda" sinó també d'informació.

Malgrat que en aquest treball ens centrem en la informació política d'una extensió breu o relativament poc extensa, no podem, però, deixar d'oferir alguns comentaris molt succints sobre l'edició municipal de la publicística de guerra elaborada per autors com

[355] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions de la Junta de Guerra*, 1640-1641, f. 109. La deliberació és del setembre de 1640.
[356] Ben entès, les autoritats i els oficials municipals fixaven el nombre de còpies i, sovint, les xifres eren molt inferiors (per exemple, en el cas d'alguns documents d'ús intern). Vide, a més del capítol 6, la transcripció de dos comptes de les impressions degudes a Jaume Matevat pel Consell de Cent (1633) i a Rafel Figueró per la Generalitat (1703), respectivament, reproduïts a l'annex, 3.
[357] M. PARETS, *Crònica*, a cura de M. R. Margalef, estudis introductoris de J. S. Amelang, A. Simon i X. Torres, Barcelona, 2011, llibre I/1, vol. I, p. 311. Fra Gaspar Vicens, prior del convent de Santa Caterina, va copiar el "Memorial en justificacion de la prerrogativa que tiene la Ciudad de Barcelona de cubrirse y sentarse sus conselleres delante del rey", UB, ms. 1010, ff. 59-[68v] (56-65v).
[358] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions de la Junta de Guerra*, 1640-1641, f. 138v.

Gaspar Sala i Francesc Martí Viladamor. De l'esmentada *Proclamacion catolica*[359] del predicador agustí Sala en coneixem prou bé les vicissituds editorials: des de les acaballes de 1640 i fins 1641, se n'imprimiren 5 edicions en castellà a càrrec de Sebastià i Jaume Matevat (els tipògrafs oficials barcelonins), Pere Lacavalleria, Sebastià de Cormellas, i Jaume Matevat (un parell d'edicions en quart)[360], és a dir, un total de 8000 a 8500 exemplars, bona part dels quals foren enquadernats pel llibreter Joan Sapera (o Çapera)[361]. Aquesta obra, dedicada "a la magestad piadosa de Felipe el Grande" en nom dels consellers i del Consell de Cent, era una "barreja de memorial de greuges, tractat polític, manifest bèl·lic i centó historiogràfic"[362]. O, tal com la descrigué un dels seus coetanis, el ferrarès Maiolino Bisaccioni, es tractava d'una "scrittura in vero bella, & artificiosa non meno che erudita, ma così difusa" (1653). Menys favorable, en canvi, s'havia mostrat el 1642 José Pellicer de Ossau y Tovar, el cronista major de Felip IV, amb aquesta *Proclamacion* "publicada por los catalanes": "una compilacion afectadissima de algunas historias passadas de aquel Principado i un sumario apocrifo de los sucessos presentes", o sigui, "un monstro de papel i tinta"[363]. Fos un "monstre" imprès o, contràriament, una obra "de ángeles del cielo" (tal com la qualificà un erudit de la Cort), era un llibre que, en bona part, informava sobre l'actualitat de la conjuntura política i religiosa de la Catalunya del començament de la Guerra dels Segadors.

---

[359] Sobre la publicació de la *Proclamación católica*, vide B. de RUBÍ, *Un segle de vida caputxina a Catalunya 1564-1664. Aproximació històrico-bibliogràfica*, Barcelona, 1977, pp. 631-635, esp. nota 4; K. NEUMANN, "La justificación «ante el mundo». Difusión y recepción de la propaganda catalana en Europa en 1640", *Pedralbes*, 18, 2 (1998), pp. 373-381; A. SIMON i K. NEUMANN, "estudi introductori" a G. Sala, *Proclamación católica a la magestad piadosa de Filipe el Grande rey de las Españas, y emperador de las Indias nuestro señor. Los conselleres y Consejo de Ciento de la Ciudad de Barcelona*, edició facsímil, Barcelona, 2003, pp. 3-49; i C. PIZARRO CARRASCO, "Imprenta y gobierno…" op. cit., pp. 155-156.

[360] Per a la identificació d'aquestes edicions barcelonines, vide A. SIMON i K. NEUMANN, "estudi introductori"... op. cit., p. 27-29.

[361] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions de la Junta de Guerra*, 1640-1641, f. 150r-v. "Item ab dits vot y parer deliberam que sien pagades a Joan Sapera llibreter siscentes una lliura y sis sous a ell degudes per lo preu y valor del paper ha donat per estampar los memorials ha estampat Sebastia y Jaume Mathevat y Pere Lacavalleria y per encodernar molts de dits memorials conforme lo compte y perço de g[ràci]a y f[aedora]s".

[362] A. SIMON i K. NEUMANN, "estudi introductori"... op. cit., p. 25.

[363] M. BISACCIONI, *Historia delle guerre civili di questi ultimi tempi, descritta dal co. Maiolino Bisaccioni gentilhuomo ordinario della Camera del Rè Cristianissimo, e suo cavalliere. In questa seconda editione ricorretta, et in molte parti accresciuta*, Bolonya, per Carlo Zenaro, 1653, p. 228 (la mateixa pàgina en la impressió veneciana de Francesco Storti d'aquell mateix any); J. PELLICER, *Idea del Principado de Cataluña. Recopilacion de sus movimientos antiguos i modernos y examen de sus privilegios. Primera parte*, Anvers, por Geronimo Verdus, 1642, pp. 434 i 436.

Apareguda en el context de l'amenaça d'invasió del Principat per part de les tropes castellanes, a l'octubre del 1640, el seu fi immediat era informar el monarca i els membres de la Cort de la violació dels privilegis o de les llibertats catalanes i, en definitiva, persuadir-los que les "novetats" de la política del comte-duc d'Olivares i del protonotari Jerónimo de Villanueva no conduïen sinó a la ruïna de la monarquia. La informació sobre el present estat de Catalunya era, doncs, una part constitutiva de l'obra: el problema de l'allotjament de les tropes a la província (contrari a les constitucions) i el comportament "sacríleg" d'aquesta soldadesca; la "Conmocion de los segadores, dia del Corpus Christi" (cap. XI); el saqueig de Perpinyà (cap. XII); etcètera. Era informació esbiaixada o partidista, és clar, amb silencis i exageracions, però es tractava d'informació política al cap i a la fi. Una altra prova, si cal, d'aquest component informatiu és la següent: el text també oferia a la llum pública varis intercanvis epistolars entre els consellers, el mateix rei o el bisbe de Girona, i s'informava al monarca dels perills que amenaçaven la corona en el context de la Guerra dels Trenta Anys: nodrint-se dels *Sucesos principales de la monarquia de España en el año de mil i seis cientos i treinta i nueve* del marquès Virgilio Malvezzi del Consell de Guerra de sa majestat, s'advertia que "Flandes està aventurada. Las cosas de Saboya ya peligrosas. Las de Borgoña no muy sanas. Las de Alemania infelices. Italia desma[n]telada. España amenaçada. Sus provincias lastimadas"[364].

Aquest encàrrec institucional a fra Gaspar Sala, la *Proclamacion*, era, en resum, un text que navegava entre la propaganda, la dissimulació (el rei "desinformat" o "enganyat" pel "valido") i la informació política. Per això, i per assolir una major difusió més enllà dels cercles cortesans, l'obra va ser publicada, també en castellà, a Portugal, i va ser traduïda al francès (almenys 4 edicions), al flamenc i, parcialment, a l'italià (Vittorio Siri, propagandista al servei dels cardenals Richelieu i Mazarin, en va divulgar una part important a *Il mercurio overo historia de' correnti tempi*, un tipus de publicació iniciada el 1644 que, com ha assenyalat Sergio Bertelli, oscil·lava entre la

[364] Citem a partir d'un exemplar de la tercera edició conservat a l'ACN: [G. SALA], *Proclamacion catolica a la magestad piadosa de Felipe el Grande rey de las Españas, y emperador de las Indias nuestro señor. Los Conselleres, y Consejo de Ciento de la Ciudad de Barcelona*. Año 1640 [Barcelona, Pere Lacavalleria], 4º, 260 p. + 2 f., diversos ex-libris i anotacions manuscrites coetànies ("Pertany à la casa del Soler"). La citació és a la p. 231.

història i el "periodisme")[365]. L'obra, efectivament, va tenir una distribució molt àmplia: va ser enviada als representants polítics de la resta dels territoris de la Corona d'Aragó (Aragó, València i Mallorca); a Madrid, on, tot i la ràpida prohibició inquisitorial[366], va ser llegida per diversos membres de la Companyia de Jesús[367]; a Itàlia, cercant el favor papal; a França, on fou molt ben acollida per Richelieu; etcètera[368]. Fins i tot va ser venuda –tal com han indicat Antoni Simon i Karsten Neumann– a les fires del llibre de Leipzig i de Frankfurt el 1641. I fos com a precaució o davant del perill real que algun exemplar arribés a les possessions hispàniques d'Amèrica, l'obra de Sala també va ser perseguida al Perú colonial[369]. En definitiva, i com podem llegir a les *Deliberacions de la Junta de Guerra*, l'objectiu era que el contingut del memorial de Sala fos "a tot lo mon notori":

"Die VI mensis [~~novembris~~] octobris MDCXXXX. Item ab dits vots y parer deliberan que se anomenen quatre persones ab tots estaments de la p[rese]nt Junta les quals se conferescan ab totes les persones de negoci que tenen correspondentia per diverses parts del mon als quals puguen dites quatre persones donar copias de la Proclamatio, o, memorial stampat per ordre de

[365] S. BERTELLI, *Rebeldes, libertinos y ortodoxos en el Barroco*, trad. de M.-A. Galmarini i P. Rodríguez Sadurní, Barcelona, 1984, p. 157. Vide, també, F. DE CALLIÈRES, *The art of diplomacy*, editat per H.M.A Keens-Soper i K. W. Schweizer, Nova York, 1994 [1716], p. 95.

[366] Segons Narcís Feliu de la Peña, quan el contingut de la *Proclamación* es féu públic a la capital dels Àustria, s'ordenà l'empresonament del "P. lector Chrisostomo religioso francisco que introduxo en Madrid dichas Proclamaciones, y que las prohibiesse el Santo Tribunal de la Inquisicion en la Corte", N. FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*... op. cit., t. III, llibre XX, cap. V, p. 271.

[367] A través de les cartes d'alguns pares de la Companyia de Jesús, editades per la Real Academia de la Historia dins la col·lecció "Memorial Histórico Español", podem comprovar aquesta recepció: per exemple, i prou sorprenentment, un jesuïta va escriure el següent al pare Pereyra: "Háme dicho un hombre muy docto y ejemplar que lo vió antes que la Inquisicion lo mandase recoger, que no parece obra de catalanes, sino de ángeles del cielo; es papel de grande erudicion y muy conforme á la necesidad del tiempo. El Señor sea con nosotros y nos ayude", *Memorial histórico español. Colección de documentos, opúsculos y antigüedades, que publica la Real Academia de la Historia*, Madrid, en la imprenta nacional, 1862, t. XVI, "Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús sobre los sucesos de la monarquía entre los años 1634 y 1648", t. IV (des de 22 de setembre de 1640 a finals de gener de 1643), p. 47. Tot i la prohibició a les terres hispàniques, i una vegada passades les commocions de 1640, l'obra no caigué en l'oblit, una prova d'això és que a les acaballes del segle XVIII, durant la Guerra Gran (1793-1795), l'agustí Juan Izquierdo i Capdevila va pronunciar una oració per a la benedicció de les banderes del Batalló Primer de Catalunya pouant les dades històriques en la *Proclamacion*: *La lealtad mas acendrada. Oracion que en la solemne bendicion de banderas del Batallon I.º de Barcelona celebrada el dia 9 de setiembre de 1793 en la iglesia de Nuestra Señora de las Mercedes protectora del mismo batallon, dixo el R.P.M. Fr. Juan Izquierdo i Capdevila doctor en sagrada theologia, examinador sinodal, prior del real convento de N.P.S. Agustin de Barcelona, vicario provincial, i comisionado en la mui ilustre junta &c.*, Barcelona, Por la viuda Piferrer, impresora de S.M. [1793 o post.], pp. 14-15.

[368] Sobre la distribució de la *Proclamacion*, vide A. SIMON i K. NEUMANN, "estudi introductori"... op. cit., pp. 45-47 (i les referències bibliogràfiques que aporten); i E. ZUDAIRE, *El conde-duque y Cataluña*, Madrid, 1964, p. 384.

[369] P. M. GUIBOVICH PÉREZ, *Censura, libros e inquisición en el Perú colonial, 1570-1754*, Sevilla, 2003, pp. 218 i 326. Les prohibicions també van afectar altres publicistes catalans, com Martí Viladamor i les seves obres *Noticia Universal de Cataluña* (p. 370, prohibició del 30-VI-1654), *Praesidium inexpugnabile Principatus Cataloniae* (p. 337, prohibició de 1648) i *Defensa de la autoridad real en las personas eclesiasticas del Principado de Cataluña* (p. 350, prohibició de 1651).

la present Ciutat y que aquestes remetan a les persones confidents en les parts ahont tindran correspondenctia peraque aquells donen à diverses persones principals y convenients à effecte que lo contengut en dit memorial sie a tot lo mon notori y que no sie publicat en Bar[celon]a sens deslib[erati]o dels s[enyo]rs consellers y 24.na"[370]

I fou, veritablement, una obra prou notòria a "tot lo mon" –o gairebé–, destinada en primer lloc a un públic influent, amb el monarca i la Cort al capdavant: en paraules de Luca Assarino –escriptor polític al servei de Felip IV–, la *Proclamacion*, acompanyada d'altres escrits, "fuorono mandati à Madrid à molti Grandi, e particolarmente all'Infanta D. Margarita Monaca, perche arrivassero à gli occhi del Rè"[371]. Arribés o no als ulls reials gràcies a la distribució organitzada pel Consell de Cent i, més endavant, també per les autoritats franceses, la *Proclamacion catolica* no fou únicament coneguda entre els cercles cortesans (olivaristes i contraris al comte-duc), els mateixos representants de la terra (els consellers i els membres de la Vint-i-quatrena de Guerra se'n repartiren almenys 740 exemplars), la jerarquia eclesiàstica, o entre els propagandistes que van respondre al text (Juan Adam de la Parra, Francisco de Rioja, Francisco de Quevedo, José Pellicer y Tovar, entre d'altres)[372], sinó que fins i tot va difondre's entre altres grups allunyats de les elits urbanes: el memorial del Consell de Cent escrit per Sala també va ser consumit o, almenys, posseït per alguns pagesos grassos i les seves

[370] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions de la Junta de Guerra*, 1640-1641, f. 118r-v. Per aconseguir "lo effecte sobredit", és a dir, la distribució inicial del memorial, els consellers van nomenar les persones següents: "Jaume Damian ciuteda; Miquel Planes mer.; Salvador Rimbau nob.; Pere Rovira sa.re.".

[371] L. ASSARINO, *Delle rivolutioni di Catalogna libri due. Descritti da Luca Assarino. Dove piennamente si narrano le origini, e le cagioni di tutte le turbolenze in quella Provincia succedute dal principio del regnare di Filippo Quarto monarca delle Spagne, fino alla deditione de' catalani al rè Christianissimo. Con un'eβata notitia non solo del governo, ma anche del sito, e delle qualità di quel paese. All'illustrissimo signore conte, e cavaliere Andrea Barbazzi senatore di Bologna meritissimo*, Bolonya, nella stampa di Giacomo Monti, per Andrea Salmincio, 1645, p. 124.

[372] Sobre aquests autors i les seves respostes, vide J. VILLANUEVA LÓPEZ, *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII. Las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*, San Vicente del Raspeig, 2004, pp. 134-143; i M. S. ARREDONDO, *Literatura y propaganda en tiempo de Quevedo. Guerras y plumas contra Francia, Cataluña y Portugal*, Madrid - Frankfurt am Main - Orlando, 2011, pp. 202-278. Sobre la "propaganda" política catalana de la Guerra dels Segadors, vide K. NEUMANN, *Das wort als waffe. Politische propaganda im aufstand der Katalanen 1640-1652*, Herbolzheim, 2003.

famílies de la Catalunya Vella[373]. No sorprèn que Sala fos recompensat amb una càtedra de Teologia a Barcelona[374].

Un altre títol, molt menys voluminós, és la *Noticia universal de Cataluña* del citat jurista Francesc Martí Viladamor menor. "La *Noticia* –escriu Xavier Torres– és, de fet, un de tants escrits o memorials propagandístics eixits a la llum en els primers compassos o anys (els més prolífics, publicísticament) de la Guerra dels Segadors"[375]. El seu objectiu no era altre que defensar els drets o privilegis de Catalunya i, alhora, legitimar o "justificar" la revolta contra els terços de Felip IV[376]. Així doncs, la *Noticia* contenia "un llarch discurs de las cosas de Cathaluña axí antigas com concernents las dels temps presents", tal com va ser expressat en el "Dietari" o procés de Corts de la Junta General de Braços transcrit pel notari Miquel Marquès[377]. Ara bé, les informacions sobre l'actualitat de la conjuntura catalana (la política d'Olivares i els "excessos, atrocidades, sacrilegios y heregias" comesos pels soldats) hi apareixen molt més sintetitzades que no pas en Gaspar Sala: donat que la *Proclamacion* havia estat publicada i "aclamada" amb anterioritat, l'autor va veure's obligat a "purgar en esta Noticia el vicio de la repeticion" i a remetre a l'obra de l'agustí en cinc ocasions (en els

[373] En diferents arxius o fons patrimonials de les comarques de la Garrotxa i de la Selva hem localitzat distintes edicions de la *Proclamacion* que foren posseïdes per pagesos coetanis (i altres membres de la família) segons es desprèn dels ex-libris i altres anotacions manuscrites: ACN (les Encies i Sant Martí Sacalm, 3 exemplars comprats entre 1641 i 1643); AMF (Cogolls, 1 exemplar); Col·lecció particular de la família Llagostera –Olot– (2 exemplars originaris del mas la Clapera de la Vall d'en Bas); i AMRL (1 exemplar de la família Regàs, comprat a Girona per "Joan Ragas", AMRL, llibres i impresos, s. XVII).

[374] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1639-1640, f. 340 i ff. 348-350. "Lo dit Concell feu la deliberatio y conclusio seguent. Attes que lo pare fra Gaspar Sala del orde de s[an]t Agusti mestre en Sacra Theologia persona de les parts y talent que son notoris ha treballat y tret a llum un manifest, o, proclamatio en demostratio de la fidelidad desta ciutat en servey del rey nostre señor y serveys que a sa corona ha fet sempre esta Ciutat y Provincia tant ben treballat com es notori, y que aquesta Ciutat sempre ha acostumat gratificar a les personas que treballan per ella. Que per ço a dit pare fra Gaspar Sala attesas sas lletras y parts y intelligentia, y que per sa eminentia sespera serà molt gran lo fruyt que spera farà en la Universitat del Studi General de la p[rese]nt ciutat legint cadira de Theologia en aquella. Que per ço en gratificatio de dits treballs li sie instituyda y fundada com art de p[rese]nt lo p[rese]nt Concell li funda una cadira de Theologia ab salari de cent y vint lliures lo any duradora durant la vida de dit fra Gaspar Sala y que seguida la mort de aquell sie extincta dita cadira com lo p[rese]nt Concell axi ho delibera (...)" (f. 349).

[375] *Escrits polítics del segle XVII. Tom I. Noticia Universal de Cataluña, de Francesc Martí Viladamor*, edició a cura de X. Torres, Barcelona-Vic, 1995, p. 10.

[376] Per a una anàlisi de l'obra i del seu autor, vide J. ANTÓN PELAYO i M. JIMÉNEZ SUREDA, "Francisco Martí i Viladamor: un pro-francés durante la «Guerra dels Segadors»", *Manuscrits*, 9 (1991), pp. 289-304; X. TORRES, "introducció", dins *Escrits polítics del segle XVII. Tom I*... op. cit., pp. 5-27; A. SIMON, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, 1999, pp. 187-198; i J. VILLANUEVA LÓPEZ, *Política y discurso*... op. cit., pp. 116-118.

[377] *Les Corts generals de Pau Claris. Dietari o procés de Corts de la Junta General de Braços del 10 de setembre de 1640 a mitjan març de 1641. Manuscrit de Miquel Marquès notari públic de Barcelona, adjunt a l'Escrivania major de la Generalitat de Catalunya el 1640,* edició del text, confrontacions, introducció i notes pel P. Basili de Rubí, pròleg R. Vidal, Barcelona, 1976, p. 272.

capítols II, XV, XVII i XXIV). Tot i això, la seva redacció li va valer, a Martí Viladamor, ésser nomenat advocat fiscal de la Batllia General de Catalunya[378].

Abans que el manuscrit passés per la impremta, una junta de quatre persones nomenades per la Vint-i-quatrena de Guerra va fer algunes observacions i correccions al jove jurista, qui aleshores encara no havia revelat el seu nom com a autor de l'obra. El punt principal va ser l'acceptació, i el reforçament, de la tesi historiojurídica sobre el caràcter electiu dels comtes-reis de Catalunya. La deliberació del 26 de novembre de 1640 permet observar en detall tant les modificacions textuals com els primers passos de l'estampació:

"E apres dits s[enyo]rs consellers donaren per p[ro]positio un paper lo qual es del tenor seguent. Molt ill[us]tre s[enyo]r lo llibre que se está imprimint per deliberatio del savi Consell de Cent intitulat Noticia Universal de Cathalunya es molt treballat y se llansa de veurer que qui lo ha fet es home de grans noticies conte en si molts caps entre dels quals la junta de 4 persones electes per la 24a de Guerra pera cuydar de la impressio de dit llibre sols han reparat en tres punts Lo primer es que si be lo autor de dit llibre parla ab gran veneratio y acato del rey n[ost]re señor (que Deu guarde) pero en algunes parts apar que.y havie paraules algun tant asperas. Lo segon que conega al privat proferint contra dell graves paraules dient ab tota claretat son mal affecte. Lo tercer y ultim punt es que resol que lo comtat de Bar[celo]na ni vuy ni antes ja may ha competit ni competeix per successio de sanch sino per voluntaria electio que fou libera y voluntaria fins vuy no.y ha hagut mutatio alguna en lo comtat de Barcelona y que tots los comtes fins vuy no han tingut en lo comtat de Barcelona major dret del que tingue lo primer señor que los cathalans elegiren ço es Carlomagno al qual sols li competi lo comtat per electio. En lo primer y segon punt la dita junta de quatre persones asi ajustat y reparat algunes circunstancies de tal manera que vuy no.y ha cosa que desdiga de la veneratio real y en lo que es que al privat an modificat les paraules mes graves y axi en lo dit primer y segon punt apar que resta moderat lo styl [~~en~~]. En lo dit tercer punt de la electio la dita junta manifestant ab paraules mes clares la intentio del autor ha ajustat que lo tractar lo dite article no es per introduhir novedat alguna sino pera major justificatio de Cathalunya y manifestar son gran amor a sos reys y señors y no obstant que lo dit article ab fonaments molt forts: ab tot la dita junta ha determinat representar-ho a v[ostres] s[enyories] pera que sie servit resolver lo que aparexera mes convenir en benefici de la p[rese]nt ciutat y de la provincia.
E lo dit concell feu la deliberatio seg[uen]t. Que lo llibre deliberat imprimir per lo p[rese]nt concell, sie stampat de la manera està manuscrit del qual quant ho estigue ne sien donats quatre

[378] DACB, vol. XII, anys 1636-1641, p. 656. Aquest nomenament (13 de juliol de 1641) no va ser ben rebut per tothom, com podem comprovar, per exemple, a través d'una dècima manuscrita en un dels exemplars de la *Noticia* conservats a la BC (F. Bon. 10.959): "Desima a la Noticia Universal/ de m[isse]r Marti/ La Notisia Universal/ sie d[e] Marti ho no u sie/ li ha dat lloch e[n] la Ballia/ y ell lo serca en l·ospital/ laltre disolut llarch y mal/ escup en esta impresio/ sols de alivis d[e] passio/ qui no sabra dir qui·ls mira/ si lo qui respo[n] delira/ o lo qui fa la objectio/". Aquesta anotació ha d'ésser posterior a l'aparició dels *Delirios de la passion en la muerte de la embidia* de Martí Viladamor, un títol dedicat "a los Muy Ilustres Conselleres, y Sabio Consejo de Ciento de la Ciudad de Barcelona" (Barcelona, Lorenço Deu, 1641; l'obra conté un text i un poema de Dimas Pobla datat el 10 d'octubre, així com una resposta de l'autor de l'11). Cf. AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1644, f. 279v.

a cada persona de les que vuy son del p[rese]nt concell, encara que hajen acabat de ser-ho y tantbe als oficials de la p[rese]nt casa com lo present consell axi ho delibera"[379]

La *Noticia universal* va aparèixer impresa el 21 de desembre. El seu procés de publicació és força similar al de la *Proclamacion catolica*, encara que amb menys edicions[380]: a començaments de febrer de 1641, Sebastià de Cormellas va rebre 330 lliures per l'estampació de 3000 exemplars (l'equivalent a dos tiratges) de "Varias noticias universal"[381]. I la seva circulació per Europa, menor que les obres de Gaspar Sala com la *Proclamacion* i els *Secrets publichs* (aquesta darrera estampada per manament de la Diputació del General), també va ser notable: a Lisboa fou publicada en castellà per l'impressor reial Antonio Alvarez, amb un privilegi concedit a Lourenço de Queiros, "livreiro do Estado de Bragança", "para imprimir 4 livros sobre as coisas de Catalunha" (6 de maig de 1641)[382]. La *Notícia universal* havia estat presentada a la capital portuguesa per l'ambaixador català Jacint Sala, una pràctica habitual entre els diplomàtics[383] i, alhora, una magnífica evidència que aquest títol, com moltes d'altres

[379] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1639-1640, ff. 397-398. Aquesta deliberació ja havia estat donada a conèixer per C. Pujol i Camps el 1889 al *Memorial histórico español. Colección de documentos, opúsculos y antigüedades que publica la Real Academia de la Historia*, t. XXI, Madrid, imprenta y fundición de Manuel Tello impresor de cámara de S.M., 1889, pp. 275-276.

[380] *Les Corts generals*... op. cit., p. 272. Palau recull tres edicions: 153498, 153499 i 153500; Salvá 3080; Simón Palmer 464 i 465.

[381] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1640-1641, f. 731. L'oficina tipogràfica de Sebastià de Cormellas també fou l'encarregada de l'estampació d'una altra obra de Martí Viladamor apareguda l'any 1644: *Praesidium inexpugnabile Principatus Cataloniae pro iure eligendi Christianissimum monarcham. Historia, politica & iurisprudentia, omniumque divinarum & humanarum rerum armis munitissimum. In quo graviores ac magis arduae, regum & principium disquisitiones pro Catalonia, absolutissimo discursu, resoluuntur* (...). El procés d'impressió d'aquest títol, un aprofundiment en la tesi historicojurídica sobre l'autoalliberament del Principat i la transmissió del poder, també consta entre la documentació municipal: "Die XII octobris MDCXXXXIIII. Los concellers lo segon mallalt y lo quart absent ajuntats [~~de~~] en exequtio de la deliberatio del savi Consell de Cent a 30 maig proppassat deliberen que sien pagades a Sebastia de Cormellas mercader tres centes trenta sinch lliures y catorse sous y son a ell degudes per la impressio en la sua estampa administrada del libre del doctor Francesch Marti intitulat lo llibre *presidium in expugnabile Cathaloniae* conforme lo compte per dit Cormellas donat y perço de extra – CCC XXXV ll XIIII", AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1643-1644, f. 338v. Com indicava Torres Amat, "Por deliberacion del «Sabio Consejo de ciento», de la ciudad de Barcelona se publicó la obra siguiente: *Praesidium* (...): porque habiéndola remitido el autor á Paris en aquellas turbaciones de Cataluña, la Reina regente en la menor edad de Luis XIV escribió al Consejo de ciento, que la hiciese imprimir y aun traducir al español, lo que se encargó al mismo autor. Hay otra impresion en 4º hecha en Viena de Austria, de que se conserva un ejemplar en la biblioteca de carmelitas descalzos de Barcelona", F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes, y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, Imprenta de J. Verdaguer, 1836, pp. 386-387.

[382] BNP, Impressos Reservados, RES. 6057//20 P. Una variant de la llicència i privilegi és datada el 8 de maig de 1641.

[383] Vide M. À. PÉREZ SAMPER, *Catalunya i Portugal el 1640. Dos pobles en una cruïlla*, Barcelona, 1992, pp. 307-308; Cf. D. R. CURTO, *O discurso político em Portugal (1600-1650)*, Lisboa, 1988, p. 95: "O trabalho desenvolvido por embaixadores e representantes de Portugal no estrangeiro é revelador da

peces majors i menors d'aquella "guerra de papers", no sols pretenia exhortar els catalans i "los Grandes de la Corte" (cap. XXII).

El camp de la informació, com hem anat comprovant, ocupava un espai clau dins de la política editorial de la Ciutat de Barcelona. Però, per descomptat, l'edició del municipi no es limitava als materials informatius polítics i pràctics: els dirigents de la Ciutat Comtal podien atorgar ajudes de costa per a la impressió d'obres que, tot i que no havien estat directament comissionades, eren considerades útils o valuoses per a Barcelona o per al Principat. Després dels exàmens i de les deliberacions pertinents, es concedien (o rebutjaven) subvencions per a costejar totalment o parcial la publicació de llibres i altres impresos sobre medicina, història, geografia, dret, art militar, etcètera[384]. D'aquesta mena d'ajudes i gratificacions no sols se'n beneficiaren els autors naturals de Catalunya i, indirectament, els tallers catalans on feren estampar les seves obres, sinó també els escriptors estrangers i les impremtes d'altres regnes. Un exemple particularment interessant del que acabem d'exposar, i que desenvoluparem tot seguit, el constitueix la subvenció concedida a un autor per a publicar un llibre l'any 1673 sobre el passat recent del Principat de Catalunya, un episodi on s'entreteixeix l'ús polític de la història i la preocupació pel present.

A l'estiu del 1673, els consellers barcelonins discutiren sobre si calia incentivar o no la publicació d'un títol relacionat amb la història de Catalunya, des de la Guerra dels Segadors ençà. L'obra contribuiria a mostrar la història "vertadera" i, suposadament, el seu autor seria més cregut gràcies a la seva condició d'estranger:

"Convocat y congregat lo savi Consell de Cent jurats en la sala gran de dit consell en la forma acostumada en lo qual consell (que Deu guarde) scrita una historia de dos tomos en foleo en la qual algunes vegades incidentment, y altres de proposit entra en los successos de las turbacions dels nostres temps y en los serveys que despres ha fet a sa mag[esta]t la Ciutat de Barz.a y tot lo Principat. Desitja aquest autor, per lo amor, que te a la veritat, y a nostra nacio y ciutat contradir lo que alguns han scrit menos ajustadament, y tractar estas materias de manera que, sens faltar a

importância das iniciativas individuais na difusão de uma imagem política. Francisco de Sousa Coutinho, por exemplo, refere várias vezes os discursos que mandou traduzir e imprimir à sua própria custa".

[384] Per exemple, el framenor Francisco Fornés, autor de *La catalana verdad contra la emulacion* ("ya impresso en Paris por Teodoro Pepingue año 1643 y aora en Barcelona por Jayme Matevat") i d'una *Nueva descripción de todo el Principado de Cataluña y condados de Rossellón, Cerdaña, Barrabés y Ribagorça* (París, Sebastien Cramoisy, 1643), va demanar una subvenció econòmica per a publicar les seves obres sobre Catalunya, AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1643-1644. Per a altres ajudes de costa, vide N. FLORENSA, *El Consell de Cent*... op. cit., pp. 351-352; i C. PIZARRO CARRASCO, "Imprenta y gobierno…" op. cit., pp. 140-141.

la veritat de la [~~hispost~~] historia, sentan, y parlen tots ab lo decoro que·s deu a n[ost]ra nacio. Y com lo medi pera aconseguir asso sia la estampa, que·s esten a tot lo mon, y a tots los temps, se ha judicat convenient representar a v[ostres] s[enyories] si convindra solicitar y animar en alguna manera al tal autor, que per estranger sera mes cregut, peraque no delat la executio de son intent; y significarli ab alguna demostracio la estimacio que la ciutat tindra de sa bona voluntat y del treball, que ha posat en averiguacio de la veritat, y en traurer a llum lo que altres apar que han volgut ofuscar"[385]

Els consellers van decidir que l'obra d'aquest escriptor fos examinada per tal de comprovar que havia estat redactada "ab la decentia se deu creure, y contenint la veritat del succehit aborrant lo que en alguns llibres se ha volgut calumpniar la nacio"[386]. I així fou. Es considerà que els llibres que formaven l'obra (dos toms), una vegada "fets mirar y censurar", "estaven en estil elegant y que eren molt dignes de donarse a la estampa pera llevar tots embarassos y nuvols". Al seu autor, Francisco Fabro Bremundan, secretari de Joan Josep d'Àustria, se li concediren 550 lliures com a gratificació pel primer tom, ja imprès, de la *Historia de los hechos del Serenissimo señor don Juan de Austria, en el Principado de Cataluña. Parte I* (Saragossa, Diego Dormer, 1673)[387]:

"Los señors concellers tots sis ajuntats usant de la facultat a sa senyoria conedida per lo savi Consell de Cent celebrat als vuyt del mes de agost propassat y en executio de dita deliberatio, deliberan que sien pagades a don Francisco Fabro Bremundan interprete de llenguas del sr. don Joan de Austria sinch centes sinquanta lliures en subvencio del gasto ha suportat y suporta en traurer a llum y fer estampar dos tomos de full contenint historia vertadera de cosas succehidas en nostre Principat tant desdel any 1640 com fins lo any 1652 y anys apres (...)"[388]

Fabro Bremundan (o Bremundans) era, a més d'un estret col·laborador del fill bastard de Felip IV, un hàbil publicista: va ser el fundador i "redactor" de periòdics com la *Gazeta Nueva* de Madrid (1661)[389], així com traductor i escriptor de peces d'actualitat

[385] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1672-1673, ff. 139-140.
[386] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1672-1673, f. 140v.
[387] F. FABRO BREMUNDAN, *Historia de los hechos del Serenissimo señor don Juan de Austria, en el Principado de Cataluña. Parte I. Escriviola don Francisco Fabro Bremundan, criado de su magestad, y official mayor de lenguas de las Secretarias de Estado, y Guerra de su alteza. Y la offrece, y dedica al rey nuestro señor Carlos II*, Imprimiòse en Çaragoça, con licencia, y privilegios, en la emprenta de Diego Dormer, impressor de la Ciudad, y del Hospital Real, y General de Nuestra Señora de Gracia, 1673. 2º, [10], 458 p., [1] f., conté un 1 gravat de Joan Josep d'Àustria signat "Nanteuil faciebat 73". La segona part no va arribar a ser impresa.
[388] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1672-1673, ff. 215v-216.
[389] Vide, entre d'altres, J. PÉREZ DE GUZMÁN, *Bosquejo histórico-documental de la Gaceta de Madrid. Escrito al entrar en el siglo IV de su existencia y para solemnizar la declaración de la mayor edad del rey don Alfonso XIII*, Madrid, Imprenta de la sucesora de M. Minuesa de los Ríos, 1902; E. VARELA HERVÍAS, *Gazeta Nueva 1661-1663 (notas sobre la historia del periodismo español en la segunda mitad del siglo XVII)*, Madrid, 1960, pp. 35-36; Id., *Francisco Fabro de Bremundans (1621-1698)*, [Madrid], 1968; M. D. SÁIZ, *Historia del periodismo en España. 1. Los orígenes. El siglo XVIII*, Madrid, 1987, pp. 51-58.

(*Viage del rey nuestro señor d. Carlos II al Reyno de Aragon*, 1680; *Floro historico de la guerra sagrada contra turcos*, 1683). Aparentment, doncs, la decisió municipal de donar suport a la seva *Historia de los hechos* va ser prou encertada: l'obra, apareguda en un altre territori i de la ploma d'un autor forà (natural de Besançon, Franc Comtat), no sols era útil a la història del Principat, sinó que l'ajuda econòmica a la seva publicació també era una forma d'afalagar Joan Josep d'Àustria, antic virrei de Catalunya i, en aquells moments, en ple ascens al poder.

No podríem, però, acabar aquesta descripció de la política editorial del Consell barceloní sense apuntar, ni que sigui de manera molt parcial o fragmentària, un darrer aspecte tant important com la mateixa creació i divulgació d'informació: la seva destrucció intencionada. A la Ciutat Comtal, com a la resta de localitats catalanes, la circulació de pasquins i d'altres papers de combat polític i de polèmica religiosa va ser freqüent, sobretot durant els episodis bèl·lics continuats, els moments de tensió amb la Cort, les celebracions eclesiàstiques, etcètera. Des del mateix poder, fos de la terra o fos del rei, es podien manufacturar peces publicístiques anònimes per intentar captar la voluntat del poble o contrarestar les informacions de l'enemic[390]. Ara bé, el que preocupava a les autoritats era tota aquella literatura, autòctona i forana, impresa i manuscrita, que no controlaven i que constituïa una amenaça. Així, per exemple, uns mesos abans de l'esclat de la Guerra dels Segadors, el Consell de Cent i el lloctinent general van rebre un imprès signat pel "Verdader àngel de llum":

"En lo diumenge de Carnestoltas â 19 de febrer 1640 se trobâ en la sala del Conssell de Cent de la Ciutat de Barcelona venint a fer una embaxada de part dels molt illustres s[enyo]rs diputats un paper estampat y lo mateix se trobà en lo carrer ampla l·endemà dilluns anant â fer altre embaxada al s[enyo]r virrey de part de dits s[enyor]s diputats."[391]

Gràcies als fons de la BC coneixem el text complet, que s'inicia amb un poema de cinc versos ("Ô dichosa Barcelona/ tu que sola restaràs/..."). Es tracta d'una denúncia de les "calamitats presents" del Principat després de la campanya de Salses[392], així com d'una

[390] Durant la Guerra de la Quàdruple Aliança (1718-1720), per exemple, la Reial Audiència va fer imprimir cartes en català per intentar guanyar-se la fidelitat del Principat vers Felip V; sobre aquest episode, vide el nostre capítol vuitè (8.4.1.).
[391] BC, ms. 503, f. 33 (el text ocupa els ff. 33-35). Una altra còpia: F.Bon. 6138 (ms.), ref. F. Bon. 564.
[392] "las universitats totas destruhidas, acabada, y objurgada la nobleza, consumidas las haziendas, violentadas las personas, exaustos los patrimonis, y sens reparo 12 mil, y 30 vidas: axi enfrenada perts, y callas, tas degudas llibertats" (ff. 33-34v).

defensa de les llibertats catalanes i del paper rector –polític i militar– que hauria d'assumir la ciutat de Barcelona. Escrit amb un llenguatge culte, el "Verdader àngel de llum" advertia que "Perilla Espanya si fluctua Catalunya", la qual podia mudar la fidelitat dinàstica. El jurista Francesc Martí Viladamor menor, qui, com ja hem comentat, va ser un dels principals publicistes de la Guerra de Separació i profrancès, se n'atribuí l'autoria[393]. Sigui com sigui, en els moments previs al conflicte amb l'Espanya d'Olivares i de Felip IV, un paper com aquest havia d'ésser destruït, tal com ho volia el virrei Dalmau de Queralt, comte de Santa Coloma. Era, certament, una època convulsa: poc temps més tard, el lloctinent, a través d'una epístola, va avisar el Rei Catòlic de les grans dificultats que havia produït la qüestió dels allotjaments militars. Un diputat havia estat empresonat (Francesc de Tamarit), així com dos consellers (Francesc Joan de Vergós i Llorenç Serra), els quals havien aconsellat actes de protesta en defensa de les constitucions catalanes. I enmig de tots aquests contratemps, quan ja circulaven cartes i avisos de mà i d'estampa emeses des de Barcelona[394], una impremta militant no era pas un problema menor: a més de l'autor, calia perseguir i castigar l'estamper o estampers dels pasquins (el *Verdader àngel de llum*) que havien estat repartits a la Casa de la Ciutat. El rei, i els seus assessors, ho consideraren un crim de lesa magestat. Això no obstant, les diligències dels filipistes per identificar l'autor i l'impressor (crides

[393] F. MARTÍ i VILADAMOR, *Delirios de la passion en la muerte de la embidia. A los muy ilustres conselleres y sabio Consejo de Ciento de la ciudad de Barcelona. Por el doctor Francisco Marti y Viladamor abogado fiscal de la Baylia General de Cataluña por la misma I. N. y F. ciudad*, Con licencia, en Barcelona, Por Lorenço Deu, delante del Palacio del Rey, 1641, p. 27 i "Delirio III", pp. 30-42. En aquesta obra, l'autor ofereix el text, una mica alleugerit, dels "Avisos del verdadero Angel de luz en catalan idioma formados" (pp. 31-33). I, a continuació, n'indica la seva aparició a la llum pública: "Tres fueron las copias del referido *Angel de luz* que se hallaron a los 19 de febrero de 1640 en la casa de la Ciudad, y cinco las del siguiente dia, y todas ellas impressas [a Barcelona]" (p. 34). Martí Viladamor responia així a l'autor de l'*Espill del desengany al insigne Principat de Cathalunya* (s.l. -Barcelona-, s.n., 1641), el qual, emmascarat sota les sigles "M.A.P.I.R.E.C.", afirmava que "los trabajos de mi afecto –escrivia el doctor Martí Viladamor– reconocen otro verdadero autor". Aquest escriptor anònim, probablement al servei de la Diptuació del General, va dictaminar que el *Verdader àngel de llum* i altres textos se'ls havia apropiat el jove jurista (A3v). En canvi, el filipista Gabriel Agustí Rius, considerava que, efectivament, el *Verdader àngel* havia sortit de la ploma de Martí Viladamor: "el papel que se llamò *Angel de luz*, echado en el Consejo de Ciento: el qual se descubriò, y provò un muchacho, que el le avia hecho, y alegó por servicio en un papel, que imprimiò despues de entregada Cataluña a Francia", *Cristal de la verdad, espejo de Cataluña. Ofrecele a la piedad amorosa de la magestad Catolica del rey nuestro señor D. Felipe IV el Grande, el presentado Fr. Gabriel Agustin Rius, natural de Barcelona, lector de la Magistral de la Santa Iglesia Metropolitana de Tarragona* (...), Con licencia, y privilegio. En Zaragoça, por Pedro Lanaja, y Lamarca, impressor del Reyno de Aragon, y de la Universidad, año 1646, p. 356.

[394] "Desde Barcelona –escriu Francisco Manuel de Melo– como corazon del Principado, se derivaba el veneno de la injuria por todas sus regiones en cartas y avisos con tanta prontitud, que en breves dias el ánimo de todos parecia gobernado de una sola pasion", F. M. DE MELO, *Historia de los movimientos, separacion y guerra de Cataluña, en tiempo de Felipe IV, nueva edición corregida*, Madrid, en la imprenta de Sancha, 1808 [1645], pp. 40-41.

públiques, recompenses, etc.) van ser infructoses[395]. La Guerra dels Segadors no féu sinó agreujar, per als distints bàndols contendents, la necessitat de combatre aquests i d'altres textos "sediciosos"[396]: a Madrid, a la capital catalana, i arreu del país[397].

El Consell de Cent, durant la guerra esmentada, i ara ja alineat amb la monarquia francesa, va procurar d'eliminar la literatura (i els dibuixos o caricatures) de crítica o d'oposició: tant la que defensava els interessos de la Casa d'Àustria com aquella que denunciava els pactes amb el regne veí; com afirmava Josep Sanabre, "una de las formas de exteriorizarse la opinión contraria [la disconformitat amb la política d'aliança de Catalunya amb França] era la antigua costumbre de colocar pasquines en los lugares más concurridos excitando a la sedicion"[398]. Així ho podem comprovar a través de les deliberacions de la Junta de Guerra. El dia 8 d'abril de 1641, per exemple, llegim la següent disposició:

"Los s[enyo]rs consellers ab vot y parer de la 24na de Guerra deliberan que es estat cosa molt acertada y en son loch y promptitut feta la crida que sa s[enyori]a manà publicar lo die de ahir en orde à donar premi de sinch centes lliures al qui descubriria y posaria en ma y poder de la justicia la persona que havia posat uns papers stampats en alguns lochs publichs de la p[rese]nt ciutat parlant per materia de offendrer als francesos com la p[rese]nt junta loa y aprova aquellas"[399]

Aquesta mena d'actuació (la retirada dels cartells, libels i pasquins, i les subsegüents crides públiques oferint recompenses per delacions) va constituir una forma habitual d'actuació o de resposta per part dels representants de la Ciutat, juntament amb el

[395] ACA, Consell d'Aragó, lligall 286, 40.
[396] Cf. A. CASTILLO, "«Amanecieron en todas las partes públicas...». Un viaje al país de las denuncias", dins A. Castillo (comp.), *Escribir y leer en el siglo de Cervantes*, pròleg d'A. Petrucci, Barcelona, 1999, pp. 160-164; i J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, traducció de J. Vallverdú, València, 2006 [1963], p. 474.
[397] Per exemple, "En el cas tortosí, les primeres guspires revolucionàries van anar també acompanyades de la inevitable paperassa propagandística. Sembla que es van distribuir una sèrie de pasquins i d'octavetes que cridaven a l'aixecament contra el rei", J. H. MUÑOZ i E. QUEROL, *La Guerra dels Segadors a Tortosa (1640-1651)*, Valls, 2004, p. 243. A la seva obra *Tortosa ciudad fidelissima y exemplar*, el tortosí i filipista Vicente de Miravall, un testimoni coetani dels fets, ardiaca major i canonge de Vic, comenta l'aparició de "cedulones sediciosos" contra els fidels al rei (o traïdors a la pàtria, segons el bàndol) que eren afixats a les cantonades de la ciutat (Madrid, en la Imprenta del Reyno, año de M.DC.XLI., a costa de Tomas Alfay mercader de libros, ff. 4v i 12).
[398] J. SANABRE (pvre.), *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona, 1956, p. 183.
[399] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions de la Junta de Guerra*, 1640-1641, f. 226r-v.

reforçament de la guàrdia dels portals. Els lloctinents generals també van procedir de manera similar[400].

Un altre exemple ens servirà per acabar-ho de confirmar. El 14 de març de 1652 es feren crides "ab les quals se dona premi a qui descubriara qui ha penjat un plech de cartes a la anella de les portes de Casa la Ciutat"[401]. Del contingut d'aquestes lletres penjades a la matinada del dia anterior per algun "fill de perditio" no se n'indica res, llevat del "vilipendi y menyspreu" que suposava per a sa senyoria; ara bé, no resulta gaire aventurat afirmar que les cartes, en el context d'una ciutat assetjada per les tropes hispàniques des del juliol de 1651, atacaven les autoritats locals i/o la subordinació a França. En tot cas, com a premi a qui delatés l'autor o autors d'aquest acte s'oferiren 200 lliures barcelonines de les arques de la Ciutat. Els seus redactors podien haver estat o bé les autoritats filipistes que havien aconseguit distribuir els papers a l'interior de Barcelona gràcies al treball d'espies o confidents, o bé alguns habitants descontents amb el curs de la guerra o desenganyats de l'actuació francesa. Fins i tot la premsa sevillana ja s'havia fet ressò d'episodis previs que, intuïm, serien similars: *Relacion de la famosa vitoria que han tenido las armas de su magestad en el Principado de Cataluña, en la toma de las villas y castillos de Alcarraf, y Scananbou por los fines de enero deste año de 1651. Dase quenta de los grandes alborotos, y discordias que ay en Cataluña, entre catalanes y franceses, y los pasquines que se ha*[*n*] *puesto en la ciudad de Barcelona contra los franceses, y los que siguen su parcialidad en aquel Principado* (Con licencia, en Sevilla por Juan Gomez de Blas, en este año de mil y seiscientos y cinquenta y uno). Aquest fullet informatiu, tot i l'evident intenció propagandística i les inherents distorsions, descriu un ambient de tensió entre catalans i francesos (i els seus partidaris). El 6 de desembre de 1650, segons informava la relació sevillana, "amanecieron pasquines en quatro diferentes partes de la ciudad en lengua catalana, y estuvieron todo

[400] El 3 de maig de 1644, des de Madrid, el pare Sebastián González de la Companyia de Jesús va informar al pare Rafael Pereyra, a Sevilla, de les següents notícies de la capital catalana: "En Barcelona se han divulgado en lengua catalana y en todo el Principado varios papeles exhortándolos á la reducción á su rey [Felip IV], y proponiéndoles las calamidades que de presente padecen con que los ánimos parecen estar bien dispuestos (...). En Casa de monsiur de La Mota [el virrei francès] echaron mas de 100 papeles de los arriba dichos; mandó pregonar daria grande premio á quien descubriese al autor ó al que los habia hecho. Hasta ahora no ha habido noticia de quién los echase. El autor es castellano, aunque iban escritos en catalan", *Memorial histórico español. Colección de documentos, opúsculos y antigüedades, que publica la Real Academia de la Historia*, Madrid, en la imprenta nacional, 1863, t. XVII, "Cartas de algunos PP. de la Compañía de Jesús sobre los sucesos de la monarquía entre los años 1634 y 1648", t. V (des del febrer de 1643 a les darreries de 1644), pp. 475-476.

[401] AHCB, Consell de Cent, *Registre d'Ordinacions*, 1651-1658, f. 47. Vide la transcripció d'aquest text a l'annex, núm. 1.

el dia fixados sin que nadie se atreviesse a quitarlos". Tot seguit, es descriuen els dibuixos dels pasquins i es tradueix el seu contingut[402]. El que afectava als consellers i que, segons sembla, no tenia inscripcions, exhibia "pintados los seis conselleres de Barcelona; con sus insinias de juezes, y governadores, y a las espaldas destos estava un frances muy desarropado, y asqueroso, con una geringa en la mano". No caldria dir, i per raons força òbvies, que l'eradicació de papers com aquests, manuscrits i estampats, en prosa i en vers, va ser una preocupació important dels representants de la Ciutat Comtal, com també de les altres autoritats del país.

A Girona, durant la matinada del 27 de març de l'any 1653, una vegada la ciutat ja havia retornat a l'obediència filipista, s'escamparen una sèrie de papers amb el títol d'"Exortatio als Catalans". Es tractava de pamflets anticastellans que, molt probablement, havien estat impresos a Perpinyà, almenys Jeroni de Real i d'altres gironins eren d'aquesta opinió. Els jurats, d'una banda, asseguraren la fidelitat de Girona –llavors, prou dubtosa– a Felip IV i al lloctinent i capità general don Joan Josep d'Àustria, i, de l'altra, van prometre la quantitat de mil lliures barcelonines "a qualsevol persona qui descubrira lo auctor y complices de dit delicte y ne donara prova"[403]. Certament, aquest exemple gironí constitueix una altra evidència, si calia, de la importància de la persecució d'aquesta mena de textos, d'un i altre signe, durant la Guerra dels Segadors. Però, com és sabut, la circulació de literatura propagandística o d'oposició, així com els intents oficials d'impedir que fos divulgada, fou un dels trets distintius de l'època moderna i que es produí molt abans i molt després de la conjuntura de 1640-1659: com a resultat de la resistència al cobrament d'una dècima o delme sobre les rendes de l'Església que Felip IV havia obtingut de Roma (1632)[404]; durant la

[402] Vide els fragments que ens interessen d'aquesta relació a l'annex, 2. La presència de dibuixos i altres elements visuals en aquest gènere és un element tan important com poc estudiat, a Barcelona i arreu de Catalunya, tant en l'aspecte polític com en el religiós: a tall d'exemple, l'any 1662, durant la celebració de la festa de la Immaculada Concepció, al convent de Sant Francesc de Reus van aparèixer-hi diferents versos i jeroglífics que desacreditaven la doctrina dels dominics sobre la Immaculada. La Inquisició va incoar un procés a fra Josep Soler, guardià del convent, i a fra Pontich, lector (AHN, Inquisición, 4454, exp. 2). El dibuix jeroglífic núm. 7, que acompanya l'expedient citat, conté els versos següents: "Ave Maria Gracia Plena", "Si el angel porta la llum que sercau en tan de fum" (AHN, Inquisición, MPD.188; la resta de cartells i dibuixos: idem, 182 a 193).

[403] AMGi, *Manual d'acords*, 1653, ff. 86-91v (vide annex, 6).

[404] Quan va començar la recapta, el 1633, els oficials toparen amb una gran resistència a la diòcesi vigatana. En aquest context, un any després, el 28 de maig de 1634, la ciutat de Vic es llevà plena de libels. Un advocat local, Joan Baptista Sanz, ho explica d'aquesta manera: "en la nit alguns fills de perdició, mal esperits, posaren per los cantons de la ciutat y plaza de Vich més de dos-cents libel·los infamatoris contra dels jutges y de algunes persones de Vich. Als uns tractant de traÿdors *nominatim*, als altres de jueus, a altres de cornuts y altres agravis de la matex[a] qualitat", J. B. SANZ, *Relació breu dels*

revolta dels Barretines[405]; les noves guerres o disputes amb França[406]; en el decurs de la Guerra de Successió, o la Guerra de la Quàdruple Aliança[407].

Recapitulant, la política editorial del Consell de Cent en el transcurs de l'edat moderna va caracteritzar-se per la producció d'una gran varietat de papers menors o efímers, opuscles i llibres portadors d'informació política (publicística o no) i pràctica. Per tal de facilitar-ne i supervisar-ne la seva publicació, es creà el càrrec d'impressor

---

successos, segones intencions y locuras que han succehit y se són fetes en la ciutat de Vich, des de l'any 1634 fins al 1641 inclusive, dins *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, a cura d'A. Simon, Barcelona, 2003, p. 105.

[405] Per exemple, per carta del primer de maig de 1688, els diputats va informar a Carles II de les alteracions populars que amenaçaven Barcelona i els pasquins que s'escampaven dins les seves muralles: "Y lo mateix podem representar a v[ostra] m[agesta]t per las moltas y espesificas noticias de que y es part de aquella multitud arriban a totas oras a esta ciutat esca[m]pantse moltas cartas que contenen, que si per la diada de 20 del p[rese]nt mes no˙s publica de que v[ostra] m[agesta]t se ha sevit manar fer dita reintegracio [del diputat eclesiàstic Anton Saiol, el seu germà Daniel, i de l'oïdor militar Josep Sitges] ells tornaran en la forma dalt referida sobre desta ciutat. Y com en esta ciutat y haja tambe (en cas que ocultament segons se es lleguix de molts pesquins que se han posat en differents puestos desta ciutat) qui tinga la mateixa idea", BSDG, *Allegati Juris* t. I, 34/528, f. 422v (el primer f. d'aquest volum factici, a continuació d'un escut calcogràfic, exhibeix un ex-libris de "Bartholomei Vilabella", "advocati"). La solució per acabar amb les torbacions, suggerien també els diputats, era que el rei se servís de restituir els Saiol i Sitges als seus llocs. La resposta del monarca, a través d'una carta que va ser impresa i convenientment divulgada, fou afirmativa: *Carta de la Real Magestat del Rey nostre senyor (que Deu guarde,) en resposta de la que lo Molt Illustre Consistori de Deputats, y Oydors del Principat de Catalunya, escrigué à Sa Magestat al I del present mes de mayg any 1688 rebuda als 13 del dit mes* [Barcelona, s.n., 1688]. Un altre exponent una mica posterior: a inicis de 1690, la Ciutat de Barcelona hagué de publicar un manifest, acompanyat per dues cartes reials (Madrid, 5 i 10 de desembre de 1689), per desmentir així el contingut d'un paper imprès aparegut a la Jonquera que declarava l'existència de discrepàncies entre els consellers i el virrei: "(…) en la porta de la iglesia del lloch de la Junquera bisbat de Gerona, se havia trobat fixat un paper imprimit, supposant esser copia de una carta rebuda per los jurats de la Ciutat de Gerona als 30 de nohembre de dit any [1689], dels molt illustres concellers de la de Barcelona, escrita en jornada del 27 de dit mes, y firmada per dits illustres concellers, lo qual paper fou inclus en dit billet", *Manifest per la molt illustre, y nobilissima Ciutat de Barcelona* [Barcelona, 1690], p. 1.

[406] "Als 11 de febrer de 1690 –escriu el dietarista Fèlix Domènech, de Sant Feliu de Guíxols, en el context de la Guerra dels Nou Anys– penjaren en Barcelona hun home que hera fill de Prats de Mulló, cinó que vivia en Camprrodon, al qual aportava uns papers stanpats que lo governador de Prats de Mulló li havia donats perquè los anàs spargint per los llochs de la montanya. Héran stanpats en Perpinyà. La sustància de dits papers no se ha pogut saber perquè lo prengueren que encara no n'havia scanpat ningun, sols, me dingué un religiós de Santa Mònica qui acistí al dit home antes no li aportassen lo viàtich en la presó, que havent-li preguntat que li digués què dèian dits papers, li respongué que ell no sebia de llegir y que li aparexia que dèian que los llochs no temesen, que ci volían que los acistirían ab gent y diner, y que no fessen cosa de la que·ls diputats demanàven, y que no miràvan per la Província. Ab què exas són las màximas de França per acabar de perdra la Província", F. DOMÈNECH, *Treballs y desditxas que àn succeït en lo present Principat de Chatalunya y en particular a nostre Bisbat de Gerona (1674-1700), edició crítica d'un manuscrit de la Biblioteca del Palau de Peralada*, estudi introductori de Pere Gifre i Xavier Torres, Girona, 2001, p. 84.

[407] Per exemple, datat el 24 de setembre de 1707 i en nom de Carles III, va aparèixer un edicte contra els autors d'uns papers sediciosos fixats "en los cantons de las plassas y carrers publichs" de Barcelona, ACA, Reial Audiència, *Intrusos*, r. 191, ff. 205-206, transcrit per P. VOLTES, *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*, Barcelona, 1970, t. III, pp. 108-109. Sobre les "guerres de papers" durant el conflicte successori i el de la Quàdruple Aliança, vide el nostre capítol 8 (i la bibliografia indicada).

oficial, malgrat que altres tipògrafs de Barcelona van continuar participant en el negoci de l'edició municipal gràcies als encàrrecs directes de la Ciutat com, també, de manera indirecta, a través de l'estampació de les obres d'aquells autors que havien rebut subvencions. Amb tot, a la creació i emissió d'informació també s'hi afegia la seva vigilància i destrucció.

El negoci de la informació impresa (i manuscrita)

Com hem exposat, la producció d'informació a la Catalunya moderna constituïa una necessitat per al Consell de Cent i les altres institucions de la terra i del rei. En canvi, per a impressors i llibreters era un negoci: la informació era una mercaderia. En efecte, més enllà dels encàrrecs oficials, els tipògrafs i els llibreters catalans publicaven i, fins i tot, "editaven" diversos gèneres informatius per als mercats locals i forans, juntament amb altres productes materialment afins: des de ben aviat, la manufactura d'impresos menors va esdevenir fonamental per al manteniment diari de l'activitat dels tallers. Aquesta circumstància s'explica perquè, entre d'altres factors, a l'edició catalana en general i a la barcelonina en particular li era difícil assumir els costos d'edició dels llibres jurídics i litúrgics enfront de la competència europea de les impremtes de Venècia, París, Lió, Anvers o Bolonya. Solien ser obres de gran format i qualitat com, per exemple, els missals tridentins que exhibien gravats, caplletres, tipografies diferents i que s'estampaven a dues tintes. Eren, per tant, productes cars que, per als mercaders de llibres, resultaven més econòmics d'importar de l'exterior que no pas produir localment, almenys no en general[408]; amb altres paraules, es tractava d'un bon negoci per als llibreters més importants, però que perjudicava la manufactura autòctona. En conseqüència, el món editorial (tipogràfic) barceloní es refugià en altres productes: llibres religiosos més senzills, obres literàries i, especialment, tota mena d'impresos menors o efímers[409]. Dins d'aquesta última categoria, un vertader calaix de sastre, s'hi

[408] Un exemple: a Girona, el 1625, un beneficiat va adquirir-hi un missal romà imprès a Venècia per a l'església de Nostra Senyora de la Cot (Santa Maria de Sacot, Llongarriu, Garrotxa): *Missale romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum, Pii V ponitificis maximi iussu editum, et Clementis VIII auctoritate recogntium*, Venetiis, apud Iuntas, 1620, de licentia superiorum. 2º, [22] f., 532 p., [2] f., 36 p., 11 p., [2] f. El preu era d'un trentí, segons va deixar-ne constància aquest mateix comprador a l'interior de la coberta: "Es lo present misal de Nostra S[eny]ora de la Cot de la Vall del Bach. Pres y comprat per mi Pera [...] Rovira benefisiat uy als 26 de bril 1625 en la siutat de Gerona lo qual costava un tranty lo qual valia lo dit tranty 3 ll 6 s lo qual pagava de lobra de la dita ysglesia esent rector mº Joan Rovira y obrer Joan Sarat masover del mas Noger" (col·lecció personal de l'autor).

[409] Vide el capítol cinquè, epígraf 5.1.2. Així, per exemple, en la producció de l'amo d'estampa Josep Forcada, les obres menors "representan aproximadamente el 87% del total", C. PIZARRO CARRASCO,

encabien obretes de canya i cordill en prosa i en vers; catecismes; oracions; psalms; goigs; beceroles; "franselms" (el *Llibre de bons amonestaments* de fra Anselm Turmeda) i altres textos per a l'ensenyament de joves i infants ("catons", "isopets"); gravats o estampes; papers de les confraries; etcètera. Aquesta mena d'estampacions humils demanaven una baixa inversió de capital inicial per a la seva manufactura, permetien assolir tiratges elevats i, d'aquesta manera, recuperar ràpidament les quantitats econòmiques sense haver tingut ocupades les premses durant gaire temps. Alguns d'aquests documents, i aquest és l'aspecte que volem remarcar, foren portadors d'informació política i pràctica. I la premsa, ocasional i periòdica, en va ser el principal representant, però no pas l'únic.

Els llibreters i els impressors de la Catalunya imprimiren nombrosos papers amb informació política (romanços i altres composicions poètiques "noticioses", villancets i cançons sobre l'actualitat, sermons, al·legacions jurídiques, etc.)[410] i informació pràctica (per exemple, papers de les confraries i almanacs que indicaven les fires principals de Catalunya). Certament, el ventall de materials estampats per a benefici dels seus impressors o dels costejadors era prou ampli[411] i, malgrat que no podem detallar-los tots, sí que en podem oferir algunes breus consideracions generals. De l'any 1526 daten les *Cobles en lahor dela christianissima pau final, germa*[*n*]*dat e matrimoni, de la qual se·s feta la crida en Barcelona a XV de febrer del any mil DXXVI* (s.l. –probablement Barcelona–, s.i.). Aquestes cobles, avui dia preservades a la Biblioteca de Catalunya[412], celebraven el Tractat de Madrid entre Carles V i Francesc I del mes anterior, gairebé un

"La imprenta barcelonesa en el siglo XVII. El caso de Josep Forcada, notario e impresor (1651-1688)", *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 18 (2000), p. 310.

[410] Un exemple: per a celebrar "l'alliberament" de Buda (1686), durant la Gran Guerra Turca, la Diputació del General va fer cantar villancets en el saló gran dit de Sant Jordi del Palau (13 de novembre), els quals foren impresos per Rafel Figueró: BUB, ms. 398 [ff. 158-159v] i *Villancicos que se cantaron en este año de 1686 à los 13 de noviembre, en la fiesta que celebrò el muy illustre Consi*[*stor*]*io de los señores diputados, y oydores de cuentas del Principado de Cathaluña, en accion de gracias de la gloriosa expugnacion de la ciudad de Buda por las armas cesareas, y auxiliares; junto con la de su glorioso patron, y cavallero S. Jorje por el licenciado Juan Barter presbitero maestro de capilla de la cathedral iglesia de Barcelona*.

[411] Per citar un sol exemple, el 1571, a la llibreria de Joan Pau Menescal es venia la *Suma de dos sermones* de fra Francisco Ribes: el primer en agraïment a Déu per la victòria de Lepant i el segon elaborat "en las honras que los señores consejeros hizieron por los cavalleros, hidalgos y soldados que en la dicha jornada murieron". La impressió va ser encarregada (potser d'acord amb el seu autor o amb les autoritats catalanes?) pel mencionat llibreter als tipògrafs Pau Cortey i Pere Malo. 4º, 18 f. (F. Bon. 80). El predicador Ribas també va compondre un *Sermon hecho en la Diputacion* el 22 de gener de 1572 amb motiu del naixement del príncep Ferran (Barcelona, Pablo Cortey y Pedro Malo, 1572; F. Bon. 84), "sacado a luz e impresso por un devoto autor".

[412] BC, F. Bon. 6706, F. Bon. 6706 bis, i Ro. 250 B.

any després de la batalla de Pavia, amb el compromís matrimonial del monarca francès amb la germana de l'emperador. Els seus versos foren compostos per un tal Rocamora i impresos en lletra gòtica, constituint avui dia un dels fullets informatius en català més antics conservats. De cobles similars, però, ja n'havien aparegut abans[413] i en continuaren apareixent durant les dècades posteriors: per a cantar la presa de Sant Quintí i la victòria de Lepant, celebrar les entrades públiques dels reis i d'altres dignataris a les grans viles, lloar les accions virregnals, o advertir contra la pestilència i contra els bandolers. Ben sovint, doncs, les fronteres entre poesia i premsa eren inexistents. Es tractava del que Jordi Rubió i Balaguer va designar amb l'encertat nom de "poesia gasetillesca", molt probablement cantada "pels carrers i places per músics ambulants"[414], amb diferents rimes i tons, com ara unes *Cobles ara novament fetes al to de la sardana que diu gentil señora cruel pastora, les quals tractan dels profits y effectes que causa la sancta unio que ses fermada en la present ciutat de Barcelona*[415]. Pel seu contingut, algunes peces foren encàrrecs oficiosos de les autoritats, mentre que d'altres eixiren a la llum pública gràcies a la iniciativa dels seus autors, dels mercaders de llibres i dels amos de les estampes[416].

---

[413] Hernando Colon, el fill de l'almirall, havia posseït unes cobles de Francisci Diez en català sobre la presa del port de "Maçalquibir" (4º, 2 f.), avui dia desaparegudes: A. L.-F. ASKINS, "Two miscellany volumes of pre-1537 catalan «popular press» prints once in the Colombine Library, Seville", dins *El libro antiguo español. Actas del primer Coloquio Internacional (Madrid, 18 al 20 de diciembre de 1986)*, a cura de M. L. López-Vidriero i P. M. Cátedra, Salamanca-Madrid, 1988, p. 293. Sens dubte, aquesta composició, probablement impresa el 1506 (a Barcelona o potser a València?), feia referència a la campanya africana del cardenal Cisneros i Ferran II: el 13 de setembre de 1505 ("De setembre tretzen dia en lany quint me va"), les seves tropes van conquerir Massalquivir (Mers-el-Kébir), el port natural d'Orà.

[414] J. RUBIÓ i BALAGUER, *Humanisme i Renaixement*, introducció de M. Batllori, Barcelona, 1990, pp. 111-112; Cf. *Plecs poètics catalans del segle XVIII de la Biblioteca de Catalunya. Estudi i edició per Joana Escobedo*, Barcelona, 1988, p. XIV; sobre aquesta "poesia d'actualitat" vide, també, J. RUIZ CALONJA, *Història de la literatura catalana*, pròleg de J. Rubió, Barcelona, 1954, p. 363; i E. MIRALLES, "Poesia política en la Guerra dels Segadors", dins *Del Cinccents al Setcents. Tres-cents anys de literatura catalana*, a cura d'id., Bellcaire d'Empordà, 2010 [DL 2011], pp. 439-465.

[415] *Cobles ara novament fetes al to de la sardana que diu gentil señora cruel pastora, les quals tractan dels profits y effectes que causa la sancta unio que ses fermada en la present ciutat de Barcelona. Es obra molt gustosa per a cantar. Composta per lo Pastor Gileno*, estampades en Barcelona, en la estampa de Joan Amello, 1606. Un exemplar d'aquest títol conservat a la BC va ser adquirit, segons les anotacions manuscrites, el juny d'aquell any (F. Bon. 10775): "Compradas vuy divendres dia de S. Juan Batista a de juny 1606".

[416] Ben entès, no és gens fàcil distingir entre les publicacions "oficioses" i les "particulars", ja que les evidències documentals de les campanyes de propaganda a través dels papers menors no són abundants. Així doncs, no podem deixar de subscriure les paraules de Jordi Rubió sobre la poesia política en català durant la Guerra de Successió: "Llur publicació podia obeir o bé a un simple impuls propagandístic, o bé al fet que el públic la demanava i la feia rendible. Si poguéssim respondre a aquesta pregunta, tota aquesta fullaraca cobraria més vida". J. RUBIÓ, *Història de la literatura catalana*, traducció de B. Badia, Barcelona, 1986, vol. III, p. 186 (la primera part d'aquesta obra ja havia aparegut, el 1958 i en castellà, al volum cinquè de la *Historia general de las literaturas hispánicas* dirigida per Guillem Díaz-Plaja).

Al component informatiu d'aquests plecs poètics s'hi afegien o entremesclaven altres objectius: per descomptat, els literaris o lúdics, però també la conformació d'opinió i la persuasió patriòtica. La poesia era un "llenguatge de comunicació política" molt eficaç[417]. Així, per exemple, a les acaballes de la Guerra de Successió, el tipògraf barceloní Francisco Guasch va imprimir una sèrie de romanços sobre el setge de la Ciutat Comtal per part de les tropes borbòniques. Citem-ne alguns exponents de l'any 1714:

Al taumaturgo san Antonio de Padua se implora el poderoso patrocinio en el assedio de Barcelona de los años 1713 y 1714, en este romance. 4º, 2 f. (BC, F. Bon. 3042)

Al inicio bombardeo, que el duque de Populi executò contra la Excelentissima Ciudad de Barcelona en los primeros dias de abril de 1714. Romance. 4º, 2 f. (BC, F. Bon. 12778)

Fervorosos afectos y catholicas esperanças que la Excelentissima Ciudad de Barcelona tiene en el poderoso patrocinio de la Virgen del Rosario, sufriendo (por su libertad) el assedio è infernal bombardeo en abril de 1714, que expressa en este romance. 4º, 2 f. (BC, F. Bon. 3045)

Anima Barcelona a sus hijos e implora el poderoso patrocinio de su inclita patrona santa Eulalia, al querer sacar su invencible vandera hallandose con tres brechas, en agosto de 1714, en este romance de arte menor. 4º, 2 f. (BC, F. Bon. 12781)

Aquest conjunt de romanços publicístics de la causa austriacista, a més de subministrar informació sobre el setge, pretenien incentivar la resistència contra els exèrcits de les Dues Corones, tant entre els civils i els combatents de l'interior de les muralles (catalans i els refugiats de la resta dels regnes d'Espanya) com a l'exterior; d'aquí l'ús de la llengua castellana en aquestes peces poètiques, de més fàcil exportació, com també en la major part de la producció de Guasch, un tipògraf que s'especialitzà en aquest tipus de materials menors: villancets (per exemple, a "las gloriosas hazañas y lamentable muerte" del príncep Jordi de Hessen-Darmstadt, 1705), goigs (*Gozos del invictissimo martyr S. Jorge, abogado de la Deputacion del Excelentissimo, y Fidelissimo Principado de Cataluña*, 1713)[418], etcètera. Després de la guerra i fins a la seva mort, el

[417] M. ROSPOCHER, "Versos desde las plazas: la poesía como lenguaje de comunicación política en los espacios públicos de las ciudades italianas del Renacimiento" [trad. d'A. Avalos, A. Escartín i N. Sesma], dins A. Castillo i J. S. Amelang (dirs.), C. Serrano (ed.), *Opinión pública*... op. cit., pp. 187-189.

[418] "La propaganda política –escriu Antoni Comas (o potser Edmon Vallès i Josep M. Ainaud de Lasarte, col·laboradors en la redacció dels peus de gravat)– apareix profusament, de les maneres més impensades, a favor de la lluita entre els partidaris de Carles d'Àustria i de Felip d'Anjou. Formes tradicionals de la

1725, Guasch va continuar publicant impresos similars, en vers i en prosa, ara al servei de la nova monarquia borbònica[419]: exceptuant els casos d'aquells estampers i llibreters més compromesos, el negoci editorial s'anteposava a les opcions polítiques o a la fidelitat dinàstica.

Els tipògrafs catalans, per encàrrec de les distintes confraries o corporacions d'oficis, també van imprimir una gran quantitat de discursos legals o al·legacions, així com memorials i processos amb informació política (o juridicopolítica) i pràctica en català, castellà i llatí. En alguns documents hi figuren els noms dels tallers on foren impresos (Esteve Liberòs, la Casa Cormellas, Rafel Figueró) mentre que d'altres apareixen *sine notis* (probablement, per a ressaltar el paper de la confraria que en pagava l'estampació). La finalitat d'aquests textos era apel·lar o dirigir-se a les autoritats (per exemple, en el reconeixement dels privilegis davant del Consell de Trenta-sis), justificar els drets propis enfront d'altres confraries, registrar les decisions judicials, informar els confrares, etcètera[420]. La seva circulació pública, molt més limitada que en altres gèneres, bàsicament servia per a deixar constància de les actuacions de la confraria i, alhora, advertir els oficis rivals. No eren, però, els únics documents generats a partir de les necessitats de les corporacions: els tipògrafs catalans imprimiren butlletes, rebuts o notes per als confrares i per a les confraresses, entre d'altres papers efímers d'utilitat immediata. Vegem-ne un exemple de la Confraria del Sant Esperit de Barcelona, o del cecs "y altres debilitats", del darrer quart del segle XVII:

---

pietat catalana, com és ara els goigs, són aprofitades per a cantar les alabances no ja els sants, sinó de Carles d'Àustria, per a qui els catalans arribaren a sentir una devoció que vorejava el fanatisme", A. COMAS, *Història de la literatura catalana. Part moderna*, Barcelona, 1985 [1964], vol. V, p. 51.

[419] Per exemple, *Oracion con la qual el marques de San Phelipe, embiado extraordinario del rey n. señor, dió quenta el dia 18 de febero de 1724 à la Repuplica de Genova de la renuncia que el rey padre nuestro señor, avia hecho de toda su monarchia al serenissimo rey su hijo n. señor*, Barcelona, Francisco Guasch, [1724].

[420] Per citar un sol exemple, *Advertiments que·s donan per Agusti Benus, syndich de la Confraria dels Blanquers, y Barthomeu Ballester, syndich de la Confraria dels Assaonadors de la present ciutat de Barcelona, per llur interes y de tots los demes blanquers y assaonadors del principat de Cathalunya contra lo syndich de la Confraria dels Sabaters sobre la prohibitio que insta de extraurer cuyram adobat y assaonat fora del principat de Cathalunya*, en Barcelona, en casa Sebastia de Cormellas, 1626. Un exemplar a la BLM, R. 1487, relligat a la col·lecció factícia "Ciutat de Barcelona. Altres coses", núm. 1.

"Item he pagat als 22 de Xbre a Hyacinto Andreu estamper per fer estampar 350 ll certificatorias per donar als dits confrares las quals las entrega lo señor conceller dese firmadas de sa ma – 1 ll 4 s"[421]

Avui dia, la supervivència d'impresos com aquests, on es combinava el treball de l'estampa i l'escriptura manuscrita com a autenticació, és una vertadera raresa, però a l'època van ser essencials per al bon funcionament de les confraries i, també, per als obradors que es beneficiaren dels seus encàrrecs. Com també era fonamental per a moltes estampes la manufactura de premsa "ocasional" i periòdica, un tema que anirem analitzant al llarg dels capítols que segueixen. Ara bé, la premsa també podia circular manuscrita: bé com a còpia d'"avisos de mà" bé com a còpia d'impresos.

En efecte, la "publicació manuscrita" de premsa també era un negoci per als copistes i, principalment, per als distribuïdors de la informació. El cas més cèlebre, i estudiat, és el dels "avvisi" manuscrits italians[422], un gènere que normalment es destinava a cercles més reduïts o restringits que no pas la premsa impresa, si bé també foren manufacturats "avvisi a mano" per a públics més amplis i que contenien –és clar– informació innòcua o que no preocupava gaire a les autoritats. La circulació de relacions i cartes manuscrites també és ben documentada en terres castellanes[423]. En canvi, el cas de Catalunya és molt mal conegut. Però en el nostre país s'hi desenvoluparen xarxes transmissores d'informació manuscrita. No només ens referim a les cartes "edificants" dels jesuïtes o a les còpies personals dels papers estampats que podien ser consumides oralment pels carrers[424], sinó també, i sobretot, a la premsa manuscrita més o menys regular, la qual era llegida per grups de destinataris cultes o pertanyents als estaments elevats. L'Arxiu de la Corona d'Aragó en custodia diversos exemples. Com ara un volum de "Noticias de Roma, Ferrara y otras partes"[425]. Dit volum, format per més de tres-cents folis[426], conté "gazetas" i "relaciones de avisos" manuscrites, generalment

[421] AHCB, Fons gremial, 2B. Gremial especial, Confraria del Sant Esperit, *Libro de cuentas 1680-1734* (títol modern), "Datas del clavari de la Confaria de St. Esperit del any 1685 assent clavari lo Dr. en Drets Fran.co Bonells, de devocio", f. 46v.
[422] Vide, entre d'altres, M. INFELISE, *Prima dei giornali. Alle origini della pubblica informazione (secoli XVI e XVII)*, Roma-Bari, 2002; C. H. CARACCIOLO, "Los «avisos secretos» manuscritos de Bolonia: un caso de periodismo «de provincia»", VI Coloquio Internacional de la Sociedad para el Estudio de las Relaciones de Sucesos (San Millán de la Cogolla, desembre de 2010) (en premsa).
[423] Vide el capítol 2.
[424] Vide el capítol 10.
[425] ACA, Monacals d'Universitat, vol. 163 ["Noticias de Roma, Ferrara y otras partes"].
[426] Per a la descripció d'aquest volum, vide *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, direcció E. Duran, compilació a cura de M. Toldrà et alii, vol. 3 "Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó [etc.]", Barcelona, 2003, pp. 360-361.

d'un parell de folis, amb notícies del període c. 1594-1611. Els originals van ser enviats des de Roma i de Ferrara, però també d'Ancona, Anvers, Colònia, Venècia, etcètera, i foren copiats per diverses mans, algunes de les quals eren catalanes (com es desprèn de l'ús de catalanismes i dels comentaris en llengua catalana). Els materials d'aquest volum 163, en italià i en castellà, doncs, van circular per les nostres terres. Malauradament, molts dels seus destinataris són anònims, com també alguns dels copistes i dels emissors. Potser hi tingué molt a veure que bona part de les informacions que difonien (sobre la Inquisició, sobre la Cort romana, la monarquia hispànica, etc.) eren secretes o havien de romandre fora del control (censura) de les autoritats. Almenys, però, coneixem un dels compiladors del volum i emissor de les seves notícies: el ciutadà honrat i historiador Rafael Cervera (Barcelona c. 1563/1564 – 1633/1638)[427].

Altres exemples de la circulació i del consum d'informació manuscrita, tant de tipus pública (o autoritzada) com secreta (o no censurada), els constitueixen les compilacions de fra Gaspar Vicens (1567 - 1648) de l'Orde de Predicadors. Òbviament, el seu objectiu no era pas crematístic, tot i que per una via o una altra bé havia d'obtenir (per préstec o compra) els materials manuscrits i impresos que copiava. Aquestes compilacions miscel·lànies (també "memorias" o toms "de cosas varias y notables sucedidas en estos nuestros tiempos") van ser elaborades per Vicens (o Vicenç) per a la biblioteca comuna del convent de Santa Caterina Màrtir de Barcelona. El dominic havia ingressat al convent l'any 1586, fou mestre d'estudiants (d'ençà 1601) i prior, a més d'examinador de llibres per al Principat de Catalunya. Són tres toms manuscrits –que s'hagin conservat– de "Memorias del succehit" entre els anys 1608 i 1639, tal com llegim al llom[428]. Vicens va copiar-hi memorials polítics i religiosos, decrets, breus papals, crides barcelonines, al·legacions jurídiques, alguns memorials d'oficis i, sobretot, premsa forana i autòctona: relacions, cartes i avisos que circularen en lletra de motlle i de mà. En algun títol, com ara en una "Relacion que de Mexico se embio a Madrid a su magestad del modo que se libro la flota de las manos de los enemigos olandeses que la pensaven coger" (1638), s'indica el lloc d'estampació (Mèxic)[429]. Molts d'altres, sense indicacions, eixiren de les impremtes de la Ciutat Comtal. Citem-

[427] Sobre aquest personatge, vide M. BATLLE, *Patriotisme i modernitat a «La fi del Comte d'Urgell». Una aproximació a les fonts de l'obra, l'anònim autor i l'historiador Jaume Ramon Vila*, Barcelona, 1999, pp. 12-13.
[428] UB, ms. 1008-1010.
[429] UB, ms. 1010, ff. [334v-339] (331v-336), al final: "el marques de Cadereyta, virrey, lo mando imprimir en Mexico".

ne alguns exponents: una "Relacion de la grande ruyna que á echo el rio Guadalquivir en Sevilla, Triana (...)"[430], redactada pel tipògraf Juan Serrano de Vargas, també fou impresa per Esteve Liberòs (1618); una "Carta que desde Amberes un amigo escrive a otro dandole aviso de lo sucedido en los estados de Flandes desde fin de agosto hasta 20 de octubre de 1624"[431] va ser publicada a Madrid "y agora con licencia en Barcelona en casa de Sebastian y Jayme Matevad"; o una "Relacion del sucesso y fin que tuvo el exercito frances en el sitio que puso sobre Fuenterabia el año de 1638 sacada de muchas otras relaciones"[432]. A aquestes notícies públiques i, per tant, prèviament supervisades per les autoritats, Vicens n'hi afegí d'altres que, pels seus continguts, sempre van mantenir la forma manuscrita (i semiclandestina o clandestina, de fet): una "Relacion de la infame perdida de la flota del año 1628 la qual dio en manos de los olandeses. Escrivela un capitan de una de las naves perdidas, llamado Hernando Guerra a Estevan Blanquero, habitante en Sevilla"[433], una "Relacion de la lugubre tragedia de la rota que tuvo España en el sitio de Laucata à 28 de setiembre 1637 i "Otra relacion de lo mismo. Por un catalan testigo de vista"[434]. L'objectiu bàsic de la tasca de fra Gaspar Vicens fou el següent: fer una història dels esdeveniments recents i més notables que pogués ser consultada pels religiosos de la casa (UB, ms. 1008, t. I, f. 1v) i, suposem, per algunes persones curioses o erudites (és possible que un d'aquests lectors fos l'artesà i memorialista Miquel Parets, que vivia molt a prop del convent)[435]. També era una obra que llegava a la posteritat.

3.4. Una cerimònia de la informació: el *Te Deum*

Com hem anat veient, les crides i els edictes tenien per objectiu disseminar les informacions oficials entre els habitants de Catalunya. La seva "preconització" i exposició pública comportava, però, que les actuacions de les autoritats, i del rei en darrera instància, podien ser vulnerables a la crítica dels súbdits o, almenys, suscitar discussions no desitjades. Ara bé, tant el poder reial com les institucions de la terra

[430] UB, ms. 1008, ff. [253v-255] (256v-258).
[431] UB, ms. 1009, ff. 4-[5v] (2-3v). La carta, o "traslado de una carta" com llegim en la versió impresa, era de Rodrigo de Lara.
[432] UB, ms. 1010, ff. 310-[318v] (307-315v), 4 de setembre de 1638. Diverses relacions sobre Hondarribia foren impreses pels Matevat i per Jaume Romeu.
[433] UB, ms. 1009, ff. [264v]-265v (262v-263v), relació datada a l'Havana, 6 d'octubre de 1628.
[434] UB, ms. 1010, ff. 259-260v (256-257v).
[435] Vide J. S. AMELANG, *The Flight of Icarus. Artisan autobiography in early modern Europe*, Stanford, 1998, pp. 136-137.

disposaven d'altres mecanismes, polítics i rituals, per a difondre les notícies "correctes" entre el poble. I un dels seus recursos principals era la celebració del *Te Deum laudamus*, un himne de lloança a Déu, d'exaltació dels governants victoriosos i, en definitiva, una "cerimònia de la informació" que permetia divulgar algunes de les notícies del moment amb la complicitat o el suport de l'Església. Així doncs, i malgrat que el *Te Deum* no era un gènere imprès pròpiament dit, la seva rellevància "informativa" justifica que l'incloguem dins d'aquesta descripció dels horitzons de la informació de la Catalunya moderna. Existeixen, a més, altres raons per aquesta opció o selecció. Almenys tres. En primer lloc, la menció sovintejada dels tedèums en la premsa i els gèneres afins; segonament, les valuoses anotacions i comentaris que ens han llegat alguns dietaristes sobre la seva recepció; i, en tercer lloc, però no pas menys important, l'estatut que li han atorgat alguns estudiosos recents que ens permeten comptar amb una bona base teòrica o interpretativa europea sobre aquesta cerimònia.

Durant les darreres tres dècades, estudioses com Michèle Fogel han analitzat el sistema d'informació "ritualisée" o cerimonial de la França moderna, la publicació i la recepció de les notícies, i de les decisions emeses des del poder, especialment el monàrquic[436]. A París, als "carrefours & lieuz accotumez", és a dir, als carrers, places i portes que eren els espais de comunicació públics habituals, els "juré-crieurs" i "juré-trompettes" anunciaven de manera solemne les disposicions oficials i hi fixaven els cartells. Es tractava, per tant, d'una divulgació cerimonial de la informació dirigida al conjunt del cos urbà, a la qual s'hi afegia una altra de comercial, amb els "colporteurs" amb llicència que venien les peces d'actualitat més diverses als consumidors. Ara bé, probablement, la cerimònia de la informació més espectacular era el *Te Deum*, sobretot a partir del darrer quart del Cinc-cents. Fou llavors quan, a més de celebrar els naixements i casaments dels membres de la reialesa i, alhora, destacar l'especial unió entre l'Altíssim i el seu representant entre els homes, el rei, el *Te Deum* "tend à devenir le mode unique de célébration et de publication des victoires guerrières et diplomatiques de la monarchie française". A la França moderna, efectivament, el poder reial va acabar monopolitzant aquesta cerimònia per anunciar els seus propis triomfs[437]. Al Principat,

[436] Vide l'apartat 2.3 del capítol segon.

[437] M. FOGEL, "Le système d'information ritualisée de l'absolutisme français", dins *Le journalisme d'Ancien Régime. Questions et propositions*, Lió, 1982, pp. 141-151; Id., "Célébrations de la monarchie et de la guerre: les «Te Deum» de victoire en France de 1744 à 1783", dins P. Viallaneix i J. Ehrard (eds.), *La bataille, l'armée, la gloire. 1745-1871*, actes del col·loqui internacional de Clermont-Ferrand (1983),

amb la presència de les institucions de la terra, aquest control mai no va ser total o exclusiu.

En què consistia, però, el *Te Deum laudamus*? Quin era el seu origen i quina fou la seva evolució? Segons una llegenda, el *Te Deum* havia estat compost durant la vigília pasqual de l'any 387, quan sant Ambròs, mentre observava el baptisme de sant Agustí, va donar gràcies al Senyor tot exclamant "Te Deum laudamus!" ("A tu, oh Déu, et lloem!"); aleshores s'inicià un diàleg entre els dos sants que fou la inspiració de l'himne homònim de lloança a la majestat divina. Aquesta era la versió tradicional de la gènesi del *Te Deum* o *Hymnus Ambrosianus* i, com a tal, va ser recollida en nombroses fonts de l'època moderna[438]. Avui dia, en canvi, la seva composició és atribuïda al bisbe Nicetes de Remesiana, al voltant de l'any 400. En qualsevol cas, l'antic himne cristià era un cant de celebració del poder diví, de reconeixement o acció de gràcies pels seus favors i, alhora, una declaració dels principis de la fe (la Santa Trinitat, el sacrifici de Crist, etc.). Ben aviat, però, s'hi afegiren usos i connotacions polítiques. La seva història político-ritual i musical, prou sinuosa en el decurs de l'edat mitjana, ha estat examinada per Sabine Žak en un valuós article que ens estalvia d'oferir-ne una reconstrucció més o menys detallada. El que ens interessa assenyalar és que, al segle IX, el *Te Deum* es vinculà al poder temporal: als coronaments reials i a la celebració de les victòries als camps de batalla –tant *in situ* com, després, a les esglésies–. Žak, a partir dels exemples imperials i pontificals, distingeix entre les funcions d'aclamació del *Te Deum* i, més

---

Clermont-Ferrand, 1985, t. I, pp. 35-44; Id., "Propagande, communication, publication: points de vue et demande d'enquête pour la France des XVIe-XVIIe siècles", dins *Culture et idéologie dans la genèse de l'État moderne. Actes de la table ronde de Rome (15-17 octobre 1984)*, Roma, 1985, pp. 325-336 ; Id., *Les cérémonies...* op. cit., esp. la segona part, "La publication des événements (du XVIe au milieu du XVIIIe siècle)", pp. 133-285.

[438] Per exemple, Fr. D. XIMENEZ ARIAS (OP), *Lexicon ecclesiasticum latino-hispanicum, ex sacris Bibliis, conciliis, pontificum decretis, ac theologorum placitis, divorum vitis, variis dictionariis, aliisque probatissimis scriptoribus concinnatum, servata ubique vera etymologiae, ortographiae, et accentus ratione* (...) *editio ultima prae caeteris recognita, & ab innumeris, quibus scatebat mendis, multiplici labore, & diligentia repurgata*, Barcinone [Barcelona], ex officina Joannis Piferrer, 1739, p. 387 (data, però, l'origen del *Te Deum* l'any 288). Sobre els orígens del *Te Deum* i les discussions sobre la seva autoria, vide l'article corresponent d'Henri Leclercq al *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* publicat per F. Cabrol i H. Leclerq sota la direcció d'H. Marrou, París, 1953, t. XV, deuxième partie, pp. 2028-2048; i A. RUIZ DE ELVIRA, "«Suscepturus» en el «Te Deum»", *Cuadernos de filología clásica. Estudios latinos*, 5 (1993), p. 105; J. S. CASTILLO VALERO, A. OLAYA INIESTA, A. RUIZ DE ELVIRA, "Más sobre el «Te Deum»", *Cuadernos de filología clásica. Estudios latinos*, 8 (1995), pp. 315-316.

endavant, de reconeixement i de proclamació del sobirà[439]. Uns usos que, segons Fogel, també s'apliquen perfectament a la monarquia francesa[440].

A França, el 1484, Carles VIII va instituir "les usages modernes du sacre", però va ser Enric III qui va (re)apropiar-se del *Te Deum* i l'uní definitivament a la majestat reial durant el darrer quart del segle XVI, definint un conjunt cerimonial autònom i complet. Amb la cerimònia renovada, es notificaren les victòries del rei i es manifestà la seva "puissance" tant enfront dels hugonots com dels membres de la Lliga. El 1587, el sistema cerimonial bastit a l'entorn del *Te Deum* assoleix la consolidació tot formant una unitat o sistema clos orientat seguint un eix principal: "du Dieu des Armées au roi triomphant, du souverain à ses dépendants, un classement en ordre décroissant jusqu'à la masse informe du peuple. La succession des chants et des prières, la mise en espace des hommes imposent un sens, et un seul, à la cérémonie d'action de grâces que la monarchie française vient d'inventer"[441]. Des del principi del segle XVII i fins a les acaballes del regnat de Lluís XIV, el sistema ritual i informatiu francès va acabar-se d'edificar, amb el *Te Deum* com un dels seus engranatges centrals, convenientment precedit per les cartes reials que el convocaven. Res no es deixava a l'atzar: la precisa disposició jeràrquica dels assistents al temple –entre els quals s'hi comptaven els ambaixadors[442]– i la seva decoració, la selecció i el simbolisme de la música i els seus executors[443], les processons i els "feux de joye" que seguien, etcètera. Finalment, ja en ple segle XVIII, tot aquest sistema "d'information ritualisée", que permetia celebrar i difondre les notícies dinàstiques, diplomàtiques i bèl·liques, va arribar –conclou Fogel– al seu apogeu durant els quatre anys d'intervenció francesa a la Guerra de Successió Austríaca (1744-1748).

---

[439] S. ŽAK, "Das «Te Deum» als Huldigungsgesang", *Historische Jahrbuch*, 102-I (1982), pp. 1-32.
[440] M. FOGEL, *Les cérémonies*... op. cit., pp. 159-160.
[441] M. FOGEL, *Les cérémonies*... op. cit., pp. 163-174. Sobre el paper d'Enric III en la renovació del *Te Deum*, vide, també, K. VAN ORDEN, *Music, discipline, and arms in early modern France*, Chicago, 2005, pp. 136-156.
[442] Així, per exemple, el representant català a França, Fontanella, va assistir al tedèum per la victòria de Rocroi. Les seves despeses van ser pagades per la Ciutat de Barcelona: "anar a Nostra Dama per assistir al Thedeum que·s digue per la victoria de la batalla de Rocroy – 1/2 dobla", AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, "Memorial del que Don Isidro Pujolar, y de Graell agent dela ciutat de Barcelona a gastat en extraordinarios gastos desdel primer de janer 1643 fins al primer de janer 1644", f. 158. El registre francès del *Te Deum* celebrat a Notre-Dame de París (juny de 1643) per la batalla de Rocroi (maig) es troba als Archives nationales de France (París), K 999.
[443] Sobre aquest aspecte, vide, entre d'altres, J.-P. C. MONTAGNIER, "Le «Te Deum» en France à l'époque baroque: un emblème royal", *Revue de musicologie*, 84/2 (1998), pp. 199-233.

A Catalunya, el *Te Deum* també va jugar un paper prou significatiu com a cerimònia de la informació. No és, però, la nostra intenció reconstruir, ara, l'evolució d'aquesta cerimònia durant l'edat moderna, emmarcada dins de l'anomenada "religió cívica" com a ritual impulsat des del poder amb l'objectiu d'autolegitimar-se i, alhora, mantenir la cohesió social[444]. Ara bé, n'oferirem algunes breus consideracions que, més endavant, esperem poder aprofundir i ampliar. Per això, a més de les informacions a l'entorn de la Guerra dels Segadors, hem seleccionat una dècada (aprox.) de celebracions a la Barcelona de la darreria del segle XVII (1680-1691), quan el conjunt cerimonial es trobava perfectament definit i consolidat. I, com a comparació o contrast, veurem, a continuació, alguns dels tedèums que tingueren lloc a la Girona borbònica el 1720.

Al Principat, com arreu d'Europa, el *Te Deum* apareix molt vinculat a la vida pública del rei i la seva família (coronacions, naixements, enllaços, la salut dels seus membres), així com a les victòries militars o diplomàtiques de la monarquia. Tot i l'absència física del sobirà durant la cerimònia d'acció de gràcies, a diferència de Madrid o de París, i a excepció de la presència de l'arxiduc a Barcelona, el *Te Deum* recordava als súbdits el vincle entre el rei i el Totpoderós, qui l'havia afavorit d'una o altra manera. Al temple, però, solia assistir-hi l'*alter Nos* del monarca al Principat –el lloctinent–, així com els consellers barcelonins i els diputats i oïdors del General, a més, és clar, de les autoritats eclesiàstiques i d'un nombrós públic. El ressò d'aquest ritual de la informació era amplificat per les crides públiques que l'acompanyaven, el repicar de les campanes, les processons, i les lluminàries de rigor que disposaven els governants municipals. Un mateix esdeveniment (o un conjunt) podia ésser difós a les principals localitats catalanes gràcies als tedèums ordenats pel monarca o, en el seu nom, pel virrei. El 1645, per exemple, Lluís XIV va enviar una carta als jurats gironins en la qual els comunicava les victòries del comte d'Harcourt, "tant au passage de la riviere de Segre que dans la plaine qui est entre Llorens et Balaguier", així com la presa de "La Motte" (La Mothe-en-Bassigny) pel marquès de Villeroy. El rei, per tal d'agrair aquesta "suitte de prosperites" a Déu i, alhora, divulgar-les entre tots els súbdits, va decidir la celebració del *Te Deum* "aux principalles esglises de nostre province de Catalongne et

[444] Vide A. VAUCHEZ, "Introduction", dins id. (dir.), *La religion civique à l'èpoque médiévale et moderne (Chrétienté et Islam)*, Roma, 1995, pp. 1-5; E. MUIR, *Ritual in Early Modern Europe*, Cambridge, 1997, cap. 7; i X. TORRES, "La Guerra de Cataluña desde el púlpito (1640-1652). A propósito de un sermón inmaculista de Alexandro de Ros" (en premsa).

que vous [els jurats o "consuls"] y assistiez comme il est accoustumé et requierez pareilles occasions et que l'on en donne touttes les marques qui se doibvent de nostre resjouissance publicque et parfaicte"[445]. La mateixa lletra reial, datada el 12 de juliol, també va ser rebuda pels consellers barcelonins i pels diputats[446], els quals ja havien festejat amb un tedèum a la Seu (25 de juny) els progressos de les armes al Principat, ja coneguts gràcies a les notícies enviades pel virrei i capità general, el mencionat comte d'Harcourt[447].

Val la pena recordar que la convocatòria de tedèums no depenia només de la decisió reial o virregnal sinó que les institucions de la terra també podien acordar la seva celebració. En efecte, tot i que aquells episodis que tenien un major valor polític, simbòlic o dinàstic per a la monarquia eren comunicats o anunciats per les cartes del rei o pel seu lloctinent general, això no excloïa que molts esdeveniments fossin celebrats amb un tedèum per iniciativa de les autoritats catalanes, tant laiques com eclesiàstiques. Així, el capítol de la Seu barcelonina tant podia convocar un *Te Deum* per donar gràcies per l'abundància d'aigua (16-V-1680) com pels bons successos de les armes imperials contra els turcs (12-XII-1683), encara que en aquest darrer cas es tractava d'una celebració "suggerida" per una lletra reial i pel lloctinent. Entre 1680 i 1691, segons el *Manual de Novells Ardits*, els consellers de la Ciutat Comtal van assistir a una vintena de tedèums: 7 foren convocats per deliberació del mateix Consell de Cent (alguns dels quals per complir amb la voluntat reial); 5 pel Capítol; 2 segons petició explícita del rei; 1 pel lloctinent; 1 per la Diputació; i en 4 no s'indicà el promotor[448]. I quins van ser els temes o motius de joia pública? En primer lloc, destaquen els tedèums de gratitud envers el Senyor (i a santa Madrona) per les seves intervencions en els fenòmens

[445] AMGi, Lletres reials (*Manual d'acords*, 1645, entre els ff. 126v i 127), carta datada a París el 12-VII-1645. Segueix una altra carta, signada pel mateix rei i per Le Tellier, sobre la rendició de "Mardik" (Fort-Mardyck, Flandes) instant a agrair els nous favors divins. Vide la transcripció completa a *Lletres reials a la ciutat de Girona (1517-1713)*, estudi i edició a cura de M. Josepa Arnall i Juan, A. Gironella i Delgà, revisió a cura d'I. Baiges i Jardí, M. Elisa Varela Rodríguez, Lleida, 2005, vol. III, pp. 1423-1424. A París, les celebracions de tedèums durant els mesos de juny i juliol foren per les mencionades fortaleses i places europees (La Mothe i Mardyck), essent la principal cerimònia relacionada amb el Principat la conquesta de Roses (ANF, K 1000).

[446] DGC, vol. VI, anys 1644-1656, pp. 735-736.

[447] AHCB, Consell de Cent, *Lletres comunes*, 1645, f. 65, carta d'Henri de Lorraine, comte d'Harcourt, datada "Del Camp entre Llorens, y Balaguer" el 23-VI-1645. Els jurats gironins també havien rebut la lletra del virrei: AMGi, *Manual d'acords*, 1645, ff. 96v-97 (la carta closa, a més d'ésser copiada al manual, també va ser cosida entre els folis indicats). Els jurats, a inicis de juliol, van acordar que es donessin "las degudas gratias a Deu nostre señor de tant important victoria, y que·s fassen altres demostracions, com sien en cosas tocants al culto divino y altres cosas pias" (f. 97v).

[448] DACB, vol. XX, anys 1679-1691, pp. 26, 42, 98, 101, 145, 166, 167, 179, 229, 259, 265, 267, 283, 331, 361, 369-370, 371-372, 386-388, 399-401 i 468.

naturals: les pluges enviades (8 tedèums) i la fi de la plaga de llagostes el 1687 (1); segueixen els fets d'armes (6), tant estrangers (la Guerra austroturca iniciada el 1683, amb episodis com ara el setge de Viena i la rendició de Buda) com la lluita al front català (el bon succés del setge de Girona davant dels francesos el 1684), així com un parell d'esdeveniments dinàstics (el casament de Carles II i l'arribada de la princesa palatina Marianna de Neuburg); dos triomfs de la Ciutat de Barcelona com foren l'extensió de l'ofici de santa Eulàlia a tots els regnes d'Espanya (1686) i la mercè reial feta als consellers honorant-los amb el privilegi de cobertura (1690); i, en darrer lloc, un tedèum la finalitat del qual no és expressada.

En aquest mateix arc temporal, en el *Dietari* corresponent de la Generalitat, consta que la Diputació va promoure o fou convidada a 7 tedèums, la majoria dels quals (4) van celebrar-se per voluntat dels diputats i dels oïdors, i la resta (3), a petició del monarca, dels mercedaris i dels consellers, respectivament[449]. Els representants de la Diputació del General, però, no van assistir pas a tots els tedèums: no acudiren a la celebració de les victòries imperials contra els otomans convocada pel rei (11-XI-1685) "per escusar pendències ab los senyors consellers", mentre que, "per certs respectes", els diputats tampoc no van poder anar a la declaració del martiri del pare Pere Ermengol al convent de Nostra Senyora de la Mercè (1686). És obvi que els problemes cerimonials, amb les seves implicacions o derivacions polítiques i jeràrquiques, foren prou habituals en aquest tipus d'actes i altres de naturalesa similar, a Barcelona[450], a Catalunya[451], i a tot l'univers hispànic[452]. No eren qüestions banals: els diputats i els

[449] DGC, vol. VIII, anys 1674-1688, pp. 693-694, 696, 781, 805-806, 841, 853 i 943 (cap tedèum correspon als anys 1689-1690 –vol. IX–).

[450] En el seu *Dietari* (1596-1601), el sacerdot i heraldista Jaume Ramon Vila va recollir el següent conflicte ocorregut a la Barcelona del 1596: en el dia de sant Sever, quan començà el sermó a la Seu, els consellers se n'anaren perquè el bisbe d'Elna, que predicava, "teni[a] dos coxins a la trona", AHCB, ms. B-100, pp. 60-61. Quatre anys més tard, el dimecres 26 de juliol, es promogué una qüestió entre el bisbe de Barcelona i els consellers "per rahô de las cadiras": quan els consellers entraren a l'església de Santa Anna, aquests s'adonaren que Ildefons Coloma "estava en lo altar major acentat ab una cadira de repos ab catifa y coxi als peus que era arribat en dita iglesia primer y vehent açò los concellers aparague·ls que·ls era perjudici que estant ells p[rese]nts estigués lo s[enyo]r bisbe de aquella manera". Llavors, Julià de Navel demanà al bisbe que, per no perjudicar la Ciutat, se situés a mà dreta dels consellers. Coloma, però, s'encoleritzà i no volgué moure's. La resposta dels representants catalans fou la següent: descartada la idea d'abandonar el temple, enviaren a cercar cadires i coixins d'una casa veïna "y las feren posar prop lo altar major al costat de la del s[enyo]r bisbe". La solució cerimonial era acceptable, però "lo conseller en cap se allargâ desmasiat ab lo s[enyo]r bisbe de paraulas dientli que·s volia usurpar las preheminencias reals y q[ue] no li faltava sino posar cortina y altres paraules consemblants". El bisbe va amenaçar "q[ue] daria quenta à su mag[esta]d", però amb la mediació del virrei i una posterior visita al palau episcopal tornaren les aigües a mare, AHCB, ms. B-100, pp. 332-335.

[451] Vide, per exemple, els conflictes entre els cònsols de Perpinyà i el governador durant les exèquies de Felip III (1621), unes disputes que foren descrites tant pel notari Pere Pasqual com pel cirurgià Jeroni

oïdors del General podien no acudir a les celebracions del *Te Deum* per diferències amb els consellers, amb el virrei o amb el capítol catedralici. I a la inversa. O, si en el protocol de la cerimònia sorgien dubtes, alguna de les parts també podia renunciar a assistir-hi. El 12 de gener de 1702, per exemple, la Diputació va ser convidada pel Capítol barceloní a "un solempníssim *Te Deum laudamus* en acció de gràcias de haver exit sa magestat de casa ab salut perfeta", però la invitació va haver d'ésser declinada: ses senyories "sentian no poder-i acistir per estar pendent la consulta en las Corts Generals acerca de convenir y ajustar lo lloch en què apar deu estar lo concistori en concurs del de la ciutat, sobre lo què no se ha pres resolució encara"[453]. Fins i tot podia succeir que, malgrat l'assistència de les parts, la cerimònia transcorregués de manera imprevista o no del tot adequada[454]. Aquest darrer cas, per exemple, és el que s'esdevingué el 12 de novembre de 1686 en el tedèum per una important victòria imperial, la presa de Buda. En aquesta data, la Diputació va convidar els consellers a la festa de sant Jordi que es duria a terme "ab la major ostentació possible" en acció de gràcies per la conquesta de l'esmentada plaça hongaresa[455]. Els consellers acceptaren la invitació i el *Te Deum* fou cantat a la sala gran, anomenada "de sant Jordi", que servia de capella de la Diputació. La disposició o l'ordre dels assistents, les cortesies i, en definitiva, la solemnitat de la cerimònia van ser les acostumades. Ara bé, en el dietari del Consell de Cent es va deixar constància escrita de la següent admonició per a futures ocasions: "Se adverteix que los senyors concellés an de tenir cuydado antes de anar a consemblants festivitats que lo bras militar sie ja dalt a la sala de Sant Jordi sens aguardar avís dels deputats"[456].

Sense poder aprofundir més en aquesta mena de friccions, que valdria la pena d'estudiar amb detall, i abans de passar a examinar altres aspectes d'aquesta cerimònia de la informació, com la seva recepció, cal que ens plantegem com es desenvolupava un tedèum. Ho comprovarem mitjançant la cerimònia que va tenir lloc el 19 de desembre

---

Cros: *Cròniques del Rosselló. Segles XVI-XVII*, edició, transcripció i notes a cura d'Antoni Simon i Pep Vila, Barcelona, 1998, pp. 73-74 i pp. 148-150, respectivament.

[452] Vide, per exemple, A. CAÑEQUE. "De sillas y almohadones o de la naturaleza ritual del poder en la Nueva España de los siglos XVI y XVII", *Revista de Indias*, vol. LXIV, 232 (2004), pp. 609-634.

[453] DGC, vol. X, anys 1701-1713, p. 92.

[454] Els problemes protocolaris també es produïen en altres celebracions, assenyaladament durant la festa i el sermó de sant Jordi, vide X. TORRES i R. EXPOSITO, "Els sermons de sant Jordi de la Diputació de Catalunya: literatura i religió cívica" (en premsa).

[455] DGC, vol. VIII, anys 1674-1688, p. 853.

[456] DACB, vol. XX, anys 1679-1691, p. 267.

de 1683 a la Seu barcelonina pels "bons succesos y victòrias" dels exèrcits imperials contra la Sublim Porta[457]. Per carta del 18 de novembre, Carles II havia informat a les institucions de la terra del triomf de les armes de Leopold I en el setge de Viena, i el 12 de desembre el Capítol havia respost amb un tedèum pels progressos enfront dels turcs. Per deliberació del savi Consell de Cent del 13 d'aquell mes, va acordar-se la celebració d'un tedèum, així com una processó general i tres dies d'alimàries. Als acords presos seguiren les ambaixades corresponents i, finalment, el dia 19 va tenir lloc el tedèum a la Seu. A les 9, els consellers amb les insígnies consulars es reuniren al porxo de Sant Jaume i, des d'allí, es dirigiren a la Seu. El trajecte va transcórrer "per los llochs acostumats" i va ser amenitzat amb música. Una vegada al temple, passaren pel mig del cor i per la part de l'epístola, van pujar al presbiteri i saludaren l'altar major. Tot seguit, anaren a la part de l'evangeli, on hi havia l'estrada del virrei i, després de l'oració, s'assegueren als bancs coberts de vellut. Al cap d'una estona, va arribar el lloctinent i el consell reial i, com era costum, els consellers i prohoms els anaren a rebre "en lo pilar inmediat passat lo cor". La Diputació no va assistir a la cerimònia, una circumstància que encara hauria complicat molt més totes les formalitats protocol·làries. Fent les cortesies habituals, els verguers se situaren al davant i les maces del consell reial al darrera de les dels consellers. Seguien els consellers i prohoms "per son ordre", el conseller en cap a mà esquerra del lloctinent, i el consell reial. Pujaren al presbiteri i el conseller en cap va acompanyar el virrei al seu lloc. Cada part s'acomodà als indrets assignats i, una mica més tard, van arribar els celebrants, els quals "feren las degudas cortesias a sa excelència y concell real y aprés als senyors concellers". Aleshores va iniciar-se l'ofici i, immediatament després, fou cantat el *Te Deum*. Els representats del rei i els de la terra, darrera del gremial, recorregueren tot el temple en processó. Una vegada l'acte havia arribat a la seva fi, es dirigiren al portal major, on el virrei va pujar al seu carruatge. El tedèum, doncs, s'havia desenrotllat sense incidents. Ara bé, l'acció de gràcies a Déu i la divulgació de les noves de les victòries imperials, tal com havien acordat els consellers, no va reduir-se a un tedèum: se succeïren tres dies d'alimàries per tota la ciutat i, entremig, una processó general "com lo dia de Corpus", a la qual el virrei i el bisbe no van assistir. Gràcies a aquests rituals de la informació, doncs, bona part dels habitants de Barcelona, de qualsevol estament, llei o condició i edat, van participar

[457] DACB, vol. XX, anys 1679-1691, pp. 166-167.

o, com a mínim, van ser testimonis directes o indirectes dels festeigs per les notícies encoratjadores de la Guerra austroturca.

Els tedèums, succeïts per processons i lluminàries, permetien l'anunci oficial –temporal i religiós– de les notícies a les localitats més destacades del Principat. I no sols això, per desig reial, tots aquells tedèums que podríem qualificar de tipus "bèl·lic" o "dinàstic", o sigui, els més lligats a la propaganda monàrquica, eren difosos arreu dels territoris que compartien una mateixa corona. Així, durant la Guerra dels Segadors, les victòries al front català no només foren celebrades a la mateixa Catalunya sinó també a França, almenys les més beneficioses per als interessos de Lluís XIII i de Lluís XIV: a París, com a províncies, es cantà el *Te Deum* per Cotlliure (1642), per Perpinyà (1642), per Roses (1645), entre d'altres[458]. A finals de maig de l'any 1645, les tropes francocatalanes del comte d'Harcourt havien rendit la plaça de Roses, "la clau de tota Catalunya" com l'anomenava la Generalitat. El virrei va enviar cartes notificant aquesta rendició als consellers barcelonins i als diputats i oïdors. El 9 de juny, la Diputació i el governador de Catalunya van assistir a l'església de Nostra Senyora del Palau del General, òlim de la Comtessa, a un ofici solemne en el qual es cantà el *Te Deum laudamus* per la victòria de la vila i fortalesa de Roses. Per la seva part, el Consell de Cent va determinar que, durant tres dies, se celebrés l'ofici a la Seu, amb *Te Deum* i prèdiques[459]. Aquestes cerimònies de la informació van ser precedides per salves d'artilleria i acompanyades per processons i lluminàries que es feren pels carrers de Barcelona. A Girona, els jurats s'assabentaren del triomf militar el divendres 2 de juny i, l'endemà mateix, els representants gironins, els pabordes i els confrares van pujar consistorialment a la catedral per a donar gràcies al Senyor. També enviaren una ambaixada al Capítol per celebrar el *Te Deum* i començaren a preparar tot el festeig. El dissabte fou cantat l'himne a la Seu, el qual va ser conegut per tots els gironins i les gironines gràcies a l'estrèpit simultani del repicar de les campanes de "tots los convents y demes isglesias" i de les descàrregues de "totas las artillerias y mascles[460] de la ciutat". Els jurats també van ordenar tres dies de festes i alimàries "per tant ditxosa

[458] ANF, K 999 i K 1000.
[459] DGC, vol. VI, anys 1644-1656, p. 69; DACB, vol. XIV, anys 1644-1649, pp. 96-97. A la BC es conserva un manuscrit de curta extensió (F. Bon. 2550, top. 2072-II) que conté la carta del virrei comte d'Harcourt dirigida al Consell de Cent (2 de juny), així com diversos poemes en català, castellà i llatí sobre la rendició de Roses.
[460] "Mascle": morter d'artilleria per a disparar trets en les festes (DCVB).

victoria, gastant per asso de compte de clavari menor lo que convinga"[461]. Segons les crides públiques, les tres jornades de lluminàries i de demostracions d'alegria van ser anunciades per al dissabte següent. Jeroni de Real, en el seu dietari o crònica, les va descriure de la següent manera:

"A deu se comensaren en Gerona las festas per lo rendiment de Rosas, a las tres horas aneren los Jurats a la Seu, ab banderas y tot lo demés com la vigília del Corpus, hi·s cantà lo Te Deum, y al vespres y los tres dies següents, lluminàrias.
A onse, que fou lo diumenge, se féu professó com la de Corpus, donant premi per millor altar, creu, tabernacle y invensió de foch"[462]

És evident, i gairebé no caldria fer-ho notar, que els tedèums i els festeigs públics catalans, a Girona i Barcelona i a les altres ciutats, compartien un model comú o molt semblant.

A la capital del regne de França, el *Te Deum* per Roses va ser celebrat el dilluns 12 de juny amb gran pompa i fastuositat, tal com s'estilava a les grans ocasions i sabien organitzar el "grand maistre" i el "maistre des cérémonies"[463]. El ritual parisenc, com era també costum, va ser acompanyat pels "feux de joie" de la ciutat. La notícia de la magnificència de la cerimònia a Notre-Dame i la categoria dels assistents (el jove rei, la reina regent, els cortesans, els ambaixadors, etc.) no sols va escampar-se per bona part del territori francès, sinó que també va ser coneguda pels lectors catalans gràcies a la premsa editada a Barcelona[464]. I, en poc temps, tot interpretant la voluntat de l'autoritat, d'altres viles i ciutats franceses van entonar el *Te Deum* pel mateix motiu. Les cartes reials que informaven de les operacions del setge i la rendició de la plaça empordanesa gràcies a l'acció del comte du Plessis-Praslin van espargir-se per tot el reialme: en reberen còpies els governadors i els intendents de províncies, els parlaments, els bisbes,

[461] AMGi, *Manual d'acords*, 1645, ff. 76v-77v.
[462] J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona, 1994, vol. II, p. 221.
[463] ANF K 1000; *Extraordinaire du XIV juin M.DC.XLV*. [*La Gazette*]. *Contentant 1 La sortie des espagnols hors de la ville et du chasteau de Roses. 2 Et le Te Deum icy chanté en suite*, núm. 69 (14-VI-1645), París, du Bureau d'Adresse, pp. 489-494. Sobre les cerimònies reials franceses, vide una valuosa font impresa de l'època, especialment el segon tom: Th. GODEFROY, *Le ceremonial françois, recueilly par Theodore Godefroy, conseiller du roy en ses conseils. Et mis en lumiere par Denys Godefroy, advocat en parlement, et historiographe du roy*, París, chez Sebastien Cramoisy, imprimeur ordinaire du roy, & de la reyne regente, et Gabriel Cramoisy, 1649.
[464] *Copia enviada de Paris a un cavaller desta ciutat donantli noticia de las festas que ha manat fer la reyna nostra senyora (que Deu guart) per lo rendiment de Rosas*, Barcelona, en casa la viuda Mathevat, 1645. Aquesta carta (que correspon al núm. 139 de l'edició facsímil de Henry Ettinghausen) és datada el 16 de juny.

o els cònsols de les viles. I per mitjà d'aquests documents també es convocaren els tedèums. A una localitat tan important com Lió, la "lettre du Roi" (20 de juny) va notificar als "consuls" la rendició de Roses i el desig de sa majestat –i de la reina regent– que assistissin al *Te Deum* que es cantaria a la catedral, com també a altres esglésies de la diòcesi: "Nous escrivons a no[stre] tres cher et tres ame cousin le cardinal de Lyon et en son abscence a son grand vicaire de faire chanter le tedeum en son esglize cathedralle et en toutes les autres de son diocese et vostre fonction est que vous assistiez acelluy qui sera cellebre en la[dite] esglise de Lyon (…)"[465].

Sintetitzant, el *Te Deum*, a Catalunya i a Europa, va constituir una de les cerimònies de la informació més esplendoroses del Barroc que permetia transmetre amb celeritat i de manera solemne les notícies reials, bèl·liques o d'altra naturalesa al conjunt dels cossos urbans. No sorprèn que els dietaristes, memorialistes o cronistes de l'època en deixessin abundants testimonis en els seus escrits[466]. El mencionat Jeroni de Real, qui fou jurat en cap de Girona, va descriure o anotar la celebració de setze tedèums[467], principalment els de la seva pròpia ciutat, entre 1637 i 1680. La majoria es cantaren pels bons successos militars i diplomàtics, com ara Miravet (1643), Rocroi (1643), Tortosa (1648), o la pau de Nimega (1679). Però un dels tedèums més interessants, sobretot pels motius de la seva convocatòria, és el que es féu cantar a la Ciutat Comtal el 7 d'agost de 1651: aquesta cerimònia, al costat de les crides públiques, va anunciar la suposada fi del contagi pestífer; ara bé, ens indica De Real, "com que venia exèrcit sobre ella [Barcelona], no duptaren publicar havia cessat per poder-hi posar gent dintre per sa defensa, y perquè no duptassen en entrar-hi, si bé se digué se n'i encontraven alguns, no essent del tot las robas y casas ben perfumadas y purificadas, però era cosa pocha"[468]. Amb altres paraules, la combinació de dos gèneres oficials (el *Te Deum* i les crides) va permetre difondre la informació "correcta" –malgrat que, aparentment, no del tot

[465] AML, Registre des actes consulaires, BB 99, *Délibérations municipales*, ff. 150-152 (la citació és als ff. 151v-152).
[466] Un exponent forà que podem portar a col·lació el constitueix el memorialista parisenc Pierre de l'Estoile (1546-1611), qui ens ha llegat uns riquíssims *Registres-journaux* dels regnats d'Enric III i d'Enric IV. D'entre els diversos tedèums que anota, citem com a exemple el "*Te Deum* chanté à Paris, de la reddition de la ville d'Orleans" (febrer de 1589): P. DE L'ESTOILE, *Registre-journal du règne de Henri III*, édité avec une introduction et des notes accompagné de tables générales par M. Lazard et G. Schrenck, Ginebra, 2003, t. VI (1588-1589), pp. 143-144.
[467] J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc*... op. cit., pp. 93, 195, 203, 221, 237, 239, 263, 304, 309, 315, 351, 385, 454, 457 i 485.
[468] J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc*... op. cit., p. 263.

sincera– tal com volien unes autoritats que preparaven la defensa de la plaça: informació i persuasió (o manipulació) sempre han anat unides.

Un altre cronista, l'advocat i erudit Jeroni Pujades, també esmenta i detalla diversos tedèums de la seva ciutat natal: Barcelona. Així, per exemple, el 26 de juny de 1610, la Ciutat Comtal va festejar el "bon part de la reyna nostra senyora" amb un ofici solemne a la Seu. Hi assistiren el lloctinent general, el bisbe i els consellers, "Y aprés del offici hi hagué professó de *Te Deum*; tiraren los baluarts, y las campanes de totes les isglésies tocaren per fer gràcies a Nostre Senyor (...)"[469]. I un parell d'exponents més, també barcelonins: l'artesà Miquel Parets i el ciutadà honrat Josep de Monfar i Sorts, els noms del quals ja han aparegut en aquestes pàgines. A la seva crònica, el menestral va recollir-hi diverses cerimònies d'aquesta naturalesa, com els cinc tedèums relacionats amb l'entrada que féu la reina d'Hongria a Barcelona durant els mesos de febrer i març de 1630. Parets, per a deixar constància de l'esdeveniment, va traduir al català una relació de festes en castellà, molt probablement escrita pel doctor Rafel Nogués ("Seugon")[470]. Les còpies o traduccions de la premsa de l'època inserides en el seu dietari va ser una pràctica o –diguem-ne– un "mètode de treball" prou generalitzat, ben sovint amb afegitons propis com a testimoni de vista o bé recollits d'informants (amics, familiars, companys d'ofici, etc.). Anys més tard, concretament durant la dècada de 1680, Monfar, doctor en Arts i Lleis, també va registrar al seu diari nombrosos tedèums, tant religiosos com dinàstics, guerrers o d'altra mena. Com a membre del Braç Militar, Monfar havia assistit als festeigs públics o comptava amb informació de primera mà. Així, per exemple, ofereix un relat molt ric de les celebracions per l'extensió del "rezo de s[an]ta Eularia para toda España" concedit per Innocenci XI el 1686. "Junto el sabio Consejo de Ciento –escriu el dietarista–, y Cabildo el decreto de su santidad (que luego se imprimio) fue resuelto, y que en aquel instante se participase al lugartininete de su mag[esta]d el marques de Laganes, y se conbidasse para el Tedeo. y fue con embajada, y tambien con embajada à los deputados, Brazo Militar al obispo, y à su cabildo (...)". Monfar no estalvia detalls sobre la decoració de la catedral, les lluminàries, l'entrada del

[469] J. PUJADES, *Dietari*... op. cit., 1975, vol. II (1606-1610), p. 163.
[470] M. PARETS, *Crònica* op. cit., llibre I/1, vol. I, pp. 273-277. El títol de l'imprès era el següent: [Rafael Nogués?], *Los regozijos y fiestas que hazen en la ciudad de Barcelona por la Serenissima Magestad de la Reyna de Ungria, en particular en las visitas que haze a las casas de religion. Copia segunda*, Barcelona, Estevan Liberòs, 1630.

bisbe ("fue el obispo con silla de mano, por la llaga tiene en la pierna"), el desenvolupament de la litúrgia, etc. L'himne va ser entonat de la següent manera:

"A las 11 se dio orden se tocase las 2 campañas majores mas, y luego todas las iglesias de Bar[celon]a tocaron sus campañas, y se disparo por 3 vezes toda la artilleria de la ciudad puesto del Mar y Monjuich y saliendo los capiscoles con la [cruz] major y los del gramial, con la vera [cruz] y subidos todos en el presbiterio fue para los 4 cabiscoles entonando el *Te Deum*, y processionalmente se canto [reclam] por toda la iglesia, y al passar por el coro el obispo se encorporo en el gremial con habitos de coro y no vestido de pontifical. Los del presbiterio tanto el virrey como los concelleres, y Real Consejo fueron a la procession, y toda paro (eccepto la [cruz] grande) à la capilla de la s[an]ta [Eulàlia] y el obispo dijo la collecta, y dempues puesto delante de la mesa del altar dio à todos su episcopal bendicion y acabado todo, todos se fueron, con las mesmas cerimonias que havian venido el concurso de damas y cavalleros y demas gente fue muy grande aunque la fiesta se acabasse à 2 quartos de las 12 de media noxe. Notase que la Real Aud[ienci]a porrogo por 3 dias asta el martes exclusive"[471]

La difusió urbana dels tedèums i el seu fort component oral, però, no han de fer-nos oblidar que aquest ritual de la informació també arribava al camp: tant per mitjà de la seva celebració, molt més modesta però no pas menys "informativa", als temples locals, com a través de la premsa i d'altres gèneres manuscrits o d'estampa (composicions poètiques, llibres). Relacions, cartes i gasetes contenien referències a alguns tedèums de tipus bèl·lic[472] i dinàstic[473]. Les relacions extenses o en forma de llibre solien aportar descripcions força minucioses del cant de l'himne i dels rituals que l'envoltaven. I els gèneres afins no eren pas menys rics. El 1707, Salvador Regàs, hereu del patrimoni agrícola d'aquesta família d'Arbúcies, va adquirir (per compra, donació o alguna altra via) una *Oracion panegyrica, que en accion de gracias por la toma de Barcelona, se dixo en Viena a 21 de deziembre de 1705 celebrando el solemne Te-Deum, en la iglesia de los trinitarios descalços redentores de cautivos de dicha ciudad*[474]. Elaborada pel pare trinitari Cristóbal de la Anunciación, el seu fi era "Ofrecer à Dios rendidas gracias por la toma de Barcelona, y por los felizes progressos de nuestro

[471] BUB, ms. 398, Joseph de Monfar y Sorts, *Diario*, t. IV, [ff. 135v-136].
[472] Per exemple, *Gazeta*, Barcelona, Jaume Romeu, 1641.
[473] *Relacion de las fiestas, y regozijos que se hizieron en la ciudad de Barcelona por el feliz nacimiento del principe nuestro señor D. Felipe Prospero (que Dios guarde por eternos siglos.)*, Barcelona, Joseph Forcada, 1658.
[474] C. DE LA ANUNCIACIÓN, *Oracion panegyrica, que en accion de gracias por la toma de Barcelona, se dixo en Viena a 21 de deziembre de 1705 celebrando el solemne Te-Deum, en la iglesia de los trinitarios descalços redentores de cautivos de dicha ciudad, el excelentissimo señor don Cesar Miguel Angelo, marques de Pescara* (...) por el padre fr. Christoval de la Anunciacion lector de Theologia del dicho orden, theologo, y predicador actual de su magestad catolica, Con licencia, y privilegio, Barcelona, por Rafael Figuerò, impressor del rey nuestro señor, año 1707, 4º, [6], 17, [1] p. Anotació ms. a portada: "Es de Salvador Ragas de Llios que si lo pert [...]" i, dues línies més avall, de la mateixa mà, "1707"; a la coberta de paper: "Pertany à la casa de Regas" (AMRL, impresos s. XVIII).

catholicissimo monarca de las Españas el Tercer Carlos, paraque obligado Dios con sus rendidos cultos le continúe en adelante las assistencias" (p. 2); i, alhora, enaltir la fidelitat catalana a la Casa d'Àustria: "Quantas vezes! O generosos cathalanes avràn los enemigos de nuestro Carlos, manchado las gazetas con daros nombres de traydores, rebeldes, y foragidos; quando os aveis mostrado amantes de la justicia, y espejos de la lealtad, y la honra?" (p. 15). Les rogatives a favor de la causa de Carles III no sembla que fossin gaire efectives, i els catalans i les catalanes austriacistes van sofrir les conseqüències de la seva "rebel·lia" a mans del victoriós Felip V, però el 1707, gràcies a aquest imprès, alguns dels habitants d'Arbúcies i de Lliors van tenir notícia, encara que tardanament, de la celebració d'un tedèum a la capital imperial per la rendició de Barcelona a les armes de l'arxiduc.

Finalment, i ja per acabar amb aquest gènere informatiu oficial com era el *Te Deum*, cal que formulem la següent pregunta: què va succeir amb el ritual després de la Guerra de Successió i la fi de les llibertats catalanes? Durant el conflicte entre l'arxiduc Carles i Felip d'Anjou, el *Te Deum laudamus*, juntament amb les processons, les lluminàries de les viles, els sermons predicats, el cant de villancets, entre d'altres rituals públics, foren emprats per ambdós pretendents al tron espanyol per divulgar els seus triomfs i donar-ne gràcies al Cel[475]. Així, per exemple, el 22 de novembre de 1705, Carles III comunicava als representants de la ciutat de Girona que calia celebrar els tedèums corresponents per la fi de l'"esclavitud" (filipista, s'entén) i per la victòria de les armes imperials[476]. Òbviament, amb la supressió de les institucions de la terra, el *Te Deum* fou monopolitzat pel bàndol vencedor, la nova monarquia borbònica. El cerimonial, almenys durant els primers anys, no va canviar. Només variaren els seus convocants o promotors i el significat de la informació emesa i festejada: els triomfs de la nova dinastia regnant. Podem prendre el cas de Girona com a exemple.

El primer de febrer de 1720, don Pedro Gerardo Matias, baró d'Huart, governador militar i corregidor gironí, va notificar als regidors la reconquesta de Castellciutat (Seu d'Urgell), ocupada pels francesos, durant la fase final de la Guerra de la Quàdruple

[475] Vide D. GONZÁLEZ CRUZ, *Guerra de religión entre príncipes católicos. El discurso del cambio dinástico en España y América (1700-1714)*, [Madrid], 2002, pp. 209-212. No és casual, per exemple, que un poema austriacista de l'any 1702, recopilat per Pere Serra i Postius, s'iniciés amb el següent vers: "Te Carolum laudamus", BC, ms. 3613, f. 36 (cf. L. GRECO, *Storia di Mesagne in età barrocca*, Fasano, 2002, vol. 1, p. 191).
[476] AMGi, *Manual d'acords*, 1705, f. 451.

Aliança. El corregidor desitjava que se celebrés un tedèum a la catedral de Girona per la victòria, però va topar amb problemes protocol·laris[477]. Segons els regidors, la Ciutat no demanava al Capítol la celebració de les accions de gràcies sense comptar amb una ordre de la Cort o del governador general del Principat. A més a més, afegien els membres de l'ajuntament gironí, si el Capítol ja tenia l'ordre pertinent, aquest havia de convidar la Ciutat "para acistir segun la costumbre practicada". El dia 6, el secretari del baró d'Huart va informar els regidors que el bisbe havia de convidar-los per a la funció del *Te Deum* d'aquella tarda i esperava, a més de l'assistència del consistori, que els veïns farien lluminàries públiques "â la primera salva de artilleria de la plaza" (en cas d'inobediència serien multats amb la quantitat de tres lliures barcelonines, tal com se'ls ho notificà amb un pregó). El corregidor, però, no va poder acudir a la celebració a causa de la malaltia de la seva esposa i, en el seu lloc, s'hi presentà el tinent de corregidor, Francisco Gayolà. El ritual va transcórrer sense incidents i el bisbe, vestit de pontifical, entonà l'himne. Les autoritats van ser acompanyades pels pabordes de les confraries (sota la pena de vint sous si no ho feien) i al vespre, fins a les 8, es feren les alimàries. "La Ciudad no ha pagado –concloïa la memòria dels regidors–, ni costeado el menor gasto de cera, ni otra cosa para la referida funcion, sino solamente acistido â ella como â combidada". La cerimònia, doncs, restava al servei de Felip V i dels seus representants, tot i que no sense problemes de protocol, discussions sobre les despeses econòmiques que ocasionava[478], ni, potser tampoc, sense excloure certes resistències (caldria comprovar si les amenaces amb penes pecuniàries als veïns que no seguissin les instruccions oficials es repetiren en anys ulteriors).

[477] AMGi, *Manual d'acords*, 1720, ff. 25-28v. Vide la convocatòria i la celebració d'aquest tedèum a través de la transcripció de la documentació municipal: annex, 7.

[478] El *Te Deum* pel natalici de l'infant Felip en aquell mateix any de 1720 (AMGi, *Manual d'acords*, 1720, ff. 115v-123v) va provocar una disputa prou seriosa entre les autoritats eclesiàstiques i l'ajuntament gironí. El bisbe va avisar el corregidor i els regidors que el Capítol "estava pronto â celebrar el nacimiento del señor infante con el *Te Deum* siempre que la Ciudad le costeara en la forma que se havia estilado" (f. 118). Tanmateix, la resposta negativa de la Ciutat va ser contundent: "nunca la Ciudad costea semejantes costas, sino es en los casos, que lo ha pedido, y nunca lo ha pedido sin tener primero orden y noticia de la Corte ô del ex[celentísi]mo señor governador, y capitan general deste Principado" (f. 118v). En conseqüència, el *Te Deum* no va poder-se celebrar immediatament, a diferència de les lluminàries. Finalment, quinze dies més tard de la notificació del naixement, va intervenir el marquès de Castel-rodrigo disposant que es cantés el *Te Deum* i que la Ciutat es fes càrrec de les despeses (ff. 120v-121v). L'himne va ser entonat el 10 d'abril, l'endemà d'haver rebut l'ordre d'aquest capità general. Per al *Te Deum* pels progressos de les reials armes a Ceuta (desembre de 1720), convocat per una lletra règia, ja no es produïren més discussions o tibantors d'aquesta mena: es cantà l'himne, es feren tres dies de lluminàries, "y las demas demostraciones de regosijo en semejantes casos" (AMGi, *Manual d'acords*, 1720, ff. 406-407).

En conclusió, el *Te Deum*, com a cerimònia informativa, va viure el seu moment àlgid durant l'edat moderna, a Catalunya i a Europa. El venerable himne de l'antiguitat cristiana havia estat emprat per part de les autoritats per a divulgar la informació oficial i, de manera simultània, exalçar els seus triomfs gràcies al favor diví. Amb força rapidesa, els tedèums podien arribar als súbdits de qualsevol condició, tant a la ciutat com al camp. I, si bé és cert que, en el transcurs de l'època contemporània, el valor informatiu del *Te Deum* va anar disminuint o diluint-se en benefici de la funció commemorativa, de tedèums dinàstics i bèl·lics encara se'n celebraven tant al bisbat de Girona el 1880[479] com a la Roma del 1939[480]. De fet, durant la Guerra Civil, l'ús del *Te Deum* per part del bàndol franquista va ser un recurs propagandístic prou habitual: la seva celebració a les grans catedrals, la menció del ritual als mitjans de comunicació (premsa i ràdio), l'edició de postals commemoratives dins la col·lecció "¡Arriba España!" (ed. a Sevilla)[481], etcètera. A les memòries manuscrites de l'olotí Josep Casabona i Escubós (1881-1945), un propietari rural de Tortellà exiliat a l'Espanya "blanca" "con motivo de la revolución marxista", se'ns descriu les celebracions per l'aniversari de la caiguda d'Irun:

"Dia 5 septiembre de 1937. Esta mañana a las 8 la banda del requeté de San Marcial recorrió las calles de Irun, tocando alegres dianas a la par que se disparaban tracas, cohetes y petardos. Hoy es el segundo dia de las fiestas commemorativas de la toma de Irun y de su liberación. A las diez y media se celebró un solemne oficio con asistencia de las autoridades. Vino expresamente desde Pamplona el gobernador militar de Navarra con una nutrida comisión de jefes y oficiales

[479] "El Exc.mo Sr. ministro de Gracia y Justicia, en telégrama de anteayer, se sirvió paticiparnos que, el sábado próximo pasado, S.M. la reina (q.D.g.) dió á luz con toda felicidad á una augusta infanta, encargándonos que, por tan importante beneficio, en todas las iglesias de nuestra jurisdiccion se tributen al Altísimo las mas rendidas gracias. En virtud, tenemos á bien ordenar que en todas las iglesias de nuestro obispado, invitándos préviamente á las autoridades conforme se acostumbrare en casos análogos, se cante un solemne *Te Deum* el primer dia festivo despues de recibida la presente circular; y que los Rdos. Sres. sacerdotes durante tres dias consecutivos, según lo permita la rúbrica, añadan á las oraciones de la santa misa la *pro gratiarum actione*. Gerona 14 de setiembre de 1880. Tomás, obispo de Gerona", *Boletín oficial eclesiástico del obispado de Gerona*, núm. 19 (15-IX-1880).

[480] L'endemà de l'ocupació de Barcelona per les tropes "nacionals", el 27 de gener de 1939, a Roma, se celebrà un tedèum per la seva "liberación": "En la iglesia nacional española de la Virgen de Montserrat se ha celebrado esta mañana un solemne «Te Deum» en acción de gracias por la liberación de Barcelona. Asistieron a la ceremonia numerosísimas personalidades, entre las que figuraban Don Alfonso, Doña Victoria, el príncipe de Asturias y demás miembros de la familia real española presentes en Roma. También asistieron los embajadores de España en el Quirinal y la Santa Sede y el R. P. Wladimir Ledochowski, general de la Compañía de Jesús", *La Vanguardia española*, 28-I-1939, p. 4.

[481] Targeta postal núm. 9 (preu: 10 cts.), "El glorioso general Queipo de Llano al salir del Te-Deum cantado en la catedral en conmemoración del 18 de julio de 1936" (arxiu fotogràfic Gabinete Civil, Sevilla), col·lecció "¡Arriba España!", edició de la Subdelegación Provincial del Estado para la Prensa y Propaganda, Sevilla.

de aquella guarnición. Al finalizar se cantó un solemne *Te-Deum*. Después se organizó en el ayuntamiento una patriotica manifestación presidida por las autoridades"[482]

Però avui dia, tal vegada, el *Te Deum* és sobretot recordat, a banda de la vessant musical, per les seves connotacions guerreres, gràcies a autors set-centistes com Voltaire o José Cadalso: el primer escriptor, en el capítol III del seu cèlebre *Candide, ou l'optimisme* (Ginebra, 1759), després de descriure una sanguinària batalla entre el "roi des Bulgares" (prussians) i el "roi des Abares" (francesos), una autèntica "boucherie héroïque", afegeix que ambdós monarques van fer cantar el *Te Deum*, "chacun dans son champ" (p. 19). Per la seva part, Cadalso també va criticar o ironitzar sobre l'ús d'aquest himne i els rituals que l'acompanyaven per anunciar "victòries" que suposaven la mort de milers d'homes[483]. La llista de literats i literates que feren aquesta mena d'associació podria ampliar-se, tant en nombre com en el temps. Un darrer exemple, cronològicament molt més pròxim i d'un autor avui dia pràcticament oblidat: Ernst Johannsen, a *Vier von der Infanterie*, una novel·la antibel·licista sobre les vivències i reflexions de quatre soldats alemanys de la Gran Guerra, denunciava la insinceritat humana que feia celebrar tedèums després de la batalla[484].

Els horitzons de la informació de la Catalunya moderna, com creiem haver demostrat o, si més no, apuntat, van ser molt més diversos i rics del que tradicionalment s'havia (pre)suposat. L'estímul de les autoritats, unit amb la curiositat dels consumidors, i l'oportunitat de negoci que hi veieren els professionals de l'imprès (llibreters i estampers) –i, afegim, els venedors ambulants[485]–, van esperonar la producció d'una gran varietat d'impresos portadors d'informació, fos de tipus política, pràctica o d'oposició (pasquins, libels, cartells). I, malgrat que només hem examinat dos gèneres amb un cert detall, així com els seus productors i promotors, sí que n'hem pogut comprovar la seva àmplia difusió, oral i impresa, tant al camp com, sobretot, a la ciutat. Tot amb tot, com veurem en els capítols següents, el principal gènere informatiu de la Catalunya moderna, manufacturat a les seves estampes i que es consumia dins i fora de

[482] ACGAX, fons Família Casabona, J. CASABONA, *Breves noticias de mi viaje y de mi refugio en la España blanca*, vol. II (del 19 de juliol al 7 de novembre de 1937), pp. 76-77 (agraïm la referència a l'amic J. Rubió).
[483] J. CADALSO, *Cartas marruecas del coronel D. Joseph Cadahalso*, Barcelona, en la imprenta de Piferrer, 1796, carta XIV, pp. 51-52.
[484] E. JOHANNSEN, *Cuatro de infantería. Sus últimos días en el frente occidental en 1918*, traducció de J. Pérez Bances, Madrid, Cenit, 1929, pp. 34 i 121.
[485] Sobre els venedors ambulants urbans i rurals, vide els capítols 2 i 9-11.

les seves fronteres, era la premsa d'aparició ocasional o no regular i, més endavant, també seriada i periòdica. Aquesta primera premsa, combinada amb la resta de gèneres informatius afins, i juntament amb la seva recepció i el seu consum[486], ens permet parlar d'una "era" i d'una "societat de la informació" molt anterior a l'"era de la informació" que avui dia coneixem –i vivim–.

[486] Vide els capítols 10 i 11.

4. LA PREMSA ANTIGA: ASSAIG DE DEFINICIÓ DELS GÈNERES INFORMATIUS

"Ya soy gaceta de todas nuevas" afirmava el lacai Tomás per destacar la seva posició informativament privilegiada en les dependències d'un noble. Aquestes paraules daten de 1638, quan van aparèixer a la comèdia de Juan Pérez de Montalbán *Despreciar lo que se quiere*[487]. Ara bé, dècades abans que les primeres gasetes fossin impreses a la península ibèrica, una munió d'altres papers en lletra de motlle circularen pels dominis hispànics dels Reis Catòlics i dels primers Habsburg. Aquests documents informatius, efímers i ben sovint "propagandístics", van tenir una gran divulgació impresa i probablement també oral i manuscrita. Unes "relacions", "cartes", "còpies de cartes", "avisos" i "noves" que, com a gèneres informatius oferts a la llum pública, sorgiren al començament de l'edat moderna, van conviure amb les gasetes i altres publicacions amb periodicitat més o menys regular i, en alguns casos, fins i tot encara pervivien a les primeres dècades del segle XX.

Aquesta llarga durada és ben coneguda per a la tradicional literatura "de canya i cordill" i els gèneres afins usualment ainformatius, com els productes anunciats per l'establiment reusenc de J. B. Vidal durant la segona meitat del Vuit-cents: "En la misma se halla un buen surtido de trovos, relaciones, romances, canciones, historias, aleluyas, soldados, una buena coleccion de sainetes y diferentes libros chistosos"[488] –probablement venuts per raimes–. La llarga pervivència dels fullets informatius, en canvi, no ha merescut una atenció similar, tot i "evidències" com ara aquesta: *Relación triste y lastimoso, en la que se declaran y se dan detalles de los sucesos de esta sangrienta guerra del 1921* (sense lloc, sense nom), sobre el conflicte colonial al Marroc, el desastre d'Annual en particular, la tipologia de la qual és perfectament

[487] J. PÉREZ DE MONTALBÁN, *Segundo tomo de las comedias del doctor Juan Perez de Montalvan, clerigo presbitero, notario del Santo Oficio de la Inquisicion. Dedicado al excelentissimo señor Rodrigo de Silva Mendoça y Cerda, principe de Melito, duque de Pastrana, &c.* En Madrid. En la Imprenta del Reyno, a costa de Alonso Perez de Montalvan, librero de su magestad, y padre del autor, 1638, f. 145 (amb errors en la foliació –citem a partir de l'exemplar de la BNE T/3152 V.2.–).

[488] Publicitat que es podia llegir als plecs solts de la llibreria de Vidal, com el número 63: *El Nuevo Testamento del caracol que ha fallecido en la China, dentro de una botina. Y con pandero y cencerro, se ha efectuado su entierro*, Reus, Librería de Vidal, s. d. [però c. 1850]. Tres dècades més tard, els mateixos productes eren oferts en català a la llibreria de Joan Grau (Reus), "tot á preus molt baratos", juntament amb estris d'escriure, llibres de primeres lletres i obres com la "Revolucion de Polonia ab grabats 30 rs. per 10".

equiparable als fullets poètics i informatius de l'alta edat moderna, amb component oral inclòs ("Homes mujeres y niños,/ vengan todos a escuchar/ los detalles de esta guerra/ que al oirme llorarán"). De fet, com recordava Julio Caro Baroja sobre la seva infantesa madrilenya, encara als anys vint del segle passat existien a la capital impremtes populars i venedors cecs ambulants que es dedicaven a la producció i a la distribució de plecs. Fins i tot després de la Guerra Civil del 36, "he visto yo –asseverava Caro Baroja– en una de las plazas más viejas y populares de Madrid a un ciego voceando, como el de Estebanillo, los de Lope, o el González del Castillo". Caro Baroja rememorava essencialment la venda de literatura popular relacionada amb la història bíblica, la cavalleria medieval, les aventures de bandits, el segle XIX espanyol (de la primera carlinada a la Gloriosa) o alguns crims horrorosos i truculents, però no així la vessant "informativa" –real o figurada– d'aquell tipus de "premsa popular" o textos d'actualitat com l'exemplar citat més amunt, malgrat que indubtablement tingué uns canals de difusió i recepció similars sinó idèntics. Pocs anys abans dels evocats per la infància de Caro Baroja, José Gutiérrez Solana va escriure el següent:

> "En España se explota mucho el romance callejero; no hay pueblo ni aldea que en día de romería no se canten las coplas de un crimen, las hazañas de un bandido, la vida y la muerte de un torero y hasta las calamidades públicas, las inundaciones, el hambre, guerras, terremotos y pestes"

Romanços vells i nous que eren transmesos per cecs amb instruments de corda[489]. Versos antics, renovellats i, també, de nou encuny sobre alguns successos del moment.

---

[489] J. CARO BAROJA, *Ensayo sobre la literatura de cordel*, Madrid, 1969, pp. 17-18; i molt més breument, id., pròleg a C. LECOQ PÉREZ, *Los «pliegos de cordel» en las bibliotecas de París*, Madrid, 1988, p. 11.; Els records postbèl·lics dins la primera obra, p. 45; J. GUTIÉRREZ SOLANA, "El ciego de los romances" [1918], dins id., *Obra literaria*, Madrid, 1961, pp. 224-231. Durant els primers mesos de la Guerra Civil va proliferar la literatura de canya i cordill sobre l'actualitat, incloent aquells productes en els quals predominava la part visual: "Compro un altre objecte –escrivia el periodista John Langdon-Davies el 1936 a Madrid–, un signe molt interessant dels nostres temps: una tira còmica [en realitat, una auca o "aleluya" sobre el Front Popular –com les que editava, en català i en castellà, el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya–]. A Espanya s'han pogut comprar historietes il·lustrades com aquesta des de fa segles, generalment sobre vides de sants o versions de fets religiosos. Aquesta és una versió nova, molt pensada per a aquells que entendran més les il·lustracions que no pas les paraules; totes les esperances i els desitjos d'aquesta gran manifestació en un sol full de paper, i a l'expressió de les gents una estranya supervivència de formes de pensar tradicionals", J. LANGDON-DAVIES, *Darrere les barricades*, trad. de P. Domènech Cardona [pròleg de P. Preston], Barcelona, 2009 [1936], p. 35. De fet, de plecs poètics (propagandístics i informatius), amb i sense gravats o fotografies, n'aparegueren durant tot el conflicte, per exemple sobre la batalla de Guadalajara (març de 1937): "El dieciocho de marzo/ será un dia memorable,/ porque obtuvimos un triumfo/ como ninguno de grande (...)", *Romances a la gran victoria de Brihuega* compost per José Hernández ("cabo de la 65 Brigada Mixta, 12 Batallón, 2ª Compañía, 1ª Sección") i imprès a la "Imp. col·lectivitzada - U.G.T.".

Amb tot, es tractaven de romanalles poètiques d'uns gèneres informatius seculars ofegats per la formació completa de la periodicitat diària. Els seus orígens, com els de les publicacions periòdiques, es remuntaven a l'edat moderna. Això era resultat d'un llarg procés, iniciat a l'època moderna, i que va acabar amb la "victòria" d'aquest format –la premsa diària– sobre altres afins o similars.

A les línies que segueixen, doncs, pretenem oferir una sèrie de definicions sobre els gèneres informatius que es desenvoluparen en el transcurs dels segles XVI i XVII, tant els que Jaume Moll ha caracteritzat com les "publicaciones ocurrentes", que "dan noticia de acontecimientos producidos en España y otros países de distina calidad e interés" (relacions, cartes, avisos i noves), com les "recurrentes" o amb determinada periodicitat[490] (eminentment gasetes). Tot i que per raons òbvies aquestes caracteritzacions se centren en els gèneres i en els instruments impresos, és a dir, els transmissors de la informació genuïnament pública o de més àmplia difusió, en prosa i en vers, no hi manquen tampoc algunes referències a la cultura manuscrita, ja que, tal com va posar de manifest Harold Love, la producció impresa no va acabar amb la "publicació manuscrita": malgrat l'aparició de l'estampa, molts escriptors literaris i científics van continuar preferint la publicació de les seves obres a través de còpies manuscrites per tal d'eludir la censura, per evitar "the stigma of print", per a dirigir-se a un públic reduït o selecte, etcètera. Per tant, va aparèixer tot un comerç de les obres escrites a mà[491]. Altrament, la tipografia i la circulació de manuscrits no s'oposaren sinó que, ben al contrari, s'especialitzaren i es complementaren[492]. I, és clar, en el camp de la informació, el manuscrit i l'imprès mai no van aparèixer del tot separats: "Avisos a

[490] J. MOLL, "Los surtidos de romances, coplas, historias y otros papeles", dins id., *De la imprenta al lector. Estudios sobre el libro español de los siglos XVI al XVIII*, Madrid, 1994, pp. 48-49; Cf. V. INFANTES, "Les littératures de large circulation en Espagne du XVe au XVIIe siècle", dins *La bibliothèque bleue et les littératures de colportage. Actes du colloque organisé par la Bibliothèque municipale à vocation régionale de Troyes en collaboration avec l'École nationale des chartes (Troyes, 12-13 novembre 1999)*, textos reunits per T. Delcourt i E. Parinet, París - Troyes, 2000, pp. 216-217. Infantes distingeix entre "les publications dites «d'actualité» (lligades als esdeveniments de caràcter més o menys "històric") i "les publications récurrentes" (amb una periodicitat precisa, com ara calendaris, pronòstics, etc.). Vide, també, F. LOPEZ, "Libros y papeles", *Bulletin Hispanique*, 99, 1 (1997), pp. 294-296. En aquest article, François Lopez analitza dues categories de la llibreria de l'època moderna que s'empraven per a designar els impresos: els "llibres" i els "papers" o materials sense enquadernar ("una masa impresionante de textos muy diversos", normalment en formats menors, dins la qual s'inclou la premsa).

[491] H. LOVE, *Scribal publication in seventeenth-century England*, Oxford, 1993.

[492] F. BOUZA, *Corre manuscrito. Una historia cultural del Siglo de Oro*, Madrid, 2001, pp. 74 i 82; Cf. A. PETRUCCI, "La escritura manuscrita y la imprenta: ruptura o continuidad", dins id, *Alfabetismo, escritura y sociedad*, pròleg de R. Chartier i J. Hébrard, trad. de J. C. Gentile Vitale, Barcelona, 1999, pp. 117-128.

mano, secretos y públicos, gacetas impresas y relaciones formaban una espiral de intercambio y alimentaban distintas opiniones y discusiones"[493].

4.1. Relació

"Relació" és el substantiu que apareix més sovint en els encapçalaments dels títols dels fullets informatius, fins al punt que ha acabat englobant els altres gèneres sota la categoria moderna de "relaciones de sucesos"[494]. Els estudiosos de la literatura han definit aquestes "relaciones" de manera diversa: "news pamphlets" (Henry Ettinghausen), "forme primitive de gazettes" (Augustin Redondo), "relatos ocasionales que narran acontecimientos con finalidad informativa y celebrativa" (Nieves Pena Sueiro)[495], entre d'altres[496]. Tanmateix, hem optat per prendre el terme "relació" com un gènere propi, emparentat però alhora diferent de les cartes, els avisos i les noves[497].

La primera relació que hem pogut localitzar és un fullet sobre la batalla de Lepant publicat a Barcelona per Pablo Cortey i Pedro Malo el 1571, amb un privilegi de dos mesos des del novembre d'aquell any[498]. És l'exemplar imprès a Catalunya més antic que es conserva, ja que una relació poètica del mateix combat naval, escrita en quintets i en llengua catalana pel mallorquí Dionís Pont, ha desaparegut o encara no ha estat recobrada[499]. Amb tota seguretat, però, altres relacions informatives i materials afins

---

[493] M. INFELISE, "El mercado de las noticias en el siglo XVII: las tipologías de la información", dins A. Castillo i J. S. Amelang (dirs.), C. Serrano (ed.), *Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna*, Gijón, 2010, p. 160.

[494] Vide el capítol 2.

[495] H. ETTINGHAUSEN, "The news in Spain: «Relaciones de sucesos» in the reigns of Philip III and IV", *European History Quarterly*, 14 (1984), pp. 1-20; Id., "Prince Charles and the king of Spain's sister - What the papers said", lectura inaugural a la Universitat de Southampton, 24 de febrer de 1985, s.p.; A. REDONDO, "Les «relaciones de sucesos» dans l'Espagne du Siècle d'Or: un moyen privilégié de transmission culturelle", separata de *Les méditations culturelles (domaine ibérique et latino-américain)*, París, 1989, pp. 55-67; N. PENA SUEIRO, *Repertorio de «Relacions de sucesos» españolas en prosa impresas en pliegos sueltos en la Biblioteca Geral Universitaria de Coimbra (siglos XVI-XVIII)*, Madrid, 2004, pp. 13-56.

[496] Vide també M. B. CASÁS FERREÑO, *Repertorio de Relaciones de Sucesos españolas en la Biblioteca de Ajuda*, A Coruña, 2006, pp. 10-11.

[497] Cf. J. DÍAZ NOCI, "La noticia individual (relación) entre los siglos XVII y XVIII: tres tipologías, tres textos recuperados", *IC. Revista científica de información y comunicación*, 3 (2006), pp. 169-187.

[498] Vide la transcripció del document a l'annex, 1.

[499] *Relacion verdadera de la victoria que Dios Nuestro Señor ha sido servido dar a la armada de la Sancta Liga contra la del turco comun enemigo de la Christiandad a la boca de Lepa*[*n*]*to a siete de octubre, año MDLXXI*, Barcelona, Pablo Cortey y Pedro Malo, 1571; D. PONT, *Verdadera relació del combat naval dels cristians tengut en lo golf de Lepanto cuantre els infaels*, Barcelona, [1571], referència extreta de J. M. Bover, núm. 955, qui en transcrigué tres estrofes: J. M. BOVER, *Biblioteca de escritores baleares*, Palma, Imprenta de P. J. Gelabert, impresor de S.M., 1868, p. 131.

circularen pel Principat molts decennis abans, com ho demostra una carta de 1509 sobre "la gra[n] victoria y presa de Oran" estampada a la impremta barcelonesa de Carles Amoros (Amorós), o una *Concordia e unio feta y fermada* per la ciutat i vegueria de Barcelona contra bandolers (Barcelona, Pau Cortey, 1565), la qual fou recollida per Marià Aguiló (Aguiló núm. 1492); i això sense oblidar les composicions poètiques sobre successos del moment, com ara les cobles catalanes de la conquesta de Massalquivir (1505) i contra la pestilència que foren adquirides per Hernando Colón[500], o també sobre la justícia inquisitorial feta sobre un fals acusador anomenat Malet (1549): "Allegrau vos chrestians/ donant les llaos a Deu/ que·n Malet y sos engans/ han pagat lo deute seu"[501]. Malauradament, les fonts de l'època no aporten gaire llum sobre les primeres relacions impreses, ni tampoc els diccionaris, com ho prova una petita exploració. En l'edició de 1560 del *Lexicon latino catalanum*, el terme *relatio* o *relatus* és traduït senzillament com a "relatió" (relació). A la centúria següent, Antoni Font, seguint el *Thesaurus* llatí-castellà de Bartolomé Bravo[502], feia equivaldre el mot català "relació" a *relatio*, *narratio* o *recitatio* –proposta també copiada servilment per Pere Torra– i, a les acaballes del mateix segle XVII, Joan Lacavalleria va traduir la paraula llatina com a "narració, relatament" al seu cèlebre *Gazophylacium*, i l'acompanyà d'alguns exemples prou clars: "Jo ho sé per relació dels qui estaven presents" o "Ell nos ha fet relació que lo enemich es retirat". "Relació", per tant, equivalia a narració, a relat o informe del que havia succeït, com així ho definia el *Diccionario de Autoridades* en ple segle XVIII, a més d'afegir que aquesta denominació també s'aplicava als romanços o històries que els cecs cantaven i venien pels carrers[503].

---

[500] Aquestes cobles, com el volum miscel·lani (9772) que les contenia juntament amb altres peces en català, havia format part de la magnífica Biblioteca Colombina però avui semblen perdudes definitivament; vide A. L.-F. ASKINS, "Two miscellany volumes of pre-1537 Catalan «popular press» prints once in the Colombine Library, Seville", dins *El libro antiguo español. Actas del segundo Coloquio Internacional (Madrid)*, a cura de M. L. López-Vidriero i P. M. Cátedra, Salamanca-Madrid, 1992, pp. 285-300. Vide el capítol tercer.

[501] *Cobles ara novament fetes sobre la mort den Malet. Feta en Barcelona als dos de juliol any mil e cinc cents quaranta e nou*, s.l., s.n. [1549]. Sens dubte, aquest "Malet" era Juan (o Joan) Malet, "a local witch-finder" morisc que a Tarragona havia acusat diverses dones de bruixeria i que, finalment, fou arrestat per la Inquisició a les acaballes de 1548, vide W. MONTER, *Frontiers of heresy. The Spanish Inquisition from the Basque lands to Sicily*, Cambridge, 1990, pp. 265-266.

[502] L'obra de Bravo, com els altres diccionaris, es troba ben present en els inventaris dels professionals de l'imprès catalans; per exemple, el llibreter barceloní Jacint Argemir disposava de "29 vocabularis de Bravo 4º" a la botiga i 5 més enquadernats (1629), AHCB, Arxiu notarial, I-51.

[503] *Lexicon latino catalanum, seu Dictionarium Aelii Antonii Nebrissensis* (...). *Onomasticon etiam propriorum nominum* (...). *Accessit etiam eiusdem auctoris Medicum dictionarium in sexcentis penè locis nunc denuò eme*[*n*]*datum* (...), Barcinone [Barcelona], ex officina Claudii Bornatii, 1560-1561, f. 135; B. BRAVO, *Thesaurus verborum, ac phrasium, ad orationem ex Hispana Latinam efficiendam, & locupletandam. Authore Bartholomaeo Bravo, Societate Iesu sacerdote. Nunc autem denvo ab omni obscoenitate purgatus, nonnunllisque vocabulis auctus, & multis elegantissimis dicendi generibus, hoc*

La relació impresa, doncs, és una narració informativa molt sovint monotemàtica (una batalla, una celebració, un crim), però que en ocasions reunia diferents notícies de manera similar a les posteriors gasetes periòdiques: el gènere que els investigadors moderns han denominat "relació tipus gaseta". No fou l'única variant o derivació d'aquest gènere informatiu: entre la relació ocasional i la periòdica també se n'imprimiren de seriades que descrivien un determinat esdeveniment, com ara una entrada pública reial a alguna ciutat o un setge, això és, publicacions conjunturalment regulars escrites per "testimonis de vista", com les relacions epistolars del caputxí Francisco de Tarazona sobre el setge de Fuenterrabía (1638), o bé les narracions extretes de gasetes sobretot d'ençà del darrer quart del Sis-cents. Circumstancial, seriada o periòdica, la finalitat de la relació era satisfer la "curiositat" dels lectors o dels oients sobre els successos coetanis i alhora servir com a material per a la història. Jerónimo de Mascarenhas, eclesiàstic portuguès fidel a Felip IV durant la Guerra da Restauração, per exemple, va acumular una gran quantitat de documents per a la redacció d'uns *Annals de Portugal* que mai no va arribar a concloure. Entre una massa molt heterogènia de papers, que avui dia conforma la *Colección de sucesos* fins a 1666 (originàriament 56 volums) de la Biblioteca Nacional de Madrid (mss. 2343-2393), Mascarenhas va ordenar recollir nombrosíssimes relacions i altres documents informatius. Veritablement, la col·lecció del portuguès fou un cas espectacular, però no pas aïllat. Un altre exemple que es pot portar a col·lació és el de Lope de Vega. Aquest poeta i dramaturg, a més de considerar les relacions de festes com a part de la història

---

signo + notatis, locupletatus à Francisco Gabriele Thomas Ceretanensi, olim in inclyto Valentinorum Gymnasio publico Latinitatis professore. Cum Philippi Mey, olim etiam in Academia Valentina Rhetoricae, et linguae Graecè publici professoris Ortographiae opusculo, vulgari sermone ad usum tyronum scripto, Valentiae [València], ex. Typ. Benedicti Macè, iuxta Coll. Corp. Christi, A costa de Onofre Abad, mercader de libros, junto à S. Martin, 1666, p. 297 –la mateixa definició apareix a l'edició de 1628 impresa a Barcelona per Pere Lacavalleria "a costa de Miguel Gracian Librero", p. 231–; A. FONT, *Fons verborum, et phrasium ad iuventutem lalinitate imbuendam, ex thesauris variis derivatus. A P. Antonio Font, Societ. Iesu Humaniorum litterarum professore.* (...), Barcinone [Barcelona], apud Sebastianum & Iacobum Mathevat, Ciu. &. Uni. Typ., 1637, p. 286; P. TORRA, *Dictionarium, seu Thesaurus Catalano-Latinus, verborum, ac phrasium. Quanto locupletior Thesaurus hic hâc quinta, quam aliis editionibus, prodeat, lege, & dices*, Barcinone [Barcelona], ex officina typographica Raphaelis Figueró [edicions de c. 1696 i 1701], p. 537 (sense canvis en la darrera publicació a Vic, Pere Morera, 1757); J. LACAVALLERIA, *Gazophylacium Catalano-Latinum, dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens, cui subjicitur irregularium verborum elenchus*, Prostat ac venit Barcinone [Barcelona], apud Antonium Lacavalleria, 1696, p. 914; *Diccionario de la lengua castellana, en que se explica el verdadero sentido de las voces, su naturaleza y calidad, con las phrases ò modos de hablar, los proverbios ò refranes, y otras cosas convenientes al uso de la lengua* (...) *compuesto por la Real Academia Española*, Madrid, en la Imprenta de la Real Académia Española, por los herederos de Francisco del Hierro, 1737, t. V, p. 556.

–tot i que ínfima–, va emprar peces d'actualitat per escriure algunes de les seves obres teatrals, una pràctica prou habitual entre els escriptors del Segle d'Or castellà[504]. Certament, com a font d'informació, les relacions aportaven les notícies del present als seus contemporanis, eren emprades pels cronistes i, tampoc no s'ha d'oblidar, també podien assumir un caràcter polèmic especialment en temps de conflicte.

Text d'actualitat i d'història, la relació gairebé sempre era oferta com a "vertadera", "autèntica", "fidel" o amb altres adjectius similars, isolats o de forma combinada, com si se seguís la norma aristotèlica de la "versemblança": les relacions que en el seu títol hi figura la paraula "verdadera" o "vertadera" foren més de quatre centenars entre 1600 i 1720, o sigui, una mica més del 40% del total conservat o registrat. Aquesta insistència en la veritat i en la fidelitat de la relació també era pròpia de les obres majors, informatives o no. Al voltant del 1600, per exemple, el jesuïta Pere Gil escrivia el següent sobre l'epidèmia de pesta dels anys 1589 i 1590: "Esta esla verdadera y fel relacio dela predita pestilencia de Barcelona. La qual yo he poguda escriurer com à testimoni de vista, per estar present, y veurer tot lo discurç della"[505]. La veritat era particularment important en les cròniques, en els annals i en les històries. No és gens sorprenent, doncs, que Ambrosio de Morales defensés els *Anales de la Corona de Aragón* de Jerónimo Zurita contra els atacs de Santa Cruz amb les paraules següents: "(...) a mi parecer, su intento de Çurita fue, escrivir una historia muy entera y copiosa de todas las cosas de su tierra y nacion, sacando de tinieblas, y de lo profundo del olvido muchas cosas, que no se sabian, y dandoles luz a todas, para que se pudiesse tener cumplida y *verdadera* noticia dellas"[506]. La geografia, la història, la tractadística

[504] H. ETTINGHAUSEN, "¿Lope reportero?: su *Relación de las fiestas de San Isidro*", *Anuario Lope de Vega*, VI (2000), pp. 97-98; R. GONZÁLEZ CUERVA, "«El prodigioso príncipe transilvano»: la larga guerra contra los turcos (1593-1606) a través de las «Relaciones de sucesos»", *Studia Historica, Historia Moderna*, 28 (2006), pp. 289-295.

[505] J. IGLÉSIES, *Pere Gil, S. I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya seguit de la transcripció del Libre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripció natural, ço es de coses naturals de Cathaluña segons el manuscrit de l'any 1600, inèdit, del Seminari de Barcelona*, Barcelona, 1949, p. 306.

[506] J. ZURITA, *Los cinco libros postreros de la historia del rey don Hernando el Catholico. De las empresas, y ligas de Italia. Compuestas por Geronymo Çurita chronista del Reyno de Aragon*. Con licencia, y privilegio. Impressos en Caragoça, en el Colegio de San Vicente Ferrer, por Juan de Lanaja, y Quartanet. Año M.DC.X. A costa de los Administradores del General, t. VI [amb portada pròpia], f. 22 (la cursiva és nostra).

política, etcètera, havien d'ésser "verdaderes", almenys de cara al públic consumidor. Com també els romanços i la premsa[507] (í, és clar, la memorialística que se'n servia)[508].

La versemblança en els impresos de "remenderia" que ens ocupen podia ser refermada per la dignitat del portador de la informació: en un paper de 1627 sobre uns captius cristians s'afirmava que "Esta es relacion muy verdadera, y merecedora de ser creyda, por averla traydo una persona de calidad, y digna de todo credito". Tan verídica era una batalla victoriosa com els horribles i fabulosos crims dels moriscos[509], fins al punt que algunes relacions burlesques se'n feren ressò amb ironia, com també escriptors de la talla de Miguel de Cervantes, Lope de Vega o Juan Ruiz de Alarcón y Mendoza. En el *Quixot*, per exemple, el seu autor va mostrar una gran preocupació per la "historia verdadera": "tanto la mentira es mejor cuanto más parece verdadera –afirmava el canonge sobre els llibres de cavalleries–, y tanto más agrada cuanto tiene más de dudoso y posible" (part I, cap. XLVII). O, fins i tot, en el cas de l'inefable escuder Sancho Panza, quan fou governador de Barataria, ordenà que "ningún ciego cantase milagro en coplas si no trujese testimonio auténtico de ser verdadero, por parecerle que los más que los ciegos cantan son fingidos, en perjuicio de los verdaderos" (part II, cap. LI).

---

[507] Cf. J. SIMÓN DÍAZ, "Las «relaciones de sucesos» ocurridos en Madrid durante los siglos XVI y XVII", dins *Livre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime. Colloque de la Casa de Velazquez*, París, 1981, pp. 114-115.

[508] Per exemple, Josep de Monfar i Sorts, un ciutadà honrat de Barcelona i doctor en Arts i Lleis, a la dècada de 1680, va escriure un *Diario* farcit de notícies, majoritàriament obtingudes a través de l'estafeta (de Madrid, de Perpinyà) i, també, de la premsa (relacions, gasetes). En aquest diari hi copià diverses relacions, avisos i noves "autèntiques" i "molt certes", com ara les referents a la Guerra austroturca dels anys 1683 a 1699: "Que se tiene por *nueba muy cierta* que el Gran Turco sentido de la perdida grande que las armas imperiales, y las de Polonia auxiliares (...), BUB, ms. 1765, 31-X-1683 (la cursiva és nostra).

[509] Per exemple, *Relacion verdadera, de la recta justicia que el alcalde de casa, y corte Gregorio Lopez Madera, hizo en los moriscos de la villa de Hornachos: dase cuenta de las grandes trayciones, y insolencias que entre ellos se descubrieron, que es cosa de grande admiracion, oyrlas, todo lo qual fue notorio, y publico. Compuesto por fray Antonio Leucaton, natural de la misma villa de Hornachos*, Barcelona, Joan Amello,1610. Aquesta relació "poètica", que conté un "Romance a lo mismo", pretenia justificar l'expulsió dels moriscos i es dirigia a un públic lector i oïdor: "Y porque sepas lector, la historia deste sobervio [Hernando Merino, "rei" morisc d'Hornachos], y de su consorcio ingrato, repara mientras lo cuento". Els moriscos d'aquesta zona eren practicants de l'islam i idòlatres (posseïen "un Mahoma de oro fino" dins d'una gruta que servia de mesquita). Entre els seus crims s'hi comptaven assassinats de "cristianos viejos", l'ús d'un "escuerzo" monstruós, l'intent d'introduir oli emmetzinat a la cuina reial i l'encunyació de moneda falsa. Un consumidor o consumidora, sorprès o horroritzat per la narració, probablement acceptaria sense problemes la conclusió sobre el destí dels moriscos: "es justo su destierro". La mala fama dels moriscos d'Hornachos, com a assassins de cristians vells i moneders falsos, també apareix en moltes altres publicacions coetànies i lleugerament posteriors, per exemple, a la *Quinta parte de la historia pontifical* escrita per fray Marcos de Guadalaxara (Barcelona, por Sebastián de Cormellas, y à su costa, 1630, pp. 137-138). Sobre aquests moriscos vide, entre d'altres, E. MIRA CABALLOS, "Los moriscos de Hornachos: una revisión histórica a la luza de nueva documentación", dins *XXXVIII Coloquios Históricos de Extremadura dedicados a los moriscos en Extremadura en el IV centenario de su expulsión* (Trujillo, del 21 al 27 de setiembre de 2009), [Trujillo], vol. I, 2010, pp. 17-54.

Verdadera o no[510], "notable", "insigne", "distinta", "puntual"..., la presència d'aquests complements valoratius en els títols de les relacions, com també en els altres gèneres sobretot ocasionals, formava part d'una estratègia dels editors per atreure l'atenció dels compradors i augmentar les vendes[511].

La immensa majoria de relacions són anònimes o amb lleugeres pinzellades d'autoria com ara "un testimoni de vista", "un captiu", "un devot", "un soldat", entre d'altres condicions i professions, però també es podien utilitzar pseudònims o, per contra, revelar els noms propis (reals o no). Entre aquests darrers hi figuraven militars, com Joan López de Perona, "soldado valeroso de los estados de Flandes y Alemaña"; eclesiàstics, com el canonge urgellenc Llorens de Barutell; llicenciats i estudiants, com Pedro Pérez de Sant Pedro, estudiant de retòrica a Barcelona; i, per no allargar més aquesta enumeració, fins i tot un "periodista" o, per evitar l'anacronisme, un escriptor "relaçionero" com Andrés de Almansa y Mendoza, autor tant de cartes miscel·lànies manuscrites com de relacions impreses[512]. L'autoria explícita, però, fou més freqüent en els documents epistolars. En canvi, l'ús de pseudònims era tan propi de les cartes com de les relacions, sobretot versificades. Entre els escriptors que hi van recórrer alguns noms eren prou diàfans, com els anagrames del doctor Rafael "Seugon" (Nogués) i de "don Nomar de Ablas" (Ramon de Salvà), mentre que d'altres amagaven completament la vertadera personalitat dels autors o de les autores, com "lo pastor Gileno" i "lo pastor Mataca"[513]. Precisament contra l'anonimat o l'ús de màscares literàries va dedicar-hi uns versos l'esmentat Pérez de Sant Pedro. En una relació de 1606 afirmava que no desitjava oferir-la "Ni con disfraçado nombre/ del Pastor o de Gileno/ de Isabel de paz fingida/ de Lucano, o de Riselo/ Del Peregrino curioso/ o del Zamarron moderno/ o del

[510] Sobre el mot "verdader" (i "veritable") a les lletres catalanes, vide J. COROMINES, *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, 1997 [1971], pp. 47-51.

[511] Vide N. PENA SUEIRO, "El título en las «Relaciones de sucesos»", dins *La fiesta. Actas del II Seminario de Relaciones de Sucesos (A Coruña, 13-15 de julio de 1998)*, editades per S. López Poza i N. Pena Sueiro, Ferrol, 1999, pp. 293-302; R. C. GONZALO GARCÍA, "Más relaciones histórico-políticas hispalenses del reinado de Felipe IV (1635-1655): aportaciones a un inventario de colecciones particulares, dins *Encuentro de civilizaciones (1500-1750). Informar, narrar, celebrar. Actas del Tercer Coloquio Internacional sobre Relaciones de Sucesos (Cagliari, 5-8 de septiembre de 2001),* ed. a càrrec d'A. Paba, Alcalá de Henares, 2003, p. 192; R. CHARTIER, "Lecturas y lectores «populares» en el Renacimiento hasta la época clásica" [traducció castellana de M. Barberán], dins R. Bonfil et alii, *Historia de la lectura en el mundo occidental*, sota la direcció de G. Cavallo i R. Chartier, Madrid, 1998, pp. 430-431; Cf. M. C. GARCÍA DE ENTERRÍA, *Sociedad y poesía de cordel en el barroco*, Madrid, 1973, pp. 91-95.

[512] Vide A. de ALMANSA y MENDOZA, *Obra periodística*, edició i estudi de H. Ettinghausen i M. Borrego, Madrid, 2001.

[513] Sobre aquests autors, vide J. RUBIÓ, *Història de la literatura catalana*, traducció de B. Badia, Barcelona, 1985, vol. II, pp. 146 i 158-161.

Cadaques soldado/ ta[n] sin no[m]bre qual su maestro/"[514]. Tota una declaració de rectitud per a una combinació de versos enneasíl·labs i octosíl·labs poc més que passadors, amb una originalitat en els continguts gairebé indistingible dels seus rivals literaris (?) i informatius. Amb tot, aquest Pérez de Sant Pedro, estudiant a la Ciutat Comtal, va llegar el seu nom a la posteritat, encara que fos a través d'un plec en 4º, juntament amb la seva ocupació i el seu origen o el lloc de residència. En efecte, a més de la professió dels autors, també es podia trobar impresa la seva procedència geogràfica en els fullets: "Geronymo de Espino natural de Salamanca y residente en Sevilla", "el doctor Alonso Mexia natural de Alcala de Henares", "Miquel Bajet natural de Castello de Empuries". Molt habitual entre els poetes, potser era una forma d'intentar assegurar la fama present o pòstuma i, alhora, una indicació per a futurs clients: patrons, compradors, llibreters, estampers i venedors ambulants. No era, per descomptat, l'únic recurs possible dels escriptors per fomentar el consum i l'adquisició de plecs poètics: algunes relacions i cartes en llengua catalana foren compostes "al to" o "ab rima" de Jaume Roig[515], probablement com a indicació d'una tonada popular, sens dubte una bona ajuda recitativa i mnemotècnica que podia estimular tant la difusió oral com les vendes d'aquelles obretes[516].

Tots aquests autors, anònims o no[517], transmissors directes o indirectes dels relats, escrivien en prosa o en vers. La primera d'aquestes estructures del llenguatge solia

---

[514] *Relacion verdadera y larga del solemne recibimiento q*[*ue*] *la ciudad de Barcelona ha hecho a las altezas de los principes de Saboya, en la entrada que en ella hizieron el primero de agosto de 1606*, Barcelona, Joan Amello, 1606, f. 1. Sobre altres disputes poètiques és també interessant el següent romanç: *Relatio verdadera dels poëtas mentiders, que componen cartas novas, y dels estudiants: composta per don Joan Destorrens, cruzado de la Creu Nova*, Barcelona, Esteve Liberòs, 1628, una crítica a un "gran doctor de Mallorca,/que per nom se diu Ancheta", entre d'altres personatges avui pràcticament desconeguts dins les lletres catalanes.

[515] El seu ús en els plecs poètics de diversa mena es pot detectar encara al segle XVIII: "El metre anomenat al segle XVII «de Jaume Roig», i que ja aleshores deien que cansava, l'he vist emprat alguna vegada en cançoners del segle XVIII", J. RUBIÓ, *Història de la literatura catalana*, traducció de B. Badia, Barcelona, 1986, vol. III, p. 209. Vide també, a tall d'exemple sis-centista, *Narra Jaume Roig, un cas que li succehi pochs dies fa*, ab licencia del Ordinari, en Barcelona, en la esta[m]pa de Jaume Ce[n]drat (...), 1601.

[516] Cf. D. FREIST, *Governed by opinion. Politics, religion and the dynamics of communication in Stuart London 1637-1645*, Londres-Nova York, 1997, p. 302. Freist comenta que, a l'Anglaterra del segle XVII, "It was for authors to weave new messages into familiar and extremely popular slogans and images. Similarly, familiar tunes were reused for different ballads. This was usually pointed out in a note below the title such as, «to be sung to the tune of *When the King enioys his own again*»".

[517] Per motius polítics, religiosos, o d'altra mena, l'autoria podia ser amagada (o alterada –falsificada–): per exemple, una anònima *Relacion sumaria del juramento que hizo la Universidad de Barcelona acerca de la Concepción de Nuestra Señora Santíssima y de las fiestas que con esta ocasion se hizieron en la dicha Ciudad por el mes de noviembre 1618 sacada de la que se embio al rey de España Phelipe Tercero*

oferir més informació i més "precisa" que no la segona opció poètica. Tal distinció no és privativa de les relacions, sinó que afecta el conjunt dels gèneres informatius, llevat de les publicacions periòdiques que sempre són en prosa. El seu estil variava segons les notícies i els destinataris, des de la composició que cercava una relativa "objectivitat" fins a la més solemne passant per la celebrativa[518], amb un registre que també oscil·lava des del "popular" o aparentment poc elaborat fins al culte, circumstància que remetria a l'existència de públics diferenciats. Estils i registres distints, però, compartien una característica comuna de les relacions: la concisió o economia en l'escriptura –i en la impressió– que materialment es reflectia en una extensió típica de 2 a 4 fulls en format 4º. Com es podia llegir en un imprès sobre màrtirs del Japó, "Otras muchas maravillas sucedieron dempues de su muerte: pero la brevedad de medio pliego no sufre mas larga relacion". O, justificant-ho per raons estilístiques i de contingut en un altre paper, "Va la relacion suscinta y breve [de cinc miracles a Nàpols]: porque se ha atendido mas a la sustancia de la cosa, que al adorno de palabras conformandome en todo con el original [italià]".

Les relacions, en definitiva, constituïren un dels grans gèneres informatius de la Catalunya moderna, d'àmplia difusió i circulació no sols al Principat i Comtats sinó també, per exportació, a la resta dels territoris peninsulars i a l'exterior: entre 1600 i 1720 es publicaren al voltant d'un miler de relacions no periòdiques, una xifra que correspon sols a les conservades o identificades d'una producció total impossible de calcular però molt superior al conjunt supervivent. Aquest tipus de papers, de límits temporals difusos, tant el seu naixement com la seva desaparició en ple segle XX[519], donaren notícia dels successos coetanis a uns públics heterogenis, des de menestrals de Barcelona i pagesos de la Catalunya Vella del Sis-cents fins a alts diplomàtics partidaris de la Casa d'Àustria de la primeria del segle XVIII[520].

(ms.) (vesió impresa: Barcelona, Sebastian Matevat, vendense en casa de Juan Llorans, 1619) sembla que fou redactada per un jesuïta, UB, ms. 1008, ff. 291v-[295v] (294v-297v) (indicació al marge).

[518] El component celebratiu és especialment notori en molts relats bèl·lics i en les relacions festives, documents que alguns estudiosos han classificat com un gènere literari propi: R. STRONG, *Arte y poder. Fiestas del Renacimiento, 1450-1650*, versió cast. de M. de Juan, Madrid, 1988, p. 36; F. LÓPEZ ESTRADA, "La fiesta literaria en la época de los Austrias: contexto y poética", dins J. Mª Díez Borque (dir.), *Culturas en la Edad de Oro*, Madrid, 1995, pp. 181-195.

[519] Vide la reproducció d'una *Relación triste y lastimoso*... op. cit., poètica, sobre la guerra colonial de 1921, f. 1 i f. 2v (col·lecció personal de l'autor), annex, 2. I, també, un exemple d'una relació traduïda a l'italià: annex, 2bis.

[520] Vide el capítol 9.

4.2. Relació extensa

Les relacions extenses o en forma de llibre, en canvi, es dirigien específicament a un públic molt més reduït i amb majors possibilitats econòmiques. Solien ser redactades o compilades temps després de l'esdeveniment o esdeveniments que descrivien o recreaven i, per tant, la immediatesa informativa era molt més limitada que la dels plecs solts. Tanmateix, alguns estudiosos com José Simón Díaz, Sagrario López Poza i Nieves Pena Sueiro, a diferència de Víctor Infantes, han considerat que les relacions extenses comparteixen gènere amb les breus[521]. Per descomptat, un fort vincle o filiació és innegable, però no poden ser incloses –creiem– dins d'aquest gènere informatiu i, en conseqüència, hem optat per excloure-les de la nostra base de dades. Les principals raons són les següents: en primer lloc, i com ja hem mencionat, per una menor immediatesa de la informació que en les relacions breus a causa del temps transcorregut entre el succés i la descripció o la celebració del mateix; segonament, per una extensió i (re)elaboració més dilatades; i, el darrer motiu, pel seu elevat cost de manufactura i una difusió (molt) menys àmplia pel fet de tractar-se de voluminosos llibres en octau, en quart o en foli, a vegades acompanyats o il·lustrats amb gravats de qualitat en metall[522].

És a través d'aquestes obres on es palesa més clarament la intenció "històrica" de les relacions en general: moltes publicacions, sobretot les festives o celebratives normalment redactades per encàrrec, no eren sinó la suma o compilació de fullets efímers com ara relacions breus, sermons, poemes i altres textos[523], tot i que certs

---

[521] J. SIMÓN DÍAZ, "Las «relaciones de sucesos»..." op. cit., pp. 111-118; S. LÓPEZ POZA, "Peculiaridades de las relaciones festivas en forma de libro", dins *La fiesta*... op. cit., pp. 213-222, esp. p. 222; N. PENA SUEIRO, *Repertorio de «Relaciones de sucesos»*... op. cit., Madrid, p. 38; V. INFANTES, "¿Qué es una relación? (Divagaciones varias sobre una sola divagación)", dins *Las relaciones de sucesos en España (1500-1750). Actas del Primer Coloquio Internacional (Alcalá de Henares, 8, 9 y 10 de junio de 1995)*, editades per M. C. García de Enterría et alii, s.l., 1996, p. 208.

[522] Per exemple, a la relació de les festes celebrades a Barcelona i a altres poblacions catalanes per a la beatificació de Teresa de Jesús, compilada per Joseph Dalmau ("del Consejo de su Magestad, en su real Chancilleria de Barcelona") i impresa el 1615, s'hi troba una de les primeres obres de Joan Baptista Vilar: una efígie de la beata –futura santa– Teresa a portada ("Babtista Vilar esculpit"). Aquest gravador i argenter tarragoní fou, en paraules d'Antonio Gallego, "el más importante grabador en el primer cuarto de siglo [XVII, a Catalunya]", A. GALLEGO, *Historia del grabado en España*, Madrid, 1979, p. 185. La portada d'aquesta obra va ser reproduïda (facsímil) per Joan Baptista Batlle el 1920: *Assaig de bibliografia barcelonina. Facsimils publicats ab motiu de les bodes d'argent de la llibreria L'Arxiu de Joant Bta. Batlle, fundada en 1895*, Barcelona, Altés, 1920, p. 31. Sobre el llibre del doctor Dalmau, dedicat al bisbe barceloní Lluís Sans, vide la nota següent.

[523] P. ex., J. DALMAU, *Relacion de la solemnidad, con que se han celebrado en la ciudad de Barcelona, las fiestas a la beatificacion de la madre s. Teresa de Jesus, fundadora de la reforma de frayles y monjas, de nuestra Senyora del Carmen, de los Descalços* (...) *Van añadidas todas las fiestas de las otras ciudades de Cathaluña. Con muchos sermones de varones muy doctos, que en todas partes predicaron*,

exemplars posseïen un major o menor grau de reescriptura posterior per donar més unitat al conjunt[524]. Aquest darrer fou el cas de moltes obres històriques i publicístiques d'historiadors italians del segle XVII com Galeazzo Gualdo Priorato: escriptor i militar nascut a Vicenza, va publicar una *Historia di Leopoldo Cesare, continente le cose piu memorabili successe in Europa, dal 1656 fino al 1670* (Viena, Gio. Battista Hacque, 1670), entre d'altres "historias hechas al descuido, explotando los *Avvisi* y las *Novelle*, que, ya abundantes, inundaban Europa". Sergio Bertelli, de qui s'ha pres la cita, considera que homes com Gualdo Priorato acabaren amb el model d'historiografia àulica i racionalista, però inventaren el periodisme. Inventors del periodisme o no, aquest tipus de pràctica historiogràfica paneuropea ja datava almenys del Cinc-cents: "En el siglo XVI –recorda José Luis Gotor– no existían derechos de autor y lo que es hoy plagio era entonces justificada difusión, divulgación y la «relación» y la «memoria» alimentaban los Anales o la crónica oficial". A Espanya fou un mètode de treball prou generalitzat entre molts escriptors d'història com Florián de Ocampo, cronista oficial de Carles V, Luis Cabrera de Córdoba, qui defensava que els historiadors recorreguessin críticament a les relacions[525], o el doctor Gonzalo de Ilescas per a la redacció de la seva *Historia pontifical y catholica* (diverses edicions de la qual foren impreses a Barcelona entre 1584 i 1622, primer per Jaume Cendrat i després per Sebastià de Cormellas, costejades per distints mercaders de llibres). Un literat com Francisco de Quevedo, lector assidu i exigent de tot tipus de materials informatius (gasetes franceses i llatines, pamflets italians, relacions espanyoles), sembla que també va iniciar un projecte

---

Con licencia, y privilegio, Barcelona, por Sebastian Matevad, en la emprenta de Gabriel Graells y Estevan Liberos, 1615. La seva extensió i dimensions, certament, són notables i alhora prou representatives d'aquest tipus d'obres: [8], 139, [2], 128, 46, [1] f., 4º. Descripció a partir de l'exemplar conservat a la BLM (R. 1411), amb ex-libris manuscrit de Maria de S. Alberto (1675) al f. de guarda posterior, anotacions ms. al f. de guarda, anotació ms. del donatiu de J. Masdeu i segell de l'Arxiu Parroquial de Sant Pere (Ripoll), al f. [2].

[524] G. LEDDA, "Contribución para una tipología de las relaciones extensas de fiestas religiosas barrocas", dins *Las relaciones de sucesos en España*.... op. cit., pp. 228-230; G. ANDRÉS RENALES, *Relaciones de fiestas barrocas. Valencia. Textos y estudios*, Saarbrücken, 2011. Sobre les relacions extenses festives de la ciutat de València, Andrés ha escrit el següent: "Volúmenes a caballo entre la crónica histórica, la noticia periodística, el discurso oratorio epidíctico, la descripción de los tratados corográficos; y que más allá de los géneros de proveniencia y de los contactos con otros limítrofes, se conquistan desde finales del s. XVI, y especialmente durante el XVII, un margen de autonomía para la reelaboración estilizada de los sucesos por parte de los relatores en una creciente voluntad de exhibición de ingenio y de adquisición de literariedad" (p. 4).

[525] S. BERTELLI, *Rebeldes, libertinos y ortodoxos en el Barroco*, trad. de M.-A. Galmarini i P. Rodríguez Sadurní, Barcelona, 1984, pp. 151-157 (la citació és a la p. 154); J. L. GOTOR, "Formas de comunicación en el siglo XVI (relación y carta)", dins *El libro antiguo español. Actas del primer Coloquio*... op. cit., p. 185; B. ANTARA, "Sulle modalità di lavoro del cronista Florián de Ocampo", dins *Encuentro de civilizaciones*... op. cit., pp. 33-38; L. CABRERA DE CÓRDOBA, *De historia. Para entenderla y escribirla*, edició, estudi preliminar i notes de S. Moreno, Madrid, 1948 [1611], p. 71.

d'"annals" de la monarquia hispànica que deixà inacabat i del qual en formarien part el *Mundo caduco y desvaríos de la edad* i els *Grandes anales de quince días* (1621-1623)[526]. Quevedo, sens dubte, va recórrer als papers informatius de l'època, manuscrits i impresos, així com als seus contactes epistolars. Aquests exemples són suficients com a mostra significativa d'una nòmina molt extensa d'autors que pouaren en peces d'actualitat per a la confecció d'annals, cròniques, històries, vides i altres documents historiogràfics. Fins i tot algunes relacions breus eren ofertes obertament a una futura ampliació: "Los exercitos imperiales que estàn en la parte del Septentrion –escriu l'alemany Juan Scheffer entre l'acció de Heiligenhofen i la capitulació de Franzburg a la darreria de 1627–, han obtenido progressos tan felizmente milagrosos, y tan milagrosamente felices, que no merecen los abrevien los estrechos limites de un pliego de papel, sino que las mejores plumas las dilate[n] en monumentos que compitan con los escriptos de los siglos passados (...)"[527]. O, en un document més extens, un llibret de 69 pàgines (incloent apèndixs), l'autor concloïa els progressos de les armes filipistes a Catalunya (1650) amb les paraules següents: "Esta es la vedadera relacion de tan feliz campaña: quien la leyere, atienda solo a la verdad, sin que la aje lo tosco del lenguage; que el adornarla toca a los historiadores, i al que la ha hecho, solo manifestarles la verdad desnuda, como testigo de vista"[528].

Les relacions extenses, doncs, nodrien la història, però alhora podien incloure missatges polítics per als seus contemporanis. Aquest fou el cas de la Segòvia de 1570 estudiat per Jean Vilar. L'autor va analitzar una relació en forma de llibre, impresa el 1572, on es detallaven prolíficament les celebracions amb motiu del casament d'Anna d'Àustria amb Felip II. La rebuda de la promesa reial no era gens innocent: constituïa

---

[526] V. RONCERO LÓPEZ, "Un enigma historiográfico quevediano", *Edad de Oro*, 13 (1994), pp. 151-160.

[527] J. SCHEFFER, *Relacion cierta y verdadera, sacada de avisos una y otra vez confirmados, de la rota y huyda del rey de Denamarca y total destruycion de su campo y exercito, y señaladas victorias que la sacra magestad cesarea ha tenido aora nuevamente en los payses de la Saxonia Inferior, y Tierra Firme del Septentrion en los postreros del año MDCXXVII. Por Juan Scheffer gentil-hombre aleman*, Barcelona, Estevan Liberos, 1628, f. 1v.

[528] [Alexos Gilabert], *Sucessos de las reales armas del rei N. S. en el Principado de Cataluña. Governadas por el excelentissimo señor D. Francisco de Orozco, marques de Mortara, virrei, i capitan general en aquel Principado, i capitan general del exercito en el año M.D.C.L.*, Saragossa, En el Hospital Real, i General de Nuestra Senyora de Gracia, 1651, p. 55. Miguel de Luna, en la dedicatòria d'aquesta obreta a don Enrique Artal de Alagon, comte de Sástago i Fuenclara, va escriure el següent passatge: "Enobleze mucho este escrito, i le dà sumo credito, hallarse el escritor presente; circunstancias, que si las usaran los historiadores, fuera[n] mui veridicas sus historias; pero como esto no se puede conseguir, suplen esta falta las memorias, que se hallan en los archivos publicos, que son los depositos fieles de la verdad".

una reivindicació de l'emprenedora ciutadania segoviana, de la seva modernitat mercantil, i al mateix temps contenia un missatge cerimonial encaminat a "*el aplastamiento funcional del estamento caballeresco*". Certament, com escrivia Vilar en la presentació del seu treball, aquest tipus de material "resulta menos monótono y más complejo de manejar de lo que parece, por muy oficial y autorizada que sea su procedencia"[529]. Una observació perfectament aplicable a tots els gèneres i temàtiques informatives.

4.3. Carta

La carta, incloent les còpies o els trasllats epistolars, és el gènere informatiu sense periodicitat regular més important després de les relacions: ara com ara, i per problemes de conservació, del segle XVI només hem pogut recollir una dotzena d'exemplars informatius, des de la *Carta de la gra*[*n*] *victoria y presa de Oran* de l'any 1509 fins al trasllat d'una lletra de Felip III dirigida als diputats catalans nou dècades més tard[530]; unes xifres exigües que contrasten amb les gairebé 340 cartes que hem inventariat del període 1600-1720.

El gènere epistolar posseeix una llarga tradició: plenament format i consolidat durant l'edat antiga, la carta no només era un mitjà per escoltar la veu de l'absent sinó que també assumia distintes funcions poètiques, doctrinals, "científiques" i d'altra naturalesa. A l'època medieval, aquest gènere no va restar en l'oblit sinó ben al contrari, essent objecte d'atenció per part de la retòrica, i amb el Renaixement s'intentaren recuperar els models clàssics[531]. La seva importància l'exemplifica perfectament Joan

---

[529] J. VILAR, "Segovia 1570: una ciudadanía de armas tomar", dins *Homenaje a José Antonio Maravall*, reunit per M.ª C. Iglesias et alii, Madrid, 1985, t. III, pp. 453-463.

[530] Vide la transcripció d'aquest darrer document a l'annex, 3.

[531] La bibliografia sobre el gènere epistolar, especialment en l'aspecte literari, és prou àmplia i només citem algunes obres a tall d'indicació: M. CAHNER, "Introducció", dins *Epistolari del Renaixement*, a cura de M. Cahner, València, 1977, 1, pp. 8-26; F. M. GIMENO BLAY, "«Missivas, mensageras, familiares...». Instrumentos de comunicación y de gobierno en la España del quinientos", dins A. Castillo (comp.), *Escribir y leer en el siglo de Cervantes* [recull de les ponències del simposi internacional homònim, Alcalá de Henares, 17 al 20 de novembre de 1997], pròleg d'A. Petrucci, Barcelona, 1999, pp. 193-209; *La correspondencia en la historia. Modelos y prácticas de escritura epistolar. Actas del VI Congreso Internacional de Historia de la Cultura Escrita*, edició de C. Sáez i A. Castillo, Madrid, 2002, vol. I; *Cuadernos de Historia Moderna. Anejo*, IV (2005), número coordinat per F. Bouza i dedicat a la "Cultura epistolar en la alta Edad Moderna. Usos de la carta y de la correspondencia entre el manuscrito y el impreso"; A. CASTILLO, "«El mejor retrato de cada uno»: la materialidad de la escritura epistolar en la sociedad hispana de los siglos XVI y XVII", *Hispania*, 65, 221 (2005), pp. 847-876; i *Manuscrits*, 29 (2011), exemplar dedicat a "Les pràctiques epistolars (segles XVI-XIX)", presentació de J. A. Pelayo.

Lluís Vives a través d'una missiva de l'any 1536 dirigida a Idiáquez, el secretari de l'emperador Carles V. Escrita des de Bruges, l'humanista valencià va definir-hi la carta com "una conversa entre persones absents per mitjà de l'escriptura" ("Epistola est sermo absentium per literas") i, a continuació, reflexionà sobre la naturalesa i la història del gènere tot oferint-ne una tipologia integrada per cartes familiars, de peticions, de notícies, d'avís, de condol, etcètera[532]. Certament, l'epístola constituïa un instrument molt versàtil i per la qual cosa fou objecte de nombrosos tractats, a més d'erigir-se en un model per aprendre a escriure.

Però la carta no sols era un bell recurs estilístic, respectuós o neotestamentari amb les cartes dels apòstols, sinó que també era proveïdora d'informacions militars, diplomàtiques o comercials. A les acaballes del segle XV, les "cartas de relación" emeses des de la Cancelleria Reial dels Reis Catòlics notificaven a les ciutats els progressos de la guerra de Granada, mentre que els grans nobles disposaven de les seves pròpies cancelleries des d'on es comunicaven amb els monarques i controlaven la informació[533]. Governants i també mercaders depenien estretament de la comunicació, del sistema de correus que a l'Espanya del Sis-cents estava dominat pels Tassis i les seves xarxes internacionals. Amb la impremta es produí un gran canvi en la cultura epistolar, ja que aquesta se situà a cavall de dos camps, entre el manuscrit i l'imprès: la carta estampada va convertir-se en un gènere informatiu públic, mentre que "la escritura manual de puño y letra representó aun todavía más intimidad y deferencia"[534]. Ara bé, el manuscrit no necessàriament era sinònim de secret o de privacitat, i així ho prova la circulació de cartes manuscrites amb notícies, tant copiades d'impresos com no, dirigides a un públic més o menys extens o a cercles restringits, com els avisos o gasetes manuscrites sobre Amèrica que rebien les elits europees cinccentistes: els Fugger, el duc d'Urbino, els ducs de Saxònia o els comtes de Pfalz-Neuburg[535]. Tot amb tot, la màxima difusió només podia ésser assolida per mitjà de la tipografia. Un exemple famós

[532] J. Ll. VIVES, *Epistolario*, edició preparada per J. Jiménez Delgado, Madrid, 1978, pp. 599-602.
[533] P. M. CÁTEDRA, "En los orígenes de las «epístolas de relación»", dins *Las Relaciones de sucesos en España*... op. cit., pp. 46-48.
[534] F. J. BOUZA, *Del escribano a la biblioteca. La civilización escrita europea en la alta Edad Moderna (siglos XV-XVII)*, Madrid, 1997, p. 37. No sorprèn que la carta manuscrita privada, pel seu caràcter íntim com a portadora de confidències de tota mena, ben sovint fos destruïda pel seu destinatari o destinatària, A. CASTILLO, "La fortuna de lo escrito: funciones y espacios de la razón gráfica (siglos XV-XVII)", *Bulletin Hispanique*, 100, 2 (1998), pp. 358-359.
[535] R. PIEPER, "Cartas de nuevas y avisos manuscritos en la época de la imprenta. Su difusión de noticias sobre América durante el siglo XVI", *Cuadernos de Historia Moderna. Anejos*, IV (2005), pp. 83-94.

d'àmplia publicitat és l'anomenada *Carta a Luis de Santángel* de Cristòfor Colom, publicada "doce veces en seis ciudades, en cinco países y en tres lenguas, todo en el espacio de unos pocos meses de 1493". I Barcelona fou la primera ciutat on el relat del viatge transoceànic colombí va ser imprès en castellà per Pere Posa i, molt probablement també, en llengua catalana[536]. Setze anys més tard, a la mateixa Ciutat Comtal, Carles Amorós estampava una carta sobre la conquesta d'Orà per part de les forces del cardenal Cisneros (1509), una empresa que també gaudí d'una notable atenció epistolar no sols en terres hispàniques sinó també estrangeres: mitjançant la traducció i la impressió de les lletres de notícies, a Itàlia es tingué coneixença dels progressos de les armes cardenalícies. En unes dates en què la impremta manual només gaudia d'unes quatre o cinc dècades d'existència, de la campanya africana s'han conservat diverses lletres impreses i manuscrites arreu d'Espanya que evidencien una circulació de notícies aparentment extensa tant en àmbits cortesans o cancellerescos com entre un públic més vast i, alhora, l'afermament de l'epístola "de relació" o "de noves" com a gènere plural: vehicle d'informació i també de propaganda política i personal, font de la crònica històrica, peça literària i, en forma d'antologia o de memorial, destinada a la formació militar i cultural de l'estament nobiliari[537].

El contingut de les cartes, i el de les seves respostes ocasionals, solia ser monotemàtic: com la resta dels gèneres informatius, aquests papers informaven sobre òbits reials, lluites entre catòlics francesos i hugonots, combats navals contra els musulmans, festes religioses, prodigis i molts d'altres esdeveniments. L'autoria apareix amb major freqüència que en les relacions: gairebé el 78% de les cartes publicades entre 1600 i 1720 consten amb nom d'autor, fos individual i perfectament identificable, dissimulat sota nom fals, semianònim o bé el d'una col·lectivitat com la República de Gènova o la Ciutat de Barcelona. I de la mateixa manera que es podia indicar l'emissor, real o fictici, sovint també el receptor o destinatari, malgrat que en general sota el caràcter genèric d'un amic, un religiós, un mercader, etcètera. Sens dubte, la qualitat de l'emissor o del receptor quan es tractava d'un sobirà, d'un ambaixador o d'altres

[536] Hispanic Society (Nova York), IB 3541, USTC 344888 (l'epistola castellana). B. W. IFE, "Las cartas de Colón de 1493: transmisión y público", *Edad de Oro*, 12 (1993), p. 132; J. RUBIÓ, *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó,* pròleg de J. Escobedo, Barcelona, 1993, p. 180.
[537] M. I. HERNÁNDEZ GONZÁLEZ, *El taller historiográfico: «cartas de relación» de la conquista de Orán (1509) y textos afines*, Londres, 1997, pp. 7-34.

dignataris ajudaria a reforçar l'"enorme sensación de verosimilitud" del gènere carta[538], juntament amb la seva datació precisa i la prometença de nova informació: "Del demes que succehirà avisarè a V.S. a qui guarde Deu" eren les paraules amb les quals un "confident" del governador de Catalunya acabava una epístola, "de Estadilla a nou de juliol 1643"[539].

No sorprèn, doncs, que, d'una banda, l'epístola fos una mena de substitut de la "veu" del monarca dirigida al súbdits[540] i, de l'altra, fos també un vehicle privilegiat per al diàleg entre el rei i la terra: per voluntat dels virreis, dels consellers barcelonins o dels diputats s'enviaven a l'estampa tant les cartes reials o dels seus subordinats com les dels mateixos representants de les institucions catalanes per escenificar un diàleg públic entre el sobirà i el regne. El 4 de febrer de l'any 1599, per exemple, Felip III va enviar una epístola als diputats del General en resposta a una carta i a un memorial que aquesta institució li havia lliurat un mes abans mitjançant una ambaixada. Els diputats tenien l'esperança que el monarca es casaria a Barcelona i hi celebraria corts. Tanmateix, el jove Felip III els desenganyà: la ciutat escollida per al casament era València i si els catalans volien corts, aquestes no podrien allargar-se gaire[541]. En la carta, però, el rei també agraïa la fidelitat dels naturals de Catalunya. Totes aquestes informacions, així com les posicions de la corona i de la Generalitat, no foren conegudes només entre els cercles de poder. La impremta s'encarregà de divulgar-les: Gabriel Graells i Giraldo Dotil van estampar l'esmentada missiva reial dirigida "a los venerables y nobles, y

---

[538] V. GARCÍA DE LA FUENTE, "Relaciones de sucesos en forma de carta: estructura, temática y lenguaje", dins *Las Relaciones de sucesos en España*... op. cit., p. 181; Cf. F. BOUZA, *Corre manuscrito*... op. cit., p. 143.

[539] *Copia de una carta que ha escrit un confident del señor governador de Catalunya, donantli avis a sa senyoria de la victoria que ha tingut lo excelentissim señor mariscal de la Mota, a la vila de Estadilla, y Benavarri cap del comtat de Ribagorsa, y a la orilla de Sinca, que es cosa de molta consideracio*, Barcelona, Jaume Mathevat, 1643 (es pot consultar la reproducció d'aquest títol a Ettinghausen 1993, núm. 96).

[540] En temps de Felip II, la necessitat de suplir la presència reial es compensà mitjançant l'ús creixent de l'escriptura i, quan la informació havia d'arribar a tots els regnes, aleshores s'emprava la impremta, la qual garantia un nombre de còpies idèntiques i un gran estalvi de temps, F. J. BOUZA, "Escritura, propaganda y despacho de gobierno", dins A. Castillo (comp.), *Escribir y leer*... op. cit., p. 103. Per tant, la carta impresa, com d'altres gèneres informatius i publicístics (crides i edictes, proclamacions, ordres, etc.), no sols permetia transmetre la voluntat del sobirà de manera relativament ràpida i eficaç, sinó que també era un mitjà per apropar la presència règia als súbdits dels indrets més allunyats, al camp i a la ciutat. Amb altres paraules, la carta també traslladava al poble la presència simbòlica d'un monarca distant i s'unia, així, a altres representacions del poder com, per exemple, la reproducció de les armes i de l'efígie reials en els escuts i en les monedes, l'arquitectura efímera en honor als reis, etc. cf. V. MÍNGUEZ, *Los reyes distantes. Imágenes del poder en el México virreinal*, Castelló de la Plana, 1995.

[541] ACA, Generalitat, sèrie V, 242, correspondència original rebuda, 359, carta datada a Almansa, 4-II-1599.

amados nuestros los deputados del General del nuestro Principado de Catalunya"[542]. A la llibreria de Francesc Leonart se'n podien comprar els exemplars. I no devia ésser l'única epístola manuscrita, del rei i de la terra, que llavors devia passar per les premses tipogràfiques barcelonines, malgrat que, ara com ara, no coneixem cap més títol similar –de les acaballes del segle XVI, s'entén– que s'hagi conservat.

En temps de conflicte, com durant la Guerra dels Segadors, les cartes ajudaren a difondre les bones notícies militars i polítiques, a dissipar rumors i, més excepcionalment, a llevar l'agitació dels súbdits per algun "infeliz succes" com la rendició de Lleida davant les tropes de Felip IV. A l'estiu de 1644, el Consell de Cent es reuní en diverses ocasions per tractar "las cosas de Leyda" i el seu posterior "arrendiment". Pierre de Marca féu relació als consellers sobre la pèrdua de la ciutat del Segre i "del esfors que entenie fer sa mag[esta]t per recobrar aquella y conservar ab un felis stat esta provincia" i, tot seguit, "dona dos cartas als señors concellers una de sa mag[esta]t y altra del eminentissim señor cadenal Masserini les quals foren legides en concell". Marca va fer el mateix amb els diputats. Aquestes epístoles, una vegada escoltades pels representants catalans i transcrites en el *Registre de Deliberacions* i en el *Dietari* de la Generalitat, foren impreses per l'estamper oficial de la Ciutat, Jaume Mathevat. El seu pas per la impremta, sens dubte acordat pels consellers i els diputats, permetia oferir-les al públic de Barcelona i d'arreu de Catalunya[543]. Certament, aquesta mena de missives, així com les respostes intercanviades entre els bàndols hispànic i francès, no sols contribuïren a la construcció d'una esfera pública política sinó també d'una altra esfera que, sense deixar de ser política, podríem qualificar de "bèl·lica i conjuntural". En efecte, la carta, per la seva aparent intimitat o privacitat, era una arma publicística molt efectiva: en plena guerra civil anglesa, el 1645, la publicació de la correspondència de Carles I va tenir greus conseqüències per al bàndol reialista o, retornant amb l'exemple dels Segadors, tampoc no beneficià a la causa de Felip IV la

[542] *Traslado de la carta que la S.C.R.M. del rey don Phelippe Tercero deste nombre rey de España, ha embiado a los señores deputados deste presente Principado de Cathalunya. A los quatro de hebrero de M.D.XCIX*. Barcelona, Gabriel Graells y Giraldo Dotil, 1599.

[543] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1644, ff. 286v-288 i DGC, vol. VI, anys 1644-1656, pp. 10 i 647-649. La carta de Lluís XIV, signada també pel secretari Michel Le Tellier (París, 13-VIII), i la del cardenal Mazarin (17-VIII) foren traduïdes del francès al català: *Copia de una carta que lo Rey N.S. (que Deu guart) ha enviada als Illust. Deputats del Principat de Cathaluña, y Comptats de Rossello, y Cerdanya. Y tambe se dona noticia de una carta que ha enviada lo Eminentiss. Cardenal Mazerini*, Barcelona, Jaume Mathevat, 1644 (la carta reial és datada el 15 –error o actualització?–). La impressió, basada en el text del *Dietari* –diferent del de les *Deliberacions*–, fou pagada per la Generalitat.

divulgació de les cartes que el monarca i el seu "valido" havien enviat al virrei Comte de Santa Coloma. Segons narra l'assaonador barceloní Miquel Parets a la seva crònica, "les cartes del compte de Santa Coloma que·s trobaren ab un baül a Sant Francesc" foren llegides a la Junta General de Braços el 27 de novembre de 1640 i, un dia més tard, "a Casa de la Siutat, a Consell de Sent y públicament, devant totom"[544]. Convenientment traduïdes al català, Gaspar Sala va emprar aquestes missives per escriure els *Secrets publichs* –el títol és significatiu–, una obra que s'imprimí per a contrarestar "uns papers volants –llegim al subtítol– que va distribuint lo enemich per lo Principat de Cathalunya" i "informar a tots los catalans, homens, y dones, vells, y minyo[n]s, de la veritat dels negocis, pera que pugue[n] discernir la veritat dels enganys"[545]. D'aquest opuscle, que havia estat encarregat pels "molt Illustres Senyors Deputats y Ohidors", se'n féu una nova edició addicionada amb altres cartes sobre el mateix conflicte i, ben aviat, el seu ressò va traspassar les fronteres de Catalunya: com a mínim se'n publicà una traducció castellana el 1641 (s.l., s.n.), dues de portugueses del mateix any (Lisboa, na officina de Lourenço de Anveres, acusta de Lourenço de Queiros livreiro do Estado de Bragança) i tres de franceses, una del 1641 (Lió, chez Jean-Aymé Candy) i dues del 1642 (Rouen, chez Jean Berthelin) respectivament. La seva notorietat o repercussió internacional, per tant, va ser notable, com també els intents castellans de negar la veracitat del conjunt epistolar[546]. De fet, per tal de provar l'autenticitat de la correspondència emprada per Sala (i publicada, també, en alguns fullets informatius), l'ambaixador català a la conferència de pau de Münster, Josep Fontanella, va demanar-ne els originals. Tanmateix, les cartes manuscrites no foren retrobades fins uns anys després, a l'estiu de 1650. Val la pena reproduir el fragment dels *Dietaris* de la Diputació del General sobre aquest episodi epistolar, entre la propaganda i la informació, entre el manuscrit i l'imprès:

---

[544] M. PARETS, *Crònica. Llibre I/1*, a cura de M. Rosa Margalef, estudis introductoris de J. S. Amelang, Antoni Simon i X. Torres, Barcelona, 2011, vol. I, p. 404. Vide també *Les Corts generals de Pau Claris. Dietari o procés de Corts de la Junta General de Braços del 10 de setembre de 1640 a mitjan març de 1641. Manuscrit de Miquel Marquès notari públic de Barcelona, adjunt a l'Escrivania major de la Generalitat de Catalunya el 1640,* edició del text, confrontacions, introducció i notes pel P. Basili de Rubí, pròleg del P. R. Vidal, Barcelona, 1976, pp. 223-224; i DGC, vol. V, anys 1623-1644, pp. 1120-1121.

[545] L. POTTER, *Secret rites and secret writing. Royalist literature, 1641-1660*, Cambridge, 1989, pp. 38-71; [G. SALA], *Secrets publichs, pedra de toch, de les intencions del enemich, y llum de la veritat* (...), s.l., s.i. [Barcelona, 1640?], s. f. N'existeix una edició moderna a cura d'E. Serra, dins *Escrits polítics del segle XVII*, Barcelona-Vic, t. II, 1995.

[546] Cf. J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, traducció de J. Vallverdú, València, 2006 [1963], n. 132, p. 391.

"trobà [el doctor fra Andreu Pont, abat d'Amer i diputat eclèsiatic] dins dit armari un llibre ab cubertes de pergamí blanques. Lo qual hubert foren trobades eo encodernades les cartas que lo rey cathòlich, conde-duque, son privat y lo comte de Sancta Coloma, llochtinent en aquest Principat, se scrivian, les quals cartas són estades causa que lo Principat, ab just títol y rahó, se posà de baix la obediència del rey, nostre senyor, Lluís Tretse, de inmortal memòria. Les quals cartas per compte del General foren estampades en lo any 1640, perquè lo món sabés la justa causa que los cathalans avian tingut de posar-se de baix dita obediència. Adverteix-se que ditas cartas fins ara avian estadas ocultas per no saber-se d'ellas ninguna cosa. Y quant lo senyor regent Joseph Fontanella fonch enviat en Münster per rahó de les paus generals que·s tractaven entre los reys, envià per moltas vegades a demanar dits originals, perquè los castellans dejan que aquellas cartas estampadas, que·s eren esbaltidas per lo món, eran fixas y que may lo rey cathòlich ni sos ministres avian scrit tal, y que axí que mostrassen los originals, los quals per no trobar-se no·s podian amostrar, y axí Déu, Nostre Senyor, és estat servit en aquest die fossen trobades per mans del senyor deputat ecclesiàstich impensadament, les quals, encontinent, són estades tancades en lo armari hont està recòndit y tancat lo llibre de l'Ànima de totas les persones insiculades a diputats y oÿdors, dins lo arxiu de la present casa, de tot lo que se ha fet gràcias a Nostre Senyor Déu per ser cosa de tanta importància y reputació als cathalans, y ses senyories han manat ne fos feta nota en lo present dietari"[547]

Totes les cartes, des d'aquelles divulgades per la publicística pel seu gran compromís amb l'actualitat política fins a les "simplement" informatives, podien remetre a informacions anteriors o anunciar la futura narració de nous episodis, com també succeïa en els altres gèneres informatius. Es tractava d'una "periodicitat" no regular, en funció dels esdeveniments: "Lo demas que sobre estos negocios va sucediendo [les tensions entre Lluís XIII i Maria de Medici abans de la concòrdia d'Angulema] se està esperando cada dia, y se sacara a luz para entretenimiento de los curiosos". O, prosseguint amb la situació intestina al regne de França, "Esto en efecto es lo mas nuevo [sobre les campanyes de Lluís XIII contra els hugonots el novembre de 1622], si otra cosa sucediere yo dare aviso a v.m. a quien Dios guarde los años de mi desseo". La forma de llenguatge dominant era la prosa, normalment disposada en l'espai de dos fulls en format 4º, i la seva estructura interna podia contenir totes o alguna de les fórmules habituals de *saludatio*, *petitio*, *narratio* i *conclusio*. Si la tradició del llibre manuscrit influí en el llibre imprès, el mateix va succeir entre la carta d'escriptura manual i l'estampada amb lletres de motlle. Les influències no acaben aquí: a més dels tradicionals epistolaris que amb el nou mitjà tipogràfic passaren per les premses, les cartes informatives també podien ser compilades i aparèixer en forma de llibre, com les epístoles jesuítiques impreses per Claudi Bornat[548]. Unes obres que, anàlogament a les

[547] DGC, vol. VI, anys 1644-1656, p. 416.

[548] *Copia de diversas cartas de algunos padres y hermanos de la Compañia de Jesus. Recebidas el año de MDLV. De las grandes maravillas,* (…) *en las Indias del rey de Portugal, y en el reyno de Japon, y en la tierra de Brasil. Con la description* (…) *de la China, y otras tierras* (…), [Barcelona] vendense en casa de Claudio Bornat librero en Barcelona, 1556; *Cartas de Japon isla de las Indias orientales. Ahora*

relacions extenses, caldria contemplar-les com un gènere distint als plecs solts i amb objectius molt específics: difondre models d'acció apostòlica dins i fora de les comunitats ignasianes i subministrar notícies de naturalesa edificant i propagandística[549] (unes pràctiques que també eren habituals, en major o en menor meusra, entre d'altres ordes religiosos, com ara entre els dominics)[550].

Per acabar, la cronologia del gènere epistolar resta igual de fosca que la de les relacions, malgrat que probablement la seva vida informativa no va perdurar fins gaire més enllà de la primera meitat del segle XIX. La carta fou emprada com a font de notícies i arma de propaganda durant la Guerra de la Independència[551] i les primeres carlinades, però com a gènere d'informació va ser progressivament bandejat pels periòdics setmanals i diaris. Això no obstant, la carta va sobreviure emmotllada dins la literatura de canya i cordill (satírica, còmica, propagandística i, en part, també informativa)[552] i, com a sinònim de manifest o d'expressió pública de l'opinió, encara no ha desaparegut dels mitjans de comunicació de massa.

4.4. Avís

Un "avís" era una notícia o consell o ambdós elements alhora que, com a gènere informatiu, va néixer a Itàlia: els cèlebres "avvisi" manuscrits i impresos.

---

nuevame[*n*]*te venidas, de los años 74. 75 y 76. Escritas por los reverendos padres de la Compañia de Jesus, y recebidas despues, de las que se imprimiero*[*n*] *ultimamente en Alcala. Traduzidas de italiano en vulgar castellano*, Barcelona, en casa de Claudio Bornat, 1580.

[549] F. PALOMO, "Corregir letras para unir espíritus. Los jesuitas y las cartas edificantes en el Portugal del siglo XVI", *Cuadernos de Historia Moderna. Anejos*, IV (2005), pp. 57-81. Un exemple compilat per fra Gaspar Vicens ("desta nuestra celda de Santo Pedro Martyr", 5-XI-1613): "Hambre horrenda de Lituania. *Ex litteris patris valentini Societatis Iesu ex Polonia 19 augusti 1602*", UB, ms. 1008, ff. 93v-94 (92v-93) (aquest primer tom havia pertangut al convent de Santa Caterina de Barcelona).

[550] Per exemple, "Carta que el padre fray Jacinto Orfanel, hijo del habito desta casa de Santa Catherina Martyr de Barçelona embio desde el Japon al padre maestro Raphael Rifos morador en el dicho convento de Barcelona. Fue recibida en el año de 1613", UB, ms. 1008, ff. 196-[197v] (199-200v).

[551] Durant la guerra peninsular contra Napoleó s'emprà tant el gènere carta, imprès i manuscrit, com les correspondències interceptades (autèntiques o no) que apareixien publicades als periòdics. Sobre aquest darrer aspecte vide, per exemple, G. DUFOUR, "Les correspondances interceptées publiées dans les presses officielles pendant la Guerre d'Indépendance", *El Argonauta Español*, 3 (2006) (http://argonauta.imageson.org/document81.html –darrera consulta 10-II-2010–).

[552] Per citar un sol exemple, a l'inici del Sexenni Revolucionari es publicà una carta de Giuseppe Garibaldi celebrant la independència dels espanyols, lliures "de la tirania de los Borbones" després de la batalla del pont d'Alcolea (1868). El document (31'5 x 22 cm) conté el retrat de Garibaldi i, al revers, la seva "carta autógrafa". *Carta de Garibaldi á los españoles por el triunfo de su independencia*, [Barcelona], véndese en casa Llorens, Palma de Sta. Catalina n.º 6 [c. 1868]. BNE, dins MSS/23133/17, "Papeles de Giuseppe Garibaldi" (la identificació del peu d'impremta de la Biblioteca Nacional –"Palma"–, però, és incorrecta).

Originàriament foren emprats per les corts italianes preocupades per difondre determinades imatges de les seves activitats i alhora desitjoses de conèixer les notícies i els secrets de les altres. Els avisos manuscrits de Roma i de Venècia del final del segle XVI i l'inici del XVII van oferir el model a seguir a la resta d'Europa, malgrat que el pas de la informació confidencial o reservada a la pública es féu amb limitacions: les còpies impreses ben sovint foren una versió depurada o innòcua de la informació més delicada o no verificada que sí contenien els avisos manuscrits per a cercles més elitistes. Però tot i aquestes restriccions, la tipografia i la gran circulació de notícies que possibilitava van acabar per introduir un nou factor en la vida política de mitjan segle XVII: l'aparició de l'opinió pública[553].

Casualitat o no, a Espanya els primers avisos tipogràfics que es conserven, ara per ara, són els *Avisos de la China y Japon, del fin del año de 1587* (...) (Madrid, biuda de Alonso Gomez, 1589), traducció d'uns *Avvisi della Cina et Giapone* (...) (Anvers, Christophoro Plantino, 1588) extrets de cartes dels membres de la Companyia de Jesús[554]; es tracta d'avisos en forma de llibre i de factura idèntica a les "cartes" jesuítiques impreses per Bornat i altres tallers peninsulars. Compilats o com a fulls volanders, Jean-Pierre Étienvre ha distingit entre "avisos" en plural, que remetrien a una juxtaposició d'esdeveniments, com els *Avisos* manuscrits de José Pellicer de Tovar en ple segle XVII, mentre que en singular faria referència a una notícia. Per al cas català, aquestes indicacions es poden emmotllar prou bé als exemplars supervivents, val a dir que no massa nombrosos dins la categoria dels ocasionals: només 3 del Cinc-cents i 25 del Sis-cents[555]. Tampoc no abunden els avisos periòdics o amb indicis de periodicitat: el 1641 Pere Lacavalleria imprimí uns *Avisos certs de Alemania, Flandes, Italia, Portugal, y altras parts, ab que se dona relatio breu de lo que passa*, però no seria fins tres dècades més tard, el 1674, quan Rafael Figueró va estampar uns *Avisos de Bruselas* de lliuraments regulars, com també, de 1677, uns *Avisos ordinarios de diversas partes de Europa* publicats per Jacinto Andreu.

---

[553] M. INFELISE, "Roman «avvisi»: information and politics in the seventeenth century", dins G. Signorotto (ed.), *Court and Politics in Papal Rome, 1492-1700*, Cambridge, 2002, pp. 212-228; Per a una bibliografia de 354 avisos impresos: T. BULGARELLI, *Gli avvisi a stampa in Roma nel Cinquecento. Bibliografia – antologia*, Roma, 1967; i, també, S. BULGARELLI i T. BULGARELLI, *Il giornalismo a Roma nel Seicento* [a portada: "Avvisi a stampa e periodici italiani conservati nelle biblioteche romane"], Roma, 1988.

[554] J.-P. ÉTIENVRE, "Entre relación y carta: los avisos", dins *Las Relaciones de sucesos en España*... op. cit., p. 114; F. BOUZA, *Corre manuscrito*... op. cit., pp. 169-170.

[555] Vide la reproducció d'un exemplar del Sis-cents a l'annex, 4.

Amb independència del tipus de periodicitat, la seva estructura material normalment consistia en dos fulls en format 4º. Els avisos solien ser redactats en prosa i més rarament en vers pels "scrittori d'avvisi" catalans i estrangers: autors anònims, semianònims i identificats, encara que avui se'n desconeguin les dades biogràfiques més bàsiques, amb algunes excepcions com ara Jayme Milesio. D'origen irlandès, aquest Jayme o Giacomo Milesio era un frare franciscà de Nàpols que va informar de l'erupció del Vesuvi del desembre de 1631[556]: els seus avisos i les seves relacions sobre aquesta catàstrofe natural van ser impresos a Nàpols (Ottavio Beltrano i també Domenico Maccarani), a Múnic (Melchiorn Segen), a Lió (Jean Julliéron) i a Barcelona (Estevan Liberòs). Molt menys coneguts foren autors com Bautista del Castillo o el clergue Pablo Clascar del Valles (o Vallès), ambdós naturals de Barcelona i avisadors de l'entrada pública de Felip IV a la Ciutat Comtal (1626) a través de plecs seriats: "Esto es carisimo lector –concloïa el mencionat autor eclesiàstic– lo que en breves palabras, y mas breve espacio le ha podido escrivir a cerca de la entrada del rey nuestro señor", tot i que s'acomiadava amb la promesa de nova informació, "De lo que adelante se ofreciere tendras mas largo aviso"[557].

[556] L. WADDING, *Scriptores ordinis minorum quibus accessit syllabus illorum qui ex eodem ordine pro fide Christi fortiter occubuerunt. Priores atramento, posteriores sanguine christianam religionem assuerunt. Recensuit fr. Lucas Waddingus. Editio novissima*, Romae [Roma], Attilio Nardecchia, 1906 [1650], p. 125; J. H. SBARALEA, *Supplementum et castigatio ad Scriptores tritiun ordinum S. Francisci,* Romae [Roma], Attilio Nardecchia, 1908 [1759-1768], II, 15; Fr. D'ANDREA, *Repertorio bibliografico dei frati minori napoletani*, Nàpols, 1974, pp. 69-71; F. FURCHEIM, *Bibliografia del Vesuvio. Compilata e corredata di note critiche estratte dai piu autorevoli scrittori vesuviani da Federigo Furchheim*, Nàpols, F. Furchheim di E. Prass, 1897, pp. 112-114; A. F. LAVIS i H.J. JOHNSTON-LAVIS (comp.), *Bibliography of the geology and eruptive phenomena of the South Italian volcanoes that were visited in 1889 as well as of the submarine volcano of A.D. 1831*, Nàpols, Ferrante, 1891, p. 216.

[557] *Felicissima entrada del rey nuestro señor, en la muy insigne y siempre leal ciudad de Barcelona cabeça y princessa del Principado de Cataluña; y sumptuoso recebimiento, fiestas y regozijos que la dicha ciudad, y nobleza ha hecho a su real persona. Por Pablo Clascar del Valles clerigo presbytero natural de la dicha ciudad*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1626, f. 5v. Aquest Pablo Clascar, segons recull Torres i Amat, va ser capellà de les monges de l'Encarnació a Lima i autor d'un *Tesoro espiritual de diversos exercicios* (Barcelona, Estevan Liberòs, 1616). Figura també com el traductor i "acrecentador" de l'obra de l'italià Domenico Maria Curione (OP) per encàrrec de les dignitats hispàniques de l'Hospital: *El glorioso triumfo, dela sacrosanta religion militar de los nobles, e invencibles cavalleros de S. Juan Gerosolimitano, dichos antes Ospitalarios, y despues de Rodas, y ultimamente de Malta* (Barcelona, Estevan Liberos, 1619). F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes, y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, Imprenta de J. Verdaguer, 1836, p. 180.

4.5. Nova

Segons recollia el *Gazophylacium* d'Antoni Lacavalleria imprès l'any 1696, "nova" pràcticament equivalia a "avís" o "notícia", i també a "rumor" o "noves corrents"[558]. Potser aquesta sinonímia parcial explicaria per què no hem localitzat cap fullet intitulat "notícia" per al període 1500-1685[559], mentre que a partir d'aquesta darrera data la majoria de "notícies" eren publicacions periòdiques, fossin "verdaderes", "singulars" o "extraordinàries".

Les noves, en castellà "nuevas", constitueixen el primer exemplar de premsa antiga en llengua catalana que hem aconseguit registrar per al segle XVI, en concret una possible traducció d'unes "novelle" (noves) italianes vingudes per "lettere" (cartes) genoveses: *Copia de les noves de Ytalia per letres de Genova de IX de juny MDLVII*[560]. Aquest fullet sobre les guerres de la península itàlica fou imprès en lletra gòtica *sine notis* (sense la menció de l'estamper i del lloc d'impressió) probablement a Barcelona, segons es desprèn de la tipografia i del gravat xilogràfic que representa la presa d'una vila o ciutat, una estampa similar a les emprades pel taller d'Amorós quatre dècades abans. Sobretot cal destacar la seva rellevància com a indici d'una circulació informativa consolidada a mitjan segle XVI sinó abans, ja que tal document requeria el concurs d'altres del mateix tipus per oferir una visió completa o una seqüència lògica dels fets narrats; com ja hem comentat més amunt, la regularitat de la informació no periòdica restava sotmesa als esdeveniments. Les guerres d'Itàlia i les campanyes d'Àfrica estimularen aquest comerç informatiu (imprès i manuscrit): les noves extretes de cartes dels capitans i del comissari de l'emperador Carles V relataren la victòria de Pavia (1525), mentre que el 1550 les noves africanes amb cartes i avisos de Roma i de Gènova foren traduïdes al castellà per J. Lorenzo Hotavanti (Ottavanti), un agent de canvi florentí a Valladolid[561]. Lamentablement, les noves catalanes impreses que han

---

[558] J. LACAVALLERIA, *Gazophylacium...* op. cit. , pp. 774-775.

[559] Significativament, al *Fons verborum* (1637) d'Antoni Font s'aclaria el terme "noticia" de la forma següent: "Dar noticia, avis, relacio de alguna cosa", A. FONT, *Fons verborum*... op. cit., p. 236. El jesuïta Font havia traduït i simplificat l'exemple de Bravo: "Dar noticia, cuenta, aviso, nueva, relacion de algunas cosas", B. BRAVO, *Thesaurus verborum*... op. cit., p. 245.

[560] Custodiada a la BC (top. F. Bon. 4634, ref. F. Bon. 52), el 1938 J. Álvarez Calvo va reproduir aquest títol en facsímil. Vide annex, 5.

[561] *Relacion de las nuevas de Italia: sacadas de las cartas que los capitanes y comisario del emperador y rey nuestro señor han escripto a su magestad: assi de la victoria co*[*n*]*tra el rey de Fra*[*n*]*cia como de otras cosas alla acaecida: vista y corregida por el señor gran chanciller e consejo de su magestad* [s.l., s.n., s.a., 1525], text examinat per Alonso de Valdés (edició facsímil del s. XIX: Palau 257146 en nota); J.

superat els estralls del temps són escasses i les generalitzacions han de ser preses amb molta cautela: només hem pogut inventariar 2 exemplars del Cinc-cents i 10 del Sis-cents (fins a la Guerra dels Segadors)[562], tots de tema bèl·lic o bel·licopolític; uns continguts que són confirmats i exemplificats pel lexicògraf Pere Torra –partint de Bravo–: "Males noves han vingut del exercit"[563]. Aquests papers supervivents tenien una extensió predominant de dos fulls en format 4º, foren escrits en prosa i sense autoria explícita, encara que en alguns casos pugui ser deduïda, com un observador-partícip a la *Copia de les noves de Ytalia*.

4.6. Gaseta i relació tipus gaseta

"Une tradition ancienne et quelque peu mystérieuse –escriu Mario Infelise– attribue une origine vénitienne au terme gazette". En efecte, el suposat origen venecià d'aquest gènere informatiu, manuscrit i imprès, no ha estat demostrat mai fins ara, malgrat la gènesi italiana del mot "gazzetta", el qual és registrat vers 1560[564], o que Miguel de Cervantes fes ús de la paraula al *Viage del Parnaso*: "como en gazeta de Venecia leo" (Madrid, por la viuda de Alonso Martin, 1614, f. 3v). Infelise, qui ressegueix molt breument la trajectòria d'aquesta tradició a Itàlia i a França, mostra com la seva consolidació es produí durant el Set-cents. En aquest segle, Voltaire va rubricar la "invenció" veneciana del gènere a l'article corresponent de l'*Encyclopédie*:

"GAZETTE, s. f. (*Hist. mod.*) Relation des affaires publiques. Ce fut au commencement du XVIIe siecle que cet usage utile fut inventé à Venise, dans le tems que l'Italie étoit encore le centre des négociations de l'Europe, & que Venise étoit toûjours l'asyle de la liberté. On appella ces feuilles qu'on donnoit une fois par semaine, *gazettes*, du nom de *gazetta*, petite monnoie revenante à un de nos demisous, qui avoit cours alors à Venise. Cet exemple fut ensuite imité dans toutes les grandes villes de l'Europe" (París, chez Briasson *et alii*, 1751-1772, 7, p. 534).

L. GOTOR, "Formas de comunicación..." op. cit., pp. 179-180. També cal recordar la traducció de "ragguagli" romans i d'altres ciutats, per exemple: *Breve ragguaglio della andata del santissimo Sacramento Ferrara. Con li ricevementi, honori, & archi, fatti dalle comunita, & altri sinori. Raccolto da G. Terrarossi romano*, Roma, presso Bartolomeo Bonfadino, 1598 (Biblioteca Nazionale Marciana, SIN 328416, MISC 2421. 030).

[562] El darrer exemplar que hem pogut registrar són unes *Nuevas, escritas a su alteza del señor conde de Harcourt virrey, y capita*[*n*] *general por su magestad en Cathaluña, &c.*, Barcelona, Pedro Juan Dexen, 1645. Descriuen breument la victòria sueca a la batalla de Jankov.

[563] P. TORRA, *Dictionarium, seu Thesaurus*... op. cit., p. 449.

[564] M. INFELISE, "Le marché des informations à Venise au XVIIe siècle", dins *Gazettes et information politique sous l'Ancien Régime*, textos reunits per H. Duranton i P. Rétat, Saint-Étienne, 1999, p. 117; Id., *Prima dei giornali. Alle origini della pubblica informazione (secoli XVI e XVII)*, Roma-Bari, 2002, pp. 12-18; Id., "Los orígenes de las gacetas. Sistemas y prácticas de la información entre los siglos XVI y XVII", *Manuscrits*, 23 (2005), pp. 36-38.

Nascuda a la ciutat de sant Marc o no, en els seus inicis la paraula gaseta no era associada precisament amb la llibertat: sembla que posseïa connotacions negatives en la llengua parlada per designar avisos escassament fiables. Potser per aquesta raó, suggereix Infelise, la paraula va tardar a figurar en els diccionaris, primer en els bilingües i més endavant en els monolingües, els quals no la recolliren fins a la segona meitat del Sis-cents, o sigui, després de la consolidació de la *Gazette* francesa fundada per Théophraste Renaudot (1631). Així, per exemple, el *Dictionnaire universel* d'Antoine Furetière (1690) definia el mot "gazette" de la següent manera:

"GAZETTE. s. f. Petit imprimé qu'on debite toutes les semaines, qui continent des nouvelles de toutes sortes de pays. *Gazette* de France, d'Holande, d'Angleterre, de Flandres, &c." (La Haia i Rotterdam, chez Arnout & Reinier Leers, 1690, t. II, p. 156)[565]

Al Principat, el diccionari català-llatí de Lacavalleria (1696) vinculava "gazeta" amb "noves publiques", mentre que en el de Torra constava com a vocable afegit a les impressions barcelonines de Rafael Figueró (c. 1696 i 1701) i encara a la darrera de 1757 preparada pel taller vigatà de Pere Morera; ara bé, corresponia més aviat a una nova impressió d'aquest *Dictionarium* o *Thesaurus* sense variants respecte a les anteriors que no pas a la novetat de la paraula en ple Set-cents. Els diccionaris, bilingües i monolingües, es mostraven força conservadors amb el lèxic o poc inclinats a la incorporació de "noves" paraules: en l'edició de 1674 del *Tesoro de la lengua castellana* de Sebastián de Covarrubias amb les addicions de Noydens no es recollia el vocable gaseta (Madrid, Melchor Sanchez, a costa de Gabriel de Leon). Fou amb la periodicitat regular ben assentada quan el *Diccionario de Autoridades* (1734) definí el terme de la següent manera: "Sumario ù relacion que sale todas las semanas ò meses, de las novedades de las provincias de la Europa, y algunas del Asia y Africa"[566]. En qualsevol cas, el mot ja era conegut a la Catalunya i a l'Espanya del final del segle XVI i del començament del XVII: així ho consignen els copistes i els compiladors d'un

[565] Significativament, en el *Furetière*, la primera accepció de "gazetier" –"celuy qui compose la gazette"–, s'exemplificava amb la figura de Théophraste Renaudot, "celuy qui a establi la *gazette* de Paris dans son bureau d'adresse" (p. 157). Aquest diccionari era conegut, i consultat, a la Catalunya de l'època: els advocats dels impressors Rafael Figueró, pare i fill, van emprar la citada definició de "gazette" en un extens memorial del 1710 per a justificar el seu nomenament com a tipògrafs reials de l'arxiduc Carles (1706).

[566] J. LACAVALLERIA, *Gazophylacium*... op. cit., p. 524; P. TORRA, *Dictionarium, seu thesaurus*... op. cit., en les impressions de R. Figueró (p. 332) i P. Morera (p. 332); *Diccionario de la lengua castellana*... op. cit., (...), 1734, t. IV, p. 37.

volum de "gazetas" (i relacions d'avisos) manuscrites datades entre *circa* 1594 i 1611[567], i un parell de sonets de 1609 i 1611 de Luis de Góngora y Argote, tot i que inicialment "gaseta" implicava més la idea de notícies estrangeres que no pas la de lliuraments regulars: el 1618, el mestre impressor Juan Serrano de Vargas va estampar a Sevilla una *Gazeta romana, y relacion general, de avisos de todos los reynos y provincias del mundo*[568], però la informació periòdica encara tardaria unes dècades a consolidar-se, almenys segons els exemplars que s'han conservat.

Materialment, el gènere gaseta seguia el model gràfic de les gasetes manuscrites i consistia en un conjunt de dos a vuit fulls en format 4º, amb uns continguts dedicats a la informació internacional: el tractament particular de notícies de diversos indrets separades per la indicació del lloc d'emissió i la data. Amb el temps, aquesta forma d'ordenar els continguts es féu cada vegada més sistemàtica: "De Amberes de los 9" [1626], "De Milan a los veynte y cinco de julio" [1635], "*De Dresde a 17 mars 1643*", "Bruxelas *23 de agosto*" [1687]. Es tracta d'un instrument ja no d'informació més o menys regular sinó periòdica (mensual, quinzenal o setmanal) que, en la seva forma clàssica, perduraria fins ben entrat el segle XIX. Per als territoris catalans, Joan Torrent i Rafel Tassis donen notícia d'una *Gazeta* de 1624 impresa a Perpinyà seguint el *Mercure François*. La seva estampació, d'acord amb el manual d'Antoni Palau (1953), hauria estat realitzada per Lluís Roure en format 4º i altres números haurien seguit a aquesta primera gaseta en català (Palau núm. 96342). Tanmateix, no l'hem localitzat i la manca de dades genera desconfiança, encara que mai no es pot descartar algun afortunat descobriment bibliogràfic en algun fons recòndit –o no tant–[569]. Si efectivament s'inspirava en el citat *Mercure, ou Suitte de l'Histoire de nostre temps* sota el regnat de Lluís XIII, l'instrument perpinyanès consistiria en una compilació anual de notícies: el tom novè del *Mercure* original, corresponent a 1624 i imprès a París "chez Jean &

[567] ACA, Monacals d'Universitat, vol. 163 ["Noticias de Roma, Ferrara y otras partes"].
[568] Se'n conserva un exemplar a la Biblioteca de la Universidad de Sevilla (BUS) dins d'un volum factici (B. General, 109/085-19-). La llicència d'impressió i venda li fou concedida el 12 de juny de 1618 pel llicenciat Barnuevo.
[569] J. TORRENT i R. TASSIS, *Història de la premsa catalana*, Barcelona, 1966, vol. I, p. 29. A l'obra clàssica de J. Comet no hi figura: J. COMET, *L'imprimerie à Perpignan. Depuis les origines jusqu'à nos jours*, Perpinyà, 1908. A *La presse roussillonnaise* només s'inventarien els periòdics francesos: C. RIOT, *La presse roussillonnaise = La premsa a Catalunya-Nord. Répertoire bibliographique des journaux, revues almanachs et publications périodiques diverses . I. Des origines à 1881*, Prada, [1987]. Tampoc no ha estat possible trobar-ne cap esment en les bibliografies de la Catalunya Nord, ni cap indici als Archives Départementales ni a la Médiathèque de Perpinyà (MP), on vam rebre l'amable ajuda de Dolors Serra i Kiel, a qui restem molt agraïts. Igualment d'infructuoses han estat les cerques en els fons de diverses institucions catalanes i estatals, d'entre les quals destaquem l'AHCB, la BC i la BNE.

Estienne Richer", contenia els anys 1622, 1623 i el començament del mateix 1624[570]. Així doncs, Lluís Roure va elaborar una compilació anual de notícies seguint l'estil francès? En fou una traducció o una adaptació? De totes maneres, el terme gaseta és més propi d'una obra breu i d'actualitat que no pas d'una mena d'annals del regne, com així ho demostra la prohibició de Felip IV (1627) d'imprimir gasetes, altres instruments informatius i literatura menor sense les llicències oportunes en terres castellanes, "aunque sean muy menudas y de pocos renglones"[571]. Si el "periòdic" de Roure era una gaseta de curta extensió i amb notícies coetànies de l'estranger, veritablement la data d'aparició era molt primerenca: amb set anys d'anterioritat a la *Gazette* francesa o periòdic setmanal renaudotià i disset abans que la *Gazeta vinguda a esta ciutat de Barcelona, per lo ordinari de Paris, vuy à 28 de maig, any 1641* publicada per Jaume Romeu, "le premier périodique véritable" en expressió de Paul-Jacques Guinard[572] –expressió que cal matisar a la llum de dos documents de 1627 i 1635, com més avall es veurà–. Existeixen, però, raons de coincidència cronològica que no permeten descartar l'aparició de publicacions periòdiques o més o menys regulars durant la dècada de 1620, com desenvoluparem tot seguit.

La periodicitat

Tradicionalment, les formes més antigues de periodicitat en la premsa catalana han estat datades al voltant de 1640 i la Guerra dels Segadors. Els indicis, però, poden ser remuntats almenys fins a la dècada de 1620. El 1627 s'imprimí una primera "relació tipus gaseta", és a dir, una relació miscel·lània dedicada a diverses notícies estrangeres, amb l'explicitació dels llocs d'emissió i les dates respectives de les diferents notícies internacionals: *Relacion de lo que ha sucedido en Alemaña, Ungria, Flandes, Italia, y otras partes, desde 20 del mes octubre, hasta 26 de noviembre deste presente año 1626*

---

[570] *Le neufiesme tome du Mercure François, ou suitte de l'histoire de nostre temps, sous le regne de du Tres-Chrestien roy de France & Navarre, Louys XIII. Contenant l'adjonction à l'annee M.DC.XXII. ce qui s'est paßé l'an M.DC.XXIII. et le commencement de l'anne M.DC.XXIV.*, Paris, Chez Jean & Estienne Richer, ruë Sainct Jean de Latran à l'Arbre verdoyant; et au Palais sur le Perron Royal, M.DC.XXIV. Avec privilege du roy.

[571] *Novísima Recopilación de las Leyes de España*, Madrid, 1805, tom IV, llibre VIII, títol XVI, llei IX, p. 127. Ara bé, aquesta disposició del 13 de juny de 1627 sembla que no fou impresa fins 1640, vide J. GARCÍA MARTÍN, *El juzgado de imprentas y la utilidad pública. Cuerpo y alma de una monarquía vicarial*, Bilbao, 2003, pp. 171-172.

[572] P.-J. GUINARD, *La presse espagnole de 1737 à 1791. Formation et signification d'un genre*, París, 1973, p. 111; Cf. E. VARELA HERVÍAS, *Gazeta Nueva 1661-1663 (notas sobre la historia del periodismo español en la segunda mitad del siglo XVII)*, Madrid, 1960, p. 27.

por avisos de Roma, & c[573]. Aquesta forma embrionària del gènere gaseta consta de 2 fulls (4 pàgines) en 4º i fou estampada a Barcelona per Sebastià i Jaume Mathevat. Les notícies, eminentment de temàtica militar, estan separades per la menció de la localitat emissora i la data (p. ex. "De Genova a los 30"), encara que no del tot sistemàticament, sense emprar la cursiva per distingir els encapçalaments de la resta del text i amb una seqüenciació temporal no massa acurada. ¿Es tractaria d'una traducció i adaptació d'una gaseta o d'uns avisos, italians per exemple, o d'un imprès dels Països Baixos tipus "coranto"? O ens trobaríem davant d'una relació-gaseta autòctona elaborada espigolant notícies d'altres fullets? Fins i tot, podria tractar-se d'un paper originàriament imprès en castellà al cor d'Europa? Únicament es pot afirmar amb seguretat que la relació fou elaborada o modificada en alguna ciutat o territori sota la influència dels Àustries, ja que el text és favorable als interessos hispànics durant la Guerra dels Vuitanta anys: "se avisa que *nuestra* armada de navios de Dunquerque (...)"[574]. Cap altre exemplar català similar no ha sobreviscut o no ha estat descobert per oferir respostes, si és que mai fou imprès. Així doncs, tampoc no es pot determinar si existia una voluntat de continuació periòdica, malgrat que és poc probable. Malgrat tot, les relacions tipus gaseta van continuar apareixent. I no només això: d'aquests anys, concretament el 1625, es conserven alguns avisos italians estampats pels mateixos Sebastià i Jaume Matevat sobre la Guerra de la Valtellina, un episodi més dins del conflicte dels Trenta Anys. Ens referim als dos títols següents: *Avisos de Genova de onze de julio de la venida del excellentissimo duque de Feria de Alexandria de la Palla en la señoria de Genova con veynte mil infantes y quatro mil cavallos, y se ha puesto delante de una villa de Monferrato que se llama Axiqui,* (...) *tambien se da cuenta de algunas cosas notables del imperio, y Roma*; i *Avisos ciertos, y verdaderos del encuentro que a tenido el duque de Feria, con el exercito del duque de Saboya a 14 de julio del presente año 1625 sobre la ciudad de Acqui, y otros avisos, como de Palermo, Milan, y otras partes dignas de ser sabidas*[575]. L'ordenament de la informació per localitats i la datació del contingut d'aquestes dues peces no és gaire sistemàtica, però no ens hauria de sorprendre gaire:

[573] Se'n conserva un exemplar a la Biblioteca Nacional de Portugal (RES. 256//32 V.) que fou reproduït en facsímil per H. Ettinghausen a *Notícies del segle XVII. La premsa a Barcelona entre 1612 i 1628*, Barcelona, 2000, núm. 106, pp. 483-486. Hem localitzat dos exemplars més a l'AHCB (B-1627 8º op. 12) i a l'arxiu de can Noguer (les Planes d'Hostoles), aquest darrer en mal estat de conservació. Vide la transcripció a l'annex, 6.

[574] La cursiva és nostra.

[575] Els primers avisos es conserven a la BNP (RES. 256//20 V.) i a l'AHCB (B-1625-8º op. 2), i també es poden consultar dins *Notícies del selge XVII*... op. cit., núm. 99, pp. 439-442; Del segon títol en custodia un exemplar la British Library (BLL01003453252).

amb aquestes dues peces, i d'altres de coetànies o de lleugerament anteriors, assistim a la primera formació dels instruments periòdics a Catalunya, rebuts directament per via italiana o, com en el cas dels *Avisos ciertos*, "sacado del original impreso en Zaragoza" i publicat de nou a Barcelona amb les llicències necessàries. Ens trobem, per tant, davant d'uns instruments, en llengua castellana, que comencen a apuntar la periodicitat de les noves, i que es destinaren tant a l'exportació com al consum intern: ho prova el memorialista barceloní i doctor en ambdós drets Jeroni Pujades, el qual no només va llegir-los, sinó que també els inserí en el seu *Dietari* –com solia fer amb aquests i altres documents–[576]. De fet, i com veurem amb més detall al capítol sobre la recepció de la premsa, aquests gèneres embrionaris de la informació periòdica es difongueren arreu del Principat: a la capital de l'edició catalana (Barcelona), a Castelló d'Empúries (la localitat empordanesa des d'on escrivia Pujades el 1625), o a les valls de Llémena i d'Hostoles (els territoris garrotxins habitats per alguns pagesos i eclesiàstics consumidors d'aquests impresos).

Una desena d'anys més tard, el 1635, Gabriel Nogués va publicar a la Ciutat Comtal un altre instrument d'aquesta naturalesa: *Nueva, y verdadera relacion de avisos llegados a la muy illustre, y noble ciudad Roma, desde treynta de julio hasta veynte y siete de agosto deste año 1635 y agora nuevamente en Barcelona por la gazeta: contiene felices discursos, vitorias contra franceses, y otros enemigos de la magestad cesarea de Felipe IIII que Dios nos mantenga, co*[*n*] *un grandioso milagro que mostrò la Virgen Santa de Loreto en la ciudad de Espoleti, en comemoracion de semejantes, y otras vitorias que se sirve conceder tan a menudo a sus fieles*[577]. Rebut per via italiana (Roma, 8 de setembre de 1635), aquest fullet va oferir als consumidors o consumidores, a més de les notícies d'un miracle, les vicissituds de la Guerra dels Trenta Anys en una dilatada geografia europea: Itàlia, Polònia, Dinamarca, Suïssa, els Països Baixos, Àustria, Alemanya, el canal de la Mànega i Suècia. Uns anys abans, dues capitals de l'edició hispànica com Sevilla i València ja es nodrien d'una –o més d'una– gaseta romana, manuscrita o impresa, i, per tant, s'importaven instruments periòdics de Roma amb certa assiduïtat o, fins i tot, regularitat: el 1618, Juan Serrano de Vargas, el ja mencionat impressor sevillà, va imprimir una *Gazeta romana*, un instrument periòdic al

[576] J. PUJADES, *Dietari de Jeroni Pujades*, edició a cura de J. M. Casas Homs, Barcelona, 1975, vol. III (1621-1625), pp. 220 i 392.
[577] D'aquest títol en coneixem 4 exemplars: un a la BNE (VE/1446/15), un altre a la BC (F. Bon. 5608) i dos més a la UB (07 B-58/4/36-76 i 07 B-60/6/32-17).

qual havien precedit –i succeïren– diverses "relacions d'avisos" de Roma i d'altres parts, mentre que a València, el 1619, Felipe Mey va estampar –i que s'hagin conservat– tres lliuraments de *La gazeta de Roma*, una publicació que també es veié precedida i continuada per almenys mitja dotzena de "relacions d'avisos" de la mateixa localitat italiana[578]. Sevilla i València, dos grans centres editorials i portuaris, compartien doncs una mateixa via romana de la informació. En aquells mateixos anys, Barcelona, com el cap i casal de l'edició catalana i port mediterrani, també participà en aquell comerç? És molt probable, atès que els instruments que hem esmentat dels anys 1627 i 1635 eren d'origen romà. Certament, els correus de Roma, oficials i de particulars, sempre havien aportat noves a Catalunya: sobre les notícies del present, els assumptes religiosos, les actuacions dels ambaixadors catalans, els negocis dels mercaders, etcètera. El 10 d'agost de 1588, per exemple, la Diputació del General va assabentar-se de la següent notícia per mitjà de les lletres romanes:

"Dimecres, a X. Festa de sant Lorens. En aquest die, per cartes de Roma se entengué en la present casa de la Deputació que, a onze de juliol proppassat, sa Sanctedat de Sixto Quinto canonizà a sant Diego de Alcalá, a petició del rey, nostre sénior. Ell intercedesca ab Déu omnipotent que sie servit remediar los treballs que tenim en la present casa"[579]

I amb el nou segle, el 21 d'abril de 1609, Jeroni Pujades, esmentat més amunt, va anotar el següent:

"Dit dia vingué correu de Roma per Espanya ab avís que lo turc apresta per aquest any una armada de cent sinquanta velas. Déu nos deslliure de mals"[580]

La impressió del contingut d'aquesta mena de correus, amb avisos o noves, no fou sinó un pas "natural", o gairebé, dins del negoci de la informació pública. Sigui com sigui,

[578] Vide la nota 568 per a la gaseta impresa a Sevilla per Serrano de Vargas. Les tres gasetes romanes de Felipe (o Francisco Felipe) Mey són les següents: *La gazeta de Roma en la qual vienen diferentes avisos de los passados, asi de las sangrientas guerras, como de casos muy señalados que han sucedido por diversas partes del mundo. Venida con este ordinario de Roma, que llego aqui a Valencia a 3 de enero, deste año 1619* (se'n conserva un exemplar a Biblioteca di Palazzo Reale di Torino, Racc. Sal. 313/54); *La gaceta de Roma, venida con este ordinario, que llego aqui a 7 de março deste año 1619* (Racc. Sal. E. 313/7); i *La gazeta de Roma venida con este ordinario, que llegò aqui a los postreros deste mes de setiembre, deste año 1619* (Racc. Sal. E.313/10). Vide Palau 96111, Agulló y Cobo I núm. 744 i *Contributo a un repertorio bibliografico di ispanistica - Biblioteca Nazionale di Torino, Biblioteca di Palazzo Reale di Torino*, a cura de G. M. Bertini (dir.), amb la col·laboració de G. Blengino et al., Torí, 1976, p. 124.

[579] DGC, vol. III, anys 1578-1611, p. 243.

[580] J. PUJADES, *Dietari*... op. cit. vol. II (1606-1610), p. 99.

Sevilla sembla que va ser la ciutat pionera de la informació regular: ja al final del segle XVI, l'impressor Rodrigo Cabrera havia estampat avisos periòdics vinguts de Roma (antecedents directes del gènere gaseta)[581]. Però, de fet, el que ens interessa destacar és l'extensió del fenomen de la informació regular, periòdica en alguns casos, a tres ciutats ibèriques en dates força o molt primerenques[582].

Gasetes i relacions tipus gaseta impreses a Catalunya	
Any	Títols
1624	?
1627	1
1635	1
1640	1

1. Font: elaboració pròpia (BC, BNE, BNL i Palau 96342)

A Catalunya, llevat de la gaseta perpinyanesa de 1624, les gasetes en el sentit estricte del mot van sorgir amb la Guerra dels Segadors[583], però formes més primerenques com les descrites més amunt ja s'havien desenvolupat una vintena d'anys abans i, durant el conflicte esmentat, van continuar essent impreses. Els indicis de periodicitat en la informació, doncs, no s'han de cercar a la Guerra de Separació, sinó al començament de la Guerra dels Trenta Anys: durant la dècada de 1620, com indica Stéphane Haffemayer, "la presse périodique imprimée se développe un peu partout en Europe, dans un beau mouvement d'ensemble dont il reste bien difficile d'isoler les pionniers". En terres alemanyes ja havien aparegut impresos periòdics a les acaballes del segle XVI (a Colònia i a Frankfurt), i al principi del nou segle moltes viles disposaven d'"Avisen", "Zeitungen" i altres papers setmanals o bisetmanals, però fou a

[581] El més antic que coneixem, ara com ara, és el següent: *Nuevos avisos venidos de Roma en este mes de octubre a seys dias del. Y embiadas a diez del mes passado de agosto deste años de novente y siete, por el licenciado Rodrigo de Olea de Ossisinaga, al padre fray Alonso de Aguilar, de la Orden de Sancto Domingo, a esta ciudad de Sevilla. En que se da cuenta de las colas que passan en Turquia. Y del principe cardenal, en Francia y otras partes. Y de un presente que le embio el biarnes Vandoma, al dicho principe y el principe cardenal a el un muy buen cavallo. Ay aviso de como a salido el Gran Turco con cierto y veinte mil soldados*, Impresso con licencia, Sevilla, Rodrigo Cabrera 1597. Un exemplar conservat a la BUS, A 109/085(025). En aquests anys, el mateix impressor també havia estampat uns *Nuevos avisos de Inglaterra* (1599), així com diverses relacions seriades (especialment a l'entorn dels "progressos" de les armes del "Serenissimo Principe de Transilvania" contra el Gran Turc).

[582] Milton Alexander Buchanan també menciona una gaseta hispànica de l'any 1621, M. A. BUCHANAN, "Some aspects of Spanish journalism before 1800", separata de la *Revue Hispanique*, LXXXI (1933) [segona part], p. 33.

[583] H. ETTINGHAUSEN, "Introducció", dins *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, Barcelona, 1993, vol. I, pp. 22-30; J. GUILLAMET, *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics (1641-1833)*, Barcelona, 2003, pp. 22-31.

partir de la segona dècada del XVII quan es pot parlar d'un moviment de conjunt europeu: els "corantos" o gasetes holandeses van aparèixer a partir de 1618; a Anvers, per exemple, durant aquest decenni es consolidaren els primers periòdics flamencs, *Nieuwe Tijdinghen*, juntament amb les versions en llengua francesa; Anglaterra rebia "corantos" editats en anglès a Amsterdam i a altres viles des de 1620; a Itàlia, en canvi, l'abundància de periòdics manuscrits probablement explicaria, segons Infelise, l'aparició tardana de les gasetes impreses: Gènova el 1639, Florència entre 1636 i 1641[584], Milà el 1640 (creiem, però, que aquesta interpretació s'hauria de revisar: hem localitzat referències a gasetes romanes que daten de la dècada de 1610 o una "gazette de Rome" estampada que era venuda a París a inicis del decenni de 1630). En qualsevol cas, la dècada de 1620 es revela com a decisiva a bona part del continent[585].

El Principat va participar de tot aquest moviment europeu de formació de la periodicitat i, quan va esclatar la Guerra dels Segadors, els editors de les notícies comptaven amb una tradició considerable en la gestió i en la manufactura dels instruments informatius, incloent les relacions tipus gaseta. Un pas més enllà, amb el començament de les hostilitats, fou l'adopció plena del gènere gaseta. El primer fullet tipus gaseta de 1640, tot i intitular-se "relacion verdadera", fou imprès per Jaume Romeu immediatament abans de la guerra[586], amb notícies estrangeres de "Roma, Italia, Francia, Alemania, Inglaterra, Escocia, Suecia, Constantinopla, Venecia, Florencia, Polonia, y partes de mar, y tierra". Cada notícia, entre febrer i maig de 1640, anava precedida de la indicació de la ciutat d'emissió i de la data com, per exemple, "De Bruselas a 13 de abril de 1640", això és, se seguia l'estil d'una gaseta o n'era la impressió d'una després d'haver estat traduïda al castellà. Amb l'esclat de la revolta

[584] Cf. G. GAETA, *Storia del giornalismo*, Milà, 1966, vol. I, p. 143.
[585] S. HAFFEMAYER, *L'information dans la France du XVIIe siècle. La Gazette de Renaudot de 1647 à 1663*, París, 2002, p. 16; T. SCHRÖDER, "The origins of the German press", dins B. Dooley i S. Baron (eds.), *The politics of information in early modern Europe*, Londres-Nova York, 2001, pp. 124-133; J. WILKE, "El desenvolupament de la premsa diària a Alemanya al segle XVII", *Periodística: revista acadèmica*, 5 (1992), pp. 34-47; O. S. LANKHORST, "Les premiers «Courants» hollandais et les autorités politiques", dins *Gazettes et information politique*... op. cit., pp. 213-219; Id., "Newspapers in the Netherlands in the seventeenth century", dins B. Dooley i S. Baron (eds.), *The politics*... op. cit., pp. 151-159; *Bibliotheca belgica. Bibliographie générale des Pays-Bas*, reeditada sota la dir. de M.-Th. Lenger, Brussel·les, 1967; F. DAHL, *A bibliography of English corantos and periodical newsbooks 1620-1642*, Londres, 1952, p. 31; J. RAYMOND, *The invention of the newspaper. English newsbooks 1641-1649*, Oxford, 2005, pp. 7-8; C. NELSON i M. SECCOMBE, "The creation of the periodical press 1620-1695", dins J. Barnard i D.F. McKenzie (eds.), *The Cambridge history of the book in Britain*, Cambridge, 2002, vol. IV, "1577-1695", pp. 535-536; M. INFELISE, *Prima dei giornali*... op. cit., pp. 82-84.
[586] H. ETTINGHAUSEN, "Introducció", dins *La Guerra dels Segadors*... op. cit., vol. I, p. 25. L'exemplar és el núm. 321 del recull en facsímil, vol. 4, pp. 1957-1968.

dels catalans, Romeu i els altres impressors mobilitzaren les premses i estamparen fullets tipus gaseta o ja denominats pròpiament com a tals. La majoria de gasetes catalanes, i en català, del període bèl·lic foren traduccions o adaptacions de números ordinaris i extraordinaris de la *Gazette* francesa de Renaudot, impresa a París i a províncies (Lió): les "nouvelles ordinaires de divers endroits" i les "Extraordinaires" o, en català, "novas ordinarias" i "extraordinarias". Altres gasetes proclamaven en els seus títols haver estat enviades des de terres italianes com Roma i Venècia, dos dels grans centres o mercats de la informació de l'alta edat moderna, tal vegada trameses per algun representant, cavaller o eclesiàstic català. Aquest fou el cas l'abat Joan Masó qui, a la ciutat del Tíber, llegia cartes, relacions i la gaseta de Gènova "estampada en casa del embaxador de España"[587]. Els papers periòdics italians, doncs, podien haver arribat al Principat per homes com l'abat Masó, juntament amb les mateixes missives, encara que altres vies eren possibles, amb o sense intermediació francesa. Sobre les fonts d'aquestes gasetes de la Catalunya moderna encara manca un autèntic aprofundiment, tot i que per a la Guerra dels Segadors Henry Ettinghausen ha mostrat com la premsa francesa proveïa d'informacions al Principat i a la inversa, juntament amb alguns dels mecanismes d'adaptació de les notícies a París i a Barcelona –no sempre simples traduccions–, així com la recepció de noves catalanes i franceses a Portugal[588].

La influència dels models de la premsa estrangera es comprova perfectament amb la famosa *Gazeta* del 12 de maig a l'1 de juny de 1641: Jaume Romeu, el seu impressor barcelonès, va introduir-hi la foliació, de tal manera que indicaria una voluntat de continuació periòdica, és a dir, d'oferir les notícies del moment i alhora també materials per a la història seguint l'esperit renaudotià. No per citades i celebrades podem ometre les paraules inicials de Romeu:

"La curiositat dels impressors de França me ha donat ocasio de que·ls imite, perque lo q[ue] es bo sempre es imitable: estas cartas novas verdaderas per tants titols, estan foliadas y notadas ab lletra de quadern, perque los curiosos pugan juntar tots los successos que succeexen en Europa, en particular en cada añ, perque axi los historiadors vajan segurs y advertits. Axi proseguirè, y qui voldrà tenir esta curiositat de volero juntar, y enquadernar podrà, y qui no, sabrà los successos assegurats, y impressos ja, enviats cada semmana de Paris"

[587] *Copia de una carta que ha enviat lo abat Joan Masò de la escaramuça que han tingut en Roma lo marques de los Velez, embaxador de Castella, contra lo embaxador de Portugal, los morts que en dita escaramuça y ha de una part, y altra, y tambe se anomenan tots los catalans que pelearen en favor del embaxador de Portugal*, Barcelona, Jaume Romeu, 1642.
[588] H. ETTINGHAUSEN, "La Guerra dels Segadors a les gasetes europees", *Pedralbes*, 18-II (1998), pp. 359-372.

Una periodicitat evidentment condicionada per la regularitat dels papers que venien des de França, la demanda interna catalana i la competència amb la resta de tipògrafs, entre d'altres factors de pes com el mateix transcurs de la guerra. Aquests primers indicis sòlids de la formació de la periodicitat (setmanal?) semblava que havien estat uns passos vacil·lants que havien quedat estroncats: "Curiosament –escrivia Ettinghausen–, les relacions titulades *Gazeta* i *Novas ordinàrias* o *extraordinàrias* semblen haver-se imprès a Catalunya només els anys 1641 i 1642". Després d'aquesta data, segons el mateix estudiós, gairebé no es coneix cap altre recull de notícies internacionals tipus gaseta o "coranto". Aquest era el balanç de l'any 1993, amb l'aparició dels quatre volums de *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època* que contenien gairebé 350 fullets reproduïts en facsímil. Deu anys més tard, Jaume Guillamet, seguint el valuosíssim recull d'Ettinghausen, fixava el 1643 com el darrer any de les publicacions tipus gaseta amb un sol imprès[589]. Amb la nostra base de dades podem modificar la cronologia, esmenar certs errors (alguna "relació tipus gaseta" que no era tal instrument) i alhora enriquir-la amb una desena d'exemplars més: les gasetes i les relacions o cartes tipus gaseta es continuaren publicant amb posterioritat a 1642 i almenys fins a 1647.

Gasetes i relacions tipus gaseta de la Guerra dels Segadors	
Any	Títols
1640	2
1641	20
1642	10
1643	3
1644	1
1647	1
Total	**37**

2. Font: elaboració pròpia (AHCB, BC, BLM, BNE, Ettinghausen 1993 i Palau 35175)

Com es pot observar a partir del quadre anterior, el gènere gaseta fou relativament escàs i la seva periodicitat molt irregular durant la Guerra dels Segadors, tot i així els lliuraments se succeïren al llarg de set anys. La seva progressió fou decreixent i els dos

[589] H. ETTINGHAUSEN, "Introducció", dins *La Guerra dels Segadors*... op. cit., vol. I, pp. 28-29; J. GUILLAMET, *Els orígens* ... op. cit., p. 20, taula 1.

principals motius d'aquesta evolució probablement foren els següents: d'una banda, la guerra es mostrà cada vegada menys favorable a les armes catalanofranceses i, de l'altra, els impressors devien optar per explotar els gèneres més tradicionals de consum assegurat i que no depenien tant de fonts d'informació externes. També, i sempre és oportú recordar-ho, cal afegir-hi el problema de la conservació d'aquests fràgils documents i, no pas menys important, la seva destrucció intencionada després de la rendició de Barcelona davant de Joan Josep d'Àustria el 1652. Tal com mostra Eva Serra, don Joan d'Àustria va ordenar la desaparició de la documentació política tinguda per subversiva del període bèl·lic, d'aquí la crida pública del 25 de març de 1653 a Barcelona: "Hase tenido por conveniente separar y quitar de lo público los escritos, actos y papeles que se huvieren hecho en tiempo de las alteraciones desse Principado". L'objectiu era, en l'explícit epígraf de Serra, "esborrar la memòria històrica"[590]. Amb tota seguretat, molts papers públics com les gasetes, les relacions i els altres productes informatius de les premses catalanes van córrer aquesta dissort. Afortunadament, però, no tots[591].

No sobta que les autoritats filipistes desitgessin eradicar els documents publicístics i informatius, ja que no només havien proporcionat notícies d'actualitat contràries als Habsburg sinó que també podien alimentar futures cròniques històriques. Per al present i per a la posteritat, el manteniment de la reputació i de l'honor eren fonamentals a l'Europa barroca, tant en els dominis de la Casa d'Àustria com a la Catalunya francesa, o a qualsevol altre territori[592]. Així, per exemple, quan l'ambaixador català Josep Fontanella va haver d'abandonar la conferència de pau de Münster per ordre de Lluís XIV (desembre de 1644), va deixar-hi el seu germà, el poeta Francesc, per tal que els enemics no poguessin posar en dubte la reputació de Catalunya insinuant que el Principat estava tractant de reconciliar-se amb el Rei Catòlic, Felip IV,

[590] E. SERRA, "Catalunya després del 1652: recompenses, censura i repressió", *Pedralbes*, 17 (1997), pp. 197-199.
[591] Cf. A. CASTILLO, "«Amanecieron en todas las partes públicas...». Un viaje al país de las denuncias", dins A. Castillo (comp.), *Escribir y leer*... op. cit, pp. 148-149.
[592] En el *Testament politique*, Richelieu va escriure que "La réputation est d'autant plus nécessaire aux princes que celuy duquel on a bonne opinion fait plus avec son seul nom que ceux qui ne son pas estimés avec des armées", Armand Jean du Plessis, cardenal duc de Richelieu, *Testament politique de Richelieu*, edició preparada per F. Hildesheimer, París, 1995, p. 287; Cf. J. K. SAWYER, *Printed Poison. Pamphlet propaganda, faction politics, and the public sphere in early seventeenth-century France*, Berkeley-Los Angeles-Oxford, 1990, p. 15.

tal com ho havien publicat les gasetes contràries[593]. Les gasetes, en efecte, contenien una gran varietat de notícies estrangeres i internes inacceptables per a un o altre bàndol, fossin esdeveniments polítics i diplomàtics o, sobretot, es tractessin de derrotes als camps de batalla europeus: veritablement, les informacions sobre les guerres constituïren el tema principal d'aquest gènere i de la premsa antiga en general, fins a l'extrem que en les edicions tardanes i ampliades del *Thesaurus hispano-latinus* del jesuïta Bartolomé Bravo (m. 1607), el terme "gazeta" era traduït en primer lloc com a "*nuntii, & litterae de bello*" (1795)[594]. A les *Cartas marruecas*, escrites al darrer terç del segle XVIII, el literat i militar José Cadalso també va deixar constància d'aquesta vinculació entre notícies de guerra i gasetes (o premsa periòdica), alhora que va criticar-ne la poca objectivitat o l'excés de parcialitat: l'exageració de les victòries i la minimització o dissimulació de les derrotes. A la carta XIV llegim el següent fragment:

> "Entre las voces que mi amigo hace ánimo de poner en su Diccionario, la voz *victoria* es una de las que necesitan de mas explicacion, según se confunde en las Gazetas modernas. Toda la guerra pasada, dice Nuño, estuve leyendo Gazetas y Mercurios y nunca pude entender quién ganaba ó perdia. Las mismas funciones en que me he hallado, me han parecido sueños, según las relaciones impresas por su lectura, y no supe jamás quándo habiamos de cantar el *Te Deum*, ó el *Miserere*."[595]

La fiabilitat de les notícies, però, no era pas una de les preocupacions principals dels editors i dels impressors, molt més interessats a evitar friccions amb les autoritats i a incrementar les vendes. En efecte, els conflictes armats feien augmentar el consum dels papers informatius i, per contra, "La pace fu di conseguenza il principale ostacolo allo

---

[593] AHCB, Consell de Cent, *Lletres comunes originals*, 1645, f. 3 (Münster, 7-I-1645). Sobre l'acció diplomàtica de Josep Fontanella, vide J. COSTA, A. QUINTANA i E. SERRA, "El viatge a Münster dels germans Josep i Francesc Fontanella per a tractar les paus de Catalunya", dins *Polyglotte Romania. homenatge a Tilbert Dídac Stegmann*, Frankfurt am Main, 1991, vol. 1, pp. 257-294; i J. BUSQUETS, "Catalunya i la Pau de Westfàlia. La missió diplomàtica de Fontanella al Congrés de Münster", *Estudi General*, 21 (2001), pp. 241-259.

[594] B. BRAVO*, Thesaurus hispano-latinus utriusque linguae verbis et phrasibus abundans* (...) *deinde a P. Petro de Salas* (...) *A. P. Valeriano Requejo* (...). *Editio novissima auctior & emendatior*, Barcinone [Barcelona], Joannes Franciscus Piferrer, 1795, p. 197 (sense canvis en la impressió de 1812 i d'altres de posteriors).

[595] J. CADALSO, *Cartas marruecas del coronel D. Joseph Cadahalso*, Barcelona, en la imprenta de Piferrer, 1796, p. 51. Ara bé, tot i aquesta crítica a les gasetes i els mercuris, els il·lustrats confiaven en la vessant educativa i moral de la premsa periòdica (literària), de fet les *Cartas marruecas* van ser divulgades pòstumament a través del *Correo de Madrid (o de los ciegos)*, des del número 233 (14 de febrer de 1789) i fins al 280 (29 de juliol). Vide, entre d'altres, C. LABRADOR HERRÁIZ i J. C. DE PABLOS RAMÍREZ, *La educación en los papeles periódicos de la Ilustración española*, Madrid, 1989; E. MARTÍNEZ MATA, "Un nuevo manuscrito de las *Cartas marruecas* de José Cadalso", dins *El siglo que llaman ilustrado. Homenaje a Francisco Aguilar Piñal*, coordinat per J. Álvarez Barrientos i J. Checa Beltrán, Madrid, 1996, pp. 619-620.

sviluppo delle gazzette"[596]. Un expert en la *Gazette* francesa, la font de molts instruments periòdics i ocasionals catalans durant la Guerra dels Segadors, ha distingit entre dos tipus de tractament bèl·lic segons els lliuraments ordinaris i els extraordinaris: en els *Extraordinaires* normalment es narrava una guerra victoriosa, heroica i novel·lística destinada a legitimar el "roi de guerre", mentre que, contràriament als extraordinaris, a les notícies geogràficament disperses s'oferia "la guerre au quotidien", una imatge més descarnada, dibuixada ben sovint per petites escaramusses sense transcendència o per llistes de pobles cremats, terres assolades, èxodes de la població o per la misèria pagesa causada pels desastres de Mart[597]. Fou aquest el cas català? La resposta és negativa, ja que els impresos catalans no eren traduccions literals del periòdic de la corona francesa sinó adaptacions autòctones: la imatge triomfant "de las armas del rey Christianissim" que impregna molts textos de 1640 no escapa a cap lector o lectora del segle XXI, però tampoc no són alguns dels elogis excessius que es publicaren en molts números de la *Gazette*, mentre que el tractament més "cru" de les hostilitats difícilment podia ser ofert quan la mateixa Catalunya era un dels fronts de la Guerra dels Trenta Anys.

Amb la rendició de Barcelona el 1652, la informació periòdica no es recuperaria al Principat fins molt després del conflicte, almenys a jutjar pels impresos supervivents: dos únics números de la *Gazeta de Amsterdam* conservats a l'AHCB, del dilluns 17 d'abril de 1673 (Barcelona, Jacinto Andreu) i del dilluns 26 de juny (Rafael Figueró). Seguiren uns avisos de Brussel·les i de diverses parts d'Europa dels mateixos tipògrafs i d'ençà del darrer quart del segle XVII, especialment a partir de la mitjania de la dècada de 1670, la periodicitat va restar assentada a Catalunya de manera definitiva, com a altres territoris peninsulars[598], encara que no per això van desaparèixer les relacions, les cartes i altres papers. Jacinto Andreu, els Figueró, Vicens Surià, Joseph Moyà, Martí Gelabert o les cases de Mathevat i de Cormellas administrades per Jayme Cays, entre

[596] M. INFELISE, *Prima dei giornali*... op. cit., p. 102.
[597] S. HAFFEMAYER, "Les ambigüités idéologiques de l'information périodique au milieu du XVIIe siècle", dins "Information à l'époque moderne. Actes du Colloque de 1999", *Association des Historiens Modernistes des Univeristés*, 25 (2001), pp. 62-63; Id., *L'information dans la France*... op. cit., pp. 561-588.
[598] Es poden recordar la *Gazeta Nueva* des de 1661 o les *Noticias Extraordinarias del Norte* des de 1688. Vide E. VARELA HERVIAS, *Gazeta Nueva*... op. cit.; i J. DÍAZ NOCI i M. del HOYO HURTADO, *El nacimiento del periodismo vasco. Gacetas donostiarras de los siglos XVII y XVIII*, Donostia, 2003. Sobre la premsa periòdica catalana de la segona meitat del segle XVII i fins les dues primeres dècades del XVIII vide el nostre capítol vuitè.

d'altres professionals de l'imprès, manufacturaren diverses publicacions periòdiques, competint entre sí o col·laborant en l'edició: les *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes*, les *Noticias generales de Europa, venidas à Barcelona por el correo de Italia*, la *Gazeta de Barcelona*, i molts altres títols fins al 1706. En aquest any, els Figueró, pare i fill, van obtenir de l'arxiduc Carles el nomenament de tipògrafs reials i l'exclusivitat de publicació de la premsa al territori català. L'entrada de les tropes borbòniques a Barcelona va acabar amb aquest monopoli, però la interrupció de la informació regular només fou momentània: Josep Teixidò, nou tipògraf reial a la ciutat, va publicar dos lliuraments de las *Noticias de diferentes partes venidas à Barcelona* del 7 i del 14 de novembre de 1714. Certament, el gènere gaseta i la premsa periòdica havien arrelat amb força en terres catalanes. I, com en el cas dels ocasionals, una vegada la (relativa) immediatesa de les notícies ja havia passat, també alimentava la publicística i la història: l'autor anònim del famós opuscle o llibret *The Deplorable History of the Catalans*, per exemple, se serví de "*French* Journals" per a la descripció i comentari de l'assalt borbònic a Barcelona l'11 de setembre de 1714; dos cronistes anònims, un de filipista i un altre d'imperial, que narraren el setge barceloní de 1713-1714, van prendre com a punt de partida la gaseta dels Figueró; o el militar austriacista i historiador Francisco de Castellví va emprar –i corregir– la *Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona* (el citat periòdic oficial barceloní imprès pels Figueró) en les seves *Narraciones históricas*[599].

4.7. La permeabilitat dels gèneres

Acabada aquesta mena de taxonomia informativa, cal remarcar la permeabilitat dels gèneres informatius descrits per no donar una imatge massa estanca d'unes categories de premsa antiga que es trobaven en plena forja. Un full volander imprès per Sebastià de Cormellas a les acaballes del segle XVI pot resultar força il·luminador: el document en qüestió conté diverses relacions perfectament diferenciades, remet a la

[599] *The Deplorable History of the Catalans, From their first engaging in the War, to the Time of their Reduction* (...) *Interspers'd With many original Papers and Matters never before Printed*, Londres, printed for J. Baker at the Black-boy in Pater-noster-Row, 1714, p. 97 (en cursiva a l'original; manegem l'edició facsímil de la Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1991). Aquesta obra, com s'indica a la portada, també es nodria de cartes (de lord Peterborough, del duc de Populi, dels diputats, etc.), de tractats i de diversos documents oficials; M. CAMPABADAL, "Entre el blat i la pólvora. La memòria del setge barceloní de 1713-1714 a través de dos dietaris personals en català", *Pedralbes*, II-28 (2008), pp. 89-106; F. DE CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, edició de J. M. Mundet i J. M. Alsina Roca, Madrid, 1999, vol. IV, anys 1714-1724, p. 47.

forma de carta o avís ("yo avisare a v.m. el successo de lo demas q[ue] uviere") i inclou un parell d'avisos dins del text malgrat que al títol són anunciats com a relacions[600]. Molt probablement el coneixement de les fonts d'aquest plec revelaria com s'originaren aquestes mixtures.

Les relacions podien indicar la seva procedència a partir de cartes ("sacada de"), tractar-se de relacions "de cartes" o "d'avisos", o bé de "relacions vertaderes" escrites en forma epistolar, com una *Relacion certissima de la felicissima vitoria que ha tenido D. Gonçalo de Cordova, en los estados de Flandes en 29 de agosto deste año de 1622* (Barcelona, Estevan Liberos, 1622) sobre la batalla de Fleurus durant la Guerra dels Trenta Anys. Moltes relacions, a més, podien contenir cartes, avisos, composicions poètiques com "unas octavas a la postre (...) por el mesmo auctor" –o un altre–, llistes de combatents caiguts o presoners, les condicions de rendició d'una plaça, autenticacions notarials, entre d'altres documents. Amb les cartes es repeteixen alguns dels fenòmens assenyalats per al gènere relació, com contenir o oferir relacions: *Carta en la qual se da relacion verdadera de como un sobrino del duque de Sully se ha rebelado en* (...) *Montdemarsau, con muchos de los reconciliados hugonotes* (...) (Barcelona, Estevan Liberos, 1622). I mitjançant cartes també arribaven avisos i noves: *Carta venida de Pavia, de diversos y varios avisos de Constantinopla* (...) *Con otras nuevas de la guerra* (...) (Barcelona, Jaume Sendrat y la viuda Monpesada, vendense en casa de Claudio Bornat, [1575]).

Totes aquestes combinacions, i altres que preferim estalviar, mostren el contacte i la transversalitat dels gèneres informatius de l'alta edat moderna. Una permeabilitat que també es pot apreciar a través dels volums o reculls facticis de notícies que els lectors coetanis dels esdeveniments o els seus successors van manar enquadernar[601]: en algunes

[600] *Relacion de una felicissima vitoria que ha tenido contra los franceses, en Dorlan en Picardia, don Pedro Henriquez conde de Fuentes, governador y capitan general por el rey nuestro señor en los estados de Flandes, contra el duque de Bullon, y conde de Sampol, y su exercito. Y otras quatro relaciones: la una de la magestad cesarea del emperador de Alemanya: y tres de Sigismundo Battori, principe de Transilbania, y aora electo rey de Polonia, avidas contra el Gran Turco, este año de 1595*, Barcelona, Sebastian de Cormellas, 1595. Aquest fullet també fou imprès a Saragossa per Lorenço de Robles.

[601] Per exemple, al verso de la coberta d'un volum factici de la BLM hi figura la següent anotació manuscrita: "Costà de encodernar 3 s. à 24 de agost 1682". El recull conté materials molt diversos, des de relacions fins a exercicis espirituals com els *Propositos y exercicios de la madre Maria de Jesus* (R. 988). No era infreqüent que els materials impresos fossin relligats amb els manuscrits. Un recull factici de relacions i cartes impreses a Barcelona, Madrid i Saragossa (1638-1640) "Se encoderna à 2 de janer 1636 [?] costa la encodernacio 4 s.", Médiathèque centrale d'agglomération Emile Zola (Montpeller), Fons

miscel·lànies tots els gèneres hi apareixen en un aparent –i potser només aparent– desordre, en ocasions combinats amb discursos o altres peces publicístiques, edictes o, fins i tot, amb obres sense cap vinculació amb els temes d'actualitat com són breus tractats espirituals, tal vegada per aprofitar l'enquadernació. En general, però, els volums facticis eren recopilacions de textos breus que preservaven entre les cobertes de pergamí els principals horitzons informatius de la Catalunya moderna, amb la premsa al capdavant: la majoria dels fullets sobre l'actualitat eren relligats amb els altres gèneres informatius, impel·lint que el lector o la lectora hagués de navegar entre la informació autèntica i la no vertadera[602], entre la probable i la impossible de comprovar, en certa manera com els parisencs de la Il·lustració estudiats per Arlette Farge, amb totes les distàncies d'un altre segle, d'un altre regne i una autèntica opinió pública en ascensió[603].

Vallat, "Recueil de pièces espagnoles ou catalanes, en vers et en prose, imprimées à Barcelone pendant les années 1638-1640", 9777 (signatura antiga 9331).

[602] Com demanava Manuel de Pellicer y de Velasco, un membre de l'Acadèmia dels Desconfiats, al destinatari d'un poema sobre l'estada de Felip V a Barcelona (1701-1702): "la relacion verdadera / de todo aquello que no / se pusiere en la gaceta", BC, ms. 917, f. 158 (fol. moderna en llapis sobre d'una d'antiga). Vide *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714). Volum I. Barcelona: Biblioteca de Catalunya*, direcció d'E. Duran, compilació a cura de M. Toldrà amb la col·laboració d'A. Gudayol, Barcelona, 2006, pp. 195-196.

[603] A. FARGE*, Dire et mal dire. L'opinion publique au XVIIIe siècle*, París, 1992, pp. 289-290.

5. L'EDICIÓ DE LA NOTÍCIA: ENTRE PRIVILEGI I CENSURA

"Sucedio pues, que yendo por una calle alçó los ojos don Quijote, y vio escrito sobre una puerta, con letras muy grandes: Aqui se imprimen libros, de lo que se contentò mucho, porque hasta entonces no avia visto emprenta alguna, y desseava saber, como fuese"

Miguel de Cervantes, *Don Quijote de la Mancha*[604]

5.1. El marc corporatiu

A la segona part del *Quixot*, capítol LXII, Miguel de Cervantes conduí l'"hidalgo" manxec a l'interior d'un innominat taller d'impremta de la Ciutat Comtal, tal vegada el de Sebastià de Cormellas[605]. Don Quixot, acompanyat pel seu escuder i dos criats, va contemplar el treball quotidià de l'establiment: "vio tirar en una parte, corregir en otra, componer en esta, enmendar en aquella, y finalmente toda aquella maquina, que en las emprentas grandes se muestra" (f. 308v). Aquesta visita, més enllà de l'anècdota o de la ficció literària, constitueix una magnífica introducció a la realitat tipogràfica del Sis-cents barceloní: la ciutat que durant algunes jornades recorregueren don Quixot i Sancho, tot i no ésser seu de la Cort, era un dels principals centres editorials hispànics, no sols d'obres majors sinó també d'impresos més humils. Precisament entre els llibres allí publicats s'hi comptava la primera edició conjunta de *El ingenioso hidalgo* estampat el 1617 per Bautista Sorita al carrer de la Llibreria (part I) i Sebastian Matevat davant de la rectoria de Nostra Senyora del Pi (part II), "a costa de Raphael Vives mercader de libros" i "a costa de Joan Simon", respectivament; tampoc no és casualitat que tres anys abans, amb peu d'impremta fals, hagués estat imprès a la mateixa ciutat el "Quixot

[604] M. DE CERVANTES, *Segunda parte del ingenioso cavallero don Quixote de la Mancha. Por Miguel de Servantes Saavedra, autor de su primera parte. Dirigida a don Pedro Fernandez de Castro, conde de Lemos* (...). Año 1617. En Barcelona, en casa de Sebastian Matevat, a costa de Joan Simon mercader de libros, f. 308v.

[605] E. CANIBELL, "¿Qué imprenta pudo visitar Don Quijote en Barcelona?", *Anuario Tipográfico Neufville* (1912), pp. 189-200. Aquesta atribució no era compartida ni per Lluís Carles Viada i Lluch ni, tampoc, per Joan Givanell i Mas, vide E. CANIBELL, *Don Quijote en una imprenta*, Frankfurt, J. Hartman [Frankfurt, Bauersche Giesserei], 1924, separata de *Crónica poligráfica*, 6 (desembre de 1923), s. p.

apòcrif" del llicenciat Alonso Fernández de Avellaneda –que el mateix don Quixot descobrí entre els volums de la impremta anònima–[606]. No obstant això, i si bé el llibre era de petit format (octau), eren les obres menors les que garantien l'activitat diària dels tallers de la capital del Principat[607]: una munió de papers com ara llibrets de devoció, oracions, cobles, goigs, romanços, pronòstics, beceroles, pelegrins..., sense oblidar la premsa. Citem un exemple –tardà–: el 19 de juny de 1744, a instància dels cònsols del gremi de llibreters barceloní, l'impressor Joan Jolis va ser embargat i al carrer dels Cotoners li trobaren el següent:

> "botica parada con sus estantes, y en ellos de 20 â 30 rasmas ["raimas", corregit] poco mas ó menos de estampas, santos, romances, [~~y~~] differentes oraciones, y gozo teniendo tambien [~~tablas~~] tableros, vulgo *taulells* à la puerta, y en la botica" (fet que anava en contra dels "reales privilegios, sentencias, y ordinaciones del Gremio de libreros de essa ciudad")

Els cònsols s'emportaren un plec de cada tipus i l'estamper hagué de pagar 5 lliures barcelonines "y demas establezido"[608].

Fem-ho, doncs, avinent: amb unes estampes dedicades a la manufactura de tot tipus de fulls volanders, un estudi sobre els orígens de la premsa catalana i la gènesi d'una esfera pública al seu voltant no podria ometre la descripció del món editorial de la Catalunya moderna, el del segle XVII en especial; un món dominat per les impremtes i les llibreries de Barcelona. Tanmateix, i malgrat la importància del fenomen editorial barceloní en aquesta centúria, encara és molt el que desconeixem sobre aquesta època. Començarem amb una breu caracterització de la historiografia.

---

[606] F. VINDEL, *La verdad sobre el «falso Quijote». Primera parte: El «falso Quijote» fue impreso en Barcelona por Sebastián de Cormellas*, Barcelona, Antigua Librería Barba, 1937. En canvi, Ángel del Arco y Molinero va defensar la impressió tarragonina del "Quixot apòcrif" com també, més recentment, Juan Salvat y Bové: Á. del ARCO y MOLINERO, *La imprenta en Tarragona. Apuntes para su historia y bibliografía*, Tarragona, Imprenta de José Pijoan, 1916, pp. 156-160; J. SALVAT y BOVÉ, *La imprenta en Tarragona. Siglos XV-XVII*, Tarragona, 1977, pp. 85-90.

[607] Com és sabut, la importància dels impresos efímers o de "remenderia" en el sosteniment diari de les impremtes i de les llibreries fou un fenomen molt estès a la resta de Catalunya i al conjunt peninsular. Vide, entre d'altres, J. MOLL, "Los surtidos de romances, coplas, historias y otros papeles", dins id., *De la imprenta al lector. Estudios sobre el libro español de los siglos XVI al XVIII*, Madrid, 1994, pp. 45-55, i T. J. DADSON, "La librería de Miguel Martínez (1629), librero y editor del primer tercio del siglo XVII", *Bulletin Hispanique*, 99, 1 (1997), p. 53 i n. 63. Cf. J. RYCHNER, "Le travail de l'atelier", dins R. Chartier i H.-J. Martin (dirs.), *Histoire de l'édition française*, París, 1990, vol. 2, "Le livre triomphant 1660-1830", p. 55.

[608] AHPB, Josep Antoni Madriguera, *Esborrany*... [*dels actes*] *rebuts*, 1743-1744, lligall 5 (núm. 920), 19-VI-1744.

Tres segles decisius

L'edició barcelonina de l'edat moderna compta amb una sèrie d'articles i monografies de notable interès, alguns de centenaris o gairebé, com diversos treballs de Lluís Carles Viada Lluch sobre l'estampa cinccentista dels Malo o la siscentista dels Cormellas, alguns articles de Joan Baptista Batlle sobre impremtes i llibreries dels segles XVII i XVIII, així com la remarcable contribució de Miquel González Sugrañes a la història dels gremis de la Ciutat Comtal. Aquest darrer volum, de l'any 1918, consistia en una recopilació i comentari de documents (segles XV-XVIII) de la confraria de llibreters i de la germandat d'impressors. En anys posteriors aparegueren una sèrie de valuoses publicacions de Josep Maria Madurell i Jordi Rubió, la majoria al voltant del període denominat "incunable" i el renaixentista: una obra conjunta sobre la impremta i la llibreria a Barcelona (1474-1533), el consum del llibre religiós, la biografia del polifacètic llibreter-estamper Claudi Bornat i altres figures de l'art de la impremta, i nombrosos estudis sobre impresos catalans quatrecentistes i cinccentistes. Certament, tot aquest corpus bibliogràfic, al costat del repertori d'Agustín Millares Carlo, ofereix una visió prou àmplia del món editorial de la Barcelona de les acaballes del XV i de l'etapa del Cinc-cents[609].

Més properament, la imatge de l'edició barcelonina traçada per tota aquesta historiografia s'ha vist enriquida amb la quantificació dels llibres impresos entre 1500 i 1600 –un total de 817– realitzada per Javier Burgos Rincón i, en particular, gràcies a la

[609] Ll. C. VIADA LLUCH, "L'Estampa barcelonina d'En Pere i d'En Pau Malo davant de la rectoria del Pi", separata de *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, vol. 5 (1918-1919) [1920], pp. 5-31; Id., "La estampa barcelonina dels Cormellas", *Calendari catalá*, Barcelona, L'Arxiu, [1899], s.p.; J. B. BATLLE, "La estampa de Rafael Figueró y la de Joan Jolis en Barcelona 1666-1770", *L'Arxiu* (juny 1927), s.p.; Idem, "La llibreria Piferrer de Barcelona 1698-1894", *L'Arxiu* (març 1929), s.p.; M. GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la historia dels antichs gremis dels arts y oficis de la ciutat de Barcelona*, vol. 2, "Llibreters - estampers", Barcelona, estampa d'Henrich y companyia, 1918; *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1473-1553)*, recollits i transcrits per Josep Maria Madurell i Marimon, anotats per Jordi Rubió i Balaguer, Barcelona, 1955; J. RUBIÓ, "Notas sobre libros de lectura espiritual en Barcelona entre 1500 y 1530", separata d'*Archivium historicum Societas Iesu*, XXV (1956); J. M. MADURELL, *Claudi Bornat* [introducció de P. Bohigas], Barcelona, 1973; Sobre els articles d'impressors, vegeu els treballs de Madurell publicats a *Gutenberg-Jahrbuch*; Sobre impresos catalans: "Impresos dels segles XV i XVI" (part III) de Rubió, dins id., *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó*, pròleg de J. Escobedo, Barcelona, 1993, pp. 281-457; A. MILLARES CARLO, "Introducción al estudio de la historia y bibliografía de la imprenta en Barcelona en el siglo XVI. Los impresores del período renacentista", *Boletín Millares Carlo*, 3 (1981), pp. 13-120. Pel que fa al període immediatament anterior a l'adveniment de la impremta es pot consultar J. A. IGLESIAS i FONSECA, *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XV. Les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial, anys 1396-1475*, tesi doctoral dirigida per J. Alturo i Perucho, 2 vols., UAB, 1996.

tesi doctoral de Manuel Peña Díaz (1995). En una línia historiogràfica que s'insereix dins la millor tradició catalana de la història del llibre i incorpora les aportacions internacionals com els estudis sobre l'edició francesa (H.-J. Martin i R. Chartier) i l'alfabetització (H. J. Graff), Peña descriu la cultura del llibre a la Ciutat Comtal a partir de l'anàlisi d'inventaris *post mortem* (IPM) i altres fonts dels segles XV i XVI. Aquesta documentació li permet estudiar tant la producció com la recepció del llibre. En el primer cas, l'autor s'endinsa en el món professional del llibre a través de les grans famílies de llibreters, el marc organitzatiu i les estratègies editorials, d'entre les quals destaca l'orientació cap a les demandes de les institucions civils i eclesiàstiques i la impressió d'obres per al mercat en castellà. En la qüestió del consum, se centra en la recepció urbana de l'imprès, els usos socials de l'escriptura i les relacions entre les llengües de publicació[610]. En aquest treball, però, no hi manquen tampoc algunes referències a impresos més modestos com eren els "papers pintats" (estampes), els goigs i les cobles, malgrat que els notaris no fossin gaire propensos ni explícits a l'hora de registrar aquests materials, i per raons força òbvies: en general, els documents efímers i d'escàs valor econòmic no s'anotaven en els inventaris. És cert que trobem excepcions entre els inventaris de llibreters i d'impressors (beceroles, psalms, cobles, misses, vides de sants, etc.). Citem alguns exemples: en un "Memorial dels llibres que foren de Lorens Linyans *q*[*uondam*] llibrater y ara de Angela pubilla filla sua" (1597) hi foren registrats, entre d'altres materials menors, "vint pelegrins en octau", "dotse vesprals en octau", "vuyt doctrines en dotse", "vint doctrines petites de setse", "quatre mans de misses de Nostra Señora", o "set mans poc mes o menys" de cobles[611]; en un altre inventari (1604) s'indica que a la botiga del llibreter barceloní Jeroni Guerra s'hi trobaren "12 libres del Roser in 8º"[612] i, a la casa del carrer de l'Argenteria, "13 vidas de s[an]t Aleix in 8º"; o l'any 1629, el també llibreter Jacint Argemir tenia "26 Modo de

[610] Les dades de Burgos dins R. GARCÍA CÁRCEL, *Las culturas del Siglo de Oro*, Madrid, 1999, p. 139; M. PEÑA, *Libro y lectura en Barcelona. 1473-1600*, tesi doctoral dirigida per R. García Cárcel, 2 vols., Barcelona, UAB, 1995; Del mateix autor, "Librería y edición en la Barcelona del XVI. El librero-editor Juan Guardiola", *Manuscrits*, 9 (1991), pp. 345-368; Id., *Cataluña en el Renacimiento. Libros y lenguas (Barcelona, 1473-1600)*, pròleg de R. García Cárcel, Lleida, 1996; Id., *El laberinto de los libros. Historia cultural de la Barcelona del Quinientos*, Madrid, 1997; i id., "Barcelona: printers, booksellers and local markets in the sixteenth century", dins B. Rial Costas (ed.), *Print culture and peripheries in Early Modern Europe. A contribution to the history of printing and the book trade in small European and Spanish cities*, Leiden, 2012, pp. 325-344.

[611] AHCB, Arxiu notarial, I. 46. Linyans (o Llinyans) havia mort l'any 1593.

[612] AHCB, Arxiu notarial, I. 47.

aiudar a ben morir de 8º" i "Pelegrins tretse mans"[613]. Amb tot, la premsa, com a gènere del present i, per tant, de consum immediat (o relativament), no podia ser emmagatzemada (i inventariada), a diferència de les relacions en forma de llibre[614].

Amb els resultats fins aquí exposats per als segles XV i XVI, hom podria esperar un balanç historiogràfic com a mínim similar sobre el XVII. Ho és, però amb un matís cronològic important: com veurem, la primera meitat de la centúria i la darreria de la mateixa han rebut una atenció historiogràfica notable, a diferència del període comprès entre 1652 i c. 1680. Més enllà del vell –i encara útil– llibre de González Sugrañes, els articles de Viada, de Batlle i alguna obra de divulgació, hem de fer esment de les contribucions de diversos autors. El 1985, sota el pseudònim de "Jaime Pascual", Pedro M. Cátedra va publicar un estudi a l'entorn de l'estamper Antoni Lacavalleria on incidí en el pes de la producció menor del seu taller i la importància de la ciutat de Barcelona com a gran centre editor de l'anomenada literatura de canya i cordill. Gairebé una dècada més tard, dins la seva tesi doctoral (1993), Javier Burgos va dedicar una atenció particular a les condicions jurídiques de la manufactura dels llibres i a alguns "professionals de l'imprès" siscentistes. Burgos va reconstruir les vides familiars i laborals de nombrosos llibreters i tipògrafs de la darreria del segle XVII i de l'inici del XVIII, unes pàgines que resulten indispensables, així com la consulta de les trajectòries dels impressors catalans recollits al diccionari de Juan Delgado Casado (1996). Recentment, Carlos Pizarro Carrasco ha ofert diversos articles de gran interès al voltant del propietari d'estampa i notari Josep Forcada i els qui foren impressors oficials del Consell de Cent abans i durant la Guerra dels Segadors, els Matevat, dels quals n'assenyala la rellevància de les publicacions menors dins la seva producció per a la ciutat de Barcelona[615].

---

[613] AHCB, Arxiu notarial, I-51. Argemir havia format companyia amb Rafel Duran i Joan Sapera. En aquest inventari de béns (24 d'agost de 1629) també hi figura el nom de l'impressor Pere Lacavalleria.

[614] Com ara el "Recibimiento que hiso la Ciudad de Çaragossa á la reyna de Spanya in 4º", AHCB, Arxiu notarial, I. 47.

[615] J. PASCUAL [pseudònim de P. M. Cátedra], "Literatura e imprenta en la Barcelona del siglo XVII. El caso de Antonio Lacavalleria", *El Crotalón. Anuario de Filología Española*, II (1985), p. 607; J. BURGOS, *Imprenta y cultura del libro en la Barcelona del setecientos (1680-1808)*, tesi doctoral dirigida per R. García Cárcel, Barcelona, UAB, 1993, vol. I, pp. 220-252 i pp. 465-542 respectivament; J. DELGADO CASADO, *Diccionario de impresores españoles (siglos XV-XVII)*, 2 vols., Madrid, 1996; C. PIZARRO CARRASCO, "La imprenta barcelonesa en el siglo XVII. El caso de Josep Forcada, notario e impresor (1651-1688)", *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 18 (2000), pp. 283-311; Id., "Imprenta y gobierno municipal en Barcelona. Sebastián y Jaime Matevat al servicio del Consell de Cent (1631-1644)", *Hispania*, LXIII/1, 213 (2003), pp. 137-160; Id., "La imprenta oficial del Consell de Cent en el siglo XVII: Sebastián y Jaime Matevat (1631-1644)", dins *La memoria de los libros. Estudios*

Amb l'inici del nou mil·leni Antonio Espino López, José Luis Betrán Moya, Javier Burgos i Carlos Blanco Fernández han aportat noves dades sobre la cultura del llibre a Barcelona. El primer d'aquests historiadors ha estudiat les lectures i els lectors (o, més concretament, els possessors) de llibres a la Ciutat Comtal entre 1601 i 1652 mitjançant l'anàlisi de 3218 IPM, 578 dels quals registren la presència de llibres[616]; ha identificat les lectures femenines i les dels estaments populars[617]; i ha analitzat amb detall les biblioteques particulars de Joaquim Setantí i Alzina (ciutadà honrat, cavaller i escriptor) i de Narcís Garbí (jurista)[618]. En altres articles, el mateix Espino, juntament amb Betrán, també ha reconstruït la biblioteca del metge Joan Francesc Rossell[619] i ha tractat la presència d'obres d'història (universal, eclesiàstica i europea) en els inventaris barcelonins de la primera meitat del segle XVII a partir de 3324 IPM[620]. Per la seva part, el professor Burgos ha proposat una intel·ligent interpretació de la impremta barcelonina del començament del XVII[621]. I, en darrer lloc, seguint l'ordre cronològic, l'esmentat Betrán ha investigat el llibre religiós i la seva possessió i consum[622], a més d'haver dirigit la tesi doctoral de Carlos Blanco, *Divinas palabras en moldes humanos: Libro e impreso religioso en la Cataluña de la época moderna (ss. XVI-XVIII)*[623].

---

sobre la historia del escrito y de la lectura en Europa y América, sota la direcció de P. M. Cátedra i M. L. López-Vidriero, edició a cura de M. I. Páiz Hernández, [Salamanca], 2004, t. I, pp. 519-538. Sobre Forcada, vide també X. CAMPRUBÍ, "Josep Forcada, un notari cec a la Barcelona del segle XVII", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XXIX (2011), pp. 187-217.

[616] A. ESPINO, "Libros, lecturas y lectores en la Barcelona de la primera mitad del siglo XVII", *Estudis*, 29 (2003), pp. 205-229. Vide el nostre capítol 9.

[617] Vide també A. ESPINO, "Les lectures de les dones i dels sectors populars a la Barcelona del Sis-cents (1600-1660)", *Revista de Catalunya*, 162 (2001), pp. 25-47.

[618] A. ESPINO, "La biblioteca de don Joaquim Setantí: las lecturas de un tacitista catalán", *Bulletin Hispanique*, 103, 1 (2001), pp. 43-73; Id., "Las bibliotecas de los juristes catalanes en la primera mitad del siglo XVII: el caso de don Narcís Garbí", *Anuario de historia del derecho español*, 73 (2003), pp. 545-574.

[619] A. ESPINO i J. L. BETRÁN, "La biblioteca de un médico barcelonés del barroco: Joan Francesc Rossell", dins *Profesor Nazario González. Una historia abierta*, Barcelona, 1998, pp. 148-153.

[620] A. ESPINO i J. L. BETRÁN, "La historia universal, de la Iglesia y de Europa en las bibliotecas barcelonesas de la primera mitad del Seiscientos", *Pedralbes*, 18, 1 (1998), pp. 483-490. Vide també A. ESPINO, "El consum d'obres d'història a la Barcelona del primer Sis-cents: Història d'Espanya, història de la Corona d'Aragó i història de Catalunya", *Revista de Catalunya*, 201 (2004), pp. 9-26; i id., "La presencia de obras de historia en las bibliotecas barceloneses de la primera mitad del Seiscientos", *Cuadernos de investigación histórica*, 23 (2006), pp. 163-192.

[621] J. BURGOS, "La imprenta de Barcelona en el tiempo del *Quijote*", dins *El Quijote y Barcelona*, edició a càrrec de C. Riera, Barcelona, 2005, pp. 93-105.

[622] J. L. BETRÁN, "La literatura política de las bibliotecas clericales barcelonesas del Barroco", dins id., A. L. Cortés Peña i E. Serrano Martín (coords.), *Religión y poder en la edad moderna*, Granada, 2005, pp. 271-296; Id. i C. BLANCO, "La impremta y el libro religioso en la Cataluña de los siglos XVI y XVII", dins J. L. Castellano (coord.), *Homenaje a Antonio Domínguez Ortiz*, 2008, Granada, vol. I, pp. 83-104.

[623] C. BLANCO, *Divinas palabras en moldes humanos. Libro e impreso religioso en la Cataluña de la época moderna (ss. XVI-XVIII)*, tesi doctoral dirigida per J. L. Betrán Moya, UAB, 2010.

Dividida en quatre capítols (a més de les conclusions i d'un elenc biobibliogràfic), en el tercer l'autor ofereix una anàlisi quantitativa del llibre religiós i de la seva producció: els centres impressors, els autors, els tipògrafs, les edicions i les llengües.

Per al món editorial del Set-cents disposem d'una aproximació molt completa: l'esmentada tesi de Javier Burgos presentada el 1993[624]. Fins aleshores l'edició barcelonina d'aquest període tan sols havia estat parcialment investigada, destacant alguns treballs de Jaume Moll, d'Enric Moreu-Rey en especial, o dels ja mencionats Burgos i Peña[625]. En la mateixa línia historiogràfica que Peña i mitjançant l'estudi de 2813 inventaris *post mortem* del període 1680-1808, Burgos analitza la identitat dels llibreters i impressors barcelonins[626] (un aspecte que també ha treballat Àngels Solà)[627], la possessió del llibre i la seva distribució social, a més de contextualitzar la Ciutat Comtal dins de l'Europa urbana coetània, sense oblidar el marc legislatiu i l'organització corporativa de l'edició o aspectes concomitants com l'alfabetització i les escoles de primeres lletres. És a dir, reconstrueix una part molt significativa del teixit cultural de Barcelona a través de l'estudi de la producció, la distribució i el consum del llibre imprès[628]. Per la mateixa naturalesa de les fonts manejades, però, els impresos menors com la premsa només hi apareixen en rares ocasions.

Recapitulant, en general els estudis comentats més amunt, centrats en la cultura del llibre[629] i amb referències excepcionals als papers menors, permeten obtenir una

---

[624] J. BURGOS, *Imprenta y cultura del libro*... op. cit., 2 vols.

[625] J. MOLL, "Un memorial del impresor y librero barcelonés Carlos Gibert y Tutó", dins *Homenaje a Federico Navarro. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria*, [Madrid], 1973, pp. 317-329; Id., "Implantació de la legislació castellana del llibre als regnes de la Corona d'Aragó", *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, VIII (1980), pp. 165-169; E. MOREU-REY, "Sociologia del llibre a Barcelona al segle XVIII", *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, VIII (1980), pp. 275-304; J. BURGOS i M. PEÑA, "Imprenta y negocio del libro en la Barcelona del siglo XVIII. La casa Piferrer", *Manuscrits*, 6 (1987), pp. 181-216. Per a un detallat balanç historiogràfic sobre l'edició espanyola d'aquest segle: J. BURGOS, "La edición española en el siglo XVIII. Un balance historiográfico", *Hispania*, LV/2, 190 (1995), pp. 589-627.

[626] Vide també J. BURGOS, "Gremio, familia artesana y propiedad. Libreros e impresores en la Barcelona del siglo XVIII", dins F. Chacón Jiménez i Ll. Ferrer i Alós (coord.), *Familia, casa y trabajo. Congreso Internacional Historia de la Familia. Nuevas perspectivas sobre la sociedad europea*, Murcia 1994, Múrcia 1997, pp. 423-444.

[627] À. SOLÀ, "Impressores i llibreteres a la Barcelona dels segles XVIII i XIX", *Recerques*, 56 (2008), pp. 91-129.

[628] Del mateix autor, "Los libros privados del clero: la cultura del libro del clero barcelonés en el siglo XVIII", *Manuscrits*, 14 (1996), pp. 231-258.

[629] Per a un estat de la qüestió sobre la història del llibre modern a Catalunya vide A. GUDAYOL, "Història del llibre i de les biblioteques a Catalunya: quinze anys d'estudis (1985-1999)", *Item. Revista de biblioteconomia i documentació*, 27 (2000), pp. 4-64. Per a una anàlisi de les investigacions a l'entorn de

panoràmica prou extensa del món editorial barceloní dels segles XV al XVIII. Ara bé, els investigadors encara tenen un llarg i entrebancat camí per recórrer, sobretot pel que fa a la segona meitat del segle XVII, el balanç historiogràfic del qual no resulta massa afalagador ara com ara. Si bé la valoració de Cátedra, escrita fa més d'una vintena d'anys, ja no és vàlida en la seva totalitat ("La pujanza de la imprenta barcelonesa del siglo XVII contrasta con la parca bibliografía que la crítica ha dedicado a este aspecto"[630]), encara ho és, de vigent, per a la segona meitat i per a la quantificació de la producció impresa secular. En efecte, no sols s'ha d'indicar la manca d'estudis específics per a l'etapa compresa entre 1650 i c. 1680 sinó que cal afegir-hi la inexistència d'una bibliografia més o menys exhaustiva que fes possible valorar l'evolució de la producció sis-centista, major i menor, dels distints tallers: les obres de Marià Aguiló, Carmen Simón Palmer, Alicia Cordón Mesa i el catàleg de la col·lecció de fullets Bonsoms de la Biblioteca de Catalunya, entre d'altres, són instruments molt útils però insuficients per a aquest propòsit[631]. I l'*Iberian Books*, editat per Alexander S. Wilkinson (2010), tot i tractar-se d'una obra de referència o consulta bàsica, abraça el període 1472-1600[632]. Aquesta absència sis-centista, per exemple, no permet determinar amb exactitud com la conjuntura econòmica desfavorable peninsular, que a Castella sembla afectar la tipografia almenys des de l'inici de la dècada de 1620, va manifestar-se a les estampes de Barcelona[633]. Carlos Blanco identifica uns anys de crisi entre 1629 i 1658 per a l'edició religiosa:

"Tras el periodo de éxito y crecimiento productivo que se aprecia en la etapa anterior, las décadas centrales del siglo XVII supusieron para la imprenta catalana, tanto en literatura profana como espiritual, un auténtico descalabro en lo productivo y en lo económico. El volumen de registros, que asciende a 412, presenta una visión desoladora. De los treinta y seis impresos sobre materia religiosa que se llegaron a publicar sólo en 1628 pasamos a únicamente cinco en 1658 para todo el Principado. En valores absolutos este descenso significa una caída del 90% de la producción en apenas tres décadas"[634]

---

la possessió del llibre realitzades a partir d'inventaris *post mortem*, R. GARCIA CÁRCEL, "La posesión del libro en la Cataluña del Antiguo Régimen", *Bulletin Hispanique*, 99, 1 (1997), pp. 135-159.

[630] J. PASCUAL [pseudònim de P. M. Cátedra], "Literatura e imprenta…" op. cit., p. 607.

[631] M. AGUILÓ, *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, Madrid, 1923; M. del C. SIMÓN PALMER, *Bibliografía de Cataluña. Notas para su realización*, t. 1., Madrid, 1980; A. CORDÓN MESA, *Pliegos sueltos poéticos en castellano del siglo XVII de la Biblioteca de Catalunya*, Alcalá de Henares, 2001; *Catálogo de la colección de folletos Bonsoms relativos en su mayor parte a historia de Cataluña. I. Folletos anteriores a 1701*, Barcelona, 1959-1972.

[632] A. S. WILKINSON (ed.), *Iberian books . Books published in Spanish or Portuguese or on the Iberian Peninsula before 1601 = Libros ibéricos. Libros publicados en español o portugués o en la Península Ibérica antes de 1601*, Leiden – Boston, 2010.

[633] D. W. CRUICKSHANK, "«Literature» and the book trade in Golden-Age Spain", *The Modern Language Review*, 73, 4 (1978), pp. 799-824.

[634] C. BLANCO, *Divinas palabras*... op. cit., p. 325.

Aquesta difícil conjuntura per a l'imprès religiós, i també per als d'altres temes, Blanco l'atribueix a diversos factors: la guerra amb França començada el 1635, el debilitament de les estructures econòmiques i demogràfiques catalanes, la Guerra dels Segadors i la interrupció del comerç amb Castella durant una dotzena d'anys, sense oblidar els enfrontaments entre els eclesiàstics locals i els forans, o els conflictes interns d'impressors i llibreters barcelonins.

Les estadístiques i les indicacions de Blanco confirmen l'aposta, volguda o no, pels llibres de menor format i pels materials més humils en una etapa complicada, com també feren altres impremtes de la península ibèrica (Valladolid, Sevilla, Toledo, Alcalá de Henares o Medina del Campo):

"la estrategia adoptada para enfrentar la crisis –escriu Burgos sobre les estampes peninsulars– fue aumentar la producción menor de carácter efímero, esto es de pequeños libros y pliegos sueltos de escasa calidad formal, que exigían una corta inversión y que, por ser de fácil venta, proporcionaban una rápida reposición de capital frente a la más lenta de la mayoría de libros"[635]

Caldrien més investigacions, ja que sense les xifres anuals de la manufactura de tots els llibres i d'altres textos impresos no es poden establir comparacions amb les nostres pròpies estadístiques de la premsa (1500-1720) i obtenir així una visió conjunta de la producció dels tallers barcelonins, les distintes fases experimentades (com l'impacte de la Guerra dels Segadors, el refugi o l'aposta pels papers menors, etc.), i l'evolució secular. És cert que, en un conegut article, Ernest Lluch va tractar la producció dels llibres en llengua catalana –"la morta viva"– (1995 i 1996)[636] però, tot i el seu innegable valor i constituir la primera aproximació científica a la quantificació de la producció major, té una utilitat limitada per als nostres propòsits. Per dues raons: la primera, perquè les estadístiques es basen en catàlegs que, malgrat la seva riquesa, són força incomplets i no estan exempts d'errors (el *Catálogo* d'Aguiló), tal com reconeix el

[635] J. BURGOS, "Privilegios de imprenta y crisis gremial. La imprenta y librería barcelonesa ante el privilegio de impresión de los libros de enseñanza de la Universidad de Cervera", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XV (1997), pp. 264-265. Una primera versió d'aquest treball: id., "Monopolios de imprenta y crisis gremial. Los profesionales del impreso y el gremio de libreros de Barcelona ante el privilegio de impresión de los libros de enseñanza de la Universidad de Cervera", dins *El mundo hispánico en el Siglo de las Luces*, Madrid, 1996, vol. I, pp. 517-539.

[636] E. LLUCH, "Producció del llibre en català, 1476-1860: la història de la «morta viva»", *L'Avenç*, 189 (1995), pp. 22-27; Id., "II. La producció de llibres en la «morta viva»: 1476-1860", dins id., *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*, Barcelona, 1996, pp. 35-53; i id., "La producció de llibres en català per territoris (1476-1860)", *L'Avenç*, 199 (1996), pp. 20-23.

mateix Lluch; i, el segon motiu és que, si bé l'autor fa referència a llibres, en realitat les estadístiques generades també recullen fullets, encara que no de manera sistemàtica. Dotze anys més tard (2008), la investigació pionera del malaguanyat Lluch fou prosseguida –i revisada– per Joan-Lluís Marfany, que va aprofundir en la història quantitativa i "qualitativa" de la producció impresa en català[637]. I, finalment, en un article conjunt del 2011, Marinela Garcia Sempere i Alexander Wilkinson han estudiat la producció en llengua catalana entre 1475 i 1600: al voltant de 820 textos impresos abans de 1601, principalment a Barcelona i a València[638]. Es tracta d'una aportació substantiva, però, malauradament per a nosaltres, del segle XVI només es conserven una cinquantena de fullets informatius (1492-1599)[639], la majoria dels quals foren publicats en castellà.

L'objectiu desitjable, per tant, seria corregir aquest dèficit historiogràfic i endinsar-se en l'estudi del complex món de l'edició a la Barcelona siscentista. Aquesta fita, però, queda molt lluny de les nostres possibilitats i de l'objecte central de la investigació: la informació a la Catalunya moderna. Per contra, hem optat per escollir una sèrie de temes i problemàtiques que ajuden a definir alguns dels trets característics del món editorial, a saber: en primer lloc, els llibreters i els impressors a la Ciutat Comtal del segle XVII, és a dir, els "editors" de la premsa; i, segonament, la legislació i la censura aplicada als productes menors de les impremtes.

Llibreters i impressors: "els professionals de l'imprès"

Abans d'iniciar la caracterització del món editorial barceloní, unes precisions terminològiques ajudaran a situar els seus principals protagonistes: els llibreters i impressors o, en expressió de Javier Burgos, "els professionals de l'imprès"[640]. La veu "estamper" o "impressor", en el diccionari català-llatí de Joan Lacavalleria i Dulach (1696), corresponia als mots *typographus*, *calcographus* i *librarius excusor*. En canvi, el llibreter (o llibretera) equivalia a *librarius* i *bibliopola*. Un altre diccionari de

[637] J.-Ll. MARFANY, "La producció impresa de la «morta viva»: una nova aproximació", dins id., *Llengua, nació i diglòssia*, Barcelona, 2008, pp. 183-201.
[638] M. GARCIA SEMPERE i A. WILKINSON, "La producció impresa en català dels ss. XV i XVI: observacions sobre la història de la impremta a través de l'estudi dels catàlegs", *Caplletra*, 51 (2011), pp. 1-30.
[639] Vide el capítol 7.
[640] J. BURGOS, *Imprenta y cultura*... op. cit., vol. I, pp. 191-192.

l'època, el de Pere Torra, hi afegia unes entrades i indicacions complementàries prou rellevants: registrava els instruments del tipògraf (matrius, caixa dels abecedaris, etcètera) i les funcions bàsiques del llibreter, això és, la venda de llibres i la seva enquadernació (*bibliopegus*, *compactor librorum*)[641]. Aquestes distincions no sols eren lèxiques sinó que apuntaven a la divisió corporativa en el si dels professionals de l'imprès: els estampers (propietaris i mestres d'impremta, oficials i aprenents) s'ocupaven primordialment de la manufactura, i els llibreters de l'enquadernació i de la comercialització[642]. Així, mentre que els primers només van disposar d'una germandat de caràcter religiós i assistencial –llevat d'una efímera confraria a la darreria del XVII–, els segons formaven part d'una confraria privilegiada que datava de 1553. A causa d'aquesta diferenciació jurídica, com més avall exposarem, no resulta sorprenent que sovintegessin els conflictes entre els mestres impressors i els llibreters, malgrat que en ocasions ambdós oficis podien ser exercits per una mateixa persona.

Aquests conflictes, com veurem, van marcar decisivament la història de la impremta i de l'edició a Catalunya, ja que Barcelona, i gairebé no caldria recordar-ho, registrava la major concentració dels professionals de l'imprès. A la resta de ciutats catalanes importants dels segles XVI i XVII, la presència de llibreters i d'estampers fou modesta. A Girona, per exemple, els llibreters s'hagueren d'unir amb els barreters ("sombrarés, barraters") per a poder formar confraria sota l'advocació de la Verge del Roser (1576) i l'extracció dels càrrecs es feia de manera conjunta[643], un procediment

---

641 J. LACAVALLERIA, *Gazophylacium Catalano-Latinum, dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens, cui subjicitur irregularium verborum elenchus*, Prostat ac venit Barcinone [Barcelona], apud Antonium Lacavalleria, 1696, pp. 432 i 661; P. TORRA, *Dictionarium, seu Thesaurus Catalano-Latinus, verborum, ac phrasium. Quanto locupletior Thesaurus hic hâc quinta, quam aliis editionibus, prodeat, lege, & dices*, Barcinone [Barcelona], ex officina typographica Raphaelis Figueró [edicions de c. 1696 i 1701], pp. 288 i 392. Alguns dels instruments propis dels llibreters els podem recordar a través d'un inventari dels béns del barceloní Jacint Argemir (1629): "un taulell, un parador de la porta, una pedra de picar, una maça, una premsa de igualar, una premsa de bras, una premseta y coltell, vuyt ferros de foguejar, una caxa de anar a fira, un cusidor, dos banquets (...)", AHCB, Arxiu notarial, I. 51 (no hem transcrit els preus).

642 A una vila com Olot, l'únic llibreter del qual es té constància ara com ara per al segle XVII, el "bibliopola" Pere Cantalosella, es dedicava bàsicament a les operacions de tall, relligat i enquadernació de llibres o quaderns en blanc que venia tant a institucions com a particulars. Per exemple, "Dich jo Pera Cantalosella que tinch rebut del s[eny]or Fransesch Putg nou sous plata dic ll 9 s y son per dos llibres apresos per las misas lo un m[ossèn] Pau Brugats y lo altre ell y per ser la veritat li fas la present rebuda de ma mia vuy als 8 de juny de 1666 Pera Cantalosella", ACGAX, Fons religiosos, Parròquia de Sant Esteve d'Olot, Compres de llibres, 1666-1741 (agraïm la referència a Xavier Puigvert). La comercialització de llibres no sembla que fos la seva activitat principal, a diferència dels llibreters del Set-cents, entre els quals s'hi comptava Gabriel Brò menor, fill de l'homònim impressor reial gironí.

643 AMGi, *Manual d'acords*, 1585, ff. 60-61.

que es mantingué durant tot el segle XVII[644]. No fou fins al segle XVIII quan es creà el gremi de llibreters i d'impressors. Com podem comprovar a través de la consulta dels *Manuals d'acords*, dels comptes del clavari i, més endavant també, dels llibres del cadastre, el nombre de llibreters gironins sempre va ser força reduït: el 1637 hi vivien 4 llibreters, una llibretera i un sol impressor[645]; vuit dècades més tard, el 1717, hi treballaven 5 mercaders de llibres (alguns dels quals també exercien d'estampers). Al final del Set-cents, el grup dels professionals de l'imprès continuava essent poc extens: al cadastre dels anys 1794 i 1795 hi constaven una vuitena de llibreters i tipògrafs gironins[646].

El món de l'edició de la Ciutat Comtal, com el perpinyanès i la resta de petits tallers arreu del territori català (Girona, Lleida, Tarragona), compartia els trets essencials del que Roger Chartier va definir com "l'antic règim tipogràfic" ("l'ancien régime typographique") a l'Europa moderna: estabilitat tècnica, tiratges reduïts i l'hegemonia de la llibreria sobre la impremta, o sigui, del capital comercial sobre l'industrial[647]. El llibreter, doncs, usualment actuava com a "editor", ja que disposava dels recursos econòmics necessaris per afrontar les costoses impressions llibresques[648] com, per exemple, en el cas de la mencionada edició del *Quixot*: pagada pels llibreters Rafel Vives i Joan Simon, fou estampada als tallers dels tipògrafs Bautista Sorita i Sebastià Matevat, respectivament. Al costat d'aquestes característiques comunes de l'edició europea des del segle XVI i fins a les tres primeres dècades del XIX, la barcelonina –i la hispànica en general– es veia afectada per unes fragilitats o uns

---

644 Per exemple, AMGi, *Manual d'acords*, 1640, f. 23r-v.

645 AMGi, *Manual d'acords*, 1637, ff. 126v (167v en la foliació moderna en llapis), 127r-v (168r-v), 129v (170v), 130 (171) i 145 (187). La llibretera vivia a les Ballesteries, Esteve Coromines i Rafel Pou a la Ferreteria Vella, Gaspar Garrich i Joan Pi a la Plaça de l'Oli, i l'estamper Jeroni Palol al Mercadal de baix.

646 AMGi, *Llibres del cadastre*, 1717, 171. Els cinc professionals eren els següents: Gabriel i Jaume Brò, Narcís Oliva (el principal contribuent), Narcís Gatiellas, i el jove Francisco Capmany; AMGi, *Llibres del cadastre*, 1794, 158 i 159 i idem 1795, 166 i 167 (Narcís Oliva, Francisco Bro, Antonio Oliva, Maria Bro, Eudald Thomàs –absent–, Josep Pazes –que vivia a Barcelona–, Fermí Nicolau i Isidro Frigoler).

647 R. CHARTIER, "L'ancien régime typographique: réflexions sur quelques travaux récents", *Annales ESC*, 2 (març-abril 1981), pp. 191-209; Id., "Representaciones y prácticas. Revolución y lectura en la Francia del siglo XVIII", dins id., *Sociedad y escritura en la Edad Moderna. La cultura como apropiación*, Mèxic, 1995, pp. 96-97.

648 J. RUBIÓ, *Llibreters i impressors*... op. cit., pp. 97-98. És la traducció catalana de l'estudi introductori de *Documentos para la historia*... op. cit.; J. MOLL, "El impresor y el librero en el Siglo de Oro", dins F. Asín Remírez de Esparza (dir.), *Mundo del libro antiguo*, Madrid, 1996, pp. 27-28. Cf. Ch. PÉLIGRY, "Un libraire madrilène du Siècle d'Or. Francisco López le jeune (1545-1608)", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 12 (1976), p. 239. Sobre el concepte d'"editor"en els primers temps de la introducció de la impremta a la península, vide Ph. BERGER, *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*, trad. d'A. Balanzá Pérez, València, 1987, t. I, p. 119 i ss.

problemes estructurals com eren els següents: la debilitat financera; la vigilància inquisitorial, allunyada de la "llegenda negra", però ben real; la mala qualitat i escassetat del paper autòcton, que també era consumit pels òrgans de govern; els elevats costos de producció; un nombre reduït de premses als tallers (per això, en el cas d'una edició ràpida, sovint s'havia de repartir el treball entre dos obradors); la dependència de l'exterior (per exemple, en els caràcters tipogràfics); i l'absència de xarxes exportadores vers Europa –notòries, almenys–. Les úniques xarxes comercials eren les d'importació de volums cars (i també de gravats)[649], com ara missals o literatura jurídica, en llatí i en castellà, de les capitals de l'edició europea: Venècia, París, Lió, Anvers[650]. Uns llibres que, al seu torn, podien ser exportats des de la Ciutat Comtal als mercats castellà i americà, units als impresos autòctons, a les estampes i raimes de paper blanc. Es tractava, efectivament, d'un negoci molt atractiu per als grans llibreters de Barcelona, però que alhora condemnava la producció local a refugiar-se en els impresos menors com la premsa per la seva incapacitat de competir amb la qualitat i els preus estrangers. "La industria editorial española –conclou Jaume Moll– se encerró en su mercado interior"[651].

Sant Jeroni i sant Joan: una convivència difícil

Un dels elements fonamentals de l'organització i regularització del treball en l'edició barcelonina siscentista fou l'existència de la "Confraria de Sanct Hierònim dels

[649] C. FONTCUBERTA, *Imatges d'atac. Art i conflicte als segles XVI i XVII*, Barcelona, 2011, p. 155; i *Immagini della Spagna barocca. Monarchia e religione*, Roma, 1991, p. 17. A la Barcelona del segle XVII no només els mercaders de llibres importaven i comercialitzaven estampes foranes (juntament amb llibres o no): també hi acudien venedors estrangers (francesos i italians sobretot), que obtenien la corresponent autorització temporal de la Confraria dels Llibreters (per a una quinzena de dies, un mes, sis mesos...); el 1699, per exemple, els cònsols de la Confraria (un dels quals era Joan Pau Martí) van concedir llicència a Joan Onosa i a Anthon Corench del Delfinat (França) per tal que durant un mes (del 12 d'abril al 12 de maig) poguessin vendre "públicament dins la present ciutat tot genero de estampes axi illuminadas com sens illuminar", per la qual cosa van pagar 12 lliures i 16 sous, AHPB, Jeroni Guiu, *Manual*, 1695-1699, lligall 4, 29-IV-1699 (agraïm a Javier Burgos aquesta i altres referències).

[650] J. MOLL, "Valoración de la industria editorial española del siglo XVI", dins *Livre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime. Colloque de la Casa de Velázquez*, París, 1981, pp. 79-84; Id., "El libro en el Siglo de Oro", *Edad de Oro*, 1 (1982), pp. 43-54; Id., "El impresor y el librero en el Siglo de Oro", dins F. Asín Remírez de Esparza (dir.), *Mundo*… op. cit., 27-41; Ch. PÉLIGRY, "Les dificultés de l'édition castillane au XVIIe siècle à travers un document de l'époque", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 13 (1977), pp. 257-284; Id., "Les éditeurs lyonnais et le marché espagnol aux XVIe et XVIIe siècles", dins *Livre et lecture*… op. cit., pp. 85-93; F. LOPEZ, "La librairie madrilène du XVIIe au XVIIIe siècle", dins *Livres et libraires en Espagne et au Portugal (XVIe-XXe siècle)*, actes del "Colloque international de Bordeaux (25-27 avril 1986)", París, 1989, pp. 39-59 (Lopez respon a la tesi de Péligry -1977- segons la qual la Inquisició va provocar dificultats importants a la llibreria castellana); M. PEÑA, *Cataluña en el Renacimiento*… op. cit., pp. 81-83 i 112.

[651] J. MOLL, "El impresor..." op. cit., p. 41.

Libraters", una corporació d'ofici privilegiada que reunia els comerciants de llibres. La institució de confraries –a partir del segle XVIII anomenades "gremis"– i l'aprovació de les seves ordinacions era potestat de les autoritats reial o municipal. En virtut dels privilegis dels segles XIV al XVI, Barcelona podia crear, unir, dividir i extingir col·legis i confraries, a excepció de les erigides pel monarca –tot i que la ciutat podia modificar-ne les ordinacions–[652]. Així, quan les crides reials per a la campanya de Salses (desembre de 1639) oferien recompenses laborals com tenir botiga oberta i accedir al mestratge sense examen a tothom qui s'allistés –i retornés–, fos artista o menestral, els consellers ho jutjaren inadmissible malgrat el context bèl·lic i les pressions del sobirà i dels seus delegats: les crides alteraven els regiments propis de cada corporació sancionats pel Consell de Cent[653]. En la deliberació del 6 de desembre de 1639, els consellers van manifestar el següent:

"Y no serie de menor dany, a la comuna utilitat lisentiar sens subir examen per a tenir ses botigues ubertas despres de tornats legitimament de la guerra, a, las personas dels collegis y confrarias, encara q[ue] tinguesen los requisits necessaris, perque lo examen es pedra de toch, que apura la habilitat dels que·ls subexen y lo exerciti no dona sientia, sino experientia, y esta solo no habasta, *saltim* en las arts de notaris apothecaris y chirurgians de hont se seguirien los danys que·s dexen considerar"[654]

Formar part de la Confraria de Sant Jeroni, d'afiliació obligatòria i que comptava amb unes ordinacions tècniques i juridicopolítiques que dataven de 1553[655], era imprescindible per exercir de llibreter o "mercader de llibres" ja que la seva pertinença atorgava els drets exclusius de relligar, cosir, enquadernar i tenir botiga "oberta al carrer", o sigui, la preparació definitiva i la venda pública de llibres a la Ciutat Comtal i vegueria. Aquest principi, tal com sintetitza Javier Burgos, era el primer dels tres pilars sobre els quals s'assentava el model corporatiu de Sant Jeroni; seguia l'accés al mestratge, amb un mínim de cinc anys d'aprenentatge a la casa d'un llibreter i la superació de l'examen, llevat dels fills dels mestres els quals estaven exempts de la prova –tot i que no dels pagaments acordats–; i, com a tercer i últim tret, els estatuts

[652] V. FERRO, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1987, pp. 155-156 i 166-167.
[653] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1640, ff. 12-13, 40v-43 i memorials jurídics inserits entre els ff. 82-83.
[654] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1639-1640, ff. 12v-13.
[655] ACA, Registre 4205, f. 221 (document reproduït per González Sugrañes, *Contribució a la historia*... op. cit., pp. 47-54); AHCB, *Ordinacions y bans*, 1553, "Ordinacions de la Confraria de Sanct Hieronim dels Libraters de la Ciutat de Barcelona publicades per los lochs acostumats de dita ciutat a 11 de març any M.D.LIII." (idem, pp. 55-62); BC, ms. 1903 [Ordinacions de la Confraria dels Llibreters de la Ciutat de Barcelona], top. Bon. 10-V-33 (ms.).

intentaven limitar les diferències entre els confrares a través del control de les compres de paper i pergamins, la prohibició de tenir més d'una botiga, etcètera[656]. Com a "col·legi", els seus membres gaudien de la consideració d'"artistes" (art liberal) ocupant així una posició estamental i de prestigi superior a la dels impressors (art mecànica); fins i tot el seu reconeixement institucional era comparativament millor a la d'alguns dels seus homòlegs hispànics, els florentins i els parisencs. Veritablement constituïen el que Pere Molas va qualificar com "l'aristocràcia de les corporacions"[657] i, per tant, no sobta que el 1706, a l'inici del regnat de Carles III, el síndic dels llibreters afirmés –no sense un cert orgull– que "dita confraria [la de Sant Jeroni] no es de inferior condicio q[u]e las demes de la p[rese]nt ciutat, q[u]e com a fillas serveixen a V[ostra] Ex[cel·lènci]a regoneixentla com a mare universal de totas"[658].

Contràriament als mercaders de llibres, els estampers només podien agrupar-se en una germandat devota sota l'advocació de sant Joan ante Portam Latinam fundada el 1632. No es tractava d'una confraria amb unes ordinacions i privilegis substantius aprovats per les autoritats municipals o reials, sinó d'un organisme amb caràcter religiós i d'assistència per als amos dels tallers i els oficials. L'ingrés en aquesta germandat no era obligatori, no existien els exàmens i els tipògrafs havien de fer front a l'intrusisme d'altres oficis. Acostumaven a celebrar els seus consells al convent de frares trinitaris calçats de la Ciutat Comtal. Aquesta institució mai no va satisfer els propietaris de les estampes que intentaren, particularment el 1676 i el 1684, formar un cos o comunitat privilegiada reconeguda pel Consell de Cent. Ho aconseguiren en aquell darrer any, tot i que la seva vida fou fugaç: el 1685, catorze mesos més tard de la seva fundació, la confraria va ser suprimida principalment a causa de la pressió dels llibreters. Els estampers van veure's forçats a retornar a l'antiga germandat de devoció, però el

[656] J. BURGOS, "Privilegios de imprenta..." op. cit., p. 262. Sobre l'ingrés a la corporació vide I. J. BAIGÉS i JARDÍ, "Els exàmens d'accés a la Confraria dels Llibreters de Barcelona (1533-1583)", *Estudis castellonencs*, 6 (1994-1995), pp. 151-164. L'any 1669, els llibreters van presentar una súplica al Consell de Trenta-sis per confirmar, i renovar, el privilegi d'exclusivitat en la venda, "directa i indirecta", de llibres nous enquadernats: la súplica fou aprovada a l'estiu d'aquell any, AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1668-1669, f. 178.

[657] P. MOLAS, *Los gremios barceloneses del siglo XVIII. La estructura corporativa ante el comienzo de la revolución industrial*, Madrid, 1970, pp. 35-36. Sobre "l'alta classe gremial" peninsular i europea: idem, p. 66. Ara bé, el llibreter de la Diputació del General, la primera menció del qual data de 1434, era considerat, sorprenentment, com a "oficial mecànic", per exemple: el diumenge 15 d'agost de 1638, "E aprés feren nominació dels officials mecànichs devall scrits per lo present trienni: Rafel Ròurer, per librater, (...)", DGC, vol. V, anys 1623 a 1644, p. 864. Aquesta categorització de la figura del llibreter oficial, nomenat cada trienni, va perdurar fins a l'abolició del General el 1714. Fou per simple inèrcia institucional o existia algun tipus de fricció amb la Confraria de Sant Jeroni?

[658] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1706, f. 83v.

desinterès dels "amos de las estampas" per aquesta forma d'organització va menar als oficials impressors a demanar unes noves ordinacions, finalment concedides el 1696. En conseqüència, l'única confraria d'ofici privilegiada en el món editorial barceloní fou la de Sant Jeroni, la qual perdurà fins 1789, quan les autoritats borbòniques estabiren la unió gremial de llibreters i tipògrafs: el Col·legi de Llibreters i Impressors de Barcelona, presidida pels dos respectius sants patrons, Jeroni i Joan.

Aquesta succinta esquematització de l'hegemonia de la Confraria de Sant Jeroni i les tenses relacions entre els professionals de l'imprès evidencien una de les característiques més importants del món editorial barceloní del segle XVII –i de l'edat moderna en general–: en paraules de Burgos, "la supeditación del sector productivo que no estaba integrado en el gremio a los mandamientos del sector comercial representado por los libreros"[659]. El mateix historiador subratlla que aquestes tensions o aquesta dialèctica entre llibreters i impressors, així com les seves conseqüències, haurien d'ocupar un lloc destacat en l'anàlisi de l'evolució de l'edició a Barcelona[660]. Aquest serà, doncs, el nostre eix en l'examen dels professionals de l'imprès del Sis-cents. Hem optat per resseguir els enfrontaments jurídics entre ambdós oficis, i no tant les lluites intestines –un treball que resta pendent–[661], per la confluència dels dos grans protagonistes de l'edició barcelonina, els estampers i els llibreters, i un tercer actor encara més significatiu, els poders polítics de la terra i del rei.

---

[659] J. BURGOS, *Imprenta y cultura*... op. cit., vol. I, p. 222. Aquesta subordinació dels tipògrafs als llibreters era comuna arreu d'Europa com es pot comprovar, per exemple, en el cas venecià del segle XVIII estudiat per Mario Infelise: M. INFELISE, *L'editoria veneziana nel'700*, Milà, 1991, pp. 138-140.

[660] Vide també M. GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la historia*… op. cit.; J. CARRERA i PUJAL, *Historia política y economica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, Barcelona, 1946, vol. II, pp. 194 i 208; P. MOLAS, "Els impressors de Barcelona: la lluita pel gremi", *Cinc segles d'història gràfica. 1498-1998*, [Barcelona], 1998, pp. 40-47; i X. CAMPRUBÍ, "Llibres i lliure comerç a la Barcelona moderna: els conflictes entre l'impressor Rafael Figueró i la confraria dels llibreters (1671-1711)", *Recerques*, 65 (2012), pp. 75-107.

[661] Ben entès, a més de les pugnes internes, també caldria assenyalar les disputes amb altres corporacions, tant de manera individual com col·lectiva, a través de l'estudi de la documentació municipal, notarial i de l'Audiència. Per citar un sol exemple, al tombant del segle XVII, el llibreter (i impressor) Joan Pau Martí va litigar contra els síndics de la Ciutat de Barcelona i el Col·legi de Notaris Públics de la mateixa localitat per culpa d'unes reformes arquitectòniques a la seva oficina i negoci de llibreria: *Regia provisio, facto verbo facta die 29 augusti 1699 in Regia Audientia Principatus Cathaloniae, in aula ad modum reverendi cancellarii. Referente magnifico dominico Aguirre, V.I et R. A. doctore litteratissimo. In famigerata, ac peragitata causa nuntiationis novi operis. In favorem Joannis Pauli Marti bibliopolae civis Barcinonae. Contra syndicos excellentissimae Civitatis Barcinonae, et Collegii Notariorum Publicorum eiusdem. Scriba Josephus Brossa*, Barcinonae [Barcelona], ex. typ. Cormellas, apud Thomam Loriente.

Les pugnes pel domini del mercat de l'imprès

La conflictivitat entre impressors o, més exactament, entre amos d'estampes i els llibreters fou un fenomen molt freqüent a l'Europa de l'antic règim (com també en el cas d'altres oficis)[662]. Un exemple pròxim a Barcelona, dins la Corona d'Aragó, el constitueix Saragossa. En aquesta ciutat, la confraria de llibreters mantingué diverses pugnes amb els tipògrafs a l'entorn dels privilegis i el monopoli de la venda pública d'obres impreses[663]. Allí, com arreu, ambdós oficis col·laboraven en l'edició de textos i en ocasions podien defensar interessos comuns –com de fet ocorregué el 1677, en un memorial a les Corts–, però els plets foren un recurs prou habitual en aquelles societats basades en els privilegis i impregnades de concepcions jurídiques. A Madrid, entre 1651 i 1658, foren els impressors els qui denunciaren els mercaders de Sant Jeroni per fer estampar obres a l'estranger i introduir-les a Castella en contra de les lleis del regne[664]. En el cas concret de les confraries catalanes, aquestes vetllaven per l'observança estricta de les seves ordinacions i els privilegis concedits; si eren incomplerts o qüestionats aleshores s'iniciava el mecanisme del plet. Certament, aquesta forma usual d'actuació era "l'essència del seu ésser"[665]. I la dialèctica establerta a la Ciutat Comtal entre la Confraria de Sant Jeroni dels Llibreters i la Confraternitat de devoció dels estampers de Sant Joan ante Portam Latinam en constitueix gairebé un model paradigmàtic.

Per tal de reconstruir els conflictes entre llibreters i estampers a la Barcelona del segle XVII s'ha emprat com a font bàsica la documentació impresa coetània (memorials, sentències i altres textos de caràcter jurídic i judicial), completada amb consultes puntuals al *Registre de Deliberacions* del Consell de Cent, als arxius de protocols i els fons de la Reial Audiència. Una recerca aprofundida en les deliberacions municipals, els protocols notarials i a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Reial Audiència,

---

[662] Vide, per al cas barceloní, A. GARCIA ESPUCHE, *La ciutat del Born. Economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*, Barcelona, 2009, p. 387.
[663] Vide G. REDONDO VEINTEMILLAS, *El gremio de libreros de Zaragoza y sus antiguas ordinaciones (1573, 1600, 1679)*, Saragossa, 1979.
[664] F. LOPEZ, "En guise d'illustration: un procès entre imprimeurs et libraires de Madrid sous le règne de Philippe IV", dins *Histoire du livre et de l'édition dans les pays ibériques. La dépendance*, Bordeus, 1986, pp. 85-118; J. MOLL, "De impresores y libreros: un pleito de 1651", dins *Varia bibliographica. Homenaje a José Simón Díaz*, Kassel, 1988, pp. 483-490; J. PAREDES ALONSO, *Mercaderes de libros. Cuatro siglos de historia de la Hermandad de San Gerónimo*, Salamanca-Madrid, 1989, pp. 89-98.
[665] J. BURGOS, *Imprenta y cultura*... op. cit., vol. I, p. 221.

Consell d'Aragó, etcètera) permetria mostrar una visió molt més rica i matisada, però els textos analitzats són més que suficients per caracteritzar, almenys provisionalment, les relacions entre els professionals de l'imprès, és a dir, una part fonamental del món de l'edició barcelonina.

A Barcelona, les disputes legals entre llibreters i estampers foren una constant en el decurs de l'època moderna[666], especialment a partir de la creació de la Confraria de Sant Jeroni, tal com ho registraren els distints notaris que van treballar per a la corporació. Una de les causes principals de conflicte fou el monopoli dels llibreters sobre la venda pública de llibres. Les ordinacions de 1553 eren prou explícites i taxatives en aquest sentit:

> "Que ningu qui no sia librater puga tenir libres nous ligats ni per a ligar per a vendre"[667]

Els impressors, en canvi, només podien oferir els seus productes en "magatzems" o "botigues privades" apartats de la via pública. La contestació a aquest monopoli i el seu incompliment reiterat per part dels tipògrafs –entre d'altres individus– fou l'origen de nombroses disputes. El març de 1577, per exemple, la confraria dels llibreters, presidida pel cònsol Antoni Oliver, va portar davant la Reial Audiència un plet contra els estampers. No fou l'únic d'aquells anys[668]. En qualsevol cas, els enfrontaments legals del XVII entre els dos oficis no eren cap novetat, ben al contrari, malgrat que tal vegada es veieren agreujats per una mala conjuntura econòmica. Si fos així, l'exclusivitat d'encarregar l'estampació de psalms, beceroles i misses a un impressor convingut per part dels confrares i confraresses de Sant Jeroni (1623)[669] encara hauria creat més malestar entre els tipògrafs: l'impressor que aconseguia l'encàrrec dels llibreters

---

[666] Vide X. CAMPRUBÍ, "Llibres i lliure comerç... op. cit.

[667] *Ordinacions de la Confraria de Sanct Hieronim dels Libraters de la Ciutat de Barcelona publicades per los lochs acostumats de la dita ciutat a 11 de març any M.D.LIII*. Reproduïdes per González Sugrañes, *Contribució a la historia*... op. cit., p. 59. Fora de les llibreries, només als encants es podien vendre llibres públicament amb la participació d'una sèrie d'individus com eren notaris, escrivans, marmessors i corredors d'orella.

[668] AHPB, Pere Mambla, *Liber Confratrie Sancti Hieronimi Bibliopolarum Barchinone*, 1560-1578, lligall 7.

[669] AHCB, Consell de Cent, *Registre d'Ordinacions*, 1622-1627, ff. 45-46v. Es tracta d'una reforma de les ordinacions de la Confraria de Sant Jeroni (4-IX-1619 i 14-II-1623) sancionada pels consellers (23-VI-1623), "Retenense empero dits mag[nífi]chs consellers y prohomens poder de coregir y esmanar". L'any 1675, els llibreters van aconseguir que el Consell de Trenta-sis confirmés, d'una banda, l'obligació de comprar aquesta mena d'impresos de "remenderia" a la Confraria i, de l'altra, que fossin venuts a 60 sous la raima (enfront dels 25 sous de 1623): AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1675, ff. 365v-366.

manufacturava aquests materials menors, emprats per aprendre a llegir i essencials per a la supervivència dels tallers, mentre que la resta de companys d'ofici quedava gairebé al marge d'aquest mercat no sols barceloní sinó de tot el Principat i comtats. És el que va succeir l'any 1671, quan els llibreters van acordar amb el tipògraf Rafael Figueró la impressió de psalms, beceroles i altres textos[670]. Els estampers exclosos iniciaren un plet a la Reial Audiència que s'allargà fins 1686 i, al seu torn, els mercaders de llibres denunciaren els primers per violacions continuades dels seus privilegis corporatius[671].

El mencionat conflicte motivat per l'acord amb Figueró va ser especialment dur. I no fou casual. Sembla que a partir de la dècada de 1670 les disputes entre els professionals de l'imprès van cobrar major intensitat. Quines en foren les causes? Probablement, es podria considerar la combinació d'una sèrie de factors: una fase de recuperació econòmica, el dinamisme d'alguns amos d'estampes, avenços en la llibertat del treball i l'erosió de les confraries sotmeses a una notable pressió fiscal. Amb uns estampers intentant expandir els seus negocis, la Confraria de Sant Jeroni va reaccionar defensant els antics –i no tan antics– privilegis i iniciant nous processos judicials que agreujaren el seu endeutament. Per exemple, el tipògraf Antoni Lacavalleria posseïa un magatzem que funcionava com a "botiga pública" al mateix carrer de la Llibreria –la zona per excel·lència on es concentraven els negocis dels confrares llibreters–, una circumstància que fou denunciada pels mercaders de llibres a la Reial Audiència[672]. Els conflictes entre Lacavalleria i els llibreters sovintejaren. El 1684, Josep Moyà,

[670] Els impresos de "remenderia" com les beceroles, que unien l'alfabetització i la catequesi, eren fonamentals per a l'aprenentatge escolar de la lectura. La seva manufactura va ser un fenomen paneuropeu ("cartillas", "ABC", "la croix de par Dieu", "santacroce", etc.). Vide, entre d'altres, A. VIÑAO FRAGO, "Alfabetización y primeras letras (siglos XVI-XVII)", dins A. Castillo (comp.), *Escribir y leer en el siglo de Cervantes*, pròleg d'A. Petrucci, Barcelona, 1999, pp. 63-67; V. INFANTES, "De la cartilla al libro, *Bulletin Hispanique*, 97, 1 (1995), pp. 33-66; id., "La cartilla en el siglo XVII. Primeros textos", dins A. Redondo (comp.), *La formation de l'enfant en Espagne aux XVIe et XVIIe siècles. Colloque international, Sorbonne et Collège d'Espagne, 25-27 septembre 1995*, París, 1996, pp. 105-123; J. MOLL, "La «cartilla» y su distribución en el siglo XVIII", dins id., *De la imprenta al lector*... op. cit., pp. 77-87. Per al casos francès i italià vide, respectivament: P. GASNAULT, "La Croix de Par Dieu au XVIe siècle", dins P. Colin et alii (dirs.), *Aux origines du catéchisme en France* [colloque historique, 11 et 12 mars 1988, organisé par l'Institut supérieur de pastorale catéchétique et le Département de la recherche de l'Institut catholique de Paris], sota la direcció de P. Colin et alii, París, 1989, pp. 13-27; i P. LUCCHI, "La santacroce, il salterio e il babuino. Libri per imparare a leggere nel primo secolo della stampa", *Quderni Storici*, 38 (1978), pp. 593-630.

[671] J. BURGOS, "Privilegios de imprenta..." op. cit., pp. 267-268.

[672] ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 6272. "Haventse proferida sententia Real en la p[rese]nt causa y lo noble don Joan de Carbonell als tretze de maig mil siscents vuitantahu ab la qual fou dictada no ser licit als impressors tenir botigas parada o obradors publichs obrint al carrer a effecte de vendrer en aquellas llibres lligats o no relligats encara que los era licit vendrerlos en los magatzems o botigas privades que no tregan porta al carrer lo dia vint y set de setembre mil sycents vuitanta quatra tenint Anthoni Lacavalleria una botiga en la entrada de sa casa (que la te en lo carrer de la Llibrateria) (...)".

"bibliopola", com a representant de la Confraria dels Llibreters, va presentar-se a casa de Lacavalleria per tal de comprovar si tenia llibres per a vendre: la inspecció no fou en va, ja que l'impressor, tot i tenir-ne prohibit el comerç públic, disposava d'una bona quantitat d'obres[673]. Per descomptat, les prerrogatives dels llibreters no sols foren defensades enfront dels tipògrafs sinó també davant de totes aquelles persones que intentessin vendre públicament els productes als quals creien tenir dret en exclusiva els confrares de sant Jeroni: el gener de 1705, per exemple, la confraria va penyorar Josep Orta, un sastre i robavellaire, per haver exposat públicament llibres enquadernats en una parada[674]; el març de 1702, a un veler anomenat Pere Cabajou li foren confiscats 22 llibres de religió: de res li va servir al·legar ignorància. Ni tan sols els corredors de coll que venien llibres i "altres paperots vells" en encant públic es lliuraven de les actuacions de la Confraria dels Llibreters i dels algutzirs: a Jacob Galseran, tot i protestar enèrgicament, li van fer "aprensio (...) dels llibres vells que ell tenia alli en la perada per vendrer per no esser lissit a ningun corredor vendrer per ells mateixos"[675]. Amb tot, caldria contrastar aquesta hipòtesi sobre l'augment de la conflictivitat entre els professionals de l'imprès amb una investigació aprofundida en la documentació de la Reial Audiència (plets civils), els registres municipals i els gremials. No es pot qüestionar, però, que els litigis entre llibreters i impressors marcaren decisivament el curs de l'edició del darrer terç del segle XVII i els primers anys del XVIII, amb una nova generació d'estampers distinta a la que havia protagonitzat la Guerra dels Segadors: eren individus aliens a la impremta o que exercien o simultanejaven altres oficis, com ara el tipògraf Rafel Figueró, paraire des de 1679; Josep Forcada, notari reial col·legiat i propietari del taller que havia pertangut a Llorenç Déu; Jacinto Andreu, antic escudeller; Francesc Cays, mestre daguer; entre d'altres[676]. Alguns d'aquests noms van reclamar reiteradament el dret de la venda pública de llibres i foren els impulsors

[673] AHPB, Jeroni Guiu, *Manual*, 1684-1685, lligall 2, ff. 114v-119v.
[674] AHPB, Jeroni Brotons, *Manual*, 1705-1706, lligall 10, ff. 49-50. A Orta li foren confiscats quatre llibres en foli enquadernats en pergamí ("Hipocrates medici"; "Dictionarium grecu et latinu"; "Roberto Contarini medici"; "Loci medicine comunis Francisci Valleriola"; i "Galeni in secunda clasis"). També consta que aquest sastre i robavellaire va vendre un llibre d'Arnau de Vilanova a Jaume Montserrat, un estudiant de medicina. Segons el propi Orta, no cometia cap delicte en vendre llibres vells, però s'avenia a penyorar "unas manegas de sati de mostras negre a forradas de tafeta negre". El 1701, la seva casa ja havia estat visitada pels cònsols de la Confraria dels Llibreters i l'havien advertit que no vengués llibres enquadernats, ni vells ni nous, i per això se l'amenaçà de confiscar-li els volums que li trobessin i d'imposar-li una multa de 50 rals: AHPB, Jeroni Guiu, *Manual*, 1700-1702, lligall 1, ff. 195v-197.
[675] AHPB, Jeroni Guiu, *Manual 1699-1702*, lligall 1, ff. 216-217r.
[676] J. BURGOS, "Privilegios de imprenta..." op. cit., p. 269, n. 33.

d'una nova Confraria de Sant Joan, civil i política, que tanta resistència va generar entre els professionals del llibre.

En efecte, Rafel Figueró, Jacinto Andreu, Antoni Lacavalleria i disset "estampers pràctichs" més demanaren als consellers de Barcelona poder formar una confraria amb el mateix reconeixement que la resta de les existents a la ciutat. Apel·laren al "bé públic" i argumentaren que sense regulacions qualsevol persona, encara que fos inhàbil, podia exercir d'impressor. Aquesta situació era inacceptable, ja que l'art de l'estampa era més una "operació intel·lectual" que no pas "manual", és a dir, segons els tipògrafs la noblesa i liberalitat del seu ofici l'allunyaven de qualsevol connotació d'art mecànica[677]. Els fruits de la impremta eren universals: els llibres i papers sortits de les premses expandien tots els sabers, les ciències divines i religioses, les arts liberals, els recursos dels governs en temps de pau i de guerra, l'administració de justícia, etcètera. Considerant tots aquests beneficis, els estampers suplicaren l'aprovació d'una sèrie de capítols i ordinacions per a la creació d'un col·legi. Les disposicions contemplaven la institució de la figura del mestre de taller, la regulació de l'aprenentatge, les diverses taxes, els oficis divins deguts a sant Joan ante Portam Latinam i el govern del col·legi o comunitat a través dels càrrecs d'administradors i clavari. Aquesta petició, que pouava –entre d'altres fonts– d'un *Discurso legal, histórico y político* (1675) de Melchor de Cabrera Núñez de Guzmán[678], fou discutida pel Trentenari a l'estiu de 1676 però la resposta del Consell fou desfavorable als estampers[679].

Sens dubte, la Confraria dels Llibreters compartí amb satisfacció la decisió del Consell de Trenta-sis i va prosseguir les actuacions contra els impressors (llavors un col·lectiu format per una vintena de persones) amb una defensa ferma dels privilegis corporatius a la Reial Audiència. Els estampers, però, no es donaren per vençuts i

[677] Cf. A. CAYUELA, "Alonso Pérez et la «libropesía»: aspects du commerce de librairie dans la première moitié du XVIIe siècle à Madrid ", *Bulletin Hispanique*, 104, 2 (2002), pp. 645-655; i V. INFANTES, "La apología de la imprenta de Gonzalo de Ayala. Un texto desconocido en un pleito de impresores del Siglo de Oro", *Cuadernos Bibliográficos*, 44 (1982), pp. 33-47.

[678] M. de CABRERA NÚÑEZ DE GUZMÁN, *Discurso legal, histórico y político en prueba del origen, progresos, utilidad, nobleza y excelencias del arte de la imprent*a, Madrid, Imprenta de Lucas Antonio de Bedmar, 1675 [ed. facsímil: Madrid, 1993, amb una introducció d'Amalia Sarriá Rueda].

[679] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1676, ff. 169-171. La petició dels estampers es pot veure reproduïda a González Sugrañes, *Contribució a la historia...* op. cit., pp. 154-162; *Rúbriques de Bruniquer. Cerimonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona. Publicat per acord i a despeses de l'Excm. Ajuntament Constitucional i iniciat pels il·lustres senyors regidors D. Francesc Carreras i Candi i D. Bartomeu Gunyalons i Bou en comissió del mateix Excel·lentíssim Ajuntament*, Barcelona, Imprenta d'Henrich i companyia, 1916, vol. 5, p. 258.

denunciaren davant dels consellers les ordinacions de Sant Jeroni que estimaven més abusives, sobretot que no els era permès de vendre públicament tant els llibres manufacturats "en llurs estampas" com "los que faran venir de altres regnes", enquadernats o sense enquadernar[680]; una petició que ja havia estat rebutjada per la Reial Audiència a finals de 1671 o al juny de 1677. Els consellers decidiren examinar aquesta qüestió el novembre de 1678 i tant els confrares de Sant Joan com els de Sant Jeroni foren autoritzats a presentar memorials jurídics. Segons els tipògrafs, el comerç públic de llibres i d'altres impresos corresponia més a les persones que els manufacturaven que no pas als llibreters o "relligadors" –mot utilitzat en sentit intencionadament pejoratiu– i no entrarien en contradicció amb les ordinacions de 1553. La venda pública, doncs, no afectaria les normes de *nihil innovando* garantides per la Reial Audiència i que la Confraria de Sant Jeroni emprava, de manera implícita i explícita, en els plets. La defensa dels estampers, en síntesi, es fonamentà en dos grans arguments –diguem-ne– semàntics i pròpiament jurídics: en el primer cas, mitjançant cites erudites d'autors des de la Tardoantiguitat (Cassiodor, *Variae*, *Liber* 11) fins als lexicògrafs moderns (Ambrogio Calepino), s'intentà demostrar que la fabricació de llibres corresponia a la seva impressió i no a l'operació de relligar-los; entre els arguments jurídics per sostenir la venda pública es recorregué a autoritats com Xammar o Fontanella[681]. Per la seva banda, la confraria dels llibreters va respondre amb una extensa justificació, la qual signaren dos doctors en ambdós drets i fou redactada en castellà per assolir una major publicitat, objectiu que sembla que s'acomplí –un d'aquests documents impresos, per exemple, arribà a mans dels mercaders de llibres de Madrid i avui es conserva a l'Archivo de la Hermandad de San Gerónimo–. Els llibreters catalans reivindicaren l'antiguitat de la confraria, la noblesa del seu ofici molt anterior a l'estampa i, sobretot, que "su exercicio proprio es vender libros". Així, respongueren a les al·legacions dels impressors, tant als arguments lexicogràfics sobre el terme *bibliopola* (Calepino, Beyerlinck, Covarrubias) com als jurídics (Fontanella, Cáncer, Xammar)[682]. En un altre document, publicat en català, a més de denigrar els impressors pels seus oficis mecànics (escudeller, gorreter), per ser estranys al món de

[680] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1678, ff. 287v-288. Les reivindicacions dels impressors reproduïdes per González Sugrañes, *Contribució a la historia*... op. cit., pp. 163-167.

[681] *Molt Illustre Senyor, La pretensiò que los impressors, ò estampers de la present ciutat tenen* (...), [Barcelona, s.n., 1678?]. Memorial signat per Melchior Prous.

[682] *Jesus, Maria, Joseph, con san Geronymo doctor maximo, patron de la Cofradia de los Libreros de la presente ciudad de Barcelona. Justificacion del drecho* [sic] *que asiste á dicha cofradria*, Barcelona, Antonio Ferrer y Balthasar Ferrer, por Pedro Pablo Matheu, 1678. Document signat per Josef Toda i Felix Graells.

l'estampa (notari reial) o fins i tot en un cas per l'origen forà ("de nació francès")[683], defensaven que sols la Confraria dels Llibreters estava autoritzada a la venda pública de llibres i així era garantit per les seves ordinacions i per diverses sentències reials des del segle XVI fins al present[684]. Llibreters i estampers, en definitiva, intentaven excloure's mútuament del negoci de la venda de llibres i d'altres materials; com ja va observar el professor Pere Molas, efectivament l'afinitat entre dos gremis –una confraria i una germandat per a l'època– es traduïa en rivalitats profundes. En aquesta pugna de 1678, de nou, la Confraria de Sant Jeroni va tornar a prevaler sobre els interessos dels impressors[685].

Molt més propici per als confrares de Sant Joan es mostrà l'any 1684, quan per fi aconseguiren formar una confraria privilegiada amb unes ordinacions reconegudes per les autoritats municipals. El triomf, però, fou efímer. A la primavera d'aquell any, diversos estampers suplicaren la instauració d'una confraria civicopolítica i el Consell ordinari de Trenta-sis celebrat el 20 d'abril va iniciar els passos per a l'examen d'aquest assumpte. Tanmateix, la deliberació va haver d'esperar a causa de la guerra entre França i Espanya: l'avanç de les tropes franceses en territori català i el setge de Girona es convertiren en les preocupacions peremptòries. El procés fou repress aviat i, malgrat el rebuig dels llibreters, el 26 de maig fou erigida la "Confraria de Estampers sots invocació de sant Joan ante Portam Latinam"[686], tot i que amb caràcter retroactiu: es considerà instituïda des del 20 d'abril. Les ordinacions presentaven diferències prou notables en comparació de les sol·licitades durant la dècada anterior: ja no feien referència a la denominació de "col·legi" i es posava més èmfasi en els aspectes tècnics de l'ofici que no en l'administració interna de la confraria. Dos capítols de les noves ordinacions mereixen ésser destacats: la prohibició que els mestres confrares regentessin estampes alienes (cap. 20) i la venda pública de llibres no cosits i encolats (cap. 22). La primera mesura no sols perjudicava els llibreters que tenien estampa pròpia (Anton i Baltasar Ferrer, Josep Moyà) sinó també una institució com els jesuïtes: l'antiga impremta de Mathevat, regentada per distints administradors, era dels Pares de la

[683] El tipògraf Antoni Lacavalleria, fill de francès, AHPB, Bonaventura Torres, *Manual de Testaments*, 1682-1702, lligall 24, ff. 217-220v. Novament, agraïm al professor J. Burgos la referència.
[684] *Molt illustre senyor. A noticia dels consols, y Confraria de S. Geroni dels Llibaters de la present ciutat, ha pervingut que Joseph Forcada* (...) [Barcelona, s.n., 1678].
[685] AHCB, Consellers, *Bosses de Deliberacions*, 1678-1682, 16-XI-1678.
[686] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1684, ff. 158-159. La súplica dels impressors, inserida entre aquests folis, transcrita per González Sugrañes, *Contribució a la historia*... op. cit., pp. 182-184.

Companyia de Jesús. En canvi, el segon capítol es podia interpretar com una concessió –forçosa– als confrares de Sant Jeroni per intentar no vulnerar els seus estatuts[687]. Com era de preveure, l'aprovació de la Confraria de Sant Joan ante Portam Latinam i el seu regiment no havia estat gens senzill. En un memorial signat per Pedro de Potau, sens dubte elaborat a instància dels llibreters, s'exposaren diverses raons perquè la pretesa confraria fos rebutjada. Accedir a la petició dels estampers, "poch assosegada en sos animos", equivaldria a reduir la impremta a una simple art mecànica i servil. Conservar les antigues confraries era just, però no pas crear-ne de noves i instituir "monopolis" perniciosos per al "bè públich" i a la formació de companyies comercials d'homes de negoci i fortuna –que, en teoria, podrien contrarestar la importació de llibres italians, francesos i d'altres indrets–. Aquesta exposició, gairebé "preil·lustrada", pouava arguments de Fontanella, Xammar, Niccolò Loseo i exemples extrets de la història romana. La tesi de fons era ben diàfana: "la estampa era art liberal, que qualsevol persona la pot exercir, y que no deu ser prohibida, ni reduhida à confraria"[688]. La noblesa de l'art de la impremta, "digna de moltas honras y alabanças", ja havia estat demostrada per Fontanella i altres advocats el 1638, en un memorial a favor de l'exercici d'impressor –en realitat administrador del propi taller– per part del mercader Sebastià de Cormellas contra la Llotja de Mar[689], però es diferia en la seva interpretació: si durant la dècada de 1670 els estampers havien defensat la seva art com a liberal per demanar la instauració d'un col·legi, ara el mateix argument era emprat pels seus detractors per evitar la formació de la confraria, mentre que els tipògrafs havien abandonat aquesta estratègia[690]. Amb tot, aquest memorial de 1684 no va impedir la fundació de la confraria dels impressors.

---

[687] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1684, entre ff. 203v-204. Ordinacions reproduïdes per González Sugrañes, *Contribució a la historia*… op. cit., pp. 192-197.

[688] *Molt Illustre Senyor. Tenint noticia algunas personas de la present ciutat, que antes de air, que co*[*n*]*tavem als 20 del corrent mes de abril, se ajuntave Trentenari, a efecte de despedir una suplica de alguns impressors, en que demanaven se formès Confraria de Impressors en la present Ciutat* (…) [Barcelona, s.n., 1684]. Memorial signat per Pedro de Potau.

[689] *Memorial en dret de Sabestia* [sic] *de Cormellas contra los Consols, y Consell de Vint de la Llotja del Mar de la present ciutat de Barcelona 1638*. En Barcelona, en la estampa de Sabestia [sic] de Cormellas, 1638. Signen Pallares V.I.D., Riera V.I.D., Queralt V.I.D., Franciscus Marti V.I.D., Franciscus Marti iunior, Franciscus Llauger V.I.D., Fontanella, De Paz, Vidal V.I.D.

[690] La consideració de la impremta com a "art liberal" realment es convertí en una arma de doble tall. En una disputa posterior i de signe molt diferent, quan un grup de tipògrafs va demanar la inhabilitació de Joan Pau Martí com a estamper oficial del Consell de Cent perquè era llibreter d'ofici, la defensa de Martí argumentava que "lo tenir estampa, y fer treballar en ella, es tant lliberal, com ho es lo mateix art de estampar, ò impressor, y de calitat es tant noble, com digna de moltas alabanças, y perçò qualsevol estament de personas por exercir, y fer exercir aquella sens perjudicarse en poch, ni en molt à las prerrogativas de son estament, etiam per noble que sia, (...)", *Excelentissim senyor. Per la renuncia que*

El rebuig dels llibreters a la nova realitat del món editorial barceloní fou tenaç mitjançant dues vies legals: les súpliques presentades davant del Trentenari i la via judicial a la Reial Audiència. Els mercaders de llibres s'oposaven al monopoli de l'estampa concedit a la Confraria de Sant Joan promoguda per sis amos d'impremta elevats a la categoria de mestres: Jacint Andreu i Josep Llopis (oficials componedors), Vicens Surià, Rafel Figueró i Joan Jolis (premsistes) i Antoni Lacavalleria. Segons els mercaders de llibres, la impremta era una art liberal exercida per mecànics que contradeia les ordinacions de la Confraria de Sant Jeroni de 1553: ningú que no fos llibreter podia vendre llibres públicament ni relligats ni sense relligar, ordinació incompatible amb l'esmentat capítol 22 dels confrares estampers. Per aquesta raó, els llibreters demanaven que la Confraria de Sant Joan fos revocada o almenys moderades les seves atribucions. A la Reial Audiència, diversos mestres llibreters com Anton i Baltasar Ferrer, Josep Moyà, Joan Terresanchez, Francisco Llopis i altres van sostenir distints plets, en general per defensar que, no obstant les ordinacions de Sant Joan, els era lícit estampar i tenir impremta a la Ciutat Comtal i vegueria ja que disposaven de taller abans del 20 d'abril de 1684 i, al cap i a la fi, la impremta era "art liberal"[691]. Per la seva part, els confrares de Sant Joan no s'oposaven a les "estampes parades" legítimament abans d'aquella data, sempre que els seus possessors o administradors paguessin els talls i taxes de la nova confraria, com així ho feien el notari Josep Forcada i la viuda Teresa Cormellas. Els problemes dels confrares estampers, però, no es reduïen a la resistència dels mercaders de llibres sinó que també havien de fer front als tipògrafs que desitjaven treballar per lliure com Jaume Cays, a qui la prohibició d'administrar tallers aliens faria minvar de manera substancial els seus ingressos. El plet entre Cays i la Confraria de Sant Joan, favorable als confrares, no havia finalitzat del tot quan, a l'estiu de 1685, el Consell de Trenta-sis va procedir a examinar de nou l'existència de la confraria dels estampers a causa de tota aquesta conflictivitat entre els oficis. Una comissió de quatre persones, adoptant els arguments dels llibreters, va dictaminar que la confraria en qüestió era contrària a la "utilitat, y benefici públich" i el 31 de juliol el Trentenari va extingir-la: l'hegemonia de la llibreria sobre la impremta va ser novament

feu lo doctor Josep Cormellas en ma, y podèr dels excelentissims senyors concellers, (...), Barcelona, en la estampa de Joan Pau Marti, llibrater y estamper. Al final del document: "Altissimus. Balart".

[691] ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 12772.

reconeguda pels consellers[692]. La Confraria de Sant Joan retornà a la germandat assistencial primigènia, una forma que podia acontentar els oficials impressors, però no els amos dels tallers que havien aconseguit dotar-la de contingut jurídic i polític. Així, davant de la desafecció dels amos, els oficials demanaren noves ordinacions a les autoritats i el 23 de setembre de 1696 fou instituïda la renovació de la germandat[693].

Les tensions entre llibreters i impressors, com hem exposat, foren els aspectes més visibles de les relacions entre els professionals de l'imprès, sobretot a partir de la darreria del segle XVII. Tanmateix, la col·laboració per defensar interessos compartits matisa una imatge que podria resultar massa monocroma. Un exemple de principis del Set-cents, que serà desenvolupat en pàgines ulteriors (epígraf 2.4.), ajudarà a enriquir aquesta caracterització del món editorial barceloní. No és un cas escollit a l'atzar de la documentació municipal o de la Reial Audiència sinó de gran rellevància, no només per a l'estampa catalana durant la Guerra de Successió sinó també per a la premsa d'aquells convulsos anys: el nomenament com a tipògrafs reials de Rafael Figueró, pare i fill, i el subsegüent conflicte suscitat entre aquests impressors d'una banda, i els companys d'ofici i els confrares de Sant Jeroni, de l'altra. L'arxiduc Carles va concedir als Figueró el títol d'estampers del rei i els garantí l'exclusivitat sobre algunes obres de gran circulació i també sobre la premsa periòdica i ocasional. Els altres impressors i principalment els llibreters s'hi oposaren de forma tenaç, tot i que sense obtenir els fruits desitjats: la revocació del privilegi. Amb l'acabament de la guerra, el tipògraf reial filipista a Barcelona fou l'impressor i llibreter Josep Texidó. Amb ell, el món editorial barceloní entrava en una altra època marcada per una prolongada crisi gremial i tres fets decisius, com ha indicat Burgos: la implantació de la legislació castellana de la impremta; l'existència del gremi dels llibreters; i el privilegi sobre les obres d'ensenyament atorgat a la Universitat de Cervera i la clausura de tots els estudis universitaris[694].

---

[692] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1685, ff. 183v-184. Els impresos de les Confraries de Sant Jeroni i Sant Joan inserits entre aquests folis. La supressió de la confraria dels estampers: AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1685, ff. 217-218. Part de la documentació generada es pot veure reproduïda a González Sugrañes, *Contribució a la historia*… op. cit., pp. 198-209; *Rúbriques de Bruniquer*... op. cit., vol. 5, p. 263.

[693] *Novas ordinacions, fetas per lo bon govern, y administraciò de la Germandat, que los oficials impressors de la present ciutat de Barcelona, fundaren, è instituhiren sots invocaciò de sant Joan Evangelista y al seu martyri de Ante Portam Latinam. En diada de 11 de janer 1632 y ara novament renovadas per dita Germandat als 23 de setembre del any 1696 sent administradors, Joan Batista Altès, y Miquel Domenjò* [Barcelona, s.n., 1696].

[694] J. BURGOS, "Privilegios de imprenta..." op. cit., p. 261.

5.2. El marc legislatiu: els controls de l'edició

L'edició barcelonina del Sis-cents no sols es veié definida per un seguit de disputes i de col·laboracions, de caràcter jurídic i comercial, entre llibreters i impressors sinó que també va veure's sotmesa a la intervenció dels distints poders civils i eclesiàstics: fos mitjançant el mecenatge i la protecció dispensada a autors i editors o bé a través de la censura i les concessions de llicències i privilegis sobre les publicacions tipogràfiques. Ambdues qüestions, els incentius i els controls, distribuïts i aplicats per les mateixes autoritats, són fonamentals per comprendre els condicionants que regien el món editorial del Principat, les oportunitats i les restriccions –si es vol– que oferien tant l'estímul oficial a la impressió com el marc legal que la regulava. Amb tot, no és gens fàcil traçar-ne la història i tampoc no és la nostra intenció dedicar massa espai a uns temes que requeririen investigacions específiques; ben al contrari, només deixar anotada la incidència del mecenatge i dels encàrrecs institucionals abans de descriure els controls exercits sobre els productes menors de les estampes.

Les institucions polítiques de la terra, l'Església, l'administració virregnal i la Reial Audiència eren grans consumidores i alhora generadores de tot tipus de materials impresos com ara memorials i al·legacions jurídiques, bans, cartells, ordinacions, sermons, cartes reials i dels representants dels organismes catalans, etcètera. No sorprèn, doncs, que la Generalitat disposés d'un tipògraf propi mentre que el Consell de Cent instituís la figura de l'impressor de la ciutat amb un doble objectiu: d'una banda, imprimir documents d'ús intern i, de l'altra, dotar de la publicitat necessària determinats textos oficials i estampar grans quantitats de papers d'ús pràctic i immediat com ara cartilles per a la crida del sometent o "boletas" per a l'administració dels forments. En efecte, més que els encàrrecs d'obres voluminoses o les ajudes concedides als autors per finançar edicions de llibres, eren els productes menors generats pel poder els que ocupaven les premses. Fou en aquesta mena d'activitat editorial que el Consell de Cent va sobresortir en particular, fins al punt que "la consulta de los libros de cuentas del *clavari* –escriu Carlos Pizarro– demuestra que la mayor parte de la producción tipográfica municipal a partir de 1631 está formada por impresos menores de utilidad jurídica y política, tales como ordenaciones, edictos, memoriales y alegaciones

jurídicas, pleitos, cartas reales y relaciones de sucesos"[695]. No podia ser d'altra manera: la necessitat de rebre i de difondre informació política, jurídica o d'altra naturalesa s'havia anat incrementant en el transcurs de l'edat moderna. Així, com Barcelona i els Matevat, els quals publicaven en qualitat d'estampers "de la ciutat y sa universitat"[696], altres universitats catalanes també van disposar de tipògrafs propis: a Lleida, els paers acudien al taller d'Enric Castany per a imprimir els documents requerits pel Consell General[697]. Ara bé, tot aquest impuls a l'edició no es limitava als canals oficials sinó que s'hi afegien els que podríem qualificar d'"indirectes" o "oficiosos" com, per exemple, el més que probable estímul a la impressió d'un bon nombre de plecs sobre bandolers per part de les autoritats virregnals[698], uns papers a cavall de la propaganda i de la informació.

Llicència i privilegi

En qualsevol cas, la majoria dels productes més amunt esmentats, tant els publicats per voluntat de les autoritats com els també impresos per al benefici dels editors, havien de sotmetre's a la legislació vigent abans de veure la llum. Certament, el control de l'edició no era una qüestió secundària, ja que l'art de l'estampa podia actuar com a auxiliar del poder però també en constituïa una amenaça potencial[699]. "Parafraseando a Buscayolo –escriu Fernando Bouza–, podemos decir que *correr*

[695] C. PIZARRO, "Imprenta y gobierno…" op.cit., p. 143. Sobre els impressors oficials la Ciutat de Barcelona vide el capítol 3.

[696] El juliol de 1631, Sebastià Matevat havia estat nomenat per aquest nou càrrec, *Rúbriques de Bruniquer*... op. cit., vol. 3, p. 31.

[697] M. JIMÉNEZ CATALÁN, *La imprenta en Lérida. Ensayo bibliográfico (1479-1917)*, ed. dirigida per L. González, equip editor M. A. Aguado i M. Llovera, Lleida, 1997, p. 32.

[698] X. TORRES, *Nyerros i cadells. Bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*, Barcelona, 1993, p. 40; P. BALSALOBRE, "Plecs solts poètics catalans dels segles XVI i XVII relatius al bandolerisme. Un inventari", *Llengua i literatura*, 9 (1998), pp. 315-316. Com va escriure Antoni Comas sobre un parell de cobles cinccentistes, "És possible que en aquests dos plecs de cobles [les *Cobles* de Pere Giberga i les *Cobles fetes sobre la justícia i cruel mort d'Antoni Roca*] hi hagi, ultra l'adulació al virrei, l'eco d'unes consignes dictades per l'autoritat i que els autors s'encarregaven de difondre a fi de crear un estat d'opinió entre el poble contrari a l'activitat dels bandolers i favorable a les mesures preses contra ells. Ens trobem, segurament, davant un cas de literatura dirigida", A. COMAS, *Història de la literatura catalana. Part moderna*, dins M. de Riquer (dir.), *Història de la literatura catalana*, Barcelona, 1964, vol. IV, p. 309; Cf. J. FUSTER, *El bandolerisme català. II. La llegenda*, Barcelona, 1963, pp. 24-30.

[699] G. MINOIS, *Censure et culture sous l'Ancien Régime*, París, 1995; J. K. SAWYER, *Printed poison. Pamphlet propaganda, faction politics, and the public sphere in early seventeenth-century France*, Berkeley - Los Angeles - Oxford, 1990, p. 21, p. 6. Cf. F. MOUREAU, "Censure, information et opinion publique dans la France des Lumières", dins diversos autors, *L'information à l'époque moderne. Actes du Colloque de 1999*, París, 2001, pp. 161-163; i H. DUCCINI, *Faire voir, faire croire. L'opinion publique sous Louis XIII*, Seyssel, 2003, pp. 18 i 35-42.

impreso favorece la publicidad de un texto reconocible, completo, idéntico, autorizado. Si los autores podían beneficiar de un medio que ofrecía estas posibilidades, lograr dichas condiciones era una exigencia para los poderes público en algunas de sus actividades. Administración, propaganda interior y exterior, censura religiosa, control ideológico…, encontraron en la mecánica tipográfica un magnífico aliado"[700]. Tanmateix, els distints regnes hispànics, com a integrants d'una "monarquia composta" (John H. Elliott), es caracteritzaven per posseir unes normes legals sobre la impremta diferents per a cada entitat, com ho exemplifica perfectament la Pragmàtica de Valladolid de 1558: aquesta llei vedava la introducció a Castella dels llibres provinents de l'exterior, la veïna Corona d'Aragó inclosa, sense la llicència reial i del Consejo[701]. Tan sols les prohibicions inquisitorials afectaven el conjunt dels territoris[702]. Així, per exemple, mentre que a València es prohibí la venda d'una "carta nova" que s'havia imprès sobre una terrible inundació sevillana (1626), no succeí el mateix a Barcelona. El dietarista Pere Joan Porcar ens informa d'aquest episodi a la capital del seu regne amb les paraules següents:

"*Riu de Sevilla* / Divendres a 23 i dissabte a 24 de giner 1626 vingué lo riu de Sevilla a tan gran que destruí tres parts de l'arraval i ciutat, i per ço ser tan gran lo dany no deixaren vendre la carta nova que havien estampat, i lo mateix acontengué en la ciutat de Salamanca lo que féu lo riu i no han volgut estampar-ho."[703]

---

[700] F. BOUZA, "Para qué imprimir. De autores, público, impresores y manuscritos en el Siglo de Oro", *Cuadernos de Historia Moderna*, 18 (1997), p. 50.

[701] *Novísima Recopilación de las Leyes de España*, Madrid, 1805, tom IV, llibre VIII, títol XVI, llei III, pp. 123-125. Per a una visió recent i de conjunt del marc legal de l'edició a Espanya i als territoris americans que, tot i centrar-se en el llibre, també s'ocupa de la premsa, vide F. DE LOS REYES GÓMEZ, *El libro en España y América. Legislación y censura (siglos XV-XVIII)*, 2 vols., Madrid, 2000.

[702] La Inquisició s'ocupava tant dels impresos publicats a Espanya com dels estrangers que eren introduïts a la península i als territoris sota el domini hispànic. Així, per exemple, "In 1573 the Venetian agent at Madrid relates that the Huguenots had sent to the Spanish colonies men and books to corrupt not only the Indians but the half-breed Spaniards who were easily led astray, and on its account all commerce with the Indies had been prohibited to the Germans and even to the subjects of Philip II in the Low Countries", H. Ch. LEA *Chapters from the religious history of Spain connected with the Inquisition. Censorhip of the press. Mystics and illuminati. Endemoniadas. El Santo Niño de La Guardia. Brianda de Bardaxí*, Nova York, 1967 [1890], p. 29. La Inquisició, tal com l'ha descrit Eugenio Asensio per al temps de Felip IV i d'Olivares, era un instrument útil i flexible "que se plegaba ante presiones del ambiente y el poder", E. ASENSIO, "Censura inquisitorial de libros en los siglos XVI y XVII. Fluctuaciones. Decadencia", dins *El libro antiguo español. Actas del primer Coloquio Internacional (Madrid, 18 al 20 de diciembre de 1986)*, a cura de M. L. López-Vidriero i P. M. Cátedra, Salamanca-Madrid, 1988, p. 29; Per a una visió general de la censura i els controls inquisitorials vide, entre d'altres, F. BETHENCOURT, *La Inquisición en la época moderna. España, Portugal, Italia, siglos XV-XIX*, traducció de l'ed. portuguesa F. Palomo, Madrid, 1997, pp. 253-268; i M. INFELISE, "La censure dans les pays méditerranéens, 1600-1750", dins H. Bots i F. Waquet (eds.), *Commercium literarium, 1600-1750. La communication dans la République des Lettres. Conférences des colloques tenus à Paris* [*en*] *1992 et à Nimègue* [*en*] *1993*, Amsterdam, 1994, pp. 261-279.

[703] P. J. PORCAR, *Coses esdevengudes en la ciutat i regne de València (dietari, 1589-1628)*, selecció, transcripció i pròleg de F. Garcia Garcia, València, 1983, p. 262.

Per contra, a la Ciutat Comtal, els fullets impresos sobre la crescuda del riu a Sevilla no foren recollits per les autoritats catalanes, malgrat que una de les relacions que va aparèixer, i que Jeroni Pujades va incorporar en el seu *Dietari* (com també fra Gaspar Vicens al tom primer de les *Memorias del succehit* entre 1608 i 1639), criticava prou durament l'actuació del govern municipal de la ciutat andalusa[704]. Així doncs, quines lleis regien el món editorial català i quins procediments de control s'exercien sobre els papers informatius?

Mentre que la legislació castellana sobre els productes majors i menors és ben coneguda, no succeeix el mateix amb la catalana abans de la Nova Planta: les abundants disposicions que ordenaven el món editorial de Castella contrasten amb la situació de Catalunya. Allí, com als altres regnes de la Corona d'Aragó, l'edició i la introducció d'impresos van gaudir d'un règim molt menys regulat i, en aparença, també més "liberal"[705]. A les Corts catalanes de 1481 el llibre fou considerat com una mercaderia, però res s'establí sobre llicències o privilegis d'impressió. La data també era molt primerenca: la censura prèvia dels llibres no seria instituïda per Innocenci VIII fins al novembre de 1487 amb la butlla *Inter multiplices*, mentre que la generalització de la supervisió episcopal no es produiria fins a partir de 1515 amb el Concili V del Laterà (sessió X, 4 de maig, *Inter Sollicitudines*). Això no obstant, tres dècades més tard, a les Corts de Montsó de 1542, l'imprès continuava essent contemplat des de la perspectiva econòmica: la darrera constitució fixava els drets d'eixida de qualsevol llibre, però no es

[704] J. PUJADES, *Dietari de Jeroni Pujades*, edició a cura de J. M. Casas Homs, Barcelona, 1976, vol. IV (1626-1630), pp. 34-35 i 283; UB, ms. 1008, ff. [253v-255] (256v-258); *Relacion cierta y verdadera de la lastimosa inundacion que a hecho el rio Guadalquivir en esta ciudad de Sevilla, y en otros lugares de la comarca, y sus perdidas. Sucedida este mes de enero deste presente año 1626. Sacada de una relacion hecha en Sevilla, y embiada a una persona principal de esta ciudad de Bacelona*, Barcelona, Sebastia[n] y Jayme Matevad, 1626. D'aquest títol, imprès "Con licencia de los Superiores", n'hem localitzat dos exemplars: UB, dins ms. 975-2 (la peça –top. 07 Ms 975 Imp 2–, conservada dins d'aquest vol. factici, és acompanyada per unes anotacions manuscrites derivades de la lectura del seu contingut) i ACN (amb una anotació manuscrita coetània: "A 7 de fevrer se·s comprada la p[rese]nt relaçio en Bar[celo]na"). Les notícies sobre la inundació sevillana també van publicar-se a la premsa francesa i a l'anglesa, per exemple: *The continuation of our weekley newes* (...) Printed at London for the Mercurius Britannicus, 1626 (IV-1626, "printed according to the copies which have beene printed both in Cordova and in Paris with license of their Superiors").

[705] J. RUBIÓ, *Llibreters i impressors*... op. cit., p. 166. Cf. P. BOHIGAS, "Un memorial sobre importació de llibres al Regne de Castella", *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, 4 (1978), p. 256; i *Memorial dado por Juan Serrano de Bargas, maestro impressor de libros en Sevilla, en julio de 1625*, sobre los excessos de libros, transcripció de Jesús Domínguez Bordona, separata de *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* (1926), pp. 224-227.

precisava res sobre el control dels continguts[706]. Molt probablement, en els exàmens dels llibres i d'alguns papers més modestos se seguien les normes del dret canònic i, en conseqüència, la censura prèvia era l'eclesiàstica (episcopal i dels ordes), la qual es veié reforçada amb el Concili de Trento: a la quarta sessió conciliar celebrada el 8 d'abril de 1546 fou decretat que els llibres de matèria religiosa fossin examinats i aprovats per l'Ordinari[707] abans de la publicació, i si el seu autor pertanyia al clergat regular, calia obtenir també la llicència dels Superiors[708]. Aquesta norma, doncs, tingué gran transcendència per al món editorial, no només perquè establia els responsables de la supervisió dels llibres a l'Europa catòlica sinó també per la seva extensió als papers menors i a la primera premsa. I si els impresos, essencialment els llibres, provenien "de Alemaña, ò de Francia, ò de otras partes donde ay hereges, no se sufren ve[n]der en España que primero no sean referendados en el tribunal de la Santa Inquisicion, y dada licencia de vendellos, por la sospecha grande que ay por venir de tierras donde ay hereges"[709]. Corresponia, en canvi, a les màximes autoritats civils la concessió de privilegis d'impressió: atorgats pel monarca o pel lloctinent general de Catalunya per a un àmbit geogràfic concret, tenien la finalitat de garantir la publicació exclusiva d'una obra durant un cert període de temps, usualment una dècada per als llibres[710] i una durada molt menor per a les cartes i relacions: en general, des d'uns mesos fins a un trienni; per exemple, el virrei Hernando de Toledo va atorgar al llibreter barceloní Pau

[706] *Ordinations sobre les Generalitats y Casa de la Deputatio d*[*e*]*l Principat de Cathalunya: fetes en les Corts generals, celebrades p*[*er*] *la Sacra Cesarea Catholica, y Reyal Magestat d*[*e*]*l emperador do*[*n*] *Carlos rey d*[*e*] *Castella d'Arago &c compte d*[*e*] *Barcelona d*[*e*] *Rossello y Cerdanya: en la vila de Mo*[*n*]*ço en lany MDXLII*, [Barcelona], Fonch estampat les presents ordinations dels se[n]yors deputats y capitols d[e] cort, en casa d[e] Jaume Cortey librater, a XII d[e] noe[m]bre MDLIIII, s.f.

[707] Autoritat eclesiàstica de la diòcesi. El *Dictionnaire théologique-portatif* oferia la següent definició: "On entend par ce mot l'evêque diocesain, en matiere de mariage & de bénéfices. Les grands-vicaires, comme représentant la personne de l'evêque, sont aussi compris, selon la disposition du Concile de Trente, sous le nom d'ordinaire", [Pons-Augustin Alletz] *Dictionnaire theologique-portatif, contenant l'exposition et les preuves de la révélation; de tous les dogmes de la foi; et de la morale; les points de controverse; les hérésies les plus celebres; les opinions differentes des principaux théologiens scolastiques, etde leurs plus fameuses écoles*, París, chez Didot, Nyon, Savoye, Damonneville,1766, pp. 432-433.

[708] *El Sacrosanto y Ecuménico Concilio de Trento, traducido al idioma castellano por D. Ignacio López de Ayala. Agrégase el texto latino corregido según la edición auténtica de Roma, publicada en 1564*, París, Librería de Rosa y Bouret, 1857, pp. 35-38.

[709] Fructuoso Bisbe y Vidal [pseud. de Joan Ferrer SJ], *Tratado de las comedias en el qual se declara si son licitas. y si hablando en todo rigor sera pecado mortal el representarlas, el verlas, y el consentirlas. Por Fructuoso Bisbe y Vidal doctor en entrambos Derechos. Al muy illustre y reverendissimo señor don Luys Sans Obispo de Barcelona, y del Consejo de su Magestad. Va añadido un sermon de las mascaras, y otros entretenimientos, predicado en S. Maria de la Mar por el venerable P. Diego Perez de piadosa memoria predicador apostolico. Año 1618.* Con privilegio, en Barcelona, por Geronymo Margarit, y a su costa, 1618, cap. IX ("Que las comedias malas abriero[n] puerta para las heregias en algunos Reynos"), f. 55r-v.

[710] J. M. MADURELL, "Licencias reales para la impresión y venta de libros (1519-1705)", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, t. LXXII, 1-2 (1964-1965), p. 112.

Cortey un privilegi de dos mesos (des del 16 de novembre de 1571) per a un fullet sobre la batalla de Lepant[711].

Però quins procediments de control s'aplicaven als papers menors del Principat a més dels decrets tridentins i d'alguns rars privilegis ocasionals? Com era el sistema de llicències? En un document tardà, una carta de 1754, Juan Moreno, subdelegat d'impremtes de Catalunya, informava a Juan Curiel, el seu superior, sobre la concessió de llicències en aquest territori abans de 1716, tant les que afectaven als llibres com als impresos menors. Segons Moreno, "no ay constitución ni fuero que hable de imprentas" i, en conseqüència, els impressors barcelonins seguien –sempre segons l'oficial borbònic– una "immemorial observancia" que, per als productes menors, implicava la distinció entre els fulls volanders i els textos jurídics. Per a la primera mena de documents, calia presentar els originals (sermons, relacions, etcètera) al vicari general per obtenir la llicència eclesiàstica i, tot seguit, se sol·licitava una altra aprovació al regent de l'Audiència, qui remetia el text a un examinador perquè dictaminés si el contingut podia ser ofert o no al públic. D'altra banda, per als impresos jurídics o les relacions de serveis sols es requeria la llicència del regent[712].

Com havia afirmat el subdelegat d'impremtes des de la Barcelona del Set-cents, cap constitució, en efecte, regia les impremtes. Tanmateix, més enllà de les pràctiques aparentment consuetudinàries, existia una legislació. D'una banda, per exemple, sabem que la Diputació del General no requeia la llicència de l'Ordinari per a fer estampar els seus propis papers. Aquesta "autonomia editorial" –per denominar-la d'alguna manera– es féu ben visible en els moments de tensió política. Vegem-ne, ni que sigui molt breument, un episodi del 1622. En aquest any, com és ben sabut, va esclatar un important conflicte institucional entre les autoritats catalanes i Joan Sentís. Aquest darrer, llavors bisbe de Barcelona, havia estat nomenat lloctinent de Catalunya per Felip IV, però atès que el monarca encara no havia acudit a jurar les constitucions al

[711] *Relacion verdadera de la victoria que Dios Nuestro Señor ha sido servido dar a la armada de la Sancta Liga contra la del turco comun enemigo de la Christiandad a la boca de Lepa*[*n*]*to a siete de octubre, año MDLXXI*, Barcelona, Pablo Cortey y Pedro Malo, 1571.

[712] AHN, *Consejos Suprimidos*, sèrie *Juzgado y Comisión de Imprentas*, llig. 50689, carta datada el 2 de novembre de 1754 a Barcelona. Agraïm al professor Javier Burgos, descobridor del document, la referència i els comentaris (vide J. BURGOS, *Imprenta y cultura del libro*... op. cit., pp. 348-349); Reproduïda a F. DE LOS REYES GÓMEZ, *El libro en España y América*… op. cit., vol. II, p. 1334, i J. GARCÍA MARTÍN, *El juzgado de imprentas y la utilidad pública. Cuerpo y alma de una monarquía vicarial*, Bilbao, 2003, pp. 172-173.

Principat, el nou virrei no fou reconegut per les institucions de la terra. La pugna es manifestà a través de les ambaixades de les parts, de pasquinades, i, és clar, per mitjà de la impressió de memorials. Així, quan les autoritats catalanes (el Consell de Cent, la Generalitat i els Braços) van voler publicar un memorial de Cort d'una dotzena de folis d'extensió en contra del jurament del bisbe com a virrei[713], el mateix Sentís es negà a concedir la llicència a la Ciutat per estampar-lo, però la Diputació el féu imprimir "ab lo señal del General", sense necessitat de l'aprovació de l'Ordinari[714].

D'altra banda, el 1573 va ser establert el requisit de llicència prèvia pel virrei Hernando de Toledo. Des d'aleshores, els impressors i els llibreters no podien imprimir ni vendre "ninguns llibres, obres ni cobles de qualsevol qualitat que sien" sense obtenir la llicència del lloctinent i sota l'amenaça d'una multa de 200 lliures per als contraventors[715]. Quina raó motivava aquest decret sobre la censura civil? La resposta, segons Henry Kamen, s'hauria de cercar en la preocupació de Felip II sobre la difusió de l'heretgia[716]. Ara bé, sembla que aquesta mesura no fou gaire observada per a les obres majors fins al començament del virregnat del duc d'Alcalà, com tampoc no es respectaven les llicències eclesiàstiques; o almenys així ho interpretava Lluís de Sanç, el bisbe de Barcelona d'aquells anys. De fet, algunes llicències o aprovacions podien ésser alterades, com ho fou, per exemple, l'aprovació de Jaume Ramon Vila (3-I-1627) per a una edició del *Compendio historial* d'Esteban de Garibay (1628)[717]. Costejada per

[713] Podria tractar-se del següent opuscle: *Memorial dels fonaments, y motius ab los quals se prova his justifica que la nominacio y deputacio de lloctinent general, pera exercir jurisdictio en lo principat de Cathalunya, comptats de Rossello y Cerdanya, no te lloch abans de hauer jurat sa magestat en la ciutat de Barcelona la carta del bovatge, los usatges de Barcelona, constitucions de Cathalunya, privilegis y immunitats, axi generals, com particulars*, en Barcelona, per Geronym Margarit, any 1622. També isqueren altres títols de menor extensió (10 f.): *Per los diputats del General de Cathalunya en defensa de la resolutio presa en la Diputatio y Casa de la Ciutat acerca la assistentia ques pretenia avien de fer al jurament del lloctinent general provehit per sa magestat ans de jurar*, en Barcelona, per Geronym Margarit, 1622. I sense peu d'impremta: *Advertiments acerca de la assistencia, ques deu fer per part de la Diputacio, y Ciutat de Barcelona lo dia q*[*ue*] *jurara lo bisbe de Barcelona com a lloctinent y capita general de sa magestat, peraque les persones, que no son versades en la facultat legal, se instruesquen, y alcansen la veritat del que se controverteix sobre dita assistencia, perço se han fet en catala, y sens allegacions, essent notori que los doctes no poden negar principis tan clars, è indubitats* [Barcelona, 1622].

[714] ACA, Consell d'Aragó, lligall 272, núm. 16 bis.

[715] ACA, reg. 4736, f. 243. Citat per J. Rubió, *Llibreters i impressors*... op. cit., p. 170, n. 259.

[716] H. KAMEN, *Cambio cultural en la sociedad del Siglo de Oro. Cataluña y Castilla, siglos XVI-XVII*, Madrid, 1998, pp. 372-373.

[717] E. de GARIBAY, *Los cuarenta libros del Compendio historial de las chronicas y universal historia de todos los reynos de España. Compuestos por Estevan de Garibay y Çamalloa, de nacion cantabro, vezino de la villa de Mondragon, de la provincia de Guipuzcoa, dividido en quatro tomos. Dirigidos al dotor Monserrate Ramon, y del Consejo de su Magestad, en el Principado de Cathaluña*. 4 t., Con licencia, impresso en Barcelona, por Sebastian de Cormellas, y à su costa, 1628.

Sebastià de Cormellas, vegem que succeí amb la "còpia de l'aprovació", autògrafa i signada, que el sacerdot Vila va preparar per aquesta edició:

"Y aquella [còpia de l'aprovació] amostra primer al s[enyo]r bisbe [Joan Sentís] y apres a Cormellas y tots la lloaren y no se·s posada de la manera que assi esta en los dits llibres sino ben different com en ells se pot veurer, y asso se·s fet sens consulta ni consentiment del dit Vila"[718]

Per manament del bisbe de Barcelona (22-VIII-1626), Joan Sentís, Vila va ocupar-se de l'aprovació de la reedició de les obres de Garibay. El prevere i erudit barceloní s'hi declarà favorable, però amb reserves, ja que, en resum, *Los quarenta libros del Compendio historial* contenien passatges que perjudicaven "la nacio cathalana" i la Corona d'Aragó. Sense les advertències necessàries als lectors i les anotacions corresponents no en recomanava la impressió a la Ciutat Comtal. Va redactar quatre versions del text, però la definitiva (3-I-1627) va aparèixer sense el consentiment de Vila i sense les seves importants reflexions sobre la discutida primacia de la seu arquebisbal de Toledo (f. 7v). A continuació de la "seva" aprovació s'hi estampà la llicència concedida pel regent Miquel Sala (10-I-1627). El text "definitiu" (o sigui, en lletra de motlle) de Vila (*Compendio historial*, t. I, ¶ 3v) no era ni tan sols un pàl·lid reflex de la versió manuscrita; per a enuig del prevere i per fortuna de Cormellas –afegim–, que si hagués seguit les seves recomanacions hauria d'haver modificat l'edició (no només destinada al mercat català, sinó també, i sobretot, al conjunt del mercat hispànic), amb el que això hauria suposat per al seu negoci (un augment dels costos editorials, més temps abans de poder comercialitzar els volums –*in 2º*–, etc.).

El 1619, al capítol C de la "crida del llibret" fou manat que "Stampers no poden stampar sens llicencia de sa Excelencia", ratificació la qual només es referia específicament a llibres "de qualsevol genero, sort, o especia sia"[719]. Significava això que es complien els tràmits per als impresos de notícies? Nominalment la resposta és del tot afirmativa: des de l'edicte del virrei Toledo, la pràctica totalitat de les relacions, cartes, avisos i noves s'estamparen amb llicència, tant civil com eclesiàstica. Aquest acatament legal es traduïa, però, en una supervisió efectiva? És complicat respondre de

[718] ACA, Monacals d'Hisenda, lligalls grans, 282, ff. [5-6v].
[719] Capítols addicionats pel duc d'Alcalà a la "crida del llibret" (ACA, AR, Reg. 5277), reproduïts per J. LALINDE, *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, pròleg de J. M. Font Rius, Barcelona, 1964, pp. 590-591.

forma categòrica, però una supervisió real sobre el conjunt de la producció informativa és improbable[720]. De fet, els virreis posteriors van haver de continuar exigint que es complís la legislació, tant la que regulava els impresos menors com, fins i tot, la dels majors: el 1626, el lloctinent i capità general Luís Díez de Aux y de Armendáriz, bisbe d'Urgell, va haver de tornar a publicar un edicte (el capítol C) prohibint que ningú estampés llibres sense la supervisió virregnal i la llicència necessària[721]. Si bé és cert que la facultat de fer crides i edictes es limitava a la duració de cada lloctinència o virregnat i, per tant, els successors en el càrrec havien de tornar a promulgar les disposicions, és prou significativa aquesta reiteració de les normes sobre els impresos.

Legislació i premsa

Com van reflectir-se, doncs, aquestes disposicions legals sobre la premsa? Durant el segle XVI, dels 47 fullets de notícies impresos a Catalunya –tant els conservats com els recollits en algun catàleg–, 29 aparegueren amb llicència, 8 sense menció, 8 no s'ha pogut determinar i 2 amb privilegi (un dels quals amb la corresponent aprovació). Dels 31 fullets que havien superat la censura, 11 senzillament figuraven "Con licencia" i 18 amb l'eclesiàstica: "Con licencia del Ordinario", un tipus de llicència que, com a Castella segons la Pragmàtica de 1558 i les Constitucions toledanes de 1583, no es limitava exclusivament als papers de temàtica religiosa sinó que també s'estenia als de continguts més mundans: batalles, cerimònies cortesanes, desastres naturals, etcètera. En alguns exemplars amb aquesta classe de llicència fins i tot hi podia constar el nom de l'examinador com, per exemple, fra Salvador Pons, "magister ex commissione

[720] Per disposició del 13 de juny de 1627, Felip IV va ordenar que "no se impriman ni estampen relaciones ni cartas, ni apologías ni panegíricos, ni gazetas ni nuevas", entre d'altres papers menors, sense les llicències necessàries del Consejo a la cort, de les "Chancillerías" o Audiències a les ciutats on n'hi haguessin, "y en los demas lugares de estos Reynos sea la licencia y aprobación de las Justicias", *Novísima Recopilación*… op. cit., tom IV, llibre VIII, títol XVI, llei IX, p. 127. Segons Javier García Martín, aquesta disposició reial –no impresa fins 1640– "es muy posible que rigiese también" a la Corona d'Aragó, J. GARCÍA MARTÍN, *El juzgado de imprentas*... op. cit., p. 171; no compartim aquesta interpretació: el text preveia la "observancia de las leyes precedentes", o sigui, lleis pròpies castellanes com, per exemple, els preus de venda (taxa) de cartilles de primeres lletres, "de cuya impresión hicimos merced á la iglesia catedral de Valladolid, y se tasaron á quatro maravedís" (Llei VI, "D. Felipe II en las Cortes de Madrid año 1594, publicadas en Valladolid en 604, pet. 37", p. 126). Sigui com sigui, si aquesta disposició fou eventualment aplicada o adaptada a Catalunya per confirmar-ho caldria localitzar-la entre la documentació virregnal i de l'Audiència.

[721] *Edictes e crides fetes, y publicades per manament del excelentissim senyor don Luys Diez de Aux y de Armendariz per la gracia de Deu y de la Santa Sede Apostolica bisbe de Urgell, conseller, loctinent y capita general de la S.C. y R.M. en lo Principat de Catalunya, y Comptats de Rossello y Cerdanya,* ab licencia, Barcelona, en la estampa de Sebastia y Jaume Matevad, 1626, s.f.

Reverendissimi Episcopi Barcinon.", qui va reconèixer una declaració d'Enric III de França impresa per Pedro Malo el 1587[722].

En el transcurs de les tres primeres dècades del Sis-cents, d'acord amb les xifres obtingudes a partir de la nostra base de dades, es publicaren més de 380 fullets no periòdics, el 87% dels quals exhibeixen una llicència a portada o a colofó: "Con licencia" o "Ab llicencia", amb i sense menció de l'Ordinari o dels Superiors. En alguns exemplars també s'hi indicaven els atorgants: "V. Paulus Pla Vi. Gene. & Offic.", "P.P. Cassador Vic. Gene.", "Vt. D. Franciscus Terre Vic. Gen. & Offic. Vt. Gallego Rns.", entre d'altres. Si l'imprès havia estat publicat prèviament en terres castellanes, podia mantenir la llicència original, però havia d'obtenir les aprovacions catalanes, com ho exemplifiquen un parell de relacions de l'any 1625: "Impresso con licencia del Consejo de su alteza, en Toledo. Y en Barcelona con licencia de los Superiores por Sebastian y Jayme Matevad, impressores de la Universidad"[723]; "Impressa en Sevilla con licencia de los Superiores. Y en Barcelona con licencia del Ordinario, en casa de Sebastian y Jayme Matevad"[724].

Foren realment concedides –i comprovades– totes les llicències que consten als fullets? O, en certa mesura, es tractava d'una fórmula tant habitual com poc contrastada que imprimien els estampers catalans? Probablement, una combinació d'ambdues qüestions, llevat de la concessió, ben autèntica i extraordinària, dels privilegis virregnals: el 1602, Joan Amelló va imprimir una relació sobre un encontre naval "Con

---

[722] *Declaracion del rey de Francia contra los lutheranos que se han retirado a Sedan, Iaments y otras tierras de la Lamuza, pertenecientes al duque de Bouillon*, Barcelona, Pedro Malo, 1587. L'examinador, Salvador Pons (c. 1547-1620), era membre de l'Orde de Predicadors, autor de diverses obres de devoció, catedràtic de Nou Testament a la Barcelona d'aquells anys i, com a professor, apareix en diverses ocasions en el Registre de Deliberacions del Consell de Cent (vide, p. ex., AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1587, f. 160). Joan Dimas Loris, el bisbe qui li havia encarregat la censura, prèviament li havia fet examinar l'obra de Jaume Felip Gibert *De figuris et grammaticis et rhetoricis compendiaria tractatio* (Barcelona, ex typographia Jacobi Cendrat, 1586).

[723] *Relacion de los sucessos de guerra entre los exercitos del rey de Francia, y duque de Saboya, con el Catolico de España, a cargo del excelentissimo señor duque de Feria. La gran batalla que se dio junto a Novara, y vitoria por España. La prision del co*[*n*]*destable de Francia, y libertad de trezientos peregrinos españoles, que avia cautivado, y victoria de la Bartolina, y otras cosas dignas de saberse. Escritas por Francisco Sanchez de Abreu, natural de Valladolid. Su fecha en Milan a dos de agosto de 1625*, impresso con licencia del Consejo de su alteza, en Toledo, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, impressores de la universidad [1625]

[724] *Relacion verdadera de la armada que se apresta en Inglaterra, y la guarda que manda su magestad se ponga en los puertos de España, particularmente en Lisboa. Tambien se da cuenta de los potentados de Alemaña que se han descubierto en favor de España,* impressa en Sevilla con licencia de los Superiores, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1625.

licencia y privilegio", però amb seguretat fou el llibreter Joan Simon qui féu els passos necessaris per a la seva obtenció, com en el cas del també mercader de llibres Francisco Alella per a un conjunt de sis epístoles franceses estampades el 1619 per Sebastià de Cormellas i per a les quals obtingué un privilegi d'un trienni. Sota l'antic règim, i com ja s'ha anat recordant, el llibreter normalment actuava com a "editor", mentre que l'impressor s'hi subordinava[725].

La situació més amunt exposada sobre les llicències d'impressió no difereix substancialment per al període comprès entre 1630 i 1660, ni en conjuntures excepcionals com fou la Guerra dels Segadors. Durant aquest conflicte es continuaren practicant els mateixos procediments sobre els papers informatius, això sí, sota unes noves autoritats: els privilegis a obres majors i menors eren concedits pels virreis francesos; precisament d'aquesta etapa es conserva un fullet prou singular on hi consta l'aprovació i el privilegi:

"23 maÿ 1641. Imprimat. cum prohibitione ‹ne› sub pena 50 ll. s. alius absque autoris licentia, h[a]ec tipis mandet. Josephus Fontanella assesor"[726]

Aquesta mena de font manuscrita, però, és rara: Josep M. Madurell només recull un sol privilegi virregnal atorgat a una relació informativa (núm. 365), mentre que la censura manuscrita prèvia a la publicació també és mal coneguda, fins i tot a l'àmbit castellà on, segons Fernando Bouza, "son contadas las censuras conservadas para la edición de

[725] *Relacion de la presa de navios, galeras, y otros vaxeles turquescos, hecha en el arcipielago, por las galeras de la Religion de San Estevan en el mes passado de mayo de MDCII* (...), Barcelona, Joan Amello, "Ve[n]dese en casa de Joan Simon", 1602. D'aquest fullet d'origen italià –estampat explícitament a Florència i a Gènova (una altra edició fou publicada a Roma per Domenico Gigliotti)–, n'existeix una edició sevillana (Fernando de Lara); *Copia de una carta que una persona principal, estrangera del Reyno de Francia, y residente en la ciudad de Paris* (...), Barcelona, Sebastian de Cormellas, "A costa de Francisco Alella librero: vendese en su misma casa", 1619. Ben entès, alguns estampers (mestres o amos d'estampes) amb recursos podien tenir les mateixes iniciatives editorials que els llibreters, com fou el cas de Sebastià de Cormellas: a més d'editar llibres "à su costa" també exportava obres majors i menors fora de Catalunya, als regnes castellans (tenia una bona relació amb els "fiscales de libros" de Madrid, Juan Berrido i Alonso Pérez).

[726] BC, ms. 503, ff. 81-90v, *Relacion, muy verdadera, de las crueldades e imposiciones del Conde Duque en toda la monarquia de España, y particularmente la depravada voluntad con que ha deseado destruyr, y aniquilar el Principado de Cataluña y ciudad de Barcelona: compuesta por Martin de Langa ciego hijo de la ciudad de Calatayud del Reyno de Aragon*. Aquest document manuscrit, amb la portada impresa, fou publicat per Jaume Mathevat el 1641 i reeditat el 1644 per Llorenç Deu. A les versions estampades sols hi apareixen les fórmules escarides de costum: "Con licencia y privilegio" (Mathevat) i "Con licencia" (Deu).

relaciones de sucesos"[727]. De totes maneres, per als instruments periòdics, les diligències aplicades no eren diferents: gasetes des de 1624, relacions tipus gaseta (1627), avisos "periòdics" (1635), la premsa periòdica de la Guerra dels Segadors (des de 1640 i almenys fins a 1647) i la recuperació i consolidació de la periodicitat a partir de la dècada de 1670 amb les gasetes dels Països Baixos. Aquest sistema de llicències, sobre fullets informatius ocasionals, seriats i periòdics, però, no sempre fou escrupolosament respectat, com ho demostren nombrosos papers periòdics sense menció de la llicència tot i que sí del nom de l'estamper, com ara Jaume Cays administrant la casa Cormellas i Rafael Figueró, o el cas invers, és a dir, l'esment de l'aprovació, el nom de la ciutat, l'any, però no del taller; ara bé, encara més notòria era la publicació de notícies sense peu d'impremta malgrat haver sortit de les premses barcelonines. En efecte, fou sobretot a partir de les acaballes de la dècada de 1670 quan s'observa un cert relaxament en la menció de les llicències d'impressió. Aquesta constatació, però, no resulta gaire sorprenent si hom considera la situació a la València sota Carles II: segons els càlculs de Francisca Aleixandre, d'un conjunt de 258 obres estudiades, 105 van aparèixer sense cap mena d'autorització, 149 sense censura civil i 124 sense l'eclesiàstica[728]. Veritablement, els editors catalans, com els valencians, no eren modèlics en el compliment de les normes de la censura, ni tan sols les nominals, encara que sembla que d'ençà del decenni de 1680 fou un fenomen global de l'edició espanyola, o almenys en determinats productes d'estampa: després d'aquesta data, segons María Cruz García de Enterría, entre els plecs de canya i cordill són "escasísimos los que llevan, ni siquiera expresada con esta escueta brevedad formularia [«Con licencia»], la licencia que se exigía"[729]. Davant d'aquesta situació, no resulta estrany que Carles II, el 8 de maig 1682, aprovés que "No se dé licencia para imprimir papel alguno, sin preceder su exámen por el tribunal á quien toque"[730]. Aquesta disposició, però, no devia ésser gaire efectiva, ja que vint-i-tres anys més tard, el 30 de

[727] J. M. MADURELL, "Licencias reales…" op. cit., p. 199; F. BOUZA, *Corre manuscrito. Una historia cultural del Siglo de Oro*, Madrid, 2001, p 167. Per a la legislació castellana sobre les relacions de successos i la premsa periòdica, vide F. DE LOS REYES GÓMEZ, "Los impresos menores en la legislación de imprenta (siglos XVI-XVIII), dins *La fiesta. Actas del II Seminario de Relaciones de Sucesos (A Coruña, 13-15 de julio de 1998)*, editades per S. López Poza i N. Pena Sueiro, Ferrol, 1999, pp. 325-338.
[728] F. ALEIXANDRE TENA, "Libro, imprenta y censores en Valencia bajo Carlos II", dins *Homenatge al Doctor Sebastià Garcia Martínez*, València, 1988, vol. II, p. 171.
[729] M.C. GARCÍA DE ENTERRÍA, *Sociedad y poesía de cordel en el Barroco*, Madrid, 1973, p.72.
[730] *Novísima Recopilación*… op. cit., tom IV, llibre VIII, títol XVI, llei X, p. 128

juny 1705, Felip V va haver d'establir que "No se imprima papel alguno sin licencia del Consejo, ó del ministro encargado de esta comision":

"Para que se guarden los autos acordados y leyes del reyno, y no se vulneren con el mas leve pretexto; mandamos, que los impresores, así de esta Corte como de las ciudades, villas y lugares de estos reynos, no impriman papel de ningun estado y calidad que sea, en especial los que fueren de extrangeros, sin expresa licencia del Consejo, ú del ministro de el á quien estuviere encargada la incumbencia de las impresiones; y que no den letras, caxas ni otros instrumentos á sus oficiales para que lo executen en casas particulares; pena, al que contraviniere, de diez años de presidio y de quinientos ducados de vellon, y que se pasará á tornar contra ellos otra severa resolucion (*aut. 22 tit. 7 lib. I R.*)"[731]

Les lleis, efectivament, continuaven exigint l'examen dels papers menors i els professionals de l'imprès podien ser castigats amb multes o, fins i tot, arrestats o empresonats si no seguien els procediments establerts, com de fet va succeir en el context de la Guerra dels Nou Anys: per ordre del marquès de Gastañaga, lloctinent i capità general del Principat, els estampers barcelonins que, sense el permís corresponent, havien anunciat una doble victòria catalana contra les tropes franceses foren arrestats a les seves cases, "los moldes de las gazetas" trencats, i els papers ja impresos destruïts[732].

Amb tot, la llicència d'impressió no era una garantia absoluta de la no intervenció ulterior dels poders polítics o eclesiàstics. Ho testimonien magníficament les vicissituds editorials d'un fullet sobre l'entrada pública de la reina d'Hongria a Barcelona el febrer de 1630. La rebuda a Maria o Mariana d'Àustria, germana de Felip IV, fou descrita en una composició en prosa pel doctor en Teologia Rafel Nogués ("Seugon"): *El magestuoso recebimiento, y famosas fiestas que en la insigne ciudad de Barcelona se han hecho a la magestad de la Serenissima Reyna de Ungria doña Maria de Austria que Dios guarde. Copia primera*. Aquest paper, com tants d'altres que celebraven l'esdeveniment, va ser imprès per Esteve Liberòs amb llicència dels Superiors, però la comparació de la "mise en page" de dos exemplars revela diferències en la disposició de

[731] *Novísima Recopilación*… op. cit., tom IV, llibre VIII, títol XVI, llei XI, p. 128.
[732] La descripció –interessada– de l'episodi dins *Utilidad publica, atendida en el Real Privilegio, que* (…) *Carlos III* (...) *otorgò a Rafael Figuerò, padre, e hijo* (…) *defendida de las quexas, que el Gremio de los Libreros de la misma ciudad de Barcelona, ha dado en el pleyto, à su instancia movido en la Real Audiencia del Principado de Cathaluña. A relacion del noble Dn. Placido de Copons y de Esquerrer* (…)*; escrivano Joseph Brossa not.; que por la verdad alegaron los abogados de dichos Figuerò* [Barcelona, s.n.], 1710, pp. 13-14.

les línies, l'accentuació, la puntuació, els reclams, entre d'altres elements, des del primer full[733]. Del relat de Nogués, doncs, se'n publicaren almenys dues versions. Certament, un episodi tan notori i fastuós va incentivar la curiositat pública, però ambdues edicions de Liberòs contenen variacions molt més significatives i que anirien més enllà de la demanda del mercat: a l'exemplar de la BC, a diferència del conservat a la UB, no s'estampà el nom del diputat militar Lluís Sentís mentre que s'hi afegí el de l'oïdor militar Francisco Canovas. Aquest "Luys Sentis" tal vegada era familiar del bisbe barceloní Joan Sentís? O el censor de papers públics homònim? Sigui com sigui, no és possible determinar quin dels dos fullets és anterior. Es tractaren d'unes omissions políticament intencionades? I, si fou així, amb quina finalitat? La visita de Maria d'Àustria, que s'allargà durant mesos en el context d'unes corts inconcluses, va provocar friccions o conflictes entre els representants del rei i els de les institucions catalanes, sobretot amb el tema de la cobertura dels consellers davant la reina[734]. Tot amb tot, fossin simples "esmenes" de l'estamper –potser forçades per les institucions de la terra– o una operació política, sembla evident que els seus coetanis havien copsat la importància de la censura de la premsa i de la difusió pública d'informació que es disseminava dins i fora del teixit urbà i social de Barcelona. En aquest darrer sentit, una de les distintes versions d'aquest fullet molt probablement fou copiada i traduïda pel jove artesà Miquel Parets a les seves memòries intitulades *De molts successos que han succeït dins Barcelona y en molts altres llochs de Catalunya, dignes de memòria*[735].

[733] Els exemplars consultats són els de la BC (F. Bon 217, amb referència antiga de l'IEC núm. 11138) i de la UB (amb una anotació manuscrita coetània, "Publicat en 20 de febrer any 1630", dins d'un volum factici, signatura B-44/3/5-71). Se'n conserven més exemplars a les institucions citades, a l'AHCB i a la Médiathèque de Montpeller (Fons Vallat) que revelen almenys una altra edició (o un estadi diferent d'una mateixa edició): el peu d'impremta d'un altre fullet de la BC hi figura "Esteban Liberós" i no "Estevan Liberòs" –document no consultat per canvis en el dipòsit de reserva–; caldria, doncs, fer-ne una lectura comparativa atenta.

[734] M. PREVOSTI, "Maria d'Hongria a Barcelona: exemple de rebuda d'un personatge reial a la Barcelona del segle XVII", *Pedralbes*, 18, II (1998), pp. 169-178.

[735] J. S. AMELANG, *The Flight of Icarus. Artisan autobiography in early modern Europe*, Stanford, 1998, p. 166; Al ms. 502 de la BC, [M. PARETS] *Sucessos particulares en Cataluña desde el año 1626 hasta el de 1660: divididos en dos libros*, una versió castellana de la crònica de Parets probablement prestada per Antoni de Bastero a Pau Ignasi de Dalmases el 1710, se citen tant el nom de Sentís (f. 26v) com el de Canovas (f. 28).

Premsa privilegiada

De totes maneres, el sistema de censura i privilegis sembla que va mantenir-se sense grans alteracions fins al 1706[736], quan l'arxiduc Carles va atorgar als Figueró, pare i fill, un ampli monopoli sobre la premsa i altres impresos, iniciant així un sistema d'exclusivitat en la publicació d'informació pública en el bàndol austriacista que perduraria fins a la caiguda de Barcelona vuit anys més tard. És cert que uns anys abans, el 1695, el tipògraf Josep Llopis havia sol·licitat al rei i al Consell d'Aragó la llicència "para que el solamente pueda imprimir en Barcelona las gacetas y relaciones"[737]. La súplica no devia ésser gaire efectiva, ja que no van pas desaparèixer ni les relacions ni les cartes dels altres tallers de la Ciutat Comtal (Rafael Figueró, Juan Jolis, la casa Matevat administrada per Joseph Casarachs, entre d'altres), com tampoc els periòdics com ara les *Noticias generales de Europa venidas a Barcelona por el correo de Flandes* (publicades, en aquesta època, per Figueró des de 1685 i, almenys, fins a 1702) i la *Gazeta de Barcelona* (Figueró, des de 1695).

Molt més important va ser el procés que s'encetà el 2 de gener de 1706, quan Carles III, qui encara no feia dos mesos que havia jurat les constitucions catalanes, va concedir als Figueró el títol d'impressors reials i el privilegi d'estampar "*gazetas, relaciones de servicios, papeles políticos, de estado, y demàs*, que de su sola inspeccion se comprehenda à nuestro impressor". Cap altra persona no podia imprimir o reimprimir aquests papers, com tampoc "oficios, y resos de los santos nuevos", "el gran Piscatore de Sarraval", entre d'altres obres majoritàriament de devoció catòlica. Aquest privilegi afectava la totalitat del territori català i tenia una validesa de deu anys[738]. La reacció conjunta dels professionals de l'imprès, de dins i de fora de la capital catalana, no es féu esperar: llibreters i impressors apel·laren a les autoritats municipals i als tres braços reunits en corts. El privilegi o reial concessió a Rafel Figueró pare i fill era contrari al "libero comers" i a les constitucions de Catalunya que el garantien, a més suposar un greuge a la utilitat pública: aquest monopoli perjudicava els estampers, els llibreters i

[736] Ben entès, aquesta i altres afirmacions sobre la legislació i la censura només han de ser preses com a provisionals, fins que un estudi aprofundit permeti resseguir una història força més complexa i, probablement, sinuosa.
[737] ACA, Consell d'Aragó, lligall 253, núm. 42.
[738] *Nos don Carlos, por la gracia de Dios, rey de Castilla, de Aragon,* (...). *Por quanto Rafael Figueró mayor, y Rafael Figueró menor, padre, y hijo, nos han representado lo mucho se han adelantado al real servicio àzia nuestra Augusta Casa,* (...) [Barcelona, s.n., 1706]. En cursiva a l'original.

encaria els productes de les premses, fins a l'extrem que els suplicants quedarien "privats del exercici de sas operacions, com es imprimir, vendrer, y comprar tots, y qualsevols generos de llibres, y demès cosas que se inprimeixen y desta manera imposibilitats de poder viurer". La súplica va ser atesa pels consellers el juny de 1706, el Consell de la Vint-i-quatrena de Corts i, per últim, la Reial Audiència[739]. Des d'un primer moment, per als mercaders de llibres i els estampers, el nomenament de tipògraf reial era només un títol que no diferia dels impressors oficials que treballaven per a la Generalitat –el mateix Figueró era estamper de la Diputació de Catalunya des de 1674– o per a la Ciutat de Barcelona i no es podia traduir en un monopoli sobre obres majors i menors a Catalunya. A l'impressor reial "pot tocar en tot cas privativè, lo imprimir las cosas tocants á la Casa, y Tesoreria Real, com son edictes, banniments, (...) y altres semblants, que˙s pagan de diners propris de sa Real Magestat (...) y ditas cosas, y no altres poden venir compresas baix lo nom de impressor real". El privilegi sobre certs llibres també era igualment discutit[740]. El procés judicial s'allargà durant cinc anys i els llibreters[741] encapçalaren l'oposició a unes concessions que consideraven incompatibles amb les lleis de la terra i amb la utilitat pública, mentre que els juristes d'ambdós tipògrafs defensaven tot el contrari en un extens –i molt valuós– memorial[742]. Amb tot, la resolució del litigi fou definitivament favorable als Figueró per sentència de l'abril de 1711: el nomenament i el privilegi reials van ser confirmats, amb l'exclusivitat

[739] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1706, ff. 86v-87v. Documentació inserida entre aquests folis; Vide M. González Sugrañes, *Contribució a la historia*... op. cit., pp. 133-144. De fet, els Figueró, gràcies al seu nomenament com a impressors reials, sembla que van provar de dificultar el treball d'altres companys, tingués o no a veure amb el camp informatiu: com denunciaren Llopis, Surià i Martí l'any 1708, els Figueró els intentaren impedir la impressió del *Fuero de la conciencia* del carmelita Valentín de la Madre de Dios, una obra per a la qual els demandants n'havien obtingut la llicència, ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 29591. El 1708 aparegué dita obra estampada "Por Joseph Llopis, en la Plaça del Angel. Vendense en la misma plaça, en casa de Juan Piferrer, y en la de Jayme Batlle à la Libreria, y a sus costas", però també una altra impressió per part dels Figueró. El títol de fray Valentín de la Madre de Dios, un manual de confessors, fou prou conegut –i, per tant, de cobejat control editorial–, almenys així es desprèn de les seves nombroses edicions i reedicions: més d'una vintena; tal vegada, també contribuí a aquesta popularitat el fet que el llibre fos, en paraules de Gérard Dufour, "la única obra erótica autorizada del siglo XVIII", G. DUFOUR, *Clero y sexto mandamiento. La confesión en la España del siglo XVIII*, Valladolid, 1996, p. 47.

[740] *Dubtes, que se ofereixen, sobre la dependencia dels estampers, y llibreters, contra Rafel Figueró* [Barcelona, s.n., 1706].

[741] El 1706, la Confraria de Sant Jeroni comptava amb més de quaranta confrares que demanaven una "altra plassa de conseller y de dos o tres del Concell de Sent". AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1706, súplica núm. 8 inserida entre els ff. 83v-84, signat "Altissimus &c. Ballart".

[742] *Utilidad publica*… op. cit.

d'imprimir les obres més amunt enumerades i la premsa periòdica *cum privatione absoluta ad alios*[743].

Així doncs, les concessions a Rafel Figueró pare i fill foren respectades per la resta dels professionals de l'imprès? En general, la resposta és afirmativa ja des de 1706, sobretot en el cas de la premsa, malgrat que els Figueró hagueren de recórrer a la Reial Audiència per fer valer el seu privilegi davant de diversos tipògrafs (Josep Texidó, Jaume Surià i Barthomeu Giralt) i llibreters (el síndic de la Confraria Anton Moyà)[744]. Figueró sènior publicava cartes i relacions almenys des de 1667, gasetes i avisos periòdics des de 1673, però havia de competir o col·laborar amb els altres impressors i llibreters com ara Jacinto Andreu, Vicens Surià, Martí Gelabert, Jaume Cays i Francisco Guasch, entre d'altres. A partir del nomenament com a tipògraf del rei, junt amb el seu fill Rafel Figueró Jolis, es féu amb el mercat de la informació de Catalunya i de les illes –a Mallorca treballava amb l'impressor local Miquel Cerdà i Antich–, part de l'hispànic i fins i tot de l'exportació a Itàlia i a Portugal. Amb aquests tipògrafs reials barcelonins, i també de la Santa Croada, va produir-se, doncs, un canvi important en el món editorial del Principat: la introducció del sistema de privilegis reials que va comportar el monopoli sobre obres de gran difusió (els citats "oficios, y resos de los santos nuevos" per exemple) i el control de la premsa periòdica i d'altres instruments informatius (relacions, cartes).

El procés és similar a l'ocorregut a França set dècades abans: el 1631 Théophraste Renaudot[745] va fundar la cèlebre *Gazette* sota la protecció de Richelieu i el suport del

---

[743] *Regia sententia lata in Aula* (...) *Reverendi Cancellarii, referente nob. D. Placido de Copons et de Esquerrer regio senatore dignissimo in causa Syndici Confratriae Bibliopolarum Civitatis Barcinonae ex una, et patrem, ac filium Raphaelem Figueró typographos domini nostri regis* (...), *ex altera partibus. Scriba dictae causae Josepho Brossa not.* [Barcelona, s.n., 1711].

[744] ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 16661. A més de les al·legacions contingudes dins del citat plet, iniciat a l'octubre de 1706, vide els arguments dels llibreters recollits en el següent memorial (9 de maig de 1709): *Juris municipalis breve propugnaculum pro consulibus, et Confratria Bibliopolarum, praesentis civitatis Barcin. contra Raphaëlem Figueró patrem, & filium typographos, ejusdem civitatis. In causa pendenti, sub examine nob. don Placidi de Copons et de Esquerrer, Regia Audientiae meritissimi senatoris. Actuarius Josephus Brossa*. Barcinonae [Barcelona], ex typ. Josephi Llopis (...) [1709]. El resultat de tot plegat fou que la Reial Audiència va ratificar el privilegi reial concedit als Figueró en una sentència del 22 d'abril de 1711: ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 16661 i *Regia sententia lata in Aula*... op. cit.

[745] Sobre Renaudot, vide G. GILLES DE LA TOURETTE, *Théophraste Renaudot d'après des documents inédites*, París, Librairie Plon, E. Plon, Nourrit et Cie. imprimeurs-éditeurs, 1884; H. M. SOLOMON, *Public welfare, science and propaganda in seventeenth century France. The innovations of Théophraste Renaudot*, Princeton, 1972; Ch. BAILLY, *Théophraste Renaudot. Un homme d'influence au temps de Louis XIII et de la Fronde*, [París], 1987; "Théophraste Renaudot, l'homme, le médecin, le journaliste,

poder a través dels privilegis li permeté imposar-se sobre la comunitat de llibreters i d'impressors parisencs i controlar la publicació i difusió de la informació (1633). Dos anys més tard, el seu monopoli sobre els instruments periòdics s'estengué als fullets ocasionals[746]. Aquest sistema de censura, de privilegis i, també, de control cultural dissenyat per Richelieu i Mazarin, va assolir el seu apogeu sota Jean-Baptiste Colbert, "au point qu'il semble légitime de parler de «colbertisme culturel», à l'instar du colbertisme économique"[747]. A partir del decenni de 1680, altres mesures complementàries tendiren a incrementar la vigilància de l'edició francesa en general, situació que afavorí els llibreters parisencs, "plus faciles à surveiller": la consolidació del sistema de privilegis d'impressió, la distinció estricta d'oficis, les enquestes sobre les impremtes o les llicències als "colporteurs". Es toleraren alguns periòdics estrangers, però el món editorial fou dominat per París, amb els responsables de la *Gazette* autoritzant les reimpressions provincials del seu setmanari –en part per evitar edicions contrafetes–[748].

A Castella, els intents erràtics de crear un sistema privilegiat semblant al francès s'havien anat succeint des de 1661 amb Joan Josep d'Àustria i la *Gazeta Nueva*. El 1701, Felip V va confirmar a Juan de Goyeneche el privilegi d'imprimir la *Gazeta de Madrid*[749], un monopoli –no exempt de respostes, impugnacions i contravencions–[750] sobre les notícies generals i polítiques. I durant la Guerra de Successió l'estamper i "editor" Antonio Bizarrón enviava els impresos perquè fossin aprovats per José de Grimaldo i el Consejo de Estado[751], o sigui, pel que fou el responsable de la Secretaria

---

1586-1986: Colloque tenu le 29 novembre 1986", *Cahiers de l'Institut Français de Press*, 1 (1987); K. WELLMAN, *Making science social. The conferences of Théophraste Renaudot, 1633-1642*, Norman, 2003; *Théophraste Renaudot (1586-1653). Père des journalistes et médecin des pauvres*. [Publicat per la] Direction des Archives de France, Centre historique des Archives nationales. Corpus de textos establert, presentat i anotat per Gérard Jubert, París, 2005; i G. FEYEL, "Théophraste Renaudot", dins *Dictionnaire des journalistes (*1600-1789), 677, consultable a http://dictionnaire-journalistes.gazettes18e.fr/journaliste/677-theophraste-renaudot (darrera consulta 20-II-2012).

[746] G. FEYEL, *L'annonce et la nouvelle. La presse d'information en France sous l'Ancien Régime (1630-1788)*, Oxford, 2000, p. 170; S. HAFFEMAYER, *L'information dans la France du XVIIe siècle. La Gazette de Renaudot de 1647 à 1663*, París, 2002, pp. 17-18.

[747] G. MINOIS, *Censure*... op. cit., p. 137.

[748] J.-P. VITTU, "«Le peuple est fort curieux de nouvelles»: l'information périodique dans la France des années 1690", *Studies on Voltaire & the Eighteenth Century*, 320 (1994), pp. 106-107.

[749] AHN, *Consejos*, llig. 51629, 7. Privilegi per imprimir gasetes i relacions, Barcelona, 22-X-1701 (fou ratificat el 1725).

[750] Per exemple, AHN, *Consejos*, llig. 26563, Exp. 1 [sign. antiga: llig. 746], el fiscal del rei i l'Hospital General de Madrid contra Juan de Goyeneche sobre el privilegi que es concedeix a l'Hospital per estampar la gaseta, 1709. Plet registrat en el *Libro de Matrícula*: *Consejos*, L. 3199.

[751] AHN, *Consejo de Estado*, llig. 2902.

del Despatx de Guerra i Hisenda i per l'organisme que supervisava l'edició d'aquest tipus de materials menors i majors (i que, val a dir, en alguna ocasió fou objecte de burla o de crítica, directa i indirecta, en la literatura publicística)[752]. Certament, llavors, en el transcurs d'aquell conflicte (peninsular i internacional) i en la immediata postguerra, el control informatiu era més important o necessari que mai: relacions, cartes i gasetes eren llegides per ambdós bàndols per conèixer els moviments de les tropes; i durant la Guerra de la Quàdruple Aliança (1718-1720) no només calia eliminar els papers espargits per l'enemic sinó que també era essencial assegurar la fidelitat dels vassalls (prou dubtosa als antics regnes de la Corona d'Aragó). No ens hauria de sorprendre, doncs, que el mateix nét de Lluís XIV ordenés la redacció i l'aprovació de relacions d'actualitat, tant breus (de les batalles per exemple) com en forma de llibre (campanyes militars, entrades públiques, viatges, etc.).

A la Catalunya austriacista, d'ençà de la concessió de l'arxiduc, els Figueró foren els únics tipògrafs autoritzats a estampar premsa periòdica: les *Noticias generales de Europa venidas à Barcelona*, *Avisos de diferentes partes*, etcètera, i, en especial, la *Gazeta de Barcelona –Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona* el 1713–. Ara bé, el seu control de l'estampació de la informació pública no es limitava a aquestes publicacions sinó que també comprenia la majoria de fullets de notícies no periòdics, així com les relacions seriades. Llevat d'alguns fullets problemàtics sense nom d'impressor, només cinc tallers manufacturaven premsa sense periodicitat regular a la Catalunya dels Habsburg: a Barcelona, Joan Pau Martí en qualitat d'estamper oficial de la ciutat, Jaume Surià, Joan Jolis –parent dels Figueró– i Francisco Guasch; i a Girona, el llibreter i impressor Francisco Oliva. La concessió als impressors del rei, per descomptat, no va sobreviure a la Guerra de Successió.

Acabada la pugna entre l'arxiduc Carles i Felip d'Anjou, el nou tipògraf reial a la Barcelona borbònica fou Josep Teixidó –també Teixidò o Texidò–, el qual imprimia les gasetes periòdiques "con licencia y privilegio", mentre que a la ciutat de Girona va ser Gabriel Brò qui obtingué el privilegi d'imprimir les publicacions oficials, "libros, gazetas y demás papeles" (1711), gràcies –segons Enric Mirambell– al seu origen

[752] Per exemple, en una anònima *Epistola familiar, y suasoria, exortando à un amigo à que no se meta en hablar lo que no entiende* [sl, sn, 1701], p. 7 (citem a partir de l'exemplar conservat a la BC, F. Bon. 2893). També dins UPF, [*Varios papeles curiosos*, manuscrit –"Libro segundo de varios" llegim en la introducció–], IUHJVV - Res 4, top. ZX1720z.L52.

francès i a haver sofert persecució per part dels partidaris de l'arxiduc[753]. No obstant això, molt més significatiu per al món editorial i de la manufactura de la premsa catalana va ser la unificació legislativa imposada per Felip V[754]: des d'aleshores, les llicències i els privilegis atorgats pel Consejo de Castilla van adquirir la mateixa validesa per al conjunt dels territoris peninsulars sota la dinastia borbònica. Amb altres paraules, va produir-se, doncs, el que podríem qualificar de "Nova Planta de la impremta". Només Navarra va restar al marge de la centralització de llicències per part del Consejo. A l'antiga Corona d'Aragó, però, els professionals de l'imprès van gaudir de dues concessions: en primer lloc, les llicències d'impressió d'alguns impresos menors i fulls volanders van continuar en mans de l'Audiència; i, segonament, l'acceptació d'un corrector d'originals per a cada regne[755]. Aquesta relativa flexibilitat del sistema permetia que els editors no haguessin de realitzar tots els tràmits a Madrid i, alhora, evidenciava la gran importància que tenien els productes més humils per als tallers catalans. Tanmateix, tals pràctiques finalitzaren legalment amb la Reial Cèdula de 12 de desembre de 1749, la qual establia que calia presentar el manuscrit al Consejo de Castilla o al tribunal pertinent si es tractava d'un text legal. Aquesta disposició, reunida a la *Novísima Recopilación de las Leyes de España* i vigent fins a la fi de l'Antic Règim, preveia el següent:

> "la pena de doscientos ducados y privacion perpetua de oficio á los impresores, que executen la impresion de los referidos papeles, por pequeños que sean, sin que ántes les hayan entregado la certificacion con la licencia arriba expresada; y se declararán incursos en la misma multa al autor, y á las demás personas que soliciten la impresion, y concurran á formar los papeles"[756]

Malgrat tot, a Barcelona la llei no va ser completament acatada fins després del nomenament de Juan Curiel com a jutge d'impremtes (1752)[757]. Aleshores,

---

[753] E. MIRAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, pròleg de J. M. Marquès, Girona, 1988, pp. 55-56 i 104-105. Vide, també, el nostre capítol 8.
[754] *Novísima Recopilación*… op. cit., tom IV, llibre VIII, títol XVI, llei XIII, p. 129. Vide també AHN, *Consejos*, lligall 50627 (Reial Cèdul·la, 17-XII-1716).
[755] J. MOLL, "Implantació de la legislació castellana..." op. cit., pp. 165-169.
[756] *Novísima Recopilación*… op. cit., tom IV, llibre VIII, títol XVI, llei XIX, pp. 131-132.
[757] Vide J. BURGOS, *Imprenta y cultura del libro*... op. cit., pp. 355-356. Sobre Curiel (i les seves reformes) vide també P. ESCOLANO DE ARRIETA, *Practica del Consejo Real en el despacho de los negocios consultivos, instructivos y contenciosos: con distincion de los que pertenecen al consejo pleno, ó á cada sala en particular: y las formulas de las cedulas, provisiones y certificaciones respectivas: dividida en dos tomos. Obra postuma de don Pedro Escolano de Arrieta, caballero pensionado de la distinguida Orden de Carlos III del Consejo de S.M. su secretario escribano de Camara mas antiguo y gobierno del Consejo*. Con licencia en Madrid, en la imprenta de la viuda é hijo de Marin. Año de MDCCXCVI, t. I, pp. 414, 421 et passim; A. RUMEU DE ARMAS, *Historia de la censura literaria*

les romanalles del sistema autòcton del control de l'edició foren definitivament suprimides.

gubernativa en España. Historia, legislación, procedimientos (…), pròleg de S. Magariños Torres, Madrid, 1940, pp. 33-46; Á. GONZÁLEZ PALENCIA, *El sevillano don Juan Curiel, juez de imprentas*, Sevilla, 1945; E. GÓMEZ-REINO y CARNOTA, *Aproximación histórica al derecho de la imprenta y de la prensa en España (1480-1966)*, Madrid, 1977, p. 40; P.-J. GUINARD, *La presse espagnole de 1737 à 1791. Formation et signification d'un genre*, París, 1973, pp. 25, 36, 41, 63, 77 i 130; F. DE LOS REYES GÓMEZ, *El libro en España y América*… op. cit., vol. I, pp. 254, 381, 409, 476, 477-539 et passim; J. BRAGADO LORENZO i C. CARO LÓPEZ, "La censura gubernativa en el siglo XVIII", *Hispania*, 64, 2, 217 (2004), pp. 577-587; i M. TORREMOCHA i M.ª Á. SOBALER, "Juan Curiel, autor del manuscrito", dins *Compendio de los felizes progresos de la Vniversidad de Salamanca de Juan Curiel (1717)*, Salamanca, 2012, pp. 13-34.

6. LA MANUFACTURA DE LA PREMSA: ASPECTES FORMALS I MATERIALS

L'any 1589, a la *Descripción de las excelencias de la muy insigne ciudad de Barcelona*, Dionís Jeroni Jorba afirmava que a la capital catalana "Ay ta[m]bien muchos libreros, cerca de la plaça de Santiago en medio de la ciudad, y copia increible de libros no menos que en Paris, Tolosa, y Salamanca, en tanto que la gente forastera se admira"[758]. Tanmateix, a Barcelona no sols hi havia llibres sinó també altres impresos molt més humils que Jorba va ometre. Certament, després de lloar l'abundància de llibres, i la fabricació de vidres dignes de Venècia, entre d'altres mercaderies, no podia esmentar papers tan poc valorats com eren les cobles, les oracions o els fullets informatius. Tampoc no tenia gaire espai en un volum tan breu, "en tres dias (assi es) començado y acabado", i que desitjava oferir a un visitant il·lustre, l'arquebisbe de Sevilla don Rodrigo de Castro, qui probablement estaria més interessat per la història de Barcelona que no pas pels productes tipogràfics de jornada. La premsa, però, era una mercaderia abundant tant a les llibreries com als tallers d'impremta i, a l'època que Jorba escrivia, ja gaudia d'una implantació secular. En efecte, Barcelona fou el principal centre editorial de Catalunya i una de les capitals informatives de la península Ibèrica. D'ençà de la darreria del segle XV, les seves impremtes estamparen una gran quantitat de fullets ocasionals als quals s'hi afegiren, durant el primer quart del XVII, les publicacions periòdiques. Com eren materialment aquests papers? De quines parts es componien? Quant costaven? En aquest capítol pretenem oferir respostes a aquestes i a altres qüestions a l'entorn de la manufactura de la premsa de l'edat moderna, des dels seus inicis fins a l'endemà de la Guerra de Successió, la qual no només va suposar la fi de les llibertats catalanes sinó també de l'edició pròpia de la notícia al Principat amb la implantació de la legislació castellana de la impremta.

---

[758] D. J. JORBA, *Descripcion de las excellencias de la muy insigne ciudad de Barcelona. Hecha por* (...). *Dirigida a los muy Illustres Señores Consejeros della, en el año de 1589. Van añadidas otras curiosidades en esta segunda impression, con las proezas de los inclytos condes de Barcelona, y una descripcion de la montaña de nuestra Señora de Montserrate*, Barcinone [Barcelona], apud Hubertum Gotardum, 1589, f. 25. Una primera edició d'aquesta obra, traduïda del llatí al castellà per Joan Miquel de Rosers, havia estat impresa el 1585 pel mateix Hubert Gotard. Vide també BNE, ms. 1721: *Descripcion de la insigne ciudad de Barcelona. Compuesta por Dionisio Jeronimo de Jorba, caballero, y doctor en derechos, barcelones. Traducida de latin en castellano por Joan Miguel de Rosers vecino de la dicha ciudad* (59 f.); i AHCB, ms. B-146.

L'anàlisi d'un nombre superior als 2000 impresos ocasionals i periòdics apareguts entre 1500 i 1720 permet descriure els aspectes materials de la premsa catalana, des dels títols més usuals fins als peus d'impremta passant pels formats predominants. En aquest període, els estampers catalans, especialment barcelonins, produïren gairebé 1400 fullets ocasionals: un miler de relacions, unes 340 cartes, 28 avisos, 12 noves i més d'una trentena de notícies. I dins de la categoria dels instruments periòdics, les impremtes de la Ciutat Comtal estamparen uns 700 lliuraments del gènere gaseta (gasetes, notícies, avisos) i relacions tipus gaseta. Xifres, recordem-ho de nou, que corresponen només als exemplars conservats o identificats, o sigui, una mínima part del total publicat. En qualsevol cas, el nombre que ha sobreviscut –tornem-ho a assenyalar– és molt considerable i més que suficient per a caracteritzar de manera sòlida la premsa catalana. A les línies que segueixen, per tant, descriurem materialment els papers informatius seguint l'ordre ideal del producte acabat, és a dir, començant pel títol i finalitzant amb el darrer full, sense oblidar els tiratges i els preus.

6.1. Els títols

Els títols dels papers informatius, dins del grup dels ocasionals, solien ser relativament llargs, expressius i intentaven atreure l'atenció o despertar la curiositat dels potencials consumidors i, sobretot, dels compradors[759]. En general, sintetitzaven el contingut principal del text informatiu, insistint tant en la novetat de l'esdeveniment com en la seva autenticitat[760], a més de contenir el nom de l'autor en cas de ser revelat o dades complementàries a manera de subtítol: per exemple, indicacions sobre la traducció ("traduzida de lengua italiana, en nuestro vulgar romance por Jacomo Baldo", "traduyda de frances en cathala") o el nombre de lliuraments ("copia tercera"). Aquesta

[759] Cf. R. CHARTIER, "Los «ocasionales». La ahorcada milagrosamente salvada", dins id., *Libros, lecturas y lectores en la Edad Moderna*, versió cast. de M. Armiño, Madrid, 1993, pp. 208-209; N. PENA SUEIRO, "El título en las «Relaciones de sucesos»", dins *La fiesta. Actas del II Seminario de Relaciones de Sucesos (A Coruña, 13-15 de julio de 1998)*, editades per S. López Poza i N. Pena Sueiro, Ferrol, 1999, pp. 293-302.

[760] Per exemple, *Relacion nueva, verdadera, y muy differente de las que hasta agora se han impresso, donde se trata por estenso de los solenes recebimientos, fiestas y autos, que a su Catolica Magestad del Rey don Felipe nuestro señor, y principes han hecho en la entrada del Reyno de Portugal las ciudades de Elvas, Estremos, y Evora. Con todo lo que su magestad respondio en lengua portuguesa al alcalde mayor de Lisboa, y regidores, prometiendo guardarles sus fueros, leyes, privilegios y hazerles mercedes. Embiada oy a 8 de junio de la corte a un cavallero desta ciudad*, Barcelona, Gabriel Graells, "vendese en la Libreria en casa de Miguel Gracian", 1619. Sobre la qüestió de la "veracitat" vide el nostre capítol 4.

voluntat d'oferir la màxima informació ja des dels encapçalaments dels fullets, a vegades farcits d'adjectius altisonants o emfàtics, fou la tendència general de bell antuvi, tot i algun exponent cinccentista amb reminiscències medievals[761]. Fins i tot alguns títols arribaren als límits de la prolongació lèxica informativa, com ara una *Desseada carta, y segunda relacion venida de Roma en que se avisa como siempre va en aumento la nueva religion militar de la Concepcion de la Virgen santissima* (...), un fullet imprès per Estevan Liberos el 1624 amb un títol de 148 mots; o, també, un *Maravilloso concurso de muchas, y grandes vitorias que han tenido las armas christianas contra el turco al fin de la presente campaña* (...): una relació aparentment barcelonina de 1685 sobre la Guerra austroturca amb un encapçalament de 210 paraules. La concisió, en canvi, fou excepcional, amb escassos títols inferiors a 20 mots, com una *Relacio del estat de las cosas de Rossello, y de la vila de Perpinya* (Barcelona, Pere Lacavalleria, 1642) o una *Copia de una carta escrita de Paris, a un cavaller desta ciutat* (Barcelona, Antoni Lacavalleria, 1649).

Gairebé tant important com el contingut del títol era la seva composició tipogràfica, la qual ajudava a reforçar visualment l'estratègia editorial destinada a fomentar l'adquisició dels fulls volanders gràcies a una fàcil identificació: el títol ocupava la portada[762] o una part més o menys extensa de l'anvers del primer full, amb una disposició en sentit decreixent, és a dir, normalment les dues o tres primeres línies eren impreses amb majúscules i amb un cos major, mentre que les línies següents amb minúscules i amb un cos que podia anar disminuint de manera progressiva per a facilitar la "mise en page". El resultat podia ser més o menys uniforme o bé força similar a una

[761] *Aqui se contiene cierta co*[*n*]*fession que Brianda Perez ha hecho a los señores de Granada, y siendo preguntada ha descubierto grandes y estraños secretos que los moros tenian para su alçamiento*, Barcelona, [Claudi Bornat, c. 1573]. Es tracta d'un fullet "popular", més poètic que no pas informatiu, sobre la revolta morisca de Las Alpujarras. La tradició dels manuscrits medievals consistia en la inclusió del títol a l'incipit o a l'epístola-dedicatòria, un sistema que –segons José Simón Díaz– encara pervivia a les acaballes del segle XVI, com a l'exemplar en qüestió: el títol corresponia al tòpic de la iniciació del text. Vide J. SIMÓN DÍAZ, "El título en el libro español antiguo", dins *Homenaje a don Agustín Millares Carlo*, [Las Palmas], 1975, t. I, p. 310; i, del mateix autor, *El libro español antiguo. Análisis de su estructura*, Kassel, 1983, pp. 45-46. Ara bé, aquest sistema, en els plecs solts poètics, va sobreviure almenys fins a la darreria del Sis-cents (per exemple, Palau 14330). Un altre exemple poètic similiar, en ple Sis-cents, és el següent: *Aqui se refiere brevemente y con toda brevedad un caso muy estraño, sucedido en la ciudad de Sevilla este presente año en que se da cuenta como unos hombres diero*[*n*] *en una locura, y frenesi estraño, que fue querer alçarse con aquella ciudad, y hazerse reyes y señores della, conjurando para ello a todos los mas que podian. Dizese del modo que fueron descubiertos, y el justo castigo que les dio. Compuesto por Juan Nyon*, Barcelona, Estevan Liberos, 1621.

[762] L'absència de portada, molt freqüent, s'explica per la necessitat d'estalviar paper en els productes menors, "puesto que la cara entera de un pliego o dos dedicada a unos pocos datos no es rentable", F. DE LOS REYES GÓMEZ, "Estructura formal del libro antiguo", dins M. J. Pedraza, Y. Clemente i F. de los Reyes, *El libro antiguo*, Madrid, 2003, p. 226.

composició –truncada– "en cul de llàntia" o "en cul de vas". Certament, un ús hàbil de la tipografia era fonamental i, ben sovint, es veia acompanyada amb petits gravats xilogràfics (creus de Malta, vinyetes, etc.), unes característiques compartides amb la literatura de canya i cordill. Des d'una perspectiva actual, els títols i aquests usos tipogràfics equivaldrien als "titulars" de la premsa diària seleccionats pels periodistes o pels responsables editorials. Però qui s'ocupava de decidir el títol d'un fullet ocasional? És molt probable que fos l'"editor" (impressor o llibreter) qui escollia o modificava els títols i no pas –o almenys no amb tanta freqüència– l'autor o el traductor, tot i que la seva llibertat es podia veure més limitada quan es tractava de la impressió de textos oficials per ordre de les autoritats. És cert que l'editor podia emprar el títol ja ofert per altres companys d'ofici, com en una *Relacion verdadera de la presa que las galeras de Venecia han alcançado de las de Tunez, y Argel, à 13 de julio año 1638* impresa a Barcelona per Sebastian y Jayme Matevad i a Tarragona per Gabriel Roberto, o bé en el cas d'algunes relacions de la Guerra dels Segadors estampades per diversos impressors barcelonins i lleidatans l'any 1641. Ara bé, el títol també podia ser alterat, des de l'afegitó d'alguns adjectius atraients (en molts casos, superlatius com "verissima", "notable", etcètera) fins a reescriptures més profundes; així, per exemple, partint de la mateixa font oficial (un text del mariscal La Mothe-Houdancourt enviat als representants catalans), els tipògrafs Jaume Romeu i Jaume Mathevat van anunciar la victòria catalanofrancesa d'Almenar de manera molt diferent: *Relacio verdadera de la victoria alcansada a Almanar a vuyt de noembre de mil siscents quaranta hu* (Romeu) i *Relacio molt verdadera de la victoria que ha tingut la nostra armada catalana y francesa contra lo exercit del rey de Castella en la vila de Almenar a vuyt de noembre de 1641* (Mathevat)[763].

Alguns dels fenòmens o estratègies comercials descrits pels papers d'aparició irregular es repeteixen en les relacions tipus gaseta i en alguns plecs seriats, però no així en la premsa genuïnament periòdica: les gasetes de la dècada de 1670 en endavant disposaven de títols uniformes succints, com ara la *Gazeta de Amsterdam* (1673), les *Noticias generals de Europa venidas a Barcelona por el correo de Flandes* (des de 1684), entre d'altres. Ja no s'anunciava un sol episodi de l'actualitat sinó que se

[763] En aquest cas, les alteracions textuals afectaren molt més que l'encapçalament: Mathevat (impressor de la Ciutat de Barcelona) no va imprimir el nom o la signatura del mariscal francès, mentre que Romeu va suprimir alguns passatges del text epistolar oficial.

subministrava informació regular sobre múltiples esdeveniments en una geografia molt àmplia i per a uns lectors amb certes possibilitats econòmiques –almenys si desitjaven adquirir tots o una bona part dels lliuraments periòdics–. De fet, el tipus de públic(s) a qui anaven adreçats aquests productes condicionava els títols: mentre que els ocasionals podien ser consumits per persones de tota condició i, com a fulls volanders, divulgats de viva veu pels venedors gràcies a encapçalaments atractius, la premsa periòdica es dirigia d'una manera especial a una clientela més fidel i amb un major contacte amb la cultura escrita.

6.2. Format i extensió

A continuació del títol dels fullets ocasionals, a diferència de la majoria de publicacions periòdiques, el "curiós lector" (o lectora) acostumava a trobar-hi un gravat i, en ocasions, el peu d'impremta i la llicència (en lletra cursiva). Tanmateix, abans de detallar aquests elements cal descriure altres aspectes igual de significatius però que solen passar molt més desapercebuts, fins i tot entre els estudiosos, a saber: el format de la premsa, la seva extensió (el nombre de fulls o de pàgines), així com el suport material (el paper) i els tipus mòbils utilitzats.

Un 93% del conjunt de fullets no periòdics compresos entre 1500 i 1720 van ser estampats en format quart. Segueix el foli amb un 5% (aprox.), l'octau amb menys de vint d'exemplars i, per últim, una desena de títols les dimensions dels quals no hem aconseguit determinar[764]. El predomini del quart, dins de les variacions pròpies en les dimensions (quart major i menor), és fins i tot encara més elevat en la premsa periòdica: totes les relacions tipus gaseta, les gasetes, els avisos, les noves i les notícies presenten aquest format. La preferència dels tallers tipogràfics per una mida intermèdia com el quart s'explica perquè, a més d'ésser molt manejable, possibilitava una producció elevada a costos baixos o moderats i, en conseqüència, l'editor podia recuperar amb més rapidesa la suma econòmica invertida: el paper, com veurem, era una de les despeses

[764] Els formats dels impresos, llibres o fullets, depenia de la manera i del nombre de plegatges efectuats sobre el paper artesanal, normalment un full de 32 x 44 cm, i la posició resultant de la taca d'aigua. Tanmateix, avui dia existeixen grans variacions en el moment d'establir les mesures màximes i mínimes dels formats segons els països; Vide J. MARTÍNEZ DE SOUSA, *Diccionario de bibliología y de ciencias afines*, Gijón, 2004, pp. 433-435; i P. GASKELL, *Nueva introducción a la bibliografía material*, Gijón, 1999, pp. 100-108. Per la nostra part, hem optat per la següent convenció: 2º tots els exemplars superiors a 26 cm d'alt; 4º de 18 a 26 cm; i 8º els fullets inferiors a 18 cm i superiors a 15 cm.

més oneroses per als tallers tipogràfics i el seu estalvi era essencial. Per raons anàlogues, el nombre de fulls de cada exemplar era també limitat: més del 60% dels ocasionals ocupaven 2 fulls (4 pàgines) i al voltant del 31% el doble (8 pàgines), és a dir, mig i un plec respectivament, mentre que les extensions superiors són testimonials (més d'una vuitantena de títols de 6 fulls o més) i les d'un sol full gairebé inexistents. L'extensió de la premsa periòdica també oscil·lava entre 2 i 4 fulls. Molt probablement, aquesta relativa moderació en els fulls emprats feia innecessària numerar-los: la major part dels papers d'aparició irregular no van ser ni foliats ni tampoc paginats més enllà d'una quarantena de títols. En canvi, i per remarcar la continuïtat en els lliuraments, alguns periòdics sí que veieren els seus marges foliats i, sobretot, paginats: la *Gazeta* (Barcelona, Jaume Romeu, 1641, foliada), les *Novas ordinarias del primer de juny mil siscents quaranta hu* (Barcelona, Jaume Romeu, 1641, paginada) o les *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Francia* (Barcelona, Rafael Figuerò, 1686-1690, distints lliuraments paginats).

En síntesi, el format *in-quarto* i un nombre reduït de fulls o de pàgines no només foren dues de les principals característiques materials dels instruments informatius catalans, sinó també dels hispànics i de bona part dels europeus en general: per exemple, *La Gazette*, el periòdic francès fundat per Théophraste Renaudot el 1631 i integrat per dos fascicles (les *Nouvelles Ordinaires* i la *Gazette*), va utilitzar aquest format (148 x 223 mm) i un nombre mesurat de pàgines (4), de tal manera que semblava predisposat a la difusió per "colportage" des de bon principi i, alhora, es distingia dels anteriors "canards" (ocasionals sobre fets extraordinaris) impresos en octau i amb un conjunt de fulls que variava de 6 a 16[765].

6.3. El paper

La tercera característica material, tant o més important com les anteriors –les quals s'hi subordinaven–, era el paper emprat per a la impressió dels fullets informatius, un

[765] G. FEYEL, *L'annonce et la nouvelle. La presse d'information en France sous l'Ancien Régime (1630-1788)*, Oxford, 2000, pp. 149-151; S. HAFFEMAYER, *L'information dans la France du XVIIe siècle. La Gazette de Renaudot de 1647 à 1663*, París, 2002, pp. 18-19; J.-P. SEGUIN, *L'information en France avant le périodique. 517 canards imprimés entre 1529 et 1631*, París, 1964, p. 11.

element que constituïa la despesa bàsica dels estampers i dels llibreters[766]. No sorprèn, doncs, que en les ordinacions de la Confraria de Sant Jeroni hi figurés el procediment per a la compra del paper als mercaders per tal d'intentar garantir una certa igualtat econòmica entre els confrares: cap llibreter no podia adquirir més de cinquanta raimes dins de la vegueria de Barcelona sense informar els cònsols[767]. El preu del paper no era, certament, una qüestió secundària, ni per al negoci editorial ni tampoc per als governants: tant l'autoritat virregnal com la Generalitat de Catalunya van regular els preus a través de tarifaris, fos en resposta a les conseqüències econòmiques de la Guerra dels Segadors (1653 i 1655) o per tractar-se d'una mercaderia que entrava dins dels drets del General. Amb tot, el suport material dels plecs de notícies no ha estat un tema gaire analitzat.

Alguns estudiosos han descrit el paper usat en la manufactura dels ocasionals com d'escassa qualitat, però aquesta mena d'afirmació no es recolza suficientment en les evidències arxivístiques i materials –els mateixos instruments conservats– ni és adequada per a qualificar la totalitat de la producció dels instruments informatius. Per contra, ja el 1973, en la caracterització de la "infraestructura" de la literatura de canya i cordill de l'època moderna –gènere materialment afí a la premsa coetània–, María Cruz García de Enterría va assenyalar que la classe de paper dels plecs del segle XVII era, en la major part dels casos, idèntica a la dels llibres[768]. Els materials menors que no eren compilats, però, no han resistit tan bé els estralls del temps perquè no solien disposar ni de guardes ni de cobertes per a protegir-los, a més de ser impresos escassament valorats

[766] *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, recollits i transcrits per J. M. Madurell, anotats per J. Rubió, Barcelona, 1955, p. 92; Per a altres territoris europeus, vegeu, a manera d'exemple, L. FEBVRE i H.-J. MARTIN, *La aparición del libro*, trad. cast. d'A. Millares Carlo, Mèxic, 1962, pp. 119-122; J. VEYRIN-FORRER, "Fabriquer un livre au XVIe siècle", dins R. Chartier i H.-J. Martin (dirs.), *Histoire de l'édition française*, París, 1989, vol. 1, "Le livre conquérant. Du Moyen Âge au milieu du XVIIe siècle", pp. 337-338; C. E. HARLINE, *Pamphlets, printing, and political culture in the early Dutch Republic*, Dordrecht, 1987, pp. 31-32; J. BIDWELL, "French paper in English books", dins J. Barnard i D.F. McKenzie (eds.), *The Cambridge history of the book in Britain*, Cambridge, 2002, vol. IV, "1577-1695", pp. 593-594; H. LOVE, "The look of news: Popish Plot narratives 1678-1680", dins J. Barnard i D.F. McKenzie (eds.), *The Cambridge*... op. cit., p. 655.

[767] *Ordinacions de la Confraria de Sanct Hieronim dels Libraters de la Ciutat de Barcelona publicades per los lochs acostumats de la dita ciutat a 11 de març any M.D.LIII.*, "De la forma que los libraters han de servar en comprar lo paper y pergamins dels mercaders", reproduïdes per M. González Sugrañes, *Contribució a la historia dels antichs gremis dels arts y oficis de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1918 vol. 2, pp. 59-60. No es feia esment, però, a la qualitat del paper. De totes maneres, en els anys següents, el procediment no fou escrupolosament observat per tots els confrares, perjudicant els llibreters més pobres i havent-se de precisar, de nou i en diverses ocasions, la forma de comprar "paper, pergamins, y strasses", per exemple el 1572: AHPB, Pere Mambla, lligall 7, *Liber Confratrie Sancti Hieronimi Bibliopolarum Barchinone*, 1560-1578, f. 10v.

[768] M. C. GARCÍA DE ENTERRÍA, *Sociedad y poesía de cordel en el Barroco*, Madrid, 1973, pp. 62-63.

i, per tant, tractats amb menys cura[769]. Ara bé, la mateixa García de Enterría, a partir de Cristóbal Espejo, introdueix uns matisos interessants: des de 1680 i fins a mitjan del Set-cents, la Hermandad de la Visitación de Ciegos de Madrid va pledejar en contra de diversos impressors de la cort sobre el preu d'almanacs, calendaris, relacions, romanços i altres productes efímers[770]. I precisament un dels aspectes de la disputa fou la classe de paper: alguns tipògrafs, segons es queixaven els cecs, es reservaven els plecs impresos amb paper bo i, en canvi, lliuraven els de mala qualitat als germans privats de la vista, això és, el paper menys preuat s'erigia en una arma comercial que perjudicava als venedors ambulants. A la Catalunya del Sis-cents i del Set-cents, el paper potser no era tant una arma mercantil com una forma d'estalviar costos (els cecs, val a dir, abans de les reformes borbòniques, tampoc no participaven en la venda dels plecs com a Castella): per exemple, a la dècada de 1670, l'impressor barceloní Rafael Figueró sembla que va imprimir psalms per a la Confraria dels Llibreters amb un paper de baixa qualitat (i amb tipus antics o gastats)[771]; o no aplicar la cola suficient en l'elaboració del paper d'estampa per a gasetes, romanços i "otras cosas de poca monta" era una mesura convinguda entre alguns paperaires i impressors, però com declaraven diversos fabricants de l'any 1779 el paper així obtingut no tenia tanta consistència[772]. A manca d'estudis específics, aquestes constatacions permeten apuntar que ni tots els fullets informatius foren impresos en paper de baixa qualitat ni a la inversa: segons l'època, el taller o la intervenció de les autoritats, entre d'altres factors, el paper escollit podia variar, encara que gran part del conjunt supervivent presenta unes característiques molt similars o idèntiques al suport dels llibres.

La qualitat del paper, com hem exposat, podia ser diversa, com també el producte final derivat. Així, mentre que la manufactura de la premsa catalana durant el Cinc-cents assolí una qualitat notable en molts exemplars, com en les cartes impreses

[769] Si bé alguns fullets encara conserven cobertes originals de cartó o de paper pintat, en altres casos aquest tipus d'enquadernació pot haver estat modernitzada d'antic, ja que fou un sistema que perdurà fins al primer quart del segle XIX. Vide, per exemple, una *Relacio del succes del enemich intentant pasar desde Argeles a Perpiña pera socorrer dita vila* (Barcelona, Jaume Mathevat, 1642) custodiada a la Médiathèque de Perpinyà (MP), Rés 1168-3 (antiga signatura R2 520bis), així com d'altres fullets d'aquest mateix i d'altres estampers de la Guerra dels Segadors amb idèntiques cobertes (fons groc i estrelles vermelles): MP, Rés 1168-1, Rés 1168-2, Rés 1168-4 i Rés 1168-5.

[770] C. ESPEJO, "Pleito entre ciegos e impresores (1680-1755)", *Revista de la Biblioteca, Archivo y Museo (Ayuntamiento de Madrid*), 2 (1925), pp. 206-236.

[771] ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 23921.

[772] BC, *Fons de la Junta de Comerç de Barcelona*, lligall LV, caixa 76, núm. 29, "Orden de la R[ea]l Junta Gen[era]l de 31 enero 79 con el informe q[u]e incluye de Don Mig[ue]l Ger[oni]mo Suarez, sobre las ordenanzas interinas que ha firmado en Junta para las fabricas de papel", A7.

pel llibreter-tipògraf Claudi Bornat sobre el Gran setge de Malta o sobre la batalla de Lepant[773], a la centúria següent el nivell general de l'edició, catalana i hispànica, va decaure. No obstant això, els impressors i els llibreters catalans gaudien d'un avantatge fonamental respecte als de Castella que, combinat amb uns salaris nominals menys elevats, convertia els seus productes –llibres o impresos de jornada– en més competitius i fàcilment exportables: els preus del paper, que en terres castellanes podien arribar a representar gairebé la meitat dels costos d'una edició, al Principat eren força inferiors[774]. Aquesta situació fins i tot es veia afavorida per la Generalitat: en el tarifari de 1701, el qual establia tots aquells productes que pagaven els drets del General, per a la raima de paper estampat a Castella, com també la de Saragossa i de València, s'havien d'abonar 2 lliures i 8 sous, gairebé el doble del que es pagava per la raima barcelonina[775]. Tot amb tot, i més enllà d'aquestes dades i supòsits globals, és possible oferir aportacions més detallades, malgrat que siguin parcials, sobre el paper consumit en la manufactura de la premsa catalana?[776]

Les fonts per tractar aquesta qüestió, llevat dels mateixos fullets informatius conservats, no són ni abundants ni excessivament explícites. En els protocols notarials on es registraven les compres de paper per part de llibreters i d'estampers no s'acostumava a indicar la finalitat de les raimes destinades a aquesta mena d'impressions menors –o almenys no n'hem localitzat evidències significatives–, a diferència de les majors. Així, per exemple, a l'hivern de l'any 1630 l'estamper valencià

---

[773] *Copia de una carta escripta en Malta, la qual dize en summa, como la isla de Malta ha sido deffendida del grande poder del turco, y de los assaltos y numero de los christianos, & infieles enemigos muertos, con la artilleria que han dexado, y de todo lo demas que ha succedido despues de dado el soccorro, y de la retirada de la dicha armada turquesca*, Barcelona, Claudio Bornat [1565]; *Copia de la carta de Guzman de Sylva embaxador de su magestad en Venecia de XIX de octubre 1571 embiada al Excelle*[*n*]*tissimo Señor Don Hernando de Toledo visorey de Cathaluña*, s.l., s.i. [molt probablement Barcelona, Claudi Bornat, 1571].

[774] J. BURGOS, "La imprenta de Barcelona en el tiempo del *Quijote*", dins *El Quijote y Barcelona*, ed. a càrrec de C. Riera, Barcelona, 2005, p. 100; G. FELIU, *Precios y salarios en la Cataluña Moderna. Vol. II: Combustibles, productos manufacturados y salarios*, [Madrid], 1991, p. 40; M. AGULLÓ y COBO, "Mas documentos sobre impresores y libreros madrileños de los siglos XVI y XVII (continuación)", *Anales del Instituto de Estudios Madrileños*, IX (1973), p. 158.

[775] *Tarifa, dels preus de les teles, y altres sorts de robes, y mercaderies, que entren en lo Principat de Cathalunya, y Comtats de Rossellò, y Cerdanya: conforme la qual han de pagar los drets del General, los qui les metràn, y no tindràn lo ver cost, adverant primer ab jurament, que no tenen lo dit cost de dites mercaderies. Essent deputats* (...) *Anton de Planella, y de Cruylles* (...), Barcelona, estampades per manament del dit molt Illustre, y Fidelissim Consistori, en casa de Rafel Figuerò, 1701, p. 60.

[776] Sobre la producció paperera catalana, vide J. M. MADURELL, *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*, 2 vols., Barcelona, 1972; i, per al conjunt espanyol, vide, entre d'altres, M. GUTIÉRREZ, *La industria papelera española. Entre la tradición y el cambio técnico 1750-1936*, tesi doctoral dirigida per J. Nadal Oller, UAB, 2005.

Bernat Noyas va comprar a Gaspar Gatipella, un botiguer de teles barceloní, paper de Niça per un total de 71 lliures i 4 sous, i per al qual hagué d'abonar els drets de la Generalitat. Val la pena transcriure, a manera d'il·lustració, la part més interessant del document notarial:

"a dit del p[rese]nt y corrent mes de noembre ell vene a Bernart de Noyas estamper habitant en la ciutat de Valencia sinc balas y dos raymes de paper blanc de Nissa per a imprimir segons ell digue un llibre per los frares de St. Agusti de Valencia [*per preu de setanta una lliuras quatre sous*] ço es las sinc balas de vint y quatre raymes per bala a r[a]º catorse lliures quiscuna bala y las dos raymes a r[a]º dotse sous rayma, [*de aquell rebe actualment y de fet ditas setanta una lliura y quatre sous*] lo qual paper a sinc del dit mes y any se despatxa en lo General del p[rese]nt regne de Cathalunya y lo dit Bernat Noyas paga los drets de dit paper y aquell apres embarca en la platja de la p[rese]nt ciutat de Barcelona ab la barca del patro Fontredo de Caldes"[777]

Un estudi aprofundit en aquest tipus de font (adquisicions de paper, contractes d'impressions i d'importacions, etcètera), així com en els registres de pagament dels drets del General per a l'exportació de paper, amb tota seguretat aportarien dades molt rellevants als historiadors, però probablement la riquesa principal correspondria a la història del llibre i no tant a la dels impresos més humils com, de fet, es comprova en algunes de les obres de Josep Maria Madurell i, molt més recentment, d'Albert Garcia Espuche[778]. En alguns plets i disputes sorgides a l'entorn de les adquisicions de paper sovint es feia referència a la qualitat del material i es precisava la seva finalitat en el cas de tractar-se de l'estampació d'un llibre, tot i que també era freqüent ometre el destí previst una vegada a la impremta: el 1675, per exemple, l'estamper Martí Gelabert va presentar una reclamació sobre una partida de paper venuda per la vídua Narcisa Dalmau, ja que la quantitat lliurada era "de inferior calitat" pel que feia a la primera mostra. L'ús d'aquesta partida, almenys en un dels documents manuscrits on es menciona, no fou especificat[779]. En qualsevol cas, i més enllà dels textos notarials i de caràcter jurídic, existeixen altres fonts per a l'estudi del suport material de la premsa? La resposta és afirmativa: d'una banda, la documentació generada per l'edició

[777] AHCB, Arxiu notarial, sèrie IX, 4, "Noverint universi q anno a Natte. Domini millessimo sexcentesimo trigesimo die vero mercury vigesimo septimo mensis novembris (...)". En el pagament dels drets del General també s'esmenta un estamper saragossà anomenat Lamberto Parisio "Juvenis", potser un parent del llibreter Bartolomé París (actiu a Pamplona entre 1614 i 1628).

[778] J. M. MADURELL, *El paper a les terres catalanes*... op. cit., vol. I, p. 231, n. 57, et passim; Id., *Claudi Bornat*, Barcelona, 1973, doc. 82, pp. 189-190; A. GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid, 1998, p. 273.

[779] UPF, Fons Joan Crexell, "Mag[nífi]ch s[eny]or. En dias pasats D.ª Narcisa Dalmau, viuda de la present ciutat trague venal una partida de paper blanch, a Marti Gelabert estamper, (...)".

municipal costejada pel Consell de Cent i, de l'altra, les publicacions de la Diputació del General. Ens centrarem en la impremta de la Ciutat.

Els memorials de comptes del clavariat i el registre de deliberacions del Consell de Cent permeten aportar dades significatives sobre el paper consumit en la impressió de la premsa emparada pels representants de la terra: durant la Guerra dels Segadors, el paper de Gènova fou importat per estampar cartes del rei i altres fullets de notícies, memorials i, fins i tot, treballs de "remenderia" com "boletas per lo sitger"[780]. Així consta tant en les deliberacions dels consellers com en els lliuraments de material per part del llibreter de la Ciutat a la família dels Matevat –impressors oficials– o a Pere Lacavalleria. A les darreries de 1640, per exemple, Sebastià i Jaume Matevad van rebre 17 o 18 raimes de paper genovès per valor de 25 lliures "per estampar las letras del rey nostre señor"[781]. No era cap novetat: el paper de Gènova, per a escriure i més endavant per a la impremta, era emprat pel Consell de Cent des de feia molts decennis, com també per l'administració virregnal, la seu barcelonina, el comú de Vic i moltes altres institucions, civils i eclesiàstiques, de Catalunya. També consumien, comprat a raimes o a mans, paper de Lió, de Niça i d'altres regions. Així, per exemple, el maig de 1663, la Diputació del General s'informava del preu que es pagava a Barcelona per "la rayma del paper de Gènova y lo de Lió igualat y sens costeras, y la mà del paper de la forma major y mitjana, y la rayma del paper de estampa" o, el 1681, es fixaven en 16 sous els drets del General pel "Paper de la ma, y Creueta, y Pelegri de Genova, y de Liò"[782]. Sembla, però, que el paper genovès era el més indicat per a les impressions, menors i majors, i per a reproduir gravats calcogràfics (planxes fines)[783]. Ara bé, no sempre es registrava la procedència de les raimes: "Deu la ciutat de Barcelona a Jaume Matevat estamper de dita ciutat vint lliures y son per la estampa de tres vegadas de las cartas del rey n[ostre]

[780] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1646-1647, f. 328.
[781] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de Comptes*, 1640, f. 347.
[782] DGC, vol. VII, anys 1656 a 1674, pp. 162 i 1046-1047. Segons el testimoni del llibreter barceloní Miquel Païssa, "la rayma del paper, picat y igulat y net de costeras, de Gènova y de Lió, val la raima a rahó de vint-y-set reals y mitg, moneda corrent; y la mà del paper de la forma major se ven comunament a deu reals la mà, y mitja a quatre reals la mà (…) y la rayma del paper de estampa a dotse reals". Un altre llibreter, Salvador Feliu, va confirmar els preus declarats per Païssa; *Tarifa dels preus de les teles y altres sorts de robes, y mercaderies, que entren en lo Principat de Cathalunya, y Comptats de Rossellò, y Cerdanya, conforme la qual han de pagar los drets del General, los qui les metràn y no tindràn lo ver cost, adverant primer ab jurament, que no tenen lo dit ver cost de dites mercaderies. Feta per manament dels Molt Illustres Senyors Deputats del dit General, y per sa deliberaciò de 16 de noembre any M.DC. revocant, y abollint totes les altres tarifes fins aci fetes, de les coses devall escrites*, Barcelona, en casa de Rafel Figuerò, 1681, s.f.
[783] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de Comptes*, 1632-1633, f. 667.

s[enyo]r y sen han tirat sis raymas de paper q[u]e son en numero tres mil cartas, y tambe mil copias dels paper de la Unio q[u]e sen an fet quatra raymas [~~mil copias~~] (...)"[784]. En altres ocasions sols es mencionava la qualitat del material: "Item doni per ordre de m[ossè]n Sabata a Mathevat estamper una rayma paper bo per estampar las ordinations de Consell de Cent – 2 ll 4 s"[785].

Tot amb tot, l'origen forà (sobretot italià i francès) del paper dels tallers catalans destinat als fullets informatius fou una constant durant l'edat moderna[786], malgrat el progressiu creixement de la producció autòctona, com així ho constatava Pere Gil al voltant del 1600. Referint-se al paper fabricat amb draps vells de lli i cànem picat, "molt à proposit per à pendrer la impressio", aquest jesuïta va escriure el següent passatge:

"Y perquant en Cathaluña y ha abundancia de canem y lli, y ayguacuyta, y molins aygua à proposit per à picar y fer dit paper: perço de aquest paper sen fa molt en Cathaluña specialment en Girona, y Montcada, y algunas altres parts. Veritat es que aquest paper, encara que sia bo, no es tan llest, y fi com lo paper que ve de Italia, França, Flandes, y Alemanya: lo qual es blanquissim y llississim sens fondrer se en alguna manera: y ayxi en Cathaluña se usa molt lo paper que ve delas terras y provincias preditas"[787]

A partir dels anys en què el pare Gil elaborava la seva obra, la producció del paper al Principat va augmentar[788], tot i que encara haurien de transcórrer moltes dècades fins que Catalunya pogué autoabastir-se –mai completament, però–, limitar la dependència de l'exterior i exportar a Amèrica. Aquestes fites van ser assolides en ple Set-cents, quan bona part de la manufactura paperera catalana gaudia d'un reconeixement notable: durant aquesta centúria, la qualitat del paper de les fàbriques de Capellades fou presa

[784] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de Comptes*, 1640, f. 502.
[785] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de Comptes*, 1632-1633, f. 388.
[786] Encara a les acaballes del segle XVIII el paper italià i francès continuaven abastint Catalunya. No és una dada anecdòtica, ben al contrari, que a l'any 1780 el cònsol espanyol a Gènova, José de Oriondo, s'informés sobre les fàbriques papereres de la Senyoria o el subministrament de la matèria primera (draps), entre d'altres aspectes com la legislació de 1762. Aquest conjunt d'observacions, juntament amb els documents recollits, foren estudiats per la Junta de Comerç: BC, *Fons de la Junta de Comerç de Barcelona*, lligall LV, caixa 76, núm. 31.
[787] J. IGLÉSIES, *Pere Gil, S. I., 1551-1622, i la seva Geografia de Catalunya, seguit de la transcripció del Libre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripció natural, ço es de coses naturals de Cathaluña, segons el manuscrit de l'any 1600, inèdit, del Seminari de Barcelona*, Barcelona, 1949, pp. 213-214. No sorprèn que les Corts catalanes de 1599 prohibissin l'exportació de draps (llib. IX, tít. XXX), una mesura per al foment de la indústria paperera i de les impremtes recordada per Antoni de Capmany: A. de CAPMANY, *Memorias historicas sobre la marina comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona. Publicadas por disposicion y a expensas de la Real Junta y Consulado de Comercio de la misma ciudad* (....), Madrid, En la imprenta de D. Antonio de Sancha, 1779, t. II, p. 257.
[788] J. M. MADURELL, *El paper a les terres catalanes*... op. cit., vol. I, pp. 40-43; A. GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo*... op. cit., pp. 272-274.

com a model de "paper fi" per a les estampacions de les gasetes i altres materials sota Ferran VI (1752)[789].

6.4. Els tipus mòbils

D'origen genovès, lionès, de Capellades –especialment d'ençà 1621– o, fins i tot, de les Planes d'Hostoles[790], sobre l'anvers i el revers dels fulls de paper s'hi marcaven els tipus mòbils entintats gràcies a la tasca dels operaris especialitzats que manejaven la premsa (el tirador i el batedor). La lletra tipogràfica dels fullets ocasionals i periòdics era romana, en rodona i en cursiva, a excepció de tres impresos gòtics cinccentistes. La tipografia romana va generalitzar-se a partir de la segona meitat del segle XVI[791] i era prou diversa, com ho evidencia l'inventari de la impremta de Claudi Bornat de l'any 1572, concretament les matrius de les lletres: "Ítem, 113 matrises *letra venesiana rodona*", "Ítem, 130 matrises *letra de la corsiva de sísero*", "Ítem, 115 matrises *letra de sísero*", etcètera[792]. Un segle més tard, aquesta diversitat no havia pas disminuït, com tampoc les distintes dimensions dels caràcters: a la *Institucion y origen del arte de la imprenta y reglas generales para los componedores*, Alonso Víctor de Paredes, "profesor del mismo arte", afirmava que havia conegut onze o dotze "gruessos de letras", "unos mayores que otros": "Grancanon", "Petitcanon" (útil per a "titulos de papeles tendidos, y planas de à folio"), "Missal", "Parangona" (per a "Informaciones en derecho, Memoriales en hecho, y de servicios, y demas papeles que se presentan en los Consejos y Audiencias"), "Quinquesupra", "Atanasia" (per a imprimir llibres "de à folio, y de a quarto, especialmente si son de historias"), "Letura" o també anomenada

[789] *Novísima Recopilación de las Leyes de España*, Madrid, 1805, tom IV, llibre VIII, títol XVI, llei XXII, p. 134.

[790] El 1701, Esteve Soler, paperaire de les Planes d'Hostoles (Garrotxa), va comprometre's a subministrar una cinquantena de bales de paper d'estampa al tipògraf Rafael Figueró per un preu total de 425 lliures barceloneses: AHPB, Bonaventura Galí, man. any 1701, f. 146, citat per J. M. MADURELL, *El paper a les terres catalanes*... op. cit., vol. I, p. 45 i vol. II, pp. 662-663. Almenys dos altres subministraments de 25 bales foren contractats el 1702 (novembre) i el 1703 (agost), respectivament: ACN, lligall de cartes del mas Soler, sense numerar. L'estamper es comprometia a pagar els drets i el transport fins a Barcelona, mentre que el paperer es faria càrrec dels ports. Molt probablement, aquest Esteve estava emparentat amb la família Soler (o Solergastó) originària de les Encies.

[791] La tipografia gòtica encara perdurava residualment a Barcelona en edicions majors de la dècada de 1580; Vide *Documentos para la historia de la imprenta*... op. cit., p. 58, n. 145; Cf. L. FEBVRE i H.-J. MARTIN, *La aparición*... op. cit., pp 79-83.

[792] AHPB, Vària, núm. 21, lligall d'escriptures esparses de llibreters i impressors, "Inventari de la stampa de mossèn Claudes Bornat, pres per Eulàlia Montpesada viuda y Sampsó Arbús, stamper ciutedà de Barcelona, conforme a la concòrdia y Companyia entre ells fermada en poder de Pere Mambla, al primer de setembre 1572", reproduït per J. M. MADURELL, *Claudi Bornat*, op. cit., doc. 89, p. 202.

"Cicero" (llibres de facultats, sermonaris i toms de comèdies), "Entredos" (llibrets de devoció), "Breviario", "Glossa", "Miñona" i "Nonparilla" o "Piedemosca"[793].

Les lletres podien ésser de fosa catalana o bé importades d'Europa, una circumstància que comportava la transferència de capitals a l'estranger, com així ho manifestava el marquès de Villena, lloctinent de Carles II, per a justificar la concessió d'un privilegi decennal als tipògrafs Rafael Figueró, pare i fill, per a fondre lletres el 1694[794]. Un altre exemple el trobem al testament de l'impressor i llibreter gironí Gabriel Brò sènior: el 1739 va manllevar 300 lliures barcelonines a la seva muller per tal de comprar lletres a Tolosa, concretament: "tres fundacions una es à saber Tenasia altre Test y la altre Cicero las quals fundacions vuy en dia [1743] encara existeixen"[795]. Per descomptat, els estampers reservaven els millors tipus per a volums o impressions importants i no pas per a productes de jornada[796], uns plecs més aptes per a (re)utilitzar lletres gastades. De fet, la seva composició no preocupava gaire o no sempre era prou reeixida –com tampoc la correcció, si és que era efectuada–: s'usaven tipus més petits als acabaments dels textos tant per aprofitar l'espai del full com a causa d'unes mesures (divisió de línies) mal calculades[797]; un aspecte que és especialment visible en els

[793] A. V. de PAREDES, *Institución y origen del arte de la imprenta y reglas generales para los componedores* [c. 1680], edició i pròleg de J. Moll, Madrid, 1984, ff. 6v-8.

[794] ACA, reg. 5935, f. 149v; Citat per J. M. MADURELL, "Licencias reales para la impresión y venta de libros (1519-1705)", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, t. LXXII, 1-2 (1964-1965), pp. 220-221, núm. 464; *Utilidad publica, atendida en el Real Privilegio, que* (…) *Carlos III* (...) *otorgò a Rafael Figuerò, padre, e hijo* (…) *defendida de las quexas, que el Gremio de los Libreros de la misma ciudad de Barcelona, ha dado en el pleyto, à su instancia movido en la Real Audiencia del Principado de Cathaluña. A relacion del noble Dn. Placido de Copons y de Esquerrer* (…)*; escrivano Joseph Brossa not.; que por la verdad alegaron los abogados de dichos Figuerò* [Barcelona, s.n.], 1710, pp. 17-18.

[795] AHG, Andreu Ferrer, *Tercer liber testamentorum*, 13-XI-1743. El 2 d'agost de 1739, residint a Olot, Bro pare havia signat una àpoca amb Francisca Pardiguer, la seva muller, per un total de 400 lliures barcelonines, 300 de les quals foren rebudes "per manus Orlondo mercatoris Bar[cino]nae" i les 100 restants per mà de la senyora Maria Àngela "uxoris domini Joannis Quis etiam mercatoris Bar[cino]nae et consul de Ulanda", ACGAX, Gaspar Clapera, reg. 1144, f. 195.

[796] El 1701, per exemple, per a la impressió en foli del tercer tom de les *Sacri Regii Criminalis Concilii Cathaloniae decisiones* del jurista Miquel de Calderó, Rafel Figueró va emprar la lletra atanàsia exceptuant els "fulls dels principis e índex de aquell de lletra més grossa dita de test, ab alguna pàgina de Ciceró e i de lletra ciceròniana". El seu model havia estat el tom tercer de les *Decisions* de Miquel de Cortiada. Així ho declaraven els també tipògrafs barcelonins Martí Gelabert i Jaume Surià, els quals havien examinat l'estampació per ordre de la Diputació del General. DGC, vol. VII, anys 1689 a 1701, pp. 1838 i 1842-1843.

[797] Per exemple, *Relacio verdadera de la senyalada vitoria que Nostre Senyor es estat servit donar a las armas del Christianissim rey de França senyor nostre, en deu del corrent dels enemichs, y presa los han feta axi de gent com de bestiar, ab la nomina dels morts, presos, y presonas se senyalaren en la jornada: juntament la arribada de vint y dos galeras, y ses bergantins, que lo enemich a feta mostra ab intent de socorrer la plaça de Tarrogona, y la resistencia que la nostra armada los ha fet, y bons sucesos fins a 15 de juny de 1641*, Barcelona, Jaume Mathevat, 1641. Al f. 4v es disminueix el cos de la lletra per la "mise en page". N'existeix una còpia manuscrita: BC, ms. 503, ff. 130-140. En altres casos, el mateix Jaume

ocasionals en prosa impresos a línia seguida i no tant en els plecs poètics a dues columnes. Amb tot, els resultats finals eren acceptables, amb uns usos intel·ligents dels tipus mòbils disponibles com, per exemple, la cursiva emprada per a destacar certes paraules clau d'un discurs ("*y del odi irreconciliable*", "*vanitat*"), les majúscules per a ressaltar a cada moment el nom de l'arxiduc Carles o una combinació generalitzada d'ambdues lletres per a la geografia de la informació de la premsa periòdica ("ITALIA. *Venecia 1. Abril*")[798]. A més a més, una composició apressada podia indicar, més que no pas –o no solament– la incúria dels impressors (d'altra banda, ben real en alguns casos), la pressió de la demanda informativa o, també, de la competència entre els distints editors de la premsa per oferir les notícies abans que la resta de companys i rivals.

6.5. Els peus d'impremta

El lector podia desconèixer o no la qualitat del paper i de la tipografia del fullet adquirit o prestat, però difícilment ignorava la informació continguda en el peu d'impremta, almenys per simple reiteració a cada nou lliurament ocasional o periòdic: impresos a la portada, a l'anvers del primer full o al final de l'instrument –sobretot en el cas de la premsa periòdica–, allí l'impressor indicava la ciutat on havia estat manufacturat o reimprès el plec, el seu nom o el de la "marca" comercial i l'any. Alguns exemples aleatoris ajudaran a clarificar aquesta descripció: "En Barcelona. En casa de Claudio Bornat" (1568), "en Barcelona en casa de Sebastian y Jayme Matevad" (1636), "En casa de Francisco Cormellas, por Vicente Surià" (1674), "En la Imprenta de Matevat, por Joseph Casarachs" (1696). En alguns casos també es podia precisar la ubicació del taller o de la llibreria: "en Barcelona, en la emprenta de Gabriel Graells, y Giraldo Dotil, a la calle dels Tornes, à San Miguel" (1597), "En Barcelona, en la estampa de Jaume Cendrat en lo carrer den Pedrichol, devant la yglesia del Pi" (1601), "en Barcelona por Estevan Liberòs en la calle de Santo Domingo" (1631), "En

---

Matevat i altres tipògrafs fins i tot arribaven a suprimir línies de text de les notícies per tal d'adequar-les a l'espai disponible (vide n. 763).

[798] *Copia de una carta del rey Christianissim Luys XIIII enviada als molt Illustres Señors Consellers, y Savi Consell de Cent, de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, Jaume Mathevat, 1644; La impressió del nom del rei en majúscules fou un fenomen prou estès en la premsa austriacista catalana, p. ex. *Relacion de las expressiones de aprecio hizo Cathaluña, en la buelta de su adorado, y catolico monarca Carlos Tercero (que Dios guarde) hasta la ostentosa militar entrada de Barcelona, que fue á 22 de março 1707*, Barcelona, Rafael Figuerò, 1707; *Gazeta de Amsterdam. De lunes 17 de abril 1673*, Barcelona, Jacinto Andreu, 1673.

Barcelona, en casa de Llorens Déu, davant lo Palau del Rey" (1643), "En Barcelona, en la imprenta de Martin Gelabert, delante de la Rectoria del Pino, vendese à la libreria" (1660), entre d'altres. Gràcies a aquestes indicacions, el consumidor i el venedor ambulant s'assabentaven de l'indret on podien comprar més exemplars, d'altres instruments sobre l'actualitat i, fins i tot, productes d'estampa molt més heterogenis com els següents: pronòstics, sermonaris, peces poètiques, manifestos, papers oficials o semioficials, etcètera[799].

No eren les úniques dades aportades pels peus d'impremta. Precedits per la declaració de la llicència o del privilegi, els impressors hi feien constar qui havia ordenat o costejat l'edició: el Consell de Cent, la Diputació del General, distints mercaders de llibres –en alguns casos, associats–, col·laboracions amb altres estampers. Tampoc no deixaven d'exhibir els càrrecs oficials dels mateixos tipògrafs com ara "Henrique Castañ, impressor de la Universidad [de Lleida]", els Matevat en qualitat d'estampers de la Ciutat i Universitat de Barcelona o "Rafael Figuerò, impressor de los Excelentissimos y Fidelissimos Señores Deputados y Oydores de Cuentas del Principado de Cathaluña", qui seria també tipògraf reial de l'arxiduc Carles i de la Santa Croada.

A les darreres dècades del segle XVII i, sobretot, d'ençà de l'inici del XVIII, els impressors ampliaren aquestes funcions dels peus d'impremta tot aprofitant-los per a anunciar nous instruments informatius o altres publicacions sobre l'actualitat del moment ("Se advierte, como prontamente se darà al publico el diario de todo lo sucedido en el Reyno de Napoles")[800], però també obretes o llibres (el *Flos Sanctorum*, per exemple)[801] que es trobaven a la venda als seus establiments: en un fullet sobre la

[799] En el cas francès, com també l'italià, l'anglès i a altres territoris europeus, la localització de les impremtes i dels establiments de venda era facilitada a més a més per altres indicadors com eren l'ensenya que les presidia o altres elements distintius: els reculls de la *Gazette* renaudotiana de l'any 1631 es trobaven "Au Bureau d'Addresse, *au grand coq*, ruë de la Calandre, sortant au marché neuf, pres le Palais à Paris", les "mazarinades" publicades el 1649 per Noël Charles a la mateixa ciutat ho foren a la "ruë Saint Jacques, *aux trois couronnes*" (la cursiva és nostra); a Lió, Jean-Aymé Candy va estampar els *Secrets publiques de la Catalogne* de Gaspar Sala a la "ruë du Puy pelu *à l'enseigne du Dauphin*" (1641).

[800] *Copia de carta que la Fidelissima Ciudad de Napoles ha escrito a la Magestad Catolica del rey nuestro señor don Carlos III (que Dios guarde) en manifestacion del gozo que ha tenido de verse baxo la obediencia y suave dominio de su magestad y libre de la esclavitud que padecia en el tyrano govierno del duque de Anjou puesta a la reales manos por el marques de Rofrano dia 21 de julio de 1707*, Barcelona, Rafael Figuerò, 1707.

[801] El 1688, a la casa de Vicente Surià, es venia "el Flos Sanctorum del Padre Ribadeneyra, aumentado con los santos nuevos, en la misma imprenta", *Copia de la espantosa carta, escrita por el P. Fr. Domingo*

Gran Guerra Turca (1683-1699) imprès per Joseph Llopis s'oferien títols com "Las Comedias de Calderon en ocho tomos", "Sermones de Vieyra, 4 tóm.", "Controversias Pharmacopales", "Epistolas de San Geronymo", "Industrias para bien morir" i una vintena d'obres més dominades per les de devoció catòlica[802]. La informació bel·licopolítica no era incompatible amb la comercial i encara menys quan ambdós tipus compartien una mateixa moral o component religiós: la guerra "sagrada" contra els otomans i les lectures pietoses antigues i noves reunides per un mateix llibreter-tipògraf. Vegem dos altres exemples, en un altre context bèl·lic: al tercer lliurament de la *Continuacion de el diario de el sitio, y defensa de Barcelona* (2-IX-1713), el seu impressor reial, Rafael Figueró, oferia "un papel intitulado: *Prontuario de las vozes peculiares que se usan en el exercito, y disciplina militar*; vale 18 dineros". I al número 13 d'aquesta mateixa gaseta (11-XI-1713) s'indicava la venda d'un famós opuscle polític intitulat *Despertador de Cathalunya, per desterro de la ignorancia*[803] a 7 sous l'exemplar, el qual podia ésser localitzat a la impremta dels Figueró al carrer dels Cotoners. Veritablement, unes lectures prou adients a les acaballes de la Guerra de Successió i anunciades per l'instrument periòdic que exercia de veu impresa de la resistència catalana enfront dels exèrcits borbònics. Com a culminació de tot aquest procés, en el transcurs del Set-cents, la publicitat comercial s'anà incorporant i diversificant a la premsa –periòdica, en concret–, fins que va abandonar la seva relegació als peus d'impremta i s'integrà plenament a les pàgines dels diferents números, com es comprova als periòdics de la darreria del segle XVIII i del primer

---

Albarez de Toledo, procurador general de corte, del Orden de N.P.S. Francisco, embiada desde la ciudad de Lima, al reverendissimo P. comissario general en Estecharque, que su fecha es de 29 de octubre de 1687 años, dandole cuenta de los lastimosos estragos y desgracias que han sucedido en dicha ciudad, Con licencia, En Barcelona, en casa Vicente Suriá, à la calle de la Paja, año 1688.

[802] *Breve resumen, y fiel relacion, del inestimable fruto, que ha conseguido la guerra sagrada co*[*n*]*tra turcos, desde el año de 1683 hasta el de 1687. Donde se refiere los muertos, y prisioneros que ha avido de una, y otra parte; las plaças, y castillos restaurados à la santa fè catholica, y demàs despojos de guerra, que las christianas armas han alcançado. Sacado de los Floros historicos, hasta aora impressos*, En Barcelona, en casa Joseph Llopis, en la calla de S. Domingo. Se advierte, que en su misma casa, se venden los libros siguientes: (...) [1687].

[803] Publicat pels Figueró "per manament dels Excellentissims, y Fidelissims Senyors Deputats, y Oydors de Comptes", es tracta d'un text que no sols defensava la continuació de la lluita ("mantenir y *despertar* l'entussiasme dels sitíats", escrivia Norbert Font i Sagué el 1900) sinó que també combatia la propaganda borbònica i "les perniciosas veus que se han divulgat pera atemorisar y enganyar als lleals pobles y habitants de Cathaluña" (cap. V). Al número 14 del periòdic dels Figueró (17-XI-1713) es continuava oferint a la venda, precisant que l'obra "contiene las principales Constituciones, y Privilegios de el Principado, con los relevantes motivos, que justifican la resolucion de su Defensa". Quinze dies més tard, al número 15, es tornava a anunciar la venda del *Despertador*, juntament amb "los Libros de los Sermones, que don Benito Viñals de la Torre, archipreste de Ager, &c. el arcediano, y canonigo de esta santa iglesia doctor Juan Bach; y don Yvo Cassañes, canonigo de la santa iglesia de Vique, &c. predicaron à la C. Magestad de la emperatriz, y reyna nuestra señora (que Dios guarde)".

quart del XIX: el *Diario de Barcelona*, dins de les notícies particulars de la ciutat, va incorporar una secció de vendes.

A diferència de l'edició en terres castellanes, a Sevilla principalment, els peus d'impremta de la premsa catalana no solien ser falsificats o contrafets[804]. Era innecessari. Com ja hem comentat en un capítol anterior, els llibreters i els estampers de Catalunya es beneficiaven d'un marc legal molt més flexible que el castellà, amb menys traves per a l'obtenció de llicències i privilegis d'impressió. En canvi, als territoris on regia la legislació castellana, molt més restrictiva, alguns editors van recórrer al frau, fins i tot en les publicacions menors. Fou el cas, per exemple, d'una relació titulada *Jornada que su magestad hizo a la Andalucia* que, d'acord amb el peu d'impremta, hauria estat suposadament estampada a Barcelona per "Estevan Liveroz". En realitat, però, es tractaria d'una edició sevillana. Aquest paper, escrit per Jacinto de Herrera y Sotomayor, fou publicat a la Imprenta Real (Madrid) i, segurament, l'anònim editor andalús o no disposava de les llicències necessàries per a una reedició, del temps per a obtenir-les o un competidor n'havia obtingut l'autorització prèvia. L'opció que devia considerar fou mudar el peu d'impremta: "En Barçelona En la Imprenta de Estevan Liveroz". Molt probablement, aquest fullet mai no va sortir dels tòrculs d'Esteve Liberòs: a més dels errors manifestos a les "dades editorials" (la "ç" de Barcelona, la "v" i la "z" del cognom Liberòs), la tipografia no corresponia a la de l'estamper barceloní ni tampoc l'escut xilogràfic hispànic de la portada[805]. Existiren edicions

[804] Una contrafeta, segons la coneguda definició de Jaume Moll, és una reedició "que intenta suplantar una edición legal preexistente, de la que copia todos o parte de los datos del pie de imprenta y mantiene o cambia el año". Era un fenomen molt típic de les edicions majors. J. MOLL, "Problemas bibliográficos del libro del Siglo de Oro", *Boletín de la Real Academia*, t. LIX (1979), quadern CCXVI, pp. 81-93; Per a una discussió del terme, vide A. SAUVY, "Livres contrefaits et livres interdits", dins R. Chartier i H.-J. Martin (dirs.), *Histoire de l'édition française*, París, 1990, vol. 2, "Le livre triomphant 1660-1830", pp. 128-131; i, també, J.-D. MELLOT, "Counterfeit printing as an agent of diffusion and change. The French book-privilege system and its contradictions (1498-1790)", dins S. A. Baron et alii (eds.), *Agent of change. Print culture studies after Elizabeth L. Eisenstein*, Amherst i Boston - Washington, 2007, pp. 42-66. Pel que fa a les obres falsificades, els impressors i els editors sevillans, per exemple, "tenían una pésima reputación por lo que respecta a las obras teatrales" almenys des de 1612, quan aparegué la *Tercera parte de las comedias de Lope de Vega y otros auctores* amb peu d'impremta fals –barceloní, significativament– ("Barcelona, Sebastian de Cormellas", però en realitat Sevilla, Gabriel Ramos Vejarano), D.W. CRUICKSHANK, "Los «hurtos de la prensa» en las obras dramáticas", dins *Imprenta y crítica textual en el Siglo de Oro*. *Estudios publicados bajo la dirección de Francisco Rico, al cuidado de Pablo Andrés y Sonia Garza*, Valladolid, 2001 (DL), p. 129.

[805] *Jornada que su magestad hizo a la Andalucia. Escrita por don Jacinto de Herrera y Sotomayor, gentil hombre de camara del señor duque del Infantado, para las cartas de su excelencia*, En Barçelona, En la Imprenta de Estevan Liveroz [1624]. En donen notícia Gallardo (2512) i Simón Díaz (2346). L'exemplar que hem consultat correspon al de la Biblioteca Colombina (Sevilla), dins un volum factici, signatura 33-4-8, 77 (amb anotacions manuscrites al primer foli). Significativament, el memorialista Jeroni Pujades no

majors falsificades a Catalunya, algunes de les quals ho foren per raons polítiques[806], però no sembla que el seu nombre fos gaire considerable com tampoc les de la premsa, almenys no abans de la vinguda de Carles d'Àustria i, sobretot, de la posterior implantació de la legislació castellana al Principat sota Felip V. Més freqüent va ser l'aparició de fullets *sine notis*. Exceptuant aquells impresos de la primera meitat del Cinc-cents que no duien indicacions perquè les autoritats civils i eclesiàstiques encara no ho exigien de manera ferma, alguns ho foren per precaució en un context polític turbulent com el preludi de la Guerra dels Segadors: sense amagar les dades editorials no hauria estat gaire assenyat, ni per part de les autoritats que n'ordenaren la publicació ni per al mateix impressor, donar a la llum textos com una *Relacio de l'incendi i saqueig que els soldats del terç de infanteria que governava D. Lleonard Molas, de nacio napolita, feren de l'esglesia i poble de Riudarenas i veinat de les Mallorquines, bisbat de Girona i sentencia del vicari general i oficial eclesiastico de Girona a 12 maig de 1640*. En les lluites publicístiques, sobretot en els compassos inicials, la publicació de papers anònims o no i sense dades editorials fou una pràctica comuna, aquí i arreu: fos el *Vertader àngel de llum*, del qual les autoritats de Felip IV no en pogueren identificar ni l'autor ni l'impressor[807], o fossin les cartes de la campanya d'opinió dirigida per don Juan José de Austria en contra del jesuïta Nithard[808]. D'altres edicions, en canvi, ometeren el nom del taller per motius comercials i legals: quan Rafael Figueró, pare i fill, foren nomenats tipògrafs reials el 1706 i se'ls concedí l'exclusivitat sobre la premsa catalana, alguns companys de professió intentaren

---

va recollir l'estampació "barcelonina" de "Liveroz" –com acostumava a fer amb altres fullets d'aquest tipògraf– i, en canvi, sí la publicada a la Imprenta Real: J. PUJADES, *Dietari de Jeroni Pujades*, edició a cura de J. M. Casas Homs, Barcelona, 1975, vol. III (1621-1625), pp. 363-364. Un exemplar de l'edició madrilenya és custodiat a la Real Biblioteca del Palacio Real (Madrid), Caj/foll.fol.121(1).

[806] Un exemple: *Relacion diaria de lo sucedido en el ataque, y defensa de la ciudad de Barcelona, cabeza del Principado de Cataluña, antemural de toda España*. Escrivela Pedro de Comines, consagrala a la magestad de Guillermo III rey de la Gran Bretaña, A la Haya, En casa de Juan Daniel Stavker, 1759 [i.e. 1699]. Es tracta d'un llibret de 76 pàgines en octau sobre el setge de 1697 que, tot i les dades del peu d'impremta, molt probablement va ser publicat a Barcelona i no pas als Països Baixos. Significativament, l'exemplar que hem pogut examinar, facilitat per l'amic Pep Vila, estava relligat formant un petit volum factici amb altres obretes impreses només a Catalunya i de qualitat tipogràfica igual de modesta: *Luz de la verdad. preguntas y respuestas en favor de Cataluña y sus hijos* (...) [Barcelona? c. 1697]; *La vida de fray Juan Garin* (...) compuesta por Pablo Font, Barcelona, Antonio Lacavalleria, 1701; *Registro, y estado de la imperfecion, ruindad, y malicia de las mugeres* (...), Gerona, Geronymo Palol, 1698; *Defensa politica, y gustosa conversacion entre marido y muger* (...), Barcelona, Rafael Figuerò, "acosta de Rafael Trellas librero de Gerona, vendense en su casa, y en Barcelona en la de Jayme Batlle, librero", 1699.

[807] ACA, Consell d'Aragó, lligall 286, 40 (vide el capítol 3).

[808] Com ha escrit Héloïse Hermant, "Le prince a eu recours aux presses privées du cardinal Moncada. Il arrivait fréquemment que des nobles disposent de presses privées, souvent mises au service de publications clandestines. Aucune indication d'imprimeur, aucun signe distinctif ne vient donc rompre la monotonie de ces missives", H. HERMANT, *Guerres de plumes. Publicité et cultures politiques dans l'Espagne du XVIIe siècle*, Madrid, 2012, p. 139.

contrarestar el monopoli estampant papers de notícies sense peu d'impremta o sols amb la referència al lloc d'edició (Barcelona). La solució no va prosperar.

6.6. Els gravats

Un altre element que difícilment podia passar desapercebut al lector, com tampoc al consumidor (oient) analfabet, era el gravat inicial o final dels fullets no periòdics. En efecte, bona part dels textos informatius d'aparició irregular es veuen acompanyats per gravats que il·lustraven el contingut i actuaven com a reclam visual, vinculant els discursos oral i escrit. Aquest nexe era molt valuós per a la població escassament alfabetitzada o analfabeta i àgrafa, és a dir, la gran majoria[809]. Prova d'això és el comentari que l'inquisidor Juan Adam de la Parra va dedicar al gravat que apareix a partir de la segona edició de la *Proclamacion catolica* de Gaspar Sala i que al·ludia a la destrucció de les formes sagrades en la crema de l'església de Riudarenes pels Terços: "a la primera vista pone el Santissimo Sacramento esculpido entre llamas en forma de cordero para que el vulgo llevado de religion se conmueva piadosamente"[810]. Tot i que és poc probable que el simple "vulgo" tingués accés a la *Proclamacion*, una obra força voluminosa i erudita dins de la publicística catalana de la Guerra dels Segadors, almenys no directament a través de la lectura, no és inversemblant que xilografies com la descrita causessin els efectes assenyalats. Per contra, els instruments periòdics no solien exhibir gravats, a excepció de les formes més embrionàries del gènere gaseta: una

[809] Vide H. ETTINGHAUSEN, "The illustrated Spanish news: text and image in the seventeenth-century press", dins Ch. Davis i P. J. Smith (eds.), *Art and literature in Spain: 1600-1800. Studies in honour of Nigel Glendinning*, Londres-Madrid, 1993, pp. 117-133; J. PORTÚS PÉREZ, "Uso y función de la estampa suelta en los Siglos de Oro (testimonios literarios)", *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 45 (1990), pp. 225-246.

[810] [J. ADAM DE LA PARRA] *Suplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa, en ocasion de las alteraciones del Principado de Cataluña, y Condados de Rosellon, Zerdaña &c.*, Tortosa [Madrid?], Pedro Martorell [?], 1640, f. 29. A la Biblioteca de Catalunya, a més d'un exemplar imprès (Reserva, 9-VI-41), se'n conserva una còpia manuscrita de 1916 (donatiu de Francesc Mestre i Noé): BC, ms. 1425. El nom de l'autor de la "súplica tortosina" (en realitat i en bona part, un atac als arguments de la *Proclamacion*) és revelat per Pellicer als seus *Avisos* del 4 de desembre de 1640. Sobre Adam de la Parra i la seva *Suplica*, vide E. QUEROL, "Escrits polítics i propaganda a la Guerra dels Segadors. Vicent de Miravall i Alexandre de Ros", *Recerca*, 6 (2002), p. 207; Id., *Estudis sobre cultura literària a Tortosa a l'edat moderna*, Barcelona, 2006, pp. 292-297; i Mª S. ARREDONDO, "Transmitir y proclamar la religión: una cuestión de propaganda en las crisis de 1635 y 1640", *Criticón*, 102 (2008), pp. 94-95. L'incendi de l'església i del lloc de Riudarenes, durant el qual els soldats del terç de Leonardo Moles van perdre "lo respecte a Deu nostre S[enyo]r" (AMGi, *Manual d'acords*, 1640, f. 41), va constituir un episodi clau en l'inici de la Guerra dels Segadors, un sacrilegi que ajudà a dotar la revolta catalana d'un clar component religiós, com es pot comprovar a través de la mateixa *Proclamacion*: [G. SALA], *Proclamacion catolica a la magestad piadosa de Felipe el Grande, rey de las Españas y emperador de las Indias* (...) *los conselleres y Consejo de Ciento de la ciudad de Barcelona*, [Barcelona, Sebastià de Cormellas], 1640, pp. 28-29.

xilografia podia contribuir a la venda d'un fullet ocasional i monotemàtic tot atraient l'atenció dels vianants d'una ciutat o de la clientela d'un venedor itinerant, però la informació regular comptava amb uns lectors més segurs. Així, amb el temps, els gravats xilogràfics acabaren essent associats amb els plecs de notícies de consum més "popular" i amb una àmplia varietat de productes de canya i cordill: auques, romanços, vides de sants, relats de crims, etcètera.

Com és ben sabut, la circulació de gravats a Catalunya era anterior a la impremta: en uns inventaris vigatans del principi del segle XV, descoberts per mossèn Josep Gudiol, ja s'esmenten "papers pintats" amb imatges religioses[811]. No obstant això, fou a partir de la implantació del nou art tipogràfic que s'inicià una divulgació de la imatge gravada que no tenia precedents, tant en forma d'estampes soltes com d'il·lustracions unides als textos. A la Barcelona cinccentista, la difusió d'estampes franceses, alemanyes i autòctones, així com els goigs, s'estenia a tots els grups que inventariaven els seus béns: nobles, eclesiàstics, notaris, mercaders i, fins i tot, artesans[812]. I, encara que els inventaris *postmortem* no ho reflecteixin, a aquests productes devots i profans s'hi afegien les vinyetes, les escenes, les figures o els culdellànties presents a la primera premsa.

Com foren elaborades totes aquestes il·lustracions? La tècnica predominant era la xilografia, denominació moderna d'un art antic: el treball d'una matriu lígnia en relleu per estampar gravats. Originària de Xina i apareguda a Europa molt abans de Gutenberg, aquest procediment engloba dues variants segons si la fusta era –o és– treballada en el sentit de les fibres o bé perpendicularment: "a fibra" o "a fil" la primera i més antiga, i "a testa" o "a contrafil" la segona a partir de les dècades de 1760 o de 1770. Els gravats catalans a fil foren els més emprats en els productes tipogràfics menors i les fustes que podien ésser utilitzades eren les de perer, de cirerer, de noguera o de boix –un material que ha acabat esdevenint sinònim de xilografia–, entre d'altres. Els blocs o taules de fusta, dura i alhora dúctil, eren treballats amb trempaplomes i gúbies i, més endavant en el temps, amb burins: es deixaven en relleu les parts que

[811] J. AINAUD, "Grabado", dins *Ars Hispaniae. Historia universal del arte hispánico*, Madrid, 1958, vol. XVIII, p. 245; P. BOHIGAS, *El libro español (ensayo histórico)*, Barcelona, 1962, p. 78; A. GALLEGO, *Historia del grabado en España*, Madrid, 1979, pp. 18-19.
[812] M. PEÑA, *Cataluña en el Renacimiento. Libros y lenguas (Barcelona, 1473-1600)*, Lleida, 1996, pp. 246-249.

formaven el dibuix i la resta era buidada. D'aquesta manera, en el moment d'imprimir, s'entintava i s'estampava la superfície sobresortint[813]. La xilografia permetia combinar imatges i lletres en una sola forma, obtenir nombroses còpies i era una tècnica molt més senzilla, ràpida i econòmica que no pas la calcografia o l'ús de planxes metàl·liques –un tipus de gravat al buit que se solia reservar per als llibres o per a les estampes nobles–[814]. No sorprèn, doncs, la seva pervivència secular, amb una vida de més de quatre-cents anys a la impremta. Ara bé, tot i aquesta llarga durada, la renovació tipològica dels gravats que apareixen en els papers més humils fou escassa durant el període que ens ocupa. Amb altres paraules –manllevades de Maria Aurora Casanovas–, es tracta d'un producte il·lustratiu o decoratiu "molt industrialitzat", obra més d'artesans que no pas d'artistes[815].

Probablement, aquest predomini de les xilografies més senzilles o –si es vol– més tosques no ha contribuït al seu estudi, ni entre els historiadors de l'art ni, tampoc, entre els de la premsa o els de la publicística[816]. De fet, el gravat antic en general se situa en un terreny fronterer on convergeixen diverses disciplines (història de la tipografia, història de l'art, història de la informació), una circumstància o condició que pot produir certa "incomoditat" entre els especialistes[817]. Tanmateix, ja fa més de mig segle que William M. Ivins va assenyalar el caràcter repetible i exacte del gravat com a transmissor d'informació, sobretot en el cas d'aquelles imatges menors allunyades d'elevats valors artístics[818]. A Catalunya, els estudis a l'entorn de les xilografies més modestes dels segles XVI i XVII no han estat gaire prolífics, tot i algunes aportacions notables com les d'Immaculada Socias Batet sobre el gravat "popular", la figura de

---

[813] Vide F. FONTBONA, *La xilografia a Catalunya entre 1800 i 1923*, Barcelona, 1992, pp. 7-10; I. SOCIAS BATET, *Els Abadal, un llinatge de gravadors*, Barcelona, 2007, pp. 13-21; i J. MARTÍNEZ DE SOUSA, *Diccionario de bibliología*... op. cit., pp. 877-879; J.-M. BRAGULAT, *El gravat a Girona. Les terres gironines en 300 imatges antigues (1610-1915)*, presentació de R. Zamorano, pròleg de P. Vila, Girona, 2010, p. 24.

[814] R. CORNUDELLA, "Els orígens de Miquel Sorelló i la calcografia a Barcelona, c.1600-1725", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XVII (1999), pp. 153-211; P. VÉLEZ, "La revolució litogràfica. De l'home gravador a l'home gràfic", *Locus Amoenus*, 8 (2005-2006), p. 268.

[815] M. A. CASANOVAS, "El gravat", dins J. Folch i Torres (dir.), *L'art català*, Barcelona, 1955, vol. 2, p. 139.

[816] Cf. R. W. SCRIBNER, *For the sake of simple folk. Propaganda for the German Reformation*, Oxford, 1994, p. 20; C. FONTCUBERTA, *Imatges d'atac. Art i conflicte als segles XVI i XVII*, Barcelona, 2011, pp. 283-284.

[817] Cf. R. CORNUDELLA, "La difusió del gravat en el Renaixement a Catalunya. Impremta i gravat entre el gòtic i el Renaixement, ca. 1518-1550", *Actes del I, II i III col·loquis sobre art i cultura a l'època del Renaixement a la Corona d'Aragó, Tortosa 1996-1999*, Tortosa, 2000, p. 222.

[818] W. M. IVINS jr., *Imagen impresa y conocimiento. Análisis de la imagen prefotográfica*, versió castellana de Justo G. Beramendi, Barcelona, 1975 [1953], pp. 46-48, 60-62, 67, 77-78, 219-221.

l'impressor-gravador Llorenç Déu, o sobre nissagues com la dels tipògrafs i gravadors Jolis-Pla[819]. No podem, però, endinsar-nos en una anàlisi aprofundida dels gravats dels fullets informatius, ja que ni aquestes són les pàgines més adequades ni tampoc la nostra pròpia formació ens ho permet. Tot i així, considerem necessari oferir algunes precisions sobre les imatges que acompanyen els textos informatius.

Per a l'art tipogràfic en general i les imatges que estudiem en particular són especialment pertinents les observacions de la historiadora nord-americana Elizabeth L. Eisenstein quan distingeix entre l'ús successiu d'unes poques matrius disponibles adaptant-les a distintes finalitats i "the deliberate re-use of a «typical» town or portrait head, to serve as pointer or guide marks helping readers find their way about text"[820]. Dins la cultura gràfica del Principat tingué lloc la convivència entre ambdues finalitats en les estampacions dels fullets de notícies: d'una banda, molts plecs palesen la utilització reiterada de gravats antics per il·lustrar o acompanyar les informacions més diverses i, de l'altra banda, altres impresos demostren l'ús de les mateixes matrius per a guiar els possibles compradors anunciant de forma visual i sumària el contingut textual, és a dir, fomentant l'establiment d'una mena de "codi" (per exemple, una "típica" escena de batalla per identificar el contingut bèl·lic de la notícia). Aquesta doble opció gràfica no fou per incúria –o almenys no en general– sinó per raons essencialment econòmiques: el gravat nou era un element car. Així, per exemple, l'estalvi probablement explicaria la raó per la qual en una carta sobre la Guerra dels Vuitanta Anys l'emissor feia referència al setge de Breda "como v.m. vera por la estampa", però l'estampa mai no va ser impresa ni a Madrid ni a Barcelona[821]. Ara bé, per tal de reduir costos en documents tan efímers, entre els impressors catalans fou més usual

[819] I. SOCIAS BATET, "Una panoràmica sobre el gravat xilogràfic català del Sis-cents", *D'Art. Revista del Departament d'Història de l'Art*, 20 (1994), pp. 281-294; Id., "Relacions entre la cultura gràfica popular catalana i l'europea a l'època moderna", *Pedralbes*, 18-1 (1998), pp. 431-445; Id., "Quelques aspects de l'estampe populaire catalane et son rapport avec la France du XVII siècle", *Nouvelles de l'estampe*, 172 (2000), pp. 33-43; Id., *Els impressors Jolis-Pla i la cultura gràfica catalana en els segles XVII i XVIII*, Barcelona, 2001; M. QUADRADO BALMANYA, I. ROIG NIETO i I. SOCIAS BATET, "L'impressor-gravador català Llorenç Déu (ca. 1580-1648): algunes notícies", *Matèria 1*, *L'estil* (2001), pp. 273-282.

[820] E. EISENSTEIN, *The Printing press as an agent of change. Communications and cultural transformations in early-modern Europe*, Cambridge [etc.], 1997, pp. 85-86.

[821] R. de LARA, *Traslado de una carta en que declara todo lo sucedido en los estados de Flandes, desde fin de agosto, hasta 20 de octubre de 1624. El desafio de cinco del campo del rey, contra cinco de Mauricio, y tambien de los quatro baxeles de Dunquerque, y como la gente del conte Mauricio, intentò tomar el castillo de Amberes, con otras cosas sucedidas,* Barcelona, Sebastian y Jaime Matevad, 1624. La impressió madrilenya fou realitzada per Juan Delgado i se'n conserven tant exemplars d'estampa (BNE, Biblioteca Nazionale Braidense di Milano, Real Academia de la Historia) com alguna còpia manuscrita: BNE, ms. 2355, ff. 217-218v.

(re)aprofitar gravats antics amb major o menor fortuna[822], una pràctica que va perdurar fins més enllà de la renovació tipogràfica del segle XVIII: "En la segona meitat del segle [XVI] –escriu Joaquim Garriga– mancà un nucli entusiasta d'impressors que acostés al públic els esforços d'innovació dels gravadors, però mancà també l'entusiasme «adquisitiu» del públic lector que l'hauria fet viable: per completar el cercle producció-consum era imprescindible la rendibilitat econòmica"[823]. També hi ajudava una cultura gràfica catalana més atenta a la tradició que no pas a la innovació[824], com en el cas dels "canards" francesos apareguts entre 1529 i 1631: Jean-Pierre Seguin, a les pàgines del seu estudi i inventari de 517 publicacions de "faits divers", recull exemples d'imatges xilogràfiques de llarga pervivència en múltiples contextos, com ara una vista de Venècia de 1480 que, gairebé cent anys més tard, va servir per a mostrar una inundació del Sena a París. Aquests usos de l'estampa contrasten amb alguns dels centreeuropeus, com els fulls volanders germànics impresos per una sola cara i amb la narració subordinada a la xilografia, ben sovint d'elevada qualitat artística i preparada expressament per a cada relat[825].

Abans de tractar com es reflectiren les pràctiques esmentades en la premsa no periòdica catalana, però, exposarem les dades de producció dels gravats. Per al Cinc-cents, com es pot observar a partir de la representació gràfica de la pàgina següent, d'un total de 47 fullets supervivents o dels quals en tenim constància, el 49% exhibeixen entre 1 i 3 gravats xilogràfics (escenes, figures, escuts, marques tipogràfiques i culdellànties), el 31% es publicà sense imatges i el 20% no l'hem pogut determinar (no localitzats o no conservats). De tota manera, les estadístiques d'aquest conjunt tan exigu en nombre exigeixen molta prudència a l'hora d'extreure'n conclusions o d'establir comparacions, a diferència de la producció del període comprès entre 1600 i 1720.

---

[822] Cf. J. AMADES, *Xilografies gironines*, Girona, 1947 [edició de la Fundació Valvi, reproducció facsímil en òfset, impresa i reproduïda per Palahí Arts Gràfiques, Girona, 2008], vol. I ("Il·lustrat amb 880 xilografies procedents del fons de la Tipografia Carreras, de Girona"), pp. 8-12.

[823] J. GARRIGA, *L'època del Renaixement. Segle XVI*, amb la col·laboració de M. Carbonell, dins F. Miralles (coord.), *Història de l'art català*, Barcelona, 1989, vol. IV, p. 155.

[824] I. SOCIAS BATET, *Els impressors Jolis-Pla*... op. cit, pp. 84-85.

[825] J.-P. SEGUIN, *L'information en France*... op. cit.; I. LEHMANN-HAUPT, "German woodcut broadsides in the seventeenth century", dins H. Lehmann-Haupt, *An introduction to the woodcut of the seventeenth century*, Nova York, 1977, pp. 228-244.

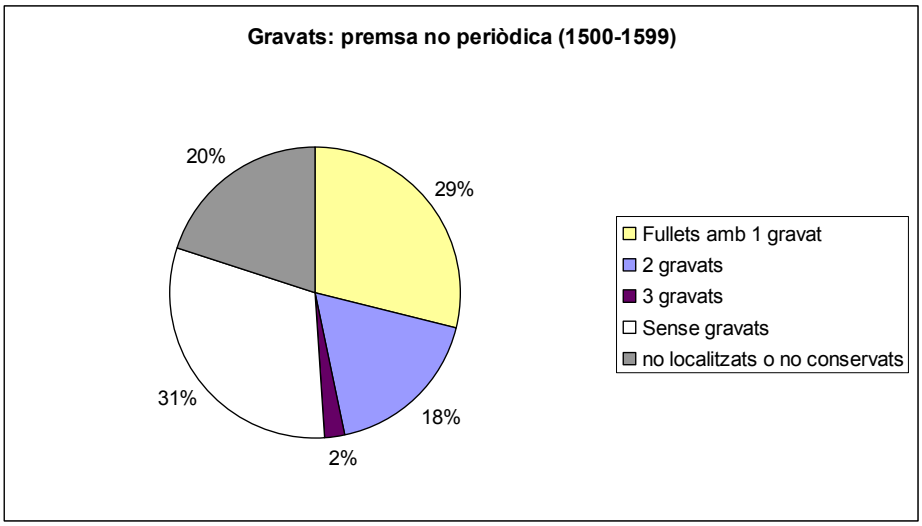

2. Font: elaboració pròpia (BD)

Durant el Sis-cents i fins al principi del Set-cents, d'un corpus estudiat d'uns 1400 fullets no periòdics, el 55% van aparèixer amb algun gravat, el 39% sense (si exceptuem els elements menors com ara algunes petites creus de Malta –que solen precedir alguns títols–, les orles o les caplletres) i un 6% no l'hem pogut determinar (vegeu la representació gràfica que segueix). Tot i la gran diferència quantitativa respecte al segle anterior, les xifres globals són força similars i permeten assenyalar tres característiques: en primer lloc, la no innovació tècnica ni gairebé tipològica, amb un repertori de gravats figuratius ja consolidats des de bon començament i que perdurà fins a mitjan segle XVIII; segonament, la limitació general a una sola il·lustració, normalment a portada o a l'anvers del primer full; i, per últim, el predomini dels fullets amb un únic gravat durant el Sis-cents.

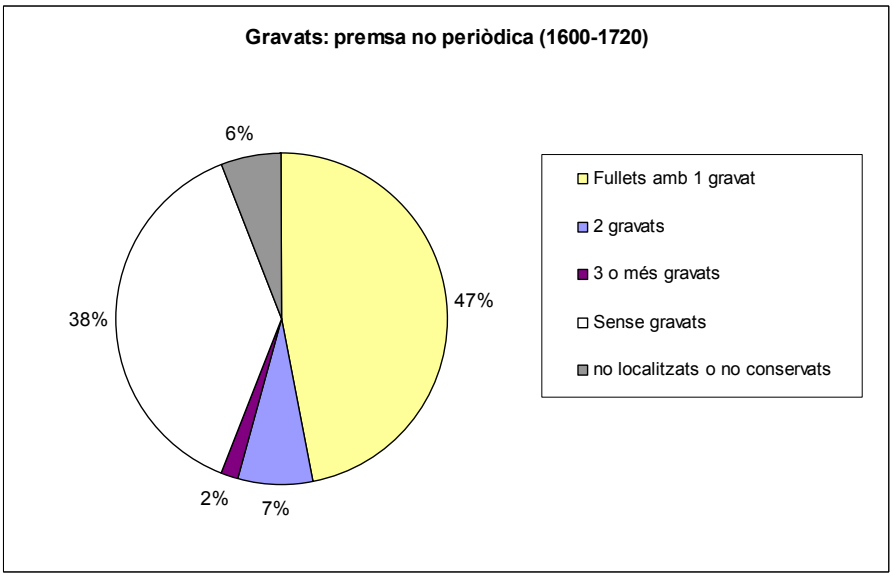

3. Font: elaboració pròpia (BD)

Gravats seculars

La majoria dels gravats dataven dels primers temps de la impremta i tenien poc a veure amb els gustos artístics imperants a l'època o, més concretament, amb aquells més refinats: eren xilografies de traços senzills –la mateixa tècnica així ho imposava– que representaven sants, soldats, bèsties, escuts reials o dels ordes religiosos, entre d'altres, i que eren emprades fins que les matrius havien de ser retocades o renovades. Bona part d'aquest repertori provenia d'edicions del període denominat "incunable" –"de l'imprès antic", si es prefereix un terme més neutral– o immediatament posterior, i la seva vida tipogràfica fou prolongada durant decennis en els fullets informatius[826] i, és clar, també en algunes obres majors[827]: així, per exemple, l'estampa de santa Eulàlia que apareix a la *Flor dels sancts* impresa per Carles Amoros el 1547 va ser emprada de nou pels Matevat gairebé un segle més tard per il·lustrar la batalla de Montjuïc (1641)[828]. Existiren, però, alguns gravats que sobresortiren per la seva rara qualitat: Llorenç Deu, impressor i alhora gravador, va signar una estampa de santa Eulàlia molt ben executada i que destinà tant a edicions majors com a fullets ocasionals, com la *Relacio de las festas que la illustre ciutat de Barcelona ha fetas a sa insigne patrona santa Eulalia, en accio de gracias del a victoria alcançà en la montanya de Monjuich*[829]. Un segle abans, el taller de Claudi Bornat ja havia produït alguns gravats molt reeixits, com el que

[826] Cf. E. RODRÍGUEZ CEPEDA, *El romancero impreso en Cataluña*, Madrid, 1984, t. I, "Estudio" i "Imprenta de J. Jolis a viuda Pla" pp. 47, 69, 101 i 105.

[827] Un exemple molt il·lustratiu és la *Cárcel de Amor* de Diego de San Pedro i la seva rica tradició iconogràfica. Segons A. Deyermond, la primera edició d'aquesta obra (Sevilla 1492) exhibia un gravat a la portada que va ser utilitzat de nou a l'edició de Saragossa de 1493. Aquesta edició saragossana va comptar amb 16 gravats, que van ser emprats en la traducció catalana d'aquell mateix any apareguda a Barcelona. Finalment, el conjunt xilogràfic fou copiat a la tercera edició castellana (Burgos 1496). A. DEYERMOND, "The woodcuts of Diego de San Pedro's «Cárcel de Amor», 1492-1496", *Bulletin Hispanique*, 104, 2 (2002), pp. 511-528.

[828] *Flor dels sancts*, [Barcelona], [a colofó]: "(...) a d[e]speses de Jaume Lacera librater ciutada d[e] Barcelona. Estampat en la insigne ciutat d[e] Barcelona p[er] Carles Amoros ciutada de dita ciutat, al primer de setembre. Any mil sinch cents y quaranta set", ff. LXXVv i LXXVIv; *Breve y verdadera relacion de la entrada del marques de los Veles en Cataluña, y de la retirada de su exercito de Barcelona: Tambien se dà cuenta de todo lo contenido en el monte de Monjuyque, y llano de Valldonzella*, Con licencia del Ordinario: en Barcelona, en casa Sebastian y Jayme Matevat, 1641. És interessant d'assenyalar que bona part dels gravats que Amorós va utilitzar per a la *Flor dels sancts* no eren nous (la majoria ja havien aparegut a les seves edicions de 1519 i de 1524 del *Flos sanctorum*) i que nombroses imatges es repeteixen per a distints sants; Sobre l'edició de 1519, vide E. COLOMER, "Contribució a l'estudi dels *Flos Sanctorum* catalans del segle XVI; una nova edició de Carles Amorós", *Locus Amoenus*, 1 (1995), pp. 121-126.

[829] Aquest gravat va ser emprat posteriorment per l'impressor Josep Forcada després de la desaparició de l'obrador de Deu, vide M. QUADRADO BALMANYA, I. ROIG NIETO i I. SOCIAS BATET, "L'impressor-gravador català Llorenç Déu..." op. cit., pp. 277-278. Dels gravats de Llorenç Déu també se'n serví Joan Jolis durant el primer terç del segle XVIII.

apareix en una "còpia d'una carta" de 1565[830]. En aquest document epistolar es dóna notícia del Gran Setge de Malta per part de les forces turques i per a representar-lo l'impressor i llibreter va recórrer a un gravat magnífic (dos cavallers lluitant), signat ("A" o, potser, monograma "AL") i que procedia de *El cavallero determinado* ("Le Chevalier Délibéré") d'Olivier de La Marche, una obra al·legòrica que versava sobre Carles el Temerari [imatge 1, annex 6]. El mateix 1565 Bornat va publicar el llibre de La Marche, traduït per Hernando de Acuña, i res més natural que aprofitar una de les 16 làmines per a completar el Gran Setge. L'aprofitament de gravats, amb i sense "valor" artístic, fou una pràctica que va repetir-se en tota la producció d'aquest i d'altres impressors i llibreters catalans. Un altre exemple serà suficient per a refermar-ho: sense abandonar l'edició bornatiana de La Marche, l'escut imperial de Carles V de la portada tornà a aparèixer en una carta sobre la batalla de Lepant de l'ambaixador de Felip II a Venècia; tot i no tenir peu d'impremta, aquest gravat indicaria que probablement la impressió va anar a càrrec del mateix Bornat o, almenys, del seu cercle o ambient professional[831]. Aquest ús reiterat dels gravats també era extensiu a la seva marca d'impressor (Crist infant sobre una àguila), que el llibreter féu estampar a la *Carta venida de Pavia* de 1575, malgrat que la impressió va ser realitzada pels seus consocis Jaume Sendrat i la vídua Monpesada[832].

Marques d'impressors i de llibreters

Com hem acabat d'esmentar, aquest ús continuat dels gravats també afectava les marques dels professionals de l'imprès. La marca tipogràfica llibresca, majoritàriament a portada, identificava el tipògraf o el llibreter –a vegades la mateixa persona–, malgrat el canvi de símbols o l'adaptació d'un motiu idèntic per part de distints tallers i pels mateixos hereus. La funció identificativa, però, no era l'única, ja que n'hi anava

[830] *Copia de una carta escripta en Malta*... op. cit.
[831] *Copia de la carta de Guzman de Sylva*... op. cit. Aquest mateix escut fou emprat per Hubert Gotart en la impressió del *Liber quaestionum criminalium in actu practico, frequentium et maxime conducibilium et in sacro regio criminali concilio Cathaloniae pro maiori earum parte decisaru. Cum summariis & indice locupletissimo* (1585) de Lluís de Peguera.
[832] *Carta venida de Pavia, de diversos y varios avisos de Constantinopla de la muerte de Selimo y de la creacion y coronacion de Armorad emperador ottoma*[*n*]*no de los turchos. Con algunos avisos de la enfermedad q*[*ue*] *tuvo, y en siendo curado los presentes que ma*[*n*]*do enviar al santissimo sepulchro de nuestro señor Jesu Christo en Hierusale*[*m*]. *Con otras nuevas de la guerra entre el y el Sophi y de la armada suya, en Constantinopla a los 26 de abril de 1575*, Barcelona, Jaume Sendrat y la viuda Monpesada, vendense en casa de Claudio Bornat, 1575; Sobre els consocis de Bornat, vide J.M. MADURELL, *Claudi Bornat* op. cit., pp. 31-37.

aparellada una altra de simbòlica i emblemàtica[833]. Tanmateix, si tot això és cert per als llibres i alguns dels impresos informatius d'un Bornat, aquesta finalitat es dilueix o desapareix en els plecs del XVII: la imatge està en funció del contingut –no cal dir que sense els refinaments emblemàtics d'un Andrea Alciato o d'un Cesare Ripa– o esdevé simplement decorativa. Al Sis-cents català, l'ús de les marques tipogràfiques per acompanyar els fullets de noves no tan sols s'estenia a les pròpies –ben sovint no originàriament pròpies–: tant Gabriel Graells com Esteve Liberòs van emprar una flor de lis amb les inicials "L. M." en impresos informatius de tema florentí i, sobretot, francès; una marca que, en realitat, corresponia a la del llibreter d'origen venecià Lelio Marini [i. 2]. Aquesta imatge fou utilitzada al Principat per distints estampers com a mínim des de les acaballes del Sis-cents i almenys fins a la Guerra dels Segadors, juntament amb altres flors de lis[834]. Altres marques tipogràfiques cinccentistes que s'imprimiren de nou al XVII foren, per exemple, les barcelonines de Carles Amoros i de Jaume Cortey[835], o dues de típicament venecianes com eren una salamandra entre flames i la pròpia de la *Societas Unitorum*[836]. Una salamandra coronada i envoltada pel foc va ser la marca de diversos impressors venecians –entre d'altres territoris europeus– i sota la divisa *Virtuti sic cedit invidia* s'associa concretament a Damiano Zenaro[837], però també van reproduir-la els estampers catalans: Liberòs en fullets bèl·lics de 1622 o en una erupció del Vesuvi de 1631 i, abans d'ell, l'estamparen Gabriel Graells i Giraldo Dotil tant en obres menors com majors [i. 3-4]. Aquesta mateixa marca va tornar a

[833] Cf. J.M. AZNAR GRASA, "La ilustración del libro impreso en Salamanca. Siglos XV y XVI. Análisis cuantitativo y temático", dins P. M. Cátedra i M. L. López Vidriero (dirs.), *El libro antiguo español. Actas del segundo coloquio internacional (Madrid)*, Salamanca, 1992, pp. 61-95; F. VINDEL, *Escudos y marcas de impresores y libreros en España durante los siglos XV a XIX (1485-1850)*, Barcelona, 1942; R. M. CACHEDA BARREIRO, "Aproximación iconográfica a la figura del impresor a través de sus marcas tipográficas. Una visión emblemática del siglo XVI", *Cuadernos de arte e iconografía*, 11, 21 (2002), pp. 49-76.

[834] La flor de lis com a marca va tenir una àmplia difusió estilística, cronològica i geogràfica a l'Europa moderna: a Espanya (p. ex. els salamantins Terranova), a França (els lionesos Anisson), a Itàlia (els venecians Pezzana), etcètera.

[835] Un escut amb les lletres "ARL" aguantat per dos grifons i als peus un ca (Amoros); i una mà que surt d'uns núvols i empunya un cor on reposa un ocell amb les ales desplegades (Cortey). Jaume Mathevat va emprar la marca d'Amoros per a una relació sobre els successos de l'Empordà al novembre de 1641, mentre que dues dècades abans Esteve Liberos va recórrer a la de Cortey en algunes relacions de les campanyes de Lluís XIII contra els hugonots; en plena Guerra de Successió, Rafael Figueró va emprar novament l'antiga marca de Cortey per a decorar la portada d'una *Traducion de una memoria repartida en Olanda, a principio del año passado de 1705 por un confidente de la Francia; y de su respuesta, que vá al margen, para mas clara inteligencia*, Con licencia, y privilegio, Barcelona, por Rafael Figuerò, impressor del rey nuestro señor, 1707, 4º, 52 p.

[836] Unió d'impressors i de llibreters de la ciutat de sant Marc. La marca representa un sol resplendent sobre uns núvols amb la divisa *Frustra oppositae*; Estevan Liberos va emprar-la per a acompanyar una relació de fets extraordinaris sobre l'aparició d'un cercle amb tres sols a Itàlia (1622).

[837] Cf. J. A. BERNSTEIN, "The burning salamander: assigning a printer to some sixteenth-century music prints", *Notes*, vol. 42, 3 (1986), p. 490.

aparèixer durant la Guerra de Successió a l'opuscle *Lealtad cathalana purificada de invidiosas calumnias entre llamas de sufrimientos, en el crisol de la constancia; Esmaltada con lo heroyco de la resolucion de defenderse Cathaluña por el rey, y por la patria* ("Impressa en Villafranca", s.i., 1714)[838]. A totes aquestes il·lustracions venecianes utilitzades per diferents impressors catalans se'ls pot assignar un nexe comú: inicialment foren estampades en obres a expenses del mencionat mercader de llibres Lelio Marini establert a Barcelona *in vico Boqueriae*, al carrer de la Boqueria. Un conjunt xilogràfic de bona o, fins i tot, excel·lent qualitat per a les edicions majors (llibres) que fou imprès successivament en els plecs informatius de jornada.

La informació gràfica: la creació d'un codi visual

Amb el transcurs del temps, com ja hem comentat seguint les observacions d'Eisenstein, en la cultura gràfica de la premsa catalana s'observen dues tendències. Recordem-les breument de nou: d'una banda, l'adaptació de les xilografies a les notícies més diverses i, de l'altra, l'ús de les imatges per a guiar els consumidors en la identificació del contingut dels fullets. No ens estendrem gaire en el primer cas. Molts estampers van decorar els seus fullets amb xilografies –diguem-ne– poc adequades per a les informacions que tractaven: així, per exemple, Esteve Liberòs va emprar un escut del Principat de Catalunya per il·lustrar (?) les guerres del rei de Polònia amb els turcs (1622); o, tres anys abans, Sebastià de Cormellas havia estampat un escut hispànic a la portada de sis cartes a l'entorn de les tensions entre Lluís XIII i Maria de Medici. No només un mateix blasó podia assumir papers diferents segons ho requerís el contingut de cada plec sinó que també molts personatges de les comèdies –o "tragicomèdies", com *La Celestina*– i d'altres composicions literàries del Cinc-cents acompanyaven indistintament assumptes sagrats, profans, extraordinaris i sobrenaturals[839]. L'impressor, en aquests casos, solia cercar una certa connexió entre notícia i imatge, mentre que en altres era inexistent: durant la Guerra dels Segadors, per exemple, algunes relacions

[838] Es tracta d'un peu d'impremta fals, ja que aquest opuscle fou manufacturat a Barcelona. El topònim "Villafranca" remetria a les franqueses o a les llibertats especials que gaudirien els seus habitants. Sobre les "fausses adresses" ("Villefranche" inclosa), vide A. SAUVY, "Livres contrefaits..." op. cit., p. 140; i B. MOREAU, "Contrefaçon et clandestinité à Paris au début de la Réforme: les premières «fausses adresses»", dins *Les presses grises. La contrafaçon du livre (XVI-XIX siècles)*, textos reunits per F. Moureau, París, 1988, pp. 41-47.

[839] Cf. C. GRIFFIN, *Los Cromberger. La historia de una imprenta del siglo XVI en Sevilla y Méjico*, Madrid, 1991, pp. 249-252; A. DURAN i SANPERE, *Grabados populares españoles*, Barcelona, 1971, pp. 81-83.

bèl·liques i polítiques foren embellides amb representacions al·legòriques d'alguna de les set arts liberals amb una funció estrictament decorativa, com també ho era l'ús de culdellànties, orles i d'altres recursos tipogràfics menors. En altres exemplars coetanis, els tipògrafs fins i tot van recórrer a combinacions entre text i imatge encara més sorprenents: aquest fou el cas d'un instrument periòdic de 1641 –una gaseta sobre l'actualitat europea– on s'hi estampà la imatge d'un nen monstruós que, per descomptat, no posseïa cap vincle aparent amb els continguts diplomàtics i militars[840].

Per a l'estudi del camp de la informació i de la premsa, en canvi, són d'un interès molt més gran aquells gravats humils i gairebé immutables que van consolidar el que podríem anomenar un "codi visual" o iconogràfic, el qual ajudava a identificar amb prestesa part del contingut dels fullets no periòdics. Aquest codi visual, molt imperfecte per la limitació de mitjans, consistia en l'associació de certes imatges a uns mateixos tipus de notícies de manera relativament sistemàtica: escuts de la monarquia hispànica –prèviament emprats en impressions llibresques–, dels seus virreis i dels representants de la terra per a les manifestacions més diverses del poder (entrades públiques, cartes reials, triomfs militars, etc.); escuts religiosos –papals, episcopals, dels ordes– i figures bíbliques o del santoral per a les informacions de l'Església o les intervencions divines (missions, martiris, miracles); entre d'altres [i. 5]. Naturalment, aquests tipus d'associacions "codificades" no foren una pràctica exclusiva dels impressors catalans: arreu d'Europa es poden localitzar pràctiques similars en productes informatius o no, com ara en el cas de les balades angleses il·lustrades amb xilografies de personatges agenollats i en actitud de resar, "which acted as familiar trademarks, by which the buyer could recognize the religious ballad as a genre"[841].

A Catalunya, molts setges, per exemple, podien ser reconeguts immediatament gràcies a una estampa emprada almenys des del començament del segle XVI i fins la

[840] *Gazeta enviada de Roma de tot lo succehit en los mesos de agost, y setembre del present any 1641 en Italia, Alemania, Inglaterra, Flandes, y Piamont*, Barcelona, Gabriel Nogues, 1641. La xilografia ja havia estat reproduïda per Estevan Liberos el 1628 en una relació sobre un nen monstruós nascut a Lisboa, el retrat del qual fou pretesament enviat a la cort de Madrid i difós per mitjà de la impremta, encara que la llarga tradició de representacions de "monstres" europeus requereix molta prudència en les anàlisis: la versió francesa d'aquesta relació va aparèixer el mateix any a París, mentre que tres dècades més tard una lectura simplificada fou impresa a Madrid; Sobre aquesta darrera relació, vide J.-P. SEGUIN, *L'information en France*... op. cit., p. 123, i H. ETTINGHAUSEN, "The illustrated Spanish news... op. cit., p. 128. Sigui com sigui, no hem d'oblidar que tota imatge és polisèmica i a la representació visual s'hi combina la interpretació del consumidor.

[841] T. WATT, *Cheap print and popular piety, 1550-1640*, Cambridge, 1991, p. 149.

segona meitat del XVII: la imatge de la presa i el saqueig d'una ciutat que aparegué a la portada de la *Carta de la gran victoria y presa de Oran* [Barcelona, Carles Amorós, 1509] i que il·lustrava la victòria de les armes de Ferran el Catòlic i del cardenal Cisneros. El gravat originàriament corresponia a la *Destrucció de Jerusalem* que el tipògraf alemany (saxó) Johan Luschner havia utilitzat per a la impressió barcelonina del *Gamaliel* (18 de març de 1502). Amorós, segons Norton, heretà els tipus de Luschner, que va fer servir pels encapçalaments de capítol de la citada *Carta de la gran victoria* (135G)[842]. Amb modificacions, còpies o sota altres versions[843], la imatge de la destrucció de Jerusalem fou utilitzada per distints tallers: al Cinc-cents, anònimament, per a les guerres d'Itàlia (*Copia de les noves de Ytalia per letres de Genova de IX de juny MDLVII*) i, al Sis-cents, per part del taller dels Matevat, durant la Guerra dels Trenta Anys i la dels Segadors[844] [i. 6-7]. La idea d'una vila assetjada, però, no es limitava a una sola estampa, sinó que els tipògrafs catalans disposaven d'un repertori

---

[842] «*Historias de la divinal victoria de Orán» por Martín de Herrera. Edición en facsímile de la impresa en su taller deLogroño por Arnao Guillén de Brocar en 1510 publicada en conmemoración del quinto centenario de la conquistade Orán (1509) por el* «*Instituto Biblioteca Hispánica», del Centro Internacional de Investigación de la Lengua (Fundación San Millán de la Cogolla), en colaboración con el «Instituto de Historia del Libro y de la Lectura», bajo la dirección de Pedro M. Cátedra*, vol. II [ed. i estudis de P. M. Cátedra, J. M. Valero Moreno i F. Bautista Pérez], pp. 357-359.

[843] Xilografies molt similars, sens dubte extretes o copiades d'una mateixa obra incunable, apareixen a *Este es un traslado sacado de una carta que fue embiada de la cibdad de Tremecen a esta ciudad de Sevilla* (...) [Sevilla, Andres de Burgos, 1543]; i en una *Relacion muy verdadera de las rebeliones que ha avido en el reyno d*[*e*] *Inglaterra en el principio desta quarema: y d*[*e*] *la pacificacio*[*n*] *de todas ellas siendo ve*[*n*]*cidos y castigados los adversarios con el divino favor por la serenissima reyna la qual relacion fue embiada a la noble ciudad de Cordova* [Sevilla, Simon Carpintero, 1554]. Agraïm al professor José Solís de los Santos les reproduccions dels documents (Biblioteca March -Madrid- 51/5/5/XXIII, i Bodleian Library -Oxford- 4° H 44-1 Art.BS., respectivament). El 1534, Amorós havia emprat les distintes versions xilogràfiques de la mencionada presa d'una ciutat per il·lustrar l'obra de Pere Tomich *Historias e conquestas dels excellentissims e catholics reys de Arago: e de lurs anteçessors los comtes de Barçelona: compilades per lo honorrable historic mossen Pere Tomich cavaller: les quals trames el reverendissim senyor Dalmau de Mur archabisbe de Caragoça: affegida la historia del excellentissim e catholich rey de Despanya don Ferrando*, any 1534, ab privilegi [a colofó]: (...) es corregida e ab privilegi per cinc anys stampada la present obra (...) en la insigne e noble ciutat de Barçelona per Carles Amoros provençal a XII de mars any Mil D.XXXIIII, ff. XXIIIv, XXV, LXXIv, LXXII i LXXIIII. Aquest llibre, segons Rafael Cornudella, és un bon exemple "del desordre estilístic i del «tot s'aprofita» que regna en la major part dels productes de Carles Amorós d'aquesta època", R. CORNUDELLA, "La difusió del gravat..." op. cit., p. 237. Vide, també, J. P.R. LYELL, *La ilustración del libro antiguo en España*, edició, pròleg i notes de J. Martín Abad, trad. cast. d'H. Silva, Madrid, 1997 [1926], pp. 187-188. Per a una "genalogia" o seqüència xilogràfica més completa vide l'annex del capítol 6.

[844] P. ex., *Relacion verdadera de las cosas notables que en el cerco de la ciudad de Bredà en Flandes nuevamente an sucedido, con la insigne entrada de la ciudad y castillo, perdida de los hereges, y illustre vitoria de los catolicos, hecha por el excelentissimo señor marques de Espinola general del exercito del rey nuestro señor en los dichos estados a dos de junio de 1625*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1625; *Relacion fidedigna de lo sucedido en Rossellon, desde los nueve de junio mil seys cientos treynta y nueve, en que entró el exercito frances en el, hasta 6 de enero mil seys cientos quareynta, en que entregaron la plaça de Salsas que ocuparon sus armas, socorros, para que nuestras armas no les sacaran de la fortaleza con lo sucedido en todo este tiempo. Escrita por D. Joseph de Laredo que se halló presente a todo*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1640.

una mica més ampli, com també per a les batalles o altres enfrontaments. Fou usual emprar distints gravats de cavallers amb armadura: així, una bella estampa d'un genet que sostenia un estendard damunt d'un corser [i. 8] va ser impresa en fullets de tema bèl·lic per Llorenç Deu (1612), els Matevat i, fins i tot, va aparèixer a l'edició barcelonina del *Quixot* (1617, impresa Bautista Sorita –part I– i per Sebastià Matevat –part II–)[845]. Totes aquestes i altres possibilitats es repetien anàlogament amb els encontres navals, des de les grans i puntuals batalles marítimes, com Lepant, fins als menors i endèmics enfrontaments amb els corsaris d'una i altra religió a les aigües del Mediterrani. Els combats navals foren representats per mitjà de gravats de galeres o d'altres embarcacions, com l'estampa que apareix al darrer full de la *Copia de les noves de Ytalia*: una nau rodona envoltada per galeres de la mitja lluna. Aquest gravat probablement recordaria al lector o a l'oient les galeres del duc de Florència que es mencionen en el fullet. Un segle més tard, la imatge s'emmotllà als impresos d'un nou context bèl·lic: la revolta dels catalans de 1640[846] [i. 9]. Altres xilografies marítimes de les impremtes barcelonines foren una testa turca, galeres de 24 i 36 rems, etcètera, bona part de les quals havien estat estampades pel taller de Joan Amello, actiu en la impressió de la premsa almenys des de 1598 i fins a 1611. El seu ús tipogràfic, no caldria afegir-ho, no acabà en aquella data: aquests gravats, i potser fins i tot les matrius originals, van ser posteriorment aprofitats per Esteve Liberos i els Matevat [i. 10-11].

Existiren, però, algunes excepcions pel que fa a l'ús generalitzat de la tècnica xilogràfica en la premsa. En un parell de casos, certament molt rars, els estampers o, més probablement, els "editors", no estalviaren costos emprant gravats calcogràfics o, fins i tot, encarregant la seva realització *ex professo* per il·lustrar els papers informatius: per a una relació sobre la conquesta espanyola de Bellaguarda (1675), en el context de la guerra francoholandesa, l'argenter i gravador barceloní Francesc Via "major" va elaborar o, almenys, executar un magnífic mapa de la fortificació i l'orografia de la zona

[845] Curiosament, el gravat d'un cavaller a la portada del *Quixot* apòcrif, suposadament i falsa imprès a Tarragona "en casa de Felipe Roberto" (1614), també aparegué en altres fullets informatius del segle XVII, com els impresos per Llorens Deu durant la Guerra dels Segadors i, a la centúria següent, encara fou estampat en l'edició del *Partinobles* de 1729 a càrrec de Juan Jolis. Aquesta llarga seqüència xilogràfica no sorprèn tant si considerem els nombrosos vincles comercials i familiars en el negoci editorial barceloní: Llorenç Deu i Sebastià Mathevat s'associaren a inicis del segle XVII, Rafel Figueró va disposar de materials de la impremta dels Mathevat i, finalment, els Jolis s'emparentaren amb els Figueró.

[846] P. ex., *Carta arribada ab una faluga, en que·s dona noticia certa de la victoria que la nostra armada ha tingut co*[*n*]*tra dels castellans devant de Cadiz divendres a 4 de setembre any 1643,* Barcelona, Jaume Matevat, 1643.

("Franciscus Via fecit")[847]. La narració de l'episodi, en bona part, se subordinava a la detallada representació gràfica. En una altre fullet, de tema miraculós, l'estampa que representa Nostra Senyora de la Misericòrdia de Savona (Itàlia) va ser signada per un artista estranger, un tal "Huberto de Otteven"[848]. Aquests tipus de documents, sobretot la relació de Bellaguarda impresa en foli major, no devien estar econòmicament a l'abast de tots els consumidors, a diferència de la majoria de fullets acompanyats per estampes xilogràfiques, malgrat que és possible que la relació de l'aparició miraculosa fos oferta a preus moderats per tal de fomentar el culte a la seva imatge venerada a l'església barcelonina de Santa Caterina de l'Orde de Predicadors –òbviament, els promotors de l'estampació volandera–.

Tota aquesta cultura del gravat dels fullets informatius i aquestes pràctiques dels tipògrafs, en definitiva, evidencien l'aspecte "informatiu" del gravat, de la xilografia en particular, així com la seva funció mitjancera entre cultura escrita i cultura oral: tal com recorda Roger Chartier per als "canards" i "occasionnels" de gran format, així com per als cartells, "En los siglos XVI y XVII, bajo diversas formas, que casi siempre autorizan una doble lectura, la del texto y la de la imagen, la imprenta difundió ampliamente un material tipográfico abundante destinado a ser clavado, pegado en las paredes de las casas y de las iglesias, de los cuartos y de los talleres"[849]. I, a través de la modesta materialitat de la protopremsa ocasional, també és possible observar les debilitats econòmiques i tècniques de la impremta catalana del Cinc-cents i, sobretot, del

[847] *Relacion de Bellaguarda, su edificio, y fortificaciones viejas, y nuevas, y demas circunstancias, con una narracion diaria de lo que se ha obrado en su expugnacion, conforme està declarado en el processo*, [BCN?], sense nom d'impressor, [1675], 1 f. pleg. (58 x 43 cm aprox.). Francesc Via fill també va realitzar obres per a materials sobre l'actualitat del moment: va signar la majoria de les 44 làmines (7 retrats i 37 vistes i fortificacions) que il·lustren el llibre de Simpliciano Bizozeri, *Ungria restaurada. Compendiosa noticia de dos tiempos: del passado. Baxo el iugo de la tirania othomana, del presente. Baxo el dominio catholico de Leopoldo II de Austria. Felices sucessos de sus armas cesareas, en el reyno de Croacia, y principado de Transylvania* (...) *traducido en español por un curioso*, Con licencia, en Barcelona, en la imprenta de Martin Gelabert, a costa de Antonio Ferrer, Baltasar Ferrer, y Joan Cassañas, libreros, 1688. Sobre els Via, vide A. GARCIA ESPUCHE, "La festa dels argenters i el gravat de Francesc Via", dins A. Garcia Espuche et alii, *Festes i celebracions. Barcelona 1700*, Barcelona, 2010, pp. 152-168.

[848] *Breve relacion de la maravillosa, y admirable aparicion de Nuestra Señora de la Misericordia de la ciudad de Savona, cerca de Genova, la qual aparicion representa como fue, la estampa que se sigue, y la santa imagen de Nuestra Señora de Misericordia, que vino de dicha ciudad, que es de marmol blanco, y està en la capilla del Santo Christo de la iglesia de Santa Cathalina Virgen, y Martir de la Orden de Predicadores de esta Ciudad de Barcelona. Refierala un religioso de dicha orden para alentar la devocion de sus devotos, que no sera dificultoso, por las gracias reciben de venerar à Maria Santissima en la invocacion de Nuestra Senyora de Misericordia, y para que los demas fieles concideren quan bien les està seguir esta devocion de esta santa invocacion de misericordia*, Barcelona, Juan Jolis, 1683.

[849] R. CHARTIER, "Estrategias editoriales y lecturas populares, 1530-1660", dins id., *Libros, lecturas*... op. cit., p. 112.

Sis-cents, les solucions adoptades i els intensos vincles entre els estampers i els llibreters de la Ciutat Comtal segons es desprèn dels nombrosos préstecs, compres o còpies de gravats.

6.7. Els tiratges

Si fins aquí hem descrit les principals característiques de la premsa, ara cal abordar un darrer aspecte material –quantitatiu– tan important com poc conegut: els tiratges dels instruments informatius, ocasionals i periòdics. Certament, ni els estudis ni les fonts per a tractar aquesta qüestió no hi acompanyen. Això no obstant, és un tema fonamental per entreveure el nombre potencial de lectors o la rellevància que aquests papers podien tenir en el manteniment quotidià de les impremtes i de les llibreries de Barcelona.

En una sola jornada, un taller amb una única premsa podia tirar aproximadament entre 1250 i 1500 exemplars d'un plec ordinari. A l'any 1573, per a imprimir 1500 plecs de dues cares l'impressor granadí Juan René, fill del tipògraf René Rabut, calculava un dia de treball amb el concurs de "tres oficiales, uno componedor, que compone el un pliego, y los dos batidores y tiradores, que los imprimen"[850]. Dos segles més tard, en un interessant i extens informe (53 f.) al Consell de Castella, promogut en virtut de la Reial Ordre del 22 de març de 1763, el jutge d'impremtes Juan Curiel declarava que en qualsevol impressió s'estampava almenys una jornada, és a dir, 1500 exemplars[851]. Aquestes quantitats, similars a les de la resta de l'Europa de l'antic règim tipogràfic[852], però, eren les màximes que podien ésser assolides pels tallers petits o mitjans, i l'estamper o l'editor podia adequar –reduir– la tirada segons el mercat o bé realitzar noves impressions o, fins i tot, edicions[853]. De fet, els plecs informatius estaven perfectament adaptats a les possibilitats –o a les limitacions– dels tallers catalans, com

[850] Citat per J. MARTÍNEZ RUIZ, "Visita a las imprentas granadinas de Antonio de Nebrija, Hugo de Mena y René Rabut en el año de 1573", *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 24 (1968), p. 104.
[851] AHN, *Consejos*, lligall 5528, exp. 19, "Expediente prescriviendo varias reglas y providencias para las impresiones y ventas de libros".
[852] Els tiratges del pamflets publicats als Països Baixos entre 1565 i 1648 sembla que comprenien entre 1000 i 1250 còpies per títol, C. E. HARLINE, *Pamphlets*... op. cit., p. 21.
[853] Aquests tipus d'estratègies per als plecs de canya i cordill, fins i tot començats a distribuir mentre el tiratge prosseguia, han estat magníficament descrits per Pedro M. Cátedra per al del Cinc-cents castellà: P. M. CÁTEDRA, *Invención, difusión y recepción de la literatura popular impresa (siglo XVI)*, Mèrida, 2002, pp. 76-77.

també la literatura de canya i cordill en general[854]. Però, concretament, quines evidències documentals permeten comprovar alguns dels tiratges dels productes informatius i dels materials afins? De nou, la resposta l'ofereix l'edició oficial de la Ciutat de Barcelona, especialment durant una "guerra de papers" com fou la dels Segadors, la qual va esperonar la producció tipogràfica municipal. A les altres ciutats catalanes importants, aquesta conjuntura bèl·lica també va propiciar la producció de premsa i de papers de jornada necessaris per als governs locals, però a una escala molt més modesta que a la capital política i econòmica del Principat. Així, per exemple, els llibres del clavari de Girona dels anys 1639-1642 i de 1645-1646 sols registren un únic pagament de només 3 lliures a l'impressor Jeroni Palol pare[855]. És cert que aquest estamper va rebre més encàrrecs dels jurats de la ciutat, com posteriorment també el seu fill, tot i que la manca d'alguns dels registres (anys 1643-1644 i 1653-1654) no permeten determinar-ne el nombre exacte[856], però en qualsevol cas la humil edició municipal gironina, l'oficial i fins i tot l'oficiosa, no pot comparar-se amb la de Barcelona.

Ja des dels inicis del conflicte, els consellers de Barcelona i la Vint-i-quatrena de Guerra es preocuparen de mobilitzar la impremta oficial per a l'estampació de materials d'utilitat pràctica: cartilles "per enviar als llochs de dafora acerca del negoci del llançar la neu, lleña, carbo y altres manteniments"; bitllets per a notificar l'obligació de fer

[854] Significativament, Roger Chartier ha caracteritzat els plecs de canya i cordill com una "fórmula editorial": "Tenían que ser breves, susceptibles de gran circulación y, lo mismo que más adelante en Francia y en Inglaterra, pertenecer a géneros identificables de inmediato", fossin relacions de successos, romanços o comèdies, R. CHARTIER, "Lecturas y lectores «populares» desde el Renacimiento hasta la época clásica", dins G. Cavallo i R. Chartier (dirs.), *Historia de la lectura en el mundo occidental*, Madrid, 1998, p. 429.

[855] "A dos de 7bra 3 ll a Hieroni Palol estamper per polisa de dos 7bra [de 1645]", AMGi, *Llibre del clavari menor per los anys 1645 y 1646*, clavari Gabriel Serra, s.f.

[856] El 1653, quan Girona havia retornat a l'obediència de Felip IV, Palol va imprimir una *Relacion autentica de la especial proteccion de san Narciso, con sus fieles hijos gerundenses, continuada en el prodigio de las moscas, contra las armas francesas, en este sitio de Gerona, por setiembre del año M.DC.LIII*. Molt probablement, l'edició d'aquesta relació, difosa i reimpresa arreu d'Espanya, va ser una iniciativa de la mateixa Ciutat: la declaració dels oficials francesos presoners que explicaven, davant de notari, el miracle de les mosques fou feta a instància del jurat Josep Duran. A causa de la no conservació dels comptes del clavari del bienni 1653-1654 no es pot comprovar el més que probable pagament de la impressió, però l'existència a l'Arxiu Municipal de Girona de 112 exemplars de la relació, tal com sortiren sense plegar de la impremta de Palol, sembla confirmar que es tractà d'un encàrrec oficial: AMGi, *Bans, decrets, edictes*, lligall núm. 2 (1629-1698). Jeroni de Real, qui va ser jurat en cap de Girona, va copiar aquesta relació a la seva crònica: J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona, 1994, vol. II, pp. 359-360. Sobre aquest episodi, vide P. VALSALOBRE, "Mosques, sants i política a la Catalunya moderna. L'episodi del setge de 1653", *Revista de Girona*, 226 (2004), pp. 63-70.

guàrdia als portals; cartells per a alçar sometent; etcètera[857]. Però tampoc no descuidaren la persuasió política (o "propaganda" de guerra) i la difusió d'informació a través del mitjà tipogràfic: juntament amb els memorials, els llibres i altres obres publicístiques, també s'imprimí "premsa oficial". Les anotacions o registres dels encàrrecs dels fullets informatius, dels lliuraments de material i dels pagaments potser no són gaire abundants ni tan detallades com desitjaríem, però sí d'un gran valor a l'hora de determinar el nombre d'exemplars i d'impressions que realment podia assolir la premsa no periòdica. Les entrades del clavariat i les notes aprovades a les deliberacions dels consellers, doncs, supleixen la manca de dades en altres fonts com els inventaris d'impremtes, malgrat que, molt probablement, no recullen ni tota la producció oficial ni tampoc l'oficiosa d'uns Matevat, un Pere Lacavalleria o d'un Gabriel Nogues.

A finals de 1640, per imprimir les "letras del rey nostre señor", el llibreter Joan Sapera va subministrar als Matevat 17 o 18 raimes de paper genovès net de mans costeres per valor de 25 lliures[858]. Una raima equivalia a 20 mans de paper, és a dir, a 500 fulls i, depenent del format escollit, bàsicament el foli o el quart, es podien obtenir més o menys exemplars per raima, solts o per a formar quaderns (o, també, per embolicar)[859]. Segons un compte del clavari del 4 d'octubre de 1640, Jaume Matevat va estampar tres vegades "las cartas del rey n[ostre] s[enyo]r", és a dir, tres mil exemplars (6 raimes de paper), així com mil còpies "dels papers de la Unio" (4 raimes) per un total de 20 lliures[860]. Aquest darrer text oficial (foli, 4 pàgines), datat a Barcelona el 18 de setembre de 1640 amb la signatura dels consellers i del secretari Agramunt, apel·lava a la resistència armada contra els exèrcits filipistes que es preparaven per envair el Principat i fou àmpliament divulgat: també fou imprès, tant en català com castellà, en nom dels diputats[861]. A principis de 1641, la Ciutat de Barcelona devia a Jaume Matevat

[857] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1640, f. 19. Sobre la impremta oficial de Barcelona, vide el capítol tercer.
[858] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de Comptes*, 1640, f. 347.
[859] Un exemple: a la botiga del llibreter barceloní Jeroni Guerra, l'any 1604, hi fou inventariada "1 rayma de paper de enbolicar", AHCB, Arxiu notarial, I. 47.
[860] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de Comptes*, 1640, f. 502. Aquest compte del clavari Hieronim de Gaver fou vist i examinat pel notari barceloní Hieronym Sabata; I, també, AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions de Guerra*, 1640-1641, f. 115v.
[861] *Señor, Por los decretos y convocaciones que V.M. ha sido servido mandar publicar, a entendido esta su fidelissima ciudad, q*[*ue*] *con motivo y causa de querer reintegrar la justicia a esta ciudad y provincia, quiere V.M. honralla viniendo a los confines della, con bastante numero de infanteria* (...), [Barcelona, s.n., 1640].

25 lliures per l'estampació de "dos raymas y mitja de las cartas de la Magestat", materials menors molt diversos i també "una rayma de cartas pera enviar als Grandes de totas las parts del mon"[862]. Així doncs, els tiratges usuals dels papers informatius –oficials– solien ésser d'un miler d'exemplars, amb noves reimpressions si es considerava necessari. En el cas dels materials menors afins sembla que les xifres dels tiratges no variaven: el mateix Jaume Matevat va rebre 41 lliures, 6 sous i 8 diners "per a la estampa de setse [~~vuit~~] raymes y mitja de paper (...) per lo sermo y funerarias" de Lluís XIII, així com per l'estampació de "mil plantxas finas de las armas de la ciutat per posar a la cara de dit sermo"[863]. El sermó, de vuit fulls, és molt probable que fos el del pare Jaume Puig de la Companyia de Jesús[864], "rector del col·legi de Barcelona i a la vegada –escriu Miquel Batllori– un dels homes més estimats a tota la província d'Aragó"[865]. Més complicat és determinar si tots els fullets no periòdics i les relacions tipus gaseta que no foren encàrrecs oficials assoliren aquestes xifres.

Els memorials de comptes del clavari i les deliberacions del Consell de Cent, com hem pogut comprovar, subministren dades bàsiques per a conèixer els tiratges, com també les deliberacions de Guerra (1640-1652). Tanmateix, aquestes mateixes fonts poc poden aportar sobre els instruments periòdics: es tracta de publicacions que no depenien directament del poder municipal sinó que foren iniciatives privades, sobretot d'ençà la dècada de 1670, amb les quals els impressors i els llibreters intentaven obtenir uns beneficis econòmics estables a través de lliuraments regulars. Lamentablement, en els

---

[862] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de Comptes*, 1641, f. 849.

[863] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de Comptes*, 1643, f. 179; *Registre de Deliberacions*, 1643, f. 282. Mentre que a l'agost el clavari Cristofol Sangenis havia anotat la quantitat total de 40 lliures, 6 sous i 8 diners, els consellers finalment l'aprovaren amb una lliura extra (2-X-1643).

[864] *Sermo que predica lo R.P. Jaume Puig de la Compañia de Jesus, predicador de sa M.C. y calificador de la General Inquisicio en les reals exequies que la molt illust. y nobilissima Ciutat de Barcelona celebrà a 20 de juny de 1643 a la grata y bona memoria de Lluys XIII lo Just, rey de França, y de Navarra, comte de Barcelona. Ab una breu relacio, de lo succeit en elles, que dediquen los molt illustt. señors Consellers, y Savi Consell de Cent a la magestat Christianissima de Lluys XIIII N.S. que Deu prospere*, Barcelona, Jaume Matevat, 1643. L'extensió no sembla coincidir: [3], 20, [9] f. –el sermó ocupa 15 f.–. L'escut de la ciutat era un gravat calcogràfic –el miler de "plantxas finas"– de Joannes de Courbes. Matevat també publicà una *Oracion panegyrica de los lirios reales de la casa de Francia, seimpre invincibles en vida y muerte del Christianissimo rey Luis XIII llamado el Justo. De los lirios de la noble ciudad de Lerida* (...) del mateix jesuïta Puig, i també un fullet versificat amb el títol de *Relacio de las funerarias que la ciutat de Barcelona fa en la Seu de dita ciutat, lo dissapte a 20 de juny a la mort del Christianissim Rey de Fra*[*n*]*ça nostre S. (que Deu guart) ab molt gran solemnitat. Y tambe lo testament, y lo que disposà a la fi de sos dias lo Christianissim Rey, tot en vers catala*.

[865] M. BATLLORI (S.I.), *Catalunya a l'època moderna. Recerques d'història cultural i religiosa*, a cura de J. M. Benítez i Riera, Barcelona, 1971, p. 311. Sobre el pare Puig, natural de Cervera, vide, també, F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes, y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, Imprenta de J. Verdaguer, 1836, p. 506.

seus inventaris no se solien anotar aquests productes tan efímers i poc valorats ni tampoc els tiratges, tot i que sempre es pot esperar algun descobriment arxivístic que aclareixi aquesta qüestió. Fins i tot és molt possible que entre la documentació generada per uns tipògrafs com els Figueró, en qualitat d'editors privilegiats de la premsa austriacista per manament regi i de la Diputació del General, es conservi algun registre oficial o privat (pagaments, llistes de "subscriptors", etcètera) que permeti conèixer els tiratges d'algun periòdic com la *Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona*. Aquest és un tema que ja intentarem aprofundir en una altra ocasió. Però significa això que, ara com ara, no podem oferir algunes dades? La història comparativa pot suplir parcialment aquesta mancança. De la *Gazette* fundada per Renaudot, un dels periòdics més importants de l'Europa moderna, se'n coneixen els tiratges parisencs i les reimpressions a províncies: el primer de maig de 1638, el mateix Renaudot havia declarat que cada setmana en tirava 1200 "còpies", xifra que probablement va augmentar en els anys següents i potser disminuí durant la Fronda. A Lió se'n tiraven al voltant d'un miler d'exemplars entre 1660 i 1670, mentre que a Bordeus no passava dels tres-cents i a Tours entre 150 i 200 exemplars. En conjunt, a la segona meitat del segle XVII, la *Gazette* "autoritzada" tenia un tiratge inferior als cinc mil exemplars: vers el 1670, el tiratge era de 3400 a 4800 exemplars, dels quals entre un 40% i un 45% corresponien a l'edició parisenca[866]. París, la capital del regne i del negoci editorial francès, aleshores tenia al voltant de mig milió d'habitants, mentre que Lió, un gran centre de l'edició provincial i europea –pont tradicional entre les fires de Frankfurt i els països mediterranis–, 97.000 cap al 1700. Barcelona comptava amb 7319 focs el 1640, és a dir, menys de 37.000 habitants abans dels estralls de la pesta de 1651 i de la Guerra dels Segadors[867], però continuava essent un dels principals centres de l'edició hispànica, amb bona part de la seva producció major i menor destinada a l'exportació. Els tiratges

[866] G. FEYEL, *L'annonce et la nouvelle...* op. cit., p. 248; Id., *La «Gazette» en province à travers ses réimpresssions, 1631-1772*, Amsterdam i Maarseen, 1982, pp. 99, 107 i 113.

[867] B. GARNOT, *La population française aux XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles*, París, 1988, pp. 14-16; A. GARCIA ESPUCHE i M. GUÀRDIA BASSOLS, *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*, pòrtic de J. Sobrequés i Callicó, Barcelona, 1986, p. 36. Rodrigo Mendes Silva, antic cronista general de Felip IV, considerava que Barcelona era habitada per "15 mil vezinos, cavalleros, nobleza, divididos en nueve parroquias, diez y nueve conventos de frayles, quinze de monjas, seis colegios, los dos seglares y seis hospitales". Aquesta estimació "demogràfica" potser no era gaire encertada, però almenys sí simptomàtica de la percepció d'una ciutat mediterrània relativament poc poblada: R. MENDEZ SYLVA, *Poblacion general de España. Sus trofeos, blasones, y conquistas heroycas. Descripciones agradables, grandezas notables, excelencias goriosas, y Sucessos memorables, con muchas, y curiosas noticias; Flores cogidas en el estimable jardin de la preciosa antiguedad. Reales genealogias, y catalogos de dignidades eclesiasticas, y seglares* (...) *añadida, y enmendada por el mismo en esta ultima impression*, Madrid, por Roque Rico de Miranda. A costa de Juan Martin Merinero, mercader de libros, 1675, f. 192 (la primera edició de l'obra és de 1645).

de les gasetes catalanes del darrer quart del Sis-cents, de periodicitat setmanal i mensual, és possible que oscil·lessin entre els cinc centenars i el miler d'exemplars, tant per al consum intern com per a l'exportació comercial –i política, en determinats moments–. Sigui com sigui, aquestes xifres que hem proposat, certament aventurades, només s'han d'interpretar com a hipotètiques fins que una futura recerca documental permeti precisar-les.

6.8. Els preus

La descripció dels aspectes materials de la premsa, d'aparició irregular i periòdica, no restaria completa sense un comentari final sobre els preus de venda dels productes informatius una vegada abandonaven els tallers. Es tracta d'un factor tan influent com els tiratges a l'hora d'examinar els tipus d'audiències a les quals es dirigien els papers informatius, com veurem més extensament en un altre capítol. Tot i així, aquest tema no ha atret l'atenció dels estudiosos, la majoria dels quals o ni tan sols el menciona o només es refereix a l'escàs valor econòmic de les relacions de successos hispàniques, normalment sense aportar més detalls. Però de quines dades disposem sobre els preus de la premsa catalana no periòdica? Mentre que els fullets portuguesos de la Guerra da Restauração eren taxats, no succeïa el mateix amb els impresos a Catalunya ni, fins i tot, en bona part dels castellans. Tampoc en els tarifaris del segle XVII no es fixaren o es regularen els preus d'aquests papers, a diferència d'altres productes menors que oferien els llibreters catalans com ara unes beceroles (2 diners) o un pelegrí (1 sou)[868]. Amb tot, com comentarem seguidament, existeix alguna excepció molt valuosa que, combinada amb les anotacions manuscrites (*marginalia*) que els lectors van escriure sobre els mateixos instruments informatius, permet aproximar-nos –fragmentàriament– als preus de venda de la premsa del Principat. Altrament dit, no podem observar l'evolució dels preus a partir de sèries cronològiques més o menys completes però almenys podem oferir algunes dades mínimes que, tot i la seva escassetat o raresa, són prou indicatives del valor dels materials informatius.

[868] *Tarifa, y postura de preus, de les coses infrascrites*, s.l., s.n. [1655], p. 91. Aquest imprès ha estat analitzat per Pep Vila i reproduït (facsímil) dins R. Alberch et alii, *Gremis i oficis a Girona (treball i societat a l'època pre-industrial)*, Girona, 1984, pp. 203-316.

En el primer fullet supervivent del Cinc-cents, la *Carta de la gra*[*n*] *victoria y presa de Oran* (1509) que havia format part de la col·lecció d'Hernando Colón, una mà forana –probablement, la del mateix col·leccionista–[869] va anotar-hi les dades d'adquisició: "este libro costo un dinero en Barcelona por junio de 1536 y vale el ducado 288 dineros"[870]. Malgrat que la compra –sens dubte per raons de bibliofília o de curiositat "historiogràfica" o "literària"– fou realitzada una generació més tard de l'aparició de la notícia (i de les cobles i "villancetes" que l'acompanyaven), el preu era moderat. Una altra peça materialment afí, les *Cobles de tristor de les tres naus catalanes de conserva*, fou adquirida per un diner a Tarragona pel mencionat Colón (1513)[871], el fill de l'almirall i un dels grans bibliògrafs del Renaixement. Un segle després, els fullets ocasionals continuaven essent econòmicament assequibles: una missiva enviada per Pere Joan Rossell a les institucions barcelonines, una vegada impresa, valia 2 diners a la mateixa ciutat el juliol del 1641[872]. En un altre cas, veritablement excepcional, un plec poètic i informatiu sobre la recuperació de Salses (gener de 1640), fou el mateix estamper anònim qui va imprimir-hi la següent advertència destinada als compradors: "Lo demes va en altre full, que·n pagaran tres diners, que aquest està aforat a dos"[873]. Els fullets portuguesos de la mateixa època, amb els preus fixats per les autoritats, no eren gaire més cars: 4 "reis" costava una *Relação de como os castelhanos levantaram o cerco de Mirabel em Catalunha* taxada el 6 de juny de 1643 a Lisboa; 5 "reis" una *Carta do padre Francisco Rangel da Companhia de Jesus para o P. Provincial de Portugal em que se refere o martyrio de sinco religiosos*

---

[869] T. MARÍN MARTÍNEZ, "Estudio introductorio", dins *Catálogo Concordado de la Biblioteca de Hernando Colón*, T. Marín Martínez, J. M. Ruiz Asencio i K. Wagner, Madrid, 1993, t. I (1-400), p. 327.

[870] *Carta de la gra*[*n*] *victoria y presa de Oran. En la qual se contiene la forma y manera de como es estada ganada. Con unas que dizen la misma victoria. Con dos villa*[*n*]*çetes por muy gentil estilo* [Barcelona, Carles Amoros, 1509]. D. Bartolomé March (Madrid). La transcripció de la nota manuscrita es pot comprovar a A. RODRÍGUEZ-MOÑINO, *Nuevo diccionario bibliográfico de pliegos sueltos poéticos (siglo XVI)*, ed. corregida i actualitzada per A. L.-F. Askins i V. Infantes, Madrid, 1997, p. 618; i R. de ANDRÉS DÍAZ, "Fiestas y espectáculos en las «Relaciones Góticas del siglo XVI»", *En la España medieval*, 14 (1991), p. 326.

[871] Palau 55746. Desaparegudes de la Bibloteca Colombina, aquestes *Cobles* foren reimpreses per M. Aguiló el 1909 en el seu *Cançoner*. Se'n conserven edicions posteriors: *Cobles de les tristes y doloroses tres naus de conserva*, Barcelona, Sebastia Cormellas, 1596 (British Museum).

[872] *Carta enviada per lo senyor conceller ters, a la ciutat de Barcelona y al savi Consell de Cent*, Barcelona, Gabriel Nogues, 1641. L'exemplar amb les anotacions manuscrites d'un membre de la família Soler de les Encies (Garrotxa) es conserva a l'Arxiu de can Noguer (les Planes). Altres exemplars: AHCB, B. 1641-8º (op)6; BC, F. Bon. 2122; BLM, R. 445, "Fullets de 1641" núm. 5.

[873] *Relacio de la entrada y exida del exercit frances, en lo Comptat de Rossello. Feta per un cochero, testimoni de vista* [Barcelona, 1640], f. 82v (fol. ms. de l'antic vol. factici) (BC, F. Bon. 6128). Sense nom d'impressor ni llicències, la sanefa xilogràfica del primer f. semblaria eixida del taller de Jaume Romeu.

& se contão outros casos memoraveis (1645)[874]. Aquestes taxacions lisboetes i les notes manuscrites i impreses de la premsa catalana indueixen a pensar en uns preus modestos aparentment generalitzats per als papers informatius, malgrat que els elevats índexs d'analfabetisme i, sobretot, la pobresa imperant reclamen molta prudència a l'hora de parlar d'un públic "massiu" –almenys comprador– com han fet alguns investigadors[875]. En aquells anys, el 1641 per exemple, un mestre d'obres rebia un salari de 8 sous per jornal tant a la Ciutat Comtal com a Girona i, en aparença, hauria pogut adquirir algun fullet sobre l'actualitat més propera o llunyana –sempre que la seva cultura o la seva curiositat li ho haguessin permès–, però les despeses quotidianes podien desaconsellar-ho: a Barcelona el preu del pa era de 0'40 sous per lliura de pes, dotze arengades valien 0'74 sous, una dotzena d'ous 4, mentre que un parell de gallines ja esdevenien prohibitives amb un preu de 15'60 sous[876].

I els preus de la premsa periòdica? Les primeres relacions tipus gaseta, de les dècades de 1620 a 1640, presentaven unes característiques materials molt semblants a les dels plecs d'aparició irregular i, per consegüent, és molt probable que els preus fossin aproximadament els mateixos, com de fet succeïa en el cas de les gasetes de Lisboa durant la Guerra de Restauració portuguesa[877]. Però i els de la premsa periòdica durant el darrer quart del Sis-cents i el començament del Set-cents? Coneixem alguns lectors assidus i ocasionals d'aquest tipus de premsa, com Josep de Monfar i Sorts, un

---

[874] *Relaçaõ de como os castelhanos levantaram o cerco de Mirabel em Catalunha. Em o qual o exercito del Rey Christianissimo, governado pello Marichal da Mota, matou mais de 500 castelhanos, fez prisioneiros mais de 1200 & gage, & duas peças de artilheria*. Com todas as licenças necessarias. E privilegio real, Lisboa, na officina de Lourenço de Anveres, 1643. Taxasse esta Relaçao em quatro reis. Lisboa 6 de junho de 1643. Coelho Pinheiro; *Carta do padre Francisco Rangel da Companhia de Jesus para o P. Provincial de Portugal em que se refere o martyrio de sinco Religiosos & se contão outros casos memoraveis*, Lisboa, na officina de Domingos Lopes Rosa, 1645, al vers del darrer f.: "Com todas as licenças necessárias", "Taxão esta carta em 5 reis 11 de dezembro".

[875] Reflexions anàlogues es poden oferir respecte a les adquisicions de llibres o d'obretes "populars": a la Lorca del segle XVII, "es cierto que un libro puede adquirirse al mismo precio que una libra de queso (460 gr.) o un par de medias corrientes, dos reales, por poner un ejemplo, es también el precio de una misa de difuntos. Pero todo esto es muy relativo, el libro no es un artículo de primera necesidad, y su coste económico será alto o bajo según la estimación personal, según el provecho que piensa sacarle el posible comprador", J. CERDÁ DÍAZ, *Libros y lectura en la Lorca del siglo XVII,* Múrcia, 1986, p. 31 (en nota).

[876] G. FELIU, *Precios y salarios*... op. cit., vol. 2, p. 90 i vol. 1, pp. 54, 155, 153 i 128.

[877] Per exemple, la *Gazeta, em que se relatam as novas todas, que ouve nesta corte, e que vieram de varias partes no mes de novembro de 1641*, impresa a Lisboa "com todas as licenças necessarias, e privilegio real. Na officina de Lourenço de Amberes", fou taxada "em seis reis, em Lisboa 5 de dezembro de 1641" (diversos exemplars a la Biblioteca Nacional de Portugal: RES. 95//9 V i RES. 96//13 V.). El preu d'aquest instrument, de 5 + [1] f. i amb dos gravats xilogràfics, era el mateix o molt similar al d'altres fullets no periòdics coetanis, essent el paper consumit en la impressió (el nombre de folis) un dels factors principals que determinava les variacions en un o dos "reis".

jurista i ciutadà honrat de Barcelona, o Pere Serra i Postius, un botiguer de teles i erudit de la mateixa ciutat, però gairebé cap detall del valor de les seves lectures efímeres, tant les comprades episòdicament com aquelles adquirides amb regularitat o per mitjà d'algun tipus d'encàrrec o de "subscripció". Això no obstant, sembla força evident que per esdevenir un lector fidel de gasetes calia disposar de certs recursos econòmics. El 1648, a França, un número ordinari de la *Gazette* costava 1 "sou parisis", l'equivalent a 1 sou i 3 diners tornesos, mentre que pels *Extraordinaires* de 1650 se'n pagaven tres o quatre vegades més. El 1655, la *Gazette* aplegava 369 quaderns i, per tant, "en un an, les Parisiens ont ainsi dépensé près de 28 livres pour en lire toutes les livraisons, l'équivalent d'environ vingt jours de travail d'un ouvrier typographe (...)"[878]. El sistema francès, basat en la premsa privilegiada, suposava un encariment dels productes informatius, ja que les autoritats intentaven garantir l'exclusivitat de publicació als editors de la *Gazette* enfront de la resta de títols –periòdics i ocasionals– competidors. A Catalunya, aquest sistema de monopoli fou implantat per Carles III al principi del segle XVIII i, com es queixaren –en va– la Confraria de Llibreters i els impressors barcelonins, el nou règim editorial comportaria que els "llibres, papers, y demès cosas concedidas" –premsa periòdica inclosa– s'encaririen, com de fet ja estava succeint amb altres productes: els Figueró havien estampat una proposició "que sa magestat se dignà fer à v. senyoria illustrissima, la qual venian publicament à rahò de un sou lo menos per quiscuna, y haventla poch despres reimprimida Marti Gelabert impressor de la present ciutat, y Francisco Oliva, y Rafel Trellas llibreters de la de Gerona, sobre vendrer aquella, à rahò de sis diners quiscuna, y aixi per la meytat menos que las venian dits Figuerò (...)"[879]. Des de llavors i fins al 1714, Rafel Figueró, pare i fill, foren els únics estampers autoritzats a editar la premsa periòdica i, segurament, es produí un subsegüent augment de preus de les publicacions amb la desaparició gairebé completa dels rivals comercials.

La premsa periòdica, però, probablement ja era relativament cara abans de les concessions als Figueró, almenys en comparació amb els fullets d'aparició irregular. En efecte, per a la Catalunya anterior a la Guerra de Successió no disposem ni de llistes de clients ni d'informacions abundants subministrades pels mateixos editors i per les

[878] G. FEYEL, *L'annonce et la nouvelle*... op. cit., pp. 246-247.
[879] *Illustrissim Senyor. La Confraria de Lliberters, vulgarment dita de Sant Geroni, y los impressors, ò estampers de la present ciutat respectivè dihuen: Que per part, y à instancia de Rafel Figuerò pare, y fill* (...), [Barcelona, s.n., 1706], s.f.

xarxes de "colporteurs" com a la França d'aquells anys, ni tampoc de comptes com els de la *Gaceta de Madrid* i el *Mercurio histórico y político*[880] (publicacions oficials a l'Espanya del segle XVIII), però és temptador suggerir que els preus dels instruments periòdics autòctons eren superiors als de la premsa ocasional. Així semblen corroborar-ho algunes evidències en dates força avançades: el 1736, quan ja feia alguns anys que algunes gasetes exhibien el preu de venda, el número 26 de les *Noticias de diferentes partes venidas à Barcelona* (29 de juny) valia 6 diners. Imprès pel tipògraf reial Joseph Texidò fill, les seves relacions costaven en canvi la meitat: una *Relacion de la solemne entrada y aclamacion de el señor don Carlos, infante de España, rey de las Dos Sicilias* (...) a Palerm (1735) fou adquirida per 3 diners uns mesos més tard de l'esdeveniment per un habitant del mas la Clapera de la plana de Bas (encontorns d'Olot)[881]. Dades com aquestes sobre el valor pecuniari de la premsa no són gaire copioses, ben al contrari, però ofereixen una reconstrucció parcial d'un tema molt poc conegut de la manufactura de la notícia –i del seu consum–, almenys fins que noves fonts en permetin un vertader aprofundiment.

Recapitulant, els aspectes materials de la premsa són fonamentals per a comprendre el funcionament del món de l'edició del Principat: un format manejable, un nombre reduït de fulls i l'ús o l'aprofitament de gravats antics (xilografies), entre d'altres elements, permetien assolir tiratges elevats i oferir els instruments a preus econòmics. Aquesta "fórmula editorial" –per dir-ho manllevant el concepte encunyat per Roger Chartier– contribuïa de manera decisiva al manteniment diari de les impremtes barcelonines i, alhora, la seva materialitat sembla evidenciar l'existència d'un públic plural, des dels consumidors exclusius de fullets ocasionals, atrets o no per uns títols destinats a despertar la seva curiositat, fins a aquells compradors que es podien permetre adquirir amb regularitat els instruments periòdics; un públic autòcton i forà que era informat i persuadit pels papers de jornada per a benefici dels tipògrafs i

[880] L. M. ENCISO RECIO, *La Gaceta de Madrid y el Mercurio histórico y político, 1756-1781. Cuentas del Mercurio y La Gaceta*, Valladolid, 1957; P.-J. GUINARD, *La presse espagnole de 1737 à 1791. Formation et signification d'un genre*, París, 1973, pp. 59-68.

[881] *Relacion de la solemne entrada, y aclamacion de el señor don Carlos, infante de España, rey de las Dos Sicilias, de Jerusalen, &c. Duque de Parma, Placencia, y Castro, &c. Gran Principe Hereditario de Toscana, &c. y Generalissimo de las Armas de su Magestad Catholica en Italia. En Palermo, capital del reyno, el dia 30 de junio de 1735*, Barcelona por Joseph Texidò, [1735], col·lecció particular de la família Llagostera (Olot). Altres exemplars: Abadia de Santa Maria de Poblet (R. 21962); BC (F. Bon. 11696); Biblioteca Pública Episcopal del Seminari de Barcelona (R. 21539); Centre Excursionista de Catalunya (fullet no localitzat).

dels llibreters o, quan el moment polític ho requeria, per voluntat dels representants del rei i dels de la terra.

7. LA PRODUCCIÓ DE LA PREMSA A CATALUNYA: c. 1500-1720

"On n'est si attentif aux évenemens de la guerre présente, qu'il semble qu'on n'aît pas assez de loisir, pour lire tant de differentes relations, qui s'impriment tous les jours sur ce sujet"

Amb aquestes paraules, impreses a les acaballes del segle XVII, un autor anònim introduïa un llibre dedicat a la vida de l'almirall holandès Cornelis Maartenszoon Tromp (1629-1691)[882]. L'obra va circular arreu d'Europa: a Barcelona, per exemple, fou posseïda pel patrici Pau Ignasi de Dalmases i Ros[883] i altres ciutadans; a la Garrotxa, a la Vall d'en Bas, els hereus o els eclesiàstics del mas Clapera en van adquirir un exemplar el 1699[884]; i a la Selva, la família Regàs de Santa Maria de Lliors també va comprar *La vie de Corneille Tromp* en algun moment indeterminat del Set-cents[885]. No ens interessa, però, subratllar la difusió d'aquest títol a l'Europa i a la Catalunya moderna. Ni tampoc el fet que, com tantes d'altres vides, històries i annals, es nodrís de la premsa de l'època (relacions, *Notícies*, gasetes). El que volem assenyalar, en canvi, és la significació dels seus mots introductoris: "sembla que hom no tingui prou temps lliure per llegir tantes relacions diferents que s'imprimeixen cada dia". En efecte, als Països Baixos, a França, a Anglaterra, al Principat català, i a la majoria de territoris europeus, els seus habitants sembla que no disposaven de prou temps per llegir les nombrosíssimes relacions que eixien dels obradors de les ciutats, sobretot en temps de guerra. Aquest fenomen paneuropeu no era una novetat a la darreria del Sis-cents. Ben al contrari[886]. Des del desenvolupament de l'art de la impremta, els materials informatius menors com eren els avisos, les relacions o les cartes i, més endavant, els instruments periòdics, alimentaven els mercats de la informació i la curiositat dels lectors (i oïdors). El tiratge habitual d'un fullet, com hem vist, solia oscil·lar entre el

[882] *La vie de Corneille Tromp, lieutenant-amiral-géneral de Hollande & West-Frise. Où l'on verra tout ce qui s'est passé de plus memorable sur mer, dans les guerres que la Hollande a eu à soûtenir contre la France, l'Angleterre, et les autres puissances de l'Europe*, La Haia, chez Etienne Foulque, marchand libraire (...), 1694, p. 1.
[883] BC, ms. 677, p. 171.
[884] L'exemplar amb els ex-libris de la casa forma part –o en formava fins al 2008– de la col·lecció particular de la família Llagostera (Olot).
[885] AMRL, biblioteca, impresos segles XVII i XVIII (class. prov.).
[886] Vide H. ETTINGHAUSEN, "Los «avvisi a stampa»: las relaciones de sucesos italianas, en relación con las españolas" (en premsa), pp.1-13. Agraïm a l'autor que ens hagi facilitat una còpia d'aquest treball.

miler i el miler i mig d'exemplars. Però quants títols s'estamparen a Catalunya durant el període estudiat? Aquesta és una qüestió central a la qual donarem resposta unes línies més avall. La producció de conjunt no és, tanmateix, l'únic aspecte que caldrà analitzar. També examinarem altres xifres: els tallers que van manufacturar la premsa d'aparició no regular i la periòdica, els autors d'aquests productes de jornada, les llengües, els temes, la geografia de les notícies, etcètera. Oferirem, doncs, una primera visió global –descriptiva i forçosament succinta–, tant de les xifres de producció dels papers públics catalans (que podrem comparar amb les d'altres centres editorials peninsulars) com de les característiques d'aquesta premsa i dels responsables –diguem-ne– "comercials" de la seva manufactura (autors, impressors, llibreters).

Comencem per fer avinent les "macroxifres". Entre 1500 i 1720, les impremtes catalanes, sobretot les de Barcelona, van estampar un total de 1413 fullets d'aparició no periòdica o conjuntural[887] (en funció d'un o altre succés més o menys "digne de notar")[888]: 1022 relacions, 351cartes, 28 avisos i 12 noves. D'ençà de la dècada de 1620 s'hi afegí la premsa periòdica: 21 relacions –o cartes– tipus gaseta (un gènere embrionari) i 675 gasetes (*Noticias*, *Mercurios* i gasetes pròpiament dites). Certament, es tracta d'un volum de producció respectable, un conjunt de 2109 títols, i més si multipliquem cada document per una "jornada" d'impremta, és a dir, uns 1500 exemplars de tiratge. El resultat, sense sumar-hi noves edicions o reedicions, és de 3.163.500 còpies (2.109.000 si realitzem l'operació multiplicant per un miler). Ben entès, aquest càlcul és molt aproximat (o aproximatiu), però torna a demostrar la rellevància –numèrica, ara– de la premsa catalana dins dels gèneres informatius de l'època moderna. A més a més, no hem d'oblidar que es tracta de la producció supervivent –o de la qual se'n té constància– d'un total impossible de determinar amb exactitud, però molt superior: molts fullets, que anunciaven una o més d'una notícia, requerien el concurs d'altres documents del mateix tipus (avisos, relacions, lliuraments seriats o periòdics, etc.) per tal d'oferir un relat complet o una seqüència lògica dels

[887] Es tracta de la xifra obtinguda amb el tancament de la base de dades, el 22-VI-2012. Amb l'aparició o la catalogació de nous títols (individuals o dins reculls facticis o miscel·lanis) aquesta xifra haurà d'ésser ampliada; la nostra base de dades així ho permet. No comptabilitzem les emissions d'un mateix títol, que sí figuren en el camp "observacions" de la base de dades.

[888] A França, aquesta mena de papers menors es coneixen com a "occasionnels" i "canards". Mentre que els "occasionnels" informaven de l'actualitat política –els "fets històrics", segons Jean-Pierre Seguin–, "le canard [o els "occasionnels de faits divers"] est un imprimé vendu à l'occasion d'un fait divers d'actualité, ou relatant une histoire présentée comme telle" (també J.-P. SEGUIN, *L'information en France avant le périodique. 517 canards imprimés entre 1529 et 1631*, París, 1964, p. 8.

esdeveniments (una batalla i les seves conseqüències, una guerra o una campanya militar, una cerimònia reial o eclesiàstica, etc.). Malauradament, no sabem quants impresos han desaparegut sense deixar traça, tant per l'acció del temps (mala conservació, incendis, incúria) com per decisió de les autoritats polítiques i religioses. En qualsevol cas, heus ací, en suma, la producció total de la premsa catalana des del principi del Cinc-cents fins a l'acabament de la Guerra de la Quàdruple Aliança: més de dos milers de títols (individuals, seriats i periòdics) que es destinaren tant al consum intern català com a l'exportació.

7.1. Els orígens: l'etapa "incunable" i el segle XVI

El 1493, la cèlebre *Carta a Luis de Santángel* de Cristòfor Colom, en la qual explicava el viatge transoceànic, fou publicada dotze vegades en sis ciutats i en cinc països. Entre aquesta mitja dotzena de ciutats hi havia la de Barcelona. Allí Pere Posa va imprimir-hi la carta colombina en llengua castellana i, probablement, també en català[889]. Uns anys més tard, el 1509, un altre taller barceloní, el de Carles Amorós, va estampar una epístola sobre la conquesta d'Orà per part de les armes de Ferran el Catòlic i del cardenal Cisneros: *Carta de la gra*[*n*] *victoria y presa de Oran. En la qual se contiene la forma y manera de como es estada ganada. Con unas que dizen la misma victoria. Con dos villa*[*n*]*çetes por muy gentil estilo*[890]. Aquests dos títols, el colombí i el fernandí o cisnerià, són ara com ara els testimonis de premsa "incunable" catalana més antics que es coneixen. Quan l'art de la impremta solament feia unes poques dècades que es trobava en funcionament al Principat, de la mà d'impressors i de llibreters estrangers i autòctons, la producció de noves públiques ja hi apareix associada, tot combinant-se amb els canals tradicionals de la comunicació manuscrita. Com també una altra característica que acompanyarà els papers públics catalans des del principi de l'edat moderna ençà: la importància quantitativa del castellà, la llengua "de l'imperi" i del mercat que facilitava l'exportació d'aquests materials menors. Aquest darrer aspecte, el lingüístic, ja el tractarem més avall; aquí, en canvi, volem destacar el

[889] Vide B. W. IFE, "Las cartas de Colón de 1493: transmisión y público", *Edad de Oro*, 12 (1993), p. 132; i J. RUBIÓ, *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó,* pròleg de J. Escobedo, Barcelona, 1993, p. 180.

[890] Agulló, I, 15; Norton 171; Palau 45682; Rodríguez-Moñino 1997, 759 i 760. El document fou reproduït en apèndix II a Andrés Díaz 1991.

següent: la manufactura de la premsa a Catalunya fou, en definitiva, molt primerenca. Vegem, molt breument, què succeïa aleshores en alguns dels altres territoris europeus.

Tradicionalment, els historiadors de la impremta "incunable"[891] s'havien centrat en l'estudi de la manufactura dels llibres: bíblies, psalteris, tractats, etc. Això no obstant, com advertia Georges Weill, "las primeras imprentas vivían, a menudo, penosamente porque la confección de libros era muy lenta y, como había que venderlos a una clientela muy restringida, su rendimiento económico era insuficiente. No tardaron los impresores en darse cuenta de que una hoja de noticias que publicara hechos recientes, redactados con brevedad, tendría muchos compradores"[892]. En efecte, els papers menors (la protopremsa, com també altres impressions volanderes de tota mena –almanacs, cartells, sermons, etc.–)[893] contribuïren de manera decisiva al sosteniment diari de molts tallers d'arreu d'Europa o, si més no, es convertiren en una tasca suplementària: la quantitat de diners necessària per a la manufactura dels fullets era reduïda (almenys en comparació amb el cost d'edició d'un llibre); els operaris i les premses manuals estaven poc temps ocupats en la seva elaboració (una jornada o unes poques); i la circulació immediata del producte acabat (òbviament, les notícies impreses no podien ésser emmagatzemades) permetia recuperar el capital invertit amb rapidesa. Com ha escrit Don W. Cruickshank, "Printers, even prosperous ones, have always produced some ephemera or jobbing work in order to maintain a steady income while awaiting the recovery of their investment in large items"[894]. Aquesta "fórmula editorial"[895] –com diria Roger Chartier–, va donar origen a una sèrie de gèneres

[891] L'etapa anomenada "incunable" se sol fixar entre c. 1440 (el començament de la impremta a Europa) i 1500, o durant els cent anys posterior a la "invenció" de la impremta manual. És una convenció historiogràfica força arbitrària, sobretot en el primer cas, i difícilment aplicable de manera idèntica a tots els territoris: durant el segle XV, per exemple, Venècia comptava amb més de dues-centes impremtes i vers 1480 la seva producció s'havia "industrialitzat"; en canvi, altres ciutats només tenien unes poques impremtes primitives a l'inici del segle XVI. Vide J. MARTÍNEZ DE SOUSA, *Diccionario de bibliología y de ciencias afines*, Gijón, 2004, pp. 601-602.

[892] G. WEILL, *El diario. Historia y función de la prensa periódica*, versió espanyola de P. Masip, amb un apèndix sobre «Periodismo y periodistas de Hispanoamérica» per J. A. Fernández de Castro i A. Henestrosa, Mèxic, 1941 [1934], p. 18.

[893] Vide H.-J. MARTIN, *Historia y poderes de lo escrito. Con la colaboración de Bruno Delmas*, traducció cast. d'E. Fernández Prado i A. Rodríguez Navarro, Gijón, 1999, p. 277; *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1473-1553)*, recollits i transcrits per Josep Maria Madurell i Marimon, anotats per Jordi Rubió i Balaguer, Barcelona, 1955, pp. 81-83.

[894] D. W. CRUICKSHANK, "«Literature» and the book trade in Golden-Age Spain", *The Modern Language Review*, 73, 4 (1978), pp. 799-824.

[895] Per descomptat, aquesta mateixa fórmula també era aplicable als gèneres de "remenderia" en general. Margaret Meserve ha escrit el següent sobre "the vernacular poetic accounts of Negroponte's fall" [1470] publicats a les ciutats italianes: "The short, small-format texts could be manufactured quickly, with a minimal outlay of capital, and offered at low cost to a reading public that was familiar with the form and,

informatius: "avvisi" italians, "Neue Zeitungen" alemanyes, "occasionnels" francesos, o "news pamphlets" anglesos[896]. Com també els avisos, les relacions, les cartes i les noves de Catalunya i del món hispànic (les "relaciones de sucesos" en general), sovint traduccions o adaptacions de les notícies foranes.

A la península Itàlica l'edició de fulls estampats amb notícies es remunta a la dècada de 1470, pocs anys després de la introducció de l'art de la impremta en el monestir de Subiaco (1462). Un dels primers esdeveniments que passà pels tòrculs dels impressors va ésser la caiguda de Negropont, una estratègica possessió veneciana a l'illa d'Eubea que fou ocupada pels turcs el 12 de juliol de 1470, disset anys després de la conquesta otomana de Constantinoble. Aquesta notícia, la presa de Negropont i la rendició de la resta de poblacions d'Eubea, va dominar el debat cívic italià durant mesos així com els moviments diplomàtics. Alhora, la derrota militar va estimular el treball d'estampers i de llibreters: "more than a dozen Italian editions relate directly to the disaster at Negroponte, as do another two editions printed north of the Alps in these years [1465-1472]". La majoria són obretes humanístiques en llatí, però també hi trobem un parell de composicions poètiques populars en italià[897]. A més d'aquests materials d'"actualitat", també devien circular avisos i cartes impreses en llengua vernacle que no han arribat fins als nostres dies. Potser algun descobriment bibliogràfic ajudarà a confirmar-ho. Sigui com sigui, de 1470 ençà, les guerres amb els turcs, i molts d'altres fets més o menys extraordinaris (altres conflictes, coronacions, festes, terratrèmols, etc.), alimentaren els "avvisi" estampats i manuscrits[898].

---

at this particular moment, intensely interested in the content", M. MESERVE, "News from Negroponte: politics, popular opinion, and information exchange in the first decade of the Italian press", *Renaissance Quarterly*, vol. 59, 2 (2006), p. 456.

[896] Vide H. ETTINGHAUSEN, "International relations: Spanish, Italian, French, English and German printed single event newsletters prior to Renaudot's *Gazette*" (en premsa). Hem de tornar a agrair a l'autor que ens hagi facilitat una còpia d'aquest assaig.

[897] M. MESERVE, "News from Negroponte…" op. cit., pp. 440-480 (citació literal: p. 443). L'article conté un apèndix amb els incunables sobre la caiguda de Negropont: pp. 474-475.

[898] Vide S. BONGI, "Le prime gazzette in Italia", *Nuova antologia*, 11 (1869), pp. 311-346; R. ANCEL, "Etude critique sur quelques recueils d'«avvisi». Contribution à l'histoire du journalisme en Italie", *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 28, 1 (1908), pp. 115-139; i T. BULGARELLI, *Gli avvisi a stampa in Roma nel Cinquecento. Bibliografia, antologia*, Roma, 1967. Pel que fa als avisos manuscrits, vide, entre d'altres treballs d'aquest autor, M. INFELISE, "Roman «avvisi»: information and politics in the seventeenth century", dins G. Signorotto (ed.), *Court and Politics in Papal Rome, 1492-1700*, Cambridge, 2002, pp. 212-228.

A França no foren tant les guerres amb els otomans com les campanyes italianes de Carles VIII i de Lluís XII les que van esperonar la publicació dels primers fullets informatius, els "occasionnels", sovint impresos *in-octavo*, que informaven de les victòries reials[899]. Entre 1488 i 1529, segons Jean-Pierre Seguin, van aparèixer uns dos centenars d'"occasionnels"[900]. En aquests mateixos anys finals del segle XV, als territoris de parla alemanya, el bressol de la impremta manual o gutenberguiana, es desenvoluparen les "Neue Zeitungen", això és, impresos amb "noves corrents". Aquesta categoria genèrica comprèn nombrosos fullets volanders que, en el seu títol, contenen aquesta denominació o d'altres de similars: "Erschreckliche Zeitung", "Erbärmliche Zeitung", "Glückliche Zeitung". Les "Neue Zeitungen" foren publicades almenys des de 1480 i fins a la darreria del segle XVII[901]. La venda pública d'aquests papers, pels carrers i sense subscripció, va permetre que es difonguessin entre uns públics consumidors més amplis que no pas els de la posterior premsa periòdica setmanal, més cara[902].

De la Catalunya del període incunable, com hem comentat, només han sobreviscut un parell de títols dels anys 1493 i 1509 –tres títols si hi afegim la *Copia de les noves de Ytalia* del 1557–. És evident que aquesta xifra és molt modesta, testimonial, i la podem atribuir als problemes de conservació d'aquests papers tan fràgils i que, durant molt de temps, foren tan poc valorats. Ara bé, la seva existència, junt amb els materials afins (cobles, villancets, etc.)[903], ens permet situar la protopremsa catalana perfectament integrada dins del moviment o context general europeu: la seva aparició correspon a la mateixa fórmula editorial, la qual caracteritzarà el món de l'edició del Principat durant

---

[899] Vide J.-P. SEGUIN, *L'information en France, de Louis XII à Henri II*, Ginebra, 1961; i id., "La découverte de l'Italie par les soldats de Charles VIII", *Gazette des Beaux-Arts* (setembre de 1961), pp. 127-134.

[900] J.-P. SEGUIN, *L'information en France avant le périodique*... op. cit., p. 7, n. 2.

[901] H. W. LANG, "Die Neue Zeitung des 15. und 17. jahrhunderts. Entwicklungsgeschichte und typologie", dins E. Blühm i H. Gebhard (eds.), *Presse und geschichte. 2. Neue beiträge zur historischen kommunikationsforschung* [*Referate einer von der Deutschen presseforschung der Universität Bremen, den 26.-29. november 1984, veranstalteten historischen fachkonferenz*], Munic, 1987, pp. 57-60.

[902] E. BLÜHM, "Die ältesten zeitungen und das volk", dins W. Brückner, P. Blickle i D. Breuer (eds.), *Literatur und volk im 17. jahrhundert. Probleme populärer kultur in Deutschland*, Wiesbaden, 1985, vol. 2, pp. 741-752.

[903] A la Biblioteca Colombina (Sevilla) es custodiava un volum miscel·lani (9772) que contenia nombroses peces de tema "noticiós"en català, anteriors a l'any 1537. Avui, però, és il·localitzable. Vide A. L.-F. ASKINS, "Two miscellany volumes of pre-1537 Catalan «popular press» prints once in the Colombine Library, Seville", dins *El libro antiguo español. Actas del segundo Coloquio Internacional (Madrid)*, a cura de M. L. López-Vidriero i P. M. Cátedra, Salamanca-Madrid, 1992, pp. 285-300.

tot l'antic règim tipogràfic. Els tallers catalans, generalment petits o mitjans, es recolzaren en la producció de les notícies impreses per a la seva subsistència o com a complement dins l'àmplia categoria d'obretes menors: eren estampacions de venda fàcil i que permetien ocupar els obrers quan no es disposava d'encàrrecs editorials més importants. Alguns estampers i llibreters van tenir èxit: el cas del barceloní Pere Posa, per exemple. Posa, el responsable de l'edició de la carta colombina, era un mercader de llibres i estamper que treballava al carrer de la Boqueria, cap a la parròquia del Pi. Actiu entre 1481 i 1505, quan va morir, el 1506, era un home acabalat i que posseïa diverses cases, a més de tenir llogada una torre a Montjuïc per al seu esbargiment. Tenia botiga oberta tant a la Boqueria com al carrer de Simon Oller[904]. Per contra, d'altres professionals de l'imprès que també participaren en l'edició i en el comerç de la informació pública van morir en la misèria o gairebé. O encara pitjor: el tipògraf d'origen normand Pere (o Pierres) Regnier (Rayner), que havia treballat a Barcelona[905], fou acusat davant del Tribunal del Sant Ofici, empresonat a Toledo (1570), i sembla que va acabar els seus dies condemnat a galeres[906]. Tots ells, però, foren els responsables de l'edició de la premsa a Catalunya, sota l'estímul o l'aprovació de les autoritats reials i de la terra, des de la darreria del Quatre-cents ençà. Examinem, ara, el resultat del seu treball: la producció decennal dels papers no periòdics manufacturats al llarg del segle XVI.

[904] *Documentos para la historia*..., pp. 41-42 i doc. 198.
[905] Entre 1566 i 1569 va publicar-hi com a mínim una dotzena d'obres majors i menors –comptant-hi les diverses emissions d'un mateix títol–. L'any 1568, per exemple, va estampar, amb llicència i privilegi i "a costa del autor", el llibre *La verdadera relacion de todo lo que el anno de M.D.LXV. ha succedido en la isla de Malta, de antes que llegasse l'armada sobre ella de Soliman Turco. Hasta que llego el socorro postrero del Rey Catholico nuestro señor don Phelipe Seg*[*n*]*do deste no*[*m*]*bre* de Francisco (o Francesco) Balbi de Correggio. Sobre l'etapa barcelonina de Regnier vide J. M. MADURELL, "Pere Rayner", *Gutenberg-Jahrbuch* (1967), pp. 130-137.
[906] S. DE HOROZCO, *Relaciones históricas toledanas*, introducció i transcripció de J. Weiner, Toledo, 1981, p. 231; i A. VENEGAS, "Pasión y muerte del impresor Pierres Regnier", *Revista de llibreria antiquària*, VII, 12 (1986), pp. 12-17.

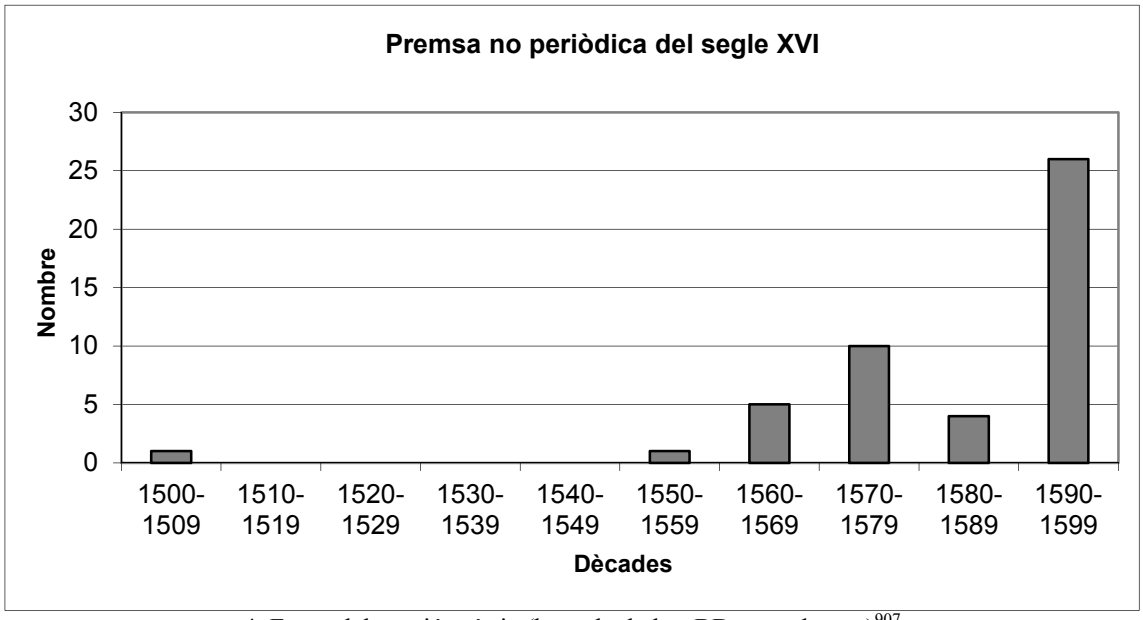

4. Font: elaboració pròpia (base de dades, BD en endavant)[907]

La primera observació que podem fer a partir del quadre anterior és ben clara: l'existència d'un buit de mig segle, entre 1509 i 1557. Des de la carta de la *Carta de la gra*[*n*] *victoria y presa de Oran* fins a la *Copia de les noves de Ytalia per letres de Genova de IX de juny M.D.LVII*. no s'ha conservat, que sapiguem, ni un sol exemplar de premsa autòctona, a diferència d'altres impresos de "remenderia" sobre els temps presents (crides, edictes, poemes, etc.). Així, i per a dissort nostra, no podem determinar, per exemple, les conseqüències de la crisi de la impremta del decenni de 1550: no sabem si va augmentar o bé va disminuir l'edició dels fullets informatius. Ni tampoc si aquests papers es convertiren, encara més, en un refugi per a un major nombre d'impressors i de llibreters. Podem explicar, en canvi, aquest buit de gairebé cinc dècades: de nou, hem de tornar a assenyalar els problemes de conservació. Uns problemes que també afecten la producció de la segona meitat del segle, sobretot la de la dècada de 1580: l'aparent caiguda dels títols manufacturats durant aquest decenni, quan semblaria més plausible que la corba fos ascendent, és deguda –creiem– a la desaparició de la majoria d'impresos eixits dels obradors. Per tant, sembla evident que les generalitzacions sobre el Cinc-cents han d'ésser interpretades amb molta prudència, al cap i a la fi solament ha sobreviscut, o hem pogut registrar, un conjunt inferior al mig centenar de títols (47), a saber: 30 relacions –incloent-hi un discurs sobre un cometa–, 12 cartes i còpies o trasllats epistolars, 3 avisos i 2 noves o còpies d'aquest gènere. Hi

[907] Sobre l'elaboració de la base de dades vide l'annex, 1. I per a una petita mostra dels seus registres (simplificats) vide l'annex, 2.

podríem afegir, com a mínim, un parell més d'exemplars del final del segle XVI: "Varis sucessos q[ue] tenen la Liga Catholica, y lo duch de Parma à Paris" i una "Carta del duch de Guisa". Aquestes darreres peces, sobre les guerres de religió franceses, probablement van circular en lletra de motlle, o potser en forma manuscrita, però no en tenim la certesa[908]. Més endavant no descartem poder identificar-les o, fins i tot, localitzar-les. Amb tot, la seva eventual recuperació, malgrat que significativa per a la història de la premsa catalana, no modificaria la corba de producció, només reforçaria la importància del decenni de 1590. Fou, però, el final del Cinc-cents una dècada "decisiva" o, en bona part, és el resultat de l'atzar de la conservació dels papers de jornada? No podem respondre-ho amb seguretat, però el perfil ascendent des de la dècada de 1550 permet defensar, si bé sols de manera parcial, la primera hipòtesi.

Els centres editorials i els professionals de l'imprès

El gairebé mig centenar d'impresos no periòdics cinccentistes foren manufacturats majoritàriament a la ciutat de Barcelona (44). Només un parell de títols difereixen en el peu d'impremta: una relació publicada a Perpinyà (el 1590 o el 1591) i una altra a Lleida (1593). I resta per identificar un fullet, possiblement, també, d'origen barceloní. Des de l'establiment i funcionament de la primera impremta a Barcelona, al voltant de l'any 1474[909], la ciutat fou el principal centre editorial de Catalunya. Una sèrie de condicions (o precondicions) afavoriren la implantació dels tallers. Podem destacar-ne un parell: les necessitats de les autoritats civils i eclesiàstiques (documents utilitaris, edictes, constitucions, etc.) i una bona comunicació tant per terra com per mar. Aviat, la Ciutat Comtal va ocupar un lloc de primer ordre dins del mercat hispànic, com a centre productor i exportador de llibres i de materials menors. Això no obstant, no podia competir, ni en quantitat ni en qualitat, amb les capitals de l'edició europea com foren Venècia, París, Lió i altres. L'aposta pels treballs de "remenderia", com la premsa, era una bona opció –si bé forçosa– per afrontar aquesta competència, així com les febleses internes (uns costos de producció elevats, la fragilitat financera, un nombre reduït de premses, etc.) i la preferència dels grans mercaders de llibres pels volums estrangers[910].

[908] ACN, nota solta, papers s. XVI (class. prov.) i *Inventario* (llista mecanografiada, doc. incomplet o mutilat, c. 1939?). Ambdós títols, manuscrits o impresos, no consten en els fons de cap institució catalana o estrangera, ni en els repertoris més consultats. Vide el capítol 11.
[909] *Documentos para la historia*... op. cit., p. 27.
[910] Vide el capítol 5.

No ens hauria d'estranyar que bona part dels tipògrafs i dels llibreters-impressors barcelonins publiquessin fullets volanders amb notícies. Com també els de la resta de ciutats catalanes, les quals eren subsidiàries de l'edició barcelonina. Durant el segle XVI, els professionals de l'imprès (impressors i tipògrafs-llibreters) que estamparen premsa foren al voltant d'una vintena: vuit sembla que havien nascut a Catalunya, cinc a França, un a l'Alta Savoia, un altre a Alcalá de Henares i un darrer a l'Aragó. I faltaria afegir un parell de mercaders de llibres catalans que, com en el cas de Claudi Bornat, van pagar dues d'edicions per vendre-les a les seves botigues: ens referim a Francesch Leonart i a Pere Ferrer. Recollim els seus noms, i la seva producció, en el quadre que segueix:

Impressors i/o llibreters de Barcelona	nombre de fullets	**Perpinyà**	nombre	**Lleida**	nombre	**Sense lloc**: nombre	**No identificats**: nombre
Gabriel Graells i Giraldo Dotil[911]	13	Samsó Arbús	1	Gaspar Leget	1	2 (Barcelona?)	1
Claudi Bornat	6						
Sebastià de Cormellas	4						
Pedro Malo	4						
Joan Amelló	2						
Pau Cortey	2						
Pau Cortey i Pedro Malo	2						
Hubert Gotard[912]	2						
Pau Malo	2						
Carles Amorós	1						
Jaume Galvan	1						
Hereus de Pau Malo	1						
Pere Regnier	1						
Jaume Sendrat i la vídua Monpesada	1						

3. Font: elaboració pròpia (BD)

[911] La publicació del trasllat d'una carta de Felip III (1599) fou pagada per Francesch Leonart.
[912] Un fullet, sobre un "cas exemplar" més literari (lúdic) que no pas informatiu (1588), fou venut "en casa de Pedro Ferrer librero".

Seria interessant poder analitzar cada nom, cada taller i cada llibreria dels que figuren en el quadre. La riquesa dels arxius catalans, els de protocols en especial, així ho permet. I comptem, a més, amb bons estudis com són els de Josep M. Madurell i d'altres investigadors anteriors i posteriors. Però la manca d'espai, i el nostre objectiu d'oferir una interpretació global, ens ho impedeixen. Les biografies serien més pròpies d'una història de l'edició catalana. Així, i si bé indicarem alguns dels aspectes més rellevants de les respectives trajectòries dels tipògrafs i dels llibreters que més se significaren en la manufactura de la premsa, el que intentarem assenyalar són els patrons generals. Abans, però, tornem a recordar que les estadístiques cinccentistes, tan exigües, són les que es veuen més afectades per la mala preservació de la font: els fullets efímers.

Destaca, en primer lloc, el treball conjunt dels tipògrafs Gabriel Graells i Giraldo Dotil durant la segona meitat de la dècada de 1590, un període en el qual van imprimir una dotzena de títols. Graells era natural de Cardona (diòcesi d'Urgell) i Dotil d'origen francès (havia nascut a la diòcesi d'Aux)[913]. Treballaven "al carrer dels Tornés" de la Ciutat Comtal i la seva associació transcorregué entre 1596 i 1610. A més de les obres majors, com ara la *Descripcion de todas las provincias y reynos del mundo. Sacada de las Relaciones toscanas* de Giovanni Botero (1603)[914] o la *Jerusalen conquistada* de Lope de Vega (a costa del llibreter Rafel Nogués, 1609), i dels encàrrecs institucionals (les *Ordinacions e nou redreç* de l'Estudi General de Barcelona, 1596), imprimiren romanços, cobles, premsa i altres gèneres menors. Amb la desaparició de Dotil, Graells s'associà amb Esteve (o Esteban) Liberòs: entre els anys 1613 i 1615 van estampar com a mínim nou relacions, algunes de les quals foren seriades. Segueix en importància numèrica la impremta-llibreria de Claudi Bornat (o Boronat), actiu almenys des de 1552 o 1553 fins poc abans de morir, el 1581[915]. Bornat havia nascut a Pont-de-Ruan (regne de França) i era el fill d'un fonedor de coure. El 1548, o potser ja abans, vivia a Barcelona, la ciutat en la qual va ajudar a fundar la Confraria de Sant Jeroni dels

[913] Sobre Graells i Dotil, vide J. DELGADO CASADO, *Diccionario de impresores españoles (siglos XV-XVII)*, Madrid, 1996, vol. I, pp. 296-297 i 195-196 (i la bibliografia corresponent); i A. MILLARES CARLO, "Introducción al estudio de la historia y bibliografía de la imprenta en Barcelona en el siglo XVI. Los impresores del período renacentista", *Boletín Millares Carlo*, 3 (1981), pp. 113-117.

[914] N'existeix una emissió amb el nom del llibreter: "vendense en la Libreria en casa de Raphel Vives" (un exemplar custodiat a la UB, top. 07 B-64/9/14). L'obra havia estat traduïda per Jaume Rebullosa (OP).

[915] Sobre Bornat, vide una obra clàssica: J. M. MADURELL, *Claudi Bornat* [introducció de P. Bohigas], Barcelona, 1973.

Llibreters. Generalment, els treballs d'aquest professional-erudit (a més de mercader de llibres i d'estamper fou prologuista, llatinista, traductor i poeta) solen sobresortir per la seva qualitat, els papers menors inclosos. Bornat va estampar sis títols (una relació, quatre cartes i un sumari de noves) i en costejà un altre (una *Carta venida de Pavia, de diversos y varios avisos*) que fou imprès per Jaume Sendrat (o Cendrat) i la vídua Monpesada (Eulàlia, la vídua del tipògraf francès Pere Montpezat)[916]. En tercer lloc, i ambdós amb quatre fullets, trobem Sebastià de Cormellas sènior, un llibreter-tipògraf nascut a Alcalá de Henares (el fundador del que seria un dels negocis barcelonins més importants del segle XVII)[917], i Pedro Malo, un estamper aragonès. Malo, que també va publicar conjuntament amb Pau Cortey (el descendent d'una família de llibreters), fou succeït pel seu fill anomenat Pau, el qual es féu càrrec del taller l'any 1591[918]. De la resta de professionals de l'imprès de Barcelona, de Perpinyà i de Lleida solament s'han conservat un o un parell de títols.

A través d'aquesta producció cinccentista, i dels seus productors, no només podem comprovar la capitalitat editorial de Barcelona dins del context de Catalunya[919], sinó també com la manufactura i el comerç de les notícies era una activitat molt estesa en el teixit de la ciutat. S'hi dedicaren estampers i llibreters de tota mena i condició: dels 25 tipògrafs i tipògrafs-llibreters actius a Barcelona entre 1549 i 1600, segons el recull de Juan Delgado Casado[920], 17 foren impressors de premsa. Un estamper i mercader de llibres com fou el prolífic Bornat, que es relacionava amb els professors de l'Estudi

[916] Vide J. M. MADURELL, "Jaume Cendrat", *Gutenberg-Jahrbuch* (1969), pp 132-138.
[917] El 1590 Sebastià s'havia traslladat de Saragossa a Barcelona per treballar a l'obrador de Jeroni Margarit, AHCB, Arxiu del Veguer, *Processos*, XXXVII-05. Actualment Javier Burgos està preparant un estudi sobre aquesta impremta i llibreria.
[918] Ll. C. VIADA LLUCH, "L'Estampa barcelonina d'En Pere i d'En Pau Malo davant de la rectoria del Pi", separata del *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, vol. 5, 8 (1918-1919) [1920], pp. 5-31; Id., "L'estampa barcelonina d'en Pere i d'en Pau Malo davant de la rectoria del Pi: una conjectura cervàntica", *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, vol. 6, 9 (1920-1922) [1923 -1925 a port.-], pp. 225-237; J. DELGADO CASADO, *Diccionario*… op. cit., p. 415-416; A. MILLARES CARLO, "Introducción…" op. cit., pp. 52-54.
[919] Fins i tot els dos estampers que treballaven a Perpinyà i a Lleida, Arbús i Leget, també ho feren a Barcelona: el primer el trobem documentat a la capital des de l'any 1572 i fins 1581, quan hagué d'abandonar-la per deutes; el segon, a més de contreure-hi matrimoni (1597), instal·là el seu taller al carrer de la Palla i va imprimir-hi unes cobles (1600), abans de traslladar-se a València. La trajectòria de Leget (o Letget), fill d'un impressor i notari barceloní, és molt mal coneguda: el seu pas per la ciutat del Segre el testimonia la publicació del *Aiuntamiento y armada, que hizo el rey don Phelippe nuestro señor, para la quietud de Çaragoça, y prision del duque de Villahermosa, y el conde de Aranda, y el Justicia de Aragon, y de lo sucedido. Compuesto por Juan Portugues natural de Origuela, y agora nuevamente recopilado, por Diego de Ortega, natural de Bujalance*, "impressas segundamente con licencia en Lerida por Gaspar Leget impresor de libros" el 1593 (BNE, VE/1335-30, amb fol. ms. 132-133v).
[920] J. DELGADO CASADO, *Diccionario*… op. cit., vol. II, p. 772.

General i amb els cercles eclesiàstics barcelonins, a més d'imprimir nombroses obres en llatí (per exemple, el *Lexicon latino catalanum, seu Dictionarium Aelii Antonii Nebrissensis*, 1560-1562), també va publicar "literatura menor" molt diversa (edictes virregnals i episcopals, etc.) incloent cartes i noves públiques. Tot i no gaudir de la mateixa fortuna, un dels seus socis, el tipògraf Sendrat, també feia el mateix –dins les seves possibilitats–: a més dels llibres que imprimia per a ell o per a algun llibreter local o forà (com ara Joan Simon, Francisco Brosca, Juan Bonilla i altres), va estampar fulls i fullets per a les autoritats civils (la *Tarifa dels preus de les teles y altres sorts de robes y mercaderies, que entren en lo Principat de Cathalunya, y Comptats de Rossello y Cerdanya*, 1600)[921] i eclesiàstiques (tres centenars de cartells per a l'administració de l'Obra de la catedral de Barcelona, 1576)[922] i, és clar, la premsa, en aquest cas costejada pel mateix Bornat[923]. Recapitulant, els humils papers *in-quarto* amb les notícies del moment, de petita extensió i de ràpida execució, formaven part del repertori de la majoria d'impremtes i llibreries de la Ciutat Comtal. Un fenomen que es mantindrà força inalterat fins a la consolidació de la periodicitat de les noves públiques durant la dècada de 1670.

Els temes

Fins aquí hem vist les xifres. Ara vegem les lletres: els continguts o els temes predominants de la premsa del segle XVI. Més de la meitat dels fullets (51'1%) tracten els esdeveniments bèl·lics: les guerres d'Itàlia, el Gran Setge de Malta (1565), la rebel·lió morisca de les Alpujarras (1568-1571), les lluites contra els otomans per terra i mar, la Guerra dels Vuitanta Anys començada el 1568, les guerres de religió franceses, la Guerra del Rosselló dels anys 1597 i 1598, la Guerra d'Hongria o Guerra dels Tretze Anys (1593-1606), etcètera. Com hem comentat a l'assaig de definició dels gèneres

[921] ACA, Generalitat, sèrie general, N-165, *Deliberacions del Consistori. Trienni 1599-1602. Part primera*, inserit entre els ff. 296-300.
[922] ACB, Obra de la catedral, *albarans*, 1576, f. 96. Vide J. MAS, "Notes sobre estampers antics a Catalunya", *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, vol. IV, 7 (1917), p. 39 i M. GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la historia dels antichs gremis dels arts y oficis de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, estampa d'Henrich y companyia, 1918, vol. 2, p. 282.
[923] *Carta venida de Pavia, de diversos y varios avisos de Constantinopla de la muerte de Selimo y de la creacion y coronacion de Armorad emperador ottoma*[*n*]*no de los turchos. Con algunos avisos de la enfermedad q*[*ue*] *tuvo, y en siendo curado los presentes que ma*[*n*]*do enviar al santissimo sepulchro de nuestro señor Jesu Christo en Hierusale*[*m*]. *Con otras nuevas de la guerra entre el y el Sophi y de la armada suya, en Constantinopla a los 26 de abril de 1575*, Barcelona Jaume Sendrat y la viuda Monpesada, vendese en casa de Claudio Bornat [1575].

informatius (capítol 4), el tractament d'aquesta mena de notícies (guerres, batalles, setges, combats navals, escaramusses, etc.) és, en general, molt similar: una guerra victoriosa –la que fos, pròxima o llunyana–, en defensa de la fe "vertadera" (la catòlica, s'entén), del rei i, en el cas de la Guerra del Rosselló, també de la terra. És cert que es podien comunicar males noves, però només en moments excepcionals i amb el consentiment de les autoritats (virregnals, el Consell de Cent, la Generalitat). L'abundància de notícies sobre els triomfs d'un únic bàndol i el silenci acostumat de les seves derrotes va estimular l'escepticisme d'alguns lectors[924], però als tipògrafs i mercaders de llibres els interessava molt més el nombre de fullets que podien manufacturar que no pas la veracitat de la informació d'un tema, la guerra o la violència, tan comercialment atractiu. I ho fou durant segles, a Catalunya i arreu: la pau, rara a l'Europa dels segles moderns[925], no contribuïa tant a la venda dels papers públics[926]. En bona part podem fer nostre un conegut apotegma del filòsof grec Heràclit: "la guerra és l'origen de totes les coses", la premsa inclosa podríem afegir.

La guerra venia papers. Com també la política. El 12'8% dels impresos informaven dels esdeveniments polítics, a saber: la mort del soldà Selim II i l'ascensió del seu fill Armorad (Murat III) el 1574; el jurament de Felip II "por los tres estados de los reynos de Portugal" (1581); les conseqüències de la revolta d'Aragó (1593); el matrimoni entre l'arxiduc Albert i la infanta Isabel Clara Eugènia (Països Baixos) després de la Pau de Vervins (1598); una *Relacion de las nuevas pazes, que se publicaron en los Payzes Baxos de Flandes, y en las fronteras por orden de el Serenissimo Archiduque Alberto* (1598); i, finalment, la justificació de Felip III enviada als diputats per la no celebració del seu casament a Barcelona i, sobretot, la no convocatòria de Corts (1599)[927]. La divulgació de la majoria d'aquestes notícies era bona per a les autoritats: era una forma de "propaganda" monàrquica i, en alguns casos, d'escenificació d'un diàleg públic entre el rei i la terra[928]. Ara bé, més enllà d'aquests usos polítics –o "manipulació", en força casos– d'aquestes notícies, cal considerar

[924] Vide els capítols 10 i 11.
[925] Segons Geoffrey Parker, "En el siglo XVI hubo menos de diez años de completa paz; en el XVII sólo hubo cuatro", G. PARKER, *La revolución militar. Innovación militar y apogeo de Occidente 1500-1800*, versió d'A. Piris i J. L. Aristu, traducció revisada i ampliada per l'autor, incorporant les correccions i addicions de la segona edició anglesa (Cambridge, 1999), Madrid, 2002 [1988], p. 25.
[926] Cf. J. HALE, *La civilización del Renacimiento en Europa 1450-1620*, trad. cast. de J. Ainaud, Barcelona, 1996, p. 109.
[927] Hem transcrit el document en l'annex del capítol 4, núm. 3.
[928] Sobre aquest aspecte vide el capítol 4.

l'interès o la curiositat del públic (o públics) pel que succeïa a les corts (europees, otomana i asiàtiques), les actuacions dels sobirans i dels ambaixadors, etcètera. Podem afirmar el mateix, si fa no fa, dels impresos sobre festes monàrquiques, nobiliàries i d'altres dignitats, que representen una mica més del 10% del total: les fastuoses entrades reials (Felip II a Saragossa el 1585; a València i a Dènia per part de Felip III l'any 1599) i altres celebracions que devien fascinar a la majoria de lectors que desconeixien el que els autors havien callat –com diria el jurista Jeroni Pujades–, això és, els conflictes cerimonials i polítics –tot sovint una mateixa cosa–[929].

Amb cinc fullets (10'6%) segueixen els assumptes religiosos: una *Declaracion del rey de Francia contra los lutheranos que se han retirado a Sedan, Iaments y otras tierras de la Lamuza, pertenecientes al duque de Bouillon* (Barcelona, Pedro Malo, 1587); un parell de "casos exemplars": un cas "admirable y espantoso" succeït a un fill desobedient i renegat (1588) i un altre, igualment "horrible y espantoso", ocorregut a un mal cristià que "menospreciava y burlava de la bula y jubileos" (1595)[930]; el descobriment d'un conjunt de relíquies a la ciutat de Granada (1595). Aquestes notícies recordaven als lectors o als oïdors que Déu, per sa misericòrdia, castigava els pecadors i, també, que els monarques catòlics gaudien de la seva especial protecció. I no pas menys devots i instructius eren els successos extraordinaris sobrenaturals (2'2%): els miracles, com ara el que realitzà "el glorioso santo fray Diego hizo miercoles de ceniza, deste presente año de noventa y dos, con una devota suya, en la ciudad de Lisboa", una obra "de grandissimo exemplo, para los fieles christianos se exerciten en servir a Nuestro Señor Dios"[931].

---

[929] Cf. H. ETTINGHAUSEN, *Prince Charles and the king of Spain's sister – what the papers said*, inaugural lecture, 28-II-1985, University of Southampton, pp. 1-34

[930] Escrit en vers per Benito Carrasco, natural de Fuente Obejuna en el primer fullet (Barcelona, Hubert Gotard, vendense en casa de Pedro Ferrer librero, 1588), veí d'Àvila en el segon (Barcelona? Sn, 1595). En ambdós casos es tracten dels típics exponents de la literatura de canya i cordill, però que a diferència de la majoria d'aquesta mena de composicions de consum "popular" apareixen perfectament datats: el 1587 i "a veynte y un dias del mes de março deste año de mil y quinientos y nove[n]ta y cinco", de manera respectiva. El segon títol, suposadament estampat amb llicència a Barcelona (amb tipografia gòtica i sense nom d'impressor), conté un "romance nuevo" de Lope de Vega (se'n conserva un exemplar a la Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen; vide Rodríguez-Moñino 1997, 97).

[931] Composta també per Benito Carrasco, el veí avilès, i impresa "con licencia del Ordinario en Barcelona en casa de Pablo Malo" (1593), se'n conserva un exemplar en el British Museum (Rodríguez-Moñino 1997, 91). Aquest títol també fou publicat a Sevilla per Benito Sanchez i conté "la gran justicia que en la ciudad de Lisboa se hizo de un ingles luterano, y otras personas".

La resta de temes només es troben representats amb un sol exponent per a cada cas (2'2%): el fenomen del bandolerisme, amb una *Concordia e unio feta y fermada per la ciutat de Barcelona e altres lochs de la vegaria estreta d'aquella. Sobre la expulsio dels bandolers y mala gent* (Barcelona, Pau Cortey, 1565); els fets extraordinaris naturals, amb l'aparició d'un cometa el 13 de juliol del 1596 (Barcelona, Gabriel Graells y Giraldo Dotil)[932]; els viatges, amb l'expedició de Miguel López de Legazpi a les illes Filipines entre els anys de 1564 i 1565, això és, "el venturoso descubrimento que los mexicanos han hecho, navegando con la armada que su majestad mando hazer en Mexico. Con otras cosas maravillosas, y de gran provecho para toda la christiandad. Son dignas de ser vistas y leydas" (Barcelona, Pau Cortey, 1566); etcètera. Vegeu la representació gràfica que segueix.

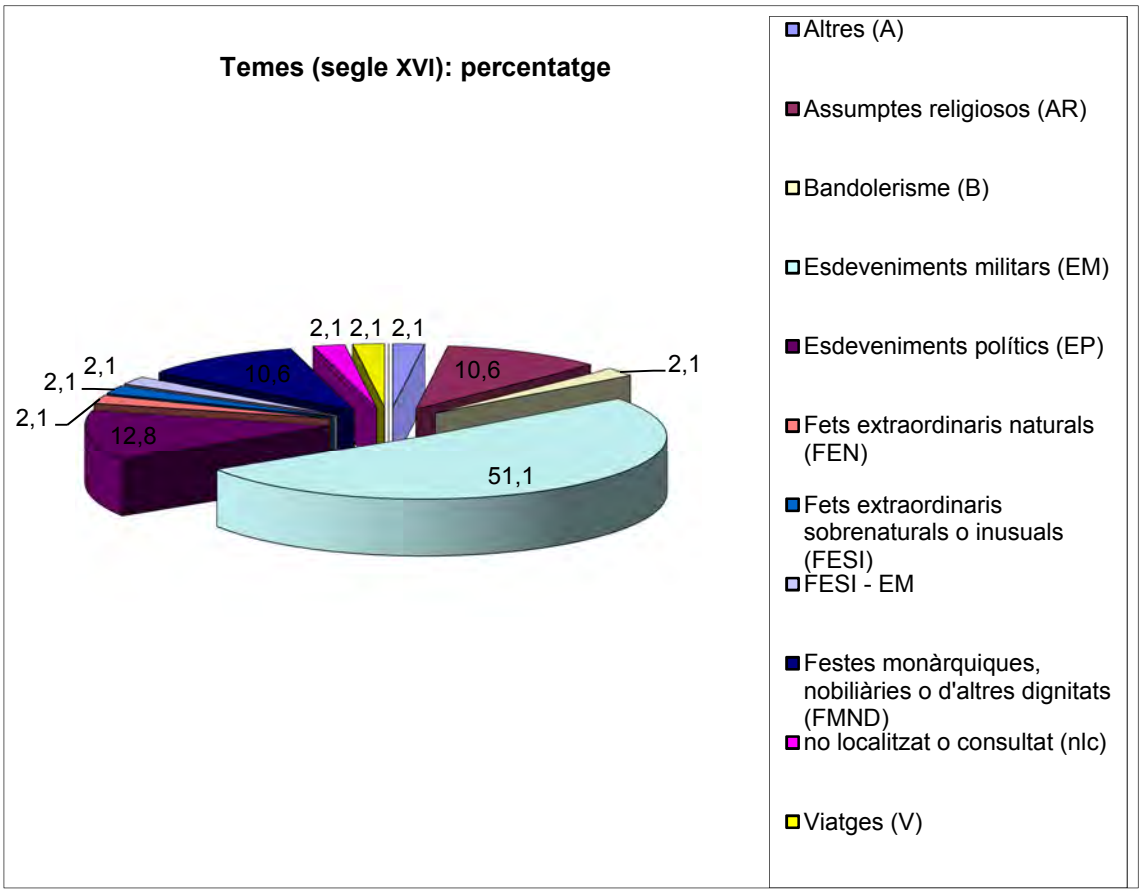

5. Font: elaboració pròpia (BD)

[932] *Discurso y presagio natural, del cometa que aparecio a los treze del mes de julio deste año 1596. Hecho por el doctor Victorian Caragerana, natural de la Puebla de Alborten. Dirigido al señor duque de Ixar*, Barcelona, Gabriel Graells y Giraldo Dotil, 1596. Dividit en tres capítols, en aquest discurs s'examina l'origen i la matèria dels cometes, l'aparició i els moviments del cometa del present any 1596 i "de la naturaleza deste cometa, y de su significacion, y en que reynos, provincias y ciudades descaregara sus effectos". No es tracta pròpiament d'una relació, però sí d'un producte informatiu afí que permet ésser classificat dins d'aquesta categoria (com, de fet, figura en algun catàleg antic). Citem a partir de l'exemplar conservat a la Bayerische StaatsBibliothek (Munic), Res/Astr.P.205 z. (amb fol. ms. 152-155).

La geografia de la informació

Com acabem de comprovar, els consumidors podien ésser informats i persuadits a través d'uns papers públics que contenien notícies prou diverses. Aquesta varietat temàtica es correspon amb una geografia molt àmplia, que recollim en el quadre següent:

Geografia	Nombre de notícies
França	10
Espanya	8
Itàlia	8
Catalunya	7
Mediterrani	6
Hongria	5
Corona d'Aragó	4
Grècia	3
Imperi Otomà	3
Països Baixos	4
Barbaria	3
nlc	2
Portugal	2
Alemanya	1
Algèria	1
Anglaterra	1
Borgonya	1
Bulgària	1
Canal de la Mànega	1
Escòcia	1
Etiòpia	1
Filipines	1
Malta	1
Marroc	1
Mèxic	1
Moldàvia	1
Sèrbia otomana	1
Sicília	1
Transilvània	1
Valàquia	1
TOTAL	**82**

4. Font: elaboració pròpia (BD)

Les "noves turques" ocupen el primer lloc de la geografia de la informació en la premsa catalana cinccentista. Són un total de 16 notícies dels territoris nuclears de l'Imperi Otomà i, sobretot, de les seves possessions europees, normalment en disputa amb els Habsburg: Hongria, Bulgària, Moldàvia, Sèrbia, Transilvània, Valàquia i

Grècia. Malgrat que, durant la segona meitat del segle XVI, l'expansió del poder otomà a Europa va aturar-se i les seves estructures començaren a mostrar símptomes de declivi[933], l'Imperi va continuar essent una amenaça per als estats europeus fins almenys el segon setge i la batalla de Viena (1683)[934] o, inclús, el posterior Tractat de Karlowitz (1699). La premsa va recollir (i exagerar) les victòries cristianes contra els turcs "infidels", però alhora també va mostrar una certa fascinació per la Cort otomana, els seus costums i l'estructura de poder, ni que fos d'una manera molt esbiaixada.

El segon lloc en nombre de notícies (10) correspon al regne de França. Malgrat que les xifres es veuen molt afectades (o alterades) pels problemes de conservació, la relativa "abundància" de noves franceses s'explica per diversos motius: la condició fronterera del Principat i dels Comtats (només cal recordar la Guerra del Rosselló), les disputes o els conflictes militars entre les monarquies hispànica i francesa sobre diversos territoris (Flandes, Artois, Navarra, Picardia, etc. –com es reflectí en la pau de Vervins de 1598–), i l'interès per les guerres de religió[935] (amb intervenció espanyola inclosa). Segueixen Espanya, Itàlia i Catalunya amb 8, 8 i 7 notícies, respectivament. El cas informatiu català, però, podria unir-se amb les altres tres noves de la Corona d'Aragó: dues de València i un parell més d'Aragó. D'Espanya, o sigui, dels territoris peninsulars exclosa la Corona catalanoaragonesa, les notícies són prou variades: les cerimònies de la Cort i de la família reial (el baptisme del príncep Ferran, 1571), la rebel·lió de les Alpujarras, les guerres del rei a l'exterior, i les manifestacions divines (els càstigs imposats pel Senyor, la troballa de relíquies). D'Itàlia s'informava dels conflictes bèl·lics (entre francesos i espanyols, entre el rei de França i el duc de Savoia) i de la Cort papal. I pel que fa al Principat i els Comtats catalans, els obradors manufacturaren fullets sobre l'expulsió dels bandolers (1565), la Guerra del Rosselló i un diàleg epistolar entre un jove Felip III i els diputats.

---

[933] H. INALCIK, *An economic and social history of the Ottoman Empire*, H. Inalcik i D. Quataert (eds.), vol. I: 1300-1600, Cambridge, 2000 [1994], p. 22 i ss.

[934] "In marked contrast to the military and political successes of the 1300-1683 era, defeats and territorial withdrawals characterized this long eighteenth century, 1683-1798", D. QUATAERT, *The Ottoman Empire 1700-1922*, Cambridge [etc.], 2005, p. 37.

[935] El fullet més antic sobre aquestes guerres (1562-1598) que s'ha conservat fou imprès el 1568: *Sumario de las nuevas del rey de Francia del dia de sant Miquel 1567 hasta a 18 de noviembre de 1567 traduzido de frances en castellano. Con una carta venida de Aygue morte a un mercader de esta ciudad*, Barcelona, Claudio Bornat, 1568. Descrit per Josep M. Madurell (ref. Madurell 1973, p. 82) és custodiat en el fons de reserva de la UB, top. 07 B-44/3/13-9 (enq. perg. solta, talls acolorits, vol. factici obra 9).

En darrer lloc, amb sis notícies o menys, trobem la informació sobre el mar Mediterrani –aquell espai d'entre 80 i 66 dies de longitud[936]– (les actuacions dels corsaris musulmans, relats de captius cristians, la batalla de Lepant, i els combats de les galeres de Malta), els Països Baixos (la Guerra dels Vuitanta Anys), les Índies Occidentals i Orientals (Mèxic i Filipines), el nord d'Àfrica, etcètera. Certament, la premsa catalana del període aportava una gran diversitat geogràfica als lectors i oïdors de les notícies. I això a partir de menys d'una cinquantena de fullets conservats o identificats. Sens dubte, els papers definitivament perduts o desapareguts ampliaren encara molt més la geografia (física, com també política) d'aquests consumidors[937], gràcies a un major nombre de notícies d'aquestes mateixes i d'altres terres i mars, com ara la Xina o el Japó –dos territoris d'on provenien les cartes jesuítiques que imprimia Bornat en forma de llibre–[938].

Llengües i autors

Les estadístiques generades també ens permeten analitzar les llengües en què foren escrits o traduïts els fullets, l'art del llenguatge utilitzat (prosa o poesia), així com la seva autoria explícita. Ja hem examinat aquest darrer aspecte o tema en el capítol quart. Aquí no ho repetirem. Solament recordar que la menció de l'autor, real o fictici, individual o col·lectiu, reforçava la sensació de versemblança de les relacions i, sobretot, del gènere epistolar: la diversitat de condicions i orígens dels autors, des de monarques fins a soldats passant per eclesiàstics i mercaders, era una bona estratègia per apel·lar als distints consumidors, a uns públics plurals. Els textos signats pel rei –elaborats pels secretaris o pels consells–, d'una banda, permetien apropar la seva figura als súbdits i, de l'altra, eren uns instruments privilegiats per a mantenir un diàleg públic amb els representants de la terra. Per part dels "relaçioneros" i dels poetes, el seu nom estampat en lletra de motlle els permetia ésser coneguts entre editors i clients i, alhora, assegurar o perpetuar la "fama". Del Cinc-cents coneixem un total de 15 autors que van escriure o van fer-se responsables de la redacció de 17 títols (10 relacions i 7 cartes). Foren els següents:

[936] F. BRAUDEL, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, traducció de M. Monteforte Toledo, W. Roces i V. Simón, Madrid, 2001 [1949], t. I, p. 486.
[937] Vide els capítols 10 i 11.
[938] Sobre aquest darrer aspecte, vide el capítol 4, nota 55.

Nom de l'autor	Ofici, condició, lloc d'origen o de residència
Tomas Balbani	mercader de Luca
Victorian Caragerana	doctor, natural de la puebla de Alborten
Benito Carrasco	poeta, natural de Fuente Ovejuna
Benito Carrasco	id., veí d'Àvila
Pedro Çercillo	poeta
Enric III	rei de França
Felip III	rei d'Espanya
fray Miguel Llot	catedràtic de Teologia a la Universitat de Perpinyà
Diego Ortega	poeta, natural de Bujalance
Dionisio Pont	poeta mallorquí
Juan Portugues	poeta, natural d'Origuela
Daniel Quartironi	cavaller italià
Un sergent major ferit	sergent major (setge de Malta)
La "Signoria" de Venècia	Òrgan suprem de govern de la República veneciana
Jeronima de Suñiga y de Requesens?	noble
Guzman de Sylva	ambaixador de Felip II a Venècia
Francisco de Velasco	poeta

5. Font: elaboració pròpia (BD)

Com acabem de comentar, la varietat d'autors és notable: des d'un parell de monarques fins a un anònim sergent major passant per mitja dotzena de poetes menors. Coneixem la trajectòria de la majoria d'aquestes persones o, si més no, alguns detalls importants. Deixant de banda la vida i l'actuació dels reis, més que conegudes i estudiades, sabem, per exemple, que el catedràtic Miquel Llot de Ribera (1555-1607?), prior del convent de Perpinyà, a més d'escriure una relació de captius[939], fou l'autor de diverses obres en llatí i, entre d'altres, del *Libre de la translatio dels invincibles y gloriosos martyrs de Jesuchrist SS. Abdon y Sennen* (1591). Llot també va actuar com el procurador de la canonització de sant Raimon de Penyafort (1601)[940]. Entre els poetes, Benito Carrasco era un dels més actius en la composició de peces, informatives o no,

[939] *Verdadera relacion de la vitoria y libertad que alcançaron quatrocientos christianos captivos de Hazan Baxa almirante y capitan general del mar del Gra*[*n*] *Turco con dos galeras suyas que levantaron*, Perpinyà, Sanson Arbus [post. 4-XII-1590]. El text fou dedicat a "Jayme Orelles lugarteniente de procurador real, por la magestad nuestro señor muy poderoso y catholico rey don Phylippe en los condado de Rossellon y Cerdaña". Arbús també va imprimir altres obres de l'autor recollides per Josep Maria Madurell: J. M. MADURELL, "Samsó Arbús", *Gutenberg-Jahrbuch* (1971), p. 208.

[940] ACA, Consell d'Aragó, lligall 267, núm. 15, 1609. Consulta sobre un memorial de fra Miquel Llot en el qual demana a sa majestat que s'escrigui als diputats del General i als consellers barcelonins per acabar de pagar les despeses que es feren amb motiu de la canonització de sant Raimon de Penyafort a Roma. S'acompanya d'una carta de don Francisco de Castro.

que s'emmarquen dins de la popular literatura de canya i cordill[941]. Més desconegut és el també versificador mallorquí Dionís Pont, un mestre de cant, que va compondre, en quintets, una *Verdadera relació del combat naval dels cristians tengut en lo golf de Lepanto cuantre els infaels* (Barcelona, 1571)[942]. Un darrer exemple de l'heterogeneïtat dels autors ens l'ofereix el cas de la noble Jerònima de Zúñiga i de Requesens († 1579). Casada el 1552 amb don Lluís de Requesens i Zúñiga, era la filla del mestre racional de Catalunya, Francesc Gralla, i de Guiomar d'Hostalric[943]. Almenys una de les seves cartes, escrita per ella o reenviada, fou impresa per Pedro Malo a Barcelona (1574): *Copia de una carta venida de Brussellas, embiada de la excelentissima señora doña Jeronima de Suñiga y de Requesens*[944]. És probable que no fos l'única epístola de la família, d'ella mateixa o del seu marit, que sortís a la llum pública per voluntat de les autoritats i per al benefici dels professionals de l'imprès. En canvi, d'altres missives, també amb informació sobre el present, mai no van abandonar el cercle íntim o aristocràtic[945]. Però les que, una vegada impreses en lletra de motlle, van ésser venudes per places i carrers permetien als seus consumidors imaginar-se que eren els receptors de les notícies que s'intercanviaven nobles i alts oficials. Així doncs, molts lectors i oïdors podien llegir o escoltar llegir les declaracions o les sentències d'un rei o d'un teòleg, informar-se per mitjà de la correspondència nobiliària, o entretenir-se amb els versos d'un poeta, encara que, tal volta, s'identificaven més amb els textos dels homes de la seva condició, això és, amb les paraules d'un comerciant, d'un ciutadà, d'un capellà, etc., que els transmetien les darreres notícies estampades[946].

---

[941] Vide J. C. IZQUIERDO VILLAVERDE, "Un acercamiento a la obra de Benito Carrasco: autor de pliegos sueltos", dins *Actas del IV Congreso Internacional de la Asociación Internacional Siglo de Oro (AISO): Alcalá de Henares, 22-27 de julio de 1996*, edició a càrrec de M. C. García de Enterría i A. Cordón Mesa, [Alcalá de Henares], 1998, vol. II, pp. 857-868; i D. FERRER GARCÍA, "Pliegos sueltos, literatura popular y otros asuntos no tan marginales. Benito Carrasco y la literatura de cordel", dins id., *Ávila y la literatura del Barroco (1582-1700)*, Àvila, 2004, pp. 92-113.

[942] J. M. BOVER, *Biblioteca de escritores baleares*, Palma, Imprenta de P. J. Gelabert, impresor de S.M., 1868, vol. II, p. 131.

[943] Vide E. de AHUMADA, "Les dones Requesens a través del seu epistolari. Des d'Estefania «glòria i honor de les dones» fins a Mencía «suprema dama catalana»", dins *El (re)descobriment de l'edat moderna. Estudis en homenatge a Eulàlia Duran*, edició a cura d'E. Miralles i J. Solervicens, amb la col·laboració d'A.-Ll. Moll et alii, Barcelona, 2007, p. 68.

[944] Agulló, I, 182 i Palau 61097. Entre 1573 i 1576, l'espòs de Jerònima, el citat don Lluís de Requesens i Zúñiga, fou el governador dels Països Baixos.

[945] Per exemple, ACA, Col·leccions, autògrafs, II, A, 17, carta autògrafa de don Luis de Requesens y de Zúñiga a la seva muller ("a mi señora doña Geronima destalrric" [Hostalric]) comunicant-li el seu bon estat de salut i una victòria naval; carta datada "de la galera sobre Malaga a 23 de junio 1569".

[946] Cf. H. ETTINGHAUSEN, "«Periodisme participatiu» en la Guerra dels Segadors", *A Carn!*, 1 (2006), pp. 5-11.

Tots aquests autors identificats, així com els anònims –la majoria–, van utilitzar la llengua castellana o la catalana per dirigir-se al(s) públic(s). O els traductors s'ocuparen de solucionar l'entrebanc de la "barrera lingüística": les cartes i relacions italianes enviades per mercaders, els "occasionnels" francesos, etc. Dels 47 fullets estudiats, 43 (91'5%) van ser impresos en castellà i 4 en català (8'5%); 38 foren escrits en prosa, 8 en vers i en un exemplar es combinaren ambdós arts del llenguatge. Com és sabut, durant el segle XVI s'anà accentuant el domini del castellà com a llengua de la impremta, sobretot del 1570 ençà. D'un total de 817 llibres impresos a Barcelona en el transcurs del Cinc-cents, segons els càlculs de Javier Burgos, 265 foren publicats en llatí, 193 en català i 359 en castellà[947]. Més important que les xifres és la seva evolució: si entre 1500 i 1509 el 61'53% dels llibres eren en llatí, el 32'69% en català i només el 5'76% en castellà, a la darrera dècada de la centúria els percentatges eren 15'53%, 8'25% i 76'21%, respectivament. Ricardo García Cárcel ha comentat el següent sobre aquesta producció editorial: "Se deduce, evidentemente, una irregular evolución de las tres lenguas. Mayoría del latín en las tres primeras décadas, escalada del catalán desde 1530 alcanzando su techo de 1550 a 1559, y ascenso fuerte del castellano desde esa fecha, alcanzando sus máximos en las dos últimas décadas, paralelamente al descenso del catalán"[948]. Manuel Peña també ha registrat aquesta "especialització lingüística" a partir de l'anàlisi dels inventaris *post mortem* barcelonins del període[949]. Més enllà de la pèrdua de confiança del català com a llengua literària durant la transició de l'edat mitjana a la moderna, l'aposta pel castellà com a llengua d'impremta s'explica, en molt bona part, per raons de mercat[950]: els llibres, així com la premsa, apareguts en català tenien una difusió més reduïda que no pas els exemplars publicats en la llengua "de l'imperi". Els productes en castellà, un idioma de prestigi[951] –"lingua regalis"–, podien ésser exportats arreu dels dominis hispànics dels Habsburg i, fins i tot, a Itàlia. I no sols això: als editors italians, francesos o anglesos els era més fàcil trobar traductors del castellà que no pas de la llengua de Cristòfor Despuig. Tot amb tot, moltíssimes obretes menors, com per exemple beceroles, franselms, isopets, goigs, oracions, etcètera, foren

[947] Dins R. GARCÍA CÁRCEL, *Las culturas del Siglo de Oro*, Madrid, 1999, p. 139.
[948] R. GARCÍA CÁRCEL, *Las culturas*… op. cit., p. 140.
[949] M. PEÑA, *Cataluña en el Renacimiento. Libros y lenguas (Barcelona, 1473-1600)*, pròleg de R. García Cárcel, Lleida, 1996, esp. pp. 287-298; Id., *El laberinto de los libros. Historia cultural de la Barcelona del Quinientos*, Madrid, 1997, pp. 67-76.
[950] Cf. J. FUSTER, *Llibres i problemes del Renaixement*, Barcelona, 1989, p. 51.
[951] Vide A. RAFANELL, *La llengua silenciada. Una història del català, del Cinccents al Vuitcents*, Barcelona, 1999, pp. 16-17.

publicades en català[952]. La majoria d'aquests materials efímers avui ha desaparegut, però com ha assenyalat Peña, "La base lectora pertenecía al catalán, es decir, el grueso fundamental del consumo de la producción tipográfica barcelonesa estaba impresa en la lengua del Principado"[953]. La premsa, però, posseïa una peculiaritat distintiva: si bé, materialment, era un gènere menor, no podia ésser emmagatzemada (a diferència de les beceroles, dels romanços o dels goigs), sinó que havia d'ésser distribuïda i venuda amb la major rapidesa possible. I la llengua era el principal aliat per assolir aquest doble objectiu: al costat de la producció en català, destinada al consum intern, la majoria dels fullets foren impresos en castellà per poder assolir mercats molt més amplis. Només durant la Guerra dels Segadors la premsa fou majoritàriament editada en català: llavors, i de manera excepcional, la impremta –diguem-ne– "comercial" havia donat pas a una impremta "militant"[954] que nodria la demanda informativa i les necessitats publicístiques del Principat.

7.2. Desenvolupament i plenitud: 1600-1720

Una vegada resumits els orígens de la premsa (o protopremsa) catalana passarem a examinar el seu desenvolupament i l'evolució quantitativa des del principi del segle XVII fins al desenllaç de la Guerra de la Quàdruple Aliança el 1720. Començarem amb la premsa d'aparició irregular (conjuntural o puntual i seriada), que podrem comparar amb la producció d'altres territoris o ciutats, i acabarem amb els instruments periòdics. Partirem del mateix esquema que hem aplicat a la premsa cinccentista.

Entre 1600 i 1720 hem pogut recollir un total de 1367 fullets no periòdics: 993 relacions, 339 cartes i còpies epistolars, 25 avisos i una desena de noves[955]. Els problemes de conservació, amb alguns buits anuals, continuen essent importants, però el

[952] "El bilingüisme de les classes altes –escriu Jordi Rubió– afavoria la tendència editorial a assegurar un mercat més ampli per a les seves produccions i, així, dedicà una preferència creixent a la publicació en castellà. Aquesta frontera, diguem-ne editorial, no coincidia de cap manera amb la de la llengua parlada ni amb la de la literatura popularista", J. RUBIÓ, *Història de la literatura catalana*, traducció de B. Badia, Barcelona, 1985, vol. II, p. 114.
[953] M. PEÑA, *Cataluña en el Renacimiento*... op. cit., pp. 291-292.
[954] J. BURGOS i M. PEÑA, "Aportaciones sobre el enfrentamiento ideológico entre Castilla y Cataluña en el s. XVII (la publicística catalana)", dins *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya (Barcelona, del 17 al 21 de desembre de 1984)*, Barcelona 1984, vol. 2, pp. 557-567; Cf. J. S. AMELANG, *La formación de una clase dirigente. Barcelona 1490-1714*, traducció de J. Beltrán Ferrer, Barcelona, 1986, pp. 183-184.
[955] Pel que fa als seus aspectes materials (dimensions i gravats), remetem al capítol 6.

conjunt supervivent és estadísticament sòlid: els títols estampats durant el primer decenni del segle XVII, amb gairebé una cinquantena de títols, ja supera la producció que ens ha pervingut de tota l'etapa cinccentista. Ho podem observar, junt amb l'evolució secular, en el gràfic inferior:

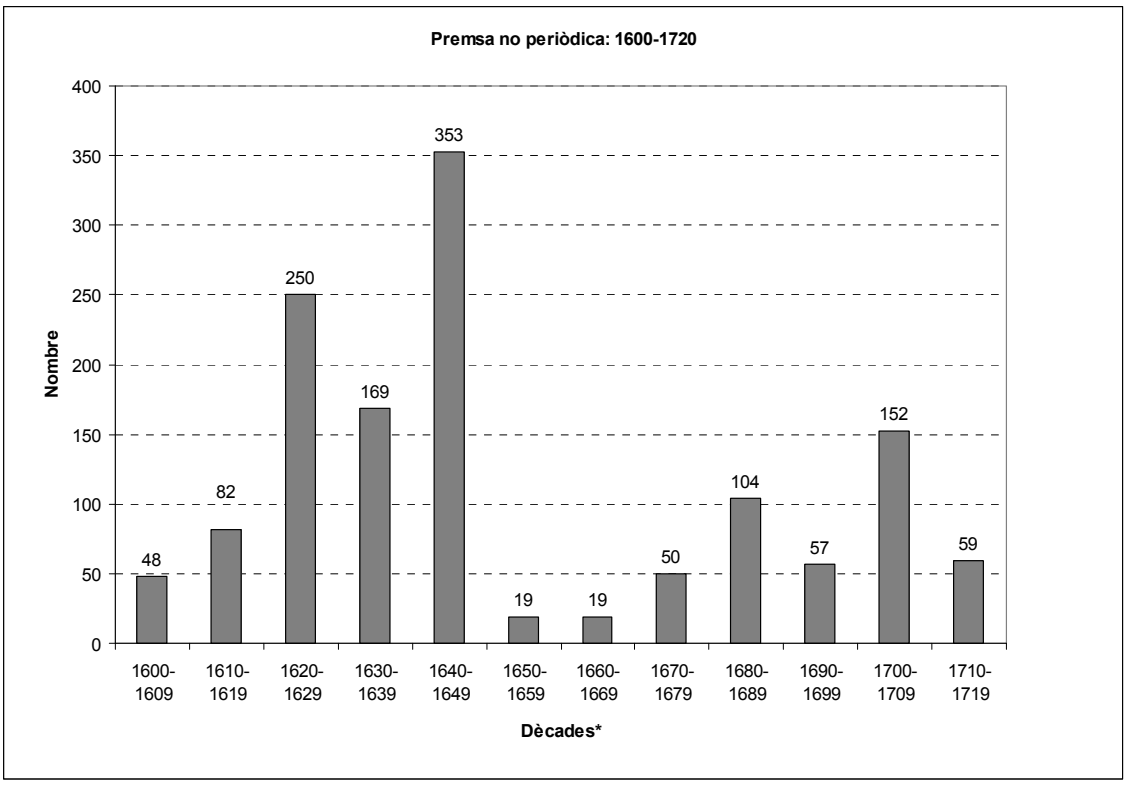

* No incloem un fullet sis-centista del qual no s'ha pogut determinar l'any[956].
* De l'any 1720 s'han conservat 4 fullets.

6. Font: elaboració pròpia (BD)

Durant la primera meitat del segle XVII, la manufactura de la premsa presenta un perfil ascendent, a excepció de la dècada de 1630-1639, arribant al màxim en el decenni de 1640-1649. Aquesta davallada de la tercera dècada no és fàcil d'explicar, però creiem que podem assenyalar un parell de causes: d'una banda, la desaparició de molts fullets i, de l'altra, l'impacte de la crisi de la impremta[957]. Pel que fa als dos punts àlgids (1620-1629 i 1640-1649), amb 250 i 352 títols respectivament, aquests es corresponen amb l'inici de la Guerra dels Trenta Anys (1618-1648) i amb la Guerra dels Segadors (1640-1652/1659). Com ja hem comentat en més d'una ocasió, el conflicte dels Trenta Anys va impulsar el treball de les impremtes, al Principat i arreu: a més de la publicística, va

[956] Es tracta d'uns *Avisos vinguts de Castella pera Cathalunya*, sense lloc ni peu d'impremta (Palau 20675), potser de la Guerra dels Segadors.
[957] Una crisi que, a Castella, va començar a manifestar-se almenys des de la dècada de 1620: vide D. W. CRUICKSHANK, "«Literature»..." op. cit.

augmentar la producció de premsa d'aparició no regular i els lliuraments periòdics per tal de satisfer la demanda informativa dels consumidors. La posterior Guerra de Separació, que s'emmarca en el context general de la Guerra dels Trenta Anys, també va mobilitzar els obradors, i no sols per motius comercials sinó també polítics: Catalunya s'havia convertit en el principal escenari de la lluita entre el rei (Felip IV) i la terra (les institucions catalanes) amb el suport francès. La duresa de la pugna (cada vegada menys propícia al bàndol catalanofrancès)[958], l'epidèmia de pesta i la caiguda de Barcelona (1652) van afectar negativament la manufactura de la premsa, a la qual s'hi ha d'afegir la destrucció dels papers "sediciosos" ordenada per les autoritats filipistes, la repressió i l'exili (per exemple, la vídua de l'impressor Pere Lacavalleria, Elisabet, que el 1646 s'havia fet càrrec del taller, va passar al Rosselló). No sorprèn, doncs, que els papers públics tardessin a recuperar-se quantitativament: durant les dues dècades següents a la capitulació barcelonina la producció va ser molt modesta (una vintena escassa de títols decennals).

No fou fins a la dècada de 1670 que començà el redreç de la manufactura d'aquests gèneres informatius. Inicialment, aquesta recuperació fou tímida, amb només una cinquantena de fullets, això és, el mateix nivell amb el qual s'havia encetat la centúria. La producció del període subsegüent (1680-1689) ja va superar el centenar de títols, en bona part gràcies a l'interès que suscità la Guerra austroturca (1683-1699). Ara bé, no s'assoliren les xifres de la primera meitat del Sis-cents, un fet que s'explica per l'auge paral·lel dels instruments periòdics des de 1673: els instruments informatius (gasetes, *Notícies*) que, històricament, acabaran triomfant. Respecte als fullets no periòdics de la dècada de 1690, aquests van experimentar un important retrocés que respon a diversos factors: el curs desfavorable de la Guerra dels Nou Anys en terres catalanes (amb l'ocupació francesa de Barcelona després del duríssim setge de 1697) i les mesures de control sobre els impresos públics (relacions i gasetes) i els seus responsables (tipògrafs i llibreters) que imposà el lloctinent general Francisco Antonio de Agurto, marquès de Gastañaga, l'any 1695. Fou aleshores quan es començà a assajar el sistema del privilegi "reial" –virregnal, primer– sobre la manufactura de la premsa,

[958] La producció de l'any 1641, amb gairebé 90 fullets, fou la més elevada. Des de llavors, les xifres anuals anaren minvant de forma progressiva fins al parell de títols del 1650, tres l'any següent i un de sol el 1652.

que s'acabaria implantant al principi de la Guerra de Successió, després de la proclamació de l'arxiduc Carles[959].

En efecte, si bé entre 1701 i 1705 els fullets van continuar acomplint la seva tradicional funció informativa –i commemorativa–, com ho exemplifica l'explosió de notícies que va acompanyar l'arribada del nou monarca (1706), Carles III va concedir el títol de tipògrafs reials a Rafel Figueró pare i fill. Des de llavors, els Figueró foren els estampers hegemònics a la Catalunya austriacista gràcies a l'exclusivitat de l'edició de la premsa i altres productes, essent molt limitada la producció de relacions i cartes per part dels altres professionals de l'imprès, amb l'excepció –i encara relativa– de Joan Pau Martí, l'estamper oficial de la Ciutat de Barcelona (llibreter d'ofici)[960]. Des de la Girona borbònica, l'humil taller de Gabriel Brò sènior mai no fou una amenaça per al món de l'edició barcelonina. Amb tot, molt més important que no pas els fullets conjunturals i seriats va ésser la premsa periòdica publicada pels Figueró. Òbviament, amb la derrota de l'any 1714, els Figueró van ser exclosos de l'edició privilegiada. El nou tipògraf regi a la Barcelona de Felip V fou Josep Texidó pare, mentre que a la ciutat de Girona continuà essent-ho l'esmentat Brò. Si bé eren privilegis circumscrits, sense l'amplitud del que havien gaudit els Figueró, aquesta gràcia va permetre a Texidó gairebé monopolitzar *de facto* el mercat de la informació pública a Catalunya, especialment la periòdica.

L'evolució productiva de la premsa conjuntural és un bon reflex dels principals canvis o de les vicissituds històriques de l'Europa i la Catalunya modernes, sobretot en les èpoques de conflicte polític o bèl·lic. És veritat que el nombre de fullets catalans supervivents és força modest si el comparem amb el volum informatiu eixit de les capitals de l'edició europea: si bé –i prou sorprenentment– encara no disposem de les xifres dels "occasionnels" publicats a París i a les altres ciutats franceses (Lió, Rouen), coneixem els corpus dels materials afins: durant la crisi política de 1614-1617 van aparèixer 788 libels[961] o en els anys de la Fronda, entre 1648 i 1653, es publicaren més de 5.000 "mazarinades", "constituant le plus important corpus pamphlétaire d'Ancien

[959] Vide el capítol 8.
[960] Vide R. EXPOSITO, "La prensa catalana en la Guerra de Sucesión: entre la información y el privilegio", *VI Coloquio Internacional de la Sociedad para el Estudio de las Relaciones de Sucesos: La evolución de las relaciones de sucesos impresas y otros géneros editoriales afines en la Edad Moderna (San Millán de la Cogolla, 2-4 de diciembre de 2010)* (en premsa).
[961] H. DUCCINI, *Faire voir, faire croire. L'opinion publique sous Louis XIII*, Seyssel, 2003, p. 46.

Régime" (ben entès, el terme genèric de "mazarinades" comprèn des de peces oficials, cartes vertaderes o falses, poemes i cançons fins a tractats polítics)[962]. En canvi, dins del context hispànic, les xifres catalanes (recordem-ho: barcelonines principalment) són de les més altes. Vegem, a continuació, les xifres de la premsa sense periodicitat regular publicada a Madrid i a Sevilla, uns resultats numèrics que ens permetran realitzar un exercici comparatiu amb la manufactura catalana:

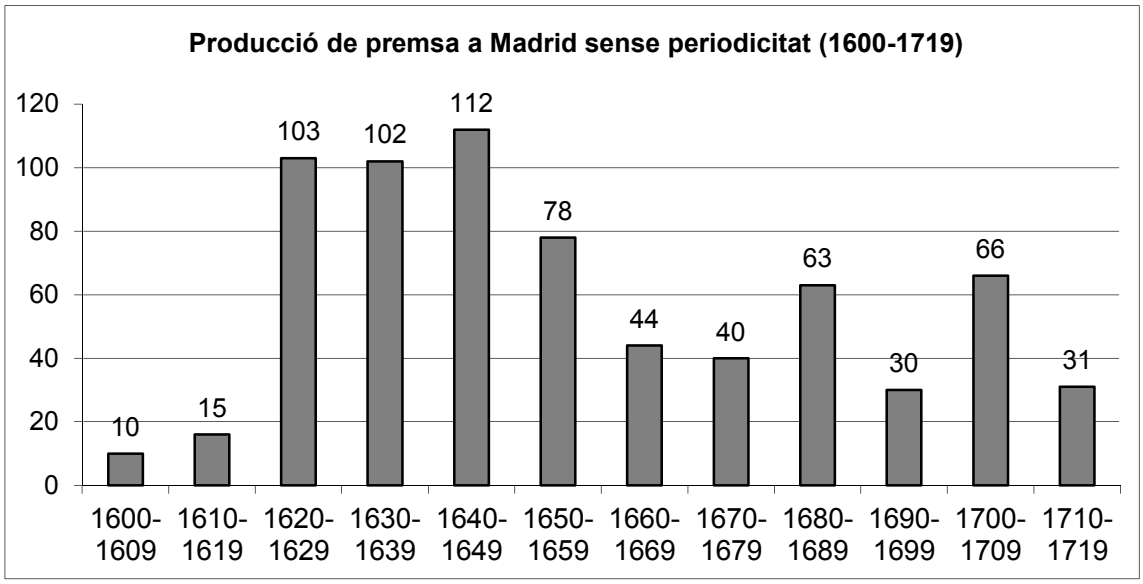

7. Font: elaboració pròpia (Agulló y Cobo 1966, BNE, Catálogo de relaciones de sucesos de la Universidade da Coruña[963], Col·lecció de la família Llagostera, Moreno Garbayo 1999 i Simón Díaz 1972)

Dels tallers madrilenys, entre 1600 i 1720, hem comptabilitzat una producció total que s'apropa als set centenars de fullets (698)[964]. Ben entès, es tracta d'una xifra molt aproximada i provisional que hem obtingut a partir de la consulta dels fons de la Biblioteca Nacional (Madrid), del catàleg de "relaciones de sucesos" de la Universidade da Coruña, de la Col·lecció de la família Llagostera[965], i dels llibres de Mercedes Agulló y Cobo[966], de Justa Moreno Garbayo[967] i de José Simón Díaz[968]. Indubtablement, un

[962] R. CHARTIER, "Pamphlets et gazettes", dins id. i H.-J. Martin (dirs.), *Histoire de l'édition française*, París, 1989, vol. 1, "Le livre conquérant. Du Moyen Âge au milieu du XVIIe siècle", p. 518.
[963] BDRS, Universidade da Coruña, "Grupo de Investigación sobre Relaciones de Sucesos (s. XVI-XVIII)", catàleg, 16-I-2010.
[964] El 1720 s'imprimiren 4 fullets que no figuren en el gràfic perquè correspondrien al decenni 1720-1729.
[965] Agraïm, de nou, a aquesta família olotina que ens permetés accedir a la seva extensa col·lecció (2007-2008).
[966] M. AGULLÓ y COBO, *Relaciones de sucesos I. Años 1477-1619*, Madrid, 1966.
[967] J. MORENO GARBAYO, *La imprenta en Madrid (1626-1650). Materiales para su estudio e inventario*, edició, introducció i índexs de F. de los Reyes Gómez, 2 vols., Madrid, 1999.

estudi aprofundit sobre la premsa antiga madrilenya hauria d'aportar unes xifres molt més elevades. Amb tot, la representació gràfica que hem elaborat permet observar-ne l'evolució general. Com en el cas de la premsa catalana, la dècada de 1620 fou decisiva: durant aquest període, que coincideix amb les dues primeres etapes de la Guerra dels Trenta Anys, se superà el centenar de títols. Com també entre 1630-1639 i, fins i tot amb un lleuger augment en la manufactura, en la dècada que segueix. Si d'entrada les revoltes de Catalunya i Portugal del decenni de 1640, així com les derrotes als camps de batalla, no podien alimentar gaire les relacions o les cartes públiques, amb el canvi del signe de la guerra, almenys en el front del Principat, la producció va augmentar: hi havia victòries que calia difondre. L'etapa posterior a la Pau dels Pirineus, amb l'acabament del regnat de Felip IV i els inicis del de Carles II, no fou gaire favorable per al món de l'edició d'aquests papers menors. Finalment, entre 1680 i 1720, el perfil és el mateix que el de la premsa catalana (i la sevillana): tot i l'enduriment de la censura de les relacions de temàtica bèl·lica (1681)[969] i un nou recordatori de l'examen i la llicència prèvia que afectava els papers menors (1682)[970] –una bona prova que no es complien–, la Guerra austroturca, sobretot a partir del setge de Viena (1683), va estimular l'edició de les notícies; segueix un descens del nombre de fullets durant la darrera dècada del segle XVII, o sigui, en plena Guerra dels Nou Anys i el crepuscle del regnat de Carles II; i, ja en el Set-cents, la mobilització informativa i propagandística de la llarga Guerra de Successió. Entremig, és clar, també es publicaren fullets sobre altres temes, però el militar sempre fou el predominant.

[968] J. SIMÓN DÍAZ, *Impresos del siglo XVII. Bibliografía selectiva por materias de 3.500 ediciones príncipes en lengua castellana*, Madrid, 1972.
[969] AHN, Consejos, lligall 50.627, núm. 1, 2-VIII-1681 (dins l'antiga agrupació de lligalls d'"Impresiones").
[970] *Novísima Recopilación de las Leyes de España*, Madrid, 1805, tom IV, llibre VIII, títol XVI, llei X, p. 128.

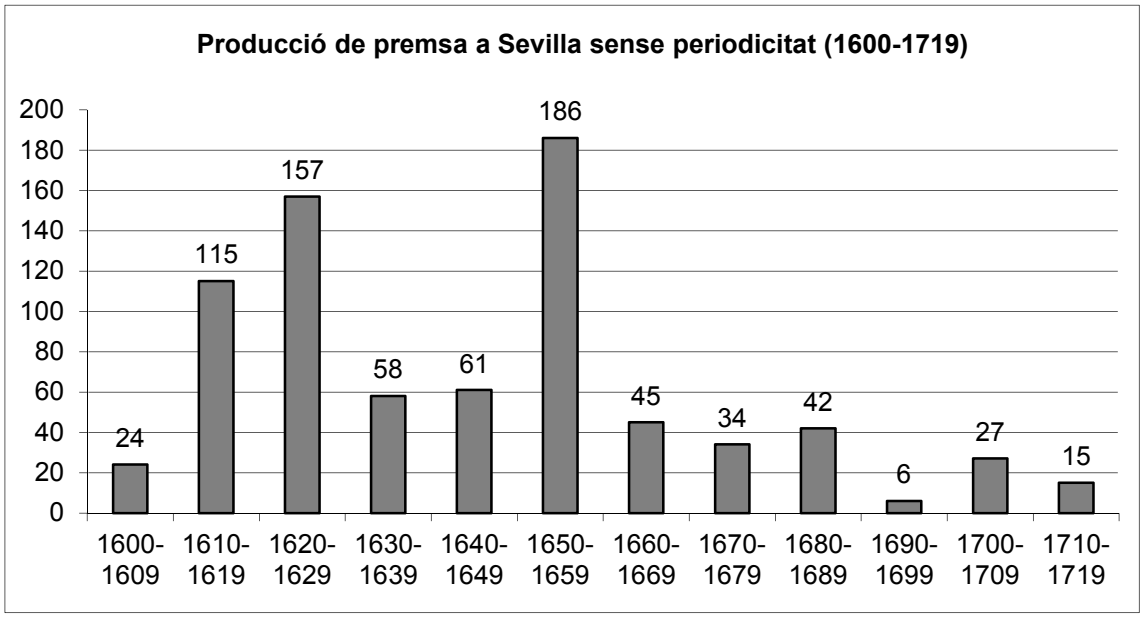

8. Font: elaboració pròpia (Agulló y Cobo 1966, BNE, BUS, Catálogo de relaciones de sucesos de la Universidade da Coruña[971], Col·lecció personal de l'autor, i Simón Díaz 1972)

Sevilla, juntament amb Madrid, Barcelona i València, fou una de les grans capitals de l'edició hispànica durant l'edat moderna. Ciutat portuària i de la ruta de les Índies, hi afluïen notícies de tota mena, essent un centre receptor i emissor d'informació. La producció de premsa sense periodicitat va assolir els 770 títols entre relacions, cartes i avisos segons el càlcul –molt provisional– que hem realitzat a partir dels exemplars que hem pogut consultar de la Biblioteca Nacional, la Biblioteca de la Universitat de Sevilla, l'obra d'Agulló y Cobo, el catàleg corunyès, la bibliografia selectiva de Simón Díaz i un parell de volums facticis que posseïm. Com a Madrid i a Barcelona, el decenni de 1620 també fou clau en el desenvolupament de la manufactura dels papers públics sevillans, tot i que ja a la dècada anterior s'estamparen més d'un centenar de fullets. Per contra, el període 1630-1649 fou de crisi. Va seguir la dècada de 1650 amb un creixement espectacular, fins arribar als gairebé dos-cents impresos; fou llavors quan un tipògraf sevillà com Juan Gómez de Blas imprimia relacions seriades sobre el setge de Barcelona per part de les forces filipistes que es distribuïen dins i fora d'Espanya, com també les cartes del marquès de Mortara, que també eren traduïdes i publicades a les ciutats italianes[972]. Aparentment, aquesta fase d'esplendor sevillana va ésser efímera, ja que no es tornaria a repetir: seguint la mateixa corba o patró que la premsa madrilenya i

[971] BDRS, Universidade da Coruña, "Grupo de Investigación sobre Relaciones de Sucesos (s. XVI-XVIII)", catàleg, 22-III-2010.
[972] Un exemple: *Lettera di raguaglio della resa di Barcelona*, Venècia, appresso Giovanni Pietro Pinelli, 1652 (Biblioteca nazionale Marciana, Venècia, VE0049). Es tracta de la traducció d'una carta del marquès de Mortara datada a Barcelona, el 2 de novembre de 1652.

la del Principat, però amb xifres molt menors, d'ençà 1660 la manufactura dels gèneres no periòdics es caracteritzà per l'atonia.

Amb aquesta succinta anàlisi comparativa podem constatar el següent: la premsa manufacturada a Barcelona[973], a Madrid i a Sevilla presenta una evolució (perfil) molt semblant per al període estudiat (1600-1720), sobretot de la Pau dels Pirineus ençà; al cap i a la fi, aquestes tres capitals de l'edició hispànica formaven part de la mateixa "monarquia composta" i s'hi editaven (copiaven, traduïen) notícies molt similars, les mateixes en nombrosos casos –convenientment adaptades o no–. Fins i tot durant la Guerra dels Segadors continuen les coincidències, això sí, a la inversa: quantitativament, la dècada de 1640-1649 estigué dominada pels fullets catalans, que anunciaven les victòries de la terra i dels seus reis (Lluís XIII i Lluís XIV), mentre que en la següent, els papers madrilenys i, sobretot, els sevillans foren hegemònics amb les bones noves dels Habsburg. A partir de la segona meitat del segle XVII el nombre de fullets d'aparició no periòdica (especialment relacions i cartes) s'anà reduint (a Catalunya sembla que fins i tot van desaparèixer les tradicionals noves –"nuevas", en castellà– el 1645 o poc després). A Sevilla, amb una mitjana de només 28 títols per decenni entre 1660 i 1719, fou on es notà més aquest descens. Paral·lelament, i ja ho examinarem amb més detall, va augmentar la premsa amb periodicitat regular (el gènere gaseta).

Els centres editorials i els professionals de l'imprès

Com no podia ésser de cap altra manera, Barcelona fou el cap i casal de l'edició de la Catalunya moderna: el 97'8% de la producció supervivent o identificada (recordem-ho: un total de 1367 fullets no periòdics) fou impresa a la Ciutat Comtal entre 1600 i 1720. La manufactura d'aquests papers menors a les altres ciutats o viles és testimonial: Girona, Lleida, Perpinyà (fins 1659), Tarragona, Tortosa i Moià no arriben, en conjunt, a la trentena de fullets. Barcelona concentrava la majoria dels professionals de l'imprès, i gairebé una seixantena dels quals es dedicaren a l'estampació de premsa de manera permanent o episòdica, fossin tipògrafs, impressors-llibreters, mercaders de llibres, o propietaris de les impremtes sense vinculació professional amb el món de la lletra de

[973] La producció de les altres ciutats catalanes, tant individual com conjunta, es pot negligir.

motlle (com era el cas del mercader Sebastià de Cormellas menor, el notari reial Josep Forcada, o algunes vídues de mestres estampers). Ho podem comprovar mitjançant el quadre que segueix:

Impressors i/o llibreters de Barcelona	Ofici/s	Fullets	Anys d'activitat en la manufactura de la premsa
Estevan (o Esteve) Liberòs	impressor	216	1613-1633
Rafael Figuerò (pare i fill)	impressors; tipògrafs reials	199	1666-1714
Sebastià i Jaume Matevat (o Mathevat)	impressors; tipògrafs oficials de la Ciutat	148	1623-1641
Jaume Matevat	id.	116	1623-1630 i 1641-1644
Gabriel Noguès	impressor	92	1634-1646
Sense nom d'impressor		87	
Pere Lacavalleria	impressor	54	1627-1645
Jaume Romeu	impressor	53	1638-1643
Francisco Guasch	impressor	41	1700-1720 (i ss.)
Antoni Lacavalleria	impressor	22	1646-1696
Vídua Matevat	impressora; impressora oficial de la Ciutat; estampera oficial del General	22	1645-1651
Joan Amelló	impressor i llibreter	21	1600-1611
Joseph Texidò	impressor i llibreter; tipògraf reial	20	1714-1720 (i ss.)
Sebastià Matevat	impressor; tipògraf oficial de la Ciutat	19	1610-1636
Jacinto Andreu	impressor	18	1671-1684
Llorens Deu	impressor	18	1611-1616 i 1634-1644
Gabriel Graells i Giraldo Dotil	impressors	18	1601-1610
Juan Jolis	impressor	17	1679-1712
Gabriel Graells	impressor	15	1611-1613 i 1616-1619
Vicens Surià	impressor i llibreter	14	1675-1689
Sebastià de Cormellas	impressor i llibreter	11	1603-1629
(Francesc) Sebastià de Cormellas menor	mercader, propietari d'estampa	2	1638-1642
Pere Joan Dexen	impressor	14	1644-1647

Joan Pau Martí	impressor (administrador d'estampa) i llibreter; tipògraf oficial de la Ciutat; llibreter del General	12	1706-1714
Gabriel Graells i Esteve Liberòs	impressors	9	1613-1615
Casa de Matevat	impremta	9	1658-1696
Joseph Forcada	notari reial, propietari d'estampa	6	1653-1662 i 1683
Joseph Llopis	impressor i llibreter	6	1685-1700
Honofre Anglada	impressor	5	1605-1608
Geronymo Margarit	impressor i llibreter	5	1609-1619
Casa de Francisco Cormellas per Vicente (o Vicens) Surià	impressor	4	1674-1678
Bartholomé (o Barthomeu) Giralt	impressor	4	1702-1716
Casa de Francisco Cormellas mercader por Jacinto Andreu	impressor	4	1668-1671
Jaume Sendrat (o Cendrat)	impressor	3	1601-1606
Casa Cormellas per Jayme (o Jaume) Cays	impressor	3	1694
Antoni Ferrer y Baltazar Ferrer	llibreter (Anton); impressor i llibreter (Baltasar)	3	1684-1692
no localitzats		3	
Casa de Francisco Cormellas per Jayme (o Jaume) Cays	impressor	2	1680
vídua Dexen (Maria Dexen)	propietària d'estampa	2	1648-1649
Catharina Matevat	impressora; tipògrafa oficial de la Ciutat; estampera oficial del General	2	1652-1653
Sebastian Mathevad y Lorenço Déu	impressors	2	1609-1610
Joseph Moyà	impressor i llibreter	2	1685
Lorenço (o Llorens) Soler	llibreter	2	1635-1636
Bautista Sorita	impressor	2	1617
vídua Anglada i Andrés Lorenzo	propietària d'estampa	1	1627
Hermanos Angladas	impressors	1	1604
Juan Calvo	impressor	1	1689
Vídua Deu	propietària d'estampa	1	1648
Vídua Dotil	propietària d'estampa	1	1613
Antonio Ferrer	llibreter	1	1693
Martin Gelabert (o Jalabert)	impressor	2	1660-1687
Casa Cormellas per Francisco Barnola	impressor	1	1700

Vídua Liberòs	propietària d'estampa	1	1633
Joseph Lopez	impressor	1	1684
En la estampa de Josep Moyà, Jacinto Ascona, Joan Terrasanchez y Francesch Llopis llibraters	impressor i llibreter (Moyà); llibreters (Ascona, Terrasanches i Llopis)	1	1684
Jaume Surià	impressor i llibreter	1	1718 (i ss.)

6. Font: elaboració pròpia (BD)

Sobresurt, en primer lloc, el taller d'impremta d'Esteve (Estevan o Esteban) Liberòs (també Lliberòs). Treballava "en lo carrer de la Palla" primer i, més endavant, "en lo carrer de sant Domingo" ("in vico sancti Dominici")[974]. Casat amb Maria (o Mariàngela) tingué almenys tres fills: Agapit (n. 1615), Francisco (n. 1626) i Filiberto (n. 1627). Com hem esmentant més amunt, entre 1613 i 1615 va estampar conjuntament amb Gabriel Graells. Amb la desaparició d'aquest darrer, al final de la dècada de 1610, Liberòs va adquirir materials d'estampa del seu obrador (que, al seu torn, contenia matrius per a gravats de Joan Amelló, Giraldo Dotil i del llibreter venecià Lelio Marini). D'entre la seva producció (un conjunt que s'acosta als 450 títols) predominen les peces menors: fullets de notícies, romanços, pronòstics, al·legacions jurídiques, etcètera. Va rebre encàrrecs oficials –i oficiosos– tant de la Diputació del General com del Consell de Cent (impressions de memorials), i en els llibres del clavari del consell barceloní hi figura, a més, com a examinador del valor de les estampacions d'altres tipògrafs. També va treballar per a la Seu barcelonina (en l'estampació de cartells monitoris, albarans de combregar per a la sagristia) i per a diversos mercaders de llibres com, per exemple, Miquel Manescal, Gerònyma Biosca, Joan Simon, Jacinto Argemir, i altres. D'entre les obres "majors", sovint impreses en petit format (*in-octavo*), podem recordar les següents: el *Llibre dels secrets de agricultura, casa rustica y pastoril* de fra Miquel Agustí (1617), la *Politica de Dios, govierno de Christo, tirania de Satanas* de Francisco

[974] Per a l'elaboració de les breus línies que segueixen, biogràfiques i professionals, hem consultat diversos arxius barcelonins (ACA, ACB, AHCB, i AHPB) i la poca bibliografia existent (Delgado, Mas, González y Sugrañes, fonamentalment). No oferim, però, les referències completes, ja que ocuparien massa espai; ho deixem per a una altra contribució. Fem el mateix amb els altres professionals de l'imprès que segueixen.

de Quevedo (1626, a costa de Lluch Duran i Jacinto Argemir)[975], o el *Libro de los milagros de Nuestra Señora del Remedio* de fray Pablo Aznar y Lapuente (1626)[976]. Eren, però, els treballs de "remenderia" els que sustentaren l'activitat quotidiana del seu taller, des dels seus començaments fins a la mort del mestre d'estampa Liberòs, el 1633.

Liberòs va publicar, com a mínim, 216 fullets al llarg d'una vintena d'anys, entre 1613 i 1633, als quals hi podem afegir nou títols més que va imprimir conjuntament amb l'esmentat Graells (1613-1615). És obvi, i gairebé no caldria dir-ho, que l'estampa de Liberòs s'havia "especialitzat" en l'estampació de premsa (i d'altres materials afins). Alguns títols –pocs– foren costejats per Gerònyma Biosca, que els venia a la botiga de la Llibreria, i pels també mercaders de llibres Joan Simon, Francisco Alella i Miquel (o Miguel) Gracian. La majoria de fullets (162 relacions, 37 cartes, 16 avisos i 1 noves), però, foren estampats o reimpresos a compte i risc de Liberòs, a vegades indicant-ne l'origen o la procedència de manera explícita: "impresso en Tolosa, y agora con licencia en Barcelona por Estevan Liberos", "impresso en Madrid con licencia del Real Consejo, y agora en Barcelona", i altres localitats com Granada, París, Roma i Nàpols ("en casa de Ottavio Beltrando")[977]. Aproximadament la meitat de títols eren de tema bèl·lic; i, de fet, la conjuntura hi acompanyà: la Guerra dels Trenta Anys, les campanyes de Lluís XIII contra els hugonots, els enfrontaments marítims amb els musulmans, etcètera. El 96'7% de la producció aparegué en castellà, una llengua que facilitava –i molt– l'exportació, com també la italiana: de l'any 1626 ha sobreviscut una "relazione" composta per "l'alfiero Zaccaria Guelfi", napolità[978]. El català, amb tan sols mitja dotzena de fullets, es reservava estrictament per al consum intern, un consum "popular" o popularitzant (d'aquí que tots els títols fossin compostos en vers) i, en bona part, fomentat per les autoritats virregnals: 4 fullets sobre bandolers, un sobre les festes barcelonines, i un darrer referent a "l'ordre públic" (una relació vertadera sobre "la bona deslliberacio y conclusio del Real Consell... de llevar lo vici de menyar y beure per les

[975] Diversos exemplars d'aquesta edició foren exportats a Itàlia, coetàniament i en anys posteriors; un exemplar fou incorporat a la biblioteca dels ducs d'Urbino (*Inventario*: LA 1023738 *Prec. Inv.:* 1 v. –Fondo Urbinate– Biblioteca Alessandrina, Roma, RMLE030727).

[976] Aquest darrer títol acabaria per ser parcialment inclòs dins l'*Index librorum prohibitorum, ac expurgandorum* (Madrid, ex calcographia Emmanuelis Fernandez, 1747, p. 1077).

[977] Es tracta del calabrès Ottavio Beltrano, tipògraf a Cosenza, a Montefusco, a Nàpols i a altres indrets de la Itàlia meridional. Mercader de llibres, fou també l'autor de diverses obres.

[978] *Relazione della presa fatta dalle galere del' Serenissimo Gran Duca di Toscana unite con cinque galere di Sicilia, di un vassello quadro turchescho di corsso quale andava per la costa di Catalogna rubando questo di 9 aprile 1626. Composto per l'alfiero Zaccaria Guelfi napolitano*, Barcelona, Stefano Liberòs, 1626. BNP, RES. 256//28 V (reproduïda dins Ettinghausen 2000, núm. 104).

tavernes, y cases de jochs de Barcelona, y lo vi q[ue] anave per ciutat ab garrofons"). Amb el decés de Liberòs, l'any 1633, l'obrador fou breument menat per la seva vídua[979], amb la col·laboració tècnica indispensable d'un operari-estamper, i part dels materials d'impremta acabaren a la casa dels Matevat. El negoci tipogràfic d'Esteve Liberòs, en definitiva, va subsistir gràcies als productes de jornada, amb la premsa al capdavant, o sigui, amb uns impresos humils, de consum immediat –alguns títols eren ràpidament distribuïts per minyons que recorrien els carrers i el port de la ciutat– i que ocupaven durant poc temps el treball de l'amo de l'estampa, dels seus operaris i dels aprenents.

En segon lloc, i a cavall de dos segles, trobem els tipògrafs Figueró pare i fill, amb un conjunt d'uns dos centenars de fullets no periòdics publicats entre 1666 i 1714. En el capítol següent ja examinarem amb una mica més de detall les seves trajectòries, professionals i vitals, en el context d'una època, l'etapa compresa entre 1670 i 1720, durant la qual la manufactura de la premsa catalana va experimentar grans canvis. Avancem, però, algunes dades bàsiques sobre Rafael (o Rafel) Figueró major i menor. D'origen manlleuenc, Rafel sènior s'establí a Barcelona (1662), ciutat en la qual va treballar al carrer dels Cotoners, en un taller d'impremta que posteriorment va adquirir (1668). Imprimia premsa –que s'hagi conservat– almenys des de 1666. L'any següent, el 1667, es casà amb la germana del també tipògraf Joan Jolis, Elisabet, la seva primera esposa i la mare de Rafel Figueró júnior. Va participar activament en els conflictes que enfrontaren els mestres impressors i els llibreters durant el darrer terç del segle Sis-cents i els primers anys del Set-cents. D'ençà de la dècada de 1670, Figueró major no féu sinó acumular càrrecs tipogràfics oficials: estamper de la Generalitat des de 1674, del Braç Militar (1683), estamper de la Batllia General de Catalunya (1689), impressor "virregnal" de la campanya catalana de 1695 (durant la Guerra dels Nou Anys) i, ja a l'inici del XVIII, fou nomenat tipògraf regi –juntament amb el seu fill i hereu– de l'arxiduc Carles. Aquesta darrera concessió o gràcia del nou monarca comportava un ampli monopoli sobre el món de l'edició al Principat, incloent la premsa: "*gazetas, relaciones de servicios, papeles políticos, de estado, y demàs*, que de su sola inspeccion

[979] *Relacion de la victoria, alcançada por el Serenissimo Duque de Miguel Burgh* [Mecklemburg], *capitan general de la Sacra Magestad Cesarea, contra el conde de la Torre, y otros capitanes del bando de Suecia, en la Isglesia* [Silèsia] *â los onze de octubre 1633. Impressa en Milan, y traduzida de lengua italiana, por Alonço Hurtado*, Barcelona, viuda Liberòs, 1633. La informació d'aquest fullet, sobre una victòria d'Albrecht von Wallenstein (la batalla de Steinau), pot datar-se l'11-X-1633 (manegem un exemplar conservat a la BC, F. Bon. 8354).

se comprehenda à nuestro impressor" (1706)[980]. Aquest privilegi, exclusiu sobre la premsa periòdica (les *Noticias* vingudes a Barcelona per distints correus, la famosa *Gazeta de Barcelona* apareguda el 1706, etcètera), parcial sobre els fullets conjunturals, va perdurar fins 1714. Amb la derrota austriacista, els Figueró perderen els títols oficials, tot i que el treball conjunt del pare i del fill va perdurar fins 1717, data de la mort de Rafel menor sense descendents. El pare, que va viure fins 1726, va llegar els béns al convent de Santa Caterina Màrtir de l'Orde de Predicadors.

Els Figueró destacaren com a estampers de premsa periòdica, com veurem més avall, però no per això deixaren de banda els gèneres tradicionals com eren les relacions i les cartes, sobretot les de tema bèl·lic (el 62'5% del total de la seva producció): una vintena de fullets sobre la Guerra austroturca (1683-1699), gairebé una trentena de la Guerra dels Nou Anys (1689-1697), noranta títols sobre el posterior conflicte successori (1701-1714), etcètera. La seva producció era llegida, o escoltada llegir, dins i fora de Catalunya: als altres regnes peninsulars, a Portugal, a les ciutats italianes. El castellà, com en el cas dels impresos eixits del taller de Liberòs, era la llengua editorial predominant –o hegemònica–: tots els fullets hi foren estampats, a excepció d'un parell de títols en català (de 1695 i 1703) i tres exemplars que, acompanyats de la corresponent traducció castellana, contenien l'original llatí (1706) i les versions franceses (1709).

El privilegi atorgat per l'arxiduc va permetre als Figueró gairebé monopolitzar el conjunt del mercat de la informació pública a la Catalunya austriacista, així com l'exportació d'aquests materials tant als altres territoris de la Corona d'Aragó –Mallorca inclosa– com molt més enllà. Evidentment, els Figueró imprimiren, i editaren, premsa per al seu benefici econòmic, com un producte més que s'afegia als papers de "remenderia" i a les obres majors. També estamparen encàrrecs oficials i oficiosos de les distintes autoritats: relacions, cartes i les comunicacions que apareixien a les gasetes. Ben relacionats amb els prohoms coetanis com ara el cercle dels Dalmases, el prestigi dels càrrecs, especialment el de tipògrafs reials, també els atorgava una consideració social superior a la dels seus companys d'ofici; no tot, doncs, eren els diners. I durant la Guerra de Successió sembla que Rafel major i menor abraçaren l'austriacisme amb prou força o convicció (és prou significatiu que la cort imperial vienesa els acabés devent

[980] Vide els capítols 5 i 8; i R. EXPOSITO, "La prensa catalana en la Guerra de Sucesión..." op. cit.

unes 8300 lliures genoveses). La premsa, en el cas dels Figueró, no solament fou una mercaderia més sinó també un instrument a favor d'una causa política i dinàstica. Com també ho fou, i de signe oposat, per al tipògraf i llibreter Josep Texidó, estamper reial de Felip V a la Barcelona borbònica.

Segueix, en nombre de fullets, el resultat del treball conjunt de l'impressor Sebastià Matevat i del seu fill Jaume: al voltant de 150 títols eixits davant de la rectoria del Pi entre 1623 i 1641. Com hem vist en el capítol tercer, el cognom d'ambdós tipògrafs, Matevat o Mathevat –entre d'altres variants–, d'origen francès, s'associa a la impremta oficial del Consell de Cent i a l'inici de la Guerra dels Segadors. Des de 1590, Sebastià va treballar per a Jeroni Margarit i, posteriorment, amb Onofre Anglada primer i, després, amb Llorenç Deu. El seu coneixement de l'idioma francès li va permetre la traducció de fullets. A l'estiu de l'any 1631, Sebastià fou nomenat estamper de la Ciutat i de la Universitat, una càrrec que va exercir fins a la mort, la qual s'esdevingué una dècada més tard. Casat amb Paula Umbert, el seu fill i hereu, Jaume, també va ésser associat a la tipografia oficial barcelonina. No és estrany, per tant, que els encàrrecs oficials i oficiosos (alguns dels quals es poden identificar gràcies a la documentació del clavariat i altres fonts del govern municipal) es combinessin amb les estampacions pròpies, tant les realitzades conjuntament com amb les individuals: Jaume va imprimir 116 títols i Sebastià una vintena. Després de la desaparició de Jaume († 1644), l'activitat tipogràfica familiar fou prosseguida per Paula (la vídua Matevat), que va morir durant l'epidèmia de pesta a Barcelona, el 1651, i per Catarina, la darrera representant genuïna d'aquesta dinastia, que féu testament el vint-i-sis de juliol de 1664[981]. La que fou una de les impremtes més importants de la Catalunya del Sis-cents va passar a mans de la Companyia de Jesús i, convenientment administrada per distints estampers (Martí Gelabert, Jaume Cays[982], Josep Casarachs –o Caserachs–), va continuar publicant premsa no periòdica fins 1696 i participant en l'edició de gasetes.

En la producció comuna de Sebastià i de Jaume, la guerra o els combats representen més del 60% del total: bàsicament, la Guerra dels Trenta Anys (amb gairebé

[981] Agraïm a James S. Amelang les referències arxivístiques facilitades.
[982] Cays († 1710) es féu càrrec del taller de Miquel dels Munts des de 1654 i, posteriorment, durant la segona meitat del decenni de 1680, fou l'administrador de la impremta de Sebastià de Cormellas. S'establí un temps pel seu compte i també va treballar per a Rafel Figueró (1703). Vide J. BURGOS, *Imprenta y cultura del libro en la Barcelona del setecientos (1680-1808)*, tesi doctoral dirigida per R. García Cárcel, Barcelona, UAB, 1993, vol. I, p. 479.

una setantena de títols) i les batalles navals amb els musulmans (una vintena d'exemplars). Amb aproximadament el 10% trobem tant les festes i les entrades públiques urbanes com, amb un percentatge lleugerament inferior, els esdeveniments polítics. La resta de temes (assumptes religiosos, fets extraordinaris –inundacions, erupcions volcàniques–, etc.) oscil·len entre el 2% i el 8%. Quant a la llengua, la majoria dels títols foren publicats en castellà i només 7 en català. Excepcionalment durant la Guerra dels Segadors, Jaume va estampar cent títols en llengua catalana, entre 1641 i 1644.

Entre la quarantena i el centenar de fullets agrupem els noms de quatre tipògrafs: Gabriel Nogués, Pere Lacavalleria, Jaume Romeu i Francisco Guasch. Nogués, actiu a Barcelona entre 1634 i 1647, va dedicar el 40 % (aprox.) de la producció total, pròpia i per a altri, a la premsa. Treballava "en lo carrer de santo Domingo" i va imprimir "per manament dels senyors deputats", "de manament dels senyors visitadors" (del General de Catalunya), per al Consell de Cent, per als inquisidors barcelonins i per a diversos mercaders de llibres (Francisco Manescal, la vídua Biosca, Joan Sapera, Josep Prats, Joan Fillol, "a costa de la Compañia dels Llibraters", etc.). Va utilitzar materials tipogràfics que una vegada havien pertangut a Claudi Bornat i a Joan Amelló i va estampar obres com ara el *Thesaurus verborum* de Pere Torra (1640, "sumptibus Andreae Rourae") o la *Justificacio en conciencia de aver pres lo Principat* [*de*] *Catalunya las armas per a resistir als soldats que de present la invadeixen y als altres que amenassan invadirla* (per ordre dels diputats i oïdors de comptes del General, 1640). A més dels fullets amb notícies de mena –digue-me– més tradicional (65 relacions, 24 epístoles i 3 noves), i d'una abundant publicística de la Guerra dels Segadors (pagada per la Generalitat i amb el seu "senyal"), també va imprimir premsa periòdica: cartes i relacions tipus gaseta des de 1635, noves ordinàries, i gasetes vingudes d'Itàlia (Venècia, Roma).

Si obviem els gairebé noranta títols que van aparèixer sense el nom dels tallers en els quals foren manufacturats (per motius polítics i comercials), Lacavalleria, amb una mica més de cinquanta exemplars, és el sisè tipògraf més fecund en la publicació de la premsa barcelonina. Pere Lacavalleria havia nascut a Aquitània, sembla que vers

1607[983], i treballà com a estamper, i "editor", a Perpinyà i a Barcelona des de la dècada de 1620. A la Ciutat Comtal tingué un obrador situat a la cantonada de "lo carrer de·n Arlet" i "in via Bibliopolarum". Vivia en el mateix carrer de la Llibreteria. Casat amb Elisabet Dulach, va tenir un parell de fills: Antoni, el continuador del negoci familiar d'impremta (i de llibreria, sense formar part de la Confraria de Sant Jeroni), i Joan, que fou doctor en drets i "lexicògraf" (l'autor del famós *Gazophylacium catalano-latinum* imprès pel seu germà, 1696). Disposava (1645) de quatre premses "ab sos armetix y requisits", diversos tipus de lletres, vint galeres, etc.[984]. Pere va estampar per al Consell de Cent, la Generalitat i per a altres institucions com ara l'església de Santa Maria del Mar o el monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron i, de fora de la capital catalana, per al bisbat d'Urgell. D'entre les diverses obres majors recordem-ne tan sols dues: el *Summari, index o epitome dels admirables, y nobilissims titols de honor de Cathalunya, Rossello, y Cerdanya* (Perpinyà, 1628) d'Andreu Bosch i el *Dictionari de tres llenguas, castellana, francesa, y catalana* (Barcelona, 1642)[985], que fou escrit pel mateix mestre d'estampa i dedicat al marquès de Brézé. Durant la Guerra dels Segadors, a més d'imprimir opuscles de Gaspar Sala per ordre dels senyors diputats (1641), va publicar una trentena de fullets amb notícies i –que s'hagin conservat– un parell de gasetes (avisos i noves periòdiques). La manufactura de la premsa, abans i durant la guerra, va ocupar un espai important dins la seva producció, juntament amb altres treballs de "remenderia" i l'edició de llibres; tot un conjunt propi que s'afegia a la comercialització d'altres obres aparegudes dins i fora de Catalunya. Pere Lacavalleria va morir el 1645 i Antoni va heretar el negoci, havent de fer front als deutes contrets amb la llibreria Anisson[986] i l'exili familiar. Va prosseguir amb la impressió de la premsa.

---

[983] En el cens de l'any 1637 sobre els francesos que vivien a Catalunya, Lacavalleria fou descrit com un home casat d'una trentena d'anys, habitant a Barcelona: ACA, Consell d'Aragó, lligall 552. Tanmateix, en un títol imprès el 1626 per Llorenç Déu, el *Coloquio espiritual compuesto por Melchor de la Serna. Con otros tratados espirituales de diversos autores*, Pere Lacavalleria hi consta com a "recopilador", o sigui, un joveníssim compilador de tan sols una vintena d'anys si havia nascut pels volts de 1607. Es tracta d'una compilació d'obres amb portada pròpia (els noms de Déu i de Lacavalleria figuren també a la portada interior i a colofó).

[984] AHPB, Miquel Mora, *Plec d'inventaris solts i encants*, 1629-1650, sn. (2-IX-1645).

[985] En l'inventari dels seus béns (25-X-1645) hi foren registrats 187 *Títols d'honor* de Bosch i "213 dictionaris de tres llenguas – 8º", AHPB, Miquel Mora, *Plec d'inventaris solts i encants*, 1629-1650, sn.

[986] Concretament amb Laurent Anisson i Boysot: ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 20033, causa de L. Anisson i Boysot contra Elisabet, vídua de Pere Lacavalleria, i Antoni Lacavalleria. Laurent Anisson fou el llibreter més important de Lió, successor de Cardon. Va acumular una fortuna considerable gràcies al comerç de les grans obres religioses i "livres d'usage" i tenia "la réputation d'avoir ruiné nombre de libraires italiens et espagnols pour obtenir la haute main sur le trafic du livre dans ces pays", H.-J. MARTIN, "Les Bénédictins, leurs libraires et le pouvoir. Notes sur le financement de la recherche au temps de Mabillon et de Montfaucon", *Revue d'histoire de l'Église de France*, 43, 140 (1957), p. 277.

Amb unes xifres semblants a les obtingudes per a l'obrador del primer dels Lacavalleria segueixen les estampes de Jaume Romeu i de Francisco Guasch. Només n'oferirem, per raons de manca d'espai, algunes dades molt bàsiques. Si bé l'impressor Romeu solament va manufacturar premsa durant un curt període de temps, entre 1638 i 1643, en el transcurs d'aquest mig decenni va publicar més d'una cinquantena de fullets no periòdics i 14 relacions tipus gaseta i gasetes (1640-1642). Treballava "devant Sant Jaume" o "in platea divi Jacobi" i, per dur a terme l'activitat tipogràfica, havia adquirit una "stampa guarnida" i tipus mòbils al llibreter-tipògraf gironí Gaspar Garrich el 1638[987]. Com molts d'altres impressors no només venia treballs de jornada (relacions, pronòstics, goigs) i llibres o llibrets sense enquadernar sinó també obres perfectament enquadernades que, a més, oferia en "botiga oberta" al carrer de la Llibreteria. Aquestes dues circumstàncies (els títols enquadernats i les característiques de la botiga) contravenien les prerrogatives de la Confraria dels Llibreters i, per això, els representants de dita confraria el denunciaren, li confiscaren diversos títols (octubre de 1641) i el penyoraren[988]. En els primers anys va imprimir per al mercader de llibres Joan Sapera (o Çapera) i, posteriorment, també per a Llorenç Soler, Eulàlia –o Eulària– Simon, i altres. La major part dels títols que va publicar tractaven sobre una o altra guerra (45): la dels Trenta Anys, la "Guerra da Restauração" portuguesa i, sobretot, la dels Segadors; precisament d'aquest darrer conflicte deixà impreses diverses peces publicístiques com, per exemple, *La famosa comedia de la entrada del marques de los Velez en Cathaluña, rota de las tropas castellanas y assalto de Monjuich* (1641), que venia a la seva botiga. Pel que fa a l'altre tipògraf barceloní, Francisco Guasch, aquest va estampar premsa des de 1700 fins després de la Guerra de Successió. Per al període estudiat, fins 1720, va manufacturar una quarantena de papers d'aparició conjuntural, a més d'instruments periòdics (1700-1704). Havia començat a imprimir amb el seu nom al final de la Guerra dels Nou Anys: de 1697 data una *Oracion funebre a las venerables memorias del reverendissimo padre Thomas Muniessa de la Compañia de Jesus* (...) de Francisco Garrigò († 1715), un prevere beneficiat de Sant Miquel i catedràtic de Retòrica, les obres del qual (oracions fúnebres o panegírics) des de llavors ençà foren publicades pel citat estamper. Va estampar per a Josep i Ramon Ferrer, Jaume Batlle i

[987] S'acordà un total de 170 lliures, AHG, Joan Riurans, *Manual*, notaria 3 de Girona, vol. 597, 27-V-1638. Els testimonis foren "Raymundus Duran scriptor et Agustinus Vicens chirurgus Gerundae".

[988] Aquesta referència, extreta del notari Francesc (o Francisco) Lentisclà (AHPB, *Quartum manuale contractum*, 1641-1642), es pot llegir "novel·lada" per Albert Garcia Espuche a *El inventario*, Barcelona, 2002, pp. 79-80.

altres mercaders de llibres. Manufacturà encàrrecs de peces publicístiques a favor de la legitimitat dinàstica de Felip V al principi del seu regnat i, durant la Guerra de Successió, a favor de l'arxiduc: per a Guasch, com per a la majoria de tipògrafs i de llibreters coetanis, el negoci era el negoci i el mateix succeïa amb la premsa. Treballava, i vivia, al carrer de la Palla i, més endavant, a la plaça de la Trinitat. Morí el 1725 i Ignasi Guasch va administrar el taller de la vídua Estefania († 1737), la que fou la segona muller del difunt.

Entre els professionals de l'imprès que estamparen (o feren estampar) des d'una desena de fullets fins poc més d'una vintena comptabilitzem 14 noms: quatre tipògrafs oficials (tres de la Ciutat –dos de la família Matevat i Joan Pau Martí– i un de reial –el llibreter Josep Texidó, borbònic–), un dels propietaris d'estampa més rics del segle XVII (el mercader Francesc Sebastià de Cormellas), un estamper natural de Torelló penyorat diverses vegades (Joan Jolis), etcètera. La majoria dels professionals barcelonins (33), però, manufacturaren o costejaren menys d'una desena de títols, en alguns casos només un o un parell –ben entès, que s'hagin conservat o s'hagin pogut identificar–. Si no individualitzéssim el treball o l'administració de cada persona, com hem fet, alguns obradors, com ara la Casa Cormellas –menada per diversos administradors des del temps de Sebastià de Cormellas menor en endavant–, la impremta Matevat, o els tallers heretats per les vídues dels mestres d'impremta, la producció quedaria més agrupada. És un exercici que es pot fer a través del quadre que hem presentat més amunt: la Casa Cormellas va manufacturar 27 títols; els Matevat 316; Llorenç Deu i els seus successors (la vídua Elena i el seu segon marit, el notari Josep Forcada –l'estampa era administrada per Francesc Pasqual–) 25; etc. Amb tot, agrupats per tallers o individualitzats com a estampers i llibreters (o administradors i, fins i tot, propietaris no relacionats directament amb el comerç dels impresos) cal que anunciem la següent conclusió: la manufactura dels papers no periòdics estava molt estesa, i arrelada, en el context del món editorial barceloní, sobretot abans de la Guerra de Successió. Dels 47 impressors i llibreters-tipògrafs que comptabilitza Juan Delgado per a la Barcelona del període 1600-1714[989], 34 estamparen o feren estampar fullets amb notícies. De manera permanent o testimonial, la majoria de professionals de

[989] J. DELGADO CASADO, *Diccionario*… op. cit., vol. II, pp. 772-773. La llista de professionals de l'imprès, però, no és completa. I alguns "impressors" foren, en realitat, amos d'estampa aliens al treball de la premsa manual o del comerç dels seus productes.

l'imprès de la ciutat va participar en la manufactura i en el comerç d'aquesta mena de premsa, fos com a complement dels altres materials produïts (treballs de "remenderia" i obres majors) o fos per garantir la subsistència diària del negoci.

No tot era el Cap i Casal. Com hem esmentat, i malgrat la modèstia de les xifres (una trentena escassa de títols en total), la premsa catalana també era impresa fora de Barcelona: a Girona (13 fullets), Lleida (8), Perpinyà (4), Tarragona (2), Tortosa (1) i Moià (1). A continuació relacionem aquestes darreres xifres amb els noms dels seus productors:

Girona	ofici/s	fullets	anys d'activitat en la manufactura de la premsa
Hierònym Palol pare i fill	impressors	8	1641-1653 i 1681-1687
Gabriel Brò sènior	impressor i llibreter; tipògraf reial	2	1714
Francisco Oliva	impressor i llibreter	2	1708-1710
sense nom d'impressor		1	1684
Lleida			
Enrich Castany (o Castañ)	impressor de la Ciutat i de l'Estudi General	4	1637-1641
Vídua Anglada (Margarida) i Andrés Lorenzo (o Andreu Llorens)	vídua; impressor	1	1627
Vídua d'Henrich Castañ (Jerònima Stall)	vídua d'impressor	1	1644
Jayme Magallon	impressor de la Ciutat i de l'Estudi General	1	1683
sense nom d'impressor?		1	1700
Perpinyà			
Lluys Roure	impressor i llibreter	3	1629-1635
Estevan (o Esteve) Bartau	impressor	1	1643
Tarragona			
Gabriel Roberto	impressor	1	1638
Vídua Roberta	vídua d'impressor	1	1645
Tortosa			
Francesch Martorell	impressor	1	1639
Moià			
Pedro (o Pere) Abadal Adroguer	impressor i gravador	1	1680

7. Font: elaboració pròpia (BD)

Gairebé no caldria dir que seria molt desitjable poder dedicar unes línies a cada professional (tipògraf i/o llibreter), administrador i propietari que figuren en el quadre anterior: un estamper de Rodez tan inquiet com dissortat (Gabriel Brò pare)[990], l'iniciador de la dinastia gironina dels Oliva (Francisco)[991], tipògrafs oficials (dels paers i del rei)[992] i semioficials (els Palol, que treballaven per als jurats de Girona)[993] o, inclús, un impressor-gravador reconegut (Pere Abadal Adroguer) –"el millor i el més representatiu gravador xilogràfic del segle XVII català"–[994]. Malauradament, no ens és possible: de nou, ens falta espai i, en alguns casos, les informacions que posseïm (arxivístiques i bibliogràfiques) són força limitades. Podem assenyalar, però, el següent: és ben cert que la producció i el mercat informatiu de les ciutats i viles catalanes, com en el cas dels llibres, se subordinaven o eren subsidiàries de Barcelona. Ara bé, la premsa no periòdica era manufacturada arreu del territori, tant a les principals ciutats catalanes com fins i tot a alguns centres "menors", malgrat que el nombre de títols estampats fos molt reduït –independentment de la producció desapareguda–. D'una banda, l'edició local permetia oferir les notícies de la mateixa ciutat i de la vegueria (per exemple, 8 fullets de tema gironí d'un conjunt de 13), tant per voluntat de les autoritats com per al profit dels tipògrafs o llibreters; unes notícies en lletra de motlle que podien ésser destinades al consum intern o bé exportades i, en ocasions, (re)impreses a Barcelona o a Madrid –d'aquí l'ús de la llengua castellana, més "universalment" coneguda–. I de l'altra banda, també es publicaven notícies d'altres indrets de Catalunya i de fora les seves fronteres (les batalles de la Guerra dels Trenta Anys, la "Guerra da Restauração", naixements a la Cort, etcètera) que provenien de diverses fonts (correspondència oficial, fullets ja impresos, etc.) i que completaven la producció eixida de Barcelona.

Els temes

"Per assí tot és guerras, y malas novas, amenaçant sempre pijor" escrivia l'abat de Sant Miquel de Cuixà, i canceller de sa majestat, a Jeroni Pujades el 1629. Com molt bé

[990] Sobre Gabriel, i la família Brò (o Bro), vide el capítol 8.
[991] Vide E. MIRAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, pròleg de J. M. Marquès, Girona, 1988, pp. 42-44.
[992] Vide els capitols 3 i 8.
[993] Vide el capítol 6.
[994] I. SOCIAS BATET, *Els Abadal, un llinatge de gravadors*, pròleg de F. Fontbona, Barcelona, 2007, p. 73.

sabien ambdós personatges, l'eclesiàstic des de Barcelona i el jurista des de Castelló d'Empúries, feia una mica més d'un decenni que a Europa es lliurava la que seria coneguda com la "Guerra dels Trenta Anys", havien transcorregut vuit anys des de la no renovació de la Treva dels Dotze Anys, mentre que les lluites navals i terrestres amb els musulmans –l'amenaça turca i els corsaris mediterranis, principalment– semblaven no tenir fi, com tampoc els bandolers que encara produïa la terra... La premsa catalana també transmetia aquesta realitat bèl·lica: més de 550 relacions, gairebé dos centenars de cartes, 13 avisos i una desena de noves. Uns vuit-cents fullets conservats o identificats entre 1600 i 1720, el 57% (aprox.) del total, informaven d'un o altre esdeveniment militar, o sigui, un percentatge lleugerament superior al cinccentista (vide la representació gràfica al final d'aquesta secció). Això sí, es tractava de "bones noves", les males, en lletra de motlle, eren molt rares, excepcionals[995]. Efectivament, la premsa d'aparició conjuntural, com també la seriada i la periòdica, tenien en la guerra una de les principals fonts informatives. Era un tema que atreia als consumidors (lectors i oïdors) i que, per tant, també interessava –per raons de mercat, s'entén– a llibreters i a tipògrafs. I, per motius de persuasió política o dinàstica, les victòries del rei, de la terra o de la Cristiandat eren convenientment publicades per ordre o sota l'estímul de les autoritats civils i eclesiàstiques. No ens hauria de sorprendre que, per exemple, s'estampessin més de 150 títols amb notícies bèl·liques de la Guerra dels Trenta Anys, dos-cents fullets sobre el conflicte dels Segadors, més d'una vintena de la "Guerra da Restauração", una mica més d'una cinquantena de la Guerra austroturca de 1683 a 1699, 117 de la pugna successòria entre l'arxiduc Carles i Felip d'Anjou d'un total de 180, etcètera. O sigui, un conjunt de lluites en fronts pròxims –i que, amb massa freqüència, afectaven el país–, però també en territoris molt més llunyans o "exòtics": de la Guerra de Smolensk (1632-1634), lliurada entre la confederació polonesolituana i Rússia, han sobreviscut un parell de relacions, o un avís de l'any 1600 sobre les guerres moldaves.

Després de la guerra i de la violència segueixen les notícies sobre els esdeveniments polítics: 223 fullets, és a dir, una mica més del 16%. Com hem comentat, la divulgació de les notícies d'aquesta mena, juntament amb les de les entrades

[995] Sobre aquest aspecte vide, a més dels capítols 4 i 8, R. EXPOSITO, "La prensa catalana..." op. cit.; D. GONZÁLEZ CRUZ, *Propaganda e información en tiempos de guerra. España y América (1700-1714)*, Madrid, 2009 (DL), pp. 61-62.

públiques i les celebracions que les acompanyaven (gairebé el 8%), interessava a les autoritats i encuriosia als consumidors: el jurament del príncep Felip (1608); *Las ceremonias y orden que se tuvo en la coronacion de Maria de Medices, reyna de Francia y de Navarra que se celebrò en la iglesia de San Dionis a 13 de mayo 1610 y juntamente el sucesso de la muerte del rey Henrique IIII, y como el principe Delfin à sido declarado rey y la reyna regente por el parlamento de Paris. Traduzido de frances por Miguel Serrano* (Barcelona, Gabriel Graells y Giraldo Dotil, 1610); els casaments, naixements i òbits reials; les pugnes intestines en la Cort francesa o en l'otomana; etcètera. A més d'aquesta mena de representacions o de manifestacions del poder també s'informava, entre d'altres notícies, dels tractats de pau (la Pau d'Asti de 1615, la Pau de Lübeck de 1629, les converses de Münster, el Tractat de Rijswijk de 1697), les Corts de Barcelona de 1626, els moviments diplomàtics, la resposta de Carles I d'Anglaterra a la Dieta de Ratisbona (1641), el desenrotllament de la "Glorious Revolution" de 1688, o les darreres disposicions sobre el comerç amb França o sobre la moneda: *Relacion verdadera del nuevo reducimiento que se ha hecho en Barcelona de los reales, sueldos, y sisenes, por su Excellencia, y Real Consejo, y por los consejeros della, a los dies y seys de mayo de este año 1611. Compostas por Estevan Duch* (Barcelona, Joan Amello, "vendese en casa de la viuda Lloberas en la libreria", 1611)[996]. I fins i tot, per ordre virregnal o d'alguna de les autoritats de la terra, també s'oferien a la llum pública –ni que fos parcialment– alguns dels conflictes institucionals: el 1638, per exemple, s'imprimí, amb el senyal del General, una *Relacion de lo sucedido desde ocho del mes de agosto, hasta los veinte y ocho del dicho mes, en la contencion entre los diputados del General de Cataluña, y los oficiales de la Capitania General*, ([Barcelona], sense nom d'impressor, 1638).

Amb una mica més del 5% trobem tant els fullets sobre assumptes religiosos com els papers sobre fets extraordinaris sobrenaturals o inusuals. Els impresos de tema religiós, als quals hi podríem afegir les festes (més de quaranta fullets sobre processons, canonitzacions –com la de sant Ramon de Penyafort el 1601–, carnestoltes, etc.), anunciaven els "darrers" martiris ocorreguts a Barbaria[997] i a altres parts del món (Xina,

[996] L'exemplar consultat (BC, F. Bon. 10893) conté la següent indicació manuscrita: "A 22 de maig dia de Pasqua del Esperit Sanct se·s comprada la p[rese]nt relaçio en Bar[celon]a any 1611".

[997] Algunes relacions de martiris (i de captius) solien tenir una vida editorial que anava molt més enllà de la notícia immediata. Per exemple, el martiri del pare Francesco Zirano ocorregut a Alger al gener de l'any 1603: la *Relacion verdadera de la dichosa muerte del bienaventurado padre fray Francisco Zirano*

Japó, Filipines)[998], la redempció de captius cristians, conversions, els progressos del catolicisme a les Índies Orientals i Occidentals, l'expulsió dels moriscs (1609), l'elecció del nou papa, la lluita contra el protestantisme en terres alemanyes, "autos de fe", etcètera. Pel que fa als fets extraordinaris[999] sobresurten aquells vinculats a la divinitat: els miracles (28 títols d'un total de 72). I no pas menys espectaculars eren els prodigis de tota mena, com ara els següents: el naixement, a Baiona, d'un "niño con treynta ojos naturales, y perfetos en orden y co[m]pas divididos por todo su cuerpo"; els "maravillosos, y horrendos prodigis que han aparagut per lo ayre, sobre la ciutat de Sant Jordi en la Ungria Superior" (1642 i, "de nou", el 1683); o els "prodigiosos, y espantables señales que aparecieron en la dicha ciudad de Constantinopla, y algunos lugares circunvezinos della: contiene horribles visiones, y apariciones de saetas, vientos, tempestades, truenos, relampagos, y de cometas" (1639 i 1665). Els consumidors, però, també podien informar-se d'altres esdeveniments més terrenals com, per exemple, incendis (a Guissona, el 1606, el foc en una fira sembla que va causar cinc morts i uns 150 ferits)[1000] i crims (dels homes, endimoniats o no), o plagues de llagosta (un càstig enviat per Déu, però que podia ésser combatut amb "remeys humans" a més, és clar,

---

sardo, sacerdote de la orden del seraphico padre S. Francisco, la qual hizieron los moros en Argel, dessollandole vivo, Barcelona, Sebastian de Cormellas, 1605. La relació sobre el martiri havia estat estampada el 1604 sense nom d'impressor (a Barcelona?) i el 1605 a la Ciutat Comtal (Cormellas) i també a Torí ("stampata in Barcellona & ristampata in Turino per gli heredi di Antonio Bianchi"). El text fou reimprès (i reelaborat) en nombroses ocasions a Espanya (València, Madrid), a Itàlia (Venècia, Treviso, Florència, etc.) i a Amèrica (p. ex., Lima, 1667), i s'incorporà en la literatura de "propaganda" dels franciscans (menors) en el transcurs dels segles XVII i XVIII. Com és sabut, la "creació" de nous màrtirs servia per "fer memòria" als cristians de la tradició dels màrtirs antics, per propagar la fe, i per augmentar el prestigi de l'orde a la qual pertanyien els martiritzats.

[998] I fins i tot a la mateixa Europa catòlica: *Relacion verdadera del martirio que han padecido dos padres capuchinos por manos de una familia de judios de la villa de Carrieu en el Piemonte. Y justicia que mandò executar contra los judios su altesa del duque de Saboya, lo qual sucedido a los tres de deziembre 1626. Traduzido de frances en castellano por Francisco Moret*, Barcelona, Sebastian y Jayme Mathevat, 1627. Aquest suposat episodi, però, havia estat "actualitzat": era la traducció, amb una nova data, d'*Une histoire très-pitoyable de deux pères Capucins qui ont esté cruellement martyrisés, par une famille de juifs de Carrieu en Piémont, avec les procédures et exécution qui a été faicte desdits juifs dans la ville de Turin le 26 novembre dernier* (...), un text que havia estat estampat el 1619, entre d'altres ciutats, a Tolosa, Lió i París ("jouxte la copie imprimée à Lyon et à Chambéry, par J. Villiet"). Relacions com aquesta contribuïren "à propager une vision effrayante du Juif cruel et maléfique" i, alhora, eren una resposta al fenomen puntual de la implantació de criptojueus en el regne de França (B. BEDOS-REZAK, "Le problème juif", dins *L'État baroque. Regards sur la pensée politique de la France du premier XVIIe siècle*, textos reunits per H. Méchoulan, estudi liminar d'E. Le Roy Ladurie, prefaci d'A. Robinet, París, 1985, p. 270).

[999] Vide *Noticias del siglo XVII. Relaciones españolas de sucesos naturales y sobrenaturales*, edició de H. Ettinghausen, Barcelona, 1995.

[1000] *Relacion verdadera del caso desastrado que sucedio en la villa de Guissona, lunes de Ramos deste año de 1606, de un incendio de fuego que se hizo en unas mesas de polvora que alli se vendian, donde se quemaron muchissimas personas, y uvo muertos. Cuenta el autor de que modo fue y como se hizo. Va a la fin un romance muy curioso de Hernando Cortes marques del Valle*, Barcelona, Gabriel Graells y Giraldo Dotil, venense en casa de Nofre Bergada, 1606.

dels divins –pregàries, misses, processons–). En general, aquests fullets acaben amb alguna conclusió moralitzant[1001] del tipus emmenar vers una vida recta i "aplacar la justa indignacion del Señor, apelando del tribunal de su justicia al de su misericordia, para que no nos castigue como merecemos" –com podem llegir en una relació gironina de l'any 1682–[1002].

Finalment, amb uns percentatges que varien des de menys d'un 1% fins al 2%, és a dir, des d'una desena de títols fins a una trentena, segueixen els següents temes que citem segons la respectiva importància percentual o numèrica (per ordre decreixent): els fets extraordinaris naturals (tempestes, terratrèmols, erupcions volcàniques, inundacions, huracans); el bandolerisme (des de la formació de la Santa Germandat de Vic –1606– fins a la sentència i càstig de Serrallonga –1634–); els fullets sobre viatges (dels monarques o de la família reial, bàsicament); i els que classifiquem com a "altres" (o de catalogació més difícil, com ara alguns "casos estranys" i algunes històries de captius i d'aventurers) i "miscel·lanis" (que combinen amb paritat dos o més temes). Aquestes xifres són, certament, modestes, però mostren la varietat informativa amb la qual comptaven els consumidors catalans i forans.

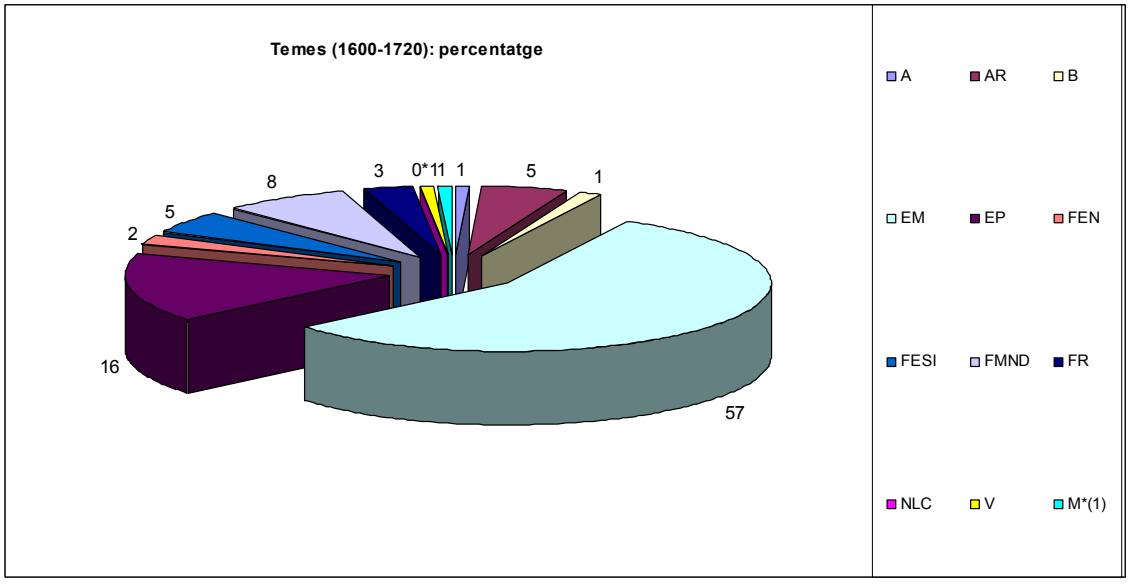

* 1. Miscel·lanis (M): EM-FEN (1); EM-FMND (2); EP-EM (5); FEN-EM (1); V-EM (1)
* 2. nlc: 0,07%

9. Font: elaboració pròpia (BD)

[1001] Cf. M. SÁNCHEZ PÉREZ, "La retórica de las relaciones tremendistas del siglo XVI", dins J. San José Lera (coord. i ed.), *Praestans labore Victor. Homenaje al profesor Víctor García de la Concha*, Salamanca, 2005, pp. 218-234 (esp. p. 233).

[1002] *Relacion breve, y verdadera del prodigioso señal, que se vio sobre la ciudad de Gerona à 20 de octubre, deste año de 1682*, Gerona, Geronymo Palol, 1682. Aquest títol conté la descripció d'una mena de batalla celeste (20-X-1682) segons el testimoni de 14 persones davant del notari Juan Riera.

La geografia de la informació

De la geografia informativa que recull la premsa no periòdica catalana entre 1600 i 1720 sobresurten un parell de trets o característiques generals, a saber: el volum notable de notícies (1856) i la diversitat de terres i de mars, pròximes i (molt) llunyanes, que eren l'escenari d'un o altre esdeveniment "digne de ser sabut" per mitjà de la impremta manual (vegeu el corresponent quadre, *infra*). Es tracta, òbviament, d'una geografia eurocèntrica, però que no pas per això deixava d'oferir, al lector o a l'oïdor, noves de la major part del món llavors conegut –pels europeus, és clar–. Aquesta geografia de la informació presenta una sèrie de semblances i de diferències respecte a la del segle XVI, encara que, recordem-ho de nou, les xifres cinccentistes són molt modestes i les comparacions difícils o arriscades. Amb aquesta darrera advertència ben present, observem que les "noves tuques", tot i que continuen essent importants, ja no són les predominants en el transcurs del segle XVII i les dues primeres dècades del XVIII; en canvi, els cinc punts amb el major volum informatiu continuen essent els mateixos per a tot el període 1500-1720: Catalunya, Espanya, França, Itàlia i el Mediterrani.

Amb gairebé cinc centenars de notícies (26'7%), el Principat i els Comtats constitueixen el "focus informatiu" bàsic de la premsa postcinccentista manufacturada al mateix territori. Hi contribuí especialment la Guerra dels Segadors (amb 219 referències a Catalunya) i la de Successió (75), però també molts d'altres temes i episodis: canonitzacions (sant Ramon de Penyafort, sant Ignasi de Loiola, sant Oleguer i sant Francesc de Borja) i festes religioses (una dotzena de mencions), entrades públiques (41 notícies), el bandolerisme (19), els encontres navals amb els musulmans davant les costes catalanes (10), conflictes institucionals (10), etcètera. Espanya –excloent la Corona d'Aragó– és el segon territori amb un major nombre de notícies: una mica més de dues-centes. Destaquen els fullets de tipus bèl·lic (amb una vuitantena de referències), així com les notícies sobre la Cort, especialment la vida del monarca i de la seva família (naixements, òbits, malalties, viatges), amb 29 referències, les entrades públiques a ciutats com Madrid o Sevilla (23), i les celebracions religioses (8). El cas hispànic és força similar al francès: més del 50% de les notícies del regne veí tractaven sobre alguna guerra (les campanyes contra els hugonots, la Guerra dels Trenta Anys, la guerra francoholandesa de 1672 a 1678, la Guerra de Successió) i el 35'6%

sobre esdeveniments polítics (ambaixades i negociacions diplomàtiques, coronacions i òbits reials, conspiracions). I pel que fa a les notícies relatives a la península Itàlica, gairebé el 50% també són de tema bèl·lic (la Guerra de Monferrato, la Guerra dels Trenta Anys, la revolta de Nàpols, el bombardeig francès de Gènova el 1684, etc.) i al voltant del 18% sobre política relacionada amb l'activitat militar (tractats de pau, correspondència amb els pontífexs). Finalment, dins d'aquest grup, trobem el Mediterrani, amb 134 notícies, el 85% de les quals tenien a veure amb la guerra marítima, l'activitat corsària de cristians i musulmans, i les revoltes de captius.

Segueix un segon conjunt de territoris que compten amb entre mig centenar i un centenar de notícies cadascun, a saber: els Països Baixos i el mosaic alemany, dos importants escenaris de la Guerra dels Trenta Anys; Portugal, que va promoure el treball de les impremtes, amigues i enemigues, amb la Guerra da Restauração (32 notícies, 24 de les quals referents al regne portuguès); i l'Imperi Otomà, el ja tradicional "enemic" de la Cristiandat, les derrotes del qual –reals, exagerades o fictícies– eren "de singular consolacion para los catholicos christianos", tal com llegim en el títol d'una *Relacion verdadera de muchas vitorias alcançadas por el Gran Sophi. Rey de Persia contra el Gran Turco* (...) (Barcelona, Gabriel Graells y Giraldo Dotil, 1610), com també eren motiu d'alegria els "progressos" a Terra Santa i tota mena de prodigis, normalment esdevinguts a Constantinoble, que semblaven anunciar la fi del poder turc.

Per últim, i per evitar haver de comentar altres subgrups, assenyalem, de manera molt succinta, una darrera divisió que comprèn totes aquelles parts terrestres i marítimes amb menys de cinquanta notícies: des de la Corona d'Aragó amb 47 mencions (16 del Regne de València i 31 de l'aragonès) fins a un sol registre o notícia com en el cas de la Borgonya o Etiòpia passant per Polònia (20), Japó (10) o Irlanda (5). Majoritàriament es tracta d'una –diguem-ne– "geografia bèl·lica", però també sobre l'estat de la religió catòlica a diverses parts del món: a l'imperi japonès (una desena de notícies sobre missions i martiris), a Xina (3), etc.; els estralls causats per les forces de la naturalesa (com ara els terratrèmols succeïts a les illes Canàries a la darreria de l'any 1704); la vida i la mort dels membres de les famílies reials, com per exemple l'enterrament de la reina Anna de Dinamarca a Londres el 23 de maig de 1619; etcètera. Certament, expressions com ara "diverses parts del món", que apareixen en els fullets catalans –i en altres

impresos–, no eren inadequades o desmesurades davant d'aquesta rica geografia de la informació.

Geografia	Notícies	Observacions
Catalunya	497	Incloent les costes, com la resta de territoris
Espanya	202	
França	188	
Itàlia	167	
Mediterrani	134	Mar Adriàtic, illes Balears, mar de Bisserta, Creta, Llevant, Malta, Negropont, illes de Saint Honoré i Sainte Marguerite (illes de Lérins, sud de Cannes, França), Sardenya, Sicília, Lampedusa, etc.
Països Baixos	91	
Alemanya	83	
Portugal	60	
Imperi Otomà	57	Albània, Armènia, Croàcia, Egipte, Grècia, Hongria otomana, Moldàvia, Palestina, Sèrbia, Tràcia, Transilvània, Turquia, Valàquia, etc.
Corona d'Aragó	47	Aragó i València
Hongria	44	
Barbaria	39	Alger, Marroc (i el fort o presidi de San Felipe de la Mámora), Tunis, Fes
Anglaterra	32	
Àustria	31	
Polònia	20	
Índies Orientals	19	Filipines, Índia (Goa i Cochin), Moluques, Japó, Pegu (a l'actual Myanmar, Birmània), estret de Singapur, Xina, etc.
Sicília	19	
Índies Occidentals	17	Brasil, Cuba, província de Cumana (Veneçuela), Florida, Nou Mèxic, virregnat del Perú
Atlàntic	15	Incloent el Canal de la Mànega, les illes Canàries, el mar Carib i diverses illes (p. ex. San Cristóbal)
Grècia	13	
Japó	10	
Sardenya	9	
Açores	7	
Dinamarca i Noruega	5	
Irlanda	5	
Filipines	4	
Lorena	4	
Suècia (i Finlàndia)	4	
Mònaco	3	
Pèrsia	3	
Rússia	3	
Suïssa	3	
Xina	3	
Alsàcia	2	

Dalmàcia	2	
Holanda	2	
Luxemburg	2	
Moldàvia	2	
Mar Negre	2	
nlc	2	
Angola	1	
Borgonya	1	
Estret d'Ormuz	1	
Etiòpia	1	
Moçambic	1	
Total	1857	

8. Font: elaboració pròpia (BD)

Autors (i traductors)

Per a l'etapa cinccentista hem assenyalat la diversitat o heterogeneïtat, social i cultural, dels autors que van escriure, van compondre, o que, almenys, van signar els papers públics. Per a l'etapa següent (1600-1720), aquesta varietat és encara més gran, com també el nombre de "relacioners" i poetes: 383 autors identificats que van produir 567 fullets (el 41'4% del total)[1003]. En primer lloc, sobresurten els escriptors en prosa i, sobretot, en vers, amb gairebé un centenar de noms: des del cèlebre Francisco de Quevedo, o un "protoperiodista" com Andrés de Almansa y Mendoza[1004], fins a una plètora de poetes "menors" o aficionats (com ara Joseph Bach d'Oristà, Miquel Bajet de Castelló d'Empúries, el romà Rafael –o Raffaele– Boncompagno, Alonso Carrillo de Sevilla, etc.) que rarament han despertat l'interès dels estudiosos de la literatura catalana o castellana, això si, amb algunes excepcions –i encara relatives– com, per exemple, Francisco Bernardo de Quirós (un poeta nascut a Madrid el 1594, que va gaudir d'una certa fama en el segle XVII i la protecció d'alguns nobles)[1005] o Rafael Nogués (un doctor de Barcelona componedor de "versos carrinclons" i d'"innombrables romanços")[1006]. Algunes d'aquestes "plomes" treballaven oficiosament per a les autoritats reials hispàniques i franceses, com també per a les institucions de la terra: l'Arxiu de la Corona d'Aragó en custodia prou evidències que seria, aquí i ara, llarg de detallar. D'altres escriptors intentaven assolir la fama present (i potser també la

[1003] Vide annex, 3.
[1004] Vide A. de ALMANSA y MENDOZA, *Obra periodística*, edició i estudi de H. Ettinghausen i M. Borrego, Madrid, 2001.
[1005] Edició, introducció i notes de Celsa Carmen García Valdés a *Obras de Francisco Bernardo de Quirós y Aventuras de don Fruela*, Madrid, 1984.
[1006] J. RUBIÓ i BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, 1985 [1956], vol. II, pp. 158-161.

pòstuma), manifestar la devoció per algun sant o, senzillament, entretenir al(s) públic(s) amb les noves versificades o en prosa i poder, així, vendre els seu treballs als tipògrafs i llibreters. O una combinació de tot plegat ("propaganda política oficiosa", prestigi "poètic", entreteniment, venda comercial), com fou el cas del cec Martín de Langa. Tot i que el seu nom i la declaració de la seva ceguesa podrien induir-nos a pensar que es tracta d'un pseudònim o d'un artifici literari, Langa fou un ésser de carn i ossos: era natural de Calataiud i habitava a Barcelona. Sembla que al Regne d'Aragó i, més endavant, a Catalunya es guanyava la vida com a músic[1007]. A la Ciutat Comtal va compondre una relació poètica "muy verdadera" contra el comte-duc d'Olivares que fou impresa per Jaume Matevad (amb llicència i privilegi, 1641) i per Llorenç Deu (amb llicència, 1644)[1008]. El 1651 residia en una casa del carrer Nou que es veié afectada per l'epidèmia de pesta, la qual va llevar la vida a la seva muller i a una donzella parenta de la mateixa, segons explica l'artesà-memorialista Miquel Parets[1009]. Fou, en resum, un poeta aficionat i un propagandista menor, com tants d'altres personatges dels quals sols en coneixem els noms o pocs detalls més.

Després dels escriptors "literaris" (i "polítics", en alguns casos), segueixen els eclesiàstics: 51 autors, des del cardenal-duc de Richelieu i de Fronsac –que també entra dins la categoria d'"homes d'estat"– o el visitador general de Catalunya Pèire de Marca fins a un rector de Lligordà o un altre de Beuda. Richelieu, Marca o el cardenal-infant Fernando de Austria van escriure moguts pels assumptes terrenals, o marítims (com en el cas de l'arquebisbe de Bordeus, "lieutenant général" –o "generalíssim" segons les fonts catalanes– de la marina reial francesa); d'altres, en canvi, ho feren per divulgar les notícies més estrictament "espirituals" (martiris, miracles, conversions, etc.). Per ordes

[1007] Per algunes referències arxivístiques que ara no val la pena detallar (ACB i AHPB), sembla que Langa, privat de la vista, havia treballat amb una companyia de músics a Saragossa durant la dècada de 1620 i que fou organista a Barcelona.

[1008] *Relacion, muy verdadera, de las crueldades e imposiciones del Conde Duque en toda la monarquia de España, y particularmente la depravada voluntad con que ha deseado destruyr, y aniquilar el Principado de Cataluña y ciudad de Barcelona. Compuesta por Martin de Langa ciego hijo de la ciudad de Calatayud del Reyno de Aragon* (un exemplar a la BC, F.Bon. 2411 i un altre a la BLM, R. 1324). Una còpia manuscrita, amb la portada d'estampa, dins BC, ms. 503, ff. 81-90. En el fullet imprès per Deu tres anys més tard, Langa apareix amb les inicials "M.L.N.C.R.A." [Martin de Langa, natural de Catalaiud, Regne d'Aragó] (BNE, R/6852).

[1009] M. PARETS, *Dietari d'un any de pesta*, edició i estudi de J. S. Amelang i X. Torres, Vic, 1989, p. 41. Narcís Feliu de la Peña, en la descripció de l'inici de la pesta a Barcelona (8 de gener de 1651), esmenta el nom de Langa i la mort de la donzella; el jurista pouava en la *Crònica* de Parets o en el *Manual de Novells Ardits* (DACB, vol. XV, p. 91): N. FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña y epilogo breve de los progressos, y famosos hechos de la nacion catalana*, Barcelona, por Juan Pablo Martì, a costa de Juan Pablo Martì, Juan Piferrer, Jayme Batlle, Joseph Llopis, y Jayme Surià, libreros, 1709 [ed. facsímil: Barcelona, Base, 1999], t. III, llibre XX, cap. X, p. 316.

religiosos, els franciscans foren els autors més prolífics (11), seguits pels jesuïtes (10), els dominics (6), els caputxins (5) i, amb un parell de noms respectivament, els agustins i els trinitaris.

El tercer grup que participà en la redacció de les notícies foren els militars (una quarantena). Novament, dins d'aquesta categoria, s'imposa la varietat: des del citat "Serenissimo Infante Cardenal" (home d'armes que fou governador dels Països Baixos i virrei de Catalunya) fins a un sergent major del Terç de la Ciutat de Barcelona, cinc alferes i tres soldats de les galeres passant pel governador de Roses o l'austriacista marquès de Poal (Antoni Desvalls i de Vergós, les cartes del qual, encriptades, eren rebudes per les autoritats barcelonines i, quan calia o convenia, eren impreses per incentivar la resistència contra les tropes borbòniques). Amb la guerra com el principal tema de la premsa catalana no sorprèn, ans al contrari, que els informes o les comunicacions oficials dels caps militars (Fernando de Austria, el marquès de Poal, el comte de la Puebla) passessin per les impremtes manuals –ben entès, generalment censurats o prèviament examinats, tot i que no sempre–, com també les relacions d'altres personatges anònims o no (oficials menors, caporals, soldats) que foren partícips o testimonis de vista de les accions relatades en prosa o en vers (en la llista dels autors de fullets recollim més d'un militar que conreava la poesia).

Els papers públics no periòdics no solament recollien les "veus" dels escriptors, dels eclesiàstics i dels militars. També eren un excel·lent mitjà, complementari de les crides i dels edictes si es vol, per anunciar les paraules reials, les dels "homes d'estat" i les dels *alter Nos* dels monarques: 28 membres de l'estament o del rang més elevat de la societat (reis i reines, emperadors, sultans, prínceps, etc.), 8 alts dirigents (Richelieu, el comte de Chavigny, Joan Josep d'Àustria, James Craggs, i altres) i 5 virreis de Catalunya veieren les seves paraules (o, en realitat, les dels seus secretaris o consellers) divulgades a través de les lletres de motlle. Com hem vist en el capítol tercer, el recurs a la premsa (i la publicística) entre la reialesa era una bona opció per assolir diverses fites, a saber: dirigir-se als súbdits; aproximar la seva figura al "poble", o sigui, escurçar la distància física i cerimonial (la d'un monarca i "senyor natural" que vivia a la Cort); i, en ocasions, escenificar un diàleg públic amb la terra o amb els lloctinents i capitans generals: d'un total de 25 títols signats per un joveníssim Lluís XIV, 15 es dirigien als representants i delegats de Catalunya durant la Guerra dels Segadors (el Consell de

Cent, els diputats i els virreis de torn). Els lloctinents, és obvi, també es comunicaven públicament amb la terra gràcies a l'art tipogràfic o, com en el cas del comte de Santa Coloma el 1640, part de la seva correspondència era publicada com a arma publicística. Però també és cert que interessaven, als consumidors i a les autoritats que els incentivaven, els papers que contenien les declaracions o els manifestos d'altres prínceps europeus, dels sultans de l'Imperi Otomà, del xa de Pèrsia o de l'elector de Baviera (malgrat que algunes declaracions o respostes públiques estampades fossin força dubtoses, poc o molt alterades –o inventades– per la propaganda política o religiosa). I no pas menys difoses eren les cartes, les relacions o els avisos dels diplomàtics propis i estrangers (ambaixadors i agents), dels ministres, dels consellers i dels diputats, de secretaris i auditors (un corpus format per 21 persones), així com d'alguns autors col·lectius (una vintena, entre ciutats –Barcelona, Girona, Nàpols, Vic, Perpinyà–, repúbliques –Gènova–, òrgans jurisdiccionals –el "Consiglio Collaterale" napolità– i polítics –el Consell de Cent barceloní–, etc.).

Per últim, i per no entrar en més detalls, assenyalem altres grups als quals pertanyien els autors de la premsa: cavallers (26), llicenciats (20) –alguns dels quals cultivaven la poesia–, doctors (6), "testimonis de vista" (6), estudiants (3) i molts d'altres oficis o condicions (criats del rei, notaris, impressors, mercaders, etc.). No oblidem, però, que alguns noms no eren reals, i no ens referim als poetes que s'amagaven sota pseudònims o anagrames més o menys afortunats, sinó que ho foren tant per decisió dels seus "editors" (els tipògrafs i els llibreters) com per imposició de la prudència política o per una estratègia "propagandística" que els feia recórrer a l'anonimat o quasi (com, per exemple, en el cas d'un "benafecte de Tremp" –1644–, el d'un "cavaller" de la mateixa vila –1644–, o, també, el d'"un amigo de la verdad" que responia a les cartes del cardenal d'Estreés –1688–). En el capítol següent ja veurem un exponent, prou interessant, d'aquesta mena d'autoria en el context de la Guerra de la Quàdruple Aliança: la carta d'un "amich" (1719) que fou publicada per l'estamper reial Texidó per ordre de la Reial Audiència.

Com un apunt final, un incís, cal que recordem el paper dels traductors dels fullets o dels textos que prèviament havien aparegut en altres llengües (francès, italià, alemany, anglès, armeni, català, llatí, etc.), una tasca d'especial significació que, tant ahir com avui, sol passar força desapercebuda. La majoria de traductors romanen en l'anonimat o

només es fa menció de la llengua original i de la traduïda, o del lloc de traducció (Barcelona): sobre un "portentoso milagro" que féu sant Nicolau de Toletino a la diòcesi de Cremona (Itàlia, 1711), per exemple, se'ns indica que "vino la presente relacion impressa en lengua italiana y se ha traducido fielmente en idioma español en la Excelentissima Ciudad de Barcelona"[1010]. Per contra, cinquanta traductors de la primera meitat del segle XVII, especialment els que traduïren les darreres noves de les campanyes de Lluís XIII contra els hugonots, feren públic els seus noms, així com la seva tasca de traducció "fidel" o "lleial" a l'original, en els mateixos papers impresos (56 títols): doctors, militars, eclesiàstics, l'estamper Sebastià Matevat, etcètera[1011]. A partir de c. 1650, però, l'anonimat del treball dels traductors fou la norma, com en el cas de les informacions contingudes en els impresos periòdics.

Les llengües

L'important paper dels traductors, majoritàriament anònims, ens permet introduir un altre aspecte de la història de la premsa catalana: les llengües d'edició dels fullets entre 1600 i 1720. Abans, però, anunciem les xifres de les arts del llenguatge: 1190 títols foren redactats en prosa, 172 en vers (plecs poètics), en un parell es combinaren ambdues arts i, finalment, en 3 fullets no s'ha pogut determinar per culpa de la seva desaparició física i textual. Com durant el Cinc-cents, el castellà continua essent la llengua dominant entre els papers informatius, amb el 75'2% (1028 títols), mentre que el català assoleix una mica més del 24% del total (329). Resta un 0'7% (aprox.) que és ocupat per una altra llengua (1 imprès en italià) i per fullets que foren publicats en més d'un idioma: quatre en llatí i català; un parell en castellà i francès; un en català i castellà; un en francès i català; i un en llatí i castellà[1012]. Recordem que la llengua de Lope de Vega i del comte-duc d'Olivares era la que gaudia d'una major consideració i d'un mercat més ampli (els dominis hispànics a Europa i a ultramar). En conseqüència, era també la llengua amb la qual els autors i els "editors" (llibreters i tipògrafs) del Principat normalment oferien els seus productes, majors i alguns de "remenderia", per

[1010] La relació, versificada, fou publicada a Barcelona per Juan Jolis l'any 1712. Manegem un exemplar de la Biblioteca Pública de Tarragona, top. I/54 (top. P.V/66 –antic–), relligat dins la col·lecció factícia "Poesias sacras (núm. 28)".
[1011] Vide annex, 4.
[1012] Cf. J. TORRA, "La impremta als països de parla catalana del Renaixement al Barroc", *Revista de biblioteconomia i documentació*, 5 (1989), pp. 83-92: "Comptant sobre un total de mil fitxes de llibres impresos a Barcelona al segle XVII, en trobem 672 en castellà, 222 en llatí i112 en català" (p. 90).

assegurar un nombre més gran de lectors[1013] i facilitar-ne l'exportació. Però, com veurem en els capítols següents (9-11), la premsa en castellà també era consumida a l'interior de Catalunya, a la ciutat i al camp, malgrat que el bilingüisme –efectiu– fos reduït[1014]. Tal com advertia el bisbe de Barcelona durant la segona meitat del segle XVIII, el valencià Josep Climent:

"en casi todas las iglesias de mi obispado, y de este Principado se predica en lengua catalana, ò lemosina: en ella se enseña, y aprende la doctrina christiana, y se rezan las oraciones. Y como todos sus naturales hablan esta lengua, y no son muchos los del pueblo, que perfectamente entienden otra, comprehendo, que ni es justo, ni possible hacer una novedad, que privaría à mis feligreses de saber lo que mas, ò, segun dijo Jesu-Christo, lo que unicamente les importa, y han de menester para salvarse"[1015]

Per descomptat, en el mercat intern català també hi havia espai per a la publicació de les notícies en la llengua pròpia: 14 dels 19 fullets sobre bandolers (1605-1634), el "bon govern" dels virreis, la plaga de llagostes de 1687, el saqueig de diverses esglésies del bisbat gironí per part dels francesos (1695), els terratrèmols succeïts a Itàlia entre el desembre de 1702 i l'abril de 1703, etcètera. La conjuntura més decisiva per a la premsa en llengua catalana fou la Guerra dels Segadors, amb més de dos-cents títols (el 61'9% del conjunt en català) manufacturats, com hem esmentat, per una "impremta militant". Aquest volum informatiu en la llengua quotidiana del país, i de la seva "burocràcia" (la Generalitat, el Consell de Cent barceloní, els governs de viles i ciutats)[1016], contrasta amb els títols produïts durant la Guerra de Successió: solament al voltant d'una desena de relacions i cartes del principi (1706) i del desenllaç (1714) del conflicte. Aquesta diferència s'explica, en bona part, tot i que no pas únicament, tant per la importància dels instruments periòdics (en castellà) com pel major pes o component peninsular i

[1013] Vide M. PRATS, "Pròleg" a A. ROSSICH, *Una poètica del Barroc. El «Parnàs català»*, Girona, 1979 (DL), p. XXXI.
[1014] Sobre aquesta qüestió vide, entre d'altres, M. SEGARRA, "El conflicte lingüístic català-castellà als segles XVI i XVII", dins P. Gabriel (dir.), *Història de la cultura catalana*, Barcelona, 1996, vol. II, "Renaixement i Barroc. Segles XVI-XVII", pp. 169-192; A. RAFANELL, *La llengua silenciada*... op. cit.; i J. Ll. MARFANY, *Llengua, nació i diglòssia*, Barcelona, 2008.
[1015] L. de GRANADA, *Los seis libros de la rhetorica eclesiastica, o de la manera de predicar, escritos en latin por* (...), *vertidos en español, y dados a luz de orden del ilustrissimo señor obispo de Barcelona, para instruccion de sus feligreses,* (...), segunda impression, Barcelona, en la imprenta de Juan Jolis, y Bernardo Pla impressor (...), MDCCLXXII, p. XXVII.
[1016] J. FUSTER, *La Decadència al País Valencià*, Barcelona, 1976, pp. 126-127; i M. SEGARRA, "El conflicte..." op. cit., p. 186. Sobre la prosa jurídica catalana, la prosa arcaïtzant o conservadora, vide també M. PRATS i A. ROSSICH, "El «Llibre dels secrets d'agricultura» i la prosa catalana a l'època del Barroc", estudi preliminar a M. AGUSTÍ, *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*, Barcelona, 1988, pp. 29-30.

internacional de la pugna entre el nét de Lluís XIV i el segon fill de l'emperador Leopold I: els papers públics –conjunturals, seriats i periòdics– en llengua espanyola podien circular dins i fora de les Espanyes: a Itàlia, a Portugal, a les Índies i a altres territoris en els quals els textos serien traduïts, o no.

7.3. La premsa periòdica

La premsa no periòdica o sense periodicitat regular, els tradicionals fullets que, materialment, corresponen als treballs de jornada o de "remenderia", ocuparen un lloc clau dins dels horitzons informatius de la Catalunya moderna, com ho prova, si més no, la gran quantitat de títols estampats (i això, no ho oblidem, només els que han sobreviscut o que han pogut ésser identificats o recuperats –a través de còpies manuscrites, de referències bibliogràfiques, etc.–). Nascuda durant l'etapa de la impremta "incunable" i nodrint-se de la tradició manuscrita, aquesta primera premsa d'aparició més o menys sotmesa a la conjuntura del moment va tenir una llarga vida editorial: alguns gèneres (cartes i relacions), com hem comentat en el capítol quart, inclús es continuaren manufacturant més enllà de la Guerra Civil Espanyola del segle XX, ni que fos de manera molt residual i amb fins més poètics que no pas estrictament informatius. Però en el transcurs de l'edat moderna també es desenvoluparen els primers instruments periòdics, és a dir, el tipus de premsa que, històricament, s'acabarà imposant, cada vegada amb un interval de temps més curt entre números o lliuraments. En aquest apartat, tractarem la seva aparició i el seu primer desenrotllament durant la primera meitat del segle XVII. I en el capítol següent, el vuitè, dedicarem més atenció al fenomen de la periodicitat. Amb tot, no podrem sinó oferir una panoràmica general; en realitat, però, cada publicació periòdica amb una certa continuïtat necessitaria un estudi individual.

Com a pas previ, situem l'eclosió de la premsa periòdica en el context de l'Europa tardorenaixentista i barroca. Aquest apartat també serà inevitablement succint i selectiu, o sigui, molt limitat tant en els continguts factuals com en el nombre de territoris examinats. Intentarem, però, no desvirtuar o desdibuixar gaire un quadre molt més complex. Començarem amb la contrada que va veure la invenció de l'estampa manual i, segons sembla, també el de la primera premsa periòdica: l'àmbit alemany. D'acord amb Augustinus H. Laeven, a les terres germàniques, la popularitat dels calendaris i

almanacs, fins i tot ja abans de l'aparició de l'art de la impremta, va preparar l'èxit de la premsa política periòdica[1017]. A les acaballes del segle XVI, les "Messrelationen" publicades bianualment amb motiu de les fires comercials (Michael von Aitzing va iniciar el gènere a Colònia l'any 1583), i que informaven sobre fets polítics i militars, precediren els primers periòdics *sensu stricto*[1018]. L'any 1592 va aparèixer el *Mercurius Gallobelgicus* a Colònia, una compilació de notícies i d'"història" recent a càrrec de "M. Jansonius" (Michael ab Isselt) que fou impresa bianualment fins almenys a la dècada de 1630. Aquest títol, escrit en llatí per als estaments cultes d'arreu de l'Europa continental i d'Anglaterra[1019], tenia una extensió considerable: per exemple, el tom quart (*in octavo*) de l'any 1603 comprèn 472 pàgines i recull les "Rerum in Gallia et Belgio potissimum: Hispania quoque, Italia, Anglia, Germania, Ungaria, Transylvania, vicinisque locis" des de 1595 fins "ad medium usque aprilis, praesentis anni 1603"[1020]. Tres anys després del primer lliurament d'aquest *Mercurius* paneuropeu, que també fou estampat a Frankfurt, l'any 1597, a Rorschach, al llac de Constança, Samuel Dilbaum d'Augsburg va elaborar el *Rorschacher Monatsblatt* o *Annus Christi*, una publicació mensual impresa per Leonhard Straub el Vell[1021]. Poc temps més tard, a la primeria del

---

[1017] A. H. LAEVEN, "La réception des plus anciens périodiques de langue française dans les pays allemands", dins *La diffusion et la lecture des journaux de langue française sous l'Ancien Régime. Actes du Colloque international, Nimègue, 3-5 juin 1987* [editades per H. Bots], Amsterdam – Maarssen, 1988, pp. 237-247.

[1018] R. STÖBER, *Deutsche pressegeschichte. Einführung, systematik, glossar*, Konstanz, 2000, p. 51; i U. ROSSEAUX, "Die entstehung der meßrelationen. Zur entwicklung eines frühneuzeitlichen nachrichtenmediums aus der zeitgeschichtsschreibung des 16. jahrhunderts", *Historisches Jahrbuch*, 124 (2004), pp. 97-123.

[1019] "In the original Latin –escriu Matthias Adam Schaaber–, *Mercurius Gallobelgicus* had a considerable circulation in England. A translation of one volume by Robert Boothe was also printed in 1614, and another was entered in the Stationers' register 25 September 1619 by the master and the wardens for the Latin stock of the company", M. A. SHAABER, *Some forerunners of the newspaper in England 1476-1622*, Londres, 1966 [1929], p. 311. Shaaber i altres estudiosos fins a l'actualitat afirmen que aquest *Mercurius* va començar a aparèixer l'any 1594, però, de fet, la seva publicació havia començat el 1592 o potser abans: a l'Österreichische Nationalbibliothek (Viena) se'n conserva un volum del 1592: *Mercurius Gallobelgicus, sive, rerum in Gallia & Belgio potissimum: Hispania quoque Italia, Anglia, Germania, Polonia, vicinisque locis ab anno 1588 usque ad septembrim anni praesentis 1592 gestarum, nuncius. Opusculum in quinque libros qui totidem annos complectuntur divisum; auctore D. M. Jansonio Doccomensi Frisio*, Coloniae Agrippinae [Colònia], apud Godefridum Kempensis, anno M.D.XCII. (ÖNB, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, top. 51.X.7).

[1020] *Mercurii Gallobelgici succenturiati: sive, rerum in Gallia et Belgio potissimum: Hispania quoque, Italia, Anglia, Germania, Ungaria, Transylvania, vicinisque locis ab anno 1596 ad medium usque aprilis, praesentis anni 1603 gestarum, historicae narrationis continuatae; tomus quartus: verè et fideliter conscriptus à Gaspare Lorchano V.*, Colonia Agrippinae [Colònia], sumptibus Guilielmi Lutzenkirchii, anno 1603.

[1021] T. SCHRÖDER, "The origins of the German press", dins B. Dooley i S. Baron (eds.), *The politics of information in early modern Europe*, Londres-Nova York, 2001, p. 131. Vide, també, J. WEBER, "The early German newspaper - a medium of contemporaneity", dins B. Dooley (ed.), *The dissemination of news and the emergence of contemporaneity in Early Modern Europe*, Farnham – Burlington (VT), 2010, pp. 69-79.

XVII, a diverses ciutats alemanyes i suïsses, va començar a estampar-se una multitud d'"Avisen", "Postreuter", "Relationen" i "Zeitungen" de periodicitat curta: setmanal o bisetmanal. A Estrasburg, el 1605, van aparèixer uns *Ordinarii Avisen* de Johann Carolus, una de les primeres gasetes conegudes[1022]. En aquell mateix any, a Flandes, a Anvers, l'arxiduc Albert VII d'Àustria i la infanta Isabel Clara Eugenia van concedir a Abraham Verhoeven el privilegi per a publicar (impreses o gravades), i vendre, les darreres noves militars d'ambdós cònjuges a Frísia i al Rin: les anomenades *Nieuwe Tijdinghen*. El 1620, l'autorització per imprimir aquestes "notícies recents" fou renovada i considerablement ampliada. Van continuar apareixent fins 1629, quan reaparegueren amb el nom de *Wekelijcke Tijdinghen* ("notícies setmanals"), les quals perduraren durant un parell d'anys més. Aquest periòdic, que comptava amb "editorials" redactades pel mateix Verhoeven o pels seus col·laboradors, navegava entre la propaganda catòlica i la informació "objectiva" en el context de la Guerra dels Trenta Anys[1023]. Paral·lelament, a les Províncies Unides s'imprimiren "corantos" i altres instruments periòdics afins: a Amsterdam (*Courante uyt Italien, Duytslandt, &c.* de l'any 1618), a Delft (1623), La Haia (1635), Haarlem (1656), i a altres ciutats. Molts d'aquests periòdics no només van aparèixer en holandès sinó també en francès (el *Courant d'Italie et d'Almaigne* de Caspar van Hilten, les *Nouvelles de divers quartiers* de Broer Jansz) i, com veurem, en anglès. El 1645 Amsterdam disposava de nou publicacions periòdiques, vuit de les quals eren estampades setmanalment i una, les *Extra Europische Tydingen uyt verscheyde quartieren*, fins i tot de manera bisetmanal[1024].

[1022] J. P. KINTZ, "La création du premier hebdomadaire. 1605", dins J.-P. Poussou i I. Robin-Romero (dirs.), *Histoire des familles, de la démographie et des comportements, en hommage à Jean-Pierre Bardet*, prefaci de P. Chaunu, París, 2007, pp. 857-870; i G. FEYEL, *L'Annonce et la nouvelle. La presse d'information en France sous l'Ancien Régime (1630-1788)*, Oxford, 2000, p. 139 (i la bibliografia corresponent).

[1023] K. VAN DAMME i J. DEPLOIGE, "«Slecht nieuws geen nieuws». Abraham Verhoeven (1575-1652) en de *Nieuwe Tijdinghen*: periodieke pers en propaganda in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de vroege zeventiende eeuw", *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 113-1 (1998), pp. 1-20 [+ 2 taules]; P. ARBLASTER, "Policy and publishing in the Habsburg Netherlands, 1585-1690", dins B. Dooley i S. Baron (eds.), *The politics*... op. cit., pp. 179-198, esp. pp. 184-185.

[1024] F. DAHL, *Dutch corantos, 1618-1650. A bibliography illustrated with 334 facsimile reproductions of corantos printed 1618-1625 and an introductory essay on seventeenth century stop press news*, La Haia - Göteborg, 1946; O. S. LANKHORST, "Les premiers «Courants» hollandais et les autorités politiques", dins *Gazettes et information politique sous l'Ancien Régime*, textos reunits per H. Duranton i P. Rétat, Saint-Étienne, 1999, pp. 213-219; Id., "Newspapers in the Netherlands in the seventeenth century", dins B. Dooley i S. Baron (eds.), *The politics*... op. cit., pp. 151-159.

Al Regne de França es rebien les traduccions (adaptacions, de fet) de les *Nieuwe Tijdinghen* des de 1610. I per a un públic francòfon també s'editava, a Brussel·les "chez Jean Mommaert", un imprès intitulat *Récite véritable*, de periodicitat desconeguda, del qual sembla que només se'n conserva el número 100 (setembre de 1626), malgrat que potser la seva publicació fou encetada el 1618[1025]. Igualment, els "courants" o "courriers" d'Amsterdam arribaven al regne de Lluís XIII[1026]. Però el primer periòdic imprès a França no va aparèixer fins 1631: es tracta o bé de les *Nouvelles ordinaires de divers endroicts* o bé de la famosa *Gazette* del metge Théophraste Renaudot (1631). Encara que tal vegada mai no es podrà acabar de resoldre aquesta disjuntiva[1027], el periòdic que ràpidament va imposar-se, gràcies al suport del poder reial i del cardenal-duc de Richelieu, fou la gaseta setmanal renaudotiana, que incorporà les *Nouvelles ordinaires*. Fins al decenni de 1670, els números de la *Gazette* van ésser acompanyats de "Relations" i d'"Extraordinaires"[1028].

Al mosaic italià l'aparició de les gasetes estampades sembla que fou relativament tardana, durant la segona meitat de la dècada de 1630. Segons Mario Infelise, la gran disponibilitat o abundància d'"avvisi" i altres materials manuscrits permet explicar aquest retard i, també, el fet que "i primi esemplari di gazzette a stampa non videro la luce nei maggiori centri di confluenza delle informazioni [Roma i Venècia]"[1029]. En efecte, les primeres gasetes impreses foren publicades a Gènova (1639), Florència (amb posterioritat a 1636 i abans de 1641), Milà (1640 o abans –1637?–), Nàpols (1642), etcètera. Amb tot, i malgrat la interpretació d'Infelise, aquesta realitat no deixa d'ésser sorprenent, fins i tot xocant, ja que Itàlia era un dels principals centres emissors d'informació europeus: la informació italiana, sobretot la romana i la veneciana, arribava a les impremtes alemanyes, a les dels Països Baixos (que també publicaven, com hem comentat, en francès i en anglès –el periòdic en llengua anglesa més antic

[1025] J. HELLEMANS, "*Récite véritable* (1618?-1644?)", dins *Dictionnaire des journaux. 1600-1789*, núm. 1159.
[1026] F. DAHL, "Les premiers journaux en français", dins id. i F. Petibon i M. Boulet, *Les débuts de la presse française. Nouveaux aperçus*, Göteborg-París, 1951, p. 8.
[1027] Segons Gilles Feyel, els vint-i-sis primers lliuraments de les *Nouvelles ordinaires* no eren sinó una maniobra dels llibreters parisencs, protegits per la Universitat, per intentar oposar-se al privilegi de Renaudot, G. FEYEL, *L'annonce et la nouvelle*... op. cit., pp. 163-175.
[1028] Vide G. FEYEL, *L'annonce et la nouvelle*... op. cit.; i S. HAFFEMAYER, *L'information dans la France du XVIIe siècle. La Gazette de Renaudot de 1647 à 1663*, París, 2002.
[1029] M. INFELISE, *Prima dei giornali. Alle origini della pubblica informazione*, Bari, 2002, pp. 79-105 (citació literal p. 81).

conservat, el *Corrant out of Italy, Germany, &c.*, fou imprès a Amsterdam el 1620–)[1030] i a Espanya (a Sevilla, el 1618, Juan Serrano de Vargas va imprimir una *Gazeta romana, y relacion general, de avisos de todos los reynos y provincias del mundo* i a Barcelona, el 1627, Sebastià i Jaume Matevat van estampar una relació tipus gaseta "por avisos de Roma, & c")[1031]. És ben cert que en molts casos es tractaven de correus i altres textos manuscrits, però els avisos "a stampa" ja feia més d'un segle que eixien de les ciutats italianes en lletra de motlle[1032]. I el 1633, per exemple, al Bureau d'Adresse de Renaudot, a París, s'oferien diverses gasetes impreses estrangeres, "a preus raonables", entre les quals s'hi comptava "la Gazette de Rome à un escu"[1033]. Creiem, doncs, que l'anàlisi d'Infelise, d'altra banda molt rica, s'hauria de revisar.

Fora del continent, a Anglaterra, inicialment estava prohibit publicar notícies sobre els afers domèstics, una política que era executada de manera erràtica per part de la "Stationers' Company" segons decret de la "Star Chamber" de l'any 1586[1034]. El 1620, però, Petrus Keerius (Pieter van den Keere) va iniciar a Amsterdam la publicació en llengua anglesa d'una sèrie de "corantos" impresos per George Veseler[1035]. Aquest primer periòdic, el citat *Corrant out of Italy, Germany, &c.*, informava bàsicament de les notícies continentals. El 1621 van aparèixer altres editors i tipògrafs de "corantos" amb "newes from Italy and Germany" "translated out of the Dutch copie"[1036]. En aquell mateix any, sembla que Thomas Archer va publicar el primer "corranto" imprès a Anglaterra, un periòdic londinenc, aparentment setmanal, traduït de l'holandès. El "coranto" archerià fou continuat per un altre *Corante, or, newes from Italy, Germany, Hungarie, Spaine and France* de "N. B." (Nathaniel Butter o Nicholas Bourne) entre 1621 i 1622[1037] (Archer havia estat empresonat per haver donat a la llum pública aquesta mena de papers i fou substituït, amb llicència, per N. B.)[1038]. Seguiren altres

[1030] F. DAHL, *A bibliography of English corantos and periodical newsbooks 1620-1642*, Londres, 1952, pp. 31-32.
[1031] Vide el capítol 4.
[1032] Vide T. BULGARELLI, *Gli avvisi a stampa in Roma nel Cinquecento. Bibliografia, antologia*, Roma, 1967.
[1033] *Treiziesme Feuille du Bureau d'Addresse, du 11 d'aoust 1633*. Un exemplar conservat a la Biblioteca Universitària de Nimega, col·lecció Stuyt, BS pft 1097. Citat per O. S. LANKHORST, "Les premiers..." op. cit., p. 216.
[1034] Vide C. BLAGDEN, *The Stationers' Company. A history, 1403-1959*, Stanford (Califòrnia), [1960], pp. 19-77.
[1035] F. DAHL, *A bibliography of English corantos*… op. cit., pp. 31-41.
[1036] F. DAHL, *A bibliography of English corantos*… op. cit., p. 42 i ss.
[1037] F. DAHL, *A bibliography of English corantos*… op. cit., pp. 49-54.
[1038] J. RAYMOND, *The invention of the newspaper. English newsbooks 1641-1649*, Oxford, 1996, p. 8.

iniciatives i el 1641 van aparèixer els "newsbooks", uns instruments que, ben aviat, oferiren suport a un o altre bàndol de la Guerra Civil Anglesa (1642-1651)[1039].

Com se situa la premsa periòdica catalana (i la hispànica peninsular)[1040] en aquest context tan heterogeni? Com hem examinat en el capítol quart, els primers indicis de la periodicitat de la informació a Catalunya, força tímids d'acord amb les evidències conservades, s'han de cercar en el principi de la Guerra dels Trenta Anys (1618-1648), en un moviment de conjunt europeu de la dècada de 1620 "dont il reste bien difficile d'isoler les pionniers"[1041]: els "corantos", les *Nieuwe Tijdinghen*, etcètera. El Principat, amb la ciutat de Barcelona, també va participar en aquest gresol de la periodicitat: com ja hem tractat de manera més detallada en el citat capítol quart, i al qual remetem al lector, si deixem de banda la "problemàtica" gaseta perpinyanesa de 1624, en aquell decenni es desenvoluparen les "relacions tipus gaseta", una forma embrionària d'instrument periòdic, i durant la Guerra dels Segadors, sinó abans, feren aparició les primeres gasetes, malgrat que la seva regularitat o fins i tot la continuïtat fou poc reeixida (si jutgem a partir dels títols supervivents fins 1647). En aquests anys, els de la Guerra de Separació, la premsa catalana va entrar en contacte directe amb la premsa periòdica francesa, la *Gazette* renaudotiana amb els seus lliuraments "ordinaris" i els *Extraordinaires*[1042]. El quadre que segueix ens permet observar l'evolució de la primera premsa periòdica, o amb indicis de periodicitat, des de la seva eclosió –que fixem, provisionalment, durant la dècada de 1620– fins a la Guerra dels Segadors, el desenllaç de la qual (la rendició de Barcelona davant les tropes filipistes) va estroncar aquesta mena de premsa, com també els papers seculars (avisos, relacions, cartes), durant una vintena d'anys:

[1039] Vide, entre d'altres, J. RAYMOND, *The invention of the newspaper*... op. cit.; F. DAHL, *A bibliography of English corantos and periodical newsbooks. 1620-1642*, Boston, 1977; i C. NELSON i M. SECCOMBE, "The creation of the periodical press 1620-1695", dins J. Barnard i D.F. McKenzie (eds.), *The Cambridge history of the book in Britain*, Cambridge, 2002, vol. IV, "1577-1695", pp. 533-550, esp. pp. 537-543.
[1040] Vide H. ETTINGHAUSEN, "Politics and the press in Spain", dins B. Dooley i S. Baron (eds.), *The politics*... op. cit., pp. 199-215.
[1041] HAFFEMAYER, L'information... op. cit., p. 16.
[1042] Vide H. ETTINGHAUSEN, "La Guerra dels Segadors a les gasetes europees", *Pedralbes*, 18-II (1998), pp. 359-372.

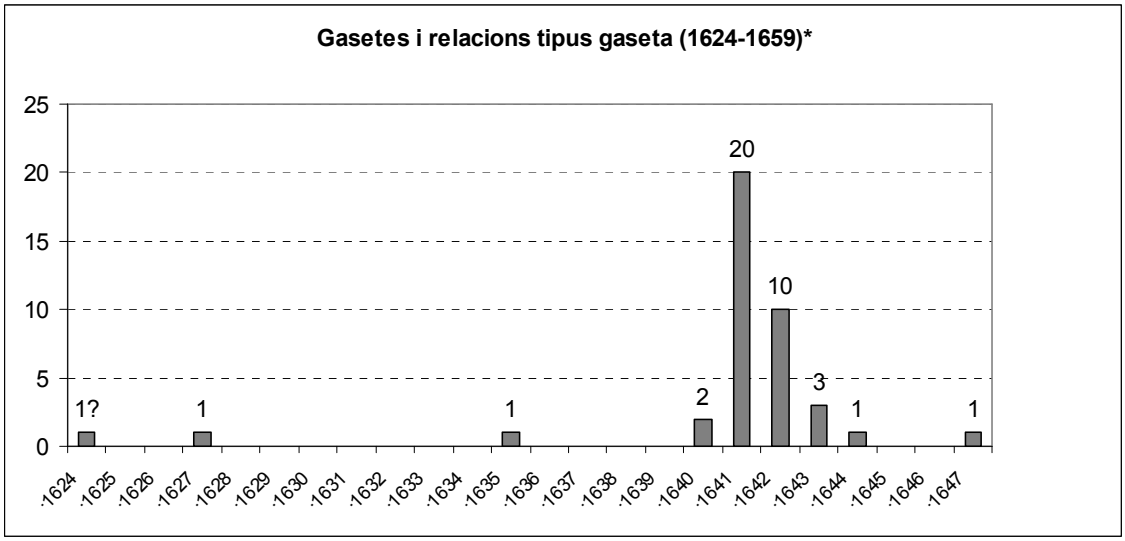

* No incloem, o representem, els anys que falten fins a la Pau dels Pirineus, ja que no ens costa, ara com ara, cap més gaseta o relació tipus gaseta impresa després de 1647

10. Font: elaboració pròpia (BD)

L'evolució en el decurs d'aquestes dues dècades és molt discontínua i fragmentària: devien aparèixer altres títols i lliuraments (molts?, pocs?, alguns potser fins i tot plenament seriats?) abans de 1640, però la conservació d'aquests relacions tipus gaseta, i potser fins i tot d'alguna altra gaseta perpinyanesa o barcelonina, no ha estat la més desitjable, ben al contrari: a una conservació deficient d'aquests papers s'hi ha d'afegir la destrucció per motius polítics el 1652 (o el 1714). Amb la Guerra dels Segadors, i la demanda de notícies bèl·liques i polítiques, el gènere periòdic, llavors publicat majoritàriament en llengua catalana, va experimentar un creixement notable: 37 títols, des d'una relació tipus gaseta sobre la Guerra dels Trenta Anys impresa per Jaume Romeu amb posterioritat al maig de 1640[1043] fins a una altra relació d'aquesta mena sobre la revolta de Nàpols (1647) estampada per Antoni Lacavalleria[1044], passant per diverses gasetes de Roma i de Venècia i les traduccions (adaptacions parcials) dels lliuraments ordinaris i dels *Extraordinaris* de la *Gazette* francesa. Els originals d'alguns d'aquests títols eren enviats des d'Itàlia (Roma i Venècia) i des de França (París) per

[1043] *Relacion verdadera de los encuentros, sucessos, y prevenciones de las armas catholicas, imperiales, y francesas; presa del almirante don Antonio de Oquendo. Diversas nuevas de paz y guerra de Roma, Italia, Francia, Alemania, Inglaterra, Escocia, Suecia, Constantinopla, Venecia, Florencia, Polonia, y partes de mar, y tierra*, Barcelona, Jayme Romeu, 1640 (Ettinghausen 1993, núm. 321).

[1044] *Relacio verdadera de las rebolucions de Napols, segons los avisos que se son rebuts de Roma de 22 y 29 de octubre de 1647*, Barcelona, Antoni Lacavalleria, 1647. Els avisos provenien de Roma i de Lió. L'exemplar consultat: F. Bon. 5649 (ref. F. Bon 989), amb fol. ms., dins del volum factici "Varios papeles T. 25".

mercaders, per eclesiàstics i per representants o ambaixadors catalans. I feren via a les impremtes barcelonines gràcies a aquests mateixos i altres individus i, també, per voluntat de les autoritats de la terra. Els seus tipògrafs foren els següents: Jaume Romeu, amb 14 títols conservats que, des del maig de 1640, cobriren alguns dels principals successos fins a l'agost de 1642, sembla que intentant assolir una periodicitat quinzenal; Jaume Mathevat, amb 13 impresos manufacturats entre 1640 i 1643, entre els quals s'hi compten, com en el cas de Romeu, "Noves extraordinàries" i d'"ordinàries" –un parell per categoria respectiva– d'origen gal; Gabriel Nogués, amb 5 títols, que pouaven de fonts italianes i franceses; Pere Lacavalleria (2); Pere Joan Dexen (1); Antoni Lacavalleria (1); i Sebastià i Jaume Mathevat (1). Aquest corpus de gasetes i de relacions en forma de gaseta aportava als consumidors un volum d'informació, bèl·lica i política, superior al de les tradicionals relacions, cartes, avisos i noves. Era el gènere per excel·lència de "l'actualitat internacional". I la geografia informativa també era més àmplia. Entre 1640 i 1647, aquests papers impresos *in quarto* i d'entre 2 a 6 fulls (4 de mitjana), oferiren 166 notícies:

Geografia de la informació: 1640-1647	
Itàlia	28
Alemanya	23
Països Baixos	21
França	18
Anglaterra	15
Irlanda	6
Polònia	6
Àustria	5
Dinamarca	5
Portugal	5
Suïssa	5
Mediterrani	4
Suècia	4
Catalunya	3
Espanya	3
Imperi Otomà	3
Ducat de Lorena	2

Mònaco	2
Moscòvia	2
Imperi portuguès (Açores, Brasil, Índies Orientals -Goa-)	2
Corona d'Aragó (Aragó)	1
Barbaria	1
Escòcia	1
Luxemburg	1

9. Font: elaboració pròpia (BD)

Amb la fi de la Guerra dels Segadors, com hem assenyalat aquí i en altres llocs, la periodicitat de la informació no es recuperaria fins a l'inici de la dècada de 1670. Aquesta nova etapa, el mig segle aproximat que transcorre entre 1673 i 1720 que veié la consolidació definitiva de la premsa periòdica, fou una època de grans canvis, històrics i informatius, que ja comentarem en el capítol que segueix, el vuitè. Abans de cloure el present, però, cal que analitzem un element fonamental tant per a l'elaboració com per la posterior circulació de la premsa: el correu.

7.4. "Non fermandosi, salvo, che per lasciar pieghi di lettere, o levarne": la comunicació postal i la premsa

Com ha escrit Haffemayer, "la presse de l'Ancien régime est fille de la poste et s'organise principalement autour des grandes villes européennes, véritables lieux centraux de l'information, suivant des réseaux plus ou moins emboîtés et hiérarchisés"[1045]. Independentment de la seva periodicitat, la premsa no es pot dissociar del correu i d'aquí que calgui caracteritzar, a grans trets, aquest element, o factor, encara no del tot ben conegut en terres hispàniques. Les rutes postals eren essencials per als mercaders: per a la circulació d'informació comercial i, alhora, per conèixer les darreres noves del moment[1046]. Per als assumptes de govern el correu també era fonamental: en

[1045] S. HAFFEMAYER, *L'information dans la France*... op. cit., p. 37.

[1046] Vide, entre d'altres, J. McCUSKER i C. GRAVESTEIJN, *The beginnings of commercial and financial journalism. The commodity price currents, exchange rate currents, and money currents of early modern Europe*, Amsterdam, 1991; i V. von KLARWILL (ed.), *The Fugger news-letters, first series. Being a selection of unpublished letters from the correspondents of the House of Fugger during the years 1568-1605*, traducció de P. de Chary, pròleg de H. G. Selfridge, Freeport (Nova York), 1970 [1924]; i id.

una època de desenvolupament estatal, la comunicació regular entre els reis, els seus ambaixadors, els virreis, les ciutats, etc. permetia intercanviar ordres, consultes, peticions i informació manuscrita i impresa de tota mena. I, com indicarem, la circulació postal va permetre el creixement del negoci de la informació pública.

A l'Espanya del Cinc-cents, en el sistema de correus sobresortia el càrrec o ofici de "correo mayor general", el qual se subordinava a la corona[1047]. Aquest càrrec, i privilegi hereditari, corresponia a la família Tassis (Tasso o Tarsis), més endavant també coneguda com Taxis o Thurn. Originària del nord d'Itàlia (Bergamo), les branques d'aquesta família s'instal·laren als Països Baixos i a Alemanya[1048]. Des de mitjan segle XV els seus serveis postals unien Viena amb Itàlia i Brussel·les. Amb Carles I (el futur emperador), els Tassis aconseguiren el monopoli de l'enviament de correus en els dominis habsbúrguics. Per reial cèdula despatxada a Saragossa el 28 d'agost de 1518, el monarca va concedir l'ofici de correu major "à Baptista, Mathèo, y Simòn de Tasis, hermanos; haciendo cabeza de èl à dicho Baptista, sobrino de Francisco de Tasis"[1049]. Als territoris hispànics, com a altres parts, aquest privilegi i nomenament no foren benvinguts per tothom. El mateix any de 1518, les Corts de Valladolid havien protestat per la concessió de càrrecs a estrangers, el de correu inclòs; aviat, però, els Tassis van esdevenir membres distingits de l'aristocràcia castellana. Els seus serveis postals (i d'espionatge) per als Habsburg van consolidar-se i, fins i tot, evolucionaren progressivament cap a un servei "públic" –per a les persones que se'l podien permetre, s'entén–[1050]: els correus ordinaris. Segons afirmava Ottavio Codogno, que fou lloctinent i més endavant mestre del correu milanès, corresponia als Tassis la instauració dels

---

(ed.), *The Fugger news-letters, second series. Being a further selection from the Fugger papers specially referring to Queen Elizabeth and matters relating to England during the years 1568-1605, here published for the first time*, traducció de L. S. R. Byrne, Freeport (Nova York), 1970 [1926].

[1047] Vide M. MONTÁÑEZ MATILLA, *El correo en la España de los Austrias*, pròleg de C. Alcázar, Madrid, 1953.

[1048] Vide, entre d'altres, B. DELEPINNE, *Histoire de la poste internationale en Belgique sous les grands maîtres des postes de la famille de Tassis*, [prefaci d'E. Pineux], Brussel·les, imprimerie de H. Wellens et W. Godenne, 1952; T. WERNER, "Documentary sources in German postal history", dins *Las comunicaciones entre Europa y América, 1500-1993. Actas del I Congreso Internacional de Comunicaciones, Palacio de Congresos de Madrid, 30 de noviembre-3 de diciembre*, edició a càrrec d'Á. Bahamonde Magro, G. Martínez Lorente i L. E. Otero Carvajal, Madrid, 1995, p. 476.

[1049] *Itinerario de las carreras de posta de dentro, y fuera del reyno, que contiene tambien I. Las leyes, y privilegios con que se gobiernan en España las poastas desde su establecimiento. II. Y una noticia de las especies corrientes de moneda estrangera, reducidas à la de España, con los precios à que se pagan las postas en los varios payses*. De orden de su magestad. En Madrid, en la imprenta de Antonio Perez de Soto, MDCCLXI, ff. VII-VIII.

[1050] Cf. B. CAIZZI, *Dalla posta dei re alla posta di tutti. Territorio e comunicazioni in Italia dal XVI secolo all'Unità*, Milà, 1993.

correus o serveis ordinaris "per dar maggior commodità alle persone, che negoziano", partint de les ciutats un dia de la setmana establert i amb la missió de cavalcar dia i nit, "non fermandosi, salvo, che per lasciar pieghi di lettere, o levarne"[1051].

A Catalunya, el càrrec de correu major dels Tassis va trobar l'oposició dels altres correus, més antics: significativament la "Confraria dels correus a cavall i a peu", o confrares de Marcús, que eren naturals de la terra[1052]. D'acord amb Javier Campins de Codina, la família Tassis, tot i el nomenament reial, "no logró posesionarse en todo el siglo XVI del cargo de correo mayor del Principado de Cataluña"[1053]; si ho aconseguí, en canvi, el comte d'Oñate y de Villamediana: el 1640 va comprar el càrrec de correu major de sa majestat a Catalunya a canvi de 13.000 ducats de plata per dues vides i la perpetuïtat per 19.000[1054]. A més dels confrares de Marcús, existia el "mestre de correus" de la capital catalana, o "correu major", associat a la corona, com també els correus de la Ciutat: el principal o major i els ordinaris[1055]. Tot aquest sistema o engranatge postal (i polític) va provocar incidents i conflictes institucionals entre la terra i els virreis (amb algunes detencions, processos judicials i protestes a les Corts), com també disputes sobre el cobrament de drets per part del correu major barcelonès al de la Ciutat a inicis del segle XVII[1056], i a altres poblacions[1057]. Les altres ciutats i viles importants també disposaven de correus, tal com ho reflecteixen els comptes dels clavaris. La comunicació postal, del rei i de la terra, certament no era pas un assumpte

[1051] O. CODOGNO, *Nuovo itinerario delle poste per tutto il mondo di Ottavio Codogno. Aggiuntovi il modo di scrivere à tutte le parti. Utilissimo non solo à segretarii, ma à religiosi, & à mercanti*. Con licenza de' Superiori, e privilegio. In Venetia, apresso Lucio Spineda, 1611, p. 92. La primera edició d'aquesta obra havia estat publicada a Milà tres anys abans. Fou reimpresa, i modificada, en diverses ocasions a Milà i a Venècia fins 1676.

[1052] M. MONTÁÑEZ MATILLA, *El correo*... op. cit., p. 37. Sobre el correu al Principat d'època moderna, vide J. CAMPINS DE CODINA, *El correo en Cataluña, resumen histórico. Algunos datos para la historia postal de España*, Barcelona, 1951, pp. 89-144. La Confraria dels correus a Barcelona restava sota l'advocació de la Mare de Déu de la Guia, la qual era venerada a la capella construïda pel mercader Bernat Marcús († 1166).

[1053] J. CAMPINS DE CODINA, *El correo en Cataluña*... op. cit., p. 96.

[1054] ACA, Consell d'Aragó, lligalls, 229, núm. 7. L'ofici fou delegat. El 1676, per exemple, era exercit pel cavaller Jaume Cortada († 1679), el qual l'obtingué de la comtessa d'Oñate y de Villamediana (donya Caterina Vélez de Guevara y Tassis).

[1055] Per exemple, AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1640-1641, f. 297 (comptes del clavariat de Jeroni de Gaver, pagament de cotes i xamellots fins morats al correu ordinari, 3 d'abril de 1640).

[1056] J. CAMPINS DE CODINA, *El correo en Cataluña*... op. cit., pp. 102-103 i 122-123.

[1057] Un exemple: ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 665, causa del magnífic Gabriel Tarrós, mestre de postes a Tarragona i a Tortosa, contra el magnífic Fernando de Balda, correu major a la ciutat de València, 1633. Es tracta d'una reclamació sobre el pagament dels enviaments postals (cartes i plecs). Dos anys més tard, Tarrós també inicià un procés contra Felip Ferràs, correu major de Barcelona: ACA, Generalitat, sèrie RV, 62, 95.

secundari: la necessitat de transmetre informació –oficial, pública i secreta– preocupava força a les autoritats. Així, per exemple, el 1603, Felip III es lamentava del desordre en els correus majors de Catalunya i de València[1058]. I, també, no és pas menys significatiu que, en certa manera, la comunicació postal fos exterioritzada en els rituals urbans: el correu major de Barcelona participava en les cerimònies públiques, com ara l'entrada del conseller en cap[1059].

Durant el segle XVI existien 65 artèries postals i comercials. I el port barceloní, al costat d'altres poblacions catalanes, formava part de la importantíssima ruta entre Itàlia (Roma) i Espanya[1060]. Segons detallava el "luogotenente delle poste" del Ducat de Milà, el citat Codogno, sobre els correus ordinaris extrapeninsulars "che partono della città di Barcellona per diverse parti": "dà essa Barcellona non partono più ordinarii, salvo, che presentandosi occasione di corriero per la Corte Catoliche è sovente cō quello, per cui si mandano le lettere per le Castiglie, Portogallo, Legioni, Leon, e Galitia". Però des de la capital catalana, i seguint diversos itineraris (Lisboa, Sevilla, per vaixell –tartanes o galeres– a Liorna i a Gènova, etc.), era possible enviar "lettere in pieghi" a Roma "e tutta Italia", a Flandes, i a les Índies Occidentals i Orientals[1061]. Com va escriure Jaime Vadullas en una relació poètica de l'any 1617: "Y si me preguntan/ do va la estafeta/ aguardenme al muelle/ que alli va derecha./ Que es donde se dize/ se miente y se cuenta/ lo que passa en Flandes/ Francia Italia y Persia/"[1062]. La importància creixent del port barceloní com a nus de comunicacions no es pot deslligar de l'alça de la seva activitat comercial, ben al contrari, sobretot a partir de les dues darreres dècades del Cinc-cents, que coincideixen amb el desplaçament del camí de la plata americana cap a l'eix Barcelona-Gènova, la diversificació econòmica catalana i els tractats de pau amb els

[1058] BNE, Mss/12179 (H.114R.-116V.), carta de Felip III al duc de Sessa, Valladolid, 21-II-1603. Antonio Fernández de Córdoba Folch de Cardona, cinquè duc de Sessa, fou l'ambaixador a Roma entre 1590 i 1604.
[1059] AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1640-1641, f. 102 (el 9 de febrer de 1640 li fou pagat a Felip Ferran, correu major, un domàs per guarnir els cavalls el dia de l'entrada del conseller en cap).
[1060] M. MONTÁÑEZ MATILLA, *El correo*… op. cit., pp. 97-98.
[1061] O. CODOGNO, *Nuovo itinerario*... op. cit., pp. 435-437.
[1062] *Relacion verdadera del famoso recebimiento y solene entrada que hiziero*[*n*] *en la corte al conseller de la insigne y fidelissima ciudad de Barcelona, a seys del presente y corriente mes de setiembre de 1617 y de como saliero*[*n*] *cien cavalleros de los mas principales, con infinitas hachas por ser de noche, y entre ellos el almirante de Castilla, y duque de Cessar, los quales le tomaron en medio, y acompañaron hasta su posada, y luego al otro dia con doze carroças, y otros muchos coches: los mismos le acompañaron ha palacio do fue a besar la mano al rey, y ha dar su embaxada de parte de tan noble y fiel ciudad, con adminracion de toda la corte, por ver el blason y preeminentia tan grande que tiene el conseller de Barcelona, con otras muchas particularidades, dignas de ser sabidas y notadas. Compuesto por Jayme Vadullas testigo de vista, y botiller de su magnificiencia*, Barcelona, Bautista Sorita, 1617, "vendense en casa de Miguel Gracian, en la libreria", 1617.

turcs (1577-1584). Així, l'any 1635, el port de la Ciutat Comtal comptava amb quatre tartanes que l'unien amb Gènova. Aquest vincle marítim i postal amb Itàlia l'exemplifica magníficament una *Relacion fiel que a traydo la tartana del patron Bartolome Gasso de Genova, sabado a los 21 de mayo deste año 1639 con un correo para su magestad*[1063]. En aquest text, el seu autor, la identitat real del qual se'ns amaga amb un pseudònim literari (el "pastor Pedro Tacamaca"), indica que un correu arribà al port barceloní amb un despatx per al rei amb "alegres y felices nuevas" i, significativament, el primer que féu el missatger fou aturar-se "en medio de un concurso de ge[n]te de la ciutat, dando algunos pliegos a mercades".

Barcelona també estava prou ben comunicada no solament amb l'exterior, sinó també amb l'interior del país (amb els altres caps de vegueria), amb València i Saragossa i, és clar, amb la Cort: el 1610 es creà el sistema d'estafetes entre Madrid i Barcelona, un servei setmanal. La regularitat del correu amb Madrid va permetre que, per exemple, a la dècada de 1680, el ciutadà honrat barceloní Josep de Monfar i Sorts s'assabentés puntualment (cada divendres) de les noves vingudes de la capital cortesana: les notícies d'allí i les d'altres parts (Itàlia, l'Imperi, etc.)[1064]. Els correus, tant els oficials com els privats (les estafetes pagades per particulars), van transmetre comunicacions públiques i secretes, informacions comercials i, per descomptat, notícies i rumors de tota mena que circularen a través de les estacions de posta. Aquest lligam entre correus i noves fou perfectament assimilat pels estampers i llibreters d'arreu: Juan Serrano de Vargas y Ureña, per exemple, fins i tot tenia el seu taller sevillà davant del correu major. Però, molt probablement, qui expressà aquest vincle amb una argumentació elaborada, consistent, i –val a dir– amb força "visió de futur", fou un arbitrista de la primera meitat del segle XVII. Val la pena que ens hi aturem. Aquest pensador anònim va formular la proposta següent per augmentar els beneficis del correu major: els correus subordinats havien d'escriure les notícies d'arreu d'Europa que arribaven al seu coneixement amb l'objectiu que, una vegada estampades (en una

[1063] *Relacion fiel que a traydo la tartana del patron Bartolome Gasso de Genova, sabado a los 21 de mayo deste año 1639 con un correo para su magestad. Contiene la toma que han hecho quatro galeras del gran duque de Florencia, y otra toma que han hecho ocho galeras de Napoles en diferentes puestos, y jornadas. Esto es de tres galeras, una pollaca, y un bergantin de turcos en los mares de Levante, y en que lugares fue lo sucedido. Con otra toma que que ha hecho el marques de Leganes, de veynte plaças, y puestos entre ciudades, y lugares (como se echaran de ver a la fin sus nombres) dentro del reyno de Saboya, con su poderoso exercito, y lo demas sucedido. Como se verà en el discurso. Por el pastor Pedro Tacamaca, a las pastoras de su aldea*, [Barcelona], sense nom d'impressor, 1639.
[1064] Vide el capítol 10.

impremta del correu major o en la d'un tipògraf concertat), "las relaciones y successos ô novedades, yá sean por via de gaceta, yá sea alguna copia de alguna carta authenticas, yá sea en mapa, ô otro genero de papel" se'n pogués obtenir un profit econòmic gràcies a l'interès per enviar noves[1065]. La solidesa d'aquest "arbitrio" es veia reforçada, sempre segons l'autor, perquè l'enviament de relacions esperonava la comunicació postal:

"Item se prueba este arbitrio con esta experiencia clara p[or] lo qual hagasse la quenta en los officios, y estafetas de los correos de Sevilla, Lisboa, San Lucar, Cadiz, Malaga, Granada, Cordoba, y demas ciudades y constará que se duplicò y triplicò el valor de los portes el mes de octubre deste año de 1635 mas de todos los otros meses, por las relaciones que se embiaron de manifestos. Item compruebese esta verdad quando salio la relacion de la batalla de Norsiberga [Nördlingen, setembre de 1634], es manifiesto, y cierto que se multiplicaron los portes con aquella relacion en cada ciudad y lugar mas de los otros meses quando no habia relaciones algunas"

Recomanava que, si bé les relacions no podien ofendre els ambaixadors estrangers, el seu contingut havia de ser "cierto y verdadero" per tal d'"acreditar la venta de los papeles y nuebas". I els papers "curiosos" apareguts a Brusel·les, a Flandes, a Alemanya i a Roma també havien d'ésser enviats i traduïts al castellà. L'empresa no podia fracassar: "De la certeza de este arbitrio, y de que no puede faltar es ebidente, por el desseo que ciudades y lugares tienen de saber lo que pasa, y están pidiendo se les embien relaciones". Gràcies a aquesta proposta es podrien obtenir uns bons beneficis atès que "no habrá q[uie]n no embie un papel de los primero por la nobedad de embiar alguna nueba y noticia de los successos del mundo, y de la corte". L'arbitrista, en síntesi, havia reflexionat sobre la creació d'una –diguem-ne– "agència de notícies" centralitzada pel correu major. Aquest projecte, com tants d'altres "arbitrios" coetanis, no s'acabà de materialitzar.

Com es reflectí part d'aquesta comunicació postal en els fullets de la Catalunya moderna? Algunes de les notícies anunciades o contingudes en les cartes reials o en les dels ambaixadors remeten als canals de la correspondència oficial, com també en el cas de les epístoles o els textos afins dels virreis i de les altres autoritats. Fou el cas, per exemple, de la batalla de Lepant (1571): la nova va arribar a través d'una epístola de

[1065] BNE, Mss/8180, ff. 113-114, "Arbitrio que muestra evidentem[en]te que el Correo mayor puede muy bien beneficiar y augmentar dos mill ducados mas de renta cada año de lo que oy vale el officio ô officios de las estafetas y puede ser si se tomasse de veras valer quatro mill ducados de renta, como mas claro verá la facilidad y certeza dello por lo que abajo se dirá dando traça para augmentar los pliegos y p[or]tes". Vide la transcripció del document a l'annex, 5.

l'ambaixador de Felip II a Venècia, Diego Guzmán de Silva, dirigida al virrei de Catalunya, Fernando de Toledo. Aquest lloctinent general va comunicar la carta amb "la felicíssima y gran nova" a la Diputació del General el 30 d'octubre[1066] que, finalment, fou estampada[1067]. El correu diplomàtic des d'Itàlia i un enviat "propi" del virrei van fer possible la recepció de la notícia, el ressò de la qual va ser ampliat gràcies a la lletra de motlle. Certament, la impremta va rebre tota mena de textos que una vegada foren tramesos per mitjà dels correus oficials (del rei, dels seus ambaixadors, dels diputats i consellers, etc.), "propis" o particulars (de mercaders, d'eclesiàstics, de cavallers), o per la correspondència militar, entre d'altres vies terrestres i marítimes. Per exemple, Isidro Pujolar i de Graell, agent de la Ciutat de Barcelona a París durant la Guerra dels Segadors, utilitzava tant el correu ordinari com la correspondència especial per trametre cartes manuscrites (i materials impresos) als consellers, algunes de les quals passaren per les premses manuals[1068]. I, com veurem en el capítol desè, durant la Guerra de Successió, també gràcies als correus, l'ambaixador català Pau Ignasi de Dalmases i Ros rebia i enviava gasetes europees. Tots aquests canals, però, serien massa llargs de detallar, ara. Només un darrer apunt: la recepció dels correus es veia condicionada per les difícils comunicacions de l'època, per les distintes conjuntures bèl·liques i polítiques, pel clima, per les epidèmies, pel sistema de flotes americà, pels robatoris de les cartes o les detencions dels missatgers[1069], entre d'altres factors. Així, a tall d'exemple, si de París a Madrid els correus a cavall tardaven uns quinze dies en temps de Felip II –i també de Napoleó–, un enfrontament naval entre les flotes portuguesa i angloholandesa al febrer de 1625 a l'estret d'Ormuz no arribà a les impremtes fins un

[1066] DGC, vol. II, anys 1539-1578, p. 367.

[1067] *Copia de la carta de Guzman de Sylva embaxador de su magestad en Venecia de XIX de octubre 1571 embiada al Excelle*[*n*]*tissimo Señor Don Hernando de Toledo visorey de Cathaluña*, s.l., s.i. [molt probablement Barcelona, Claudi Bornat, 1571].

[1068] *Copia de una carta que ha escrita de Paris lo agent de la ciutat de Barcelona als Molt Illustres Señors Consellers de dita ciutat donant los noticia de la perdua de la flota del rey de Castella, ques molt gra*[*n*]*diosa, y de altres cosas de molt gran concideracio que dins la relacio se veuran*, Barcelona, Jaume Jaume Math[eva]t, 1642. Datada a París (15-XI-1642), l'epístola original, juntament amb un parell de cartes estampades, havia estat enviada per correu ordinari.

[1069] Durant la Fronda, per exemple, els frondistes van capturar alguns dels missatgers que rebia o enviava Lluís XIV i la Regència, un fet que va afectar la comunicació amb els diputats i els consellers: "Empero la presa del dit correu –escrivia el rei al Consell de Cent el 28 de febrer de 1649–, la detencio prou llarga de sa persona en Paris. Y tambe de las lletras que aportava son los menors effectes de la temeritat dels factiosos, los quals han atrevit prendre las armas contra de Nos", *Copia de dos cartes enviades per lo rey nostre senyor, (que Deu guarde) als senyors consellers, y savi Consell de Cent, de la present ciutat de Barcelona, fentlos a saber les paus tractades, fetas, y cocloses ab lo emperador, y sa magestat, y del estat de las cosas de Paris*, Barcelona, en casa la viuda Mathevat, 1649 (Ettinghausen 1993, núm. 272).

any més tard[1070]. La millora progressiva del sistema de correus fou determinant en la consolidació de la premsa periòdica, així com en la sistematització de les dates d'emissió i de recepció de les notícies estampades[1071]. Significativament, a la dècada de 1680, diversos professionals de l'imprès van publicar les *Noticias generales de Europa venidas à Barcelona* "por el correo de Italia", pel de Flandes, pel de França, així com relacions seriades "por el correo de Valencia", pel del Nord, i altres. Ho veurem en el capítol que segueix.

[1070] *Relacion de la batalla que Nuño Albarez Botello, general de la armada portuguesa de alto bordo del mar de la India, tuvo con las armadas de Olanda, y Inglaterra en el estrecho de Ormuz. De que vino el aviso en 20 de febrero deste año de 1626*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1626. Manejem un exemplar conservat a l'AHCB (B.1626 8º op. 18). Aquesta relació també fou impresa a Madrid (Bernardino de Guzman) i a Lima (Geronymo de Contreras).

[1071] Les dates de les notícies de tots els fullets, periòdics i no periòdics, es troben recollides en la nostra BD.

8. LA FI D'UNA ÈPOCA: 1670-1720

"Apartados algunos cañones de las baterias principales del enemigo, el dia 2 jugaron solos 9 batiendo à diferentes puestos de la muralla; y cruzando muchas balas à la ruìna, de una piedra que resaltò quedò herido don Carlos Ribera capitàn de los Julianes Viejos, que estava de guardia en el baluarte de Santa Clara; este dia retiraron los enemigos algunos cañones de la bateria principal, los de la plaça, y morteros jugaron con igualdad"

Amb aquestes informacions del mes d'agost de 1714 s'iniciava el número 42 de la *Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona* publicat dins la mateixa ciutat assetjada, a la impremta dels Figueró. Fou el darrer lliurament conegut d'aquest periòdic que fins i tot s'havia sobreposat als efectes directes dels bombardeigs per part de les tropes borbòniques: uns mesos abans, un projectil afectà greument el taller de Rafael Figueró, pare i fill. Aquests estampers havien estat nomenats tipògrafs reials de Carles III el 1706 i, d'ençà d'aleshores i fins a la caiguda de la capital, foren els editors privilegiats de la premsa catalana, periòdica i ocasional. Les seves publicacions aportaren les notícies peninsulars i estrangeres a un públic més o menys extens. Això no era cap novetat. Com hem anat veient en els capítols anteriors, a les acaballes de la Guerra de Successió la premsa del Principat comptava amb més de 200 anys d'existència: els tallers catalans, sobretot barcelonins, produïren fullets d'aparició irregular (relacions, cartes, avisos i noves) des de la darreria del segle XV i el començament del XVI, mentre que a la centúria següent aparegueren els primers instruments periòdics (eminentment gasetes i relacions tipus gaseta). Però a la Catalunya de l'arxiduc, la premsa i la informació conegueren dues modificacions sensibles, a saber: en primer lloc, el refermament dels papers periòdics enfront dels ocasionals en un procés iniciat a la dècada de 1670 i, segonament, el monopoli –polític– de la informació amb la institucionalització del sistema del privilegi reial sobre la manufactura de la premsa. El resultat de tot plegat va ser la *Gazeta de Barcelona*, periòdic setmanal dels Figueró que el 1713 es transformà en la *Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona*[1072]. En aquest capítol, doncs, pretenem resseguir la

[1072] De la *Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona* n'existeix una recent impressió facsímil i edició, juntament amb el fullet de 28 pàgines *Relacion diaria del sitio de Barcelona, capital del Principado de Cataluña* (Girona, Gabriel Brò, 1714): *Diario del sitio y defensa de Barcelona. [El setge*

darrera fase de l'edició pròpia de la premsa a Catalunya, un període de canvis molt profunds que va culminar amb la Guerra de Successió.

8.1. El redreç de la premsa i de la periodicitat: de la capitulació de Barcelona (1652) a la guerra austroturca (1683-1699)

La Guerra dels Trenta Anys a Europa i la seva repercussió local a Catalunya, la Guerra dels Segadors, com ja hem comentat en dos dels capítols precedents, van esperonar la producció informativa de les impremtes catalanes, tant en el cas dels fullets ocasionals com en el de les publicacions periòdiques. A l'octubre de 1652, quan Barcelona va caure davant dels exèrcits de Joan Josep d'Àustria i del marquès de Mortara després de més d'un any de setge, la premsa de la capital va rebre un cop molt dur, almenys les estadístiques de producció així semblen indicar-ho. És cert, però, que a mesura que la guerra evolucionava cada vegada més desfavorablement per al bàndol catalanofrancès la manufactura de fullets i de gasetes ja havia anat disminuint. I als esdeveniments bèl·lics s'hi ha d'afegir, a partir de 1650, una epidèmia de pesta a Catalunya. Tot i així, la caiguda de Barcelona pot ser presa com el punt que assenyala una atonia en la manufactura de la premsa catalana que es prolongaria durant dos decennis: entre 1650 i 1659 només s'estamparen una vintena de relacions i cartes, la mateixa xifra que entre 1660 i 1669. Tampoc no aparegué cap altre instrument periòdic fins 1673. La recuperació de l'edició de la notícia al Principat va començar a produir-se, tímidament, d'ençà de la dècada de 1670, tot i que els papers d'aparició irregular mai més no assoliren les xifres de la primera meitat del segle XVII. Aquest fenomen s'explica pel creixement progressiu dels instruments periòdics.

La premsa periòdica, efectivament, es convertí en el principal producte informatiu sorgit dels tòrculs barcelonins. No sols perquè el nombre de gasetes conservades (així com algunes relacions tipus gaseta) és molt superior al dels fullets ocasionals del període 1670-1720, sinó també pel major volum de notícies aportat: les gasetes, a diferència de les relacions monotemàtiques, informaven als seus consumidors dels diversos esdeveniments ocorreguts en una geografia molt variada –europea, principalment– i amb una regularitat mensual o setmanal. Les primeres evidències

---

de Barcelona, 1713-1714], edició a cura de M. Campabadal, estudi introductori d'A. Alcoberro i X. Camprubí, València, 2009.

conservades d'aquest canvi i del redreç –i consolidació– de la periodicitat daten de 1673: en aquest any, Jacinto Andreu i Rafael Figueró van imprimir dos lliuraments de la *Gazeta de Amsterdam*[1073]. Aquest periòdic (bimensual?) era una versió adaptada de la *Gazette d'Amsterdam*, un títol que, probablement, havia aparegut deu anys abans, el 1663[1074], i que gaudia d'una divulgació internacional i d'una periodicitat curta (primer setmanal i, més tard, bisetmanal). La *Gazeta de Amsterdam* del dilluns 17 d'abril (Andreu) oferia les notícies des del primer de mes i fins al 17 del mateix relacionades amb Itàlia (rebudes a Venècia), França (París), Anglaterra (Londres), Alemanya (Viena), Flandes (Brussel·les) i Holanda (La Haia i Amsterdam). El lliurament de Figueró, del 26 de juny, contenia les informacions de la segona quinzena d'aquell mes emeses des de França (París), Anglaterra (Londres), Polònia (Varsòvia), Alemanya (Viena i Colònia), Flandes (Brussel·les) i, en darrer lloc, Holanda (La Haia i Amsterdam)[1075]. Sens dubte, la conservació parcial o testimonial d'aquesta publicació barcelonina no permet precisar ni quan s'inicià realment ni tampoc la data de la seva desaparició o substitució per altres títols regulars. Sigui com sigui, la dècada de 1670 contemplà la recuperació de la periodicitat, tot i que la producció fou –sempre segons els exemplars supervivents– molt modesta. Destacaren els avisos periòdics: almenys des de 1674, Figueró va publicar uns *Avisos de Bruselas* (aparentment bimensuals) i, el 1677, Andreu uns *Avisos ordinarios de diversas partes de Europa*[1076]. Ara bé, encara pervivien formes antigues híbrides: el 1674, la casa Cormellas, aleshores administrada per Vicens Surià, va estampar una relació tipus gaseta amb notícies des del 5 i fins al 23 d'octubre d'aquell any[1077]. Altres relacions tipus gaseta o, fins i tot, copiades o bé extretes de gasetes continuaren apareixent des d'aleshores i durant les dècades següents,

[1073] Es conserven a l'AHCB, hemeroteca, Pre-premsa 4, fol. ms. 297-298v i 299-300v.

[1074] A partir de la dècada de 1660 van aparèixer diverses "gasetes d'Amsterdam" als Països Baixos, ja fos sota aquest mateix títol o sota variants. La primera *Gazette d'Amsterdam* va publicar-se des de 1663 i fins a 1687, mentre que una segona ho féu entre el març de 1690 i fins al gener de 1691; Vide P. RÉTAT (dir.), *La «Gazette d'Amsterdam». Miroir de l'Europe au XVIIIe siècle*, Oxford, 2001, p. 3; J. SGARD, "La Gazette d'Amsterdam 1", dins id. (dir), *Dictionnaire des journaux. 1600-1789*, París, vol. 1, 1991, pp. 450-451; i S. BURROWS, "The cosmopolitan press, 1759-1813", dins H. Barker i S. Burrows (eds.), *Press, politics and the public sphere in Europe and North America, 1760-1820*, Cambridge, 2002, p. 24.

[1075] En la nostra base de dades (BD) hem recollit la geografia de la informació de la premsa periòdica entre 1670 i 1720, tant la corresponent als centres emissors (i receptors) com la geografia en la qual s'originaren les notícies. Ara bé, aquesta investigació l'oferirem més endavant, en forma d'article o monografia, ja que –creiem– es mereix un lloc més destacat que no pas l'annex d'aquesta tesi doctoral.

[1076] Per al conjunt de títols i de lliuraments registrats de cada publicació que citem en aquest capítol, així com aquells instruments que no hi figuren, remetem a la nostra base de dades - inventari.

[1077] *Relacion verdadera, sacada de diferentes cartas fidedignas, venidas de Flandes, Alemania, Polonia, y demas partes de Europa, y el Septentrion, en este año de 1674*, Barcelona, en casa de Cormellas por Vicente Surià, 1674.

així com avisos numerats[1078], tot i que el gènere gaseta va dominar definitivament la informació pública: les gasetes pròpiament dites, les notícies i els avisos periòdics.

Amb tot, la premsa periòdica, present a Catalunya almenys des de la dècada de 1620, no tingué una recuperació gens fàcil: tot i els progressos des de 1673, a finals d'aquesta dècada es produí una interrupció o, almenys, una nova disminució dels instruments d'informació regular fins a 1683-1684. No és difícil explicar aquest buit atribuint-lo únicament a problemes de preservació dels papers. Això no obstant, és possible que en aquests anys, i malgrat que la legislació d'impremta castellana no s'aplicava al Principat, Joan Josep d'Àustria i el seu protegit, Francisco Fabro Bremundan, intentessin potenciar la gaseta de Madrid en un esforç –no reeixit– de centralització informativa. El 1680, quan morí Joan Josep, tingué lloc, segons Fermín de los Reyes Gómez, un silenci informatiu[1079]. Certament, el 1680 va establir-se la prohibició de les gasetes impreses a la Cort[1080]. Podria ser, doncs, que el virrei de Carles II, Alejandro de Bournonville, rebés una ordre o instrucció similar per a Catalunya? Seria una possibilitat, tot i que el "silenci informatiu" mai no va ser total al Principat: els gèneres ocasionals van continuar apareixent amb normalitat. Fos com fos, a partir dels anys 1683-1684[1081], i coincidint amb l'interès per les notícies sobre els inicis de la guerra austroturca (1683-1699), els instruments periòdics (i propagandístics)[1082] van gaudir d'una dècada daurada, tant pel que fa a la quantitat de títols i de lliuraments com en la varietat i diversitat dels seus impressors –incloent els anònims–. Aquest conflicte bèl·lic, també conegut com la "Gran Guerra Turca" o "Guerra de la Lliga Santa", va

[1078] Per exemple, *Relacion puntual, y verdadera de la derrota del arriereban, o convocacion extraordinaria de la nobleza francesa de la provincia de Anjou; executada a 5 de noviembre, a seys leguas de la ciudad de Nancy, corte de Lorena, por las tropas del señor duque de Lorena. Con la lista de los principales prisioneros. En continuacion de las noticias del Norte*, Barcelona, en casa de Francisco Cormellas mercader por Vicente Surià, 1674; *Relacion copiada de la Gazeta de Milan, su fecha dia 21 de octubre. Publicada en Barcelona à 7 de noviembre 1711*, Barcelona, Rafael Figuerò, 1711; *Avisos ciertos y verdaderos, de los sucessos de las guerras y de la Liga Catolica, que se ha jurado delante de su santidad, por el señor emperador, el rey de Polonia, y Venecia, contra el turco, à veinte y quatro de mayo de este presente año de mil seiscientos y ochenta y quatro*, Barcelona, Jacinto Andreu [1684], avís número 1.

[1079] F. DE LOS REYES GÓMEZ, *El libro en España y América. Legislación y censura (siglos XV-XVIII)*, Madrid, 2000, vol. 1, p. 379.

[1080] AHN, *Consejos*, lligall 50627, 1.

[1081] De 1684 es conserven diverses relacions regulars i publicacions periòdiques (gasetes o *Noticias generales*; vide la nostra base de dades), però el 1683, i coincidint amb el setge i la batalla de Viena (juliol-setembre), el jurista Josep de Monfar i Sorts va anotar en el seu *Diario* la publicació de "gasetes" sobre la derrota del Gran Turc: BUB, ms. 1765, [f. 114r-v] (divendres, 5 de novembre).

[1082] Sobre les repercussions propagandístiques d'aquesta guerra al Principat, vide P. MOLAS i RIBALTA, "Catalunya i la lluita contra els turcs, 1683-1688", dins id., *Catalunya i la Casa d'Àustria*, Barcelona, 1996, pp. 263-282.

estimular decisivament la demanda d'informació[1083]. Fins i tot, algunes gasetes, i relacions tipus gaseta s'especialitzaren en els seus esdeveniments particulars: els progressos de la "Lliga Sagrada" contra els otomans, extrets dels correus d'Itàlia i del Nord, es publicaren periòdicament a Madrid (pel llibreter Sebastián de Armendariz a la impremta d'Antonio Román) i es reimprimiren a Sevilla i a Barcelona. Una vegada iniciat aquest moviment, la recuperació de les notícies regulars o periòdiques, ja no es tornaria a interrompre a Catalunya.

Els principals títols d'aquesta nova dècada de 1680 foren els següents: les *Noticias generales de Europa* vingudes pel correu d'Itàlia (1684-1690), i impreses primer anònimament a Barcelona i, després, a la impremta de Mathevat administrada per Jaume Cays, al taller de Martin Gelabert, i al de Rafael Figueró; les *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes*, també publicades des de 1684 i fins al començament del segle XVIII (solien aparèixer els divendres o els dissabtes), i estampades per Jacinto Andreu, Vicente Surià, Jaume Cays (com a administrador de les impremtes Mathevat i Cormellas), Martin Gelabert, i Rafael Figueró i Juan Jolis[1084]; les *Nuevas de Amsterdam*, les *Noticias principales y verdaderas* i les *Verdaderas noticias de Europa* (totes de 1685) del llibreter Joseph Moyà; les *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Francia* de Rafael Figueró, amb 111 números conservats entre 1686 i 1690; les *Noticias ciertas de Alemanya, venidas à Barcelona* impreses a la impremta de Cormellas per Cays (1687) i arribades per distints correus (de Flandes i de Milà); o les *Noticias generales del Imperio* (1688), de Figueró[1085]. Els seus impressors (tipògrafs i llibreters) a vegades actuaven com a autèntics "editors" i, durant les dècades de 1670, 1680 i inicis de 1690, molts d'ells s'associaren en el negoci de les notícies; així, per exemple, el lliurament del 9 de desembre de 1684 de les *Noticias generales de Europa* vingudes pel correu de Flandes va ser estampat a la impremta de

[1083] Vide J. DÍAZ NOCI, "El Mediterráneo en guerra: relaciones y gacetas españolas sobre la guerra contra los turcos en la década de 1680", *España y el mundo mediterráneo a través de las relaciones de sucesos (1500-1750). Actas del IV Coloquio Internacional sobre «Relaciones de Sucesos» (París, 23-25 de septiembre de 2004)*, P. Civil, F. Crémoux i J. Sanz Hermida, Salamanca, 2008, pp. 131-140.

[1084] Aquest títol també era imprès a Saragossa, vide E. FERNÁNDEZ CLEMENTE i C. FORCADELL, *Historia de la prensa aragonesa*, Saragossa, [1984 -DL 1979-], p. 19.

[1085] Tots aquests periòdics, especialment els de llarga durada, requeririen una major atenció; tanmateix en aquestes pàgines només hem pretès aportar-ne una visió de conjunt. Més endavant, esperem poder oferir-ne estudis específics en contribucions ulteriors. Per a una breu descripció (fitxa periodística) de les *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona* pels correus de Flandes, d'Itàlia i de França, vide J. GUILLAMET, *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics (1641-1833)*, Barcelona, 2003, pp. 328-330.

Jacinto Andreu i era venut a les cases de Figueró, Antonio Lacavalleria, Josep Forcada, Vicent Surià, Juan Jolis i la de Josep Llopis. Fos casualitat o no, l'activitat de tots aquests i altres tipògrafs i llibreters va coincidir amb un moment important dins la història de l'edició barcelonina, que Javier Burgos situa entre 1680 i 1712: va ser aleshores quan va tenir lloc una renovació notable dels cognoms dels professionals de l'imprès[1086].

Barcelona era, veritablement, un important "centre mediàtic" –com diria Henry Ettinghausen– a l'Europa de les acaballes del segle XVII, receptor i alhora exportador de notícies. Unes notícies que, com indicaven els títols dels mateixos instruments periòdics, eren rebudes a través dels correus –ordinaris i extraordinaris– d'Itàlia, de Milà, de Flandes, de França i, més endavant, d'Espanya i d'altres indrets. Gairebé no caldria recordar que el negoci editorial de la informació depenia estretament de l'arribada dels correus: "Leon de Francia [Lió] 10 de setiembre. En este punto llega el correo de Alemania, y trae de nuevo, que el famoso rebelde Teckely fue preso por los imperiales. El modo, y demàs particularidades deste sucesso (que vale por mil) se espera con ansia"[1087]. De fet, el correu regular, juntament amb una impressió barata, foren les dues precondicions tècniques que expliquen l'aparició dels periòdics consumits per la "comunitat de la informació" europea des de la primera meitat del Sis-cents[1088]. Gràcies a aquestes dues condicions, i a l'interès dels professionals de l'imprès pel negoci de les notícies periòdiques, així com un públic receptiu, a finals d'aquesta centúria la comunitat informativa hispànica no sols disposava d'una notable diversitat de títols barcelonins sinó que també es beneficiava de la regularitat dels seus números: bona part de les gasetes esmentades va assolir una periodicitat no ja mensual o bimensual sinó setmanal –o gairebé–.

[1086] Vide J. BURGOS, "Privilegios de imprenta y crisis gremial. La imprenta y librería barcelonesa ante el privilegio de impresión de los libros de enseñanza de la Universidad de Cervera", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XV (1997), p. 274. A Girona, la renovació dels impressors i llibreters locals també es pot comprovar amb l'aparició de les dues dinasties editorials que dominaran el segle XVIII: els Brò i els Oliva.

[1087] *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes à 28 de setiembre del año 1685* [Barcelona, Jacinto Andreu, 1685]; cf. *Noticias generales de los progressos de las armas imperiales contra los turcos*, sine notis [1685], conservat a l'Arxiu Comarcal del Ripollès (ACRI), dins "Impresos no referents a Ripoll, segles XVII-XIX", *varia*.

[1088] P. ARBLASTER, "Posts, newsletters, newspapers: England in a European system of comunications", dins J. Raymond (ed.), *News networks in seventeenth century Britain and Europe*, Londres - Nova York, 2006, p. 19.

Però els números de les gasetes no només s'estampaven amb una periodicitat més curta sinó que, com ja hem mencionat, també contenien una notable quantitat i varietat d'informacions estrangeres, amb el predomini usual dels temes bèl·lics. Així, per exemple, a les *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Flandes à 28 de setiembre del año 1685*, d'on hem extret la cita sobre el correu d'Alemanya del paràgraf anterior, els lectors tingueren notícia dels següents esdeveniments: la salut del rei de Polònia; el rumor ("corre voz sin cartas particulares") de la derrota dels tàrtars infligida pels moscovites a Ucraïna; els progressos imperials i venecians contra les armes otomanes a Dalmàcia, a Hongria i a Morea (el Peloponès, Grècia) en el context de la Gran Guerra Turca; els moviments diplomàtics del rei de Dinamarca, recelós dels francesos, com també les negociacions dels representants anglesos, holandesos i de Brandenburg; la celebració solemne, a Anvers, de "la dedicacion de la iglesia cathedral, nuevamente fabricada, y el año centessimo de la reduccion de dicha ciudad (...) a la obediencia de su magestad Catolica"; l'espera de la ratificació "que el conde Scultz [Schulz] rindió ya la plaza de Eperies" –una notícia, com la majoria de les relacionades amb la guerra turca, que també era esperada pels lectors d'altres països–[1089], pero como tantas vezes ha corrido esta noticia sin verificarse, se espera nueva confirmacion"; els preparatius de guerra de Lluís XIV; la suposada captura "del famoso rebelde Teckely" [Imrich Thököly]; i, finalment, la presència de bergantins francesos a la badia de La Concha i els prejudicis ocasionats a la pesca cantàbrica; entre d'altres notícies menors com ara la desaparició d'un dels protagonistes de la Guerra dels Segadors, don Josep Margarit, qui va morir –segons el periòdic– "cerca de Narbona, de 84 años de edad, aviendo dexado su patria Cataluña, y servido al Christianissimo desde el año de 41". Certament, aquesta darrera nota no devia passar desapercebuda entre els consumidors catalans. Uns lectors, com la resta dels europeus, que cada vegada podien estar més informats, malgrat el component "propagandístic" de moltes de les notícies o bé el problema de la seva difícil comprovació o contrastació; dos elements que no escapaven als més crítics. Alhora, aquests mateixos consumidors, probablement, també eren més conscients que no pas els

[1089] P. ex., *The London Gazette*, numb. 2072, from Thursday September 24 to Monday September 28 1685, [Londres], Tho. Newcomb, 1685. O, en els fullets volanders italians: *Distinta relatione di quanto e successo nelli vittoriosi progressi fatti dalle armi imperiali in Ungheria, nelle prese delle piazze di Nayhausel, Essech, Vaccia, e Novigrad, e di quello si và operando sotto le piazze d'Esperies e Cassovia nell'Ungheria Superiore, Vienna 26 agosto 1685*, Milà, nella R.D.C., per Marc'Antonio Pandolfo Malatesta [1685]; I ja presa la ciutat: *Vera, e distinta relazione dell'acquisto della città d'Eperies fatto dall'armi imperiali dirette nell'Ungheria Superiore dal sig. generale conte Schulz contro li ribelli*, Venècia i Treviso, Pasqualin da Ponte, 1685 (també impresa a Venècia i a Bolonya per Giacomo Monti).

seus avantpassats de l'àmplia geografia de la informació europea: per mitjà del gènere gaseta arribaven les notícies regularment emeses des de Viena, Hamburg, Londres, Amsterdam, París, Varsòvia, etcètera, de tal manera que podien tenir la percepció que Europa ja no era una antiga multitud d'"entitats polítiques" més o menys independents –en expressió de Mark Greengrass– sinó de capitals de la informació (i dels regnes o de les repúbliques que hi havia al darrera), molt menys nombroses.

8.2. Cap a una premsa privilegiada

El maig de 1695, el Consell d'Aragó i el seu president, Fernando de Aragón y Moncada, duc de Montalto, van rebre un memorial de l'impressor barceloní Josep Llopis. En aquest document, que calia examinar, es detallaven els mèrits personals de Llopis al servei del monarca –val a dir que no gaire remarcables– i s'afirmava que sempre havia imprès gasetes i relacions gràcies a la llicència atorgada en consideració a la seva "pobressa, obligacion de hijos, y muger". Tot seguit, s'explicava l'objectiu de la sol·licitud:

"Suplica con todo rendimiento, sea del real servicio de V. Mag.d hazer la gracia de dicho empleo al suplicante por toda su vida, y que ningun otro pueda imprimir las dichas gazetas, y relaciones de echos nuevos, que á mas de ser su total alivio para ayudar á sustentar su familia, lo recivira á singular favor de V. Mag.d"[1090]

Amb altres paraules, aquest tipògraf demanava l'exclusivitat de la impressió de la premsa a Barcelona. Aquest episodi, al qual ja hem fet una breu al·lusió en un altre capítol, és prou significatiu. Malgrat que la súplica de Llopis[1091] no va impedir que les gasetes i les "relaciones de echos nuevos" continuessin publicant-se a la capital catalana per part d'altres professionals de l'imprès, aquesta petició exemplifica un canvi molt important i fortament lligat a la premsa de la darreria del segle XVII i del principi del XVIII: l'intent de monopoli o de privilegi exclusiu sobre la informació pública. Llopis

[1090] ACA, Consell d'Aragó, lligall 253, núm. 42.

[1091] Sobre Josep Llopis sènior, estamper almenys des de 1683 i llibreter d'ençà 1693, vide J. BURGOS, *Imprenta y cultura del libro en la Barcelona del setecientos (1680-1808)*, tesi doctoral dirigida per R. García Cárcel, Barcelona, UAB, 1993, vol. I, pp. 495-496; J. DELGADO, *Diccionario de impresores españoles (siglos XV-XVII)*, Madrid, 1996, vol. I, p. 391 (tot i que en els anys d'activitat confon pare i fill). Segons un document transcrit per Miquel Gonzales Sugrañes, el 1693 Llopis havia ingressat a la Confraria dels llibreters: M. GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la historia dels antichs gremis dels arts y oficis de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1918, vol. 2, p. 81; ara bé, en la súplica de 1695 només hi consta com a impressor. Va morir a començaments de l'any 1699, ACB, sagristia, administració, 1699, f. 14, rebuda del 19-II-1699 per la sepultura del seu cos terrenal.

potser no va reeixir en el seu intent circumscrit a Barcelona[1092], a diferència dels Figueró, els quals no només van aconseguir imprimir les gasetes barcelonines del 1695 sinó que, una dècada més tard, també van obtenir el monopoli de la premsa sobre tot el territori català. Què succeí en aquests anys?

Recordem que, en major o en menor grau, el control de l'edició de les notícies sempre havia preocupat les autoritats, civils i eclesiàstiques, però, com hem exposat, durant el darrer terç del Sis-cents la consolidació i diversificació de la premsa periòdica, així com el manteniment de la publicació de fullets ocasionals, havia conduït a l'acumulació d'un volum informatiu molt superior al dels períodes anteriors. Calia supervisar una quinzena de professionals de l'imprès (tipògrafs i llibreters-estampers) de Barcelona i, almenys, tres més de les altres localitats (Girona, Lleida i Moià). Les llicències d'impressió no sempre eren sol·licitades ni respectades. La combinació d'aquests elements, sobretot en conjuntures bèl·liques o de tensió política, a vegades derivaven en friccions o conflictes entre els impressors i el poder. És el que va ocórrer el 1695: el març d'aquell any, les forces catalanes (miquelets i paisans) van derrotar les tropes franceses a diversos indrets (la plana d'en Bas, Pineda i Blanes), i els impressors van prendre's la llicència "para estampar gazetas de este hecho, y hazerlas despachar, anticipandose de esta forma à la impression, y publicacion de las que al mismo tiempo se disponian" per ordre del virrei. Els relats d'aquestes "gazetas" (probablement també relacions) dels tipògrafs barcelonins contenien "tan grande oposicion, en prejuìzio del publico, y de la verdad, que confundieron el hecho, y lo dexaron escurecido de forma, que apenas se podia salir al cabo de èl". La reacció del lloctinent general, Francisco Antonio de Agurto, marquès de Gastañaga, fou immediata: va manar "que á los impressores, autores de semejante desorden, se les arrestára en sus casas, que los moldes de las gazetas se les rompieran, y se rasgáran todas las gazetas, que se encontráran". A continuació, el mateix virrei va disposar que només els Figueró podien imprimir gasetes. De fet, aquesta descripció (o interpretació) dels esdeveniments i de l'actuació

[1092] Per obtenir una concessió com aquesta, calia disposar d'uns bons mitjans tipogràfics, cert capital i prestigi en l'ofici. Dos anys abans, el 1693, Pascual Bueno, veí de Saragossa, va sol·licitar al Consell d'Aragó el nomenament com a impressor del rei. Tot i que comptava amb una experiència remarcable en la impressió de documents oficials aragonesos, la súplica li fou rebutjada (ACA, Consell d'Aragó, lligall 38, núm. 183). El 1702, ja sota Felip V, aquest estamper ho intentà de nou aportant un altre memorial i carta (ACA, Consell d'Aragó, lligall 38, núms. 254-255). Bueno finalment va aconseguir-ho, essent, a més a més, impressor del Regne, de l'Hospital de Saragossa, de la Ciutat, de l'arquebisbe, de la Real Chancillería i del Sant Ofici. El càrrec d'impressor reial i l'exclusivitat o monopoli de la premsa, com veurem amb els Figueró, anaven estretament lligats.

virregnal va ser redactada pels advocats dels Figueró[1093]. Certament, el memorial no era gaire objectiu. Això no obstant, el que ens interessa subratllar no és tant aquesta constatació, força òbvia, sinó els motius més profunds que conduïren Gastañaga a imposar mesures dràstiques per al control de la informació, més enllà de vetllar per al "benefici del públic", a les acaballes de la Guerra dels Nou Anys (1689-1697). Com els mateixos impressors o editors reconeixien, catalans i europeus, la profusió de notícies i la demanda informativa podien conduir a la publicació de relats molt diversos, sovint poc precisos o, fins i tot, confusos: "Apressuranse de tal suerte este año [1690] los acontecimientos en las guerras actuales de casi toda la Christiandad, que apenas dàn lugar de apuntar sus primeras noticias: bien lexos de poder aguardar à q[ue] se purifiquen de la mezcla inevitable de equivocos en sus anticipadas relaciones para darlas a la publica luz"[1094]. O, com advertia l'autor d'una vida de l'almirall holandès Cornelis Tromp el 1694, "On n'est si attentif aux évenemens de la guerre présente, qu'il semble qu'on n'aît pas assez de loisir, pour lire tant de differentes relations, qui s'impriment tous les jours sur ce sujet"[1095]. Així doncs, per què el virrei de Catalunya tenia tant d'interès per vetllar per la puresa de la veritat informativa? Per què la Reial Audiència no va acceptar les al·legacions de diversos professionals de l'imprès contràries a les disposicions del lloctinent general?

Com assenyala Antonio Espino, el marquès de Gastañaga va capitalitzar la victòria de la plana d'en Bas "para demostrar que no todo estaba perdido en el

---

[1093] *Utilidad publica, atendida en el Real Privilegio, que* (…) *Carlos III* (...) *otorgò a Rafael Figuerò, padre, e hijo* (…) *defendida de las quexas, que el Gremio de los Libreros de la misma ciudad de Barcelona, ha dado en el pleyto, à su instancia movido en la Real Audiencia del Principado de Cathaluña. A relacion del noble Dn. Placido de Copons y de Esquerrer* (…)*; escrivano Joseph Brossa not.; que por la verdad alegaron los abogados de dichos Figuerò* [Barcelona, s.n.], 1710, pp. 13-14. El document, datat a Barcelona el 19 de març de 1710, va ser signat per Romà, Pons i Llorell, i Romà i Marti-mirò.

[1094] *Primeras noticias de un combate maritimo, sucedido entre las armas de Inglaterra, y Olanda, governadas por el almirante general, conde de Torrington, y la de Francia, debaxo del conde de Tourvile, en el canal de Inglaterra, junto á la islade Vvicht, el dia 10 de julio, y los quatro, ò cinco siguientes del presente año de 1690: y de otro combate terrestre, sucedido a 11 del propio mes de julio en Irlanda, junto á la ciudad de Drogueda, entre los exercitos de los reyes de la Gran Bretaña, Guillermo, y Jacobo*, Barcelona, Rafael Figuerò, 1690. Aquesta gaseta informava sobre la batalla naval de Beachy Head (una victòria francesa) i la batalla del Boyne (Drogheda, una victòria de Guillem III d'Orange) en el context de la Guerra dels Nou Anys i la Guerra guillermina o jacobita a Irlanda. La publicació originària provenia dels Països Baixos.

[1095] *La vie de Corneille Tromp, lieutenant-amiral-géneral de Hollande & West-Frise. Où l'on verra tout ce qui s'est passé de plus memorable sur mer, dans les guerres que la Hollande a eu à soûtenir contre la France, l'Angleterre, et les autres puissances de l'Europe*, La Haia, chez Etienne Foulque, marchand libraire (...), 1694, p. 1. Aquest títol, que va gaudir d'una notable divulgació a Europa, fou posseït pel patrici barceloní Pau Ignasi de Dalmases i Ros: BC, ms. 677, p. 171.

Principado"[1096]. I la manera com ho féu va ser a través de la impremta: d'una banda, com acabem de veure, va actuar contra els tipògrafs que publicaven sense les llicències necessàries, és a dir, sense el vistiplau de l'autoritat; i, de l'altra banda, va fomentar la producció de les relacions sobre l'esmentat episodi d'en Bas i la figura del seu vencedor, Ramon Sala, veguer de Vic, les victòries del qual, en col·laboració amb el ciutadà honrat Josep Mas de Roda i altres personatges, sens dubte, ajudarien al reclutament d'homes[1097]. De fet, els consellers de Barcelona van comunicar al seu ambaixador a la Cort, don Josep Galceran de Cartellà i Çabastida, baró de l'Albi, que s'estava imprimint una gaseta amb la notícia de l'esdeveniment del 10 de març:

"Assi se està estampant gaseta que reffereix mes per menut lo succes si podem haverne antes de partir lo extraordinari las posarem inclusas perque V.S. las puga repartir ab aquellas personas li aparexera convenir a fi de que nos acompanyen en tot à donar gracias a N.S. desta felicitat y dicha en entrada de campanya y mes per las circunstancias de no haverhi concorregut ningun soldat sino sols cathalans, pero lo referrit succes no voldriam fos motiu per persuadirse que nostres solas forças son poderosas per a repellir lo enemich en totas sas invasions y aixi V.S. continuarà sas representacions ab la energia que acostuma (...)"[1098]

I en una altra carta, datada el 19 del mateix més, se li subministraven més informacions, tant privades com públiques (les gasetes impreses):

"No obstant que per la estafeta passada y extraordinari que·s despatxa lo mateix die paticiparem à V.S. las noticias que teniam y las que·ns subministraran los impressors ab sas gasetas del succes del dia 10 del corrent en Olot, remetem à V.S. las novas y mes veridicas y individuals que se han tornat imprimir, y sols devem anyadir que las companyias de micalets y paysans que·s quedaren en dita vila de Olot recullirense tanta francesos mes que se havian escondit ab la refrega y crehem que dema entraran à esta Ciutat y axí compendran tots eixos señors que no abultam antes be disminuhim nostres sucessos"[1099]

[1096] A. ESPINO, *El frente catalán en la Guerra de los Nueve Años, 1689-1697*, tesi doctoral dirigida per A. Simon, UAB, 1994, p. 426. Vide el capítol IX, "La publicística y la guerra de opinión", pp. 412-434; i id., "Publicística y guerra de opinión. El caso catalán durante la Guerra de los Nueve Años, 1689-1697", *Studia Historica, Historia Moderna*, 14 (1996), pp. 173-189.

[1097] Rafel Figueró va estampar almenys mitja dotzena de relacions sobre les actuacions del veguer, mentre que Josep Llopis una amb els esdeveniments del 10 al 19 de març (per als títols i la descripció bibliogràfica, remetem a la nostra base de dades - inventari). Un exemple: *Distinta y verdadera relacion de la vitoria conseguida por los migueletes y paysanos, mandados por el capitàn Raymundo de Sala y Sasala cavallero, veguer de la ciudad de Vique, y Josef Mas de Roda ciudadano honrado de Barcelona venida por extraordinario al Excelentissimo Senyor Marquès de Gastañago Virrey y Capitan General de este Principado de Cathaluña*, Barcelona, Rafael Figuerò [1695], text datat a "San Estevan den Bas a 10 de marzo 1695" i "Vique, a 11 de marzo 1695". Del final del segle XVII o començament del XVIII, la BC custodia un recull miscel·lani del cercle dels Dalmases que, majoritàriament, conté composicions poètiques manuscrites en català i en castellà, i també la relació anterior: BC, ms. 1267, ff. 172-173v (ff. 38-39v segons la foliació moderna en llapis).

[1098] AHCB, Consell de Cent, *Lletres closes*, carta del 12-III-1695, ff. 120v-121v (la citació és al f. 121v).

[1099] AHCB, Consell de Cent, *Lletres closes*, carta del 19-III-1695, ff. 127v-130 (la citació és al f. 129).

Els consellers, per tant, contemplaven la victòria com un èxit exclusivament català i, tot i que Gastañaga era conscient del paper dels miquelets i dels habitants de Catalunya, potser no era aquesta la interpretació que desitjava oferir al rei i als cercles de govern: és molt probable, doncs, que aquest fos, també, un dels motius principals per imposar el control de la informació i dels estampers de gasetes barcelonins. Sigui com sigui, aquest lloctinent i capità general tampoc no s'oblidà dels gèneres afins[1100], ni de la necessària difusió de tots aquestes papers més enllà del Principat: alguns d'aquests fullets informatius també van ser reimpresos a Madrid, a Saragossa i a altres ciutats hispàniques, i, traduïts, a Itàlia (virregnat napolità). Des de les grans capitals (la Cort, Nàpols) les notícies s'escampaven per tot Europa. Així, per exemple, la gaseta de Londres del 15 al 18 d'abril de 1695 va poder informar als seus lectors de les victòries contra els francesos al front català gràcies als relats arribats de Madrid (31 de març)[1101]. Aquesta fórmula, però, no era nova. Ja els virreis de Felip II i de Felip III l'havien emprada en les seves campanyes de persecució de bandolers, tot impulsant l'elaboració i publicació de plecs, en prosa i en vers, favorables a les seves decisions. La novetat consistia a confiar la manufactura de la premsa, ocasional i periòdica, a una sola impremta: la dels Figueró. Podia haver estat la de Llopis o alguna altra, però el taller de Figueró era molt més important i, a més, el seu propietari, Rafel Figueró sènior, gaudia del càrrec de tipògraf de la Generalitat (des de 1674), i també del Braç Militar (des de 1683) i de la Batllia General de Catalunya (1689), circumstància que li conferia una

[1100] Per exemple, Antonio de Moya y Montalvo, soldat de l'exèrcit de Catalunya, va escriure un "curioso romance y jacara nueva" sobre les accions del dit veguer als encontorns d'Olot, una composició que contenia tres versos prou significatius sobre la divulgació del triomf militar: "viendo accion de tanta quenta,/ mandó cantar la victoria [el virrei],/ por caracteres de imprenta". *Curioso romance, y jacara nueva, en que se da quenta de la feliz victoria que han conseguido los leales catalanes, y nuevos migueletes en la Plana den Bas, coma*[*n*]*dados por el insigne Raymundo de Sala y Sasala, veguer de la ciudad de Vique, Joseph Mas de Roda, ciudadano honrado de Barcelona, y Pedro Baliart y Teula, capitan comandante de sus esquadras de migueletes; sucedida à diez del mes de março del año de mil seiscientos noventa y cinco. Compuesto por don Antonio de Moya y Montalvo, soldado aventajado del Real Exercito de Cataluña*, Barcelona, Anton Ferrer y Baltasar Ferrer, per Jayme Gascon, 1695. També és interessant de reproduir una part de l'elogi d'aquest poeta-soldat al propi Gastañaga: gràcies a la Magestat divina obtindrà noves victòries i cansarà a la fama la publicació de la seva grandesa, "Pues es leal á nuestro rey,/ y muy afecto à la tierra,/ Dios le de victoria, vida,/ aumentos de gracia, fuerça,/ para castigar maldades,/ y conquistar fortalezas,/ que desta suerte serán/ nuestras cruzadas vanderas,/ tremoladas por el ayre,/ y abatidas las francesas".

[1101] "We have within these few days had accounts of two considerable advantages our troops lately obtained over the French in Catalonia. And the particulars of these actions are thus related in the letters we receive from thence". Els francesos van enviar un destacament de 1200 homes des de Castellfollit per imposar contribucions a Sant Esteve d'en Bas, però les forces espanyoles van derrotar l'enemic: "Of the enemy 260 were killed 136 wounded and 690 made prisoners of war, who were carried to Barcelona, and among them are divers officers; The rest fled to the mountains, where the miquelets and countrey people had besieged them, so that wanting provisions they would be obliged to yield likewise a discretion. The second action [a Blanes] was in this manner (...)". *The London Gazette*, numb. 3071, published by authority, from Monday 15 to Thursday 18 1695, [Londres], Edw. Jones, 1695.

experiència addicional en la gestió dels materials impresos oficials. I no només això, els contactes de Figueró amb Itàlia permetien exportar-hi més fàcilment les notícies publicades a Catalunya: a Nàpols, Domenico Antonio Parrino i Camillo Cavallo publicaren les seves relacions convenientment traduïdes a l'italià[1102]. Un vincle tipogràfic i comercial que es mantingué fins a la Guerra de Successió i el triomf de Felip V.

Amb Rafael Figueró com a tipògraf oficial de la campanya durant l'any 1695, el virrei va poder tenir la seguretat que es difondrien les notícies prèviament aprovades, tant les que informaven de les vicissituds de la guerra en terres del Principat (per exemple, els saqueigs d'esglésies per part dels soldats francesos) com les notícies internacionals sobre la Guerra de la Lliga d'Augsburg –malgrat el problema legal de l'aparició de fullets i de gasetes sense peu d'impremta–[1103]. Molt probablement, fruit d'aquesta concessió de Gastañaga a Figueró, va néixer la *Gazeta de Barcelona*, una publicació setmanal (apareixia els dimarts) paral·lela a les *Noticias generales de Europa venidas a Barcelona por el correo de Flandes* estampades pel mateix tipògraf. Val la pena analitzar breument aquest periòdic que, en certa manera com la *Gazette* de Renaudot, havia d'intentar complaure tant al poder (virregnal) com a un públic desitjós de notícies, és a dir, havia de navegar entre la "propaganda" i la informació. Naturalment, era un imprès molt més humil, més breu i molt menys subtil o persuasiu

[1102] Per exemple, *Distinta, et individuale relazione della vittoria ottenuta da'michelletti, e paesani nel Piano di Bas, del Principato di Catalogna a'10 del cadutto marzo 1695 sotto il comando del capitano Raimondo di Sala, Salzala, cavaliere neguer* [sic] *de Vique, e Giuseppe Mas de Roda cittadino onorato di Barcellona; e degli avvisi, che si sono ricevuti di ciò, ch'e accaduto nelle ville di Blanes, di S. Felice, sino al giorno 19 dello stesso, col numero de morti, feriti, e prigioneri*, Barcelona i Nàpols, Dom. Ant. Parrino e Camillo Cavallo [1695]. Era la versió italiana de: *Distinta, y verdadera relacion de la vitoria conseguida por los migueletes, y paysanos, mandados por el capitàn Raymundo de Sala, y Sasala cavallero, veguer de la ciudad de Vique, y Josef Mas de Roda, ciudadano honrado de Barcelona; venida por extraordinario al Excelentissimo Señor Marquès de Gastañaga virrey, y capitan general de este Principado de Cathaluña*, Barcelona, Rafael Figuerò [1695]. Ara bé, també és possible que, per enriquir la narració, els editors italians pouessin més dades en algun altre paper (del mateix Figueró o de Llopis).

[1103] *Relacio de las barbaras, sacrilegas, e inauditas hostilitats, que executaren las tropas francesas lo dia 29 de maig 1695 en los llochs de Lligordà, Dosques, Meyà, y Beuda de la sosvegueria de Besalù bisbat de Gerona, profanant, y robant las iglesias, sacraris, vasos sagrats, fonts baptismals, immatges, ornaments, y demès coses sagradas, maltractant, y ferint ab armas als parocos, y sacerdots, que ab son christià, fervorós zel, y summo dolor procuraren impediro*, Barcelona, Rafael Figuerò [1695]. Aquesta relació, formada per quatre cartes dels eclesiàstics dels llocs saquejats i dirigides al bisbe de Girona (16-VI), va ser traduïda al castellà i reimpresa a Saragossa (Jayme Magallon –tipògraf que havia treballat a Lleida–); *Diario del sitio y toma del formidable castillo de Namur por las tropas de los aliados, mandadas por S.M.B. y por el Sereníssimo Señor Elector de Baviera, Governador y Capitan General por su magestad, con los pactos y capitulaciones que se concediò à la gente que la presidiava*, Impressa en Bruselas, y reimpressa en Barcelona, sense nom d'impressor, 1695 (també fou "reimpressa en Zaragoza").

que no pas la gaseta francesa. I no sols això. Estampada en format 4º i integrada per 2 fulls sense paginar, aquesta *Gazeta de Barcelona* diferia del gènere que li donava el nom: mentre que una gaseta típica oferia notícies estrangeres, amb la indicació de cada ciutat emissora de la informació i la data, aquest setmanari només contenia les notícies de Catalunya. De les informacions internacionals ja se n'ocupava el correu de Flandes. Amb altres paraules, la *Gazeta de Barcelona* va assumir el paper de la veu impresa oficial de la campanya catalana, publicada amb llicència tot i que sense privilegi. Ara com ara, només en coneixem 6 números[1104] i, si bé durant la Guerra de Successió els Figueró, pare i fill, van publicar la famosa i homònima *Gazeta de Barcelona* austriacista (des de 1706), el periòdic de 1695 sembla que no n'era l'origen: en aparença, la primera gaseta barcelonina d'aquest títol no es tractà d'un periòdic de llarga durada, ja que és molt probable que seguís el destí de la campanya o el del virrei Gastañaga (substituït per Velasco l'any següent) o bé, a tot estirar, que perdurés fins a la conclusió de la guerra amb el setge de la Ciutat Comtal el 1697. En aquesta any, els francesos van ocupar la ciutat després de "cinquante-deux jours de tranchée ouverte, & plusieurs actions vigoureuses de part & d'autre, i, fins i tot, no seria estrany que, juntament amb els edictes i altres disposicions del virrei Louis-Joseph de Vendôme, hi haguessin editat les seves pròpies notícies; almenys les divulgaren per terres catalanes[1105]. No sembla casual que, mentre encara durava el setge francès, Figueró imprimís un *Diario de los sucessos del sitio de Barcelona, y Real Exercito de Cataluña*, on s'indicava que la seva publicació responia, en part, a la voluntat de mostrar que "la empresa de tan importante plaça" estava costant cara a l'enemic, malgrat que aquest ho intentés ocultar mitjançant les seves gasetes[1106].

[1104] BC, F. Bon. 1902, topogràfic F. Bon 5543 (Andreu 205, Palau 96117 i 96118). Es conserven dins d'un volum factici amb altres materials de la Guerra dels Nou Anys i les seves dates són les següents: 24 i 31 de maig; 14 i 21 de juny; 5 i 19 de juliol de 1695.

[1105] *Lettre du roy ecrite à nonseigneur* [sic] *l'archevêque de Paris duc de Saint Cloud, pair de France. Pour faire chanter le Te Deum en l'eglise Nôtre-Dame, en action de graces de la prise de Barcelonne par l'armée de sa majeste en Catalogne* = [Carta del rey escrita à monsenyor lo arquebisbe de Paris, duch de Sant Cloud (...), pera fer cantar lo Te Deum en la iglesia de Nostra Senyora en acció de gracias de la presa de Barcelona per lo exercit de sa magestat en Cathalunya], s.l., s.n. [Barcelona? 1697]. Un exemplar fou posseït per un pagès benestant coetani, Salvador Regàs, hereu de les possessions d'aquesta família a Arbúcies: AMRL, documents impresos facticis i solts, 1650-1750.

[1106] *Diario de los sucessos del sitio de Barcelona, y Real Exercito de Cataluña*, Barcelona, Rafael Figuerò, 1697 (4º, 48 pàgines). Sobre aquest setge també se'n publicaren relacions a Madrid (Antonio Bizarrón) i a Lisboa (Antonio Pedrozo Galram), amb la inclusió de les capitulacions per al lliurament de la plaça.

En definitiva, la funció de la *Gazeta de Barcelona* durant el 1695 va ser molt conjuntural: informar de les notícies que afectaven el front català[1107] i, així, poder difondre-les entre els naturals de Catalunya i, també, exportar-les a la Cort o als territoris hispànics en general. Per la seva naturalesa, ja no es tractaven de notícies traduïdes d'altres publicacions europees –una pràctica habitual del gènere gaseta–, sinó d'informació periòdica elaborada des de Barcelona. Gràcies a aquest instrument, es pogué donar notícia del paper director del virrei; de l'eficàcia dels miquelets i dels sometents ajudats per la cavalleria; els desertors dels exèrcits de França; l'aparició de les armades aliades anglesa i holandesa davant del port de Barcelona; i, sobretot, dels sacrilegis comesos per les tropes franceses: en el lliurament del 24 de maig, per exemple, els lectors van assabentar-se que, a Vidreres, els enemics hi havien deixat "las señales ordinarias de su odio á la nacion catalana, y de su sacrilega barbara impiedad, aviendo quemado la mayor parte de aquella villa, y todas las casas que estaban situadas en el camino, violado las iglesias, y llevado los vassos sagrados, con desprecio de la religion catolica, y con lagrimas de los sacerdotes, y de los christianos pueblos deste Principado, que sienten mucho mas lo que padece la religion, que la falta de libertad, de privilegios, y de honor en sus familias, que experimentan los que tienen la desgracia de estar sugetos por fuerça á tan tirano dominio". Certament, una descripció que podia haver estat impresa el 1640, i que els francesos havien d'intentar contrarestar amb fets i amb paraules[1108]. Ara bé, no s'amagava –no es podia– que era una guerra defensiva davant d'un oponent molt superior. Aquesta gaseta "propagandística", amb un llenguatge molt menys desapassionat o "neutral" que el de les gasetes barcelonines de la dècada anterior, devia satisfer tant al lloctinent com a les institucions de la terra, però sense deixar de subministrar certa informació als consumidors. El servei de Figueró no seria oblidat.

Recapitulant, mentre que durant el decenni de 1680 diversos impressors havien col·laborat i competit en l'edició de les notícies regulars, la publicació de periòdics

[1107] A Saragossa, les notícies d'aquest front (i d'altres parts) eren conegudes a través de la *Gazetilla extraordinaria* impresa per Jayme Magallon. Se'n conservaven quatre lliuraments del 1695 a la BC, F. Bonsoms, 1913-1916 (no localitzats).

[1108] Aquests problemes generals eren ben coneguts per les autoritats franceses. Així, per exemple, el segon duc de Noailles, comandant dels exèrcits de Lluís XIV i virrei de Catalunya, havia escrit una carta als jurats ("consuls") de Girona, aleshores ocupada per França, on assegurava que la submissió al rei era la garantia de la tranquil·litat i del repòs de la ciutat "et tous les peuples de Lampurda", i que "l'intention de sa magesté a tojours esté de vous conserver dans vos privileges de la maniere que je lavois disposé la derniere campagne", AMGi, *Manual d'acords*, 1695, carta rebuda el 20-VI-1695.

barcelonins fou progressivament dominada per Rafel Figueró d'ençà de finals d'aquella dècada, una situació que el virrei va acabar de confirmar el 1695. Amb tot, va tractar-se d'una concessió força circumstancial i molt més limitada que el privilegi de 1706, com veurem més avall: ja el 1696, altres tipògrafs (Antoni Lacavalleria, Joan Jolis, la impremta de Matevat administrada per Joseph Casarachs) manufacturaven relacions ocasionals, malgrat que la premsa periòdica sembla que fou controlada per Figueró fins 1700. A partir d'aquesta data, Francisco Guasch va imprimir una *Gazeta venida a Barcelona por el correo de España* ("Noticias" com a variant del títol) i, des de 1701, *Varias noticias ultimamente venidas a Barcelona por el correo de Flandes* (sens dubte, prosseguint la publicació homònima –o gairebé– de Figueró)[1109]. El llegat de la decisió de Gastañaga era prou clar: situava el taller de Rafael Figueró en una posició clau dins del món de l'edició de la notícia a la Barcelona del tombant del segle XVII, un precedent directe del que va succeir, amb major intensitat, en el transcurs de la pugna entre Felip d'Anjou i l'arxiduc Carles.

8.3. La Guerra de Successió: del privilegi a la derrota

En efecte, quan Carles III va nomenar a Rafael Figueró, pare i fill, tipògrafs reials el 1706, aquests es convertiren en els professionals de l'imprès més importants de Catalunya: el nou monarca va concedir-los el privilegi exclusiu d'imprimir gasetes, relacions de serveis, papers polítics, papers d'estat, entre d'altres obres majors i menors, per al conjunt del Principat[1110]. El desenvolupament, l'aplicació i les conseqüències d'aquest monopoli sobre la premsa –un privilegi que podríem qualificar d'encuny renaudotià o francès–, ja les hem tractades en el capítol corresponent sobre el marc corporatiu de l'edició. No hi insistirem més. En canvi, ens centrarem en tres altres aspectes que s'hi vinculen profundament i que són fonamentals per a comprendre el món de l'edició de les notícies entre 1700 i 1714 a Catalunya: en primer lloc, la trajectòria dels Figueró; segonament, les reflexions a l'entorn del control de la informació pública al començament del Set-cents; i, en darrer lloc, la difusió de la premsa editada a Barcelona.

[1109] Sobre aquest estamper, mort el 1725, vide J. BURGOS, *Imprenta y cultura del libro*... op. cit., pp. 492-493.

[1110] *Nos don Carlos, por la gracia de Dios, rey de Castilla, de Aragon,* (...). *Por quanto Rafael Figueró mayor, y Rafael Figuerò menor, padre, y hijo, nos han representado lo mucho se han adelantado al real servicio àzia nuestra Augusta Casa,* (...). "Dat. en nuestra ciudad de Barcelona à los dos de enero de mil setecientos y seys años" [Barcelona, s.n., 1706].

Els Figueró, impressors reials de Carles III

Rafael Figueró Delmunts, més conegut com a Figueró "major" o sènior –també Rafel Figuerò o Figaró–, fou un dels impressors catalans més importants a cavall dels segles XVII i XVIII[1111]. A diferència d'alguns dels seus contemporanis, com Anton i Baltasar Ferrer o Josep Texidó, no formava part de la confraria dels llibreters de Barcelona sota l'advocació de sant Jeroni sinó que, dins del món del llibre i de l'imprès, només exercia d'estamper. Fill d'un pagès de Manlleu (bisbat de Vic), formava part d'una generació molt dinàmica i aliena a la impremta: el mateix Figueró era paraire i estamper (*parator et stamperius*)[1112], si bé sembla que mai no va exercir el primer ofici (probablement fou un ardit per accedir a la política municipal barcelonina a través de les bosses d'oficis del Consell de Cent). No sorprèn que aquest tipògraf i altres companys d'ofici reclamessin en diverses ocasions el dret a vendre públicament els llibres –una prerrogativa dels llibreters– i impulsessin una nova confraria, civil i política, dels estampers sota la invocació de Sant Joan ante Portam Latinam, que tanta oposició va generar entre els mercaders de llibres durant el darrer terç del segle XVII. De fet, el negoci dels Figueró assumia moltes de les funcions que, en principi, eren exclusives de les llibreries i, per exemple, el patrici barceloní Pau Ignasi de Dalmases i Ros, qui seria l'ambaixador de les institucions catalanes a Londres els anys 1713 i 1714, va recórrer a Rafael Figueró –entre d'altres individus– per a l'obtenció de llibres a les capitals de l'edició europea entre 1699 i 1701[1113].

Com a impressor nascut el 1642 a Manlleu i establert a Barcelona, a l'inici de la dècada de 1660 treballava en un taller al carrer dels Cotoners que posteriorment va adquirir (1668): la impremta administrada pel seu cosí Martí Gelabert –o Jalabert–[1114]. La seva producció, major i menor, fou molt copiosa. Entre les publicacions majors, podem recordar el *Fénix de Cataluña* (1683) de Narcís Feliu de la Penya; el diccionari català-llatí de Pere Torra (c. 1696 i 1701); i la *Dissertacion historica por la patria de Paulo Orosio* de Pau Ignasi de Dalmases (1702); així com la publicació de les

[1111] Vide X. CAMPRUBÍ, "Llibres i lliure comerç..." op. cit., p. 85 i ss.
[1112] AHPB, Lluís Cases, *Manual*, 1686-1689, f. 143r-v.
[1113] Vide R. EXPÓSITO, "Literatura prohibida a la Barcelona del tombant de segle XVII: les adquisicions biblogràfiques de Pau Ignasi de Dalmases i Ros", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* (en premsa).
[1114] Gelabert, també nascut a Manlleu, fou el gendre del llibreter Jacinto Escona.

Constitucions catalanes en temps de Felip V (1702) i de Carles III (1706). I, com a obres menys voluminoses, hi trobem una gran varietat de llibrets i de papers de jornada, com ara: edictes, memorials, al·legacions jurídiques, almanacs, beceroles, obretes de devoció, etcètera. El 31 d'octubre de 1671, per exemple, la Confraria dels Llibreters de Barcelona i Rafael Figueró van acordar l'estampació de qualsevol llibre que li encarreguessin els confrares, així com la publicació de "samps y bassarolas" (psalms i beceroles), no essent el tiratge de "ningun de dits llibres menor de sinch raymas per cada full y volentne estampar menos no sia obligat dit Figaro estamparlos"[1115]. La concòrdia entre els llibreters i Figueró va ser denunciada per altres estampers i portada davant de la Reial Audiència, en un procés que va perdurar fins a 1686[1116].

I no fou aquesta l'única disputa. La relació entre els mercaders de llibres i Figueró va derivar en un conflicte comercial molt important (1677): els llibreters acusaven Figueró d'haver estampat psalms i beceroles per compte propi però amb el nom de la confraria; per la seva part, el tipògraf barceloní denunciava "com dita confraria despres de feta dita concordia se·n sia anada en altras estampas com està dit, y apart ocultament de diferents psalms que se exhibeixen"[1117]. L'impressor Jacinto Andreu, cridat com a testimoni, va donar la raó a Figueró i va declarar que els confrares de sant Jeroni havien acudit a la casa de Cormellas administrada per Vicens Surià, mentre que el mateix Surià afirmava que ja el 1672 o el 1673, "treballant ell testimonien la estampa de Jacinto Andreu se recordá molt be que en dita estampa ell testimoni ab compañia de Francesch Cais estamper estampá una, o, dos balas de sams en lo nom y costa de dita confraria y també ell testimoni en la estampa que ell administra de la senyora Cormelles en lo any mil sis cents setanta y sis estampá dos balas ço es una de salms y altra de bassarolas en lo nom y costa de dita confraria dels Llibraters (...)"[1118]. També era objecte de disputa una de les clàusules de la concòrdia original: Figueró havia de desfer els motlles per tal

[1115] AHCB, Notarial, sèrie IX, 4, "[Ra]phael Figuero im[pre]ssor civis Bar[cino]ne contra Confratriam dels Llibraters p[rese]ntis civitate Bar[cino]ne", "Die trigesima prima mensis octobris anno a Nat[ivitat]e D[omi]ni millessimo sexcentessimo septuagessimo primo Barcinonae (...)". Vide també AHPB, Lluís Fontana, *Segon manual*, 1671, ff. 202v-204 (agraïm la darrera referència a Javier Burgos).
[1116] ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 6272.
[1117] AHCB, Notarial, sèrie IX, 4. Entre els documents hi apareixen relligats els següents llibrets: unes beceroles en català impreses "En Barcelona, en casa Francisco Cormellas, per Vicens Surià. Any 1676. A costa de la Confraria dels Llibraters"; i uns *Septem psalmi poenitentiales*, Barcelona, en casa de Francisco Cormellas, per Vicens Surià, 1677, a costa de la Confraria dels Llibreters.
[1118] AHCB, Notarial, sèrie IX, 4, "[Ra]phael Figuero im[pre]ssor civis Bar[cino]ne contra Confratriam dels Llibraters p[rese]ntis civitate Bar[cino]ne (...)", "Noverint universi quod anno à Nat. (...)".

d'evitar que imprimís les obres pel seu compte[1119]. Sens dubte, aquest plet de 1677 va ser el més "aferrissat" que enfrontà la Confraria dels Llibreters amb els impressors[1120]. De totes maneres, els conflictes a l'entorn de tot tipus d'impresos efímers van ser molt freqüents: a inicis de 1684, els cònsols i el clavari de la Confraria dels Llibreters penyoraren Figueró pel delicte que havia comès en vendre llibres públicament, malgrat que, segons argumentava el mateix tipògraf, les obres confiscades no eren llibres sinó "Pronostichs del Piscatore"[1121]. Veritablement, els papers menors garantien l'activitat o el sosteniment diari del taller de Figueró, una característica comuna al món editorial català i hispànic almenys des de les primeres dècades del Sis-cents i, potser, fins i tot abans. I al capdavant d'aquests impresos de jornada hi figurava, per descomptat, la premsa, la qual era estampada per Figueró sènior com a mínim des de 1666.

Un any més tard, el 1667, Rafael Figueró es casà amb Elisabet Jolis, germana de l'impressor Joan Jolis, i el 1675, en segones núpcies, amb Caterina Bosch[1122]. Fruit de la primera unió va néixer Rafael Figueró Jolis (1669), a qui associà al seu taller. Amb l'objectiu de conèixer les millores en l'art tipogràfic que podien ser aplicades a la impremta familiar, el més jove dels Figueró va emprendre un viatge per Europa: aprengué a perfeccionar la fosa dels tipus mòbils, per la qual cosa va haver de "passar muchos peligros, gastar largas sumas, vencer mil contratiempos, y oposiciones". De retorn a Catalunya, n'aconseguí un privilegi virregnal (1694) durant una dècada, tot i l'oposició, de nou, del gremi de llibreters[1123].

Molt probablement, la data més decisiva en la trajectòria professional dels Figueró va ser el 1706, quan ambdós estampers foren nomenats tipògrafs reials per l'arxiduc, qui els féu la gràcia d'atorgar-los-hi el privilegi d'imprimir en exclusiva gasetes i altres papers al Principat i Comtats. És cert que Figueró pare era "impressor de la Diputacion

[1119] ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 23921.
[1120] J BURGOS, "Privilegios de imprenta...." op. cit., p. 267.
[1121] AHPB, Jeroni Guiu, *Manual*, 1684-1685, lligall 2, ff. 3-4.
[1122] J. B. BATLLE, "La estampa de Rafael Figueró y la de Joan Jolis en Barcelona 1666-1770", *L'Arxiu* (juny 1927), s.p., sense referències arxivístiques; Resulta imprescindible consultar la reconstrucció de la trajectòria familiar i genealògica dels Figueró realitzada per Javier Burgos: J. BURGOS, *Imprenta y cultura del libro*... op. cit., pp. 486-487 i arbre genealògic AG-6.
[1123] La menció del viatge pel continent dins del memorial *Utilidad publica*… op. cit., pp. 17-18; El privilegi per a la fosa de lletres fou concedit als Figueró pel marquès de Villena, lloctinent de Carles II, el 14 d'abril de 1694 (ACA, reg. 5935, f. 149v), com així ho recull Josep Maria Madurell i Marimon: J. M. MADURELL, "Licencias reales para la impresión y venta de libros (1519-1705)", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, t. LXXII, 1-2 (1964-1965), pp. 220-221, núm. 464.

de Cataluña" des de 1674[1124], però el nou càrrec, que no era incompatible amb l'anterior, comportava un monopoli molt ampli sobre el mercat de l'imprès català. Segons es llegeix en la concessió, el nomenament els fou concedit pels següents motius: en reconeixement als serveis prestats a la Casa d'Àustria; per la seva fidelitat durant "la ilegitima intrusion del duque de Anjou"; per l'experiència de més de quatre decennis en la impressió de papers per a la reial tresoreria i l'administració de justícia; i, finalment, també per la consideració d'haver obtingut distints privilegis virregnals per a la impressió d'"obras, y papeles, assi historicos, morales, y politicos, y muchos otros, como tambien vidas de santos, resos, y demàs, y en particular para imprimir los Anales Historicos de los gloriosos sucessos de la Cesarea Magestad del emperador Leopoldo (...) la qual suspendieron por la dicha ilegitima intrusion del duque de Anjou"[1125]. Les raons més profundes, però, tenien més a veure amb el control de la informació pública –la premsa– en temps de conflicte que no pas –o no ben bé– amb tots els mèrits al·legats o els suposats beneficis a la "utilitat pública", com comprovarem tot seguit. No caldria dir que aquest monopoli va finalitzar amb la rendició de Barcelona el 1714, tot i que el treball conjunt dels Figueró perdurà fins 1717, data de la mort de Rafael júnior sense descendents[1126]. El pare va sobreviure al fill gairebé un decenni més (1726) i llegà els béns al monestir i convent de Santa Caterina Màrtir de l'Orde dels Predicadors (1723), on fou enterrat[1127].

Acabada la pugna entre l'arxiduc Carles i Felip d'Anjou, com acabem d'esmentar, els Figueró no sols van perdre –lògicament– el títol de tipògrafs reials sinó també els seus béns, els quals foren segrestats i, com en el cas de molts altres personatges vinculats a la causa austriacista o imperial, no els recuperarien fins després de la Pau de

[1124] El dilluns 6 d'agost de 1674 va ser nomenat estamper (oficial mecànic) de la Generalitat: DGC, vol. VIII, anys 1674 a 1689, p. 3. Fou també l'"estamper de la present casa" en altres triennis. Aquest ofici i dignitat es reflectia als peus d'impremta dels productes majors i menors, oficials i oficiosos, incloent la premsa: per exemple, *Copia de una carta escrita por un cavallero que sirve á la armada de su Magestad Catholica en Cataluña, á un su amigo, en respuesta de otra que se le avia enbiado* (carta datada a Olot el 10 de setembre de 1689), actualment conservada a la BNF (4-OC-540).

[1125] *Nos don Carlos, por la gracia de Dios, rey de Castilla, de Aragon,* (...). *Por quanto Rafael Figueró mayor*... op. cit.

[1126] AHCB, Notarial, sèrie IX, cap. núm. 4, Josep Sabater, *Testam*[*en*]*t de Rafel Figueró y Jolis estamper als 19 de juny de 1717*, s.f.

[1127] AHPB, Pau Mollar, *Manual de Testaments*, 1722-1743, ff. 60v-61v. Els pares dominics van vendre la impremta, les matrius i els llibres als carmelites descalços, els quals van revendre l'estampa i els materials impresos a diversos llibreters i tipògrafs de Barcelona (van conservar, però, les matrius de lletres); sobre aquest darrer aspecte vide J. MOLL, "El inicio del taller de fundición de tipos del convento de los carmelitas de Barcelona", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 51(2007-2008), pp. 284-288.

Viena (1725)[1128]; llavors el menor dels Figueró ja era mort i al pare només li quedava aproximadament un any de vida. Aquesta confiscació, però, no els condemnà a la pobresa, almenys si hem de jutjar per algunes de les disposicions testamentàries: Figueró menor, per exemple, va ordenar la celebració de tres-centes misses a sis sous cadascuna, mentre que Figueró major "dos centas missas de charitat sis sous quiscuna". És probable, doncs, que haguessin transferit part de les seves possessions a altres familiars o tinguessin diners a l'exterior. De fet, la cort imperial de Viena devia tres lletres de canvi per un total de 8300 lliures genoveses, "poch mes o menos", per les impressions dels Figueró[1129]. Sigui com sigui, l'aposta política dels dos estampers catalans a favor de l'arxiduc fou finalment desastrosa per al seu negoci d'estampa a causa del desenllaç de la guerra.

El control (polític) de la informació

A la Catalunya austriacista, d'ençà de la concessió de l'arxiduc el 1706, els Figueró foren els únics tipògrafs autoritzats a estampar premsa periòdica: les *Noticias generales de Europa venidas à Barcelona*, els *Avisos de diferentes partes*, etcètera, i, en especial, la *Gazeta de Barcelona –Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona* el 1713–. Com en el cas de Renaudot, però, el control dels Figueró sobre la impressió de les notícies no sols comprenia els periòdics sinó també la majoria de les publicacions ocasionals i seriades. A excepció dels dos tipògrafs reials barcelonins, a la Ciutat Comtal només podien imprimir fullets d'aparició irregular quatre tallers: Joan Pau Martí (l'estamper oficial de la ciutat), Joan Jolis –el sogre de Rafel Figueró sènior–, Jaume Surià, i Francisco Guasch; i, de la Girona austriacista, es conserven dues estampacions testimonials de Francisco Oliva[1130].

[1128] Vide A. MUÑOZ i J. CATÀ, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Madrid, 2005, p. 315. Sobre la repressió borbònica vide també J. ALBAREDA, "Represión y disidencia en la Cataluña borbònica (1714-1725)", dins A. Mestre Sanchís, P. Fernández Albaladejo i E. Giménez López (coord.), *Actas de la IV Reunión Científica de la Asociación de Historia Moderna, Alicante, 27-30 de mayo de 1996*, Alacant, 1997, vol. 2: "Disidencias y exilios en la España moderna", pp. 543-556.

[1129] AHPB, Pau Mollar, *Manual*, 1739, ff. 340, 341v i 342. El pagament no es féu efectiu en vida dels Figueró i aquesta suma, juntament amb el compliment i la interpretació d'altres clàusules testamentàries, va originar un conflicte entre els marmessors d'ambdós tipògrafs. Agraïm molt a Javier Burgos que ens facilités aquesta valuosa referència (i d'altres que ajuden a enriquir aquest capítol).

[1130] Una relació prou extensa intitulada *Breve y veridica relacion de lo que la ciudad de Matarò previno, y hizo en el feliz, quanto deseado, desembarco de la Catolica, Sacra, Real Magestad de la Reyna N. Señora Da. Elisabet Christina de Brunsvvich Vvolfembuttel en su venturosa playa, siendo jurados los ilustres señores doctor Joseph Reniu y Padrò Burgès de Perpiñà, Salvador Arnau y Mayor labrador, y Joseph Matas confitero*, 1708, 4º, 32 p.; i una *Carta de la reyna nuestra señora (que Dios guarde)*

El contrast entre el món editorial de la Guerra dels Segadors i el de la Guerra de Successió no podia ser més gran. Durant la dècada de 1640 una quinzena d'estampers havien publicat la premsa del bàndol catalanofrancès: Sebastià i Jaume Matevat, Gabriel Nogués, Pere Lacavalleria, Jaume Romeu, entre d'altres. Malgrat que els Matevat ocupaven una posició destacada en la difusió de la informació pública com a impressors de la Ciutat de Barcelona per voluntat del Consell de Cent, la resta de tallers de la capital catalana es beneficiava igualment del desig de noves bèl·liques. Aquesta situació, caracteritzada per l'existència de diverses impremtes dedicades a la producció de plecs informatius, fou una constant des del principi del segle XVI i fins a les primeries del XVIII, tot i algunes friccions amb les autoritats virregnals. Aleshores, els Figueró, com a editors privilegiats de la premsa, pràcticament monopolitzaren el comerç de la informació estampada. Quins foren els motius que impulsaren l'arxiduc a crear el càrrec de tipògraf reial, més enllà de recompensar la fidelitat i els serveis oferts pels Figueró?

D'acord amb un memorial elaborat pels juristes dels Figueró el 1710[1131], en temps de pau i, sobretot, de guerra, el monarca havia de "precaver los peligros" que comportava la lliure aparició de gasetes i altres papers menors, "dificultando, que se comuniquen al vulgo falsas, y nocivas noticias" (pàg. 10). Precisament una de les motivacions de la fundació de la *Gazette* renaudotiana havia estat la de combatre els falsos rumors[1132]. Si no era així, el "vulgo caprichoso" tendia a creure les pitjors novetats. Ara bé, i nodrint-se de l'obra del tacitista Baltasar Álamos de Barrientos (1555-1640)[1133], tampoc no convenia al governant ocultar del tot les males noves als

---

dirigida a la Fidelissima Ciudad de Gerona [1710], 4º, 2 f. També va estampar una peça publicística: *Lamentacio, y despedida del duch de Anjou, rey de Espanya fingit* [c. 1705]. Sobre Francisco Oliva, el fundador de la coneguda dinastia tipogràfica gironina, vide E. MIRAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, pròleg de J. M. Marquès, Girona, 1988, pp. 42-44.

[1131] *Utilidad publica, atendida en el Real Privilegio,…* op. cit.

[1132] S. HAFFEMAYER, "Les ambigüités idéologiques de l'information périodique au milieu du XVIIe siècle", dins "Information à l'époque moderne. Actes du Colloque de 1999", *Association des Historiens Modernistes des Univeristés*, 25 (2001), p. 61; Id., *L'information*... op. cit., pp. 452-453; H. M. SOLOMON, *Public welfare, science and propaganda in seventeenth century France. The innovations of Théophraste Renaudot*, Princeton, 1972, pp. 62-65.

[1133] La bibliografia sobre Baltasar Álamos de Barrientos i el tacitisme és prou extensa i només citem quatre contribucions: M. F. ESCALANTE, *El pensamiento político de Álamos de Barrientos*, Sevilla, 1968; Id., *Álamos de Barrientos y la teoría de la razón de estado en España*, Barcelona, 1975; J. A. MARAVALL, "La corriente doctrinal del tacitismo político en España", dins id., *Estudio de Historia del pensamiento español. Serie tercera. El siglo del Barroco*, Madrid, 1984, pp. 75-98; B. ANTÓN

súbdits i als exèrcits, sinó que s'havia de "templar" la seva narració, de tal manera "que puede el que las lea, quedar contento, sin quedar engañado, y no tener lugar de inferir mayor mal del que se calla, ò entender todo el que acaece" (pàgs. 13-14)[1134]. Una lliçó ja tradicionalment apresa per les institucions catalanes, almenys en els moments més decisius, com ara durant l'anomenada "Guerra del Rosselló" de la darreria del Cinc-cents o en plena Guerra dels Segadors, quan s'hagué d'informar públicament de la invasió francesa de Catalunya dels anys 1597 i 1598 i de la pèrdua de Lleida el 1644 davant de les tropes de Felip IV. Les paraules del mateix Álamos de Barrientos –citades en el memorial– expressen molt bé aquest tipus de dissimulació o del que, avui dia, podríem definir com a "pràctica informativa":

"No es cosa segura para un principe esconder de todo punto à su pueblo, ò exercito una mala nueva en alguna provincia de su imperio: sino dissimular el mayor mal de ella, confessando parte; Porque el dissimular del todo, no haga, que se crea ser mayor" (B. Álamos de Barrientos, *Tacito español ilustrado con aforismos*, llibre I, *Historias de C. Cornelio Tacito*, aforisme 111)

Aquest tacitista castellà va exposar el seu pensament a través de la traducció de Gaius –o Publi– Corneli Tàcit (c. 56 – c. 117 dC) il·lustrada "con los aforismos, y advertencias de estado, que se sacan de sus palabras, y de los sucessos, que refiere, añadidos al margen del texto de Tacito, por convenientes y necessarios para la conservacion y aumento desta monarquia, y el govierno de la vida, y moderacion de los afectos humanos"[1135]. Catorze dels seus aforismes sobre els *Annals* i les *Històries*, que

---

MARTÍNEZ, *El tacitismo en el siglo XVII en España. El proceso y significación de su «receptio»*, Valladolid, 1991.

[1134] Reflexions similars a les del mencionat tacitista les podem llegir, per exemple, en l'obra de Panfilo Persico, quan escriu que era "costum" de les secretaries recopilar per al públic allò que es podia comunicar dels despatxos de l'estranger i, així, apaivagar els cercadors de noves i les seva perillosa curiositat: "E' costume delle Segretarie grandi, quando vengono i corrieri, di dispacci, far un' estratto di quel, che c'è di commnuicabile, e lasciarlo vedere; perche in questo modo si leva d'atturno la curiosità di quelli, che vanno fiscaleggiando, espiando le nuove, se c'è qualche segreto, viene fatto piu facilme[n]te con questa liberalità di proveder, che non sia penetrato; e s'invitano gli altri a far parte delle lor cose", P. PERSICO, *Del segretario del sig. Panfilo Persico libri quattro. Ne quali si tratta dell'arte, e facolta del segretario, della istitutione, e vita di lui nelle republiche, e nelle corti* (...) *E si dano i luoghi, le forme, le regole, gli essempi, con chiarezza e brevità* (...), Venècia, apresso gli heredi di Damian Zenaro, 1643, p. 198.

[1135] El llibre, el *Tacito español, ilustrado con aforismos*, va ser publicat el 1614 a Madrid "por Luis Sa[n]chez, a su costa, y de Juan Hásrey", i l'autor el dedicà al duc de Lerma. Incloïa la traducció castellana dels *Annals* (llibres I-VI i XI-XVI), les *Històries* (els cinc primers llibres), *Germania* i *Agricola*. L'edició que va manejar Álamos de Barrientos va ser la preparada per Justus Lipsius. A Catalunya, l'escriptor i ciutadà honrat Joaquim de Setantí va "plagiar" Álamos de Barrientos, atribuint els seus aforismes (ms. 1162 de la BNE) a Arias Montano: F. SANMARTÍ BONCOMPTE, *Tácito en España*, Barcelona, 1951, p. 124; vide, també, X. BARÓ i QUERALT, *La historiografia catalana en el segle del Barroc (1585-1709)*, Barcelona, 2009, pp. 93-100 (i la bibliografia corresponent que ofereix l'autor).

mostraven una visió pragmàtica de la política basada en la història romana[1136], van ser emprats en el memorial dels Figueró: en primer lloc, per a justificar el control i la gestió de la informació pública; i, secundàriament, per a contrarestar les queixes de la Confraria dels Llibreters barcelonins[1137]. De les reflexions d'Álamos de Barrientos, els advocats dels Figueró inferien que calia centralitzar en un sol impressor l'edició de periòdics, com es practicava als "reynos mas politicos de la Europa" (pàg. 12). El model proposat semblava un calc del sistema de privilegis francès i de la figura del primer editor de la *Gazette* (1631), Théophraste Renaudot, protegit del cardenal-duc de Richelieu i de Lluís XIII:

"Estas utilidades, que tan à letra vista favorecen al bien comun en el punto de las gazetas, no se pueden lograr, si qualquiera impressor tiene licencia para imprimirlas al gusto de su fantasia, como sin mas discurso se vè patentemente en el sucesso poco ha alegado [el citat aforisme d'Álamos de Barrientos, llibre I, *Histor*., afor. 111]. Es pues preciso, que para el ministerio de imprimir las gazetas, se destine un sugeto, el qual tenga las calidades, que parecieren serle necessarias, recoja las noticias, reciba de los ministros reales las que juzgáren darle, las disponga oportunamente, y las publique, quando, y como convenga, teniendo para esto privilegio privatio, para imprimirlas, que su magestad prudentissima, y liberalissimamente ha querido, que tenga su real impressor" (p. 15)

La màxima eficàcia d'aquesta mena de –diguem-ne– "programa editorial", per tant, pretenia ésser assolida amb un editor únic de la premsa i no pas amb una multiplicitat de tallers dedicats a la manufactura de papers informatius: dissipar els rumors, celebrar les bones noves, tractar ocasionalment les males, comunicar els documents oficials, etcètera. Així, l'arxiduc podia romandre físicament a centenars de llegües de distància dels seus súbdits, però informativament i simbòlica estava molt pròxim a ells: les cartes reials, juntament amb les dels representants de la terra, escenificaven un diàleg públic per a la tranquil·litat del país i, durant el setge de Barcelona de 1713-1714, les epístoles imperials estampades ajudaren a prolongar la resistència: com va escriure el notari barceloní Aleix Claramunt, partidari filipista, "Y

[1136] Sobre els aforismes d'Álamos de Barrientos, vide Ch. DAVIS, "Baltasar Álamos de Barrientos and the nature of Spanish tacitism", dins N. Griffin et alii (eds.), *Culture and society in Habsburg Spain. Studies presented to R.W. Truman by his pupils and colleagues on the occasion of his retirement*, Londres, 2001, pp. 57-78; i B. ANTÓN MARTÍNEZ, *El tacitismo en el siglo XVII*... op. cit., pp. 74-83.

[1137] Llibre 1, *Annal.*, aforisme 462, p. 63; llibre 1, *Annal.*, 80, p. 11; llibre 2, *Annal.*, 254, p. 105; llibre 3, *Annal.*, 306, p. 171; llibre 3, *Annal.*, 327, p. 73; llibre 2, *Annal.*, 17, p. 97; llibre 6, *Annal.*, 106, p. 284; llibre 2, *Hist.*, 2, p. 681; llibre 14, *Annal.*, 261, p. 469; llibre 1, *Annal.*, 84, p. 12; llibre 15, *Annal.*, 68, p. 487; llibre 2, *Histor.*, 246, p. 731; llibre 1, *Annal.*, 166, p. 22; i llibre 1, *Histor.*, 111, p. 624. Citem a partir de l'edició original de 1614 (vide nota 1135). Existeix una edició moderna dels aforismes sense el text de l'historiador romà: B. ÁLAMOS DE BARRIENTOS, *Aforismos al Tácito español*, estudi preliminar de J. A. Fernández-Santamaría, 2 vols., Madrid, 1987.

confiats estos de Barcelona de una vanas veus y cartas de son archiduch que tenia firmada la pau ab Fransa, y que los españols no podrían tenir consuelo dels francesos dels francesos, y que per consegüent, essent sols, no exirían bé de la empresa del citi de Barcelona, y que se obligàvan ab la terra fer-los retirar de Cattalunya". I els Figueró, no s'ha d'oblidar, gaudien de la doble condició d'estampers de Carles III i de la Generalitat. Les seves premses produïren gasetes, relacions i cartes amb les notícies d'Europa i del Principat: informació i "propaganda" bèl·lica que ajudaren a continuar la lluita a favor de l'arxiduc i de les llibertats i els privilegis de Catalunya. La seva rellevància l'exemplifica perfectament un dels manifests del tercer duc de Noailles dirigit als catalans després de la presa de Girona: com aconseguien els austriacistes, s'interrogava el comandant francès, negar els progressos de les armes borbòniques? "Imprimen relaciones y hacen correr vozes de haver pasado a cuchillo todos los castellanos"[1138]. Relacions barcelonines estampades principalment pels Figueró.

Premsa privilegiada en temps de guerra

Certament, el monopoli de la informació era decisiu en temps de guerra, tant en el cas de la premsa ocasional com –sobretot– de la periòdica. Durant la Guerra de Successió, a Catalunya es publicaren uns dos centenars de fullets d'aparició irregular entre relacions, cartes i notícies (vegeu el quadre de la pàgina següent). Ben entès, es tracta de la producció supervivent d'un conjunt global impossible de calcular, però probablement molt superior. Entre 1701 i 1714 els fullets ocasionals continuaren complint la seva funció informativa tradicional, com es constata clarament el 1706 amb la vinguda del nou monarca i l'explosió de notícies que l'acompanyà. Abans d'aquesta data i de la concessió del monopoli sobre la premsa per part del mateix arxiduc, Francisco Guasch va ser el principal impressor d'aquest tipus de material (40 títols), seguit pels Figueró (20) i Bartholomé Giralt (3), si excloem 6 fullets sense peu d'impremta. A partir del regnat de Carles III, els Figueró foren els tipògrafs hegemònics a la Catalunya austriacista, essent molt limitada la producció dels altres estampers entre 1706 i 1714, amb l'excepció relativa de Joan Pau Martí, l'impressor de la Ciutat de

[1138] AHPB, Aleix Claramunt, *Primum manuale*... citat per Agustí Alcoberro: A. ALCOBERRO, "Crònica del setge de Barcelona de 1713-1714, del notari Aleix Claramunt: *Per desengany dels esdevenidors*", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 26 (2008), p. 264; *Don Adriano Mauricio duque de Noailles par de Francia, conde de Ayen, primer capitan de las Guardias de Corps de S.M. Christianissima, theniente general de sus exercitos,* (...) *Los pueblos de Cataluña* (...), s.l., s.i., [1711]. Text datat a Girona el 12 de febrer de 1711.

Barcelona, amb una dotzena d'exemplars. Des de la Girona borbònica, l'humil taller de Gabriel Brò del carrer de les Ballesteries no fou rival per al món editorial barceloní, un contrast que encara és més perceptible a través de la premsa periòdica: la producció conservada de Brò, d'ençà de 1711 (data de l'ocupació de Girona) i fins a l'acabament de la guerra, només consta de dos fullets informatius de certa extensió sobre el setge de Barcelona del 1713-1714 i cap instrument periòdic; tampoc no en tenia els mitjans[1139]. L'autèntic adversari de la premsa privilegiada dels Figueró foren les premses castellanes, i a la *Gazeta de Barcelona* s'hi contraposava la de Madrid.

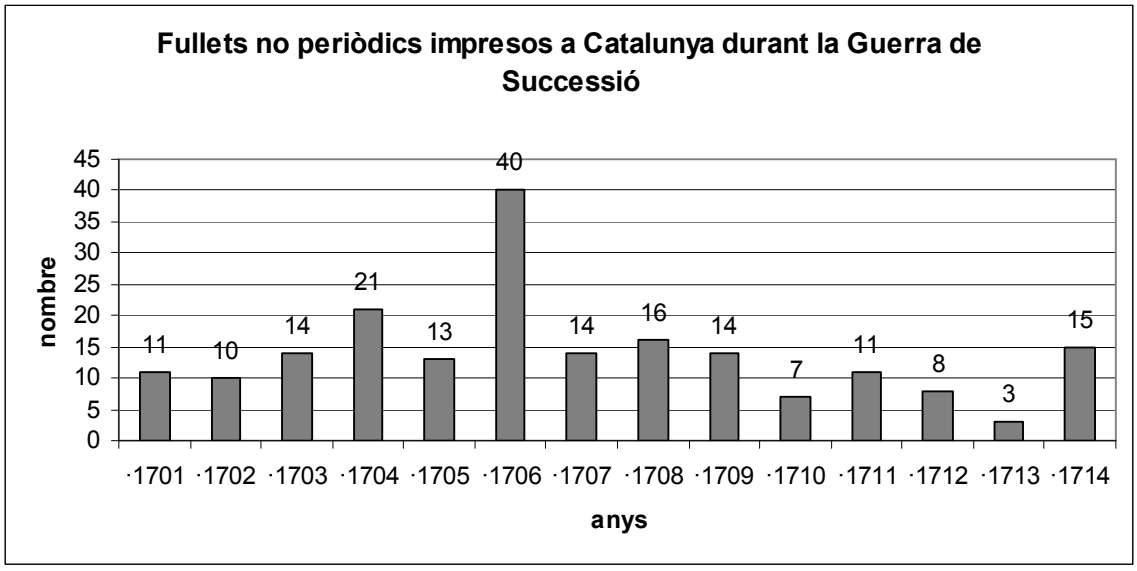

11. Font: elaboració pròpia, ACCE, ACSG, AHCB, AHG, BC, BEP, BLM, BMVB, BNE, BNF, BPL, BPT, BSDG, Palau (259073, 259084, 259111, 259210 i 306257), Simón Palmer (1560), UB, UdL i UPF[1140]

Els instruments periòdics tingueren una importància fonamental durant la Guerra de Successió, amb l'aparició d'uns tres centenars d'exemplars (vide el quadre de la

[1139] *Relacion diaria del sitio de Barcelona, capital del Principado de Cataluña*, Gerona, en la imprenta de Gabriel Brò (...), vendese en su misma casa, (...) y en Barcelona en la de Balthasar Ferrer (...), 1714, 4º [2], 28 p.; *Diario del sitio de Barcelona*, Gerona, Gabriel Brò [1714], 4º [4], 36 p. El 1713 també va publicar dues peces publicístiques i commemoratives: *La constancia a la prueva, y el valor al examen en el dilatado bloqueo de la ciudad de Gerona por las armas de los aliados* (...), 4º, 18, 8 p.; i *Manifiesto de solidas verdades, desengaño de ignorantes. Breve y compendioso discurso para prueba y calificacion del derecho, justicia y razon que assiste al grande monarca de las Españas, don Phelipe Quinto* (...) *en orden à la possession y dominio de estos reynos* (...), 8º (15 cm, exemplar guillotinat, UB, 07 B-56/7/32), [4], 124 p.

[1140] Arxiu Comarcal de la Cerdanya (ACCE), Arxiu Comarcal de la Segarra (ACSG), Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Arxiu Històric de Girona (AHG), Biblioteca de Catalunya (BC), Biblioteca Episcopal de Vic (BEP), Biblioteca Lambert Mata (BLM), Biblioteca Museu Víctor Balaguer (BMVB), Biblioteca Nacional de España (BNE), Bibliothèque nationale de France (BNF), Boston Public Library (BPL), Biblioteca Pública de Tarragona (BPT), Biblioteca del Seminari Diocesà de Girona (BSDG), Universitat de Barcelona (UB), Universitat de Lleida (UdL), Universitat Pompeu Fabra (UPF).

pàgina següent): inicialment, perquè aportaren tant les notícies internacionals com les peninsulars i, al final del conflicte, perquè foren la veu impresa de la resistència de la capital catalana. La producció d'aquesta època tan convulsa, però, és prou irregular: el 1701 i el 1702 van aparèixer més d'una cinquantena de lliuraments periòdics anuals, una xifra que no fou assolida en cap altre any del període 1703-1714. Indubtablement, al problema de la conservació d'aquests fràgils documents s'hi ha d'afegir la seva destrucció intencionada, com ja havia ocorregut durant la Guerra dels Segadors: les autoritats garantien privilegis a les publicacions favorables i intentaven silenciar les contràries. Amb la proclamació de Carles III com a nou monarca es perseguiren els partidaris de Felip d'Anjou i els seus papers; una dècada més tard, la situació s'invertí i s'accentuà[1141]. El 12 de març de 1716, el marquès de Castel-Rodrigo va ordenar que ningú conservés papers "sediciosos", llibres o quaderns d'estat sobre les "turbaciones" iniciades el 1705, quan la vinguda de l'arxiduc va començar a mobilitzar unes premses que generaren innombrables papers "sediciosos", libels, cançons, al·legacions jurídiques, poemes i narracions històriques. L'edicte fou publicat de nou el 1717, ja que no tots els "libros, quadernos, ò papeles" havien estat lliurats i, a més, s'hi afegí la censura d'una vida de sant Felip Benici escrita per Lorenzo Reymundínez que tractava matèries contràries al rei (Barcelona, Francisco Guasch, 1712 i 1713)[1142]. Molts papers, la premsa inclosa, devien ser entregats o destruïts per temor als càstigs, fossin impresos o manuscrits[1143]. Afortunadament, però, no tots: "Mes de una volta s'es vist en nostres dias –escrivia Josep Pella i Forgas el 1879– apareixe aquells impresos, que la fé y l'heroisme de nostres besavis proclaman, al rompre ó enderrocar antigas tapias y muradas ahont la prudencia de algun antepassat, vá desarlos com un tresor per la historia nostra. Aixís s'es trobat lo *Diario del sitio y defensa de Barcelona* de 1713 á 1714"[1144]. I no sols s'ha salvat molta documentació política i informativa a la mateixa Catalunya sinó també a l'exterior: els ministres apostòlics a la Barcelona austriacista enviaven puntualment exemplars estampats i manuscrits de la premsa de l'època a la

[1141] Vide F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Barcelona, 1962 (DL) [1934-1935], vol. 3, p. 1176.

[1142] *Don Francisco Pio de Saboya, Moura, Corte Real, y Monca* (...) *capitan general del Exercito y Principado de Cathaluña. Aunque con edicto General, que de nuestra orden, en fecha de doze de marzo de mil setecientos diez y seis, se publicó, se ordenò y mandó, que como la ciega malicia en la turbaciones, que empezaron el año de mil seteciento y cinco,* (...) [Barcelona? s.n., 1717]. Text datat el 13 de desembre de 1717.

[1143] Per exemple, a la Médiathèque Centrale Emile Zola (Montpeller) es conserva una còpia manuscrita (206 f. en 4º) del *Diario de el sitio y defença de Barcelona, publicado en esta plaça* imprès pels Figueró (Fons Vallat, V9611).

[1144] J. PELLA y FORGAS, "Periodisme. Estudis históríchs del de Catalunya", *La Renaixensa. Revista catalana* [1879], p. 61.

Secretaria d'Estat Vaticana, com ara cartes, relacions i els lliuraments regulars de la *Gazeta de Barcelona* o la de Saragossa; el 1710, per exemple, l'abat Giuseppe Lucini va enviar als seus superiors –entre molts d'altres textos afins– una relació sobre la batalla d'Almenar estampada per Rafael Figueró, la *Gazeta de Barcelona* del 30 de novembre d'aquell any, o la de Saragossa del 7 d'octubre. Els seus predecessors i successors en la nunciatura vaticana a Espanya van procedir de la mateixa manera[1145].

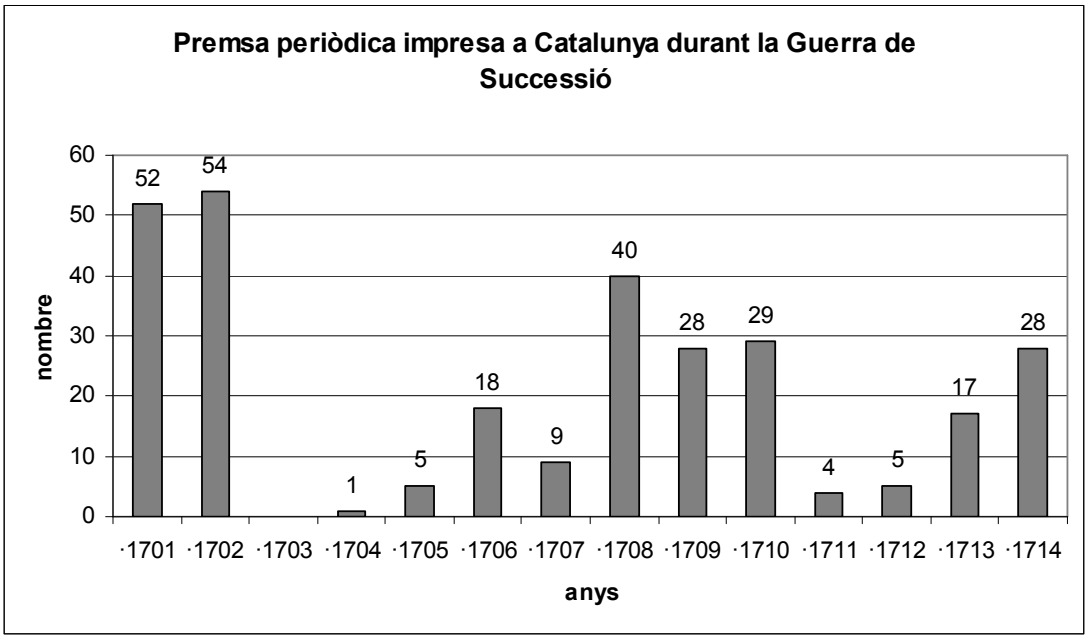

12. Font: elaboració pròpia, AHCB, ASV, BC, B. Borja, BLM, BPL, BSDG, BUS, Palau (20688 i 96122) i UB[1146]

A les primeries del segle XVIII, només Francisco Guasch i Rafael Figueró publicaven periòdics a la Ciutat Comtal, edició interrompuda –en aparença– el 1703 i represa tímidament el 1704 per Guasch, i el 1705, ja amb l'arxiduc, pels Figueró. Des d'aleshores, pare i fill imprimiren diverses gasetes: de finals de 1705 s'han preservat unes *Noticias generales de Europa, venidas à Barcelona à 12 de noviembre 1705*, seguides d'unes *Noticias venidas de Londres à Barcelona*; de 1706 són unes *Noticias de los felices sucessos de Flandes y otras partes venidas à Barcelona* (19 d'agost), així com unes *Noticias universales de diferentes partes de Europa, venidas à Barcelona* (tres números conservats del juliol i del desembre). També s'imprimiren les notícies vingudes pels correus d'Aragó i de València (1706-1707), entre d'altres títols. Però la

[1145]Archivio Segreto Vaticano (ASV), Segreteria di Stato, Spagna, vol. 203, ff. 314, 581 i 486, respectivament.
[1146] Vide la nota 1140, Archivio Segreto Vaticano (ASV), Biblioteca Borja (B. Borja), Biblioteca de la Universidad de Sevilla (BUS).

publicació periòdica dels Figueró que sembla que assolí una major continuïtat va ser la *Gazeta de Barcelona*, el principal periòdic austriacista a la Ciutat Comtal entre 1706 i 1714. Aquest títol informava dels esdeveniments bèl·lics peninsulars i europeus, transmetia les directrius o les proclames oficials, i intentava mantenir la fidelitat i l'esperança en la victòria de la causa de l'arxiduc; i, fins i tot, els borbònics llegien els seus lliuraments que, combinats els avisos facilitats pels seus espies, els permetien "conocer la situación que atravesaban los catalanes y los aliados"[1147]. Amb l'evolució de la guerra peninsular, cada vegada més desfavorable a les armes de Carles III, l'actualitat internacional d'aquesta gaseta privilegiada va acabar cedint davant de la informació local, encara que mai totalment, i a l'agost del 1713 es convertí en la *Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona*. N'existeixen alguns precedents: ja durant la Guerra dels Segadors, l'impressor sevillà Juan Gómez de Blas havia imprès relacions seriades sobre el setge de Barcelona des del camp filipista (1651-1652) o, dins de la categoria dels gèneres ocasionals, el 1697, Rafael Figueró va publicar un fullet de 28 pàgines intitulat *Diario de los sucessos del sitio de Barcelona, y Real Exercito de Cataluña*. Del setge de 1697, a la darrera etapa de la Guerra dels Nou Anys, recordem que també n'aparegueren altres relacions a Madrid (Antonio Bizarrón) o a Lisboa (Antonio Pedrozo Galram), així com notícies a les gasetes franceses, angleses i a les de parla alemanya. Anys després, els Figueró oferiren el relat dels setges de 1705 i de 1706: una *Veridica relacion diaria de lo sucedido en el ataque, y defensa de Barcelona, cabeza del Principado de Cataluña, sitiada por las tropas de los altos aliados, en este año 1705* (...) (24 pàgines), una *Relacion breve, y resumen de lo sucedido en Barcelona, desde el dia 6 hasta 12 de mayo 1706 que empeçó à moverse el enemigo, para desistir del assedio de dicha ciudad, hasta desaparecerse de ella* (...) (2 f.), així com una molt més extensa *Diaria, y veridica relacion de las operaciones, y sucessos del sitio de la ciudad de Barcelona, desde el dia 31 de março de 1706 hasta la retirada del enemigo* (48 pàgines). Juan Jolis, Bartholomé Giralt, i algun (o alguns) impressor anònim barceloní també van manufacturar papers sobre aquests episodis, mentre que la premsa estrangera tampoc no guardà silenci: el ressò del setge de 1706 va arribar a bona part d'Europa. La principal diferència entre la *Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona* del 1713-1714 i tots aquests papers, o amb les descripcions dels setges de la guerra austroturca fins a la Pau de Karlowitz, va ser que el

[1147] D. GONZÁLEZ CRUZ, *Propaganda e información en tiempos de guerra. España y América (1700-1714)*, Madrid, 2009, pp. 70-71.

periòdic barceloní va erigir-se en una crònica continuada i immediata des de l'interior de les muralles. No fou casual que al peu d'impremta, a partir del 26 de febrer de 1714, s'indiqués la seva publicació "por mandamiento del Excelentissimo y Fidelissimo Consistorio". Gairebé fins al darrer moment, la *Continuación* va aportar les notícies del bloqueig de Barcelona i divulgà les cartes imperials i les proclames dels representants de la terra: a l'últim número, del 23 d'agost, els consellers exhortaren els habitants i residents de la plaça, naturals i forasters, a la defensa de la ciutat enfront de l'enemic, qui no respectaria "ni las vidas, ni las honras, ni las haziendas, ni las libertades, ni las leyes patricias, ni tampoco hasta el mas reverente culto de los santos patronos, y abogados nuestros (...)". No ho havia expressat de manera gaire distinta el prevere Pere Joan Dalmau en el sermó predicat a l'església de Valldoreix el 13 de maig d'aquell any: "licita es finalment la guerra en defensa de la patria, en defensa de la llibertat, y privilegis de sos antepassats, encara que sia e[n] contra de son rey".[1148] Ara bé, les lletres de motlle, garantides per privilegi regi, assolien una divulgació incomparablement superior respecte a les paraules pronunciades des del púlpit. Una difusió, peninsular i europea, que hauria estat molt més complicada d'aconseguir per altres periòdics sense el suport i la supervisió del poder.

La difusió estrangera i peninsular de la premsa

En qualsevol guerra, la batalla per l'opinió és tant important com les victòries militars i la difusió de la informació esdevé vital. Durant la Guerra de Successió, els papers d'un i altre bàndol s'escamparen arreu del continent: premsa, però també pamflets, manifestos, gravats, mapes, etcètera. Els diferents papers havien de subministrar informacions als partidaris, intentar convèncer o persuadir els indecisos, desmentir els rumors[1149], i respondre a les declaracions de l'enemic[1150]. Si es prefereix,

[1148] BC, ms. s.n., fons Borràs, f. 189v, "Sermó CLI".
[1149] Com a resposta a la primera ocupació de Madrid el 1706 per part dels imperials, els filipistes van escampar el rumor o la falsa notícia de la mort de l'arxiduc a través de publicacions com la *Gazeta general, y especial noticia de los cinco reynos de las dos Andalucias* (...) (Sevilla, Francisco de Garay); Vide D. GONZÁLEZ CRUZ, *Propaganda e información*... op. cit., p. 69. La premsa austriacista ho hagué de desmentir: així, per exemple, a la *Real carta del rey nuestro señor don Carlos III (que Dios guarde) despachada al excelentissimo señor conde de Cardona, virrey, y capitàn general de la Ciudad, y Reyno de Valencia; y venida á Barcelona por expresso el dia 18 con cartas de su magestad para el excelentissimo señor conde de Ullefeld, virrey, y capitan general de este Principado* (Barcelona, Rafael Figuerò, 1706), s'informava als catalans "que se ha tenido noticias de la perfeta, y deseada salud de su magestad" (18 de setembre).
[1150] Vide D. GONZÁLEZ CRUZ, *Propaganda e información*... op. cit., pp. 11-12 et passim.

fins i tot es podrien reduir els objectius bàsics dels impresos (i dels manuscrits) a dues accions: informar i manipular l'opinió. Així, per exemple, en un extens fullet anònim, elaborat per la publicística borbònica, s'afirmava que els partidaris de l'arxiduc gastaven més en "esparcir papeles" que no pas en soldades:

"Vino la armada del Norte al puerto el primer año de la guerra, y esparciò unos despachos en forma de bulas, expedidos por la reyna Ana (...) Baxa el año siguiente la misma armada, a fomentar el levantamiento de Napoles, y introduze en la Italia otras quantas resmas de papeles. Llegan à las Indias esquadras enemigas, y hazen lo mesmo. Viene este año el archiduque, y desembarca la flota de papeles (...)"[1151]

El conflicte successori, peninsular i internacional, mobilitzava les impremtes i, al mateix temps, atreia l'atenció del públic europeu: el 1707, l'editor d'una descripció històrica i geogràfica d'Espanya i de Portugal advertia al lector que una de les motivacions per oferir-li l'obra, a més de donar a conèixer la península ibèrica, responia a "la conjucture présente, où elle [Espanya] est devenue le théatre de la guerre", una circumstància que "doit exciter la curiosité de tous les honêtes gens"[1152]. Era, però, la premsa el gènere que excitava més la "curiositat" dels consumidors i que, alhora, podia satisfer-la de forma més immediata. I els catalans no foren una excepció, com tampoc els aragonesos, valencians, castellans, portuguesos, francesos...

A la Catalunya habsbúrguica, els Figueró no sols van monopolitzar el mercat català de la premsa, ocasional i periòdica, sinó que els seus productes també van ser exportats a l'exterior: per descomptat, a terres hispàniques (inclosos els virregnats americans), però també a Itàlia, a Portugal. A la península italiana, els papers barcelonins es difongueren a Nàpols, a Milà, a Gènova i a Roma. A Nàpols, Domenico Antonio Parrino i Camillo Cavallo imprimien traduccions de les "relazioni" de Figueró amb notícies de la causa aliada, així com les cartes de l'arxiduc dirigides a les autoritats

[1151] *Mogiganga de mogigangas, papelon de papelones, manifiesto de manifiestos, idea de ideas, reflexion de reflexiones, cuento de cuentos* (...), Impresso en Lisboa, à costa de don Pedro, que es quien lo ha de pagar todo [s.a., 1705?]. N'existeixen almenys dues edicions. Sobre la publicística de la Guerra de Successió, remetem a quatre obres i a les seves bibliografies corresponents: M. T. PÉREZ PICAZO, *La publicística española en la Guerra de Sucesión*, 2 vols., Madrid, 1966; R. M. ALABRÚS, *Felip V i l'opinió dels catalans*, pròleg d'E. Lluch, Lleida, 2001; C. BORREGUERO BELTRÁN, "Imagen y propaganda de guerra en el conflicto sucesorio (1700-1713)", *Manuscrits*, 21 (2003), pp. 95-132; i D. GONZÁLEZ CRUZ, *Propaganda e información*... op. cit.

[1152] J. ALVAREZ DE COLMENAR (pseud.?), *Les delices de l'Espagne & du Portugal où l'on voit une description exacte des antiquitez, des provinces, des montagnes, des villes, des rivieres, des ports de mer, des forteresses, eglises, academies, palais, bains*, &c. (…), Leiden, Pierre van der Aa, 1707, vol. I, f. 4r-v.

catalanes[1153] ("agli eccellentissimi, e fedelissimi consistori, delli signori deputati, & uditori de' conti della Generalita di Catalogna")[1154], prosseguint un vincle tipogràfic iniciat a la darreria del segle XVII. Aquests dos professionals de l'imprès italians, per citar un sol exemple, van estampar una *Relazione veridica del felice successo a favore del nostro glorioso monarca Carlo III (che Dio guardi) accaduto in questo mare di Catalogna, e dentro del Mediterraneo. Con l'arrivo della gran flotta della grande alleanza, comandata dall'ammiraglio Lach. Tradotta fedelmente dallo spagnolo*, Barcellona, per Rafaele Figuero stampatore del re N.S., & in Napoli per Domenico Antonio Parrino, e Camillo Cavallo, 1708[1155]. A la capital del Milanesat, les relacions dels tipògrafs reials barcelonins també hi eren reestampades: *Relazione distinta della battaglia nella quale il giorno 27 di Luglio 1710 fù disfatta la cavalleria del nimico, e posta in confusa fuga, con tutto il suo esercito, dalla nostra cavalleria nelle vicinanze di Almenara*, Barcelona, por Rafael Figueró, et in Milano nella regia ducal corte, per Marc'Antonio Pandolfo Malatesta stampatore regio camerale [1710][1156]. A Gènova, el 1706, un religiós de l'orde de sant Francesc de Paula va espargir diverses relacions sobre la defensa de la capital catalana i la derrota filipista "imprimidas en Barzelona" (sens dubte pels Figueró, però també per Juan Jolis i potser alguna *sine notis*), com així

[1153] Parrino comptava amb una bona experiència en la manufactura de la premsa ocasional i periòdica. Acèrrim rival de l'impressor napolità d'origen francès Antonio Bulifon, el govern de l'arxiduc a Nàpols va afavorir el seu negoci –els hereus de Bulifon havien donat suport al partit francès de Felip V–: el 1707, obtingué una carta reial que li permetia tornar a elaborar, imprimir i vendre gasetes i avisos setmanals "et l'altre scritture di questa qualità", V. TROMBETTA, "Intellettuali e collezionismo librario nella Napoli Austriaca", *Archivio Storico per le province napoletane*, CXIV (1996), p. 67. Sobre Antonio Bulifon, vide A. BULIFON, *Giornali di Napoli dal 1547 al 1706*, edició de N. Cortese, Nàpols, Società Napoletana di Storia Patria, 1932, i G. DE CARO, "Antonio Bulifon", dins *Dizionario biografico degli italiani*, 1972, vol. 15 (http://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-bulifon_%28Dizionario-Biografico%29/) (darrera consulta 13-I-2010). Vide també l'annex del capítol 4, 2bis.

[1154] Una traducció de la carta enviada als diputats i oïdors de comptes el 6 de setembre de 1711 es preserva, dins d'un volum miscel·lani, a la Biblioteca statale del Monumento nazionale di Montecassino, RMLE045680 (ANT BW.X 5/45 *Inventario*: LAS411440). La versió en català: Aguiló 1476 i Palau 61364.

[1155] Un exemplar conservat a la Biblioteca Casanatense (Roma), vol. misc. 2357 59, inventari 40899; i a la Biblioteca Nazionale di Torino, B. 2550 (7).

[1156] Palau 260589, text bilingüe. Era la versió italiana d'una *Relacion distinta del combate en que el dia 27 de julio fue deshecha la cavalleria del enemigo, y puesta en confusa fuga, con todo su exercito, por parte de nuestra cavalleria, en las cercanias de Almenara*, Barcelona, Rafael Figuerò, [1710]. La traducció italiana també va ser enviada pel ministre apostòlic de Barcelona a la Secretaria d'Estat Vaticana: ASV, Segreteria di Stato, Spagna, vol. 203, f. 315r (vide nota 1145). Tres anys abans, el 1707, Malatesta també havia imprès una *Relazione delli felici successi che l'armi della maesta cattolica del re nostro signore don Carlo III (che Dio guardi) hanno riportato nelli regni di Valenza, e d'Aragona. Tradotta dal castigliano nell'italiano* impresa pels Figueró. I, el 1706, la traducció d'una *Real carta del rey nuestro señor don Carlos III (que Dios guarde) despachada al excelentissimo señor conde de Cardona, virrey, y capitàn general de la Ciudad, y Reyno de Valencia; y venida á Barcelona por expresso el dia 18 con cartas de su magestad para el excelentissimo señor conde de Ullefeld, virrey, y capitan general de este Principado* (Barcelona, Rafael Figuerò, 1706): *Real lettera del re nostro signore d. Carlo III (che Dio guardi) spedita all'eccellentissimo conte di Cadrona* (...).

es lamentava el marquès de Monteleón al príncep de Vaudemont per carta del 27 de maig[1157]. I, a Roma, un dels centres de la informació més antics del continent, com ja hem comentat més amunt, els ministres apostòlics a la Cort barcelonina de l'arxiduc enviaven impresos periòdics i ocasionals, així com altres peces del moment, a la "Segreteria di Stato" del Vaticà.

A Lisboa, Antonio Pedrozo Galrão estampava fullets sobre episodis com el setge de Barcelona de 1706[1158], uns papers que sovint eren venuts a casa del llibreter Manoel Diniz "às portas de Santa Catharina": es tractava tant d'edicions pròpies i de traduccions en llengua portuguesa com d'originals en castellà (informatius i publicístics) que inicialment havien estat manufacturats pels Figueró i per altres impremtes de la Corona d'Aragó: a Saragossa i a València[1159]. Com en el cas de Parrino i Cavallo, els dos professionals de l'imprès italians ja mencionats, Galrão (o Galram) ja havia estampat altres títols de Rafael Figueró a les darreries del Sis-cents. Aquesta difusió informativa no era unidireccional: els Figueró no van descuidar la publicació de periòdics europeus a la capital catalana (com tampoc les compilacions anuals de successos)[1160] i imprimiren notícies vingudes de la mateixa Lisboa, de les gasetes d'Holanda, i traduccions de la gaseta de Milà.

La circulació d'informacions entre els territoris veïns de Catalunya també fou prou intensa i recíproca: a la Ciutat Comtal, els Figueró estampaven les *Noticias venidas à Barcelona por el correo de Aragon* (1706), publicades també a València indicant-ne la procedència aragonesa o amb el títol de *Mercurio veloz* (Vicente Cabrera i Diego de

---

[1157] BNF, Manuscrits Occidentaux, Lorraine 861, f. 63. Citat per D. GONZÁLEZ CRUZ, *Propaganda e información*... op. cit., p. 24.

[1158] *Diaria, y veridica relacion de las operaciones, y sucessos del sitio de la ciudad de Barcelona, desde el dia 31 de março de 1706 hasta la retirada del enemigo*, Barcelona, Rafael Figueró, 1706. Publicada també a Lisboa, en la imprenta de Antonio Pedrozo Galram, 1706, 4º, 48 p.; *Relaçam dos gloriosos successos, que conseguiraõ as armas de el Rey Catholico Carlos Terceiro e os mais aliados desta coroa, no sitio da praça de Barcelona, sitiada por terra pelo duque de Anjou com os exercitos de França, & Castela, & por mar, pelo conde de Tolosa. Publicada em 9 de junho de 1706*, Lisboa, na officina de Antonio Pedrozo Galram, con todas as licenças necessarias, vendese em casa de Manoel Diniz livreiro às portas de Santa Catarina, 1706.

[1159] Per citar un sol exemple, una *Traducion de una memoria repartida en Olanda a principio del año passado de 1706 por un confidente de la Francia, y de su respuesta*, Impresso en Valencia, y aora en Lisboa, en la imprenta de Antonio Pedrozo Galraõ, con las licencias necessarias, y privilegio real, 1707, 4º, 56 p. Aquest document també fou imprès a Barcelona el mateix 1707, per Rafael Figueró (a la portada hi figura l'any 1705 i s'indica que la "respuesta" "vá al margen, para mas clara inteligencia").

[1160] Per citar un exemple, *Breve, y sucinta recopilacion de los sucessos generales de Europa, en el año de 1711. Publicada en Olanda en ultimos del mismo año, e impressa nuevamente en Barcelona, año de 1712*, Con licencia y privilegio: Por Rafael Figuerò, impressor del rey nuestro señor, 4º, 9 f.

Vega). Barcelona també rebia les notícies valencianes: les *Noticias venidas por el correo de Valencia* (Figueró, 1706-1707). A la "imperial ciudad de Zaragoça", on originàriament s'editava el *Mercurio veloz y veridico* (bisetmanal), els productes de Figueró també hi tenien bona acollida, i des de feia temps: la reimpressió dels papers d'estampa figueronencs a la capital de l'Ebre no era nova; així, per exemple, les *Noticias ciertas, venidas a esta ciudad de Barcelona con una faluca* de l'any 1690 eren estampades a la saragossana "Plaça de la Seo" poc després de la seva aparició a la Ciutat Comtal[1161]. A València, Diego de Vega imprimia les *Noticias universales de diferentes partes de Europa* "venidas de Barcelona à Valencia", així com les *Noticias veridicas venidas de Barcelona* o arribades a València "por el correo ordinario de Cataluña". Aquests títols[1162] no sols van aparèixer simultàniament, sinó que fins i tot alguns números es publicaren al mateix dia. La premsa periòdica va ser el principal gènere informatiu publicat a les grans capitals austriacistes, juntament amb les altres estampacions volanderes que també podien assumir els tallers i les localitats menors: a Mallorca, el tipògraf local Miquel Cerdà i Antich reimprimia els fullets barcelonins. Aquests documents ocasionals, al costat de les gasetes, van tenir una gran protagonisme des dels començament del conflicte: a la mateixa capital valenciana, el 1706, les autoritats imperials distribuïren impresos volanders que relataven tant els seus progressos en el teatre peninsular (el fracassat setge borbònic de Barcelona, per exemple), com en l'europeu (Flandes)[1163]. La Corona d'Aragó, doncs, no només restava unida sota la causa comuna de l'arxiduc sinó també gràcies a la premsa, un vincle informatiu que s'estroncà el 1707, quan els exèrcits de Felip V conqueriren València i Aragó. L'ofensiva imperial del 1710 sobre l'Aragó va permetre restaurar aquest lligam, malgrat que va ser un triomf efímer, tant militar com tipogràfic: durant aquesta etapa, i com a continuació del *Mercurio veloz*, Francisco Revilla y Mendoza –"impressor del

[1161] Per exemple, *Noticias verdaderas, venidas a esta ciudad de Barcelona por una faluca, oy â 15 de julio, y â Zaragoça â 18 de 1690*, Saragossa, en la Plaça de la Seo, 1690. I, a la inversa, les notícies europees vingudes amb els correus de Flandes i d'Itàlia a Saragossa eren reimpreses a Barcelona, per exemple*: Noticias generales de Europa, venidas à Zaragoza por el correo de Flandes Sabado à 23 de octubre, y reimpresas en Barcelona à 30 de dicho mes de 1688*, Barcelona, en casa Martin Gelabet, 1688.

[1162] Per a una selecció d'alguns lliuraments, irregulars i periòdics, vide *Y Dios apoyará al César. La Guerra de Sucesión en Aragón a través de las Relaciones de Sucesos (1706-1707) [folletos impresos por Francisco Revilla y Mendoza, Diego de la Vega y Rafael Figueró]*, edició crítica d'E. Benedicto Gimeno i J. Solís, Calamocha, 2006.

[1163] V. GRAULLERA SANZ, *Los notarios de Valencia y la Guerra de Sucesión*, València, 1987, p. 46. Pocs anys abans, el 1702 i el 1703, les gasetes holandeses rebudes al regne de València havien contribuït a animar els primers passos dels partidaris autòctons de l'arxiduc: C. PÉREZ APARICIO, "Los primeros pasos del austracismo en el País Valenciano (1700-1705)", dins *Actas de la IV Reunión Científica de la Asociación de Historia Moderna, Alicante, 27-30 de mayo de 1996*, vol. 2, E. Giménez López i A. Mestre Sanchís (coords.), "Disidencias y exilios en la España Moderna", Alacant, 1997, pp. 507-508.

rey nuestro señor, de la Imperial Ciudad de Zaragoça, y de la Santa Inquisicion"– va estampar la *Gaceta publicada en Zaragoza* que, juntament amb altres papers (relacions), arribava a les terres catalanes i a la seva capital.

Tota aquesta exportació i recepció de notícies, i de "propaganda" bèl·lica, des de Barcelona, ara com ara força mal coneguda, no s'interrompé fins a les acaballes de la Guerra de Successió, amb la rendició de la Ciutat Comtal al setembre de 1714. Fins i tot durant la fase culminant del setge de Barcelona, a l'agost d'aquell any, el duc de Berwick, comandant de les tropes borbòniques, hagué d'advertir en contra d'"algunos papeles perniciosos impressos" que s'enviaven més enllà dels baluards i apel·laven a la prossecució de la lluita contra els exèrcits de les Dues Corones, tal vegada pamflets i textos com les cartes d'Antoni Desvalls i de Vergós, un militar austriacista i marquès de Poal, però sens dubte també els darrers exemplars de la *Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona*[1164]. En efecte, els números d'aquesta gaseta impresa pels Figueró es distribuïen a les terres catalanes sota control borbònic: alguns dels seus lliuraments foren consumits per pagesos benestants de la Selva (els Regàs d'Arbúcies) i de la Garrotxa (els Soler de les Encies). La seva repercussió, però, no es limitava al mateix Principat, sinó que aquells "papers perniciosos" circulaven arreu d'Europa, on eren llegits per diplomàtics, per eclesiàstics i per comerciants a Roma, a La Haia i a Londres[1165].

8.4. La premsa sota Felip V: canvis i continuïtats

Amb la victòria militar de Felip V el 1714, el món editorial català va experimentar transformacions molt profundes que podríem esquematitzar de la següent manera: en primer lloc, els Figueró van perdre el monopoli sobre la premsa; paral·lelament, els antics càrrecs de tipògraf de la Ciutat de Barcelona i de la Generalitat van seguir la mateixa dissort que les institucions de la terra; i, en darrer lloc, dos anys més tard, el 1716, va imposar-se oficialment la unificació legislativa, el que hem denominat com la "Nova Planta de la impremta" en el capítol cinquè. El desenvolupament o l'aplicació progressiva de la legislació castellana en matèria d'impremtes en el transcurs de la

[1164] *Don Jacobo Fitz-James, duque de Fitz-James, de Berwick, de Liria, y de Xerica, par, y mariscal de Francia, Grande de España* (...) *Haviendo llegado a nuestra noticia* (...), s.l., s.n., [1714], text datat el 6 d'agost "en el campo delante Barcelona".
[1165] Vide el capítol 9 sobre la recepció i el consum de la premsa.

primera meitat del segle XVIII, ja ha estat analitzada per Jaume Moll i, especialment, per Javier Burgos; per la nostra part, hem examinat breument el sistema de les llicències d'impressió sobre la premsa. En canvi, en aquest darrer apartat, exposarem les variacions i les continuïtats en l'edició de la premsa catalana a través de les figures dels dos nous tipògrafs oficials a la Catalunya borbònica: Josep Texidó pare a Barcelona i Gabriel Brò a Girona. Els privilegis concedits a Texidó i a Brò per a la publicació de la premsa periòdica no tenien, jurídicament, la mateixa amplitud que el dels Figueró: el primer era impressor reial a Barcelona però no gaudia d'un privilegi per al conjunt català, mentre que el segon podia imprimir en exclusiva els papers oficials a la jurisdicció de Girona (llibres, gasetes, "y demás papeles"). Tot i així, Texidó va convertir-se en el tipògraf més important del Principat: al cap i a la fi, Barcelona era el primer centre editorial. Per contra, i malgrat gaudir d'un privilegi prou significatiu, Brò no va ser tan afortunat com Texidó, ni en la seva trajectòria vital ni en l'econòmica: la concessió règia no li fou respectada, ni per part dels altres professionals de l'imprès ni pel mateix municipi gironí, i va morir pobre o gairebé. El monopoli de la informació pública, sense els mitjans per a fer-lo complir d'una manera efectiva, no necessàriament havia de beneficiar el seu possessor.

Josep Texidó, impressor reial de la nova dinastia

Un mes abans de la presa de Barcelona per les tropes comandades pel duc de Berwick, la premsa austriacista sembla que ja havia desaparegut definitivament. El monopoli dels Figueró, la impremta dels quals fins i tot havia estat greument afectava pels bombardeigs[1166], havia arribat a la fi, però la interrupció de la informació periòdica i irregular només fou momentània: una setmana després de la rendició, pels volts del 19 de setembre de 1714, Josep Texidó ja imprimia a la mateixa ciutat, segons es desprèn d'una relació ("num. 2") amb aquesta data: *Relacion distincta de lo sucedido en la entrada de armas de su Mag. en Barcelona, desde 11 hasta 19 del corriente*[1167]. La periodicitat informativa no va tardar gaire més a reaparèixer amb normalitat: el 8 i el 14 de novembre d'aquell any va publicar dos lliuraments de la gaseta *Noticias de diferentes*

[1166] Com a conseqüència d'aquest episodi, els lliuraments de la *Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona* no van aparèixer entre el 9 de maig i fins al 7 de juny de 1714.
[1167] Palau 259210; Se'n conserva un exemplar a la Biblioteca Episcopal de Vic (Reg. 15936, dins la col·lecció factícia "Varis 211", 114). La seva numeració ("num. 2") indica que es tractava d'una publicació seriada i, sense dubte, Texidó començà a imprimir l'endemà mateix de la victòria borbònica.

partes venidas à Barcelona[1168]. Texidó, com a nou "impressor del rey" Felip V, estampava aquests i altres productes "con licencia y privilegio". El títol, atorgat en nom del rei pel mateix mariscal Berwick, li fou revalidat el 1715 pel príncep de T'Serclaes[1169], i una reial cèdula amb el seu nomenament li va ser expedida el 13 de març de 1716[1170]. Qui era, doncs, aquest professional de l'imprès?

Joseph Texidó[1171] pare era un tipògraf i, alhora, un llibreter barceloní. Com molts d'altres estampers coetanis, no provenia d'una família vinculada amb el món editorial: era el fill major d'un pagès i negociant de Gordi, i només un altre parent, el seu germà Pau († 1739), també exercia d'impressor[1172]. Almenys des de 1686, Josep treballava com a tipògraf a la capital catalana fins que, divuit anys més tard, el 26 de març de 1706, va ingressar a la Confraria dels Llibreters[1173]; d'ençà d'aleshores, i a diferència dels Figueró, va combinar legalment ambdós oficis. Des de 1690 vivia al carrer del Bou. Es casà dues vegades i un dels seus fills, Josep Texidó Puig († 1753), va prosseguir ambdues professions del pare, a la mort del qual, el 1735[1174], va succeir-lo com a impressor regi. El seu negoci s'ubicava "en lo carrer de Sant Domingo al Call", i la seva producció fou prou variada: d'entre les estampacions majors, on destaca la temàtica religiosa, recordem, a tall d'exemple, la *Medulla theologiae moralis, facili ac perspicua methodo resolvens casus conscientiae*, un tractat de teologia moral del jesuïta alemany Hermann Busenbaum de gran circulació. Texidó va estampar-lo *in-quarto* ("editio ultima recognita...", post. a 1714) i, a més de vendre'l "in domo sua", exhibia la taxació exigida per les lleis d'impremta castellanes[1175]. Un altre exponent de la producció de Texidó que també podem citar, el qual es dirigia específicament al mercat català, és la *Font mistica, y sagrada, del paradis de la Iglesia. Dividida en quatre parts: en que se explica ab claredat, y brevedat, tota la doctrina christiana, perque ab facilitat la pugan saber, y apendrer la gent mes vulgar, y necessitada* del predicador i missioner

[1168] Palau 193878 i BSDG, fons antic 34/516, respectivament.
[1169] Vide J. CARRERA i PUJAL, *La Barcelona del segle XVIII*, Barcelona, 1951, vol. II, p. 124.
[1170] ACA, Reial Audiència, *Diversorum*, reg. 214, 1735-1736, ff. 97v-99.
[1171] El seu cognom, com el dels Figueró i d'altres professionals, varia força segons les distintes fonts impreses i manuscrites: Texidó, Texidò, Teixidò, Texidor o, també, Texedor.
[1172] Sobre la família Texidó, vide J. BURGOS, *Imprenta y cultura del libro*... op. cit., p. 521 i arbre genealògic AG-15.
[1173] AHPB, Jeroni Brotons, *Manual*, 1706, lligall 10, f. 18r-v.
[1174] AHPB, J. Francisco Fontana, *Manual de Testaments*, 1707-1744, ff. 90v-93.
[1175] Emprem un dels exemplars conservats a la BSDG: 241/824. Ex-libris ms. "Palladii Germà" i diverses anotacions ms. i altres noms de lectors i/o possessors, 4º, [8 f.] + 648 pp. + [12 f. -2 índexs-]. Josep Texidó hi figura com a impressor reial ("Typ. Regius Barcin.") i, encara que les aprovacions i la taxa són de 1690 i 1692, respectivament, l'edició és posterior a 1714 (any de la concessió de la gràcia reial).

framenor Francesch Baucells (c. 1703 i una segona edició corregida i augmentada el 1711, estampada "à sa costa"). Les publicacions més breus o humils també foren prou abundants, sobretot després de 1714: sermons, goigs, villancets, edictes, cartes, relacions, i premsa periòdica. Abans del seu nomenament com a impressor reial a la Barcelona de Felip V, Josep Teixidó sembla que no havia manufacturat cap paper informatiu o, en tot cas, només en una quantitat molt reduïda de la qual no n'ha quedat constància. Fins llavors, gairebé podríem afirmar que s'havia "especialitzat" en literatura catòlica. Amb el nou càrrec, a més d'incorporar la impressió dels papers oficials i les obres que tractaven "matèries d'estat"[1176], també va iniciar la producció de premsa periòdica i ocasional, en bona part assumint l'antic paper informatiu i editorial dels Figueró (fins i tot va imprimir un pronòstic o almanac universal tan popular –i privatiu dels Figueró– com era el del "Gran Piscatore de Sarraval")[1177]. Aquesta gràcia del primer Borbó premiava la fidelitat demostrada pel llibreter durant la guerra i els sofriments viscuts (almenys així ho manifestava el mateix interessat en la sol·licitud del privilegi): fos com a conseqüència del monopoli editorial dels tipògrafs de Carles III o fos per convenciment polític o dinàstic, Texidó s'exilià temporalment de la Barcelona austriacista: no havia volgut prendre les armes contra Felip V i hagué d'abandonar forçosament la ciutat per Mallorca. El 1714, amb la nova dinastia, es convertí en el llibreter-tipògraf més important de Catalunya. Fou al seu taller on s'imprimí la Nova Planta.

Com a editor oficial de la premsa barcelonina, Texidó sènior va ocupar-se tant de la premsa ocasional com de la periòdica: des de la rendició de la ciutat el 1714 i fins a l'acabament de la Guerra de la Quàdruple Aliança el 1720, aquest llibreter-tipògraf va publicar una vintena de papers ocasionals (cartes i relacions). Només Bartholomé Giralt i Francisco Guasch van imprimir un parell d'estampacions volanderes a Barcelona. Ara

[1176] Durant el segle XVIII, la noció de "materias de estado" va anar-se ampliant: comprenia "essentiellement les questions de politique étrangère, mais finit par englober, en fait, tout ce qui touchait de près ou de loin à l'organisation et à l'administration du pays", P.-J. GUINARD, *La presse espagnole de 1737 à 1791. Formation et signification d'un genre*, París, 1973, p. 26.

[1177] P. ex., al número 1 de les *Noticias de diferentes partes, venidas á Barcelona en 30 de enero de 1717* es podia llegir el següent anunci: "Adviertese como en la misma imprenta se hallarâ el Gran Piscatore de Sarraval de Milan, al principio de la semana que viene". Els almanacs hispànics del "Gran Piscatore de Sarraval" (o Sarrabal) eren una adaptació dels almanacs italians del "Gran Pescatore di Chiaravalle", vide, entre d'altres, J. RUBIÓ, *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó*, Barcelona, 1993, p. 453, i *Populäre kalender im vorindustriellen Europa. Der «Hinkende Bote»/«Messager boiteux». Kulturwissenschaftliche analysen und bibliographisches repertorium. Ein handbuch*, S. Greilich i Y.-G. Mix (eds.), Berlín, 2006, pp. 270-271.

bé, el principal producte informatiu de Texidó va ser la premsa setmanal: les *Noticias de diferentes partes venidas à Barcelona* (1714-1719) i el *Diario y continuacion de las operaciones del exercito aleman contra los otomanos* (1716). Les *Noticias de diferentes partes*, publicades com a mínim d'ençà del 8 de novembre de 1714, era una gaseta que oferia principalment informacions estrangeres. Estampada en quart i amb una extensió d'un parell de fulls, els seus lliuraments anuals solien comprendre una cinquantena de números[1178]. Malgrat que entre 1720 i 1736 sembla que la publicació fou interrompuda (o no se'n conserven exemplars), Texidó fill va reprendre o prosseguir aquest títol fins a mitjan segle XVIII. Acostumava a aparèixer els divendres i, com Texidó sènior, el seu successor imprimia uns cinquanta números per any[1179]. Aquest mateix estamper i llibreter, el 1750, va iniciar la publicació de la *Gazeta de Barcelona*. Tot i el profund impacte econòmic, polític i social que va suposar la Guerra de Successió, la informació periòdica, a diferència del que succeí amb la Guerra dels Segadors, no va desaparèixer. Així, per exemple, les *Noticias de diferentes partes, venidas a Barcelona en 14 de noviembre de 1714* contenia informacions des del 18 de setembre i fins al 30 d'octubre emeses des de Viena, Varsòvia, Hamburg, Nàpols, Roma, Londres, Frankfurt, La Haia, París i Madrid. Gràcies a aquest lliurament[1180], totes aquelles persones que van llegir-lo s'assabentaren, a més de l'actualitat internacional, de l'entrada del duc de Berwick a Madrid, "à quien el rey le favoreció mucho, y está hospedado en las casas del señor veedor general don Juan Baptista Orri". El desig i el negoci de la informació no havien pas disminuït a la Barcelona de Felip V, com ho prova, també, la publicació del *Diario, y continuacion de las operaciones del exercito aleman, contra los otomanos* (amb variants en el títol)[1181], una gaseta setmanal que se centrava en la guerra austroturca de 1716 a 1718: durant el 1716 en van aparèixer mig centenar de números, amb notícies extretes de la "Gazeta de Genova " (núm. 39, 20-VIII-1716) o traduïdes de la "Gazeta de Olanda" (números 40 i 41, 8 i 15-IX-1716, respectivament i segons la datació holandesa). Aquest periòdic derivada de les *Noticias de diferentes partes*: en un mateix

[1178] El 1717 van publicar-se 47 números, des del 30 de gener i fins al 24 de desembre (BC, F. Bon., 826 a 873).
[1179] L'any 1739, per exemple, van aparèixer 52 números, des del 2 de gener i fins al 25 de desembre (UAB, Comunicació, Res R/151).
[1180] L'exemplar consultat (BSDG, fons antic 34/516) està parcialment mutilat en la part superior. Aquestes, i altres ciutats europees com Gènova, foren les capitals de la informació del periòdic de Texidó.
[1181] Per exemple, *Continuacion diaria de las noticias de Ungria, Norte, y otras partes, venidas à Barcelona en 7 de noviembre de 1716* (núm. 45); *Noticias de la rendicion de Temisvar, segun las de Lepsig, y Berlin, de Venecia, y otras partes, publicadas à Barcelona en 21 de noviembre de 1716* (núm. 47).

número, primer s'estampaven les informacions de la nova guerra "sagrada" i, tot seguit, les notícies de diferents indrets vingudes a la capital catalana.

Quines característiques tenia la "nova" premsa sota Felip V? Formalment, els instruments no havien canviat pas, ni tampoc la geografia de la informació havia sofert variacions significatives. Ara bé, i no és una revelació gaire sorprenent, els continguts d'aquesta premsa, d'aparició regular o ocasional, estaven al servei de la nova dinastia: així, per exemple, en el context de la Guerra de la Quàdruple Aliança (1718-1720), Texidó no sols va imprimir i reimprimir fullets de la campanya siciliana favorables a les armes espanyoles[1182], sinó també una *Relacion de la gloriosa defensa que la villa de Valls, y sus fieles, y valerosos vezinos hizieron el dia cinco del corriente mes de deziembre, 1719 en la inbasion, que intentò hazer el rebelde Carrasquet en dicha villa*. Els discursos potser eren més subtils en la premsa periòdica, destinada a un públic lletrat i centrada en la informació estrangera, però l'herència de la Guerra de Successió encara hi era ben perceptible: en el *Diario, y continuacion de las operaciones del exercito aleman, contra los otomanos*, per exemple, l'emperador Carles VI (l'antic pretendent al tron espanyol) hi era mencionat senzillament –i despectiva– com l'arxiduc[1183]. Però aquests papers eren simple "propaganda"? La resposta és negativa: malgrat que la persuasió –i la manipulació– política era una part fonamental de la premsa de l'època, aquesta no podia deixar de subministrar informació més o menys "verídica" per a satisfer al públic, ja que, en bona part, en depenia la pròpia supervivència econòmica. I, en algun cas, les reflexions ofertes podien ser prou elaborades, com comprovarem tot seguit a través d'una carta de l'any 1719.

El 1719, de la impremta barcelonina de l'estamper reial Josep Texidó, va eixir una *Carta, que un amich escriu a son corresponent, ab la qual lo desenganya de sas erradas ideas, sobre la situaciò actual de las cosas de Europa y en particular per lo que toca á Cathalunya* (4º, 8 p.)[1184]. En aquest fullet, un document publicístic i informatiu datat el primer de març de 1719, es discutia el tractat de la "Triple, ò Quatriple Aliança"

[1182] Per exemple, *Relacion veridica, del combate que el dia once de agosto de mil setecientos y diez y ocho, huvo entre la armada de España, y la de Inglaterra, en las costas orientales de Sicilia, y en el canal de Malta* (Barcelona, Joseph Texidò, 1718). Aquest fullet també va ser publicat a Cadis (Gerónymo de Peralta) i a Madrid (Juan de Ariztia).
[1183] Cf. D. GONZÁLEZ CRUZ, *Propaganda e información*... op. cit., p. 42.
[1184] Se'n conserven diversos exemplars a les biblioteques catalanes: BC, F. Bon. 9606; BSDG, fons antic, dins del ms. 140, núm. 19; UB, reserva, 07 B-45/3/22-2, 07 B-39/2/19-17, 07 Ms 1990-14 i 07 M-3219-8.

i el seu emissor declarava ésser un lector de "papers comuns, y corrents, impressos en las Corts de Paris, Londres, y altres, y de alguns privats manu escrits, de las gazetas, mercuris, y altres ordinaris avisos". L'objectiu era mantenir la fidelitat dels catalans envers el nou monarca i, alhora, també pretenia allunyar-los –o "desenganyar-los"– de qualsevol esperança austriacista[1185]. Segons aquest "amich", la Casa d'Àustria havia renunciat als drets al tron espanyol: "Merescut castich de la divina ma à nostra loca confiança, puix fou en nosaltres desmesurada, irregular, inconciderada, è injusta la passiò (sens distinguir motius) à un princep de aquella casa, y aixi ab rahò se ha desatès per nostre escarment, y cunfusiò, tot quant à son favor indiscreta, è incautament obrà aquest Principat"[1186]. L'emissor també exposava, entre d'altres aspectes, les raons que justificaven el rebuig de les propostes de pau per part de Felip V. Vertaderament, aquest discurs, elaborat oficiosament per les autoritats borbòniques[1187], estava prou ben construït. Contenia paral·lelismes amb la Guerra dels Segadors i l'ús de la llengua catalana no era pas secundari o anecdòtic: el fullet havia de respondre als manifestos i a les notícies de les potències aliades que circulaven per Catalunya durant el conflicte (les tropes franceses, sota el comandament de Berwick, fins i tot acabaren envaint el Principat el 1719). Per citar un sol exemple, a l'arxiu de la família Regàs es conserva una "Carta de Luis Quinse rey de Fransa al duch de Berbich responent à un paper de Phelip Q[uint]". Aquest document manuscrit (4 f.), sens dubte la còpia d'un imprès, era la resposta francesa a la *Déclaration de Sa Majesté Catholique* del 27 d'abril de 1719, un text elaborat pel bàndol espanyol i repartit entre les tropes de Lluís XV. El manuscrit, que rebé o copià aquesta família pagesa d'Arbúcies, és una bona traducció de l'original francès (París, 20 de maig) i conté les instruccions del monarca gal –sota la regència del duc d'Orléans– al comandant dels seus exèrcits, el duc de Berwick: la

[1185] Vide R. M. ALABRÚS, *Felip V*... op. cit., p. 345.

[1186] Citem a partir d'un exemplar conservat a la BSDG, dins d'un volum factici amb altres fullets sobre el conflicte i papers manuscrits de l'eclesiàstic i filòleg Antoni de Bastero i Lledó (1675-1737): ms. 140, núm. 19 (indexat com a "Carta sobre las cosas de Europa, y en particular de Catalunya"). A un dels cinc exemplars que pertanyen als fons de la UB (07 DG-B-39/2/19-17), també dins d'un conjunt factici, hi manquen 2 f. La carta en qüestió, traduïda al castellà, també va ser impresa a Madrid per Juan de Aritzia (o Ariztia).

[1187] La Reial Audiència va fer imprimir aquest "desengany" o peça de propaganda política en català a favor de Felip V, exhortant la nació catalana a servir fidelment a sa majestat: "Finalm[en]te para que la nueva guerra publicada por el gov[ier]no de Francia no alucinasse á muchos incautos fomentados de los que con ciega passion podrán persuadirles que por este medio havian de bolver al antiguo estado tuvo por bien que se imprimiese un desengaño con titulo de un Amigo á otro en el qual se manifestavan todos los motivos intrincecos, y ciertos de esta guerra y la suma importancia en que se interessava la misma nacion cathalana en sacrificarse al serv[ici]o de S. Mag.d y pelear por su justa causa pues tenia la mayor coyuntura en las manos para merezer de la propensa real clemencia de S. Mag.d la mayor gratitud, y remuneracion del merito que hizieren", ACA, Reial Audiència, *Consultas*, Registros, 128, f. 18v.

guerra no era en contra de Felip V, ni en contra de la nació espanyola, sinó contra les ambicions del seu ministre, el cardenal Giulio Alberoni. També s'afirmava que els escrits i les accions dels espanyols per a fer mudar la fidelitat de les tropes i dels vassalls del rei francès no tindrien sinó els efectes contraris (el ressò de la "conspiració de Cellamare")[1188]. Amb tot, la propaganda i la contrapropaganda, per hostil i intencionada que sigui, sempre acaba per oferir informacions sobre l'objecte dels seus atacs[1189].

Gabriel Brò, tipògraf i llibreter gironí

Josep Texidó pare, en definitiva, va tenir prou èxit: el títol d'impressor reial i el control editorial de la informació li van permetre assolir una posició preeminent dins del món de l'imprès català. D'aquest estatus va obtenir-ne avantatges econòmics considerables, incloent algunes exempcions[1190], a més de poder llegar el càrrec als seus descendents. Molt diferent va ser el destí de Gabriel Brò, tipògraf regi a la Girona

[1188] AMRL, lligall de cartes, s. XVII i XVIII (class. prov.). Un altre exemplar manuscrit, en castellà, es troba a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives (IUHJVV - Res C), 6 f. (portada ms. en català; antiga fol. ms. 71-75). L'original francès d'estampa era el següent: *Lettre du roy. Escrite à Mr. le marêchal duc de Berwick commandant en chef les armées de sa majesté en Espagne, au sujet d'un ecrit imprimé qui a pour titre Declaration de Sa Majesté Catholique, &c. datée du 27 avril 1719*, París, De l'Imprimerie Royale, 1719. El libel espanyol (la *Déclaration de Sa Majesté*...) va ser prohibit a París per un "arrest de la Cour de Parlement" del 22 de maig (chez la veuve de François Muguet, premier imprimeur du roy, & Louis Denis de la Tour libraire, 1719) i pels "parlements" provincials. Com a curiositat bibliogràfica, i prova d'una àmplia circulació, no podem deixar de mencionar que la carta reial del 20 de maig que hem comentat fou incorporada a l'*Histoire du cardinal Alberoni* de Jean Rousset de Missy, en una traducció italiana: *Istoria del cardinal' Alberoni. Dal giorno della sua nascita alla metà dell'anno 1720* (s.l., s.n., probablement, Amsterdam, per Ipigeo Lucas, 1720, vol. 2, "parte seconda", pp. 39-43); També la trobem dins *Le nouveau secrétaire de la cour, contenant une instruction pour se former dans le style épistolaire; le cérémonial des lettres & les regles de bienséances qu'il faut observer dans les lettres que l'on écrit* (...)*, nouvelle edition, augmentée considérablement*, Amsterdam, aux dépens de la Compagnie, 1773, pp. 523-527: de peça publicística es transformà, mig segle més tard, en model epistolar. Sobre l'opinió pública i la publicística en temps d'Alberoni, vide T. EGIDO LÓPEZ, *Opinión pública y oposición al poder en la España del siglo XVIII (1713-1759)*, pròleg d'A. de Béthencourt Massieu, Valladolid, 2002 [1971], pp. 131-143, R. M. ALABRÚS, *Felip V*... op. cit., pp. 317-351, així com les consideracions d'un dels seus coetanis, el marquès de San Felipe: V. BACALLAR y SANNA, *Comentarios de la guerra de España e historia de su rey Felipe V, el Animoso*, edició i estudi preliminar de C. Seco Serrano, Madrid, 1957 [1725], pp. 301-303; Sobre els "secretaris" i les pràctiques epistolars franceses, vide R. CHARTIER, "Los secretarios. Modelos y prácticas epistolares", dins id., *Libros, lecturas y lectores en la Edad Moderna*, versió espanyola de M. Armiño, Madrid, 1994, pp. 284-314.

[1189] Cf. L. DOMERGUE, "Propaganda y contrapropaganda en España durante la Revolución Francesa: 1789-1795", dins J.-R. Aymes (ed.), *España y la Revolución Francesa*, pròleg de J. Fontana, Barcelona, 1989, pp. 118-167.

[1190] Era un dels mestres exempts de pagament a la confraria, per exemple: AHCB, Gremis, Confraria de Sant Jeroni dels Llibreters, *Llibre de Consells*, 1731-1737, "Relacion personal que los consules del Gremio de Libreros, é Impresores han hecho insiguiendo la orden, y formulario embiado por el Ill[us]tre Ayuntamiento despatchado à 24 de noviembre de 1732". "Joseph Texedor", de 63 anys d'edat, estava exempt "por impressor del rey".

borbònica, i el dels seus successors. Tot i disposar del títol oficial d'impressor del rei que li autoritzava a estampar en exclusiva gasetes i altres papers, la concessió li fou permanentment contestada. La seva dissort, però, ens servirà per a mostrar les vicissituds de la gestió de les informació en un context molt distint al barceloní.

Gabriel Brò[1191] pare era natural de Rodez (sud de França) i, com els Texidó, va compaginar els oficis de llibreter i de tipògraf. Era fill de Jaume ("Jacques") Brò, carder, i de Francisca ("Françoise")[1192]. Abans d'emigrar a Catalunya, Brò, juntament amb el llibreter Jacques Brò (Jaume o *Jacobus* a les fonts catalanes)[1193], el seu germà menor, va treballar a Montauban[1194]. En aquesta ciutat, l'any 1689, el nostre "libraire" apareix com a testimoni de l'enllaç entre Raymond Bro i la vídua Gaillard. Aquest Raymond (1648-1723) també havia nascut a Rodez i era fill d'un "facturier" (indústria del drap), és a dir, d'un draper o d'un carder. Segurament, doncs, es tractava del germà gran de Gabriel i de Jaume. Almenys des de 1674 constatem la presència de Raymond a Montauban, després d'haver-se format com a aprenent a casa del tipògraf-llibreter de Tolosa Jean I Boude i, posteriorment, a Lió i a altres localitats. A Montauban, Raymond va acabar exercint d'"imprimeur & libraire de la ville et du college" i el seu negoci va ser prosseguit, a partir de 1710, pel seu nebot Antoine Bro (1670-1733), "imprimeur et libraire du roy"[1195]. És probable, per tant, que Gabriel Bro, com també un joveníssim Jaume (nascut c. 1680), treballés uns anys al taller familiar i tingués, així, un primer contacte amb l'art de la impremta i el comerç dels seus productes. Precisament

[1191] Sobre Gabriel Brò, vide E. MIRAMBELL, "La família Bro, d'impressors gironins", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXVII (1984), pp. 1-7 [249-255]; El mateix text també a id., *Història de la impremta*... op. cit., pp. 55-59; i R. EXPOSITO, "Informació i premsa en temps de guerra: Gabriel Bro (s. XVIII)", IV Congrés d'Història de Girona "Centenari del naixement de Santiago Sobrequés i Vidal" (Girona, novembre de 2011) (en premsa).

[1192] AHG, Andreu Ferrer, *Tercer liber testamentorum*, 13-XI-1743 (doc. parcialment mutilat).

[1193] Per exemple, AHG, Andreu Ferrer, *Manual*, 1713, "Jacobus Brô llibraterius Gerundae (...)".

[1194] Gràcies a la documentació conservada a l'ACA podem confirmar les sospites de Mirambell sobre el vincle familiar: Gabriel i Jaume Brò eren germans, ja que Jaume era l'oncle del fill de Gabriel, ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 22808.

[1195] Vide Ém. FORESTIÉ, *Histoire de l'imprimerie et de la librairie à Montauban. Bibliographie montalbanaise, avec reproductions de gravures sur bois ou sur cuivre*, Montauban, Imprimerie et lithographie Édouard Forestié, 1898, pp. 221-225. L'autor no disposava de més notícies sobre Gabriel i desconeixia que va marxar del regne de França (p. 222, en nota). Per la nostra part, no n'hem trobat més informació rellevant als Archives départementales de Tarn-et-Garonne (ADTG), on vam rebre l'amable ajuda d'Anne-Marie Arnaud-Ibres. Des de Rodez, la localitat de naixement, Pierre Lançon (de la Société des Lettres, Sciences et Arts de l'Aveyron) ens comunica que no té notícies sobre Gabriel i Jaume Bro, "mais sans doute –afirma– se sont-ils formés dans différents ateliers, au titre d'apprentis, puis de compagnons" a aquella localitat (podria ser el cas de Gabriel, però no el de Jaume, massa jove). La família Bro, segons ens informa Béatrice Olive, directora dels Archives départementales de l'Aveyron (ADA), "est bien attesté en Rouergue, cependant, il n'apparaît pas dans l'index de l'inventaire des archives communales anciennes de Rodez".

d'aquesta època es conserva un interessant manuscrit intitulat "Remarques concernant l'art de l'imprimerie, avec des plans de la pluspart des impositions". A continuació del títol, a dues tintes i imitant la lletra tipogràfica romana, hi trobem les inicials del probable autor, un tal "J.M.J.", i el següent peu d'impremta: "A Montauban. Par Bro imprimeur et libraire. 1699. Pour l'usage de Jacques Bro son frere"[1196]. Aquest tractat, amb anotacions manuscrites catalanes i franceses del Set-cents, hauria estat copiat per Raymond o per Gabriel Brò i destinat a l'ús del seu germà Jaume i se l'haurien endut amb ells al Principat. El llibre, que tot sembla apuntar que mai no fou estampat, demostra que aquests professionals de l'imprès tenien un interès pel seu art superior a la majoria dels seus companys francesos i catalans.

Per raons que són difícils de determinar, possiblement cercant obrir un negoci propi, Gabriel i Jaume Brò van abandonar el regne de França. Gabriel s'establí primer a Barcelona i, poc temps després, a Girona. A la primera ciutat va començar a imprimir-hi el 1699[1197], certament en un conjuntura no gaire favorable als súbdits de Lluís XIV: feia tan sols dos anys que la Ciutat Comtal havia estat assetjada i conquerida pels exèrcits francesos, durant la fase final de la Guerra dels Nou Anys, i l'hostilitat de la població catalana vers el regne veí i els seus habitants continuava ben viva. Com ha escrit Albert Garcia Espuche, "L'odi al francès (o al «gavatx», terme utilitzat sovint als documents notarials) havia de ser per força majoritari en els barcelonins, que mai en la seva història havien viscut un atac tan terrible"[1198]. Coneixedor o no d'aquest ambient, Gabriel va escollir Barcelona. Treballava al carrer de la Riera de Sant Joan i la seva producció es caracteritzà per les estampacions menors: goigs, devocionaris i romanços[1199]. Durant

[1196] Biblioteca del Monestir de Montserrat, ms. 1296. 220 x 170 mm, 128 p. + [7 f.]. Agraïm a Pep Vila que ens hagi posat sobre la pista d'aquest document. Vide P. VILA, "Una ortotipografia francesa de Jaume Bro, impressor occità del Setcents establert a Girona", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 52 (2011), pp. 1021-1026; i A. OLIVAR, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Montserrat. Primer suplement. Seguit d'una antologia de texts trets del fons manuscrit montserratí*, Barcelona, 1991, p. 41.

[1197] *Gozos de la virgen santa Gertrudis, por un devoto esclavo suyo,* en Barcelona, por Gabriel Bro, 1699, 43 cm, 1 f., conté una xilografia amb la imatge de santa Gertrudis.

[1198] A. GARCIA ESPUCHE, *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidiana (1652-1714)*, Vic, 2004, p. 185; Cf. J. ALBAREDA, "L'impacte de la guerra dels Nou Anys a Catalunya. L'ocupació francesa de 1697", *Afers*, vol. X, núm. 20 (1995), esp. pp. 45-46; i A. GARCIA ESPUCHE, *La ciutat del Born. Economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*, Barcelona, 2009, p. 92.

[1199] Del 1700 es conserven un parell de romanços d'Ignacio Álvarez de Toledo y Pellicer, marquès de Salmerón: *Afectos con que un moribundo reconviene al perdon a la piedad divina*; i *Haviendo entrado el marques de Salmeron à vér el bosque de Sarria, escriviò este romanze al pie de un arbol.Y le dedica al Serenissimo Señor Principe Darmestad*. El 1701 va estampar *Las grans virtuts, y moltas exelencias del umil, sencillo, y despreciat jument. Compost per lo expert Ennesel Lano eruditissim escudrinyador dels secretes mes naturals, y menescal major de la dilatadissima, y populosa provincia de Asinasia, y sos*

aquesta etapa també va col·laborar amb alguns mercaders de llibres[1200]. Ara bé, la seva presència a Barcelona no es va prolongar gaire. Segons Enric Mirambell, "Precisament per les dificultats que en la ciutat partidària de la causa de l'Arxiduc trobà Gabriel Bro, per la seva condició de francès, prengué la decisió de traslladar-se a Girona"[1201]. Efectivament, aquesta és la justificació que apareix en el privilegi d'impressor reial que li concedí el duc de Noailles després de la rendició de la ciutat el gener de 1711:

"Por quanto por parte de vos Gabriel Bro, de nacion franzes se me ha representado, que viviendo en la ciudad de Barzelona, con v[uest]ra familia, padecisteis de los reveldes, muchos travajos, y ultrages, desterrando os de la referida plaza por ser de nacion franzesa, leal y fiel vasallo mio, por lo que os fuisteis a vivir a la ciudad de Gerona, donde el marques de Brancás (...) os hizo gracia de mi impres[or] en atencion a lo mucho que aviais padecido, y en remuneracion de v[uest]ro celo y constante fidelidad; en diez de agosto del año pasado de mil setecientos y treze, la que antes os tenia concedida el duque de Noalles con prohibicion de que otra persona pudiese imprimir cosa que perteneziese à impresion r[ea]l con pena de mil florines oro, aplicado a mi real hazienda. Suplicandome os mandase despachar titulo de mi impresor de la expresada ciudad de Gerona, confirmando en todo y por todo los [mutilat] por el duque de Noalles, y marques de Brancás (...)"[1202]

Foren l'origen francès i la suposada i primerenca fidelitat a Felip d'Anjou els dos únics motius que expliquen la seva marxa de la capital catalana dos anys abans de la proclamació de l'arxiduc? La resposta probablement és negativa. No sembla que Bro fos un filipista de primera hora: a la darreria de 1705 o a l'inici de 1706, aquest mateix impressor havia estampat uns *Clamors de Barcelona al tyra govern de Velasco* (Girona, Gabriel Bro y Rafel Trellas llibrater)[1203], contra l'odiat virrei de Felip V[1204], així com altres textos de la causa austriacista com un *Pregon sonoro en que manda la majestad*

---

contorns (aquest romanç tindrà una llarga vida tipogràfica, essent imprès durant els dos segles següents: per exemple, Barcelona, estampa dels Hereus de la Viuda Pla, c. 1860; Reus, es ven a la Llibreria "La Fleca", c. 1920; vide A. COMAS, *Historia de la literatura catalana*, Barcelona, 1964, vol. IV, p. 711).

[1200] Per als llibreters Juan Casañas i Anton Moyà va imprimir el següent llibre en quart: *Norte de congregantes y reciente flor del ameno vergel de la mas pura y dolorida Senyora* (...), "recopilada de diversos autores por el R.P.F. Narcisso Galindo", 1700.

[1201] E. MIRAMBELL, *Història de la impremta*... op. cit., p. 55.

[1202] ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 22808, "Gabriel Bro [fill] impressor de la ciudad [de] Gerona contra Joseph Bro tambien impressor de Gerona" [1765], f. 152. L'aportació del privilegi reial del seu pare duu un segell de 1715. En un altre document (núm. 3), dins d'aquest mateix lligall, es menciona que la casa de Gabriel Brò major havia estat saquejada el 1705 i que l'impressor havia estat empresonat. De fet, quan la ciutat fou guanyada per a l'arxiduc, moltes residències "afectades" a França foren saquejades, tal com ho recullen diverses fonts de l'època, per exemple, BUB, ms. 1007, *Lumen Domus o Annals del convent de Santa Caterina de Barcelona*, 1701-1803, f. 191.

[1203] Es tracta d'una reimpressió gironina del títol publicat a Barcelona per Joan Jolis, estamper als Cotoners (BC, F. Bon. 5673 i F. Bon. 889 –amb diferències a la portada–). Segons Jordi Rubió, aquests *Clamors*, que imiten la forma d'un goig, literàriament no tenen valor i "semblen compostos per un primari", J. RUBIÓ, *Història de la literatura catalana*, traducció de B. Badia, Barcelona, 1986, vol. III, p. 200.

[1204] Vide J. ALBAREDA, *Els catalans i Felip V, de la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Barcelona, 1993, p. 140 et passim.

de nuestro catolico monarca Carlos Tercero al Duque de Anjou le restituya la Corona, pues sabe que no es suya (idem, 1705). Exceptuant els casos d'aquells individus més compromesos, el negoci editorial s'anteposava a les opcions polítiques o a la fidelitat dinàstica[1205]. Així doncs, i sense llevar importància a l'animadversió barcelonina envers els francesos, filipistes o no, una altra raó per deixar Barcelona que també s'hauria d'afegir o contemplar és la dura competència que Gabriel va haver d'afrontar per part dels altres mestres impressors i dels membres de la Confraria de Sant Jeroni dels Llibreters[1206]. Amb tot, és cert que les vicissituds que va patir durant la Guerra de Successió potser l'acabaren d'empènyer al bàndol borbònic: quan Girona fou guanyada per la causa de l'arxiduc, Gabriel va ser perseguit pels austriacistes més fervorosos, va sofrir el saqueig de la seva casa, la pena de presó (va aconseguir-ne escapar pels teulats de la ciutat), i el maltractament de la seva esposa i filles[1207]. El seu trasllat a Girona, però, va ser prou fructífer tipogràficament: a l'estiu del 1703 va associar-se amb el mencionat llibreter gironí Rafel Trellas i, malgrat que la companyia només va durar quatre anys a causa de la mort del segon[1208], d'aquesta concòrdia en sorgí la manufactura de diverses peces: goigs dels bisbats gironí i vigatà; processos o litigis; les dues peces publicístiques més amunt esmentades; la impressió d'un volum de *Sermones varios, morales y panegiricos* del framenor Alexo Bonet (1705), de la qual n'existeix una emissió "a costa de Miguél Bonét"; etcètera. A més a més, Girona va convertir-se en la ciutat en la qual Bro va establir definitivament el seu negoci d'impremta i de

[1205] Com en el cas holandès dels segles XVI i XVII estudiat per Craig E. Harline: "Even the most ideologically motivated printers, who published risky material to help a cause, had to make a living from their labors", C. E. HARLINE, *Pamphlets, printing and political culture in the early Dutch Republic*, Dordrecht, 1987, p. 91. O la trajectòria de Christophe Plantin: editor de la *Bíblia Poliglota* a Anvers i amb una bona relació amb la Cort hispànica, també tingué un obrador calvinista a Vianen i fou tipògraf dels Estats Generals i de Guillem d'Orange, L. VOET, "Felipe II, Guillermo de Orange y el tipógrafo Cristóbal Plantino", dins A. ALVAR EZQUERRA (coord.) *Imágenes históricas de Felipe II*, [Madrid], 2000, pp. 43-58.

[1206] I potser també a pressions d'altre tipus: l'any 1701 es negà a donar suport a una súplica, promoguda per Rafael Figueró major i menor i dirigida al Consell de Cent, perquè Joan Pau Martí fos inhabilitat com a impressor oficial de la Ciutat, AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1700-1701, ff. 126v-127.

[1207] AHG, Joan Silvestre, *Manual*, 1712-1713, ff. 181-182v.

[1208] E. MIRAMBELL, *Història de la impremta*... op. cit., pp. 55-56. Amb Trellas es va comprometre a traslladar el seu obrador a Girona i, com mostren els peus d'impremta, sembla que ja hi treballava el 1704: d'aquest any han sobreviscut quatre goigs catalans, un panegíric llatí i un procés en aquesta mateixa llengua. L'any anterior, a la mateixa ciutat, el tipògraf francès va adquirir alguns mobles i utensilis de cuina (banquetes, clemàstecs, etc.) a la vídua de l'estamper Jerònim Palol fill, AHG, Joan Silvestre, *Llibre d'encants*, notaria 1, 1119, doc. 102, 4-IX-1703. Ara bé, en una certificació que redactà el mateix notari Silvestre es va fer constar –interessadament, per descomptat– que Gabriel i la seva família residien a Barcelona, ciutat de la qual foren expulsats amb l'entrada de l'arxiduc Carles d'Àustria el 1705, AHG, Joan Silvestre, *Manual*, 1712-1713, f. 181v.

llibreria[1209], treballant primer a la plaça de Sant Pere i, més endavant, al carrer de les Ballesteries.

El gener de 1711, Girona va ser ocupada pels exèrcits borbònics. El comandant d'aquests tropes, Adrien Maurice de Noailles, el tercer duc d'aquest títol, va concedir a Gabriel Brò sènior el privilegi d'impressor reial a la ciutat, una gràcia hereditària que va ser-li confirmada pel marquès de Brancas a l'agost del 1713[1210]. Aquest privilegi de Felip V resultava molt ampli i atractiu, almenys sobre el paper, ja que el tipògraf regi tenia reservada la publicació d'una gran varietat de productes oficials a la vegueria de Girona i a l'Empordà. Cap altre professional de l'imprès no podia publicar els següents papers:

"Decretos, passaportes, gazetas, papeles de estado politico, papeles de ordenes, billetes de los decretos del general de la bolla, de la paja, leña, sal, tabaco, alojamientos, hospital del rey y ciudad, otros papeles misivos por la vegaria, ni fuera della, libros que tratan del rey nuestro señor, y otro qualquier papel que sirve por quenta de su mag[esta]d y haziendo el contrario se les executen con las penas de mil florines que su mag[esta]d señala en mi privilegio"[1211]

També li corresponia, com a Texidó, l'estampació d'un pronòstic o almanac universal[1212]. Brò, per tant, era el beneficiari d'un vast monopoli sobre la informació pública (gasetes i relacions, bàsicament), papers oficials, i treballs de "remenderia" a les terres gironines. Jurídicament, el privilegi el convertia en el tipògraf més important de la seva ciutat i, d'entrada, en podria obtenir uns ingressos econòmics regulars. La realitat, però, va ser molt diferent: el privilegi li va ser contestat de manera reiterada, i no només pels companys d'ofici gironins, sinó també pel mateix ajuntament i, fins i tot, pels tipògrafs de Barcelona.

[1209] Al cadastre de 1715 hi figura com a llibreter i estamper que vivia a les Ballesteries: AMGi, *Llibres del cadastre*, lligall núm. 1 (1715-1716), 1715, 49. En canvi, el seu germà Jaume hi constava únicament com a llibreter, també al mateix carrer.

[1210] Una còpia de la cèdula reial a AHG, Andreu Ferrer, *llibre*, 1726. Vide la transcripció a E. MIRAMBELL, *Història de la impremta*... op. cit., pp. 104-105.

[1211] AHG, Andreu Ferrer, *llibre*, 1718.

[1212] No han sobreviscut gaires estampacions d'aquesta naturalesa, tan populars com de fràgil conservació. De 1741 coneixem una impressió a càrrec del seu fill, Gabriel Bro menor: *Alman*[*ak,*] *pronostico univer*[*sal*] [*para el*] *año del Señor de 174*[*1*]. *Las fiestas, que son de* [*precepto*] *ván con este señal, + las que pueden* [*trabajar*?] *oyendo missa, con este + y los feriados de la Real Audiencia, con este *. Por el Gran Piscator de Salamanca. El Dr. don Diego de Torres, del gremio, y claustro de la Universidad de Salamanca, y su cathedratico de Mathematicas &c.* Con licencia, y privilegio real. Gerona: por Gabriel Bro impressor. Un exemplar a la BC, Marès I 815. La portada del document consultat es troba parcialment mutilada (Reg. 479.296, sig. Mar. 106/18-4º).

En efecte, Gabriel Brò era un estamper de condició modesta i, en els anys següents, va haver de dirigir-se a les autoritats per l'incompliment de la gràcia reial, ja que "no ha faltado quien ha imprimido algunas cosas tocantes à su privilegio efectando ignorancia que no sabia si eran cosas prohibidas y al impressor real reservadas"[1213]. L'aportació de la còpia del seu privilegi mitjançant autenticació notarial i l'apel·lació a la Reial Audiència, amb sentències favorables a les seves demandes, però, no van impedir que el monopoli li continués essent vulnerat. Així, per exemple, en un memorial dirigit al rei, Brò va acusar el Comú de la ciutat "de hacer imprimir los papeles que se le ofrecen por otros impressores". Aquesta circumstància va ser negada pels representants de l'ajuntament davant del fiscal civil de la Reial Audiència com un "manifesto engaño", i "para nuestra justificacion havemos llamado al mismo Bró, y hecho el justo cargo, el qual nos ha dado por nuestro descargo el testimonio autentico que incluimos en esta [carta]". Brò, pressionat per l'ajuntament, hagué de retractar-se: en el seu memorial, segons interpretaven o precisaven els oficials gironins, aquest impressor no havia acusat al Comú, sinó a "algunos particulares" de la ciutat; "lo que no nos toca á nosotros", concloïa la justificació oficial datada el 16 de maig de 1720[1214]. El testimoni o jurament de Brò, registrat al *Manual d'acords*, probablement va ser dictat pels mateixos representants gironins: "los d[ic]hos s[eño]rs jurados y ayuntamiento, que es oy de la misma ciudad, me han hecho siempre imprimir todos los papeles, que se han ofrecido imprimir por cosas del Comun de la misma esta ciudad, sin que en todo el d[ic]ho tiempo hayan hecho imprimirles â otro impressor algun ô algunos de d[ic]hos papeles"[1215]. Brò, doncs, no va tenir gaire fortuna amb les seves reivindicacions, com tampoc els seus descendents: Gabriel Brò fill va denunciar el també tipògraf Josep Bró (el seu cosí, fill de Jaume) perquè respectés el privilegi d'imprimir gasetes, papers oficials i altres documents concedits al seu progenitor[1216]. Josep Bró també va ser nomenat tipògraf regi, exercint com a tal d'ençà del 14 de març de 1752[1217]. Ell seria

[1213] AHG, Andreu Ferrer, *llibre*, 1718.
[1214] AMGi, *Manual d'acords*, 1720, f. 171r-v.
[1215] AMGi, *Manual d'acords*, 1720, ff. 173v-174. Brò creia recordar que el seu privilegi d'impressor reial, convenientment notificat als representants gironins, datava de 1717; en realitat, i com ja hem vist, li havia estat concedit uns anys abans.
[1216] ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 22808.
[1217] ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 22808, "Relacio de presentacio de un privilegi de impressor real intimat á instacia de Joseph Bro llibrater de Girona (...)" (doc. 3, 1755). En aquest any, per exemple, va imprimir una *Copia del real decreto. El clero de mis reynos recomendado de mi amado hermano, el Infante Cardenal,* (...), Gerona, por Joseph Brò impressor, y librero, en la Plaza del Vino [1751], text datat a Aranjuez el 15-VI-1751 (un exemplar conservat a la Biblioteca Marià Vayreda d'Olot, R. 7236,

l'impressor de la *Gazeta de Gerona* el 1787[1218]. Per contra, Gabriel Brò menor no va poder continuar amb l'ofici del pare per ésser "pobre de solemnidad", tot i el seus intents de recuperar la gràcia reial a la Reial Audiència durant la dècada de 1760.

En síntesi, el monopoli de la informació pública (la premsa) i de la informació oficial (un ampli ventall de documents de les autoritats), garantit pel privilegi de sa majestat, era una gràcia molt cobejada: no només pel prestigi del títol –una font d'atracció d'altres encàrrecs–, sinó també pels guanys econòmics que, de manera regular, se'n podien derivar. I així fou fins a la fi de l'antic règim tipogràfic, durant el primer terç del segle XIX. Aquest interès pel càrrec d'impressor reial el podem comprovar, per exemple, mitjançant una certificació dirigida a l'ajuntament de Girona i que es pot datar a l'any 1799. En aquest document es lloen les virtuts, personals i professionals, del darrer representant –indirecte– de la dinastia dels Bro, Fermí Nicolau, i es destaquen els avantatges per al públic de comptar amb més d'un tipògraf del rei:

"Certifico que Fermin Nicolau ympresor vec[in]o de esta ciu[da]d y encargado de la ymprenta r[ea]l de Maria Bro y Nicolau su hermano es sugeto de buena vida fama, y costumbres, y por tal publicamente tenido, y reputado: Que des de que murió su cuñado J[ose]ph Brò ympressor r[ea]l ha servido al d[ic]ho mui ill[ustr]e ayun[tamien]to en todo lo que se le ha ofrecido de su oficio de ympresor; Que desde que está encargado de d[ic]ha ymprenta r[ea]l no solo ha reimprimido las gazetas de cuio beneficio quedava el publico privado por haver suspendido su reimpresión el otro ympresor r[ea]l Vizente Oliva sin embargo de hacerlas pagar à maior precio: sino que las r[ea]les cedulas y demas ordenes que deben comunicarse à los pueblos las reimprime à dos dineros menos cada pliego de lo que hacia pagàr Oliva quando era unico ympresor r[ea]l en esta ciu[da]d, de lo que se sigue un considerable beneficio à d[ic]hos pueblos; [~~lo que~~] y manifiesta la grande utilidad que resulta al publico de que sean dos los ympresores r[ea]les pues con la natural emulacion queda el publico mas bien servido y à precios mas comodos"[1219]

---

dins la col·lecció factícia *Alleg. iuris, t. 17*, núm. 42, amb anotacions ms. "Al bayle ô regidor" [d'Olot], i indicacions ms. del subdelegat apostòlic, Thomàs Llaudes y Benages, amb data del 7-VII-1751, Girona).

[1218] La data de l'inici de la publicació és indicada per Josep Pella i Forgas: J. PELLA y FORGAS, "Periodisme..." op. cit., p. 160; També per E. C. GIRBAL, "El periodismo en Gerona. Notas histórico-bibliográficas", *Revista de Gerona*, 18 (1894), p. 225. Sobre aquesta gaseta, vide Ll. ROURA, "«L'espasa i el llibre». Premsa i Il·lustració a Girona en el marc de la guerra contra la França de la Revolució", *Manuscrits*, 20 (2002), pp. 190-192.

[1219] AMGi, Gremis, lligall 5, llibreters i impressors, s. XVIII-XIX. Vicente Oliva, "impresor de su real magestad", va regentar el negoci familiar (llibreria i impremta) almenys des de 1794 i fins a 1818 (morí el 1822). Fermí Nicolau era l'administrador, primer, i continuador, després, de la impremta dels Brò, actiu a Girona des de 1795 (imprimia el *Correo de Gerona* al taller de la viuda Brò) i fins a 1822. Sobre Nicolau, vide E. MIRAMBELL, *Història de la impremta*... op. cit., pp. 67-69, i J. ANTÓN PELAYO, *La herencia cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Girona (1747-1807)*, pròleg de R. Chartier, Bellaterra, 1998, pp. 81-95.

Amb tot, Gabriel Brò sènior, i encara menys el seu fill, mai no va disposar dels recursos necessaris per a fer executar el seu privilegi de manera que els rivals comercials quedessin exclosos del mercat de la informació pública. La seva riquesa personal tot just li valia per alimentar una "muy pobre y crecida familia", no tenia "otro arbitrio", i en el setge de Barcelona "las bombas le arruynaron una casa que tenia para acomodar sus hijas"[1220]. La comparació amb els Figueró o amb els Texidó és innecessària. Tot plegat es reflectí en la publicació de la premsa: malgrat el privilegi, i a diferència de l'altra branca dels Bro en anys posteriors, mai no va imprimir cap periòdic. Sols va estampar alguns fullets ocasionals: s'han conservat un parell de publicacions sobre el setge de Barcelona (1714) i una relació de festes sobre les celebracions gironines per la proclamació de Lluís I (1724)[1221], o sigui, un encàrrec oficial. Això no obstant, va ser un professional de l'imprès prou inquiet o amb una certa iniciativa com ho evidencia, si més no, que a la Girona de l'any 1714 publiqués una raríssima comèdia satírica intitulada *La populace émeüe*, de Mathieu Rieusset[1222].

8.5. Un balanç (provisional) d'una època

En conclusió, el mig segle que transcorre entre 1670 i 1720 va ser decisiu per a la premsa catalana i, també, per a un món editorial molt renovat en els cognoms dels seus impressors i llibreters. Aquest període, com hem exposat, no només va contemplar la recuperació i el creixement de les publicacions periòdiques, sinó també un major control de la informació pública (premsa, però també papers oficials) a través de la implantació del sistema de privilegis reials. Aquest mena de monopoli informatiu, de reminiscència francesa, va arribar a la seva culminació el 1706, amb el nomenament dels Figueró com a tipògrafs reials de l'arxiduc. Amb el triomf de Felip V, el nou monarca va emprar la concessió de privilegis editorials per a recompensar aquells professionals de l'imprès

[1220] AHG, Andreu Ferrer, *llibre*, 1718.

[1221] Sobre les dues relacions del setge de Barcelona, vide n. 1139; *Relacion de las singulares publicas festividades, y regozijos, con que manifesto su reverente fiel afecto la ciudad de Gerona en la proclamacion del rey nuestro señor don Luis primero (que Dios guarde) y levantamiento del pendon en su real nombre, hecho en 26 de marzo 1724*, Con licencia, Gerona, por Gabriel Brò Impressor del Rey N. Señor, [1724], 4º, [2], 14 p. L'autor anònim d'aquesta relació de festes va pouar de fonts oficials per construir la narració de les celebracions i, alhora, afalagar un dels seus principals protagonistes, el baró d'Huart, "governador militar y politico de estat ciudad y comandante general de su partido y del Ampurdan". Entre la documentació municipal hi consta la descripció del *Te Deum* i els tres dies de lluminàries "por la gloriosa elevacion al real trono de la monarquia de España" de Lluís I, així com la correspondència reial i oficial: AMGi, *Manual d'acords*, 1724, ff. 29v-36v.

[1222] *La populace émeüe. Comédie*, par le sieur Mathieu Rieusset, Gironne, Gabriel Bro [1714]. Comèdia en quatre actes i en vers; 8º, [3 f.] + 150 p. Un exemplar conservat a la BNF (Richelieu, 8- RF- 13042).

que li havien estat fidels. En conseqüència, no va atorgar el monopoli de les notícies a un sol tipògraf per al conjunt català. Ara bé, la unificació i centralització editorial borbònica –com també la política– ja estava en marxa, gràcies a la implantació de les lleis d'impremta castellanes a l'antiga Corona d'Aragó. Alguns canvis (com en les llicències d'impressió) encara tardarien alguns anys a aplicar-se o a notar-se en el món de l'edició catalana, mentre que els efectes d'altres foren prou immediats (com el privilegi sobre els llibres de la "comuna enseñanza" concedit a la Universitat de Cervera el 1718)[1223]. La premsa posterior a 1714, tal com hem pogut observar fins al conflicte de la Quàdruple Aliança, no diferia formalment de l'anterior, i els lliuraments ocasionals i periòdics van continuar publicant-se a Barcelona. La principal transformació havia estat la subordinació de la "nova" premsa (els continguts) a la nova dinastia, així com la desaparició de les institucions de la terra, emissores d'informació: fins llavors, el Consell de Cent i la Diputació del General havien fet estampar, per mitjà dels seus tipògrafs oficials, algunes de les cartes intercanviades amb el sobirà del moment, les missives dels representants catalans, relacions, entre d'altres materials oferts a la llum pública. L'edició pròpia de la premsa i de la informació, amb una tradició secular, va finalitzar amb la "Nova Planta de la impremta".

Amb les afirmacions anteriors, però, no voldríem pas negar que la premsa i el "periodisme" del Segle de les Llums català corresponen, també, a una etapa fascinant de la nostra història que requereix una atenció particular: l'aparició de reedicions o d'adaptacions barcelonines dels periòdics madrilenys, com ara *El duende especulativo sobre la vida civil en Madrid* (1761) o *El caxon de sastre cathalan* (Barcelona i, en forma de col·lecció, a Figueres, 1761); la publicació del primer títol català amb una periodicitat diària, el *Diario curioso, historico, erudito, comecial, publico, y economico* (1762) de Pedro Ángel de Tarazona; el desenvolupament d'instruments tècnics o especialitzats (revistes mèdiques i periòdics militars); el sistema de subscripcions i les variacions dels preus; els periòdics catalans impresos fora de Barcelona (Girona, Figueres); etcètera[1224]. Sense oblidar, tampoc, l'evolució de la premsa ocasional i el

[1223] Sobre aquest tema, vide J. BURGOS, "Privilegios de imprenta...." op. cit., pp. 257-298.

[1224] Vide, entre d'altres, J. PELLA y FORGAS, "Periodisme..." op. cit., pp. 61-66 i pp. 152-153; J. CARRERA i PUJAL, *La Barcelona*... op. cit., pp. 130-138; J. TORRENT i R. TASSIS, *Història de la premsa catalana*, Barcelona, 1966, vol. I, pp. 29-34; P.-J. GUINARD, *La presse espagnole*... op. cit., pp. 209-215; J. CREXELL, "«Diario de Barcelona»: un origen controvertit", *Revista de Catalunya*, 69 (1992), pp. 21-35; J. GUILLAMET, *Els orígens*... op. cit., pp. 38-85; Ll. ROURE, "«L'espasa i el llibre»..." op. cit., pp. 187-196.

públic(s) consumidor. El panorama, malgrat l'opinió de l'hispanista Paul-Jacques Guinard, no és magre.

9. NIVELLS D'ALFABETITZACIÓ I PRÀCTIQUES CULTURALS A LA CATALUNYA MODERNA

El 1626, un jove assaonador barceloní anomenat Miquel Parets va traduir i copiar tres avisos impresos sobre la solemne entrada pública de Felip IV a la Ciutat Comtal escrits pel clergue Pablo (o Pau) Clascar del Valles (o Vallès). En aquesta mateixa data, el jurista Jeroni Pujades també va llegir almenys set fullets –incloent un dels avisos, en castellà, del citat Clascar– sobre l'actualitat del moment: l'entrada del rei a les ciutats de Saragossa i Barcelona i les festes que s'hi celebraren, una terrible inundació a Andalusia, entre d'altres temes. Un any més tard, un pagès de la Catalunya Vella, anomenat Roch Soler, s'assabentava "de lo que ha sucedido en Alemaña, Ungria, Flandes, Italia, y otras partes, desde 20 del mes octubre, hasta 26 de noviembre deste presente año 1626 por avisos de Roma, & c". Es tractava de tres consumidors de la premsa catalana, dos dels quals (l'artesà i l'advocat) sabien llegir i escriure perfectament, mentre que el tercer, el pagès oriünd de la Garrotxa, manejava la ploma amb una mica de dificultat. En els capítols desè i onzè ens centrarem en aquests i altres consumidors (lectors i, també, oïdors) dels productes informatius manufacturats a les impremtes catalanes. Però, prèviament, en aquestes pàgines, tractarem un tema concomitant com és el de l'alfabetització o, amb més propietat, els "nivells d'alfabetització" a la Catalunya urbana i rural de l'època moderna: qui podia accedir als continguts de la premsa sense intermediaris? O sigui, com van aprendre a llegir els consumidors i les consumidores de noves, com ara els tres individus esmentats? Parets, abans dels setze anys, "ja sabia de llegir i escriure, sense que puguem dir com ni quan en va aprendre"[1225]. De Pujades, que fou doctor en ambdós drets, només en coneixem els estudis superiors a la Universitat de Lleida, entre els 17 i els 23 anys d'edat[1226]. I ho desconeixem gairebé tot sobre Soler: no sabem si va formar-se en alguna escola de la zona o, a la llar, gràcies a algun parent eclesiàstic o curial. Però deixant de banda aquestes llacunes puntuals, que amb les fonts històriques disponibles ara com ara no

[1225] J. S. AMELANG, "L'autor: biografia i contextos" [trad. de X. Torres], estudi introductori a Miquel Parets, *Crònica. Llibre I/1*, a cura de M. Rosa Margalef, Barcelona, 2011, vol. I, p. 11.
[1226] J. PUJADES, *Crónica universal del Principado de Cataluña, escrita á principios del siglo XVII por Gerónimo Pujades, doctor en derechos, natural de Barcelona, y catedrático de su Universidad Literaria. Segunda parte que el autor dejó inédita, y se publica con real licencia*, Barcelona, imprenta de José Torner, 1829, t. V, llibre IX, cap. XIII, p. 349.

podem resoldre, el que pretenem és examinar els nivells d'alfabetització i el contacte o la familiaritat amb el món de l'imprès a la Catalunya (i a l'Espanya) moderna.

Certament, aquests dos aspectes són fonamentals per aproximar-nos als lectors i a les lectores, reals i potencials, de les relacions, de les cartes o de les gasetes impreses i manuscrites. Però, tal com veurem més extensament en els propers capítols, l'analfabetisme no era una barrera infranquejable per al consum de la premsa gràcies a la lectura en veu alta per a un grup d'oïdors, bé fossin familiars del "narrador", bé fossin desconeguts, a través d'un acte de comunicació que es podia realitzar tant en la intimitat de la llar com en algun carrer concorregut o en alguna plaça pública. Amb tot, les evidències de la recepció oral, majoritàriament indirectes, no són abundants.

I una darrera consideració abans d'iniciar el capítol. Aquesta primera aproximació als nivells d'alfabetització, i a les pràctiques culturals vinculades, haurà d'ésser forçosament breu. Per dos de motius: no només per la falta d'estudis sinó també –i fonamentalment– perquè aquest tema (o temes) no és l'objecte principal de la nostra investigació. Seria més propi d'una altra tesi doctoral. Ara bé, més endavant esperem poder oferir algunes contribucions en forma d'articles. En qualsevol cas, creiem que l'espai que hi dediquem és suficient per mostrar que el creixement de la premsa catalana, no regular i periòdica, amb tiratges que oscil·laven entre el miler i el miler i mig d'exemplars per fullet o títol d'aparició ocasional, no es pot explicar només a partir de l'exportació al mercat hispànic. Cal considerar l'augment del públic (o públics) consumidor, oient i, sobretot, lector. Si bé és molt difícil avaluar (quantificar) aquest augment, veurem una sèrie d'indicis que apunten –almenys de manera provisional– vers aquesta direcció.

9.1. Alfabetització i familiaritat amb el món de l'imprès a la Catalunya moderna: la historiografia

En les darreres tres dècades, els estudis sobre l'alfabetització, és a dir, de la història de la lectura i de l'escriptura com a pràctiques socioculturals, han avançat de manera significativa a Catalunya i a Espanya. Tanmateix, encara falten investigacions i no es poden anunciar conclusions generals o traçar l'evolució no lineal (amb progressions i regressions) dels processos d'alfabetització als distints territoris en el

transcurs del temps. La recerca, certament, no és fàcil. Cal molta prudència a l'hora d'aproximar-se al concepte d'alfabetització i en el tractament o maneig de les xifres. Amb paraules d'un especialista com Antonio Viñao Frago, "Cuando se dice que los porcentajes de alfabetización o analfabetismo de un determinado país alcanzan tal o cual cifra, esta cifra coloca, de modo automático, a los analfabetos en un lado y a los alfabetizados en el otro. Establece una tajante línea divisoria que no refleja la complejidad social del fenómeno"[1227]. En efecte, a l'època moderna existiren distints "nivells d'alfabetització": des d'uns sectors de la població perfectament alfabetitzats o molt versats en les pràctiques de lectoescriptura (per exemple, els notaris, la professió dels quals així ho requeria), fins a aquells individus semialfabetitzats, o sigui, les persones que sabien llegir però no pas escriure, o bé que només podien llegir un tipus de caràcters o certs textos breus memoritzats i/o combinats amb imatges.

Però quins mètodes han emprat els historiadors i les historiadores per a determinar els nivells d'alfabetització a l'època moderna? Per als períodes precensals[1228], l'indicador general que ha permès oferir unes estadístiques sobre la població alfabetitzada ha estat la quantificació de la capacitat de signar. Tanmateix, els estudiosos no es posen d'acord sobre l'equivalència entre saber signar i saber escriure i llegir, malgrat que, en general, reconeixen la utilitat de les estadístiques generades a partir de l'estudi de les signatures autògrafes contingudes en els registres episcopals, notarials, inquisitorials i d'altra mena (fonts seriades i homogènies)[1229]. "We do not

[1227] A. VIÑAO, "Alfabetización y primeras letras (siglos XVI-XVII)", dins A. Castillo (comp.), *Escribir y leer en el siglo de Cervantes*, pròleg d'A. Petrucci, Barcelona, 1999, pp. 39-84.

[1228] La primera enquesta oficial sobre alfabetització a Espanya data de 1835; sobre aquesta qüestió, vide J.-L. GUEREÑA i A. VIÑAO, *Estadística escolar, proceso de escolarización y sistema educativo nacional en España (1750-1850)*, Barcelona, 1996, pp. 114-149.

[1229] Vide, entre d'altres, R. S. SCHOFIELD, "The measurement of literacy in pre-industrial England", dins J. Goody (ed.), *Literacy in traditional societies*, Cambridge, 1968, p. 319; L. STONE, "Literacy and education in England, 1640-1900", *Past & Present*, 42 (1969), pp. 98-99; F. FURET i J. OZOUF (dirs.), *Lire et écrire. L'alphabétisation des français de Calvin à Jules Ferry*, París, 1977, vol. I, pp. 19-28; D. CRESSY, "Levels of illiteracy in England, 1500-1730", *The historical journal*, 20, 1 (1977), pp. 1-3; Id., "The measurement of literacy", dins id., *Literacy and the social order. Reading and writing in Tudor and Stuart England*, Cambridge, 1981, pp. 42-61; M. SPUFFORD, *Small books and pleasant histories. Popular fiction and its readership in seventeenth century England*, Cambridge, 1985 [1981], p. 22; D. MARCHESINI, "La fatica di scrivere. Alfabetismo e sottoscrizioni matrimoniali in Emilia tra Sette e Ottocento", dins *Il catechismo e la grammatica*, a cura de G.P. Brizzi, Bolonya, 1985, vol. I "Istruzione e controllo sociale nell'area emiliana e romagnola nel '700", pp. 165-169; R. CHARTIER, "Las prácticas de lo escrito", dins Ph. Ariès i G. Duby (dirs.), *Historia de la vida privada*, trad. de M. Concepción Martín, Madrid, 1989 [1985], p. 114; K. THOMAS, "The meaning of literacy in Early Modern England", dins G. Baumman (ed.), *The written word. Literacy in transition*, Oxford - Nova York, 1986, p. 103; J. CERDÁ DÍAZ, *Libros y lectura en la Lorca del siglo XVII,* Múrcia, 1986, pp. 33-34 i 37; H. J. GRAFF, *The legacies of literacy. Continuities and contradictions in Western culture and society*, [EUA], 1991

know now, –escrivia Lawrence Stone el 1969– and may never know, the precise relationship between the capacity to sign one's name –«alphabetism» might be a better word for it– and true literacy, that is the ability to use the written word as a means of communication (…) It is admitted therefore that the relationship of the capacity to sign one's name to the capacity to read is not the same as to the capacity to write, and that these two relationships in absolute terms are unknown"[1230]. A aquestes consideracions de Stone, encara perfectament vàlides avui dia, normalment s'hi ha d'afegir el problema de la infrarepresentació d'aquells grups més populars, de bona part de la població femenina i infantil, així com d'aquelles persones que vivien al camp[1231]. Tot amb tot, aquest mètode quantitatiu basat en les signatures ha permès oferir treballs molt apreciables pel que fa a alguns territoris de la península ibèrica[1232]. I a Catalunya? Per a la segona meitat del segle XVIII comptem amb dos valuosos estudis sobre les ciutats de Mataró i Girona, així com les dades d'Igualada entre 1730 i 1829. Montserrat Ventura i Munné, a partir de les signatures dels testaments i dels capítols matrimonials, ha reconstruït els nivells d'alfabetització de la societat mataronina de la segona meitat del Set-cents, mostrant que si al 1750 l'alfabetització no superava el 35%, mig segle més tard la xifra podia oscil·lar entre el 44% i el 53%[1233]. Per la seva part, Javier Antón

---

[1987], pp. 34-35; R. A. HOUSTON, *Literacy in early modern Europe. Culture and education 1500-1800*, Harlow - Nova York, 2002 [1988], p. 135; J. SOUBEYROUX, "L'alphabétisation dans l'Espagne moderne: bilan et perspectives de recherche", *Bulletin Hispanique*, 100, 2 (1998), pp. 233-236; A. VIÑAO, "Alfabetización..." op. cit., p. 43; J. M. PRIETO BERNABÉ, *Lectura y lectores. La cultura del impreso en el Madrid del Siglo de Oro (1550-1650)*, Mèrida, 2004, t. I, p. 107.

[1230] L. STONE, "Literacy..." op. cit., p. 98.

[1231] A. VIÑAO, "Alfabetización e ilustración, diez años después (de las evidencias directas a las indirectas)", *Bulletin Hispanique*, 100, 2 (1998), p. 259. En l'estudi d'Andrzej Wyczański sobre l'alfabetització al Palatinat de Cracòvia (Polònia) entre 1564 i 1565, si bé les fonts emprades són molt més riques que les simples signatures, dels 952 casos analitzats, gairebé 800 corresponen a la noblesa i, per exemple, només hi apareixen 18 pagesos (4 que sabien escriure i 14 d'analfabets), A. WYCZAŃSKI, "Alphabétisation et structure sociale en Pologne au XVIe siècle", *Annales ESC*, 3 (1974), pp. 705-713.

[1232] Entre d'altres: M. C. RODRIGUEZ i B. BENNASSAR, "Signatures et niveau culturel des témoins et accusés dans les procès d'Inquisition du ressort du Tribunal de Tolède (1525-1817) et du ressort du Tribunal de Cordove (1595-1632)", *Cahiers du monde hispanique et luso-brésilien*, 31 (1978), pp. 17-46; J. E. GELABERT, "Niveaux d'alphabétisation en Galice (1635-1900)", dins *De l'alphabétisation aux circuits du livre en Espagne, XVIe-XIXe siècles*, París, 1987, pp. 45-71; S. T. NALLE, "Literacy and culture in Early Modern Castile", *Past & Present*, 125 (1989), pp. 65-96; C. LARQUIÉ, "La alfabetización de los madrileños en 1650", *Anales del Instituto de Estudios Madrileños*, XVII (1980), pp. 223-252; J. M. PRIETO BERNABÉ, *Lectura y lectores...* op. cit. (2 toms). Per a la presentació dels resultats estadístics dels treballs apareguts abans de l'any 1997, vide A. VIÑAO, "Alfabetización..." op. cit., pp. 74-77.

[1233] M. VENTURA, *Lletrats i illetrats a una ciutat de la Catalunya moderna. Mataró, 1750-1800*, Mataró, 1991. Hi havia, però, una gran diferència o dimorfisme entre l'alfabetització masculina i la femenina: si vers 1750 un 40% dels mataronins eren capaços de signar, les mataronines no arribaven al 5%. Mitja centúria més tard, entre 1796 i 1800, les xifres eren les següents: 63'9% els homes, 24'3% les dones (pp. 87-88). Vide també id., "La alfabetización de las clases populares en el Mataró del siglo XVIII", dins E. Serrano Martín (ed.), *Muerte, religiosidad y cultura popular. Siglos XIII-XVIII*, Saragossa, 1994, pp. 97-115.

Pelayo ha estudiat l'alfabetització a Girona durant la mateixa època[1234]. A partir d'una anàlisi minuciosa de les signatures conservades en diverses fonts (llibres de baptismes, contractes matrimonials, testaments, etc.) i de l'evolució de la capacitat de signar de les persones identificades, aquest historiador ha mostrat que, el 1787, el 57% dels individus registrats al padró municipal estaven alfabetitzats (72% dels homes, 43% de les dones). Aquest percentatge situa Girona en un nivell comparable amb les ciutats de l'Europa del nord, evidenciant que l'escriptura era un recurs ordinari entre els seus habitants (tres de cada quatre agremiats, per exemple, sabien signar)[1235]. I Julie Marfany, en una investigació sobre la transició al capitalisme, ha tractat la possessió del llibre i els nivells d'alfabetització a Igualada. D'acord amb aquesta autora:

"The rise in book ownership for Igualada was only slight during the eighteenth century, as for elsewhere in Catalonia, despite some indication of rising literacy rates for men at least. In Igualada, 349 grooms out of 796 (44 per cent) signed their marriage contracts over the period 1730-79, compared with 796 out of 1.135 (70 per cent) for the period 1780-1829. By contrast, only 38 (21 per cent) of the 796 brides could sign their names in 1730-79 and still fewer (155 or 14 per cent) could sign in 1780-1829. Marriage contracts are not an ideal source for literacy rates, given their increasing bias towards the upper ends of the social hierarchy during the eighteenth century. Nevertheless, they suggest that male literacy rates, at least, were on a par with those of other Catalan towns."[1236]

En canvi, per als períodes anteriors a 1750 (o a 1730 en el cas igualadí) no disposem de contribucions similars. Existeixen almenys dos obstacles importants. El primer és la destrucció de gran part de l'arxiu del Tribunal del Sant Ofici de Barcelona, a l'inici del Trienni Liberal (1820), quan una multitud va assaltar la seva seu i "miles de papeles conteniendo todo tipo de documentación se esparcieron por las calles y no pocos de ellos perecieron en hogueras purificadoras"[1237]. La conservació d'aquest conjunt hauria permès emprendre alguns treballs quantitatius i qualitatius sobre

[1234] J. ANTÓN PELAYO, *La herencia cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Girona (1747-1807)*, pròleg de R. Chartier, Bellaterra, 1998; Id.; "Nuevas fronteras metodológicas para el estudio de la alfabetización precensal: el caso de la ciudad de Gerona en la segunda mitad del siglo XVIII", *Bulletin Hispanique*, 100, 2 (1998), pp. 313-329. Vide també, per al cas de la regió gironina (la comarca de la Selva), N. FIGUERAS, J. M. T. GRAU i R. PUIG, "La possessió dels llibres a través dels inventaris *post mortem*. Un mostreig (s. XVIII)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 34 (1994), pp. 129-160.

[1235] Pelayo també ha examinat la presència de llibres a les llars d'aquesta ciutat a través de l'estudi de 676 inventaris *post mortem*: entre 1747 i 1807, el 35'35% d'aquests inventaris registrava almenys un imprès (*La herencia cultural*, p. 325). Entre les elits, el 84'17% dels eclesiàstics disposava de llibres, el 90% dels advocats, el 48% dels alts funcionaris i escrivans, etc. Però els professionals agremiats i els grups populars també tenien un contacte prou digne amb la cultura de l'imprès: el 12'29% i el 9'71%, respectivament (pp. 328-329).

[1236] J. MARFANY, *Land, proto-industry and population in Catalonia, c. 1680–1829. An alternative transition to capitalism?*, Farnham, 2012, pp. 151-152.

[1237] J. BLÁZQUEZ, *La Inquisición en Cataluña. El Tribunal del Santo Oficio de Barcelona (1487-1820)*, pròleg de H. Kamen, Toledo, 1990, p. 135.

l'alfabetització (per exemple, els tipus i les formes de lectura) i, òbviament, també sobre la impremta i la premsa. La segona dificultat és que al Principat, a diferència de Castella, no va introduir-se l'obligació de signar personalment la documentació notarial fins a la promulgació de la "Real Ordenanza" del 29 de novembre de 1736, publicada el gener de 1737[1238]. Ara bé, fonts alternatives com les judicials o els comptes dels clavaris de les universitats i de les esglésies no han estat emprades, o almenys no de manera sistemàtica, amb aquest fi: la utilitat dels registres de clavaria, municipals i catedralicis, la comprovarem més avall en aquestes pàgines, mentre que el valor de les signatures en els processos judicials és fa palès en un llibre aparegut fa una vintena d'anys. El 1993, Jaume Codina i Vilà va publicar *Bàndols i bandolers al Baix Llobregat (1580-1630)*. Com és evident, Codina no va estudiar els nivells d'alfabetització, però la transcripció (modernitzada) dels testimonis d'un procés criminal dels anys 1600 i 1601 que es conserven a l'Arxiu de la Baronia de Sant Cugat del Vallès i a l'Arxiu Diocesà de Barcelona permeten observar la capacitat de signar d'alguns dels habitants de la zona (Martorell i Esparraguera): la majoria d'homes i de dones no en sabien, de signar, però alguns individus sí, com eren un cirurgià, un paraire i diversos pagesos[1239]. Amb tot, aquesta mena de fonts, fiscals i comptables, generalment no estan exemptes del problema de la sobrerepresentació dels grups urbans masculins.

Significa tot això que, ara com ara, ignorem completament els nivells d'alfabetització de Catalunya abans de mitjan segle XVIII? Per fortuna, la resposta és negativa, almenys per a la capital catalana, ja que existeixen altres mètodes i estudis per atansar-se a l'ús sociocultural de la lectoescriptura. Ens referim a l'anàlisi dels inventaris *post mortem* (IPM) i a les aportacions de Manuel Peña, d'Antonio Espino, de José Luis Betrán, i de Javier Burgos. Ben entès, "It is important to bear in mind that while literacy and book-owning are closely correlated, they are not equivalent. In the sixteenth century one could learn to read with inexpensive primers (*cartillas de leer*) without ever owning a book"[1240]. El primer d'aquests autors ha analitzat la cultura del llibre a la Barcelona renaixentista, entre els anys 1473 i 1600. La xifra global d'inventaris manejats és de 3420, un 26'69% dels quals registren la presència de llibres (30'89% homes, 13'66% dones). És un percentatge semblant al de València (24%) i

[1238] M. VENTURA, *Lletrats i illetrats*... op. cit., p. 26.
[1239] J. CODINA, *Bàndols i bandolers al Baix Llobregat (1580-1630)*, [El Prat del Llobregat] - Barcelona, 1993, pp. 217-233.
[1240] S. T. NALLE, "Literacy and culture..." op. cit., p. 70.

molt superior al de bona part de les ciutats europees coetànies de les quals se'n coneixen dades, com ara París (10%). I si bé la possessió de llibres no significa *per se* que la totalitat dels seus propietaris o possessors sabessin llegir i/o escriure[1241], sí que la majoria hi estaven familiaritzats, com a mínim amb la lectura. L'anàlisi de Peña no es limita, però, a presentar les xifres de la presència d'obres impreses, sinó que s'endinsa en l'alfabetització mitjançant el concepte de "nivel de familiaridad con el escrito", el qual li permet examinar l'ús i la presència de documentació escrita en l'àmbit urbà barceloní: les anotacions en els IPM sobre la possessió de qualsevol tipus de document (llibre o no) fan possible determinar el contacte directe i indirecte de les llars barcelonines amb la lectura i l'escriptura, un 23% per al segle XVI, encara que "Las cifras resultantes son, con casi total seguridad, inferiores a los niveles de alfabetización que pudieron existir en Barcelona en esta centuria para la población masculina; sin embargo, permiten cubrir parcialmente este vacío (...)"[1242]. El grup amb un major contacte amb la documentació escrita l'integren el clergat i les "professions liberals" (juristes, notaris, metges, etc.); segueix un grup intermedi format per la noblesa i les professions mercantils (mercaders, botiguers, corredors, etc.); i, en darrer lloc, els nivells més baixos de familiaritat amb l'escrit l'integren "los funcionarios, profesiones manuales y campesinos".

Per la seva part, Antonio Espino i José Luís Betrán han estudiat el món de les biblioteques privades de la ciutat de Barcelona durant la primera meitat del segle XVII. Ambdós historiadors han emprat 3324 IPM[1243] i, malgrat que no tracten directament el tema de l'alfabetització, els resultats oferts mostren el contacte dels barcelonins i de les barcelonines amb la cultura de l'imprès, concretament amb la possessió del llibre. Cal destacar sobretot un article d'Espino publicat l'any 2003, en el qual mostra que d'un conjunt de 3218 IPM del període 1601-1652, en 578 (17'96%) consta la presència de llibres, una tendència a la baixa que ja havia detectat Peña en el decurs del Cinc-cents. Els grups de possessors també són molt semblants als proposats per Peña, amb un augment del nombre d'inventaris d'eclesiàstics amb llibres (77'6%). Segons Espino,

[1241] Cf. B. BENNASSAR, *La España del Siglo de Oro*, traducció de P. Bordonaba, Barcelona, 2004 [1982], p. 287.
[1242] M. PEÑA, *Cataluña en el Renacimiento. Libros y lenguas (Barcelona, 1473-1600)*, Lleida, 1996 (la citació és a la p. 125); I del mateix historiador, *El laberinto de los libros. Historia cultural de la Barcelona del Quinientos*, Madrid, 1997.
[1243] A. ESPINO i J. L. BETRÁN, "La historia universal, de la Iglesia y de Europa en las bibliotecas barcelonesas de la primera mitad del Seiscientos", *Pedralbes*, 18, 1 (1998), pp. 483-490.

aquest decreixement general és possible que s'expliqui pel control de la Inquisició i, sobretot, per la difícil conjuntura de 1635-1652[1244]. Fos com fos, la Ciutat Comtal era el primer focus de producció i de consum cultural del Principat, i és molt probable que fos també la localitat amb els nivells d'alfabetització més elevats, com a mínim en termes absoluts. De fet, els IPM revelen una familiaritat amb l'imprès que afecta la major part dels cossos que formaven el teixit social barceloní: des dels eclesiàstics, els juristes i els nobles fins als estaments populars (teixidors, fusters, sastres, músics, etc.), sense oblidar les dones[1245], disposaven, amb major o menor mesura, de llibres comprats, prestats o heretats.

El quart dels historiadors esmentats, Javier Burgos, ha investigat la impremta i la cultura del llibre (i de l'imprès) a Barcelona entre 1680 i 1808[1246]. Dels 2243 inventaris IPM que integren el seu treball, en 742 (33'1%) hi figura la presència de llibres. Per tant, la difusió del llibre va anar progressant, tot i que de forma moderada, a la Ciutat Comtal setcentista. A més a més, segons ens informa Burgos, aquesta xifra col·loca la capital catalana molt per sobre de ciutats com València o Múrcia i en una situació intermèdia en comparació amb París i Lió (recordem-ho: les capitals de l'edició francesa), o el conjunt de ciutats de l'oest de França estudiades per Jean Quéniart[1247]. I quins eren els barcelonins i les barcelonines que tenien més contacte amb els materials de lectura? El primer lloc el continuaven ocupant els eclesiàstics; seguien la noblesa i les professions liberals ("los miembros de la nobleza titulada, el clero, los juristas y los médicos, 9 de cada 10 poseen libros en el siglo XVIII"); en quart lloc, els militars de baixa graduació, funcionaris, comerciants i fabricants; i, finalment, els grups més populars (artesans, assalariats, criats, pagesos i pescadors). Burgos també es planteja la relació entre l'augment de la possessió de l'imprès i l'alfabetització, i mostra com un dels nexes va ésser l'extensió de les escoles arreu del territori català en el transcurs del segle XVIII (vol. I, cap. 1 de la tercera part).

[1244] A. ESPINO, "Libros, lecturas y lectores en la Barcelona de la primera mitad del siglo XVII", *Estudis*, 29 (2003), pp. 205-229.
[1245] Vide també A. ESPINO, "Les lectures de les dones i dels sectors populars a la Barcelona del Sis-cents (1600-1660)", *Revista de Catalunya*, 162 (2001), pp. 25-47.
[1246] J. BURGOS, *Imprenta y cultura del libro en la Barcelona del setecientos (1680-1808)*, tesi doctoral dirigida per R. García Cárcel, 2 vols., Barcelona, UAB, 1993.
[1247] J. QUÉNIART, *Culture et société urbaines dans la France de l'Ouest au XVIIIe siècle*, París, 1978.

Certament, l'alfabetització a la Catalunya de la Il·lustració és un tema tant important com poc explorat. Per això, el mateix professor Burgos li dedicà un valuosíssim article (1994) en el qual vincula l'alfabetització amb el creixement de les escoles de primeres lletres en el transcurs del Set-cents[1248]. I no sols això: l'autor també qüestiona la imatge historiogràfica tradicional que afirmava o defensava una profunda divisió entre el món urbà, una illa d'alfabetització en progressió contínua al llarg del Set-cents, i el món rural, un mar estancat d'analfabetisme. Efectivament, i com veurem més avall, aquesta visió difícilment correspon a la realitat, almenys per a algunes zones del camp català.

Per tal d'obtenir una visió general de l'extensió de la xarxa escolar bàsica, Burgos creua les dades extretes de tres fonts, a saber: els interrogatoris de Francisco de Zamora sobre les escoles recollits per Caterina Lloret, les referències del mateix Zamora en el seu *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, i la documentació de la Reial Audiència (ACA). La informació així obtinguda li permet dibuixar el mapa de bona part de les poblacions catalanes que, entre 1730 i 1800, van tenir escola: de les localitats amb més de 1000 habitants (un total de 164), el 69% van disposar d'escola; de les majors de dos milers d'habitants (61), el percentatge és del 85%. Amb altres paraules, "alrededor de la mitad de la población catalana vivía en lugares que tuvieron escuela abierta en algún momento del siglo XVIII. Pero también encontramos más de medio centenar de poblacions entre les 500 y los 1000 habitantes". Per descomptat, aquestes xifres no ens informen dels nivells d'alfabetització, "pero sí resulta un indicio importante a considerar a la hora de evaluar las condiciones de la difusión de la cultura escrita en Cataluña". I, pel que fa al camp, malgrat que, en general, l'alfabetització no devia ésser comparable a la dels grans nuclis urbans, especialment Barcelona, a les zones on predominava l'economia del mas, la població mantenia una relació intensa amb la cultura escrita: gestionar el patrimoni exigia coneixements de xifres i de lletres, i formar l'hereu i educar els fadristerns va estimular el procés (o processos) alfabetitzador. Definitivament, com conclou Burgos, fou la societat, i no tant l'estat –o el reformisme borbònic– ni l'Església, la que actuà com a motor de l'alfabetització, tant a les ciutats com a l'àmbit rural.

[1248] J. BURGOS, "Alfabetización y escuela en Cataluña en el Siglo de las Luces. Una hipótesis interpretativa", *Manuscrits*, 12 (1994), pp. 109-147; Sobre l'extensió de l'enseyament de primeres lletres a l'Espanya de la segona meitat del segle XVIII, vide també A. VIÑAO, "Alfabetización e ilustración…" op. cit., p. 261.

9.2. La Catalunya urbana: la ciutat de Barcelona

A la Barcelona dels segles moderns, com hem pogut observar, els nivells d'alfabetització i la familiaritat amb els documents escrits eren prou notables. I no només a la llar o l'esfera privada, sinó també a les vies públiques a través del que Armando Petrucci defineix com la "scrittura esposta"[1249], culta i popular, monumental i humil: els rètols de les botigues (que podien combinar lletres i imatges); els cartells que anunciaven les disposicions de les autoritats (prèviament pregonades "als llocs acostumats", com hem vist al capítol tercer) i que eren afixats "pels cantons" de la ciutat; pasquins manuscrits i d'estampa col·locats als portals; les inscripcions sobre les llindes i les finestres dels edificis; les làpides commemoratives de les corporacions; els exvots dels temples; etcètera. Quines devien ésser les respostes del(s) públic(s) davant d'aquests documents? Quines foren, per exemple, les reaccions dels assistents als actes d'escarni als condemnats, convenientment anunciats a viva veu i explicats amb rètols, com ara el que sofrí un reu vigatà el 16 de gener de l'any 1643? En aquesta data, Josep Pujalt va haver de romandre dalt d'una escala col·locada a la "plassa dels Traïdors" de Barcelona, amb "un rètol de lletra grossa al devant en lo qual se deia que lo Real Consell lo havia condemnat en haver estar allí de aquella manera per espai de tres horas, y després tres anys de galera perquè havia parlat mal de Sa Magestat Christianíssima que Déu guart". Segons un cronista anònim, "ben afecte" a la revolució catalana i de qui hem copiat el fragment anterior, "Dita sentència aparegué molt bé a totom, y com a cosa nova y va acudir tota Barselona a vèurer-lo"[1250]. No era, però, una completa novetat. Tres dècades abans, el 22 de juliol de 1612, Gabriel Monclús, natural de Maella (regne d'Aragó), va ésser condemnat a una infàmia pública semblant per haver robat les flautes o tubs de l'orgue de Santa Caterina; el rètol o "epitafi" que li posaren al pit, avui conservat a l'AHCB, fins i tot fou acompanyat per un dibuix del furt –una representació del lladre i sacríleg Monclús persuadit pel diable–, això és, un reclam o una ajuda visual

[1249] A. PETRUCCI, *La scrittura. Ideologia e rappresentazione*, Torí, 1986, p. XX; Id., "Poder, espacios urbanos, escrituras expuestas: propuestas y ejemplos", dins id., *Alfabetismo, escritura, sociedad*, pròleg de R. Chartier i J. Hébrard, traducció de J. C. Gentile Vitale, revisió d'A. Castillo, Barcelona, 1999, pp. 60-61.

[1250] *Diari «anònim» barcelonès de la Guerra de Separació* [BUB, ms. 211, ff. 286-313v], dins *Cròniques de la Guerra dels Segadors*, a cura d'A. Simon i Tarrés, Barcelona, 2003, pp. 336-337; i DACB, vol. XIII, anys 1641-1644, p. 206.

per a la població analfabeta o semianalfabetizada[1251]. Sens dubte, aquelles persones que no sabien llegir, van escoltar el contingut dels rètols reproduïts per la veu d'algun oficial o per alguns dels assistents a l'acte. Rètols similars, com també altres textos i imatges, permanents o efímers, deurien despertar l'interès dels vianants o, almenys, encuriosir-los, tant als autòctons com als forans. Però, tal vegada, mentre que totes aquelles escriptures "exposades" "sense qualitats" podien atreure molt més l'atenció de la població semialfabetitzada, els patricis podien gaudir especialment dels epigrames presents a les cases dels nobles com els Agullanes que esmenta Dionís Jeroni Jorba (1585), o també d'aquelles inscripcions molt més antigues com eren les del període romà[1252].

Quins motius contribuïen a estimular l'alfabetització i la semialfabetització urbana? Per a la formació de la classe dirigent barcelonina de l'època moderna, estudiada per James S. Amelang, la cultura escrita va jugar un paper fonamental com a instrument de distinció i de diferenciació social: com es defensava en distints tractats, la noblesa podia ésser adquirida mitjançant el conreu de les lletres, mentre que els nobles tradicionals podien combinar les armes i l'estudi[1253]. Ho comprovem, per exemple, en la formació (i ascensió social) de don Josep Faust de Potau i Ferran. Nascut el 1685 a Barcelona, era el fill de don Cristòfol Potau i Oller, senyor de Çarreal i Cabra. "The family had risen from provincial gentry origins to full aristocratic rank in the late 1650s, and in 1703 Philip V named Cristofol the first Count of Vallcabra". Per això, l'educació de Josep, estudiada pel mateix Amelang, fou esmerada: a l'edat de 10 anys va entrar al Col·legi de Cordelles i hi va romandre fins 1701, havent completat la formació

[1251] "Aquest es Gabriel Monclus natural de la vila de Mahella del regne de Arago lo qual induit p[er] lo sperit maligne, no dupta dilluns que comptavem a dos del present y corrent mes de juliol, sacrilegament furtar y robar les flautes del orga de la iglesia del monastir de S[an]ta Catherina del Orde de Predicadors de la p[rese]nt ciutat. Per so[mutilat] a condempnat per lo molt r[evere]nt señor official del ill[ustríssi]m y r[everendíssi]m señor bisbe de Barcelona à infamia publica, y estar en la escala a la vergonya ab lo p[rese]nt epitafi en los pits y ab mitra en lo cap, y ser bandejat de tota la present ciutat, y bisbat de Barcelona per temps de sinch anys, sots pena que si rompra lo dit bandeix sera açotat. Datts en lo palau ep[iscop]al a XXII del mes de juliol del any MDCXII.". Aquest rètol en pergamí (56 x 48'8 cm) havia estat custodiat pel Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona (MHCB-1158) fins l'any 2008, quan fou transferit a l'AHCB. Probablement, el document ha arribat fins a nosaltres perquè fou aprofitat per enquadernar un llibre: en el llom conserva part d'un títol, "monitoris". Al dors: rúbrica de Ramon Mas. Agraïm al personal del MUHBA tota la informació facilitada.

[1252] D. J. JORBA, *Descripcion de las excellencias de la muy insigne ciudad de Barcelona. Compuesta por Dionysio Hieronymo de Jorba. Traduzida de latin en roman*[*n*]*ce castellano por Joa*[*n*] *Miguel de Rosers, vezino di*[*ch*]*a ciudad. Dirigida a los muy Illustres Señores Consejeros della, en este año de 1585* (...) Barcinone [Barcelona], apud Hubertum Gotart, 1585, ff. 12v-13.

[1253] J. S. AMELANG, *La formación de una clase dirigente. Barcelona 1490-1714*, traducció de J. Beltrán Ferrer, Barcelona, 1986, pp. 108-117.

"secundària". Llavors rebé classes particulars d'un mestre de llegir, escriure i comptar. També va començar a rebre classes de ball, i un altre tutor l'instruí en l'art de l'esgrima segons l'estil italià. Posteriorment, va formar-se com a jurista i el 1704 ja era doctor en ambdós drets. Reuní una biblioteca apreciable[1254].

I els advocats en actiu, els metges i els mercaders no sols entenien les lletres com un element de prestigi social, sinó també –i principalment– com un instrument pràctic indispensable per a l'exercici de les seves professions: a la Barcelona del segle XVI, per exemple, un de cada dos mercaders posseïa llibres de comptes[1255]. Fou justament en aquest segle quan, d'acord amb Richard L. Kagan, es produí una "educational revolution" a Espanya caracteritzada pel creixement de col·legis, escoles i universitats on es formaren secretaris, magistrats, eclesiàstics i altres servidors de la Corona i el seu imperi[1256]. Però la necessitat social d'escriure no afectava només les elits sinó també els artesans i altres grups: com recorda el citat Amelang, "las prácticas contables municipales de Cataluña impusieron la alfabetización por necesidad burocrática. El gobierno municipal de Barcelona obligaba a los albañiles a elaborar y firmar albaranes donde especificaran la naturaleza exacta del trabajo que les hubieran encomendado, la suma abonada y la fecha"[1257]. Efectivament, en els llibres de comptes del clavari barceloní hi trobem registrats aquesta mena d'albarans, com també els de molts d'altres professionals: fusters, manyans, dauradors, etcètera. En el cas d'alguns oficis, com ara els mestres impressors, per raons força òbvies, el seu contacte amb l'escriptura era quotidià. El tipògraf Esteve Liberòs, per exemple, va examinar l'estampació de 1500 còpies d'un memorial de la Ciutat imprès per part de Sebastià i Jaume Matevat. Sota la supervisió del clavariat, Liberòs va deixar escrita del seu puny i lletra la nota següent:

[1254] J. S. AMELANG, "The education of Josep Faust de Potau (1700-1711), *Bulletin of Hispanic Studies*, vol. 63, 3 (1986), pp. 257-264.
[1255] M. PEÑA, *Cataluña*... op. cit. p. 146.
[1256] R. L. KAGAN, *Universidad y sociedad en la España moderna*, pròleg de J. A. Maravall, trad. de L. Toharia, Madrid, [1974] 1981. Segons Kagan, aquesta revolució "vino seguida por dos siglos de estancamiento y declive" (fig. 8, p. 244). Cf. L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO BEZARES, "La matrícula en la Universidad de Salamanca (1598-1625)", *Historia de la educación. Revista interuniversitaria*, 5 (1986), pp. 71-105; i J.-M. PELORSON, *Les «Letrados», juristes castillans sous Philippe III. Recherches sur leur place dans la société, la culture et l'état*, [Poitiers], 1980, esp. p. 101.
[1257] J. S. AMELANG, *El vuelo de Ícaro. La autobiografía popular en la Europa moderna*, traducció de P. Gil Quindós, Madrid, 2003, p. 46. D'acord amb Manuel Arranz Herrero, a la Barcelona del segle XVIII, el 85% (aprox.) dels mestres agremiats del sector constructiu estaven alfabetitzats, almenys així ho estima basant-se en l'estudi de la documentació notarial i gremial, M. ARRANZ, *Los profesionales de la construcción en la Barcelona del siglo XVIII*, tesi doctoral dirigida per P. Molas Ribalta, 5 vols., Universitat de Barcelona, 1979, p. 163.

"Dich yo Esteve Lliberos estamper q[ue] del present comte justa ma conciencia se·n poden donar a rao de nou reals la resma y en lo demes de quatre dines la planxa va molt be [segueixen dues línies ratllades] fet de ma mia propria vuy als 14 de octubre 1632"[1258]

Els comptes, els acords i la correspondència de les altres universitats catalanes també reflecteixen, en major o en menor mesura, aquest vincle directe dels artesans amb el món de les lletres i de les xifres, com també els inventaris *post mortem* preservats en els arxius de protocols[1259]. Citem dos exemples de la Ciutat de Girona: el primer correspon a Pere Ferrer, un calceter i batlle de les aigües que, a l'octubre de 1637, féu la suma del que era degut a Pere Giralt per unes obres a la sèquia (1636)[1260]; i el segon exemple ens l'ofereix el paraire i polvorer Antoni Vila, el qual va escriure els comptes de les salves d'artilleria que foren disparades per les processons de sant Narcís i del Corpus "per trobar se prasent sa exsalentia en ditas profasons lo any 1636"[1261]. En veritat, la relació d'aquests artesans amb el govern de la ciutat, com també amb l'Església, era mediatitzada per l'escriptura.

Llegir, escriure, comptar: l'aprenentatge de les pràctiques culturals

Fos per prestigi o fos per necessitat, com es realitzava l'aprenentatge de l'escriptura, de la lectura i de l'aritmètica? D'entrada, podem assenyalar les pràctiques autodidactes a través de llibres de mostres o llibres escolars elementals que Peña detecta durant el Cinc-cents, així com la formació dels aprenents a les botigues[1262], i això sense oblidar l'educació rebuda a la pròpia llar gràcies a algun familiar o per mitjà d'un preceptor privat. Però, com és sabut, més enllà d'aquestes pràctiques de les esferes familiar i laboral, la Ciutat Comtal comptava amb escoles eclesiàstiques des de l'edat mitjana: algunes es dedicaven a l'ensenyament bàsic (llegir, escriure i comptar, a més,

[1258] AHCB, Consell de Cent, *Memorials de comptes*, 1632-1633, f. 787.
[1259] Per a la primera meitat del segle XVII, entre 1601 i 1652, Antonio Espino López ha identificat 131 inventaris *post mortem* amb llibres que corresponien a individus dels estaments populars barcelonins (artesans, criats, pagesos), o sigui, un 22'66% del total d'inventaris amb materials impresos i manuscrits (578). Amb casos com el d'Antic Pedro (1608), un cardador de llana que disposava «d'alguns libros de estampa diuen serviran per lo minyó per a llegir», o el de J. Sayés (1634), un fuster que posseïa llibres adequats per al seu ofici. D'altres, en canvi, tenien llibres de temàtica religiosa i d'història. A. ESPINO, "Libros, lecturas y lectores…" op. cit., pp. 219-221.
[1260] AMGi, *Manual d'acords*, 1637, f. 200 (foliació moderna en llapis). Altres exemples: entre ff. 155 i 156; entre ff. 168 i 169 [217-218]; i entre ff. 170-171 [211-216].
[1261] AMGi, *Manual d'acords*, 1637, f. 213 (foliació moderna en llapis). Un altre exemple de l'any 1637: f. 214.
[1262] M. PEÑA, *Cataluña*... op. cit. p. 130.

és clar, de la instrucció religiosa); d'altres, les anomenades "escoles majors", en canvi, s'especialitzaren en l'ensenyament "secundari" (llatí i les arts liberals). Per a l'estament nobiliari, a les acaballes del segle XVI, s'inaugurà el Col·legi de Santa Maria i Sant Jaume, més conegut com a "Cordelles", amb una capacitat per a 70 alumnes d'entre 12 i 18 anys. El 1635, després de superades algunes resistències, la direcció d'aquest col·legi va ser acceptada per la Companyia de Jesús, malgrat que, a causa de la conjuntura bèl·lica, aquesta no es féu efectiva fins als anys de la Pau dels Pirineus[1263]. No era l'única institució regentada pels jesuïtes: el veí Col·legi de Betlem també era gestionat pels membres de la Companyia. I per part del govern municipal existia una escola de primeres lletres gratuïta coneguda com el "Corralet", hereva d'una altra que és esmentada a les *Ordinacions per reformacio y perpetua fundacio dela Universitat del Studi General de la ciutat de Barcelona* de 1559 i impreses el 1560. En aquestes *Ordinacions*, a la disposició intitulada "Dels minyons qui aprenen de legir en dit Studi", s'ordenà que els nens que aprenien a llegir ("alguns fills dels amos" amb qui estaven els estudiants de les facultats, "y altres minyons als quals mostren de legir") es reunissin en un porxo dels patis de l'Estudi per aixoplugar-se i "studiar de legir"; també s'establí que aquests minyons anessin diàriament a aprendre la doctrina cristiana a l'església de Betlem:

"Item attes que molts dels studiants qui en ciutat ab altri y venen a oyr en dit Studi algunes de dites facultats, porten ab llur companyia alguns fills dels amos ab qui estan en dit Studi, y altres minyons als quals mostren de legir, y dits minyons van divagant per los patis del Studi, y no tenen en dits patis loch algu per sotsplujar en temps de pluja. Statuexe[n], perço y ordenen que en dits patis sia fet algun porxo ahont se puixen tots recullir en temps de pluja, y studiar de legir. E que tots los dits minyons qui aprenen de legir perque sien introduits en lo temor de Deu, y sapien la doctrina christiana, de les dos hores apres dinar fins a les tres hores quiscun dia sien obligats anar a la sglesia de Bethlem, pera q[ue] alli los amostren la doctrina christiana, y que algun pare de la Companyia de Jesus se procure, vaja quiscun dia a dita hora al Studi per portar los a dita sglesia, y lo mateix tocades les tres hores los torne ab orde a dit Studi, y pera que se avesen al principi a sants y bons exercicis e virtuosos."[1264]

[1263] Vide A. BORRÀS i FELIU (S.I.), "El Col·legi de Santa Maria i Sant Jaume, dit vulgarment de Cordelles, i la Companyia de Jesús", *Analecta sacra tarraconensia*, 37 (1964), pp. 399-465. Com demostra aquest autor, el col·legi no fou operatiu fins a la dècada de 1590, una data molt allunyada de la seva suposada fundació tradicional (1538) que dóna Narcís Feliu de la Peña (*Anales de Cataluña*, 1709, t. III, llibre XIX, cap. V, p. 180).

[1264] *Ordinacions per reformacio, y perpetua fundacio dela Universitat del Studi General de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, en casa de Jaume Cortey, 1560 [a xviii de juliol 1560]. Citem a partir de l'exemplar conservat a la UB, reserva, AHUB-1/1 (fol. ms. d'una mà posterior en llapis).

No sembla que la mesura fos efectiva: el novembre de 1570, els consellers deliberaren sobre la construcció d'un porxo per a recollir els minyons que "aprenen de llegir" i que divagaven per l'Estudi General molestant els estudiants[1265]. Posteriorment, s'acordà bastir un "lloch commodo" per a l'ensenyament dels més petits, però sembla que no es féu res fins 1589, quan la Ciutat va aprovar la construcció del Corralet[1266]. El 1596, l'escola ja funcionava, tot i que les obres no finalitzaren fins a l'any següent[1267]. L'edifici s'ubicava a la Rambla, a prop de l'Estudi General, fins al principi del segle XVIII. El 1702, "donya" Maria Espuny i Berardo, que vivia en el carrer de la Canuda, suplicà al Consell de Cent que, havent obtingut una llicència reial per obrir finestres, portes i balcons en la muralla de la Rambla, no havia pogut materialitzar-ho per tenir el Corralet davant de la seva casa. A canvi que els consellers li permetessin executar l'obra, Espuny va comprometre's a edificar una nova escola en un terreny de la seva propietat, "en lo carrer dit de la Canuda, junt al portal dit dels Estudis". La concòrdia entre les parts fou signada el 29 de novembre del mateix any[1268].

Entre la documentació del Consell de Cent, les mencions a l'escola del Corralet són relativament freqüents: el pagament anual del salari del mestre, algunes reformes o arranjaments constructius puntuals, etcètera[1269]. El 1638, gràcies a les *Ordinacions y nou redres de la Universitat Literaria de la present Ciutat de Barcelona*, sabem que el mestre de minyons municipal havia d'ésser "una persona de bona fama congruo gramatich major de edat de vint y sinch anys destre en llegir" i que, des de les 7 fins a les 10 del matí i de les 2 a les 5 de la tarda, tenia l'obligació d'ensenyar a llegir els alumnes. També els explicava la doctrina cristiana "al manco de les quatra horas a las sinch" i havia d'acompanyar els nens a les processons de santa Madrona "y de pregarias

[1265] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1569-1570, f. 109; Vide Ajuntament de Barcelona - Assessoria Tècnica de la Comissió de Cultura, *Les construccions escolars de Barcelona. Recull dels estudis, projectes i altres antecedents que existeixen en l'Ajuntament per la resolució d'aquest problema*, Barcelona, Tallers d'Arts Gràfiques Henrich i C.a, 1921 [II edició], pp. 9-14.
[1266] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1588-1589, ff. 27, 38 i 54.
[1267] AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1596-1597, f. 81.
[1268] *Les construccions escolars*... op. cit., pp. 12-14.
[1269] Alguns exemples: AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1629-1630, f. 113 (salari del mestre de minyons) i f. 232 (petició del salari del mestre); id., 1650-1651, f. 323 (salari del mestre); id., 1654-1655, ff. 218-220 (salari del mestre de minyons); id., 1655-1656, f. 220 (lloguer d'una casa per establir-hi una escola de nens). En temps de Carles II, el prevere Valentin Loret, aleshores mestre del Corralet, suplicava als consellers la gratificació acostumada de 100 lliures anuals, AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1669-1670, f. 12.

generals que fa la Ciutat" fent cantar la lletania als minyons[1270]. Tanmateix, desconeixem l'evolució del nombre d'alumnes de l'escola, variable dins d'un mateix any, des dels seus orígens i fins a la seva extinció, exceptuant alguna dada puntual, prou valuosa: l'any 1687, segons un testimoni coetani, Josep de Monfar i Sorts, els nens del Corralet eren més de quatre-cents. El dietarista Monfar, un ciutadà honrat i doctor en ambdós drets, va descriure la següent processó celebrada durant la festa de Nostra Senyora del Carme:

"Primeramente los niños del Correlet con su m[aestr]o sacerdote, y eran mas 400 cantando la Letania de la Virge[n] y el m[aestr]o los iva capitaneando todos vestidos de blancho, y a pie descalzo. Y con un s[an]to XPO [Cristo] muy devoto, y los niños iva[n] con mutxa devocion."[1271]

El Corralet va desaparèixer arran del desenllaç del conflicte successori el 1714 i de la penúria econòmica del nou ajuntament[1272]. A la darreria de l'estiu de l'any 1718, poc abans que es constituís el primer ajuntament borbònic, Felip V va sancionar una *Real cedula de dotacion en la qual su magestad establece, y declara el nuevo reglamento de gastos annuales del Cuerpo Politico del Comun de la Ciudad de Barcelona, con expression de los oficios que deben quedar existentes, y los que restan suprimidos. Dada en San Lorenzo el Real à diez y seis de setiembre de mil setecientos diez y ocho* (Barcelona, Joseph Texidò), un document que assentà "els fonaments econòmics de la nova Ciutat, després d'abatre'n l'organització del Consell de Cent i de confiscar-ne la hisenda"[1273] i que, en conseqüència, va suposar el tancament de l'antiga escola municipal.

El Corralet no era, per descomptat, l'única escola barcelonina. En altres estudis es podia aprendre a llegir, a escriure i a comptar (tres pràctiques separades i amb preus

[1270] *Ordinacions y nou redres de la Universitat Literaria de la present Ciutat de Barcelona en 1638*, BUB, ms., 5 fulls + 88 fols. Vide *Les construccions escolars...* op. cit., pp. 11-12. El 1638 el mestre de minyons era Pere Spanyol, el qual feia molts anys que exercia aquest ofici. Quan morí fou substituït per un estudiant de Teologia originari de Berga, AHCB, Consell de Cent, *Deliberacions*, 1640-1641, ff. 149 i 160.
[1271] BUB, ms. 399, *Diario. Tomo quinto. Anno 1687 del mesmo Joseph de Monfar y Sorts ciu*[*dadano*] *hon*[*rado*] *de Bar*[*celona*]*a y d*[*octo*]*r en Artes y Leyes aetatis suae 56 annos*, [f. 81v], 16-VII-1687.
[1272] J. CARRERA PUJAL, *La Universidad, el Instituto, los Colegios y las Escuelas de Barcelona en los siglos XVIII y XIX*, Barcelona, 1957, p. 147; I. de AZCÁRATE RISTORI (ODN), "La enseñanza primaria en Barcelona desde 1600 a 1772", separata de *Cuadernos de arqueología e historia de la ciudad*, 5 (1964), p. 135.
[1273] J. MERCADER, *Felip V i Catalunya*, Barcelona, 1985 [1968], p. 164.

distints)[1274]: existien nombroses escoles privades i mestres que oferien els seus serveis, així com aquells estudis que es beneficiaven d'una fundació pia. Aquest darrer és el cas d'una escola situada al carrer dels Tallers: fou fundada el 1613 per Jerònima Colom i Canyellas, la qual n'encomanà l'administració al rector de Santa Maria del Pi i als prohoms de la Confraria dels Ollers, "dotandola de setanta lliuras annuales por la manutencion del maestro, quien tiene obligacion de enseñar la doctrina christiana, de leher, y escrivir a los niños de la calle dels Tellers, y sus cercanias, sin paga alguna, si solo por amor de Dios". El 1760 encara funcionava[1275]. Però amb independència del tipus d'escola a la qual assistissin, els nens solien començar l'ensenyament al voltant dels 7 anys, quan es considerava que tenien ús de raó. En general, primer aprenien a llegir (a pronunciar la lliçó en veu alta) i, després, a escriure i, si els pares s'ho podien permetre (i el mestre estava capacitat), a comptar. El següent pas podia ésser l'aprenentatge de la gramàtica: el 1685, per exemple, el noble don Ignasi de Miquel i de Soler, fill de la ciutat de Girona i de 10 anys d'edat, era "estudiante de la primera clase de Gramatica"[1276]. Els mestres, encara que tinguessin una escola oberta, també podien ensenyar alguns alumnes (nens i adults) de forma particular[1277], això sí, sempre sota l'atenta mirada de l'autoritat eclesiàstica.

[1274] A la Castella de l'època moderna, els estudiants pagaven quotes diferents segons l'aprenentatge escollit: com afirma Richard L. Kagan, "lo más barato –dos reales al mes– era aprender sólo a leer; los que querían aprender a leer y escribir debían pagar cuatro; los que aprendían además a contar pagaban seis". El 1642, una tercera part dels alumnes de Madrid només pagava per aprendre a llegir, mentre que, per descomptat, els nens de les famílies més pobres no podien permetre's ni aquesta educació bàsica. R. L. KAGAN, *Universidad y sociedad*... op. cit., pp. 55-59 (la citació és a la p. 56). A la Girona del 1618, el salari acostumat del mestre era el següent: els nens de beceroles 1 sou, els de "sams" 1 ral, els d'escriptura 3 sous i els de comptar 4, L. BATLLE y PRATS, "La Enseñanza General Básica en Gerona en el siglo XVII", dins *Los antiguos centros docentes españoles. Comunicaciones presentadas en el Pleno de la Asamblea celebrado en San Sebastián, los días 9 al 11 de diciembre de 1971*, Sant Sebastià, 1975, pp. 184 i 191; A l'escola pública del Prat de Llobregat, l'any 1724 el mestre cobrava 1 ral (= 2 sous) als alumnes si aprenien de llegir, i 3 sous si els ensenyava també a escriure i a comptar, *Un quadern escolar pratenc del segle XVIII*, estudi a cura de J. Codina, El Prat, 1980, p. 10; "A Montblanc el 1734 mensualment la quantitat a rebre dels alumnes variava segons la lliçó donada: per llegir fins els Salms s'exigia 1 s.; fins la doctrina 2 s.; fins a escriure 3 s.; i escriure 4 s.", J. M. T. GRAU i R. PUIG, "Instrucció pública i alfabetització a Montblanc en el segle XVIII", *Aplec de treballs*, 8 (1987), pp. 119-120.

[1275] AHCB, *Polític i representacions* [nom original de la sèrie: "Político. Representaciones"], 1760-1761, ff. 25v-26.

[1276] BUB, ms. 397, [ff. 42v-43]. Unes dècades abans, Joan Guàrdia, un pagès benestant d'Osona, explicava que un seu fill, anomenat Francesc i que residia fora del mas, "ia sabia prou de gramàtiga, y fou la desdixxa que no comensaren de llagir filosofia a Vich y axí volgé oir altro any de gramàtica". Francesc probablement havia nascut el 1642 i llavors tenia uns quinze anys d'edat. A. PLADEVALL i A. SIMON, *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII segons el «Diari» de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona*, Barcelona, 1986, p. 110.

[1277] F. J. BOUZA, *Del escribano a la biblioteca. La civilización escrita europea en la alta Edad Moderna (siglos XV-XVII)*, Madrid, 1997, p. 53.

En efecte, l'Església catòlica vigilava les escoles i l'ensenyament que era impartit als estudiants: d'ençà de Trento l'educació dels més menuts fou un objectiu principal. Per això, i fins a la segona meitat del segle XVIII, els bisbes disposaven de la potestat d'autoritzar els mestres del Principat a través d'una llicència i aprovació[1278]. Als docents se'ls exhortava que mostressin i inculquessin les següents pràctiques i habituds als minyons:

"no sols de ben llegir, escriurer y comptar sino tambe bons costums y practicas, procurant, que ojen missa los dies de precepte, y si es possible lo offici mayor y sermo, y que digan lo Rosari, y se confessen en les festes principals, y no juren, ni barallen, ni flastomen, y que sien obedients a sos pares, y als qui tindran carrech dells, y que ab tots sie[n] ben criats, y·ls ensenyen la doctrina christiana, de modo que cada quinze dies passen tota, axi test com declaracions: y per a mes conformitat usaran tots la Doctrina Cathalana del pare Ledesma, y que·ls mostren de llegir per llibres bons y devots, y no le çuffran llibres de amors, ni de cosas profanes"[1279]

Aquesta supervisió eclesiàstica no sols afectava els mestres de manera individual sinó també col·lectiva o corporativa: a l'estiu del 1657 s'aprovaren les primeres ordinacions conegudes dels mestres de minyons barcelonins per a formar confraria. L'impuls episcopal havia estat decisiu:

"Los maestros de esta ciudad se governavan antiguamente con unas Ordinaciones hechas por los ill[ustrísi]mos señores obispos de esta ciudad, ó por sus vicarios generales las mas antiguas, que ha visto el ayuntamiento son de fecha de 7 de agosto de 1657. Otras del año 1713, y actualmente [1760] se goviernan con otras, hechas por el ill[ustrísi]mo señor don Francisco del Castillo, y Vintimilla obispo de esta ciudad en 2 de octubre del 1740"[1280]

De fet, l'Església barcelonina va tutelar les diverses ordinacions de la confraria dels mestres de llegir, escriure i comptar de la ciutat, sota l'advocació de sant Cassià, fins

[1278] A la Barcelona del 1759, l'expedició del títol de mestre, una vegada superat l'examen gremial, passà a ésser competència exclusiva de la Reial Audiència, mentre que la llicència episcopal es limità certificar la "bona conducta" de l'aspirant i la suficiència en la doctrina cristiana. Des d'aleshores, el permís per a tenir escola oberta corresponia a l'autoritat civil. Aquest nova organització fou recollida en els estatuts del Col·legi de Mestres de Primeres Lletres (1760). Ara bé, al final de la dècada de 1760 i a principis de la següent, el bisbe Josep Climent va tornar a expedir títols de mestre i autoritzacions per a tenir escola oberta, B. DELGADO, "Los maestros del arte de enseñar a leer, escribir y contar de Barcelona (1657-1760)", dins *Educación e Ilustración en España. III Col·loqui d'Història de l'Educació = III Coloquio de Historia de la Educación (Barcelona, 1984)*, Barcelona, 1984 (DL), p. 411; M. VENTURA, "Un episodi de la història escolar de Barcelona (1759-1788)", *Pedralbes* 8, II (1988) [Actes del Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya], pp. 324-326.

[1279] *Synodi barcinonensis dioecesanae sub admodum illustri ac reverendissimo domino domino Ildefonso Coloma barcinonensi episcopo ac regio consiliario. Acta leges, et constitutiones totam fere ecclesiasticam disciplinam complectentes. In quibus, quae pertinent ad morum refermationem, & parochorum instructionem quam brevissime describuntur*, Barciononae [Barcelona], apud haeredes Jacobi Cendrat anno 1600, p. 254.

[1280] AHCB, *Polític i representacions*, 1760-1761, f. 26r-v.

1760. En aquest darrer any, el 15 d'abril, foren aprovades per la Reial Audiència[1281]. Però la intervenció eclesiàstica no s'acabava amb la sanció de les disposicions legals i morals que regien el magisteri: els bisbes també s'ocuparen del bon funcionament de les escoles, tal com ho exemplifiquen les *Ordinacions fetes per la bona ensenyança dels minyons i mestres de llegir i escriure* que Ildefonso de Sotomayor va publicar el 1678. En aquestes ordinacions, a més de recollir la petició de 17 mestres que demanaven millorar les escoles de Barcelona[1282], es regulava l'acte mensual de la confessió dels alumnes, la distància mínima entre els establiments escolars, o la seva correcta distribució urbana[1283].

Tot aquest interès de l'Església per l'ensenyament, indissociable de la formació dels fidels (l'objectiu essencial)[1284], demostra l'extensió del "fenomen educatiu" entre els distints components del cos social. L'ensenyament, doncs, no era exclusiu o privatiu de les famílies més privilegiades. D'acord amb Albert Garcia Espuche, "A Barcelona hi havia molts centenars de nens que rebien ensenyament en escoles privades, i no es tractava pas dels fills i filles dels més acabalats". Al popular barri de la Ribera hi havia com a mínim dos establiments d'aquesta mena. El 1700, els minyons acollits en els llocs d'ensenyament no oficial devien ésser més de 2600[1285]. Una xifra molt superior a la d'un segle enrere: a l'inici del XVII, amb motiu de les festes per la canonització de

[1281] B. DELGADO, "Los maestros..." op. cit., pp. 406-417.

[1282] Es tractava de mestres amb llicència o autoritzats. Vuit dècades més tard, el 1760, el nombre era gairebé el mateix: 16 mestres en exercici (si incloem un docent-prevere de la causa pia del carrer dels Tallers) amb la previsió d'arribar als 21, AHCB, *Polític i representacions*, 1760-1761, ff. 25-26 (vide annex, 1). Tanmateix, la població de Barcelona havia crescut moltíssim: dels 32.000 a 35.000 habitants de la postguerra de Successió s'havia passat als 94.000-98.000 del període 1786-1790, P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, 1986 [1962], vol. III, p. 71. El 1760 eren 3600 els nens en edat escolar, J. BURGOS, "Alfabetización y escuela..." op. cit. p. 115.

[1283] A. GARCIA ESPUCHE, *Barcelona 1700*, Barcelona, 2010, pp. 164-165.

[1284] Vide X. SOLÀ, *La Reforma Catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals. Els bisbats de Girona i Vic (1587-1800)*, tesi doctoral dirigida per J. M. Puigvert, Universitat de Girona, 2006, pp. 799 i 808-809. El 1704, en les constitucions sinodals de l'arquebisbat tarragoní promulgades per Josep Llinars, s'ordenà als representats de totes les poblacions de la diòcesi que es dotessin d'un mestre amb sou per tal que s'ensenyés als nens a llegir, a escriure, "et in doctrina christiana instruere", *Constitutiones synodales archidioecesis tarraconensis, statutae, et promulgatae in synodo dioecesana, quam in sua metropolitana ecclesia celebravit D.D. Fr. Josephus Linás ex regali ordine beatissimae Mariae de Mercede redemptionis captivorum archiepiscopus tarraconensis assumptus, hispaniarum primas, regiusque consiliarius, &c. Anno millesimo septingentesimo quarto, die quarta maii*, Barcinonae [Barcelona], Ex Typ. Raphaelis Figuerò, 1704, tít. XXXVIII, "De magistris scholae", constit. I, p. 359 (vide la transcripció de les constitucions I i II del citat títol a l'annex, 2). L'estudi exhaustiu de les constitucions sinodals catalanes, i d'altres disposicions eclesàstiques, és essencial per a reconstruir i comprendre la història de l'ensenyament i de l'escolarització. Cf. *Constitutiones synodales diocesis gerunden.* (...) impreses l'any 1691 (annex, 2).

[1285] A. GARCIA ESPUCHE, *Barcelona*... op. cit., pp. 164-165; id., *La ciutat del Born. Economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*, Barcelona, 2009, pp. 398-399.

sant Ramon de Penyafort, el dominic Jaume Rebullosa esmenta una processó devota de "mas de 700 muchachos de la escuela [el Corralet] con vestiduras y tunicas blancas y coronas de rosas todos con vela de cera blanca en las manos ence[n]didas, con su maestro y otros q[ue] los ordenavan"[1286]. També van desfilar els alumnes d'"una escuela de leer, escrivir y contar de la Ribera", una altra processó de molts nens d'una altra escola del mateix barri, 240 nens "de una escuela particular", i 312 més d'un parell d'escoles també particulars. O sigui, un total molt superior a 1250 escolars. Les xifres ofertes o citades per Rebullosa potser no són del tot fiables, però almenys sí que són il·lustratives d'una percepció: l'educació dels minyons, fins i tot entre els estaments més populars, estava prou estesa a la capital catalana i era digna de manifestar-la en els rituals públics[1287]. De fet, alguns tallers artesans fins i tot funcionaven paral·lelament o simultània com a escoles fora dels controls civil i eclesiàstic: és el cas de l'obrador de Joan Ponç († 1660), qui combinava l'ofici de pellisser amb el de "magister puellorum" o "magister scribendi et computorum"; o el del taller d'Andreu Puig, fuster i mestre d'escriure[1288]. "En qualsevol cas –escriu Xavier Torres–, una cosa és segura: de grat o per força, les classes subalternes no eren pas alienes al món de la lletra ni de la lletra impresa, sobretot a ciutat"[1289].

9.3. Els municipis catalans

Recapitulant, tot aquest panorama de l'aprenentatge de la lectoescriptura, malgrat que encara és força mal conegut, sumat als percentatges de possessió dels materials impresos, mostra la ciutat de Barcelona com un espai cultural habitat per un nombre

---

[1286] J. REBULLOSA, *Relacion de las grandes fiestas que en esta ciudad de Barcelona se han echo, à la canonizacion de su hijo San Ramon de Peñafort, de la Orden de Predicadores: con un sumario de su vida, muerte y canonizacion; y siete sermones que los obispos han predicado en ellas*. Por F. Jayme Rebullosa prior de Santo Domingo de Balaguer. Dirigida a los conselleres y Consejo de la misma ciudad de Barcelona, Con licencia y privilegio, en Barcelona, en la empremta de Jayme Cendrat, año M.DC.I., pp. 54-55. El memorialista Jeroni Pujades també va registrar aquesta processó dels "minyons de les escolas de psalms y basaroles y altres principis, ab lo mestre o sobrestant qui ensenya al Studi major", però malauradament no aporta cap xifra, J. PUJADES, *Dietari de Jeroni Pujades*, edició a cura de J. M. Casas Homs, pròleg d'A. Duran Sanpere, Barcelona, 1975, vol. I (1601-1605), p. 98.

[1287] Aquest tipus de manifestacions eren habituals durant les celebracions religioses, o cívico-religioses, com ara en ocasió de la festa en honor "à la gloriosa v[irgen] y m[artir] s[an]ta Eularia de su trasladation, de S[an]ta Maria de la Mar à la catedral", el 13 de juliol de 1687: "A las 7 de la mañana –escriu Josep de Monfar i Sorts– se continuaron en todas las parrochias las procesiones y los niños de las esquelas ivan delante cantando la Latania de N[uestr]a S[eño]ra", BUB, ms. 399, *Diario*... op. cit., [f. 79], 13-VII-1687.

[1288] J. S. AMELANG, "L'autor..." op. cit., pp. 66-67. Es tracta de la traducció catalana del capítol quart ("Allegiances") de *The flight of Icarus*... op. cit., pp. 80-114 (les pàgines sobre Ponç i Puig: pp. 113-114).

[1289] X. TORRES, "Llegir, escriure i escoltar a la Barcelona del Sis-cents", dins J. Santanach et alii, *Llengua i literatura. Barcelona 1700*, Barcelona, 2011, p. 86.

significatiu de persones alfabetitzades i semialfabetitzades durant l'època moderna. Fou així a la resta de poblacions catalanes? Podem convenir amb Javier Burgos que el lideratge històric del cap i casal sobre el conjunt del país degué influir poderosament sobre els altres municipis i potser estimulà, a escala local i a ritmes diferents, l'adopció o la imitació dels canvis socioculturals barcelonins més amunt descrits[1290]. Però ara com ara, i a excepció de Barcelona, per als segles XVI i XVII no disposem d'estadístiques sobre la possessió d'impresos d'altres localitats obtingudes a partir de l'anàlisi dels IPM. Això no obstant, algunes evidències fragmentàries semblen apuntar a una familiaritat amb les pràctiques de la lectura i de l'escriptura força generalitzades entre els estaments urbans de les poblacions catalanes grans i petites. A Girona, per exemple, el 1651 es va proposar la següent mesura:

"3 [proposició]. La esperiencia nos te fet conexer los inconvenients que poden resultar y quant es indecent que las personas insiculadas en lo govern de la ciutat no sapian llegir ni scriure, com cadahu de v[ostres] s[enyories] ho alcansa. Per lo q[ue] havem pensat si sen â be que se statuis y ordenas que de aquesta hora enhavant persona alguna no puga esser insiculada en lo govern y concell ni en algun offici de la ciutat que no sapia llegir y scriure y asso se entene tant de las personas que se han de insiculaar per via de nominacio, com son fills de ja insiculats, o, altrament; Representamho a v[ostres] s[enyories] per a que sie servit deliberar y ordenar lo que aparega mes convenient"[1291]

Aquesta proposició va ser aprovada, tal com va deixar-ne constància el dietarista Jeroni de Real: "A vint [de desembre], se resolgué ab Concell General que de aquí al devant no pogués ser insiculat, tan fill de la casa com altre, que no sabés llegir y scriurer medianament a coneguda dels Jurats"[1292]. El 1679, a Lleida, també s'acordà el requisit de saber llegir i escriure per ésser insaculat, una condició que va generar protestes entre els consellers de la mà menor –el grup a qui perjudicava més aquest criteri–[1293]. I durant la Guerra dels Segadors, a Vic, Jheroni Puygrrubí no fou habilitat com a mercader per part del Consell de la ciutat perquè, entre d'altres motius, "dit Puygrrubí no tenia les qualitats volia lo privilegi per no saber molt de escríurer y menos de comptes, que feya aportar los seus llibres de negoci a altres per no saber ell"[1294]. Certament, aquesta

[1290] J. BURGOS, *Imprenta y cultura del libro*... op. cit., vol. I, p. 293.
[1291] AMGi, *Manual d'acords*, 1651, f. 477. Vide la transcripció d'aquesta proposició i la seva resolució a l'annex, 3.
[1292] J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona, 1994, vol. II, p. 278.
[1293] J. LLADONOSA, *Escoles i mestres antics de minyons a Lleida*, Barcelona, 1970, p. 12; T. PASSOLA, "Una oligarquía municipal: La Paheria de Lleida en el s. XVII", *Manuscrits*, 3 (1986), p. 154.
[1294] J. B. SANZ, *Relació breu dels successos, segones intencions y locuras que han succehit y se són fetes en la ciutat de Vich, des de l'any 1634 fins al 1641 inclusive*, dins *Cròniques de la Guerra dels Segadors*,

mesura restrictiva dels jurats i dels paers, com també la resolució dels consellers vigatans (una decisió eminentment política encoberta o justificada per les mancances culturals de l'esmentat Puygrrubí), era una forma de limitar l'accés al govern local, però també contribuïa a millorar l'alfabetització entre els ciutadans.

Altres indicis dels progressos dels nivells d'alfabetització, ben sovint tímids o difícils d'avaluar, els forneix l'evolució de l'ensenyament de les primeres lletres a la Girona del segle XVII: si al principi del Sis-cents les retribucions dels mestres gironins (en espècie i en diners) anaven a càrrec dels escolars (la Ciutat només hi col·laborava amb algunes exempcions per al docent i una petita quantitat econòmica per al lloguer del seu habitatge), al final de la centúria, el 1690, l'ensenyament esdevingué gratuït i el mestre "es municipalitzà". Des de llavors, aquesta figura va percebre un salari de la Ciutat (76 lliures anuals i dotze quarteres de blat), es regulà el seu horari de treball i l'escola se situà en un local permanent en "lo pes de la Palla" i amb casa per al mestre[1295]. Tot i que amb un segle de retard, Girona havia adoptat el model del "Corralet" barceloní, un projecte que, sota aquesta mateixa denominació, ja havia anat apareixent en la documentació municipal durant les dècades anteriors. Però quin fou el nombre d'alumnes autòctons i forasters durant el Sis-cents gironí? Les referències que en coneixem són esparses: el 1679, els mestres Josep Fuster i Joan Serradell educaven a 25 i a 30 minyons, respectivament[1296]; i el 1686, un altre dels mestres gironins, el prevere Enric Arbonés, declarava que a l'escola de casa seva hi solien acudir més d'una setantena d'estudiants, molts dels quals eren pobres i els ensenyava de manera gratuïta[1297].

---

a cura d'A. Simon, Barcelona, 2003, p. 173. Pel que fa a la pretensió de Puygrrubí, que es prolongà al llarg de l'any 1641, vide també la p. 178.

[1295] L. BATLLE y PRATS, "La Enseñanza..." op. cit., pp. 183-199. Per a l'ensenyament a la ciutat set-centista, vide S. MARQUÈS, *L'ensenyament a Girona al segle XVIII*, pròleg de J. Puigbert i Busquets, Girona, 1985 (DL); també, sobre el bisbat, J. M. MARQUÈS, "Escoles gironines del segle XVIII", *Revista de Girona*, 87 (1979), pp. 77-81; i J. ANTÓN PELAYO, "Espill de l'ensenyament i de l'escolarització a la Girona del segle XVIII", *Revista de Girona*, 192 (1999), pp. 55-58.

[1296] AMGi, *Manual d'acords*, 1679, ff. 94v-95v, transcrit per L. BATLLE y PRATS, "La Enseñanza..." op. cit., p. 194.

[1297] AMGi, *Manual d'acords*, 1686, f. 99v. Arbonés, prevere beneficiat de la Seu, exercí durant quatre dècades, fins 1702, quan hagué de deixar l'ensenyament per motius de salut. Fou substituït per Miquel Solà del lloc de Santa Coloma de Farners, "qui segons lo caracter de letra ha donat es bon escriva, y diuhen es practich de comptes", AMGi, *Manual d'acords*, 1702, f. 513r-v. Com a mestre, Arbonés rebia una ajuda de costa de la Ciutat de 25 lliures i 5 quarteres de blat anuals.

Amb independència del model barceloní, o prenent-lo com a referent, bona part del territori català comptava amb escoles per a l'ensenyament de minyons. Segons afirmava Jordi Monés ja fa més d'una trentena d'anys, d'ençà de la segona meitat del Cinc-cents van proliferar les escoles de primeres lletres, civils i eclesiàstiques, regides per mestres d'estudi[1298]. I, paral·lelament a aquestes escoles, fins i tot en alguns hospitals es podia impartir un ensenyament bàsic entre els grups més desfavorits: per exemple, l'Hospital General dels Pobres de Girona, que fins al 1653 es trobava situat a extramurs, comptava amb un benefici (conegut com la "rectoria") en el qual no només s'ensenyava la doctrina als nens sinó també a llegir[1299]. Amb tot, el mapa dels centres d'ensenyament bàsic a la Catalunya dels segles XVI i XVII encara no ha estat estudiat i traçat en detall. És cert, però, que posseïm dades molt valuoses: a la diòcesi gironina, entre 1598 i 1638, s'atorgaren 213 llicències d'ensenyar concedides pel bisbe o pel seu vicari general[1300], un elenc que ha permès a Josep M. Marquès afirmar que "no sols en poblacions de major densitat demogràfica, com Arenys de Mar, Calella de la Costa, Llagostera o Montagut, sinó també en d'altres nuclis menors, com Cervià, Colomers, Fornells, Ullastret o Viladesens la substitució de mestres té lloc amb una continuïtat tal que no s'explica sense considerar que l'escola hi és institucionalitzada"[1301]. Arreu de Catalunya coneixem nombroses referències sobre la creació d'escoles finançades pels eraris municipals, com els exemples següents: el 1556, a Mataró, va ser aprovada la contractació municipal d'un mestre de minyons, una proposta que ja havia estat plantejada –sense èxit– un quart de segle abans[1302]; el 1582, el Consell d'Ulldemolins (Priorat) va acordar pagar un mestre per als minyons; per aquesta mateixa època, la

[1298] J. MONÉS, "Història de l'educació. Alguns problemes de la planificació en la recerca al Principat (1536-1898)", *Comunicacions a les III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, organitzades pel Col·legi Universitari (Secció Lletres), Escola Universitària de Formació del Professorat d'E.G.B., Delegació I.C.E. de la U.A.B., Girona, 1979 [separata]. Sobre l'educació a l'Espanya moderna, per raons d'espai, sols remetem a dos títols i a les seves corresponents bibliografies: B. BARTOLOMÉ MARTÍNEZ, *La educación en la España moderna (siglos XVI-XVIII)*, dins B. Delgado (coord.), *Historia de la educación en España y América*, Madrid, 1993, vol. 2; F. SANTAOLARIA, *Marginación y educación. Historia de la educación social en la España moderna y contemporánea*, Barcelona, 1997.

[1299] J. G. ROIG i JALPÍ, *Resumen historial de las grandezas y antiguedades de la ciudad de Gerona, y cosas memorables suyas eclesiasticas, y seculares, assi de nuestros tiempos, como de los passados. Vida, martyrio, y patrocinio de san Narciso* (...), Barcelona, por Jacinto Andreu, (...), impresso por cuenta del autor, vendense en casa de Joseph Argemir librero (...), 1678, pp. 394-395.

[1300] J. M. MARQUÈS, "Ensenyament al bisbat de Girona fins a la Il·lustració", *Arxiu de Textos Catalans Antics* (1993), p. 283 (i apèndix I). Segons Marquès, "Abans del 1598 se'n concedien [de llicències], però no s'anotaven. La base legal es trobava al Concili de Trento".

[1301] J. M. MARQUÈS, "Ensenyament..." op cit., p. 284.

[1302] J. M. COLOMER, *Mataró al mil cinc-cents*, Mataró, 1969, pp. 100-102; J. GIMÉNEZ BLASCO, "Aspectes culturals d'una vila de l'antic règim: Mataró, segle XVII", *Sessió d'Estudis Mataronins*, 1 (1984), pp. 31-34.

Paeria de Lleida destinava 30 lliures anuals a un ensenyant de primeres lletres; i de 1599 daten les ordinacions de Lloret de Mar per a una escola municipal[1303]. Ara bé, les condicions de treball d'aquests mestres pagats (o mal pagats) pels consells municipals, així com les ajudes de costa concedides, variaven força d'un indret a un altre, com també els beneficis de les causes pies[1304]; en conseqüència, no era gens infreqüent que en alguns períodes la seva plaça (o places) no fos coberta[1305]: a Lleida, per exemple, la Paeria no tenia contractat cap mestre de minyons l'any 1623; i a la Girona del 1637, fos o no una argúcia per obtenir un salari i una ajuda de costa dels jurats, Esteve Mas (mestre de llegir, escriure i comptar) declarava que en aquell any no hi havia ningú a la ciutat "que fes dit exsercissi"[1306]. El finançament, arreu i gairebé sempre, fou un gran problema per als municipis[1307]. I, ben sovint, les "instal·lacions" escolars sols consistien en una simple aula o estança de les cases dels mestres[1308]. Com es lamentava el caputxí Lluís d'Olot en ple segle XVIII, els Comuns no estalviaven recursos en l'embelliment de les poblacions amb edificis, places, fonts i estàtues, "mas para la construccion de escuelas diputadas à la erudicion de sus hijos, que son el mejor lustre, la mas interesante belleza, y el mas apetecible honor, y thesoro de la republica, para esto ni el común halla fondos para asalariar á los maestros; ni los individuos quieren alargar una blanca"[1309].

[1303] J. LLADONOSA, *Escoles*... op. cit., pp. 11-12.

[1304] A la diòcesi gironina, "catorze escoles es beneficiaren de fundacions pies, tres del s. XVI, cinc del s. XVII i sis del s. XVIII. La fórmula de subvencionar el mestre a condició que prengués part en actes de culte fou emprada dues vegades, basant-se en un costum, que acceptava i gairebé exigia la participació del mestre en ells; la d'afegir-li un sobresou a condició que ensenyés gratuïtament un cert nombre d'alumnes fou la més difosa", J. M. MARQUÈS, "Ensenyament..." op. cit., p. 291. Sobre les causes pies vide, del mateix autor, "Fundacions de causes pies al bisbat de Girona (s. XVI-XIX)", *Pedralbes* 8, II (1988) [Actes del Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya], pp. 513-523.

[1305] Cf. R. L. KAGAN, *Universidad y sociedad*... op. cit., pp. 62-63.

[1306] J. LLADONOSA, *Escoles*... op. cit., p. 13; P. VILA, "De com un mestre de minyons barceloní va demanar permís per establir-se a Girona (1637)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 41 (2001), pp. 335-338. Mas, natural de Barcelona i antic mestre a Cervera, va ser finalment acceptat per les autoritats i se li concediren 20 lliures anuals ("vint lliures pagadoras ab quatre iguals terças"), AMGi, *Manual d'acords*, 1637, f. 71 (f. 110 en la fol. moderna en llapis). En aquell mateix any de 1637 (octubre), a Girona, sabem que hi vivia un altre mestre d'escola anomenat Tomàs Albanell (o Banell), "al carrer den Vern", AMGi, *Manual d'acords*, 1637, sense foliar (f. 181v). Banell, "mestre de llegir, scriurer, y comptar, natural de la vila de Ripoll", quan va sol·licitar un salari dels jurats, el 1643, ja feia més de quinze anys que vivia a la ciutat (AMGi, *Manual d'acords*, 1643, f. 145 –fol. moderna en llapis–), una petició que li fou acceptada (AMGi, *Manual d'acords*, 1643, f. 264), vide annex, 4.

[1307] Per al segle XVIII, vide J. BURGOS, "Alfabetización y escuela..." op. cit., pp. 133-135.

[1308] J. LLADONOSA, *Escoles*... op. cit., p. 38.

[1309] L. DE OLOD [Lluís Bassols], *Tratado del origen, y arte de escribir bien: ilustrado con veinte y cinco laminas. Obra utilisima para que asi maestros, como discipulos, y quantos se hallaren estudiosos de escribir bien, puedan con facilidad aprender todas las formas de letras, que usamos en España, asi modernas, como antiguas: griegas, hebreas, syriacas, caldeas, samaritanas, arabes, &c. Dedicase al rey nuestro señor don Carlos Tercero, (que Dios guarde) su autor el R.P Fr. Luis de Olod bibliotecario del Real Convento de Santa Madrona de PP. Capuchinos de Barcelona*. Con licencia de los Superiores. Gerona, en la imprenta de Narciso Oliva, librero, à la plaza de las Coles. A costa de Francisco Basóls, y Bastóns, hermano del autor [les aprovacions i llicències daten de 1766], pp. 12-13.

Vegem un altre exemple amb una mica més de deteniment. A Olot, segons Xavier Puigvert, des del segle XV hi exercia un mestre autoritzat per l'Església que ensenyava les primeres lletres i la doctrina cristiana als nens de les famílies més importants en una casa arrendada pel Consell de la vila. El municipi, però, també es preocupà per estendre la formació bàsica entre aquells minyons menys afavorits, pobres i orfes: al Cinc-cents, els cònsols olotins van intentar atreure eclesiàstics i ordes monacals perquè es fessin càrrec d'ensenyar les beceroles, els salms i la gramàtica[1310]. El 1565 s'arribà a un acord amb els carmelites[1311]. I durant el segle XVII, examinant els llibres d'acords municipals i els comptes del clavari, observem que el Consell va ocupar-se de l'elecció i el pagament de tretze o catorze mestres (laics i eclesiàstics) per a la formació bàsica dels infants. El primer nomenament que trobem és el de Bernat Santjoan, "mestre de llegir, scriure y comptar en la present vila de Olot", qui el 1608 cobrava un salari de "30 lliures per terças"[1312]; i el darrer és el d'Edualt Ferrusola, qui el 6 d'abril de 1699 rebia 30 lliures de plata "per lo salari del mestrat"[1313]. Malgrat la preocupació oficial per l'ensenyament dels minyons, el sou "acostumat" dels docents es mantingué, sense variacions, en les 30 lliures en moneda de plata durant tot el segle[1314]. Aquest fet va afectar la qualitat de l'ensenyament? És difícil pronunciar-se. Fos com fos, la permanència dels mestres va oscil·lar entre un mínim d'un o dos anys (en algun cas, per defunció)[1315] i un màxim d'una quinzena (*vide* el quadre inferior). Lamentablement, ignorem quants alumnes es van beneficiar d'aquesta formació, encara que un examen aprofundit en la documentació olotina potser aportarà alguna llum sobre aquesta qüestió; de fet, sabem que al final del segle XVI els alumnes de gramàtica, és a dir, aquells que ja havien adquirit el domini de la lectura i de l'escriptura, eren 27[1316],

[1310] Cf. el cas banyolí descrit per Lluís G. Constans: "Acordes con los monjes, los jurados de la villa consiguieron por concesión apostólica, en 1445-1446, establecer en el interior del monasterio un *Estudi de Gramática de minyons,* que, en el siglo XVI se le llamó "Escola de la vila". De ordinario el preceptor era conocido por *mestre de lletres y arts*, como don Juan Serra, titulándose a veces escuetamente *magister scolarum*, como Baudilio Morgat en 1581", L. G. CONSTANS, M. D., *Bañolas,* il·lustracions de J. de Palau, Banyoles, 1951, p. 158.
[1311] X. PUIGVERT i GURT, *Els segles XVI i XVII*, Olot - Girona, 2010, pp. 44-45.
[1312] ACGAX, *Llibre del clavariat*, 1609-1610, f. 33.
[1313] ACGAX, *Llibre del clavariat*, 1689-1699, s.f.
[1314] Vide la transcripció d'un dels comptes del clavari, així com la relació dels mestres municipals que exerciren durant el segle XVII, annex, 5.
[1315] Bernat Cantalosella va exercir de mestre des de 1658 i fins a la seva mort, l'any 1660, quan fou succeït per Francesc Oliveres. La viuda de Cantalosella, Mariana, va rebre 15 lliures (l'equivalent a la meitat del salari anual) el 2 de novembre de 1660. ACGAX, *Llibre del clavariat*, 1660-1661.
[1316] J. PAGÈS, *L'església de Sant Esteve d'Olot (notes històriques)*, pòrtic de J. Camprodon, presentació de J. M. de Solà-Morales, pròleg de Mn. E. Montal i Vilert, Olot, 1986, pp. 85-87. El 1588, segons es

mentre que al segle XVIII, segons una informació de l'any 1723, tenim notícia que l'alumnat ascendia a una vuitantena[1317]. En qualsevol cas, la presència d'una escola municipal en una vila de muntanya relativament modesta no deixa d'ésser prou digna d'assenyalar: abans de la pesta de 1650 és possible que la seva població s'apropés als tres mil habitants; el 1670 hi constaven 540 focs; i a la darreria del segle XVII, segons el jesuïta Manuel Marcillo, natural d'Olot, la vila no arribava al miler de veïns[1318].

Mestres de llegir, escriure i comptar municipals, Olot, segle XVII

Mestres de minyons	**Anys d'exercici**
Bernat Santjoan, "mestre de llegir, scriure y comptar"	1608-1613 (...)
Pere Perez, "m[estr]e d[e] studi"	1617-1624
"Mestre de llegir scriure y comptar"	1624
Antoni Laguna, "mestra de lagir i ascriura"[1319]	1623-1629
Hieronym Gou, "mestre de llegir y scriure y comptar"	(...) 1635-1649
Magi Puig, "mestre de llegir, scriurer y comptar"	1654-1655
Pere Pons, "mestre de llegir y scriurer y comptar"	1655-1658
Bernat Cantalosella, "mestre de llegir y escriure"	1658-1660
Francesc (o Francisco) Oliveras, "mestra"	1660
Isidro Bassols, "mestra de llegir escriura y comptar"	1664-1678
Eudalt Ferrusola, "mestra de llegir scriura y comptar"	1678-1685
Juan Deodato, "mestra de llegir scriurer y comptar"	1686-1693

queixaven els representants olotins al bisbe de Girona, el regent de l'escola, un mossèn anomenat Pau Posas, era inhàbil i, per això, una desena d'alumnes s'havien matriculat a Sant Feliu de Pallerols, a Girona i a Barcelona.

[1317] ACGAX, *Manual de resolucions*, 1-IX-1723 (agraïm a X. Puigvert la referència).

[1318] J. CANAL, *Una vila catalana davant la mort. La pesta de 1650 a Olot*, presentació d'A. Mayans, pròleg de J. Busquets, Olot, 1987 (DL), p. 56; J. M. de SOLÀ-MORALES, "La immigració francesa a Olot (Girona) als segles XVI i XVII", dins *XLIIe Congrès (Perpignan 1969). Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon*, Montpeller, 1970, p. 225; M. MARCILLO, *Crisi de Cataluña, hecha por las naciones estrangeras, compuesta por* (...), Con licencia, en Barcelona, en la imprenta de Mathevat delante de la retoria del Pino, 1685, p. 134.

[1319] Antoni Laguna (o Llacuna) era un clergue "conjugat" (casat) que, segons les llicències d'ensenyar publicades per Josep M. Marquès, els anys 1620 i 1626 va demanar la corresponent llicència episcopal per a la vila d'Olot (el 1619 l'havia demanada per a Arenys de Mar). Per a Olot també hi consta la petició d'un clergue anomenat Ramon Granja (1626). J. M. MARQUÈS, "Ensenyament..." op. cit. pp. 283 i 295.

Francisco Collell, "mestra de llegir y scriurer y comptar"	1693-1697
Eudalt Ferrusola, "m[estr]e de minyons"	1697-1699

10. Font: ACGAX, Fons municipals, Olot, *Llibres del clavariat*; X. PUIGVERT, *Els segles XVI i XVII*[1320]

Eclesiàstics i artesans

L'Església, com hem anat veient, contribuí i influí decisivament en l'aprenentatge de les primeres lletres, a través de l'aprovació de les ordinacions dels mestres barcelonins de la Confraria de Sant Cassià, la concessió de llicències d'ensenyar, les disposicions sobre l'educació dels minyons recollides a les constitucions sinodals, etcètera. I, com en el cas dels governs municipals de les ciutats catalanes, les catedrals i la resta de temples de les mateixes localitats esperonaren "l'alfabetització per necessitat burocràtica". Aquest fenomen el podem comprovar amb detall gràcies als comptes de la catedral de Girona. Els clavaris que s'ocuparen dels *Comptes de l'Obra* van haver de registrar els pagaments dels serveis de nombrosos artesans com ara fusters, ferrers, corders, dauradors, argenters, serrallers, mestres de cases, etc. El 7 de gener de 1642, per exemple, l'eclesiàstic responsable dels comptes de la Seu va pagar a "Andreu calsater setza sous per las mans de vuyt parells de mijas per los scolans ço es quatre parells en agost y quatre parells a Nadal". A continuació, i de la ploma del mateix clavari, segueix la següent signatura del calceter: "V[er]a Pera Andreu"[1321]. És evident que el clavari va passar a net una nota prèvia, albarà o rebuda, però el que ens interessa assenyalar, aquí, és que aquesta mena d'anotacions són una font excel·lent per al tractament estadístic de la capacitat de signar. I, també, pel fenomen de la seva delegació: quan la persona no dominava l'escriptura, una mà substituta havia de signar per ella[1322], com en el cas de Joan Puig, un ataconador que, a l'abril de 1642, va cobrar "dotze reals per vuyt parells de sabatas ha soladas per los scolans" i, per no saber de lletra, signà Pere Màrtir[1323]. Vegem-ne alguns exemples més, lleugerament posteriors (un parell d'anys) i d'un altre clavari:

[1320] Agraïm a Jordi Rubió, a Xavier Puigvert i a Antoni Mayans l'ajuda en la consulta del fons.
[1321] ACG, *Comptes d'Obra*, 1613-1649, vol. LXXXVI, f. 722v.
[1322] Ben entès, en alguns casos, que caldria examinar, no necessàriament es tractava de la delegació per no saber escriure sinó per haver actuat com a procurador o figura similar.
[1323] ACG, *Comptes d'Obra*, 1613-1649, vol. LXXXVI, f. 722v.

"Mes à 4 de octubre e, donat à Miquel Puigsecs per sinc jornals à trabellat en natejar los valls de la Seu y traura la rama y adobarlos be, y tambe en natejar lo claustre de la Seu a r[a]ó de 5 s per jornal son vint y sinch sous dic – 1 ll 5 s
V[er]a yo Fran[ces]c Masbaranguer per Miq[ue]l Puigsecs"[1324]

"Mes à 4 de octubre e, pagat à m[estr]e Barbosa mestre de casas per las obras à fetas en la Seu de recorrer y adobar las teuladas y altres obres per bastretas y mans trenta lliures set sous y sis, que ab quatre lliures y tretse sous que pagui per 400 teulas y lo port dellas que no son al compta serian 35 ll que rellevades ditas 4 ll 13 s que son asentades abans restan com consta en lo compte per ell donat signat de letra B – 30 ll 7 s 6
V[er]a yo Pau Castellar per dit Barbosa"

"Mes dit die tincs donat a m[estr]e Castellar per quatre jornals a, trabellat en adobar las bigas y demes cosas una lliura vuit sous dic – 1 ll 8 s
V[er]a jo Pau Castellar fuster."[1325]

De l'any 1657:

"Item als 20 de maig 1657 he pagat a Joan Vives esparter de Gerona dos lliuras ab ardits per posar y llevar las estoras de la Seu lo p[rese]nt any son ab plata – 1 ll 6 s d
V[er]a Juan Vives"[1326]

I de 1671:

"It[em] he pagat per una biga de 46 palms dit die per posar sobre la capella dels s[an]ts quatre martirs, a Victor Arnau serrador tres lliuras setze sous dich – 3 ll 16 s
V[er]a lo ca[non]ge Poch per dit Arnau"[1327]

D'ençà del final del segle XVII, els *Comptes de l'Obra de la Seu* fins i tot adquireixen més rellevància per a l'estudi dels nivells d'alfabetització: les signatures, a vegades acompanyades amb la professió o altres indicacions, són autògrafes[1328]. Veritablement, ens trobem davant d'una font rica, que cobreix tota l'edat moderna, i que, per tant, caldria analitzar amb molta cura i combinar-la amb els inventaris *post mortem*. Ara bé, com qualsevol altra font històrica, també té algunes limitacions, com ara la sobrerepresentació dels oficis urbans masculins (part de l'artesanat, llibreters, mestres

[1324] ACG, *Comptes d'Obra*, 1613-1649, vol. LXXXVI, f. 743.
[1325] ACG, *Comptes d'Obra*, 1613-1649, vol. LXXXVI, f. 743r-v.
[1326] ACG, *Comptes de l'Obra*, 1649-1678, vol. LXXXVIII, f. 104v.
[1327] ACG, *Comptes de l'Obra*, 1649-1678, vol. LXXXVIII, f. 275.
[1328] Alguns exemples: ACG, *Obra de la Seu*, 1697-1699, vol. XCIV, f. 21v (pagament a l'esparter Antoni Alabau, que signa de mà pròpia; a l'argenter Vicenç Rosell, idem; etc.), f. 22 ("Vera Banet Busquets manya de Gerona"; etc.); ACG, *Llibre de comptes de la obra de la Seu de Gerona*, 1727-1733, vol. CXI, f. 51 ("Despes al fuster per posar y llevar lo monument y altres cosas ordinarias" –el fuster, que sabia escriure el seu nom i ofici, era el mestre Josep Borés–), f. 133 (pagament del salari del "rellotger manyà" Benet Busques: "Vera Benet Busquets" i "V[er]a Anton Busquets per dit Banet mon para").

de cerimònies, mestres de cant, notaris, etc.). De totes maneres, els registres de l'arxiu capitular, com també els dels clavaris municipals, evidencien com les persones amb oficis manuals no podien ésser alienes a la cultura escrita ni a les pràctiques comptables; per això, o bé havien de saber escriure, millor o pitjor, o bé havien de recórrer a escriptors delegats (companys de treball, eclesiàstics, escrivents, etc.)[1329]. A les poblacions més petites, i al camp, la situació no era gaire diferent.

9.4. *De Institutione femine*: l'ensenyament femení

Fins aquí hem tractat els nivells d'alfabetització urbans i les pràctiques vinculades, bàsicament entre els grups masculins. I pel que fa a l'ensenyament femení? L'estudi d'aquest tema tan important ha estat força descurat per la historiografia catalana, especialment per als dos primers segles moderns[1330]. És urgent, doncs, cobrir aquest dèficit, sobretot si considerem que, segons sembla, a la primera edat moderna hispànica es va produir un augment notable del nombre de les dones lectores. Almenys aquesta és la hipòtesi que ha proposat Philippe Berger per a la València renaixentista a partir de l'anàlisi de 776 inventaris compresos entre 1470 i 1559[1331]. El creixement de les lectores també va veure's acompanyat i prosseguit per l'augment del grup de dones que es dedicava a l'escriptura, com ho reflecteix la xifra de més de quatre-centes poetesses del Segle d'Or registrada per Nieves Baranda[1332]. Una altra –diguem-ne– "evidència literària" d'aquesta extensió de la cultura entre les dones ens la subministra un testimoni italià del segle XVII, Francesco Agostino della Chiesa, el qual va afirmar que "nella

[1329] Cf. F. BOUZA, *Comunicación, conocimiento y memoria en la España de los siglos XVI y XVII*, Salamanca, 1999 [DL 2000], p. 79.

[1330] Comptem, però, amb algunes valuoses excepcions, com ara les contribucions d'Isabel de Azcárate Ristori, de Josep Lladonosa, de Josep M. T. Grau i Roser Puig, i, molt més properament, de Miquel Puig. Ja fa més de quatre dècades que Isabel de Azcárate va estudiar l'ensenyament de primeres lletres femení a la Ciutat Comtal, destacant la tasca docent eclesiàstica, I. de AZCÁRATE RISTORI (ODN), "La enseñanza primaria en Barcelona. La educación de la mujer", *Cuadernos de arqueología e historia de la ciudad*, 12 (1968), pp. 177-192. Dos anys més tard, en el seu llibret sobre l'ensenyament a Lleida, Lladonosa va dedicar el capítol novè a l'educació de les noies, J. LLADONOSA, *Escoles*... op. cit., pp. 59-62. Per la seva part, Grau i Puig, en un article conjunt sobre l'ensenyament i l'alfabetització durant el Set-cents a Montblanc (i a la Conca de Barberà), també oferiren unes pàgines a les mestres de nenes, J. M. T. GRAU i R. PUIG, "Instrucció pública..." op. cit., pp. 121-125. I, finalment, Puig ha estudiat l'ensenyament femení al segle de la Il·lustració, M. PUIG, "L'ensenyament de les nenes al segle XVIII als corregiments de Girona i Vic: entre la caritat i la indústria popular", *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 21 (2010), pp. 13-33.

[1331] Ph. BERGER, "Las lecturas femeninas en la Valencia del Renacimiento", *Bulletin Hispanique*, 100, 2 (1998), pp. 383-399.

[1332] N. BARANDA, "«Por ser de mano femenil la rima»: de la mujer escritora a sus lectores", *Bulletin Hispanique*, 100, 2 (1998), p. 453.

Spagna, dove ancor hoggidí le donne piú che in ogn'altra parte della Christianitá attendono al studio delle lettere" (*Theatro delle donne letterate con un breve discorso della preminenza, e perfettione del sesso donnesco*, Mondovi, per Giovanni Gislandi e Giovanni Tomaso Rossi, 1620)[1333]. Ara com ara, però, no és gaire el que sabem sobre els primers passos de l'educació femenina, llevat que a Catalunya, com a Castella, el nombre d'ensenyants per a nenes era molt inferior al dels mestres de minyons. Les nenes aprenien a llegir i/o a escriure i, també (o sols això), a cosir i a brodar: "la doncella debe aprender al mismo tiempo las letras y a trabajar la lana y el lino" va escriure Joan Lluís Vives a *De Institutione femine christianae* (1524), un parell d'"oficis" que eren "de gran utilidad para la economía doméstica y para el mantenimento de la sobriedad"[1334]. Com no podia ésser d'altra manera, també se'ls ensenyaven bons costums i la doctrina cristiana, un aspecte que, com és obvi, sempre va preocupar molt a l'Església. Fruit d'aquest interès per la instrucció religiosa, femenina i masculina, són les següents disposicions del bisbe de Barcelona, Ildefonso Coloma, de l'any 1600:

"§ VI

Manam als que ensenyen[1335] minyons o minyones a escriurer o legir, y a las que ensenyaran de costura a minyones, que juntament los ensenyen la doctrina christiana y per lo manco la·ls fassen dir cadal dia una volta, demanant los compte del que apendran. Mes havant los mateixos mestres de legir y escriurer no consentan que en llur escola se llegescan libres de mala doctrina o deshonests, ni de mal exemple"[1336]

A més de a les escoles[1337], les nenes també podien formar-se a la llar, amb l'ajuda de preceptors entre les famílies més acabalades, o en alguns convents femenins o

[1333] Citat per L. LUNA, *Leyendo como una mujer la imagen de la Mujer*, pròleg d'I. M. Zavala, epíleg de R. Rossi, Barcelona - Sevilla, 1996, p. 105.
[1334] J. Ll. VIVES, *De institutione feminae christianae = La formación de la mujer cristiana*, introducció, traducció i notes de J. Beltran Serra, [València], 1994, p. 46. Aquesta obra, publicada el 1524 i revisada el 1538, fou dedicada a Caterina d'Aragó, l'esposa d'Enric VIII d'Anglaterra, per a la formació de Maria Tudor, la seva filla. Va esdevenir un model de conducta per a diverses tradicions protestants. Sobre el programa vivesià de govern de la donzella, vide J. VARELA, *Modos de educación en la España de la Contrarreforma*, Madrid, 1983 [DL 1984], pp. 43-45 i 203-204. Autors com ara el jesuïta Gaspar Astete (*Tratado del govierno de la familia y estado del matrimonio*, 1597) eren de l'opinió que les nenes aprenguessin a llegir, però no pas a escriure, ja que la donzella cristiana "no ha de ganar de comer por escribir y contar" i, a més a més, "muchas mujeres andan en malos tratos porque se ayudan del arte de escribir" (citat per J. Varela, p. 207); Cf. R. CHARTIER, "Las prácticas..." op. cit., p. 117.
[1335] Nota al marge: "Doctrina christiana y libres de escola".
[1336] *Synodi barcinonensis*... op. cit., p. 155.
[1337] Per exemple, el 1724, Elisabet Lamarca va obrir una escola de nenes a la seva vila natal, Olot, on ensenyava a llegir, labor i doctrina cristiana, M. PUIG, "L'ensenyament de les nenes..." op. cit., p. 19.

beateris[1338]: a Girona, des de 1699, les religioses Beates o terciàries de Sant Domènec ensenyaven costura i primeres lletres[1339]; a Barcelona, establert el 1650, destacava el convent de l'Orde de l'Ensenyança o Companyia de Maria[1340]. De totes maneres, la cultura patriarcal i el paternalisme imperant, juntament amb la suposada minoritat natural de les dones, restringien molt l'extensió de l'ensenyament i els nivells d'alfabetització femenins, sobre tot entre les laiques, però fins i tot també entre les religioses[1341]; almenys així és després de les dades que posseïm, sobretot del segle XVIII: al final de la dècada de 1780, només 300 de les 1200 nenes en edat escolar del quarter del Raval barceloní estaven escolaritzades. I era una xifra excepcional[1342]. A més a més, segons un reglament de l'any 1783, a les escoles gratuïtes del regne la lectura no era obligatòria[1343]. Però és cert que fins que no comptem amb nous estudis no podrem conèixer la vertadera extensió, o la limitació real, del fenomen educatiu entre aquest sexe.

9.5. La Catalunya rural

Finalment, i ja per acabar amb el tema dels nivells d'alfabetització i les pràctiques de la lectura i de l'escriptura, quina era la situació al camp? Si per al món urbà, amb l'excepció de Barcelona, no disposem de gaires estudis, la informació sobre la ruralia catalana és gairebé nul·la. La falta aparent de fonts seriades, com ara documentació on es registrava la capacitat de signar no és encoratjadora: "No hay otro indicador general y

[1338] I. de AZCÁRATE RISTORI (ODN), "La enseñanza primaria en Barcelona desde..." op. cit., p. 136; A. JUTGLAR, "Notas para el estudio de la enseñanza en Barcelona hasta 1900", dins *Materiales para la historia institucional de la ciudad*, Barcelona, 1966, pp. 295 i 297; Cf. M. del Mar GRAÑA CID, "Palabra escrita y experiencia femenina en el siglo XVI", dins A. Castillo (comp.), *Escribir y leer*... op. cit., p. 225.
[1339] J. M. MARQUÈS, "Ensenyament..." op. cit., p. 281.
[1340] I. de AZCÁRATE RISTORI (ODN), "La enseñanza primaria en Barcelona. La educación..." op. cit., p. 178; J. S. AMELANG, "Los usos de la autobiografía: monjas y beatas en la Cataluña moderna", dins J. S. Amelang i M. Nash (eds.), *Historia y género. Las mujeres en la Europa moderna y contemporánea*, trad. d'E. Portela, M. Portela i E. Dupláa, València, 1990, pp. 204-205.
[1341] Un exemple: en una carta de l'any 1746, Margarida de Sant Joan de la Creu (Margarida Sala), una monja del convent de carmelites descalces de Tarragona, recordava al seu germà com havia après a llegir: "li dono las gracies de la carita [~~a~~] que [~~fet~~?] me ha fete de enceñarme de llegir q[u]e no here poch lo treball que tenie y quantes vegades nos aviem de magar perq[u]e no hos vesen", ACN, caixa 2-II, 26-IX-1746. Vide la transcripció d'aquest document a l'annex, 6.
[1342] C. LLORET, *Escola i infància a Catalunya a finals del segle XVIII*, tesi doctoral dirigida per M. Siguan i Soler, Universitat de Barcelona, Departament de Teoria i Història de l'Educació, 1990, pp. 4-22; J. BURGOS, "Alfabetización y escuela..." op. cit., pp. 116-117 (n. 21).
[1343] ACA, Reial Audiència, *Cartas acordadas*, 1783, f. 167 i cèdula reial inserida entre els ff. 167v i 168.

directo que podamos utilizar" afirma, potser massa taxativament, Viñao Frago[1344]. Tanmateix, i aquesta és una novetat aportada pel present treball, sí que comptem amb fonts homogènies i aptes per al tractament estadístic sobre els nivells d'alfabetització rural, almenys a la Catalunya Vella. Fins i tot es tracta de registres molt més rics que no pas bona part dels recomptes més habituals de signatures. En efecte, en els arxius patrimonials[1345] de molts masos es preserven quaderns o lligalls amb pagaments de les pensions dels censals, liquidacions de comptes i altres documents similars de naturalesa econòmica. En general, en aquests tipus de pagaments, una de les parts escrivia, i sovint signava, una nota o albarà on afirmava haver satisfet una quantitat (per exemple, una pensió o cànon anual d'un censal)[1346], declarava el seu propi ofici o condició (prevere, pagès, vídua, etc.), i anotava la localitat de procedència i la data. Si la persona no sabia escriure, així ho manifestava (o quedava sobreentès) i es feia constar "l'escriptor delegat" que redactava el text[1347]. Per tant, ens trobem davant d'una font tan valuosa com poc explotada per estudiar, de manera quantitativa i qualitativa, la pràctica de l'escriptura. Una petita exploració en uns quaderns d'una família pagesa de la Garrotxa permetrà revelar la gran utilitat d'aquesta documentació. Abans, vegem tres d'exemples d'aquest tipus de font. El primer data de l'any 1611 i es tracta d'un exponent del fenomen de l'escriptura delegada (l'autor de la nota fou un paraire):

"[primera línia mutilada] [de l]es Planas tinch revut de vos Miquel Bataller Sollergasto pages de la paroquia de N[ost]ra S[eny]ora de les Ansises[1348] que m'aveu pagats aquests vint y sis sous dic 26 s me feu de sensal quiscun any pagador lo dia de s[an]t Pera sent Felliu quiscun any y p[er]que es la veritat que m'aveu pagat totas las pagas devidas y no se de scriure vos fas fer lo

[1344] A. VIÑAO, "Alfabetización..." op. cit., p. 43. Cf. J. SOUBEYROUX, "L'alphabétisation dans l'Espagne moderne… " op. cit., p. 233.

[1345] Sobre els arxius patrimonials, vide P. GIFRE, J. MATAS i S. SOLER, *Els arxius patrimonials*, Girona, 2002.

[1346] Sobre el censal (simplificant, un préstec encobert sota l'obligació de pagar indefinidament una pensió com a contrapartida d'una quantitat donada) i els seus orígens medievals, vide, entre d'altres, A. GARCÍA SANZ, "El censal", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 37 (1961), pp. 281-310; M. AVENTÍN, "Mercat de rendes, mercat de salvació", dins M. Sánchez Martínez (ed.), *Estudios sobre renta fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, 1993, pp. 133-151; D. RUBIO, "El circuit privat del censal a Barcelona", *Barcelona. Quaderns d'Història*, 13 (2007), pp. 239-255; i P. ORTÍ, "Les finances municipals de la Barcelona dels segles XIV i XV: Del censal a la Taula de Canvi", *Barcelona. Quaderns d'Història*, 13 (2007), pp. 257-282.

[1347] "El fenómeno de la «delegación de escritura» –escriu Armando Petrucci– se verifica cuando una persona que debería escribir un texto o suscribir un documento y no está en condiciones de hacerlo porque no puede o no sabe, solicita a otros que lo hagan por él y en su nombre, especificando o no las circunstancias y las razones de la delegación de la misma". Aquest fenomen era (i és) propi de les societats alfabetitzades de manera imperfecta. Els escriptors delegats podien ésser notaris, eclesiàstics, mestres, però també persones del mateix ambient sociocultural: un familiar, un company d'ofici, un veí, etc. A. PETRUCCI, "Escribir para otros", dins id., *Alfabetismo*... op. cit., pp. 105-116 (la citació és a la p. 105).

[1348] Les Encies.

p[rese]nt alb[arà] de voluntat mia fet p[er] mans de mi Pera Tor[rent] parayre de la sellera de les Planes fet ab libertat de tots vuy als 12 de maig 1611
Item jo dit Vila som content de tots comptas fosse[n] entra el dit Sollergasto y mi fins lo p[rese]nt som cabals y asi es ver dit dia y an[y] de ma de dit Torrent"[1349]

El segon exemple, de 1694, consisteix en l'escriptura "de mà pròpia" d'un artesà (un fuster de la Selva i administrador d'una capella):

"Dic jo Francechs Joer y Espinas fuster de la vila de Angles com al manistrador de la capella de Nostra Senyora del Ramei tinch rebut de vos Rafel Arboset y Soler gato[1350] pages de las Ansias la pensio del que fa tots anys a di [sic] capella 6 ll 5 s dic sis lliuras sinch sous y son per lo any 1693 y per sert la veritat fas lo prasent albara de ma mia vull als vint i vuit de jane de 1694
Dic jo Fransechs Joer"[1351]

I el tercer, i darrer exponent, correspon a una altra mostra d'escriptura delegada de l'inici del segle XVIII. Un bracer analfabet (o semianalfabet, si és que almenys sabia llegir) va recórrer als serveis d'un eclesiàstic:

"Dic jo Joseph Granyent bracer q[ue] tinch rebut de Rafel Arbocet y Soler pages de las Ensias mo[n] cunyat sinc lliuras setse sous dic 5 ll 16 s ardits, y son a bo[n] co[m]pte de la dot me devia, y per ser lo ver, y no saber de escriurer fas fer la p[rese]nt rebuda per ma[n]s de Nicolau Llistosella p[rever]e y r[ecto]r de las Ensias vuy als 10 abril 1704"[1352]

A l'arxiu de can Noguer (les Planes d'Hostoles, Garrotxa) es conserven nombrosos quaderns que, entre les cobertes de pergamí o de paper, preserven desenes d'albarans dels pagaments satisfets o de les quantitats prestades pels pagesos de dues famílies: els Soler, àlies "Solergastó", de les Encies (Garrotxa) i els Noguer de Sant Martí Sacalm (Selva). Aquests dos patrimonis agrícoles i forestals dels masos Soler i Noguer de Parcés van unir-se al segle XIX i els documents, alguns "de més de sis segles d'antiguitat"[1353], van ser traslladats a la nova casa de les Planes, can Noguer, al voltant de l'any 1908. Malgrat que, poc després de la Guerra Civil, una part del fons es

[1349] ACN, *Quadern amb censals del Soler de les Encies*, 1611-1650, f. 2 (fol. moderna en llapis). Vide la reproducció fotogràfica d'aquest albarà de 1611 a l'annex, 7.
[1350] Solergastó.
[1351] ACN, Papers diversos s. XVII (class. prov.).
[1352] ACN, Papers diversos s. XVIII (class. prov.). Aquesta "rebuda" fou posteriorment emprada per a escriure-hi altres anotacions sobre els diners presos i els preus del blat.
[1353] Fem nostre un conegut fragment de l'obra de Francisco de Zamora, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*: F. de ZAMORA, *Diario de los viajes hechos en Cataluña. Seguit de la resposta del corregiment de Barcelona al seu qüestionari feta per Josep Albert Navarro-Mas i Marquet*, a cura de R. Boixareu, Barcelona, 1973, p. 40.

dispersà[1354], avui dia l'arxiu o conjunt documental (manuscrits, impresos, mapes i fotografies) es troba magníficament custodiat pels curadors actuals[1355]. De l'època moderna, hem seleccionat dos quaderns de la família Soler que comprenen la següent cronologia: 1611-1650 (quadern 1) i 1663-1720 (quadern 2). El primer conté 140 documents[1356], bàsicament pagaments de pensions de censals, censos i arrendaments (en diner i en espècie). Hi figuren 61 individus distints (seixanta homes i una dona), la capacitat d'escriure dels quals era la següent: tots els eclesiàstics (preveres beneficiats, sagristans majors, frares del monestir d'Amer i rectors), en nombre de 28 i que representen el 46% del total, sabien escriure; de la dotzena de pagesos (20%), 8 dominaven l'escriptura (inclòs Joan Soler, l'hereu del mas)[1357], mentre que 4 van haver de recórrer a una altra mà; els tres paraires (5%) que apareixen en aquest quadern estaven alfabetitzats, com també, per descomptat, un parell de notaris (3%), dos negociants, i un parell d'arrendadors i procuradors (aparentment, laics). Un dels dos "treballadors" –així consten en la documentació–[1358] sabia escriure, així com un parell de fusters i un sabater, mentre que una vídua va haver de demanar els serveis d'un notari. De les sis persones de les quals no s'indica l'ofici, només una declara no saber escriure. Entre els escriptors delegats, trobem un paraire, un tal Salvi Cos d'Amer, dos

[1354] Durant el decenni de 1940, Francesc Sala i Collellmir (1912-1956), un dels dos germans de l'hereu de la casa, Josep, va endur-se nombrosos llibres i manuscrits del Noguer, bona part dels quals els exhibia a la seva consulta mèdica (fou metge de Ger, de Ventalló i Sant Mori). A la seva mort, els documents foren traslladats a la casa natal de la seva esposa Carme Sau i Pla (n. 1913), "can Biel", de les Planes d'Hostoles. Hem pogut localitzar alguns papers i un inventari de llibres i d'impresos menors de l'època moderna, però la majoria foren venuts a antiquaris i a llibreters de vell.

[1355] Aprofitem per expressar, de nou, la nostra profunda gratitud envers la Carme Sala i en Lluís Crespo.

[1356] ACN, *Quadern amb censals del Soler de les Encies*, 1611-1650, 67 f., paper 150 x 110 mm (aprox.), cobertes en pergamí.

[1357] No és gaire aventurat suposar que a Joan Soler li havien ensenyat la lletra per a governar la casa, una idea que, un segle més tard, Baldiri Reixach (1703-1781) expressaria de la següent manera: "Finalment los minyons deuhen reparar, que quant serán grans, haurán de tenir lo govern de llurs casas, y los puestos, y empleos de la republica (...) Ells mateixos, à vista de estos documents, deuhen solicitar à sos pares, perque los donian un bon mestre, que los instruesca be en lletras, y costums, y que los comprian bons llibres (...)". Citem a partir d'un exemplar que havia pertangut a la casa del Soler: B. REXACH, *Instruccions per la ensenyansa de minyons, escritas per lo rt. Baldiri Rexach, prebere, y rector de la iglesia parroquial de Sant Marti de Olles, bisbat de Gerona. Obra utilissima per la instrucció dels minyons, y descans dels mestres, ab laminas finas pera apendrer be de escriurer. Dedicada a Deu Nostre Senyor*. Ab llicencia, y privilegi. Gerona, per Narcis Oliva estampér, y llibretér á la plaça de las Cols [c. 1748], p. 4. A mitjan segle XIX, aquest mateix exemplar servirà per a proves d'escriptura "de las miñonas". Val la pena recordar que, com és sabut, l'autor de les *Instruccions* era "fill de pagès", nat al mas Reixach de Bell-lloc, a la Vall d'Aro; sobre aquest darrer aspecte vide X. TORRES, *Els llibres de família de pagès (segles XVI-XVIII). Memòries de pagès, memòries de mas*, Girona, 2000, pp. 80-81.

[1358] Aquesta categoria també la trobem, per exemple, entre la documentació municipal gironina: a raó de la guerra amb França, després de la derrota de Leucata (1637), la Junta de Guerra va ordenar fer una relació de totes aquelles persones (o cases) que disposaven d'armes, essent els "treballadors" (mà d'obra no qualificada) dels individus que posseïen menys armament –en consonància amb els seus recursos econòmics modestos–, per exemple, AMGi, *Manual d'acords*, 1637, ff. 134 (175 en la fol. moderna en llapis) i 142 (184). Cf. M. VENTURA, *Lletrats i illetrats*... op. cit., p. 76.

notaris, un "Francesch Torrent y Parer de les Planes", un eclesiàstic, i un escrivent de Sant Feliu de Pallerols. Les poblacions d'origen o de residència de tots aquests individus es repartien entre les comarques de la Garrotxa, la Selva i Osona.

Quadern amb censals del Soler de les Encies, 1611-1650

Ofici o condició		escriptura pròpia	escriptura delegada	**Cronologia: 1611-1650**
eclesiàstics	28	28		
pagesos	12	8	4	**Escriptors delegats**: 1 paraire, "Salvi Cos d'Amer", 2 notaris, "Francesch Torrent y Parer de les Planes", 1 eclesiàstic, 1 "escrivent de Sant Feliu"
no indicat/da	6	5	1	
paraires	3	3		**8 localitats:** les Encies, les Planes d'Hostoles, parròquia de Sant Pere Sacosta (terme de les Planes), Sant Feliu de Pallerols, Sant Esteve de Llémena (5 **Garrotxa**); Amer, parròquia de Sant Amanç (terme d'Anglès) (2 **Selva**); Sant Llorenç Dosmunts (parròquia de Pruit) (1 **Osona**)
notaris	2	2		
negociants	2	2		
treballadors	2	1	1	
fusters	2	2		
arrendadors i procuradors (aparentment laics)	2	2		
sabaters	1	1		
vídues	1		1	
Total	**61**	**54** (85'52%)	**7** (11'48%)	**140 documents**

11. Font: elaboració pròpia, ACN, quadern 1

El segon quadern comprèn una mica més de la meitat de documents (74) que el primer i un total de 44 individus de tretze localitats de la Garrotxa, la Selva, Osona i el Berguedà (*vide* la pàgina subsegüent)[1359]. Tots els eclesiàstics continuen perfectament alfabetitzats, normalment exhibint una gran seguretat i elegància en l'ús de la ploma. De la mitja dotzena de pagesos que hem registrat, tots sabien escriure, com també els 6 administradors i col·lectors. Tres dels quatre paraires estaven alfabetitzats, com també dos dels tres masovers. És interessant el cas de Bernat Massegur, un masover del

[1359] ACN, *Quadern amb censals del Soler de les Encies*, 1663-1720, 57 f. (amb fol. moderna en llapis), paper 160 x 110 mm (aprox.), cobertes en pergamí.

Jonquer de les Planes d'Hostoles: entre 1716 i 1718, "per no saber de escriura", va emprar els serveis d'escriptors delegats, entre els quals s'hi comptava el seu fill anomenat Josep, fins que el 1720 ell mateix va poder redactar la nota corresponent ("y per ser lo ver li·n fas la prasent albara de ma mia"). Massegur sènior explica aquest canvi: com declarava en un altre albarà (f. 31 bis), i possiblement amb no poca satisfacció, havia après a escriure per no haver d'acudir més al notari. No devia ser un cas únic: tal com escrivia fra Miquel Agustí en el cèlebre *Llibre dels secrets de agricultura, casa rustica y pastoril* (1617), el masover ("granger" o "majordom de la casa de agricultura") "Conve sapia de escriure, y llegir, sols per portar compte de la sua despesa, sino no es menester ferli donar compte de llarch temps, sino tant solament del temps que la sua memoria pot soportar"[1360]. Amb els anys, potser també el sastre Quirch Giralt va seguir els consells d'*El Prior* –nom amb el qual també era coneguda l'obra de fra Agustí– o els passos de Massegur sènior, ja que del parell de sastres, cap dels dos no sabia escriure, però Quirch sabia signar: "fas fer la p[rese]nt claricia de ma agena y firmat de ma propia". Aquest home va progressar en els coneixements de l'escriptura o de la lectoescriptura? O en va fer prou amb la capacitat de signar fins a la fi dels seus dies? És probable que exploracions ulteriors a l'arxiu patrimonial ens ajudin a aclarir-ho. En canvi, sí que és segur que sabien escriure un sabater de les Planes, un fuster d'Anglès, un treballador de les Encies i la vídua d'un pagès de Sant Feliu[1361], com també, és clar, un escrivent d'Olot i els cònsols de la vall d'Hostoles[1362]. I totes aquelles persones que no dominaven l'escriptura van recórrer als següents delegats: un paraire, tres preveres (un dels quals era l'oncle del paraire –i procurador– analfabet), un tal "Ramon Foja", un masover (el fill de Bernat Massegur), i un individu l'ofici o la condició del qual no es precisa.

[1360] M. AGUSTÍ, *Llibre dels secrets de agricultura casa rustica y pastoril. Recopilat de diversos autors, antichs y moderns, de llenguas llatina, italiana, y francesa, en nostra vulgar llengua catalana, per fra Miquel Agustí prior del Temple de la fidelissima vila de Perpinya, de la Religió del Hospital de Sant Joan de Hierusalem. Natural de la vila de Banyoles bisbat de Gerona* (...). Ab llicencia y privilegi. Estampat en Barcelona en la estampa de Esteve Liberôs (...), M.DC.XVII, llibre 1, cap. 1, f. 1v. Hi ha dues edicions en facísmil: Barcelona, 1988, amb estudis preliminars de Lluís Argemí et al.; Barcelona, 1999 (reimpressió); i Vilafranca del Penedès, 2007.

[1361] Aquesta vídua, de cognom Planella, requeria l'escriptura per portar els comptes de la casa del seu difunt marit (1683). En certa manera, ens la podem imaginar com una homòloga catalana, tot i que més humil, de la Dorotea cervantina, la filla alfabetitzada d'un ric "labrador" que menava la hisenda i s'ocupava dels comptes paterns (*Quijote*, I, cap. XXVIII). Un segle abans, Clara Pujades ja havia assumit un paper semblant: entre 1579 i 1581 va escriure un "libre de albarans" amb la satisfacció de tots els pagaments "p[er] la heretat de Caterina Saloma y Molera de la vila de Roses germana mia la qual passa desta vida dilluns a XVIIII de jener de 1579 (...)", AHG, col·lecció de manuscrits, 11.

[1362] La documentació oficial dels cònsols de la vall d'Hostoles es troba majoritàriament dipositada a l'Arxiu diocesà de Girona, per exemple, *Manuale actore ab honor*[*ibus*] *consulibus Vallis de Hostolesio*, 1480-1503.

Quadern amb censals del Soler de les Encies, 1663-1720

Ofici o condició		escriptura pròpia	escriptura delegada	Cronologia: 1663-1720
eclesiàstics	10	10		
pagesos	6	6		**Escriptors delegats**: 1 paraire; 3 preveres (en un cas, familiar); "Ramon Foja"; 1 masover (fill de l'interessat); 1 no indicat
administradors, arrendadors, col·lectors i procuradors (laics?)	6	6		
no indicat	5	5		**13 localitats:** les Encies, les Planes d'Hostoles, parròquia de Sant Pere Sacosta (terme de les Planes), Sant Salvador, Sant Feliu de Pallerols, Vall d'Hostoles Sant Esteve de Llémena, Sant Aniol de Finestres, Olot (8 **Garrotxa**); Amer, Anglès, Sant Martí Sapresa (3 **Selva**); Vic (**Osona**); Santa Maria de Merlès (**Berguedà**, tradicionalment del Lluçanès, al límit amb el Bages i Osona); **no indicada**
paraires	4	3	1	
masovers	3	2	1	
sastres	2		2	
cònsols de la Vall d'Hostoles	2	2		
sabaters	1	1		
fusters	1	1	1	
escrivent	1	1		
treballador	1	1		
bracer	1		1	
vídua	1	1		
Total	**44**	**38** (86'36%)	**6** (13'64%)	**73 documents**

12. Font: elaboració pròpia, ACN, quadern 2

Gràcies a aquest conjunt de notes o albarans del segle XVII i les dues primeres dècades del XVIII hem pogut comprovar que d'un conjunt de 105 individus repartits en quatre comarques, el 87'61% sabien escriure, mentre que la resta va recórrer a una altra mà (13 escriptors delegats). Es tracta, vertaderament, d'una xifra molt elevada (excepcional, potser?) que, intuïm, es pot explicar per diversos factors: per tractar-se d'una mostra reduïda en un espai geogràfic i sociocultural molt concret, per la presència

considerable d'eclesiàstics (46% en el primer quadern, 23'2% en el segon) i per la infrarepresentació en les transaccions d'aquelles persones més humils o que no requerien tant l'ús de la lletra escrita com ara els bracers. Malgrat això, també és remarcable el pes de la pagesia alfabetitzada dels masos (14 persones, 13'3% del total), així com la presència de paraires, fusters, sabaters i alguna vídua que dominaven l'escriptura. Exploracions ulteriors a l'arxiu de can Noguer, juntament amb l'examen de la documentació sobre la família que hem recollit als arxius històrics de Girona i comarcal d'Olot, també faran possible l'estudi d'aspectes directament vinculats amb aquests nivells d'alfabetització, com és l'aprenentatge de l'escriptura[1363]: dins de la pròpia llar (no és difícil pensar, ben al contrari, que el citat masover Massegur va aprendre a escriure gràcies al seu fill); el paper dels eclesiàstics, familiars o no, que podien assumir la funció de docents o preceptors[1364]; la presència de mestres itinerants o més o menys permanents: el 1640, per exemple, tenim constància que al mas el Fontanil del llogaret de Cogolls, molt proper a les Planes i a les Encies, hi vivia un "mestre de legir, scriure, y comptar" originari o provinent d'Amer (la Selva)[1365], i al mateix poble de les Planes, a l'inici del segle XVIII, hi exercia un mestre de minyons[1366], com també a les Encies[1367], mentre que al veí Sant Feliu de Pallerols fins i tot s'hi ensenyava la gramàtica; etcètera.

Recerques futures al mateix arxiu patrimonial planenc (resten per examinar almenys 6 quaderns més dels segles XVII i XVIII, juntament amb desenes, potser dos centenars, de papers solts)[1368] i d'altres de la zona que ja tenim localitzats i fotografiats (mas el Fontanil de Cogolls, el Llover de les Planes, la Torra de Sant Feliu de Pallerols,

---

[1363] Sobre l'aprenentatge de l'escriptura i de la lectura al camp, vide X. TORRES, *Els llibres de família*... op. cit., pp. 21-24.

[1364] Aquest era el cas, si més no, de moltes famílies pageses benestants a la darreria del Set-cents. Com va escriure el viatger il·lustrat Francisco de Zamora (1757-1812), "Ordinariamente estas casas mantienen un capellán en ellas, que cuida de la primera educación de los hijos y de decir la misa que debe oírse todos los dias en la capilla (...)", F. de ZAMORA, *Diario de los viajes*... op. cit., p. 40. Vide, a més, X. TORRES, *Els llibres de família*... op. cit., pp. 79-80.

[1365] AMF, papers solts, segle XVII (a la part superior del recto del document, aparentment d'una altra mà, "nº 3").

[1366] AMF, *Llibreta de comptes*, 1690-1730, ff. 32v-33; i J. M. MARQUÈS, "Ensenyament..." op. cit., pp. 289-290.

[1367] ACN, *Llibre de comptes i notes dels Solergastó de les Encies*, f. 61r-v, 127 i 184. Vide la transcripció a l'annex, 8. En el testament de Miquel Solergastó (29-IV-1742), l'hereu del mas Soler, un dels testimonis cridats era "Isidro Espanya mestre de minyons", habitant de la parròquia de Santa Maria de les Encies, ACN, caixa 2, *Certifico y fas fe jo Joseph Feliu, y Arenas per las autoritats apostolica, y real not*[*ari*] *publich de la vila de Amer bisbat de Gerona, que en un llibre de testaments* (...), f. [2] (amb segell tercer, seixanta-vuit maravedís, 1767).

[1368] Vide la transcripció i la reproducció fotogràfica de dos exemples a l'annex, 9.

etcètera) ens permetran començar a conèixer els nivells d'alfabetització a la Catalunya rural o, com a mínim, i potser més exactament, a la Catalunya dels masos[1369], inclosa, és clar, la Catalunya nord[1370]. L'ampliació de l'àrea geogràfica de la recerca i el nombre de documents examinats en faran possible el seu aprofundiment. Comprovem-ho amb un altre exemple. Si bé pertanyen a una cronologia molt més avançada, i que sobrepassa els límits del nostre treball, disposem de diversos documents d'alguns masos de Montagut (Alta Garrotxa). Un d'aquests és el mas Costa. Entre 1767 i 1847, dos dels seus habitants, els pagesos Rafel i Joan Costa, van registrar puntualment els pagaments de la casa en un quadern o llibreta: un total de 46 folis omplerts al llarg de vuit dècades[1371]. Mentre que l'hereu Joan va escriure personalment totes les entrades des del gener de 1832 i fins al març de 1847, Rafel va deixar moltes menys mostres d'escriptura autògrafa per al període comprès entre 1767 i 1782. No ens hauria d'estranyar, ja que va emprar el quadern com un registre dels rebuts i àpoques que li feren els seus contemporanis i contemporànies: el treball dels jornalers, el pagament de la roba i les sabates, els serveis d'un notari, el salari d'un mestre de primeres lletres, etcètera. Així doncs, utilitzarem els comptes de Rafel Costa per mostrar, de nou, el gran valor d'aquest tipus de font.

Rafel Costa era un jove pagès del veïnat dels Angles o "Sanglas" de la parròquia de Montagut (f. 2), que actuà com a procurador dels béns del seu nebot i fillol Rafel Costa júnior, l'hereu del mas homònim. També fou el tutor de Francisca Costa, la germana del darrer. Sens dubte, el control detallat de totes les despeses relacionades amb la gestió del patrimoni de la família, a través del quadern que menà, era una manera de poder justificar les seves decisions davant d'eventuals reclamacions de Rafel menor. Però no sols això: Rafel Costa sènior, com els pagesos memorialistes, també devia ésser conscient que "les persones són contingents, transeünts, i inevitablement peribles, mentre que la «casa» (les pedres, la terra o la riquesa, però també el nom i fins i tot

[1369] És, també, la Catalunya dels memorialistes de pagès que ha estudiat Xavier Torres: X. TORRES, *Els llibres de família*... op. cit., p.33.
[1370] Vide, a tall d'exemple, algunes de les notes de la família rossellonesa Trilles: en un document de l'any 1698, Francesc Terrrats, pagès de Banyuls dels Aspres, signa per Pere Pujarniscle, "que no sap de escriure", abbé J. GIBRAT, *Un pagès roussillonnais de l'Ancien Régime (1620-1800)*, Perpinyà, Imprimerie Barrière & Cie., sense any, pp. 43-44.
[1371] Col·lecció de l'autor, *Quadern del mas Costa (Montagut)*, 1767-1847, 72 f. (foliació i paginació ms. de l'època fins a f. 62), paper 158 x 106 mm (aprox.), cobertes en pergamí. Conté, també, alguns fullets impresos, un parell d'estampes religioses i diverses notes manuscrites soltes.

l'«esperit») roman (o ha de romandre) dempeus"[1372]. Vet aquí, doncs, una altra raó per deixar constància escrita de la seva gestió que, aparentment, fou eficaç. De fet, fins i tot va ocupar-se de la formació de l'hereu: va pagar perquè el nebot fos inicialment instruït pel rector de Castellfollit de la Roca i, després, per un mestre de primeres lletres. També va procurar que la donzella Francisca rebés classes de costura i de lectura per part d'una vídua de Montagut.

En el transcurs de la quinzena d'anys com a administrador de can Costa, Rafel major va requerir els serveis dels seus veïns i veïnes i d'altres habitants de la comarca. Gràcies a aquestes necessitats, podem aproximar-nos, ni que sigui de manera molt parcial o fragmentària, als nivells d'alfabetització de Montagut, una població i terme que el 1787, segons el cens de Floridablanca, era habitada per 828 ànimes. Són 105 els documents que va generar la gestió de Rafel Costa i hi apareixen més d'una quarantena de persones, la majoria homes i montagudencs, que van haver de servir-se de l'escriptura, o delegar-ne l'acte[1373]: 30 (69'77%) sabien escriure perfectament o sense dificultats remarcables, i amb més o menys elegància en el traç; en canvi, 13 (30'23%) eren analfabets o semianalfabets (una tal "Jasenta Fon" podia signar) i, per tant, van recórrer al servei de "mans ajenes" (11 escriptors), essent les més habituals les d'un mestre de Montagut de nom Jaume Pujol i les d'un sabater del mateix poble anomenat Joan Pujola[1374]. Per oficis, hem pogut comprovar que d'un total de 5 pagesos només un de sol era analfabet. Tots els eclesiàstics, òbviament, dominaven la ploma, com també un notari[1375], un metge, un adroguer, un apotecari, un botiguer, un parell de mestres de minyons i, fins i tot, una vídua que es dedicava a la instrucció bàsica femenina. I, pel que fa als artesans, com podem observar a partir dels quadre inferior, la majoria sabia de lletres i de comptes, com també era el cas d'un correu i el d'un cirurgià-campaner.

[1372] X. TORRES, *Els llibres de família*... op. cit., p. 33.
[1373] Vide annex, 10.
[1374] Vide annex, 11.
[1375] Es tracta de Bonaventura Aloy i Llach, "not[ari] y es[cri]và de la Curia del Comptat de Montagut", un dels últims titulars de l'antiga notaria de Castellfollit de la Roca, quan Montagut va assumir la capitalitat de la baronia a la darreria del Set-cents. Actiu entre 1759-1769 i 1772-1782, els seus volums actualment es conserven a l'ACGAX.

Quadern del mas Costa (Montagut), 1767-1782

Ofici o condició		escriptura pròpia	escriptura delegada
no indicat/da o identificat/da	8	4	4
pagesos	5	4	1
eclesiàstics	3	3	
fusters	3	2	1
sastres	3	2	1
botiguers	2	2	
mestres	2	2	
teixidors	2	1	1
adroguers	1	1	
apotecaris	1	1	
cirurgians	1	1	
correus	1	1	
doctors en medicina	1	1	
ferrers	1	1	
flequers	1		1
mestres de cases	1		1
moliners	1	1	
notaris	1	1	
sabaters	1	1	
serradors	1		1
traginers	1		1
vídues	2	1	1
Total	**43**	**30** (69'77%)	**13** (30'23%)

Cronologia: 1767-1782

Escriptors delegats:
1 mestre de primeres lletres (en 6 ocasions);
1 pagès; 1 sabater (4);
"Pere Molas"; 1 escrivent;
1 prevere beneficiat (2);
1 rector; 1 apotecari;
"Joseph Serra"; 1 prevere (2); "Jaume Pujol";
1 teixidor de lli

5 localitats: Castellfollit de la Roca, Hostalnou de Llierca, Montagut, Olot i Sant Cosme (**Garrotxa**)

105 documents

13. Font: elaboració pròpia, col·lecció de l'autor, *Quadern del mas Costa (Montagut)*, 1767-1847

Creiem que mereix un comentari especial l'aprenentatge de l'escriptura per part de Rafel Costa menor i de la seva germana Francisca. El desembre de l'any 1768, el seu oncle Rafel va pagar a Joan Thord, el rector de Castellfollit de la Roca, pels serveis d'ensenyar el jove hereu del mas, és a dir, per instruir-lo "en lo estudi" (p. 10). Havent rebut aquesta educació elemental, que sembla que només durà un any, Jaume Pujol,

mestre de Montagut, s'ocupà de la seva formació entre 1769 i 1776. No sabem si Rafel menor va aprofitar gaire les lliçons, però almenys tenim constància del cost que van suposar per a l'economia familiar. A més del salari del mestre, també calia abonar el material emprat, això és, ploma i paper. Per exemple, el març de l'any 1771, Pujol va registrar un dels pagaments habituals:

"Dich jo baix firmat com he cobrat de Rafel Costa 2 ll 7 s bar[celonin]s que son per las mesadas de son nebot Rafel Costa junt lo paper y plumas ha gastat [que importa 10 s.] y paga fins lo primer janer 1771 y per ser lo ver fas y firmo vuy 10 mars de 1771
Jaume Pujol mestra de Montagut"[1376]

O el 1775:

"Dich jo baix firmat com he cobrat de Rafel Costa 2 ll s 8 bar[celonin]s dich diset rals plata y 8 diners per las mesadas de son nebot fins lo die 1r janer de 1775
Jaume Pujol mestra"

"Dich jo baix firmat com he cobrat de Rafel Costa 7 bar[celonin]s per mesadas de Rafel son nebot fins 15 fabrer de 1775
Jaume Pujol mestra"[1377]

Gràcies a la dedicació del mestre Pujol, l'hereu Costa va aprendre a llegir, a escriure i a comptar. Una prova d'això és que, el 1776, el seu oncle va enviar-lo a estudiar la gramàtica a Olot. Rafel menor, per tant, va rebre una educació més que suficient per a fer-se càrrec de "la casa", del patrimoni de la família[1378]. Talment com advertia o recomanava un pagès del mas Vinyes (o Vinyas) de la Cellera de Ter (Selva) als seus hereus (1791):

"Los fills que Nostre Señor los encomanará, procurian criarlos ab un sant temor de Deu perque desta gravissima obligacio los ne demanará estret compte. Los minyons facianlos anar al estudi haont ames de apendrer de lletra, aprenen tambe de criansa; y no·ls ne traguian, per posarlos al treball que no sien suficientment capassos de llegir, escriurer, y un poch de comptes, à fi que no hagen de manester curadors, per lo bon govern de sa casa, com succeheix en moltas casas, que per no saber de llegir los hamos, saben primer los forasters los secrets que en ellas y ha, que los

[1376] Col·lecció de l'autor, *Quadern del mas Costa (Montagut)*, 1767-1847, p. 22 (i nota al marge: p. 21). Vide la reproducció fotogràfica a annex, 12.
[1377] Col·lecció de l'autor, *Quadern del mas Costa (Montagut)*, 1767-1847, pp. 49 i 50, respectivament.
[1378] També succeïa així a l'altra banda dels Pirineus, al Rosselló: en els darrers anys de la dècada de 1770, la família Maler de Cameles es preocupava igualment per la formació dels habitants de la casa i, per això, fou contractat "lo mestra frances" a raó de tres francs mensuals. La referència és extreta del *Llibre de notes i documents* de la família Maler, el qual es troba en curs d'edició a càrrec de Jaume Gaspar Deloncle, director del Museu d'Història de la Catalunya del Nord "El Castellet" de Perpinyà. Agraïm a Pep Vila la referència.

propis duenyos, fentse publich lo que voldrian estigues ben secret, podentse·n originar de això bastants danys a la casa, com se vehuen."[1379]

Segurament, aquest judici, tan assenyat, hauria estat compartit per Rafel major. Com també pels avis materns de Sebastià Casanovas i Canut (1710 - a. 1767), un pagès de Palau-saverdera (Alt Empordà) que no va desaprofitar l'educació que li oferiren:

"Quant los sobra dits mon para y mara y la mia germana foren en lo dit Rosselló, com he dit en lo sobra dit capítol, mon abi dit Jerònim Canut me va mantanir en sa casa y sempra ma ba fer estudiar y a ells, dits mos abis, puch estimar si gota sé de lletra, que altrament quan mon para y mara se n'anaren, jo pasaba lo llibra del Roser, perquè sols tenia jo nou anys (...)

En lo temps que jo estigé en la casa de mon abi, com he dit, senpra me ba fer anar estudi, hi fou tant y tant lo antaniment y memòria que Déu Nostra Señor me donà, que és cert que jo aprania tot quant volia apéndrer, de tal manera que a la adat de dotsa anys y no cumplets, ja comansé de donar al Compendi per anar després a la filasofia"[1380]

Si hagués estat el cas, aquesta formació rebuda al mateix poble o a la masia també hauria permès seguir una carrera eclesiàstica a Rafel Costa menor. Gairebé dos segles abans, des de 1595 i fins 1604, el pagès Bernat Puigcarbó de Muntanyola (Osona) havia pagat les despeses perquè un seu nebot pogués estudiar a Vic: allotjament, vestits, el salari d'un mestre, llibres i material escriptori, etcètera. Finalment, mossèn Antoni Joan Padró, el nebot, va celebrar la missa novella a Nostra Senyora de la Gleva el 1604[1381]. Francesc Guàrdia de Santa Maria de Corcó (l'Esquirol), el fill de Joan, també es preparava per "llagir filosofia a Vich" i, segurament, s'hauria convertit en eclesiàstic si no hagués mort per culpa d'un accident amb un arcabús (1657)[1382]. Un altre pagès osonenc, Vicenç Quatrecases de la parròquia de Sant Andreu de Pruit, hereu del mas Quatrecases i batlle del marquesat, va enviar un seu fill a Sant Feliu de Pallerols per

[1379] Arxiu Comarcal de la Selva (ACSE), Fons patrimonial can Vinyes (Codina), *Llibre mestre archivat de ahont estaran chalendats los actes del mas Vinyas pages de la sellera de Angles lo any 1791*, "Advertencias", f. 251. Citat també per A. CODINA, "Consells als hereus", *Revista de Girona*, 79 (1977), p. 170.

[1380] S. CASANOVAS, *Memòries d'un pagès del segle XVIII*, edició a cura de J. Geli i M. À. Anglada, Barcelona, 1978, pp. 65-66. Sebastià estudiava amb un mestre a Sant Pere Pescador. Quan aquest darrer va marxar, el seu avi l'envià a Figueres: "allí anné alguns mesos astudi de Gramàtica, y després comancé a dar lo Conpendi" (p. 68). La seva educació, però, s'estroncà bruscament el 1723: amb el retorn del seu pare (el violent i dilapidador hereu de can Casanovas de Palau-Saverdera) va haver de posar-se a treballar i deixar els llibres (literalment: el pare els hi féu desaparèixer...).

[1381] *Guerra, pau i vida quotidiana en primera persona. El llibre de memòries de Bernat Puigcarbó de Muntanyola (s. XVI-XVII), el llibre de notes de Francesc Joan Lleopart de Vilalleons (s. XVII-XVIII), i els llibres de comptes i notes dels hereus Quatrecases de Pruit (1686-1812)*, edició a cura de R. Ginebra i Molins, pròleg d'A. Simon i Tarrés, Vic, 2005, pp. 49-51.

[1382] Vide la n. 1276.

aprendre la gramàtica. El vailet, anomenat Josep, va estudiar-hi entre 1760 i 1763, i amb un parell de mestres, fins que decidí plegar "lo estudiar gramàtiga, que vol pendre al cunpendi de filosofia". Josep acabà essent prevere, rector de Talamanca almenys des de 1790 i fins al 1800, any de la seva mort. Dos altres fills de Vicenç, Miquel i Tomàs, també foren servidors de l'Església i degueren rebre una formació semblant. I, és clar, l'hereu de la casa, Francisco, també va aprendre de xifres i de lletres per administrar en un futur el notable patrimoni de la família: havent dominat la lectura de la doctrina, va començar a estudiar primer a la vall d'en Bas (solament durant un parell de dies, ja que hagué de retornar per no trobar-se bé) i, després, a Pruit, "qui és rector Geroni Bertrans, y vicari Pere Bertrans prevere"[1383]. No hi ha dubte, en definitiva, que la preocupació per la instrucció dels hereus i dels cabalers, almenys entre la pagesia mitjana, sembla que estava prou estesa i que ja venia d'antic.

El jove Rafel no fou l'únic membre dels Costa que va aprendre de lletra. Rafel sènior, ell mateix un pagès alfabetitzat i posseïdor de materials impresos[1384], també va procurar que a la seva neboda Francisca Costa li ensenyessin de cosir i de llegir: Anna Pujola, vídua montagudenca, en fou l'encarregada. És molt probable que aquesta dona fos parenta de Joan Pujola, un sabater de la mateixa població que, a més de dedicar-se a adobar el calçat, també s'oferia com a escriptor per altri. En qualsevol cas, la formació de Francisca va ser molt més limitada que la del seu germà: no va rebre classes d'escriptura, potser perquè, com passava a l'època, no es contemplà aquesta possibilitat[1385], o perquè la seva mort prematura, després d'una llarga malaltia, ho va

[1383] *Guerra, pau i vida quotidiana*... op. cit., p. 183; la genealogia familiar: p. 113.

[1384] El quadern del mas Costa conté tres impresos que, amb seguretat, havien pertangut a Rafel major: les restes d'un *Almanak y pronostico universal* (...) elaborat per don Antonio Gonzalo Serrano i estampat a Barcelona per Pablo Campins (1767); una *Relacio nova, y molt curiosa de la vida dels pastors, en que se manifestan los treballs y grans combats que tenen quant los hix lo llop, y lo molt alegre y divertida que es llur vida* (Barcelona, Joan Centené, c. 1780); i una *Idea del general Elliot gobernador de Gibraltar sacada del num. 72 Noticias del Mundo, sabado 7 setiembre 1782* (Barcelona, Pablo Campins, 1782; inclou un gravat del general). El 1782, un moliner de Montagut, anomenat Pere Homs, va deixar al nostre pagès un pronòstic o llunari no identificat i altres "sorts de papers" (f. 59v, nota solta).

[1385] El 1783, Carles III i el Consell Reial van ordenar l'observança d'un reglament "para el establecim[ien]to de escuelas gratuitas en los barrios de el [Madrid], en que se de educacion a las niñas , estendiendose a las capitales, ciudades, y villas populosas del reino". Segons aquest reglament, "la buena educacion de las jóvenes" consistia, en primer lloc, en l'aprenentatge de "los rudimentos de la fe católica"; seguien "las labores" ("faxa", "calceta", "punto de red", etc.); i, en darrer lloc, i sense ésser obligatòria, la lectura. A l'article XI, "De las niñas que aprenden á leer", llegim el següent: "El principal objeto de estas escuelas ha de ser la labor de manos; pero si alguna de las muchachas quisiere aprender á leer tendrá igualmente la maestra obligacion de enseñarlas, y por consiguientemente ha de ser exâminada en este arte con la mayor prolixidad", ACA, Reial Audiència, *Cartas acordadas*, 1783, f. 167 i cèdula reial inserida entre els ff. 167v i 168.

impedir (1773). Però fins i tot aquesta semialfabetització o alfabetització parcial o limitada de la malaguanyada donzella és prou significativa: ni a les zones de l'Alta Garrotxa com Montagut, el veïnat dels Angles, i els seus encontorns, amb moltes famílies disseminades pels masos i masoveries, no es podia viure al marge de la lletra.

En síntesi, la necessitat d'escriure, de llegir i –no ho oblidem– de comptar per tal d'administrar el patrimoni feia que un bon nombre de pagesos i d'altres habitants del camp, des dels més humils fins als més importants socialment[1386], no fossin –no podien ser-ho– aliens a aquestes pràctiques socioculturals. A més a més, com ja va assenyalar Giovanni Levi el 1985, la història de l'alfabetització no hauria de consistir tant en la quantificació dels individus alfabetitzats com en el percentatge de famílies que comptaven amb almenys un membre que sabia llegir i escriure[1387] (i també –afegim nosaltres– interpretar i manejar les xifres). La ruralia catalana no era, per contrast amb les ciutats o "illes d'alfabetització", un "mar d'analfabetisme"[1388]. Unes famílies com els Soler de les Encies i els Costa de Montagut no només foren unes dinasties d'escriptors i de "comptables" sinó també, tal com veurem en els dos capítols següents, de lectors de premsa, impresa i manuscrita. En conclusió, al camp, com a la ciutat, "saber llegir i escriure només reportava avantatges"[1389], entre els quals hi havia poder accedir a tota mena d'informació i conèixer l'actualitat del moment, pròxima i llunyana.

[1386] Per exemple, Francesc Regàs, ciutadà honrat de Girona d'ençà 1622 i hereu del patrimoni d'aquesta família de Santa Maria de Lliors (Arbúcies), el 25 de febrer de 1627 va començar un registre dels "sensos, sensals violaris arendaments de casas y teres y en generalment, tota la renda que la casa del Regas de Llios reb y li paguen", AMRL, doc. 572, *Llibre manual, de comtes debits y credits de mi Fran*[*ces*]*ch Regas hereu de la casa del Regas de la parroquia de N*[*ost*]*ra S*[*enyor*]*a de Llios ciuteda onrrat de Gerona y restas de altras llibres vells tirades en lo p*[*rese*]*nt llibre comensant en lo prinsipy del any mil sis sens vint y set dich 1627*, la citació a 105.

[1387] G. LEVI, *La herencia inmaterial. La historia de un exorcista piamontés del siglo XVII*, traducció de J. Gómez Rea, Madrid, 1990, p. 203, n. 26. Cf. M. FRENK, "Lectores y oidores. La difusión oral de la literatura en el Siglo de Oro", dins G. Bellini (ed.), *Actas del Séptimo Congreso Internacional de Hispanistas*, Roma, 1982, pp. 115-116.

[1388] Ambdues caracteritzacions, tan poc afortunades, les trobem en un conegut manual d'Història Moderna encara en la seva tercera reimpressió de 2008.

[1389] X. TORRES, *Els llibres de família*... op. cit., p. 19.

10. «SUCCESSOS DIGNES DE MEMÒRIA»: RECEPCIÓ I CONSUM DE PREMSA A LA CATALUNYA URBANA

"I hear new news every day –escrivia Robert Burton–, and those ordinary rumours of war, plagues, fires, inundations, thefts, murders, massacres, meteors, comets, spectrums, prodigies, apparitions, of towns taken, cities besieged in France, Germany, Turkey, Persia, Poland, &c. daily musters and preparations, and such like, which these tempestuous times afford, battles fought, so many men slain, monomachies, shipwrecks, piracies, and sea-fights; peace, leagues, stratagems, and fresh alarms. A vast confusion of vows, wishes, actions, edicts, petitions, lawsuits, pleas, laws, proclamations, complaints, grievances are daily brought to our ears. New books every day, pamphlets, currantoes, stories, whole catalogues of volumes of all sorts, new paradoxes, opinions, schisms, heresies, controversies in philosophy, religion, &c. (...) Thus I daily hear, and such like, both private and publick news, amidst the gallantry and misery of the world"[1390]

Aquesta anatomia de les notícies, prou coneguda, fou redactada en una habitació d'Oxford durant la primera meitat del segle XVII. I, si deixem de banda les particularitats del cas anglès, podria servir per a descriure amb prou exactitud les distintes classes d'informació que aportava la premsa continental, la catalana inclosa. Certament, l'erudit Burton (1577-1640), professor de la Universitat d'Oxford, era un bon lector i oïdor de la premsa contemporània ("newsbooks", "corantos", "stories")[1391] i d'altres papers afins (pamflets, manifestos, edictes, etc.). Però unes paraules semblants a les seves les haurien pogut escriure –o, si més no, subscriure– alguns clergues, juristes, nobles i, fins i tot, més d'un menestral del Principat. Almenys aquells individus que eren lectors de relacions, cartes, avisos, noves o gasetes –i d'altres gèneres informatius–. En el present capítol examinarem aquests consumidors (lectors i, també, oïdors). Recorrerem, doncs, un camí molt poc fressat: les formes de recepció i de consum de la premsa a la Catalunya urbana de l'època moderna; altrament dit, ens aproximarem als

[1390] R. BURTON, *The anatomy of melancholy, what it is, with all the kinds, causes, symptoms, prognostics, and several cures of it. In three partitions. With their several sections, members, and subsections, philosophically, medically, historically opened and cut up. By Democritus junior. With a satirical preface, conducing to the following discourse. A new edition, corrected, and enriched by translations of the numerous classical extracts. By Democritus minor. To which is prefixed an account of the author.* New York: Wiley & Puntam, Philadelphia: J. W. Moore, 1847 [1621], p. 17.

[1391] A més de les referències que trobem a *The anatomy of melancholy*, sabem que l'autor va posseir diversos fullets impresos com, per exemple, una relació sobre "that horrible murther committed by John Bartram, gent. upon the body of sir John Tyndale" (Londres, John Beale, 1616), o les "Most strange newes from Lishborne" (Londres, A. Jeffres, f. W. Barley, 1591). Vide N. K. KIESSLING, *The library of Robert Burton*, Oxford, 1988, p. 14 (núm. 70), 57 (291), 143 (756), 163 (862), 183 (970), et passim. Els exemples citats corresponen als números 862 i 970, respectivament.

consumidors de les notícies a les ciutats, al "públic", majoritàriament masculí, que va llegir o va escoltar llegir els successos sobre l'actualitat pròxima o llunyana. En el capítol següent, i per raons d'espai, farem el mateix amb els consumidors de noves de la Catalunya rural i, finalment, dins les conclusions, també ens plantejarem si, durant el període modern, es començà a gestar una primitiva "esfera pública" entre aquests públics receptors, tal com s'esdevingué a altres territoris europeus, significativament a l'Anglaterra de Burton.

10.1. Escoltar la lletra

Una vegada exposat bona part del que coneixem sobre els nivells d'alfabetització a la Catalunya moderna, com hem vist en el capítol anterior, podem fer-nos una idea dels lectors i de les lectores potencials de la premsa antiga, tant a la ciutat com al camp. Evidentment, no totes les persones alfabetitzades o semialfabetitzades van llegir la premsa de l'època, però podien haver-ho fet, com ho sabem a partir de diversos casos que ja detallarem. Ara bé, l'analfabetisme no era un mur insuperable per al consum dels productes sobre l'actualitat (i d'altra mena)[1392]: la comunicació oral va permetre la divulgació i la recepció de les notícies entre tots els estaments, independentment del seu nivell de familiaritat amb la lletra impresa o manuscrita. Aquesta cultura oral, sempre viva al camp i a la ciutat, fou un vehicle de transmissió de la premsa, dels pamflets, dels distints tipus d'informació oficial pregonada als llocs acostumats (crides, edictes, reials decrets, etc.), entre d'altres gèneres afins[1393]. De fet, la lectura en veu alta sembla que estava prou estesa entre aquelles persones que no podien accedir a la lletra de motlle pels seus propis mitjans, com ho exemplifica una "carta dedicatòria" que encapçala l'edició de 1737 de la *Font mystica y sagrada del paradis de la iglesia* del franciscà Francesc Baucells. En dita carta, adreçada als fidels pels "missionistas" d'Escornalbou, s'explica que a l'acabament de cada capítol de la nova edició de la *Font mystica*, un

[1392] F. BOUZA, *Palabra e imagen en la Corte. Cultura oral y visual de la nobleza en el Siglo de Oro*, Madrid, 2003, p. 28.

[1393] Vide el capítol tercer. Cf. A. CASTILLO, "Del oído a la vista: espacios y formas de la publicidad del escrito (siglos XV-XVI)", dins J. M. Soto Rábanos (coord.), *Pensamiento medieval hispano. Homenaje a Horacio Santiago-Otero*, [Madrid-Valladolid-Zamora], 1998, vol. 1, pp. 473-496. I un bell passatge del *Buscón* (1626) en el qual el seu protagonista, Pablos, conversa amb un viatger (un "loco repúblico y de gobierno") sobre "si bajaba el turco y de las fuerzas del Rey", la conquesta de Terra Santa i d'Alger, i la situació a Flandes, F. de QUEVEDO, *La vida del Buscón*, edició, pròleg i notes de F. Cabo Aseguinolaza, amb un estudi preliminar de F. Lázaro Carreter, Barcelona, 1993, pp. 105-106.

popular promptuari de la doctrina cristiana, s'hi havien afegit una sèrie de preguntes i respostes amb el següent objectiu:

"peraque los pares de familia pugan mes satisfer à son zel, empleant un rato en sa lligenda en los dias de festa, ò antes, ò despres de sopar, (segons ja lo autor lo exortava en la primera impressiò [1704]) y despres fer preguntes als fills, y familia sobre lo que se ha llegit, perque de aquesta manera millor se·ls quedia en la memoria. Lo mateix podràn los mestres ab sos deixebles en lo estudi."[1394]

Aquesta mena de literatura religiosa, sobretot la de consum més "popular" o popularitzant, es recolzava en la difusió oral per arribar al major nombre possible de fidels. Els catecismes o les doctrines cristianes, amb preguntes entre el mestre i el deixeble, en constitueixen magnífics exponents. L'èxit o l'efectivitat d'aquests llibrets o quaderns féu que també fossin utilitzats com a armes de persuasió política o dinàstica: durant la Guerra de Successió, per exemple, s'imprimiren "doctrines arxiducals". Un exiliat filipista de primera hora, Honorat de Pallejà, en fou testimoni de vista i d'oïda a la casa del doctor Francisco Jordà, un austriacista o "gran aguilot" de Cadaqués. Pallejà ens ha deixat la següent descripció (1705):

"I dit Dr. Jordà, jo no sé si per fer-me eixa befa o, altrament, si ho feia senzillament, ensenyava a un fill seu d'alguns 3 anys una doctrina arxiducal dient: «Qui és rei d'Espanya?» I lo minyó responia: «Carlos tercer.» «Quién vive?» Responia: «Carlos tercer.» «De qui ets vassall?» Responia: «De Carlos tercer.» «Per qui moriries?» Responia: «Per Carlos tercer.» I altres coses, etc. I jo me'n reia."[1395]

Entre els estudiosos de la literatura castellana del Segle d'Or ja fa anys que el paper de l'oralitat ha estat ben reconegut i estudiat. "En el Siglo de Oro –escriu Margit Frenk– todo eso que hoy llamamos literatura entraba, pues, mucho más por el oído que por la vista y constituía un entretenimiento más colectivo que individual. Parece ser que

[1394] F. BAUCELLS, *Font mystica, y sagrada del paradis de la Iglesia, dividida en quatre parts: en que se explica ab claredat, y brevedat tota la doctrina christiana, perque ab facilitat la pugan saber, y apendrer la gent mes vulgar, y necessitada. Composta per lo P. Fr. Francesch Baucells, predicador apostolich* (...) *y morador en lo Collegi, y Seminari de Missions de Sant Miquel de Escornalbou. Corregida, y aumentada en esta ultima impressiò, ab novas preguntas, y respostas sobre cada capitol; y à la fi, ab un dialogo sobre tot lo cathecisme christià; treball que es dels pares missionistas del mateix seminari* (...). Ab las llicencias necessarias, y privilegi. Barcelona: en la estampa de Josep Giralt (...), 1737, vense en la mateixa estampa. Significativament, diversos bisbes i arquebisbes van concedir 40 dies de perdó "per cada vegada que llegiràn en aquest llibre, ò llegir ohiràn".

[1395] H. de PALLEJÀ, *Memòries d'Honorat de Pallejà*, dins *Política, religió i vida quotidiana en temps de Guerra (1705-1714)*, edició a cura de J. Albareda i Salvadó, Vic, 2001, p. 120.

lo mismo podía ocurrir con otros tipos de escritos"[1396]. En aquest sentit, podem recordar el capítol XXXII de la primera part del *Quijote*, quan l'hostaler afirmava que les novel·les de cavalleries li havien "donat la vida":

"Porque quando es tiempo de la siega, se recogen aqui las fiestas muchos segadores, y sie[m]pre ay algunos que saben leer, el cual coge uno destos libros en las manos, y rodeamos del mas de treynta, y estamosle escuchando con tanto gusto que nos quita mil canas: a lo menos de mi se dezir, que quando oyo dezir aquellos furibundos, y terribles golpes que los cavalleros pegan, que me toma gana de hazer otro tanto, y que querria estar oyendolos noches, y dias. Y yo no mas, ni menos, dixo la ventera, porque nunca tengo buen rato en mi casa, sino aquel que vos estays escuhando leer, que estays tan embodado, que no os acordays de reñir por entonces."[1397]

Fins i tot sembla que Cervantes havia previst que el mateix *Quijote*, o almenys algunes de les seves parts, pogués ésser llegit en veu alta, atès que, per exemple, va començar un capítol (LXVI) de la segona part amb l'epígraf següent: "Que trata de lo que verá el que lo leyere o lo oirá el que lo escuchare leer"[1398].

Sense abandonar del tot la "literatura áurea", cal que comentem un article de Sara T. Nalle aparegut l'any 1989[1399]. En aquest treball, Nalle estudia l'alfabetització i la cultura a la Castella moderna a partir dels registres inquisitorials i notarials de Cuenca, unes fonts que li permeten mostrar que els seus habitants foren consumidors de novel·les de cavalleries i d'obres de religió. Entre 1570 i 1610, dels 559 laics (homes i dones) que van ser interrogats pel Sant Ofici, 176 van admetre que sabien llegir. Més d'una seixantena (66) fins i tot disposaven d'impresos. L'examen de 836 judicis inquisitorials que tingueren lloc durant aquests quatre dècades també ha permès a

[1396] M. FRENK, "Lectores y oidores. La difusión oral de la literatura en el Siglo de Oro", dins G. Bellini (ed.), *Actas del Séptimo Congreso Internacional de Hispanistas*, Roma, 1982, p. 114. Vide, també, id., "La ortografía elocuente (Testimonios de lectura oral en el Siglo de Oro)", dins A. David Kossoff et al. (coord.), *Actas del VIII Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas (22-27 agosto 1983, Brown University, Providence, Rhode Island)*, Providence (R.I.) - Madrid, 1986, pp. 549-556. Ambdós textos han estat recollits, amb modificacions, a id., *Entre la voz y el silencio*, Alcalá de Henares, 1997. Sobre la "literatura oral", vide també el volum 7 d'*Edad de Oro* (1988), que recull bona part de les contribucions presentades al "VII Seminario Internacional sobre literatura española y Edad de Oro" (març-abril). Vide, a més, i almenys, P. M. CÁTEDRA, *Invención, difusión y recepción de la literatura popular impresa (siglo XVI)*, Mèrida, 2002 (DL) i R. CHARTIER, "Ocio y sociabilidad: la lectura en voz alta en la Europa moderna", dins id., *El mundo como representación. Estudios sobre historia cultural*, traducció de C. Ferrari, Barcelona, 1992, pp. 121-144.

[1397] M. de CERVANTES, *El ingenioso hidalgo don Quixote de la Mancha. Compuesto por* (...). *Dirigido al duque de Bejar* (...), Con privilegio de Castilla, Aragon, y Portugal. En Madrid, por Juan de la Cuesta, vendese en casa de Francisco de Robles, librero del rey n[uest]ro señor, 1605, f. 179r-v. No ens podem estar de citar a partir de l'exemplar que posseïm.

[1398] Vide M. MORNER, "Técnicas del arte verbal y oralidad residual en los textos cervantinos", *Edad de Oro*, 7 (1988), pp. 119-127.

[1399] S. T. NALLE, "Literacy and culture in Early Modern Castile", *Past & Present*, 125 (1989), pp. 65-96.

l'autora identificar 88 posseïdors de llibres: "The largest group of book-owners were farmers, who accounted for nearly a third of the readers in the Conquense interviews. Artisans, even field hands, made up another quarter of the group. Represented in the remaining half of the group were merchants, shopkeepers, professionals, hidalgos and priests" (p. 77). Però l'aportació que ens interessa més de subratllar de l'article de Nalle són les evidències documentals sobre el consum oral de la producció impresa: a Cuenca, com en el cas de Sevilla[1400], fins i tot els analfabets podien conèixer el contingut dels impresos gràcies a les lectures públiques. "Even an illiterate youth could recall hearing one of Luis de Granada's books read aloud" (p. 85 en nota); o "Francisco Navarro, also a farmer, listened to *caballerías* as a youth" (p. 88 en nota). I alguns acusats per la Inquisició, quan els era preguntat si posseïen algun llibre, responien el següent: "No, but I have heard read aloud such and such a book" (p. 89).

En definitiva, la lectura en veu alta per a un auditori va fer possible que bona part de la població tingués accés als llibres de cavalleria, a les novel·les curtes, a l'èpica culta, al teatre, a les cròniques, a la immensa producció de romanços, etcètera[1401]. I, també, a la premsa i a les notícies: "And what is one to think of the French tailor who said he was illiterate and confessed that «he knows that the king of France has broken with the Lutherans this past winter [1567-1568] because he *saw* it in some verses brought from France and sold in Cuenca»?"[1402]

Tot amb tot, de quines evidències disposem de la difusió oral de la premsa a la Catalunya moderna? D'entrada, els mateixos impresos. Si bé no són gaire freqüents, en algunes relacions i cartes (gèneres no periòdics) hi apareixen fórmules que apel·len directament als lectors i als oïdors: "A quien lo oyere y leyere" es dirigia una relació poètica de l'any 1611[1403]; "No·m trenquen lo fil –declamava un tal Joan Pelegrí– aquietse tothom si·m volen hoyr mes rimes y tons (...) Y axi gran senat y nobles señors

[1400] M. CHEVALIER, *Lectura y lectores en la España de los siglos XVI y XVII*, Madrid, 1976, p. 91; J. SAUGNIEUX, *Cultures populaires et cultures savantes en Espagne du Moyen Age aux Lumières*, París, 1982, p. 47.
[1401] M. FRENK, *Entre la voz*... op. cit., pp. 26-35.
[1402] S. T. NALLE, "Literacy and culture..." op. cit., p. 90.
[1403] *Relacion verdadera de las dos famosas presas que han hecho dos galeras de Cathaluña, (la Capitana y Patrona) de tres vaxeles de moros la una â los diez y seys de setiembre, y la otra â los diez y nueve de dicho mes deste año 1611. Por un hijo de la ciudad de Bar*[*cel*]*ona*, Barcelona, Joan Amello, 1611.

que me estan hoynt com si fos doctor"[1404]; i amb un segle de distància, el 1713, les paraules de Carles III s'adreçaven "A todos aquellos, que las presentes letras, ò copia autentica de ellas vieren, leyeren, ù oyeren leer, de qualquiera estado, dignidad, ò condicion que fueren, salud, y gracia imperial"[1405].

Sabem, també, que les relacions, les cartes i les gasetes d'estampa eren anunciades i venudes dins i fora de Barcelona, juntament amb molts d'altres gèneres informatius afins. El gener de 1684, per citar un sol exemple, els cònsols de la Confraria dels Llibreters de la Ciutat Comtal van actuar en contra de Rafel Figueró sènior. El motiu era que aquest tipògraf distribuïa almanacs universals per mitjà d'alguns minyons que els venien pels carrers de la ciutat. Els llibreters argumentaven que aquells almanacs, plegats i sense plegar, eren llibres i que, per tant, l'estamper no podia vendre'ls lliurement en virtut dels privilegis de la confraria. En canvi, Figueró, el qual no volia ésser penyorat, afirmava que "los papers que per dits consols son estats apresos no eran llibres sino que eran pronostichs del Piscatore los quals li es a ell licit y permes poderlos vendrer publicament"[1406]. Deixant de banda aquesta discussió legal i mercantil, el que ens interessa destacar és que els papers menors circulaven pel teixit urbà barceloní i, com a Venècia i a altres capitals de la informació europea, el seu anunci i la seva lectura als espais públics no devia ésser gens infreqüent, com tampoc les disputes que podien sorgir a l'entorn de les últimes notícies[1407], particularment en èpoques de

[1404] *Relacio verdadera de la transformacio de Cathalunya y inmemorial justicia de lladres y bandollers per manament del Excellentissim don Francisco Ferna*[*n*]*dez de la Cueva duch de Alburquerque lloctinent y capita general en lo Principat de Cathalunya y comptats de Rossello y Cerdanya per la magestad real de don Felip Tercer. Compost per Joan Pelegri natural de Manrresa* [sic], Barcelona, Llorens Deu, 1616. L'exemplar consultat (BNL, RES. 254//26 V.; Ettinghausen 2000, núm. 21) conté la següent anotació manuscrita: [comprada] "A 19 de juny 1616".

[1405] *Copia de el edicto, que de orden de el señor emperador y Rey Catolico se publicò en el Imperio: despachado y firmado en Viena, dia 8 de julio de 1713. Sacada y traducida de el Mercurio Olandès del mes de octubre de 1713 impresso en el Hay*a, Barcelona, Rafael Figuerò, 1714 (exemplar relligat a la col·lecció factícia "Diario del sitio de Barcelona", núm. 2, de la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari de Barcelona).

[1406] AHPB, Jeroni Guiu, *Manual 1684-1685*, lligall 2 (núm. 796), ff. 1-4 (la citació és al f. 3v).

[1407] "Inevitably, in Venice, the flood of information served to fire the enthusiasm of the crowds who avidly read it and, when it reported victories, rushed into the streets. Inevitably too, there were discussions due to disagreements between the stories. The absence of an official state gazette like the ones that had been instituted in other Italian and European states only served to increase the plurality of the voices", M. INFELISE, "The war, the news and the curious. Military gazettes in Italy", dins B. Dooley i S. A. Baron (eds.), *The politics of information in Early Modern Europe*, Londres - Nova York, 2001, p. 224.

convulsions[1408]. El 1642, durant la Guerra dels Segadors, la concorreguda plaça de Sant Jaume era un lloc de reunió per a les persones de tots els estaments i de totes les condicions que, com a la Piazza San Marco, comentaven, i sovint deformaven, les noves polítiques i militars. Almenys així ho descrigué un coetani de la revolta catalana, val a dir que, aparentment, no gaire favorable al debat públic:

"(...) no falta quien co[n]tradize, quien increpa, quien murmura, ni falta quien defiende, quien acaudilla, quien se enfurece, aqui se dessazonan las nuevas (...)"[1409]

Unes noves que podien haver estat prèviament impreses. O, almenys, és possible que es trobessin en plena estampació als tallers del carrer de Sant Domènec, de la rectoria de Nostra Senyora del Pi, o de davant del Palau del Rei. Des d'allí, i des del carrer de la Llibreria, no gaire llunyà, els papers es repartien per Barcelona i, també, a l'exterior de les seves muralles: a les altres poblacions catalanes i fora del Principat (d'aquí l'ús de la llengua castellana i, fins i tot, de la italiana). Vegem un exemple d'aquesta recepció i de la lectura en veu alta de la premsa a Catalunya. El 1684, a Girona, una ciutat on confluïen la premsa barcelonina i l'autòctona, un prevere de cognom Planella va obtenir (per compra, préstec o regal) una "relació verdadera" sobre el setge francès d'aquella plaça. La notícia li devia interessar i en va treure una còpia manuscrita, molt probablement a partir de la versió impresa pel gironí Jerònim Palol o pel barceloní Josep Moyà. En qualsevol cas, gràcies a la curiositat d'aquest eclesiàstic ens assabentem que nombroses còpies estampades d'aquella peça foren "spargides y legides en alta veu per los carres y plasas de Gerona"[1410].

[1408] Cf. M. ROSPOCHER, "Versos desde las plazas: la poesía como lenguaje de comunicación política en los espacios públicos de las ciudades italianas del Renacimiento", dins A. Castillo i J. S. Amelang (dirs.), C. Serrano (ed.), *Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna*, Gijón, 2010, p. 187.

[1409] *Triumphos del amor, glorias del afecto, y fiestas de la lealtad verdadera. Celebradas en la iglesia peroquial* [sic] *de Santiago de la insigne ciudad de Barcelona à los 25 de setiembre 1642. Recogidas por amor, afecto, y lealtad. Y dedicadas al illustrissimo señor Renato de Voyer señor de Argenson del Consejo de Estado de su Magestad Christianissima* (...), Con licencia y privilegio. En Barcelona, por Gabriel Nogues, en la calle de S. Domingo. Vendense en casa de Joan Sapera a la Libreria. 1642, p. 26. Cf. F. M. DE MELO, *Historia de los movimientos, separacion y guerra de Cataluña, en tiempo de Felipe IV, nueva edición corregida*, Madrid, en la imprenta de Sancha, 1808 [1645], p. 54.

[1410] *Relacio verdadera del felis succes, que an tingut las armas catholicas del rey nostre señor Carlos II, que Deu lo guart, en lo siti, y combat que dona lo exercit frances en la ciutat de Gerona à 12 de maig 1684. Enviada de un cavaller* [*de Girona*] *à un ciuteda de Bar*[*celo*]*na*, Col·lecció particular de la família Llagostera (Olot), 2 f., paper 210x160 mm (confiem que, aviat, bona part dels manuscrits d'aquesta valuosa col·lecció passarà a l'ACGAX). La versió impresa, amb un títol molt semblant, va ser publicada a Girona per Jerònim Palol i, a Barcelona, "en la estampa de Josep Moyà, Jacinto Ascona, Joan Terrasanchez y Francesch Llopis llibraters" (a portada, "venense en casa de Josep Moyà").

La lectura oral de les noves, prèviament manuscrites o impreses –o a la inversa (la versió oral com a base de les notícies en paper)– era habitual, sobretot en temps de conflicte, a Catalunya i arreu. Des d'Elvas, a Portugal, el doctor Joan Nadal escrivia el següent (1-VIII-1642):

"Als quatre del mes de juliol rebi la de v.m. la qual aguardava ab molt gra[n] desig, y fonch tant lo contento, y alegria que causà, no sols a mi, sino tambe à tots estos portuguesos germans nostres, que no se podia explicar; tant que se·n feren dins de dos hores mes de dos centes copies: perque me feren pujar sobre de una cadira, y anava dictant la carta, y eran los qui escrivian (que los volgui comptar per curiositat) eran quaranta y hu, y de aqui la copiaren moltissims, la causa de asso era perque a si no se sabia ab certesa la victoria que tingueren los cathalans, juntament amb los francesos, del marques de Povar, ans be se deya molt a la clara (tant que se tenia ya per cosa molt certa, y verdadera) que lo dit marques ab tres mil y set cents cavalls, y tres mil y sinch cents infants mosqueters, havia donat socorro en Perpinyà per mes de dos anys, si be no se sabia si lo dit socorro anava ab lo mateix exercit travesant Cathalunya, ò si las galeras lo aportaren per mar fins à Coplliure. (...)"[1411]

Certament, *gratis et amore* o cobrant alguns rals, la lectura oral col·lectiva tenia lloc a les ciutats i a altres poblacions menors. I també al camp. Així, per exemple, el jurista Jeroni Pujades, en una nota manuscrita anterior a l'any 1635, va comentar el següent episodi: "estant en Castelló coneguí un núncio de la Cort de la audiència del comtat de Empúries que·s deya Pera Vila, que comptava en sa persona semblants faulas [referint-se al popular *Viatge a l'infern d'en Pere Porter*]; y el propi me confessà que era *modus vivendi*, que personas simples li donàvan alguns reals perquè digués vist y no vist y així passava"[1412]. És cert que els relats que explicava aquest Vila, que si bé fou desterrat del comtat emporità va acabar de nunci de la Cort de Girona, eren faules o històries poc verídiques. Però altres persones feien el mateix amb la premsa: l'explicaven o la llegien a companys i a desconeguts, a vegades amb la intenció de vendre'n la versió impresa o una còpia manuscrita. Possiblement pels mateixos anys en què Vila es guanyava unes monedes amb relats com la *Relació del cas d'en Pere Porter*, un venedor de fullets (i, molt probablement també, d'estampes religioses) i quincallaire ambulant[1413] anomenat Jerònim Plana va vendre a l'hereu del mas Fontanil de Cogolls

[1411] *Relacio molt certa, y verdadera dels ditxosos, y felices successos de las armas del rey de Portugal, y dels embelecos usan los castellans. Y tambe de las virtuts particulars del dit rey. Juntament lo modo del rendiment de Badajòs, y Estremadura, y de la resolucio ha presa la Galicia. Tambe se dona relacio de las grans prevencions ha fetas, y fà, dit rey*, Barcelona, Gabriel Nogues, 1642, A2.
[1412] Anònim, *Viatge a l'infern d'en Pere Porter. Entre la realitat i la ficció*, introducció, edició i notes a cura de J. M. Pons i Guri, Barcelona, 1999, p. 12. La nota de Pujades es troba a la portada de la *Relació del cas den Pere Porter qui diu baxà al Infern y lo que allí veié*, BNF, Fons Baluze, 238, ff. 382-396.
[1413] Malauradament, el paper d'aquesta mena de venedors ambulants a la Catalunya moderna és molt mal conegut, a diferència de França, un país que compta amb una abundant literatura sobre el tema: vide, per

(Garrotxa) una relació en vers sobre la mort del bandoler Francesc Margarit i l'empresonament dels seus companys (1627)[1414]. Prèviament, el pagès-comprador havia "oyda" la narració gràcies a la lectura (o, més exactament, la recitació), abreujada o completa, que en féu en veu alta el mateix "colporteur" català, per a ell i potser també per a altres habitants de la casa i de la parròquia[1415]:

"Divagant per Cathalunya
una compañia anava
perpetrant robos y morts
per viles, llochs, y montañas"

Les raons que varen empènyer el pagès a adquirir el plec poètic i informatiu no són difícils d'imaginar. Segurament li interessà la fortuna del bandoler Margarit, mort d'una escopetada, i la de la seva colla. I, molt probablement, també devia identificar-se amb les desgràcies que havien sofert altres persones de la seva mateixa condició, la de la pagesia mitjana o benestant, robades i composades per quadrilles com aquella:

"No estava lo trist pages
segur en sa casa,
pus entranthi ab gran rigor

---

exemple, *La bibliothèque bleue et les littératures de colportage. Actes du colloque organisé par la Bibliothèque municipale à vocation régionale de Troyes en collaboration avec l'École nationale des chartes (Troyes, 12-13 novembre 1999)*, textos reunits per T. Delcourt i E. Parinet, París - Troyes, 2000; A. SAUVY, "Le livre aux champs", dins R. Chartier i H.-J. Martin (dirs.), *Histoire de l'édition française*, París, 1990, vol. 2, "Le livre triomphant 1660-1830", pp. 561-563 ; G. FEYEL, *L'Annonce et la nouvelle. La presse d'information en France sous l'Ancien Régime (1630-1788)*, Oxford, 2000, pp. 409-426; i, per al conjunt europeu, R. CHARTIER i H.-J. LÜSEBRINK (dirs.), *Colportage et lecture populaire. Imprimés de large circulation en Europe XVIe - XIXe siècles. Actes du colloque des 21-24 avril 1991 Wolfenbüttel*, París, 1996. Valdria la pena estudiar el "colportage" català, juntament amb les fires de llibres i d'impresos (o altres fires amb la presència d'aquests materials), per conèixer la distribució de la producció editorial, pròpia i estrangera. Un exemple de l'any 1610: un contacte epistolar del citat jurista Pujades, el prevere de Puigcerdà Joan Trigall, esmenta la parada d'un mercader de llibres perpinyanès a la fira de la seva vila, BNF, Fons Baluze, 238, f. 271, 20-XI-1610. I un altre de l'any 1763: l'impressor Gabriel Bro menor, el fill del tipògraf reial de Girona del mateix nom, malvivia "vendiendo romanzes por las plazas u cantones y esquinas", ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 22808, f. 115 (vide R. EXPOSITO, "Informació i premsa en temps de guerra: Gabriel Bro, s. XVIII", *IV Congrés d'Història de Girona*, Girona, 24-26 de novembre de 2011, en premsa).

[1414] Sobre aquest bandoler, vide X. TORRES, "Margarit i del Pont, Francesc", dins J. Mestre (dir), *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, 1992, p. 653; i J. REGLÀ, *Joan Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler. Amb un estudi sobre Serrallonga a la literatura per Joan Fuster*, Barcelona, 1961, pp. 86 i 88.

[1415] *Relacio verdadera de la mort de Francesch Margarit, y preso de sos companyons, succehida a tres de mars del any 1627. Composta per Isidro Violer de Moya*, Barcelona, Estevan Liberos, 1627 (aquest títol es pot consultar reproduït a H. Ettinghausen, *Notícies del segle XVII. La premsa a Barcelona entre 1612 i 1628*, Barcelona, 2000, núm. 108, pp. 491-494). L'exemplar venut per Plana fou cosit a AMF, *Quadern amb censals del Fontanil de Cogolls*, 1620-1635, entre els ff. 15v i 16; les anotacions del comprador a f. 15v.

la vida y bens li llevavan

(...)

Quant venturas no tenian
(que aixi sos robos señalan)
cercavan pagesos richs,
y ab gran pl[a]er los captivavan
Peraque axi sos parents
moguts de prechs y amenaças
ab grans sumas de diners
promptament los rescatavan"

La lectura en veu alta dels papers ocasionals i periòdics no es limitava, òbviament, als espais públics. També es duia a terme en la intimitat de la llar per als amics i familiars, en les tertúlies acadèmiques del patriciat urbà, a les botigues i als obradors dels artesans[1416], i en molts altres llocs, alguns dels quals ens poden resultar, si més no, prou sorprenents, com ara els recintes conventuals. És cert que la lectura oral era –i és– fonamental per a la litúrgia i per a la predicació[1417]. No obstant això, el consum de la premsa periòdica s'allunyava de les activitats i de les funcions religioses habituals i, fins i tot, podia pertorbar-les. Per això, amb l'objectiu de mantenir la pau entre els caputxins, el capítol provincial de Tuïr de l'any 1649, que fou presidit pel pare Innocenzo de Caltagirone, va disposar el següent:

"Y porque del tratar de cosas de guerra y cosas semejantes nacen entre algunos religiosos imprudentes muchas discusiones con perjuicio de la caridad y unión fraterna, prohibimos y condemanos que se busquen gacetas o avisos semejantes, y que no se lean, ni desto se hable a la

[1416] En el seu viatge per la península Ibèrica entre 1604 i 1605, Barthélemy Joly, un "conseiller et aumônier du Roi" –val a dir que força arrogant i ple de prejudicis–, va escriure el següent sobre la Catalunya urbana: durant la tarda, la gent solia acudir "a las tiendas de los barberos que son grandes, y no tienen más tienda que una cortina, tras de la cual juegan al ajedrez; otros se entretienen hablando o bromeando, para acreditar el antiguo refrán: *lippis atque tonsoribus*", J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal. Desde los tiempos más remotos hasta comienzos del siglo XX*, Valladolid, 1999, t. II, p. 698. Sens dubte, en aquest tipus d'espais, d'oci i de treball, la lectura en veu alta d'impresos i de manuscrits, premsa inclosa, devia ésser molt més habitual del que coneixem a través de les més aviat escasses evidències històriques que han sobreviscut. Sobre aquesta mena d'espais informals de comunicació (barberies, farmàcies, tavernes, mercats, etc.) vide F. DE VIVO, "Pharmacies as centres of communication in early modern Venice", *Rennaissance Studies*, 21 (2007), pp. 505-521 i E. WELCH, "Space and spectacle in the Renaissance pharmacy", *Medicina & Storia*, 15 (2008), pp. 127-158. Sobre altres espais urbans en els quals també es devien debatre les darreres noves, vide Albert Garcia Espuche, "La ciutat dels triquets: joc i espai urbà", dins id., *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidana (1652-1714)*, Vic, 2005 (DL), pp. 89-146.

[1417] Vide A. CASTILLO, "Leer en comunidad. Libro y espiritualidad en la España del Barroco", *Via Spiritus*, 7 (2000), pp. 114-122. En aquesta contribució, Castillo examina la lectura en els refectoris de les comunitats femenines.

presencia de los religiosos, y quien hará lo contrario sea gravemente castigado del padre guardián o del provincial en la visita, conforme a la calidad del exceso"[1418]

En resum, la comunicació oral no sols va permetre que les persones analfabetes i les semialfabetitzades poguessin accedir als continguts de la premsa que, d'altra manera, els hi haurien estat vetats, sinó que també va fer possible ampliar el nombre de consumidors molt més enllà dels compradors i dels lectors individuals gràcies a l'aprofitament col·lectiu de les còpies impreses i, també, manuscrites.

10.2. Els consumidors de premsa urbans

Durant l'edat moderna, Catalunya va veure florir tota mena de manifestacions d'escriptura "personal" que han estat englobades dins del camp de la "dietarística" o de la "memorialística", com ara diaris, autobiografies, dietaris individuals o familiars, cròniques, llibres de memòria, i d'altres gèneres de naturalesa semblant o híbrida[1419]. En els darrers anys, els investigadors i les investigadores s'han apropat a aquesta "literatura memorialística"[1420], urbana i rural, des de diversos camps i perspectives[1421]. Gràcies a

[1418] Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya (APCC), *Actos capitulares*, ff. 66-68. Citat pel pare Basili de Rubí, B. DE RUBÍ, *Un segle de vida caputxina a Catalunya. 1564-1664. Aproximació històrico-bibliogràfica*, Barcelona, 1977 (DL), p. 695.

[1419] Per a una breu definició d'aquests gèneres, vide *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del Cinc-cents*, a cura d'A. Simon, introducció d'A. Pladevall, Barcelona, 1991, pp. 19-20. Ara bé, com precisa Simon, "és difícil que aquestes caracteritzacions es donin d'una manera *pura* als documents. Segons el que coneixem de la literatura personal catalana de l'època moderna, és més freqüent un gènere literari híbrid en el qual es barregen elements de l'autobiografia, de la crònica i del diari" (p. 20).

[1420] Segons Vicent Josep Escartí caldria emprar aquest terme, i no pas el de "dietarística", per tal de designar textos que poden considerar-se "memòries" dels seus autors, ben sovint amb "la voluntat de deixar memòria per a l'esdevenidor", V. J. ESCARTÍ, *Memòria privada. Literatura memorialística valenciana dels segles XV al XVIII*, València, 1998, pp. 9-10.

[1421] La bibliografia comença a ésser prou copiosa. Vide, entre d'altres, J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, traducció de J. Vallverdú, València, 2006 [1963], pp. 579-581; A. SIMON, "Memorias y diarios personales en la Cataluña moderna", *Historia Social*, 2 (1988), pp. 119-134; *Cavallers i ciutadans*... op. cit., pp. 7-24; J. S. AMELANG, "L'artesà com a Ícar. La visió del món d'un assaonador del segle XVII", *L'Avenç*, 87 (1985), pp. 20-25; J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, pròleg de J. Nadal Farreras, Barcelona, 1994, vol. I; A. SIMON i M. PEÑA, "La escritura privada en la Catalunya moderna", dins C. Barros (ed.), *Historia a debate.Actas del Congreso Internacional A Historia a debate celebrado el 7-11 de julio de 1993 en Santiago de Compostela*, Santiago de Compostela, 1995, vol. II, pp. 273-282; J. S. AMELANG, "Una sociabilitat barcelonina del segle XVII: text i context d'un menestral", *Pedralbes*, 16 (1996), pp. 47-58; id., "Cataluña desde Europa: Las raices de una cultura autobiogràfica", *Pedralbes*, 18-I (1998), pp. 457-462; id., *The flight of Icarus. Artisan autobiography in early modern Europe*, Standford, 1998 (n'existeix una versió abreujada: *El vuelo de Ícaro. La autobiografía popular en la Europa moderna*, traducció de P. Gil Quindós, Madrid, 2003); X. TORRES, *Els llibres de família de pagès (segles XVI-XVIII). Memòries de pagès, memòries de mas*, Girona, 2000; X. TORRES i P. GIFRE, "La memorialística privada", dins F. Domènech, *Treballs i desditxas que àn succeït en lo present Principat de Chatalunya y en particular a nostre bisbat de Gerona (1674-1700)*, edició crítica i estudi

aquest interès han anat apareixent estudis històrics i literaris a l'entorn d'aquests textos, han estat publicades noves edicions, i s'han anat exhumant les obres d'autors de distints estaments. Però el que ens interessa, aquí i ara, és aproximar-nos a una selecció cronològica de textos i d'escriptors que mostren el consum de la premsa i, en general, de la informació, a l'àmbit urbà. Combinarem, també, aquests documents amb altres fonts coetànies.

Per al segle XVI, els textos dels memorialistes urbans del Principat que han estat editats fins ara, i algun altre que hem pogut consultar, no permeten d'assegurar amb tota seguretat que els seus autors fossin lectors de premsa[1422]. Les *Memòrias per a sempre* (1551-1573) de Perot de Vilanova mostren que el seu redactor, un "donzell y doctó en quisqum dret" la vida del qual transcorregué entre Flix i Barcelona, estava prou ben assabentat de les noves mediterrànies: la presa del penyal de Vélez per García de Toledo (1564), l'acabament del Concili de Trento (1563), l'intent otomà de conquerir Malta (1565), etc. No estava pas menys informat de l'actualitat política de la terra: havia participat a les corts de 1563-1564 com un dels representants del braç militar per la vegueria de Tortosa i, fins i tot, tenia accés a les "lletres del rei" enviades als representants de les institucions catalanes; de fet, transcrivia aquestes cartes reials, actuant en certa manera com a "cronista". Lògicament, un home d'aquesta posició, fill de l'oligarquia barcelonina, no tenia necessitat de recórrer a la informació pública estampada. El mateix es pot dir del barceloní Frederic Desplau i el seu *Diari* (1572-1600), i del gironí Jeroni Saconomina, l'autor d'unes *Memòrias autògrafas* (1572-1602). Com també fou el cas, segons sembla, de Rafel Sunyer († 1545) i el seu *Libre de notes*. En aquesta compilació manuscrita, de comptes i per "fer memòria", Sunyer, un

introductori de P. Gifre i X. Torres, Girona, 2001, pp. 9-14; E. MIRALLES, "La visió dels ciutadans: els dietaris personals", *Barcelona. Quaderns d'Història*, 9 (2003), pp. 207-232; XAVIER TORRES, "Pagesos que han vist el mar...: la pagesia i la política (o «control social i vida quotidiana») en la societat rural catalana de l'època moderna", dins Conxita Mir i Enric Vicedo (eds.), *Control social i quotidianitat. Terceres jornades sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder als Països Catalans*, Lleida, 2002, pp. 39-75; id., "Memòries de pagès, memòries de mas", dins *Història agrària dels Països Catalans,* dirigida per E. Giralt, coordinada per J. M. Salrach, Barcelona, 2008, vol. III (Edat Moderna, coord. per E. Serra), pp. 615-630; id., "La guerre de Succession d'Espagne à travers les livres de mémoire catalans (XVIIIe siècle)", dins C. Rivalan Guégo i D. Rodrigues (dirs.), *L'écho de l'événement. Du Moyen Âge à l'époque contemporaine*, Rennes, 2011, pp. 141-150; els estudis introductoris de J. S. Amelang, A. Simon, X. Torres i M. Rosa Margalef a Miquel Parets, *Crònica. Llibre I/1*, a cura de M. Rosa Margalef, Barcelona, 2011, vol. I, pp. 11-177; i "Arxiu de la Memòria Personal", el projecte de construcció d'"una base de dades sobre la documentació escrita, relativa a escrits personals (dietaris, autobiografies, narracions en primera persona, etc.), de Catalunya i dels territoris de parla catalana", consultable a http://www.memoriapersonal.eu/ (darrera consulta 1-II-2012).

[1422] *Cavallers i ciutadans*... op. cit. En aquest volum, Antoni Simon va editar els textos de Perot de Vilanova (BC, ms. 501), de Frederic Desplau (BC, ms. 510) i de Jeroni Saconomina (AHCB, ms. B-29).

donzell probablement nascut a Girona, va incloure-hi unes memòries dels anys 1525-1545[1423], així com les noves sobre l'emperador Carles V i la "jornada de Tunis" (1535)[1424]. Dins d'aquestes notícies sobre la campanya africana, l'autor va copiar-hi (i va traduir-hi) una "Copia de la letra fa lo emperador nostro rey y senyor a don Federic de Portugal virey de Catelluya sobre la presa de la Golleta de Tunis"[1425], és a dir, un text que podia haver aparegut (retocat o no) imprès (i, de fet, potser hi aparegué, però no s'ha conservat en lletra de motlle). En suma, és força evident que aquests autors podien haver llegit la premsa barcelonina o forana, i tal vegada ho feren, però no ho van reflectir explícitament en els seus escrits personals.

En efecte, aquesta mena de –diguem-ne– "pràctiques memorialístiques" dels prohoms que hem esmentat i el seu contacte amb la informació eren molt diferents a les de Girolamo da Sommaia, un estudiant italià resident a Salamanca. A la darreria del segle XVI, Sommaia va començar un llibre de comptes que es convertí en el seu diari. Se'n conserva una "segona part" que comprèn els anys 1603 a 1608[1426]. Nascut en el si d'una família de diplomàtics i de banquers, aquest florentí rebia, prestava i copiava impresos i manuscrits dins d'un cercle integrat per més d'una trentena de persones d'arreu d'Europa. Els papers amb notícies que tingué entre les mans, hispànics i estrangers, foren "gasetes", "relacions", "fulls de notícies" i altres gèneres informatius, com ara cartells i pronòstics[1427]. Lamentablement, no comptem amb cap testimoni com Sommaia per a la Catalunya de l'emperador Carles i de Felip II: si bé és cert que aquest mateix italià va recórrer les poblacions de la costa catalana durant el seu viatge de retorn a la pàtria florentina (1607), no anotà res sobre les impremtes barcelonines ni adquirí cap dels seus productes (li interessaren més "4 medagliette di Nostra Signora di Montserrate" i "4 misure della detta Nostra Signora").

Coneixem, en canvi, alguns compradors coetanis de premsa cinccentista catalana com ara Hernando Colón (1487-1539), el fill de Cristòfor i un gran bibliòfil

[1423] BC, ms. 896 [R. Sunyer, *Llibre de notes*], ff. 94v-154.
[1424] BC, ms. 896, ff. 223v-233v.
[1425] BC, ms. 896, ff. 233r-v.
[1426] G. DA SOMMAIA, *Diario de un estudiante de Salamanca*, edició i introducció de G. Haley, Salamanca, 1977, p. 37.
[1427] F. JIMÉNEZ, "La circulación de gacetas y otros papeles de noticias en Salamanca, a principios del siglo XVII", *Revista Provincial de Estudios*, 14 (1984), pp. 17-30. Jiménez es basava en les anotacions que Sommaia féu en el seu diari (segons l'edició de George Haley, vide la nota anterior). Cf. F. J. BOUZA, *Corre manuscrito. Una historia cultural del Siglo de Oro*, Madrid, 2001, pp. 51 i 157.

renaixentista. Ara bé, no sabem quina empremta li deixaren les noves i altres papers de notícies que va adquirir, si és que va arribar a llegir-los. Probablement podríem convenir que, en aquest cas, el col·leccionisme s'anteposà al desig de penetrar en l'actualitat del moment[1428]: és famós el criteri colombí de preferir la compra d'aquelles "obrecillas pequeñas y de coplas y refranes e otras cosillas" per a la seva biblioteca, i no tant la dels llibres "caudalosos e gruesos" . Però coneixem algun testimoni del consum efectiu de la premsa del Cinc-cents més enllà de la bibliofília colombina i de les compilacions de volums miscel·lanis amb materials informatius? La resposta és afirmativa. Ens referim al memorialista Jaume Ramon Vila i al jesuïta Pere Gil.

Jaume Ramon Vila

Vila era un sacerdot barceloní i un donzell de llinatge empordanès, nascut el 1570 i mort el 1638[1429], que va deixar constància dels esdeveniments ocorreguts entre 1596 i 1601, "mes en particular per las cosas que succeiran en Barcelona, y Cathalunya que en altra part"[1430]. Segons confessava el mateix autor, no volia escriure una "història" sinó un "dietari" dividit en diversos llibres, que probablement deixà inacabat[1431] (i que seria molt digne d'una edició crítica). Com Vilanova i els altres memorialistes urbans contemporanis, Vila estava ben informat de les notícies de la terra: "la vinguda del arcabisbe de Tarragona en la present ciutat y la canonittsacio de san Ramon de Penyafort" (1596); "de la enttrada del duch de Maceda per virrey de Cattalunya"; "com se comença lo obra de Diputasio que sta davant de San Jaume" (1597); la Guerra del

[1428] Vide K. WAGNER, "Hernando Colón: semblanza de un bibliófilo y de su biblioteca en el quinientos aniversario de su nacimiento", dins P. M. Cátedra i M. L. López Vidriero (dirs.), dins P. M. Cátedra i M. L. López Vidriero (dirs.), *El libro antiguo español. Actas del segundo coloquio internacional (Madrid)*, Salamanca, 1992, pp. 475-492; i T. MARÍN MARTÍNEZ, "Estudio introductorio", dins *Catálogo Concordado de la Biblioteca de Hernando Colón*, T. Marín Martínez, J. M. Ruiz Asencio i K. Wagner, Madrid, 1993, t. I (1-400), pp. 206-210.

[1429] Sobre l'autor, vide entre d'altres F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes, y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, Imprenta de J. Verdaguer, 1836, pp. 655-659; J. M. ROCA, *Discursos llegits en la «Real Academia de Buenas Letras» de Barcelona en la solemne recepció pública de D. Joseph Mª Roca, el dia 26 de maig de 1918* [*En Jaume Ramon Vila, heraldista català de començaments del segle XVIIè*], Barcelona, Impremta de la Casa Provincial de Caritat, 1918; M. BATLLE, *Patriotisme i modernitat a «La fi del Comte d'Urgell». Una aproximació a les fonts de l'obra, l'anònim autor i l'historiador Jaume Ramon Vila*, Barcelona, 1999, pp. 111-121.

[1430] AHCB, ms. B-100, p. 63 (paginació moderna en llapis). Al llom: "Dietari 1596-1601".

[1431] Per a una descripció acurada del manuscrit, vide *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, direcció E. Duran, compilació a cura de M. del Mar Batlle et alii, vol. 1 "Barcelona: Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya", Barcelona, 1998, pp. 63-69. En el *Repertori* s'apunta que el manuscrit B-100 podria correspondre a una còpia duta a terme en el cercle dels Dalmases.

Rosselló de l'any 1597; el "jurament del duch de Feria per virrey de Cathalunya apres de la anada del señor rey [Felip III]" (1599); etcètera. Alguns d'aquests esdeveniments els coneixia com a testimoni de vista i, també, com a partícip –havia intervingut, per exemple, en la causa per a la canonització de Ramon de Penyafort–; d'altres, en canvi, li havien estat explicats o havia pouat la informació en fonts escrites. De fet, Vila va intercalar diverses còpies de documents a les pàgines del seu *Dietari*, entre les quals s'hi inclou la següent relació: "Relacio del que lo duch de Feria llochtinent, y cap[it]a g[enera]l per lo s[enyo]r rey en lo Principat de Cataluña, y altres cavallers escrihuen desde la vila de Perpiña per raho de la entrada que an fet los francesos en la villa de Illa del dit comptat de Rossello a 14 de maig 1598"[1432]. Si bé Vila tenia accés als canals oficials que havien elaborat la narració informativa[1433], d'on n'aconseguí el relat, aquesta mateixa relació fou estampada a la Ciutat Comtal per Joan Amelló, "impressor delante la Retoria del Pino", això sí, en castellà i convenientment adaptada (resumida)[1434]. Semblantment succeix amb l'avís de l'entrada de dos mil francesos per la vall de Querol i la seva derrota el dia de Corpus: Vila va incorporar el mateix relat que, també en català, va imprimir Jaume Galvan amb el títol de *Relacio verdadera del que a suchseit en la entrada de Serdaña q*[*ue*] *à fet lo enemich frances als vint y dos de maix, 1598*. L'autor del *Tractat d'Armoria* dels llinatges catalans, per tant, llegí i aprofità la premsa de l'època, encara que fos abans del seu procés d'edició i publicació impresa, almenys en el cas de la primera relació[1435].

L'interès de Vila per l'actualitat no només es pot constatar a través d'aquestes i d'altres pàgines del dietari[1436], sinó també a partir dels documents que arribà a posseir:

[1432] AHCB, ms. B-100, pp. 142-144.

[1433] Com escriu Mar Batlle sobre el nostre erudit (heraldista i historiador), "Tot sembla indicar que Jaume Ramon Vila va disposar sempre de materials de primera mà per elaborar les còpies de les obres que considerava importants o interessants. A més de tenir al seu abast les millors biblioteques del moment, era un bon coneixedor del fons que custodiava l'Arxiu Municipal de la ciutat de Barcelona i de l'Arxiu Reial, tal com ho indica als diversos pròlegs que va escriure per als trasllats que encarregava", M. BATLLE, *Patriotisme i modernitat*... op. cit., pp. 118-119.

[1434] Se'n conserva un exemplar a la BC (F. Bon 2396) i un altre a la UB (Reserva, top. 07 B-59/3/42-28).

[1435] Vide la transcripció del manuscrit de Vila i les dues relacions sobre la Guerra del Rosselló: annex, 1.

[1436] Un altre exemple: "Diumenge à 11 de juny del p[rese]nt any [1600] arribà en mon poder una relacio autentica de unas reliquias y altres coses notables que·s trobaren en lo any 1595 en una montanya prop de la ciutat de Granada q[ue] per esser cosa de importancia y ser cosa ordinaria no u toco mes q[ue] de passo", AHCB, ms. B-100, p. 330. És possible que el sacerdot llegís la següent relació, impresa o manuscrita: *Memoria de las grandes maravillas que nuestro redemptor Jesu Christo ha sido servido de descubrir en el termino de la dichosa ciudad de Granada. A media legua de la dicha ciudad, en el monte (que llaman de Velparayso) de muchos cuerpos santos, y libros escriptos por los dichos santos, con algunas laminas que declaran (aunque en letra araviga) los nombres de los bienaventurados martyres, como mas largame*[*n*]*te lo declara, la relacio*[*n*] *este año de 1595*, Barcelona, Pau Malo, [1595].

entre les còpies que va encarregar s'hi comptava un "Llibre novè de relacions impressas de diversos y vàrios successos succeïts en differents parts del món, compostas y ordenadas per diversos authors, tant en prosa com en vers, des de l'any 1631 fins en lo de 1632. Recupilades en Barcelona per Jaume Ramon Vila, sacerdot"[1437]. O sigui, un volum miscel·lani que contenia la premsa estampada d'aquells anys i que, bàsicament, donava notícia dels esdeveniments extralocals. Vila, un bon coneixedor de les notícies de la terra, no descuidava "la informació internacional".

Pere Gil

El mateix –o gairebé– es pot afirmar del jesuïta reusenc Pere Gil (1551-1622). En aquells mateixos anys finals del Cinc-cents en què Vila redactava el seu dietari, el pare Gil no només va llegir les cartes i les relacions que els seus companys d'orde enviaven des del Japó, sinó que també va emprar-les en el seu *Libre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripció natural, ço es de coses naturals de Cathaluña* (1600): les terres japoneses, el 1596, van sofrir diversos terratrèmols i altres "cosas espantables" que foren recollides pels pares de la Companyia[1438]. Tal com han mostrat John Correia-Afonso i, molt més recentment, Federico Palomo, des de la seva fundació el 1540, la Companyia de Jesús va desenvolupar un complex sistema de circulació d'informació, manuscrita i impresa, entre les comunitats ignasianes i, també, per al públic extern. Les notícies de les Índies Orientals eren rebudes a Roma i, des d'allí, distribuïdes i estampades: llevat de la informació interna o més sensible, que sempre conservava la forma manuscrita, les cartes impreses permetien a les mateixes comunitats jesuítiques "el acceso a unos textos epistolares que, en sus versiones manuscritas, no siempre podían conocer"[1439]. Com a fulls volanders (premsa no periòdica) i com a relacions extenses o en forma de llibre, les notícies del Japó, així com

[1437] E. DURAN, "Unes cartes amoroses del segle XVI en català", *L'espill*, 15 (1982), p. 28. El volum miscel·lani provenia de la biblioteca de l'escriptor osonenc Francesc Rierola i Masferrer (1859-1908).
[1438] J. IGLÉSIES, *Pere Gil, S. I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya seguit de la transcripció del Libre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripció natural, ço es de coses naturals de Cathaluña segons el manuscrit de l'any 1600, inèdit, del Seminari de Barcelona*, Barcelona, 1949, pp. 308-309.
[1439] J. CORREIA-AFONSO (SJ), *Jesuit letters and Indian history. A study of the nature and development of the Jesuit letters from India (1542-1773) and of their value for Indian historiography*, prefaci de G. Schurhammer, Bombai, 1955, especialment els capítols I ("Jesuit correspondence: its nature and development") i II ("The Jesuit letters from India: history and organization"); F. PALOMO, "Corregir letras para unir espíritus. Los jesuitas y las cartas edificantes en el Portugal del siglo XVI", *Cuadernos de Historia Moderna. Anejos*, IV (2005), pp. 57-81 (la citació és a la p. 74).

les de la Xina, es difongueren a la Catalunya cinccentista: tant les que es manufacturaven a Itàlia com les que eren (re)impreses a Catalunya i a altres territoris ibèrics. És difícil determinar quina va ser la font (o fonts) concreta del pare Pere Gil, de mà o d'estampa, breu o extensa, però almenys tenim la certesa que va llegir uns materials que els seus contemporanis podien adquirir als obradors i a les botigues del Principat.

L'exhumació d'altres exponents de la literatura memorialística urbana del Cinc-cents, juntament amb d'altres fonts, enriquiran la nostra coneixença dels consumidors i de les consumidores de la premsa (i de la informació) a la Catalunya de la primera edat moderna. Per al segle XVII i les dues primeres dècades del XVIII, en canvi, disposem d'un major nombre de textos i de testimonis –no tots, és clar, necessàriament autobiogràfics o cronístics–, alguns dels quals posseeixen una riquesa extraordinària per al tema que ens ocupa. I l'heterogeneïtat social dels seus redactors no sols és digna de notar sinó que també torna a provar, si calia, l'extensa difusió de la premsa entre els estaments més diversos: un doctor en ambdós drets (Jeroni Pujades), un assaonador (Miquel Parets), un ambaixador ennoblit (Pau Ignasi de Dalmases), un botiguer de teles (Pere Serra i Postius), entre d'altres.

Jeroni Pujades

Amb la nova centúria a punt de començar, el Nadal de l'any 1600, Jeroni Pujades va encetar l'escriptura del seu cèlebre *Dietari*. El jove jurista, que aleshores tenia 32 anys, va iniciar la redacció de l'obra més íntima seguint l'exemple del seu pare, misser Miquel Pujades, l'autor d'un altre dietari avui desaparegut. Pujades júnior havia continuat el text patern "fins a l'any centèsim, que és lo corrent de 1601. En lo qual, així per ser principi de centenar, com perquè lo altre anava part en folio gran y part en quadern, he volgut començar llibre nou" (*Dietari*, I, p. 67). Des d'aleshores, Jeroni va ocupar-se del seu propi dietari. Gràcies a la tasca d'observació i reflexió escrita, realment minuciosa, el memorialista ens ha llegat una de les fonts de naturalesa personal i cronística més valuoses sobre la Catalunya moderna anterior a la Guerra dels Segadors. Malauradament, d'acord amb el seu editor Josep M. Casas Homs, el *Dietari* pujadenc (o "dietaris", com els anomenava el seu redactor) només ens ha arribat de forma parcial: se'n coneixen quatre còdexs, agrupats per quinquennis, que comprenen

els anys 1601-1605, 1606-1610, 1621-1625, i 1626-1630; manquen, doncs, els dietaris "tercer" i "quart", que correspondrien als quinquennis 1611-1615 i 1616-1620[1440]; i tampoc no ens ha pervingut un darrer volum, el "setè", que Pujades degué continuar fins a la mort, el 1635[1441]. Però tot i aquests buits, que potser algun dia trobaran remei gràcies a una afortunada troballa documental, la detallada narració de Pujades ens permet observar el consum de la informació i de la premsa en el transcurs de tres decennis per part d'un jurista i erudit molt respectat pels seus contemporanis.

Abans, però, recordarem molt breument qui fou el famós autor de la *Coronica universal del Principat de Cathalunya*[1442]. Nat a Barcelona el 30 de setembre de 1568 al carrer de sant Honorat, era fill de Miquel Pujades, un doctor en dret natural de Figueres i oriünd de Sant Feliu de Guíxols, i d'Elisabet Moner. A l'edat de disset anys va començar a estudiar a la Universitat literària de Lleida, on es doctorà en ambdós drets. En aquella institució, tal com explica el mateix Pujades a la *Crònica* (t. V, llibre IX, cap. XIII, ed. de 1829, p. 349), hi romangué des de 1585 i fins al dia de sant Miquel de maig de 1591. Retornat a la Ciutat Comtal, va viure a la casa on s'havia traslladat el seu pare, desaparegut per aquell temps. Allí, a la seva estimada pàtria barcelonina, va exercir de professor de cànons a la Universitat. Es casà dues vegades i tingué dinou fills, la majoria dels quals no superaren la infantesa; dels que arribaren a adults en coneixem alguns detalls biogràfics com, per exemple, que un dels fills de la primera esposa, anomenat Bernat, fou soldat al Milanesat i a la Valtellina, i un altre, Dalmau, monjo a Sant Miquel de Cuixà i a Sant Pere de Rodes.

[1440] J. PUJADES, *Dietari de Jeroni Pujades*, edició a cura de J. M. Casas Homs, pròleg d'A. Duran Sanpere, Barcelona, 1975-1976, 4 vols; R. GUILLEUMAS DE RUBIÓ, "El «Dietari sisè» de Jeroni Pujades a la Biblioteca Universitari de Barcelona", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 32 (1968), p. 28.

[1441] En el *Dietari* sisè (el volum IV en l'edició de Casas Homs), dels anys 1626 a 1630, Pujades va escriure el següent sobre una batalla publicística ocorreguda a Salamanca el 1626: "Com podrà veurer ab la continuatió d'aquest *Dietari* a la jornada de 24 de setembre 1632. Tenia jo los dos primers [libels] anònyms, y obeint la prohibició los liurí al Comissari del St. Offici a 2 de gener 1633" (p. 81). Per tant, és evident que el memorialista havia iniciat la redacció d'un altre volum, el darrer, i que arribà almenys fins a l'any 1632 o 1633.

[1442] Vide, entre d'altres, F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar...* op. cit., pp. 509-515; R. TORRENT ORRI, "La Crónica de J. Pujades", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (IEE), 3 (1962), pp. 53-99; J. M. CASAS HOMS, "Introducció" a J. Pujades, *Dietari...* op. cit., vol. I (1601-1605), pp. 11-65; M. PUJOL i CANELLES, "Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII", *Annals de l'IEE*, 18 (1985), pp. 99-247 (separata); J. AMELANG, "El mundo mental de Jeroni Pujades", dins R. L. Kagan i G. Parker (eds.), *España, Europa y el mundo atlántico. Homenaje a J. H. Elliott*, trad. cast. de L. Blasco Mayor i M. Condor, revisió científica de X. Gil, Madrid, 2001, pp. 279-297; i X. BARÓ QUERALT, *La historiografia catalana en el segle del Barroc, 1585-1709*, Barcelona, 2009, pp. 101-105.

Pujades fou, per damunt de tot, un advocat i un jurista de prestigi. Va treballar per al Consell de Cent i el Trentenari, el monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona, les universitats del Vendrell, d'Albinyana, etc., així com per a diversos particulars. Fins i tot quan residia a Castelló d'Empúries, la vila on s'instal·là definitivament a partir de 1621, no pogué deixar d'exercir funcions jurídiques: fou jutge del comtat d'Empúries i, també, l'assessor jurídic de la Capitania General a l'Empordà i la fortalesa de Roses. Com a teòric del dret va deixar imprès un *Discurso sobre la justa assistencia de los conselleres de la fidelissima Ciudad de Barcelona y syndicos de la Generalidad de Cataluña al juramento prestado a los quinze de abril deste año 1621 por el excelentissimo señor don Fernando Asan de Ribera y Henriquez* (...) *como lugartiniente y capitan general por la magestad del rey nuestro señor en este su Principado de Cataluña* (Barcelona, Geronymo Margarit, 1621)[1443]. En definitiva, i com afirma Casas Homs referint-se al contingut del *Dietari*, "si d'una qualitat Pujades està cofoi, és de la seva qualitat de jurista"[1444].

Com a cronista, el nostre erudit és justament recordat per la monumental *Coronica universal del Principat de Cathalunya*. Si bé actualment és més conegut pel *Dietari* privat[1445], la *Crònica* fou l'obra més ambiciosa, en la qual va recollir la història catalana des del segle III aC fins a la mort de Ramon Berenguer IV (1162). En vida de l'autor només va aparèixer estampada la primera part (fins a la invasió sarraïna), l'any 1610, a Barcelona, "en casa de Hieronym Margarit" (1609). Pujades també va reunir nombrosíssims documents –molts dels quals no se'n conserva l'original–, deixà inèdits tres volums de *Flosculi* que el visitador general de Catalunya Pèire de Marca s'endugué a França (avui es conserven a la BNF), va cultivar la poesia en català i en castellà, etcètera[1446]. No és d'estranyar que també aplegués una gran biblioteca formada per més

[1443] Palau 241.875, Simón Palmer 232. Se'n conserven diverses còpies a les institucions catalanes: Ateneu Barcelonès, top. GOc 82/05; BC, F.Bon. 6111; BLM, R. 453 (relligat amb *Capitols del General del Principat de Cathalunya*, Barcelona, Hierony Margarit, 1630); i UB, Reserva, 07 XVII-8688. Altres exemplars a les biblioteques estatals: BNE, Fondo antiguo, 3/9421.
[1444] J. PUJADES, *Dietari*... op. cit., vol. I (1601-1605), p. 41.
[1445] John H. Elliott fou un dels primers historiadors que va assenyalar la rellevància d'aquest dietari personal: "Incomparablement el més important diari d'aquest període que fins ara ha sortit a la llum", J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana*... op. cit., p. 580. Elliott va recórrer a aquesta font en nombroses pàgines del seu estudi (pp. 14, 56, 63 et passim). Abans d'ell, el *Dietari* pujadenc (o algun dels seus volums) havia estat utilitzat i comentat per altres estudiosos com, per exemple, Antonio Elías de Molins (1897), Agustí Duran Sanpere (1933-1936) i Jordi Rubió (1956).
[1446] Vide E. MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades*, Barcelona, 2010, pp. 170-182.

de cinc centenars d'unitats, entre autors i volums, a més de mapes i "una sort de llibres de mà"[1447].

En resum, "Para mucha gente, Jeroni Pujades era diversas cosas: estudioso, ciudadano, abogado, poeta –en cierto modo– y titular y pretendiente de cargos menores"[1448]. Per a nosaltres, Pujades va ésser tot això, i molt més: el memorialista fou també un àvid consumidor d'informació de tota mena: pública i privada, oral i escrita, manuscrita i impresa. És aquest darrer aspecte de la personalitat pujadenca el que intentarem abordar tot seguit. En efecte, com es reflecteix en el *Dietari*, Pujades va comptar amb vàries fonts d'informació: els seus contactes epistolars, com ara Pere Vinyes, un mercader català que, des de Mallorca, li escrivia sobre les noves mediterrànies i d'altres parts (per exemple, *Dietari*, I, pp. 210, 220-221 i 255-256); la consulta de les fonts oficials o quasi (el *Manual de Novells Ardits* o dietaris de la Casa de la Ciutat de Barcelona, cartes de la Cort, correus de Roma, etc.); les notícies vingudes per l'estafeta; les converses amb els personatges més diversos, des de bisbes i comtes fins a pagesos i mariners (per exemple, *Dietari*, I, pp. 179 i 379; *Dietari*, IV, p. 153); i "ultra aquests col·laboradors –observa Casas Homs–, una especial font d'informació són els fullets, programes, cartells, còpies de documents, relacions o extractes d'incidències. Molts cops el nostre autor no fa més que referir-s'hi o senzillament els afegeix, cus o enllarda (enganxa) al còdex"[1449]. Pujades, efectivament, va aplegar en el *Dietari* més de dos centenars de documents, entre còpies manuscrites i impreses. Destaquen els gèneres informatius, com ara les crides o edictes, els decrets i ordres reials, els memorials, els pasquins i libels catalans i hispànics, els pronòstics o almanacs i, per descomptat, la premsa. En certa manera, el memorialista barceloní fou l'equivalent autòcton del parisenc Pierre de l'Estoile (o de l'Étoile), també advocat i servidor de la Corona, l'autor d'uns *Registres-Journaux* (1574-1611) que constitueixen un dels testimonis més valuosos per als regnats d'Enric III i d'Enric IV. En aquests "journaux", l'Estoile va deixar constància de la circulació d'un gran nombre de pamflets ("affiches", "placcards"), sonets, edictes, etcètera[1450]. Seria interessant l'estudi comparat de la recepció d'aquests materials, a França i a Catalunya, a través d'ambdós escriptors.

[1447] M. PUJOL i CANELLES, "Aportació..." op. cit., p. 172.
[1448] J. AMELANG, "El mundo mental..." op. cit., pp. 280-281.
[1449] J. PUJADES, *Dietari*... op. cit., vol. I (1601-1605), p. 33.
[1450] Des de l'any 1992, l'editorial suïssa Droz ha anat publicant, sota la direcció de diversos especialistes, els toms que integren l'obra de l'Estoile. Pel que fa a l'anàlisi dels materials que llegí el memorialista, per

L'anàlisi de la recepció i el consum de la informació, pública i privada, per part del jurista català també mereixeria un assaig. Per raons d'espai, aquí només ens centrarem en la premsa que va llegir. El caràcter meticulós de Pujades, obsessionat pels detalls, el portà a inserir en els dietaris conservats un total de 80 fullets impresos, tots en llengua castellana, entre relacions, cartes, avisos i noves. El mètode emprat consistia en l'anunci o el resum de la notícia, generalment en unes poques línies, malgrat que en ocasions podia dedicar-hi més espai i algun afegitó personal; seguia la incorporació de l'imprès (cosit o engomat) entre els folis dels dietaris, una pràctica que li permetia conservar tota la informació sense haver de copiar-la i, d'aquesta manera, el lector (ell mateix o el cercle familiar o d'amistats) podia consultar "llargament" el fullet en qüestió:

"Dijous a 21 de janer 1621 quatre galeras, entre les quals era la real de Espanya, venint de ponent y passant al levant passaren devant Barcelona. No y tocaren, si bé saludaren ellas y los baluarts. Governa la esquadra don Luis de Còrdova y Cardona, germà del duch de Cardona. En lo camí han trobats enemichs, segons apar ab la relació estampada que està ab aquest ☼ signe" (*Dietari*, III, p. 25)

A l'annex d'aquest treball hem recollit tots els títols, fins i tot aquells impresos que han desaparegut dels còdexs, però que ha estat possible d'identificar gràcies a les anotacions i els comentaris de l'autor[1451]. El dietari tercer, que cobreix els anys 1621 a 1625, és el més ric (conté 59 fullets), i el seu inici coincideix amb el trasllat definitiu de Pujades a la vila de Castelló d'Empúries. La manca dels dos volums previs no ens permet determinar si aquest augment tan notable de la premsa consumida fou excepcional o no: allunyat (i enyorat) de Barcelona, la lectura dels fullets –majoritàriament estampats a la Ciutat Comtal– potser va ésser una manera de compensar aquesta distància física del principal centre emissor, receptor i productor d'informació a la Catalunya moderna. En canvi, els dietaris primer i segon només contenen 4 i 2 títols, respectivament, mentre que en el quart i darrer còdex l'autor hi reuní 14 impresos. Ara bé, cal recordar que, en algunes èpoques, la mala salut de l'autor gairebé no li va permetre escriure ni aplegar

raons d'espai, només remetem a una sola contribució: Ch. LAUVERGNAT-GAGNIÈRE, "Livres et lectures d'un mémorialiste: Pierre de l'Estoile", dins *De L'Estoile à Saint-Simon. Recherche sur la culture des mémorialistes au temps des trois premiers rois Bourbons. Actes de la journée d'étude organisée le 22 mai 1992 par le Centre de philologie et de littératures romanes de l'Université des sciences humaines de Strasbourg*, publ. per M. Bertaud i A. Labertit, París, 1993, pp. 15-32.

[1451] Vide annex, 2.

els materials estampats de manera regular: "l'any 1606 a penes ofereix deu folis escrits, i l'any 1607 en té quinze"[1452].

Del conjunt de 80 exemplars de premsa consumida per Pujades, 35 (43'75%) tractaven els esdeveniments militars, cosa gens sorprenent a la convulsa Europa de l'època: com li escrivia l'abat de Sant Miquel de Cuixà i canceller de sa majestat, des de Barcelona (1629), "Per assí tot és guerras, y malas novas, amenaçant sempre pijor" (*Dietari*, IV, p. 195). Citem-ne alguns exemples: alguns combats de la Guerra austroturca (1591-1606) o Guerra dels Quinze Anys, amb la "muerte dada a siete mil turcos" el 1603 (annex, 2, núm. 3); els encontres navals entre cristians i musulmans a les aigües del Mediterrani: el 1621 segons el testimoni d'un soldat de les galeres (annex, 2, 8), o la presa d'un vaixell de turcs, el 1624, "en la playa catalana delante de la villa de Arenys a sinco leguas desta ciudad" (annex, 2, 37); les accions contra els corsaris a les Índies Occidentals, amb el "Viage y sucesso de los caravelones, galeoncetes de la guarda de Cartagena de las Indias y su costa. Y la grandiosa vitoria que han tenido contra los cosarios piratas en aquel mar, este año 1621" (annex, 2, 9); les campanyes de Lluís XIII de França contra els hugonots (per exemple, annex, 2, 17, 18 i 21); i diversos episodis de la Guerra dels Trenta Anys, com ara la conquesta de Breda per Ambrogio Spinola a l'estiu de 1625 (annex, 2, 54).

És evident que, des de Barcelona i des de Castelló estant, Pujades va poder conèixer les darreres notícies bèl·liques, tant terrestres com marítimes, d'Europa, d'Amèrica, d'Àsia i del nord d'Àfrica. L'esmentada Guerra dels Trenta Anys, iniciada el 1618, va suposar un gran estímul per a la manufactura de la premsa, tant periòdica com la d'aparició no regular[1453]. Un impuls a la producció editorial que fou retroalimentat per la mateixa demanda, o el gust informatiu, dels lectors com Pujades. Per a un home religiós com era el nostre memorialista, la lluita armada a favor del catolicisme, la defensa de la fe "vertadera", era un tema que posseïa un innegable interès, ja fos contra els "heretges" protestants, ja fos contra l'enemic musulmà[1454]. I no sols això. També cal tenir present altres motius personals no pas menys importants per explicar aquest gust per les noves militars: com hem comentat més amunt, un dels fills

[1452] J. M. CASAS HOMS, introducció a J. Pujades, *Dietari*... op. cit., vol. II (1606-1610), p. 12.
[1453] Vide el capítol quart.
[1454] Cf. J. AMELANG, "El mundo mental..." op. cit. p. 285.

de Pujades fou soldat del rei a Itàlia. A més de la correspondència mantinguda amb el jove combatent (per exemple, *Dietari*, III, p. 65), els fullets estampats li permeteren conèixer, amb els silencis habituals i les evidents distorsions "propagandístiques", les campanyes dels exèrcits de Felip III i de Felip IV i, més concretament, els successos d'armes d'allí on va lluitar Bernat: "Dimarts a 9 de juny 1626. Bernat Pujadas, mon fill, que avia estat sinch anys o més en lo Estat de Milà y Baltolina, servint al Rey, arriba en casa a Castelló, tornant-se'n cansat y mal pagat de la guerra; y tan bestialment, que no portà fe de ningun de sos serveys" (*Dietari*, IV, p. 64). Potser per aquesta raó, la llarga absència del fill, Pujades va adquirir els títols següents: uns *Avisos de Genova de onze de julio* de 1625 (annex, 2, 56); uns *Avisos ciertos y verdaderos* sobre la Guerra de la Valtellina "y otros avisos, como de Palermo, Milan, y otras partes dignas de ser sabidas" (annex, 2, 57); i una relació escrita per Francisco Sánchez de Abreu sobre els esdeveniments de la guerra "entre los exercitos del rey de Francia, y duque de Saboya, con el Catolico de España, a cargo del excelentissimo señor duque de Feria", amb una descripció d'una gran batalla a prop de Novara i la "victoria de la Bartolina" [Valtellina], entre d'altres "cosas dignas de saberse" (annex, 2, 58).

No tot eren noves bèl·liques. Pujades també va llegir 17 relacions i avisos sobre celebracions monàrquiques, nobiliàries i d'altres dignitats. Aquestes peces impreses acostumen a aportar una gran quantitat de detalls sobre les entrades públiques a les ciutats (annex, 2, 6 i 19), els casaments i els baptismes reials (annex, 2, 4), o les coronacions (annex, 2, 61). El memorialista, per exemple, va poder seguir la vinguda del príncep de Gal·les a Madrid el 1623, i la seva eixida, a través de cinc relacions, una de les quals fou escrita per un autor "professional" –Andrés de Almansa y Mendoza– i estampada a la mateixa capital cortesana per Diego Flamenco (annex, 2, 29)[1455]. No repetirem, aquí, les brillants paraules que el professor Henry Ettinghausen ha dedicat a aquests "papers". Només una consideració: "While the relations are ostensibly objective in the (for us) often tedious detail of their accounts, in reality they are extraordinarily

[1455] Cf. la compilació de fra Gaspar Vicens d'aquests materials: UB, ms. 1008, ff. [378v-381v] (381v-384v), "Relacion de la partida del Serenisimo principe de Gales, que fue a 9 de setiembre 1623, a don Alonso Neli de Ribadeneyra, señor de la Vega de Porras, vezino de Valladolid, por Andres de Mendoça" (vide A. de Almansa y Mendoza, *Obra periodística*, edició i estudi de H. Ettinghausen i M. Borrego, Madrid, 2001, relació núm. 6). Altres relacions d'Almansa y Mendoza recollides per Vicens: UB, ms. 1009, ff. 50-[51v] (48-49v).

conform to ritual or convention"[1456]. Efectivament, els autors, anònims o no, silenciaven els problemes en el cerimonial i les disputes polítiques (i personals) que se solien produir. Però Pujades disposava d'altres fonts d'informació i podia afegir allò que els fullets censuraven o callaven. És el que féu amb una entrada reial a Barcelona el febrer de 1630: Rafel Nogués va descriure "el magestuoso recebimiento, y famosas fiestas que en la insigne ciudad de Barcelona se han hecho a la magestad de la Serenissima Reyna de Ungria doña Maria de Austria" en un imprès que va sortir del taller d'Esteve Liberòs (annex, 2, 77). El memorialista va cosir aquesta "estampilla" en el dietari quart i va anotar el següent: "Però fa advertir que lo autor ha callat que com la Sª. Reyna aportàs en sa companyia lo Arcabisbe de Sevilla y lo Duch de Alba, los Consellers li enviaren a dir que si, a l'entrar, pensava aportar algú de aquells al costat, dits Consellers no exirien a rebre-la, perquè no volien donar presedència al Virey, y a ella sols li farian una visita en casa. Consentí la Reyna en la voluntat dels Consellers" (*Dietari*, IV, pp. 225-226). I no fou l'únic conflicte que les autoritats i la noblesa catalanes van haver de trampejar durant les celebracions.

Després de les notícies bèl·liques i de les festives segueixen els assumptes religiosos. Pujades, molt pròxim a l'esperit franciscà en els darrers anys de vida, fou un "catòlic practicant, sembla de missa diària, amb bona formació piadosa (...) Arreu la demostra, la seva espiritualitat: la divinitat, els sagraments, la Verge, els sants, són objecte de la respectuosa i amable veneració, reflectida arreu, al *Dietari*"[1457]. Aquesta religiositat també l'evidencia en el consum de la premsa: va llegir 8 impresos d'aquesta temàtica (la institució a Roma de la Immaculada Concepció, un acte de fe, beatificacions, martiris, etc.), juntament amb 3 fullets sobre festes religioses. L'erudit barceloní fou un home molt pietós, temorós de Déu, i a vegades força crèdul (almenys vist des d'una perspectiva actual): no qüestionà l'aparició d'exèrcits fantàstics que batallaven a l'aire, d'ocells amb "moltas camas y alas com a llagosta", de dimonis i de carros de foc, de pluges de sang a les terres gironines, els bons o mals presagis que anunciaven els estels o els eclipsis solars, etc. Per això, suposem, no li devien sorprendre els fets extraordinaris que eren descrits a la premsa, ans al contrari: "el tanymiento de la campana llamada del Milagro del lugar de Vililla de Ebro" (annex, 2, 1

[1456] H. ETTINGHAUSEN, *Prince Charles and the king of Spain's sister – what the papers said*, inaugural lecture, 28-II-1985, University of Southampton, pp. 1-34 (la citació és a la p. 18). Agraïm a l'autor que ens hagi facilitat una còpia d'aquest títol.
[1457] J. M. CASAS HOMS, "Introducció" a J. Pujades, *Dietari*... op. cit., vol. I (1601-1605), p. 47.

i 59); la "Declaracion de las señales y monstruos espantables que ha[n] aparecido en el ayre encima de la villa de la Rochela" (annex, 2, 10)[1458]; o la *Destruction de los guessos o zancarron de Mahoma, y por ella la conversion de los moros de Armenia, con un famoso milagro del Rosario en el año 1630* impresa a Perpinyà per Luys Roure (annex, 2, 75). La lectura de pronòstics, com els "del Piscatore" o de Jaume Solà, i de les profecies de Michel de Nostredame ("Nostradamus")[1459] li devien acabar de confirmar el que ja sabia: que el Senyor "per sa misericòrdia nos castigue segons nostros pecats" (*Dietari*, I, p. 378).

Les dues darreres categories o classificacions temàtiques dels fullets consumits corresponen, d'una banda, a la dels esdeveniments polítics i, de l'altra, a un grup que podríem qualificar de "miscel·lani"[1460]. Pujades va llegir una mitja dotzena d'impresos en els quals s'explicaven les notícies polítiques com, per exemple, les dificultats de l'Imperi Otomà revelades per un espia resident a Constantinoble (annex, 2, 41); l'autorització de Lluís XIII als seus súbdits per a poder comerciar amb el regne del Molt Catòlic rei d'Espanya (annex, 2, 70); etcètera. Pel que fa a la categoria miscel·lània, formada també per sis títols, hi trobem des d'un "cas estrany", com era el suposat complot d'uns joves sevillans contra el monarca (annex, 2, 7), fins a les aventures d'un mercenari portuguès a les Índies Orientals (annex, 2, 51), passant per la sort d'un parell de persones condemnades per adulteri (annex, 2, 49), entre d'altres casos i noves igualment "memorables".

En conclusió, si Pujades, com a cronista, fou un apassionat de la història, com a home i ciutadà del seu temps també ho fou del present[1461]. I així ho reflectí a través del consum de la premsa. De fet, sembla que mai no va sortir de Catalunya, però les

[1458] Aquesta relació, "Impressa en Lion, y en Tolosa, y traduzida de frances en castellano por Bernardo Gordò natural de la villa de la Tronera", va ser estampada a Barcelona per Estevan Liberos el 1621. També fou publicada a València: "Impressa en Tolosa, y en Barcelona, y por su original en Valencia por Miguel Sorolla".
[1459] Vide, per exemple, *Dietari*, III, pp. 39 i 150.
[1460] Ben entès, i com en el cas de les altres categories, es tracta d'unes fronteres molt permeables.
[1461] Com va escriure a la *Crònica*, "Muchas veces me he lamentado del descuido, por no decir poca curiosidad, de los antiguos en escribir los sucesos de sus tiempos; pero como aquello ya no tenga remedio, en vano son las quejas y lamentos mios", J. PUJADES, *Crónica universal del Principado de Cataluña, escrita á principios del siglo XVII por Gerónimo Pujades, doctor en derechos, natural de Barcelona, y catedrático de su Universidad Literaria. Tercera parte que el autor dejó inédita y se pubbica* [sic] *con real licencia*, Barcelona, imprenta de José Torner, 1831, t. VII, llibre XIV, cap. LXII, p. 339.

relacions i els altres gèneres d'estampa, majoritàriament impresos a Barcelona[1462], no sols li permeteren ampliar els seus horitzons geogràfics sinó també la coneixença dels episodis més diversos de dins i de fora de les fronteres del Principat.

Miquel Parets

Com és obvi, els juristes com Pujades no eren les úniques persones que, a la ciutat i al camp, tenien accés a la premsa. No eren, tampoc, els únics que podien prendre la ploma per escriure cròniques o memòries. Ambdues característiques, el consum de la premsa i l'escriptura personal, també les reuní un artesà de Barcelona anomenat Miquel Parets. El 26 de març de 1626, aquest jove –llavors tenia setze anys– va començar a escriure un text que s'acabaria convertint en una combinació de crònica urbana o d'annals i de dietari íntim: dos "llibres de notes" –com els designà l'autor– "De molts sucsesos que han sucseÿt dins Barselona y en molts altros llochs de Catalunya dignes de memòria". Aquell adolescent, que amb el temps esdevindria mestre assaonador i membre del Consell de Cent, va iniciar l'obra amb la descripció de la vinguda de Felip IV a la Ciutat Comtal i l'acabà, gairebé tres dècades i mitja més tard, amb la partida del síndic o ambaixador de Barcelona a la Cort el 8 de març de 1660, és a dir, mig any ençà de la signatura del Tractat dels Pirineus. Aquest testimoni del memorialista Parets és el d'un menestral de la mà menor, o sigui, l'excepcional visió d'un barceloní "corrent" sobre l'època que li tocà viure[1463].

La crònica de Parets, una vegada mort el seu redactor l'any 1661, ja va atreure l'atenció del cercle dels Dalmases a la darreria del segle XVII o al començament del segle XVIII: una traducció castellana –o més d'una– circulà entre aquell grup d'erudits. Fins i tot és possible que, a l'abril de 1710, Antoni de Bastero, eclesiàstic i estudiós de la llengua, prestés el primer volum (o extractes del mateix) a Pau Ignasi de Dalmases i Ros[1464]. Interessats, com estaven, per la història de Catalunya i per la Guerra dels Segadors, el text de l'assaonador posseïa un valor innegable: aquell conflicte va

[1462] A excepció de tres fullets informatius estampats a Madrid, dos a Perpinyà, i un parell més sense peu d'impremta.
[1463] X. TORRES, "Parets i la seva època", estudi introductori a Miquel Parets, *Crònica*... op. cit., vol. I, pp. 131-137.
[1464] BC, ms. 502, f. 533, "Llista de alguns llibres me ha dexat dn Anthon de Bastero canonge, y sacrista major de Gerona a 6 de abril 1710 los quals tornare sempre que me·ls demanara y son los seguents", nota signada per Pau Ignasi de Dalmases.

constituir un episodi central en la vida del memorialista i així ho reflectí en la seva obra. Tal volta, fou per aquest mateix motiu, o sigui l'atracció pel passat recent del Principat, que el cavaller barceloní Antoni de Granollacs i d'Ardena, el fill de Francesc de Granollacs, en posseí una còpia en català? (aparentment, un *descriptus* del ms. 225 de la UB)[1465]. Sense conèixer gaires detalls de la seva biografia no es pot determinar. En canvi, sabem amb seguretat que, per raons de recerca històrica i, en part, de reivindicació de l'artesanat, la crònica de Parets també fou emprada tant pel jurista Narcís Feliu de la Penya com per Pere Serra i Postius. El primer va recórrer al text com una de les fonts dels seus *Anales de Cataluña* (1709). I el segon, un botiguer de teles de Barcelona i membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, va extractar-ne una versió castellana. En síntesi, "Que Parets hallara lectores en públicos de élite, de clase media y populares en más o menos la generación que siguió a su muerte no deja de sorprender en un autor a quien, al parecer, ninguno de sus contemporáneos citó ni reconoció como tal"[1466].

No ens hauria d'estranyar, per contra, que la crònica de Parets hagi interessat els historiadors contemporanis, des de Celestí Pujol i Camps en endavant. Aquest erudit gironí va editar-ne una versió castellana a la darreria del segle XIX que, si bé distava molt de la vivesa de l'original català (UB, ms. 224 i 225), fins a l'actualitat havia romàs com l'única edició completa[1467]. Per a Pujol i Camps, l'autor de *Gerona en la revolución de 1640* (1881) i *Melo y la revolución de Cataluña en 1640* (1886), la publicació dels annals de Parets fou un pas més en la recerca a l'entorn de la Guerra dels Segadors. I, certament, d'aquella edició se'n beneficià la historiografia posterior, malgrat que no reprodueix els detalls familiars i gremials que sí contenen els manuscrits de la UB i, "a més, està plena de traduccions enganyoses i va ser transcrita

[1465] M. MARGALEF, "Llengua i literatura en la Crònica de Miquel Parets", introductori a Miquel Parets, *Crònica*... op. cit., vol. I, p. 169.
[1466] J. S. AMELANG, *El vuelo de Ícaro*... op. cit. pp. 61-62. Sobre les còpies del manuscrit de Parets, a més del citat Amelang, vide *Repertori de manuscrits*... op. cit., vol. 1 "Barcelona: Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya", pp. 122-123.
[1467] M. PARETS, *De los muchos sucesos dignos de memoria que han ocurrido en Barcelona y otros lugares de Cataluña. Crónica escrita por Miguel Parets entre los años de 1626 a 1660*, [a cura de C. Pujol i M. Danvila], 6 vols., Madrid, Imprenta y Fundición de Manuel Tello, impresor de Cámara de S.M., 1888-1893. Correspon als toms XX-XXV del *Memorial Histórico Español*. El manuscrit castellà en tres volums que serví per a l'edició havia estat adquirit a Londres per Pascual de Gayangos (avui dia es conserva a la Real Academia de la Historia).

defectuosament"[1468]. Al segle XX, Josep Sanabre (1956) i John H. Elliott (1963) van emprar el text de l'assaonador, malgrat criticar-ne el que per ambdós investigadors constituïa una mancança: el fet que Parets no estigués ben informat dels secrets polítics[1469]. Eulogio Zudaire (1964) també n'extragué algunes dades factuals[1470]. Amb tot, la vertadera investigació sobre la crònica, l'autor i el seu context, català i europeu, no va començar fins fa una trentena d'anys. Avui, l'obra del menestral, en ple procés d'edició a cura de Rosa Maria Margalef, és una de les més ben estudiades dins la memorialística de l'època moderna, amb aproximacions molt diverses. Citem-ne algunes de les més conegudes dels professors James S. Amelang i Xavier Torres. El primer investigador ha reconstruït la vida de Parets i la seva xarxa de sociabilitat, això és, els cercles familiar, personal i gremial. També ha situat l'assaonador com una de les figures centrals dins la seva monografia sobre el gènere autobiogràfic dels artesans a l'Europa moderna[1471]. L'edició parcial de la crònica de Parets –i altres textos coetanis–, preparada juntament amb Xavier Torres, no només ha permès mostrar els comportaments col·lectius i individuals davant la pesta de 1651 a Barcelona, sinó que també recull el Parets més personal: davant de l'epidèmia, que li llevà la muller i tres fills, l'escriptura més freda o "objectiva" pròpia d'uns annals deixa pas a una redacció molt més íntima i, veritablement, colpidora[1472]. Per la seva part, Xavier Torres ha estudiat la Barcelona artesana sota la dinastia dels Àustria i un dels seus protagonistes, és clar, és el nostre cronista; d'ell n'ha assenyalat, per exemple, els coneixements geogràfics, que s'estenien molt més enllà de les muralles de la ciutat: amb l'ajuda indispensable dels fullets estampats, el memorialista va reproduir l'itinerari de la reina Maria d'Hongria, de la Ciutat Comtal a la imperial Viena, l'any 1630. Aquest mateix historiador també ha examinat l'existència d'un patriotisme popular a la Catalunya

[1468] J. S. AMELANG, "Una sociabilitat barcelonina del segle XVII: text i context d'un menestral", *Pedralbes*, 16 (1996), p. 48.
[1469] J. SANABRE (pvre.), *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona, 1956, pp. 5 i 544; J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana*... op. cit, p. 580. Sorprenen les paraules que Elliott va dedicar a la crònica de Parets, que consultà manuscrita a la BUB: "A part d'un o dos testimonis oculars, el diari no és altre que una crònica avorrida, que no aconsegueix redimir-se ni per la seva penetració ni per la informació de caràcter confidencial". Ara bé, uns anys abans, Jordi Rubió no havia estat pas gaire més positiu en la seva valoració [1956]: "un dietari ingenu, pintoresc a estones, però que no exposa més enllà del que era la façana dels esdeveniments", J. RUBIÓ, *Història de la literatura catalana*, traducció de B. Badia, Barcelona, 1985, vol. II, p. 233.
[1470] E. ZUDAIRE, *El conde-duque y Cataluña*, Madrid, 1964, pp. 48, 62, et passim.
[1471] Vide notes 1421 i 1463.
[1472] M. PARETS, *Dietari d'un any de pesta*, edició i estudi de J. S. Amelang i X. Torres, Vic, 1989.

moderna, urbana i rural, amb Parets com un dels exponents ciutadans durant la Guerra dels Segadors[1473].

Sens dubte, la riquesa de la crònica estimularà l'aparició d'altres contribucions. N'apuntarem una: el consum i l'ús dels productes impresos per part de Parets. Com és ben sabut, l'artesà barceloní va ser un lector àvid dels materials produïts als tallers de la seva ciutat. Ja en l'edició castellana de la crònica, Celestí Pujol i Camps, seguint Marià Aguiló, va advertir que el memorialista s'havia nodrit d'impresos per a la narració dels fets esdevinguts fora de Barcelona. Suposà, en canvi, que els fets relatius a la Ciutat Comtal havien estat recollits pel mateix Parets com a testimoni de vista[1474]. En realitat, l'assaonador-cronista es recolzà en textos impresos per informar tant dels episodis extralocals com dels barcelonins. En efecte, Parets va copiar i traduir diversos documents, des d'estampacions volanderes o de curta extensió fins al Tractat dels Pirineus. El menestral, doncs, fou un consumidor de tota mena de productes informatius, dins dels quals s'hi comptem els que més ens interessen a nosaltres i que, de fet, són els més nombrosos: els fullets volanders amb notícies, això és, la premsa. Altrament, que entre els seus béns no s'esmentés cap llibre posseït i sí un feix de "papers diversos"[1475] és significatiu: en els inventaris *post mortem* és una fórmula habitual per a designar materials d'escàs valor econòmic, manuscrits o impresos, com ara les relacions i altres gèneres d'informació pública d'aparició irregular i periòdica. Ara bé, Parets no necessàriament hagué d'adquirir totes les fonts incorporades a la crònica: alguns dels seus coneguts li podien haver prestat els papers impresos o bé ja copiats a mà. Fos com fos, l'obra del menestral conté, segons Maria Rosa Margalef, un total de 41 fullets, 27 dels quals en català i 14 en castellà (això sí, convenientment traduïts a la seva llengua materna)[1476]. No reproduirem la llista dels títols que va copiar: el lector trobarà la majoria identificats a l'edició a cura de Margalef. Preferim oferir algunes consideracions a l'entorn de la lectura i de l'aprofitament de la premsa per part de Parets, és a dir, sobre el seu procés d'apropiació cultural.

[1473] X. TORRES, "La Barcelona menestral en temps dels Àustries", dins *Barcelona en temps dels Àustries. La vida a la ciutat en el Renaixement i el Barroc. 1492-1714*, Barcelona, 1996, pp. 49-50; Id., *Naciones sin nacionalismo. Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València, 2008, pp. 268-298.

[1474] M. PARETS, *De los muchos sucesos*... op. cit., t. XX, p. XXIII.

[1475] AHPB, Josep Ferrer, *Llibre d'inventaris i encants*, s.n. (7-VII-1661), p. 2. Citat per J. S. AMELANG, "L'autor: biografia i contextos", dins Miquel Parets, *Crònica*... op. cit., vol. I, p. 60.

[1476] R. M. MARGALEF, "Llengua i literatura...", op. cit., p. 172. En realitat, la xifra dels impresos copiats és superior.

En la *Crònica* es poden distingir almenys tres pràctiques en la incorporació o en l'ús de la premsa: d'una banda, un còpia literal o gairebé dels fullets obtinguts (relacions, cartes, avisos), amb la seva corresponent traducció al català dels impresos en llengua castellana. Parets, per exemple, va copiar i traduir un "segon avís" de Pablo Clascar del Vallés sobre l'entrada de Felip IV a Barcelona el 1626[1477]. Hi afegí, però, tres passatges ampliats. Féu el mateix amb una *Verdadera relacion de la presa que ha*[*n*] *hecho seys galeras de España de un vaxel de alto borde* (...), de l'any 1629, amb un petit afegitó: la nau musulmana fou presa a les 5 de la matinada, "Y era tot de nit –escriu el cronista–, que en lo dezembre, a les sinch ores de la matinada, no és dia, sinó que feya una galant lluna, y axí se pot dir que l'afagaren «en la lluna»"[1478]. D'altra banda, en alguns capítols, el memorialista no transcriu el contingut *in extenso* de la premsa ocasional o seriada, sinó que només se'n serveix d'algun fragment per tal d'ajudar-se en la redacció dels seus annals. I, finalment, una altra pràctica escrita de Parets consisteix en la no incorporació, ni total ni parcial, del text dels fullets, sinó que en resumeix o (re)elabora completament la informació amb el seu estil propi. És evident que aquests darrers són els títols més difícils d'identificar. A més a més, l'autor no sempre recorre a una sola font.

Per tant, cal que ens plantegem una pregunta: per què l'artesà cal·lígraf va combinar aquestes tres pràctiques en l'apropiació de la premsa i d'altres documents? La resposta no és senzilla i cal tenir present que "la narració de Parets és retrospectiva, i elaborada, segurament, a partir d'un seguit d'anotacions puntuals (actualment perdudes) enregistrades en un dietari previ"[1479]. Com ha observat Xavier Torres, la còpia o la

[1477] *Segundo aviso de lo sucedido en Barcelona dende la desseada entrada de su magestad hasta la fecha desta 11 de abril, en el qual tiempo han acontecido muchas cosas notables y dignas de ser sabidas. Con una breve relacion de la solenidad de la Semana Santa. Por Pablo Clascar del Vallés clerigo presbytero natural de la dicha ciudad*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevat, vendese en casa de la viuda Biosca, 1626; M. PARETS, *Crònica*... op. cit., vol. I, p. 192.

[1478] *Verdadera relacion de la presa que ha*[*n*] *hecho seys galeras de España de un vaxel de alto borde, en la playa de Barcelona, en la qual havia cie*[*n*]*to y diez turcos, y diez y seys renegados, a sinco del mes de deziembre, de 1629 y el sumptuoso entierro que la iglesia catredal hizo a los que murieron en la dicha pelea del navio. Escrita por Pedro Gutierrez testigo de vista*, Barcelona, Estevan Liberòs, 1629; M. PARETS, *Crònica*... op. cit., vol. I, pp. 259-261. En canvi, en un fullet de tema similar, no hi afegí cap fragment que no figura a la relació impresa: *Relacion verdadera de la presa que han hecho las ocho galeras del general Jua*[*n*] *Andria de Oria, principe de la Bella, de dos vaxeles que prendio ye*[*n*]*do a Cartagena a los primeros de agosto 1628. Compuesto por un soldado q*[*ue*] *se hallo en ello*, Barcelona, Estevan Liberos, 1628; M. PARETS, *Crònica*... op. cit., vol. I, pp. 231-233.

[1479] M. PARETS, *Dietari*... op. cit., p. 121, n. 10.

transcripció literal o quasi dels fullets sembla correspondre a una estratègia o a una imposició narrativa "per a qualsevol autor del període que volgués escriure una crònica urbana genuïna i documentada"[1480]. En efecte, la premsa (i la publicística) de l'època alimentaven els annals i, fins i tot, alguns papers eren oferts obertament per aquest fi, com també a la seva eventual ampliació i modificació[1481]: ben sovint, Parets aporta altres detalls o precisions sobre els esdeveniments registrats com a testimoni directe, o extrets d'altres informadors, o de fonts escrites. També sol suprimir algunes citacions erudites i mitològiques. Per tant, el cronista menestral no feia sinó continuar amb una pràctica historiogràfica generalitzada i que venia d'antic, adaptant-la als objectius de la seva obra: escriure una crònica de Barcelona i d'altres indrets de Catalunya "per los que vindran, perquè en qualsevol tems poran trobat lo dia y any que sucsehiren tals coses", a més d'oferir-los algunes reflexions i consells prudents. Per bé que no sempre és així: Parets també recull successos dignes de memòria de fora del Principat (episodis europeus de la Guerra dels Trenta Anys, el setge d'Hondarribia, etc.). I si el redactor no és del tot sistemàtic amb les finalitats declarades de la crònica, tampoc no ho és amb aquest procediment de còpia "extensa". Altrament dit, i com ja hem comentat, Parets no es limità a un sol estil d'incorporació dels fullets: a partir de la font consultada, alguns fets els sintetitza sense subordinar-se a l'original estampat, ni de forma completa ni parcial.

Vegem un exemple del que acabem d'exposar. Entre el 6 i el 7 de setembre de 1634 va tenir lloc la batalla de Nördlingen, una victòria decisiva de les forces imperials comandades pel cardenal-infant Fernando i per Ferdinand d'Hongria sobre les tropes de la Lliga de Heilbronn (Suècia i els seus aliats protestants alemanys). El memorialista barceloní va escriure el següent:

"En tant que als 7 de setembre 1634 tingueren un gran enquantra ab lo exèrsit del rey de Suèsia, que mataren grandísima gent a la part contrària, que·ls destruïren tot lo camp, que·ls durà la pelea 20 ores, y que los mors duraven quatre lleguas, y de la part nostra també se moriren mols. Emperò fou una grandísima victòria per lo prínsep, perquè tot lo camp dels contraris, que eren

[1480] X. TORRES, "Parets..." op. cit., p. 151.

[1481] Vide el capítol 4. L'artesà fins i tot tradueix les paraules de cloenda d'un fullet que el seu autor, probablement Rafael Nogués, oferia a una futura ampliació: "Tot assò demana major coronista y ploma més avantatjada y ingeni més sutil y estil més avantatjat, però ara ho dexo, restant ab los desitx y voluntat per lo que se escriurà més endavant", M. PARETS, *Crònica*... op. cit., vol. I, p. 305. La versió impresa era la següent: [Rafael Nogues?], *Relacion verdadera de las famosas fiestas que en la presencia de su magestad se han hecho en la insigne ciudad de Barcelona. Primera copia*, Barcelona, Estevan Liberòs, 1632.

vint-i-sis ho vint-i-set mil infans de peu y de a cavall, tots se desmarxaren, que aprés se'n trobaven molt pochs de aplegats. Y Déu li do molt bon pasaje [al cadenal-infant, don Fernando d'Àustria] y li alcànsia grans y felises victòries per a que la santa fe se auméntia y les eretgies se destruèscan."[1482]

Aquesta informació, prou detallada, la devia llegir en algun fullet manufacturat a Barcelona, com ara el següent: *Relacion de la batalla de Norlinguen, dada por el señor infante don Fernando, y señor rey de Ungria en 5 y 6 de setiembre deste año 1634* (Pere Lacavalleria, 1634)[1483]. En aquesta peça anònima algunes xifres són coincidents: la durada del combat ("mas de veynte horas") i el nombre dels enemics (uns 26.000 homes, entre infanteria i cavalleria). Com també alguna expressió que, tal vegada, fou traduïda lliurament a la *Crònica*: es desconeixia el nombre exacte de baixes protestants, "pero lo cierto es, que todo su exercito, que era de veynte y seys mil hombres efectivos, no se sabe hasta aora, que aya escapado ninguno, *porque no se hallan diez hombres juntos*" ("que aprés se'n trobaven molt pochs de aplegats", escriu –o versiona?– l'assaonador). Ben entès, Parets potser va recórrer a algun altre títol, o a més d'un, però en qualsevol cas sembla que en va oferir un resum[1484].

Caldria examinar amb molta més profunditat aquests usos de la premsa i de la informació en el conjunt de la *Crònica* de Parets. Però ho haurem de deixar per a una altra contribució. Amb les indicacions que hem ofert fins aquí creiem que és ben palès el següent: Parets, un assaonador de Barcelona, va ser un gran consumidor de la premsa manufacturada als tallers de la seva ciutat (Sebastià i Jaume Matevat davant de Nostra Senyora del Pi, Esteve Liberòs al carrer de Sant Domènec, etc.). Els fullets impresos són una font essencial dins la seva obra, cronística i personal, i hi foren incorporats a través d'un procés d'apropiació cultural: els copià, traduí, adaptà, amplià i resumí. I no

[1482] M. PARETS, *Crònica*... op. cit., vol. I, p. 313.

[1483] Es tracta de l'única relació barcelonina sobre la batalla de la qual n'ha sobreviscut alguna còpia, almenys que sapiguem (un parell d'exemplars conservats a les institucions catalanes: BC, F. Bon. 361 -top. F. Bon. 8355-; i UB, 07 B-60/6/32-36, dins d'un vol. factici). Val la pena comentar que Parets tenia vincles amb la família Lacavalleria: amb l'estamper Antoni (el fill de Pere) i amb la seva esposa, Hierònima, la qual fou la padrina d'un dels fills del memorialista, vide J. S. AMELANG, *The flight*... op. cit. pp. 111-112.

[1484] Un altre memorialista, el cirurgià perpinyanès Jeroni Cros, també va resumir aquesta batalla, però sembla que no li calgué recórrer a la premsa: se n'assabentà a través d'un "avís al virrei duc de Cardona, esent en Perpinyà", *Cròniques del Rosselló. Segles XVI-XVII*, edició, transcripció i notes a cura d'A. Simon i P. Vila, Barcelona, 1998, p. 181. De fet, si bé Cros també va recollir altres victòries imperials (p. 180) i l'assassinat del general Albrecht von Wallenstein (p. 179), no fou un lector de relacions impreses, almenys no ho podem afirmar a partir de la lectura del seu diari.

només això: la premsa també va ajudar a expandir els seus coneixements geogràfics[1485] i culturals[1486]. Com també devia influir en el seu dinasticisme habsbúrguic, inalterat fins a 1640, i en el seu patriotisme català durant la Guerra dels Segadors[1487]. En síntesi, per a nosaltres, el memorialista i lector de premsa Miquel Parets posseeix una significació especial: prova de manera molt clara i detallada el consum dels materials informatius entre l'artesanat urbà relativament benestant. Si bé en posseïm altres evidències (referències dels arxius de protocols, testimonis indirectes), fins i tot per a estaments més genuïnament "populars", cap no és ni tan ric ni, en general, tan vívid.

Jeroni de Real

Jeroni de Real de Fontclara fou un jurat i cronista de la ciutat de Girona que, a diferència de Pujades i de Parets, no sembla que fos un lector assidu de premsa o, almenys, no ho podem afirmar a partir de la seva *Crònica* (1626-1683). Així doncs, per què l'incloem en aquesta selecció de consumidors de les noves públiques? Per un parell de motius. En primer lloc, perquè a l'esmentada *Crònica*, malgrat que l'ús de la premsa no hi abunda, va copiar-hi alguns textos que foren oferts a la llum pública: diverses cartes i relacions que acabaren passant per les impremtes gironines i barcelonines. I, segonament, perquè l'obra de Real torna a demostrar com la premsa nodria els annals.

Jeroni de Real (1596-1683) era un donzell gironí que provenia d'una família d'origen empordanès[1488]. Orfe d'un pare que no va arribar a conèixer, els seus primers anys de vida, fins 1607, foren tutelats pel seu padrí, el també memorialista Jeroni Saconomina, "el cap d'una nissaga de mercaders, esdevinguts ciutadans honrats". Real es casà dues vegades i tingué dos fills, una nena i un nen, cap dels quals no va arribar a l'edat adulta: la filla, anomenada Maria, només va complir dotze anys, i Josep, el fill, va morir quan Jeroni es trobava a la campanya de Salses com a capità de la companyia de Girona; el deure ciutadà, per tant, va imposar-se a les obligacions familiars. De fet, Real va ésser una persona molt compromesa amb el govern de la seva ciutat: fou sis vegades

[1485] Vide X. TORRES, *Naciones*... op. cit. pp. 277-278. El memorialista no sols recull bona part de la geografia catalana i europea gràcies a aquests papers: els avisos de Pablo Clascar del Vallés, que Parets va traduir, esmenten terres molt més exòtiques com eren Xile, Perú o les illes Moluques.
[1486] Les relacions de festes contenen abundants referències mitològiques a l'Antiguitat clàssica.
[1487] Sobre ambdós aspectes, remetem a la referència bibliogràfica de la nota 90.
[1488] Per a la biografia de Jeroni Real, d'on n'extraiem les dades, vide J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc*... op. cit., vol. I.

jurat (quatre de les quals, jurat en cap), va impulsar l'Hospital o Casa de Misericòrdia i, en una ocasió, fins i tot va actuar com a visitador del Principat. També va servir la Ciutat a través de la milícia: va participar, com hem mencionat, en la recuperació de Salses i, a l'inici de la Guerra dels Segadors, fou capità d'una de les nou companyies de defensa de Girona. La redacció d'una crònica urbana no sols fou un deure cívic més, i alhora un acte de patriotisme[1489], sinó també la culminació de tota aquesta trajectòria.

La *Crònica* (1626-1683) de Real és un text que, d'acord amb el seu editor modern, Joan Busquets Dalmau, presenta dues vessants: "D'una banda és clarament una crònica històrica erudita i, en els primers capítols, una mica enfarfegada. De l'altra, és un dietari de notícies disposades cronològicament, per anys, mesos i dies, i de les quals l'autor és testimoni personal. Però, àdhuc en aquesta segona part, la més llarga, és més crònica que dietari"[1490]. L'obra de Real és, en poques paraules, una crònica ciutadana, o sigui, un relat que explica els orígens mitològics i històrics de Girona, detalla els serveis que la Ciutat ha ofert a la Corona, fa propostes sobre el bon govern, etcètera. És, també, un recull dels principals successos ocorreguts entre 1637 i 1680, sobretot aquells que afectaren Girona i els territoris pròxims, però també els de la resta del país i, en menor mesura, els estrangers (l'execució de Carles I d'Anglaterra, les lluites contra els turcs, la Guerra de Devolució, etc.). La seva redacció, en la qual mai no hi apareix el jo de l'autor[1491], fou una iniciativa del propi Real i no un encàrrec institucional, malgrat que, conscient del valor que podia tenir per a Girona i per a la posteritat, n'oferí una còpia al consistori. Aquest còdex, copiat a expenses de la Ciutat pel copista Joan Gardeny i pel mateix cronista, ja ancià, avui dia es conserva a l'AMGi[1492]. No és, però, l'únic exemplar existent: se'n coneixen cinc còdexs interdependents més, un en llengua catalana i la resta en castellà, gràcies als quals la *Crònica* va circular en forma manuscrita entre els cercles de govern i, per exemple, Francisco Fabro Bremundan, secretari i publicista al servei de Joan Josep d'Àustria, va emprar-ne bé un esborrany bé

[1489] Cf. J. AMELANG, "El mundo mental..." op. cit., p. 296.
[1490] Vide J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc*... op. cit., vol. I, p. 157.
[1491] Per això Real ja havia deixat unes memòries autobiogràfiques en forma de "novel·la": els *Hechos de Heleodoro*. J. PELLA FORGAS, "Memorias inéditas de un caballero catalán del siglo XVII. D. Jerónimo de Real Fontclara de Gerona", *La España regional*, VII (1889), pp. 352-362, 462-464, i 531-541; id., IX (1890), pp. 70-76, 270-274, i 549-556; X (1891), pp. 65-74; i XII (1892), pp. 74-82; J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc*... op. cit., vol. I, pp. 32 i 223-232.
[1492] J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc*... op. cit., vol. I, p. 204.

la redacció castellana primera per elaborar la *Historia de los hechos del Serenissimo señor don Juan de Austria, en el Principado de Cataluña. Parte I* (1673)[1493].

La *Crònica* de Jeroni de Real fou una obra, sobre i per a la ciutat de Girona, coneguda a l'època gràcies a la –limitada– "publicació" manuscrita. Bremundan se'n sabé aprofitar, i Gaspar Roig i Jalpí va qualificar-la de "tresor de notícies": "Doy à aquellos escritos el titulo de Tesoro, porque con summa legalidad hallàran en ellos, los que tuvieren gana de escrivirlas, ò valerse de aquellas narraciones quantas cosas desseare, co[n] tal seguridad de la verdad, quanto es conocida de todos la integridad purissima de este virtuosissimo cavallero"[1494]. L'obra del cronista, per tant, era una font on els erudits podien pouar dades i arguments. Al seu torn, per a la composició de la *Crònica* o "Varias noticias y successos recopiliats y disposats en nou assumptos ho tractats"[1495], el mateix Real va comptar amb diverses fonts, a saber: la informació obtinguda com a protagonista o com a testimoni de vista; el relat d'altres participants; la consulta de la correspondència i altra documentació oficial a la qual tenia accés com a jurat i prohom gironí; etcètera. També, com veurem tot seguit, va recórrer a la premsa.

Real va copiar diverses epístoles, relacions i altres gèneres afins a la *Crònica*. El mètode habitual de treball del cronista consistia en l'ús "privilegiat" de les fonts oficials: les cartes reials, dels lloctinents o dels governadors foren consultades per Real en forma manuscrita, tal com van ésser registrades als *Manuals d'acords*[1496]. Algunes d'aquestes epístoles van aparèixer impreses, però Real tenia ple accés als canals corporatius que les rebien de manera directa. Ara bé, la *Crònica* també va incorporar materials impresos. De l'abril de l'any 1643 va transcriure una *Declaratió del Rey Lluís tretse, que Déu tinga en sancta glòria, ahont deixa lo orde y modo que ha de tenir y guardar la Reyna, vertificat en lo parlament de París*[1497]. Aquesta declaració o testament polític no fou copiada o inserida al *Manual d'acords* que li pertocava –o

[1493] J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc*... op. cit., vol. I, pp. 613-614.
[1494] J. G. ROIG i JALPÍ, *Resumen historial de las grandezas y antiguedades de la ciudad de Gerona, y cosas memorables suyas eclesiasticas, y seculares, assi de nuestros tiempos, como de los passados. Vida, martyrio, y patrocinio de san Narciso* (...), Barcelona, por Jacinto Andreu, (...), impresso por cuenta del autor, vendense en casa de Joseph Argemir librero (...), 1678, p. 434.
[1495] Per a les diferències en els títols dels diferents còdexs, vide J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc*... op. cit., vol. I, pp. 198-200.
[1496] Per exemple, una carta de Lluís XIV datada a París el 15-V-1643 (AMGi, *Manual d'acords*, 1643, f. 113r-v –traduïda al català–) o una altra de la reina Anna, regent, del 16-V-1643 (AMGi, *Manual d'acords*, 1643, f. 114).
[1497] J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc*... op. cit., vol. II, pp. 197-200.

almenys no l'hem sabut trobar–, però Real va poder utilitzar la impressió que en féu Jaume Mathevat a Barcelona[1498]; de fet, sabem que aquest fullet va circular a Girona i a la seva vegueria[1499]. Fou aquesta, doncs, la font emprada pel cronista? Si efectivament va ésser-ho, va adaptar-la a les necessitats de la seva obra: va escurçar el text, ja que en la seva transcripció no hi figura una llarga introducció (tres folis i mig impresos) a través de la qual Lluís XIII feia balanç del seu regnat, com tampoc no va copiar unes disposicions o clàusules finals (un foli i mig) sobre el futur govern de la reina regent i el Consell, el bandejament de la duquessa de Chevreuse a causa de les seves intrigues, etc. Fos com fos, sí que tenim la certesa que va llegir una relació estampada que va ajustar de la mateixa manera, o sigui, amb la supressió de la introducció. Es tracta d'una *Relacion autentica de la especial proteccion de san Narciso, con sus fieles hijos gerundenses, continuada en el prodigio de las moscas, contra las armas francesas, en este sitio de Gerona, por setiembre del año M.DC.LIII* (Girona, Geronimo Palol)[1500]. Publicada també a Madrid per Diego Diaz de la Carrera[1501], l'edició gironina que va manejar Real era, sense gairebé cap mena de dubte, un encàrrec dels jurats: encara avui dia, a l'AMGi, es conserven més d'un centenar d'exemplars de la relació de Palol, tal com sortiren del taller sense plegar[1502]. Potser el mateix erudit va participar en aquesta empresa propagandística, la qual, en aparença, fou encapçalada pel jurat i doctor Josep Duran. Definitivament, la premsa tornava a enriquir els annals, les cròniques o les històries.

Josep de Monfar i Sorts

D'una generació posterior a la de Real és Josep de Monfar i Sorts, un altre memorialista urbà[1503]. Monfar va néixer a Barcelona a l'inici de la dècada de 1630 i va morir, a la mateixa ciutat, el 1696. Era fill de misser Joan Baptista de Monfar i Sorts i

[1498] *Declaracio del rey nostre senyor Lluis Tretze, que Deu tinga en sa santa gloria, ahont dexa lo orde, y modo que ha de tenir, y guardar la reyna nostra senyora, verificat en lo Parlament de Paris als 21 de abril de 1643. Traduït de frances en catala per un religios de sant Francesch, natural de la ciutat de Barcelona*. Ab llicencia, en Barcelona, en casa de Jaume Mathevat, devant la rectoria del Pi, any 1643.
[1499] AMRL, impresos s. XVII.
[1500] J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc*... op. cit., vol. II, pp. 359-360; Ettinghausen 1993, III, 207, pp. 1315-1318.
[1501] Ettinghausen 1993, III, 208, pp. 1319-1322.
[1502] AMGi, *Bans, decrets, edictes*, lligall núm. 2 (1629-1698).
[1503] Vide E. MIRALLES, "La visió..." op. cit., pp. 222-223; X. BARÓ QUERALT, *La historiografia*... op. cit., pp. 181-185.

de Maria Cavallet[1504]. Els Monfar i Sorts eren una distingida nissaga de ciutadans honrats barcelonins, que comptava amb membres com ara el seu oncle, l'arxiver de la Corona d'Aragó Dídac de Monfar i Sorts, o el també memorialista Miquel Onofre[1505], fill de misser Dídac. Durant molts anys, aquesta família va servir les institucions civils i eclesiàstiques de la terra: el doctor Joan Baptista fou conseller i obrer de Barcelona, i el 1648 fou designat ambaixador a la Cort de París per al General de Catalunya i la Ciutat[1506]; fra Francesc de Monfar va ocupar diversos càrrecs en el si de l'Església com, per exemple, el de prior de Sant Cugat del Vallès i el d'abat de Sant Pere de Camprodon; els dos fills de Josep de Monfar que són esmentats en el seu testament, Francisco i Joan Baptista, exerciren de procurador fiscal de la Generalitat i d'"aventatjat" de les companyies del Terç de la Diputació, respectivament[1507]; i el mateix memorialista, tal com va recollir en el seu *Diario*, va actuar com un dels dos ambaixadors de la Ciutat de Barcelona davant del bisbe (1684) i, en alguna ocasió, també fou consultat pel General (1677)[1508]. Orgullós, com estava, de la seva condició de "civis honoratius" i "en Arts y en quiscun dret doctor", l'escriptura del *Diario* constituïa un deure o una responsabilitat cívica més; o, amb altres paraules, era una altra manera de servir a la pàtria. En això no era gaire diferent de Pujades, de Parets o de Real.

Fruit d'aquest deure ciutadà i patriòtic, Josep de Monfar i Sorts ens ha llegat quatre volums o "toms" manuscrits que recullen els anys 1683-1684 (t. 2), 1685 (t. 3),

---

[1504] AHPB, Jeroni Brotons, *Manual de testaments*, 1686-1716, ff. 55-57v. Vide la transcripció del testament a l'annex, 3. En el segon tom del seu *Diario*, que cobreix els anys 1683 i 1684 (BUB, ms. 1765), a la part inferior de la portada, una mà anònima (potser d'algun familiar?) va indicar que "fue su muerte a 20 de 7bre 1696".

[1505] Vide l'edició, amb les corresponents notes, de les "Memòries familiars de Miquel Onofre de Montfar" a càrrec de J. S. Amelang i X. Torres, dins M. PARETS, *Dietari*... op. cit., pp. 85-91 i 133-134; i F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar*... op. cit., p. 427.

[1506] El novembre de 1645, per exemple, era nomenat conseller: DACB, vol. XIV, anys 1644-1649, p. 132; pel que fa a l'actuació com a ambaixador, entre el 13 de gener de 1649 i el 23 de març de l'any següent, a més del DACB, vide DGC, vol. VI, anys 1644-1656, pp. 315, 317, 320 i 403, així com la correspondència mantinguda amb els diputats i els consellers: ACA, Generalitat, *Registres de correspondència*, N-864, i AHCB, Consell de Cent, *Lletres comunes originals*, 1649. Altres aspectes de la participació de Joan Baptista en la vida pública catalana ens els revela el seu fill: el 1639 va fundar l'Escola Militar de Barcelona, BUB, ms. 1765, [f. 203v].

[1507] DGC, vol. IX, anys 1689-1701, pp. 66 i 71 (Francisco); i id., pp. 334, 409 i 647 (Joan Baptista). Francisco (o Francesc) de Monfar i Sorts, el fill major nascut en plena dècada de 1660, juntament amb la seva esposa Maria Vidal, va ser designat per Josep com a marmessor i executor del seu darrer testament; a Joan Baptista, en canvi, li corresponguereren 300 lliures barcelonines, AHPB, Jeroni Brotons, *Manual de testaments*, 1686-1716, ff. 55-57v.

[1508] BUB, ms. 1765, [f. 91v]; DGC, vol. VIII, anys 1674-1689, p. 1271. En el tom cinquè del *Diario* també indica que fou majoral de la Verge del Carme, BUB, ms. 399, [ff. 64v-65].

1686 (t. 4) i 1687 - inici de 1688 (t. 5), o sigui, un conjunt de gairebé 800 folis[1509]. Indubtablement, manca un primer tom (1681?-1682) i, molt probablement, també algun altre: en el cinquè manuscrit, les dates extremes del qual corresponen al primer de gener de 1687 (f. 1) i al 25 de gener de l'any següent (f. 147 –149 segons foliació en llapis–), hi trobem anotacions posteriors que completen o rectifiquen les notícies[1510]. El *Diario*, i malgrat el que podria suggerir el títol, és una crònica urbana de Barcelona i un recull de notícies de la Cort, del país, i europees (i de més enllà), que segueix una periodicitat diària o quasi, amb especial atenció a l'arribada dels correus i de les embarcacions amb noves i avisos. Aquesta obra fou redactada en castellà, exceptuant alguns fragments o passatges en català –la llengua habitual de l'autor, que normalment introdueix de manera inconscient–[1511] i les còpies de documents en llatí. Una opció o preferència lingüística com aquesta es pot explicar, prou fàcilment, per la castellanització de l'elit urbana[1512], però potser també per la concurrència d'algun altre factor: tal volta Monfar va pensar en una "publicació manuscrita", o sigui, en la circulació del *Diario* en un grup reduït de persones més familiaritzades amb la llengua castellana, com va ésser el cas de la traducció de la *Crònica* de Real per als cercles cortesans. D'aquí, també, la prudència de l'autor en el tractament de la majoria de les informacions, en un context –no ho oblidem– de "quietud estudiada" després de la Guerra dels Segadors.

[1509] BUB, ms. 1765, *Diario. Tomo segundo. De los dos años 1683 y 1684. Del mesmo Joseph de Monfar, y Sorts ciu*[*dadano*] *hon*[*rado*] *de Bar*[*celon*]*a y d*[*octo*]*r en Artes, y Leyes* [*a*]*etatis su*[*a*]*e 53 an.*; BUB, ms. 397, *Tomo 3º* (falta la portada original; al f. 1: "Anno Domini 1685"); BUB, ms. 398, *Diario. Tomo quarto anno 1686 del mesmo Joseph de Monfar, y Sorts ciu*[*dadano*] *hon*[*rado*] *de Bar*[*celon*]*a y d*[*octo*]*r en Artes, y Leye*s [*a*]*etatis suae 55. 56 años*; i BUB, ms. 399, *Diario. Tomo quinto. Anno 1687. del mesmo Joseph de Monfar, y Sorts ciu*[*dadano*] *hon*[*rado*] *de Bar*[*celon*]*a y d*[*octo*]*r en Artes y Leyes* [*a*]*etatis su*[*a*]*e 56 annos*. Els volums, sense foliar de manera sistemàtica, es troben perfectament enquadernats amb pergamí a la romana –i amb la indicació, en català i del mateix Monfar, del cost d'aquesta enquadernació–; exhibeixen un parell de dibuixos del santoral (t. 2) i proves d'escriptura. La foliació, iniciada immediatament després de la portada a excepció del t. 3, és nostra i la indiquem entre claudàtors.

[1510] Un exemple: d'entre les noves vingudes de Madrid el 30 de maig de 1687, Monfar va escriure "Que queria[n] jubilar al Thesorero de Cataluña por razon de sus atxaques. No fue verdad"; més endavant, a l'estiu de l'any següent o fins i tot més tard, el mateix autor va confirmar-hi la cessació del tresorer Montaner, "Sino en julio de 1688", amb la seva lletra característica, inclinada lleugerament en sentit dextrogir, i amb una tinta més negra, BUB, ms. 399, [f. 63] (aquest tom fou enquadernat el 5 de gener de 1688).

[1511] Quatre exemples: l'inici del relat d'un "Viatje al camp de Tarragona" (1683), BUB, ms. 1765, [f. 92 –f. 1 en la foliació original del quadern–]; "Miercoles à 29 de dit [mes de setembre de 1683] se feu la festa major de S. Miguel predica dit Pau prior Monfar y agrada molt", BUB, ms. 1765, [f. 97v]; "*A 11 horas de migdia se cubri lo sol de nuvols molt obscurs, y comensa à tronar fortament*, y dempues aguo, à las 7 de la tarde empeço ha llover con truenos, y ralampagos asta las 8", BUB, ms. 398, [f. 74v] (la cursiva és nostra); i les "Novas vingudas de Perpiña à 26 de janer 1688", BUB, ms. 399, [ff.147r-v –149 segons la fol. ms.–].

[1512] J. S. AMELANG, *La formación de una clase dirigente. Barcelona 1490-1714*, traducció de J. Beltrán Ferrer, Barcelona, 1986, pp. 182-187.

En efecte, com ha observat James S. Amelang, "La nueva tónica que empezó después de los turbulentos decenios de mediados de siglo, y que cabría calificar de «quietud estudiada», fue el origen de la baja calidad de los comentarios políticos de la época. El contraste entre las mordaces observaciones del abogado Jeroni Pujades, que escribió en los primeros años del siglo, y las pías trivialidades de su colega el jurista Josep Montfar i Sorts durante el decenio de 1680 refleja algo más que diferencia de temperamento individual. Sus obras simbolizan dos coyunturas políticas distintas, dos eras separadas por la experiencia de la revolución y la guerra civil"[1513]. Mentre que el *Dietari* de Pujades penetra en la realitat de l'època que li tocà viure, i la interpreta, el *Diario* de Monfar, en general, no va més enllà de la superfície dels esdeveniments, tot i que en alguna ocasió es mostri prou crític amb les accions polítiques (o les inaccions) de la Cort:

"Abisan de Madrid [divendres, 31 de maig de 1686] que delante de la vahia de Cadiz à mas de los 30 navios que ay alla delante del rey de Francia el general espera una esquadra de 10 navios mas. En Madrid todo es tenir [sic] consejos de estado, y mas consejos." (BUB, ms. 398, ff. 67v-68)

O que, a més de copiar alguns libels i poemes satírics, reculli les enraonies cortesanes com, per exemple, la "malaltia" de don Pedro de Aragón:

"Esta malo don Pedro de Aragon presidente del Supremo de Aragon, y el mal que tiene es 80 años, y la muger de 25" (ms. 398, f. 52)

Tot amb tot, el *Diario* és una font històrica molt valuosa que mereixeria ésser editada. El jurista i ciutadà honrat, en un estil cronístic o força impersonal[1514] –potser influït pels dietaris oficials del Consell de Cent o de la Generalitat–, va anar recollint els principals successos, forans i locals, de bona part de la dècada dels anys vuitanta del segle XVII: les guerres entre França i Espanya (per exemple, ms. 1765, f. 1); la Guerra austroturca que començà el 1683 (amb episodis com ara el setge de Viena –ms. 1765, f. 77–, la participació de voluntaris catalans –"se ha formado un tersio de españoles, de 1000 hombres, y que los 400 [son] catalanes", ms. 398, f. 85v–, etc.); el regnat, iniciat el

[1513] J. S. AMELANG, *La formación*... op. cit., p. 57.

[1514] En general, aporta poca informació familiar, llevat dels càrrecs que ocupaven els parents, vius i difunts. Per a referir-se a sí mateix usa la tercera persona, però també empra la primera del plural (per exemple, en el viatge al camp de Tarragona el 1683, BUB, ms. 1765, f. 99v) i la primera del singular (BUB, ms. 1765, f. 100).

1685, del nou monarca de la Gran Bretanya, James II d'Anglaterra i d'Irlanda –VII d'Escòcia– (ms. 397, f. 100v); les relacions diplomàtiques amb Roma (ms. 398, ff. 34v-35); la salut de Lluís XIV (ms. 399, f. 129v); el naixement del segon fill del delfí de França, el duc d'Anjou (ms. 1765, f. 144v); etcètera. Pel que fa a Catalunya, a més dels conflictes amb el regne veí i els problemes dels virreis (sense els recursos econòmics necessaris per a mantenir les tropes), Monfar va registrar puntualment els canvis meteorològics produïts a Barcelona (per exemple, ms. 398, f. 33v)[1515]; les reunions del Consell de Cent (ms. 397, f. 100v) i del Braç Militar (ms. 1765, f. 21); el sorteig dels visitadors dels diputats i dels oïdors del trienni de 1680-1683 (ms. 1765, f. 72r-v); les processons i altres celebracions públiques de la ciutat (ms. 398, ff. 22-23); l'amenaça corsària ("relacion verdadera del combate de los 8 navios" als mars de sant Pol i Canet, ms. 1765, f. 115v); la violència (ms. 398, ff. 52v i 59); la mort de don Josep de Margarit a l'edat de 85 anys (ms. 397, f. 100); entre d'altres temes i successos. De ben segur, un jurista i un ciutadà com Monfar sabia molt més del que ens ha deixat escrit: del govern de la ciutat, dels germans Saiol i el doctor Sitjar "despojados de deputados è oidores, y el don Daniel de asesor de la Generalidad por el marques de Laganes" (ms. 399, f. 93), etcètera.

Montfar, doncs, i per a desgràcia dels historiadors actuals, va recórrer al silenci o a l'omissió més vegades de les que hauríem desitjat. En el *Diario* no hi descobrim "secrets polítics" substantius. Ara bé, altres aspectes de l'obra, i de la personalitat del seu autor, sí que posseeixen un gran interès, almenys per a nosaltres: Monfar fou un gran consumidor d'informació, la qual li era transmesa sobretot per mitjà dels correus i, també, a través de la premsa. Cada divendres s'assabentava de les "nuebas venidas de Madrid", això és, de les notícies que el correu portava de la Cort, tant les que feien referència a la pròpia capital, i als dominis hispànics, com les de l'estranger (Roma, Viena, etc.). Habitualment l'endemà mateix, el dissabte, rebia les noves de Perpinyà sobre la França del Rei Sol i, també, sobre altres territoris (l'Estat de Milà, l'Imperi, Constantinoble, etc.). I malgrat les disputes amb el poderós regne veí, que normalment suposaven la invasió del Principat, no sempre s'interrompia la informació vinguda per l'estafeta:

[1515] Dimecres 27 de febrer de 1686, "Desde las 5 de la mañana asta las 7 llovio muy bien. Pasando un hombre a cavallo por la riera de Caldes cayose la cavalcadura y el se anago".

"Sabado à 10 de dicho [mes de juny de 1684]. abisan de Perpiñan (que aunque habia guerra la estafeta venia con pasaporte del mariscal Bellafont) que ha[n] sentido mucho la resistentia de la ciudad de Gerona, y mas que el Bellafont se haya retirado levantando el cerco: por haberle resistido à un asalto que entre franceses ha perdido mucho de su reputation, por tenerle por soldado de valor. Mas que la plasa de Luzemburg esta muy apretada, y que los españoles estan en confiansas de poderle socorrer." (ms. 1765, f. 190v)

Aquestes noves o avisos provinents de Madrid –les més nombroses– i de Perpinyà no eren les úniques que el memorialista incorporava. Comprovem-ho a través del quadre inferior, seguint fidelment les indicacions que el mateix autor escrivia tant als encapçalaments de les entrades diàries com als marges dels manuscrits:

Noves i avisos: procedència o tema	**ms. 1765** (anys 1683 - 1684)	**ms. 397** (1685)	**ms. 398** (1686)	**ms. 399** (1687 - inici 1688)	**Total**
Madrid	104	52	58	52	266
Perpinyà	36	21	14	16	87
Roma	6	2	6	1	15
Anglaterra	1	6	2		9
Gènova	4	3		1	8
Marsella	3	3			6
Viena	6				6
Flandes	3	1			4
Milà	2	1		1	4
França	1		2		3
Imperi	2			1	3
Itàlia	2	1			3
Nàpols	3				3
Alger	2				2
Buda			2		2
Londres	1	1			2
París		2			2
Noves de turcs i grecs		2			2
Alemanya	1				1
Holanda			1		1
Mèxic		1			1
Noves del Nord	1				1
Polònia			1		1
Portugal			1		1
Venècia		1			1
Total	**178**	**97**	**87**	**72**	**434**

14. Font: elaboració pròpia, BUB, ms. 1765 i 397-399

Sense moure's de la Ciutat Comtal, Monfar estava, doncs, prou informat tant dels successos de l'exterior com dels de la Cort habsbúrguica; fins i tot ho estava, de ben

informat, més del que reflecteix el quadre o la llista anterior: els avisos de Milà, per exemple, no es limitaven a les notícies d'aquell territori, o a les de la península itàlica, sinó que també transmetien l'evolució de la guerra austroturca. "Abisan de Milan –copiava el dilluns 30 d'agost de 1683– que el turco habia levantado el cerco de Viena porque el rey de Polonia con 30 mil hombres y 20 mil cavallos habia puesto cerco à la ciudad de Bona plaça importante del turco. No fue verdad" (ms. 1765, f. 83r-v). Malgrat que la notícia, com tantes d'altres, *a posteriori* es revelés errònia o falsa, no per això és menys il·lustrativa: des del Milanesat s'enviaven avisos i noves sobre la resta d'Europa i sobre la Sublim Porta. I així succeïa amb la majoria dels altres països i de les altres ciutats que figuren en el quadre: eren centres emissors i receptors d'informació autòctona i forana, bé fos de manera conjuntural (Buda), bé fos permanentment (Roma). Unes "localités émmettrices" –com les anomenaria Stéphane Haffemayer–[1516] que s'afegien a les notícies arribades al port de Barcelona gràcies a les naus i falues (ms. 399, f. 111), a les noves transmeses pels pelegrins (ms. 397, f. 119), als rumors (per exemple, el repic "miraculós" de la campana de Vililla, ms. 1765, f. 24v), etcètera. I, òbviament, tota aquesta xarxa informativa de l'exterior es combinava amb la interna: els correus dels lloctinents, les noves de Catalunya (una invasió francesa de l'Empordà –ms. 1765, f. 32v–, la futura entrada del príncep de Parma per la part del Rosselló –ms. 399, f. 113–, etc.), de Mallorca (ms. 397, ff. 117v-118), i de l'àmbit peninsular hispànic a més a més de Madrid (Sevilla –ms. 1765, f. 59v–, Hondarribia –ms. 398, f. 36v–, València –ms. 1765, f. 27–, etc.).

Cal que subratllem que la regularitat d'aquests correus, terrestres i marítims, féu augmentar el volum i la freqüència (setmanal) de transmissió de la informació a la Catalunya moderna; d'aquesta circumstància, plenament consolidada en el decenni de 1680 (i ja abans), se'n sabé aprofitar Monfar i, també, els impressors i els llibreters catalans que publicaven la premsa periòdica: la *Gazeta de Amsterdam* i els *Avisos de Bruselas* de la dècada dels setanta, les *Noticias generales de Europa venidas a Barcelona por el correo de Flandes* (1684 i anys següents), *les Noticias generales de Europa, venidas à Barcelona por el correo de Italia* (ídem), les relacions regulars de la

[1516] Cf. S. HAFFEMAYER, *L'information dans la France du XVIIe siècle. La Gazette de Renaudot de 1647 à 1663*, París, 2002, pp. 214-215.

guerra austroturca "formada de las ultimas cartas de Italia, y el Norte", etcètera[1517]. Amb aquesta disponibilitat de gasetes i de relacions que s'estampaven o que es reimprimien a Barcelona no ens hauria de sorprendre que la presència d'informació (pública) en el *Diario* no es limités a la consulta de l'estafeta per part del memorialista. Com no podia ésser d'altra manera, Monfar també acudia a la premsa, i a altres gèneres impresos i manuscrits afins (tractats de pau, villancets, libels, sonets i dècimes satíriques, etc.)[1518]. El jurista va deixar constància explícita, en set passatges, que coneixia els instruments ocasionals i periòdics que havien aparegut aportant les darreres notícies: quatre o cinc relacions, diverses gasetes (l'autor no en precisa el nombre exacte) i una carta nova[1519]. Llevat de la missiva impresa, en la qual s'explicava el tractat d'aliança entre França i la República de Gènova (1685), i d'una "relació" –en realitat, una altra carta– sobre els preparatius de l'armada reial i dues esquadres a Cadis, la resta de papers tractaven la Guerra de la Lliga Santa o Gran Guerra Turca (1683-1699), o sigui, un dels principals conflictes bèl·lics d'aquells anys i un estímul de primer ordre per a la premsa i la publicística[1520]. L'esment, en el *Diario*, d'aquests instruments eixits dels obradors barcelonins i hispànics, li permetia, com al seu col·lega i antecessor Jeroni Pujades, no haver de copiar o transcriure la informació *in extenso* com sí que feia amb altres documents[1521].

Resumint, el ritme de les entrades en el *Diario* que contenen noves o avisos (com a mínim bisetmanals i, segons la conjuntura, de freqüència o periodicitat encara més curta) no són només una prova del tarannà curiós de l'autor: constitueixen, també, un

[1517] Les dades d'aquestes publicacions periòdiques, i els lliuraments, es troben recollides a la nostra base de dades.

[1518] Alguns exemples: "Capitulationes hechas entre los señores reyes Carlos 2º rey de las Españas, y el rey Luis 14 rey de Francia, y de Navarra, por medio del rey de la Gran Bretaña Carlos 2º Estuardo à 15 de agosto de 1684 en Ratisbona", BUB, ms. 1765, [ff. 215-221v] (al final: "Van ditas paus, ò treguas estampadas"); villancets que, com era habitual, també foren impresos, BUB, ms. 1765, [f. 136]; dècima satírica, "En Madrid à 22 de agosto 1685", i pasquí: "El rey de Francia en Campania/ el de España en su Retiro/ todos seremos franceses/ al tiempo doy por testigo./ (...), BUB, ms. 397, [f. 113r-v –111r-v segons la fol. ms.–]; un sonet "A la confusion que sucedio el Viernes Santo ocasionada de enserrarse las puertas de la cathedral a la procession", BUB, ms. 1765, [f. 33].

[1519] Vide annex, 4.

[1520] Vide el capítol 8, epígraf 8.1. "El redreç de la premsa i de la periodicitat: de la capitulació de Barcelona (1652) a la guerra austroturca (1683-1699)".

[1521] Per exemple, l'excomunicació de l'ambaixador francès feta publicar a Roma per Innocenci XI el 26 de desembre de 1687, BUB, ms. 399, [ff. 149r-v –151r-v segons la fol. ms.–], seguida d'un "Manifiesto que en frances, y con pliegos sellados se ha publicado por Roma de orden (se supone) del embajador de Francia. A 27 de Xbre 1687", BUB, ms. 399, [ff. 150-152]. En canvi, no va copiar "el nuebo indulto" que Innocenci XI va concedir a santa Eulàlia: "no se pone aqui, va imprimida" –l'adverbi negatiu sembla, però, posterior– (BUB, ms. 398, f. 147v).

reflex de la demana creixent d'informació pública, la qual serà atesa sobretot gràcies a l'auge de les publicacions periòdiques; paral·lela, recordem-ho, a l'aparició dels papers ocasionals o conjunturals[1522], de més llarga tradició editorial. Els consumidors de notícies contemporanis de Monfar, i els que el succeïren, posen clarament de manifest aquests canvis en la premsa catalana i hispànica. La figura excepcional de Pau Ignasi de Dalmases així ens permetrà acabar-ho de demostrar.

Pau Ignasi de Dalmases i Ros

Nascut el 1670 i batejat a l'església barcelonina de Santa Maria del Mar, Pau Ignasi de Dalmases i Ros va destacar com a erudit, diplomàtic i cronista oficial del Principat de Catalunya. Com és sabut, va ser també un dels fundadors de l'Acadèmia dels Desconfiats, a més de partidari de l'arxiduc durant la Guerra de Successió. La seva rellevància cultural i política no es limita a l'àmbit català: recordem que el 1713 era ambaixador a Anglaterra per tractar el "Case of the Catalans", és a dir, el destí de la Catalunya austriacista abandonada pels aliats[1523]. Això no obstant, encara no disposem de cap biografia prou completa del personatge, tot i les valuoses contribucions de Josep Rafael Carreras i Bulbena i de Pere Voltes i Bou[1524]. Era fill del mercader Pau de Dalmases, també conegut com a Pau Dalmases "menor", de qui va heretar la senyoria de Vilallonga. El 1688 va doctorar-se en arts i filosofia[1525], i dos anys després es casava amb Maria Marta de Vilana i de Cordellas. Entremig, va adquirir la baronia de Pierola, i el 1692, Carles II li atorgava el privilegi militar. Viatjà per terres franceses i castellanes, i va establir contacte amb nombrosos erudits peninsulars[1526], tal com declarava ell mateix a la seva obra *Dissertacion historica por la patria de Paulo Orosio* (cap. I, ff. 2-

[1522] Sobre aquest aspecte remetem al capítol 8.
[1523] Sobre el "cas dels catalans" i el context internacional de la Guerra de Successió vide J. ALBAREDA, "El «cas dels catalans»: del pacte de Gènova a l'«equilibri europeu» de 1713", *Pedralbes*, 18, 2 (1998), pp. 303-314.
[1524] J. R. CARRERAS y BULBENA, "Constitució y Actes conservades de la Academia Desconfiada, anomenada també Escola y Academia dels Desconfiats", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, 74 (1922), pp. 243-254; P. VOLTES BOU, "Nuevas noticias de don Pablo Ignacio de Dalmases y Ros y su tiempo", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXVI (1954-1956), pp. 95-136; Id., *Pau Ignasi de Dalmases i el seu temps*, Barcelona, 1962.
[1525] El memorialista Monfar recull un detall curiós sobre la formació educativa de Dalmases: "Martes à 11 de dicho [mes de març de l'any 1687] à las 10 de la mañana en S. Catalina se dijo una missa solemne de requiem à canto de organo para los academicos defunctos, y dempues se dijo una oracion panegirica en latin en requerdo de los finados. Dijola Pablo Delmases, y Ros donzell estudiante de Artes en el 2º año de edat de 17 agrado mucho", BUB, ms. 399, [f. 28v-29], al marge esquerre (f. 28v): "funeraria thomistica".
[1526] Al mateix ms. 618 es conserva part de la correspondència erudita de Pau Ignasi dels anys 1702-1704 i 1711, ff. 95-148v.

3), dedicada al primer Borbó i al Principat, "representado en sus tres estamentos de las Cortes celebradas en este año de 1702". A la Barcelona del tombant de segle XVII, Dalmases va continuar cultivant les relacions amb altres nobles i eclesiàstics, i tots plegats van fundar, el 1700, l'Acadèmia dels Desconfiats[1527], de la qual Dalmases en va ser l'arxiver perpetu. Un nou càrrec li fou concedit a les Corts del 1701-1702 (capítol VII): Pau Ignasi, a proposta dels tres estaments, va ser nomenat cronista per Felip V, ofici i dignitat que li seria confirmat també per Carles III a les noves Corts (capítol XCI).

La seva activitat política a la Catalunya austriacista fou ben notòria. El 1704 va ésser l'enviat del Consell de Cent a Madrid per intentar obtenir l'alliberament d'alguns patricis catalans empresonats pel virrei Fernández de Velasco, però la seva gestió fou infructuosa: de fet, ell mateix, juntament amb el seu cunyat Josep Faust de Potau –o Patau[1528]–, futur marquès de Vallcabra, acabarà a la presó[1529]; tot i contravenir, la captura, el *ius gentium* i les prerrogatives i els privilegis catalans que emparaven a un i altre. Desterrat a Burgos i a París, i un cop bescanviat per un altre presoner, Pau Ignasi va poder retornar a Barcelona i abraçar la causa austriacista. A tall de recompensa, Carles III el nomenava, el 1709, marquès de Vilallonga. El seu protagonisme, però, no va ser menor a les acaballes del conflicte. Així, en fer-se pública, el 1713, l'evacuació aliada del Principat, Dalmases es traslladà tot seguit a Anglaterra, en qualitat d'ambaixador de les institucions catalanes. Un cop assabentat allà de la capitulació de "mi infeliz Patria Barcelona y Cataluña (...) opresa ya, y perdida –escrivia– su amada y costosa libertad"[1530], va marxar primer a La Haia i després a París, des d'on féu arribar

[1527] Vegeu, entre d'altres, E. MOLINÉ y BRASÉS, "La Academia dels Desconfiats", *Boletín de la Reial Academia de Buenas Letras de Barcelona*, IX (1917-1920 [1921]), pp. 1-10 i 63; J. R. CARRERAS y BULBENA, "Constitució y Actes conservades...." op. cit., pp. 225-277, 289-336 i 179 [bis]-194 [bis]; A. COMAS, *Història de la literatura catalana. Vol. IV*, Barcelona, Ariel, 1964, pp. 76-86; E. GARCÍA DINI, "Pablo Ignacio de Dalmases y la «Academia de los Desconfiados» de Barcelona", *Miscellanea di studi ispanici*, a cura dell'Istituto di Lingua e Letteratura Spagnola dell'Università di Pisa (1969-1970), pp. 199-260; J. S. AMELANG, *La formación...* op. cit. pp. 166-174; I. GERMÁN TORRES, "La Academia de los Desconfiados", *Pedralbes*, 13, II (1993), pp. 565-572; i M. CAMPABADAL i BERTRAN, *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII. L'interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*, Barcelona, 2006, pp. 27-59.

[1528] Al manuscrit A-30 conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), f. 241, entre d'altres documents, apareix la forma "Patau". Josep Faust de Potau i de Ferran va morir l'any 1732, AHPB, Joan Brotons, *Inventaris i encants*, 1732-1737, 21-V-1732.

[1529] Sobre aquest episodi, vegeu F. SOLDEVILA, "La presó de Pau Ignasi de Dalmases i Ros, enviat especial de la ciutat de Barcelona a Felip V (1705)", *Estudis Universitaris Catalans*, vol. 22 (dotzè de la segona època, "Homenatge a Antoni Rubió i Lluch", 1936), pp. 481-498.

[1530] AHCB, ms. B-96, carta solta (còpia) de Pau Ignasi dirigida a Carles III, Londres, 23-X-1714, "Señor. Siendo a V. Mag.d C. y Catolica bien manifiesto el zelo que he professado...". Vegeu-ne la transcripció

la seva submissió a Felip V[1531], la qual li fou acceptada. Sens dubte, en l'obtenció del perdó borbònic hi pesaren força les bones relacions amb alguns destacats filipistes i fins i tot l'actuació d'alguns familiars seus: el pare de Pau Ignasi havia espiat per al bàndol borbònic des de Mataró (1713) i lliurat una part de la correspondència anglesa del seu fill al duc de Pòpuli, comandant de l'exèrcit filipista que assetjava Barcelona. Per a Amèlia Castan i Gemma García, la "lleialtat dinàstica [de Pau Ignasi] va ser oscil·lant, però no així la seva preocupació pel manteniment dels privilegis i constitucions de Catalunya"[1532]. Un cop tornat a la capital catalana, Dalmases va reprendre les seves antigues activitats literàries i recerques històriques. El resultat va ser una "Història de Catalunya" –inacabada–, una vida de santa Eulàlia i altres opuscles que restaren inèdits[1533]. Va morir el 1718, als quaranta-vuit anys d'edat, a la seva ciutat natal.

No és estrany, doncs, que algú com ara Pau Ignasi de Dalmases, amb una densa activitat dedicada a les lletres, a la política, i sempre "en servicio de la Patria", aplegués una "numerosa libreria de selectissimos authores impressos, y manuscritos", oberta a tots els estudiosos[1534]. En efecte, Dalmases va bastir una de les biblioteques més riques de Barcelona, tant per la quantitat com per la diversitat de les obres autòctones i foranes,

---

completa dins *La Junta General de Braços de 1713. L'ambaixada Dalmases i altra documentació (1713-1714)*, a cura de J. M. Bringé i Portella i altres, coordinat per E. Serra i Puig, introducció de J. Pons i Alzina, Barcelona, 2008, pp. 575-576.

[1531] En una llarga epístola-relació datada a Londres el 12 de febrer de 1715 i dirigida al marquès de Grimaldo, secretari de Guerra i d'Hisenda borbònic, Pau Ignasi intentava justificar les seves actuacions polítiques i diplomàtiques des de 1703. Així, per exemple, quan la Ciutat de Barcelona determinà enviar-lo a Anglaterra (març de 1713), "no supe, y no me parecio licito, ni decente resistirme a servir a mi Patria, y mas quando considerava podia redundar en su utilidad mi obediencia, y yo contribuir a su sosiego y tranquilidad", AHCB, ms. B-96, document solt, s.f., Londres, 12-II-1715, "Muy S. Mio. No sé si VS abrà olvidado mi nombre...". *La Junta General de Braços*... op. cit., pp. 580-586.

[1532] A. CASTAN RANCH i G. GARCÍA FUERTES, "L'oscil·lant posicionament polític de Pau Ignasi de Dalmases i Ros durant la Guerra de Successió", dins *Actes del Congrés l'Aposta Catalana a la Guerra de Successió (1705-1707)* (Barcelona, 3-5 de novembre de 2005), Barcelona, Generalitat de Catalunya [etc.], 2007, p. 245. Sobre l'actitud política i l'actuació diplomàtica de Pau Ignasi, vegeu també *La Junta General de Braços*... op. cit.

[1533] P. SERRA y POSTIUS, *Prodigios, y finezas de los santos angeles, hechas en el Principado de Cataluña. Ilustradas con dos copiosos indices: uno historico de los autores de los manu-escritos, que en este libro se citan, y se haze mencion: otro de lo mas particular, y notable de toda la obra*, Barcelona, por Jayme Surià, 1726, pp. 402-403.

[1534] Tal com escrivia Francisco de Ansaldo dins la seva "censura y discurso" de la *Dissertacion historica por la patria de Paulo Orosio*: Pau Ignasi de DALMASES i ROS, *Dissertacion historica por la patria de Paulo Orosio, discipulo, y amigo de las dos claras lumbreras de la Iglesia S. Geronymo, y S. Agustin, que fue Tarragona en Cataluña, y no Braga en Portugal. En que se satisfacen las razones, que en contra escrivió el excelentissimo señor marques de Mondejar*, Barcelona, en la Imprenta de Rafael Figuerò, impressor, 1702, h2. En el "parecer" de don Diego Pellicer y de Tovar sobre la mateixa obra, aquest cavaller, militar i acadèmic "desconfiat" va declarar que la Biblioteca Dalmases, un "ameno vergel de singulares libros y de preciosos manuscritos", era oberta a tothom, "sin reservar puertas, ni ceñirse à horas", ibidem, g2.

antigues i modernes: la prova és que a l'inventari que ha sobreviscut s'hi registraren més de 4760 volums[1535]. En un altre lloc ja hem reconstruït una part del procés de formació d'aquest impressionant fons bibliogràfic i hem identificat alguns dels contactes als quals va recórrer per a les compres en diverses ciutats europees (Gènova, Venècia, Madrid, Amsterdam, Lió, etc.)[1536]. Aquí, en canvi, ens proposem analitzar els materials sobre l'actualitat que foren posseïts o consumits per l'erudit barceloní.

Entre 1699 i 1701, Dalmases féu comprar al Llenguadoc, a Tolosa, "los Mercuris desde lo may ensa" i "Lo Journal des Sçavans de 1698". Molt probablement, la primera publicació corresponia al *Mercure galant*, una gaseta literària fundada el 1672 i de la qual la Biblioteca Dalmases en custodiava diversos lliuraments dels anys 1685 i 1694-1697[1537]. De *Le Journal des sçavans*, un destacat periòdic científic i literari que d'ençà l'any 1665 anunciava les novetats "dans la République des lettres", Dalmases no sols n'obtingué l'edició original francesa –parisenca o reimpresa a províncies– sinó també la reimpressió no autoritzada d'Amsterdam que li procurà Arnold de Jäger, un ciutadà honrat de Barcelona i cònsol d'Holanda[1538]. Aquestes dues "véritables revues culturelles", com les ha qualificat un estudiós de la premsa en llengua francesa, constituïren "pour longtemps un modèle de référence"[1539]. Un altre model, en aquest cas de crítica literària, foren les famoses *Nouvelles de la Republique des Lettres*, publicació mensual de Pierre Bayle entre 1684 i 1687 i, posteriorment, de Daniel de Larroque i altres. Pau Ignasi de Dalmases no sols estava al corrent de les novetats científiques i literàries gràcies a aquests periòdics –i als catàlegs que posseïa de les llibreries italianes–, sinó que també s'assabentava dels esdeveniments bèl·lics, polítics i diplomàtics coetanis: fossin les negociacions de la Pau de Rijswijk, mitjançant els documents compilats per Jacques Bernard, fossin els "più memorabili successi d'Europa e di Levante" de l'any 1693 (Alfonso Loschi) o les notícies reunides i reescrites per

[1535] BC, ms. 677. Càlcul realitzat a partir del recompte de les signatures. El volum fou transcrit pel prevere Raymundo Ferrer i era controlat per Joseph Vega. Vide R. EXPOSITO, "Literatura prohibida a la Barcelona del tombant de segle XVII: les desiderates bibliogràfiques de Pau Ignasi de Dalmases i Ros", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* (en premsa).
[1536] Vide R. EXPOSITO, "Literatura prohibida..." op. cit.
[1537] BC, ms. 677, p. 237.
[1538] A l'inventari de la Biblioteca Dalmases hi foren registrats tots els volums anuals del període 1665-1700: BC, ms. 677, pp. 313-315.
[1539] J. SGARD, "La multiplication des périodiques", dins R. Chartier i H-J Martin (dirs.), *Histoire de l'édition française*, [París], 1990, vol. 2: "Le livre triomphant 1660-1830", p. 247.

Vittorio Siri a les *Memorie recondite* i al tom tretzè *Del Mercurio, overo historia de' correnti tempi*.

A l'inventari de la Biblioteca Dalmases, a més de les publicacions periòdiques que hem indicat, també hi figuren relacions extenses o en forma de llibre –algunes, poc recents o ja antigues, foren probablement adquirides per interès antiquari o de col·leccionista–, així com "varios papeles impressos, y manuscritos en fol." (ms. 677, pp. 167-169) entre els quals, potser, s'hi comptaven exemplars de la premsa catalana i hispànica que no valia la pena consignar de manera individual[1540]. De fet, a la Biblioteca de Catalunya es conserven diversos volums miscel·lanis del cercle dels Dalmases que inclouen premsa, manuscrita i impresa, com ara relacions sobre el setge francès de Girona el 1684[1541] o gasetes i altres materials afins sobre la Guerra de Successió[1542]. En canvi, les publicacions estrangeres sí que foren inventariades amb cura en el manuscrit 677, i per raons força òbvies: gaudien d'un prestigi reconegut –es tractava de gasetes literàries, acadèmiques o "científiques"– i no eren pas barates ni fàcils d'importar, com ara els citats *Mercure galant*, el *Journal des sçavans* i les *Nouvelles de la Republiques des Lettres*, o la *Bibliothèque universelle et historique* (Amsterdam, 1686-1693) i les *Mémoires de Trévoux* (1701-1767). La premsa autòctona, per contra, no tenia –ni podia tenir– aquestes pretensions culturals, ja que es tractava de premsa estrictament "informativa" o sobre una actualitat més mundana (setges i batalles, celebracions religioses, etc.); i no sols això: no era gens difícil d'obtenir als carrers, a les impremtes o a les llibreries de Barcelona. No és estrany, doncs, que les gasetes i les relacions catalanes no fossin descrites a l'inventari dalmasià. Els visitants més cultes o il·lustres de la Biblioteca Dalmases, al carrer Moncada, estarien molt més interessats –suposem– en les selectes publicacions estrangeres (llibres i periòdics literaris i científics) que no pas en els papers de jornada que podien adquirir o llegir dins i fora de la mateixa ciutat.

[1540] Vide annex, 5.
[1541] BC, F. Bon. 5061-5119, ff. 288-305, "Gerona ablocada por el mariscal marques de Bellafont general de las armas francesas en el Principado de Cataluña, en el mes de mayo 1684" i "Relacion del assedio puso el frances sobre la ciudad de Gerona y del assalto dio sobre la misma ciudad a 24 de mayo de 1684" (ambdós títols foren estampats a Girona per Geronimo Palol, 1684).
[1542] BC, F. Bon. 5659-5782. Els materials d'aquest recull, polítics i literaris, foren elaborats en suport del bàndol austriacista.

L'erudit i bibliòfil Dalmases no necessitava la premsa barcelonina ni els seus equivalents hispànics, flamencs, francesos o italians. Però el diplomàtic sí[1543]. En efecte, a les acaballes de la Guerra de Successió, Dalmases era l'ambaixador de la Ciutat de Barcelona, de la Diputació del General i del Braç Militar a la Cort de Londres. Per això li calia conèixer, tan bé com fos possible, l'actualitat política i militar en un context molt poc propici per a la causa catalana. Juntament amb la correspondència oficial i privada, Dalmases també se serví de la premsa del Principat i europea. A l'AHCB es conserven un parell de volums, els manuscrits B-95 i B-96, que contenen les cartes i "otras escrituras" de l'ambaixador: des del 23 de març de 1713 fins al 6 de febrer de 1714 i des del 9 de febrer fins al 12 d'agost de 1714, respectivament[1544]. Aquests dos registres permeten observar l'ús que Dalmases féu de la informació pública, ja que esmenta més d'una trentena de periòdics (en singular i en plural)[1545], entre les quals s'hi compten, entre d'altres, la gaseta de Barcelona (la *Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona*), la "gasseta de Leiden" (les *Nouvelles extraordinaires de divers endroits*, també conegudes com a *Gazette de Leyde*) i la d'Amsterdam[1546]. I quin fou l'ús –o els usos– que el representant català va fer de la informació "periodística"? D'entrada, un ús crític, o sigui, de contrast de les fonts. Vegem-ne un parell d'exemples:

[1543] No era cap novetat. Durant el conflicte dels Segadors, per exemple, l'abat Joan Masó informava les autoritats catalanes des de Roma. Allí, segons confessava en una carta de l'any 1642, llegia la "Gazeta de Genova, estampada en casa del embaxador de España", *Copia de una carta que ha enviat lo abat Joan Masò de la escaramuça que han tingut en Roma lo marques de los Velez, embaxador de Castella, contra lo embaxador de Portugal, los morts que en dita escaramuça y ha de una part, y altra, y tambe se anomenan tots los catalans que pelearen en favor del embaxador de Portugal*, Roma, 24-VIII-1642. Diversos exemplars d'aquesta epístola, impresa per Jaume Romeu el 1642, són custodiats per les institucions catalanes: AHCB, B 1642 8º op. 21; BC, F. Bon.5878 (reproduïda per Henry Ettinghausen 1993, núm. 301); BMVB, relligada a la col·lecció factícia "Varios Cataluña -4-", núm. 65, top. XVII/41; i UB, dins d'un volum factici, obra 25. R. 465001.

[1544] N'existeix una edició recent: *La Junta General de Braços*... op. cit. Citem a partir d'aquesta edició, en endavant JGB. Sobre l'ambaixada de Dalmases, vide S. SANPERE y MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, Barcelona, 2001 [1905], pp. 62-69.

[1545] Ben sovint, Dalmases s'hi refereix en plural ("gasetes"), sense que podem precisar el nombre exacte de números (ordinaris i extraordinaris o suplements). Un exemple: "Por las gazetas abrás visto –escriu al marquès de Rialp– como Estanop [Stanhope] perdió la elección de parlamentario por las intrigas de este govierno, que es quanto se me ofreze por aora decirte (...)", AHCB, ms. B-95, ff. 118-119, Londres, 10-X-1713, JGB, p. 311. Dalmases va llegir els números ordinaris i els extraordinaris o els suplements.

[1546] Vide J. POPKIN, "Gazette de Leyde (1677-1811)", núm. 514, dins *Dictionnaire des journaux 1600-1789* (consultable a http://dictionnaire-journaux.gazettes18e.fr/journal/0173-bibliotheque-universelle-et-historique, darrera consulta 12-VIII-2012); I. H. VAN EEGHEN, *De Amsterdamse boekhandel (1680-1725)*, Amsterdam, 1960 i ss.; J. SGARD, "Gazette d'Amsterdam 2 (1688-1795?)", núm. 495, dins *Dictionnaire des journaux*… op. cit.; O. LANKHORST, "Newspapers in the Netherlands in the seventeenth century", dins B. Dooley i S. Baron (eds.), *The politics of information in Early Modern Europe*, Londres i Nova York, 2001, pp. 151-159.

"La plassa de Landau se rendí, quedant la guarnició prisionera de guerra lo dia 22 de agost y esta noticia certa y no la que refereix la gazeta de eixa ciutat de 30 de juliol". Carta als consellers de la Ciutat de Barcelona, Londres, 8-IX-1713 (JGB, p. 290)

"La gazeta flamenca de acá ha hecho un gran capítulo de las cosas y sucesos de Cataluña y Barcelona, pero como ordinariamente quien las escrive desea llenar el papel y no indagar la verdad de los sucesos que refiere, no se deve dar crédito a su contenido sin otra confirmación. Dize, entre otras notizias, que entraron en Barcelona 2 mil hombre de tropas regladas en dos regimientos mallorquines. No sé si pueden ser tantos. Tú lo conocerás mejor. Dudo sea fácil de lebantar 2 mil hombres en aquella ysla. Tanbién dize havían llegado de ella 500 artilleros. Eso es más fácil, pero tanbién dificulto el número. Añade la misma gazeta que el duque de Pópuli havia hecho pasar algunos regimientos a quarteles en Aragón, y en fin que los de Barcelona havían hecho algunas presas de consideración". Carta al comte de Çavellà, La Haia, 4-XII-1713 (JGB, p. 342)

Certament, les falses notícies, les deformacions o les inexactituds –intencionades o no–, i la "propaganda" bèl·lica podien restar valor a la lletra impresa dels instruments periòdics, com també a la premsa d'aparició irregular i a la comunicació manuscrita[1547]. Com es lamentava el mateix Dalmases el 20 de juliol de 1714, trobant-se sense cartes dels consellers, havia de recórrer a les notícies de les gasetes "casi sempre incertas" (JGB, p. 528); o, un mes més tard, en una missiva al marquès de Rubí, "(...) no puede ser maior la desgracia que deversse uno governar sólo por lo que allá, en las gacetas, dicen cartas de particulares y oye en las converssaciones públicas" (JGB, p. 549). Però no sempre era així:

"Yo no tinch carta del marquès de Rialp y a dir-te la veritat no crech púgan ser de molta importància ni sas cartas ni sas diligències en la ora present, y més quan he vistas gacetas que diuen que les tropas ymperials que éran a Cataluña ya se éran embarcadas per a Itàlia". Carta al comte Ferran, Londres, 15-IX-1713 (JGB, p. 295)

"En Barcelona están en comprehensión (según avisan) que el exército de el duque de Pópuli habrá de retirarse, pero las noticias de França que he visto de 22 de septiembre son muy contrarias, pues dicen que, haviéndole llegado al duque de Pópuli 54 cañones y 22 morteros, se disponía para atacar luego la plaza, ni puedo persuadirme que le obligue a retirarse la falta de víveres (...)". Carta al marquès de Rialp, Londres, 6-X-1713 (JGB, p. 304)

[1547] Dalmases coneixia bé els usos de la propaganda. El 1704, havia escrit una relació sobre la "fidel" actuació de la ciutat de Barcelona i de la terra a favor de Felip V i el virrei Velasco, quan una flota angloholandesa i uns 2600 homes comandats pel príncep Jordi de Hessen Darmstadt van intentar prendre la capital catalana. La relació manuscrita, ja llesta per a la impremta, és la següent: "Relacion breve de los sucedido en Barcelona desde el lunes 26 de mayo hasta primero de junio de 1704", BC, ms. 618, ff. 127v-132. Per a un lector d'aquest text seria incomprensible la repressió posterior endegada per Velasco o que, el 1705, Barcelona i el mateix Dalmases abracessin obertament la causa de l'arxiduc. Sobre aquest episodi, vide J. ALBAREDA, *Els catalans i Felip V. De la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Barcelona, 1993, pp. 133-140.

Ya aurà vist en las gacetas com los Martís, Moraguells y Granollés se n'éran passats. Yo añadesch don Pera Potau, cuñyat de ma germana, segons me escriu Jossa ab carta de 24 del passat". Carta al comte Ferran, Londres, 21-VIII-1714 (JGB, p. 545)

Dalmases, doncs, intentava tenir un coneixement acurat dels darrers successos. Però també havia de conèixer la versió oficial, catalana i austriacista, de la guerra per poder utilitzar-la en les negociacions o en els contactes diplomàtics. Una versió que li era transmesa gràcies a la correspondència manuscrita i a la tipografia: les cartes estampades –imperials i de la terra–, els manifestos o les proclamacions i, també, la premsa barcelonina impresa pels Figueró. Les autoritats catalanes li enviaven la gaseta de Barcelona (*Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona* des del 18 d'agost de 1713), tot i que en algunes ocasions li facilitaven els altres diplomàtics i alguns particulars (JGB, pp. 390-391). Així disposava de les noves de Catalunya segons la versió autoritzada, que també rebien el comte de Çavellà i el marquès de Rialp (JGB, pp. 376-377). Evidentment, la gaseta barcelonina podia ésser contrastada, com de fet ho era, amb les notícies que li comunicaven familiars i amics (per exemple, JGB, pp. 434-435).

Ben entès, per a Dalmases la informació tenia un doble recorregut, d'anada i de vinguda, ja que ell n'era receptor i emissor o transmissor al mateix temps: així, per exemple, va enviar els lliuraments de la *Gazette de Leyde* referents al Tractat de Rastatt als consellers i als comtes de Çavellà i Ferran (JGB, pp. 456-459). I, al seu torn, Ferran li feia arribar les notícies de la gaseta d'Amsterdam, com ara la suposada desfeta de les tropes borbòniques que assetjaven Barcelona i la captura del seu comandant, el duc de Pòpuli, durant la vigília del dia de sant Jordi del 1714 (JGB, pp. 493-494); "bien fácilmente se puede considerar –escrivia Dalmases sobre aquestes noves a Miquel Montserrat– lo que dessearé la confirmación de tal sucesso que si biene avissado por carta de los señores concelleres, colmará en mí enteramente el contento" (el nostre ambaixador desconfiava, amb encert, del periòdic dels Països Baixos).

Com hem vist, i per no allargar-ho més, la lletra impresa de les gasetes i de les cartes constituïren una part essencial de la difícil missió diplomàtica de Dalmases, angoixat pel destí de la seva pàtria i desenganyat del poc reconeixement que el seu esforç tenia entre les autoritats catalanes; de fet, aquestes recelaven d'ell i sospitaven d'un possible cas d'espionatge o de connivència amb el bàndol borbònic. Segurament li

interessava garantir la seguretat de la família, aleshores en territori ocupat pels filipistes, però és difícil que Dalmases fos un traïdor a la pàtria o a les institucions de la terra[1548]. Tot amb tot, mai no va poder justificar la seva actuació, que va acabar, *de facto*, amb la caiguda de Barcelona. La seva dissort personal s'uní a la col·lectiva, o sigui, a la fi de les llibertats catalanes i a la repressió dels vencedors. Malgrat tot, a través de la seva figura comprovem la recepció de la premsa estrangera, erudita i mundana, així com la divulgació internacional dels papers publicats a Catalunya: la gaseta de Barcelona era rebuda a Londres, a Amsterdam, a La Haia, en terres italianes i de l'imperi, etcètera. Dalmases, el lector crític, ens permet tancar una època que coincideix amb la fi de l'edició pròpia[1549], un llarg recorregut iniciat amb els primers consumidors d'avisos, cartes i relacions, i que es clou amb la consolidació definitiva de la periodicitat de la informació.

10.3. Altres lectors: un erudit botiguer de teles i un filòleg de l'Església

Aquí sols hem examinat menys d'una desena de lectors urbans de premsa de tota mena. N'hi podríem afegir molts d'altres, com ara Pere Serra i Postius o Antoni Bastero, dos contemporanis i bons amics de Dalmases. El primer fou un botiguer de teles i erudit barceloní (1671-1748) que va estudiar la història religiosa de Catalunya. Membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona des de 1729, és l'autor d'obres com *Prodigios y finezas de los santos ángeles hechos en el Principado de Cataluña* i *Lo Perquè de Barcelona*. També va cultivar la poesia. Va reunir una biblioteca notable i aplegà materials estampats i manuscrits molt heterogenis[1550], entre els quals s'hi inclou

[1548] El seu pare, Pau Dalmases, des de Mataró, sí que col·laborà amb les autoritats borbòniques: va lliurar la correspondència del fill, adreçada als consellers (30-X-1713), a Josep Josa i Agulló, el marit filipista de la filla de Pau Ignasi, que l'entregà al duc de Pòpuli. El mercader Pau Dalmases, indubtablement, volia assegurar la posició de la família. Salvador Sanpre i Miquel ho interpretà com una traïció paterna envers el fill, S. SANPERE y MIQUEL, *Fin*... op. cit., p. 267. En canvi, per a Amèlia Castan i Gemma García, "l'ambaixador a Anglaterra va poder tenir un interès especial a fer que les autoritats borbòniques tinguessin notícia del contingut de la missiva tramesa als Comuns. Així, d'una banda afavoria la seguretat de la seva família en camp borbònic, mitjançant una actitud col·laboracionista, i al mateix temps posava en coneixement dels assetjadors les preteses gestions del general Peterborough a favor de les reivindicacions catalanes a París. Una jugada a tres bandes pròpia del tarannà negociador de Pau Ignasi", A. CASTAN RANCH i G. GARCÍA FUERTES, "L'oscil·lant posicionament polític..." op. cit., p. 245. És un episodi complex: es tractà de la traïció del pare? D'un doble joc del fill per motius personals o familiars? O bé d'una maniobra diplomàtica? En qualsevol cas, llegint la correspondència dels manuscrits B-95 i B-96, la dedicació de Dalmases a favor de la causa catalana ens sembla incontestable.

[1549] Vide el capítol 8.

[1550] Va posseïr més de tres centenars d'exemplars impresos i manuscrits, vide J. M. MADURELL, "Pedro Serra Postius", *Analecta Sacra Tarraconensia*, XXIX (1956), pp. 366-370 i doc. V; id., "Más sobre Pedro Serra Postius", *Analecta Sacra Tarraconensia*, XLVI (1973), pp. 398-408; i P. VALSALOBRE, "Llocs,

la premsa: en el manuscrit 3612 de la Biblioteca de Catalunya, del qual en fou el compilador, hi inclogué un parell de gasetes barcelonines impreses i d'altres de manuscrites[1551]; en el manuscrit 3613, conservat a la mateixa institució, hi incorporà nombrosos documents de l'any 1702, com ara pasquins austriacistes i una "gaseta de n. 9" datada el 17 de gener[1552]; i en un altre volum miscel·lani, el manuscrit 3614, el mateix Serra i Postius, i altres mans, va copiar-hi nombroses relacions i notícies, com ara una relació, "traduida en catala", sobre un terratrèmol succeït en terres italianes i els miracles que l'acompanyaren el 2 de febrer del 1703[1553]. I, pel que fa a Bastero (1675-1737), un canonge i sagristà de la catedral gironina, a més d'estudiós de les llengües, va posseir cinc volums de "Relazioni diverse", impreses i manuscrites, que va aplegar durant la seva llarga etapa a Roma començada el 1710. Avui es conserven a la Biblioteca del Seminari Diocesà de Girona (ms. 139) i han estat descrites i analitzades per Pep Vila i per Francesc Feliu[1554]. Els papers d'estampa (relacions, oratoris, sonets) foren manufacturats als obradors romans i, entre les "relazioni" sobre l'actualitat, n'hi trobem de tipus funerari i commeoratiu (la mort de Climent XI), bèl·lic (els setges de Ceuta i de Corfú), relatives a miracles i a assassinats (un "orrendo e compassionevole caso occorso in Francia"), etcètera. Bastero també va llegir, entre d'altres documents afins, algunes relacions i cartes, en català i en castellà, sobre la Guerra de la Quàdruple Aliança (1718-1720), com ara una "Carta sobre las cosas de Europa, y en particular de Catalunya"[1555], i sobre la Guerra de Successió polonesa (1733-1738) en terres italianes, o sigui, "Differents relacions y papers impressos sobre la ultima guerra de Italia": una relació sobre la batalla de Bitonto (1734) i una altra "que se diò en las cercanias de la

formes i textos de la protohistòria literària catalana. Segles XV-XVII: del marquès de Santillana a Nicolás Antonio (1676)", *Estudi General*, 22 (2002), p. 318.

[1551] BC, ms. 3612, ff. 71-79 [pp. 361-389], *Gazeta venida a Barcelona por el correo de España viernes à 24 de deziembre de 1700* (Barcelona, Francisco Guasch, 1700) i *Gazeta venida a Barcelona por el correo de Francia viernes à 24 de deziembre de 1700* (Barcelona, Rafael Figuerò, 1700).

[1552] BC, ms. 3613, ff. [2-3].

[1553] BC, ms. 3614, ff. [1-2v]. Altres relacions i notícies: ff. [18-24], [71-72v] i [79r-v]. Certament, Serra i Postius s'interessava per l'actualitat, com també per la història, inclosa la recent, catalana i europea: cf. BC, ms. 501, f. 83 (fol. ms. moderna).

[1554] P. VILA, "Una col·lecció d'impresos italians entre els papers d'Antoni Bastero i Lledó", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 40 (1999), pp. 205-225; F. FELIU, *L'obra filològica d'Antoni de Bastero i Lledó. Edició de la «Història de la llengua catalana»*, tesi doctoral dirigida per J. M. Nadal, Girona, Universitat de Girona, 1996, pp. 223-233.

[1555] BSDG, ms. 140, núm. 19. Es tracta del següent imprès, que navega entre la publicística i la informació: *Carta, que un amich escriu a son corresponent, ab la qual lo desenganya de sas erradas ideas, sobre la situaciò actual de las cosas de Europa y en particular per lo que toca á Cathalunya*, Barcelona, Joseph Texidó [1719]. Sobre l'elaboració i la publicació d'aquest document, vide el capítol 8.

ciudad de Parma, entre los exercitos gallo-sardo, è imperial" (la batalla de San Pietro, també coneguda com la batalla de Parma o de la Crocetta)[1556].

Per descomptat, les compilacions i les lectures "periodístiques" d'ambdós personatges, el botiguer-erudit i l'eclesiàstic-filòleg, requeririen un estudi més pregon. Hem de deixar-ho per a més endavant: els consumidors de la ruralia catalana, molt més desconeguts que no pas els de les ciutats, reclamen la nostra atenció. No hem d'oblidar que la premsa, d'aparició irregular i la periòdica, no només es divulgava als espais urbans sinó que també arribava al camp: als llogarets i a les masies isolades. Així, per exemple, la *Continuacion del diario del sitio, y defensa de Barcelona* fou llegida a la mateixa plaça pels assetjats i, a l'estranger, per mercaders i pels ambaixadors austriacistes, però també fou consumida a la Catalunya rural, com ho proven alguns pagesos de la comarca de la Selva i alguns eclesiàstics de la Garrotxa. I el mateix succeeix amb les cartes i les relacions, com ara les publicades a Barcelona i a Sevilla sobre l'esmentat terratrèmol de l'any 1703, que assolà la província dell'Aquila. Ho veurem en el capítol següent.

[1556] BSDG, ms. 140, núm. 20. *Relacion de la batalla de Vitonto, y rendicion de Bari, en los dias 25 y 26 de mayo*, Barcelona, Joseph Texidò [1734] (informació emesa des de Nàpols, 3 de juny); *Distinta relacion de la obstinada, y sangrienta batalla, que el dia 29 de junio de 1734 se diò en las cercanias de la ciudad de Parma, entre los dos exercitos, gallo-sardo è imperial, con noticia de los oficiales generales, y de mayor distincion, muertos, y heridos de ambas partes. Traducida del idioma italiano en el español*, Barcelona, Joseph Texidò [1734].

11. «EN UN RACÓ DE MÓN»: RECEPCIÓ I CONSUM DE PREMSA A LA CATALUNYA RURAL

El primer de juny de 1631, Roch Soler, un pagès natural del llogaret de les Encies (Garrotxa), dictava les darreres voluntats al reverend Joan Antoni Moner al mas Salavedra de Sant Esteve de Llémena. "Detingut de malaltia corporal", va nomenar tres marmessors, disposà com desitjava que fossin celebrades les exèquies i va llegar 20 lliures barcelonines a la seva muller "faltant lo minyó". L'hereu era el seu fill Joan, menor d'edat. Per acabar d'assegurar el bon trànsit de la seva ànima, Roch Soler, a més de les misses de rigor, va oferir una caritat de pa cuit a la porta de l'església parroquial, així com quatre quarteres de blat[1557]. Comptat i debatut, res d'excepcional per a l'amo o l'administrador d'un o dos masos de la Catalunya Vella, amb un estatut econòmic relativament modest. Ara bé, per què ens interessa un desconegut habitant de la diòcesi de Girona?

Una quinzena d'anys abans, a l'estiu del 1616, aquest pagès s'assabentava de les notícies de Barcelona: entre altres, que el virrei Francisco Fernández de la Cueva, el duc d'Alburquerque, havia capturat els famosos bandolers Tallaferro i Trucafort. El primer no va arribar viu a la presó, mentre que el segon fou executat públicament: va ser penjat en una forca de la Ciutat Comtal[1558]. No eren sols notícies locals. Un decenni més tard, el 1627, aquest mateix pagès tenia notícia de distints successos internacionals com eren les hostilitats entre Viena i la Sublim Porta, el transcurs de la Guerra dels Trenta Anys en terres alemanyes, alguns moviments diplomàtics a Gènova i a París, enfrontaments marítims entre vaixells hispànics i holandesos, així com algunes intranscendents

[1557] ACN, caixa 1, Còpia del testament de Roch Soler (vide la transcripció d'aquest document a l'annex, 1).

[1558] F. LOPES, *Aqui se refereix llargament la molt grandiosa y memorable expulsio de lladres y bandoles feta per ordre del excelentissim senyor don Francisco Fernandez de la Cueva duc de Alburquerque lloctinent y capita general del Principat de Cathalunya y Co*[*m*]*ptats de Rossello y Cerdanya, ab presa de dos famosos caps de quadrilla nomenats Tallaferro y Trucafort, y de molts altres bandoles antichs y de fama sos companys, los quals avent molt temps que regnaven han preterit en molts breus dies. Y a la fi la molt rigurosa sentencia que se ha executada de vint y vuit de ells tots junts dissapte á divuyt del mes de juny del any 1616. Compostes ab rima de Jaume Roig per per Francesch Lopes de la vila de Mataro*, Barcelona, Esteve Liberos, venense en casa de Geronyma Bosca en la libreria, 1616.

escaramusses protagonitzades pels reis de Polònia i de Suècia, entre d'altres noves de la convulsa geografia europea[1559].

Certament, Roch Soler estava informat tant de les notícies de la terra com de l'"actualitat internacional". Però com era possible des de les remotes valls de Llémena i d'Hostoles? La resposta l'ofereix la premsa de l'època. El que convertia en especial aquest pagès era que consumia les noves impreses. El 20 de juliol de 1616 havia adquirit un fullet versificat sobre bandolerisme, mentre que el 1627 indubtablement féu el mateix amb una "relació tipus gaseta" sobre els successos ocorreguts a l'estranger durant l'any anterior. El plec de notícies més antic fou comprat a Barcelona, mentre que la procedència del segon és desconeguda: potser l'obtingué a la mateixa ciutat o, tal vegada, en algun lloc concorregut (una plaça, un mercat) o de mans d'algun venedor ambulant que recorria la diòcesi gironina. En qualsevol cas, els horitzons del seu món no s'acabaven a l'era del seu mas, als camps o al campanar parroquial sinó que, en certa manera, abraçaven la major part de l'Europa moderna i, marginalment, les Índies Occidentals, és a dir, que un pagès de la Garrotxa també tenia experiència de la diversitat. I tot això gràcies als papers públics estampats als tallers de Catalunya; uns fullets en català i en castellà, en vers i en prosa, que expandiren notablement la coneixença i, fins i tot, la percepció dels esdeveniments extralocals[1560].

Soler no era l'únic consumidor de premsa catalana de les valls d'Hostoles i de la Llémena. També ho era l'hereu del Fontanil, un altre pagès, també relativament benestant, coetani seu i que vivia al poble veí, Cogolls. Molt probablement, ambdós homes es coneixien. Potser fins i tot compartiren algunes lectures o intercanviaren opinions sobre les darreres notícies i rumors. Les seves famílies respectives, així com altres habitants de la zona, també devien tenir accés a les mateixes relacions, cartes, avisos i noves que consumiren aquests dos garrotxins, fos a través de la lectura o de l'oralitat. Si el camp, tal com hem examinat en el capítol novè, no era un "mar d'analfabetisme", tampoc no ho era de desinformació. La premsa, com molts d'altres gèneres impresos i manuscrits sobre l'actualitat, també arribava a la ruralia, fins i tot a

[1559] *Relacion de lo que ha sucedido en Alemaña, Ungria, Flandes, Italia, y otras partes, desde 20 del mes octubre, hasta 26 de noviembre deste presente año 1626 por avisos de Roma, & c.*, Barcelona, Sebastian y Jayme Mathevat, 1627.
[1560] Vide R. EXPOSITO, "«Successos d'Europa» a la Catalunya rural de l'època moderna", *Pedralbes*, I-28 (2008), pp. 611-622.

uns llogarets de muntanya força isolats com eren les Encies, Sant Esteve de Llémena i Cogolls. A les pàgines que segueixen, doncs, reconstruirem el consum cultural d'alguns d'aquests habitants de la Catalunya rural, un tema que no ha despertat gaire interès entre els historiadors, sobretot per a les èpoques prèvies a la Il·lustració, com tampoc la formació d'una primitiva esfera pública, al camp i, per descomptat, també a les ciutats catalanes (un tema que analitzarem en el darrer capítol, el dotzè).

11.1. Una pagesia al marge de la història?

Durant anys, una part de la historiografia havia caracteritzat la pagesia anterior a la industrialització, o a "l'era del capital" –com diria Eric J. Hobsbawm–, com un grup o un subjecte gairebé al marge de la història –o, si més no, de la Història amb majúscula–: els pagesos –s'ha afirmat– haurien viscut, generació rere generació, aliens a la "gran" política (convencional o "aristotèlica") i, paral·lelament o simultània, marcats pel localisme, fos de tipus econòmic (autarquia), religiós, de pensament, o d'altra mena. Per a autors com Oscar di Simplicio i altres, la pagesia de l'època moderna, com també els seus avantpassats, era un actor passiu o secundari en el teatre de la història (i de la política), immòbil, com si diguéssim, davant les transformacions que succeïen més enllà del llogaret o de la parròquia. Afortunadament, però, aquesta visió o interpretació ja no és sostinguda[1561]. Així, per exemple, el vincle entre els camperols i el mercat ja fa temps que ha estat ben reconegut, a Catalunya i a arreu d'Europa. Com ha assenyalat Ignasi Terradas, les masies del nostre país mai no han funcionat com a unitats completament autàrquiques[1562]. Els vincles amb l'exterior, doncs, eren habituals, i no només pel que fa a l'economia (la venda d'excedents agrícoles als mercats de les capitals de vegueria, la compra de gra i de bestiar, la contractació de mà d'obra, etc.) sinó també en relació als àmbits més diversos que afectaven la "casa", el patrimoni i la família: així ho ha mostrat Xavier Torres, per exemple a partir del cas de Joan Guàrdia, un pagès del Collsacabra del segle XVII. Guàrdia, un representant de la pagesia mitjana, practicava una agricultura comercial, es desplaçava fins a Barcelona quan calia, i es relacionava

[1561] Sobre aquesta historiografia (i sociologia), vide X. TORRES, "«Pagesos que han vist el mar...»: la pagesia i la política (o «control social i vida quotidiana») en la societat rural catalana de l'època moderna", dins C. Mir i E. Vicedo (eds.), *Control social i quotidianitat. Terceres jornades sobre Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, 2002, pp. 39-75; i, del mateix autor, *Els llibres de família de pagès (segles XVI-XVIII). Memòries de pagès, memòries de mas*, Girona, 2000, pp. 83-88.

[1562] I. TERRADAS, *El món històric de les masies. Conceptes generals i casos particulars*, Barcelona, 1984, pp. 316-318.

amb notaris i oficials civils i eclesiàstics. Aquest individu, per tant, "no era pas un pagès reclòs a la seva era o a la seva muntanya". També estava assabentat dels darrers successos d'Europa i de la "terra de Moraria", probablement mitjançant la premsa –tal com veurem–. I, si els seus horitzons geogràfics eren amplis, també ho eren els polítics: (re)coneixia el llenguatge juridicopolític de l'època ("privilegis", "pactes") i, durant el conflicte dels Segadors, el pagès osonenc va demostrar un ferm patriotisme a favor de Catalunya, malgrat que acabés cansat dels desastres de la guerra i de les exaccions –o, més aviat, extorsions– d'un i altre bàndol sobre la ruralia[1563].

Els pagesos catalans, o si més no alguns pagesos, podien concebre uns horitzons politicogeogràfics que anaven molt més enllà de les seves contrades natals. A la resta d'Europa la situació no era gaire diferent: tal com han posat de manifest estudiosos com Yves-Marie Bercé i Lucia Carle, la població del camp, francesa i italiana, no podia ignorar l'existència d'un rei i de la seva Cort, per distants que fossin, ni tampoc els esdeveniments polítics i militars coetanis[1564]. Sens dubte la impremta hi tingué molt a veure: els papers de jornada portadors d'informació (avisos, relacions, gasetes, pronòstics, edictes, etc.) i la publicística també arribaven al camp. El citat Roch Soler i l'hereu Fontanil, dos pagesos garrotxins, eren lectors de la premsa barcelonina: es tractava d'unes persones més o menys benestants, això és, amb la fortuna necessària per adquirir els fullets volanders, malgrat que la precarietat sempre amenaçava la vida al camp (una guerra o un seguit de males anyades podien ensorrar o comprometre la supervivència del mas o de la "casa" durant generacions)[1565]. Però, tal com constatarem, altres individus amb menys recursos també van poder accedir al consum de la premsa. A continuació veurem les fonts amb les quals comptem per aproximar-nos a tots aquests consumidors.

[1563] X. TORRES, "«Pagesos que han vist el mar...»..." op. cit.; id., *Els llibres de família*... op. cit. pp. 83-86 i 88-92; i id., *Naciones sin nacionalismo. Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València, 2008, pp. 299-326.

[1564] Y. M. BERCÉ, "Les origines d'une politique paysanne, XVIe-XIXe s.", dins *Le paysan. Actes du 2e Colloque d'Aurillac, 2-3-4 juin 1988*, París, 1989, pp. 253-267; L. CARLE, *L'identité cachée. Paysans propriétaires dans l'Alta Langa aux XVIIe-XIXe siècles*, prefaci de M. Aymard, París, 1989, p. 183.

[1565] Sobre aquest aspecte, la precarietat a pagès, vide X. TORRES, *Els llibres de família*... op. cit., pp. 50-56; i A. POITRINEAU, "Le paysan et l'adversité. Des calamités, des mentalités, des comportements", dins *Le paysan*... op. cit., pp. 109-134. Sobre la pagesia benestant vide, a més de les obres citades de Xavier Torres, C. SANTMARTÍ, *La pagesia benestant al Bages. El mas Santmartí*, Manresa, 1991.

11.2. Memòries de mas

Com hem comentat en el capítol sobre els nivells d'alfabetització, a la Catalunya Vella, a la Catalunya dels masos[1566], moltes famílies de la pagesia mitjana o relativament benestant comptaven amb almenys un membre, eclesiàstic o no, que sabia llegir, escriure[1567] i comptar per menar l'economia domèstica i, en alguns ocasions, fins i tot per "donar memòria" dels principals esdeveniments locals i extralocals que podien interessar o guiar els successors. Altres individus que vivien al camp, i que habitualment es relacionaven amb aquestes famílies, també en sabien, de lletres i de números: alguns masovers, moliners, paraires, sabaters, etc. Però mentre que d'aquests darrers, en general, solament en trobem algunes notícies més aviat esparses en els arxius de protocols, de les famílies dels masos en posseïm un volum de documentació molt més notable: amb el transcurs del temps, aquestes famílies van formar els seus propis arxius patrimonials. Alguns d'aquests arxius són molt rics, d'altres en canvi són més humils o fragmentaris (fruit de l'atzar de la conservació o de l'herència recent, o per decisió d'hereus poc curosos)[1568], però en qualsevol cas, generació rere generació, pergamí sobre pergamí, àpoca rere àpoca, aquests fons documentals, de no sempre fàcil accés o consulta, permeten reconstruir la circulació i l'ús de la informació pública i privada al camp català. No tots, és clar, contenen premsa, ni probablement la majoria, però alguns d'aquests arxius sí que custodien relacions, gasetes i altres gèneres afins –recordem-ho: papers de difícil conservació– o algunes proves del seu consum o possessió, des de simples notes que en fan referència fins als "llibres de família" que se'n nodriren. Així doncs, en aquestes pàgines, examinarem el consum dels papers informatius per part dels pagesos i altres habitants dels masos gràcies als arxius patrimonials i als llibres de família de pagès. Abans, però, cal que expliquem, molt breument, en què consisteixen aquests llibres o memòries.

[1566] El mas era la unitat constituïda per una masia o edifici principal, amb diverses dependències, i les seves terres (camps, horts, boscos, pastures).
[1567] Cf. G. LEVI, *La herencia inmaterial. La historia de un exorcista piamontés del siglo XVII*, traducció de J. Gómez Rea, Madrid, 1990, p. 203, n. 26.
[1568] Vide P. GIFRE, J. MATAS i S. SOLER, *Els arxius patrimonials*, Girona, 2002.

Xavier Torres ha analitzat aquesta font, els llibres de família de pagès, i seguirem les seves explicacions[1569]. D'entrada, es tracta d'una font rara i de difícil classificació. En aquests "llibres" ("llibretes", "quaderns" o "llibres de notes i curiositats", com també se'ls coneixia), els autors, generalment pagesos grassos o hisendats però també algun masover[1570], hi registraven totes aquelles informacions que afectaven la "casa": les efemèrides i vicissituds familiars (naixements, defuncions, etc.) i les dades del patrimoni (censos i censals, vendes de terres, etc.), així com altres informacions "addicionals". Dins d'aquesta darrera categoria hi trobem des de llistes dels preus del blat o les despeses dels arranjaments de la masia –la xifra sempre fou essencial a pagès– fins a narracions, més o menys extenses i detallades, de les "coses que an succehit á Catalunya dignes de eser notades y en altres pars del mon" –com escrivia l'hisendat Joan Fàbrega de Cererols– i, també, de tots aquells esdeveniments tinguts per extraordinaris, com podia ser l'aparició d'un cometa, un eclipsi solar, entre d'altres fenòmens que feien que la pagesia s'encomanés a la providència. "«Llibres de família», doncs, però també –i sovint sense distinció o solució de continuïtat– llibres de memòries i llibres de comptes; o fins i tot, «llibres de notes i curiositats», tal com els intitulaven, i els coneixien, alguns autors coetanis"[1571].

Tota aquesta acumulació de dades, prou heterogènies, perseguia un mateix objectiu: el manteniment i la reproducció de la "casa"; d'aquí que es tracti d'"una mena d'escrits que es fan en família i per a la família": d'una banda, per alliçonar els descendents amb consells pràctics –i, sovint, tòpics, del tipus feinejar i no mandrejar, no estirar més els peus que la flassada, no pledejar inútilment, etc.–, sense oblidar les advertències morals i cristianes, i, fins i tot, alguns consells "polítics" (com actuar

[1569] X. TORRES, *Els llibres de família*... op. cit.; id., "Memòries de pagès, memòries de mas", dins E. Giralt (dir.) i J. M. Salrach (coord.), *Història agrària dels Països Catalans*, Barcelona, 2008, vol. III: "edat moderna", pp. 615-630.

[1570] Els pagesos memorialistes de Catalunya "corresponen, en general, al tipus de *labrador*, *laboureur* o *yeoman* d'altres latituds (que també escriuen, encara que força menys, pel que sembla): una mena de pagesos o d'emfiteutes benestants, que gaudien d'un patrimoni o almenys d'un cert peculi (...) La diversitat, tanmateix, era la norma", X. TORRES, *Els llibres de família*... op. cit. p. 50. En efecte, Joan Guàrdia era el senyor útil de tres masos i explotava diverses parcel·les i artigues mitjançant contractes de parceria i el treball d'altres camperols, mentre que la família Fina de Palafrugell o els Anglada de Fonteta (la Bisbal d'Empordà) gaudien d'una posició igual o superior a la dels Guàrdia. Les excepcions –i relatives, com precisa l'autor– serien Joan Llandrich de Santa Coloma de Farners, un pagès mitjà, o Pau Porcet, un masover de Sant Boi de Llobregat. Però deixant de banda aquests dos darrers casos, i encara algun altre, "força pagesos memorialistes es presenten o s'autocol·loquen, prou espontàniament, en una posició social intermèdia o equidistant tant dels «de dalt» (...) com de la massa de jornalers o pagesos pobres" (p. 55).

[1571] X. TORRES, *Els llibres de família*... op. cit. p. 9.

respecte al món exterior); i, de l'altra banda, aquests textos també pretenien contribuir a la millora, a més de la coneixença, de la gestió patrimonial (què plantar, quan esporgar, etc.), o justificar-ne la disminució per culpa d'una o altra guerra o revolta, unes males collites, un plet... Són textos, en general, fruit de la prosperitat, que no solia ser duradora a pagès.

Aquest gènere és propi de la Catalunya Vella o dels masos, o sigui, d'allí on predominava una tríade integrada per la masia, l'emfiteusi i la figura de l'hereu; i, on a més, existia la idea o la noció següent: mentre que les persones o les generacions eren transitòries, la "casa" (l'edifici, les terres, el patrimoni i, fins i tot, l'honor o la reputació) havia de romandre i perpetuar-se. La casa, i no pas l'individu, és l'autèntic protagonista d'aquesta mena de documents, val a dir que de gran longevitat: si bé van aparèixer prou tardanament, en el segle XVI, alguns exponents arriben fins al XX, concentrant-se, però, la majoria de llibres i de memòries en la segona meitat del Sis-cents i la del Set-cents. A hores d'ara se'n coneixen una trentena de testimonis de l'edat moderna (o, segons els criteris emprats, una quarantena) que han fet possible estudiar, tot i la subjectivitat intrínseca de la memorialística, aspectes com ara els horitzons polítics dels seus redactors –que no se sentien aliens a la política extralocal o general, ans al contrari–, la religiositat, el feudalisme a pagès, etcètera. També permeten explorar, almenys en alguns casos, la difusió i el consum de la informació i de la premsa a la Catalunya rural. És el que ens proposem fer a continuació, utilitzant, també, les dades dels arxius d'alguns pagesos (i dels seus parents) "sense memòries" o sense llibres de família.

11.3. Els consumidors de premsa al camp

"Les nouvelles –escriu Bercé– s'apprenaient dans les cabarets proches des champs de foire, à la porte de la ville, sur le parvis de l'église ou sur un poteau de la halle. On y apprend que la guerre a repris avec l'Espagne ou que la paix est revenue, que le roi est mort, qu'un dauphin est né, que la peste menace ou qu'un nouvel évêque arrive dans le diocèse. Il n'y a pas de village, si reculé dans les montagnes, qui n'entende parler de roi qui vit à Paris dans son Louvre. Il n'y a pas de canton où l'on ne s'émeuve de la gloire ou des malheurs du roi, qui sont ceux du royaume". Per tant, "Les courants

d'information officielle allaient de la capitale jusqu'aux églises de campagne"[1572]. Efectivament, i com hem examinat en el capítol tercer, els gèneres informatius oficials arribaven a la ruralia. Al camp català s'hi distribuïen els edictes i les proclamacions reials i de la terra, així com les crides dels virreis, entre d'altres disposicions oficials, convenientment impreses i pregonades. També s'hi celebraven "cerimònies de la informació", com el *Te Deum*, i, des de la trona, es predicaven sermons que podien tractar –i incidir– sobre l'actualitat del moment. La cultura oral, oficial (crides, prèdiques) i privada (rumors, converses), es combinava amb els papers d'estampa i manuscrits, tant els emesos per decisió de les autoritats, la publicística inclosa, com els que apareixien per al bon negoci de llibreters i d'impressors: pronòstics, cobles, romanços, gravats, etcètera. I, com a la ciutat, la premsa se situava al capdavant dels gèneres impresos, essent un dels principals productes que alimentava els horitzons informatius de la pagesia i dels altres habitants del camp català. Vegem quins testimonis, i quins usos de la informació, ens han llegat els memorialistes i els arxius patrimonials de pagès.

Per al Cinc-cents català, les evidències que han sobreviscut sobre el consum de la premsa al camp són escasses. No ens hauria d'estranyar. La producció supervivent (avisos, cartes, relacions i noves) de les estampes autòctones és minsa, com també el nombre de memorialistes rurals que van escriure durant aquella centúria: ara com ara solament coneixem una mitja desena de llibres de família[1573]. I els inventaris *post mortem* dels pagesos i de les pageses de la vegueria de Barcelona, a més de poc nombrosos[1574], són un tipus de font que no acostuma a recollir la possessió dels papers menors com la premsa. Amb tot, és cert que alguns camperols tenien contacte amb els materials d'impremta més humils: en les notes de la família Fina de Palafrugell (Baix Empordà), de les acaballes del segle XVI, hi trobem la còpia manuscrita d'una cobla pietosa que, possiblement, circulà en lletra de motlle[1575]. A l'arxiu patrimonial de la família Regàs de Santa Maria de Lliors (Arbúcies, la Selva) es conserven *Los quinze misteris de nostra senyora del Roser en copla a la tonada de la guilindo*, que foren

[1572] Y. M. BERCÉ, "Les origines..." op. cit., p. 254.
[1573] X. TORRES, *Els llibres de família*... op. cit., p. 109.
[1574] M. PEÑA, *Cataluña en el Renacimiento. Libros y lenguas (Barcelona, 1473-1600)*, Lleida, 1996, pp. 136, 141-142.
[1575] *Notes i dietaris de la família Fina (1561-1878)*, estudi, edició i notes a cura d'Enric Prat i Pep Vila, Palafrugell, 1998, p. 26. La cobla s'inicia així: "Cristians, qui·s vol salvar/ deu saber la ley davina". Aquesta composició apareix impresa en les traduccions catalanes de la *Doctrina cristiana a manera de dialogo entre lo mestre y lo deixeble* del jesuïta Diego de Ledesma (1520-1575).

estampats el 1592 "en la molt noble y leal ciutat de Barcelona, en casa de Sebastia de Cormellas"[1576]. Però i aquells papers sobre l'actualitat? Entre la documentació cinccentista de la família Soler de les Encies, que més avall ja analitzarem amb més profunditat, hi havia almenys un parell de còpies impreses o manuscrites sobre els "sucessos de Fransa" de l'any 1591, això és, sobre les guerres de religió: "Varis sucessos q[ue] tenen la Liga Catholica, y lo duch de Parma à Paris" i una "Carta del duch de Guisa"[1577]. Aquestes informacions podien haver estat extretes i traduïdes de la *Tercera parte de la historia pontifical y catolica* de Luis de Bavia (edicions de 1608 i 1609, Madrid i Barcelona), però és molt més probable que es tractessin de dos exemplars, avui perduts o desapareguts, de la premsa manufacturada als obradors de la Ciutat Comtal.

Per als segles XVII i XVIII, en canvi, les evidències de la recepció i del consum efectiu de la premsa, tant la d'aparició conjuntural com la periòdica, són molt més abundants. Ho comprovarem a través d'una selecció cronològica de diversos lectors i de dinasties de consumidors. La majoria d'individus són pagesos grassos, tot i que l'heterogeneïtat és la norma en aquesta categoria: dins d'una situació benestant, existia una considerable distància –econòmica, social– entre un Joan Guàrdia, senyor útil de tres masos del Collsacabra, i els Regàs, uns rics "pagesos" hisendats que, a més de posseir els títols de ciutadans honrats de Girona i de Barcelona, administraven un patrimoni agrícola i forestal entre el Montseny i les Guilleries que havien anat engrandint d'ençà del segle XIII. Però aquests individus –dinasties de lectors, en alguns casos– no eren els únics habitants del camp que accedien als continguts de la premsa. Entre els consumidors (i consumidores) també hi trobem eclesiàstics, alguns masovers i moliners, als quals podríem afegir altres membres de la família dels pagesos emfiteutes i els treballadors de la casa (mossos, pastors, etc.) que, probablement, devien llegir o escoltar llegir les darreres noves impreses que havien arribat a la masia.

[1576] AMRL, impresos, segle XVI (class. prov.). Agraïm a Pau Vila i Regàs la referència.
[1577] ACN, nota solta, papers s. XVI (class. prov.) i *Inventario* (llista mecanografiada, doc. incomplet o mutilat, c. 1939?). Ambdós títols no figuren, que sapiguem, en els fons de cap biblioteca o arxiu de Catalunya, ni en els repertoris habituals.

Els Soler de les Encies

Els Soler, o Solergastó, era una família de pagesos que trobem documentada a la parròquia de Nostra Senyora de les Encies (Garrotxa) des de l'inici del segle XIV: el 3 de les nones de juny del 1314, el cavaller Guillem de Colltort i la seva muller van fer l'establiment d'una peça de terra que afrontava a sol ixent amb l'honor d'en Soler[1578]. És molt probable, però, que ja fes dècades que la família habités en el petit lloc de les "Ansises", al mas Soler, una casa que també era coneguda amb el nom de Soler Gastó[1579]. Aquest mas, que es troba força allunyat de l'església i del petit nucli d'edificis del seu voltant[1580], era la peça essencial del patrimoni, material i immaterial, dels Soler. I ho fou durant segles. Les possessions podien augmentar o disminuir, però el mas principal havia de romandre: es podien comprar, vendre, revendre o intercanviar vessanes de boscos i de terres (el 1365 Berenguer Soler va comprar una terra anomenada les Pedreres), establir masovers al Soler davall[1581] i, fins i tot, comprar una altra casa (el 1401, Antoni Solergastó va adquirir "tot lo mas Aulina" per sis florins d'or d'Aragó)[1582], però el mas Soler no sols havia de ser transmès als hereus sinó que també havia d'ésser-ho, de llegat, sota les millors condicions possibles (d'aquí que en algun testament de l'edat moderna s'hi establissin clàusules contra un endeutament excessiu, que hagués pogut ofegar la "casa")[1583].

Alguns administradors i algunes èpoques foren millors, d'altres pitjors –molt pitjors, com ara les conjuntures bèl·liques o quan les disputes econòmiques arribaven a la Reial Audiència–, però en qualsevol cas la família Soler de les Encies va saber conservar el mas i el patrimoni, la "casa", en suma. Això els va permetre gaudir d'un

[1578] ACN, *Llibre de comptes i notes dels Solergastó de les Encies* [títol modern], f. 16. Hem de tornar a agrair vivament als actuals curadors de l'arxiu –i descendents d'aquells pagesos–, la Carme Sala i en Lluís Crespo, totes les facilitats i la llibertat que ens han ofert per consultar el fons patrimonial. Vide algunes imatges de la casa a l'annex.

[1579] Aquest nom, com el de la família, apareix en la documentació junt ("Solergastó") i separat ("Soler Gastó").

[1580] Aquesta parròquia és esmentada per primera vegada el 1155. El poblament era –i és– de tipus dispers, amb un nombre d'habitants que sempre ha estat modest: d'acord amb el fogatge de c. 1380, les set parròquies de la vall d'Hostoles, que pertanyien al terme del castell homònim, aplegaven 118 focs; i segons el fogatjament de l'any 1553 a Santa Maria de les Encies hi havia 17 focs.

[1581] La primera referència històrica sobre el Soler davall o Soler ses Valls data del 1401, J. CAMPISTOL et alii, *Les Planes d'Hostoles. Mapa, imatges i apunts històrics*, [Girona], 1988, p. 8.

[1582] ACN, *Llibre de comptes i notes dels Solergastó de les Encies*, f. 16r-v.

[1583] Ara bé, l'endeutament era gairebé "un tret estructural de les economies del mas; els masos s'endeutaven quan necessitaven diner en numerari i això passava força sovint", R. CONGOST, Ll. FERRER i P. GIFRE, "Els masos a l'època moderna. Continuïtats i canvis", dins R. Congost et alii (eds.), *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions, poder*, Girona, 2003, p. 77.

estatus prou bo, el d'una pagesia benestant més aviat modesta, ni massa rics, ni massa pobres. Ni a dalt ni a baix, vaja. Així, per exemple, sabem que el 1618 Joan Soler Gastó tenia el domini útil del mas Soler, al qual s'hi associaven diverses terres, horts i quintans pròxims. Joan reconeixia el domini directe del mas a don Lluís Descatllar, senyor de Colltort[1584], com també tenia "pro vobis quodda[m] boschu[m] vocatu[m] *lo Teulons*, et nunc vocatur *les Moleras* (...) d'unes trenta vessanes "terrae paru[m]"; una feixa anomenada les Aulines; i un camp de cultiu conegut com a Campginyós, que havia estat intercanviat amb el mas Fàbrega i que contenia "seminaturae duarum quarteriaru[m] tritici paru[m] plus vel minus"[1585]. Sis dècades més tard, el 1676, Joan Arbosset i Soler, pagès de les Encies i usufructuari del mas, juntament amb la seva muller, Anna Maria Solergastó, la propietària del mas Soler i de les terres (l'hereva universal de Miquel Solergastó), reconeixien als senyors de Colltort el domini directe del Soler, el bosc de les Moleres, la feixa de terra de les Aulines i el camp de Campginyós[1586]. Res no havia canviat, si més no sobre el paper. En realitat, però, el mas havia experimentat diverses transformacions, algunes de les quals foren prou importants: els efectes de la Guerra dels Segadors, amb l'allotjament de tropes d'un i altre bàndol; la creació i la lluïció de censals; els naixements, els matrimonis i les defuncions dels seus habitants; canvis arquitectònics; bones i males collites; etcètera. Amb tot, no eren sinó episodis o circumstàncies contingents: al cap i a la fi, la casa es mantenia.

No tot eren béns materials: la casa també comprenia la reputació, l'honor familiar[1587]. I els Soler en tenien, de bon nom. Un cert prestigi i l'arrelament secular a la parròquia els van permetre l'exercici de càrrecs locals, com foren el d'obrer de l'església de Santa Maria, el de clavari de les Encies, el de cònsol de la vall d'Hostoles i

[1584] Sobre els Descatllar i l'antic castell de Colltort, vide ACA, Diversos, Patrimonials, Queralt, vol. 2 [mitjan s. XVI]; i, sobretot, ACA, Reial Patrimoni, BGC, Processos, 1618, 2, O [actuacions del fiscal contra don Lluís Descatllar sobre el reconeixement del feu del castell de Colltort].

[1585] ACN, caixa 2, *Die XIX aprilis MDCXVIII. Cabrevacio del mas Solergastó, y las terras de la par*[*ròqui*]*a de las Ensias del bisbat de Gerona feta, y firmada per Joan Soler Gasto pages s*[*enyo*]*r util de dit mas a fabor de d*[*o*]*n Lluys Descallar s*[*enyo*]*r de Colltort* (...) Penes D. Joanne[m] Ombert not[arium] publi[cum] villae S[anc]ti Felicis de Payarols.

[1586] ACN, caixa 2, *Die VII octobris MDCLXXVI. Capbreu del mas Solergasto de la par*[*ròqui*]*a de las Ensias bisbat de Gerona firmat per Rafel Arboset y Soler pages de dita par*[*ròqui*]*a com á usufructuari de dit mas y per Anna Maria Solergasto muller sua com á propietaria del mateix mas y terras. A favor del nobles s*[*enyo*]*rs de Colltort don Pedro de Planella y de Cruïlles y d*[*o*]*ña Maria Planella y de Ombert conjuges en B*[*arcelo*]*na y S*[*an*]*t Feliu de Payarols resp*[*ectiv*]*e domiciliats*. Penes Josephu[m] Coromines not[arium] publi[cum] villae S[anc]ti Felicis de Payarols.

[1587] X. TORRES, *Els llibres de família*... op. cit., p. 54.

el de regidor de l'ajuntament de la mateixa vall[1588]. És significatiu que els difunts d'aquesta família fossin enterrats en el vas propi que tenien a Santa Maria[1589]. La reputació de la família també era un factor prou rellevant en el moment de casar l'hereu o la pubilla, com també els fadristerns. Els Soler, com no podia ésser de cap altra manera, concertaren els matrimonis dels fills grans, els successors en el govern del mas, amb altres famílies de pagesos grassos: el 1697, en els capítols matrimonials entre Joan Solergastó i Maria Bach, la germana de l'hereu del mas Bach de Sant Esteve Çalull (vescomtat de Bas), s'acordà un dot de 400 lliures barcelonines i "dos caxas ab joyas vestits nuptials y manto de estam"[1590]. I si la selecció del marit o de la muller era important, també ho era la de les persones que presentarien els infants a les fonts baptismals de Santa Maria de les Encies: els padrins. Aquesta figura, la del padrí, servia per crear o consolidar aliances[1591]. Els padrins dels plançons dels Soler foren elegits majoritàriament dins la mateixa família –almenys els que hem pogut identificar fins ara–, però també hi trobem algun pagès i algun domer de les parròquies veïnes.

Recapitulant, els Soler de les Encies gaudien d'un cert prestigi local i d'una posició econòmica benestant, tot i que relativament modesta o canviant (no sempre podien rebre o oferir 400 lliures dotals). I gràcies a la combinació d'aquests dos elements, els recursos pecuniaris i la posició social, aquesta família va poder educar els descendents, tant per poder administrar el patrimoni com per seguir una carrera eclesiàstica (les primeres lletres i els comptes els aprenien a la llar, a l'Estudi de les Encies o amb el rector de Sant Cristòfol de les Planes). Així, disposant de diners i de la cultura necessària, no sorprèn que fossin compradors de premsa. El que sorprèn, si de cas, és que es convertissin en una vertadera dinastia de lectors dels productes de jornada, impresos i manuscrits, des de les acaballes del segle XVI ençà.

[1588] Al final del segle XVII, Rafel Soler fou clavari de les Encies i cònsol terç de la vall d'Hostoles, ACN, caixa 1, segles XVII i XVIII (1). Gairebé cent anys més tard, Miquel Soler era regidor de les Encies, dins l'ajuntament de la vall, ACN, caixa 2, 1788.

[1589] Encara avui dia es pot veure la sepultura dins del porxo (datat al gener de 1680), amb una làpida col·locada per Miquel Soler a la segona meitat del segle XVIII. Sobre aquesta mena de "signes socials de representació", vide J. M. PUIGVERT, "Les obreries parroquials i la pagesia benestant. La diòcesi de Girona, segles XVII-XIX", dins *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*, a cura de R. Congost i Ll. To, Barcelona, 1999, pp. 341-344.

[1590] ACN, *Plech sete des del nº 41 fins al nº75. En aquest plech son tots los actes que son ab paper*, núm. 50, *Capitols matrimonials fets y firmats per y entre Joan Solergasto jove pages de la par*[*ròqui*]*a de las Encias de una y Maria Bach donsella de la par*[*ròqui*]*a de S*[*an*]*t Esteva Çalull de part altre*, Joan Bosch, 22-VIII-1697.

[1591] X. TORRES, *Els llibres de família*... op. cit., pp. 73-74. Cf. J. S. AMELANG, *The flight of Icarus. Artisan autobiography in early modern Europe*, Standford, 1998, p. 93.

Més amunt ja hem comentat que els Soler cinccentistes van posseir com a mínim una relació i una carta, impreses o manuscrites, sobre les guerres de religió a França (1591). Ambdós exemplars formaven part dels papers d'Antich Soler. Antich († 1599)[1592] era l'hereu del mas, el fill legítim de Garau Oliveras i de Miquela, la seva muller i anterior hereva propietària del Soler. No sabem gran cosa d'Antich exceptuant algunes dades sobre la gestió de les seves terres, que feia una vintena d'anys que explotava, o que a l'abril del 1588 féu un testament en poder del rector d'Amer. Però si fou ell, com creiem, qui va adquirir aquelles dues còpies podem afegir una altra nota a la seva biografia: Antich Soler tenia interès o curiositat pel que succeïa fora de la seva parròquia, ni que fos a la darreria dels seus dies terrenals. Segurament devia ésser un home de profunda fe catòlica i les notícies sobre les lluites religioses al regne veí devien atreure la seva atenció. Tanmateix, no sabem ni com ni on foren obtinguts els exemplars, que s'incorporaren a la documentació familiar entre 1591 i 1599. El que sí sabem és que Antich no solament va llegar aquests papers als seus successors, sinó que també els va transmetre la curiositat per conèixer les noves de l'exterior. Ho (de)mostrarem tot seguit.

Recordem que Roch Soler, el pagès que hem esmentat al principi d'aquest capítol, va llegir tres fullets manufacturats a Barcelona. Roch era el germà o el fill d'Antich –encara no ho hem pogut esbrinar– i durant un temps indeterminat fou l'administrador del Soler de les Encies, tot i que va morir en el mas Salavedra de Sant Esteve de Llémena (1631). Potser per una incapacitat transitòria de l'hereu del Soler, o per la seva absència temporal, Roch va haver de fer-se càrrec de la casa paterna. Fos com fos, aquest pagès natural de les Encies va comprar, i llegir, tres títols de la premsa del moment: una relació en vers sobre la captura de Tallaferro i Trucafort per part del duc d'Alburquerque (1616)[1593], una altra sobre una inundació a Andalusia[1594], i una relació

[1592] Coneixem la data de la mort (29-IX-1599) d'aquest pagès, i d'altres individus de la casa, gràcies a la documentació de l'ACN i als protocols notarials d'Amer i de la notaria de Sant Feliu de Pallerols. Lamentablement, no podem contrastar aquesta ni altres dades (la defunció, però també el naixement i el matrimoni) amb l'arxiu parroquial de les Encies, ja que la documentació que custodiava fou destruïda durant la Guerra Civil, el 27 de juliol del 1936, AHN, Fiscalía del Tribunal Supremo, *Causa general*, Ayuntamiento de Las Planas (partido judicial de Olot), estado número 3, 14 (8940209).

[1593] *Aqui se refereix llargament la molt grandiosa*... op. cit. (l'exemplar fou posteriorment aprofitat per relligar àpoques i censals). Se'n pot consultar una reproducció d'un exemplar custodiat a la Biblioteca Nacional de Portugal (Lisboa) a *Notícies del segle XVII. La premsa a Barcelona entre 1612 i 1628*, a cura de H. Ettinghausen, Barcelona, 2000, núm. 26, pp. 143-146.

tipus gaseta (una forma embrionària del gènere periòdic) de l'any 1627[1595]. El primer imprès fou "Comprat vuy a 20 de juliol 1616 en Bar[celo]na Roch Soler de las Entias" i el segon "A 7 de fevrer se·s comprada la p[rese]nt relaçio en Bar[celo]na". La lletra manuscrita era del mateix Roch (el seu traç, el d'un home que manejava més l'aixada que no pas la ploma, és inconfusible: no lligava totes les lletres ni mantenia la proporció entre les paraules)[1596]. La visita a la capital catalana devia ésser excepcional i, sens dubte, va aprofitar l'avinentesa per adquirir les darreres noves. Ara bé, no havia pas de desplaçar-se a la Ciutat Comtal, ni tan sols fins a Girona, per aconseguir els darrers plecs eixits de les estampes: sabem que al poble veí de les Encies, Sant Cristòfol de Cogolls, hi acudia un venedor ambulant que, a més de bagatel·les, oferia fullets impresos: goigs, "bassarolas"[1597], relacions, "stampas", etc. Com a bon "colporteur" fins i tot els recitava o els llegia en veu alta[1598]. No és gaire aventurat suposar que fou aquest mateix passavolant, anomenat Jerònim Plana, qui li va vendre la relació tipus gaseta de l'any 1627. Gràcies a aquest document, manufacturat a l'estampa de Sebastià i Jaume Matevat, el nostre pagès va conèixer –si va llegir-lo o escoltar-lo llegir– les notícies europees (la Guerra dels Trenta Anys, la lluita contra el Turc, la diplomàcia a França i a Itàlia, etcètera) i, en part, també s'assabentà del que succeïa a les Índies Occidentals: segons la relació barcelonina, en un dia d'hivern a la Brussel·les del 1626 havia tingut lloc un intercanvi de presoners, una vintena dels quals eren mariners portuguesos "que de la Vahia truxeron pressos los Olandeses a Olanda". O sigui, a les valls d'Hostoles i de Llémena també es tingué constància d'una ciutat anomenada "Vahia" que no era altra que la capital del Brasil colonial: São Salvador da Bahia de Todos os Santos. Definitivament, doncs, els horitzons geogràfics i informatius de Roch Soler, i dels seus, foren realment amplis.

[1594] *Relacion cierta y verdadera de la lastimosa inundacion que a hecho el rio Guadalquivir en esta ciudad de Sevilla, y en otros lugares de la comarca, y sus perdidas. Sucedida este mes de enero deste presente año 1626. Sacada de una relacion hecha en Sevilla, y embiada a una persona principal de esta ciudad de Bacelona*, Barcelona, Sebastia[n] y Jayme Matevad, 1626.

[1595] *Relacion de lo que ha sucedido en Alemaña, Ungria, Flandes, Italia, y otras partes, desde 20 del mes octubre, hasta 26 de noviembre deste presente año 1626 por avisos de Roma, & c.*, Barcelona, Sebastian y Jayme Mathevat, 1627 (ACN, en mal estat de conservació). També dins del volum a cura de Henry Ettinghausen, núm. 106, pp. 483-490.

[1596] En el mas Salavedra es conservaven un parell de quaderns en els quals s'hi registraren els deutes de la casa durant la primera meitat del segle XVII. En un d'aquests hi figuren diverses rebudes escrites de la mà de Roch i la lletra és, indubtablement, la mateixa que la del fullet. Agraïm a Joan Pont que ens permetés la consulta d'ambdós quaderns.

[1597] Sobre les beceroles catalanes, si bé per a una cronologia diferent, vide P. VILA, "Una col·lecció de beceroles i altre material didàctic i pedagògic dels segles XVIII i XIX" (i la bibliografia corresponent) (en premsa); i I. SOCIAS BATET, *Les Beceroles tabel·làries de la Biblioteca de Catalunya*, Barcelona, 1992.

[1598] Vide el capítol anterior.

Un altre membre d'aquesta dinastia de lectors fou Joan Soler, el nebot o renebot de Roch. Era el fill gran del matrimoni entre Miquel Bataller i Caterina Soler i fou l'hereu i administrador de la casa des de les acaballes de la dècada de 1630 fins a la seva mort, el 1662[1599]. Joan va viure una època decisiva en la història catalana, i de la seva premsa: els antecedents, el transcurs i l'endemà de la Guerra dels Segadors. En la documentació de naturalesa "econòmica" de la casa (dominada pels censals i violaris) la guerra sols hi apareix de passada, com si diguéssim: només s'anotà el costós allotjament de tropes. Això no significa, però, que Joan ignorés què succeïa més enllà del poble i de la diòcesi gironina. No podia ignorar-ho. Devia conèixer, per exemple, que el 1637 un seu veí, Onofre Arbosset, s'havia allistat a la Companyia de Girona, a l'esquadra del caporal Pere Anes, per anar a la campanya de 1637 contra França (10 de setembre)[1600]. Si el mateix Onofre no li havia explicat la seva marxa, ho podia haver fet qualsevol altre habitant del mas Arbosset[1601], les terres del qual tocaven (i encara toquen) amb les del Soler. Com és sabut, la campanya del 37 va culminar amb el desastre de Leucata: els francesos trencaren el setge i derrotaren els assetjants[1602]. Les males noves com aquella, en un primer moment, devien anar de boca en boca a la parròquia de les Encies i, més endavant, hi circularen impreses: el capítol IX de la *Proclamación católica* (1640) de fra Gaspar Sala és dedicat a la "jornada de Leocata" i tant el Soler de les Encies com el Fontanil de Cogolls –entre d'altres cases de la zona– posseïren exemplars d'aquest llibre. Però l'hereu Joan no només podia recórrer a la conversa, a la cultura oral, per conèixer les notícies de la campanya de 1637 i de la posterior Guerra dels Segadors. També en fou testimoni de vista, de la revolta catalana, i, tal vegada, protagonista: és possible que participés en les escaramusses contra el terç de don Juan de Arce, que fou encerclat dins Amer del 4 al 7 de maig de 1640. I, és clar, també comptava amb les informacions que li subministraven els treballs d'impremta: la premsa i la publicística.

[1599] ACN, caixa 1, *Nota de differents censals presos antes de 17 de maig del any 1664 y es tots son ja lluïts ab sas diadas, anys, y notaris, y son los següents*, sf.; i *Llibre de comptes i notes dels Solergastó de les Encies*, f. 14.

[1600] AMGi, *Manual d'acords*, 1637, f. 114 (151).

[1601] L'Arbosset es troba documentat des del final del segle XIII. La família Arbosset va acabar emparentant amb els Soler: Anna Maria, la germana de Joan, es casà amb Rafel Arbosset i administraren conjuntament el Soler a partir de la mort de l'hereu, el 1662.

[1602] Sobre aquest episodi, vide C. PUJOL y CAMPS, *Gerona en la revolución de 1640. (Noticias y documentos)*. Obra laureada por la Asociación Literaria de Gerona en el certámen de 1880. (Segunda edición aumentada), Gerona, Imprenta de la Revista de Ciencias Históricas, Vicente Dorca, 1881, pp. 13-15; E. ZUDAIRE, "La empresa de Leucata, lance fatal del virrey Cardona", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 14 (1960), pp. 85-116; i J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, traducció de J. Vallverdú, València, 2006 [1963], p. 334.

Així, durant la Guerra dels Segadors, Joan va adquirir com a mínim quatre fullets. Com en el cas de Roch tenia el bon costum d'anotar els papers comprats per ell, tant per indicar-ne la possessió –d'ell i, sobretot, de la casa–, com el preu. Ho examinarem tot seguit.

L'hereu Soler va adquirir una carta impresa del conseller terç Pere Joan Rossell que li costà dos diners a Barcelona el juliol del 1641[1603]; una relació que contenia els "Capitols fets per lo Christianissim rey de França, al princep de Monaco", o sigui, les condicions del protectorat francès sobre el Principat de Mònaco (22-XI-1641)[1604]; una altra relació sobre la cèlebre batalla de Rocroi (19-V-1643)[1605]; i, finalment, seguint l'ordre cronològic, un fullet sobre "els bons successos que han tingut las armas de sa magestat Christianissima, y catalanas en la conca de Orcau, y entre Fraga y Lleyda, contra las castellanas" (XII-1644)[1606] i que provenia "de Gerona 1645". També és molt probable –gairebé segur– que Joan hagués posseït una còpia manuscrita d'una carta de Lluís XIV dirigida al mariscal Philippe de La Mothe-Houdancourt, aleshores el virrei de Catalunya (24-V-1643)[1607]. Així doncs, el pagès Joan Soler coneixia –i patia– la guerra a la contrada natal (una guerra contra la pagesia), però també la seva evolució al Principat i, fins i tot, fora de les seves fronteres. I això sense haver anat mai més enllà de Barcelona, almenys que nosaltres sapiguem. Si fa no fa com un altre pagès contemporani seu: el memorialista Joan Guàrdia.

[1603] *Carta enviada per lo senyor conceller ters, a la Ciutat de Barcelona y al savi Consell de Cent*, Barcelona, Gabriel Nogues, 1641.

[1604] *Relacio verdadera dels pactes que ha fet lo princep de Monaco, ab lo Christianissim rey de França (que Deu guart)*, Barcelona, Gabriel Nogues, 1642. Al marge dret del f. 1v: "Joan Solergasto". La flor de lis estampada a la portada fou ratllada –censurada– amb tinta negra.

[1605] *Relacio molt verdadera, y fidedigna de una gran victoria que Deu N.S. ha donada a las armas del rey Christianiss. despres de sa mort, al nostre princep, y rey Lluis XIV (que Deu guart) a la vista de la ciutat de Rocroy, y en ella se refereix lo numero dels morts, y presos, y los noms de cada hu en particular, que gustaran molt de llegir dita relacio, y esta victoria se es alca*[*n*]*çada en lo mes de maig proxim passat. Y tambe se dona noticia de tot lo que se es trobat en esta campaña que es una de les mes grandiosas cosas que dos nats ajan vista jamay en campaña alguna*. Fou publicada a Barcelona el 1643: "impresa en Paris, y ara de nou ab llice[n]cia, en Barcelona, en casa de Jaume Matevat" (Ettinghausen 1993, núm. 304).

[1606] *Relacio dels bons successos que han tingut las armas de sa magestat Christianissima, y catalanas en la conca de Orcau, y entre Fraga y Lleyda, contra las castellanas. Y copia de una carta del senyor le Tellier secretari de estat, escrita al senyor president de Marcà. Traduida de frances en català*, Barcelona, Pere Lacavalleria, 1644 (Ettinghausen 1993, núm. 130).

[1607] ACN, *Copia de una lletra del rey n*[*ostre*] *s*[*enyo*]*r Lluis 14 (Deu lo guarde) escrita al s*[*enyo*]*r mariscal de la Mota virrey de Cathalunya*. Còpia manuscrita, 4 fulls, 20 x 17 cm (aprox.), sense data (1643 o posterior), lletra del segle XVII. Aquest títol, sobre la batalla de Rocroi, molt probablement fou publicat a Barcelona per Gabriel Nogués (Ettinghausen 1993, núm. 303). Vide la transcripció del document a l'annex, 2.

Els successors de Joan van continuar comprant i llegint més premsa: tant els tradicionals fullets conjunturals com els papers periòdics. Els cònjuges Rafel Arbosset i Anna Maria Soler, que governaren la casa a partir de l'any 1662, o algun altre habitant del mas, van reunir diverses cartes del rei i de la terra sobre els conflictes institucionals de les dècades de 1680 i 1690[1608]; s'informaren, a través d'un periòdic imprès a Madrid, de "las cosas de Europa": entre d'altres, la guerra amb els turcs i la coronació de Guillem III d'Anglaterra[1609]; i van poder seguir el setge de Barcelona al final de la Guerra dels Nou Anys[1610]. Amb la nova centúria, ambdós cònjuges, i el seu fill i hereu Joan Solergastó (1681-1749), van tenir notícies d'un terratrèmol a Itàlia a l'hivern del 1702-1703[1611], de la batalla de Blaugies (preludi a Malplaquet)[1612] i d'altres episodis de la Guerra de Successió dins i fora de la península gràcies a diversos lliuraments de la gaseta austriacista dels barcelonins Figueró[1613]. De nou, la informació estrangera es combinava amb les noves de la terra impreses i, algunes, viscudes: el 1712, Joan Solergastó era el capità d'una de les esquadres de Sant Feliu de Pallerols[1614].

[1608] Per exemple, *Carta de la real magestat del rey nostre senyor (Deu lo guarde) als molt illustres senyors concellers de la present ciutat de Barcelona, en resposta de la que se havia escrita à sa magestat al 1 de maig 1688* [Barcelona], sense nom d'impressor [1688].

[1609] *Noticias generales de las cosas de Europa, segun vinieron con los ultimos correos del Norte, è Italia el miercoles, y jueves 25 y 26 de mayo, y se publican el martes 31 del propio mes 1689*, Madrid, Sebastian de Armendariz [1689]. Aquest número madrileny, que no sabem com va arribar a les Encies, exhibeix un ex-libris manuscrit de Rafel Arbosset i, a la pàgina 13, "consol ters" (Rafel fou cònsol de la vall d'Hostoles al final del segle XVII).

[1610] *Diario de los sucessos del sitio de Barcelona, y Real Exercito de Cataluña*, Barcelona, Rafael Figuerò, 1697.

[1611] *Individual relacio dels estragos, ruinas y calamitats causadas dels grans terremotos y percossas de terra, succehidas en Roma y en altres parts de la Italia, desde lo dia 22 de dezembre del any 1702 fins lo dia 17 de abril del present any de 1703*, Barcelona, Francisco Guasch, 1703; i *Relacion de un milagro, que obro Nuestro Señor por medio del glorioso patriarca San Felipe Neri, en la preservacion de toda su congregacion del Oratorio de Norcia, en la Italia, en las ruìnas que ocasionò el temblor de tierra el dia 14 de enero deste presente año de 1703 y de otro prodigio que obrò el misno* [sic] *santo cerca de la ciudad del Aguila el mismo dia con un cavallero en ocasion de el mismo terremoto. Traducida fielmente del idioma toscano en el castellano*. Impresso en Sevilla, con licencia del señor juez de las imprenta, por Juan Francisco de Blas, impressor mayor de dicha ciudad, este año de 1703 (aquesta darrera relació sevillana dins dels papers de can Biel que, suposem, havien format part de l'arxiu dels Soler).

[1612] *Relacion hecha a los Estados Generales por el señor Fleertman, de la batalla de Blaugies, y del bloqueo de Mons, desde 6 de setiembre hasta 11 del dicho inclusive. Recibida en Barcelona dia 29 del mismo mes por un extraordinario que despachò à su magestad el señor conde de Traussmantdoff, embax*[*ador*] *de su magestad cesarea en Esguizaros*, Barcelona, Rafael Figueró, 1709.

[1613] ACN, *Inventario*, no s'indiquen els números, només que eren "de Nicolau Listosella pbre. 1713" (o potser és la referència de la persona que els comprà per al Soler?). El reverend Nicolau Llistosella era el rector de l'església de Santa Maria de les Encies des de feia més de tres dècades. A més d'ésser el guia espiritual i moral dels Soler, Nicolau havia de tractar amb força assiduïtat amb Rafel Arbosset, ja que aquest pagès no només era cònsol per les Encies sinó també el clavari que s'ocupava dels comptes de l'església parroquial. Ambdós homes també mantenien altres tractes econòmics en forma de cobrament de pensions. De fet, Nicolau esmerçava els diners en censals i altres préstecs, per exemple, ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 32432, 1681.

[1614] ACA, Cancelleria, *Cartes reials*, arxiduc Carles, 5-E-10, patent militar de capità d'una de les esquadres de Sant Feliu de Pallerols a favor de Joan Soler Gastó, 1712.

Veritablement, l'anàlisi detallada de les lectures "periodístiques" de la família Soler, així com la recepció dels altres gèneres informatius al llogaret de les Encies, orals i impresos, es mereixerien tot un capítol. Com també l'estudi de la biblioteca de la casa: deixant de banda els llibres de religió, posseïren, per exemple, la *Proclamacion catolica* i l'*Epitome de los principios, y progressos de Guerras de Cataluña en los años 1640 y 1641 y señalada victoria de Monjuyque* de Gaspar Sala, la *Noticia universal de Catalunya* de Francesc Martí i Viladamor, el *Resumen historial de las grandezas, y antigüedades de la ciudad de Gerona* de Joan Gaspar Roig i Jalpí, el *Libre dels quatre senyals. Del General de Cathalunya* imprès el 1683, la *Crisi de Cataluña, hecha por las naciones estrangeras* de Manuel Marcillo, una còpia manuscrita del *Viatge a l'infern d'en Pere Porter*[1615], diverses peces menors del Set-cents[1616], entre d'altres títols, molts dels quals foren subratllats i anotats[1617]. Tot això ho haurem de deixar per una altra ocasió, ja que en aquestes pàgines han d'anar apareixent altres noms que ens permetran mostrar més àmpliament com els pagesos –i els altres habitants de la ruralia–, tot i l'opinió contrària d'un cèlebre escriptor empordanès del Nou-cents, no "S'han passat segles sense saber-ne cap [de notícies], sense sentir-ne la més mínima curiositat, sense fer el més lleu cas del paper imprès fins al punt que es pot afirmar que la immensa revolució que en el curs de la Història ha fet el paper imprès no ha arribat encara a tocar la seva superfície"[1618]. Com hem vist, i veurem, fou ben al contrari: els gèneres impresos i manuscrits, com la premsa, ajudaren decisivament a expandir els horitzons informatius, geogràfics i, fins i tot, polítics de bona part dels habitants del camp català de l'època moderna. Realment, "els nostres pagesos-memorialistes –escriu Xavier Torres–, i, en general, les comunitats rurals del període no restaven tant allunyats ni

[1615] Es tracta d'una popular sàtira escatològica protagonitzada per un pagès i que circulà en còpies manuscrites (vide Anònim, *Viatge a l'infern d'en Pere Porter. Entre la realitat i la ficció*, introducció, edició i notes a cura de J. M. Pons i Guri, Barcelona, 1999). Fou prohibida per la Inquisició. Ara com ara sols n'hem localitzada una petita part, que comença i acaba així: "Portes prenen lo cami de Cruanyes, y anant molt pensatiu, trobà un jove ben tractat a caball ab una cabalcadura (...) Sabreu com jo so natural de Tordera, y so fill de Joan Portes, algun[s] anys ha, com las anyadas eran esterils nos convingué a mon pare y a mi comprar blat, y matllevar diners y lo mateix nos lo va bendre, nos dexà los diners", ACN, caixa 3, fragment del *Viatge a l'infern d'en Pere Porter*, 1 full manuscrit, r-v, 19 x 15 cm (aprox.), aparentment arrencat d'un quadern, segle XVIII.

[1616] Per exemple, *Carta escrita por el rey Christianisimo Luis XVIII al Sumo Pontifice avisandole la muerte de Luis XVII, que fue el dia 14 de julio de 1795*, sense lloc, sense nom d'impressor.

[1617] Cf. I. TERRADAS, *El cavaller de Vidrà. De l'ordre i el desordre conservadors a la muntanya catalana*, Barcelona, 1987, p. 223.

[1618] J. PLA, *El pagès i el seu món*, dins id., *Els pagesos*, Barcelona, 1968 (DL 1966), pp. 143-144.

ignorants d'allò que es coïa a ciutat o fins i tot més enllà del Principat català"[1619]. ¿No és significatiu que, per exemple, el citat Joan Soler, l'antic capità, comprés o es fes comprar "gasetes de Bar[celo]na" a la plaça de la vila d'Amer el 1738?[1620] O, encara millor, que els seus avantpassats cinccentistes coneguessin les terribles guerres de religió a França?

Els Anglada de Fonteta

Una altra família que també estava prou ben informada dels esdeveniment locals i extralocals del seu temps eren els Anglada de Fonteta (Baix Empordà). Però a diferència dels Soler, els Anglada no sembla que fossin uns compradors gaire assidus de la premsa estampada. O, si més no, les proves del consum de l'imprès que ens han deixat aquesta dinastia de memorialistes són menys abundants. Això no obstant, algun dels seus membres sí que sembla que va llegir algun paper sobre l'actualitat. El 1612, Miquel Anglada i Bonet (1579-1633), un pagès de Fonteta, va encetar l'escriptura d'un "Libra de memòria" que fou continuat pels seus successors fins 1808[1621]. Miquel i els seus descendents eren coneixedors tant de les notícies de la terra (locals i catalanes) com les de l'estranger; entre d'altres, l'assassinat de l'abat de Banyoles, algunes batalles de la Guerra dels Trenta Anys, les Corts celebrades a la Ciutat Comtal l'any 1626, la Guerra de Successió a Girona i a Barcelona, etcètera. Tota aquesta circulació de noves (i de rumors) es beneficià tant de la transmissió oral com de l'art de la impremta.

Per al tema que ens ocupa, el cas més interessant és el del primer redactor i lector, l'hereu Miquel, ja que gràcies a les seves memòries ens assabentem, de manera explícita, que almenys va llegir un full volander que, segons sembla, havia trobat: es tractava d'un paper sobre la construcció d'una capella de l'església parroquial. Però l'anàlisi del seu testimoni també ens permet apuntar que, molt probablement, també va tenir entre les mans alguna relació o alguna carta impresa que expandiren els seus horitzons informatius. El 1618, l'aparició d'una "estela grosa" en el cel fou l'anunci de "gran senyals": els anys subsegüents van ser de sequera, de fam i de conflictes, entre les quals destaca el principi de la Guerra dels Trenta Anys, un dels episodis més destructius

[1619] X. TORRES, "«Pagesos que han vist el mar...»..." op. cit.
[1620] ACN, *Llibre de comptes i notes dels Solergastó de les Encies*, f. 214v (darrer quadern solt).
[1621] *Memòries d'una família pagesa. Els Anglada de Fonteta (segles XVII-XVIII)*, transcripció, notes i estudi de S. Soler i Simon, [La Bisbal d'Empordà], 1994.

de la història europea, i les lluites contra els otomans. Com va escriure el pagès en el llibre de memòria familiar:

"en la parts de llevant l'emperador se vahé tant apretat per los moros y altres enemichs que li apretaven l'armada que ja l'hemperador no tenia en son exèrcit sinó set mil personas de peleha. Y així com l'emperador se veu tant pobre de gent envià un correu al sant Para de Roma y axí lo sant Para envià a l'emparador que ab las set mil personas donàs batalla y axí l'emperador, vista la lletra del sant Para, donà batalla contra los moros y enemichs d'aquellas terras y l'emperador féu per voluntat divina que ab set mil homens matà vint mil personas de sos enemichs. Y axó fou en l'any 1620, que lo matex Papa féu jubileu per dit efecte y dita batalla"[1622]

Malgrat que el llenguatge utilitzat pot portar-nos a confusió, els "moros" devien ésser els "heretges" de Bohèmia, els quals havien demanat ajuda a l'Imperi Otomà en la lluita contra els Habsburg. Però tot i l'ambaixada de Frederic V a Constantinoble (llavors més preocupada per la guerra a Polònia i per la frontera iraniana), els protestants bohemis foren vençuts pels exèrcits combinats de l'emperador Ferran II i de la Lliga Catòlica alemanya. La batalla que el memorialista descriu, per tant, no seria altra que la de la Muntanya Blanca (8 de novembre de 1620), lliurada prop de Praga, i la font algun fullet publicat a Barcelona. Val a dir, però, que també existeix una altra possibilitat –en realitat, més d'una–: que el nostre pagès es refereixi a algun altre xoc d'armes, com ara entre les forces imperials i les de Bethlen Gábor a l'Alta Hongria (actualment Eslovàquia) amb el suport indirecte de la Sublim Porta[1623]. O, fins i tot, que combini les informacions obtingudes de més d'un fullet (sobre la Guerra dels Trenta Anys i els combats amb els musulmans) i d'altres procedències d'origen escrit o oral. En qualsevol cas, tot sembla apuntar que els Anglada, com la família Soler, van conèixer les guerres del segon decenni del segle XVII per mitjà de l'art tipogràfic o de les còpies manuscrites de la lletra d'impremta.

Els Regàs de Santa Maria de Lliors

Els Regàs foren una important família d'hisendats de la parròquia de Santa Maria de Lliors[1624], sufragània de la d'Arbúcies, a la comarca de la Selva. Documentats des de

[1622] *Memòries d'una família*... op. cit. pp. 42-43.
[1623] K. M. SETTON, *Venice, Austria, and the Turks in the seventeenth century*, Filadèlfia, 1991, pp. 35-36; S. FAROQHI et alii, *An economic and social history of the Ottoman Empire*, H. Inalcik i D. Quataert (eds.), vol. II: 1600-1914, Cambridge, 2000 [1994], pp. 424-425.
[1624] Vide P. VILA, *Els Regàs, un patrimoni forestal*, treball de recerca per a l'obtenció del DEA dirigit per E. Saguer, Girona, Universitat de Girona, 2008. Agraïm a l'autor del treball, el company i amic Pau

les acaballes del segle XIII[1625], la clau de volta del seu extens patrimoni agrícola i forestal era el mas homònim, el Regàs. Un patrimoni que, a partir del segle XIV, va anar augmentant de manera progressiva i continuada amb l'adquisició de nous masos, terres i drets. Ben aviat, l'ascens d'aquests antics pagesos de remença fou perfectament visible: el 1463 un Regàs era batlle de Montsoriu; al segle XVI tenien la senyoria directa de nombroses cases, terres i boscos de les parròquies de Lliors, Arbúcies, Sant Pere Desplà, Sant Martí de Viladrau, Sant Julià de Montseny, Sant Joan de la Costa...[1626]; i, finalment, com a culminació d'aquest procés d'enlairament econòmic i social, en el Sis-cents, aconseguiren el doble privilegi de ciutadans honrats de Girona i de Barcelona. Fortuna, càrrecs i honors apareixen tothora estretament vinculats en la trajectòria dels Regàs.

El fet, tan rar, que la família originària del mas Regàs de Lliors encara avui dia sigui la mateixa ha permès l'excel·lent conservació d'un magnífic arxiu patrimonial integrat per més de dos milers d'unitats documentals (incloent la biblioteca creada durant l'edat moderna). Gairebé no cal dir que la riquesa d'aquest fons és mereixedora d'una tesi doctoral: aquest és l'objectiu de Pau Vila i Regàs, que ja ha ofert uns primers resultats de la investigació en curs[1627]. Per la nostra banda ens centrarem en un aspecte molt més concret: la figura de l'hereu Francesc Regàs, ciutadà honrat de Girona des de l'any 1622 i memorialista. Francesc va escriure un parell de llibres de comptes, dèbits i crèdits de la casa del Regàs, des de 1608 fins a la Guerra dels Segadors o poc abans. Juntament amb les dades estrictament econòmiques, l'hereu ens ha llegat nombroses anotacions i comentaris sobre la seva època, és a dir, sobre "las plenetes que Deu N[ost]re Senyor a permeses en Catalunya de mon tems". Amb altres paraules, es tracta d'un valuós "dietari", inèdit, format per dos volums. Més endavant esperem poder oferir-ne una transcripció i edició crítica dels fragments o passatges més interessants, juntament amb els textos d'altres memorialistes d'aquesta família[1628]. Aquí, únicament,

---

Vila i Regàs, totes les informacions que ens ha facilitat i que ens hagi permès la lliure consulta de l'arxiu patrimonial.

[1625] El 1279 Pere Regàs va contreure matrimoni amb Guillermina Rovires. Set anys més tard, el 1286, aquest mateix Pere, o el seu pare, va adquirir una peça de terra del mas Cortina de la parròquia de Lliors, AMRL, document 571, *Rúbrica dels actes en pergamí del mas Regàs*, 1286. En la citació dels documents seguim la classificació proposada en l'inventari elaborat per Pau Vila.

[1626] AMRL, doc. 571, *Rúbrica dels actes en pergamí del mas Regàs*, anys 1571 i 1581.

[1627] P. VILA, *Els Regàs*... op. cit.

[1628] Actualment, Pau Vila i l'autor d'aquestes línies estan treballant en aquesta edició.

analitzarem el consum informatiu de l'hereu Regàs que, per descomptat, incloïa la premsa.

D'entrada, què en sabem, ara com ara, d'aquest memorialista? Francesc Regàs (o de Regàs) era el fill gran de Miquel Regàs i d'Elisabet Puigvert, la seva segona muller[1629]. Pels volts de l'any 1608 sembla que Francesc ja governava la casa i l'extens patrimoni, la gestió del qual va generar-li una voluminosa documentació. El 1620 va casar-se amb Margarida Roquer, amb qui tingué mitja dotzena de fills: quatre filles i dos fills (l'hereu Joan i el prevere Dionís). Devia ésser un home o bé de natura malaltissa o bé força previsor, atès que va fer testament el 1628, el 1630 i encara en anys posteriors. Ens decantem per la segona opció, ja que va administrar el patrimoni amb seny i saviesa, incloent la causa pia fundada pel reverend Joan Regàs[1630]: Francesc no només va mantenir les possessions i els drets de la família, sinó que també va ampliar-les a través de la compra d'altres masos[1631], amb pactes de nous establiments[1632], i amb l'adquisició de la batllia de sac d'Arbúcies –successora de l'antiga batllia de Montsoriu– a la família Negrell i d'Orri (1634)[1633], malgrat alguns plets[1634].

A tota aquesta riquesa material hi uní la simbòlica o immaterial: el 1627 l'hereu Regàs va aconseguir una llicència eclesiàstica mitjançant la qual es podia dir missa a l'oratori de la casa[1635], i el 1629, aprofitant una visita pastoral del bisbe de Girona, va obtenir l'autorització d'ésser sepultat, ell i els seus, a Santa Maria de Lliors. Ara bé, el

---

[1629] Vide *127 genealogies de Fernando Viader. La memòria familiar dels propietaris gironins* [edició a cura de R. Garcia i P. Gifre], Girona, 2004, p. 202. Conté, però, algunes inexactituds i, en conseqüència, manegem l'arbre genealògic dels Regàs dipositat a l'AMRL.

[1630] AMRL, doc. 476, 1664. El 1581, Joan Regàs, que llavors era el rector d'Arbúcies, va fundar una causa pia amb l'objectiu que les donzelles del Regàs poguessin disposar d'un dot adequat a la seva condició. Certament, era una iniciativa encertada, ja que els dots que aquesta família pagava eren considerables: per exemple, el 1606, per al casament entre Petronilla Regàs (la germana de Francesc) i Joan Onofre Desclapés foren acordades 800 lliures. Vide P. VILA, *Les relacions familiars i les estratègies matrimonials de la família Regàs de Lliors (Arbúcies)*, treball inèdit de doctorat, UdG, curs 2006-2007.

[1631] AMRL, doc. 1677, 1630.

[1632] AMRL, doc. 353 (104). Establiment de Francesc Regàs a Pere Masmiquel a Pla d'Úfol (Arbúcies), 1624.

[1633] AMRL, docs. 1847 i 572. Aquesta batllia provocarà nombrosos plets i el 1682 els Regàs decidiren vendre-la a la Universitat d'Arbúcies.

[1634] ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 25447, causa de la noble Francisca de Çarriera i de Pons, vídua de don Joan Sarriera i de Gurb, contra Francesc Regàs, 1635. Es tracta de la causa de capbrevació i reconeixement de la senyoria directa per la possessió de la jurisdicció d'Arbúcies i la reclamació del pagament de lluïsmes, censos, etc.

[1635] Sobre aquest oratori privat, vide Arxiu diocesà i BDSG, *Notularum suppl*. 1, núm. 68. El retaule actual fou daurat l'any 1789.

privilegi més important del qual fou mereixedor (i comprador) fou el de ciutadà honrat de Girona (1622)[1636]. Aquest títol, concedit per Felip IV, era una distinció individual i familiar o hereditària (del posseïdor original i de la seva "descendencia por la linea viril") que permetia gaudir de privilegis i exempcions propis de l'aristocràcia[1637]. Aquesta estratègia, seguida per nombrosos pagesos rics, fou aprofundida pel fill i hereu de Francesc, Joan, amb l'obtenció del títol de ciutadà honrat de Barcelona[1638]. Joan Regàs va ésser un digne successor del seu pare; al cap i a la fi, havia tingut un bon mestre.

Com hem apuntat, Francesc Regàs fou molt curós en el seu paper d'administrador dels béns de la casa i, també, del capital simbòlic de la família. Una prova d'això és el dietari que va escriure, probablement basant-se en papers o esborranys previs. Ens referim als manuscrits 569 i 572 de l'AMRL, un parell de "llibres de comptes" (dèbits i crèdits) de la casa del Regàs redactats per Francesc: el primer fou començat l'any 1608 i el segon el 1627. Evidentment, la xifra és el fil conductor d'ambdós manuscrits (el cobrament de censals, els pagaments més diversos, les collites, etc.), però no pas per això hi manca la narració dels esdeveniments ordinaris i extraordinaris, ans al contrari, com ara el bandolerisme, les fams, les pestes, etc. L'escriptura de l'hereu, feta de nombres i de lletres, com la de tants d'altres memorialistes de pagès, demostra una "consciència històrica" de la casa, del mas, com diria Ignasi Terradas. Francesc sabia perfectament –o devia saber– que ell mateix no era sinó una baula més en la llarga cadena generacional dels hereus del Regàs; per això, va menar uns comptes molt detallats, als quals hi afegí totes aquelles altres informacions que, d'una manera o altra, afectaven el patrimoni. L'objectiu principal no era tan sols justificar la seva pròpia gestió, sinó també guiar la dels seus successors. En conseqüència, va recórrer a tots els

[1636] ACA, Consell d'Aragó, lligall 272, 37, Consulta sobre el títol de ciutadà honrat que sol·licita Francesc Regàs, natural de Lliors, diòcesi de Girona, 22 d'abril de 1622. El títol de ciutadà honrat de la ciutat de Girona li fou concedit el 14 de maig, AMRL, doc. 387 (vide la transcripció d'aquest document a l'annex, 3).

[1637] Vide A. BOSCH, *Sumari, índex o epítome dels admirables i nobilíssims títols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya (Perpinyà, 1628)*, Barcelona, 1974 [facsímil], pp. 411-420 (aquesta obra va gaudir d'una àmplia difusió a Catalunya; per exemple, l'impressor barceloní Pere Lacavalleria en tenia per comercialitzar 187 exemplars, AHPB, Miquel Mora, *Plec d'inventaris solts i encants*, 1629-1650, sn (inventari de l'estamper Perre Lacavalleria, 25-X-1645); cf. P. GIFRE, "Mercat de la terra i formació de patrimonis agraris (1486-1720). Una primera aproximació", dins *Homes, masos, història*... op. cit., p. 185.

[1638] Una menció a ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 26469, causa de Paula Croses, vídua de Pere Croses, pagès de la parròquia de Lliors, contra Joan de Regàs, ciutadà honrat de Barcelona i de Girona, habitant d'Arbúcies, 1699.

recursos que tenia al seu abast: la seva pròpia experiència, la comunicació oral, els intercanvis epistolars i els treballs de la impremta.

Pel que fa als productes impresos, sabem que Francesc Regàs fou un lector de premsa i que, indubtablement, va utilitzar-la en el seu dietari. Comprovem-ho a través de les seves paraules:

"Primerament he vist en lo any 1615 una quadrille de bandoles ço hes nyeros y cadells que de cade part anaven 60 o 70. Los caps heren, dels cadells Trucafort dels nyeros Tallaferro. Tots catelans. Captivaven molte gent y·ls feyen rescatar ab molts sentenas de ducats. D'en Figueres de la Mora los nyeros agueren tres milia lliures dura aso per tems de tres o, quatre anys tots se acabaren dins tres o, quatre mesos per medi del s[enyo]r virey lo duch de Alborqueque, ab que espalla molts castells y cases en Catelunya tots los qui tenie[n] fama ser los veladors.

(...)

En lo any de 1629[1639] y ague un bandoler anomenat Serrallonga alls[1640] Sala de Viladrau bisbat de Vich al qual a regnat deu o, dotse anys [~~ab deu~~] en Caros feu molt mal y en cativa molte gent y ab mi feu moltes diligenties en pendrem llaos a Deu no u volgue Deu, lo duch de Cardona feu peredar moltes cases com a virey per fautor y axy ho acaba tot. Sols resta lo cap dit Serrallonga"[1641]

L'hereu Regàs coneixia bé el bandolerisme català. N'havia estat testimoni de vista i, segons confessava, fins i tot Joan Sala, àlies "Serrallonga", l'havia volgut captivar. Però tot aquest relat, en el qual apareixen els noms de tres bandolers famosos (Trucafort, Tallaferro i, sobretot, Serrallonga) i un parell de virreis no pas menys coneguts (els ducs d'Alburquerque i de Cardona), no pouava únicament en la seva experiència i records. També havia consultat, com a mínim, un parell d'impresos contemporanis, que s'han conservat entre els seus llibres i comptes: *La bona fortuna del excelentissim don Francisco Fernandez de la Cueva duch de Alburquerque loctinent y capita general en lo Principat de Cathalunya y Co*[*m*]*ptats del Rossello y Cerdanya, per la magestat real de don Felip Tercer, expulsio de bandolers y lladres de pas. Compostes per Miquel Marti natural de Vich* (Barcelona, Llorens Deu, venense en casa de Francesch Alella, 1616) i una *Relacio certa y puntual de la bandolina, morts, robos, hazanyes, y valenties, presa, entrada, sentencia y castich del famos y valent bandoler cap de quadrilla Joan Sala y*

[1639] Al marge esquerra: "1634. Prengue justitie en Bar[celo]na Serrallonga". Aquesta anotació demostra que Francesc rellegia i ampliava o rectificava el dietari.
[1640] Paraula parcialment ratllada, "àlies".
[1641] AMRL, doc. 572, f. 123. Vide la transcripció sencera, i la reproducció fotogràfica, del f. 123r a l'annex, 4.

Serrallonga. Essent virrey de Catalunya lo excelentissim duch de Cardona, y de Sogorb, any 1634. Composta a rima de Jaume Roig (Barcelona, Lorens Deu, venense a la llibrateria en casa de Joan Sapera, 1634).

No foren els únics papers que Francesc devia llegir. També va tenir notícia d'alguns episodis de la Guerra dels Trenta Anys, com ara la batalla de Nördlingen (1634)[1642]. Certament, l'hereu Regàs s'interessava no només pel que s'esdevenia fora de la seva parròquia, i de Catalunya, sinó també fora del Principat. I s'hi devia interessar tant per motius personals (curiositat, desig de noves) com familiars: un parent que servia en els Terços va morir a Flandes. De fet, en el seu dietari, Francesc primer recollia les vicissituds de la família i, després, si calia, les guerres del rei; per informar-se d'això, de la gran política, ja disposava de la premsa, dels fullets que havia comprat i que, per tant, no li calia copiar *in extenso*. Aquesta pràctica memorialística fou seguida per bona part dels altres escriptors de la família, hereus i cabalers, pagesos rics i capellans, que també deixaren testimonis personals i mostres del seu consum informatiu: gasetes barcelonines de la Guerra de Successió, relacions i peces publicístiques de la Guerra de la Quàdruple Aliança, etcètera. Fou el cas, per exemple, de Salvador de Regàs, l'hereu i administrador de la casa durant el conflicte successori[1643]. El 1714 va escriure el següent:

"Vuy als 19 de 7bre del any 1714 torni jo Salvador de Ragas del Subira de Santa Gureu[1644] a on estigi quatra mesos per tamor dels volontaris que·m tragueran de casa que no-y bastava menjar ni beura y ma moller estava al Campas[1645] a ont estigueran 14 mesos fora de casa per temor de dels gavaix y volontaris al Sobira sempre fuy ben asistit com si era en ma casa y ben vist de totom que la obligasio que los tinch no la puch pagar may que·m tractavam com si era fill de casa y si may la s[enyo]ra que avuy es mastresa los de aquesta casa podin fer res per ella sols se pua fer que·s fasia Per mamoria"[1646]

[1642] *Relacion de la batalla de Norlinguen, dada por el señor infante don Fernando y señor rey de Ungria en 5 y 6 de setiembre deste año 1634*, Barcelona, Pedro Lacavalleria, 1634.
[1643] Salvador de Regàs i Bas fou membre de la Junta General de Braços (1713) per a l'estament reial, *La Junta General de Braços de 1713. L'ambaixada Dalmases i altra documentació (1713-1714)*, a cura de J. M. Bringé i Portella i altres, coordinat per E. Serra i Puig, introducció de J. Pons i Alzina, Barcelona, 2008, pp. 60, 89, 93, 104, 110, 114, 126 i 146.
[1644] El Sobirà de Santa Creu d'Horta (Osor), "una de les cases pairals més citades de Catalunya" (Elvis Mallorquí), vide E. MALLORQUÍ, "El Sobirà de Santa Creu d'Horta (Osor): del mas medieval a la masia moderna", *Quaderns de la Selva*, 17 (2005), pp. 81-103. El 1709 Gertrudis Sobirà i Espígol, vídua de Francisco Sobirà, era la mestressa del mas (p. 91).
[1645] El Campàs (Arbúcies).
[1646] AMRL, doc. 574, f. 21.

De nou, com era massa freqüent a l'època, les desgràcies de la guerra. Unes desgràcies que Salvador no sols va patir sinó que també va seguir a través de la premsa periòdica: al Sobirà (Osor, la Selva) rebia, i llegia, la gaseta austriacista dels Figueró, la veu de la resistència barcelonina. Aquestes pràctiques d'escriptura personal (i per a la casa) i de consum de materials d'actualitat les podrem constatar, amb tots els detalls, una vegada s'editi el dietari de Francesc Regàs, junt amb els textos dels seus successors fins a la Guerra del Francès. De ben segur, aquesta família de memorialistes i –no ho oblidem– de lectors de premsa aportarà molt a la història de la Catalunya moderna.

Els Fontanil de Cogolls

La documentació sobre el mas Fontanil (o Fontanils), de la parròquia de Sant Cristòfol de Cogolls (Garrotxa), es remunta al segle XIII. Tanmateix, de la família que hi va viure durant l'edat moderna no en sabem gaire res: els noms d'alguns dels seus habitants laics i eclesiàstics, les dispenses matrimonials (conservades a l'Arxiu diocesà de Girona), les quantitats dels préstecs amb interès i dels dots que rebien i pagaven, els plets que es dirimiren a la Reial Audiència, etcètera[1647]. Això es deu a la desaparició de l'arxiu parroquial amb l'ensulsiada del 1936 i, sobretot, a la dispersió dels papers de la casa: al darrer quart del segle XIX, els Arnau (una família de masovers del mas Jonquer de les Planes) van comprar l'antiga masia dels Fontanil, que llavors sembla que no es trobava en gaire bon estat, però no pas el fons patrimonial dels anteriors propietaris. O, almenys, no en el seu conjunt: de la família Fontanil dels segles XVII i XVIII van guardar alguns quaderns de notes i de comptes, probablement perquè hi havia deutes antics associats a la casa[1648]. En un d'aquests quaderns, com ja hem comentat en el capítol present i en l'anterior, s'hi cosí una *Relacio verdadera de la mort de Francesch Margarit, y preso de sos companyons, succehida a tres de mars del any 1627* composta per Isidro Violer de Moyà (Barcelona, Estevan Liberos, 1627). Aquesta relació fou "oyda" per l'hereu Fontanil i, suposem, per altres habitants de la casa i de la parròquia. El venedor ambulant, l'esmentat Jerònim Plana, els la recità. I ho devia fer prou bé, ja

[1647] Un exemple: ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 18857, causa de Maria Dou Fluvià i Bosch, vídua d'Esteve Dou i Bosch, ciutadà honrat de Barcelona domiciliat a Sant Feliu de Pallerols, i la seva filla Magdalena Dou Bosch i Noguer, vídua de Jacint Fontanils, pagès del mateix poble, en el seu nom i en el de la seva filla Maria Josepa Fontanils i Dou, contra Jaume Fontanils, pagès de la parròquia de Sant Cristòfol de Cogolls, 1722.

[1648] Agraïm a Josep Arnau i a Anna Maria Grabulosa que ens permetessin consultar la documentació antiga del mas.

que li compraren el fullet[1649]. Malauradament, el quadern en el qual es registrà la transacció amb aquest passavolant no és complet: manquen un nombre indeterminat de fulls i només arriba fins 1635. Segurament, aquell "colporteur" català, o algun altre, va tornar a passar per les valls de Cogolls i d'Hostoles i tal volta va fer una altra venda en aquell o en altres masos i cases, però no n'han sobreviscut més evidències documentals. O potser sí: entre els papers solts del Fontanil s'han conservat quatre versos manuscrits extrets d'un fullet imprès (1627), així com una còpia, també manuscrita, d'una *Relacio molt verdadera del bon govern que Deu N*[*ostre*] *S*[*enyor*] *es estat servit tinga tota Cathalunya, y en particular Barcelona, ab la benaventurada, y felis vinguda del excellentissim s*[*enyo*]*r lo duch de Cardona* (1631)[1650]. Això és, un parell més de relacions poètiques sobre els bandolers i a favor dels lloctinents generals de torn –els principals promotors d'aquesta mena de "propaganda versificada"–. No sabem si els Fontanil van escoltar o van llegir aquests documents, ni altres papers sobre la terra i sobre l'estranger (que posseïa Ramon Fontanil a la segona meitat del Sis-cents, vers 1656)[1651], però la presència d'aquestes còpies en el fons patrimonial, junt amb el fullet imprès del 1627, suggereix que els pagesos de Cogolls, com tants d'altres, sentien curiositat pel que s'esdevenia fora de l'univers local.

Joan Guàrdia

Un altre memorialista del Sis-cents és Joan Guàrdia (o de la Guàrdia), "un obscur pagès del Collsacabra que va viure i morir al seu mas, al poble de l'Esquirol, fa més de tres segles"[1652]. En efecte, en el temps que li tocà viure, l'hereu Guàrdia fou un personatge "anònim", que no gaudí ni de la fortuna ni del reconeixement necessari per a figurar en els annals o en les cròniques oficials de l'època. En canvi, avui dia, i arran de l'edició del seu "Diari"[1653] i dels estudis que n'han derivat, podem afirmar que es tracta del pagès més conegut de la Catalunya moderna. Si més no entre la historiografia.

[1649] AMF, *Quadern amb censals del Fontanil de Cogolls*, 1620-1635, la relació fou cosida entre els ff. 15v i 16, les anotacions del comprador a f. 15v.
[1650] AMF, Papers solts, segles XVII i XVIII. Vide la transcripció d'ambdós documents a l'annex, 5.
[1651] AMF, Papers solts, segles XVII i XVIII.
[1652] J.-Ll. MARFANY, "El diari de Joan Guàrdia, pagès del segle XVII. Notes de lectura", *Els Marges*, 37 (1987), p. 3.
[1653] A. PLADEVALL i A. SIMON (eds.), *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII segons el «Diari» de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona*, Barcelona, 1986. Vegeu, a més i almenys, les observacions de Joan-Lluís MARFANY, "El diari de Joan Guàrdia..." op. cit., pp. 3-17.

Guàrdia ens ha deixat un dels testimonis més extraordinaris sobre la ruralia osonenca i catalana del segle XVII: un llibre de família, començat el primer de desembre de l'any 1631, que acabà convertint-se també en una "crònica" de la Guerra dels Segadors. La motivació inicial per a la redacció del manuscrit fou recollir els "comtas y mos negocis", o sigui, una empresa –diguem-ne– eminentment pràctica i comptable. Hi afegí diverses dades de la seva nissaga (naixements, defuncions, malalties, accidents, etc.), una altra mena de "xifres", si fa no fa. I, finalment, també va aplegar-hi els principals successos i "desdixxas" o "tribulasions" que conegué i experimentà, és a dir, la Guerra dels Segadors, la pesta i la Guerra de Devolució.

El conflicte de 1640-1659 va convertir Joan Guàrdia en "cronista", tant per la consciència d'estar vivint un període excepcional com per deixar constància de les depredacions que va sofrir el seu patrimoni per part de les tropes filipistes i de les borbòniques, pels miquelets d'Espanya i els de França. Tot i alguns passatges molt personals (la mort del fill gran i successor, per exemple), la casa marcava el contingut d'una obra oferta a la posteritat: a una posteritat reduïda i familiar, és clar. Així, les referències "al lector" de la part més cronística de l'obra –potser per influència de la literatura culta o popular– anaven dirigides sobretot als fills i als néts, a la descendència directa, i no pas tant a un cercle extern a la casa (i menys encara a un públic, científic o curiós, dels segles XX i XXI). Difícilment hauria pogut imaginar que algú nascut a l'altra banda de la cinglera del Far, tres segles i mig més tard a la primera data del manuscrit, s'interessés per la seva escriptura, sovint atropellada però sempre molt vívida, cercant-hi evidències del consum dels impresos de "remenderia". Amb molt de respecte per la "veu" d'aquest pagès, és el que pretenem fer.

Més amunt ja hem introduït la biografia del memorialista Joan Guàrdia. Recordem-la de nou i afegim-hi alguns detalls més. Joan Guàrdia (1604-1673) era un pagès de Santa Maria de Corcó (l'Esquirol), el fill gran d'un fadristern del mas de Torrellebreta (Malla) i de Joana de la Guàrdia. Pels volts de l'any 1631, precisament quan encetà la redacció del llibre de memòries, devia fer-se càrrec de l'administració del patrimoni familiar: era el senyor útil de tres masos (la Guàrdia, la Vall i Safont) i de diverses parcel·les i artigues que explotava de manera indirecta amb jornalers i altres

treballadors[1654]. No fou, però, un camperol dedicat de manera exclusiva als seus camps i a les seves bèsties: també va ésser familiar del Sant Ofici, no tant per una profunda fe catòlica –que, indubtablement, tenia i exhibia– com pels avantatges i les exempcions que se'n derivaven; i no sols això: també va participar en la "gran política" (extralocal) amb les armes a la mà: junt amb altres habitants de la plana de Vic, va apressar-se a la defensa de Barcelona davant dels Terços de Felip IV durant la difícil conjuntura que culminà en la batalla de Montjuïc. També fou, òbviament, un home de família, un *pater familias*: el 1637 es casà amb Maria Àngela Roca i tingué mitja dotzena de plançons. Bernat, el seu primer fill i hereu ("lo que més astimava, fora de ma muller"), va morir als vint-i-tres anys i el succeí en l'heretatge Antoni Joan Guàrdia. Arran de la desaparició del pare, el gener de 1673, aquest darrer va continuar el llibre patern fins 1683, si bé la seva aportació es limità a unes poques notes i fulls.

La figura de Joan Guàrdia és, en síntesi, representativa de la pagesia benestant, però precària (la Guerra dels Segadors, les epidèmies i les males collites devoraren una part del patrimoni). Ho és també de la pagesia alfabetitzada i consumidora dels productes d'impremta. Fos per curiositat personal o fos per ampliar el contingut i les advertències del llibre de família, o una combinació d'ambdós factors, sembla gairebé segur que Guàrdia va llegir algunes edicions volanderes: premsa i romanços –o literatura de canya i cordill en general–. En el *Diari* no copià cap imprès de manera literal, però hi trobem alguna evidència –indirecta– d'aquest consum. Com ha observat Joan-Lluís Marfany, entre els castellanismes que Guàrdia utilitza –pocs– n'hi ha un de molt estrany: "cosas nunca vistas". Apareix en la menció del setge de Leucata (1637) i en la descripció d'una forta tramuntana (1640). El pagès sempre va usar l'adverbi "mai": "És evident, doncs, que el castellanisme no és «nunca», sinó l'expressió sencera «cosas nunca vistas». I això em sembla indicar una certa familiaritat amb la literatura de consum popular de romanços sobre grans trasbalsos històrics, esdeveniments portentosos, cometes, terratrèmols, crims esgarrifosos, on aquesta expressió és típica"[1655]. En un sol mot: la premsa. Com molt bé ha apuntat Xavier Torres, el

[1654] Vide la cartografia elaborada per Jaume Font, dins B. de RIQUER (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. IV, "Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII", dirigit per E. Serra i X. Torres, Barcelona, 1997, p. 103; i Q. PARÉS, *La despoblació rural i les masies del Collsacabra*, Barcelona, 2001, pp. 198-199 i 213.
[1655] J.-Ll. MARFANY, "El diari de Joan Guàrdia..." op. cit., p. 16.

memorialista probablement "llegia –o escoltava– les relacions impreses de successos que circulaven per places i mercats o més enllà encara"[1656].

Per descomptat, la narració de Guàrdia es nodria de converses i de rumors ("Díuan...", com comença més d'un passatge), i del pas de correus o de l'estafeta, però també de la cultura de Gutenberg. No és estrany que Marfany es lamenti –amb raó– que "Aquest maleït pagès, en comptes d'explicar-nos aquesta gran crisi històrica tal com ell mateix la viu [la Guerra dels Segadors], que és el que nosaltres voldríem, s'entesta a donar-nos notícies de segona o tercera mà dels grans esdeveniments bèl·lics: setges de Barcelona, Tarragona, Lleida, i altres llocs llunyans, batalles terrestres i navals, grans moviments de tropes"[1657]. Amb tot, aquest "entestament" del nostre memorialista per oferir un relat més propi d'una crònica també és revelador: com molts d'altres pagesos coetanis, sembla que Guàrdia consumia avisos, noves, relacions o cartes impreses (i potser també alguna gaseta). Sens dubte, la coneixença d'aquests papers li permeté comentar la reconquesta de Salses, la mort de Lluís XIII, la derrota de Lleida, etcètera[1658]. La precisió en algunes xifres (per exemple, els 14.000 soldats catalans a Salses, la meitat dels quals hi deixaren la vida) o l'ús d'un determinat vocabulari ("mal afectas de la terra") suggereixen la consulta d'algun fullet barceloní de tipus informatiu i/o publicístic, i no pas tant –o no només– el suport de la transmissió oral. Les coincidències amb la premsa de l'època, no tant textuals com factuals, així permeten afirmar-ho. Un exemple:

"Ítem al mes de juny de dit any [1644], la armada naval de França va posar a fondo quatra vaxels del Castellà, a fondo prop de Valènsia, tots caragats de provisió per lo siti de Lleyda"[1659]

La font d'aquesta informació podria haver estat el següent títol: *Relacio verdadera del que ha obrat la avanguardia real, y naval del rey Christianissim senyor nostre, y com ha cremats quatre galions del enemich davant la ciutat de Valencia* (Barcelona, Pere Lacavalleria, 1644)[1660]. Podem portar a col·lació molts d'altres passatges o fragments, i acarar-hi els papers que podrien correspondre-hi, però creiem que l'exercici no és

[1656] X. TORRES, "«Pagesos que han vist el mar...»..." op. cit.
[1657] J.-Ll. MARFANY, "El diari de Joan Guàrdia..." op. cit., p. 9.
[1658] Caldria dur a terme una comparació exhaustiva entre els passatges més informatius o factuals del *Diari* i la premsa catalana conservada. Aquest exercici segurament revelaria algunes coincidències textuals prou significatives.
[1659] A. PLADEVALL i A. SIMON (eds.), *Guerra i vida pagesa*... op. cit., p. 66.
[1660] BC, F. Bon. 2544; Ettinghausen 1993, núm. 110; i Palau 257070.

necessari, ara. Solament afegir un parell de consideracions: en primer lloc, Guàrdia, combinant diferents fonts d'informació, impreses i orals, se'ns mostra com un consumidor (i patriota català)[1661] prou crític, si més no pel que fa a alguns episodis com ara la rendició de Lleida i la fallida del setge de Tarragona, atribuïdes a la falta de decisió francesa. Però el pagès memorialista, i aquesta és la segona consideració, no només s'interessà pel transcurs de la Guerra dels Segadors, dins i fora de la seva contrada, sinó que també va seguir, millor o pitjor, "l'actualitat internacional" en anys posteriors: el 1664 "és antrat ab gran nova de guerra que·s diu per molt cert que lo turch de Moraria és antrat ab gran pujansa per las terras de l'amparador, que sagons dèian, mena en so camp tres o quatra-sents mil omas. També lo Fransès y lo rey de Anglaterra són anats a la terra de Moraria (...)"[1662]. El nostre dubte, si de cas, és si eren els papers o bé els homes de carn i ossos els que "deien" aquestes notícies "certes" (recordem-ho: un adjectiu freqüent en la premsa de l'època). Podríem decantar-nos per una solució intermèdia o mixta: al cap i a la fi, Joan Guàrdia vivia immers en una cultura oral, però també en un món de tinta i de paper (manuscrit i imprès).

Fèlix Domènech

Per al darrer quart del Sis-cents, Fèlix Domènech, un "hisendat" de Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà), ens ha llegat una narració molt valuosa dels "diferents treballs y desditxas que àn succeït en lo present Principat de Chatalunya y en particular a nostre bisbat de Gerona". Aquest text forma part d'un manuscrit familiar, genealògic i patrimonial escrit pel mateix autor i que, avui, es conserva a la Biblioteca del Palau de Peralada. Aquests "treballs y desditxas", és a dir, la part més cronística del volum, han estat modernament editats i estudiats pels historiadors Pere Gifre i Xavier Torres[1663] i ens permeten comprovar com la informació pública i privada era rebuda i (re)elaborada per part del pagès (hisendat) ganxó. És el que veurem a les pàgines que segueixen, sobretot pel que fa a la premsa.

[1661] Sobre el patriotisme de Guàrdia, vide els treballs de Xavier Torres citats en la n. 7.
[1662] A. PLADEVALL i A. SIMON (eds.), *Guerra i vida pagesa*... op. cit., p. 115.
[1663] F. DOMÈNECH, *Treballs y desditxas que àn succeït en lo present Principat de Chatalunya y en particular a nostre bisbat de Gerona (1674-1700)*, edició crítica d'un manuscrit de la Biblioteca del Palau de Peralada, estudi introductori de P. Gifre i X. Torres, Girona, 2001. *TD* en endavant.

Abans, però, explicarem què sabem sobre aquest memorialista. Fèlix Domènech (1657-c.1696/d.1703) fou un pagès "propietari" i un donzell nascut a Sant Feliu de Guíxols, una activa vila mercantil i marinera. Era l'hereu d'un patrimoni important, però disminuït per culpa de les guerres amb França i delmat per deutes i plets. En conseqüència, quan se'n va fer càrrec, als vint-i-dos anys, va haver de vendre'n una part per iniciar la recuperació: per salvar "lo cos" hagué de llevar "un bras" (TD, p. 25). També hi ajudà, al redreç, el matrimoni que va contreure amb la filla d'una rica nissaga de mercaders de Cadaqués (1682). Tingué cinc fills, però el llibre familiar no fou prosseguit per la descendència. És ben evident, doncs, que la preocupació pel patrimoni i la justificació de la seva disminució davant dels membres de la casa, presents i esdevenidors, foren dues motivacions essencials per a la redacció del manuscrit començada cap al 1690: "Aquest pagès propietari que es va posar a escriure per tal de posar una mica d'ordre als papers i a les finances familiars hagué de convertir-se tard o d'hora, i per exigències del guió, com si diguéssim (aquesta guerra que amenaça de liquidar el patrimoni), en un veritable o potser involuntari cronista de tota una època (i de tota una contrada)" (TD, p. 28).

Domènech va estar molt atent als conflictes bèl·lics de les dècades finals del Sis-cents: la Guerra d'Holanda (1672-1678) i, sobretot, la dels Nou Anys (1688-1697). No ho féu per curiositat –o no solament–, sinó més aviat per necessitat o per imposició: la vegueria de Girona va patir les accions de les tropes franceses, tota una amenaça per a tants pobles i masos que havien de pagar contribucions, allotjar militars, sustentar la cavalleria amb farratges, i que, massa sovint, sofrien saqueigs i el mal comportament de la soldadesca –independentment del bàndol i del conflicte–[1664]. Però com va poder seguir els successos de la guerra en els teatres català i europeu? A la seva comarca en fou testimoni de vista i disposava, a més, dels rumors i de les noves que li aportaven les converses amb els conterranis i els forasters. No eren les úniques fonts, però: les notícies també li eren transmeses mitjançant la paraula sagrada (la predicació) i, és clar, la lletra impresa. Com molt encertadament han plantejat els editors dels *Treballs y desditxas*: "fins a quin punt narracions com ara aquesta de Fèlix Domènech mateix no han estat suggerides o incentivades potser pel gènere –en auge– dels *Avisos* o textos de

[1664] Un exemple: durant la Guerra de Successió, els anys 1711 i 1712, les tropes portugueses van causar molèsties als habitants de la sotsvegueria de Moià i del Moianès (bastonades a mossos i a masoveres, robatoris de farratges), AHM, Rodós, núm. 10.

caire periodístic?". En efecte, "Domènech no s'està pas de transcriure i intercalar cartes i impresos públics en les seves memòries privades" (TD, p. 41). I en els casos en què no revela les fonts d'on pouà i resumí les informacions, la comparació amb els exemplars de la premsa supervivent (relacions i gasetes) i la publicística mostra nombroses coincidències o influències. Citem-ne dos exemples: els bombardeigs de Barcelona i d'Alacant per part de l'armada del Rei Sol (juliol de 1691). Per a l'episodi català, el pagès esmenta les missives que la Ciutat, la Diputació i el Braç Militar van escriure a Carles II (10 de juliol), així com la resposta reial (TD, p. 87), totes convenientment impreses[1665], o sigui, Domènech coneixia el que podríem qualificar com la "premsa institucional". I pel que fa a la destrucció d'Alacant segurament en llegí alguna carta, una relació o un lliurament periòdic (llavors Rafael Figueró publicava unes *Noticias generales de Europa*), com ara la *Relacion puntual del horroroso bombardeo, que ha hecho la armada maritima francesa en la ciudad de Alicante. Venida à esta ciudad de Barcelona à 7 de agosto de 1691*. Aquest fullet, *sine notis* però manufacturat a Barcelona, presenta algunes coincidències textuals amb el breu però detallat relat de Domènech:

"antes de bonbardejar Alicant –escriu el pagès-cronista– envià lo compta de Etré, general de la armada de Franssa, un recado al governador don Jayme Borràs dién-li de que *tenia orda de son rey de bonbardejar dita ciutat a fins reduir-la tota en cendra*, però que si volia contribuir ab dos-cens mil escuts que suspendria el bonbardejar, al que li *respongué lo governador que sols Alicant contribuïa a son rey de Espanya en diner y vidas y que a sos enemichs ab balas*, y luego bonbardejà (...)" (TD, p. 87 –la cursiva és nostra–)

I el text de la relació:

"A este tiempo la llancha de un navio ginovès, que estava en el puerto, y se avia apartado para dar lugar á la armada, vino con un recado del conde Detrè general della al governador de la plaza, insinuando *tener orden de su rey de bonbardear la ciudad hasta reducirla en pavesas*, lo que sentiria executar, y suspenderia si le contribuian duscientos mil ducados; *respondiò el governador don Jayme Borràs, que Alicante solo estava hecha à contribuir con vidas, y hazienda al rey de España su señor, y â sus enemigos con balas* (...)"[1666]

[1665] *Copia de dos reals cartas de la S. C. y R. Magestat del Rey nostre senyor que Deu guarde en resposta de las que li escrigueren los Molt Illustres Senyors Concellers de la Ciutat de Barcelona à 28 de juny, y 10 de juliol del corrent any 1691*, Barcelona, en casa de Cormellas, per Jaume Cays, 1691. Fou un text de gran circulació (ref. Andreu 197, F. Bon. 1176, Palau 61304 i Simón Palmer 1237). Avui se'n conserven 8 exemplars a la BC, 3 a la UB i 1 a la BMVB.

[1666] Citem a partir de l'exemplar conservat a la BC, F. Bon. 1782, [f. 1], la cursiva és nostra. Un altre exemplar custodiat a l'AHCB, A 8º op. 852.

Que Domènech era un lector de premsa no ofereix cap mena de dubte. Podia copiar literalment un fullet, però normalment preferia oferir-ne un resum o una versió pròpia amb comentaris o valoracions personals. Com va escriure sobre la Guerra d'Holanda, "En tot lo temps que durà la guerra hi hagué per part de Espanya bons exèrcits, però mal governats per los generals, ab què sempre lo francès féu lo que volgué" (TD, p. 56). Un judici prou encertat per part d'un cronista que navegava entre la informació i la publicística (o la "propaganda") de guerra.

No tot eren noves bèl·liques. També hi havia plagues de llagostes, terratrèmols, revoltes pageses... "De desditxas a més desditxas", en suma. I, de nou, el consum dels papers públics sobre aquests assumptes, juntament amb la comunicació oral de tipus quotidià i sacre. Així, mentre que el memorialista sembla que va assabentar-se dels terratrèmols de Lima (1687) i de Nàpols (1688) gràcies a la trona (TD, p. 62 i n. 47), i tal vegada llegint també algun paper volander[1667], la Revolta dels Barretines la seguí, en bona part, a través de les missives emeses per un i altre bàndol: les cartes manuscrites del "General de las Barretinas" en nom de "la Terra" –unes epístoles "infames", com les qualificava el nostre pagès, garant del bon ordre–, i les dels diputats, que acabaven passant per la impremta (TD, p. 73). Les formes estereotipades sorgides de la impremta oficial, i subscrites públicament pels prohoms de Sant Feliu, inclòs el mateix Domènech, contrasten amb el judici privat (i desenganyat) del pagès: viure en pau, cristianament, i suportar els temps presents de la millor manera que sigui possible (TD, 44 i 73-84).

Certament, Domènech es movia entre la cultura oral i el món de l'imprès. L'oralitat, les crides públiques, la cultura manuscrita i l'art de l'estampa van permetre que els horitzons de la informació d'un pagès gras com Fèlix Domènech fossin molt extensos, ja que comprenien des de Catalunya fins a "las cosas d'Auropa", des de la

[1667] *Copia de la espantosa carta, escrita por el P. Fr. Domingo Albarez de Toledo, procurador general de corte, del Orden de N.P.S. Francisco, embiada desde la ciudad de Lima, al reverendissimo P. comissario general en Estecharque, que su fecha es de 29 de octubre de 1687 años, dandole cuenta de los lastimosos estragos y desgracias que han sucedido en dicha ciudad*, Barcelona, Vicente Surià, 1688; *Relacion del prodigio obrado por San Felipe Neri en la persona del Eminentissimo Señor Cardenal Vicente Maria Orsini, arçobispo de Benavento: en ocasion que se halló baxo las ruìnas de su quarto, en el terremoto que arruìno aquella ciudad à 5 de junio de 1688: venida de Genova à esta ciudad: y mandòle traducir de italiano en español un devoto del santo, para mas gloria de Dios, honor del santo, y consuelo de sus devotos*, Barcelona, Rafael Figuerò, 1688.

Cort de Madrid fins a les Índies Occidentals. I la premsa hi contribuí en (prou) bona mesura.

Joan Fàbrega

"1. Primerament en lo any de 1673 se vare[n] comensa las guerras a Catalunya a l'Anpurda. Era virey de Catalunya leshores lo duch de S[an]t German" (f. 2)[1668]

Amb aquestes breus línies, i després d'haver-se encomanat a Déu i a la Verge Maria, Joan Fàbrega, un "pagès" (hisendat) de Cererols, començava un manuscrit que intitulà *Llibre de coses que an succehit á Catalunya dignes de eser notades y en altres pars del mon*. D'ençà d'aquesta data fins 1731, Fàbrega va escriure una mena d'annals de Catalunya amb algunes –poques– notícies de l'estranger: les guerres, les revoltes, els virreis, les collites, les plagues del camp, l'aparició d'estels, etcètera. De manera progressiva, el pagès va anar allargant les entrades anuals: s'estengué molt més en la descripció dels successos i, fins i tot, hi afegí alguns comentaris personals. Malgrat això, no es tracta d'un llibre de família pròpiament dit, ni l'autor va estructurar la narració a l'entorn de la masia i de la contrada, però és cert que ens trobem davant d'una obra escrita per als de casa; si més no, és el que sembla inferir-se de les advertències que conté, per exemple: "dono avis als qui venen al mon que sy sentan a parlar dels gavayxs que·n cregan mes que no·n diuan que entra ells no-y a res segur ny iglesia ny dona sino que fos ab salvaguarda" (f. 23). De fet, el manuscrit fou llegit pels seus descendents i, en part, continuat i aprofitat també pels mateixos, ni que fos de manera marginal: és molt probable que Anton Fàbrega, un seu nét, redactés les dues darreres entrades dels anys 1764 i 1770, així com tres notes o rebudes de caràcter econòmic (ff. 1 i 36v).

Ara com ara, no sabem gran cosa de Joan Fàbrega de Cererols (Súria, Bages), llevat de les dades biogràfiques més elementals: fou un pagès benestant (un hisendat vaja), va néixer el 1660, es casà, i tingué diversos fills. Va morir el 1732 i les seves restes foren dipositades a la sepultura familiar, construïda el 1688, al porxo de l'església

[1668] Manegem la següent edició (tot i que citem a partir de la reproducció facsímil): J. FÀBREGA, *Llibre de coses que han succeït a Catalunya, dignes de ser notades, i en altres parts del món. Crònica d'un pagès català dels segles XVII i XVIII*, versió al català actual a cura d'A. Fàbrega, introducció de M. Torras, Manresa, 1999. N'existeix una transcripció literal a càrrec de Gemma Coca i Casahuga: G. COCA, "*Llibre de coses que an succehit*", dins diversos autors, *Cererols. Mil anys d'història, 993-1993*, sl, 1993, pp. 63-104.

de Santa Maria de Cererols[1669]. El seu llibre manuscrit, però, ens forneix amb altres detalls de l'home i de la seva personalitat: en primer lloc, és obvi que era un pagès il·lustrat i que sabia llatí[1670], poc o molt, ja que va "autenticar" el text: "Signu[m] meu[m] Joannes Fabragae agriculae" (d'altra banda, un prova que, com era habitual a l'època, passava per cal notari). Segonament, Fàbrega tenia un tarannà curiós, el d'un bon observador: tant de la natura (descriu amb gran detall la posta de les llagostes de l'any 1687) com del seu temps (podríem afirmar que tenia una certa vocació d'historiador o de cronista, malgrat que la seva difusió es reduís al cercle més immediat: la família i, tal vegada, les amistats). I, en darrer lloc, la seva escriptura també revela que, durant la Guerra de Successió, fou austròfil o austriacista: "los nostres" eren les tropes de Carles III, mentre que el rei Felip, d'origen francès, era el monarca del cadastre ("ab que y avia los majors treballs que may Catalunya agues pasats sino q[ue] fos al temps que los moros y eran", f. 33).

Aquest era, a grans trets, Joan Fàbrega: el pagès benestant, l'escriptor "annalista", el partidari de la dinastia habsbúrguica. Ens falta, però, una faceta per a completar el retrat: la d'un Fàbrega consumidor d'informació pública. No ens hauria de sorprendre: en més d'un passatge del present treball hem comentat que la premsa nodria els annals i les cròniques. Evidentment, la premsa (conjuntural i periòdica) no era la font única o exclusiva que permetien al nostre pagès assabentar-se de l'actualitat i, posteriorment, posar-la per escrit: de nou, la cultura oral, feta de converses quotidianes[1671] i de la paraula sagrada (la trona), es combinava amb els productes de la impremta manual. Així, per citar un sol exemple, i malgrat que Fàbrega no ho expliciti, la predicació i la lletra de motlle divulgaren "un gran gibuleu [jubileu] de Roma per tota Espanya" el 1688 (f. 10), des de la Cort i les grans ciutats fins a Cererols. Una notícia com aquesta la devia discutir amb els eclesiàstics que li mereixien la seva confiança, com també els remeis contra la plaga de llagostes (ff. 7-10) o per guarir el bestiar (ff. 6v-7). Amb els seus veïns laics, així com amb els passavolants i forasters, devia parlar de les noves i dels rumors que circulaven a l'entorn d'un o altre conflicte bèl·lic, o de fets extraordinaris, com una gran tempesta a Barcelona (1684) de la qual en fou testimoni de

[1669] A. FÀBREGA, "Joan Fàbrega de Cererols, pagès", dins J. Fàbrega, *Llibre de coses*... op. cit., p. 23.
[1670] Un segle abans, vers 1560, un seu avantpassat del mateix nom havia format un volum trilingüe (català, castellà i llatí) copiant exorcismes, receptes mèdiques, refranys i consells útils.
[1671] Sabem que altres habitants de la zona estaven prou ben informats de l'actualitat del moment: per exemple, un manuscrit conservat a l'arxiu de la Masia de Reguant (Súria) recull el setge borbònic de Barcelona de 1705 i l'eclipsi solar del 12 de maig de 1706 (p. 63).

vista (ff. 5v-6). I a la comunicació de viva veu s'hi afegia la lectura de materials d'estampa. Al mas devia posseir diversos llibres, heretats o comprats, i fullets de naturalesa diversa, com ara els populars pronòstics: en el manuscrit esmenta que el pas d'un estel, el 1680, fou interpretat com l'anunci de grans guerres entre turcs i cristians, segons "los astrolechs astroligiaran" (f. 3v). Sens dubte, Fàbrega va recórrer, també, a la premsa i a la publicística per a l'elaboració de bona part del seu llibre de successos.

En efecte, Fàbrega llegia papers públics, que potser li havien estat prestats o els havia adquirit aprofitant alguna anada a la Ciutat Comtal. No els copiava *in extenso*, però els resums que ofereix de determinats esdeveniments es basen en cartes, relacions i gasetes que, per un o altra via, passaren per les seves mans. Foren aquests papers els que li permeteren seguir la Gran Guerra Turca (1683-1699) i la Guerra de Morea (1684-1699)[1672], juntament amb els corresponents tedèums i altres cerimònies de la informació. Les xifres detallades de morts (que solen coincidir amb les ofertes per un o altre fullet), els noms dels protagonistes i algunes de les dates que anotà sobre aquestes guerres, i les que seguiren, provenien de fonts estampades. Així, sobre el setge de Viena (1683) "arribaren cartas q[ue] deyan que en aquexa anvastida matare[n] 60 mil moros" (f. 4v)[1673]. La guerra austroturca, com hem vist en el capítol vuitè, va propiciar una gran demanda informativa, la qual fou ben aprofitada pels llibreters i impressors que oferiren a la llum pública relacions conjunturals i seriades, periòdics i *Floros históricos*. Des de les capitals de l'edició com Barcelona, Madrid, Sevilla o València, aquestes publicacions es distribuïen arreu dels dominis hispànics arribant a llogarets com Cererols al Bages, les Encies a la Garrotxa o Santa Maria de Lliors a la Selva.

Si Fàbrega, com acabem de comprovar, estava prou al corrent de les noves de l'Imperi, del Gran Turc i de la República de Venècia, més ho estava, de ben informat, de les notícies que afectaven la terra d'una manera directa: el conflicte entre Espanya i França de 1683 a 1684, la revolta dels Barretines (1687-1689), l'avalot de les faves a

[1672] Vide annex 6.

[1673] D'entre l'abundant producció impresa sobre la Guerra austroturca, s'han conservat un parell de cartes publicades a Barcelona (amb peu d'impremta, ja que d'altres aparegueren *sine notis*) sobre el setge vienès: *Copia de una carta que a escrito su Magestad Cesarea a nuestro rey y señor Carlos Segundo que Dios guarde, de lo que a sucedido en el sitio de Viena y su batalla*, Barcelona, Juan Jolis, 1683; i *Copia de una carta, y relacion verdadera. Escrita por un cavallero catalan residente en Roma, à un hermano suyo, que vive en esta ciudad de Barcelona, en la qual le dà razon de la batalla, y gloriosa vitoria que han tenido las armas catolicas, contra el turco, sobre la ciudad de Viena*, Barcelona, Jacinto Andreu, 1683 (la xifra de més de 60.000 morts: f. [3v]).

Manresa (1688), la Guerra dels Nou Anys, la Guerra de Successió i la Guerra de la Quàdruple Aliança. I, novament, la premsa ajudà a enriquir el seu coneixement de bona part d'aquests successos. Més endavant, valdria la pena rastrejar les fonts que Fàbrega va consultar per descriure el setge francès de Girona el 1684, les victòries del veguer de Vic Ramon Sala i el ciutadà honrat Josep Mas de Roda el 1695 (recordem-ho: com hem examinat en un altre capítol, unes victòries molt divulgades pels papers públics), els setges de Barcelona de 1706 i de 1713-1714, etcètera. Seria un exercici valuós la identificació, ni que fos parcial, d'aquestes fonts, tant per conèixer el nombre aproximat dels materials consumits com per analitzar els processos d'apropiació de les notícies i de la informació. Ara bé, ja sabem com era, en essència, el Joan Fàbrega lector i escriptor: un pagès crític, "escèptic" –com l'ha definit el seu editor modern[1674]–, i que manejava amb prou cura les informacions rebudes ("es digué" o "deien" és un verb que es repeteix en molts passatges i que ens posa en alerta: tal o qual fet s'ha de prendre amb cautela o bé s'ha copiat d'algun fullet). No silencià les derrotes del "seu" bàndol durant el conflicte successori (les batalles d'Almansa i de Brihuega), ni la desafecció dels aliats i del mateix arxiduc a la causa dels catalans el 1713. Fàbrega, talment com Joan Guàrdia o Fèlix Domènech, sabia com utilitzar la premsa, els altres gèneres informatius i la cultura oral per interpretar les convulsions d'una època, la seva.

La família Lleopart de Vilalleons

L'any 1633, Francesc Joan Lleopart (1610-1682) de Vilalleons (Osona) va fer la primera anotació en un llibre de notes que fou prosseguit pels seus descendents, els hereus del mas Lleopart, fins 1773[1675]. Aquesta família, que residia en un dels casals més grans del terme, va enregistrar les vicissituds de l'economia del mas, nombroses dades vitals dels seus habitants i alguns dels esdeveniments més importants de la plana de Vic i de Catalunya, com foren el Tractat dels Pirineus (1659) i la Pau de Nimega (1679). Els Lleopart, doncs, coneixien què succeïa a la comarca, o sigui, al territori que els preocupava més, però no descuidaven la política extralocal que sovint, massa sovint, acabava afectant-los (moviments de tropes, contribucions, etc.), com ara les guerres

[1674] A. FÀBREGA, "Joan Fàbrega de Cererols, pagès", dins J. Fàbrega, *Llibre de coses*... op. cit., p. 24.
[1675] *Guerra, pau i vida quotidiana en primera persona. El llibre de memòries de Bernat Puigcarbó de Muntanyola (s. XVI-XVII), el llibre de notes de Francesc Joan Lleopart de Vilalleons (s. XVII-XVIII), i els llibres de comptes i notes dels hereus Quatrecases de Pruit (1686-1812)*, edició a cura de R. Ginebra i Molins, pròleg d'A. Simon i Tarrés, Vic, 2005, p. 78.

entre Espanya, França i l'emperador. Per tant, sembla que llegien, o oïen, la premsa; les seves notes, però, no permeten confirmar-ho amb tota certesa, malgrat la presència d'alguns indicis positius. A més d'esmentar les crides públiques que es feien a la capital osonenca, Francesc Joan cita la correspondència del bisbe de Vic, Francesc Crespí de Valldaura, amb el seu germà de Madrid, el vicecanceller Cristòfor, relativa a la Pau dels Pirineus. Amb altres paraules, el primer memorialista dels Lleopart combinava les cerimònies de la informació, de les quals havia estat testimoni de vista (i d'oïda), amb l'accés a les epístoles manuscrites d'origen privat. Sembla, doncs, que no requeria la premsa impresa o, per a desgràcia nostra, no necessitava fer-ne un ús explícit en el seu text. En canvi, el seu fill, Josep (n. 1637) sí que tingué algun contacte amb els papers volanders, ni que fos d'oïda, aparentment: el 1684, sobre el nombre de francesos que envaïren el Principat i assetjaren Girona, "Qui deia que eren 15 mil, altres 19 o 20 mil, altres 27 mil, altres 30 mil. Lo que tinc per cert que eren més de vint mil"[1676]. La primera i la tercera xifra coincideixen amb les publicades en un parell de títols que citem més avall. Les coincidències no acaben aquí, ja que el relat el setge de Girona[1677] sembla resumit de més d'una relació coetània. Vegem-ho tot seguit a través d'una sèrie de fragments:

"moriren esta nit –escriu Josep Lleopart– sinc mill francessos, los més esforsats tenguessen, que avia un tercio de 1500 hòmens quels \diuen/ los invinciples"[1678]

"Diuhen –llegim en una relació barcelonina–, y se te per cert li faltan desta batalla cerca de 5000 homens entre morts, y ferits (...), y era la millor gent que tenia, que comenda per los avansos 7 regiments (...) y entre ells, y era lo regiment de Fustemberch, que li deian lo invencible"[1679]

La victòria és atribuïda, en una i altra font, a sant Narcís, com era tradicional des de la Guerra dels Segadors:

[1676] *Guerra, pau i vida quotidiana...* op. cit., p. 105.
[1677] E. C. GIRBAL, *El sitio de Gerona en 1684. Memoria histórica premiada por la Asociación literaria de esta ciudad en el certámen celebrado por la misma en 1881*, Gerona, Imprenta y librería de Vicente Dorca, 1882 [segona edició corregida i augmentada]; i E. GRAHIT, *El sitio de Gerona en 1684 (Extracto de documentos inéditos)*, Gerona, Tipografía del Hospicio Provincial, 1893.
[1678] *Guerra, pau i vida quotidiana...* op. cit., p. 106.
[1679] *Relacio v*[*er*]*dadera del feliz succes,* [*qu*]*e han tingut las armas catholicas* [*de*] *nostre rei, y señor Carlos II que Deu guart,* [*en lo*] *siti, y combat que donà lo exercit francès en la c*[*iutat*] *de Girona a 12 de ma*[*ig 168*]*4. Enviada de un cavaller* [*de Gi*]*rona à un ciutedà de Bar*[*celon*]*a*, Barcelona, en la estampa de Josep Moyà, Jacinto Ascona, Joan Terrasanchez, y Francesch Llopis llibraters, 1684, f. 273. Citem a partir d'un exemplar conservat a la BC, F. Bon. 184 (amb fol. ms. antiga 270-273).

"Lo francès no entrà, se indica per obra del Cel, per medi de sant Narcís gloriós" (Joan Lleopart, p. 106)

"sols se deu atribuir à nostre glorios, è invicto martyr, y patro sant Narcis tant estupenda defensa" (*Relacio verdadera del feliz succes*... f. 272v)

Joan Lleopart també podia haver llegit una altra relació, en castellà, estampada a Girona per Jerònim Palol. En aquest fullet es publicà el següent sobre els francesos:

"en 23 vezes que ha intentado el enemigo reduzir la ciudad à su obediencia, nunca ha permitido el santo [sant Narcís], q[ue] à fuerça de armas pusiesse el pie en ella, para mayor consuelo de sus devotos"[1680]

"diuen que vint y dos vegades hi és estat Fransa que may la ha pugut guanyar", segons Lleopart

Són coincidències importants, tot i que no pas definitives. Amb tot, sembla altament probable que, a banda d'una bona memòria, Joan Lleopart hagués comptat amb l'ajuda dels papers impresos menors[1681], llegits o escoltats llegir, o fins i tot amb algun títol avui desaparegut.

Jaume Avellà, prevere

Ja hem fet menció, en el present capítol i en altres, que els pagesos no eren les úniques persones que llegien o oïen la premsa al camp. També ho feien els eclesiàstics, de llegir-la, s'entén. Un d'aquests lectors era mossèn Jaume Avellà (c. 1640 – 1722), el capellà i l'administrador de can Sala de Dalt, una gran masia d'Arenys de Munt (Maresme). Els Sala eren un antic llinatge que, d'acord amb la documentació, es remuntava al segle XIII. Nomenats cavallers en temps del príncep Felip –el futur Felip II–, durant el segle XVII la posició econòmica i social d'aquesta família era elevada i podien pagar dots de quatre milers de lliures. Mossèn Avellà, el cabaler d'un

[1680] *Relacion del assedio puso el francès sobre la ciudad de Gerona, y del assalto diò sobre la misma ciudad à 24 de mayo de 1684*, Gerona, Geronimo Palol, 1684, f. [1v]. El mateix text fou publicat a Barcelona amb el següent títol: *Relacion verdadera, escrita por la Ciudad de Gerona, à esta de Barcelona, dandole noticia del assedio le puso el francès, y los assaltos que le diò à 24 de mayo deste año 1684*, Barcelona, Vicente Surià, 1684.

[1681] A més dels títols esmentats, vide, entre d'altres, *Carta escrita por un amigo a otro que desea saber la verdad desta campanya, y assedio de Gerona en este año de 1684* [Barcelona?, Girona?, 1684]; *Gerona ablocada por el Mariscal Marques de Bellafont general de las armas francesas en el Principado de Cataluña en el mes de mayo 1684*, Gerona, Geronimo Palol, 1684 (fullet imprès de 22 pàgines i una còpia manuscrita a la BC, F.Bon. 5103).

mas mitjà de Cabrils esdevingut eclesiàstic, va residir cinquanta anys al casal dels Sala. Allí, a més de les funcions religioses, tenia cura de l'administració del patrimoni. La seva formació també li permetia exercir de preceptor dels fills. El lligam amb els Sala fou intens i no sols per la seva durada: vers 1711 va perdre la vista, però va continuar rebent les atencions de la família fins que morí[1682].

Entre 1674 i 1711, mossèn Avellà va prosseguir l'escriptura d'un volum de *Notas vellas* de can Sala, un manuscrit que havia estat iniciat a mitjan del Cinc-cents com a llibre de comptes. Avellà hi afegí notes familiars, sobre els esdeveniments bèl·lics i polítics, el clima, etcètera[1683]. Fou molt curós en la redacció d'aquestes memòries, en les quals hi combinà la descripció dels fets coneguts i viscuts amb el recurs als fullets volanders. El prevere era un bon lector de premsa, com segurament també ho eren altres individus de can Sala de Dalt; fins i tot és possible que es prestessin els materials d'estampa[1684]. Gràcies als papers impresos va poder "notar" el bombardeig francès de Barcelona de l'any 1691, els estralls que provocà l'explosió d'un polvorí a Tarragona, així com la Guerra de Successió dins i fora de la península. A continuació, detallarem un sol exemple, que crèiem prou il·lustratiu, d'aquesta recepció i ús de la premsa: les conseqüències de la caiguda d'un llamp a l'anomenada Torre Grossa de Tarragona el 1700. Aquest notícia fou incorporada a les memòries de la següent manera: Avellà, després d'haver llegit el corresponent imprès, en copià –traduí o versionà– alguns fragments i va resumir la resta del contingut (els edificis enrunats i el nombre de morts i ferits).

"Nota que un divendres als 3 de setembre de 1700 –escriu el capellà–, succehí en la ciutat de Tarragona que, entre las onse y las dotse horas de la nit, se mogué una gran tempestat de trons y llamps y, després de dos molt grossos trons, ne féu un de molt major, ab què una centella de llamp últim posà foch a una torra dita la Torra Grossa, en la que las parets diu tenían de grux de catorse a setse palms, en la qual hi havia tres-cents y sinquanta quintars de pólvora del rey, sinch-centas magranas carregadas y dos-centas ollas de fochs artificials, tot lo qual s'encengué y féu volar dita torra a pessa menudas."[1685]

[1682] *Pagesos, capellans i industrials de la marina de la Selva*, a cura d'A. Simon i Tarrés, pòrtic de J. M. Pons i Guri, Barcelona, 1993, pp. 22-24.
[1683] Es tracta del ms. 1131 de l'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar, editat per Antoni Simon: *Pagesos, capellans*... op. cit., pp. 26-49.
[1684] En el moment de la mort, mossèn Avellà posseïa un breviari i cinc llibres més no indicats.
[1685] *Pagesos, capellans*... op. cit., pp. 41-42.

"Viernes à tres de setiembre de 1700 –llegim en una "relación verdadera"– entre las onze y doze horas de la noche se formò en el ayre una horrorosa tempestad de lluvia, truenos, y rayos, y despues de dos, ò tres muy gra[n]des truenos se siguiò otro mucho mayor, al tiempo que una centella penetrò à lo mas interior de una torre llamada la *Gruessa ù San Francisco*, de forma ochavada y muy alta, cuyas paredes tenian de grusso, de catorze à diez y seis palmos, y pegó fuego à mas de trescientos y cinquenta quintales de polvora del rey, quinientas granadas cargadas, y ducie[n]tas ollas de fuegos artificiales, que estava[n] alli, como en almagacen reservadas, de cuyo impetu bolò la Torre con tal estruendo, que conmoviò todos los edificios de la ciudad, y su vezindad, despidiendo las granadas, ollas, y todas las ruinas de la Torre, con tal vehemencia, que no se hallan dos piedas unidas entre si (...)"[1686]

Acabà, com era previsible, lloant el Senyor per sa divina misericòrdia, més o menys com feia també l'autor anònim del text. Aquesta pràctica d'apropiació informativa (traducció-adaptació-síntesi) va utilitzar-la per a altres noves i textos, mentre que alguns episodis que també devia extreure de la premsa els recollí o transformà de manera més lliure, sense subordinar-se tant al text, o els oferí molt més sintetitzats. Tot això, aquí, seria llarg de detallar. És millor, ara, oferir una breu conclusió, força evident, de fet: Jaume Avellà, l'eclesiàstic-administrador, va emprar la premsa per escriure les notes o memòries que, de ben segur, foren llegides pels membres de la família Sala, els hereus en primer lloc. Al cap i a la fi, com els pagesos memorialistes, escrivia per a la casa i per a l'esdevenidor.

Mossèn Avellà, com a lector de premsa, no era una excepció. Al contrari. Els eclesiàstics de les parròquies de pagès, com també els frares o els monjos dels convents de la ruralia, i fins i tot algun ermità, eren consumidors de premsa[1687]. I no solament

[1686] *Relacion verdadera de lo sucedido en la ciudad de Tarragona en el Principado de Cataluña el dia tres de setiembre de 1700*, Barcelona, Joseph Llopis [1700]. Hem afirmat que Avellà va traduir part d'aquesta relació, però potser n'existia una versió en llengua catalana que no s'ha conservat? En l'*Inventario* o llista mecanografiada d'alguns documents que havien pertangut a l'ACN el títol fou escrit en català: *Relacio verdadera de tot lo succeit en la ciutat de Tarragona lo dia 3 del corrent mes de setembre de 1700*, Barcelona, Joseph Llopis. Es tractava d'un altre imprès, com sembla, o bé d'una traducció manuscrita?

[1687] A l'arxiu particular de la família Llover (les Planes), es conserva –o es conservava (2009)– un volum factici amb impresos (i algunes còpies manuscrites) del segle XVII, entre els quals s'hi inclouen una desena de fullets estampats a Barcelona (cartes, relacions i dues gasetes de la Guerra dels Segadors), que havia pertangut al monestir de Santa Maria d'Amer (la Selva). Aquest monestir benedictí fou abandonat el 1835 per la comunitat i, llavors, "Molta gent s'apropià aviat de mobles i llibres del monestir (...) L'ajuntament es féu càrrec de la biblioteca. L'arxiu es partí entre el rector i l'ajuntament. Una part fou traslladat a la Delegació Provincial d'Hisenda, a fi de preparar la desamortització; després anà a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Els pergamins d'aquest arxiu han estat publicats en regest; dels llibres, no en coneixem inventari publicat. Una altra part passà de la rectoria al bisbat, en data no precisada; s'ignoren també els criteris seguits a l'hora de determinar què es quedaria a la rectoria i què aniria a l'Arxiu Diocesà ", J. M. MARQUÈS, "El monestir d'Amer: persones i institucions", *Quaderns de la Selva*, 17 (2005), pp. 72-73. Sobre aquest monestir a l'època moderna vide, a més, X. SOLÀ, *El monestir de Santa*

dels papers manufacturats al Principat sinó també a la resta de la península i a l'estranger, sobretot pel que fa a una cronologia més avançada. Al voltant de l'any 1781, un dels habitants del mas la Clapera (la Vall d'en Bas, Garrotxa), un antic jesuïta, va comentar, amb frases irritades i una bona dosi d'erudició, unes *Reflexiones* (1768) contràries a la Companyia de Jesús, aleshores expulsada dels territoris de la monarquia espanyola (1767)[1688]. L'exjesuïta de la Clapera, del qual malauradament en desconeixem el nom, potser era fill o familiar del mas i hi servia com a sacerdot o preceptor. Allí va denunciar les calúmnies que, segons ell, contenien les citades *Reflexiones* traduïdes de l'italià: "el autor de este papel no tiene conciencia ni verguensa"; "Muy amigo mio mas clara q[u]e la luz del sol, se ven falsas, y ostentan las insertadas cosas en este pliego de papel, al erudito, ê imparcial lector". Però el més interessant –per a nosaltres– és que per desmuntar l'argumentació continguda en aquest títol "calumniador y maligno" no sols va recórrer a l'autoritat de la *Bíblia* i a les obres teològiques de rigor, sinó també a papers més mundans: "el Mercurio de Francia del 1781" i "los Diarios italianos". Així doncs, el famós *Mercure de France* i alguns periòdics italians també es llegien a la Catalunya rural[1689]. Ben entès, no tots els eclesiàstics que vivien a pagès tenien una cultura comparable a la d'aquest i d'altres membres de la companyia ignasiana, ni la recepció de gasetes estrangeres era la norma, però la lectura –privada i per als feligresos– de la premsa autòctona i madrilenya no era

---

Maria d'Amer a l'època moderna. Religió, cultura i poder. De la reforma benedictina a la vigília de les desamortitzacions (1592-1835), 2 vols., Barcelona, 2010.

[1688] *Reflexiones sobre el memorial presentado à la santidad de Clemente XIII por el general de los jesuitas: En que se refieren varios hechos de los superiores y misioneros de esta orden en todas las partes del mundo, dirigidos à frustrar las resoluciones de los papas contra sus procedimientos y doctrina, y que demuestran la incorrigibilidad absoluta de este cuerpo. Traducidas del italiano*, Madrid, por Joachin Ibarra; y reimpreso en Barcelona por Thomas Piferrer, impresor del rey nuestro señor, plaza del Angel. Año 1768 (col·lecció personal de l'autor). Vide una reproducció fotogràfica a l'annex, 7. Recordem que la Companyia fou finalment suprimida per Climent XIV el 1773.

[1689] Al mateix mas la Clapera, juntament amb relacions i periòdics barcelonins (com ara la *Continuacion del diario del sitio y defensa de Barcelona*), s'hi guardava un volum amb vuit lliuraments del *Mercure français* de l'època revolucionària (t. 5, 110-117, any 1793), així com sis volums en tres toms de *Le Spectateur ou le Socrate moderne, où l'on voit un portrait naïf des moeurs de ce siècle. Traduit de l'anglois suivant la quatrième edition d'Amsterdam*, à Basle, chez Jean Brandmuller & fils, 1737, amb anotacions coetànies en català (Col·lecció particular de la família Llagostera, Olot). Es tracta d'una edició de *The Spectator*, una cèlebre publicació cultural diària fundada per Joseph Addison i Richard Steele (Londres, 1711-1714, amb nombroses reedicions i traduccions). La importància sociocultural d'aquest "magazine" és assenyalada per Jürgen Habermas, que considera que *The Spectator* va jugar un paper notable en la transformació estructural de l'esfera pública a l'Anglaterra del segle XVIII, J. HABERMAS, *Historia y crítica de la opinión pública. La transformación estructural de la vida pública*, versió castellana d'A. Doménech i R. Grasa, Barcelona, 2004 [1962], pp. 79-80. Malgrat que ambdós títols, el *Mercure français* i *Le Spectateur*, van pertànyer a la casa des del Set-cents fins a la disgregació de la biblioteca, dos segles més tard, no figuren en un inventari dels béns del mas (1807), com tampoc cap altra edició estrangera.

infreqüent ni, com hem comprovat, el seu ús per a l'elaboració de memòries des dels temps dels Àustries en endavant[1690].

Els Noguer de Parcés de Sant Martí Sacalm

A la comarca de la Selva, en el petit lloc de Sant Martí Sacalm, antigament anomenat Sant Martí de Cantallops, hi trobem el Noguer de Parcés. Allunyat de l'església i situat a redós de la cinglera Far, des d'aquest mas hom gaudeix d'unes vistes esplèndides, sobretot en direcció a Amer. Durant l'edat moderna, com tota la parròquia de Sant Martí, el mas depenia del terme de Rupit i de la diòcesi vigatana. Des del començament del segle XVIII, o potser abans, la família pagesa que hi habitava, els Noguer o Noguer de Parcés, va entrar en un procés d'endeutament que els conduí, d'una manera irremissible, a la pèrdua del mas principal i de la masoveria de Puigmateu (del terme de les Planes) davant dels nombrosos creditors: entre d'altres pagaments sense satisfer, des de 1726 Nicolau i Joan Noguer de Parcés devien les pensions d'un censal de 120 lliures; i el 1749 no podien "los bens de Noguer pagar un deute tant crescut y privilegiat", o sigui, un censal de 400 lliures i 20 de pensió anual creat el 1636[1691]. En conseqüència, l'hereu Nicolau Carles va perdre la possessió del mas i de les seves terres i honors i s'hi introduí un altre pagès de la mateixa parròquia: Martí Sala. A canvi d'entregar una mica més de 185 lliures barcelonines als creditors, Martí va arrendar la casa[1692]. Amb ell començava un nou llinatge, els Sala Noguer de Parcés –el mas, com és sabut, imposava el cognom–. Martí i els seus descendents, una vegada superades no poques dificultats (incloent alguns plets a la Reial Audiència)[1693], es revelaren com uns administradors prou eficaços, si més no a la llum de la documentació que hem pogut consultar fins ara; proves d'això són l'arrendament del mas Puigmateu a un parell de

[1690] Un altre exemple: Isidre Serrat, rector de Comià i de Sant Agustí de Lluçanès, va llegir i usar la premsa barcelonina i madrilenya per a la redacció de les seves memòries, *De la Guerra Gran a la Guerra del Francès. La història vista des de l'Alt Lluçanès. Memòries d'Isidre Serrat i Portavella (Alpens, 1751-1822)*, edició i notes lingüístiques a cura d'E. Prat i P. Vila, introducció i anotacions històriques a cura de R. Ginebra, Vic, 2010. Agraïm, com sempre, a Pep Vila que ens facilités una còpia del llibre, així com els seus valuosos comentaris.

[1691] ACN, caixa 2/II, *Carta als protect*[*o*]*rs* [de la comunitat de preveres de Sant Esteve d'Olot] *sobre un censal de Noguer de Parces, es de Fra*[*nces*]*ch Fabrega* (...), 6-VI-1749.

[1692] ACGAX, Gaspar Clapera, *Manuale 1744*, 24-II-1744.

[1693] ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 15965, causa de Francisco Fàbrega i Codina, pagès de Sant Feliu de Pallerols, contra Teresa Noguer i Sala (la muller de Martí) de Sant Martí Sacalm, i altres, sobre el pagament de les pensions del censal creat el 1636, 1755-1758; i ACA, Reial Audiència, *Plets civils*, 16029, causa de Josep Sala i Noguer de Parcés, pagès de Sant Martí, contra Manel Deura, cerer de Barcelona, sobre la venda a carta de gràcia del mas Margarita (1725), 1793-1797.

masovers i la satisfacció, amb més o menys puntualitat, dels deutes vells i nous (incloent la revenda del mas Margarita de les Planes per 1400 lliures el 1798). Aquesta situació econòmica més benestant de la família Sala-Noguer de Parcés a les acaballes del Set-cents va permetre l'ascens sociocultural dels fills: el 1800, Josep Sala i Noguer era estudiant de Teologia Moral i el seu germà gran, l'hereu Isidro (n. c. 1781)[1694], fou membre de l'ajuntament de Sant Martí durant el Trienni Constitucional (1820-1823) i al començament de la dècada de 1830. I, evidentment, les aliances matrimonials també milloraren: el 1836, Joan Noguer va casar-se amb Maria Solergastó, la filla de Joan Solergastó, rebent un dot de 700 lliures[1695]. Els Sala-Noguer de Parcés, doncs, acabaren emparentant amb els Soler de les Encies, la secular dinastia de lectors de premsa i propietaris rurals que hem estudiat més amunt.

El matrimoni entre Joan Noguer de Parcés i Maria Soler fou el primer pas cap a la fusió dels patrimonis agrícoles i forestals d'ambdues famílies. Una de les conseqüències o derivacions d'aquest vincle familiar i patrimonial va ser el trasllat dels arxius de Sant Martí i de les Encies a la nova casa de les Planes d'Hostoles. Gràcies a aquesta feliç conjunció documental sabem, per exemple, que Joan Sala i Noguer de Parcés, "l'astudiant", no només s'interessava per la divinitat i la moral cristiana: abans de la Guerra del Francès (1808-1814) llegia la *Gazeta de Madrid* així com diverses cartes i relacions, en prosa i en vers, que tractaven notícies tan heterogènies que anaven des de l'òbit d'una princesa de França i monja carmelita (Louise Marie, 1787) fins a la batalla de Trafalgar i la mort de l'almirall Horatio Nelson "escrita en verso octosílavo" (1805). Joan fins i tot enviava alguns lliuraments de la gaseta madrilenya al seu germà major des de la ciutat de Girona –això sí, pocs exemplars, que l'hereu l'acusava de tenir la mà foradada...–. Però tot aquest consum i intercanvi informatiu, com també la recepció de la premsa constitucional del Trienni (Isidro Noguer s'emportava a casa la *Gaceta de Cataluña*, periòdic oficial que era tramès a cada ajuntament)[1696], depassa –i de molt– el límit cronològic de la nostra investigació. No pas així la premsa que "l'altra" família Noguer de Parcés, l'originària del mas, va arribar a reunir.

[1694] ACN, caixa 5 (class. prov.), en un "pasaporte para el interior" expedit el 12-VI-1831 per a Barcelona s'indica que Isidro Noguer té cinquanta anys.
[1695] AHG, Manel Ferrer, *Manual 1846*, 4-II-1846 ["núm. 5"].
[1696] Vide les fotografies dels exemplars d'aquest periòdic a l'annex, 8. Si bé, com hem comentat, el seu marc cronològic no s'ajusta al d'aquesta tesi doctoral, creiem que és interessant donar-los a conèixer: segons Jaume Guillamet se'n publicaren setze lliuraments, però gràcies als fons de l'ACN podem comprovar que el periòdic va arribar almenys fins al número 17 (17-VI-1820). Aprofitem per incloure-hi una fotografia del Noguer de Parcés.

En efecte, els Noguer de començaments del segle XVIII i de la Guerra de Successió llegiren o, si més no, posseïren diversos productes estampats a les ciutats austriacistes de Girona i Barcelona: si bé molt deteriorats pel pas del temps i la humitat, han arribat fins a nosaltres uns *Clamors de Barcelona al tyra govern de Velasco* (Girona, Gabriel Bro i Rafel Trellas llibreter) de l'any 1705 o 1706[1697] i un lliurament de la *Gazeta de Barcelona* de l'11 d'agost del 1713 publicada pels tipògrafs reials Figueró. Aquests papers devien romandre al mas Noguer de Parcés quan Nicolau Carles i els seus en foren expel·lits a la dècada de 1740. Els ex-libris no deixen lloc a dubtes: a la part superior del marge dret d'aquests dos documents, en lletra manuscrita, hi llegim "S[an]t Marti" i, una mica més avall, "Nicolau Nogue d. Parces" seguit de l'any ("1706" en el cas dels *Clamors* i "171[...]" respecte a la gaseta –és il·legible per culpa d'una taca d'humitat–). Nicolau Noguer de Parcés era, en els anys de la Guerra de Successió, l'hereu del mas. Llavors el patrimoni ja estava entrampat, però tot i els nombrosos deutes que havia de satisfer, tal com consta en la documentació de l'ACN i en els manaments del batlle de Rupit[1698], sembla que a Nicolau encara li quedaven alguns diners que esmerçava en la premsa i en la publicística, llevat que es tractessin de préstecs o regals. En qualsevol cas, fos o no una compra, la possessió de la gaseta barcelonina per part d'aquest pagès de la Selva té, per a nosaltres, un gran valor històric: gràcies a això sabem que les notícies del setge de Barcelona, amb més o menys retard, arribaven a indrets de Catalunya tan allunyats de la capital com era Sant Martí Sacalm. Com també, ja ho hem vist, es difonien a Arbúcies. A més a més, podem suposar que la gaseta de l'11 d'agost del 1713 no degué ésser l'únic exemplar que l'hereu Noguer va rebre, malgrat que difícilment ho sabrem mai: el 1836 els carlins no només van saquejar el Noguer de Parcés a pleret –no deixaren ni les reixes de les finestres...–, sinó que també van aprofitar per cremar nombrosos documents[1699]; és inútil preguntar-se quants periòdics i altres impresos de jornada, antics i recents, van anar a parar a la foguera encesa pels partidaris de la tradició.

[1697] Aquests *Clamors* en contra del virrei filipista havien estat publicats a Barcelona per Joan Jolis, estamper als Cotoners (BC, F. Bon. 5673 i F. Bon. 889 –amb diferències a la portada–).
[1698] *Guerra, pau i vida quotidiana*... op. cit., pp. 144, 157, 161, 167, 169-174 i 177.
[1699] En diversos documents es menciona "la destruccion, incendio y tala de ganado, aperos de labranza, granos, comestibles, ropas, muebles y otros efectos" (incloent part de l'arxiu del mas), per exemple ACN, caixa 4 (class. prov.), "Oficio acompañatorio para el señor diputado", Girona, 17-IX-1838.

La família Bellsolell d'Arenys de Munt

Els Bellsolell, del mas Bellsolell de la Torre (Sant Martí d'Arenys, o Arenys de Munt), era una família pagesa almenys des de l'any 1339. En el transcurs de l'època moderna, no solament vivien de la renda de la terra i del pluricultiu (vi, blat, llegums, arbres fruiters) sinó també de la concessió de préstecs en forma de censos i censals. L'acumulació de riquesa i la categoria de notables locals els permeté participar en el comerç marítim i ascendir fins al rang de la petita noblesa o gaudints. Tota una sèrie de canvis que es poden resseguir gràcies als protocols notarials i, sobretot, al llibre de memòries familiar[1700].

El llibre de memòries dels Bellsolell, que també va servir de calendar i de copiador de documents, fou escrit entre 1666 i 1838 per cinc mans, les dels hereus de la casa. Es tracta, doncs, d'un manuscrit molt ric i que s'ha de posar en relació amb altres volums del mas com són els llibres de dèbits i crèdits. Aquest conjunt mostra els Bellsolell com una nissaga d'escriptors, algun dels quals molt culte, que deixaren constància dels esdeveniments més diversos "per memòria" o "per als successors". Eren, també, una dinastia de lectors de premsa. Amb ells podem observar la consolidació de les publicacions periòdiques en ple segle XVIII. Aquest límit cronològic excedeix el marc temporal d'aquesta tesi, però ens serveix com a cloenda d'un llarg recorregut: el triomf de la periodicitat de la informació, també a pagès. Ja hem vist com alguns habitants del camp van accedir als instruments antecessors o més primerencs del gènere gaseta (la relació tipus gaseta), com fou el cas de Roch Soler de les Encies el 1627. Els periòdics es distribuïen, i llegien, fora del teixit urbà: les gasetes de la Guerra dels Segadors, les *Noticias* sobre la Gran Guerra Turca, o la gaseta barcelonina dels Figueró durant la pugna entre Felip d'Anjou i Carles d'Àustria. Els Bellsolell no només compraven les gasetes per conèixer l'actualitat política i bèl·lica del moment sinó també, com comprovarem, per motius agrícoles i comercials: tenien vinyes i els amoïnaven els efectes negatius de les noves imposicions sobre el vi.

L'hereu Francesc (o Francisco) Bellsolell (1683-1754) era el fill gran de Salvador, el primer memorialista de la família. Francesc, a més de l'administrador dels béns i de

[1700] *Pagesos, capellans*... op. cit., pp. 101-201 i 256-290.

les terres de la casa, fou doctor en medicina i "un home –escriu Antoni Simon– de certes inquietuds humanístiques": en el dietari familiar hi incorporà part de la *Historia pontifical y catholica* de Gonzalo de Illescas (1565 i anys següents) i de la *Chronica del inclito emperador de España don Alonso VII* (1600) de Prudencio de Sandoval[1701]. Fou també un lector de papers molt més humils i moderns, és a dir, de periòdics: el 1746 va anotar tots els detalls de la mort de Felip V "segons portava la gaseta" (de Barcelona o de Madrid), un rei –afegeix Francesc– que "fou molt rigurós ab sos vassals, particularment ab los catalans"[1702]. El seu successor, Josep (1706-1771), va prosseguir amb l'escriptura de les memòries i, segons sembla, amb la lectura de la premsa: probablement fou d'alguna gaseta d'on extragué la notícia de la mort de Ferran VI, l'ascensió al tron d'Espanya de Carles III i les celebracions barcelonines "jamay vistas, a la vinguda de tan exemplar monarca" (1759)[1703]. I Anton Bellsolell (1736-1820), el primogènit de Josep, féu el mateix que el pare i l'avi: va fer-se càrrec de les memòries, juntament amb els altres manuscrits de la casa, i hi incorporà, quan ho cregué necessari, els papers públics. Un exemple:

"N.º 14. En lo any 1779 se publicà la guerra de España y França contra la Inglaterra, pretenent España la plaça de Gibaltar. Antes de publicar-sse la guerra, ja los inglesos feren vàrios saqueigs y presas a vestiments de España, pués, segons gazetas, se cóntan passats de cent inssuls."[1704]

La premsa i la publicística també van fer possible que Anton conegués la Revolució Francesa i les seves conseqüències o derivacions, malgrat que fos d'una manera molt parcial o esbiaixada. Però les notícies periòdiques que rebia també podien contenir informacions més –diguem-ne– "utilitàries". En referim a les disposicions que afectaven directament la gestió de l'heretat i que eren anunciades a la premsa barcelonina:

"Notícia sobre manifest de vi. En lo any 1786, en una gazeta exida de Barcelona als 7 janer, en lo capítol de Madrit, porta una nova inposició sobre vi, vinagre, oli, candelas de sèu y sabó, que si té afecte serà molt perjudicial a esta terra y gran vecxació, pués porta que després de tenir conduhit o col·lectat lo vi, deurà posar-se en manifest y quant se'n vàjia venent en gros o en

[1701] *Pagesos, capellans*... op. cit., p. 103.
[1702] *Pagesos, capellans*... op. cit., pp. 128-129.
[1703] *Pagesos, capellans*... op. cit., p. 133.
[1704] El fragment pertany al *Llibre de dèbits y crèdits de la Casa Bellsolell de la Torra*, editat dins *Pagesos, capellans*... op. cit., p. 264.

menut se aurà de anar a tràurer manifest. Dexo aquí existent la pròpia gazeta que ho porta y la substància per si a cas se extravia."[1705]

Un altra família pagesa coetània dels Bellsolell, si bé molt més modesta, els Ferrer-Sant Feliu, habitants de la casa Sant Feliu de la petita parròquia de Viver (actualment Viver i Serrateix, comarca del Berguedà), també es procuraven, entre d'altres papers estampats, premsa periòdica (la *Gazeta de Madrid*) per motius molt semblants sinó idèntics: assabentar-se de les coses de l'exterior i conèixer els decrets del govern. Però a diferència dels Bellsolell, el pagès Josep Ferrer, àlies Sant Feliu, no copiava o extractava les notícies sinó que afegia (intercalava o cosia) els lliuraments periòdics –alguns?, tots els que obtingué?– entre la documentació manuscrita del mas. És el que féu, per exemple, amb el número 26 de la gaseta madrilenya citada (del dimarts primer de juliol del 1766): després de subratllar totes aquelles informacions que li interessaren va inserir el periòdic en un dels volums facticis que guardaven el testimoni de la seva gestió patrimonial[1706]. Els seus hereus van actuar de la mateixa manera almenys fins al primer terç del segle XIX.

Els Bellsolell d'Arenys de Munt, els Soler de les Encies, els Regàs de Santa Maria de Lliors o els Sant Feliu de Viver foren unes famílies pageses consumidores de premsa periòdica. Quatre dinasties de lectors (i d'alguna lectora, podem suposar) de les comarques del Maresme, de la Garrotxa, de la Selva i del Berguedà. La consulta d'aquests materials, com també dels impresos no periòdics, no solament responia a la curiositat personal, al desig d'assabentar-se de "les coses del món", sinó que també constituïa, en part, una exigència de la casa, com si diguéssim: les noves de guerra podien ajudar a preveure els moviments de les tropes per la contrada i poder evitar, així, la pèrdua d'una part del patrimoni, ni que fos fugint amb les coses més bàsiques i els animals una vegada arribat el moment, com feia Joan Guàrdia. I del segle XVIII ençà, la premsa periòdica també notificava amb regularitat els edictes del govern, l'arribada de mercaderies al port de Barcelona, etcètera, o sigui, una sèrie d'informacions que podien resultar útils per a la gestió d'un patrimoni com el dels Bellsolell.

[1705] *Pagesos, capellans*... op. cit., p. 163.

[1706] Col·lecció personal de l'autor, *Papers de la casa Sant Feliu de Viver*, volum 1, 1644-1793, sense fol., i *Correspondència*. Altres materials d'estampa, afins i no afins, dins *Esta llibreta fonch escrita per Joan Ferrer y Santfeliu mon bisavi amo y possesor de Casa Santfeliu; fonch escrita desde 1726 à 1759 inclusive* (...) *Ramon Ferrer y Santfeliu dia 22 nov*[*embr*]*e de 1818*.

11.4. "Un racó d'Espanya, i de tota Europa"

En definitiva, els pagesos grassos, o relativament benestants, adquirien i consultaven la premsa d'aparició periòdica o no. Com els eclesiàstics. Ara bé, també és cert que existia el préstec i la lectura oral dels impresos (o de les còpies manuscrites). I, és clar, no és pas menys veritat que també hi havia altres lectors i oients, compradors o no, a banda d'aquests pagesos i dels religiosos de la ruralia. En referim als masovers, als artesans, als mercaders... Vegem-ne, molt breument, un parell d'exemples garrotxins tardans, ambdós de la dècada de 1780, però prou valuosos[1707]. L'any 1782 –o el 1783, la lletra no és prou clara–, Pere Homs, un moliner de Montagut, va prestar al pagès Rafel Costa sènior, del mas Costa del mateix terme, un pronòstic no identificat i una "sorts de papers" entre els quals sembla que s'hi incloïa una *Idea del general Elliot gobernador de Gibraltar sacada del num. 72 Noticias del Mundo, sabado 7 setiembre 1782* (Barcelona, Pablo Campins)[1708]. En aquest mateix any, o una mica després, un masover del Jonquer de les Planes d'Hostoles, de cognom Arnau, posseïa com a mínim tres "gazetas de Barcelona"[1709].

A la segona meitat del segle XVIII, un eclesiàstic que habitava en un mas el nom del qual ha aparegut amb freqüència en aquest capítol, el Soler de les Encies, es queixava que vivia en un "racó de món" i que no li arribaven les notícies literàries (la premsa erudita):

"Como mi destino me precisa à vivir en esta villa q[ue] es rincón de España, y de toda Europa, andan las noticias literarias rodando primero por todo el mundo, [abans] que lleguen a la nuestra, y sino fuera por un curioso q[ue] no huviera logrado ver."[1710]

[1707] Són dos exponents prou interessants i, val a dir, rars: en els IPM custodiats a l'ACGAX les mencions a aquesta mena de papers menors no abunden, i encara molt menys alguna prova de la seva lectura efectiva, si més no en els protocols que hem consultat. Era molt més habitual que el notari consignés la possessió d'algun voluminós *Flos Sanctorum*, d'alguna obra d'història i d'altres llibres que, a diferència de la premsa autòctona, tenien valor econòmic.

[1708] Col·lecció de l'autor, *Quadern del mas Costa (Montagut)*, 1767-1847, f. 59v (nota solta). En l'esmentat imprès hi llegim la següent nota manuscrita: "Oms".

[1709] AMF, *Llibre del Junquer de las Planas*, c. 1780-1839, ff. 4 i 6v. Agraïm a Josep M. Arnau l'ajuda en la identificació del personatge.

[1710] ACN, lligall de cartes del mas Soler, núm. 12, sd (però 1756 o posterior). Si bé és molt possible que en falti una part final o cloenda, es tracta d'una carta de 2 fols. ms. en un parell de plecs de paper que es trobaven separats. N'existeix una còpia mecanoscrita, també fragmentària, entre els papers de can Biel de les Planes (c. 1939?).

Aquestes paraules, adreçades a un superior, no eren seves, però. Les havia copiat –i lleugerament modificat– d'una carta del doctor Antonio Jacobo del Barco, catedràtic de Filosofia i vicari de Huelva, dirigida "al autor de los *Discursos Mercuriales* [Juan Enrique de Graef], sobre el *Discurso* del Mr. Rousseaú, premiado en la Academia de Dijon, acerca del influxo de las Letras en la depravacion de las costumbres"[1711]. Ara bé, la resta de l'epístola de l'anònim eclesiàstic del Soler era completament original: suplicava que li fossin enviades les darreres gasetes literàries des de Barcelona a Girona. Des d'allí ja procuraria que els papers arribessin al seu destí: el llogaret de les Encies, al mas Soler. En comparació no ja amb la capital del regne o amb la capital catalana (aquell "centre mediàtic")[1712] sinó amb qualsevol població mitjana és ben veritat que es trobava en un racó de món, entremig de les muntanyes. Però fins i tot allí circulaven les cartes i les relacions estampades o manuscrites, com a mínim des de la dècada de 1590. Tres decennis més tard també s'hi podien llegir, o escoltar llegir, les primeres relacions tipus gaseta. I amb posterioritat, aquest darrer instrument va donar pas a les gasetes pròpiament dites, a la informació periòdica impresa –bèl·lica, política i literària– que, de llavors ençà, mai no ha deixat d'arribar a aquell "racó d'Espanya i de tota Europa"[1713].

[1711] J. E. DE GRAEF, *Discursos mercuriales. Memorias sobre la agricultura, marina, comercio, y artes liberales, y mecanicas. Núm. XIX. Miercoles 7 de julio de 1756*. Con licencia. En Madrid: En la oficina de Joachin Ibarra, calle de las Urosas. Se hallarà en casa de Joseph Orcèl, librero, en la Puerta del Sol, à la entrada de la calle de la Montera, p. 981. En una nota s'indicava el següent: "Qualquiera persona, que quisiere recibir estos Discursos en la provincia donde habìta, conforme vayan saliendo, puede remitir al librero, que los vendre, su nombre, y el lugar de su residencia; pues pagando adelantado el importe de los quadernos de los seis primeros meses, tendrà éste cuidado de remitirselos por el corrèo, ò por la via que se mandasse". A la biblioteca del mas Soler s'hi guardaven els *Discursos mercuriales* dels anys 1752 a 1756: ACN, *Inventario*. Tal vegada, el mateix eclesiàstic n'havia procurat l'adquisició? És molt probable, però fins que no descobrim la seva identitat no podem determinar-ho.

[1712] H. ETTINGHAUSEN, *Barcelona, un centre mediàtic abans del 1714*, Barcelona, 2009. Sobre els possessors de premsa a la Barcelona del segle XVIII, vide J. BURGOS, *Imprenta y cultura del libro en la Barcelona del Setencientos (1680-1808)*, tesi doctoral dirigida per R. García Cárcel, UAB, 1993, vol. I, pp. 732 i 742-743. D'acord amb Javier Burgos, "Son numerosas en los inventarios con libros las menciones genéricas a «gacetas y mercurios», almanaques o la más precisa del *Pensador matritense*, en particular en las décadas de los 80 y 90". Segons revela l'anàlisi dels IPM, els següents grups posseïen premsa barcelonina o forana: nobles, professionals liberals, funcionaris, comerciants i, en menor mesura, clergues i algun altre ofici (un mestre de cases).

[1713] Sabem, per exemple, que els descendents de la família Soler, els Sala-Soler, foren lectors de *El estandarte católico-monárquico* –un periòdic carlista– (any 1874) i de *El siglo futuro. Diario católico* (1877).

CONCLUSIONS

"Las malas nuevas, o poco prosperas para sus cosas, quanto menos las dexare divulgar, y verificar el Principe nuevo, tanto mas prudentemente procederà; para que no causen revolucio[n], y pe[n]samie[n]tos de novedades en quie[n] las oye"[1714]

Aquest és l'aforisme 166, del llibre segon, del *Tacito español* (1614) de Baltasar Álamos de Barrientos (1555-1640). Ara bé, el mateix pensador també aconsellava al governant que no ocultés del tot les males notícies als súbdits; era més assenyat "templar" la seva narració –tal com argumentaven els advocats dels tipògrafs Figueró– i satisfer així el públic receptor, àvid de noves i propens a espargir els pitjors rumors, especialment quan la informació era ocultada o completament censurada. Aquesta era, en síntesi, l'ideal de "política informativa" –per anomenar-lo d'alguna manera– al qual el governant havia d'aspirar. Almenys així ho creia el tacitista Álamos de Barrientos i altres escriptors i cortesans del segle XVII tant a Espanya com a Itàlia o a França. Aleshores la impremta manual europea ja comptava amb un parell de segles d'antiguitat, un "regal diví" –com l'anomenà el reformador Martin Luther– que va permetre la reproducció, l'acumulació i l'ús de la informació com mai no havia estat possible fins llavors gràcies a la manufactura de llibres i, sobretot, de papers molt més humils i efímers. Com hem vist, la informació pública –de tipus política, pràctica, etc.– era útil per a les autoritats (el rei, els lloctinents, la terra), però també podia constituir una amenaça: a Madrid, a Catalunya i arreu. D'aquí que calgués regular-la, censurar-la, contrarestar-la o intentar suprimir-la. Però no sempre era fàcil: els públics consumidors demanaven informació de manera permanent, sobretot durant els conflictes bèl·lics, i tant els "professionals de l'imprès" com els copistes dels materials manuscrits estaven disposats a subministrar ràpidament els productes que elaboraven: al cap i a la fi, la informació era una mercaderia.

[1714] B. ÁLAMOS DE BARRIENTOS, *Tacito español, ilustrado con aforismos. Dirigido a don Francisco Gomez de Sandoval y de Rojas duque de Lerma marques de Denia &c.* Con privilegio. En Madrid, por Luis Sa[n]chez, a su costa, y de Juan Hásrey, 1614, llibre II, p. 22.

La principal conclusió del nostre treball creiem que és força òbvia: a l'hora de posar fi al nostre estudi, esperem haver demostrat que no tan sols és possible referir-se a una "era de la informació" a la Catalunya moderna sinó també molt necessari (com, per descomptat, a altres territoris de l'Europa moderna, segons apunta la historiografia recent). Des de les acaballes del segle XV ençà, la informació pública impresa (i en altres suports) es convertí en una realitat quotidiana per a molts dels habitants del Principat i dels Comtats gràcies a la divulgació i el consum dels gèneres més diversos: relacions, gasetes, crides i edictes, memorials, cartells, pronòstics, poemes d'actualitat, peces publicístiques, entre molts d'altres treballs "de remenderia" que eren fonamentals per al sosteniment quotidià dels obradors tipogràfics. La premsa "ocasional" i seriada (relacions, cartes, avisos, noves) i la periòdica (gasetes, "Mercuris", "Notícies") fou un dels principals gèneres que va conformar els "horitzons informatius" catalans i forans entre c. 1500 i 1720 (i, és clar, també després). Això no obstant, tradicionalment aquests papers públics no havien ocupat entre els historiadors modernistes un lloc o un estatus similar al dels seus equivalents (i descendents –la premsa diària–) entre els investigadors de l'època contemporània. Hem volgut corregir aquesta realitat historiogràfica fins allí on ens ha estat possible, amb la premsa com un "observatori privilegiat" del camp, tan ric i ampli com poc explorat, de la informació pública.

En el capítol tercer hem fet un "primer assalt" –com diria Matthias A. Shaaber– a aquesta mena d'informació produïda a la Catalunya moderna i que circulava dins i fora del país, a la ciutat i al camp, estampada i manuscrita (tornem-ho a recordar: dues cultures en diàleg o en simbiosi i no pas en oposició). Hem analitzat dos gèneres amb una mica de detall: les crides i els edictes virregnals i la seva difusió impresa i oral (a través de les "preconitzacions"), així com el *Te Deum*. Ambdues "cerimònies de la informació" (Michèle Fogel) ajudaven a difondre la informació "correcta" entre els súbdits (això és, la volguda per les autoritats), a diferència dels pasquins i d'altres peces publicístiques, impreses i manuscrites, d'oposició. No sorprèn, doncs, que, per tal de gestionar la informació pròpia i per a contrarestar els missatges contraris, el Consell de Cent i altres entitats instituïssin la figura del tipògraf oficial. Quines reflexions en podem extreure de tot plegat? D'una banda, per a les autoritats de la terra (laiques i eclesiàstiques), i les del rei, controlar i difondre informació pública era una necessitat política i de govern essencial; i, de l'altra banda, per als "editors" (llibreters i

impressors) era, en canvi, una oportunitat de negoci que, normalment, tot i que no pas sempre, s'anteposava a les fidelitats dinàstiques i/o polítiques.

Com hem comentat en la introducció d'aquesta tesi doctoral i en el capítol segon (l'*status quaestionis*), la informació pública ha estat l'eix o el fil conductor de la nostra investigació, i la cultura de la premsa l'estudi de cas: la seva manufactura, els controls legals i corporatius, els productors, els consumidors, la circulació, els usos, etcètera. Així, hem pogut comprovar la seva diversitat o riquesa tipològica (capítol 4), hem situat aquesta premsa en el context europeu, en el qual els instruments catalans s'hi insereixen molt bé: la premsa catalana "ocasional" va néixer al final del Quatre-cents i els primers instruments periòdics (o "protoperiòdics") es desenvoluparen durant la primera etapa de la Guerra dels Trenta Anys (i no pas durant la Guerra dels Segadors, com tradicionalment s'havia suposat). Alhora, hem intentat evitar caure en visions teleològiques: malgrat el "triomf" de la periodicitat (com acabem d'esmentar, gestada durant la dècada de 1620 i predominant des de 1670 en endavant) no hem menystingut, ans al contrari, l'anàlisi dels instruments més antics i d'aparició conjuntural: en plena formació de la premsa, tots els gèneres foren molt permeables, almenys fins mitjan segle XVII.

Altres consideracions que volem destacar, seguint en bona part l'ordre dels capítols, són les següents: la ciutat de Barcelona va encapçalar la manufactura de la premsa de la mateixa manera que va dominar el món de l'edició catalana (el nombre de papers informatius produïts a les altres localitats, si bé prou esteses pel territori, és negligible); un món editorial que compartia els trets bàsics de l'"antic règim tipogràfic" (Roger Chartier) i les fragilitats de la impremta peninsular –que no podia competir amb la francesa o amb la italiana–, i on la conflictivitat entre els tipògrafs i els mercaders de llibres era inherent i venia de lluny. La premsa, però, no només es veia condicionada pels aspectes editorials i corporatius sinó també pels legals. En el capítol cinquè els hem examinat: en una "monarquia composta" (John H. Elliott) cada regne o entitat es regia per unes lleis pròpies, incloses aquelles que regulaven la impremta. A Catalunya, a diferència de Castella, l'edició i la introducció dels treballs de l'estampa van gaudir d'un règim molt menys regulat i, segons sembla, també més "liberal" (Jordi Rubió i Balaguer). L'examen del sistema de concessió de les llicències i privilegis d'impressió

així sembla confirmar-ho i, alhora, permet matisar l'efectivitat de la censura –d'altra banda, ben real–.

Pel que fa als aspectes formals i materials, la premsa, independentment de la seva periodicitat, es caracteritzava per una sèrie d'elements (un format manejable, pocs fulls, l'aprofitament de gravats antics, etc.) que feien possible assolir tiratges elevats (entre mil i mil cinc-cents exemplars per fullet –"una jornada"–) sense ocupar gaire temps els operaris dels tallers; així, el cost del producte final era moderat. La premsa, doncs, pot ser caracteritzada com una "fórmula editorial" (Chartier) que contribuïa al sosteniment o a la supervivència diària de les impremtes catalanes, les barcelonines en especial. Les xifres obtingudes a partir del corpus conservat o identificat en constitueixen un magnífic testimoni: més de dos milers d'impresos conjunturals, seriats i periòdics per al període estudiat.

Acabem d'introduir les xifres, les estadístiques. Detallades i analitzades en el capítol setè, ens permeten extreure diverses conclusions. En destacarem quatre, sense allargar-nos-hi gaire (ja ho hem fet en el capítol corresponent): en primer lloc, respecte als continguts, hem assenyalat el gran interès per la guerra, seguida per la política i, en menor mesura, per la religió, entre d'altres temes. L'edat moderna fou un període molt violent i la premsa així va reflectir-ho, malgrat que, en general, només apareguessin en lletra de motlle les "bones noves" bèl·liques –reals, exagerades o fictícies–. Segonament, sobre la geografia de la informació continguda en els papers conjunturals, aquesta estigué encapçalada per les notícies de Catalunya, a diferència de la continguda en els gèneres periòdics, majoritàriament centrats en "l'actualitat internacional". En tercer lloc, també hem mostrat l'evolució similar de la premsa manufacturada a la Ciutat Comtal, a Madrid i a Sevilla, o sigui, tres de les principals capitals de l'edició hispànica, com a integrants de la mateixa monarquia composta i partícips d'uns mateixos circuits comercials. I, en quart i darrer lloc, en el tema de les llengües d'edició, comprovem l'hegemonia del castellà –no és cap sorpresa, com bé saben els filòlegs i els estudiosos de la literatura catalana–, la "lingua regalis", idioma culte i aristocràtic, i més fàcilment exportable; el català, en canvi, és la llengua del mercat interior: dels assumptes més propis (com el bandolerisme) i dels plecs poètics d'actualitat. La Guerra dels Segadors en fou la gran excepció (una excepció "militant", és cert), però com ha escrit Joan-Lluís Marfany, "El fet net i pelat és que, pel que fa a la producció impresa, tot era dat i beneït,

en la relació entre les dues llengües, ja a mitjan segle XVII com a molt tard"[1715]; en el cas concret de la premsa, aquesta relació ja estava consagrada des de la darreria del segle XVI. Que solament s'estampessin relacions tipus gaseta i gasetes en català durant la Guerra de Separació, almenys fins 1647, és molt significatiu: els periòdics, els instruments més aptes per a l'exterior i per a les persones amb una major familiaritat amb el món de la cultura escrita, foren sempre publicats en la "llengua de l'imperi". Poc s'hi podia fer davant de l'exportació als dominis hispànics, a la península itàlica, o a Portugal; les "raons de mercat" vaja.

Aquestes raons de mercat fins i tot es veieren reforçades durant el mig segle que transcorre entre 1670 i 1720, una etapa decisiva que va contemplar la consolidació definitiva de la premsa periòdica (paral·lela al descens dels papers ocasionals –relacions, cartes–), així com grans transformacions històriques i informatives, a saber: el redreç de la periodicitat després de la capitulació barcelonina de 1652, sobretot a partir de la guerra austroturca (1683-1699); el monopoli polític de la informació amb la implantació del sistema del privilegi reial sobre l'edició de la premsa (un model de reminiscència francesa –de cert encuny renaudotià– instaurat per l'arxiduc Carles a l'inici de la Guerra de Successió, tot i alguns intents previs durant la Guerra dels Nou Anys); i el desenllaç del conflicte successori, amb la fi de l'edició pròpia a Catalunya i la unificació legislativa: el que hem anomenat la "Nova Planta de la impremta" i que s'aplicarà al llarg del segle XVIII.

Una vegada presentat el món de la informació pública a la Catalunya moderna i estudiada la seva premsa, ens hem aproximat a la seva recepció i al consum efectiu: dos dels temes menys coneguts tant al Principat com a bona part d'Europa. A continuació n'oferirem diverses reflexions finals. Valdrà la pensa que ens hi estenguem una mica. Abans, però, recordem que hem mostrat una Catalunya urbana i rural molt més alfabetitzada o amb un major contacte amb les pràctiques culturals de l'escriptura i de la lectura del que s'havia (pre)suposat (capítol novè). Noves fonts, aptes per al tractament estadístic, i molt més fiables que els habituals recomptes de signatures, ens han permès fer una primera incursió al domini de la lletra (i de les xifres) a l'àmbit urbà i, sobretot, al camp –un espai que no era un "mar d'analfabetisme", ben al contrari, tot i l'opinió

[1715] J. Ll. MARFANY, *Llengua, nació i diglòssia*, Barcelona, 2008, p. 200.

d'alguns autors–. Més endavant esperem poder analitzar com cal aquestes fonts i aprofundir en aquesta línia de recerca, com també en el paper de la cultura oral en la transmissió informativa.

Cap a una esfera pública?

Com hem pogut comprovar en els capítols anteriors (10 i 11), existia una gran diversitat de consumidors (lectors i oïdors) de la premsa, tant al camp com a la ciutat: des de pagesos grassos que gaudien d'un bon peculi (i, en alguns casos, amb títol de noblesa inclòs) fins a "simples" masovers i moliners, passant per eclesiàstics rurals de tota mena i condició. Als espais urbans recordem que aquesta heterogeneïtat no era pas menor: des de nobles fins a menestrals passant per juristes. Inclús als monestirs o convents s'hi llegia, i discutia, la premsa. Quines conclusions se'n desprenen? Un parell, les principals o més generals, són força òbvies: en primer lloc, gairebé tots els estaments ciutadans i rurals consumien premsa d'aparició conjuntural i periòdica. Les mostres de lectors i d'oïdors que hem analitzat d'aquesta "societat de la informació", tot i que reduïdes en nombre, són prou representatives; a mes a més, no ho oblidem, es tracta de consum efectiu i no pas de la "mera" possessió dels papers impresos i manuscrits. En segon lloc, respecte a les raons que motivaren aquest consum en podem destacar dues, a saber: el desig d'assabentar-se de les noves públiques, o sigui, la curiositat pel que succeïa tant a la terra com a l'estranger; ara bé, i aquest és un segon motiu, la consulta de la premsa, mitjançant la seva adquisició o el préstec, també responia a un motiu més pragmàtic: la seva utilitat present i "històrica".

Què volem dir amb això? La premsa, deixant de banda la rapidesa de la seva circulació o distribució en el territori, tenia una utilitat immediata (o relativament), ja que permetia conèixer les guerres que afectaven la contrada nadiua i que podien malmetre el patrimoni, feia possible saber què passava allí on combatia algun familiar o amic, i es podia tenir notícia de les disposicions del govern, dels llibres i d'altres productes oferts per estampers i llibreters, etcètera. Els ambaixadors austriacistes com Pau Ignasi de Dalmases i Ros també llegien els fullets i les gasetes, pròpies i foranes, per conèixer els afers de Catalunya i d'Europa i, així, poder dur a terme amb més eficàcia la seva missió oficial a Londres, a Viena o a les ciutats italianes. També tenia, aquesta mateixa premsa amb i sense periodicitat regular, una utilitat o una funció que

podríem denominar "històrica": aquests impresos volanders alimentaven altres publicacions o compilacions (*Mercuris*, *Floros*, etc.), annals i cròniques urbanes manuscrites (Miquel Parets, Jeroni de Real, etc.) i enriquien els llibres de pagès que serien llegits pels hereus del mas. Fins i tot aquells individus o aquelles famílies "sense memòries", però que acumularen i conservaren relacions i gasetes, demostren una semblant consciència de la història: al cap i a la fi, en un moment o altre, aquells papers de l'arxiu patrimonial serien (re)llegits pels descendents. Així, per exemple, sembla que la premsa (i la publicística) de les guerres dels Segadors i de Successió va ajudar a perpetuar la memòria de les llibertats catalanes[1716] o, en general, la història de Catalunya: que a les acaballes del segle XVII i a principis del XVIII un patrici barceloní com Dalmases i altres personatges del seu cercle llegissin fullets informatius i peces publicístiques sobre la revolta del 1640 no és gaire sorprenent; que ho fes una família de pagesos com els Soler de les Encies en el transcurs del Set-cents i del Vuit-cents ja ho és més, com també, per citar un parell més d'exemples, el cinquè marquès de Santa Cruz de Marcenado durant el setge de Gibraltar (1779-1781)[1717] o un caporal primer de voluntaris miquelets en la Guerra Gran (1793-1795) o en la Guerra del Francès (1808-1814)[1718].

[1716] Sobre aquest aspecte, vide X. TORRES, "Reis, pagesos i llibertats: la fi de les constitucions catalanes segons els memorialistes de pagès", dins J. Albareda (ed.), *Del patriotisme al catalanisme. Societat i política (segles XVI-XIX)*, Vic, 2001, pp. 197-219.

[1717] Segons llegim a la portada d'una *Segona relacio de la bona nova de la recuperacio del castell de Salsas, y tot lo que acontengut desde onze de juny de 1639 fins a sis de gener de 1640. Al to si voleu oyr una canso galana, yo vos la dire a la catalana* (Barcelona, Sebast. y Jaume Mathevat, 1640), "Acabe de leer estos papeles yo d[o]n Juan de Navia Ossorio y Miranda primer teniente de fusileros de Guardias Españolas de ynfanteria en el bloqueo de Gibraltar à 17 de agosto de 1781. Marq[ué]s de Santa Cruz de Marzenado"(exemplar conservat a la BC, top. F. Bon. 7557 –tot i que l'enquadernació individual és antiga, devia haver format part d'un volum factici–). Don Juan Antonio de Navia Osorio y Miranda, cinquè marquès de Santa Cruz de Marcenado, havia nascut a Castropol (Astúries) el 3 de desembre de 1744. Casat amb la sisena comtessa d'Alcúdia (1768), va morir el 1787, vide F. DE ALÓS i D. DUQUE DE ESTRADA, *Los Brizuela, condes de Fuenrubia y familias enlazadas*, [Figueres], 2009, p. 131.

[1718] "Jose Llados cavo 1º del 2º [mutilat] de voluntarios miqueletes", fill de Sant Esteve de la Sarga (Pallars Jussà), va trobar –i llegir– dos fullets: una *Relacio de la visita del eminentissim cardenal duch, y de sa magestat Christianissima, als tres embaxadors del Principat de Cathaluña* (Barcelona, Sebastià y Jaume Mathevat, 1641) i la *Victoria que han alcançat los catalans contra los enganys de Castella ab la entrada del marques de Torrecusa* (Barcelona, Gabriel Nogues, 1642). Ambdós títols, junt amb un llibre de cavalleries (la *Historia de los muy nobles y valientes cavalleros Oliveros de Castilla y Artus de Algarve* de Pedro de la Floresta, Madrid, a costa de don Pedro Joseph Alonso y Padilla [entre 1720 i 1765]) els trobà, segons va deixar escrit, "perduts" en un bosc innominat, Arxiu particular de la família Llover-Rodà (les Planes). No ens podem estar, tot i que no aporti cap informació rellevant, d'explicar com aquests papers arribaren a les mans dels Llover: un altre soldat, Josep Llover i March, del VIII Cos, 42 Divisió, LXXIII Brigada Mixta i quart batalló de l'exèrcit republicà, els trobà en plena batalla de l'Ebre (1938), on foren la seva única lectura "literària" (convenientment autoritzada pel comissari polític de torn).

En conclusió, la lectura de la premsa per part dels habitants del camp i dels ciutadans els ajudà a expandir els seus horitzons informatius, geogràfics, polítics i, fins i tot, històrics. Alguns d'aquests consumidors, com hem vist, foren lectors prou crítics; això sí, amb les contradiccions pròpies de l'època: el jurista Jeroni Pujades podia afegir el que havia callat l'autor d'una relació de festes (els conflictes cerimonials i polítics), però no posava en dubte les batalles que lliuraven exèrcits aeris o les aparicions demoníaques, com relataven tants títols de la premsa i de la literatura de canya i cordill[1719]. Era amb les guerres (l'exageració de les victòries pròpies i el silenci de les derrotes) i amb la política que els consumidors es mostraven més escèptics: els autors dels fullets, o les autoritats que els patrocinaven i aprovaven, podien perseguir un determinat objectiu "propagandístic", però la lectura o la interpretació que en podien fer els receptors podia diferir –i molt–, contrastant-la o no amb altres gèneres informatius, impresos i manuscrits, i amb el recurs a la cultura oral. Els catalans i les catalanes de l'època moderna, al camp i a la ciutat, disposaven d'un volum d'informació incomparablement superior al dels seus avantpassats. Significa tot això que es començà a desenrotllar una primitiva o una incipient "esfera pública" al Principat?

Abans recordem de manera molt succinta el concepte d'esfera pública. En el capítol segon d'aquesta tesi ja hem introduït una obra clàssica del pensador alemany Jürgen Habermas en la qual va desenvolupar aquesta categoria: *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft* ("La transformació estructural de l'esfera pública: investigacions sobre una categoria de la societat burgesa")[1720]. La tesi de fons d'aquest títol publicat el 1962 és la següent: en el decurs del segle XVIII va aparèixer una "esfera pública" o una "publicitat" ("Öffentlichkeit") que s'erigí com un espai de discussió i de crítica. Fou aleshores quan proliferaren els "salons" a França, les "coffee houses" a la Gran Bretanya i les "Tischgesellschaften" a Alemanya, o sigui, uns espais de sociabilitat que tenien un fons comú: ésser centres (institucions) de debat, literari primer i, més endavant, també

[1719] Cf. J.-P. SEGUIN, *L'information en France avant le périodique. 517 canards imprimés entre 1529 et 1631*, París, 1964. Seguin arriba a la següent conclusió: "les occasionnels de faits divers [fullets sobre prodigis naturals i sobrenaturals], comme nos grands quotidiens d'information modernes, étaient lus par tous, mais leur contenu était apprécié différemment, pris à la lettre par beaucoup, accueilli avec scepticisme et réserves par certains, avec amusement par d'autres" (p. 24).

[1720] J. HABERMAS, *Historia y crítica de la opinión pública. La transformación estructural de la vida pública*, versió castellana d'A. Domènech amb la col·laboració de R. Grasa, Barcelona, 2004. Del mateix autor, "The public sphere: an encyclopedia article (1964)" [traducció de S. Lennox i F. Lennox], *New German Critique*, 3 (1974), pp. 49-55.

polític. Aquesta esfera pública, un espai entre el domini de la *res publica* i l'esfera privada dels seus súbdits o ciutadans, acabaria per esdevenir un contrapoder de l'estat i una garantia de la transparència i de l'acció participativa en les democràcies modernes. La seva aparició, sempre d'acord amb Habermas, estigué vinculada al desenvolupament històric del capitalisme i a l'ascens de la burgesia. No caldria dir que, interpretant aquest model d'una manera estricta, a Catalunya no s'hi desenvolupà una esfera pública pròpiament dita, com tampoc a bona part d'Europa exceptuant els tres territoris proposats pel filòsof i sociòleg de Düsseldorf, amb el cas anglès com a "model".

Ara bé, el concepte d'esfera pública habermasià ha estat sotmès a revisió –i a crítica– i molts historiadors i altres científics socioculturals l'han adaptat a les seves investigacions, ampliant-ne o modificant-se diversos aspectes[1721]. O, si més no, se n'han servit parcialment, com ara del concepte de "publicitat representativa"[1722]. Avui és possible parlar d'una pluralitat d'esferes públiques, històriques i presents. Com també d'una esfera pública "retòrica", tal com ha proposat el professor Gerard A. Hauser: per a aquest teòric de la comunicació és possible identificar la formació de distintes esferes públiques al voltant del diàleg o de la discussió sobre distints temes, i no pas tant al voltant dels subjectes participants en aquest diàleg[1723].

Certament, "l'esfera pública" ha guanyat en complexitat. Però se'n desenvolupà una a la Catalunya moderna? La resposta és afirmativa. I, fins i tot, "plural": com argumentarem tot seguit, és possible identificar diverses esferes públiques. Una (o unes) esfera pública definida o entesa com un espai de discussió, i de diàleg, sobre certs temes que eren debatuts a la llum pública amb o sense l'autorització explícita o tàcita del poder. Així, podem identificar més d'una esfera, cadascuna de les quals es mereixeria un estudi individualitzat: una esfera pública "jurídica" –i, en alguns casos, també "política"– a través de les sentències, les al·legacions o els memorials, generalment impresos, que defensaven una o altra posició de la corona i de la terra, o les reivindicacions de les institucions eclesiàstiques, o dels particulars, i que eren seguides, sovint amb passió, no només pels juristes sinó també per "públics" molt més diversos:

[1721] Vide el capítol 2.
[1722] Un exemple: K. M. BAKER, *Inventing the French Revolution. Essays on French political culture in the eighteenth century*, Cambridge, 1990, p. 225.
[1723] G. HAUSER, "Vernacular dialogue and the rhetoricality of public opinion", *Communication monographs*, 65-II (1998), pp. 83-107; i id., *Vernacular voices. The rhetoric of publics and public spheres*, Columbia, 1999.

des de les mateixes autoritats reials i les de la terra fins als artesans i altres membres dels estaments menors urbans. De l'anomenat "Memorial de la cobertura" (1632), com hem vist en el capítol tercer, "la jent ne compraven moltísims" a Barcelona[1724]. Uns papers i uns debats que en alguns casos podien escenificar un diàleg entre la Cort o el virrei i la terra (el Consell de Cent i la Generalitat) i que, ni que fos de manera marginal, també arribaven al camp: si més no així ho testimonien diversos arxius patrimonials. Igualment, podem referir-nos a l'existència d'una esfera pública "religiosa" –en un sentit molt ampli, inclòs, també, el "polític"– que és possible reconstruir, per exemple, gràcies als sermons (manuscrits i impresos), a la predicació, o a la recepció dels fullets sobre canonitzacions, martiris, actes de fe, etc. Finalment, i sense esgotar totes les possibilitats (o les esferes), existia una esfera pública "política" i una altra de "bèl·lica" que, ben sovint, es confonien i que s'expressaven sobretot a través de la publicística i de la premsa dels bàndols enfrontats. Era aleshores, en temps de conflicte polític i/o militar, quan apareixia una esfera pública "temporal" o conjuntural, tal com l'ha qualificada Peter Burke[1725]: els contendents intentaven persuadir el(s) públic(s) receptor(s) de la legitimitat de la seva causa amb tots els gèneres i amb tots els recursos comunicatius dels quals disposaven com ara la premsa, els manifestos, els pamflets, la poesia, el teatre, etcètera. Alhora, aquests mateixos bàndols intentaven desacreditar els contraris amb aquests mateixos instruments. La Guerra dels Segadors, la revolta dels Barretines, la Guerra de Successió, entre d'altres episodis dels segles XVII i XVIII, constitueixen bons exemples de l'aparició d'una esfera pública conjuntural, amb la difusió simultània de la premsa d'un i altre signe[1726].

La premsa –repetim-ho de nou– fou un dels gèneres més importants, sinó el principal, que va contribuir a alimentar, en major o en menor mesura, no solament els horitzons informatius de la població catalana de l'edat moderna, sinó també les diverses esferes públiques (temporals) que es desenvoluparen al Principat. La combinació de la premsa, impresa i manuscrita, la degudament autoritzada i la perseguida, amb la cultura oral i amb tots els altres gèneres de la informació (edictes, crides, cartells, memorials,

[1724] M. PARETS, *Crònica*, a cura de M. R. Margalef, estudis introductoris de J. S. Amelang, A. Simon i X. Torres, Barcelona, 2011, llibre I/1, vol. I, p. 311.
[1725] A. BRIGGS i P. BURKE, *De Gutenberg a Internet. Una historia social de los medios de comunicación*, traducció de M. A. Galmarini, Madrid, 2005, pp. 100 i 121.
[1726] A excepció del cas del conflicte dels barretines, que només circulà la premsa institucional, ja que els revoltats sembla que no van poder recórrer a la impremta, sols a la "publicació manuscrita" de cartes o manifestos.

cobles, "graffiti", etc.) feia possible que els consumidors, sobretot aquells més crítics, estiguessin prou ben assabentats de les coses del món. Ben entès, no estem parlant de l'anomenat –i llavors força anacrònic– "potencial emancipador" de la premsa[1727] (recordem-ho: generalment supervisada per les autoritats), però l'abundància de notícies que transmetia (certes, parcials, esbiaixades, falses...) permetia que els lectors i els oïdors sabessin què succeïa més enllà de les muralles de la ciutat o de l'era de la mas i, així, poder afrontar millor el contacte amb l'univers extralocal (la política). Aquesta circulació de noves era un bon negoci per a impressors i llibreters, però constituïa un "assumpte d'estat" (o gairebé) per als homes de govern: les opinions dels súbdits, les seves veus, preocupaven els governants (i força), com ho proven les campanyes publicístiques de Joan Josep d'Àustria –que comptava amb col·laboradors com el secretari Francisco Fabro Bremundan[1728]– o les reflexions d'un tacitista com el citat Baltasar Álamos de Barrientos[1729]: llavors, com avui, l'opinió (en realitat, les opinions d'uns públics plurals) era la "regina del mondo"[1730]. Evidentment, per a les autoritats i els tractadistes, no tenia el mateix valor l'opinió dels cortesans que la del "vulgo", o "ciega plebe" (com deia un secretari de Lluís XIV), però no podien ignorar que les noves del rei, les de la terra i les de l'estranger eren debatudes a les places públiques, com ara la barcelonina de Sant Jaume durant la revolta de 1640, a Girona, a Vic... Malparlar del monarca podia comportar l'escarni públic a la "plaça dels Traïdors" de Barcelona, la pena de galeres i, fins i tot, la mort, però això no deturava pas les enraonies o les discussions. Els governants podien intentar regular (o limitar) les esferes públiques amb el control dels papers impresos mitjançant les autoritzacions, la censura, els privilegis reials. Però una supervisió excessiva, unida amb el silenci d'alguns temes com ara les derrotes militars, era contraproduent: aleshores els súbdits podien creure les pitjors novetats, transformar automàticament l'anunci de les victòries en derrotes. En definitiva, era necessari, com diria Álamos de Barrientos o els seus lectors[1731],

[1727] Cf. B. DOOLEY, "Introduction", dins id. i S. Baron (eds.), *The politics of information in early modern Europe*, Londres i Nova York, 2001, p. 5.
[1728] Vide el capítol 3.
[1729] Vide el capítol 8.
[1730] Sobre aquest aspecte vide, entre d'altres, J. A. MARAVALL, *La cultura del Barroco. Análisis de una estructura histórica*, Barcelona, 2008 [1975], pp. 214-225; i J. A. W. GUNN, *Queen of the world. Opinion in the public life of France from Renaissance to the Revolution*, Oxford, 1995.
[1731] A més dels advocats dels tipògrafs reials Figueró (1710) podem citar, entre d'altres lectors o possessors de l'obra, el patrici barceloní Pau Ignasi de Dalmases i Ros o el primer marquès de Dos Aguas (Giner Rabasa de Perellós i Rocafull): vide R. EXPOSITO, "Literatura prohibida a la Barcelona del tombant de segle XVII: les desiderates bibliogràfiques de Pau Ignasi de Dalmases i Ros", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* (en premsa) i J. A. CATALÁ SANZ i J. J. BOIGUES

"templar" la narració de les relacions, de les gasetes i dels altres papers públics. No sempre era així. Però en qualsevol cas, com hem vist, alguns consumidors sabien com navegar entre la persuasió (la "propaganda") i la informació que nodrien les esferes públiques de la Catalunya moderna. I així en deixaren constància "per memòria": en les cròniques urbanes, en els dietaris o en els llibres de família de pagès, tant per al present (per a ells mateixos i els seus) com per a l'esdevenidor (els descendents –i els historiadors–).

PALOMARES, *La Biblioteca del Primer Marqués de Dos Aguas, 1707*, València, 1992 (DL), pp. 78 i 276.

CONCLUSIONS

"Las malas nuevas, o poco prosperas para sus cosas, quanto menos las dexare divulgar, y verificar el Principe nuevo, tanto mas prudentemente procederà; para que no causen revolucio[n], y pe[n]samie[n]tos de novedades en quie[n] las oye"[1732]

Ceci est l'aphorisme 166 du second livre du *Tacito español* (1614) de Baltasar Álamos de Barrientos (1555-1640). Le même penseur conseillait également au gouvernant de ne pas cacher complétement les mauvaises nouvelles à ses sujets. Il était plus intelligent de modérer son récit -comme l'avaient argumenté les avocats des typographes Figueró- et ainsi donner satisfaction au public récepteur, avide de nouvelles et enclin à diffuser les pires rumeurs, surtout quand l'information était censurée. Il s'agissait, en synthèse, d'un idéal de politique informative sur lequel le gouvernant devait s'appuyer. C'est du moins ce que croyait le tacitiste Álamos de Barrientos et d'autres écrivains et courtisans du XVIIème siècle aussi bien en Espagne qu'en Italie ou en France. L'imprimerie manuelle européenne avait déjà deux siècles, un «cadeau divin» -comme le nomma le réformateur Martin Luther- qui permit la reproduction, l'accumulation et l'emploi de l'information comme il n'avait jamais été possible de le faire auparavant grâce à la manufacture de livres et, surtout, de papiers beaucoup plus humbles et éphémères. Comme nous l'avons déjà vu, l'information publique -de type politique, pratique, etc.- était utile aux autorités (le Roi, les lieutenants, la terre), mais elle pouvait aussi constituer une menace : à Madrid, en Catalogne et partout. C'est bien pour cela qu'il fallait la règlementer, la censurer, la contraster ou la supprimer. Mais, ce n'était pas toujours facile : les publics consommateurs demandaient davantage d'information, surtout durant les périodes belliqueuses. Les «professionals de l'imprès» aussi bien que les copistes de matériels manuscrits étaient prêts à fournir rapidement leurs produits : en fin de compte l'information était une marchandise.

Nous pensons que la principale conclusion de notre travail est assez évidente : sur le point de clôturer cette étude, nous espérons avoir démontré qu'il est possible de parler

[1732] B. ÁLAMOS DE BARRIENTOS, *Tacito español, ilustrado con aforismos. Dirigido a don Francisco Gomez de Sandoval y de Rojas duque de Lerma marques de Denia &c.* Con privilegio. En Madrid, por Luis Sa[n]chez, a su costa, y de Juan Hásrey, 1614, livre II, p. 22.

d'une « ère de l'information » dans la Catalogne moderne mais, surtout, cela est très nécessaire (cette affirmation vaut aussi pour d'autres territoires de l'Europe moderne comme l'indique l'historiographie la plus récente). Depuis la fin du XVème siècle et grâce à la divulgation et à la consommation des genres les plus variés, l'information publique imprimée (et sur d'autres supports) devint une réalité quotidienne pour beaucoup d'habitants de la Principauté de Catalogne et des Comtés. Il s'agit des relations, des gazettes, des appels, des édictes, des mémoriels, des affiches, des pronostiques, des poèmes d'actualité, des pièces de publicité, parmi beaucoup d'autres pièces éphémères qui étaient fondamentales pour le soutien quotidien des ateliers typographiques. La presse « occasionnelle » et sérielle (relations, lettres, avis, nouvelles) et la périodique (gazettes, « Mercures », « Nouvelles ») fut un des principaux genres qui conforma les « horitzons informatius » catalans et étrangers entre c. 1500 et 1720 (et, bien entendu, après aussi). Cependant, ces papiers publics n'eurent pas l'importance -parmi les historiens modernistes- qu'on attribue à ses semblables (la presse journalière) entre les chercheurs de la période contemporaine. Nous avons voulu corriger cette réalité historiographique dans la mesure du possible tout en employant la presse comme « observatoire privilégié » de l'information publique ; sujet aussi riche et large que peu exploré.

Dans le troisième chapitre nous avons fait un « premier assaut » –comme le dirait Matthias A. Shaaber- sur l'information produite dans la Catalogne moderne, qui circulait aussi bien à l'intérieur qu'à l'extérieur du pays, à la ville et à la campagne, imprimée et manuscrite (il s'agit bien, rappelons-le, de deux cultures en dialogue ou symbiose et non pas en opposition). Nous avons étudié deux genres de presse : les annonces et les édits du vice-roi et leur diffusion imprimée et orale (à travers les « préconisations »), ainsi que le *Te Deum*. Les deux « cérémonies de l'information » (Michèle Fogel) aidaient à diffuser l'information « correcte » parmi les sujets (c'est-à-dire, celle voulue par les autorités), contrairement aux pasquins et à d'autres pièces publicitaires (imprimées, manuscrites) d'opposition. Il n'est guère étonnant que le Consell de Cent, ainsi que d'autres institutions, aient des typographes officiels afin de gérer leur propre information et pour vérifier les messages contradictoires. Quelles interprétations peut-on tirer de tout cela ? D'abord, pour les autorités de la terre (laïques et ecclésiastiques), et celles du Roi, contrôler et diffuser l'information publique était une nécessité politique et de gouvernement essentielle. En revanche, pour les « éditeurs »

(libraires et imprimeurs) il s'agissait d'une affaire marchande qui passait devant –quoi que pas toujours- les fidélités dynastiques ou politiques.

Comme on l'a déjà évoqué dans l'introduction de cette thèse de doctorat ainsi que dans le chapitre second (l'*status quaestionis*), l'information publique a été l'axe de notre recherche et, la culture de la presse, l'étude de cas : sa manufacture, les contrôles légaux et corporatistes, les producteurs, les consommateurs, la circulation, les usages, etc. Ainsi, nous avons pu prouver la diversité ou la richesse typographique (chapitre 4) de cette presse et la placer dans le contexte européen, dans lequel les instruments catalans s'y intègrent très bien : la presse catalane « non périodique » naquit à la fin du quatre-cents et les premiers instruments périodiques (o protopériodiques) se développèrent durant la première étape de la Guerre des Trente Ans (et non pas durant la « Guerra dels Segadors », comme traditionnellement on l'avait présumé). En même temps, nous avons essayé d'éviter les visions téléologiques : malgré la « victoire » de la périodicité (comme on vient de le dire, forgée autour de 1620 et prédominante dès 1670) nous n'avons pas négligé l'analyse des instruments les plus anciens et d'apparition conjoncturelle : en plein début de la presse, tous les genres furent très perméables, tout au moins jusqu'à la moitié du XVIIème siècle.

Nous voulons également faire d'autres considérations suivant grosso modo l'ordre des chapitres : la ville de Barcelone fut le centre de la manufacture de la presse de la même manière qu'elle exerça le contrôle de l'édition catalane (le volume de papiers informatifs produits dans d'autres villes, bien que assez étendus sur le territoire, est négligeable) ; un monde de l'édition qui partageait les caractéristiques basiques de « l'ancien régime typographique » (Roger Chartier) et les faiblesses de l'imprimerie péninsulaire -qui ne pouvait pas concurrencer avec les imprimeries française ou italienne- et où la dissension entre les typographes et les libraires était intrinsèque et de longue date. Toutefois, la presse n'était pas uniquement contrainte par des questions d'impression et de confrérie mais aussi par les aspects légaux. Dans le cinquième chapitre nous les avons analysé : dans une « composite monarchy » (John H. Elliott) chaque règne était gouverné par ses propres lois, inclues celles qui touchaient à l'imprimerie. En Catalogne, contrairement à ce qui se passait en Castille, l'édition et l'introduction des métiers de l'impression se bénéficiaient de moins de contraintes légales et d'un régime d'apparence plus libéral (Jordi Rubió i Balaguer). L'examen de

ce système de concession de licences et de privilèges d'impression semble confirmer cette hypothèse et, simultanément, permet de modérer l'efficacité de la censure qui, d'autre part, était bien réelle.

En ce qui concerne les aspects formels et matériels, la presse, indépendamment de sa périodicité, se caractérisait par une série d'éléments (un format malléable, peu de feuilles, le recyclage des gravures anciennes, etc.) qui rendaient possible des tirages élevés (entre mille et mille cinq-cents exemplaires par papier -« une journée »-) sans prendre trop de temps aux compagnons des ateliers ; ainsi, le coût du produit fini était modéré. La presse, donc, peut être définie comme une « formule éditoriale » (Chartier) qui contribuait au soutien ou à la survie journalière des imprimeries catalanes, celles de Barcelone en premier. Les données obtenues du corpus conservé ou identifié constituent un magnifique témoignage : plus de deux milliers d'imprimés conjoncturels, sériés et périodiques pour la période étudiée.

Nous venons d'introduire les données, les statistiques. Celles-ci, détaillées et analysées dans le septième chapitre, nous permettent d'extraire plusieurs conclusions. Nous allons en référencer quatre, sans trop s'étendre (nous l'avons déjà fait dans le chapitre qui lui est dédié) : en premier lieu et en ce qui concerne les contenus, nous avons signalé le grand intérêt pour la guerre, puis pour la politique et, dans une moindre mesure, pour la religion, parmi d'autres thématiques. L'époque moderne fut une période très violente ce qui est reflété par la presse bien que, généralement, seules les « bonnes nouvelles » de guerre -réelles, imaginaires ou fictives- apparaissaient en lettre de moule. Deuxièmement, en ce qui concerne la géographie de l'information contenue dans les papiers conjoncturels, les nouvelles de la Catalogne étaient très abondantes, au contraire des genres périodiques, plus centrés sur l'actualité internationale. En troisième lieu, nous avons également montré une évolution semblable de la presse manufacturée à Barcelone, Madrid et Séville, c'est-à-dire, trois des principaux centres de l'édition hispanique, intégrants de la même monarchie composée et participant des mêmes réseaux commerciaux. Et, en quatrième et dernier lieu, au sujet des langues d'édition, nous constatons l'hégémonie du castillan -ce n'est pas une surprise, comme le savent les académiciens et les professeurs de langue moderne-, la « lingua regalis », langue culte et aristocratique, et plus facilement exportable. En revanche, le catalan est la langue du marché intérieur : des affaires comme le brigandage et des « plecs poètics » d'actualité.

La « Guerra dels Segadors » fut une grande exception (une exception militante, c'est vrai) mais comme Joan-Lluís Marfany l'a écrit, « El fet net i pelat és que, pel que fa a la producció impresa, tot era dat i beneït, en la relació entre les dues llengües, ja a mitjan segle XVII com a molt tard »[1733] ; dans le cas précis de la presse, cette relation était déjà consacrée depuis la fin du XVIème siècle. Qu'on imprime seulement des gazettes en catalan durant la « Guerra de Separació », au moins jusqu'en 1647, est assez significatif : les journaux, les instruments les plus adaptés pour l'extérieur et pour les personnes avec une meilleure familiarité avec le monde de la culture écrite, furent toujours publiés dans la « langue de l'empire ». On n'y pouvait rien face à l'exportation aux domaines hispaniques, à la péninsule italique ou au Portugal ; les « raisons de marché » l'emportaient.

Ces raisons de marché se verraient même renforcées durant le demi siècle compris entre 1670 et 1720, une étape décisive qui vit la consolidation définitive de la presse périodique (parallèle à la chute des papiers occasionnels -relations, lettres-) ainsi que des grandes transformations historiques et informatives, à savoir : le redressement de la périodicité depuis la capitulation de Barcelone en 1652, surtout à partir de la guerre austro-turque (1683-1699) ; le monopole politique de l'information avec l'implantation du système du privilège royal sur l'édition de la presse (un modèle de réminiscence française –dont Renaudot est sans doute à l'origine- instauré par l'archiduc Charles au début de la Guerre de Succession, malgré quelques essais préalables durant la Guerre des neuf ans) ; et le dénouement du conflit de succession, avec la fin de l'édition propre à la Catalogne et l'unification législative : ce qu'on a nommé la « Nova Planta de la impremta » et qui s'appliquera tout au long du XVIIIème siècle.

Une fois présenté le monde de l'information publique dans la Catalogne moderne et étudiée sa presse nous nous sommes rapprochés de la réception et de la consommation effective : deux des sujets les moins connus aussi bien en Catalogne que dans une bonne partie de l'Europe. A continuation nous soumettrons quelques réflexions finales. Or, avant, rappelons que nous avons montré une Catalogne urbaine et rurale beaucoup plus alphabétisée et avec un contacte plus fluide avec les pratiques culturelles de l'écriture et de la lecture de ce qu'on avait (pré)supposé (neuvième

[1733] J. Ll. MARFANY, *Llengua, nació i diglòssia*, Barcelone, 2008, p. 200.

chapitre). Nouvelles ressources, adéquates au traitement statistique et beaucoup plus fiables que les plus habituels recomptes de signatures, nous ont permis d'encourir au domaine de l'écriture (et des chiffres) dans le contexte urbain et, particulièrement, à la campagne –un espace qui n'était pas une « mer d'analphabétisme », tout au contraire, malgré l'opinion de quelques auteurs. Plus tard nous espérons pouvoir analyser comme il faut ces ressources et poursuivre dans cette ligne de recherche ainsi qu'avec le rôle de la culture orale dans la transmission de l'information.

Vers un espace public ?

Comme nous avons pu le vérifier dans les chapitres précédents (10 et 11), il existait une grande diversité de consommateurs (lecteurs et auditeurs) de la presse aussi bien dans la campagne que dans la ville : depuis les paysans aisés qui bénéficiaient d'assez de deniers (et dans certains cas de titres de noblesse) jusqu'aux « simples » métayers et aux meuniers tout en passant par des ecclésiastiques ruraux de toute sorte et condition. Dans les espaces urbains rappelons que cette hétérogénéité n'était pas mineure : depuis la noblesse et jusqu'aux artisans tout en passant par les juristes. Même dans les monastères ou couvents on y lisait, et discutait, la presse. Quelles conclusions peut-on en tirer ? Les principales ou plus générales, sont assez évidentes : en premier lieu, presque tous les groupes de citoyens et les habitants de la campagne consommaient une presse d'apparition conjoncturelle et périodique. Les modèles de lecteurs et d'auditeurs que nous avons analysé de cette « société de l'information », pourtant réduits en nombre, sont assez représentatifs ; de surplus, ne l'oublions pas, il s'agit de consommation effective et non pas de la « simple » possession de papiers imprimés et manuscrits. En deuxième lieu, au sujet des motivations de cette consommation nous pouvons en extraire deux, à savoir : le désir d'apprendre des nouvelles publiques, c'est-à-dire, la curiosité pour tout se qui se passait en Catalogne ou à l'étranger ; néanmoins, et celle-ci est la deuxième motivation, consulter la presse, par acquisition ou par prêt, répondait également à un but plus pragmatique : son usage présent et « historique ».

Mais, qu'est-ce que nous voulons exprimer ? La presse, hormis la vitesse avec laquelle elle circulait ou était distribuée dans le territoire, avait une utilité immédiate (tout au moins relativement), car elle permettait de connaître les guerres qui frappaient la contrée native et qui pouvaient endommager le patrimoine, elle permettait de savoir

ce qui se passait là où combattait un membre de la famille ou un ami et on pouvait avoir des nouvelles des dispositions gouvernementales, des livres et d'autres produits proposés par imprimeurs et libraires, etc. Les ambassadeurs austrophiles comme Pau Ignasi de Dalmases i Ros lisaient également les papiers et les gazettes, propres ou foraines, afin de connaître les nouvelles de la Catalogne et de l'Europe et, ainsi, pouvoir mener avec plus d'efficacité leur mission officielle à Londres, à Vienne ou dans les villes italiennes. Cette même presse avec et sans périodicité régulière avait également un usage ou une fonction qu'on pourrait qualifier « d'historique » : ces feuilles volantes alimentaient d'autres publications ou compilations (Mercures, « Floros », etc.), annales et chroniques urbaines manuscrites (Miquel Parets, Jeroni de Real, etc.) et enrichissaient les « llibres de pagès » qui seraient lus par les héritiers du « mas ». De plus, ces individus ou ces familles « sans mémoires », mais qui cumulaient et conservaient relations et gazettes, montrent une conscience historique semblable : en fin de compte, à un moment ou à un autre, ces papiers des archives patrimoniales seraient (re)lus par les descendants. Ainsi, par exemple, la presse (et la publicité) des guerres « dels Segadors » et de Succession semble avoir aidé à perpétuer la mémoire des libertés catalanes[1734] ou, plus généralement, l'histoire de la Catalogne : qu'à la fin du XVIIème siècle et au début du XVIIIème un patrice de Barcelone comme Dalmases et d'autres personnages de son cercle lisent des papiers informatifs et des pièces publicitaires sur l'insurrection de 1640 n'est guère surprenant ; que cela soit fait par une famille de paysans comme les Soler des Encies au cours des set-cents et des huit-cents l'ai plus, comme, pour citer deux autres exemples, le cinquième marquis de Santa Cruz de Marcenado durant le siège de Gibraltar (1770-1781)[1735] ou un caporal premier de volontaires miquelets de la « guerre

[1734] Sur cet aspect, voir X. TORRES, "Reis, pagesos i llibertats: la fi de les constitucions catalanes segons els memorialistes de pagès", J. Albareda (éd.), *Del patriotisme al catalanisme. Societat i política (segles XVI-XIX)*, Vic, 2001, pp. 197-219.

[1735] Comme on le lit à la couverture d'une *Segona relacio de la bona nova de la recuperacio del castell de Salsas, y tot lo que acontengut desde onze de juny de 1639 fins a sis de gener de 1640. Al to si voleu oyr una canso galana, yo vos la dire a la catalana* (Barcelona, Sebast. y Jaume Mathevat, 1640), "Acabe de leer estos papeles yo d[o]n Juan de Navia Ossorio y Miranda primer teniente de fusileros de Guardias Españolas de ynfanteria en el bloqueo de Gibraltar à 17 de agosto de 1781. Marq[ué]s de Santa Cruz de Marzenado" (exemplaire conservé à la BC, top. F. Bon. 7557 -quoi que la reliure est ancienne elle avait dû faire partie d'un volume factice-). Don Juan Antonio de Navia Osorio y Miranda, cinquième marquis de Santa Cruz de Marcenado, était né à Castropol (Asturies) le 3 décembre 1744. Marié avec la sixième comtesse d'Alcúdia (1768), il décéda en 1787, voir F. DE ALÓS i D. DUQUE DE ESTRADA, *Los Brizuela, condes de Fuenrubia y familias enlazadas*, [Figueres], 2009, p. 131.

du Roussillon » (1793-1795) ou à la « guerre d'indépendance espagnole » (1808-1814)[1736].

En conclusion, la lecture de la presse par les habitants de la campagne et les citoyens aida à l'expansion des horizons informatifs, géographiques, politiques et même historiques. Certains de ces consommateurs, comme nous l'avons vu, furent des lecteurs assez critiques ; quoi qu'avec les contraintes propres à l'époque moderne : le juriste Jeroni Pujades pouvait rajouter ce que l'auteur avait omis d'une relation de fêtes (les conflits cérémoniaux et politiques), mais ne mettait pas en doute les batailles que livraient les armées aériennes ou les apparitions démoniaques, comme le racontaient tant de titres de presse et de littérature de « canya i cordill »[1737].

C'était avec les guerres (l'exagération des victoires et le silence des échecs) et avec la politique que les consommateurs se montraient le plus sceptiques : les auteurs des papiers, ou les autorités qui les sponsorisaient et qui les approuvaient, pouvaient poursuivre un objectif « publicitaire », mais la lecture ou l'interprétation que les récepteurs pouvaient en faire différait beaucoup selon si on s'employait ou pas à la comparaison avec d'autres genres informatifs, imprimés ou manuscrits, ainsi qu'avec la culture orale. Les catalans et catalanes de l'époque moderne, dans la campagne et dans la ville, avaient un volume d'information incomparablement supérieur à celui de leurs ainés. Cela signifie-t-il qu'un espace public primitif ou émergeant commence à se dessiner ?

[1736] "Jose Llados caporal 1º del 2º [mutilé] de voluntarios miqueletes", né à Sant Esteve de la Sarga (Pallars Jussà), trouva -et lu- deux feuillets: une *Relacio de la visita del eminentissim cardenal duch, y de sa magestat Christianissima, als tres embaxadors del Principat de Cathaluña* (Barcelona, Sebastià y Jaume Mathevat, 1641) et la *Victoria que han alcançat los catalans contra los enganys de Castella ab la entrada del marques de Torrecusa* (Barcelona, Gabriel Nogues, 1642). Les deux feuillets, ainsi qu'un livre de chevallerie (la *Historia de los muy nobles y valientes cavalleros Oliveros de Castilla y Artus de Algarve* de Pedro de la Floresta, Madrid, a costa de don Pedro Joseph Alonso y Padilla [c. 1720 - 1765]) les trouva, selon ecrivit, « perdus » dans un bois innommé, Archives privées de la famille Llover-Rodà (les Planes). Quoi que cela ne contribue pas à donner plus d'informations sur ce lecteur nous ne pouvons pas nous empêcher de raconter comment ces papiers parviennent aux Llover : un autre soldat, Josep Llover i March, du VIII Corps, 42 Division, LXXIII Brigade Mixte et quatrième bataillon de l'armée républicaine, les trouva en plein milieu de la bataille de l'Èbre (1938), ou ils furent sa seule lecture « littéraire » (autorisée par le commissaire politique).

[1737] Cf. J.-P. SEGUIN, *L'information en France avant le périodique. 517 canards imprimés entre 1529 et 1631*, Paris, 1964. Seguin conclu: « les occasionnels de faits divers, comme nos grands quotidiens d'information modernes, étaient lus par tous, mais leur contenu était apprécié différemment, pris à la lettre par beaucoup, accueilli avec scepticisme et réserves par certains, avec amusement par d'autres » (p. 24).

Tout d'abord rappelons de manière succincte le concept d'espace public. Dans le deuxième chapitre de cette thèse nous avons déjà introduit une œuvre classique du théoricien et philosophe aleman Jürgen Habermas dans laquelle il développa la théorie : *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft* (« L'espace public : archéologie de la publicité comme dimension constitutive de la société bourgeoise »)[1738]. La thèse de ce titre publié en 1962 est la suivante : au XVIIIème siècle apparaît un « espace public » ou une « publicité » (« Öffentlichkeit ») qui s'érigea comme un espace de critique et de discussion. Ce fut alors que proliféraient les salons en France, les « coffee houses » en Angleterre et les « Tischgesellschaften » en Allemagne, c'est-à-dire, des espaces de sociabilité qui avaient un fonds commun : être des centres (institutions) de débat, littéraire d'abord et, plus tard, politique. Cet espace public, un espace parmi le domaine de la *res publica*, et l'espace privé des sujets ou citoyens, constituerait un contrepouvoir de l'Etat et une garantie de transparence et de l'action participative dans les démocraties modernes. Son apparition, toujours en accord avec Habermas, fut mêlée au développement historique du capitalisme et à la montée de la bourgeoisie. Il n'en manque pas moins qu'une interprétation stricte de ce modèle ne nous permet pas d'affirmer qu'en Catalogne s'y développe un espace public en soit. Or, cela vaut aussi pour une bonne partie de l'Europe à l'exception des trois territoires proposés par le philosophe et sociologue de Düsseldorf, avec le cas anglais comme modèle.

En revanche, le concept d'espace public de Jürgen Habermas a été soumis à révision –et à critique– et nombre d'historiens ainsi que d'autres scientifiques l'on, soit adapté à leurs recherches tout en élargissant et en modifiant plusieurs aspects[1739], soit en on fait un usage limité à certains concepts, tels que celui de la « publicité représentative »[1740]. Aujourd'hui il est possible de parler d'une pluralité d'espace publics, historiques et présents également comme d'un espace public « rhétorique », tel que l'a proposé le professeur Gerard A. Hauser. Pour ce théoricien de la communication il est possible d'identifier la formation de différents espaces publics au tour du dialogue

[1738] J. HABERMAS, *L'espace public : archéologie de la publicité comme dimension constitutive de la société bourgeoise*, version française de M. B. de Launay avec la participation de Ph. Chanial et T. Straumann, Paris, 1993. Du même auteur "The public sphere: an encyclopedia article (1964)" [traduction de S. Lennox i F. Lennox], *New German Critique*, 3 (1974), pp. 49-55.
[1739] Voir le deuxième chapitre.
[1740] Un exemple, K. M. BAKER, *Inventing the French Revolution. Essays on French political culture in the eighteenth century*, Cambridge, 1990, p. 225.

ou de la discussion sur différents thèmes et non pas autour des sujets participant dans ce dialogue[1741].

Effectivement, l'espace public s'est complexifié. Mais, il y en eu vraiment un dans la Catalogne moderne ? Nous pouvons répondre affirmativement et au pluriel. Comme nous allons l'argumenter à continuation il est possible d'identifier plusieurs espaces publics. Un (ou des) espace public défini comme espace de débat, de dialogue, sur certains sujets qui étaient publiquement débattus avec ou sans l'autorisation explicite ou tacite du pouvoir. Ainsi, nous pouvons identifier plusieurs espaces et chacun mériterait une étude individualisée : un espace public « juridique » -et dans certains cas aussi « politique »- à travers des arrêts, des plaintes ou des mémoriels, généralement imprimés, qui défendaient l'un ou l'autre des positionnements de la couronne ou de la « terre », ou des demandes des institutions ecclésiastiques, ou des particuliers, et qui étaient suivis, souvent avec intérêt, non seulement par les magistrats mais aussi par un public beaucoup plus diversifié : les autorités du royaume et celles de la terre, les artisans et d'autres membres des groupes mineurs urbains. Du nommé « Memorial de la cobertura » (1632), comme nous l'avons déjà vu dans le troisième chapitre, « la jent ne compraven moltísims » à Barcelone[1742]. Des papiers et des débats qui dans certains cas pouvaient representer un dialogue entre la Cour ou le vice-roi et la terre (le Consell de Cent et la Generalitat) et que, même si s'était de manière marginale, arrivaient aussi dans la campagne : pour le moins, ainsi le témoignent plusieurs archives privées. Egalement, nous pouvons évoquer l'existence d'un espace public « religieux » -dans un sens très large, qui concerne également la « politique »- qu'il est possible de reconstruire par exemple, grâce aux sermons (manuscrits et imprimés), à la prédication, ou à la réception des papiers sur des canonisations, aux martyres, aux actes de foi, etc. Enfin, et sans finir avec toutes les possibilités (ou les espaces), existait un espace public « politique » et un autre « de la guerre » qui s'entremêlaient souvent et qui s'exprimaient notamment à travers la publicité et la presse des partis confrontés. C'était alors, en temps de conflit politique et/ou militaire, qu'apparaissait un espace public

[1741] G. HAUSER, "Vernacular dialogue and the rhetoricality of public opinion", *Communication monographs*, 65-II (1998), pp. 83-107; et, du même auteur, *Vernacular voices. The rhetoric of publics and public spheres*, Columbia, 1999

[1742] M. PARETS, *Crònica*, M. R. Margalef, J. S. Amelang, A. Simon et X. Torres, Barcelone, 2011, llibre I/1, vol. I, p. 311.

« temporaire » ou conjoncturel, tel que l'a nommé Peter Burke[1743] : les contendants essayaient de persuader le(s) public(s) récepteur(s) de leur légitimité de leur cause avec tous les genres et avec tous les moyens de communication desquels disposaient, comme la presse, les manifestes, les pamphlets, la poésie, le théâtre, etc. En même temps, ces mêmes partis essayaient de discréditer les contraires avec les mêmes instruments. La « Guerra dels Segadors » l'insurrection des « Barretines » la Guerre de Succession, parmi d'autres épisodes des XVIIème et XVIIIème siècles, constituaient des bons exemples de l'émergence de l'espace public conjoncturel, avec la diffusion simultanée de la presse de l'une ou de l'autre tendance[1744].

La presse -rappelons-le de nouveau- fut un des plus importants genres, voir le principal, qui contribua à nourrir les horizons informatifs de la population catalane de l'époque moderne mais aussi les différents espaces publiques (temporaires) qui se développèrent en Catalogne. La combinaison de la presse, imprimée et manuscrite, celle autorisée et celle poursuivie, avec la lecture orale et tous les autres genres de l'information (édits, appels, affiches, mémoriels, « cobles », « graffiti », etc.) donnait aux consommateurs, notamment pour ceux qui avaient un esprit critique, un éventail assez large des événements qui se succédaient dans le monde. Bien entendu, nous ne nous référons pas au « potentiel émancipateur » de la presse[1745], terme assez anachronique à l'époque mais à l'abondance de nouvelles que la presse transmettait (vrais, fausses partielles ou altérées...) et qui permettait que lecteurs et auditeurs sussent ce qui se passait au-delà des enceintes de la ville ou de l'aire au « mas » et ainsi mieux maitriser l'univers extralocal (la politique). Cette circulation de nouvelles était une bonne affaire pour les imprimeurs et les libraires or pour les hommes politiques elle constituait une affaire d'Etat: les opinions des sujets inquiétaient considérablement les gouvernants comme le prouvent les campagnes publicitaires de Joan Joseph d'Autriche -qui avait le soutien du secrétaire Francisco Fabro Bremundan[1746]- ou les réflexions du tacticien Baltasar Álamos de Barrientos[1747]. Jadis, comme aujourd'hui, l'opinion (ou

[1743] A. BRIGGS - P. BURKE, *De Gutenberg a Internet. Una historia social de los medios de comunicación*, traduction de M. A. Galmarini, Madrid, 2005, pp. 100 et 121.
[1744] Hormis le cas du conflit des « barretines », circula seulement la presse institutionnelle, car il semble que les révoltés n'avaient pas pu utiliser l'imprimerie mais tout simplement la « publication manuscrite » de certaines lettres ou manifestes.
[1745] Cf. B. DOOLEY, "Introduction", S. Baron (eds.), *The politics of information in early modern Europe*, Londres et New York, 2001, p. 5.
[1746] Voir le chapitre 3.
[1747] Voir le chapitre 8.

plus précisément les opinions) était la « regina del mondo »[1748]. En effet, pour les autorités et les tacticiens l'opinion des courtisans et celle du « vulgo » ou « ciega plebe » -comme le disait un secrétaire de Louis XIV- n'avaient pas la même valeur mais ils ne pouvaient pas ignorer que les nouvelles du roi, celles de la terre et celles de l'étranger étaient débattues sur les lieux publics, comme la Plaça de Sant Jaume de Barcelone durant l'insurrection de 1640. Faire des remarques sur le monarque pouvait être puni avec le brimage public sur la « Plaça dels traïdors » de Barcelone, les galères et même la mort bien que cela n'arrêtait pas les rumeurs ou les discutions. Les gouvernants pouvaient essayer de réguler (ou de limiter) les espaces publiques par le contrôle des papiers imprimés à travers des autorisations, de la censure, des privilèges royaux. Or une surveillance excessive, ajoutée au silence de certains sujets comme les échecs militaires, était préjudiciable : les sujets pouvaient croire aux pires nouvelles et transformer l'annonce d'une victoire en échec. Enfin, il était nécessaire -comme le dirait Álamos de Barrientos ou ses lecteurs[1749]- de « tempérer » le discours des occasionnels, des gazettes et des papiers publics. Ce n'était pas toujours comme cela. Mais quoi qu'il en soit, nous l'avons vu, certains consommateurs savaient très bien interpréter l'information parmi persuasion et propagande. Et, ils en laissèrent témoignage « pour mémoire » dans les chroniques urbaines, les journaux personnels ou les livres des familles paysannes aussi bien pour le présent (pour eux-mêmes et les leurs) comme pour l'avenir (les descendants -et les historiens-).

[1748] Sur ce sujet voir, parmi d'autres, J. A. MARAVALL, *La cultura del Barroco. Análisis de una estructura histórica*, Barcelone, 2008 [1975], pp. 214-225; et J. A. W. GUNN, *Queen of the world. Opinion in the public life of France from Renaissance to the Revolution*, Oxford, 1995.

[1749] En dehors des avocats des Figueró, typographes royaux, (1710) nous pouvons citer, parmi d'autres lecteurs ou possesseurs de l'œuvre, le patrice de Barcelone Pau Ignasi de Dalmases i Ros ou le premier marquis de Dos Aguas (Giner Rabasa de Perellós i Rocafull): voir R. EXPOSITO, "Literatura prohibida a la Barcelona del tombant de segle XVII: les desiderates bibliogràfiques de Pau Ignasi de Dalmases i Ros", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona* (en premsa) et J. A. CATALÁ SANZ - J. J. BOIGUES PALOMARES, *La Biblioteca del Primer Marqués de Dos Aguas, 1707*, Valence, 1992 (DL), pp. 78 i 276.

BIBLIOGRAFIA

Fonts manuscrites

Archives municipales de Lyon (AML)
Registre des actes consulaires, BB 99, *Délibérations municipales*.

Archives nationales de France (ANF)
K 999
K 1000

Archivio Segreto Vaticano (ASV)
Segreteria di Stato, Spagna, vol. 203.

Archivo Histórico Nacional (AHN)
Consejos, lligalls 2902, 3199, 5528, 26563, 50627, 51629.
Consejos Suprimidos, sèrie *Juzgado y Comisión de Imprentas*, llig. 50689.
Fiscalía del Tribunal Supremo, *Causa general*, Ayuntamiento de Las Planas (partido judicial de Olot), estado número 3, 14.
Inquisición, 4454.
Inquisición, MPD.188.

Arxiu Capitular de Barcelona (ACB)
Obra de la catedral, *albarans*, 1576.
Sagristia, administració, 1699.

Arxiu Capitular de Girona (ACG)
Comptes d'Obra, 1613-1649.
Llibre de comptes de la obra de la Seu de Gerona, 1727-1733.
Obra de la Seu, 1697-1699.

Arxiu Comarcal de la Garrotxa (ACGAX)
Gaspar Clapera, *Manuale*, 1744.
Gaspar Clapera, reg. 1144.
Fons Família Casabona, J. Casabona, *Breves noticias de mi viaje y de mi refugio en la España blanca*.
Fons religiosos, Parròquia de Sant Esteve d'Olot, Compres de llibres, 1666-1741.
Llibre del clavariat, 1609-1610, 1654-1655, 1660-1661, 1689-1699.
Manual de resolucions, 1723.

Arxiu Comarcal de la Selva (ACSE)
Fons patrimonial can Vinyes (Codina), *Llibre mestre archivat de ahont estaran chalendats los actes del mas Vinyas pages de la sellera de Angles lo any 1791*.

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)
Cancelleria, Cartes reials, arxiduc Carles, 5-E-10.
Cancelleria, Registres, 5527, "Felipe III el Grande. *Curie locumtenencie* 16".
Col·leccions, autògrafs, II.
Consell d'Aragó, lligalls 38, 229, 253, 266, 267, 272, 286, 552.

Diversos, Patrimonials, Queralt, vol. 2.
Generalitat, Registres, 929.
Generalitat, Registres de correspondència, N-864.
Generalitat, sèrie V, 205, "Documents solts del segle XVII".
Generalitat, sèrie V, 209, "Documentació solta dels segles XVI, XVII i XVIII".
Generalitat, sèrie V, 242, correspondència original rebuda, 359.
Generalitat, sèrie general, N-165.
Generalitat, sèrie RV, 62.
Monacals d'Hisenda, lligalls grans, 282.
Monacals d'Universitat, vol. 163.
Reial Audiència, *Cartas acordadas*, 1783.
Reial Audiència, *Consultas*, registros, 128.
Reial Audiència, *Diversorum*, reg. 214.
Reial Audiència, *Intrusos*, r. 191.
Reial Audiència, *Plets civils*, 665, 6272, 12772, 15965, 16029, 16661, 18857, 20033, 22808, 23921, 25447, 26469, 29591, 32432.
Reial Patrimoni, BGC, Processos, 1618.
Registre 4205, 4736.

Arxiu diocesà i Biblioteca diocesana del Seminari de Girona (BSDG)
Allegati Juris t. I, 34/528.
Memoralium diversorum rerum, 946/1296.
Ms. 140.
Notularum suppl. 1.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB)
Arxiu notarial, I. 46-51.
Arxiu notarial, sèrie IX, 4.
Arxiu del Veguer, *Processos*, XXXVII-05.
Consell de Cent, *Deliberacions*, 1569-1570, 1587, 1588-1589, 1596-1597, 1623-1624, 1629-1630, 1630-1631, 1639-1640, 1640, 1640-1641, 1643-1644, 1646-1647, 1648, 1650-1651, 1651-1653, 1655-1656, 1668-1669, 1669-1670, 1672-1673, 1674-1675, 1675, 1676, 1678, 1684, 1685, 1691-1692, 1700-1701, 1706.
Consell de Cent, *Deliberacions de la Junta de Guerra*, 1640-1641.
Consell de Cent, *Lletres closes*, 1695.
Consell de Cent, *Lletres comunes*, 1645, 1649.
Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1620-1622, 1631-1632, 1632-1633, 1640, 1640-1641, 1641, 1643, 1644-1645.
Consell de Cent, *Registre d'Ordinacions*, 1622-1627, 1651-1658.
Consellers, *Bosses de Deliberacions*, 1678-1682.
Fons gremial, 2B. Gremial especial, Confraria del Sant Esperit, *Libro de cuentas 1680-1734* (títol modern).
Gremis, Confraria de Sant Jeroni dels Llibreters, *Llibre de Consells*, 1731-1737.
Ordinacions y bans, 1553.
Ms. A-30.
Ms. B-95.
Ms. B-96.
Ms. B-100.
Ms. B-146.
Notarial, III, 21.

Notarial, sèrie IX.
Polític i representacions [nom original de la sèrie: "Político. Representaciones"], 1760-1761.
Rètol, "Aquest es Gabriel Monclus natural de la vila de Mahella (...)" (signatura antiga: MHCB-1158).

Arxiu Històric de Girona (AHG)
Corregiment de Girona, sèrie d'administració militar i col·lecció d'impresos 1697-1835.
Andreu Ferrer, *Llibre*, 1718, 1726.
Andreu Ferrer, *Manual*, 1713.
Andreu Ferrer, *Tercer liber testamentorum*.
Manel Ferrer, *Manual*, 1846.
Joan Riurans, *Manual*, notaria 3 de Girona, vol. 597.
Joan Silvestre, *Llibre d'encants*, notaria 1, 1119.
Joan Silvestre, *Manual*, 1712-1713.

Arxiu Històric de Moià (AHM)
Diverso[*s*] *juris*, top. 117.
Rodós, núm. 10.

*Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (*AHPB)
Jeroni Brotons, *Manual*, 1705-1706.
Jeroni Brotons, *Manual de Testaments*, 1686-1716.
Joan Brotons, *Inventaris i encants*, 1732-1737.
Lluís Cases, *Manual*, 1686-1689.
Francesc Cotxet i Soler Ferran, *Liber primus inventariorum et encantuum*, 1661-1682.
Josep Ferrer, *Llibre d'inventaris i encants*, s.n.
J. Francisco Fontana, *Manual de Testaments*, 1707-1744.
Lluís Fontana, *Segon manual*, 1671.
Bonaventura Galí, *Manual*, 1701.
Jeroni Guiu, *Manual*, 1684-1685, 1695-1699, 1699-1702, 1700-1702.
Francesc Lentisclà, *Quartum manuale contractum*, 1641-1642.
Josep Antoni Madriguera, *Esborrany*... [*dels actes*] *rebuts*, 1743-1744.
Pere Mambla, *Liber Confratrie Sancti Hieronimi Bibliopolarum Barchinone*, 1560-1578.
Pau Mollar, *Manual*, 1739.
Pau Mollar, *Manual de Testaments*, 1722-1743.
Miquel Mora, *Plec d'inventaris solts i encants*, 1629-1650, sn.
Francesc Serra, *Quinzè manual*, 1703.
Bonaventura Torres, *Manual de Testaments*, 1682-1702.

Arxiu Municipal de Girona (AMGi)
Bans, decrets, edictes, lligall núm. 2 (1629-1698).
Comptes del clavari, 1639-1642, 1645-1646, 1655 i 1656.
Gremis, lligall 5, llibreters i impressors, s. XVIII-XIX.
Llibres del cadastre, 1715, 1716, 1717, 1794, 1795.
Llibre del clavari menor per los anys 1645 y 1646.
Manual d'acords, 1585, 1637, 1640, 1643, 1645, 1651, 1653, 1679, 1686, 1695, 1702, 1705, 1720, 1724.

Biblioteca de Catalunya (BC)
Fons de la Junta de Comerç de Barcelona, lligall LV, caixa 76.
Ms. 501.
Ms. 502.
Ms. 503.
Ms. 618.
Ms. 677.
Ms. 896.
Ms. 1903.
Ms. 1267.
Ms. 3612.
Ms. 3613.
Ms. 3614.
Ms. s.n., fons Borràs.

Biblioteca Marià Vayreda (Olot) (BMV)
Alleg. iuris, t. 17.

Biblioteca del Monestir de Montserrat (BMM)
Ms. 1296.

Biblioteca Nacional de España (BNE)
Ms. 1721.
Ms. 2355.
Ms. 8180.
Ms. 12179.
Ms. 23133/17.

Bibliothèque nationale de France (BNF)
Manuscrits Occidentaux, Lorraine 861.
Fons Baluze, 238.

Médiathèque de Perpinyà
Révolution de Catalogne de 1640: collection de pièces tant imprimées que manuscrites relatives à la révolution de Catalogne de 1640.

Médiathèque centrale d'agglomération Emile Zola (Montpeller)
Fons Vallat, "Recueil de pièces espagnoles ou catalanes, en vers et en prose, imprimées à Barcelone pendant les années 1638-1640", 9777.
Fons Vallat, *Diario de el sitio y defença de Barcelona, publicado en esta plaça*, V9611.

Universitat de Barcelona (UB) (BUB)
Ms. 397.
Ms. 398.
Ms. 399.
Ms. 917.
Ms. 975-2.
Ms. 975-27.
Ms. 1007.
Ms. 1008.

Ms. 1009.
Ms. 1010.
Ms. 1765.

Universitat Pompeu Fabra (UPF)
Fons Joan Crexell, "Mag[nífi]ch s[eny]or. En dias pasats D.ª Narcisa Dalmau, viuda de la present ciutat tragué venal una partida de paper blanch, a Marti Gelabert estamper, (...)".
Varios papeles curiosos, manuscrit ["Libro segundo de varios"], IUHJVV- Res 4, top. ZX1720z.L52.

Arxius patrimonials

Arxiu de can Noguer (les Planes) (ACN)
Caixes 1, 2, 2-II, 3, 4 (class. prov.), 5 (class. prov.).
Copia de una lletra del rey n[*ostre*] *s*[*enyo*]*r Lluis 14 (Deu lo guarde) escrita al s*[*enyo*]*r mariscal de la Mota virrey de Cathalunya*. Còpia ms., 4 fulls, 20 x 17 cm (aprox.), sense data (1643 o posterior).
Lligall de cartes del mas Soler.
Inventario (llista mecanografiada, doc. incomplet o mutilat, c. 1939?).
Llibre de comptes i notes dels Solergastó de les Encies.
Nota solta, papers s. XVI (class. prov.).
Papers diversos s. XVII (class. prov.).
Papers diversos s. XVIII (class. prov.).
Plech sete des del nº 41 fins al nº75.
Quadern amb censals del Soler de les Encies, 1611-1650.
Quadern amb censals del Soler de les Encies, 1663-1720.

Arxiu del mas el Fontanil (Cogolls) (AMF)
Llibre del Junquer de las Planas, c. 1780-1839.
Llibreta de comptes, 1690-1730.
Papers solts, segles XVII i XVIII.
Quadern amb censals del Fontanil de Cogolls, 1620-1635.

Arxiu del mas Regàs de Lliors (Arbúcies) (AMRL)
Doc. 353.
Doc. 387.
Doc. 476.
Doc. 571, *Rúbrica dels actes en pergamí del mas Regàs*.
Doc. 572, *Llibre manual, de comtes debits y credits de mi Fran*[*ces*]*ch Regas hereu de la casa del Regas de la parroquia de N*[*ost*]*ra S*[*enyor*]*a de Llios ciuteda onrrat de Gerona y restas de altras llibres vells tirades en lo p*[*rese*]*nt llibre comensant en lo prinsipy del any mil sis sens vint y set dich 1627*.
Doc. 574.
Doc. 1677.
Doc. 1847.
Genealogia dels Regàs.
Lligall de cartes, s. XVII i XVIII (class. prov.).

Col·lecció de l'autor
Casa Sant Feliu de Viver (Berguedà), Correspondència.
Esta llibreta fonch escrita per Joan Ferrer y Santfeliu mon bisavi amo y possesor de Casa Santfeliu; fonch escrita desde 1726 à 1759 inclusive (...) *Ramon Ferrer y Santfeliu dia 22 nov*[*embr*]*e de 1818*.
Papers de can Biel (les Planes).
Papers de la casa Sant Feliu de Viver, vol. 1, 1644-1793.
Quadern del mas Costa (Montagut), 1767-1847.

Col·lecció de la família Llagostera (Olot)
Relacio verdadera del felis succes, que an tingut las armas catholicas del rey nostre señor Carlos II, que Deu lo guart, en lo siti, y combat que dona lo exercit frances en la ciutat de Gerona à 12 de maig 1684. Enviada de un cavaller [*de Girona*] *à un ciuteda de Bar*[*celo*]*na*, ms., 2 f., paper 210x160 mm.

Col·lecció de la família Llover (les Planes)
Papers diversos, documents de J. Llados, caporal de voluntaris miquelets.
Varios, vol. factici amb impresos i algunes còpies manuscrites del segle XVII que havia pertangut al monestir de Santa Maria d'Amer (la Selva).

Obres impreses anteriors a 1800[1750]

[J. ADAM DE LA PARRA] *Suplica de la muy noble y muy leal ciudad de Tortosa, en ocasion de las alteraciones del Principado de Cataluña, y Condados de Rosellon, Zerdaña &c.*, Tortosa [Madrid?], Pedro Martorell [?], 1640.

M. AGUSTÍ, *Llibre dels secrets de agricultura casa rustica y pastoril. Recopilat de diversos autors, antichs y moderns, de llenguas llatina, italiana, y francesa, en nostra vulgar llengua catalana, per fra Miquel Agustí prior del Temple de la fidelissima vila de Perpinya, de la Religió del Hospital de Sant Joan de Hierusalem. Natural de la vila de Banyoles bisbat de Gerona* (...). Ab llicencia y privilegi. Estampat en Barcelona en la estampa de Esteve Liberôs (...), M.DC.XVII.

B. ÁLAMOS DE BARRIENTOS, *Tacito español, ilustrado con aforismes* (...) *dirigido a don Francisco Gomez de Sandoval y Rojas duque de Lerma* (...). Con privilegio en Madrid por Luis Sa[n]chez, a su costa, y de Juan Hásrey, i l'autor el dedicà al duc de Lerma. Año M.DC.XIIII.

L. ASSARINO, *Delle rivolutioni di Catalogna libri due. Descritti da Luca Assarino. Dove piennamente si narrano le origini, e le cagioni di tutte le turbolenze in quella Provincia succedute dal principio del regnare di Filippo Quarto monarca delle Spagne, fino alla deditione de' catalani al rè Christianissimo. Con un'eßata notitia non solo del governo, ma anche del sito, e delle qualità di quel paese. All'illustrissimo signore conte, e cavaliere Andrea Barbazzi senatore di Bologna meritissimo*, Bolonya, nella stampa di Giacomo Monti, per Andrea Salmincio, 1645.

[1750] No recollim ni la premsa impresa catalana (que ja figura a la Base de Dades) ni, per raons d'espai, l'estrangera (anglesa, francesa, italiana, etc.), com tampoc la majoria dels edictes o dels bans i alguns materials afins. Les edicions modernes i facsímils es troben dins la bibliografia general.

F. BAUCELLS, *Font mystica, y sagrada del paradis de la Iglesia, dividida en quatre parts: en que se explica ab claredat, y brevedat tota la doctrina christiana, perque ab facilitat la pugan saber, y apendrer la gent mes vulgar, y necessitada. Composta per lo P. Fr. Francesch Baucells, predicador apostolich* (...) *y morador en lo Collegi, y Seminari de Missions de Sant Miquel de Escornalbou. Corregida, y aumentada en esta ultima impressiò, ab novas preguntas, y respostas sobre cada capitol; y à la fi, ab un dialogo sobre tot lo cathecisme christià; treball que es dels pares missionistas del mateix seminari* (...). Ab las llicencias necessarias, y privilegi. Barcelona: en la estampa de Josep Giralt (...), 1737, vense en la mateixa estampa.

M. BISACCIONI, *Historia delle guerre civili di questi ultimi tempi, descritta dal co. Maiolino Bisaccioni gentilhuomo ordinario della Camera del Rè Cristianissimo, e suo cavalliere. In questa seconda editione ricorretta, et in molte parti accresciuta*, Bolonya, per Carlo Zenaro, 1653.

F. BISBE y VIDAL [pseud. de Joan Ferrer SJ], *Tratado de las comedias en el qual se declara si son licitas. y si hablando en todo rigor sera pecado mortal el representarlas, el verlas, y el consentirlas. Por Fructuoso Bisbe y Vidal doctor en entrambos Derechos. Al muy illustre y reverendissimo señor don Luys Sans Obispo de Barcelona, y del Consejo de su Magestad. Va añadido un sermon de las mascaras, y otros entretenimientos, predicado en S. Maria de la Mar por el venerable P. Diego Perez de piadosa memoria predicador apostolico. Año 1618.* Con privilegio, en Barcelona, por Geronymo Margarit, y a su costa, 1618.

B. BRAVO, *Thesaurus verborum, ac phrasium, ad orationem ex Hispana Latinam efficiendam, & locupletandam.* (...), Valentiae [València], ex. Typ. Benedicti Macè, iuxta Coll. Corp. Christi, A costa de Onofre Abad, mercader de libros, junto à S. Martin, 1666.

J. CADALSO, *Cartas marruecas del coronel D. Joseph Cadahalso*, Barcelona, en la imprenta de Piferrer, 1796.

A. CALPINO, *Dictionarium, hac postrema omnium editione non parva vocum Latinarum, ingenti etiam Graecarum* (...). *Adiecimus etiam Latinis Graecisque vocibus Italicas ac Hispanicas interpretationes* (...). *Adiuncta sunt postremò Pauli Manutii Aldi F. additamenta* (…), Lugduni [Lió], apud Theobaldum Paganum, 1559.

A. de CAPMANY, *Memorias historicas sobre la marina comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona. Publicadas por disposicion y a expensas de la Real Junta y Consulado de Comercio de la misma ciudad* (....), Madrid, En la imprenta de D. Antonio de Sancha, 1779, t. II.

M. de CERVANTES, *El ingenioso hidalgo don Quixote de la Mancha. Compuesto por* (...). *Dirigido al duque de Bejar* (...), Con privilegio de Castilla, Aragon, y Portugal. En Madrid, por Juan de la Cuesta, vendese en casa de Francisco de Robles, librero del rey n[uest]ro señor, 1605.

_____, *Segunda parte del ingenioso cavallero don Quixote de la Mancha. Por Miguel de Servantes Saavedra, autor de su primera parte. Dirigida a don Pedro Fernandez de Castro, conde de Lemos* (...). Año 1617. En Barcelona, en casa de Sebastian Matevat, a costa de Joan Simon mercader de libros.

S. DE COBARRUVIAS OROZCO, *Tesoro de la lengua castellana, o española. Compuesto por el licenciado* (...). *Dirigido a la magestad catolica del rey don Felipe III nuestro señor*. Con privilegio, Madrid, por Luis Sanchez, impressor del rey N.S., 1611.

O. CODOGNO, *Nuovo itinerario delle poste per tutto il mondo di Ottavio Codogno. Aggiuntovi il modo di scrivere à tutte le parti. Utilissimo non solo à segretarii, ma à religiosi, & à mercanti*. Con licenza de' Superiori, e privilegio. In Venetia, apresso Lucio Spineda, 1611.

Constitutiones synodales archidioecesis tarraconensis, statutae, et promulgatae in synodo dioecesana, quam in sua metropolitana ecclesia celebravit D.D. Fr. Josephus Linás ex regali ordine beatissimae Mariae de Mercede redemptionis captivorum archiepiscopus tarraconensis assumptus, hispaniarum primas, regiusque consiliarius, &c. Anno millesimo septingentesimo quarto, die quarta maii, Barcinonae [Barcelona], Ex Typ. Raphaelis Figuerò, 1704.

Constitutiones synodales diocesis gerunden. in cum collectae, renovatae, & auctae sub illustrissimo et reverendissimo domino D. Fr. Michaele Pontich episcopo gerundensi. regio consiliario, &c. Variis glossis, communitiotibusque DD. Maximè recentiorum opinionibus, ac declarationibus sacr. congr. cardinalium comprobatis, exornatae. A Francisco Romaguera I.C. civeque honorato gerundensi,(...), Gerundae [Girona], sumptibus Hieronymi Palol, M.DC.LXXXXI.

*Copia de el edicto, que de orden de el señor emperador y Rey Catolico se publicò en el Imperio: despachado y firmado en Viena, dia 8 de julio de 1713. Sacada y traducida de el Mercurio Olandès del mes de octubre de 1713 impresso en el Hay*a, Barcelona, Rafael Figuerò, 1714.

Pau Ignasi de DALMASES i ROS, *Dissertacion historica por la patria de Paulo Orosio, discipulo, y amigo de las dos claras lumbreras de la Iglesia S. Geronymo, y S. Agustin, que fue Tarragona en Cataluña, y no Braga en Portugal. En que se satisfacen las razones, que en contra escrivió el excelentissimo señor marques de Mondejar*, Barcelona, en la Imprenta de Rafael Figuerò, impressor, 1702.

J. DALMAU, *Relacion de la solemnidad, con que se han celebrado en la ciudad de Barcelona, las fiestas a la beatificacion de la madre s. Teresa de Jesus, fundadora de la reforma de frayles y monjas, de nuestra Senyora del Carmen, de los Descalços* (...) *Van añadidas todas las fiestas de las otras ciudades de Cathaluña. Con muchos sermones de varones muy doctos, que en todas partes predicaron*, Con licencia, y privilegio, Barcelona, por Sebastian Matevad, en la emprenta de Gabriel Graells y Estevan Liberos, 1615.

The Deplorable History of the Catalans, From their first engaging in the War, to the Time of their Reduction (...) *Interspers'd With many original Papers and Matters never before Printed*, Londres, printed for J. Baker at the Black-boy in Pater-noster-Row, 1714 (n'existeix edició facsímil: Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1991).

Diccionario de la lengua castellana, en que se explica el verdadero sentido de las voces, su naturaleza y calidad, con las phrases ò modos de hablar, los proverbios ò refranes, y otras cosas convenientes al uso de la lengua (...) *compuesto por la Real*

Academia Española, Madrid, en la Imprenta de la Real Académia Españóla, por los herederos de Francisco del Hierro, 1737, t. V.

D. DIDEROT i D'ALEMBERT (eds.), *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une société de gens de lettres*, París, chez Briasson et alii, 1751-1772, 8.

Dubtes, que se ofereixen, sobre la dependencia dels estampers, y llibreters, contra Rafel Figueró [Barcelona, s.n., 1706].

Edictes, y crides fetes, y ordenades per lo molt illustre senyor don Garcia de Toledo, conceller loctinent y capita general dela catholica y real magestat en lo Principat de Catalunya y comptats de Rosello y Cerdanya ab delliberatio y conclusio del Real Concell, en lo introit de la sua loctinentia, apres de la mort de la cesarea magestat de indelible memoria, Estampat en Barcelona, en casa de Claudi Bornat, 12 abril 1559.

Edictes e crides fetes, y publicades per manament del excelentissim senyor don Luys Diez de Aux y de Armendariz per la gracia de Deu y de la Santa Sede Apostolica bisbe de Urgell, conseller, loctinent y capita general de la S.C. y R.M. en lo Principat de Catalunya, y Comptats de Rossello y Cerdanya, ab licencia, Barcelona, en la estampa de Sebastia y Jaume Matevad, 1626.

P. ESCOLANO DE ARRIETA, *Practica del Consejo Real en el despacho de los negocios consultivos, instructivos y contenciosos: con distincion de los que pertenecen al consejo pleno, ó á cada sala en particular: y las formulas de las cedulas, provisiones y certificaciones respectivas* (...) Madrid, en la imprenta de la viuda é hijo de Marin. Año de MDCCXCVI, t. I.

Excelentissim senyor. Per la renuncia que feu lo doctor Josep Cormellas en ma, y podèr dels excelentissims senyors concellers, (...), Barcelona, en la estampa de Joan Pau Marti, llibrater y estamper.

F. FABRO BREMUNDAN, *Historia de los hechos del Serenissimo señor don Juan de Austria, en el Principado de Cataluña. Parte I. Escriviola don Francisco Fabro Bremundan,* (...), Imprimiòse en Çaragoça, con licencia, y privilegios, en la emprenta de Diego Dormer (...), 1673.

A. FONT, *Fons verborum, et phrasium ad iuventutem lalinitate imbuendam, ex thesauris variis derivatus. A P. Antonio Font, Societ. Iesu Humaniorum litterarum professore.* (...), Barcinone [Barcelona], apud Sebastianum & Iacobum Mathevat, Ciu. &. Uni. Typ., 1637.

A. FURETIÈRE, H. BASNAGE DE BEAUVAL i J. BRUTEL DE LA RIVIÈRE, *Dictionnaire universel, contenant generalment tous les mots françois, tant vieux que modernes, et les termes des sciences et des arts* (...), La Haia, chez Pierre Husson, Thomas Johnson, et alii, 1727, t. II.

J. E. DE GRAEF, *Discursos mercuriales. Memorias sobre la agricultura, marina, comercio, y artes liberales, y mecanicas. Núm. XIX. Miercoles 7 de julio de 1756*. Con licencia. En Madrid: En la oficina de Joachin Ibarra (...).

L. de GRANADA, *Los seis libros de la rhetorica eclesiastica, o de la manera de predicar, escritos en latin por* (...), *vertidos en español, y dados a luz de orden del ilustrissimo señor obispo de Barcelona, para instruccion de sus feligreses,* (...), segunda impression, Barcelona, en la imprenta de Juan Jolis, y Bernardo Pla impressor (...), MDCCLXXII.

Illustrissim Senyor. La Confraria de Lliberters, vulgarment dita de Sant Geroni, y los impressors, ò estampers de la present ciutat respectivè dihuen: Que per part, y à instancia de Rafel Figuerò pare, y fill (...), [Barcelona, s.n., 1706].

Itinerario de las carreras de posta de dentro, y fuera del reyno, que contiene tambien I. Las leyes, y privilegios con que se gobiernan en España las poastas desde su establecimiento. II. Y una noticia de las especies corrientes de moneda estrangera, reducidas à la de España, con los precios à que se pagan las postas en los varios payses. De orden de su magestad. En Madrid, en la imprenta de Antonio Perez de Soto, MDCCLXI.

Don Jacobo Fitz-James, duque de Fitz-James, de Berwick, de Liria, y de Xerica, par, y mariscal de Francia, Grande de España (...) *Haviendo llegado a nuestra noticia* (...), s.l., s.n., [1714].

Jesus, Maria, Joseph, con san Geronymo doctor maximo, patron de la Cofradia de los Libreros de la presente ciudad de Barcelona. Justificacion del drecho [sic] *que asiste á dicha cofradria*, Barcelona, Antonio Ferrer y Balthasar Ferrer, por Pedro Pablo Matheu, 1678.

D. J. JORBA, *Descripcion de las excellencias de la muy insigne ciudad de Barcelona. Hecha por* (...)*. Dirigida a los muy Illustres Señores Consejeros della, en el año de 1589. Van añadidas otras curiosidades en esta segunda impression, con las proezas de los inclytos condes de Barcelona, y una descripcion de la montaña de nuestra Señora de Montserrate*, Barcinone [Barcelona], apud Hubertum Gotardum, 1589.

Juris municipalis breve propugnaculum pro consulibus, et Confratria Bibliopolarum, praesentis civitatis Barcin. contra Raphaëlem Figueró patrem, & filium typographos, ejusdem civitatis. In causa pendenti, sub examine nob. don Placidi de Copons et de Esquerrer, Regia Audientiae meritissimi senatoris. Actuarius Josephus Brossa. Barcinonae [Barcelona], ex typ. Josephi Llopis (...) [1709].

J. LACAVALLERIA, *Gazophylacium Catalano-Latinum, dictiones phrasibus illustratas, ordine literario comprehendens, cui subjicitur irregularium verborum elenchus*, Prostat ac venit Barcinone [Barcelona], apud Antonium Lacavalleria, 1696.

[N. Lenglet Du Fresnoy, ed.] *Recueil de dissertations, anciennes et nouvelles, sur les apparitions, les visions & les songes*, 4 t., Avinyó, sense nom, "et se trouve à Paris, chez Jean-Noel Leloup", 1751-1752.

Lexicon latino catalanum, seu Dictionarium Aelii Antonii Nebrissensis (...)*. Onomasticon etiam proprioum nominum multo locupletius* (...)*. Accessit etiam eiusdem auctoris Medicum dictionarium* (…)*,* Barcinone [Barcelona], ex officina Claudii Bornatii, 1560 [i.e. 1560-1562].

F. MARTÍ i VILADAMOR, *Delirios de la passion en la muerte de la embidia. A los muy ilustres conselleres y sabio Consejo de Ciento de la ciudad de Barcelona. Por el doctor Francisco Marti y Viladamor abogado fiscal de la Baylia General de Cataluña por la misma I. N. y F. ciudad*, Con licencia, en Barcelona, Por Lorenço Deu, delante del Palacio del Rey, 1641.

Memorial en dret de Sabestia [sic] *de Cormellas contra los Consols, y Consell de Vint de la Llotja del Mar de la present ciutat de Barcelona 1638.* En Barcelona, en la estampa de Sabestia [sic] de Cormellas, 1638.

Molt illustre senyor. A noticia dels consols, y Confraria de S. Geroni dels Llibaters de la present ciutat, ha pervingut que Joseph Forcada (...) [Barcelona, s.n., 1678].

Molt Illustre Senyor, La pretensiò que los impressors, ò estampers de la present ciutat tenen (...), [Barcelona, s.n., 1678?].

Molt Illustre Senyor. Tenint noticia algunas personas de la present ciutat, que antes de air, que co[*n*]*tavem als 20 del corrent mes de abril, se ajuntave Trentenari, a efecte de despedir una suplica de alguns impressors, en que demanaven se formès Confraria de Impressors en la present Ciutat* (…) [Barcelona, s.n., 1684].

Nos don Carlos, por la gracia de Dios, rey de Castilla, de Aragon, (...). *Por quanto Rafael Figueró mayor, y Rafael Figueró menor, padre, y hijo, nos han representado lo mucho se han adelantado al real servicio àzia nuestra Augusta Casa,* (...) [Barcelona, s.n., 1706].

Novas ordinacions, fetas per lo bon govern, y administraciò de la Germandat, que los oficials impressors de la present ciutat de Barcelona, fundaren, è instituhiren sots invocaciò de sant Joan Evangelista y al seu martyri de Ante Portam Latinam. En diada de 11 de janer 1632 y ara novament renovadas per dita Germandat als 23 de setembre del any 1696 sent administradors, Joan Batista Altès, y Miquel Domenjò [Barcelona, s.n., 1696].

L. DE OLOD [Lluís Bassols], *Tratado del origen, y arte de escribir bien: ilustrado con veinte y cinco laminas. Obra utilisima para que asi maestros, como discipulos, y quantos se hallaren estudiosos de escribir bien, puedan con facilidad aprender todas las formas de letras, que usamos en España, asi modernas, como antiguas: griegas, hebreas, syriacas, caldeas, samaritanas, arabes, &c. Dedicase al rey nuestro señor don Carlos Tercero, (que Dios guarde) su autor el R.P Fr. Luis de Olod bibliotecario del Real Convento de Santa Madrona de PP. Capuchinos de Barcelona*. Con licencia de los Superiores. Gerona, en la imprenta de Narciso Oliva, librero, à la plaza de las Coles. A costa de Francisco Basóls, y Bastóns, hermano del autor [les aprovacions i llicències daten de 1766].

Ordinacions per reformacio, y perpetua fundacio dela Universitat del Studi General de la ciutat de Barcelona, Barcelona, en casa de Jaume Cortey, 1560.

Ordinations sobre les Generalitats y Casa de la Deputatio d[*e*]*l Principat de Cathalunya: fetes en les Corts generals, celebrades p*[*er*] *la Sacra Cesarea Catholica, y Reyal Magestat d*[*e*]*l emperador do*[*n*] *Carlos rey d*[*e*] *Castella d'Arago &c compte d*[*e*] *Barcelona d*[*e*] *Rossello y Cerdanya: en la vila de Mo*[*n*]*ço en lany MDXLII*,

[Barcelona], Fonch estampat les presents ordinations dels se[n]yors deputats y capitols d[e] cort, en casa d[e] Jaume Cortey librater, a XII d[e] noe[m]bre MDLIIII.

J. PELLICER, *Idea del Principado de Cataluña. Recopilacion de sus movimientos antiguos i modernos y examen de sus privilegios. Primera parte*, Anvers, por Geronimo Verdus, 1642.

P. PERSICO, *Del segretario del sig. Panfilo Persico libri quattro. Ne quali si tratta dell'arte, e facolta del segretario, della istitutione, e vita di lui nelle republiche, e nelle corti* (...) *E si dano i luoghi, le forme, le regole, gli essempi, con chiarezza e brevità* (...), Venècia, apresso gli heredi di Damian Zenaro, 1643.

Proclamacion: *La lealtad mas acendrada. Oracion que en la solemne bendicion de banderas del Batallon I.º de Barcelona celebrada el dia 9 de setiembre de 1793* (...), *dixo el R.P.M. Fr. Juan Izquierdo i Capdevila* (...), Barcelona, Por la viuda Piferrer, impresora de S.M. [1793 o post.].

Real cedula de dotacion, en la qual su magestad establece, y declara el nuevo reglamento de gastos annuales del Cuerpo Politico del Comun de la Ciudad de Barcelona, con expression de los oficios que deben quedar existentes, y los que restan suprimidos. Dada en San Lorenzo el Real à diez y seis de setiembre de mil setecientos diez y ocho, con licencia de los Superiores, Barcelona, por Joseph Texidò impressor del rey nuestro señor.

J. REBULLOSA, *Relacion de las grandes fiestas que en esta ciudad de Barcelona se han echo, à la canonizacion de su hijo San Ramon de Peñafort, de la Orden de Predicadores: con un sumario de su vida, muerte y canonizacion; y siete sermones que los obispos han predicado en ellas*. Por F. Jayme Rebullosa prior de Santo Domingo de Balaguer. Dirigida a los conselleres y Consejo de la misma ciudad de Barcelona, Con licencia y privilegio, en Barcelona, en la empremta de Jayme Cendrat, año M.DC.I.

Regia provisio, facto verbo facta die 29 augusti 1699 in Regia Audientia Principatus Cathaloniae, in aula ad modum reverendi cancellarii. Referente magnifico dominico Aguirre, V.I et R. A. doctore litteratissimo. In famigerata, ac peragitata causa nuntiationis novi operis. In favorem Joannis Pauli Marti bibliopolae civis Barcinonae. Contra syndicos excellentissimae Civitatis Barcinonae, et Collegii Notariorum Publicorum eiusdem. Scriba Josephus Brossa, Barcinonae [Barcelona], ex. typ. Cormellas, apud Thomam Loriente.

Regia sententia lata in Aula (...) *Reverendi Cancellarii, referente nob. D. Placido de Copons et de Esquerrer regio senatore dignissimo in causa Syndici Confratriae Bibliopolarum Civitatis Barcinonae ex una, et patrem, ac filium Raphaelem Figueró typographos domini nostri regis* (...), *ex altera partibus. Scriba dictae causae Josepho Brossa not.* [Barcelona, s.n., 1711].

B. REXACH, *Instruccions per la ensenyansa de minyons, escritas per lo rt. Baldiri Rexach, prebere, y rector de la iglesia parroquial de Sant Marti de Olles, bisbat de Gerona. Obra utilissima per la instrucció dels minyons, y descans dels mestres, ab laminas finas pera apendrer be de escriurer. Dedicada a Deu Nostre Senyor*. Ab llicencia, y privilegi. Gerona, per Narcis Oliva estampér, y llibretér á la plaça de las Cols [c. 1748].

P. RICHELET, *Dictionnaire françois, contenant les mots et les choses, plusieurs nouvelles remarques sur la langue françoise: ses expreßions propres, figurées & burlesques, la pronunciation des mots les plus difficiles, le genre des noms, le regime des verbes: avec les termes les plus connus des arts & des sciences. Le tout tiré de l'usage et des bons auteurs de la langue françoise*, Ginebra, chez Jean Herman Widerhold, 1680.

M. RIEUSSET, *La populace émeüe. Comédie*, Gironne, Gabriel Bro [1714].

A. RIUS, *Cristal de la verdad, espejo de Cataluña. Ofrecele a la piedad amorosa de la magestad Catolica del rey nuestro señor D. Felipe IV el Grande, el presentado Fr. Gabriel Agustin Rius, natural de Barcelona, lector de la Magistral de la Santa Iglesia Metropolitana de Tarragona* (...), Con licencia, y privilegio. En Zaragoça, por Pedro Lanaja, y Lamarca, impressor del Reyno de Aragon, y de la Universidad, año 1646.

J. G. ROIG i JALPÍ, *Resumen historial de las grandezas y antiguedades de la ciudad de Gerona, y cosas memorables suyas eclesiasticas, y seculares, assi de nuestros tiempos, como de los passados. Vida, martyrio, y patrocinio de san Narciso* (...), Barcelona, por Jacinto Andreu, (...), impresso por cuenta del autor, vendense en casa de Joseph Argemir librero (...), 1678.

[G. SALA], *Proclamacion catolica a la magestad piadosa de Felipe el Grande rey de las Españas, y emperador de las Indias nuestro señor. Los Conselleres, y Consejo de Ciento de la Ciudad de Barcelona*. Año 1640 [Barcelona, Pere Lacavalleria].

J. SEMPERE y GUARINOS, *Ensayo de una biblioteca española de los mejores escritores del reynado de Carlos III. Por D. Juan Sempere y Guarinos, abogado de los Reales Consejos, Socio de Mérito de la Real Sociedad Económica de Madrid, y Secretario de la Casa y Estados del Exc.mo Señor Marques de Villena*, Con licencia, en Madrid: en la Imprenta Real, 1787, t. IV, pp. 176-198.

P. SERRA y POSTIUS, *Prodigios, y finezas de los santos angeles, hechas en el Principado de Cataluña. Ilustradas con dos copiosos indices: uno historico de los autores de los manu-escritos, que en este libro se citan, y se haze mencion: otro de lo mas particular, y notable de toda la obra*, Barcelona, por Jayme Surià, 1726.

Synodi barcinonensis dioecesanae sub admodum illustri ac reverendissimo domino domino Ildefonso Coloma barcinonensi episcopo ac regio consiliario. Acta leges, et constitutiones totam fere ecclesiasticam disciplinam complectentes. In quibus, quae pertinent ad morum refermationem, & parochorum instructionem quam brevissime describuntur, Barciononae [Barcelona], apud haeredes Jacobi Cendrat anno 1600.

Tarifa, dels preus de les teles, y altres sorts de robes, y mercaderies, que entren en lo Principat de Cathalunya, y Comtats de Rossellò, y Cerdanya: conforme la qual han de pagar los drets del General, los qui les metràn, y no tindràn lo ver cost, adverant primer ab jurament, que no tenen lo dit cost de dites mercaderies. Essent deputats (...) *Anton de Planella, y de Cruylles* (...), Barcelona, estampades per manament del dit molt Illustre, y Fidelissim Consistori, en casa de Rafel Figuerò, 1701.

P. TORRA, *Dictionarium, seu Thesaurus Catalano-Latinus, verborum, ac phrasium. Quanto locupletior Thesaurus hic hâc quinta, quam aliis editionibus, prodeat, lege, &*

dices, Barcinone [Barcelona], ex officina typographica Raphaelis Figueró, c. 1696 i 1701.

Triumphos del amor, glorias del afecto, y fiestas de la lealtad verdadera. Celebradas en la iglesia peroquial [sic] *de Santiago de la insigne ciudad de Barcelona à los 25 de setiembre 1642. Recogidas por amor, afecto, y lealtad. Y dedicadas al illustrissimo señor Renato de Voyer señor de Argenson del Consejo de Estado de su Magestad Christianissima* (...), Con licencia y privilegio. En Barcelona, por Gabriel Nogues, en la calle de S. Domingo. Vendense en casa de Joan Sapera a la Libreria. 1642.

Utilidad publica, atendida en el Real Privilegio, que (…) *Carlos III* (...) *otorgò a Rafael Figuerò, padre, e hijo* (…) *defendida de las quexas, que el Gremio de los Libreros de la misma ciudad de Barcelona, ha dado en el pleyto, à su instancia movido en la Real Audiencia del Principado de Cathaluña. A relacion del noble Dn. Placido de Copons y de Esquerrer* (…)*; escrivano Joseph Brossa not.; que por la verdad alegaron los abogados de dichos Figuerò* [Barcelona, s.n.], 1710.

La vie de Corneille Tromp, lieutenant-amiral-géneral de Hollande & West-Frise. Où l'on verra tout ce qui s'est passé de plus memorable sur mer, dans les guerres que la Hollande a eu à soûtenir contre la France, l'Angleterre, et les autres puissances de l'Europe, La Haia, chez Etienne Foulque, marchand libraire (...), 1694.

Fr. D. XIMENEZ ARIAS (OP), *Lexicon ecclesiasticum latino-hispanicum, ex sacris Bibliis, conciliis, pontificum decretis, ac theologorum placitis, divorum vitis, variis dictionariis, aliisque probatissimis scriptoribus concinnatum, servata ubique vera etymologiae, ortographiae, et accentus ratione* (...) *editio ultima prae caeteris recognita, & ab innumeris, quibus scatebat mendis, multiplici labore, & diligentia repurgata*, Barcinone [Barcelona], ex officina Joannis Piferrer, 1739.

J. ZURITA, *Los cinco libros postreros de la historia del rey don Hernando el Catholico. De las empresas, y ligas de Italia. Compuestas por Geronymo Çurita chronista del Reyno de Aragon*. Con licencia, y privilegio. Impressos en Caragoça, en el Colegio de San Vicente Ferrer, por Juan de Lanaja, y Quartanet. Año M.DC.X. A costa de los Administradores del General, t. VI [amb portada pròpia].

Bibliografia[1751]

127 genealogies de Fernando Viader. La memòria familiar dels propietaris gironins [edició a cura de R. Garcia i P. Gifre], Girona, 2004.

M. AGUILÓ, *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, Madrid, Sucesores de Rivadeneyra, 1923.

M. AGULLÓ y COBO, *Relaciones de sucesos I. Años 1477-1619*, Madrid, 1966.

_____, "Mas documentos sobre impresores y libreros madrileños de los siglos XVI y XVII (continuación)", *Anales del Instituto de Estudios Madrileños*, IX (1973), pp. 155-169.

[1751] A excepció de les publicacions anteriors a 1939, no indiquem l'editorial. No recollim exhaustivament tots els catàlegs i els repertoris utilitzats (de relacions, de "pliegos sueltos", etc.), que ja figuren a la BD, sols els més representatius o els més utilitzats.

J. AINAUD, "Grabado", dins *Ars Hispaniae. Historia universal del arte hispánico*, Madrid, 1958, vol. XVIII.

Ajuntament de Barcelona - Assessoria Tècnica de la Comissió de Cultura, *Les construccions escolars de Barcelona. Recull dels estudis, projectes i altres antecedents que existeixen en l'Ajuntament per la resolució d'aquest problema*, Barcelona, Tallers d'Arts Gràfiques Henrich i C.a, 1921 [II edició].

R. M. ALABRÚS, *Felip V i l'opinió dels catalans*, pròleg d'E. Lluch, Lleida, 2001.

_____, "Informació i opinió a la Catalunya de la Guerra de Successió" (en premsa).

J. ALBAREDA, *Els catalans i Felip V, de la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Barcelona, 1993.

_____, "L'impacte de la guerra dels Nou Anys a Catalunya. L'ocupació francesa de 1697", *Afers*, vol. X, núm. 20 (1995), pp. 29-46.

_____, "Represión y disidencia en la Cataluña borbònica (1714-1725)", dins A. Mestre Sanchís, P. Fernández Albaladejo i E. Giménez López (coord.), *Actas de la IV Reunión Científica de la Asociación de Historia Moderna, Alicante, 27-30 de mayo de 1996*, Alacant, 1997, vol. 2: "Disidencias y exilios en la España moderna", pp. 543-556.

_____, "El «cas dels catalans»: del pacte de Gènova a l'«equilibri europeu» de 1713", *Pedralbes*, 18, 2 (1998), pp. 303-314.

R. ALBERCH et alii, *Gremis i oficis a Girona (treball i societat a l'època pre-industrial)*, Girona, 1984.

A. ALCOBERRO, "Crònica del setge de Barcelona de 1713-1714, del notari Aleix Claramunt: *Per desengany dels esdevenidors*", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, 26 (2008), pp. 255-277.

F. ALEIXANDRE TENA, "Libro, imprenta y censores en Valencia bajo Carlos II", dins *Homenatge al Doctor Sebastià Garcia Martínez*, València, 1988, vol. II, pp. 151-176.

J. ALENDA y MIRA, *Relaciones de solemnidades y fiestas públicas de España*, Madrid, [Tip. Suc. de Rivadeneyra], 1903.

A. DE ALMANSA y MENDOZA, *Obra periodística*, edició i estudi de H. Ettinghausen i M. Borrego, Madrid, 2001.

F. DE ALÓS i D. DUQUE DE ESTRADA, *Los Brizuela, condes de Fuenrubia y familias enlazadas*, [Figueres], 2009.

J. T. ÁLVAREZ, *Del viejo orden informativo. Introducción a la Historia de la Comunicación, la Información y la Propaganda en Occidente, desde sus orígenes hasta 1880*, Madrid, 1991 [tercera edició revisada].

[J. Álvarez Calvo], *El periodismo en Barcelona*, 1-19 (1937-1938).

A. ÁLVAREZ LÓPEZ, *La fabricación de un imaginario. Los embajadores de Luis XIV y España* [presentació de B. Yun Casalilla], Madrid, 2008.

J. AMADES, *Xilografies gironines*, 2 vols., Girona, 1947 [edició de la Fundació Valvi, reproducció facsímil en òfset, impresa i reproduïda per Palahí Arts Gràfiques, Girona, 2008].

J. S. AMELANG, "Barristers and judges in early modern Barcelona: The rise of a legal elite", *The American Historical Review*, vol. 89, 5 (1984), pp. 1264-1284.

_____, "L'artesà com a Ícar. La visió del món d'un assaonador del segle XVII", *L'Avenç*, 87 (1985), pp. 20-25.

_____, "The education of Josep Faust de Potau (1700-1711), *Bulletin of Hispanic Studies*, vol. 63, 3 (1986), pp. 257-264.

_____, *La formación de una clase dirigente. Barcelona 1490-1714*, traducció de J. Beltrán Ferrer, Barcelona, 1986.

_____, "Los usos de la autobiografía: monjas y beatas en la Cataluña moderna", dins J. S. Amelang i M. Nash (eds.), *Historia y género. Las mujeres en la Europa moderna y contemporánea*, trad. d'E. Portela, M. Portela i E. Dupláa, València, 1990, pp. 191-214.

_____, "Una sociabilitat barcelonina del segle XVII: text i context d'un menestral", *Pedralbes*, 16 (1996), pp. 47-58.

_____, "Cataluña desde Europa: Las raices de una cultura autobiogràfica", *Pedralbes*, 18-I (1998), pp. 457-462.

_____, *The Flight of Icarus. Artisan autobiography in early modern Europe*, Stanford, 1998.

_____, "El mundo mental de Jeroni Pujades", dins R. L. Kagan i G. Parker (eds.), *España, Europa y el mundo atlántico. Homenaje a J. H. Elliott*, trad. cast. de L. Blasco Mayor i M. Condor, revisió científica de X. Gil, Madrid, 2001, pp. 279-297.

_____, *El vuelo de Ícaro. La autobiografía popular en la Europa moderna*, traducció de P. Gil Quindós, Madrid, 2003.

R. ANCEL (OSB), "Étude critique sur quelques recueils d'*avvisi*", *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 28 (1908), pp. 115-139.

R. de ANDRÉS DÍAZ, "Fiestas y espectáculos en las «Relaciones Góticas del siglo XVI»", *En la España medieval*, 14 (1991), pp. 307-336.

G. ANDRÉS RENALES, *Relaciones de fiestas barrocas. Valencia. Textos y estudios*, Saarbrücken, 2011.

A. ANDREWS, *The history of British journalism, from the foundation of the newspaper press in England, to the repeal of the Stamp Act in 1855, with sketches of press celebrities*, 2 vols., Londres, Richard Bentley (...),1859.

Anònim, *Viatge a l'infern d'en Pere Porter. Entre la realitat i la ficció*, introducció, edició i notes a cura de J. M. Pons i Guri, Barcelona, 1999.

B. ANTÓN MARTÍNEZ, *El tacitismo en el siglo XVII en España. El proceso y significación de su «receptio»*, Valladolid, 1991.

J. ANTÓN PELAYO i M. JIMÉNEZ SUREDA, "Francisco Martí i Viladamor: un pro-francés durante la «Guerra dels Segadors»", *Manuscrits*, 9 (1991), pp. 289-304.

_____, *La herencia cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Girona (1747-1807)*, pròleg de R. Chartier, Bellaterra, 1998.

_____, "Nuevas fronteras metodológicas para el estudio de la alfabetización precensal: el caso de la ciudad de Gerona en la segunda mitad del siglo XVIII", *Bulletin Hispanique*, 100, 2 (1998), pp. 313-329.

_____, "Espill de l'ensenyament i de l'escolarització a la Girona del segle XVIII", *Revista de Girona*, 192 (1999), pp. 55-58.

Á. del ARCO y MOLINERO, *La imprenta en Tarragona. Apuntes para su historia y bibliografía*, Tarragona, Imprenta de José Pijoan, 1916.

Ph. ARIÈS i G. DUBY (dirs.), *Historia de la vida privada*, trad. de M. Concepción Martín, Madrid, 1989 [1985].

M. ARRANZ, *Los profesionales de la construcción en la Barcelona del siglo XVIII*, tesi doctoral dirigida per P. Molas Ribalta, 5 vols., Universitat de Barcelona, 1979.

M. S. ARREDONDO, "Transmitir y proclamar la religión: una cuestión de propaganda en las crisis de 1635 y 1640", *Criticón*, 102 (2008), pp. 85-101.

_____, *Literatura y propaganda en tiempo de Quevedo. Guerras y plumas contra Francia, Cataluña y Portugal*, Madrid - Frankfurt am Main - Orlando, 2011.

F. ASÍN REMÍREZ DE ESPARZA (dir.), *Mundo del libro antiguo*, Madrid, 1996.

M. AVENTÍN, "Mercat de rendes, mercat de salvació", dins M. Sánchez Martínez (ed.), *Estudios sobre renta fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, 1993, pp. 133-151.

I. de AZCÁRATE RISTORI (ODN), "La enseñanza primaria en Barcelona desde 1600 a 1772", separata de *Cuadernos de arqueología e historia de la ciudad*, 5 (1964), pp. 131-171.

_____, "La enseñanza primaria en Barcelona. La educación de la mujer", *Cuadernos de arqueología e historia de la ciudad*, 12 (1968), pp. 177-192.

V. BACALLAR y SANNA, *Comentarios de la guerra de España e historia de su rey Felipe V, el Animoso*, edició i estudi preliminar de C. Seco Serrano, Madrid, 1957 [1725].

F. BACON, *The works of Francis Bacon, baron of Verulam, viscount St. Alban, and Lord High Chancellor of England. New edition. In ten volumes*, Londres, printed for C. and J. Rivington et alii, 1826, vol. X.

I. J. BAIGÉS i JARDÍ, "Els exàmens d'accés a la Confraria dels Llibreters de Barcelona (1533-1583)", *Estudis castellonencs*, 6 (1994-1995), pp. 151-164.

Ch. BAILLY, *Théophraste Renaudot. Un homme d'influence au temps de Louis XIII et de la Fronde*, [París], 1987.

M. BAJTIN, *La cultura popular en la Edad Media y Renacimento* [*El contexto de François Rabelais*], traducció de J. Forcat i C. Conroy, Barcelona, 1974.

K. M. BAKER, *Inventing the French Revolution. Essays on French political culture in the eighteenth century*, Cambridge, 1990.

V. BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la corona de Aragon, escrita para darla a conocer al pueblo, recordándole los grandes hechos de sus ascendientes en virtud, patriotismo y armas, y para difundir entre todas las clases el amor al pais y la memoriade sus glorias pasadas. Por* (...) *Adornada con láminas abiertas en acero*, Barcelona, Librería de Salvador Manero, 1863, t. IV.

P. BALSALOBRE, "Plecs poètics catalans dels segles XVI i XVII relatius al bandolerisme. Un inventari", *Llengua & Literatura*, 9 (1998), pp. 287-364.

N. BARANDA, "«Por ser de mano femenil la rima»: de la mujer escritora a sus lectores", *Bulletin Hispanique*, 100, 2 (1998), pp. 449-473.

Barcelona. Quaderns d'Història, 4 i 5 (2001).

H. BARKER, *Newspapers, politics, and public opinion in late eighteenth-century England*, Oxford, 1998.

_____ i S. Burrows (eds.), *Press, politics and the public sphere in Europe and North America, 1760-1820*, Cambridge, 2002.

J. BARNARD i D.F. MCKENZIE (eds.), *The Cambridge history of the book in Britain*, Cambridge, 2002, vol. IV.

X. BARÓ i QUERALT, *La historiografia catalana en el segle del Barroc (1585-1709)*, Barcelona, 2009.

S. A. BARON et alii (eds.), *Agent of change. Print culture studies after Elizabeth L. Eisenstein*, Amherst i Boston - Washington, 2007.

C. BARRERA (ed.), *El periodismo español en su historia*, Barcelona, 2000.

J. DE BARRIONUEVO, *Avisos del Madrid de los Austrias y otras noticias*, edició, introducció i glossari de J. M. Díez Borque, Madrid, 1996.

A. BARTOLI LANGELI i D. MARCHESINI, "I segni della città: Parma, secoli XVI-XVIII," *Alfabetismo e cultura scritta. Seminario permanente* [6] (1985), pp. 17-20.

_____, "I segni della città: Parma nell'antico regime", *Storia urbana*, 34 (1986), pp. 5-153.

B. BARTOLOMÉ MARTÍNEZ, *La educación en la España moderna (siglos XVI-XVIII)*, dins B. Delgado (coord.), *Historia de la educación en España y América*, Madrid, 1993, vol. 2.

M. BATLLE, *Patriotisme i modernitat a «La fi del Comte d'Urgell». Una aproximació a les fonts de l'obra, l'anònim autor i l'historiador Jaume Ramon Vila*, Barcelona, 1999.

J. B. BATLLE, "La estampa de Rafael Figueró y la de Joan Jolis en Barcelona 1666-1770", *L'Arxiu* (juny 1927).

_____, "La llibreria Piferrer de Barcelona 1698-1894", *L'Arxiu* (març 1929).

L. BATLLE y PRATS, "La Enseñanza General Básica en Gerona en el siglo XVII", dins *Los antiguos centros docentes españoles. Comunicaciones presentadas en el Pleno de la Asamblea celebrado en San Sebastián, los días 9 al 11 de diciembre de 1971*, Sant Sebastià, 1975, pp. 183-199.

M. BATLLORI (S.I.), *Catalunya a l'època moderna. Recerques d'història cultural i religiosa*, a cura de J. M. Benítez i Riera, Barcelona, 1971.

F. BENIGNO, *Espejos de la revolución. Conflicto e identidad política en la Europa moderna*, traducció de C. Aragón Ramírez, Barcelona, 2000.

R. BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, "Anàlisi comparativa dels bans d'expulsió dels moriscs" [trad. d'E. Ortega i Tena], *Recerques*, 61 (2010), pp. 25-45.

Á. BENITO, *Prólogo a la comunicación. Treinta años de investigación de los medios en España*, [Madrid], 1994.

B. BENNASSAR, *La España del Siglo de Oro*, traducció de P. Bordonaba, Barcelona, 2004 [1982].

Y. M. BERCÉ, "Les origines d'une politique paysanne, XVIe-XIXe s.", dins *Le paysan. Actes du 2e Colloque d'Aurillac, 2-3-4 juin 1988*, París, 1989, pp. 253-267.

Ph. BERGER, *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*, trad. d'A. Balanzá Pérez, 2 t.,València, 1987.

_____, "Las lecturas femeninas en la Valencia del Renacimiento", *Bulletin Hispanique*, 100, 2 (1998), pp. 383-399.

J. A. BERNSTEIN, "The burning salamander: assigning a printer to some sixteenth-century music prints", *Notes*, vol. 42, 3 (1986), pp. 483-501.

J. BERRIO (dir.), *Un segle de recerca sobre comunicació a Catalunya. Estudi crític dels principals àmbits d'investigació de la comunicació de massa*, Barcelona, 1997.

J.-P. BERTAUD, "Histoire de la presse et Révolution", *Annales historiques de la Révolution française*, 285 (1991), pp. 281-298.

S. BERTELLI, *Rebeldes, libertinos y ortodoxos en el Barroco*, trad. de M.-A. Galmarini i P. Rodríguez Sadurní, Barcelona, 1984.

S. BERTIÈRE, "La guerre en images: gravures satíriques anti-espagnoles", dins *L'âge d'or de l'influence espagnole. L'Espagne et la France à l'époque d'Anne d'Autriche 1615-1666. Actes du 20e Colloque du CMR 17 [Centre méridional de rencontres sur le XVIIe siècle] (Bordeaux, 25-28 janvier 1990)*, textos reunits i publicats Ch. Mazouer, Mont-de-Marsan, 1991, pp. 147-183.

J. L. BETRÁN, "La literatura política de las bibliotecas clericales barcelonesas del Barroco", dins id., A. L. Cortés Peña i E. Serrano Martín (coords.), *Religión y poder en la edad moderna*, Granada, 2005, pp. 271-296.

_____ i C. BLANCO, "La impremta y el libro religioso en la Cataluña de los siglos XVI y XVII", dins J. L. Castellano (coord.), *Homenaje a Antonio Domínguez Ortiz*, 2008, Granada, vol. I, pp. 83-104.

F. BETHENCOURT, *La Inquisición en la época moderna. España, Portugal, Italia, siglos XV-XIX*, traducció de l'ed. portuguesa F. Palomo, Madrid, 1997.

Bibliotheca belgica. Bibliographie générale des Pays-Bas, reeditada sota la dir. de M.-Th. Lenger, Brussel·les, 1967.

La bibliothèque bleue et les littératures de colportage. Actes du colloque organisé par la Bibliothèque municipale à vocation régionale de Troyes en collaboration avec l'École nationale des chartes (Troyes, 12-13 novembre 1999), textos reunits per T. Delcourt i E. Parinet, París - Troyes, 2000.

[Bibliothèque nationale. Département des périodiques], *Catalogue collectif des périodiques du début du XVIIe siècle à* 1939, 5 vols., París, 1967-1981.

_____, *Catalogue général des périodiques de la Bibliothèque nationale des origines à 1959*, París, 1987.

J. BLACK, *The English press in the Eighteenth century*, Beckenham, 1987.

C. BLAGDEN, *The Stationers' Company. A history, 1403-1959*, Stanford (Califòrnia), [1960].

C. BLANCO, *Divinas palabras en moldes humanos. Libro e impreso religioso en la Cataluña de la época moderna (ss. XVI-XVIII)*, tesi doctoral dirigida per J. L. Betrán Moya, UAB, 2010.

J. BLÁZQUEZ, *La Inquisición en Cataluña. El Tribunal del Santo Oficio de Barcelona (1487-1820)*, pròleg de H. Kamen, Toledo, 1990.

M. BLOCH, *Apología para la historia o el oficio de historiador*, edició anotada per É. Bloch, traducció de M. Jiménez i D. Zaslavsky, Mèxic D.F., 2001.

E. BLÜHM, "Die ältesten zeitungen und das volk", dins W. Brückner, P. Blickle i D. Breuer (eds.), *Literatur und volk im 17. jahrhundert. Probleme populärer kultur in Deutschland*, Wiesbaden, 1985, vol. 2, pp. 741-752.

_____ i H. GEBHARD (eds.), *Presse und geschichte. 2. Neue beiträge zur historischen kommunikationsforschung* [*Referate einer von der Deutschen presseforschung der Universität Bremen, den 26.-29. november 1984, veranstalteten historischen fachkonferenz*], Munic, 1987.

P. BOHIGAS, *El libro español (ensayo histórico)*, Barcelona, 1962.

_____, "Un memorial sobre importació de llibres al Regne de Castella", *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, 4 (1978), pp. 245-256.

S. BONGI, "Le prime gazzette in Italia", *Nuova antologia*, 11 (1869), pp. 311-346.

A. BORRÀS i FELIU (S.I.), "El Col·legi de Santa Maria i Sant Jaume, dit vulgarment de Cordelles, i la Companyia de Jesús", *Analecta sacra tarraconensia*, 37 (1964), pp. 399-465.

C. BORREGUERO BELTRÁN, "Imagen y propaganda de guerra en el conflicto sucesorio (1700-1713)", *Manuscrits*, 21 (2003), pp. 95-132.

A. BOSCH, *Sumari, índex o epítome dels admirables i nobilíssims títols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya (Perpinyà, 1628)*, Barcelona, 1974 [facsímil].

J. BOSWELL, *The life of Samuel Johnson, LL. D. comprehending an account of his studies and numerous works, in chronological order* (…) *With copious notes and biographical illustrations by Malone. In four volumes*, Londres, printed for J. Richardson and Co. [etc.], 1823.

J.-F. BOTREL, "Les aveugles colporteurs d'imprimés en Espagne", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 9 (1973), pp. 417-482.

_____, "Les aveugles colporteurs d'imprimés en Espagne. II: Des aveugles considérés comme Mass-Media", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 10 (1974), pp. 233-271.

H. BOTS, *De «Bibliothèque universelle et historique» (1686-1693), een periodiek als trefpunt van geletterd Europa,* Amsterdam, 1981.

P. BOUCHERON i N. OFFENSTADT (dirs.), *L'espace public au Moyen Âge. Débats autour de Jürgen Habermas*, París, 2011.

F. BOUZA, *Del escribano a la biblioteca. La civilización escrita europea en la alta Edad Moderna (siglos XV-XVII)*, Madrid, 1997.

_____, "Para qué imprimir. De autores, público, impresores y manuscritos en el Siglo de Oro", *Cuadernos de Historia Moderna*, 18 (1997), pp. 31-50.

_____, *Imagen y propaganda. Capítulos de historia cultural del reinado de Felipe II*, pròleg de R. Chartier, Madrid, 1998.

_____, *Comunicación, conocimiento y memoria en la España de los siglos XVI y XVII*, Salamanca, 1999 [DL 2000].

_____, *Corre manuscrito. Una historia cultural del Siglo de Oro*, Madrid, 2001.

_____, *Palabra e imagen en la Corte. Cultura oral y visual de la nobleza en el Siglo de Oro*, Madrid, 2003.

J. M. BOVER, *Biblioteca de escritores baleares*, 2 vols., Palma, Imprenta de P. J. Gelabert, impresor de S.M., 1868.

J. E.E. BOYS, *London's news press and the Thirty Years War*, Woolbridge, 2011.

J. BRAGADO LORENZO i C. CARO LÓPEZ, "La censura gubernativa en el siglo XVIII", *Hispania*, 64, 2, 217 (2004), pp. 571-600.

J.-M. BRAGULAT, *El gravat a Girona. Les terres gironines en 300 imatges antigues (1610-1915)*, presentació de R. Zamorano, pròleg de P. Vila, Girona, 2010.

F. BRAUDEL, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, traducció de M. Monteforte Toledo, W. Roces i V. Simón, 2 t., Madrid, 2001 [1949].

A. BRIGGS i P. BURKE, *De Gutenberg a Internet. Una historia social de los medios de comunicación*, traducció de M. A. Galmarini, Madrid, 2005 [2002].

M. A. BUCHANAN, "Some aspects of Spanish journalism before 1800", *Revue Hispanique*, LXXXI (1933), pp. 29-45.

S. BULGARELLI i T. BULGARELLI, *Il giornalismo a Roma nel Seicento*, Roma, 1988.

T. BULGARELLI, *Gli avvisi a stampa in Roma nel Cinquecento. Bibliografia - antologia*, Roma, 1967.

A. BULIFON, *Giornali di Napoli dal 1547 al 1706*, edició de N. Cortese, Nàpols, Società Napoletana di Storia Patria, 1932.

J. BURGOS i M. PEÑA, "Aportaciones sobre el enfrentamiento ideológico entre Castilla y Cataluña en el s. XVII (la publicística catalana)", dins *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya (Barcelona, del 17 al 21 de desembre de 1984)*, Barcelona 1984, vol. 2, pp. 557-567.

_____, "Imprenta y negocio del libro en la Barcelona del siglo XVIII. La casa Piferrer", *Manuscrits*, 6 (1987), pp. 181-216.

_____, *Imprenta y cultura del libro en la Barcelona del setecientos (1680-1808)*, tesi doctoral dirigida per R. García Cárcel, 2 vols., Barcelona, UAB, 1993.

_____, "Alfabetización y escuela en Cataluña en el Siglo de las Luces. Una hipótesis interpretativa", *Manuscrits*, 12 (1994), pp. 109-147.

_____, "La edición española en el siglo XVIII: un balance historiográfico", *Hispania*, 55, 190 (1995), pp. 589-627.

_____, "Los libros privados del clero: la cultura del libro del clero barcelonés en el siglo XVIII", *Manuscrits*, 14 (1996), pp. 231-258.

_____, "Monopolios de imprenta y crisis gremial. Los profesionales del impreso y el gremio de libreros de Barcelona ante el privilegio de impresión de los libros de enseñanza de la Universidad de Cervera", dins *El mundo hispánico en el Siglo de las Luces*, Madrid, 1996, vol. I, pp. 517-539.

_____, "Gremio, familia artesana y propiedad. Libreros e impresores en la Barcelona del siglo XVIII", dins F. Chacón Jiménez i Ll. Ferrer i Alós (coord.), *Familia, casa y trabajo. Congreso Internacional Historia de la Familia. Nuevas perspectivas sobre la sociedad europea*, Murcia 1994, Múrcia 1997, pp. 423-444.

_____, "Privilegios de imprenta y crisis gremial. La imprenta y librería barcelonesa ante el privilegio de impresión de los libros de enseñanza de la Universidad de Cervera", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XV (1997), pp. 257-298.

_____, "La imprenta de Barcelona en el tiempo del *Quijote*", dins *El Quijote y Barcelona*, edició a càrrec de C. Riera, Barcelona, 2005, pp. 93-105.

P. BURKE, *La fabricación de Luís XIV*, trad. de M. Sáenz de Heredia, Sant Sebastià, 2003 [1992].

R. BURTON, *The anatomy of melancholy, what it is, with all the kinds, causes, symptoms, prognostics, and several cures of it. In three partitions. With their several sections, members, and subsections, philosophically, medically, historically opened and cut up. By Democritus junior. With a satirical preface, conducing to the following discourse. A new edition, corrected, and enriched by translations of the numerous classical extracts. By Democritus minor. To which is prefixed an account of the author.* New York: Wiley & Puntam, Philadelphia: J. W. Moore, 1847 [1621].

J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, 2 vols., Barcelona, 1994.

_____, "Catalunya i la Pau de Westfàlia. La missió diplomàtica de Fontanella al Congrés de Münster", *Estudi General*, 21 (2001), pp. 241-259.

L. CABRERA DE CÓRDOBA, *De historia. Para entenderla y escribirla*, edició, estudi preliminar i notes de S. Moreno, Madrid, 1948 [1611].

M. de CABRERA NÚÑEZ DE GUZMÁN, *Discurso legal, histórico y político en prueba del origen, progresos, utilidad, nobleza y excelencias del arte de la imprent*a, introducció d'Amalia Sarriá Rueda, Madrid, 1993 [1675].

R. M. CACHEDA BARREIRO, "Aproximación iconográfica a la figura del impresor a través de sus marcas tipográficas. Una visión emblemática del siglo XVI", *Cuadernos de arte e iconografía*, 11, 21 (2002), pp. 49-76.

J. M. CADENA, "Els pioners dels estudis sobre periodisme a Catalunya", *Treballs de Comunicació*, 1 (1991), pp. 13-16.

M. CAHNER, "Introducció", dins *Epistolari del Renaixement*, a cura de M. Cahner, València, 1977, 1, pp. 8-26.

B. CAIZZI, *Dalla posta dei re alla posta di tutti. Territorio e comunicazioni in Italia dal XVI secolo all'Unità*, Milà, 1993.

C. CALHOUN (ed.), *Habermas and the public sphere*, Cambridge (Massachusetts) - Londres, 1999 [1992].

M. CAMPABADAL i BERTRAN, *La Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona en el segle XVIII. L'interès per la història, la llengua i la literatura catalanes*, Barcelona, 2006.

_____, "Entre el blat i la pólvora. La memòria del setge barceloní de 1713-1714 a través de dos dietaris personals en català", *Pedralbes*, II-28 (2008), pp. 89-106.

J. CAMPINS DE CODINA, *El correo en Cataluña, resumen histórico. Algunos datos para la historia postal de España*, Barcelona, 1951.

X. CAMPRUBÍ, "Josep Forcada, un notari cec a la Barcelona del segle XVII", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XXIX (2011), pp. 187-217.

_____, "Llibres i lliure comerç a la Barcelona moderna: els conflictes entre l'impressor Rafael Figueró i la confraria dels llibreters (1671-1711)", *Recerques*, 65 (2012), pp. 75-107.

F. DE CALLIÈRES, *The art of diplomacy*, editat per H.M.A Keens-Soper i K. W. Schweizer, Nova York, 1994 [1716].

E. CANIBELL, "¿Qué imprenta pudo visitar Don Quijote en Barcelona?", *Anuario Tipográfico Neufville* (1912), pp. 189-200.

_____, *Don Quijote en una imprenta*, Frankfurt, J. Hartman [Frankfurt, Bauersche Giesserei], 1924, separata de *Crónica poligráfica*, 6 (desembre de 1923).

M. CANTOS CASENAVE (ed.), *Redes y espacios de opinión pública. De la Ilustración al Romanticismo. Cádiz, América y Europa ante la Modernidad. 1750-1850. XII Encuentro, Cádiz 3, 4 y 5 de noviembre de 2004*, Cadis, 2006.

A. CAÑEQUE. "De sillas y almohadones o de la naturaleza ritual del poder en la Nueva España de los siglos XVI y XVII", *Revista de Indias*, vol. LXIV, 232 (2004), pp. 609-634.

L. CARLE, *L'identité cachée. Paysans propriétaires dans l'Alta Langa aux XVIIe-XIXe siècles*, prefaci de M. Aymard, París, 1989.

G. DE CARO, "Antonio Bulifon", dins *Dizionario biografico degli italiani*, 1972, vol. 15 (http://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-bulifon_%28Dizionario-Biografico%29/) (darrera consulta 13-I-2010).

J. CARO BAROJA, *Ensayo sobre la literatura de cordel*, Madrid, 1969.

J. CARRERA i PUJAL, *Historia política y economica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, Barcelona, 1946, vol. II.

_____, *La Barcelona del segle XVIII*, Barcelona, 1951, vol. II.

_____, *La Universidad, el Instituto, los Colegios y las Escuelas de Barcelona en los siglos XVIII y XIX*, Barcelona, 1957.

J. R. CARRERAS y BULBENA, "Constitució y Actes conservades de la Academia Desconfiada, anomenada també Escola y Academia dels Desconfiats", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, 74 (1922), pp. 243-254.

H. CARRIER, *La presse de la Fronde (1648-1653). Les mazarinades. La conquête de l'opinion*, Ginebra, 1989.

M. A. CASANOVAS, "El gravat", dins J. Folch i Torres (dir.), *L'art català*, Barcelona, 1955, vol. 2.

S. CASANOVAS, *Memòries d'un pagès del segle XVIII*, edició a cura de J. Geli i M. À. Anglada, Barcelona, 1978.

M. B. CASÁS FERREÑO, *Repertorio de Relaciones de Sucesos españolas en la Biblioteca de Ajuda*, A Coruña, 2006.

J. M. CASASÚS, *El pensament periodístic a Catalunya*, Barcelona, 1987.

_____, "Estudi introductori a la primera tesi doctoral sobre periodisme", *Periodística*, 3 (1990), pp. 9-29 i l'edició de la disertació de Tobias Peucer a la Universitat de Leipzig (1690) dins id., pp. 31-50.

Catálogo Concordado de la Biblioteca de Hernando Colón, T. Marín Martínez, J. M. Ruiz Asencio i K. Wagner, Madrid, 1993, t. I (1-400).

A. CASTAN RANCH i G. GARCÍA FUERTES, "L'oscil·lant posicionament polític de Pau Ignasi de Dalmases i Ros durant la Guerra de Successió", dins *Actes del Congrés l'Aposta Catalana a la Guerra de Successió (1705-1707)* (Barcelona, 3-5 de novembre de 2005), Barcelona, Generalitat de Catalunya [etc.], 2007, pp. 233-246.

M. CASTELLS, *La Galaxia Internet*, traducció de R. Quintana revisada per l'autor, Madrid, 2001.

_____, *L'era de la informació. Economia, societat i cultura*, traducció de M. García Madera, 3 vols., Barcelona, 2003.

_____ i M. INCE, *Conversations with Manuel Castells*, Cambridge [etc.], 2003.

F. DE CASTELLVÍ, *Narraciones históricas*, edició de J. M. Mundet i J. M. Alsina Roca, 4 vols., Madrid, 1999.

A. CASTILLO GÓMEZ, *Escrituras y escribientes. Prácticas de la cultura escrita en una ciudad del renacimiento*, Las Palmas de Gran Canaria, 1997.

_____, "La fortuna de lo escrito: funciones y espacios de la razón gráfica (siglos XV-XVII)", *Bulletin Hispanique*, 100, 2 (1998), pp. 343-381.

_____, "Del oído a la vista: espacios y formas de la publicidad del escrito (siglos XV-XVI)", dins J. M. Soto Rábanos (coord.), *Pensamiento medieval hispano. Homenaje a Horacio Santiago-Otero*, [Madrid-Valladolid-Zamora], 1998, vol. 1, pp. 473-496.

_____ (comp.), *Escribir y leer en el siglo de Cervantes*, pròleg d'A. Petrucci, Barcelona, 1999.

_____, "Leer en comunidad. Libro y espiritualidad en la España del Barroco", *Via Spiritus*, 7 (2000), pp. 114-122.

_____, "Cultura escrita y espacio público en el Siglo de Oro", *Cuadernos del Minotauro*, 1 (2005), pp. 34-50.

_____, "Leer en la calle: coplas, avisos y panfletos aúreos", *Literatura: teoría, historia y crítica*, 7 (2005), pp. 15-44.

_____, "«El mejor retrato de cada uno»: la materialidad de la escritura epistolar en la sociedad hispana de los siglos XVI y XVII", *Hispania*, 65, 221 (2005), pp. 847-876.

_____, *Entre la pluma y la pared. Una historia social de la escritura en los siglos de oro*, Madrid, 2006.

_____ i J. S. AMELANG (dirs.), C. SERRANO (ed.), *Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna*, Gijón, 2010.

J. S. CASTILLO VALERO, A. OLAYA INIESTA, A. RUIZ DE ELVIRA, "Más sobre el «Te Deum»", *Cuadernos de filología clásica. Estudios latinos*, 8 (1995), pp. 315-316.

J. A. CATALÁ SANZ i J. J. BOIGUES PALOMARES, *La Biblioteca del Primer Marqués de Dos Aguas, 1707*, València, 1992 (DL).

Catálogo de la colección de folletos Bonsoms relativos en su mayor parte a historia de Cataluña. I. Folletos anteriores a 1701, Barcelona, 1959-1972 [a la coberta: 1974].

P. M. CÁTEDRA, *Invención, difusión y recepción de la literatura popular impresa (siglo XVI)*, Mèrida, 2002.

Cavallers i ciutadans a la Catalunya del Cinc-cents, a cura d'A. Simon, introducció d'A. Pladevall, Barcelona, 1991.

G. CAVALLO i R. CHARTIER (dirs.), *Historia de la lectura en el mundo occidental*, Madrid, 1998.

A. CAYUELA, "Alonso Pérez et la «libropesía»: aspects du commerce de librairie dans la première moitié du XVIIe siècle à Madrid ", *Bulletin Hispanique*, 104, 2 (2002), pp. 645-655.

J. R. CENSER, "Publishing in early modern Europe", *Journal of Social History*, 13, 4 (1980), pp. 629-638.

_____ i J. POPKIN (eds.), *Press and politics in pre-revolutionary France*, Berkeley i Los Angeles, 1987.

_____, *The French press in the age of Enlightenment*, Londres – Nova York, 1994.

J. CERDÁ DÍAZ, *Libros y lectura en la Lorca del siglo XVII,* Múrcia, 1986.

R. CHARTIER, *Les usages de l'imprimé (XVe-XIXe siècle)*, París, 1987.

_____, "Texts, printings, readings", dins L. Hunt (ed.), *The New cultural history. Essays*, Berkeley, 1989, pp. 154-171.

_____, *El mundo como representación. Estudios sobre historia cultural*, traducció de C. Ferrari, Barcelona, 1992.

_____, *Libros, lecturas y lectores en la Edad Moderna*, versió espanyola de M. Armiño, Madrid, 1993.

_____, "L'ancien régime typographique: réflexions sur quelques travaux récents", *Annales ESC*, 2 (març-abril 1981), pp. 191-209.

_____, *Sociedad y escritura en la Edad Moderna. La cultura como apropiación*, Mèxic, 1995.

_____ i H.-J. LÜSEBRINK (dirs.), *Colportage et lecture populaire. Imprimés de large circulation en Europe XVIe - XIXe siècles. Actes du colloque des 21-24 avril 1991 Wolfenbüttel*, París, 1996.

_____ i C. ESPEJO (eds.), *La aparición del periodismo en Europa. Comunicación y propaganda en el Barroco*, Madrid, 2012.

M. CHEVALIER, *Lectura y lectores en la España de los siglos XVI y XVII*, Madrid, 1976.

H. CHISICK et alii (eds.), *The press in the French Revolution*, Oxford, 1991.

Cinc segles d'història gràfica. 1498-1998, [Barcelona], 1998.

La circulation des nouvelles au Moyen âge. XXIVe Congrès de la Société des historiens médiévistes de l'enseignement supérieur public [SHMES]*, Avignon, juin 1993*, París - Roma, 1994.

J. CODINA, *Bàndols i bandolers al Baix Llobregat (1580-1630)*, [El Prat del Llobregat] - Barcelona, 1993.

E. COLOMER, "Contribució a l'estudi dels *Flos Sanctorum* catalans del segle XVI; una nova edició de Carles Amorós", *Locus Amoenus*, 1 (1995), pp. 121-126.

J. M. COLOMER, *Mataró al mil cinc-cents*, Mataró, 1969.

G. COLON i A.-J. SOBERANAS, *Panorama de lexicografia catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*, Barcelona, 1986.

A. COMAS, *Història de la literatura catalana. Part moderna*, Barcelona, 1985 [1964].

V. COMBE, *Histoires tragiques et «canards sanglants». Genre et structure du récit bref épouvantable en France à la fin du XVIe et au début du XVIIe siècle*, tesi doctoral dirigida per E. Kotler, Université de Nice-Sophia Antipolis, 2011.

J. COMET, *L'imprimerie à Perpignan. Depuis les origines jusqu'à nos jours*, Perpinyà, 1908.

Las comunicaciones entre Europa y América, 1500-1993. Actas del I Congreso Internacional de Comunicaciones, Palacio de Congresos de Madrid, 30 de noviembre-3 de diciembre, edició a càrrec d'Á. Bahamonde Magro, G. Martínez Lorente i L. E. Otero Carvajal, Madrid, 1995.

R. CONGOST et alii (eds.), *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions, poder*, Girona, 2003.

_____ (ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, Girona, 2008.

L. G. CONSTANS, M. D., *Bañolas,* il·lustracions de J. de Palau, Banyoles, 1951.

R. CORNUDELLA, "Els orígens de Miquel Sorelló i la calcografia a Barcelona, c.1600-1725", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XVII (1999), pp. 153-211.

_____, "La difusió del gravat en el Renaixement a Catalunya. Impremta i gravat entre el gòtic i el Renaixement, ca. 1518-1550", *Actes del I, II i III col·loquis sobre art i cultura a l'època del Renaixement a la Corona d'Aragó, Tortosa 1996-1999*, Tortosa, 2000, pp. 221-260.

J. COROMINES, *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, 1997 [1971].

J. CORREIA-AFONSO (SJ), *Jesuit letters and Indian history. A study of the nature and development of the Jesuit letters from India (1542-1773) and of their value for Indian historiography*, prefaci de G. Schurhammer, Bombai, 1955.

La correspondencia en la historia. Modelos y prácticas de escritura epistolar. Actas del VI Congreso Internacional de Historia de la Cultura Escrita, edició de C. Sáez i A. Castillo, Madrid, 2002, vol. I.

Les Corts generals de Pau Claris. Dietari o procés de Corts de la Junta General de Braços del 10 de setembre de 1640 a mitjan març de 1641. Manuscrit de Miquel Marquès notari públic de Barcelona, adjunt a l'Escrivania major de la Generalitat de Catalunya el 1640, edició del text, confrontacions, introducció i notes pel P. Basili de Rubí, pròleg R. Vidal, Barcelona, 1976.

J. COSTA, A. QUINTANA i E. SERRA, "El viatge a Münster dels germans Josep i Francesc Fontanella per a tractar les paus de Catalunya", dins *Polyglotte Romania. homenatge a Tilbert Dídac Stegmann*, Frankfurt am Main, 1991, vol. 1, pp. 257-294.

G. A. CRANFIELD, *The development of the provincial newspaper 1700-1760*, Cambridge, 1962.

D. CRESSY, "Levels of illiteracy in England, 1500-1730", *The historical journal*, 20, 1 (1977), pp. 1-23.

_____, *Literacy and the social order. Reading and writing in Tudor and Stuart England*, Cambridge, 1981.

J. CREXELL, "«Diario de Barcelona»: un origen controvertit", *Revista de Catalunya*, 69 (1992), pp. 21-35.

J. P. CRIADO y DOMÍNGUEZ, *Antigüedad e importancia del periodismo español. Notas históricas y bibliográficas*, Madrid, sense nom [Establecimiento tipográfico de la Sociedad Editorial de San Francisco de Sales], 1892 [tercera edició corregida i augmentada].

Cròniques de la Guerra dels Segadors, a cura d'A. Simon, Barcelona, 2003.

Cròniques del Rosselló. Segles XVI-XVII, edició, transcripció i notes a cura d'A. Simon i P. Vila, Barcelona, 1998.

D. W. CRUICKSHANK, "«Literature» and the book trade in Golden-Age Spain", *The Modern Language Review*, 73, 4 (1978), pp. 799-824.

_____, "Los «hurtos de la prensa» en las obras dramáticas", dins *Imprenta y crítica textual en el Siglo de Oro*. *Estudios publicados bajo la dirección de Francisco Rico, al cuidado de Pablo Andrés y Sonia Garza*, Valladolid, 2001 (DL), pp. 129-150.

Cuadernos de Historia Moderna. Anejo, IV (2005).

D. R. CURTO, *O discurso político em Portugal (1600-1650)*, Lisboa, 1988.

_____ et al. (eds.), *From Florence to the Mediterranean and beyond. Essays in honour of Tony Molho*, Florència, 2009.

T. J. DADSON, "La librería de Miguel Martínez (1629), librero y editor del primer tercio del siglo XVII", *Bulletin Hispanique*, 99, 1 (1997), pp. 41-71.

F. DAHL, *Dutch corantos, 1618-1650. A bibliography illustrated with 334 facsimile reproductions of corantos printed 1618-1625 and an introductory essay on seventeenth century stop press news*, La Haia - Göteborg, 1946.

_____ F. PETIBON i M. BOULET, *Les débuts de la presse française. Nouveaux aperçus*, Göteborg-París, 1951.

_____, *A bibliography of English corantos and periodical newsbooks 1620-1642*, Londres, 1952.

K. VAN DAMME i J. DEPLOIGE, "«Slecht nieuws geen nieuws». Abraham Verhoeven (1575-1652) en de *Nieuwe Tijdinghen*: periodieke pers en propaganda in de

Zuidelijke Nederlanden tijdens de vroege zeventiende eeuw", *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 113-1 (1998), pp. 1-20.

R. DARNTON, *The forbidden best-sellers of the pre-revolutionary France*, Nova York, 1995.

_____, "An early information society: news and the media in Eighteenth-century Paris", *American Historical Review*, 1 (2000), pp. 1-35.

Ch. DAVIS, "Baltasar Álamos de Barrientos and the nature of Spanish tacitism", dins N. Griffin et alii (eds.), *Culture and society in Habsburg Spain. Studies presented to R.W. Truman by his pupils and colleagues on the occasion of his retirement*, Londres, 2001, pp. 57-78.

B. DELEPINNE, *Histoire de la poste internationale en Belgique sous les grands maîtres des postes de la famille de Tassis*, [prefaci d'E. Pineux], Brussel·les, imprimerie de H. Wellens et W. Godenne, 1952.

B. DELGADO, "Los maestros del arte de enseñar a leer, escribir y contar de Barcelona (1657-1760)", dins *Educación e Ilustración en España. III Col·loqui d'Història de l'Educació = III Coloquio de Historia de la Educación (Barcelona, 1984)*, Barcelona, 1984 (DL), pp. 406-417.

J. DELGADO CASADO, *Diccionario de impresores españoles (siglos XV-XVII)*, 2 vols., Madrid, 1996.

A. DEYERMOND, "The woodcuts of Diego de San Pedro's «Cárcel de Amor», 1492-1496", *Bulletin Hispanique*, 104, 2 (2002), pp. 511-528.

Diario del sitio y defensa de Barcelona. [El setge de Barcelona, 1713-1714], edició a cura de M. Campabadal, estudi introductori d'A. Alcoberro i X. Camprubí, València, 2009.

J. DÍAZ NOCI, "Los inicios de la prensa vasca: primeros pasos y formas protoperiodísticas (siglos XVII-XIX)", *Revista Internacional de los Estudios Vascos*, 39, 2 (1994), pp. 245-276.

_____, "Gacetas españolas de los Países Bajos en el siglo XVII: *La Gazeta de Amsterdam* y *Noticias Principales y Verdaderas*", *Ámbitos: Revista internacional de comunicación*, 7-8 (2002), pp. 215-237.

_____ i M. DEL HOYO HURTADO, *El nacimiento del periodismo vasco. Gacetas donostiarres de los siglos XVII y XVIII*, Donòstia, 2003.

_____, "La noticia individual (relación) entre los siglos XVII y XVIII: tres tipologías, tres textos recuperados", *IC. Revista científica de información y comunicación*, 3 (2006), pp. 169-187.

_____, *Historia del periodismo vasco (1600-2010)*, *Mediateka. Cuadernos de comunicación*, 13 (2012).

Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie publicat per F. Cabrol i H. Leclerq sota la direcció d'H. Marrou, París, 1953, t. XV.

Dietaris de la Generalitat de Catalunya, obra dirigida per J. M. Sans i Travé, 10 vols., [Barcelona], 1994-2007.

J. Mª DÍEZ BORQUE (dir.), *Culturas en la Edad de Oro*, Madrid, 1995.

La diffusion et la lecture des journaux de langue française sous l'Ancien Régime. Actes du Colloque international, Nimègue, 3-5 juin 1987 [editades per H. Bots], Amsterdam – Maarssen, 1988.

Y Dios apoyará al César. La Guerra de Sucesión en Aragón a través de las Relaciones de Sucesos (1706-1707) [folletos impresos por Francisco Revilla y Mendoza, Diego de la Vega y Rafael Figueró], edició crítica d'E. Benedicto Gimeno i J. Solís, Calamocha, 2006.

Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1473-1553), recollits i transcrits per Josep Maria Madurell i Marimon, anotats per Jordi Rubió i Balaguer, Barcelona, 1955.

F. DOMÈNECH, *Treballs y desditxas que àn succeït en lo present Principat de Chatalunya y en particular a nostre Bisbat de Gerona (1674-1700)*, *edició crítica d'un manuscrit de la Biblioteca del Palau de Peralada*, estudi introductori de P. Gifre i X. Torres, Girona, 2001.

L. DOMERGUE, "Propaganda y contrapropaganda en España durante la Revolución Francesa: 1789-1795", dins J.-R. Aymes (ed.), *España y la Revolución Francesa*, pròleg de J. Fontana, Barcelona, 1989, pp. 118-167.

B. DOOLEY, "From literary criticism to systems theory in early modern journalism history", *Journal of the History of Ideas*, 51, 3 (1990), pp. 461-486.

_____, "De bonne main: les pourvoyeurs de nouvelles à Rome au 17e siècle", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 54, 6 (1999), pp. 1317-1344.

_____ i S. A. BARON (eds.), *The politics of information in early modern Europe*, Londres i Nova York, 2001.

_____ (ed.), *The dissemination of news and the emergence of contemporaneity in early modern Europe*, Farnham (Surrey), 2010.

H. DUCCINI, "Regard sur la littérature pamphlétaire en France au XVIIe siècle", *Revue historique*, 528 (1978), pp. 313-339.

_____, "Les auteurs de libelles dans la France de Louis XIII", *Lendemains*, 29 (1983), pp. 81-92.

_____, "Une campagne de presse sous Louis XIII: l'affaire Concini, 1614-1617", dins *Histoire sociale, sensibilités collectives et mentalités. Mélanges Robert Mandrou*, París, 1985, pp. 291-301.

_____, *Faire voir, faire croire. L'opinion publique sous Louis XIII*, Seyssel, 2003.

G. DUFOUR, "Les correspondances interceptées publiées dans les presses officielles pendant la Guerre d'Indépendance", *El Argonauta Español*, 3 (2006) (http://argonauta.imageson.org/document81.html –darrera consulta 10-II-2010–).

A. DUPRAT, *Les rois de papier. La caricature de Henri III à Louis XVI*, París, 2002.

E. DURAN, "Unes cartes amoroses del segle XVI en català", *L'espill*, 15 (1982), pp. 25-51.

A. DURAN i SANPERE, *Grabados populares españoles*, Barcelona, 1971.

Edad de Oro, 7 (1988).

I. H. VAN EEGHEN, *De Amsterdamse boekhandel (1680-1725)*, Amsterdam, 1960.

T. EGIDO LÓPEZ, *Prensa clandestina española del siglo XVIII. «El Duende crítico»*, pròleg de L. M. Enciso,Valladolid, 2002 [1968].

_____, *Opinión pública y oposición al poder en la España del siglo XVIII (1713-1759)*, pròleg d'A. de Béthenourt Massieu, Valladolid, 2002 [1971].

E. L. EISENSTEIN, "Some conjectures about the impact of printing on western society and thought", *Journal of Modern History*, 40 (1968), pp. 1-56.

_____, "The advent of printing and the problem of the Renaissance", *Past & Present*, 45 (1969), pp. 19-89.

_____, "The position of the printing press in current historical literature", *American Historical Review*, 75 (1970), pp. 727-743.

_____, *The printing press as an agent of change*, Cambridge [etc.], 1997 [1979] [edició completa en un volum].

_____, *Grub Street Abroad. Aspects of the French cosmopolitan press from the age of Louis XIV to the French Revolution*, Oxford, 1992.

_____, *The printing press as an agent of change*, Cambridge [etc.], 1997 [edició completa en un volum].

_____, "An unacknowledged revolution revisited" i "Reply", AHR Forum: "How revolutionary was the print revolution?", *American Historical Review*, 107, 1 (2002), pp. 87-105 i 126-128.

N. ELIAS, *La sociedad cortesana*, Mèxic, 1982.

A. ELIAS DE MOLINS, "El periodismo en Cataluña, desde mediados del siglo XVII hasta el año 1868", *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, any III (1899), pp. 106-114.

_____, "Relaciones históricas del siglo XVII", *Revista crítica de historia y literatura españolas, portuguesas e hispano-americanas*, 7 (1902), pp. 170-174.

J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, traducció de J. Vallverdú, València, 2006 [1963].

L. M. ENCISO RECIO, *La Gaceta de Madrid y el Mercurio histórico y político, 1756-1781. Cuentas del Mercurio y La Gaceta*, Valladolid, 1957.

Encuentro de civilizaciones (1500-1750). Informar, narrar, celebrar. Actas del Tercer Coloquio Internacional sobre Relaciones de Sucesos (Cagliari, 5-8 de septiembre de 2001), edició a càrrec d'A. Paba, amb la col·laboració de G. Andrés Renales, Alcalá de Henares, 2003.

M. F. ESCALANTE, *El pensamiento político de Álamos de Barrientos*, Sevilla, 1968.

_____, *Álamos de Barrientos y la teoría de la razón de estado en España*, Barcelona, 1975.

V. J. ESCARTÍ, *Memòria privada. Literatura memorialística valenciana dels segles XV al XVIII*, València, 1998.

Escrits polítics del segle XVII. Tom I. Noticia Universal de Cataluña, de Francesc Martí Viladamor, edició a cura de X. Torres, Barcelona-Vic, 1995.

Escrits polítics del segle XVII. Tom II. Secrets públics, de Gaspar Sala, i altres textos, edició a cura d'E. Serra, Barcelona-Vic, 1995.

España y el mundo mediterráneo a través de las relaciones de sucesos (1500-1750). Actas del IV Coloquio Internacional sobre «Relaciones de Sucesos» (París, 23-25 de septiembre de 2004), P. Civil, F. Crémoux i J. Sanz (eds.), Salamanca, 2008.

C. ESPEJO, "Pleito entre ciegos e impresores (1680-1755)", *Revista de la Biblioteca, Archivo y Museo (Ayuntamiento de Madrid*), 2 (1925), pp. 206-236.

C. ESPEJO CALA, "European communication networks in the Early Modern Age: a new framework of interpretation for the birth of journalism", *Media History*, 17, 2 (2011), pp. 189-202.

A. ESPINO, *El frente catalán en la Guerra de los Nueve Años, 1689-1697*, tesi doctoral dirigida per A. Simon, UAB, 1994.

_____, "Publicística y guerra de opinión. El caso catalán durante la Guerra de los Nueve Años, 1689-1697", *Studia Historica, Historia Moderna*, 14 (1996), pp. 173-189.

_____ i J. L. BETRÁN, "La biblioteca de un médico barcelonés del barroco: Joan Francesc Rossell", dins *Profesor Nazario González. Una historia abierta*, Barcelona, 1998, pp. 148-153.

_____, "La historia universal, de la Iglesia y de Europa en las bibliotecas barcelonesas de la primera mitad del Seiscientos", *Pedralbes*, 18, 1 (1998), pp. 483-490.

_____, "La biblioteca de don Joaquim Setantí: las lecturas de un tacitista catalán", *Bulletin Hispanique*, 103, 1 (2001), pp. 43-73

_____, "Les lectures de les dones i dels sectors populars a la Barcelona del Sis-cents (1600-1660)", *Revista de Catalunya*, 162 (2001), pp. 25-47.

_____, "Las bibliotecas de los juristes catalanes en la primera mitad del siglo XVII: el caso de don Narcís Garbí", *Anuario de historia del derecho español*, 73 (2003), pp. 545-574.

_____, "Libros, lecturas y lectores en la Barcelona de la primera mitad del siglo XVII", *Estudis*, 29 (2003), pp. 205-229.

_____, "El consum d'obres d'història a la Barcelona del primer Sis-cents: Història d'Espanya, història de la Corona d'Aragó i història de Catalunya", *Revista de Catalunya*, 201 (2004), pp. 9-26.

_____, "La presencia de obras de historia en las bibliotecas barceloneses de la primera mitad del Seiscientos", *Cuadernos de investigación histórica*, 23 (2006), pp. 163-192.

P. DE L'ESTOILE, *Registre-journal du règne de Henri III*, édité avec une introduction et des notes accompagné de tables générales par M. Lazard et G. Schrenck, Ginebra, 2003, t. VI.

L'État baroque. Regards sur la pensée politique de la France du premier XVIIe siècle, textos reunits per H. Méchoulan, estudi liminar d'E. Le Roy Ladurie, prefaci d'A. Robinet, París, 1985.

H. ETTINGHAUSEN, "The news in Spain: «Relaciones de sucesos» in the reigns of Philip III and IV", *European History Quarterly*, 14 (1984), pp. 1-20.

_____, "Prince Charles and the king of Spain's sister - What the papers said", lectura inaugural a la Universitat de Southampton, 24 de febrer de 1985.

_____, "The illustrated Spanish news: text and image in the seventeenth-century press", dins Ch. Davis i P. J. Smith (eds.), *Art and literature in Spain: 1600-1800. Studies in honour of Nigel Glendinning*, Londres-Madrid, 1993, pp. 117-133.

_____, "Quevedo y las actualidades de su tiempo", *Edad de Oro*, 13 (1994), pp. 31-45.

_____, "Hacia una tipología de la prensa española del siglo XVII: de «hard news» a «soft porn»", dins I. Arellano et alii (eds.), *Studia Aurea. Actas del III Congreso de la AISO (Tolouse, 1993)*, vol. I, Pamplona - Tolouse, 1996, pp. 53-66.

_____, "La Guerra dels Segadors a les gasetes europees", *Pedralbes*, 18-II (1998), pp. 359-372.

_____, "¿Lope reportero?: su *Relación de las fiestas de San Isidro*", *Anuario Lope de Vega*, VI (2000), pp. 93-106.

_____, "Conferència inaugural: La investigació de la premsa del segles XVI i XVII: processos i metodologies", *Treballs de Comunicació*, 18 (2003), pp. 137-144.

_____, "Phenomenal figures: the best-selling first newsletter attributed to Andrés de Almansa y Mendoza", *Bulletin of Spanish Studies: Hispanic Studies and Research on Spain, Portugal and Latin America*, 81, 7-8 (2004), pp. 1051-1070.

_____, "Informació, comunicació i poder a l'Espanya del segle XVII", *Manuscrits*, 23 (2005), pp. 45-58.

_____, "«Periodisme participatiu» en la Guerra dels Segadors", *A Carn!*, 1 (2006), pp. 5-11.

_____, *Barcelona, un centre mediàtic abans del 1714*, Barcelona, 2009.

_____, "Barcelona, centre mediàtic del segle XVII, i les seves relacions de festes", dins A. Garcia Espuche (ed.), *Festes i celebracions. Barcelona 1700*, Barcelona, 2010, pp. 199-275.

_____, "Pellicer y la prensa de su tiempo", *Janus*, 1 (2012), pp. 55-88.

_____, "Los «avvisi a stampa»: las relaciones de sucesos italianas, en relación con las españolas" (en premsa).

_____, "International relations: Spanish, Italian, French, English and German printed single event newsletters prior to Renaudot's *Gazette*" (en premsa).

R. EXPOSITO, "«Successos d'Europa» a la Catalunya rural de l'època moderna", *Pedralbes*, I-28 (2008), pp. 611-622.

_____, "La prensa catalana en la Guerra de Sucesión: entre la información y el privilegio", VI Coloquio Internacional de la Sociedad para el Estudio de las Relaciones de Sucesos (San Millán de la Cogolla, desembre de 2010) (en premsa).

_____, "Informació i premsa en temps de guerra: Gabriel Bro (s. XVIII)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 53 (2012), pp. 335-358.

_____, "Literatura prohibida a la Barcelona del tombant de segle XVII: les adquisicions biblogràfiques de Pau Ignasi de Dalmases i Ros", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 52 (2012), pp. 139-201.

J. FÀBREGA, *Llibre de coses que han succeït a Catalunya, dignes de ser notades, i en altres parts del món. Crònica d'un pagès català dels segles XVII i XVIII*, versió al català actual a cura d'A. Fàbrega, introducció de M. Torras, Manresa, 1999.

A. FARGE, *Dire et mal dire. L'opinion publique au XVIIIe siècle*, París, 1992.

_____, "La città e l'informazione: Parigi nel XVIII secolo", dins C. Olmo i B. Lepetit (eds.), *La città e le sue storie*, Torí, 1995, pp. 123-142.

S. FAROQHI et alii, *An economic and social history of the Ottoman Empire*, H. Inalcik i D. Quataert (eds.), vol. II: 1600-1914, Cambridge, 2000 [1994].

L. FEBVRE i H.-J. MARTIN, *La aparición del libro*, traducció d'A. Millares Carlo, Mèxic, 1962.

F. FELIU, *L'obra filològica d'Antoni de Bastero i Lledó. Edició de la «Història de la llengua catalana»*, tesi doctoral dirigida per J. M. Nadal, Girona, Universitat de Girona, 1996.

G. FELIU, *Precios y salarios en la Cataluña Moderna. Vol. II: Combustibles, productos manufacturados y salarios*, [Madrid], 1991.

N. FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña y epilogo breve de los progressos, y famosos hechos de la nacion catalana*, Barcelona, por Juan Pablo Martì, a costa de Juan Pablo Martì, Juan Piferrer, Jayme Batlle, Joseph Llopis, y Jayme Surià, libreros, 1709 [ed. facsímil: Barcelona, Base, 1999].

M. F. FERNÁNDEZ et al. (comp.), *Testigo del tiempo, memoria del universo. Cultura escrita y sociedad en el mundo ibérico (siglos XV-XVIII)*, [Rubí], 2009.

E. FERNÁNDEZ CLEMENTE i C. FORCADELL, *Historia de la prensa aragonesa*, Saragossa, [1984 -DL 1979-].

M. FERNÁNDEZ VALLADARES, *La imprenta en Burgos. 1501-1600*, Madrid, 2005.

D. FERRER GARCÍA, "Pliegos sueltos, literatura popular y otros asuntos no tan marginales. Benito Carrasco y la literatura de cordel", dins id., *Ávila y la literatura del Barroco (1582-1700)*, Àvila, 2004, pp. 92-113.

V. FERRO, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1987.

G. FEYEL, *La «Gazette» en province à travers ses réimpresssions, 1631-1772*, Amsterdam i Maarseen, 1982.

_____, *L'Annonce et la nouvelle. La presse d'information en France sous l'Ancien Régime (1630-1788)*, Oxford, 2000.

_____, "Théophraste Renaudot", dins *Dictionnaire des journalistes (*1600-1789), 677.

La fiesta. Actas del II Seminario de Relaciones de Sucesos (A Coruña, 13-15 de julio de 1998), editades per S. López Poza i N. Pena Sueiro, Ferrol, 1999.

N. FIGUERAS, J. M. T. GRAU i R. PUIG, "La possessió dels llibres a través dels inventaris *post mortem*. Un mostreig (s. XVIII)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 34 (1994), pp. 129-160.

J. M. FIGUERES, "Noves i gasetes, primer periodisme a Catalunya", *Cultura*, 47 (1993).

J. L. FLOOD, "«Volentes sibi comparare infrascriptos libros impressos...»: printed books as a commercial commodity in the fifteenth-century", dins K. Jensen (ed.), *Incunabula and their readers. Printing, selling, and using books in the fifteenth century*, Londres, 2003, pp. 139-151.

N. FLORENSA, *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona, 1996.

M. FOGEL, Le système d'information ritualisée de l'absolutisme français", dins *Le journalisme d'Ancien Régime. Questions et propositions*, Lió, 1982, pp. 141-150.

_____, Célebrations de la monarchie et de la guerre: les «Te Deum» de victoire en France de 1744 à 1783", dins P. Viallaneix i J. Ehrard (eds.), *La bataille, l'armée, la gloire. 1745-1871*, actes del col·loqui internacional de Clermont-Ferrand (1983), Clermont-Ferrand, 1985, t. I, pp. 35-44.

_____, "Propagande, communication, publication: points de vue et demande d'enquête pour la France des XVIe-XVIIe siècles", dins *Culture et idéologie dans la genèse de l'État moderne. Actes de la table ronde de Rome, 15-17 octobre 1984*, Roma, 1985, pp. 325-336.

_____, *Les cérémonies de l'information dans la France du XVIe au milieu du XVIIIe siècle*, [París], 1989.

J. M. FONT i RIUS, "Jaume I i la municipalitat de Barcelona", dins id., *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval. Col·lectanea de treballs del professor Josep Mª Font i Rius amb motiu de la seva jubilació acadèmica*, Barcelona, 1985, pp. 659-684.

L. FONTAINE, *History of pedlars in Europe*, traducció de V. Whittaker, Durham (NC), 1996 [1993].

F. FONTBONA, *La xilografia a Catalunya entre 1800 i 1923*, Barcelona, 1992.

C. FONTCUBERTA, *Imatges d'atac. Art i conflicte als segles XVI i XVII*, Barcelona, 2011.

Ém. FORESTIÉ, *Histoire de l'imprimerie et de la librairie à Montauban. Bibliographie montalbanaise, avec reproductions de gravures sur bois ou sur cuivre*, Montauban, Imprimerie et lithographie Édouard Forestié, 1898.

A. FOX, "Rumour, news and popular political opinion in Elizabethan and early Stuart England", *The Historical Journal*, 40, 3 (1997), pp. 597-620.

H. R. FOX BOURNE, *English newspapers. Chapters in the history of journalism*, 2 vols., Londres, Chatto & Windus, 1887.

J. FRANK, *The beginnings of the English newspaper 1620-1660*, Cambridge (Mass.), 1961.

M. FRENK, "Lectores y oidores. La difusión oral de la literatura en el Siglo de Oro", dins G. Bellini (ed.), *Actas del Séptimo Congreso Internacional de Hispanistas*, Roma, 1982, pp. 101-123.

_____, "La ortografía elocuente (Testimonios de lectura oral en el Siglo de Oro)", dins A. David Kossoff et al. (coord.), *Actas del VIII Congreso de la Asociación Internacional de Hispanistas (22-27 agosto 1983, Brown University, Providence, Rhode Island)*, Providence (R.I.) - Madrid, 1986, pp. 549-556.

_____, *Entre la voz y el silencio*, Alcalá de Henares, 1997.

D. FREIST, *Governed by opinion. Politics, religion and the dynamics of communication in Stuart London 1637-1645*, Londres-Nova York, 1997.

J. F. FUENTES i J FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, *Historia del periodismo español. Prensa, política y opinión pública en la España contemporánea*, Madrid, 1998.

F. FURET i J. OZOUF (dirs.), *Lire et écrire. L'alphabétisation des français de Calvin à Jules Ferry*, París, 1977, vol. I.

J. FUSTER, *El bandolerisme català. II. La llegenda*, Barcelona, 1963.

_____, *La Decadència al País Valencià*, Barcelona, 1976.

_____, *Llibres i problemes del Renaixement*, Barcelona, 1989.

G. GAETA, *Storia del giornalismo*, 2 vols., Milà, 1966.

B. J. GALLARDO, *Ensayo de una biblioteca española de libros raros y curiosos, formado con los apuntamientos de don Bartolomé José Gallardo*, coordinats i

augmentats per D. M. R. Barco del Valle i D. J. Sancho Rayon, 4 t., Madrid, 1968, [facsímil, Madrid, 1863-1889].

A. GALLEGO, *Historia del grabado en España*, Madrid, 1979.

R. GARCÍA CÁRCEL, "La posesión del libro en la Cataluña del Antiguo Régimen", *Bulletin Hispanique*, 99, 1 (1997), pp. 135-159.

_____, *Las culturas del Siglo de Oro*, Madrid, 1999.

E. GARCÍA DINI, "Pablo Ignacio de Dalmases y la «Academia de los Desconfiados» de Barcelona", *Miscellanea di studi ispanici*, a cura dell'Istituto di Lingua e Letteratura Spagnola dell'Università di Pisa (1969-1970), pp. 199-260.

M. C. GARCÍA DE ENTERRÍA, *Sociedad y poesía de cordel en el Barroco*, Madrid, 1973.

A. GARCIA ESPUCHE i M. GUÀRDIA BASSOLS, *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*, pòrtic de J. Sobrequés i Callicó, Barcelona, 1986.

_____, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid, 1998.

_____, *Barcelona entre dues guerres. Economia i vida quotidiana (1652-1714)*, Vic, 2004.

_____, *La ciutat del Born. Economia i vida quotidiana a Barcelona (segles XIV a XVIII)*, Barcelona, 2009.

_____, *Barcelona 1700*, Barcelona, 2010.

_____, "La festa dels argenters i el gravat de Francesc Via", dins id. et alii, *Festes i celebracions. Barcelona 1700*, Barcelona, 2010, pp. 152-168.

J. GARCÍA MARTÍN, *El juzgado de imprentas y la utilidad pública. Cuerpo y alma de una monarquía vicarial*, Bilbao, 2003.

J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal. Desde los tiempos más remotos hasta comienzos del siglo XX*, Valladolid, 1999, t. II.

A. GARCÍA SANZ, "El censal", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 37 (1961), pp. 281-310.

M. GARCIA SEMPERE i A. WILKINSON, "La producció impresa en català dels ss. XV i XVI: observacions sobre la història de la impremta a través de l'estudi dels catàlegs", *Caplletra*, 51 (2011), pp. 1-30.

J. GARRIGA, *L'època del Renaixement. Segle XVI*, amb la col·laboració de M. Carbonell, dins F. Miralles (coord.), *Història de l'art català*, Barcelona, 1989, vol. IV.

G. GASCÓN DE TORQUEMADA, *Gaçeta y nuevas de la Corte de España desde el año 1600 en adelante. Continuada por su hijo don Gerónimo Gascón de Tiedra, gentilhombre del duque de Alburquerque. La publica Alfonso de Ceballos-Escalera y Gila, marqués de la Floresta*, Madrid, 1991.

P. GASKELL, *Nueva introducción a la bibliografía material*, Gijón, 1999.

P. GASNAULT, "La Croix de Par Dieu au XVIe siècle", dins P. Colin et alii (dirs.), *Aux origines du catéchisme en France* [colloque historique, 11 et 12 mars 1988, organisé par l'Institut supérieur de pastorale catéchétique et le Département de la recherche de l'Institut catholique de Paris], sota la direcció de P. Colin et alii, París, 1989, pp. 13-27.

P. DE GAYANGOS, "Del origen del periodismo español", *Boletín-revista de la Universidad de Madrid*, t. I (25-V-1869), pp. 526-539.

Gazettes et information politique sous l'Ancien Régime, textos reunits per H. Duranton i P. Rétat, amb una introducció de K. M. Baker, Saint-Étienne, 1999.

J. E. GELABERT, "Niveaux d'alphabétisation en Galice (1635-1900)", dins *De l'alphabétisation aux circuits du livre en Espagne, XVIe-XIXe siècles*, París, 1987, pp. 45-71.

I. GERMÁN TORRES, "La Academia de los Desconfiados", *Pedralbes*, 13, II (1993), pp. 565-572.

J. GIBRAT, *Un pagès roussillonnais de l'Ancien Régime (1620-1800)*, Perpinyà, Imprimerie Barrière & Cie., sense any.

P. GIFRE, "Mercat de la terra i formació de patrimonis agraris (1486-1720). Una primera aproximació", dins *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX), a cura de R. Congost i Ll. To, Barcelona,* 1999, pp. 185-228.

_____, J. MATAS i S. SOLER, *Els arxius patrimonials*, Girona, 2002.

G. GILLES DE LA TOURETTE, *Théophraste Renaudot d'après des documents inédites*, París, Librairie Plon, E. Plon, Nourrit et Cie. imprimeurs-éditeurs, 1884.

J. GIMÉNEZ BLASCO, "Aspectes culturals d'una vila de l'antic règim: Mataró, segle XVII", *Sessió d'Estudis Mataronins*, 1 (1984).

E. C. GIRBAL, *El sitio de Gerona en 1684. Memoria histórica premiada por la Asociación literaria de esta ciudad en el certámen celebrado por la misma en 1881*, Gerona, Imprenta y librería de Vicente Dorca, 1882 [segona edició corregida i augmentada].

_____, "El periodismo en Gerona. Notas histórico-bibliográficas", *Revista de Gerona*, 18 (1894), pp. 225-334.

J. GIVANEL i MAS, *Bibliografia catalana: premsa*, 3 vols., Barcelona, Institució Patxot, 1931-1937.

P. GÓMEZ APARICIO, *Historia del periodismo español. Desde la «Gaceta de Madrid» (1661) hasta el destronamiento de Isabel II*, t. I, Madrid, 1967.

E. GÓMEZ-REINO y CARNOTA, *Aproximación histórica al derecho de la imprenta y de la prensa en España (1480-1966)*, Madrid, 1977.

J. GOMIS, *«Menudencias de imprenta». Producción y circulación de la literatura popular en la Valencia del siglo XVIII*, tesi doctoral dirigida per M. Bolufer, Universidad de Valencia, 2010.

D. GONZÁLEZ CRUZ, *Guerra de religión entre príncipes católicos. El discurso del cambio dinástico en España y América (1700-1714)*, [Madrid], 2002.

_____ (ed.), *Ritos y ceremonias en el mundo hispano durante la Edad Moderna*, [Huelva], 2002.

_____, *Propaganda e información en tiempos de guerra. España y América (1700-1714)*, Madrid, 2009 (DL).

R. GONZÁLEZ CUERVA, "«El prodigioso príncipe transilvano»: la larga guerra contra los turcos (1593-1606) a través de las «Relaciones de sucesos»", *Studia Historica, Historia Moderna*, 28 (2006), pp. 289-295.

Á. GONZÁLEZ PALENCIA, *El sevillano don Juan Curiel, juez de imprentas*, Sevilla, 1945.

M. GONZÁLEZ SUGRAÑES, *Contribució a la historia dels antichs gremis dels arts y oficis de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, estampa d'Henrich y companyia, 1918, vol. 2.

R. C. GONZALO GARCÍA, *La «biblioteca» del relacionero. Repertorios, catálogos y otras fuentes de información para la localización de las «relaciones de sucesos» (BIRESU)*, A Coruña, 2010.

M. GOSMAN i J. W. KOOPMANS (eds.), *Selling and rejecting politics in early modern Europe*, Leuven – París – Dudley (MA), 2007.

H. J. GRAFF, *The legacies of literacy. Continuities and contradictions in Western culture and society*, [EUA], 1991 [1987].

E. GRAHIT, *El sitio de Gerona en 1684 (Extracto de documentos inéditos)*, Gerona, Tipografía del Hospicio Provincial, 1893.

J. GRANT, *The newspaper press. Its origins – progress – and present position*, 2 vols., Londres, Tinsley Brothers (...),1871.

_____, *The metropolitan weekly and provincial press* [*third and concluding volume of the History of the newspaper press*], Londres – Nova York, George Routledge and sons (...), [1872].

J. M. T. GRAU i R. PUIG, "Instrucció pública i alfabetització a Montblanc en el segle XVIII", *Aplec de treballs*, 8 (1987), pp. 111-141.

V. GRAULLERA SANZ, *Los notarios de Valencia y la Guerra de Sucesión*, València, 1987.

C. GRIFFIN, *Los Cromberger. La historia de una imprenta del siglo XVI en Sevilla y Méjico*, Madrid, 1991.

P. GRIFFITHS, "Secrecy and authority in late sixteenth - and seventeenth century London", *The Historical Journal*, 40, 4 (1997), pp. 925-951.

A. GUDAYOL, "Història del llibre i de les biblioteques a Catalunya: quinze anys d'estudis (1985-1999)", *Item. Revista de biblioteconomia i documentació*, 27 (2000), pp. 4-64.

L. GUEREÑA i A. VIÑAO, *Estadística escolar, proceso de escolarización y sistema educativo nacional en España (1750-1850)*, Barcelona, 1996.

De la Guerra Gran a la Guerra del Francès. La història vista des de l'Alt Lluçanès. Memòries d'Isidre Serrat i Portavella (Alpens, 1751-1822), edició i notes lingüístiques a cura d'E. Prat i P. Vila, introducció i anotacions històriques a cura de R. Ginebra, Vic, 2010.

Guerra, pau i vida quotidiana en primera persona. El llibre de memòries de Bernat Puigcarbó de Muntanyola (s. XVI-XVII), el llibre de notes de Francesc Joan Lleopart de Vilalleons (s. XVII-XVIII), i els llibres de comptes i notes dels hereus Quatrecases de Pruit (1686-1812), edició a cura de R. Ginebra i Molins, pròleg d'A. Simon i Tarrés, Vic, 2005.

La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època, a cura de H. Ettinghausen, 4 vols., Barcelona, 1993.

P. M. GUIBOVICH PÉREZ, *Censura, libros e inquisición en el Perú colonial, 1570-1754*, Sevilla, 2003.

J. GUILLAMET, "Josep Pella i Forgas, primer historiador del periodisme català", *L'Avenç*, 68 (1984), pp. 24-30.

_____, "La formació de la periodicitat durant els segles XVII i XVIII, a través de la premsa de Barcelona", *Treballs de Comunicació*, 13-14 (2000), pp. 113-136.

_____, "Factors del progrés i de retard en l'evolució del periodisme: el cas d'Espanya en un context d'història comparada", *Treballs de Comunicació*, 17 (2002), pp. 121-146.

_____, *Història del periodisme. Notícies, periodistes i mitjans de comunicació*, Bellaterra [etc.], 2003.

_____, "Estat de la investigació en història de la premsa i del periodisme a Catalunya", *Treballs de Comunicació*, 18 (2003), pp. 145-164.

_____, *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics (1641-1833)*, Barcelona, 2003.

_____, "La història del periodisme encara necessita molta recerca bàsica", *L'Avenç*, 298 (2005), pp. 6-7.

R. GUILLEUMAS DE RUBIÓ, "El «Dietari sisè» de Jeroni Pujades a la Biblioteca Universitari de Barcelona", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 32 (1968), pp. 27-36.

P.-J. GUINARD, *La presse espagnole de 1737 à 1791. Formation et signification d'un genre*, París, 1973.

M. GUIU, *La defensa d'Àustria i les Guerres d'Hongria a la publicística catalana* [tesina de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1984].

J. A. W. GUNN, *Queen of the world. Opinion in the public life of France from Renaissance to the Revolution*, Oxford, 1995.

M. GUTIÉRREZ, *La industria papelera española. Entre la tradición y el cambio técnico 1750-1936*, tesi doctoral dirigida per J. Nadal Oller, UAB, 2005.

J.-P. GUTTON, *Bruits et sons dans notre histoire. Essai sur la reconstitution du paysage sonore*, París, 2000.

J. P. DE GUZMÁN, "Orígenes históricos del periodismo en España", *La Ilustración Española y Americana*, XXXV (1891), pp. 214-218.

J. HABERMAS, *Historia y crítica de la opinión pública. La transformación estructural de la vida pública*, versió castellana d'A. Domènech amb la col·laboració de R. Grasa, Barcelona, 2004 [1962].

_____, "The public sphere: an encyclopedia article (1964)" [traducció de S. Lennox i F. Lennox], *New German Critique*, 3 (1974), pp. 49-55.

S. HAFFEMAYER, "Les gazettes de l'Ancien Régime: Approche quantitative pour l'analyse d'un «espace de l'information»", *Histoire & Mesure*, 12, 1-2 (1997), pp. 69-91.

_____, *L'information dans la France du XVIIe siècle. La Gazette de Renaudot de 1647 à 1663*, París, 2002.

A. HALASZ, *The marketplace of print. Pamphlets and the public sphere in early modern England*, Cambridge, 1997.

J. R. HALE, "War and public opinion in Renaissance Italy", dins E. F. Jacob (ed.), *Italian Renaissance studies*, Londres, 1960, pp. 94-122 [reimpressió: 1983].

_____, "War and public opinion in the fifteenth and sixteenth centuries, *Past & Present*, 22 (1962), pp. 18-35.

_____, *La civilización del Renacimiento en Europa 1450-1620*, trad. cast. de J. Ainaud, Barcelona, 1996.

A. HAMILTON, "The journals of the eighteenth century in Spain", *Hispania*, XXVI (1938), pp. 161-172.

C. E. HARLINE, *Pamphlets, printing and political culture in the early Dutch Republic*, Dordrecht, 1987.

B. HARRIS, *A patriot press. National politics and the London press in the 1740s*, Oxford, 1993.

_____, *Politics and the rise of the press. Britain and France 1620-1800*, Londres, 1996.

M. HARRIS, *London newspapers in the age of Walpole. A study in the origins of the modern English press*, Londres, 1987.

E. HARTZENBUSCH e HIRIART, *Apuntes para un catálogo de periódicos madrileños desde el año de 1661 al 1870*, Madrid, Establecimiento tipográfico Sucesores de Rivadeneyra, 1894.

E. HATIN, *Les gazettes de Hollande et la presse clandestine aux XVIIe et XVIIIe siècles*, París, chez René Pincebourde, éditeur, 1865.

G. HAUSER, "Vernacular dialogue and the rhetoricality of public opinion", *Communication monographs*, 65-II (1998), pp. 83-107.

_____, *Vernacular voices. The rhetoric of publics and public spheres*, Columbia, 1999.

D. R. HEADRICK, *When information came of age. Technologies of knowledge in the Age of Reason and Revolution, 1700-1850*, Oxford-Nova York, 2000.

H. HERMANT, *Guerres de plumes. Publicité et cultures politiques dans l'Espagne du XVIIe siècle*, Madrid, 2012.

M. I. HERNÁNDEZ GONZÁLEZ, *El taller historiográfico: «cartas de relación» de la conquista de Orán (1509) y textos afines*, Londres, 1997.

Histoire du livre et de l'édition dans les pays ibériques. La dépendance, Bordeus, 1986.

«*Historias de la divinal victoria de Orán» por Martín de Herrera. Edición en facsímile de la impresa en su taller deLogroño por Arnao Guillén de Brocar en 1510*

publicada en conmemoración del quinto centenario de la conquistade Orán (1509) por el «Instituto Biblioteca Hispánica», del Centro Internacional de Investigación de la Lengua (Fundación San Millán de la Cogolla), en colaboración con el «Instituto de Historia del Libro y de la Lectura», bajo la dirección de Pedro M. Cátedra, vol. II [ed. i estudis de P. M. Cátedra, J. M. Valero Moreno i F. Bautista Pérez].

M. E. HOBART i Z. S. SCHIFFMAN, *Information ages. Literacy, numeracy and the computer revolution*, Baltimore, 1998.

P. U. HOHENDAHL, *The institution of criticism*, Ithaca, 1982.

R. C. HOLUB, *Jürgen Habermas. Critic in the public sphere*, Londres-Nova York, 1991.

S. DE HOROZCO, *Relaciones históricas toledanas*, introducció i transcripció de J. Weiner, Toledo, 1981.

J. H. ter HORST, "Over het begrip pamflet", *Bibliotheekleven*, 17 (1932), pp. 8-30.

R. A. HOUSTON, *Literacy in early modern Europe. Culture and education 1500-1800*, Harlow - Nova York, 2002 [1988].

B. W. IFE, "Las cartas de Colón de 1493: transmisión y público", *Edad de Oro*, 12 (1993), pp. 131-140.

J. A. IGLESIAS i FONSECA, *Llibres i lectors a la Barcelona del s. XV. Les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial, anys 1396-1475*, tesi doctoral dirigida per J. Alturo i Perucho, 2 vols., UAB, 1996.

J. IGLÉSIES, *Pere Gil, S. I. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya seguit de la transcripció del Libre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripció natural, ço es de coses naturals de Cathaluña segons el manuscrit de l'any 1600, inèdit, del Seminari de Barcelona*, Barcelona, 1949.

Immagini della Spagna barocca. Monarchia e religione, Roma, 1991.

H. INALCIK, *An economic and social history of the Ottoman Empire*, H. Inalcik i D. Quataert (eds.), vol. I: 1300-1600, Cambridge, 2000 [1994].

V. INFANTES, "La apología de la imprenta de Gonzalo de Ayala. Un texto desconocido en un pleito de impresores del Siglo de Oro", *Cuadernos Bibliográficos*, 44 (1982), pp. 33-47.

_____, "De la cartilla al libro, *Bulletin Hispanique*, 97, 1 (1995), pp. 33-66.

_____, "La cartilla en el siglo XVII. Primeros textos", dins A. Redondo (comp.), *La formation de l'enfant en Espagne aux XVIe et XVIIe siècles. Colloque*

international, Sorbonne et Collège d'Espagne, 25-27 septembre 1995, París, 1996, pp. 105-123.

M. INFELISE, *L'editoria veneziana nel'700*, Milà, 1991.

_____, "La censure dans les pays méditerranéens, 1600-1750", dins H. Bots i F. Waquet (eds.), *Commercium literarium, 1600-1750. La communication dans la République des Lettres. Conférences des colloques tenus à Paris* [*en*] *1992 et à Nimègue* [*en*] *1993*, Amsterdam, 1994.

_____, *Prima dei giornali. Alle origini della pubblica informazione (secoli XVI e XVII)*, Roma-Bari, 2002.

_____, "Los orígenes de las gacetas. Sistemas y prácticas de la información entre los siglos XVI y XVII" [trad. de N. de Lucas i J. A. Pelayo], *Manuscrits*, 23 (2005), pp. 31-44.

L'information à l'époque moderne. Actes du Colloque de 1999, París, 2001.

W. M. IVINS jr., *Imagen impresa y conocimiento. Análisis de la imagen prefotográfica*, versió castellana de Justo G. Beramendi, Barcelona, 1975 [1953].

J. C. IZQUIERDO VILLAVERDE, "Un acercamiento a la obra de Benito Carrasco: autor de pliegos sueltos", dins *Actas del IV Congreso Internacional de la Asociación Internacional Siglo de Oro (AISO): Alcalá de Henares, 22-27 de julio de 1996*, edició a càrrec de M. C. García de Enterría i A. Cordón Mesa, [Alcalá de Henares], 1998, vol. II, pp. 857-868.

F. JIMÉNEZ, "La circulación de gacetas y otros papeles de noticias en Salamanca, a principios del siglo XVII", *Revista Provincial de Estudios*, 14 (1984), pp. 17-30.

M. JIMÉNEZ CATALÁN, *La imprenta en Lérida. Ensayo bibliográfico (1479-1917)*, ed. dirigida per L. González, equip editor M. A. Aguado i M. Llovera, Lleida, 1997.

A. JOHNS, "How to acknowledge a revolution", *The American Historical Review*, 107, 1 (2002), pp. 106-125.

C. JOUHAUD, *Mazarinades. La Fronde des mots*, París, 1985.

J. M. JOVER ZAMORA, *1635, historia de una polémica y semblanza de una generación*, Madrid, 2003 [facsímil de l'edició de 1949].

G. S. JOWETT i V. O'DONNELL, *Propaganda and persuasion*, Thousand Oaks (Califòrnia) [etc.], 2006 [quarta edició].

La Junta General de Braços de 1713. L'ambaixada Dalmases i altra documentació (1713-1714), a cura de J. M. Bringé i Portella i altres, coordinat per E. Serra i Puig, introducció de J. Pons i Alzina, Barcelona, 2008.

R. L. KAGAN, *Universidad y sociedad en la España moderna*, pròleg de J. A. Maravall, trad. de L. Toharia, Madrid, [1974] 1981.

H. KAMEN, *Cambio cultural en la sociedad del Siglo de Oro. Cataluña y Castilla, siglos XVI-XVII*, Madrid, 1998.

A. KASTNER, *Die spanische Presse*, Leipzig, 1926 [Phil. Diss. v. 10. Mai 1928].

_____, "La historia de la prensa española desde 1500 a 1800", separata de la *Gaceta de la prensa española*, 9 i 10 (1943).

N. K. KIESSLING, *The library of Robert Burton*, Oxford, 1988.

J. P. KINTZ, "La création du premier hebdomadaire. 1605", dins J.-P. Poussou i I. Robin-Romero (dirs.), *Histoire des familles, de la démographie et des comportements, en hommage à Jean-Pierre Bardet*, prefaci de P. Chaunu, París, 2007, pp. 857-870.

J. KLAITS, *Printed propaganda under Louis XIV. Absolute monarchy and public opinion*, Princeton (Nova Jersey), 1976.

V. von KLARWILL (ed.), *The Fugger news-letters, first series. Being a selection of unpublished letters from the correspondents of the House of Fugger during the years 1568-1605*, traducció de P. de Chary, pròleg de H. G. Selfridge, Freeport (Nova York), 1970 [1924].

_____ (ed.), *The Fugger news-letters, second series. Being a further selection from the Fugger papers specially referring to Queen Elizabeth and matters relating to England during the years 1568-1605, here published for the first time*, traducció de L. S. R. Byrne, Freeport (Nova York), 1970 [1926].

J. W. KOOPMANS (ed.), *News and politics in early modern Europe (1500-1800)*, Leuven, 2005.

E.-B. KÖRBER, *Öffentlichkeiten der frühen Neuzeit. Teilnehmer, Formen, Institutionen und Entscheidungen öffentlicher Kommunikation im Herzogtum Preußen von 1525 bis 1618*, Berlín – Nova York, 1998.

W. KRAUSS, "Motivrepertoire einer spanischen Zeitschrift des 18. Jahrhunderts", *Iberoromania. Zeitschrift für spanische, portugiesische und katalanische Sprache und Literatur*, 1 (1969), pp. 73-80.

T. S. KUHN, *La estructura de las revoluciones científicas*, trad. de C. Solís Santos, Mèxic D.F., 2006 [1962].

A. LA VOPA, "Conceiving a public: ideas and society in eighteenth-century Europe", *Journal of Modern History*, 64 (1992), p. 79-116.

C. LABRADOR HERRÁIZ i J. C. DE PABLOS RAMÍREZ, *La educación en los papeles periódicos de la Ilustración española*, Madrid, 1989.

C. LABROSSE i P. RÉTAT, *L'instrument périodique. La fonction de la presse au XVIIIe siècle*, amb la col·laboració d'H. Duranton, Lió, 1985.

P. LAKE i S. PINCUS, "Rethinking the public sphere in early modern England", *Journal of British Studies*, 45 (2006), pp. 270-292.

_____, (ed.), *The politics of the public sphere in early modern England*, Manchester, 2007.

J. LALINDE, *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona, 1964.

J. B. LANDES, *Women and the public sphere in the age of the French Revolution*, Ithaca, 1988.

C. LARQUIÉ, "La alfabetización de los madrileños en 1650", *Anales del Instituto de Estudios Madrileños*, XVII (1980), pp. 223-252.

E. LARRIBA, *Le public de la presse en Espagne à la fin du XVIIIe siècle (1781-1808)*, París, 1998.

H.D. LASSWELL, D. LERNER i H. SPEIER (eds.), *Propaganda and communication in world history*, 3 vols., Honolulu, 1979-1980.

Ch. LAUVERGNAT-GAGNIÈRE, "Livres et lectures d'un mémorialiste: Pierre de l'Estoile", dins *De L'Estoile à Saint-Simon. Recherche sur la culture des mémorialistes au temps des trois premiers rois Bourbons. Actes de la journée d'étude organisée le 22 mai 1992 par le Centre de philologie et de littératures romanes de l'Université des sciences humaines de Strasbourg*, publ. per M. Bertaud i A. Labertit, París, 1993, pp. 15-32.

H. Ch. LEA *Chapters from the religious history of Spain connected with the Inquisition. Censorhip of the press. Mystics and illuminati. Endemoniadas. El Santo Niño de La Guardia. Brianda de Bardaxí*, Nova York, 1967 [1890].

I. LEHMANN-HAUPT, "German woodcut broadsides in the seventeenth century", dins H. Lehmann-Haupt, *An introduction to the woodcut of the seventeenth century*, Nova York, 1977, pp. 228-244.

M. LEVER, *Canards sanglants. Naissance du fait divers*, París, 1993.

G. LEVI, *La herencia inmaterial. La historia de un exorcista piamontés del siglo XVII*, traducció de J. Gómez Rea, Madrid, 1990.

P. LEVINSON, *Digital McLuhan. A guide to the information millennium*, Londres, 1999.

S. LEWIS, "Public information: news and writing in Ancient Greece", *Hermathena*, 152 (1992), pp. 5-20.

El libro antiguo español. Actas del primer Coloquio Internacional (Madrid, 18 al 20 de diciembre de 1986), a cura de M. L. López-Vidriero i P. M. Cátedra, Salamanca-Madrid, 1988.

El libro antiguo español. Actas del segundo Coloquio Internacional (Madrid), a cura de M. L. López-Vidriero i P. M. Cátedra, Salamanca-Madrid, 1992.

Livre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime. Colloque de la Casa de Velázquez, París, 1981.

Livres et libraires en Espagne et au Portugal (XVIe-XXe siècle), actes del "Colloque international de Bordeaux (25-27 avril 1986)", París, 1989.

F. LOPEZ, "Libros y papeles", *Bulletin Hispanique*, 99, 1 (1997), pp. 293-307.

S. LÓPEZ POZA (ed.), *Las noticias en los siglos de la imprenta manual. Homenaje a Mercedes Agulló, Henry Ettinghausen, M.ª Cruz García de Enterría, Giuseppina Ledda, Augustin Redondo y José Simón*, A Coruña, 2006.

H. LOVE, *Scribal publication in seventeenth-century England*, Oxford, 1993.

P. LUCCHI, "La santacroce, il salterio e il babuino. Libri per imparare a leggere nel primo secolo della stampa", *Quderni Storici*, 38 (1978), pp. 593-630.

L. LUNA, *Leyendo como una mujer la imagen de la Mujer*, pròleg d'I. M. Zavala, epíleg de R. Rossi, Barcelona - Sevilla, 1996.

J. P.R. LYELL, *La ilustración del libro antiguo en España*, edició, pròleg i notes de J. Martín Abad, trad. cast. d'H. Silva, Madrid, 1997 [1926].

J. LLADONOSA, *Escoles i mestres antics de minyons a Lleida*, Barcelona, 1970.

M. LLANAS, *Sis segles d'edició a Catalunya*, Lleida, 2007.

Lletres reials a la ciutat de Girona (1517-1713), estudi i edició a cura de M. Josepa Arnall i Juan, A. Gironella i Delgà, revisió a cura d'I. Baiges i Jardí, M. Elisa Varela Rodríguez, Lleida, 2005, vol. III.

C. LLORET, *Escola i infància a Catalunya a finals del segle XVIII*, tesi doctoral dirigida per M. Siguan i Soler, Universitat de Barcelona, Departament de Teoria i Història de l'Educació, 1990.

E. LLUCH, "Producció del llibre en català, 1476-1860: la història de la «morta viva»", *L'Avenç*, 189 (1995), pp. 22-27.

_____, "II. La producció de llibres en la «morta viva»: 1476-1860", dins id., *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*, Barcelona, 1996, pp. 35-53.

_____, “La producció de llibres en català per territoris (1476-1860)”, *L’Avenç*, 199 (1996), pp. 20-23.

J. M. MADURELL, “Pedro Serra Postius”, *Analecta Sacra Tarraconensia*, XXIX (1956), pp. 366-370.

_____, “Licencias reales para la impresión y venta de libros (1519-1705)”, *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, t. LXXII, 1-2 (1964-1965), pp. 111-248.

_____, “Pere Rayner”, *Gutenberg-Jahrbuch* (1967), pp. 130-137.

_____, “Jaume Cendrat”, *Gutenberg-Jahrbuch* (1969), pp 132-138.

_____, “Samsó Arbús”, *Gutenberg-Jahrbuch* (1971), pp. 200-208.

_____, *El paper a les terres catalanes. Contribució a la seva història*, 2 vols., Barcelona, 1972.

_____, *Claudi Bornat* [introducció de P. Bohigas], Barcelona, 1973.

_____, “Más sobre Pedro Serra Postius”, *Analecta Sacra Tarraconensia*, XLVI (1973), pp. 398-408.

H. MAH, “Phantasies of the public sphere: rethinking the Habermas of historians”, *The Journal of Modern History*, 72, 1, (2000), pp. 153-182.

E. MALLORQUÍ, “El Sobirà de Santa Creu d’Horta (Osor): del mas medieval a la masia moderna”, *Quaderns de la Selva*, 17 (2005), pp. 81-103.

R. MANDROU, *De la culture populaire aux XVIIe et XVIIIe siècles (La Bibliothèque bleue de Troyes)*, París, 1964.

Manual de novells ardits vulgarment apellat Dietari de l’antich consell barceloní, publicació iniciada el 1892 per F. Schwartz i Luna i F. Carreras i Candi, i editada per l’Ajuntament de Barcelona. L’obra va ser represa (1965 i 1975) i editada per l’Institut Municipal d’Història, sota la direcció de P. Voltes i Bou, 28 vols., Barcelona, 1892-1975.

Manuscrits, 29 (2011).

J.-L. MARAIS, “Littérature et culture «populaires» aux XVIIe et XVIIIe siècles”, *Annales de Bretagne et des pays de l’Ouest*, 87, 1 (1980), pp. 65-105.

J. A. MARAVALL, “La corriente doctrinal del tacitismo político en España”, dins id., *Estudio de Historia del pensamiento español. Serie tercera. El siglo del Barroco*, Madrid, 1984, pp. 75-98

_____, *La cultura del Barroco. Análisis de una estructura histórica*, Barcelona, 2008 [1975].

D. MARCHESINI, "La fatica di scrivere. Alfabetismo e sottoscrizioni matrimoniali in Emilia tra Sette e Ottocento", dins *Il catechismo e la grammatica*, a cura de G.P. Brizzi, Bolonya, 1985, vol. I "Istruzione e controllo sociale nell'area emiliana e romagnola nel '700", pp. 83-169.

J.-Ll. MARFANY, "El diari de Joan Guàrdia, pagès del segle XVII. Notes de lectura", *Els Marges*, 37 (1987), pp. 3-17.

_____, *Llengua, nació i diglòssia*, Barcelona, 2008.

J. MARFANY, *Land, proto-industry and population in Catalonia, c. 1680–1829. An alternative transition to capitalism?*, Farnham, 2012.

J. M. MARQUÈS, "Escoles gironines del segle XVIII", *Revista de Girona*, 87 (1979), pp. 77-81.

_____, "Fundacions de causes pies al bisbat de Girona (s. XVI-XIX)", *Pedralbes* 8, II (1988) [Actes del Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya], pp. 513-523.

_____, "Ensenyament al bisbat de Girona fins a la Il·lustració", *Arxiu de Textos Catalans Antics* (1993), pp. 273-301.

S. MARQUÈS, *L'ensenyament a Girona al segle XVIII*, pròleg de J. Puigbert i Busquets, Girona, 1985 (DL).

H.-J. MARTIN, "Les Bénédictins, leurs libraires et le pouvoir. Notes sur le financement de la recherche au temps de Mabillon et de Montfaucon", *Revue d'histoire de l'Église de France*, 43, 140 (1957), pp. 273-287.

_____ i M. LECOCQ, *Livres et lecteurs à Grenoble. Les registres du libraire Nicolas (1645-1688)*, amb la col·laboració d'H. Carrier i A. Sauvy, 2 t., Ginebra, 1977.

_____ i R. CHARTIER (dirs.), *Histoire de l'édition française*, 4 vols., París, 1982-1986.

_____, *Livre, pouvoirs et société à Paris au XVIIe siècle (1598-1701)*, pròleg de R. Chartier, Ginebra, 2 t., 1999 [1969].

_____, *Historia y poderes de lo escrito. Con la colaboración de Bruno Delmas*, traducció cast. d'E. Fernández Prado i A. Rodríguez Navarro, Gijón, 1999.

J. MARTÍNEZ RUIZ, "Visita a las imprentas granadinas de Antonio de Nebrija, Hugo de Mena y René Rabut en el año de 1573", *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 24 (1968), pp. 75-110.

J. MARTÍNEZ DE SOUSA, *Diccionario de bibliología y de ciencias afines*, Gijón, 2004.

J. MAS, "Notes sobre estampers antics a Catalunya", *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, vol. IV, 7 (1917), pp. 37-46.

MASSOT i MUNTANER, J.: *Inventari de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Fascicle I*, Barcelona, 1993.

Materiales para la historia institucional de la ciudad, Barcelona, 1966.

J. McCUSKER i C. GRAVESTEIJN, *The beginnings of commercial and financial journalism. The commodity price currents, exchange rate currents, and money currents of early modern Europe*, Amsterdam, 1991.

H. M. MCLUHAN, *La galàxia Gutenberg. La formació de l'home tipogràfic*, traducció de F. Parcerisas, Barcelona, 1973.

F. M. DE MELO, *Historia de los movimientos, separacion y guerra de Cataluña, en tiempo de Felipe IV, nueva edición corregida*, Madrid, en la imprenta de Sancha, 1808 [1645].

J. Van Horn MELTON, *The rise of the public in Enlightenment Europe*, Cambridge, 2001.

Memorial histórico español. Colección de documentos, opúsculos y antigüedades, que publica la Real Academia de la Historia, Madrid, [diverses impremtes], 1862-1889, t. XVI, XVII, XXI.

Memòries d'una família pagesa. Els Anglada de Fonteta (segles XVII-XVIII), transcripció, notes i estudi de S. Soler i Simon, [La Bisbal d'Empordà], 1994.

F. MÉNDEZ, *Tipografía española, ó Historia de la introducción, propagación y progresos del arte de la imprenta en España. Á la que antecede una noticia general sobre la imprenta de la Europa y de la China: adornado todo con notas instructivas y curiosas*, segona edició corregida i addicionada per Dionisio Hidalgo, Madrid, Imprenta de las Escuelas Pias, 1861.

J. MERCADER, *Felip V i Catalunya*, Barcelona, 1985 [1968].

M. MESERVE, "News from Negroponte: politics, popular opinion, and information exchange in the first decade of the Italian press", *Renaissance Quarterly*, vol. 59, 2 (2006), pp. 440-480.

A. MILLARES CARLO, "Introducción al estudio de la historia y bibliografía de la imprenta en Barcelona en el siglo XVI. Los impresores del período renacentista", *Boletín Millares Carlo*, 3 (1981), pp. 13-120.

V. MÍNGUEZ, *Los reyes distantes. Imágenes del poder en el México virreinal*, Castelló de la Plana, 1995.

G. MINOIS, *Censure et culture sous l'Ancien Régime*, París, 1995.

J. M. MIQUEL i VERGÉS, *La premsa catalana del vuit-cents*, Barcelona, 2 vols., editorial Barcino, 1937.

E. MIRALLES, "La visió dels ciutadans: els dietaris personals", *Barcelona. Quaderns d'Història*, 9 (2003), pp. 207-232.

_____, *Sobre Jeroni Pujades*, Barcelona, 2010

_____, "Poesia política en la Guerra dels Segadors", dins *Del Cinccents al Setcents. Tres-cents anys de literatura catalana*, a cura d'id., Bellcaire d'Empordà, 2010 [DL 2011], pp. 439-465.

E. MIRAMBELL, "La família Bro, d'impressors gironins", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 27 (1984), pp. 1-7 [249-255].

_____, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, pròleg de J. M. Marquès, Girona, 1988.

P. MOLAS, *Los gremios barceloneses del siglo XVIII. La estructura corporativa ante el comienzo de la revolución industrial*, Madrid, 1970.

_____, "Catalunya i la lluita contra els turcs, 1683-1688", dins id., *Catalunya i la Casa d'Àustria*, Barcelona, 1996.

E. MOLINÉ y BRASÉS, "La Academia dels Desconfiats", *Boletín de la Reial Academia de Buenas Letras de Barcelona*, IX (1917-1920 [1921]).

J. MOLL, "Un memorial del impresor y librero barcelonés Carlos Gibert y Tutó", dins *Homenaje a Federico Navarro. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria*, [Madrid], 1973, pp. 317-329.

_____, "Problemas bibliográficos del libro del Siglo de Oro", *Boletín de la Real Academia*, t. LIX (1979), quadern CCXVI, pp. 49-108.

_____, "Implantació de la legislació castellana del llibre als regnes de la Corona d'Aragó", *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, VIII (1980), pp. 165-169.

_____, "El libro en el Siglo de Oro", *Edad de Oro*, 1 (1982), pp. 43-54.

_____, "De impresores y libreros: un pleito de 1651", dins *Varia bibliographica. Homenaje a José Simón Díaz*, Kassel, 1988, pp. 483-490.

_____, *De la imprenta al lector. Estudios sobre el libro español de los siglos XVI al XVIII*, Madrid, 1994.

_____, "El inicio del taller de fundición de tipos del convento de los carmelitas de Barcelona", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, 51(2007-2008), pp. 284-288.

J. MONÉS, "Història de l'educació. Alguns problemes de la planificació en la recerca al Principat (1536-1898)", *Comunicacions a les III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, organitzades pel Col·legi Universitari (Secció Lletres), Escola Universitària de Formació del Professorat d'E.G.B., Delegació I.C.E. de la U.A.B., Girona, 1979 [separata].

J.-P. C. MONTAGNIER, "Le «Te Deum» en France à l'époque baroque: un emblème royal", *Revue de musicologie*, 84/2 (1998), pp. 199-233.

M. MONTÁÑEZ MATILLA, *El correo en la España de los Austrias*, pròleg de C. Alcázar, Madrid, 1953.

W. MONTER, *Frontiers of heresy. The Spanish Inquisition from the Basque lands to Sicily*, Cambridge, 1990.

C. MOREAU (ed.), *Bibliographie des mazarinades. Publiée pour la Société d'histoire de France*, 3 vols., París, J. Renouard et cie., 1850-1851.

J. MORENO GARBAYO, *La imprenta en Madrid (1626-1650). Materiales para su estudio e inventario*, edició, introducció i índexs de F. de los Reyes Gómez, 2 vols., Madrid, 1999.

_____ (ed.), *Répertoire des nouvelles à la main. Dictionnaire de la presse manuscrite clandestine, XVIe – XVIIIe siècle*, Oxford, 1999.

E. MOREU-REY, "Sociologia del llibre a Barcelona al segle XVIII", *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, VIII (1980), pp. 275-304.

M. MORINEAU, *Incroyables gazettes et fabuleux métaux. Les retours des trésors américains d'après les gazettes hollandaises (XVIe-XVIIIe siècles)*, Londres – París, 1985.

M. MORNER, "Técnicas del arte verbal y oralidad residual en los textos cervantinos", *Edad de Oro*, 7 (1988), pp. 119-127.

D. MORNET, "Les enseignements des bibliothèques privées 1750-1780", *Revue d'histoire littéraire de la France* (1910), pp. 449-496.

_____, *Les origines intellectuelles de la Révolution française. 1715-1787*, París, Armand Colin, 1933.

F. MOUREAU (ed.), *De bonne main. La communication manuscrite au XVIIIe siècle*, París i Oxford, 1993.

E. MUIR, *Ritual in Early Modern Europe*, Cambridge, 1997.

A. MUÑOZ i J. CATÀ, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Madrid, 2005.

J. H. MUÑOZ i E. QUEROL, *La Guerra dels Segadors a Tortosa (1640-1651)*, Valls, 2004.

S. T. NALLE, "Literacy and culture in Early Modern Castile", *Past & Present*, 125 (1989), pp. 65-96.

B. NATHANS, "Habermas's «public sphere» in the era of the French Revolution", *French Historical Studies*, 16, 3 (1990), pp. 620-644.

O. NEGT i A. KLUGE, *Public sphere and experience. Toward an analysis of the bourgeois and proletarian public sphere*, trad. de P. Labanyi et al., Minneapolis (MN), 1993.

C. NELSON i M. SECCOMBE, "The creation of the periodical press 1620-1695", dins J. Barnard i D.F. McKenzie (eds.), *The Cambridge history of the book in Britain*, Cambridge, 2002, vol. IV, "1577-1695", pp. 533-550.

K. NEUMANN, "La justificación «ante el mundo». Difusión y recepción de la propaganda catalana en Europa en 1640", *Pedralbes*, 18, 2 (1998), pp. 373-381.

_____, *Das wort als waffe. Politische propaganda im aufstand der Katalanen 1640-1652*, Herbolzheim, 2003.

Notes i dietaris de la família Fina (1561-1878), estudi, edició i notes a cura d'Enric Prat i Pep Vila, Palafrugell, 1998.

Noticias del siglo XVII. Relaciones españolas de sucesos naturales y sobrenaturales, edició de H. Ettinghausen, Barcelona, 1995.

Notícies del segle XVII. La premsa a Barcelona entre 1612 i 1628, edició a cura de H. Ettinghausen, Barcelona, 2000.

Novísima Recopilación de las Leyes de España, Madrid, 1805, t. IV.

B. OLIVA, *La generació de Feliu de la Penya. Burgesia mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*, [Lleida], 2001.

A. OLIVAR, *Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca del Monestir de Montserrat. Primer suplement. Seguit d'una antologia de texts trets del fons manuscrit montserratí*, Barcelona, 1991.

M. OLIVARI, *Entre el trono y la opinión. La vida política castellana en los siglos XVI y XVII*, traducció de J. Villanueva, Valladolid, 2004 [2002].

W. J. ONG, *Orality and literacy. The technologizing of the word*, Londres, 1982.

_____, *Ramus, method, and the decay of dialogue. From the art of discourse to the art of reason*, Chicago – Londres, 2004.

P. ORTÍ, "Les finances municipals de la Barcelona dels segles XIV i XV: Del censal a la Taula de Canvi", *Barcelona. Quaderns d'Història*, 13 (2007), pp. 257-282.

M. I. OSTOLAZA ELIZONDO, *Impresores y libreros en Navarra durante los siglos XV y XVI*, Pamplona, 2004,

W. OUTHWAITE, *Habermas. A critical introduction*, Bodmin, 1996 [1994].

M. OZOUF, "Le concept d'opinion publique au XVIIIe siècle", dins id., *L'homme régénéré. Essais sur la Révolution française*, [París], 1989, pp. 21-53.

J. PAGÈS, *L'església de Sant Esteve d'Olot (notes històriques)*, pòrtic de J. Camprodon, presentació de J. M. de Solà-Morales, pròleg de Mn. E. Montal i Vilert, Olot, 1986.

Pagesos, capellans i industrials de la marina de la Selva, a cura d'A. Simon i Tarrés, pòrtic de J. M. Pons i Guri, Barcelona, 1993.

A. PALAU y DULCET, *Manual del librero hispano-americano. Bibliografía general española e hispano-americana desde la invención de la imprenta hasta nuestros tiempos, con el valor comercial de los impresos descritos*, 28 vols., Barcelona, 1948-1977 [2a ed. corregida i augmentada per l'autor].

H. de PALLEJÀ, *Memòries d'Honorat de Pallejà*, dins *Política, religió i vida quotidiana en temps de Guerra (1705-1714)*, edició a cura de J. Albareda i Salvadó, Vic, 2001.

A. V. de PAREDES, *Institución y origen del arte de la imprenta y reglas generales para los componedores* [c. 1680], edició i pròleg de J. Moll, Madrid, 1984.

J. PAREDES ALONSO, *Mercaderes de libros. Cuatro siglos de historia de la Hermandad de San Gerónimo*, Salamanca-Madrid, 1989.

M. PARETS, *De los muchos sucesos dignos de memoria que han ocurrido en Barcelona y otros lugares de Cataluña. Crónica escrita por Miguel Parets entre los años de 1626 a 1660*, [a cura de C. Pujol i M. Danvila], 6 vols., Madrid, Imprenta y Fundición de Manuel Tello, impresor de Cámara de S.M., 1888-1893.

_____, *Dietari d'un any de pesta*, edició i estudi de J. S. Amelang i X. Torres, Vic, 1989.

_____, *Crònica*, a cura de M. R. Margalef, estudis introductoris de J. S. Amelang, A. Simon i X. Torres, Barcelona, 2011, llibre I/1, vol. I.

G. PARKER, *La revolución militar. Innovación militar y apogeo de Occidente 1500-1800*, versió d'A. Piris i J. L. Aristu, Madrid, 2002 [1988].

J. PASCUAL [pseudònim de P. M. Cátedra], "Literatura e imprenta en la Barcelona del siglo XVII. El caso de Antonio Lacavalleria", *El Crotalón. Anuario de Filología Española*, II (1985), pp. 607-639.

T. PASSOLA, "Una oligarquía municipal: La Paheria de Lleida en el s. XVII", *Manuscrits*, 3 (1986), pp. 151-173.

Le paysan. Actes du 2e Colloque d'Aurillac, 2-3-4 juin 1988, París, 1989.

J. PEACEY, *Politicians and pamphleteers. Propaganda during the English civil wars and interregnum*, Aldershot-Burlington, 2004.

_____, "The struggle for *Mercurius Britanicus*: factional politics and the Parliamentarian press, 1643-1646", *Huntington Library Quarterly*, 68, 3 (2005), pp. 517-543.

M. J. PEDRAZA et alii, *El libro antiguo*, Madrid, 2003.

Ch. PÉLIGRY, "Un libraire madrilène du Siècle d'Or. Francisco López le jeune (1545-1608)", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 12 (1976), p. 219-250.

_____, "Les dificultés de l'édition castillane au XVIIe siècle à travers un document de l'époque", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 13 (1977), pp. 257-284.

J. PELLA y FORGAS, "Periodisme. Estudis históríchs del de Catalunya", *La Renaixensa* [1879], pp. 21-37, 57-126 i 151-162.

_____, "Memorias inéditas de un caballero catalán del siglo XVII. D. Jerónimo de Real Fontclara de Gerona", *La España regional*, VII (1889), pp. 352-362, 462-464, i 531-541; id., IX (1890), pp. 70-76, 270-274, i 549-556; X (1891), pp. 65-74; i XII (1892).

J. PELLICER DE TOVAR, *Avisos. 17 de mayo de 1639, 29 de noviembre de 1644*, edició de J.-C. Chevalier i L. Clare amb nota al manuscrit de J. Moll, 2 vols., París, 2002-2003.

J.-M. PELORSON, *Les «Letrados», juristes castillans sous Philippe III. Recherches sur leur place dans la société, la culture et l'état*, [Poitiers], 1980.

N. PENA SUEIRO, "Repertorios Bibliográficos (IX): Estado de la cuestión sobre el estudio de las Relaciones de sucesos", *Pliegos de Bibliofilia*, 13 (2001), pp. 43-66.

_____, *Repertorio de «relaciones de sucesos» españolas en prosa impresas en pliegos sueltos en la Biblioteca Geral Universitaria de Coimbra (siglos XVI-XVIII)*, Madrid, 2004.

M. PEÑA, *Libro y lectura en Barcelona. 1473-1600*, tesi doctoral dirigida per R. García Cárcel, 2 vols., Barcelona, UAB, 1995.

_____, "Librería y edición en la Barcelona del XVI. El librero-editor Juan Guardiola", *Manuscrits*, 9 (1991), pp. 345-368.

_____, *Cataluña en el Renacimiento. Libros y lenguas (Barcelona, 1473-1600)*, pròleg de R. García Cárcel, Lleida, 1996.

_____, *El laberinto de los libros. Historia cultural de la Barcelona del Quinientos*, Madrid, 1997.

J. M. PERCEVAL, *Opinión pública y publicidad (siglo XVII). Nacimiento de los espacios de comunicación pública en torno a las bodas reales de 1615 entre Borbones y Habsburgo*, tesi doctoral dirigida per A. Moreno Sardà, Barcelona, UAB, Departament de Periodisme, 2003 [DL 2004].

C. PÉREZ APARICIO, "Los primeros pasos del austracismo en el País Valenciano (1700-1705)", dins *Actas de la IV Reunión Científica de la Asociación de Historia Moderna, Alicante, 27-30 de mayo de 1996*, vol. 2, pp. 501-513.

J. PÉREZ DE GUZMÁN, *Bosquejo histórico-documental de la Gaceta de Madrid. Escrito al entrar en el siglo IV de su existencia y para solemnizar la declaración de la mayor edad del rey don Alfonso XIII*, Madrid, Imprenta de la sucesora de M. Minuesa de los Ríos, 1902.

M. T. PÉREZ PICAZO, *La publicística española en la Guerra de Sucesión*, 2 vols., Madrid, 1966.

M. À. PÉREZ SAMPER, *Catalunya i Portugal el 1640. Dos pobles en una cruïlla*, Barcelona, 1992.

I periodici di «ancien régime» e del periodo rivoluzionario nelle biblioteche italiane, a cura de P. Urbani i A. Donato, Roma, 1992.

N. PETIT, *L'éphémère, l'occasionnel et le non livre à la bibliothèque Sainte-Geneviève (XVe-XVIIIe siècles)*, [París], 1997.

A. PETRUCCI, *La scrittura. Ideologia e rappresentazione*, Torí, 1986.

_____, *Alfabetismo, escritura, sociedad*, pròleg de R. Chartier i J. Hébrard, traducció de J. C. Gentile Vitale, revisió d'A. Castillo, Barcelona, 1999.

A. PINTER, "Public sphere and history: historians' response to Habermas on the «worth» of the past", *Journal of Communication Inquiry*, 28, 3 (2004), pp. 217-232.

C. PIZARRO CARRASCO, "La imprenta barcelonesa en el siglo XVII. El caso de Josep Forcada, notario e impresor (1651-1688)", *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, 18 (2000), pp. 283-312.

_____, "Imprenta y gobierno municipal en Barcelona. Sebastián y Jaime Matevat al servicio del Consell de Cent (1631-1644), *Hispania*, LXIII/1, 213 (2003), pp. 137-160.

_____, "La imprenta oficial del Consell de Cent en el siglo XVII: Sebastián y Jaime Matevat (1631-1644)", dins *La memoria de los libros. Estudios sobre*

la historia del escrito y de la lectura en Europa y América, sota la direcció de P. M. Cátedra i M. L. López-Vidriero, edició a cura de M. I. Páiz Hernández, [Salamanca], 2004, t. I, pp. 519-538.

A. PIZARROSO QUINTERO, "La historia de la propaganda: una aproximación metodológica", *Historia y Comunicación Social*, 4 (1999), pp. 145-172.

A. PLADEVALL i A. SIMON, *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII segons el «Diari» de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol, i altres testimonis d'Osona*, Barcelona, 1986.

Plecs poètics catalans del segle XVII de la Biblioteca de Catalunya, estudi i edició per J. Escobedo, Barcelona, 1988.

A. J. DU PLESSIS, cardenal duc de Richelieu, *Testament politique de Richelieu*, edició preparada per F. Hildesheimer, París, 1995.

A. POITRINEAU, "Le paysan et l'adversité. Des calamités, des mentalités, des comportements", dins *Le paysan*... op. cit., pp. 109-134.

J. POLLMANN i A. SPICER (eds.), *Public opinion and changing identities in the early modern Netherlands*, Leiden, 2007.

J. D. POPKIN, *Revolutionary news. The press in France, 1789-1799*, Durham, 1990.

_____, "The concept of public opinion in the historiography of the French Revolution: a critique", *Storia della Storiographia*, 20 (1991), pp. 77-92.

_____, "Gazette de Leyde (1677-1811)", núm. 514, dins *Dictionnaire des journaux 1600-1789* (consultable a http://dictionnaire-journaux.gazettes18e.fr/journal/0173-bibliotheque-universelle-et-historique, darrera consulta 12-VIII-2012).

Populäre kalender im vorindustriellen Europa. Der «Hinkende Bote»/«Messager boiteux». Kulturwissenschaftliche analysen und bibliographisches repertorium. Ein handbuch, S. Greilich i Y.-G. Mix (eds.), Berlín, 2006.

P. J. PORCAR, *Coses esdevengudes en la ciutat i regne de València (dietari, 1589-1628)*, selecció, transcripció i pròleg de F. Garcia Garcia, València, 1983.

J. PORTÚS PÉREZ, "Uso y función de la estampa suelta en los Siglos de Oro (testimonios literarios)", *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 45 (1990), pp. 225-246.

L. POTTER, *Secret rites and secret writing. Royalist literature, 1641-1660*, Cambridge, 1989.

M. PRATS i A. ROSSICH, "El «Llibre dels secrets d'agricultura» i la prosa catalana a l'època del Barroc", estudi preliminar a M. Agustí, *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*, Barcelona, 1988.

Les presses grises. La contrafaçon du livre (XVI-XIX siècles), textos reunits per F. Moureau, París, 1988.

M. PREVOSTI, "Maria d'Hongria a Barcelona: exemple de rebuda d'un personatge reial a la Barcelona del segle XVII", *Pedralbes*, 18, II (1998), pp. 169-178.

J. M. PRIETO BERNABÉ, *Lectura y lectores. La cultura del impreso en el Madrid del Siglo de Oro (1550-1650)*, 2 t., Mèrida, 2004.

"Pubblica opinione e intellettuali dall'antichità all'illuminismo", *Rivista storica italiana*, 110, 1 (1998).

M. PUIG, "L'ensenyament de les nenes al segle XVIII als corregiments de Girona i Vic: entre la caritat i la indústria popular", *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 21 (2010), pp. 13-33.

J. M. PUIGVERT, "Les obreries parroquials i la pagesia benestant. La diòcesi de Girona, segles XVII-XIX", dins *Homes, masos, història*... op. cit., pp. 328-364.

X. PUIGVERT i GURT, *Els segles XVI i XVII*, Olot - Girona, 2010.

J. PUJADES, *Crónica universal del Principado de Cataluña, escrita á principios del siglo XVII por Gerónimo Pujades, doctor en derechos, natural de Barcelona, y catedrático de su Universidad Literaria. Segunda parte que el autor dejó inédita, y se publica con real licencia*, Barcelona, imprenta de José Torner, 1829 i 1831, t. V i VII.

_____, *Dietari de Jeroni Pujades*, edició a cura de J. M. Casas Homs, pròleg d'A. Duran Sanpere, 4 vols., Barcelona, 1975-1976.

C. PUJOL y CAMPS, *Gerona en la revolución de 1640. (Noticias y documentos)* (Segunda edición aumentada), Gerona, Imprenta de la Revista de Ciencias Históricas, Vicente Dorca, 1881.

M. PUJOL i CANELLES, "Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII", *Annals de l'IEE*, 18 (1985), pp. 99-247.

Un quadern escolar pratenc del segle XVIII, estudi a cura de J. Codina, El Prat, 1980.

M. QUADRADO BALMANYA et alii, "L'impressor-gravador català Llorenç Déu (ca. 1580-1648): algunes notícies", *Matèria 1*, *L'estil* (2001), pp. 273-282.

D. QUATAERT, *The Ottoman Empire 1700-1922*, Cambridge [etc.], 2005.

J. QUÉNIART, *Culture et société urbaines dans la France de l'Ouest au XVIIIe siècle*, París, 1978.

E. QUEROL, "Escrits polítics i propaganda a la Guerra dels Segadors. Vicent de Miravall i Alexandre de Ros", *Recerca*, 6 (2002), pp. 197-235.

_____, *Estudis sobre cultura literària a Tortosa a l'edat moderna*, Barcelona, 2006.

F. de QUEVEDO, *La vida del Buscón*, edició, pròleg i notes de F. Cabo Aseguinolaza, amb un estudi preliminar de F. Lázaro Carreter, Barcelona, 1993.

A. RAFANELL, *La llengua silenciada. Una història del català, del Cinccents al Vuitcents*, Barcelona, 1999.

J. F. RÀFOLS (dir.), *Diccionario de artistas de Cataluña, Valencia y Baleares*, Barcelona, 1980, vol. 3.

D. RANDALL, "Epistolary rhetoric, the newspaper, and the public sphere", *Past & Present*, 198 (2008), pp. 3-32.

J. RAYMOND (ed.), *Making the news. An anthology of the newsbooks of revolutionary England 1641-1660*, pròleg de C. Hill, Moreton-in-Marsh, 1993.

_____, *The invention of the newspaper. English newsbooks 1641-1649*, Oxford, 1996.

_____, "«A mercury with a winged conscience»: Marchamont Nedham, monopoly and censorship", *Media History*, 4, 1(1998), pp. 7-18.

_____, "Irrational, impractical and unprofitable: reading the news in seventeenth-century Britain", dins K. Sharpe i S. Zwicker (eds.), *Writing readers in early modern England*, Cambridge, 2002, pp. 185-212.

_____, "Introduction: networks, communication, practice", *Media History*, 11, 1-2 (2005), pp. 3-19.

_____ (ed.), *News networks in seventeenth-century Britain and Europe*, Londres, 2006.

_____ (ed.), *The Oxford history of popular print culture*, Oxford, 2011, vol. 1.

El (re)descobriment de l'edat moderna. Estudis en homenatge a Eulàlia Duran, edició a cura d'E. Miralles i J. Solervicens, amb la col·laboració d'A.-Ll. Moll et alii, Barcelona, 2007.

A. REDONDO, "Les «relaciones de sucesos» dans l'Espagne du Siècle d'Or: un moyen privilégié de transmission culturelle", separata de *Les méditations culturelles (domaine ibérique et latino-américain)*, París, 1989.

G. REDONDO VEINTEMILLAS, *El gremio de libreros de Zaragoza y sus antiguas ordinaciones (1573, 1600, 1679)*, Saragossa, 1979.

J. REGLÀ, *Joan Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler. Amb un estudi sobre Serrallonga a la literatura per Joan Fuster*, Barcelona, 1961.

_____, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1980 [1956].

Las relaciones de sucesos en España (1500-1750). Actas del Primer Coloquio Internacional (Alcalá de Henares, 8, 9 y 10 de junio de 1995), estudis reunits i presentats per H. Ettinghausen et alii, [Alcalá de Henares], 1996.

Repertori de manuscrits catalans (1474-1620), direcció E. Duran, Barcelona, 1998-[2003].

Repertori de manuscrits catalans (1620-1714), direcció E. Duran, Barcelona, 2006.

Representaciones de la alteridad, ideológica, religiosa, humana y espacial en las relaciones de sucesos (siglos XVI-XVIII). V Congreso Internacional SIERS, LHPLE, UFC (Besançon, 6, 7, 8, de septiembre de 2007), organitzat per P. Bégrand, Besançon, 2009.

P. RÉTAT i J. SGARD (dirs.), *Presse et histoire au XVIIIe siècle. L'année 1734*, París, 1978.

_____ (dir.), *L'attentat de Damiens. Discours sur l'événement au XVIIIe*, París - Lió, 1979.

_____ (ed.), *La révolution du journal. 1788-1793*, París, 1989.

_____, "La presse politique ancienne: problèmes de définition et méthodes de recherches", *Studies on Voltaire and the Eighteenth century*, 348 (1996), pp. 1289-1292.

P. RÉTAT (dir.), *La «Gazette d'Amsterdam». Miroir de l'Europe au XVIIIe siècle*, Oxford, 2001.

J. REULA BIESCAS, "Una aproximación a la «prensa» catalana del siglo XVII a través de la colección de los folletos Bonsoms", *Treballs de Comunicació*, 4 (1993), pp. 129-14.

F. DE LOS REYES GÓMEZ, *El libro en España y América. Legislación y censura (siglos XV-XVIII)*, 2 vols., Madrid, 2000.

B. RIAL COSTAS (ed.), *Print culture and peripheries in Early Modern Europe. A contribution to the history of printing and the book trade in small European and Spanish cities*, Leiden, 2012.

C. RIOT, *La presse roussillonnaise = La premsa a Catalunya-Nord. Répertoire bibliographique des journaux, revues almanachs et publications périodiques diverses . I. Des origines à 1881*, Prada, [1987].

B. de RIQUER (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. IV, "Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII", dirigit per E. Serra i X. Torres, Barcelona, 1997.

J. M. ROCA, *Discursos llegits en la «Real Academia de Buenas Letras» de Barcelona en la solemne recepció pública de D. Joseph Mª Roca, el dia 26 de maig de 1918* [*En Jaume Ramon Vila, heraldista català de començaments del segle XVIIè*], Barcelona, Impremta de la Casa Provincial de Caritat, 1918.

M. C. RODRIGUEZ i B. BENNASSAR, "Signatures et niveau culturel des témoins et accusés dans les procès d'Inquisition du ressort du Tribunal de Tolède (1525-1817) et du ressort du Tribunal de Cordove (1595-1632)", *Cahiers du monde hispanique et luso-brésilien*, 31 (1978), pp. 17-46.

E. RODRÍGUEZ CEPEDA, *El romancero impreso en Cataluña*, Madrid, 1984, t. I.

A. RODRÍGUEZ-MOÑINO, *Nuevo diccionario bibliográfico de pliegos sueltos poéticos (siglo XVI)*, ed. corregida i actualitzada per A. L.-F. Askins i V. Infantes, Madrid, 1997.

L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO BEZARES, "La matrícula en la Universidad de Salamanca (1598-1625)", *Historia de la educación. Revista interuniversitaria*, 5 (1986), pp. 71-105.

J. ROGER i J. EHRARD, "Deux périodiques françaises du dix-huitième siècle: le *Journal des Sçavans* et les *Mémoires de Trévoux*", dins G. Bollème et al., *Livre et société dans la France du XVIIIe siècle*, post-face d'A. Dupront [sota la direcció de F. Furet], París, 1965, vol. I, pp. 33-64.

V. RONCERO LÓPEZ, "Un enigma historiográfico quevediano", *Edad de Oro*, XIII (1994), pp. 151-160.

M. ROSPOCHER (ed.), *Beyond the public sphere. Opinions, publics, spaces, in early modern Europe*, Bolonya – Berlín, 2012.

U. ROSSEAUX, "Die entstehung der meßrelationen. Zur entwicklung eines frühneuzeitlichen nachrichtenmediums aus der zeitgeschichtsschreibung des 16. jahrhunderts", *Historisches Jahrbuch*, 124 (2004), pp. 97-123.

A. ROSSICH, *Una poètica del Barroc. El «Parnàs català»*, Girona, 1979.

Ll. ROURA, "«L'espasa i el llibre». Premsa i Il·lustració a Girona en el marc de la guerra contra la França de la Revolució", *Manuscrits*, 20 (2002), pp. 187-196.

E. LE ROY LADURIE, *Le territoire de l'historien*, París, 1973.

B. de RUBÍ, *Un segle de vida caputxina a Catalunya 1564-1664. Aproximació històrico-bibliogràfica*, Barcelona, 1977.

D. RUBIO, "El circuit privat del censal a Barcelona", *Barcelona. Quaderns d'Història*, 13 (2007), pp. 239-255.

J. RUBIÓ i BALAGUER, "Notas sobre libros de lectura espiritual en Barcelona entre 1500 y 1530", separata d'*Archivium historicum Societas Iesu*, XXV (1956).

_____, *Història de la literatura catalana*, traducció de B. Badia, Barcelona, 1985 [1953 i 1956], vols. II i III.

_____, *Humanisme i Renaixement*, introducció de M. Batllori, Barcelona, 1990.

_____, *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó*, pròleg de J. Escobedo, Barcelona, 1993.

Rúbriques de Bruniquer. Cerimonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona. Publicat per acord y a despeses del Excm. Ajuntament Constitucional (...), Barcelona, Imprenta d'Henrich y companyia, 1914, vol. 3.

J. RUIZ CALONJA, *Història de la literatura catalana*, pròleg de J. Rubió, Barcelona, 1954.

A. RUIZ DE ELVIRA, "«Suscepturus» en el «Te Deum»", *Cuadernos de filología clásica. Estudios latinos*, 5 (1993), pp. 105-107.

J. B. RULE i Y. BESEN, "The once and future information society", *Theory and society*, 37, 4 (2008), pp. 317-342.

A. RUMEU DE ARMAS, *Historia de la censura literaria gubernativa en España. Historia, legislación, procedimientos* (…), pròleg de S. Magariños Torres, Madrid, 1940.

El Sacrosanto y Ecuménico Concilio de Trento, traducido al idioma castellano por D. Ignacio López de Ayala. Agrégase el texto latino corregido según la edición auténtica de Roma, publicada en 1564, París, Librería de Rosa y Bouret, 1857.

M. D. SAIZ, *Historia del periodismo en España*, t. I: "Los orígenes. El siglo XVIII", Madrid, 1987 [1983].

P. SALVÁ y MALLEN, *Catálogo de la Biblioteca de Salvá, enriquecido con la descripción de otras muchas obras, de sus ediciones, etc.*, 2 t., València, Imprenta de Ferrer de Orga, 1872.

J. SALVAT y BOVÉ, *La imprenta en Tarragona. Siglos XV-XVII*, Tarragona, 1977.

J. SANABRE (pvre.), *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona, 1956.

M. SÁNCHEZ PÉREZ, "La retórica de las relaciones tremendistas del siglo XVI", dins J. San José Lera (coord. i ed.), *Praestans labore Victor. Homenaje al profesor Víctor García de la Concha*, Salamanca, 2005, pp. 218-234.

F. SANMARTÍ BONCOMPTE, *Tácito en España*, Barcelona, 1951.

S. SANPERE y MIQUEL, *Fin de la nación catalana*, Barcelona, 2001 [1905].

F. SANTAOLARIA, *Marginación y educación. Historia de la educación social en la España moderna y contemporánea*, Barcelona, 1997.

C. SANTMARTÍ, *La pagesia benestant al Bages. El mas Santmartí*, Manresa, 1991.

J. SAUGNIEUX, *Cultures populaires et cultures savantes en Espagne du Moyen Age aux Lumières*, París, 1982.

J. K. SAWYER, *Printed poison. Pamphlet propaganda, faction politics, and the public sphere in early seventeenth-century France*, Berkeley – Los Angeles, 1990.

R. S. SCHOFIELD, "The measurement of literacy in pre-industrial England", dins J. Goody (ed.), *Literacy in traditional societies*, Cambridge, 1968, pp. 310-325.

H. F. SCHULTE, *The Spanish press 1470-1966. Print, power and politics*, Urbana, 1968.

J. SCHULTZ, *Reviving the fourth estate. Democracy, accountability and the media*, Cambridge, 1998.

R. W. SCRIBNER, *For the sake of simple folk. Propaganda for the German Reformation*, Oxford, 1994.

L. SCUCCIMARRA, "La trasparenza del politico. Habermas e il paradigma della «sfera pubblica»", *Giornale di Storia Costituzionale*, 6 (2003), pp. 35-59.

M. SEGARRA, "El conflicte lingüístic català-castellà als segles XVI i XVII", dins P. Gabriel (dir.), *Història de la cultura catalana*, Barcelona, 1996, vol. II, "Renaixement i Barroc. Segles XVI-XVII", pp. 169-192.

J.-P. SEGUIN, "La découverte de l'Italie par les soldats de Charles VIII", *Gazette des Beaux-Arts* (setembre de 1961), pp. 127-134.

_____, *L'information en France de Louis XII a Henri II*, Ginebra, 1961.

_____, *L'information en France avant le périodique. 517 canards imprimés entre 1529 et 1631*, París, 1964.

M. C. SEOANE i M. D. SAIZ, *Cuatro siglos de periodismo en España. De los «avisos» a los periódicos digitales*, Madrid, 2007.

E. SERRA, "Catalunya després del 1652: recompenses, censura i repressió", *Pedralbes*, 17 (1997), pp. 191-216.

D. SERRA i KIEL, *Bibliografia nord-catalana*, Barcelona, 1996.

K. M. SETTON, *Venice, Austria, and the Turks in the seventeenth century*, Filadèlfia, 1991.

Sexto Coloquio Internacional de la Sociedad para el Estudio de las Relaciones de Sucesos (San Millán de la Cogolla, desembre de 2010) (en premsa).

J. SGARD (dir.), *Dictionnaire des journaux. 1600-1789*, 2 vols., París-Oxford, 1991.

_____ (dir.), *Dictionnaire des journalistes. 1600-1789*, Oxford, 1999 [1976] [edició revisada i augmentada].

M. A. SHAABER, *Some forerunners of the newspaper in England 1476-1622*, University of Pennsylvania Press, 1929 [reimpressió londinenca de 1966].

El siglo que llaman ilustrado. Homenaje a Francisco Aguilar Piñal, coordinat per J. Álvarez Barrientos i J. Checa Beltrán, Madrid, 1996.

G. SIGNOROTTO (ed.), *Court and Politics in Papal Rome, 1492-1700*, Cambridge, 2002.

A. SIMON, "Memorias y diarios personales en la Cataluña moderna", *Historia Social*, 2 (1988), pp. 119-134.

_____ i M. PEÑA, "La escritura privada en la Catalunya moderna", dins C. Barros (ed.), *Historia a debate.Actas del Congreso Internacional A Historia a debate celebrado el 7-11 de julio de 1993 en Santiago de Compostela*, Santiago de Compostela, 1995, vol. II, pp. 273-282.

_____, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, 1999.

_____ i K. NEUMANN, "estudi introductori" a G. Sala, *Proclamación católica a la magestad piadosa de Filipe el Grande rey de las Españas, y emperador de las Indias nuestro señor. Los conselleres y Consejo de Ciento de la Ciudad de Barcelona*, edició facsímil, Barcelona, 2003, pp. 3-49.

J. SIMÓN DÍAZ, *Impresos del siglo XVII. Bibliografía selectiva por materias de 3.500 ediciones príncipes en lengua castellana*, Madrid, 1972.

_____, *El libro español antiguo. Análisis de su estructura*, Kassel, 1983.

M. del C. SIMON PALMER, *Bibliografía de Cataluña. Notas para su realización*, 2 toms, Madrid, 1980-1982.

[V. SLAMECKA], "Information processing and information systems", *The new Encyclopaedia Britannica*, vol. 21, Chicago [etc.], 1992, pp. 615-630.

I. SOCIAS BATET, *Les Beceroles tabel·làries de la Biblioteca de Catalunya*, Barcelona, 1992.

_____, "Una panoràmica sobre el gravat xilogràfic català del Sis-cents", *D'Art. Revista del Departament d'Història de l'Art*, 20 (1994), pp. 281-294.

_____, "Relacions entre la cultura gràfica popular catalana i l'europea a l'època moderna", *Pedralbes*, 18-1 (1998), pp. 431-445.

_____, "Quelques aspects de l'estampe populaire catalane et son rapport avec la France du XVII siècle", *Nouvelles de l'estampe*, 172 (2000), pp. 33-43.

_____, *Els impressors Jolis-Pla i la cultura gràfica catalana en els segles XVII i XVIII*, Barcelona, 2001.

_____, *Els Abadal, un llinatge de gravadors*, Barcelona, 2007.

R. SOL i C. TORRES, *La impremta de Lleida (segles XV-XIX)*, Lleida, 1996.

À. SOLÀ, "Impressores i llibreteres a la Barcelona dels segles XVIII i XIX", *Recerques*, 56 (2008), pp. 91-129.

X. SOLÀ, *La Reforma Catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals. Els bisbats de Girona i Vic (1587-1800)*, tesi doctoral dirigida per J. M. Puigvert, Universitat de Girona, 2006.

F. SOLDEVILA, "La presó de Pau Ignasi de Dalmases i Ros, enviat especial de la ciutat de Barcelona a Felip V (1705)", *Estudis Universitaris Catalans*, vol. 22 (dotzè de la segona època, "Homenatge a Antoni Rubió i Lluch", 1936), pp. 481-498.

_____, *Història de Catalunya*, Barcelona, 1962 (DL) [1934-1935], vol. 3.

D. SOLKIN, *Painting for money. The visual arts and the public sphere in eighteenth-century England*, New Haven – Londres, 1993.

J. SOLL, "The antiquary and the information state: Colbert's archives, secret histories, and the affair of the Régale, 1663-1682", *French Historical Studies*, 31, 1 (2008), pp. 3-28.

_____, *The information master. Jean-Baptiste Colbert's secret state intelligence system*, Ann Arbor (Michigan), 2009.

H. M. SOLOMON, *Public welfare, science and propaganda in seventeenth century France. The innovations of Théophraste Renaudot*, Princeton, 1972.

G. DA SOMMAIA, *Diario de un estudiante de Salamanca*, edició i introducció de G. Haley, Salamanca, 1977.

C. J. SOMMERVILLE, *The news revolution in England. Cultural dynamics of daily information*, Nova York, 1996.

J. SÒRIA, *Dietari de Jeroni Soria*, amb un pròleg de F. de P. Momblanch Gonzálbez, València, 1960.

J. SOUBEYROUX, "L'alphabétisation dans l'Espagne moderne: bilan et perspectives de recherche", *Bulletin Hispanique*, 100, 2 (1998), pp. 231-254.

M. SPUFFORD, *Small books and pleasant histories. Popular fiction and its readership in seventeenth-century England*, Cambridge [etc.], 1981.

J. E. STIGLITZ, "The contributions of the economics of information to twentieth century economics", *The Quarterly Journal of Economics*, (novembre 2000), pp. 1441-1478.

_____, *Com podem fer funcionar la globalització*, trad. de L. Castanyer, Barcelona, 2007.

R. STÖBER, *Deutsche pressegeschichte. Einführung, systematik, glossar*, Konstanz, 2000.

L. STONE, "Literacy and education in England, 1640-1900", *Past & Present*, 42 (1969), pp. 69-139.

R. STRONG, *Arte y poder. Fiestas del Renacimiento, 1450-1650*, versió cast. de M. de Juan, Madrid, 1988.

A. STRUM, "A bibliography of the concept «Öffentlichkeit»", *New German Critique*, 61 (1994), pp. 161-202.

I. TERRADAS, *El món històric de les masies. Conceptes generals i casos particulars*, Barcelona, 1984.

_____, *El cavaller de Vidrà. De l'ordre i el desordre conservadors a la muntanya catalana*, Barcelona, 1987.

"Théophraste Renaudot, l'homme, le médecin, le journaliste, 1586-1986: Colloque tenu le 29 novembre 1986", *Cahiers de l'Institut Français de Press*, 1 (1987).

Théophraste Renaudot (1586-1653). Père des journalistes et médecin des pauvres. [Publicat per la] Direction des Archives de France, Centre historique des Archives nationales. Corpus de textos establert, presentat i anotat per G. Jubert, París, 2005.

K. THOMAS, "The meaning of literacy in Early Modern England", dins G. Baumman (ed.), *The written word. Literacy in transition*, Oxford - Nova York, 1986, pp. 97-131.

J. TORRA, "La impremta als països de parla catalana del Renaixement al Barroc", *Revista de biblioteconomia i documentació*, 5 (1989), pp. 83-92.

J. M. TORRAS i RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808) (Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants)*, Barcelona, 1983.

M. TORREMOCHA i M.ª Á. SOBALER, "Juan Curiel, autor del manuscrito", dins *Compendio de los felizes progresos de la Vniversidad de Salamanca de Juan Curiel (1717)*, Salamanca, 2012, pp. 13-34.

J. TORRENT, *La presse catalane depuis 1641 jusqu'à 1937: essai d'index*, Barcelona [Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya – Agrupació Professional de Periodistes] [1937].

_____ i R. TASIS, *Història de la premsa catalana* [pròleg d'A. Pedro Pons], 2 vols., Barcelona, 1966.

R. TORRENT ORRI, "La Crónica de J. Pujades", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (IEE), 3 (1962), pp. 53-99.

F. TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes, y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, Barcelona, Imprenta de J. Verdaguer, 1836.

X. TORRES SANS, *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Vic, 1991.

_____, "Fernández de la Cueva y de la Cueva, Francisco", dins J. Mestre (dir.), *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, 1992, p. 442.

_____, "Margarit i del Pont, Francesc", dins J. Mestre (dir), *Diccionari*... op. cit., p. 653.

_____, "Sala Ferrer, Joan", dins J. Mestre (dir.), *Diccionari*... op. cit., pp. 954-955.

_____, *Nyerros i cadells. Bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*, Barcelona, 1993.

_____, "La Barcelona menestral en temps dels Àustries", dins *Barcelona en temps dels Àustries. La vida a la ciutat en el Renaixement i el Barroc. 1492-1714*, Barcelona, 1996, pp. 37-55.

_____, *Els llibres de família de pagès (segles XVI-XVIII). Memòries de pagès, memòries de mas*, Girona, 2000.

_____, "Reis, pagesos i llibertats: la fi de les constitucions catalanes segons els memorialistes de pagès", dins J. Albareda (ed.), *Del patriotisme al catalanisme. Societat i política (segles XVI-XIX)*, Vic, 2001, pp. 197-219.

_____, "Pagesos que han vist el mar...: la pagesia i la política (o «control social i vida quotidiana») en la societat rural catalana de l'època moderna", dins C. Mir i E. Vicedo (eds.), *Control social i quotidianitat. Terceres jornades sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder als Països Catalans*, Lleida, 2002, pp. 39-75

_____, *La Guerra dels Segadors*, Lleida-Vic, 2006.

_____, "Memòries de pagès, memòries de mas", dins *Història agrària dels Països Catalans,* dirigida per E. Giralt, coordinada per J. M. Salrach, Barcelona, 2008, vol. III (Edat Moderna, coord. per E. Serra), pp. 615-630.

_____, *Naciones sin nacionalismo. Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI-XVII)*, València, 2008.

_____, "La guerre de Succession d'Espagne à travers les livres de mémoire catalans (XVIIIe siècle)", dins C. Rivalan Guégo i D. Rodrigues (dirs.), *L'écho de l'événement. Du Moyen Âge à l'époque contemporaine*, Rennes, 2011, pp. 141-150.

_____, "Llegir, escriure i escoltar a la Barcelona del Sis-cents", dins J. Santanach et alii, *Llengua i literatura. Barcelona 1700*, Barcelona, 2011, pp. 58-101.

_____, i R. EXPOSITO, "Els sermons de sant Jordi de la Diputació de Catalunya: literatura i religió cívica", dins S. Boadas (ed.), *Literatura en la Guerra de Treinta Años*, Vigo, 2012, pp. 129-150.

_____, "La Guerra de Cataluña desde el púlpito (1640-1652). A propósito de un sermón inmaculista de Alexandro de Ros" (en premsa).

J. M. TRESSERRES, "Història de la premsa, història del periodisme, història de la comunicació", *Gazeta*, 1 (1994) [Actes de les primeres jornades d'història de la premsa], pp. 69-78.

V. TROMBETTA, "Intellettuali e collezionismo librario nella Napoli Austriaca", *Archivio Storico per le province napoletane*, CXIV (1996), pp. 61-93.

P. VALSALOBRE, "Llocs, formes i textos de la protohistòria literària catalana. Segles XV-XVII: del marquès de Santillana a Nicolás Antonio (1676)", *Estudi General*, 22 (2002), pp. 309-352.

_____, "Mosques, sants i política a la Catalunya moderna. L'episodi del setge de 1653", *Revista de Girona*, 226 (2004), pp. 63-70.

K. VAN ORDEN, *Music, discipline, and arms in early modern France*, Chicago, 2005.

J. VARELA, *Modos de educación en la España de la Contrarreforma*, Madrid, 1983.

E. VARELA HERVIAS, *Gazeta Nueva, 1661-1663. Notas sobre la historia del periodismo español en la segunda mitad del siglo XVII*, Madrid, 1960.

_____, *Francisco Fabro de Bremundans: 1621-1698*, Madrid, 1969.

A. VAUCHEZ (dir.), *La religion civique à l'èpoque médiévale et moderne (Chrétienté et Islam)*, Roma, 1995.

M. VÁZQUEZ MONTALBÁN, *Informe sobre la información. Segunda edición ampliada y puesta al día*, pròlegs de P. Altares i A. Jutglar, Barcelona, 1971.

P. VÉLEZ, "La revolució litogràfica. De l'home gravador a l'home gràfic", *Locus Amoenus*, 8 (2005-2006), pp. 265-278.

A. VENEGAS, "Pasión y muerte del impresor Pierres Regnier", *Revista de llibreria antiquària*, VII, 12 (1986), pp. 12-17.

M. VENTURA, "Un episodi de la història escolar de Barcelona (1759-1788)", *Pedralbes* 8, II (1988) [Actes del Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya], pp. 319-327.

_____, *Lletrats i illetrats a una ciutat de la Catalunya moderna. Mataró, 1750-1800*, Mataró, 1991.

_____, "La alfabetización de las clases populares en el Mataró del siglo XVIII", dins E. Serrano Martín (ed.), *Muerte, religiosidad y cultura popular. Siglos XIII-XVIII*, Saragossa, 1994, pp. 97-115.

J. VERNON (ed.), *Re-reading the Constitution. New narratives in the political history of England's long nineteenth century*, Cambridge - Nova York, 1996.

Ll. C. VIADA LLUCH, "La estampa barcelonina dels Cormellas", *Calendari catalá*, Barcelona, L'Arxiu, [1899], s.p.

_____, "L'Estampa barcelonina d'En Pere i d'En Pau Malo davant de la rectoria del Pi", separata de *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, vol. 5 (1918-1919) [1920], pp. 5-31.

_____, "L'estampa barcelonina d'en Pere i d'en Pau Malo davant de la rectoria del Pi: una conjectura cervàntica", *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, vol. 6, 9 (1920-1922) [1923 -1925 a port.-], pp. 225-237.

P. VILA MEDINYÀ, "Una col·lecció d'impresos italians entre els papers d'Antoni Bastero i Lledó", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 40 (1999), pp. 205-225.

_____, "De com un mestre de minyons barceloní va demanar permís per establir-se a Girona (1637)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 41 (2001), pp. 335-338.

_____, "Una ortotipografia francesa de Jaume Bro, impressor occità del Setcents establert a Girona", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 52 (2011), pp. 1021-1026.

_____, "Una col·lecció de beceroles i altre material didàctic i pedagògic dels segles XVIII i XIX" (i la bibliografia corresponent) (en premsa).

J. VILAR, "Segovia 1570: una ciudadanía de armas tomar", dins *Homenaje a José Antonio Maravall*, reunit per M.ª C. Iglesias et alii, Madrid, 1985, t. III, pp. 453-463.

P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, 1986 [1962], vol. III.

J. VILLANUEVA LÓPEZ, *Política y discurso histórico en la España del siglo XVII. Las polémicas sobre los orígenes medievales de Cataluña*, San Vicente del Raspeig, 2004.

A. VIÑAO, "Alfabetización e ilustración, diez años después (de las evidencias directas a las indirectas)", *Bulletin Hispanique*, 100, 2 (1998), pp. 255-269.

F. VINDEL, *La verdad sobre el «falso Quijote». Primera parte: El «falso Quijote» fue impreso en Barcelona por Sebastián de Cormellas*, Barcelona, Antigua Librería Barba, 1937.

_____, *Escudos y marcas de impresores y libreros en España durante los siglos XV a XIX (1485-1850)*, Barcelona, 1942.

J.-P. VITTU, "«Le peuple est fort curieux de nouvelles»: l'information périodique dans la France des années 1690", *Studies on Voltaire & the Eighteenth Century*, 320 (1994), pp. 105-144.

_____, *Le «Journal des savants» et la République des Lettres, 1665-1714*, tesi doctoral dirigida per D. Roche, Université de Paris I, 1998.

J. Ll. VIVES, *Epistolario*, edició preparada per J. Jiménez Delgado, Madrid, 1978.

_____, *De institutione feminae christianae = La formación de la mujer cristiana*, introducció, traducció i notes de J. Beltran Serra, [València], 1994.

F. DE VIVO, "Pharmacies as centres of communication in early modern Venice", *Rennaissance Studies*, 21 (2007), pp. 505-521.

_____, *Information and communication in Venice. Rethinking early modern politics*, Oxford, 2007.

L. VOET, "Felipe II, Guillermo de Orange y el tipógrafo Cristóbal Plantino", dins A. ALVAR EZQUERRA (coord.) *Imágenes históricas de Felipe II*, [Madrid], 2000, pp. 43-58.

P. VOLTES BOU, "Nuevas noticias de don Pablo Ignacio de Dalmases y Ros y su tiempo", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXVI (1954-1956), pp. 95-136.

_____, *Pau Ignasi de Dalmases i el seu temps*, Barcelona, 1962.

_____, *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*, 3 vols., Barcelona, 1963-1970.

J. WAGNER, *Marmontel journaliste et le «Mercure de France» (1725-1761)*, Grenoble, 1975.

M. WARNER, *The letters of the republic. Publication and the public sphere in eghteenth-century America*, Cambridge (Mass.), 1990.

T. WATT, *Cheap print and popular piety, 1550-1640*, Cambridge, 1991.

F. WEBSTER, *Theories of the information society*, Londres i Nova York, 2006.

G. WEILL, *El diario. Historia y función de la prensa periódica*, versió espanyola de P. Masip, amb un apèndix sobre «Periodismo y periodistas de Hispanoamérica» per J. A. Fernández de Castro i A. Henestrosa, Mèxic, 1941 [1934].

E. WELCH, "Space and spectacle in the Renaissance pharmacy", *Medicina & Storia*, 15 (2008), pp. 127-158.

K. WELLMAN, *Making science social. The conferences of Théophraste Renaudot, 1633-1642*, Norman, 2003.

J. WILKE, "El desenvolupament de la premsa diària a Alemanya al segle XVII", *Periodística: revista acadèmica*, 5 (1992), pp. 34-47.

J. B. WILLIAMS, *A history of English journalism to the foundation of the Gazette*, Londres [etc.], Longmans, Green and Co., 1908.

_____, "The newsbooks and letters of news of the Restoration", *The English Historical Review*, 23, 90 (1908), pp. 252-276.

_____, "Beginnings of English journalism", dins A. W. Ward i A. R. Waller (eds.), *The Cambridge history of English literature*, Londres – Nova York, 1979 [1911], vol. VII: "Cavalier and puritan", pp. 343-365.

_____, *The king's journalist, 1659-1689. Studies in the reign of Charles II*, Londres, John Lane [1923].

A. WYCZAŃSKI, "Alphabétisation et structure sociale en Pologne au XVIe siècle", *Annales ESC*, 3 (1974), pp. 705-713.

M. YARDENI, *La conscience nationale en France pendant les Guerres de Religion (1559-1598)*, París – Lovaina, 1971.

F. de ZAMORA, *Diario de los viajes hechos en Cataluña. Seguit de la resposta del corregiment de Barcelona al seu qüestionari feta per Josep Albert Navarro-Mas i Marquet*, a cura de R. Boixareu, Barcelona, 1973.

S. ŽAK, "Das «Te Deum» als Huldigungsgesang", *Historische Jahrbuch*, 102-I (1982), pp. 1-32.

D. ZARET, *Origins of democratic culture. Printing, petitions and the public sphere in early-modern England*, Princeton - New Jersey, 2000.

E. ZUDAIRE, "La empresa de Leucata, lance fatal del virrey Cardona", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 14 (1960), pp. 85-116

_____, *El conde-duque y Cataluña*, Madrid, 1964.

Pàgines web

El Argonauta español, revista bilingüe francoespanyola d'història de la premsa (segles XVII-XXI), http://argonauta.revues.org/ (darrera consulta 24-II-2012)

Arxiu de la Memòria Personal, el projecte de construcció d'"una base de dades sobre la documentació escrita, relativa a escrits personals (dietaris, autobiografies, narracions en primera persona, etc.), de Catalunya i dels territoris de parla catalana", http://www.memoriapersonal.eu/ (darrera consulta 1-II-2012)

BDRS de la Universidade da Coruña, http://www.bidiso.es/RelacionesSucesosBusqueda/FindSimpleSearchConditions.do%3bjsessionid=E989091C6135346C352741993D067CFA (8-II-2013).

N. BEALE, "Living in Marshall McLuhan's galaxy", *The Guardian*, Books blog, 28-II-2011, http://www.guardian.co.uk/books/booksblog/2008/feb/28/livinginmarshallmcluhansga (10-II-2012)

BORESU: Boletines bibliográficos del Grupo de investigación sobre relaciones de sucesos (siglos XVI-XVIII) en la Península Ibérica, http://www.bidiso.es/boresu/ (2-II-2013)

"Informació", *Enciclopèdia catalana*, www.enciclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0233211 (2-I-2012)

"Informació", *Viquipèdia, l'enciclopèdia lliure*, https://ca.wikipedia.org/wiki/Informaci%C3%B3 (3-I-2012)

"Information", *Wikipedia, the free encyclopedia*, http://en.wikipedia.org/wiki/Information (3-I-2012)

JANUS. Estudios sobre el Siglo de Oro (SIELAE, UDC), revista digital, http://www.janusdigital.es/estaticas/ver.htm?id=1 (2-II-2013)

Universal Short Title Catalogue (USTC), base de dades col·lectiva dels llibres (i altres impresos) publicats a Europa des de l'aparició de la impremta fins a la darreria del segle XVI, http://ustc.ac.uk/ (darrera consulta: 19-IV-2013)

ANNEX

Normes de transcripció

- En la transcripció dels distints textos manuscrits (i també dels impresos antics) hem respectat fidelment els originals, sense regularitzar ni l'accentuació ni la puntuació, amb l'excepció de l'ús de majúscules i de minúscules d'acord amb les normes actuals. Prescindim, però, de l'accent que en diversos documents apareix damunt la *y*. Hem emprat el punt volat per a separar paraules aglutinades i hem separat alguns mots. La grafia *v* l'hem transcrita *u*, i la *i* llarga (*j*) l'hem transcrita sempre (*i*).

- Hem desenvolupat els mots abreujats, indicant la part desenvolupada entre claudàtors i accentuant-la d'acord amb els usos actuals.

- En la transcripció de les quantitats mantenim l'expressió en lletres o en xifres, tal com figuren en els textos.

- Quan apareixen paraules o fragments en una llengua que no és la majoritària del document, ho destaquem amb lletra cursiva (per exemple, mots llatins en un text en català). No assenyalem, però, els freqüents barbarismes.

- Si es produeix algun lapsus en el text o si el deteriorament o la mala conservació del document impossibilita la seva transcripció, ho hem assenyalat amb la forma [...]. Si el text es troba mutilat s'indica així: [mutilat]. Per a les paraules o les lletres repetides emprem el símbol ‹ ›, llevat que es tracti d'un fragment més llarg (aleshores ho indiquem en nota).

- Hem mantingut els paràgrafs o les divisions originals dels documents, i hem transcrit totes les parts ratllades i subratllades.

- Amb tot, som ben conscients que, si els textos transcrits fossin publicats, caldria regularitzar-los i efectuar-ne una vertadera edició.

Capítol 3

1. Crides de la Ciutat de Barcelona oferint una recompensa a qui facilités informació sobre la persona que havia penjat unes cartes a la Casa de la Ciutat, 14 de març de 1653

AHCB, Consell de Cent, *Registre d'Ordinacions*, 1651 finex 1658, f. 47r-v

"Crides ab les quals se dona premi a qui descubriara qui ha penjat um plech de cartes a la anella de les portes de Casa la Ciutat
Ara ojats tothom generalment que us notifican y fan a saber de part dels molt ill[ustr]es s[enyo]rs consellers de la p[rese]nt ciutat de B[arcelon]a com lo die de ahir que comtavem a 13, del p[rese]nt y corrent mes en la matinada algun fill de perditio poch tement a Deu nostre s[enyo]r y a la justicia temporal no haje duptat de penjar en la anella de la porta de la Casa de la p[rese]nt ciutat un plech de cartes lo que es en vilipendi y menyspreu de sa s[enyo]ria y com dits molt ill[ust]res s[enyo]rs consellers desijan saber lo tal delinquet. Perço ab tenor de la p[rese]nt publica crida diuhen y notifican a totes y qualsevols personas de qualsevol estat grau, o, condicio sien que donaran plena prova y posaran en ma y poder de la Regia Cort la tal persona, o, personas que dit plech aura en ditas portas posat o penjat a fi y efecte que aquell o aq[ue]lls puguen esser punits y castigats, sa senyoria en continent de diner de la p[rese]nt ciutat los manara donar y pagar dos centes lliures moneda b[arcelones]a. E per que.
Se·s feta y publicada la p[rese]nt publica crida per los llochs acostumats de la p[rese]nt ciutat de B[arcelon]a per Pere Joan Garrigosa y tots sos companys a 14, de mars 1652."

2. ***Relacion de la famosa vitoria que han tenido las armas de su magestad en el Principado de Cataluña, en la toma de las villas y castillos de Alcarraf, y Scananbou por los fines de enero deste año de 1651. Dase quenta de los grandes alborotos, y discordias que ay en Cataluña, entre catalanes y franceses, y los pasquines que se ha[n] puesto en la ciudad de Barcelona contra los franceses, y los que siguen su parcialidad en aquel Principado***. Con licencia, en Sevilla por Juan Gomez de Blas, en este año de mil y seiscientos y cinquenta y uno. 4º, 2 f.

Exemplar consultat i parcialment transcrit: Biblioteca Colombina y Capitular de Sevilla, signatura 61-5-8 (signatura antiga 63-2-30), dins d'un volum factici, num. ms. "41". Altres exemplars: BNE, Fons antic, VC/56/199.

"(...) El dia siguiente [6 de desembre de 1650] amanecieron pasquines en quatro diferentes partes de la ciudad en lengua catalana, y estuvieron todo el dia fixados sin que nadie se atreviesse a quitarlos.
El primero se fixó en las casas del virrey, que aora lo es el duque de Mercurio[1752], y en el estava pintada una gallina con muchas plumas, con un letrero que en nuestro castellano dezia:

Si no matan a Mercurio,
Y a Margarit el regente,
Morirá toda la gente.

El segundo estava en la puerta de la ciudad que mira a la mar, pintados los seis conselleres de Barcelona; con sus insinias de juezes, y governadores, y las espaldas destos estava un frances muy desarropado, y asqueroso, con una geringa en la mano.
El tercero estava junto a las casas del marques de Aytona, con esta inscripcion:

Buen señor teniamos,
Dios quiera bolverlo,
Viva el rey de España,
Muera el mal govierno.

Avia sobre la fachada de la puerta de la Universidad de los Estudios una flor de lis, que al principio del levantamiento de Cataluña mandaron gravar los catalanes en una pidera, y fixarla sobre la portada de la dicha universidad Aora la quitaron los estudiantes, y a medio dia pusieron en su lugar el quarto y ultimo pasquin, que era un leon, que en la mano derecha tenia una espada, y en la izquierda una rodela, y de la boca le salia un letrero que dezia:

Por deziocho personas nos perdemos,
Degollandolos todos, viviremos.

Esto se dixo por Margarit, y otros catalanes afectos a Francia.

[1752] Es tracta de Louis de Bourbon (1612-1669), duc de Vendôme i, entre d'altres títols, també duc de Mercoeur. Va ser virrei de Catalunya entre 1650 i 1651, després del mariscal Schomberg. Havia estat nomenat lloctinent general a l'estiu de 1649, però no va entrar a Barcelona fins al 23 de febrer de 1650. Sobre aquesta figura, vide J. SANABRE (pvre.), *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*, Barcelona, 1956, pp. 455-477. La denominació de duc "de Mercurio" la trobem en nombroses fonts coetànies, per exemple "*ducem de Mercurio*", AMGi, *Manual d'acords*, 1651, f. 475v.

La Pasqua de Navidad llegaro[n] syndicos de las universidades de los lugares de la comarca a Barcelona, quexandose del maltrato que los franceses les hazian, y que ya no lo podian sufrir. A q[ue] respondio el dean Pablo del Roso, que aora es diputado eclesiastico: *Que q*[*ue*] *hazian con los fra*[*n*]*ceses, pues no los degollassa*[*n*]*, y acabassa*[*n*] *de una vez con ellos*.

Estas nuevas y los dichos pasquines dieron tanto cuydado al duque de Mercurio virrey, y a don Joseph Margarit regente, y a los demas cabos franceses y catalanes afectos a aquella nacion, que sin atender a otra cosa, trataron assegurar sus personas de la furia popular que los amenazava. Y assi el duque de Mercurio, y Margarit, y todos los cabos franceses que se hallavan en aquella ciudad y su comarca, se retiraron al Condado de Rosellon. (...)”

3. Estampacions

Compte dels diners deguts a l'impressor Jaume Matevat per diverses estampacions de la Ciutat de Barcelona, 23 de novembre de 1633

AHCB, Consell de Cent, *Memorial de comptes*, 1632-1633, f. 796

"Compte de lo que la Ciutat de Barcelona deu a Jaume Matevat estamper de lo que a estampat en aquest present any de 1633 y es lo seguent.

Primo, per lo estampar las cridas que la Ciutat de Barcelona a fet estampar del Hospital de N[ostr]a S[enyor]a de Misericordia per las cosas tocans dels pobres de dita ciutat, perque alla sian alimentats de tot lo necessari, y ditas cridas tenen dos fulls a raho de vint reals per rayma valen las sobreditas sinch raymas deu lliuras dich – 10 ll

Secundo per la estampa de las Ordinations de la dita Ciutat [del nou redes 1632] que tenen dos fulls a raho de vint reals la rayma valen las sobreditas dos raymas quatre lliuras dich – 4 ll

Tertio per la estampa de unas escomunicacions que e fetas per la dita Ciutat per orde del s[enyo]r Fontana subsyndich de la Ciutat de Barcelona acerca de unas lletras que se han perdut desde Palerm, y, Sicilia, fins a Barcelona que enviava lo [~~noble~~] señor don Bernat Ferre consol de Palem [sic] y te mig full [y se na·n fet sent copias], val entre la estampa y anar a ficar per los cantons de la Ciutat una lliura y quatre sous dich – 1 ll 4 s

M[ossèn] Sabata que examine lo p[rese]nt compte suma tot, 15 ll 4 s

Pages Clavari

Lo p[rese]nt c[omp]te es stat vist y examinat p[er] mi Hieronym Sabata not[ari] de Bar[celon]a s[criv]a r[acion]al donat p[er] dit Jau[m]e Mathevat sta[m]per ha de haver quinse lliures y quatre sous dich 15 ll 4 s fet de ma mia p[ro]pia vuy a 23 de 9bre 1633[1753]

Hyeronym Sabata"

Compte dels diners deguts a l'impressor Rafel Figueró per diverses estampacions de la Generalitat de Catalunya, 5 de setembre de 1703

Dietaris de la Generalitat de Catalunya, Josep M. Sans i Travé (dir.), vol. X, anys 1701 a 1713, a cura de X. Cazeneuve et alii, pròleg de J. Albareda i E. Martí, [Barcelona], p. 1632

"Número 440

[1753] Al marge esquerra, "15 ll 4 s"

Il·lustríssim y fidelíssim señor.

Nosaltres, los infrascrits experts elegits y anomenats, és a saber Jaume Súria per vostre señoria fidelíssima, y Joseph Teixidor per Rafel Figaró, tots estampers de la present ciutat. A fi de avaluar y estimar lo compte de varias feynas que lo dit Figaró, impressor de vostra señoria fidelíssima y per sa orde ha imprès, des de 20 de desembre 1702 fins als 8 agost del corrent any inclussive. Diem, que havent mirat aquellas y de quiscuna de ellas la quantitat impressa en la deguda forma, fem de ellos sa estima següent:

Primero: Per los 60 mandatos per los oficials de dit General, per la ambaixada a sa magestat, quant tornà de Milà, 1 Lliua 4 sous.
Ítem, per las 100 cridas per lo qui voldria entendre la procura dels endemants de la casa de la Deputació, full estès, 2 Lliures.
Ítem, per las 200 ordinacions per los qui tenen cotas de axambre e mitg full, 2 Lliures.
Ítem, per las 100 cèdules resolutivas, tenint quiscuna quatre fulls en forma de memorial, 8 Lliures 12 sous.
Ítem, per las 1.000 còpias de dos sentències del il·lustríssim tribunal de contrafaccions contra Anton Batlle, escrivà de registre la una; y la altre contra los escrivans de manament, constituint los dos juntas en sis fulls en sa sobredita forma de memorial y ab paper de Gènova, en lo demés, 56 Lliures 8 sous.
Suma junt lo dit compte, 70 Lliures 4 sous.
Aquest, y nostra relació y sentit per lo jurament, fem per dit efecte prestat y axí ho firmam de mans nostras pròpias. En Barcelona, a setembre 5 de 1703. Jaume Súria, estamper. Joseph Texidor, estamper.”

4. Crides de la Ciutat de Barcelona de l'any 1653

AHCB, Consell de Cent, *Registre d'Ordinacions*, 1651 finex 1658, ff. 59-66v

f. 59r-v: "Crides pera a que ninguna persona pobre[1754] pa blancs ni moreno pera vendrer". Segons la deliberació de la Junta de Forments. Crida pública feta i publicada per Pere Jua[n] Garrigosa (corredor d'orella) "y sos companys", pels llocs acostumats. 15-I-1653.

ff. 59v-60r: "Crides pera que se fassen tres dies festes y alimaries en demostracio de les merces ha fet la mag[esta]d a esta ciutat". Segons disposició dels consellers. Pere Jua[n] Garrigosa (corredor de coll) i el seus companys. 1-II-1653.

f. 60r-v: "Crides ab les quals se done prisa les persones faran invencions de alimaries". Consellers. Pere Joan Garrigosa (corredor de coll) i els seus companys. 5-II-1653.

ff. 60v-61r: "Crides ab les quals se amonesta a les confrarias acuden ab llur luminaria per a aportar lo cos de la gloriosa s[an]ta Madrona en lo monastir de Monticalvari". Consellers. Pere Jua[n] Garrigosa (corredor de coll public i jurat de la present ciutat) amb els seus companys. 6-III-1653.

f. 61r-v: "Crides en les quals se prohibeix lo aportar ningun genero de pa per vendrer en la present ciutat". Consellers. Pere Juan Garrigosa i els seus companys. 7-III-1653.

ff. 61v-62: "Crides ab les quals se notifica de que dins tres horas haien de manifestar tot lo vi es en las barracas y lo que arribara de assi enlla y entrar aquell dins la present ciutat dins tres dies". Consellers. Pere Joan Garrigosa ("corredor de coll y trompeta de la Ciutat") i tots els seus companys. 20-III-1653.

ff. 62v-63v: "Crides per a que se opposen a les cadires vacan de Theologia y Lleys Medicina y altres facultats". Consellers. Pere Jua[n] Garrigosa (corredor de coll) i els seus companys. 10-V-1653.

ff. 63v-64: "Crides per a que se opposen a la cadira de Grech". Consellers. Pere Jua[n] Garrigosa i tots els seus companys. 12-V-1653.

f. 64r-v: "Crides exortant lo *Te Deum laudamus* y ques fassen alimaries per la coronatio del rey de Ungria e emperador de Romans". Consellers. Pere Jua[n] Garrigosa i els seus companys. 6-IV-1653.

ff. 64v-65: "Crides perque se oposen a la catradrilla de Lley dita de foraster". Consellers. Pera Joan Garrigosa i els seus companys. 7-VIII-1653.

f. 65: "Cridas per una cadira de Gramatica". Consellers. Pere Joan Garrigosa i els seus companys. 15-X-1653.

[1754] Per "porta"?

f. 65r-v: “Crides per les alimarias del socorro de Gerona”. Consellers. Pere Joan Garrigosa i els seus companys. 15-X-1653.

ff. 65v-66: “Crides per vacatio de la cadira de Anatomia”. Consellers. Pere Joan Garrigosa i els seus companys. 4-XI-1653.

f. 66: “Crides per la porrogatio de la festa de la Conceptio”. Consellers. Climent Martorell i els seus companys. 7-X-1653.

f. 66r-v: “Crides ab que ningu puga portar pa per a vendra”. Consellers. Climent Martorell i els seus companys. 31-XII-1653.

5. Crides de la Ciutat de Barcelona

Crides per l'entrada de Joan Josep d'Àustria a Barcelona, 21 d'octubre de 1652

AHCB, Consell de Cent, *Registre d'Ordinacions*, 1651 finex 1658, ff. 54-55

"Crides per a que los ciutedans Barcelona fassen alimarias y altres coses en agrahiment de gracies per la entrada de sa altesa lo s[enyo]r don Joan de Austria

Ara ojats tothom generalment que us notifican y fan a saber de part dels molt ill[ustr]es señors consellers de la present ciutat de B[arcelon]a inseguints la deliberacio feta per lo savi Consell de Cent a 18 del corrent que desitjant dit Consell demostrar lo contento ha tingut esta ciutat y lo quant se troba agrahida y regoneduda la tant gran merce com es estat servit fernos Deu n[ostr]e s[enyo]r per medi, intercessio de Maria santissima de la Conceptio señora n[ostr]a en guiar nostras actions ha son major servey y nostre major benefici fent nos gracia de restituirnos a la obediencia antiga del rey n[ost]re s[enyo]r (Deu lo guarde) gosant vuy esta ciutat de la real presencia del serenissim señor princep don Joan de Austria fill de sa mag[esta]t y haver obtingut sa real gracia haja deliberat lo molt ill[ust]re capitol de la catedral a peticio de la present ciutat celebrar en aquella iglesia diumenge primer vinent que comptarem a 27 del corrent un offici solemne de gracias a la Trinitat Santissima y fer mijantsant a dos cors y demes musica sie possible ab la lluminaria decent y acostumada posar en semblants actions en lo qual se confia acistira sa altesa per major honrra de aquell acte y altres personas titulars y de compte y per la tarda una professo general com la de Corpus aportant en aquella la inmage de la Inmaculada Conceptio de Maria santissima que aportara ab es divines mans les claus dels portals de la present ciutat que los señors consellers posaran en aquellas prenent la volta al reves de la professo de Corpus passant devant lo palacio de sa altesa perque veja lo religios y pio animo de tots los ciutedans en venerar y aclamar la singular puresa de Maria Santissima, exortant a totes les confraries de la present ciutat que ab ses banderas y lluminaria acostumada acuden a dita p[ro]fesso fent alguna demostracio en aportar algunes invencions en honor y gloria de Maria santissima a les quals ademes del premi acostumat que·s dona qui·s voldran assenyalar en dita demo[n]stracio sinquanta lliures d e ajuda de costa y per lo adorn de las creus deu lliures a quiscuna y per los tabernacles que faran los religiosos trenta lliures y ha mes dels premis contenguts en las cridas que·s publican quiscun any donara la ciutat los alt dits ajustant a daquells que a les personas que volran fer altars per lo cami per hont passara dita professo se·ls donara y se·ls asenyalen tres premis ço es al mes rich y ingenios altar sinquanta lliures al segon quaranta lliures y al terser vintysinch lliures y que los ciutedans adornen sas finestras ab sedas o altres adorns comforme fan en la p[ro]fesso del Corpus. Y per que es just que tots los ciutadans fassen alimarias com millor poran la matexa nit que·s fara dita professo tenint limpios y nets los enfronts de aquellas per a hont passara fent les rogatives y devocions pora[n] en agrahiment de aquesta tant assenyalada merces suplicant a Deu n[ost]re s[enyo]r y a Maria santissima per la vida y salut del rey n[ost]re s[enyo]r y per los augments de sa real monarchia y per la conservacio perpetua de aquesta ciutat y provincia ha sa protectio y obediencia y per la salut de sa altesa y augment de sa grandesa

E per que

Fonch feta y publicada la present publica crida per los llochs acostumats de la present ciutat dels premis de la p[ro]fesso que·s fara a 27 de octubre per Pere Juan Garrigossa ab tots sos companys diluns a 21 de octubre de 1652"

Crides per la rendició de Casale Monferrato (Piemont, Itàlia), 9 de novembre de 1652

AHCB, Consell de Cent, *Registre d'Ordinacions*, 1651 finex 1658, f. 55r-v

"Crides per a que los ciutedans fassen alimaries per lo rendiment del Casal de Montserrrat

Ara ojats tothom generalment que us notifiquen y fan a saber de part dels molt ill[ustr]es s[enyo]rs consellers de la present ciutat de Barz[elon]a que com per la misericordia de Deu hajan les armas del rey n[ost]re señor alcansat victoria del Casal de Montserrat plassa de gran inportancia a sa real corona y de aquesta victoria es just que tota aquesta fidelissima ciutat ne tingue lo contento que es raho demostrant tenirlo ab evidents senyals y la iglesia major cantant en ella avuy despres de tucades les tres ores un [~~d~~] *Te Deu*[*m*] *laudamus* diuen y exorten a totes les persones que·ls sera possible anar a dita iglesia y ab ses oracions y altres rogatives donar a sa divina mag[esta]t molt grans gracies per tant assenyalada victoria exortant y pregant a tots los singulars y habitants en ella fassen esta nit alimaries en ses cases com millor poran de que restaran servidas les mag[esta]ts divina y humana

E per que

Fonch feta y publicada la presenta publica crida per los llochs acostumats de la present ciutat per Pere Joa[n] Garrigossa corredor de coll y sos companys als 9 de no[vembr]e 1652"

Crides per les alimàries o lluminàries del socors de Girona, 15 d'octubre de 1653

AHCB, Consell de Cent, *Registre d'Ordinacions*, 1651-1658, f. 65r-v

"Crides per les alimarias del socorro de Gerona

Ara ojats tothom generalment que us notifican y fan assaber de part dels molt ill[ustr]es señors concellers de la p[rese]nt ciutat de Barz[elon]a inseguint la deliberatio feta per lo Savi Concell de Cent a 29 de setembre passat que com sa altesa lo serenissim s[enyo]r don Joan de Austria fill del rey n[ostr]e señor Deu lo guarde sie de son real servey entrar lo die de dema dijous que comptarem a setze del corrent. Per tant en demostratio del contento te aquesta ciutat de sa real victori[~~os~~]a vinguda pus la an tinguda les armas de sa magestat contra les anemigues en lo siti de la ciutat de Gerona se exorta y prega a tots los ciutedans y habitants de la p[rese]nt ciutat que la nit de dit die de dijous y les nits de divendres y diapta apres seguents fassen alimaries en ses cases com millor poran que la ciutat les fara tambe en la sua hun tindra a singular complasentia.

E perque

Se·s feta y publicada la p[rese]nt publica crida per los llochs acostumats de la p[rese]nt ciutat [~~lo d~~] per Pere Joan Garrigosa y tots sos companys vuy a 15 de octubre 1653"

Crides per la victòria de Valenciennes (Flandes –avui dia, França-), 12 d'agost de 1656

AHCB, Consell de Cent, *Registre d'Ordinacions*, 1651-1658, f. 133r-v

"Crides a serca de la victoria que Nostre Señor es estat servit donar a las armas de sa mag[esta]d (que Deu guarde)

Ara ojats a totom generalment que us notifican y fan a saber de part dels molt ill[ustr]es señors concellers de la p[rese]nt ciutat que attenent sa s[erenissim]a la gran victoria que nostre señor Deu es estat servit donar a las armas de sa mag[esta]d (que Deu g[uar]de) contra lo frances en las parts de Flandes sobra la plaça de Valentianes governades per lo serenisim señor don Joan de Austria per tant dits señors concellers exorten y notifiquen a tots los ciutedans y habitants de esta ciutat que en demostratio de alegria tant gran que han tingut de dita victoria esta nit fassen en sas casas las lluminarias que en semblants occasions han acostumat fer

Per que la ditas cosas

Pro Agramunt s[*cri*]*ba*
Jacobus Ronda nott[*ariu*]*s*

Se·s feta y publicada la p[rese]nt publicada [sic] crida per los llochs acostumats de la p[rese]nt ciutat per Climent Martorell ab mos companys als 12 de agost 1656"

6. Disposicions del jurats de Girona, reunits en consell general, sobre uns papers impresos, amb el títol d'*Exortació als catalans*, que foren repartits per la ciutat, 27 de març de 1653

AMGi, *Manual d'acords*, 1653, ff. 87-88v

"Propositio

Havent esta matinada alguns habitants trobats per terra llansats per los carrers y altres parts de la p[rese]nt ciutat uns papers impressos sots color y pretextu de advertiments perque estan intitulats exortatio als catalans [etc.] y havent-nos-ho fet entendre, havem encontinent ordenat que ab publica crida de part dels veguer y batlle se manas a qualsevol persona de qualsevol grau o, conditio que fos que tingues algu de dits papers, o sabes qui·n tingues algu, dins dos horas despres de la publicatio de dita crida nos los entregas, o denuntias quin tenia sots pena de carcer, y de esser castigats ab las penas mes graves que de dret, o altrement ho podran ser, com de fet esta matexa matinada es estada dita crida publicada per los llochs acostumats de dita ciutat per evitar desta manera en quant podem los notables danys que entre ignorants la dilatatio y notitia de dits papers podrien causar pus se veu clarament que lo fi a que·s tira ab dits papers es perturbar la publica quietut y apartarnos (lo que es possible)[1755] de la deguda y felis obedientia que com ha bons, fahels y humils vassalls tenim prestada, y com devem ab innata voluntat veneram a nostre rey y señor natural; y si be tenim fetas diligentias axi ab los oficials reals com altrement investigant per totas vias descubrir los delinquents y complices de semblants delictes; ab tot per cumplir al que devem al major servey de sa mag[esta]t Deu lo guarde y a la conservatio de la quietut publica com sa real magestat ab sa real carta nos te expressament manat; nos ha aparegut ferne part a v[ostra] s[enyoria] a qui suplicam que en cas tan grave y de pes, en cosa tan ardua, y perque los perpetrants delicte tant, y tant atros atreviment pugan descubrirse y esser debita y exemplarment castigats, sie servit ab la acostumada atentio ab que en tot lo concernent al major servey de sa mag[esta]t Catholica de n[ost]re rey y señor te acostumat procehir, delibere y ordene lo que degam y pugam obrar mes util y convenient al servey de Deu N[ost]re Señor, y de sa magestat Catolica, y a la conservatio de la publica quietut.

Conclusio

Lo Concell General la universitat de la Ciutat de Gerona fahent celebrant y representant hoida la dita propositio verbal y totes y sengles coses en aquella contengudes delibera y ordena en la forma seguent.
P[*ri*]*mo* attenent y considerant que lo die p[rese]nt alguns fills de perditio ab animo danyat y de perturbar la pau y quietut publica del p[rese]nt Principat y la deguda obedientia al rey n[os]tre s[enyo]r (guarde Deu) hauràn llansat differents papers impressos en differents parts de la p[rese]nt ciutat ab color de adveriments segons lo retol de aquells intitulat, exortatio als catalans, dels quals papers se pot temer dany; cometent molt grave delicte, lo qual axi [ratllat] es digne de molt gran punitio y castich, desitjant axi evitar dits danys y que lo auctor y complices sien punits y castigats ab penas condignas y per dit effecte saber qui son aquells, per ço delibera y ordena que sien donades mil lliures bar[celonin]es a qualsevol persona qui descubrira lo auctor y

[1755] Es tracta d'un error, hauríem de llegir "impossible", com figura a la "carta enviada per los s[enyo]rs jurats al mag[nífi]ch Joseph Font y Llorens mercader, 27-III-1653, f. 89v.

complices de dit delicte y ne donara prova, com no sie lo principal delinquent, y se suplique a sa alteza sie de son real servey prometre a qui lo descubrira en se real remissio a hu, o dos homens encara q[ue] sie complice ab que no sie lo principal com dit es y que lo sindich de la p[rese]nt ciutat fasse instantia y part formada contra los delinquents y que la p[rese]nt deliberatio sie notificada al s[enyo]r veguer de la p[rese]nt ciutat y batlle, o regent la batllia de aquella peraq[ue] manen publicar per los llochs acostumats dita p[rese]nt deliberatio y ordinatio

Item que de prompte se envie una persona inseculada de la p[rese]nt ciutat, a sa alteza donantli raho del succehit en esta ciutat y de lo que succehi ahir en Banyoles y tambe en raho dels allotjaments

Item que fassa embaxada al ill[ustríss]im s[enyo]r bisbe fentli entendre lo succehit y que per ço sien elegits quatre comissaris per dita embaxada com de p[rese]nt [ratllat] legexan als s[enyo]rs Francesch Burgues ciuteda Fran[cis]co Caconomina[1756] militar, Joan Sio mercader y a Narcis Vila passamaner

Item que la persona se ha de enviar a Barcelona a parlar ab sa alteza sie anomenada per dos s[enyo]rs jurats a llur coneguda remetentlos la nominatio com la p[rese]nt remeten y cometen

Y encontinent fonc per dits s[enyo]rs jurats per dit effecte anomenada la persona de Joseph Font y Llorens mercader de dita p[rese]nt ciutat

Testes Petrus Soler & Joannes Ratera sutores Gerundae

Crida feta de orde dels s[enyo]rs jurats

Ara ojats tothom generalment que us notifican, y fan a saber de part del noble señor don Francisco Duran veguer de la ciutat de Gerona y del honorable Pere Andreu sotsbatlle regint la batllia de aquella lo corrent trienni per la sacra, catholica y real mag[esta]t del rey n[ost]re señor que Deu guarde com los molt ill[ust]res señors jurats han feta la ordinatio seguent.
Que attes y conciderat que a notitia de sa Señoria es pervingut que algun fill de perditio ab animo danyat y de perturbar la pay y quietut del p[rese]nt Principat y la obedientia al rey nostre señor, guarde Deu, havian llansat diversos papers impressos per la p[rese]nt ciutat y altres parts ab color de advertiments segons lo retol de aquell intitulat exortatio als catalans, dels quals papers se pot temer gran dany per obviar tots los que·s poden seguir ha ordenat sa Señoria que qualsevol persona de qualsevol grau estat o, conditio, que sie, que tinga algu, o alguns de dits papers ho sapia altres persones tenirlos en son poder que dins dos hores de la hora que sera publicada la p[rese]nt ordinatio hagen de donar, y entregar a dits molt ill[ustr]es s[eny]ors jurats dits papers, y denuntiar les persones que sabran ne tingan sots pena que seran capturats y castigats ab les poenes mes graves que de dret poran. Per ço se ordena y mana ab tenor de la p[rese]nt publica crida a tothom generalment que obtemperen tot lo contengut en dita ordinatio sots las ditas penas, e guartse qui guardarsela [etc.]
Die XXVII marty M.DC.LIII (...)[1757]

[1756] Çaconomina o Saconomina.
[1757] Segueix la indicació de la publicació i preconització pels llocs acostumats de la ciutat de Girona (f. 89). A continuació trobem els següents documents: una carta enviada pels jurats a don Juan José de

7. *Te Deum* per la rendició del castell de Castellciutat (Seu d'Urgell) celebrat Girona a inicis de febrer de 1720

AMGi, *Manual d'acords*, 1720, ff. 25-28v

"*Te Deum* por el rendimiento del castillo de Castel Ciudad en Urgel

El dia primero del mes de febrero de mil setecientos veinte años el ex[celentísi]mo baron d'Huart then[ien]te general de los exercitos de su magestad (Dios le g[uar]de) governador militar y corregidor de dicha esta ciudad, y su tierra participo a los muy illustres señores regidores de dicha ciudad la toma del Castel Ciudad con la carta que es del thenor siguiente = Señores mios. Con gusto participo â v[uestras] s[eñorías] la feliz noticia de la toma de Castel Ciudad, y de su guarnicion prisionera de guerra el dia veinte y nueve del passado, de que doy â v[uestras] s[eñorías] la enorabuena y quedo rogando a Dios guarde â v[uestras] s[eñorías] muchos años. Gerona, y febrero el primero, de mil setecientos veinte = B[esa] l[as] m[anos] de v[uestras] s[eñorías] su mayor, y mas siguro servidor el baron d'Huart = Señores regidores de esta ciudad.
El dia sinco de dichos el secretario de su ex[celenci]a de su orden embio copia de la carta, que el ill[ustrísi]mo y r[everendísi]mo señor obispo de d[ic]ha esta ciudad sobre el pedir los d[ic]hos señores regidores al muy illustre cabildo de la santa iglesia cathedral el *Te Deum laudamus* cuyas carta y copia son como se siguen = Señores mios. Su ex[celenci]a me manda passe a manos de v[uestras] s[eñorías] la adjunta del señor obispo, y visto v[uestras] s[eñorías] lo contenido se serbiran mandar passar a mi mano la respuesta, que ha de ser á s[u] ex[celenci]a, paraque en vista della la comunique al s[eño]r obispo pues no se ha de diferir mas la funcion Dios g[uar]de v[uestras] s[eñorías] muchos años Gerona, y febrero sinco de mil setecientos veinte = B[esa] l[as] m[anos] de v[uestras] s[eñorías] su mayor servidor don Pedro Desejournau = Senyores regidores de esta ciudad = Ex[celentísi]mo s[eño]r – Señor mio. Haviendo prevenido al cabildo que se despusiesse la iglesia para cantarse al *Te Deum* esta tarda, en consequencia de las ordenes del señor marques de Castel-Rodrigo, me dicen estos señores que estan dispuesto, para executarlo luego, porque haviendo sido de costumbre, que estas funciones se hacian â instancia de la ciudad que seria razon que esta/ por medio de su sindico lo pidiesse, en que no pareze que pueda haver reparo, teniendo v[uestras] s[eñorías] que es el corregidor orden del señor principe: con que estimaré â v[uestras] s[eñorías] que se sirva de prevenir â los regidores para que por medio de su sindico passe este oficio con el cabildo, el qual le recibira â qualquier hora que suba á fin de que esta tarda se pueda hazer esta funcion. Dios g[uar]de a v[uestras] s[eñorías] muchos años que dezeo. Gerona febrero sinco de mil setecientos veinte. Ex[celentísi]mo s[eño]r b[esa] l[as] m[anos] de v[uestras] s[eñorías] su mayor servidor Miguel Juan obispo de[1758] Gerona = Ex[celentísi]mo señor baron d'Huart, a cuya carta los d[ic]hos

---

Austria, del consell de sa majestat i lloctinent i capità general del Principat i dels Comtats (27-III-1653), f. 89; una carta dels jurats a Josep Font i Llorens, mercader i representant de la Ciutat a Barcelona (27-III), ff. 89v-90; un "Memorial enviat al s[enyo]r Joseph Font y Llorens mercader perque lo presente a sa alteza", f. 90r-v; una carta dels jurats al governador de Catalunya (27-III), ff. 90v-91; i una "crida feta de ordre dels s[enyo]rs jurats" (27-III), f. 91r-v.

[1758] Inserció d'una nota de Pedro Desejournau (Girona, 5-II-1720) entre els ff. 25 i 26: "Señores mios su ex[celenci]a me manda pase a manos de v[uestras] s[eñorías] la adj[unt]a del s[eño]r obispo y visto v[uestras] s[eñorías] su contenido se serbiran mandar pasar a mi mano la resp[ues]ta q[ue] ha de ser a su ex[celenci]a paraq[ue] en vista de ella la comunique al s[eño]r obispo, pues no se ha de diferir mas la funcion. D[io]s g[uard]e v[uestras] s[eñorías] m[uchos] a[ños] Gerona y feb[rer]o 5 de 1720. B[esa] l[as]

señores regidores dieron la respuesta que se sigue. Ex[celentísi]mo s[eño]r la costumbre observada hasta ahora es que la Ciudad no pide cosa al cabildo por accions de gracias sin tener orden de la Corte o del governador general de este Principado y en caso que el cabildo le tenga, acostumbra combidar â la ciudad, con que no teniendo el ayuntamiento hasta ahora orden alguna no puede passar â pedir el *Te Deum* ni â hazer otra demostracion y en caso que la tenga el cabildo, sin tenerle el ayuntamiento, deve el cabildo combidar â la ciudad para acistir segun la costumbre practicada. Y repetiendo nuestra verdadera ley â la obediencia de v[uestra] e[xcelencia] suplicamos â Dios g[uar]de â v[uestra] e[xcelencia] muchos años. Gerona, febrero 5 del 1720 = Ex[celentísi]mo s[eño]r = D[o]n Narciso Camp, y Amat regidor decano Juan Çiurana y los regidores don = Fran[cis]co de Prats, y balle regidor = Por acuerdo del ayuntamiento Fran[cis]co Vila secretario = Al ex[celentísi]mo señor baron d'Huart then[ien]te general de los ex[erci]tos de su magestad governador militar y corregidor de esta ciudad de Gerona, y su tierra g[uar]de Dios m[ucho]s a[ño]s Gerona.

El dia seis del referido mes y ano el secretario de s[u] ex[celenci]a de su orden participo con carta â los d[ic]hos señores regidores, que el d[ic]ho señor obispo deve convidarles para la funcion del referido *Te Deum*, esperando, esperando [sic], que d[ic]hos señores regidores acistirian mandando poner luminarias, el thenor de cuya carta es como se sigue = Señores mios. Su ex[celenci]a me manda participar a v[uestras] s[eñorías] como esta avisado por el señor obispo que se cantará el *Te Deum laudamus* en la cathedral esta tarde en accion de gracias de los felices successos de las armas del rey (que Dios guarde) en este Principado, y que s[u] señoria ill[ustrisi]ma deve combidar â v[uestras] s[eñorías] en esta funcion, y como se halla su ex[celenci]a indispuesta y con la solobra[1759] del peligro en que continua mi s[eño]ra la baronessa de estar pues hasta ahora, no se conoze mejora estimaria que v[uestras] s[eñorías] acisten con su then[ien]te de corregidor don Francisco Gayola, y que v[uestras] s[eñorías] manden por bando en nombre de su ex[celenci]a a todos los vezinos poner luminarias â la primera salva de artilleria de la plaza, y quedo rogando â Dios guarde v[uestras] s[eñorías] muchos años Gerona febrero 6 de 1720 = B[esa] l[as] m[anos] de v[uestras] s[eñorías] su mayor servidor don Pedro Sejournau = Tambien me manda s[u] ex[celenci]a participar â v[uestras] s[eñorías] el bando adjunto para que se sirban mandarlo publicar en su nombre y sacar aucto autentico de el para que lo passe â Barcelona en cumplimiento de la orden que tiene s[u] ex[celencia]a = Señores regidores de esta ciudad.

En execucion del contenido en d[ic]ha ultima carta el illustrissimo señor obispo por medio del d[octor]r Pedro Lagrifa clerigo de su familia combido á los d[ic]hos señores regidores para acistir en d[ic]ha iglesia en la funcion del referido *Te Deum*, y para las tres horas del dia presente â que dieron por respuesta los mismos señores regidores, que acistirian con mucho gusto.

En cuya concideracion los d[ic]hos s[eño]res regidores mandaron publicar el pregon cuyo thenor es como se sigue

<u>Siguese el d[ic]ho pregon</u>.

Sea manifiesto â todas, y qualesquier personas de qualquier grado, estado û condicion que sean, como por el feliz successo de las armas del rey nuestro senyor (Dios le guarde) en la recuperacion de Castel-Ciudad y expulsion de los enemigos de todo el presente Principado, con el presente publico edicto el ex[celentisi]mo s[eño]r baron d'Huart theniente general de los exercitos de su mag[esta]d governador militar, y

---

m[anos] de v[uestras] s[eñorías] su may[or] servidor d[on] Pedro de Desejournau". En nota manuscrita en català: "Del secretari del s[enyo]r governador per lo *Te Deum* de Castel-Ciutat fet á 6 feb[rer] 1720".

[1759] Per "zozobra"?

corregidor de esta ciudad de Gerona y su tierra â pedimiento de los muy ill[ust]res s[eño]res regidores de la misma ciudad, manda â todos que â las tres horas de la tarde del dia de oy acistan, y acudan en la iglesia cathedral de esta ciudad en la qual se cantará el *Te Deum laudamus* en accion de gracias de d[ic]hos felices successos
Assimismo manda su ex[celenci]a â todos generalmente, que â la primera salva de artilleria de la plaza hagan luminarias publicas cada qual en su casa bajo la pena de tres libras barcelonesas por cada qual que hara el contrario.
Assimismo se ordena â todos los pabordres de las cofadrias de esta ciudad, que antes de las d[ic]has tres horas de la tarde acudan en la casa de la ciudad, para associar â los d[ic]hos muy illustres señores regidores en d[ic]ha iglesia, y bolver despues en la misma casa de la ciudad bajo la pena de veinte sueldos por cada uno de ellos. Y paraque venga â noticia de todos se manda publicar este edicto por los parajes publicos y estilados de d[ic]ha esta ciudad.

Publicacion de[l] d[ic]ho pregon.
En la pred[ic]ha ciudad de Gerona â los siete dias del mes de febrero de mil setecientos veinte años, por los parajes publicos y estilados de la mesma ciudad, y presentes muchos vezinos por Nicholas Manyá pregonero publico de aquellas y preleyendo en intelligibles palabras Bernardino Soler escrivano subtitulado en la notaria publica de la misma ciudad interviniendo en nombre y lugar de mi Raymundo Vila notario publico y secretario infrascrito, de suerte que el referido pregon pudo ser ohido, y entendio de todos los presentes. De todo lo qual el nombrado pregonero en virtud del juramento que prestó en el ingresso de su oficio ha echo relacion a Francisco Vila notario publico, y secretario associado a mi d[ic]ho notario, y secretario, y pedido sacar el presente aucto de relacion, como lo sacó en año dia, mes y lugar arriba expressado, estando presentes por testigos Pedro Espinete negociante, y Narciso Gatiellas librero de la d[ic]ha esta ciudad para este publico instrumento llamados y rogados.

El mesmo dia seis de febrero tocadas las tres horas de la tarda que era la señalada para el d[ic]ho *Te Deum* los d[ic]hos muy illustres señores regidores juntamente con don Francisco de Gayola then[ien]te de corregidor de d[ic]ha esta ciudad è insiguiendo lo dispuesto por su ex[celenci]a se partieron concistorialmente associados de los pabordres de la cofadrias de la casa de la d[ic]ha ciudad y se fueron en drechura en la sobrereferida iglesia cathedral en el presbiterio de la qual y en el banco entoldado de terciopelo que alli tienen se sentaron, hasta que salio de la sachristia vestido de pontifical el d[ic]ho ill[ustrísi]mo señor obispo con sus acistentes y subio al mismo presbiterio, y delante el altar mayor. Su ill[ustrísi]ma ha entonado el *Te Deum laudamus*, y successivam[en]te se ha echo la procession rodando toda la iglesia iendo los d[ic]hos señores then[ien]te de corregidor y regidores detras del gre[g]mio del señor obispo, y despues se ha restituido dentro del d[ic]ho presbiterio donde se han d[ic]has las collectas acostumbradas, y despues el señor obispo se ha buelto en la thezoreria y d[ic]hos señores theniente de corregidor, y regidores en d[ic]ha casa de la ciudad.
A la entrada de la noche del mismo dia se han echas las luminarias hasta las ocho horas de la mesma noche
Se nota que se han embiado el d[ic]ho sindico al vicario de la iglesia de San Felio, al señor abad de San Pedro de Galligans, y â la abadessa del Mercadal y los vergueros â los demas prelados de los demas monasterios de religiosos, y monjas de esta ciudad, como se ha acostumbrado en semejantes ocasiones.
La Ciudad no ha pagado, ni costeado el menor gasto de cera, ni otra cosa para la referida funcion, sino solamente acistido â ella como â combidada.

De todo lo qual los d[ic]hos muy illustres señores regidores han ordenado â Raymundo Vila notario y secretario infrascrito hazer la presente memoria”

Capítol 4

1. ***Relacion verdadera de la victoria que Dios Nuestro Señor ha sido servido dar a la armada de la Sancta Liga contra la del turco comun enemigo de la Christiandad a la boca de Lepa[n]to a siete de octubre. Año M.D.LXXI.*** **Con privilegio de su Excelencia concedido a Pablo Cortey librero por tiempo de dos meses. En Barcelona.** [al darrer full:] **Impresso en la muy noble ciudad de Barcelona, en la emprenta de Pablo Cortey, y Pedro Malo, año de 1571**. 4º, 6 f. Un gravat doble a port., Crist a la creu i la Verge amb el nen.

Exemplar consultat i transcrit: UB, top. 07 B-59/3/42-1 (reg. 106.306), dins vol. factici "Coleccion de relaciones de diversos asuntos curiosos tomo 2do" (títol ms.). Ref. Palau 257191 i Agulló, I, 160.

"Don Hernando de Toledo prior de Castilla del consejo de su magestad su lugarteniente y capitan general en el Principado de Cathaluña y Condados de Rossellon y Cerdaña[1760]. Por[1761] tenor de la presente damos licencia a Pablo Cortey librero en esta ciudad que imprima la relacion de la vitoria, que Nuestro Señor ha sido servido dar a la armada de la Santa Liga[1762] que se le da senyalada del infrascripto nuestro secretario y mandamos que por tie[m]po de dos meses no la imprima otro ninguno en este Principado y Condados e si lo uvieran hecho no las puedan vender so pena de perder los moldes y de quinientos florines para la camara de su magestad, hecha en Barcelona a dies y seis de noviembre 1571.

El prior don Hernando.

Por mandado de su Excelencia

Martin Gonçalez Gante.

Relacio[n] verdadera de la victoria que Dios Nuestro Señor fue servido dar a la armada de la Sancta Liga, contra la del turco comun enemigo de la Christiandad a la boca del canal de Lepanto a siete de octubre M.D.LXXI.

Haviendo[1763] crescido la arrogancia y sobervia del turco con las victorias que por nuestros pecados ha tenido por lo passado pareciendole podia hazerse señor del mundo se resolvio abra dos años de ro[m]per la conveniencia y amistad q[ue] tenia con venecianos, y de inte[n]tar desposseer los de sus estados como lo començo en la isla de Chipre de do resulto la platica y bienavuenturado successo de la conclusion de la Sancta Liga que·s tan notoria al mu[n]do para la execucion de la qual haviendose juntado la armada della en Sicilia de que era general el serenissimo señor don Juan de Austria se

[1760] Fernando de Toledo fou el virrei del Principat de Catalunya durant nou anys, entre 1571 i 1580. Vide J. REGLÀ, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1980 [1956], p. 86.
[1761] Caplletra "P".
[1762] La Lliga Santa havia estat promoguda pel papa Pius V per unir els catòlics en la lluita contra l'Imperi Otomà en el Mediterrani (1570). Integraven aquesta aliança els Estats Ponticis, els regnes hispànics dels Habsburg, Venècia, Nàpols, Sicília, Gènova, el Gran Ducat de Toscana, els ducat de Savoia, Parma i Urbino, i els cavallers de Malta. Va perdurar fins 1573.
[1763] Caplletra "H".

partio la buelta de Levante con siguimiento y busca de la armada del turco, y haviendo llegado a Corfu, partio su alteza de aquella plaça a los treinta de setiembre con dozientas y seis galeras y seis galeaças y algunas fragatas, porque las veinte y quatro naves no havia[n] llegado a aquel puerto por falta d[e] tiempo, y haver embiado al reyno de Napoles dos galeras a hazer labrar vizcocho, us alteza llego a dar hondo Aliguminiça[1764] en Albania, puerto capaz y abunda[n]te de agua y leña, do entendio por aviso del comendador Gil de Andrada, que la armada del turco se hallava en Lepa[n]to, cie[n]to y diez millas de alli, y que havia embiado sessenta navios de remo y dos naves a Coron con enfermos para dexarlos alli, y tomar gente fresca en su lugar su alteza lo embio a avisar a Marco Antonio Colona para que lo dixesse al general y proveedor de venecianos, y se diessen priessa a salir del puerto de Corfu do quedaro[n] sin perder tiempo y procurassen tomar alguna gente de aquella fuerça para sus galeras porque las llevavan mal en[1765] orden.

A primero de octubre mando su alteza poner la armada a punto de combatir y señalar a cada uno el lugar que havia de tener para pelear[1766] visiando personalmente las mas galeras, que pudo en el qual tiempo escaramuço el arcabuzeria muy bien y a los 2 mando visitar, y tomo muestra a todas las galeras y haviendo llegado Gil de Andrada, con la confirmacio[n] del aviso que havia scrito. Y entretenie[n]dose alli su alteza tres dias por el mal tiempo aunque duraba todavia considerando su alteza que en aquella sazon no se podia tener mejor sin perder mucho tiempo, se partio de alli a los 3 de octubre, por la mañana a las nueve horas del dia llego al Cabo Blanco cerca de la Chafalonia[1767] do hizo poner en batalla el armada y su alteza por una parte y el come[n]dador mayor de Castilla por otra anduviero[n] dando orden de lo que havia de hazerse, navegose toda aquella noche y a los 4 por la mañana dio fondo en el puerto Fiscardo, que es en el canal de la Chafalonia do entendio a la tarde perdida de Famagosta sin haverse guardado a los de de[n]tro lo que se les havia prometido, rendida esta noche la seguuda [sic] guardia, se partio a la buelta de las Escarchalaras camino de Lepa[n]to, y a la mañana llego a hazer aguada a una parte del dicho canal en la mesma isla de la Chafalonia do llaman Bali Alexandri, y alli se entretuvo por mal tiempo hasta los 6 en la noche que torno a salir la buelta de las Escarchaleras.

Domingo por la mañana a 7 de octubre llego su alteza a las dicha Escarchalaras, y prosiguiendo el viaje de Lepanto[1768] para el puerto de Petela entrando por el canal, enbio en tierra personas de recaudo co[n] fragatas a hazer la guardia en parte do pudiessen descubrir los vaxeles de enemigos que viniessen, al salir del canal que haze una de las dichas islas se descubrio de la galera real de su alteza como a diez millas el armada enemiga en numero de vaxelles procurosse co[n]tarlos y no fue possible aunque se reconocio navegava[n] la buelta de nuestra armada, la confirmacion de lo qual traxero[n] luego las guardias que se havian echado en tierra, y venian con tan buen tienpo que ganaro[n] el sol a nuestra armada, visto esto su alteza mando diparar [sic] una pieça de artilleria, y hazer las demas señales que tenia ordenada para la batalla, para que la armada se recogiesse, y pusiesse en orden de pelear, y se enbarco en una fragata co[n] don Luis de Cordova, su cavallerizo mayor y el secretario Juan de Soto, y assi fue recorriendo su armada y dando priessa que las galeras caminassen animando los soldados a la batalla, certificandoles la vitoria y acordandoles yvan a pelear por Dios, con otras palabras a este proposito.

[1764] Leguminici, antiga regió de l'Epir.
[1765] "or-" a final de ratlla.
[1766] A2.
[1767] Cefalònia.
[1768] "Delepanto", com en altres fragments.

Y porque segun el apuntamineto y orden que se havia tomado para pelear las seis galeaças de venecianos, se havia[n] de poner delante las esquadras de la batalla, y del cuerno derecho, y siniestro dos galeaças por esquadra, a tal que con la furia de la mucha artilleria que tienen pudiessen ro[m]per el orden de las galeras de los enemigos, fue el s. don Joan[1769] mismo a hazer venir las galeaças que tocavan a su esquadra, y dio mucha priessa a que se pusiessen con muy gran presteza, enbiando hombres de recaudo con fragatas, a solicitar a Joan Andrea Doria, que traya el cuerno derecho y a Agustin Babarregio, proveedor de las galeras de venecianos, que traya el cuerno siniestro, que sacasse cada uno sus galeaças fuera de la ordenança conforme al orden que tenian, y ellos se pusiessen en batalla, y caminassen muy poco a poco, estrechando la orden, y recogiendo las galeras juntas todo lo que fuesse possible.

Dada esta orden, se bolvio su alteza, a la galera real, passando por las popas de todas las galeras que contrava, y ordenando a los capitanes dellas, que caminassen con orden, y animando a los soldados a combatir, los quales todos le respondian con grandissima demostracion de co[n]tento y alegria.

Llegado a la real pareciendole que los otros dos cuernos de larmada no caminavan en orden, enbio al comendador mayor de Castilla, con la fragata, que mandasse a las galeras, de los dichos cuernos, lo que havian de hazer.

Enbio asi mismo a Marco Antonio Colona, que procurasse que la banda de galeras que cayan cerca de la capitana de su Santidad, en que el yva, y las otras que le pareciesse, se ordenassen y caminassen poco a poco, muy unidas.

A este tiempo la armada del turco caminava, en la mesma orden que yva la nuestra, pero no vino a la batalla en forma de media luna, como es de costumbre, sino que repartieron sus galeras en tres esquadras, de la misma manera que yva la nuestra armada de la Liga.

En este medio caminavan la una armada, y la otra de la batalla muy poco a poco, el señor don Joan yva con harta pena, porque no acabava de llegar. El marques de Santa Cruz, que quedava la retaguardia y don Joan de Cardona, que havia venido en banguardia, por haver descaydo con ocho galeras, que llevava, a las quales el s. don Joan enbio a solicitarlas, con fragatas, que se diessen priessa a caminar, y assi arribaron a la sazon, que era menester, a medio dia se juntaron las armadas a tiro de cañon, y las quatro galeaças de las seis estavan ya en el lugar, que se les havia señalado.[1770]

Como las armadas se pusieron a tiro de cañon. El s. don Joan mando tocar las tronpetas a la batalla, y hablo a la gente de su galera, animandola a conbate. Y despues se puso de rodillas, y hizo oracion a Dios nuestro Señor suplicandole, que nos diesse vitoria, y lo mismo hizieron los demas de las galeras de la armada, y luego començaron las galeras de ambas partes a cañonearse, y llegarse las unas a las otras, con gra[n]dissimo denuedo y animo, porque es cosa cierta, que dos armadas tan poderosas no ay memoria de hombres que ayan venido a la batalla a pelear, con tanto animo y denuedo.

En pudiendo se conoscer qual era la galera real del turco, por las ba[n]deras que traya, mando el s. don Joan al comite real, que guiasse su galera derecha a la real del enemigo, como se hizo, y ansi se enbistiero[n] la una con la otra, con grandissimo inpetu.

Venian con la galera real del turco, otras siete galeras de las principales, las quales todas acudieron sobre la real, en que yva el s. don Joan, y por otra parte tenia su alteza a la popa de su galera, la capitana del come[n]dador mayor de castilla, y su galera patrona, y estando como estava en medio de las dos galeras capitanas del papa, y venecianos, fue la batalla muy reñida de todas partes, la qual duro mas de hora y media y aunque de las 7 galeras que la real del turco traya, por popa, le metieron mas de seis cientos turcos de socorro, al cabo deste tiempo, la rindieron, y la batalla en la esquadra de su alteza, fue

[1769] En majúscules, com en altres fragments i altres noms cristians.
[1770] A3.

venciendo los enemigos, luego mando su alteza gritar vitoria en la galera real, y por consiguiente se grito en las demas galeras que estavan cerca.
A esta sazon ya començo a conocerse la vitoria clara en nuestro favor, y acabada de entrarse la galera real del enemigo y los q[ue] stavan [sic] cerca della el s. don Joan con las capitanas, del Papa, y venecianos, y con las otras galeras que havian estado cerca las quales sin duda havian ayudado mucho a la real de su magestad, y con todas las demas galeras que pudo recoger, se fue al cuerno derecho, que tenia Joan Andrea Doria, donde le parecia que havia gran golpe de enemigos, y caminando se yvan rindiendo, y cañoneando todas las galeras que se hallaron por el camino que fueron muchas quando su alteza llego cerrar del cuerno derecho, como los enemigos vieron que yvan golpe de galeras se començaron a esparzir, y las nuestras yvan tomando las suyas, con grandissima facilidad y presteza.
Hecho[1771] esto bolvio el s. don Joan, con las galeras que llevava al cuerno izquierdo que tenia el general de venecianos, y estava a la parte de la tierra, donde vio gran golpe de galeras de enemigos juntas, las quales como le vieron venir, començaron a hazer vela, de los trinquetes, camina[n]do hazia poniente, ya a este tiempo estava la batalla declarada, en todas partes en nuestro favor, y se conocia la vitoria cierta, pero con todo esto, siguio el s. don Joan, con todas las galeras que con el se juntaron los baxeles que arriba se dize, que se huyan los quales hizieron vela, y con el beneficio del tiempo se yvan su camino, viendo esto su alteza con la galera real, y las que con el yvan, entre los quales era Joa[n] Andrea Doria con su galera capitana, y el marques de Santa Cruz, general de las galeras de Napoles, fue navegando al remo la buelta de la mar para que los enemigos no pudiessen doblar una punta que havia, la qual fue causa que casi todas las galeras que se huyan ecepto ocho o nueve, que se hizieron mas al viento y eran los mejores vaxeles enbistieron en tierra, y se escapo della algnna [sic] gente, no se siguieron las galeras que se huyan, porque anochecia, y nuestra chusma yva cansada, y las galeras medio desarmadas dellas por la mucha gente de remo que se havia sacado de las galeras para pelear.
Las galeras de nuestra armada que quedaron atras en este medio fuero[n] rindiendo las dichas galeras, y otros baxeles que se hallaron entre ellos, los quales rindieron sin que quedasse ninguno, y assi por ser ya noche se recogio su alteza al puerto de Petela, con todas las galeras, que con el venian, y enbio ordenar las demas del armada, que hiziessen lo mismo.
Este fin en sustancia tuvo la mayor batalla naval, que ha havido muchos años ha haviendo venido a pelear, no solo voluntariamente, pero de ambas partes con gran confiança de vencer cada una dellas, porque en el armada de la Liga havia 206 galeras reales, y 6 galeaças, haviendose dexado atras com se ha dicho 24 naves gruessas, por no perder el tie[m]po, que se perdiera a esperarlas, demas desto havia algunas fragatas y otros, navios de poca importancia, estava esta armada guarnecida de mas de 22 mil infantes es a saber 8 mil espanoles [sic], y 11 mil italianos y 3 mil alemanes, y esto sin la gente ordinaria de las galeras, yvan todos con gran desseo de conbatir, y llevaban entendido que toda larmada del enemigo hera de mucho menor numero que la nuestra creyendo que el cosario Aluchali hera ydo la buelta de Levante, con 70 galeras, y galeotas, como se havia dicho y escrito por muy cierto de la otra parte del armada enemiga es hallava como despues se ha visto con 225 galeras reales, y 60 galeotas, y otros vaxeles menores, con mas de 25 mil hombres de pelea, porque en el Lepanto havia embarcado quanta gente havia podido, estava acostumbradas, a tener continuas vitorias de nuestras galeras, y hechos menos apreciados de nuestras fuerças, y valor, por los

[1771] Reclam

buenos, sucessos que por lo passado havian tenido, de manera que entre los soldados de aquella milicia, todas las cosas estimavan y tenian en mas que los de la nuestra, por esta causa entre la gente vulgar de su armada, se tenia la victoria por sin duda aunque segun se ha entendido entre los particulares, y prudentes, despues que supieron que las galeras de su magestad que ellos llaman ponientinas, estava[n] aqui, temiero[n] del bue[n] sucesso gra[n]de, ha sido cierto el valor con que no solamente los capitanes generales y particulares los soldados los capitanes y marineros, y toda la demas gente de la armada de la Liga ha combatido pero aun la chusma que de las galeras se ha desherrado la qual fue de muy grande ayuda a la victoria pero porque al enemigo aun o se le ha de quitar lo que le toca con encubrir su valor se dize por[1772] cosa muy cierta haver combatido con gran esfuerço y obstinacion y que no era menester menos orden valor diligencia y prevencion de la que se tuvo en todas partes para obtener tan gran victoria como mediante la gracia de Dios se obtuvo.

Las hazañas que los capitanes cavalleros, y otras personas particulares q[ue] se han hallado en esta batalla an hecho que han sido muchas, no se pueden escrevir en esta relacion, hanse tomado cie[n]to y setenta galeras reales y veynte galeotas de doze bancos arriba, demas de las quales, se quemaron y anegaron mas de veynte y cinco allende de algunas otras que han ydo de todo al hondo y no parecen, veese bien que al turco no le quedan fuerças para que el año que viene pueda hazer cosa de momento poer la mar, aunque se de mucha priessa en armar.

Los muertos en la armada del turco no se puede saber porque es grande el numero que se anego echandose a la mar ni tanpoco que numero de muertos ay en nuestra armada, verdad es que no son muchos para la vitoria que se ha havido y que falta[n] muy pocos hombres de quenta

Entendiose de Mahamet, de Constantinopla ayo de dos hijos de Ali Baja general de la armada del turco que alli se tomaron que la dicha armada hera de dos cientas y treinta galeras reales y 60 galeotas en que havia veinte y cinco mil hombres, dos mil quinientos janizaros, y los demas espais y de otras naciones que se havia embarcado el belerbey[1773] de la Grecia primo hermano del Gran Turco con hasta quinze mil y quinientos soldados los mejores de aquella provincia de do se havia ido tanta gente al armada q[ue] no quedavan otro que las mugeres para cerrar las puertas de las casas, y que sabado a 6 de octubre por la mañana partio de Lepanto la dicha armada con intencion de buscar la de la Liga que entendian que estava en la Chefalonia[1774] y que era de dos cientas y treinta galeras y seis galeaças con intencion de darle la batalla y que se alegraron mucho de haver descubierto larmada de la Liga y la tuvieron por vencida y que en la del turco venian las personas siguientes de cargo

Ali Baxa general de toda la armada

Hayzan Baxa hijo de Barba Roja

Alochali que tenia cargo de baxa y governador de Argel

El mayordomo del atarançal que se llamava Dardanal Belibaxa

Xiroco visorrey de Escanderia.

[1772] "co" a final de ratlla.

[1773] Títol utilitzat per designar el rang més elevat dins la jerarquia dels administradors provincials otomans. Significa "comandant de comandants" o "senyor de senyors".

[1774] Cefalònia..

El hijo de Salarraiz que estava por governador de Guirtos.

Cayabei governador de la provincia de Yzinit cerca de Constantinopla.

Abdeu Xebar governador de Xio.

Edibey governador de Metelia.

Pertan Baxa general de la tierra que es uno de los dos baxas mas principales que esta cerca del turco y se assienta a la mano derecha.

Jafer Baxa que tiene el govierno de Tripol de Berberia.

Mostafa Chiliui pagador general de toda la armada.

Perbizaga governador de Napoles de Romania.

Dos hijos de Cara Mostafa capitanes de fanal.

El hijo de Xiloco capitan de fanal.

Dos hijos del capitan general de la mar que se llaman Habet Bey, el mayor hasta 18 años, y el otro Mahamut Bey, de hasta treze años.

Carajali capitan de los cossarios.

Caraoja capitan de fanal y alcayde de la Velona.

Ginoves Ali renegado de Genova capitan de fanal.

Guardian Baxi alguazil mayor de la armada y capitan de fanal.

Minat renegado capitan de fanal que traya a la galera del Gran Turco en que se salia a passear.

Soliman Raiz de Carabruno capitan de fanal que traya la patrona del Gran Turco.

Cafer capitan de fanal que traya a su cargo quinze galeras.

Ali Christiano capitan de fanal.

Mahamut Pey nieto de Barbaroja capitan de fanal.

Demas destos dizen que havia otros particulares capitanes de mucha estima cuyos nombres no se acuerda porque eran infinitos,

Los christianos a quien se ha dado libertad son muchos, pero hasta agora no se sabe puntualmente el numero cierto dellos, aunque afirman son de doze a quinze mil, que

quando no se huviera hecho otro sino darles libertad en esta jornada havia sido como se podia dessear.

Impresso en la muy noble ciudad de Barcelono [sic], en la emprenta de Pablo Cortey, y Pedro Malo, año de 1571.”

2. *Relación triste y lastimoso* [sic], *en la que se declaran y se dan detalles de los sucesos de esta sangrienta guerra del 1921*, sense lloc, sense nom d'impressor o d'editor [1921]. 4º, 2 f. Gravat marià.

Exemplar: Col·lecció personal de l'autor. Reproducció dels ff. [1] i [2v].

RELACIÓN

Triste y lastimoso, en la que se declaran y se dan detalles de los sucesos de esta sangrienta guerra del 1921

PRIMERA PARTE

Sagrada Virgen del Carmen
os pido con sentimiento
para poder explicar
el caso en pocos momentos.
Hombres mujeres y niños,
vengan todos a escuchar
los detalles de esta guerra
que al oirme llorarán.
Por l s muchas madres
que quedan sin hijos
que a traición los matan
los moros malditos.
como aquel refrán que dice:
pierde el pan y pierde el perro
asi sucede a esta patria
con estos moros malditos.
con esas cábilas que eran sometidos
y ahora han jugado
tan mala partida.
Estaba el león dormido,
no es porque ha sido cobarde
por que él no había pensado

y aquellas señoras
iban a cuidarles.
Eso si que es tener fé
verdadera en el Señor
lo que hacen esas señoras
sin tener obligación
porque son muy ricas
y nada les falta
pero lo hacen ellas
por caridad santa.
Su Real Majestad tiene a su hija
peleando en las filas
de Melilla
delante de los soldados
en nada se distingue
para que vean
que comen rancho
y duerme como los demás.
Cuantas gentes estarian
divirtiéndose en los toros,
y otros pobres españoles
peleando con los moros.
Los dias de toros
que en Valencia ha habido,
también muchas bajas
España ha tenido.

Relación de las bajas de que da cuenta el alto comisario en telegrama del día 28.

Muertos.—Capitanes de infantería don Carlos Zappino y don Ramón Moro Guerra: capitán de caballería don Eduardo Guzmán Ruiz; teniente de infanteria don Francisco Nuevo Serrano y don Pedro Ledesma García; capitán de caballeria don Julio Albornoz Martella; alférez de caballeria don Fernando Tomaset Carir; tenientes médicos don Juan Bercial Esteban y don Wenceslao Perdomo Benítez.

Heridos. — Teniente coronel de caballeria don Miguel Núñez Prado, comandante de infanteria don Francisco Romero Hernández, capitán de infanteria don José Redondo Romero, tenientes de infanteria don Francisco Martínez Roselló y don Manuel Rodriguez Barragán; alférez de navío don Angel Lázaga Ruiz y don Pedro Pérez de Guzmán; alférer de infanteria don José Parada y teniente médico don José Roder.

Manifiesta el alto comisario que le participa el comandante general de Larache que en Gusel, el dia 25, fuerza de harka y policía de la octava "mía" ocupó posición Osiglemeu, donde estaba establecida la guarida del enemigo. Dichas posiciones dominan perfectamente a Medania, quedando a unos 2.000 metros al Norte de Raptudel.

En el tiroteo habido al ocuparla, han resultado heridos un sargento y un policía, ambos leves.

FIN

2bis. ***Relazione veridica del felice successo a favore del nostro glorioso monarca Carlo 3. (che Dio guardi) accaduto in questo mare di Catalogna, e dentro del Mediterraneo. Con l'arrivo della gran flotta della grande alleanza, comandata dall'ammiraglio Lach. Tradotta fedelmente dallo spagnolo*****. In Barcellona: per Rafaele Figuero stampat. del re N.S.; et in Napoli: per Dom. Ant. Parrino, e Camillo Cavallo, 1708.** 4º. Gravat a port., a c. A2r e in fine.

Exemplar consultat i transcrit: Biblioteca Casanatense (Roma), RM0313, RML07, vol. Misc.2357 61.

"La tartana catalana nominata S. Eulalia armata in carso e governata dal capitano Macian Cateura predò nelle vicinanze di Denia un altra nemica carricata di polvere, e la condusse a questo porto, e havendo hauta la notizia, che nella spiaggia di valenza stavano ancorate diverse imbarcazioni francesi , si pose immediatamente alla vela, e trovandosi il giorno di 16 è vista dalla fortezza del Graù, si andò avvicinando con bandiera francese, e quantunque poco apresso susse stata conosciuta, pretendendo farla ritirare con l'artigliere delle tre navi ch'ivi erano, con tutto ciò l'abbordò, e furono costrette le navi a rendersi, facendo l'istesso con un altro pinco corsaro, e tutte le quattro prede condusse in questo porto, ed in quelli vi si trovarono diverse mercanzie francesi , e gran quantità di grano. (…)

(…)

Jer mattina arrivò il marescial Starembergh in questa Corte, doppo haver fatto la rivista di tutte le nostre truppe, e del paese per dar distinto ragguaglio al Rè de suoi disegni, era per abbacarsi col signor comandante Lach e con l'altri comandanti della flotta (parte della quale già si ritrova haver dato fondo in questo Porto) per poi subito ritornare egli al governo dell'esercito.

Il giorno 16. la famiglia di Sua Maestà (che Dio guardi) con gran pompa celebrò la festa nella chiesa di P.P. Trinitari Scalzi di San Giovanni Nepomuceno con vespero, e ossiei sollenne, e intervento nella Cappella Reale con l'assistenza de' signori ambasciatori, e di Grandi e molta nobiltà, e ci predicò il padre frà Andrea di San Geltruda religioso del medesimo convento."

3. ***Traslado de la carta que la S.C.R.M. del rey don Phelippe Tercero deste nombre rey de España, ha embiado a los señores deputados deste presente Principado de Cathalunya. A los quatro de hebrero de M.D.XCIX*****. Con licencia, en Barcelona, en la emprenta de Gabriel Graells y Giraldo Dotil. 1599. Venense en casa de Francesch Leonart.** 4º, 2 f. Un gravat a portada: un escut hispànic.

Exemplar consultat i transcrit: BC, F. Bon. 10837. Amb foliació ms. "198-199" (d'un vol. factici) i anotacions ms. de l'època (f. 199v). Ref. CCFB 2403 i Palau 87301.

"A los venerables y nobles, y amados nuestros los deputados del General del nuestro Principado de Cathalunya[1775].

Diputados, el doctor Joan Francisco Descamps sacristan de la sancta iglesia de Elna, don Phelipe de Erill, y de Orcau, baron de Erill, y el doctor Hieronymo Ollers, me dieron vuestra carta de 10 de enero y un memorial en conformidad della. Y me dixeron de palabra el desconsuelo de vosotros, y de todos los naturales desse mi Principado y Condados teneis de que la reyna mi cara muger passe sin desembarcar en essa mi ciudad de Barcelona, y de que en ella no se celebre mi casamiento, perdiendo con esto las esperanças de mi yda, y de celebraros cortes, y lo que cerca desto vosotros, y ellos me haveys representado es bastante testimonio de la fidelidad de los naturales desse mi Principado y Condados, y de lo que aman mi real persona, y dessean mi servicio, y lo uno y lo otro os tengo bien merecido: pues quando mi deliberacion solamente pendio de mi real voluntad tuvo en ella el primer lugar essa provincia, y assi señale essa mi ciudad de Barcelona para celebrar en ella mi casamiento, y hazer fin, mande disponer las demas cosas, hasta que causas precissas, no menos convenientes para el servicio de Nuestro Señor, y mio, que para el bien universal de mis subditos y vassallos, me obligaron a no allexarme de Madrid, mas de hasta el primer lugar maritimo donde recibire la reyna, y casarme con ella y despachar la infanta [mi][1776] muy cara y amada hermana, y entre otras muchas fueron haver dexado el rey mi padre y señor que haja gloria, mi real patrimonio y rentas exaustas, y empenyadas, hasta fin del año de mil seys cientos y uno, sin quedar de que prevenirme para la conservacion, y defensa de mis reynos, y para dar orden en esto, mande convocar cortes en este reyno de Castilla, y dellos espero un tan gran servicio, que con el podre supplir mucha parte de los gastos que en la dicha conservacion, y defensa se offrecen, y a esto se añadio los avisos que me llegaron de que la inglesa comuna enemiga de la christiandad con liga de las islas de Olanda y Gelanda, y de otros enemigos de nuestra sancta fe catholica, armava poderosamente por la mar contra estos mis reynos de España, y de la Indias, y alexarme era lo mesmo que faltar a la defensa destos reynos, y a la offensa de la armada enemiga, que para el uno, y el otro he mandado hazer todas las prevenciones necessarias, que pues van endereçadas a mayor servicio de Nuestro Señor, y bien de mis vassallos con mi calor, espero buen successo, y con occasiones tan peremptorias, elegi el lugar maritimo mas cercano de Madrid, con no menos cuydado mio que quisiera escusar a la reyna del trabajo de passar hasta Valencia, desembarcando en essa mi ciudad de Barcelona, y que la infanta mi hermana gozara de la mesma comodidad. Y aunque de vuestro zelo estoy assegurado de que os satisfareys con lo que aqui os digo me haze tanta fuerça el amor que os tengo que si en la brevedad de las cortes, porque mi supplicays pudiesse haver certessa me plazeria mucho que el tiempo que tengo asseñalado para las otras cosas precissas diesse

[1775] La carta reial original: ACA, Generalitat, sèrie V, 242, correspondència original rebuda, 359, 4-II-1599.
[1776] Petit forat en el plec.

algun lugar para esta que desseo mas que ninguna otra, rompiendo por otras difficultades, que no se pueden vencer sino con el mucho amor que tengo a esse Principado y Condados y aun la incertesa del mar me podria obligar a celebrar mi casamiento a essa provincia, de que no me pesaria. Esta es la dispositio[n] de mi real animo, y lo demas pende de voso[t]ros, y de los naturales desse mi Principado y Condados, toma[n]do bue[n] acuerdo en la brevedad de las cortes, y por esso os pido y encargo que vosotros y los brassos desse Principado y Condados, y essa mi ciudad de Barcelona resolvays con el illustrissimo duque de Feria mi lugartiniente y capitan general lo que podreys hazer, para que sean tan breves, que os las pueda tener, haziendoselo tocar con las manos, porque por su relacion me he de mover, y avisadmelo con mucha diligencia y certe[z]a[1777], guiandoos con presupuesto, de que en la brevedad del tiempo de ninguna manera puedo dispensar, como lo hiziera a toda satisfacion vuestra, con no menos gusto, y contento mio, si pendiera de mi real voluntad, y las occasiones no fueran tan apretadas, y quando vosotros no podays disponer ahora con la dicha brevedad no os affliga esto, pues haviendo acabadas las cortes de Castilla, y dado assiento en lo que tanto insta, procurare con la mayor, que me sera possible bolver a essos reynos y hazeros merced. Dada en Amansa[1778] a 4 de hebrero de 1599[1779].

Yo el rey."

[1777] Vide la nota anterior.
[1778] Almansa.
[1779] Aquesta carta reial fou rebuda pels diputats el dia 11 de febrer, DGC, vol. III, anys 1578-1611, p. 337.

4. ***Avisos de la entrada, del rey nuestro señor en Zaragoça, el juramento, fiestas y regozijos que le ha hecho la ciudad, a 13 de enero 1626 y el salir su magestad a caça, y el presente que le hizo a la buelta*****. Con licencia de los superiores en Barcelona, en casa de Sebastian y Jayme Matevad delante la retoria de Nuestra Señora del Pino. Año M.DC.XXVI.** 4º, 2 f. Gravat a port., escut coronat de Catalunya.

Exemplar: UB, 07 Ms 975 Imp 1, dins vol. factici. (format per altres relacions i avisos, al·legacions, discursos jurídics, etc.). Anotacions manuscrites: "[...]r mi pra. Boquet [h]avent la llegida F[r]ansisco Boquet"[1780]. Ref. Casas Homs, IV, p. 283 i Palau 20650.

1 bis

AVISOS DE LA ENTRADA, DEL REY nueſtro Señor en Zaragoça, el Iuramento, fieſtas y regozijos que le ha hecho la Ciudad, a 13. de Enero 1626. y el ſalir ſu Mageſtad a caça, y el preſente que le hizo a la buelta.

Con licencia de los SuperioresEn Barcelona, en caſa de Sebaſtian y Iayme Matevad delante la Retoria de nueſtra Señora del Pino. Año M. DC. XXVI.

[1780] Molt probablement es tracta d'un prevere beneficiat "*in ecclesia Beatae Mariae de Mari, civitatis Barchinonae*", tal com apareix, per exemple, el 1617 en el *Dietari* corresponent de la Generalitat: DGC, vol. IV, 1611-1623, p. 278.

1730007281

MARTES a 13. del corriente mes entrò su Mageſtad en Zaragoça, y antes que no entraſſe pidiò no ſe le hizieſſen fieſtas: pero la Ciudad le hizo ſu recibimiento como pertenecia a ſu real perſona. El Principe Don Carlos entrò en vna litera cerrada, ſin ſer viſto de nadie. Entrò ſu Mageſtad por la puerta de nueſtra Señora del Portillo, y antes del Portillo eſtà la Iaferia donde ſe auia hecho vn modo de fuerte adonde eſtauan las artillerias y ſoldados de guarnicion de quando entrò el exercito en Zaragoça: Y antes de ponerſe ſu Mageſtad debaxo del palio, ſe boluio al Conde de Oliuares que venia detras, y le preguntò, que caſa es eſſa Conde? Y le reſpondio el Conde: Gran Señor, vn preſidio de poca importancia: Mandò ſu Mageſtad que luego ſe quitaſſe dicho preſidio y ſoldados, y que no vuieſſe memoria del, tanto de ſoldados como de artillerias. Eſta fue la primera merced que ſu Mageſtad hizo a los Zaragoçanos. Y quando la gente y todos los Iurados vieron la tan ſeñalada que les hazia (coſa que tanto dezeauan los Aragoneſes) huuo grandes gritos y vozes de alegria, diziendo todos a vna voz, viua nueſtro Rey.

El paſſeo fue por todo lo mejor de la Ciudad, eſtando las calles muy adornadas, de que ſu Mageſtad guſtò mucho del paſſeo, y de alli lo lleuaron a la Seo donde juro. A la noche le hizieron muchos artificios de fuegos, y toros. Miercoles ſalio con ſu hermano Don Carlos, y fue a viſitar la Virgen del Pilar, y a ſanta Engracia.

Iueues fue toda la Vniuerſidad a beſarle la mano, (coſa de mucho ver) eſtando arriba dicha Vniuerſidad, ſucedio, que quitaron los eſtribos a mas de cien caualgaduras, y dello dieron auiſo al Conde de Oliuares, y el luego lo hizo a ſaber a ſu Mageſtad. El Rey ſaliò a vnas vidrieras y vio la farça que vuo, de como el vno aporreaua a ſu criado, y el otro no queria ſubir a cauallo, deſuerte que prouocò a grande riza de ver eſto, y ſe holgo con muchas veras ſu Mageſtad. A la tarde fue a viſitar ſanto Domingo, que ſon los Frayles de Predicadores.

Viernes ſe le hizo vna Proceſsion General, y eſtuuo muy contento de ver la grandeza de Zaragoça, y ſus Reliquias y Vaſſallos. A la noche ſe le hizo vna encamiſada, adonde el Conde de Oliuares fue Maeſtro de Campo: el Rey, Don Carlos, y el Admirante de Caſtilla eſtuuie-

eſtuuieron a v
muy gran fau
Sabado fue
te de Caſtella
campo de gu
heridas. Tir
rio con el cau
Matò vn t
llo en fuera, y
ros mandò
ça vedaſſen
buelta quand
la Virgen d
mucho eſta t
do, mejor tie
Domingo
aquellos ſan
quando bolu
que fue diez
tes de plata
dio quatro n
Mas, que
de toſsino ci
tas libras de
co: y dos cien
todo eſto le
y perdizes, l
ron, a Madri
Barbaſtro a
teniente al
preſume que
De aqui paſ
a de eſtar a l
toda la tierra
pero viniend
rona.

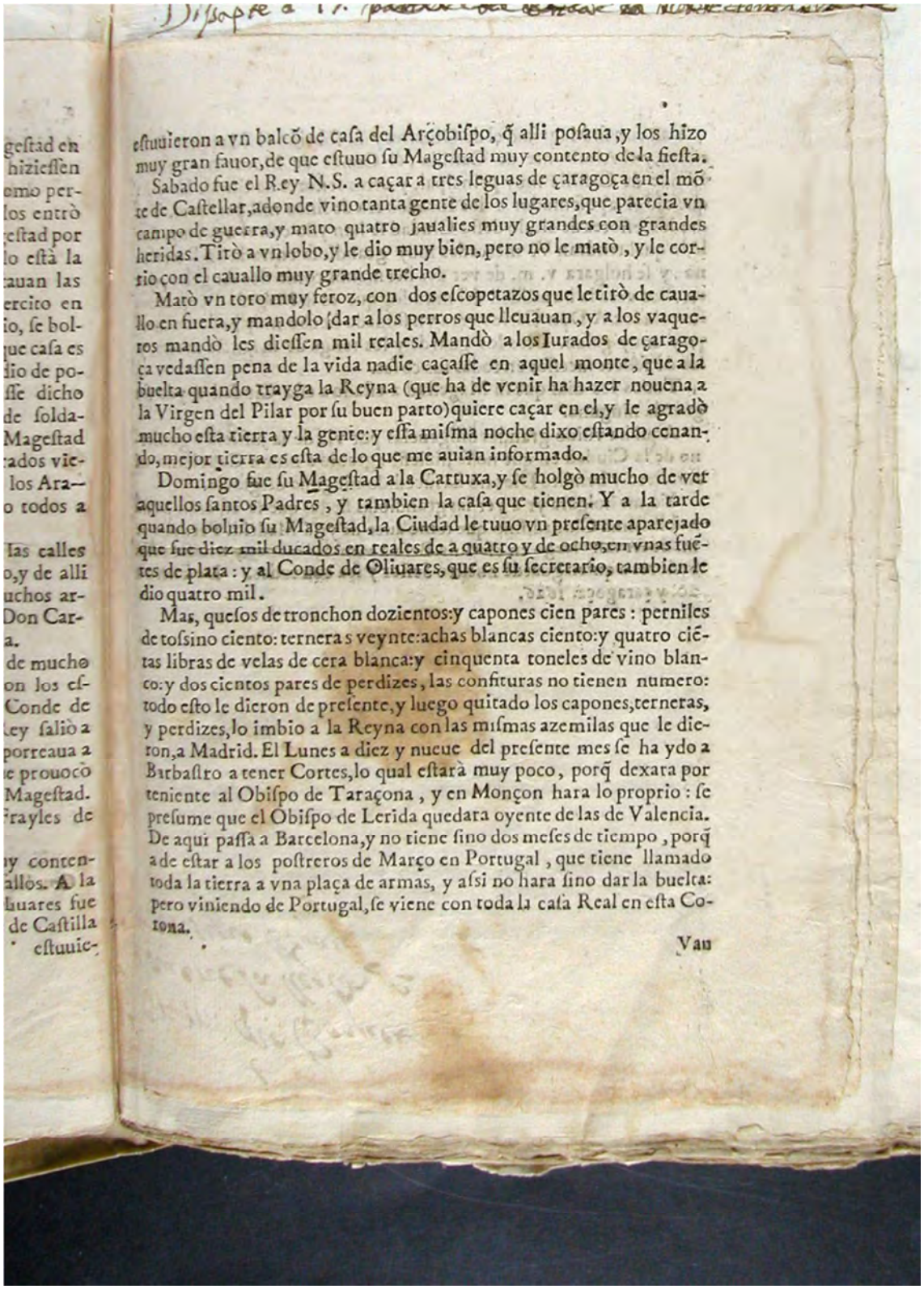

estuuieron a vn balcõ de casa del Arçobispo, q̃ alli posaua, y los hizo muy gran fauor, de que estuuo su Magestad muy contento de la fiesta.

Sabado fue el Rey N.S. a caçar a tres leguas de çaragoça en el mõte de Castellar, adonde vino tanta gente de los lugares, que parecia vn campo de guerra, y mato quatro jaualies muy grandes con grandes heridas. Tirò a vn lobo, y le dio muy bien, pero no le matò, y le corrio con el cauallo muy grande trecho.

Matò vn toro muy feroz, con dos escopetazos que le tirò de cauallo en fuera, y mandolo ſdar a los perros que lleuauan, y a los vaqueros mandò les diessen mil reales. Mandò a los Iurados de çaragoça vedassen pena de la vida nadie caçasse en aquel monte, que a la buelta quando trayga la Reyna (que ha de venir ha hazer nouena a la Virgen del Pilar por su buen parto) quiere caçar en el, y le agradò mucho esta tierra y la gente: y essa misma noche dixo estando cenando, mejor tierra es esta de lo que me auian informado.

Domingo fue su Magestad a la Cartuxa, y se holgò mucho de ver aquellos santos Padres, y tambien la casa que tienen. Y a la tarde quando boluio su Magestad, la Ciudad le tuuo vn presente aparejado que fue diez mil ducados en reales de a quatro y de ocho, en vnas fuentes de plata: y al Conde de Oliuares, que es su secretario, tambien le dio quatro mil.

Mas, quesos de tronchon dozientos: y capones cien pares: perniles de tosino ciento: terneras veynte: achas blancas ciento: y quatro cientas libras de velas de cera blanca: y cinquenta toneles de vino blanco: y dos cientos pares de perdizes, las confituras no tienen numero: todo esto le dieron de presente, y luego quitado los capones, terneras, y perdizes, lo imbio a la Reyna con las mismas azemilas que le dieron, a Madrid. El Lunes a diez y nueue del presente mes se ha ydo a Barbastro a tener Cortes, lo qual estarà muy poco, porq̃ dexara por teniente al Obispo de Taraçona, y en Monçon hara lo proprio: se presume que el Obispo de Lerida quedara oyente de las de Valencia. De aqui passa a Barcelona, y no tiene sino dos meses de tiempo, porq̃ a de estar a los postreros de Março en Portugal, que tiene llamado toda la tierra a vna plaça de armas, y assi no hara sino dar la buelta: pero viniendo de Portugal, se viene con toda la casa Real en esta Corona.

Vau

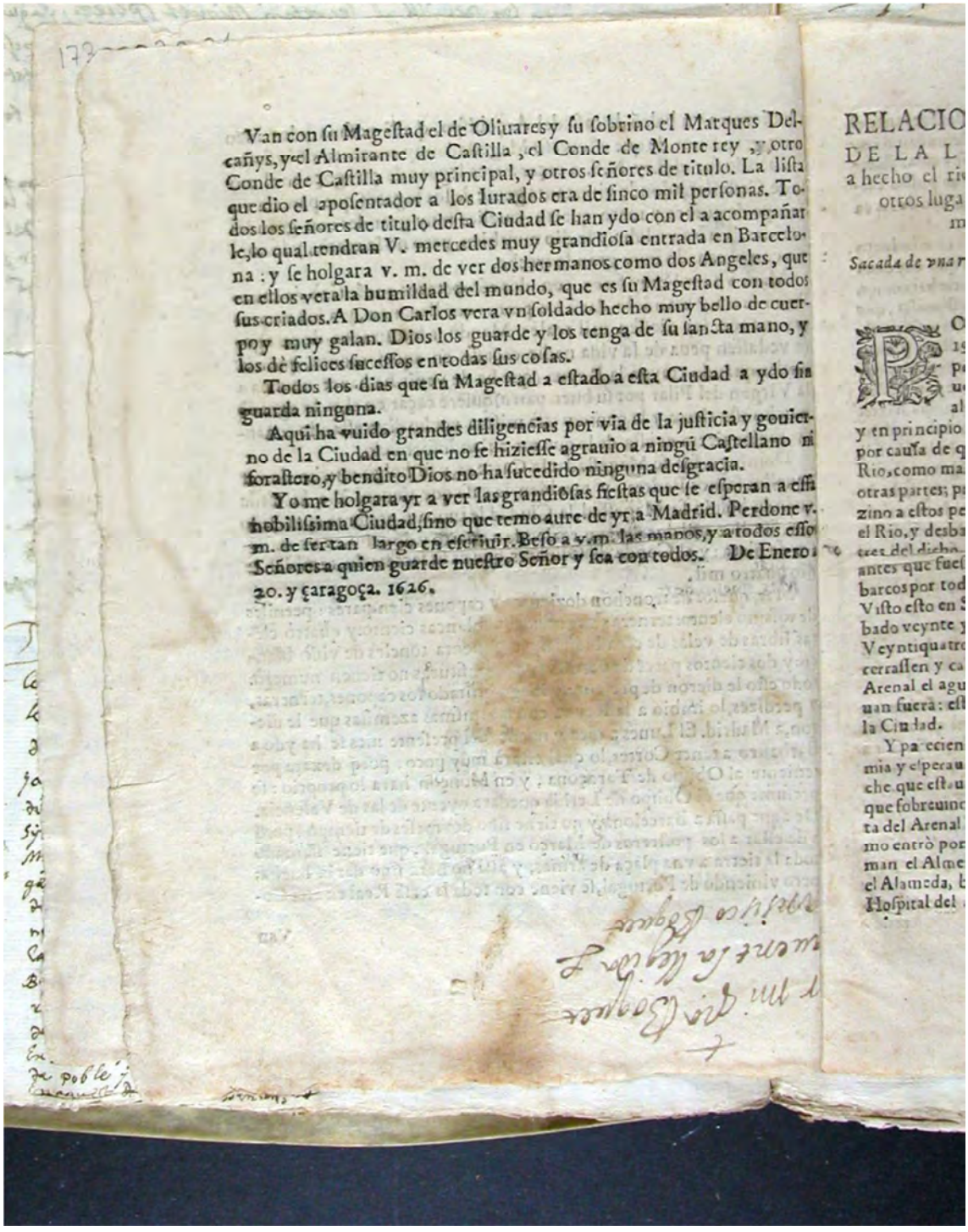

Van con su Mageſtad el de Oliuares y su ſobrino el Marques Del-
cañys, y el Almirante de Caſtilla, el Conde de Monte rey, y otro
Conde de Caſtilla muy principal, y otros ſeñores de titulo. La liſta
que dio el aposentador a los Iurados era de ſinco mil perſonas. To-
dos los ſeñores de titulo deſta Ciudad ſe han ydo con el a acompañar
le, lo qual tendran V. mercedes muy grandioſa entrada en Barcelo-
na: y ſe holgara v. m. de ver dos hermanos como dos Angeles, que
en ellos vera la humildad del mundo, que es su Mageſtad con todos
sus criados. A Don Carlos vera vn ſoldado hecho muy bello de cuer-
po y muy galan. Dios los guarde y los tenga de su ſanta mano, y
los de felices ſuceſſos en todas sus coſas.

Todos los dias que ſu Mageſtad a eſtado a eſta Ciudad a ydo ſin
guarda ninguna.

Aqui ha vuido grandes diligencias por via de la juſticia y gouier-
no de la Ciudad en que no ſe hizieſſe agrauio a ningú Caſtellano ni
foraſtero, y bendito Dios no ha ſucedido ninguna deſgracia.

Yo me holgara yr a ver las grandioſas fieſtas que ſe eſperan a eſta
nobiliſsima Ciudad, ſino que temo aure de yr a Madrid. Perdone v.
m. de ſer tan largo en eſcriuir. Beſo a v. m. las manos, y a todos eſſos
Señores a quien guarde nueſtro Señor y ſea con todos. De Enero
20. y çaragoça. 1626.

RELACIO
DE LA L
a hecho el ri
otros luga
m

Sacada de vna r

P

y en principio
por cauſa de q
Rio, como ma
otras partes; p
zino a eſtos pe
el Rio, y desba
tres del dicho
antes que fuer
barcos por tod
Viſto eſto en
bado veynte y
Veyntiquatro
cerraſſen y ca
Arenal el agu
uan fuera: eſt
la Ciudad.
Y pareciendo
mia y eſperau
che que eſtau
que ſobreuino
ta del Arenal
mo entrò por
man el Alme
el Alameda, b
Hoſpital del

5. ***Copia de les noves de Ytalia per letres de Genova de IX de juny M.D.LVII.*** Sense lloc (Barcelona? València?), sense nom, [1557]. 4º, 2 f. Tres gravats: la presa i saqueig d'una ciutat[1781] [f. 1], i escut estampat a l'inrevés i una nau rodona envoltada de galeres (una de les quals amb una bandera de la mitja lluna) [f. 2v]. Tipografia gòtica.

Exemplar consultat i transcrit: BC, F. Bon. 4634. El document presenta nombrosos forats de paràsits que afecten el text. El 1938 Joaquin Álvarez Calvo va reproduir aquest títol en facsímil[1782]. Ref. F. Bon. 52 i Palau 61087.

"Copia de les noves de Italia per letras de Genova de IX de juny M.DL.VII.

De las novas de Ytalia no vull dexar de donarli·n algunes perque lo un camp tenim asi a manco de XX leguas en lo Piam[mutilat][1783] ab lo qual camp es capita m[us]ur de Brexach ab X mil[1784] homens an pres III terres, Aunars, Vale[n]cia, Joalfane[mutilat], y Sayiaso so[n] places del princep de Savoya e vuy fa XXXX dies que tenen sitiada una vila que·s diu Co[m]ni[1785] (?) a la qual an donada III asalts e no han pogut fer res abans los ha[n] morts dels fra[n]cesos dins XV dias mes de III mil homens y·ls han preses III peses de artilleria y un capita que·s diu mosur de la Trinitat. E cada dia los matan gent e lo rey de Fra[n]sa a manat al di[t] capita q[ue] perda tot lo xercit fins a ta[n]t aja presa dita vila fe[n]t compte que cada home no li costa sino III escuts, y tenim per cert que may la pendra ans mes prest se arrouinara lo fra[n]ses.

Del ca[m]p de Napols, y del Papa y dels fra[n]cesos es capita general mosur de Guisa; fa de mala manera que a tant de maig del ca[m]p del Papa no restaven CCC home[n]s los quals restaren de una ro[m]puda que·ls dona lo duch Dalva[1786] dels quals ne moriren pus de III mil CC y·lls prengueren VIII peses de artilleria e lo cardenal Garrafa[1787] ascapa, y als darres de maig musur de Guisa capita del fra[n]ses age paraules ab lo cardenal Garrafa que l[ah]u a l'altre se donaren un bufet, y en est endemig las galeras de Ytalia, y Despanya[1788] caregaren en la Espesia X milia tudescos y·ls apo[rt]aren en Napols e sabent musiur de Guisa que venien X mil homens mes q[ue] tenia lo duc Dalva dexa de batre un fort en terra de Napols e dona a retraure musiur de Guiza e lo duch Dalva los dona a la trassa e se sabia com los dos camps eran a V milles la hu del altre e que lo duc volia topar ab lo frances.

La nit passada a les horacions arribaren VI galeras aci del duc de Florenza so es IIII que·n tenia e dos de noves e trobant me jo de mati en casa del embaxador se·s dit verdaderament com lo duc Dalva a encontrat ab musiur de Guiza e li a morts pus de III milia homens e li a preses XIIII peses de artilleri[a] y asso se te per sert p[er]que y a molts qui·n tenen lletres de Florenza ab les quals me[n] fa fer mes llargament.

[1781] Vide el capítol 6, "La informació gràfica: la creació d'un codi visual".
[1782] La *Copia de les noves de Ytalia*... fou publicada tant en un tiratge independent com dins del periòdic mensual *El periodismo en Barcelona*, editat pel mateix Álvarez Calvo, any II, números 16 i 17 (Barcelona, 15 de setembre i 15 d'octubre de 1938, respectivament). Utilitzem l'edició periòdica per comparar-lo amb l'exemplar original de la BC.
[1783] Piemont? "Piamde" segons el facsímil d'Álvarez Calvo, núm. 16, p. 3.
[1784] Símbol o abreviació "M.".
[1785] Civitella? Vila assetjada –infructuosament– pel duc de Guisa entre el 24 d'abril i el 16 de maig.
[1786] D'Alba.
[1787] Caraffa.
[1788] D'Espanya.

Lo duc Dalva a enviat en terres del papa VI m[i]lia homens entre de peu, y cavall per tallar tots los forments perque si cas lo camp del franses se metia en Roma no tingues p[er] que menjar, y asso avia ja fet ans de encontrarse ab ells e de dia en dia se esperaven dit encontre que·s te per sert que a de esser mes e que del fransesos no se tornara garra[1789] e[n] Fransa que lo pasquino diu q[ue] musiur de Guiza *quia sepellierunt eum in terram Canaham* y dos dias a apres se publica en Napols fou la rota sobre dita.

Lo Papa a enviat un e[m]baxador al rey de Anglaterra no sente[n] [l]a fi que be·s diu q[ue] demana pautes per sert q[ue] volen asitiar Roma p[er]que no li entre[n] provisions e si lo musiur de Guiza se retira e[n] Roma lo qui no·s cr[eu] (?) dexe[n] e[n]trar dins VIII dies no tindra que me[n]jar.

Jo e vist lletres del princep del Piamunt de Flandes [d]el primer de maig en les quals diu com lo camp del rey Falip [ser]a partot[1790] [lo] (?) mes e[n] campanya e que abans no era possible per la gra[n] carestia del forment be que diu que de dia en dia esperaven molts vaxells caregats de blat per dita provisio de dit camp.

Lo numero de la gent e monisio era particularment cada capita anomenat en dita lletra, y en general son gent de peu LXIII milia, XII mil de a cavall, y cavalls per la artilleria, VI mil gastados, IX milia artilleria, XIIII canons dobles, y XVIII mitgs canons y VI milia pilotes de ferro cosa de gran numero, y gran numero de polvora, y se diu ja axi en campanya a la volta de mars y creuse que y trobaran alguna resistencia los XII mil homens y alguns cavalls restaven fora lo camp per a asegurar les vituall[as] lo dit princep de Savoya es capita general de tot lo exercit.

Lo rey Felip es en Englaterra e los anglesos li an proferit molta [g]ala e li donen pagats sis milia homens per tota aquesta guerra e mes doscents milia ducats per a cada any ab co[n]disso que no ajen a fer treva ni pau ab lo rey de Fransa, y aso tot se te per sert *finis*."

[1789] Gaire?
[1790] "Pertot", segons Álvarez Calvo, núm. 17, p. 3.

6. ***Relacion de lo que ha sucedido en Alemaña, Ungria, Flandes, Italia, y otras partes, desde 20 del mes octubre, hasta 26 de noviembre deste presente año 1626 por avisos de Roma, & c.*** [al final:] **Con licencia, en Barcelona, en casa de Sebastian y Jayme Mathevat, delante la rectoria del Pino. 1627.** 4º, 2 f. Una sanefa xilogràfica i un culdellània en el primer f.

Exemplar consultat i transcrit: BNP, RES. 256//32 V. (amb doble fol. ms., antiga i moderna, d'un vol. factici), segons la reproducció en facsímil de Henry Ettinghausen dins *Notícies del segle XVII. La premsa a Barcelona entre 1612 i 1628*, Barcelona, 2000, núm. 106, pp. 483-486. Altres exemplars: AHCB, B-1627 8º op. 12; i ACN, papers diversos, s. XVII, class. prov. (en mal estat de conservació). Ref. Ettinghausen 2000, núm. 106.

"Escriven[1791] de Viena a los 5 del dicho mes de noviembre, que en aquella ciudad avia llegado un embaxador del principe transilvano, a significar la buena voluntad, y amor que su señor tenia a su magestad cesarea: al principio se tuvo por dudosa su embaxada, y de poco credito, por entender se avia escrito y dado aviso al Gran Turco, sobre la guerra contra el emperador, y que el Mansfelt se avia unido con los turcos del baxa de Buda, y juntos hazian grandissimo daño en todas las tierras de los catholicos de la Ungria, si bien les resistia el conde de Eslinch con un buen numero de imperiales. Y q[ue] los turcos se avia[n] apoderado de la fortaleza de San Andres[1792]. Y a los 10 del dicho mes, que aviendo embiado el emperador orden al Valestany[1793] resistiesse a los turcos de la Ungria Alta, fue en su busca, y travò co[n] ellos cruel escaramuça, en que mato gran parte dellos, y les cogio mucha artilleria, municiones, y vituallas, no aviendo querido los ungaros que estavan con el transilvado [sic] pelear contra los imperiales: antes avian embiado un embaxador al emperador, prometiendo de apartarse de los turcos, y bolverse a sus casas. Y que el embaxador del rey de Suecia, que fue preso de los imperiales este verano passado quando dieron la rota al rey del Dinamarcha, el emperador lo avia embiado libre a instancia del transilvano, el qual al presente se mostrava aficionado al emperador, y aunque avia prometido retirarse de los lugares del imperio, con todo se dezia hazia daño. Y que se tenia aviso se esperava de Constantinopla para castigar al baxa de la Bosina[1794], por averse movido a hazer guerra al emperador, sin aver tenido para ello orden del Gran Turco, y se confirma por la rota dada de los imperiales a los turcos de la Bosina.
De todo lo dicho se tiene, con el fervor de Dios, por muy cierta una segura paz, y concordia entre los principes de aquellas partes con la casa de Austria, que ha de ser para mucho bien de la christiandad, y para acabar de echar fuera de aquellos reynos a los turcos tantos años señores de la mayor parte dellos. Dios lo encamine todo como sabe que conviene.
De Genova a los 30 escriven que el marques de Santa Cruz, y el del Viso su hijo avian estado en aquel senado a dar gracias a dicha republica, por averlos creado nobles genoveses, y les fue presentado el privilegio con una fuente de oro, de valor de seys mil ducados.
Tambien ha venido aviso, que el capitulo, y canonigos de Maguncia, con assistencia de monseñor Carrafa nuncio por su santidad en Coloña, avia alegado a monseñor Jorge

[1791] Caplletra "E".
[1792] Szendrõ.
[1793] Albrecht von Wallenstein.
[1794] Bòsnia.

Federico obispo de Vormacia, por nuevo arçobispo, y principe de aquella ciudad, y primer elector del Sacro Imperio, cuya renta se estima en quinientos mil escudos.
De Bransvich[1795] dize[n], que el Tali[1796] avia cogido muchas fortalezas al rey de Dinamarcha, y despues passado el rio Albis[1797] yva en busca de dicho rey, para estorvarle el passo, y viaje que levava, para juntarse con otro grande exercito de gente que le envia de sus tierra en socorro. Y de Viena tambien escriven en conformidad de lo dicho, que el Tali en 24 de dicho mes batia la ciudad de Rietamberg[1798], y avia escrito al Valdestayn[1799], q[ue] el rey de Dinamarca estava en campaña co[n] buen exercito, por lo qual en Viena, y sus contornos, se hazia gente por orden del emperador.
Avisan de Praga cabeça del reyno de Bohemia la carta es de los 5 del dicho como aquellos rebeldes de aquel reyno se avian quitado. Y de los 26 que alli avia venido nueva que el principe de Valdestain avia recuperado la plaça de Vaquia[1800] que los años atras diò el transilvano a los turcos, con poco temor de Dios y al presente es de contrario parecer com se ha visto arriba.
De Paris que avia muerto el gran escudero de la reyna cuyo cargo se avia dado al capitan de la guarda del rey su esposo, el qual avia declarado por deputado al preside[n]te del consejo de Ayx para tratar del acomodamiento de Saboya, con la republica de Genova, conforme a lo contenido en los capitulos de la paz, juntamente, con el presidente Arescio del senado de Milan deputado de su magestad catolica, por la parte dessa republica.
Y mas escriven de|a los 10 que aviendo llegado alli un embaxador extraordinario de Inglaterra era luego partido, por no aver tenido audiencia de aquel rey. Y poco despues llego orden al embaxador ordinario se partiesse, el qual por estar indispuesto no lo pudo hazer.
De Amberes de los 9 se avisa que nuestra armada de navios de Dunquerque avian cogido siete de olandeses cargados de ricas mercaderias. Y que el conde de Bergas a las dos horas de la noche acometiò co[n] la mayor parte de su cavalleria, y con 800 mosqueteros, y seys pieças de campaña, el quartel de los olandeses, q[ue] estava de la otra parte del Ryn, en los quales hizo gran matança, cogiò prisioneros el numero de mil, y trecientos cavallos entre los quales avia dos condes, y otra gente titulada, y muchos principales, y officiales, y capitanes, buena suma de moneda, municiones, y vitualla.
Y de los 16 dias del dicho mes, que dichos baxeles de Du[n]querque avian cogido dos de los olandeses el uno con 24 pieças d[e] artilleria, el otro con gran riqueza, y que à Bursselas avian llegado 20 portugueses que de la Vahia[1801] truxeron pressos los olandeses a Olanda, y los nuestros dierons trueco 20 marineros olandeses.
Escriven de Lins[1802], que entre los imperiales y rebeldes austriatos [sic] avia avido grandes escaramuças con muertes de muchos de ambas partes, y entre ellos el capitan general de dichos rebeldes, los quales estava[n] resueltos de perder las vidas, sino se les concedia la libertad de conciencias, que por su obstinacions, y exorbitantes demasias, y demandas en particular sobre la religion, el emperadore [sic] se avia resuelto de castigalles co[n] las armas, y assi avia embiado a llamar a los comissarios que avian ido a tratar de la reconciliacion.

[1795] Brunsvic.
[1796] Johann Tserclaes, comte de Tilly.
[1797] El nom llatí de l'Elba.
[1798] Rattenberg?
[1799] Albrecht von Wallenstein.
[1800] Valàquia?
[1801] São Salvador da Bahia de Todos os Santos, la capital del Brasil colonial.
[1802] Linz.

De Coloña de los 2 que el conde de Anault con gente nuestra batia la fortaleza de Aya, la qual por falta de artilleria no podia mantenerse mucho. Y de Dansique[1803] se avisa que entre el rey de Polonia, y el de Suecia avia avido algunas escaramusas co[n] muerte de muchos de ambas partes sin declararse la vitoria por ninguno."

[1803] Gdańsk, Danzig en alemany.

Capítol 6

Els gravats[1804]

1.

2.

[1804] Hem retocat (augmentat) la lluminositat de les imatges escanejades, i el seu format (dimensions) ha estat convenientment adaptat a l'espai disponible (reduït o ampliat).

3.

SIC · CEDIT
INVIDIA

4.

CVM ADDITIONIBVS HIPPOLYTI MONTANERII, DOMICELLI,
ac domini de Gauet Auctoris generi.
DE ACTIONIBVS IN REM CIVILIBVS ET PRÆTORIIS
LIBER PRIMVS.
CVM LICENTIA ORDINARII.
Barcinonae ex typographia Gabrielis Graëllii, & Gerardi Dotilii, Anno M. DC. VI.

5.

6.

7.

8.

9.

b llicencia, en Barcelona en casa de Iaume Mateuat deuãt
la Rectoria del Pi, any 1643.

10.

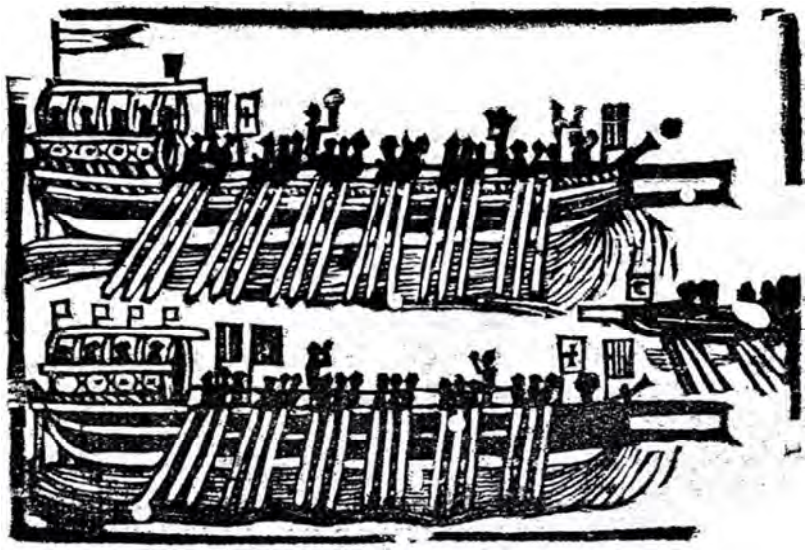

11.

La presa d'una ciutat (6 i 7): seqüència xilogràfica (s. XVI)[1805]

- *Gamaliel*, Barcelona, Joha[n] Luschner, 1502, 18 de març.

- *Carta de la gran victoria y presa de Oran* [Barcelona, Carles Amorós, 1509].

- Jacopo Filippo da Bergamo, *Suma de todas las cronicas del mundo*, Valencia Jorge Costilla, 1510, 11 de setembre.

- *Historia del invencible caballero don Polindo*, Toledo, Juan de Villaquirán, 1526, 10 d'abril.

- Pere Tomich, *Historias e conquestas dels excellentissims e catholics reys de Arago: e de lurs anteçessors los comtes de Barçelona: compilades per lo honorable historic mossen Pere Tomich cavaller: les quals trames el reverendissim senyor Dalmau de Mur archabisbe de Caragoça: affegida la historia del excellentissim e catholich rey de Despanya don Ferrando*, any 1534, Barçelona, Carles Amoros, 12 de març.

- *Este es un traslado sacado de una carta que fue embiada de la cibdad de Tremecen a esta ciudad de Sevilla* (…) [Sevilla, Andres de Burgos, 1543][1806].

- Francisco de Xerez, *Conquista del Peru*, Salamanca, Juan de Junta, 1547.

- *Relacion muy verdadera de las rebeliones que ha avido en el reyno d*[*e*] *Inglaterra en el principio desta quarema: y d*[*e*] *la pacificacio*[*n*] *de todas ellas siendo ve*[*n*]*cidos y castigados los adversarios con el divino favor por la serenissima reyna la qual relacion fue embiada a la noble ciudad de Cordova* [Sevilla, Simon Carpintero, 1554].

- Gonçalo de Montalvo [Gonzalo de Montalbán], *Glosas de los romances y canciones que dizen, Domingo era de Ramos. Y entre Torres y Ximena. Y moriros quereéys mi pdre. hecho por Gonçalo de Montalvo* [Burgos, Felipe de Junta, c. 1560-1570][1807].

[1805] Agraïm l'ajuda de Mercedes Fernández Valladares i les referències bibliogràfiques, antigues i modernes, facilitades.

[1806] Número 22 de la "Colección de relaciones góticas de la Casa de Medinaceli". Una descripció: M. FERNÁNDEZ VALLADARES, "Historia y política en las relaciones góticas de la colección Medinaceli (Descripciones: segunda parte)", dins *Las relaciones de sucesos en España (1500-1750). Actas del Primer Coloquio Internacional (Alcalá de Henares, 8, 9 y 10 de junio de 1995)*, estudis reunits i presentats per H. Ettinghausen et alii, [Alcalá de Henares], 1996, pp. 144-145.

[1807] Vide M. FERNÁNDEZ VALLADARES, *La imprenta en Burgos. 1501-1600*, Madrid, 2005, n. 575; i *Pliegos poéticos góticos de la Biblioteca Nacional. III*, Madrid, 1959, n. CXV.

Capítol 7

1. L'elaboració de la base de dades (BD): el tractament informàtic

L'any 1973, Emmanuel Le Roy Ladurie va afirmar que "L'historien de demain sera programmeur ou il ne sera plus"[1808]. Aquest pronòstic no s'ha fet realitat, però: amb el desenvolupament de la microinformàtica i Internet, l'historiador té a la seva disposició uns instruments de maneig relativament senzill. Tanmateix, Le Roy Ladurie no anava del tot desencaminat: un tractament estadístic com el que hem aplicat a la base de dades (BD) sobre els orígens de la premsa al Principat hauria estat impossible o excessivament laboriós o feixuc sense recórrer a l'ordinador. Afortunadament, l'historiador pot comptar amb l'assessorament dels tècnics i programadors informàtics[1809].

Passem a la descripció de la BD. La BD d'elaboració pròpia sobre la qual es fonamenta quantitativament aquest treball comprèn quatre columnes bàsiques d'ordenació segons la paraula que encapçala el títol dels fullets: relacions (i materials afins), cartes (i còpies o trasllats de), avisos (i còpies de) i noves (ídem). Les dades textuals en qualsevol instant poden ser creuades o comparades, per exemple és possible aplicar-hi una cerca específica global del tipus següent: "relacions" que contenen el mot "carta" per a una seqüència temporal concreta. Cada columna conté els següents camps[1810]: autor(s); títol; any d'impressió; lloc d'impressió; tipògrafs i llocs de venda; tipus (esdeveniment militars, assumptes religiosos, etc.); llengua o llengües; traductors; art del llenguatge (prosa o poesia); dimensions (format material i nombre de fulls); geografia de les notícies (general –per exemple, Itàlia– i específica –Liorna, Roma, etc.–; paraules clau del contingut textual; gravats (nombre i descripció); llicències i privilegis d'impressió (i els oficials que les concediren); observacions i dates de les notícies; exemplar consultat (ex. AHCB, BC, BLM); i, finalment, les referències dels catàlegs, repertoris bibliogràfiques i altres fonts (Aguiló, Col·lecció Bonsoms, Ettinghausen, Gallardo, Palau, etc.). En el cas dels instruments periòdics (relacions tipus gaseta i

[1808] E. LE ROY LADURIE, *Le territoire de l'historien*, París, 1973, p. 14.
[1809] De nou, volem fer constar el nostre profund agraïment a Joan Carreño per tot el suport rebut en el procés de tractament informàtic.
[1810] Vide alguns exemples en aquest mateix annex (2), encara que es tracta d'una versió simplificada o alleugerida.

gasetes) hem afegit tres camps més: números o lliuraments, llocs d'emissió de les notícies i llocs de recepció. Es tracta, en resum, de la construcció d'una base de dades per al seu tractament quantitatiu i qualitatiu i no d'una descripció bibliogràfica.

Breu nota sobre la base de dades escollida

Independentment de les diferents solucions de bases de dades que existeixen, tant de pagament com de codi lliure, totes dues opcions contemplen un parell de tipus bàsics: "referencials" i "documentals". Per la classe de tractament que hem hagut de realitzar amb les dades (àmbit humanístic), hem hagut de recórrer a una base de tipus documental. Aquest tipus permet efectuar cerques completes (text complet), en les quals no té tanta importància la determinació de resultats per part de la BD, com les vegades que un terme concret pot aparèixer durant la cerca. En conseqüència, hem escollit la base de dades documental "Inmagic DB/Text Works" perquè compleix els requisits esmentats: permet gestionar tota mena d'informació textual i gràfica i ens ofereix la possibilitat de modificar i ampliar la BD en qualsevol moment. Altrament, la biblioteca de la UdG posseeix una àmplia experiència en la utilització d'aquesta eina, sobretot per cercar i recuperar els fons d'estats especials dels quals disposa. La peculiaritat principal d'"Inmagic" és la facultat que posseeix d'indexació de tots els camps de la BD en un temps molt breu. Aquesta característica permet tenir accés ràpid i eficient a qualsevol cadena de text introduïda i facilitar-ne la recuperació. A més a més, permet, sobre qualsevol text i sobre qualsevol camp seleccionat, o múltiples camps i múltiples textos, la creació de cerques "booleanes" que compleixin amb les condicions indicades: "and", "or", "not". Completa, per tant, l'aplicació de cadenes de comptadors dels texts introduïts. Lamentablement, l'opció "Inmagic" escollida i les modificacions o adaptacions a les quals ha estat sotmesa no ens permeten oferir la BD en suport CD o DVD o en una memòria USB. Ara bé, més endavant serà possible penjar-la a Internet i fer-la accessible als investigadors de qualsevol disciplina i camp d'estudi (Història, Història de l'Art, Literatura, Geografia, etcètera) amb indicacions i eines de cerca en català, castellà i anglès.

Metodologia d'importació

Les referències de premsa de l'edat moderna (periòdica, seriada i no periòdica) han estat tractades i recollides en "Microsoft Excel". Per realitzar la primera transacció, hem optat per "migrar" les dades des d'"Excel" a un sistema totalment compatible com és "Microsoft Access" per tal de no perdre informació en el traspàs de les dades. Tot seguit, i partint des d'"Access" d'una exportació "ASCII" en format delimitat, amb identificadors de text entre cometes (" ") i separacions de camp per punt i coma (;), s'ha procedit a la importació de les dades a "Inmagic", indexant per terme i per paraula. El resultat és la preservació de tots els caràcters introduïts i la seva codificació correcta. S'ha conservat el sistema de fulls d'"Excel" amb la incorporació a "Inmagic" d'un camp més de discriminació on s'indica de quin full és originària la informació requerida. Després es pot optar per utilitzar el camp o per realitzar una exploració global sobre tots els fulls.

En síntesi, les possibilitats de cerca que ofereix el tipus de tractament informàtic seleccionat és d'una precisió molt elevada i permet demostrar quantitativament les observacions i les afirmacions ofertes en els diferents capítols del present treball.

2. Base de dades: registres simplificats (selecció)

Programa: Inamgic DBTextWorks

Hem alleugerit les observacions, les descripcions dels gravats i la geografia. No hem inclòs els camps (o columnes) dels traductors i de les llicències d'impressió.

Relacions i materials afins:

Autor(s)	Títol	Any d'impr.	Lloc d'impr.	Impressor(s) / lloc(s) de venda	Tipus	Lleng.	Prosa / Vers	Dim.	Geo. de les notícies	Paraules clau	Gravats	Observacions	Exemplar consultat	Ref.
L'Infant Cardenal (Ferran d'Àustria)	Declaracion de su atleza [sic] el Serenissimo Infante Cardenal: tocante a la guerra contra la corona de Francia: traduzida de frances en español, por don Martin Goblet, natural de Madrid	[1635]	BCN	Impressa en Madrid y agora en Barcelona, en casa de Sebastian y Jayme Matevad [SJM]	EP	CAS	P	4º; 4 f.	França; Espanya	Guerra dels Trenta Anys	1 gravat: cavaller a port.	Impresa a Madrid (Por los herederos de la viuda de Pedro de Madrigal, Pedro Coello?); V. factici obra 10. R. 465002	UB	CCFB 372; Palau 69406 (nota)
	Relacion de la presa de la inexpugnable plaza y fortaleza de Schinchen, en la provincia de Geldres, llave de Olanda: contiene el modo de conquistarla que ha tenido el exercito del serenissimo Infante	[1635]	[BCN]	Impressa en Madrid y agora en Barcelona en casa de Sebastian y Jayme Matevad [SJM]	EM	CAS	P	4º; 4 f.	Països Baixos	Guerra dels Trenta Anys; Guerra dels Vuitanta Anys	1 gravat: estampa de tema militar	"Seys de agosto de 1635" és la data més moderna citada a la relació; Setge i presa de Schenkenschans; Impresa a Madrid "por los herederos de la viuda de Pedro Madrigal, a costa de Pedro Coello"	BC	Agulló, Cien fichas sobre Holanda, p. 10; CCFB 394; Palau 258071 i 258164; Simón Díaz 3193

	Cardenal													
	Relacion de la presa de la inexpugnable plaça y fortaleza de Schinchen, en la provincia de Geldres, llave de Olanda: contiene el modo de conquistarla, que ha tenido el exercito del serenissimo señor Infante Cardenal	1635	BCN	Pedro Lacavalleria [PL]	EM	CAS	P	4º; 4 f.	Països Baixos	Guerra dels Trenta Anys; Guerra dels Vuitanta Anys	1 gravat: culdellàntia	Vide el registre anterior; Setge i presa de Schenkenschans; Impresa a Madrid "por los herederos de la viuda de Pedro Madrigal, a costa de Pedro Coello"	UB	

Cartes (i còpies de):

Un cavaller resident a Massel	Copia de una carta embiada por un cavallero residente en Masel donde esta el exercito del serenissimo duque de Saboya a un mercader desta ciudad de Barcelona en la qual le da aviso del feliz sucesso que tuvo el campo de Saboya ayudado de los tercios de alemanes y españoles contra el rey de Francia y del sitio de Casal y de como los venecianos estan muy oprimidos de los imperiales, su data 22 de julio deste año 1630	1630	BCN	Sebastian y Jayme Mathevad [SJM]	EM	CAS	P	4º; 2 f.	Itàlia	Guerra dels Trenta Anys	1 gravat: escut	22-VII-1630; Guerra de Successió de Màntua	UB	Palau 61153; Simón Díaz VIII-5527
Ferrer, Joan	Martyrio que con su provincial y otros siete religiosos de la Compañia de Jesus padecio el P. Baltasar de Torres en el Japon: sacado fielmente de cartas autenticas que de alli han veuido [sic]	1631	BCN	Sebastian y Jayme Matevad [SJM]	AR	CAS	P	4º; 2 f.	Índies Orientals (Japó)	Martiris	s.g.	Martiri de l'any 1626	UB	Palau 90311; Simón Díaz 1238

Avisos (i còpies de):

	Avisos muy ciertos en que se da noticia de las cosas de Italia y Francia de 2 de otubre deste presente año de lo que passa por alla, y copia de una capitulacion que se ha hecho en Madrid, tambien se dà noticia de las fiestas que han hecho en la entrada de la princessa de Cariñan en esta corte: y de un mandato que su magestad ha hecho en Madrid acerca de las greñas, topetes, y guarda infantes paraque hombres y mugeres sin falta alguna se quiten luego todo esso, y relacion verdadera de los prisioneros de Francia: y de la respuesta que haze su magestad acerca del monitorio que publicò su santidad en Roma: imbiada de Madrid a un caballero desta ciudad	1636	BCN	Sebastian Matevad [SM]; "Vendense en casa la viuda Biosca en la libreria"	EM	CAS	P	4º; 4 f.	França; Itàlia; Espanya	Guerra dels Trenta Anys; Entrada pública; Disposicions cortesanes	1 gravat: escut reial hispànic a port.	2-X-1636	BC	CCFB 401; Palau 20671

	Avisos verdaders de Italia, y bons, y dichosos principis, y progressos en aquellas parts	1641	BCN	Pere Lacavalleria [PL]	EM	CAS	P	4º; 4 f.	Itàlia	Guerra dels Trenta Anys	1 gravat: culdellàntia a port.	V-1641; També a l'AHCB: B. 1641 8 op. 1	BNE (facsímil)	Aguiló 2846; Ettinghausen 1993, núm. 294; Palau 20673

Noves (i còpies de):

	Verdadera, y feliz nueva de una gran presa que han hecho las esquadras de Cicilia, y Malta (con dos bergantinges no mas) costeando las playas barbarismas, à los 28 de junio 1624 à do hallaron sinco navios gruessos no menos que galeones, cuyo general dellos era renegado cosario, Sanson, de nacion francesa: que hiendo en busca dellos toparon junto un lugar nombrado Porto Farina: contiene tambien el sucesso de la batalla, el numero de las galeras con la presa de dozientos y sincuenta turcos, la insigne vitoria que dellos tuvieron, con todo lo demas que hallaron dentro de mucho valor, y precio	1624	BCN	Sebastian y Jayme Matevad [SJM]	EM	CAS	P	4º; 2 f.	Mediterrani	Encontre naval amb els musulmans	1 gravat	28-VI-1624	BNE	Casas Homs, III, pp. 370-371; Palau 359464; Simón Díaz 3241

Instruments periòdics:

	[Gazeta]	[1624]	[PE]	[Lluys Roure llibreter, LR]	[n.l.c.]	[CAT]	[P]	[4º]	[Gaseta]	[?]		[n.l.c.]	[n.l.c.]	[n.l.c.]	Gaseta no localitzada, descripció extreta de Palau i Torrent i Tassis. Segons Palau: "Siguieron otros	n.l.c.	Palau 96342

															números. Debe considerarse por ahora el periódico más antiguo en lengua catalana"		
	Relacion de lo que ha sucedido en Alemaña, Ungria, Flandes, Italia, y otras partes, desde 20 del mes octubre, hasta 26 de noviembre deste presente año 1626 por avisos de Roma, & c.	1627	BCN	Sebastian y Jayme Mathevat [SJM]	EM	CAS	P	4º; 2 f.	Relació tipus gaseta	1		Alemanya; Àustria; Hongria; Dinamarca; Països Baixos; Itàlia; França; Polònia; Suècia	Guerra dels Trenta Anys; Guerres contra els turcs	1 gravat: culdellàntia al f. 1r.	20-X-1626 a 26-XI-1626; Guerra dels Vuitanta Anys; Aquest tipus de fonts conté els llocs d'emissió de les notícies; Un exemplar a l'AHCB: B-1627 8º op. 12	BNL (facsímil); ACN	Ettinghausen 2000, núm. 106

Exemplars consultats: biblioteques, arxius i altres centres

Archiu Istoric Generau Aran (AGA)

Archivio Segreto Vaticano (ASV)

Archivo Histórico Nacional (AHN)

Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic (ABEV)

Arxiu de can Noguer (ACN)

Arxiu Comarcal de la Cerdanya (ACCE)

Arxiu Comarcal de la Segarra (ACSG)

Arxiu diocesà i Biblioteca diocesana del Seminari de Girona (BSDG)

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB)

Arxiu Històric de Girona (AHG)

Arxiu del mas Regàs de Lliors (AMRL)

Arxiu Municipal de Girona (AMGi)

Biblioteca-Arxiu del Palau de Peralada (BAPP)

Biblioteca Borja (BB)

Biblioteca Casanatense (BC, Roma)

Biblioteca de Catalunya (BC)

Biblioteca Colombina (BC, Sevilla)

Biblioteca de la Diputación Provincial de Zaragoza (BDPZ)

Biblioteca Lambert Mata (BLM)

Biblioteca Marià Vayreda (BMV)

Biblioteca de Montserrat, Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (BMM)

Biblioteca Museu Víctor Balaguer (BMVB)

Biblioteca Nacional de España (BNE)

Biblioteca Pública Episcopal del Seminari de Barcelona (BPESB)

Biblioteca Pública del Estado (Palma de Mallorca)

Biblioteca Pública de Girona (BPG)

Biblioteca Pública de Tarragona (BPT)

Biblioteca de la Universidad de Sevilla (BUS)

Bibliothèque d'Etude et du Patrimoine (Périgord) (Tolosa) (BEP)

Bibliothèque municipale de Lyon (BML)

Bibliothèque nationale de France (BNF)

Biblioteca Nacional de Portugal (BNL)

Boston Public Library (BPL)

British Library (BL)

British Museum (BM)

Hispanic Society of America (HSA)

Médiathèque Centrale d'Agglomération Emile Zola (Montpeller) (MCAEZ)

Médiathèque (o Mediateca) de Perpinyà (MP)

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen (SUB Göttingen)

no localitzats o consultats (nlc)

Real Academia de la Historia (RAH)

Universitat de Barcelona (UB)

Universitat de Lleida (UdL), Arxiu Sol-Torres, Biblioteca de Lletres

Universitat Pompeu Fabra (UPF)

Universidad de Zaragoza (UZ)

3. L'autoria dels papers públics no periòdics, 1600-1720 (ordre alfabètic)

Nom de l'autor/a	Ofici, condició, lloc d'origen o de residència	Nombre de fullets
Abbas I de Pèrsia	xa	1
Ablas, Nomar de (anagrama de Ramon de Salvà o Salbà)	escriptor (poesia i prosa), resident a Barcelona	2
Acuña, Josef de	cavaller de l'Orde de Crist	1
Adrada, Pedro de	poeta, natural de Bilbao	1
Un agent resident a la Cort		1
Aguilera, Francisco de		1
Agullò, Joseph de	militar (marquès de Gironella, governador i capità general de Ceuta)	1
Albarez de Toledo, Domingo	franciscà, procurador general de cort, resident a Lima	1
Alcimedonte (pseudònim)	poeta, habitant a Barcelona (?)	1
Un alferes reformat	militar ("un alferez reformado de la dicha armada real de Mar Oceano" - de l'almirall Juan Fajardo-)	1
Amargos (o Amargós), Alexandre	poeta, natural d'Arnes, o de Guissona (?)	1
Ambrosi, Jacobo de	dominic (provincial de la província d'Armènia de l'Orde dels Predicadors)	1
"Un amich"		1
"Un amich en Cathalunya"		1
"Un amich seu de la campanya"		2
"Un amigo"	(any 1665)	1
"Un amigo"	(1684)	1
"Un amigo de la verdad"		1
Andrade, Diego de	procurador general de la Santa Custòdia de Jersualem	1
Angulo, Andrés	llicenciat, poeta	1
Antonio, fray	franciscà, natural de Lisboa	1
Aragon, Francisco de	militar (tinent de mestre de camp general)	1
Un aragones		1
Argavajo, Lucas de	poeta	1
Argeles, Jofre	notari	1
Astreder, Pau	poeta	1
D'Àustria, Anna	reina consort de França	5
Austria, Fernando de, cardenal-infant	eclesiàstic, militar, governador dels Països Baixos	2
Austria, don Juan de (Joan Josep d'Àustria)	home d'estat	2
D'Àustria, Marianna	reina d'Espanya	3
Bach, Joseph	poeta, natural d'Oristà	1
Baget, Francisco	frare agustí, capellà i confessor dels ducs d'Osuna	2
Bajet, Miquel	estudiant, poeta, natural de Castelló d'Empúries	1
Barutell, Llorens de	ambaixador, canonge d'Urgell	2
Beltran, Juan	poeta	1

Berardo (pseud.)	poeta	1
Berenguel, Pedro Martyr	poeta, natural de Dosrius	1
"Un ben aficionat a esta provincia de Catalunya"		1
"Un benafecte de Tremp"		1
Biure i de Margarit, Joseph de	ambaixador, governador de Catalunya	5
Boncompagno, Rafael	poeta, romà	1
Bordeus, arquebisbe de (Henri d'Escoubleau de Sourdis)	eclesiàstic i militar ("generalíssim" o "lieutenant général" de la marina reial francesa)	2
Boxeda, Felip	eclesiàstic (sagristà de Maià de Montcal)	1
Brianne, comte de	secretari d'estat francès	1
Briord, Gabriel de, comte	ambaixador francès	1
Brunsvic-Lüneburg, Guillermina Amàlia de	emperadriu d'Àustria	2
Brunsvic-Wolfenbüttel, Elisabet Cristina de	reina, esposa de Carles III	6
Burgo, marquès del (Solaro del Borgo)	ministre "del señor duque de Saboya en el Haya"	1
Burgos, Alexandro	franciscà	1
Cabredo, Rodrigo de	jesuïta	1
Campremi, el senyor de	Antoine de Campremy? "Maître d'hôtel" i "gentilhomme de la Chambre du Roi"	1
Un capità		1
"Un capita del nostre exercit"		1
Un capellà del cardenal Trejo		1
Un caporal portuguès	Probablement el caporal Juan Rodriguez Barriga	2
Un captiu		1
Carles I d'Anglaterra	rei	4
Carles II d'Espanya	rei	23
Carles III (l'arxiduc Carles d'Àustria)	rei	27
Carrillo, Alonso	poeta, natural de Sevilla	1
Castillo, Bautista del	poeta, natural de Barcelona	1
Castin, Pedro (Pierre Castin)		1
Un català		1
Catalunya (o Principat de Catalunya)		2
Un cavaller de Barcelona		1
Un cavaller de Cadis		1
Un cavaller del camp		1
Un cavaller del camp de Salses		1
Un cavaller i capità francès		1
Un cavaller català resident a Roma		1
Un cavaller francès		1
Un cavaller de Girona		2
Un cavaller de Lisboa		1
Un cavaller de Madrid		1

Un cavaller de Nàpols		1
Un cavaller natural de Barcelona		1
Un cavaller de Pavia		1
Un cavaller polonès		1
Un cavaller del Puerto de Santa María		1
Un cavaller portuguès	(1644)	1
Un cavaller portuguès	(1648)	1
Un cavaller de la Religió de Sant Joan		1
Un cavaller resident a Massel		1
Un cavaller de Saragossa		1
Un cavaller de Tremp		1
"Un cavallero"		1
"Un cavallero que se ha hallado presente"		1
"un cavallero que sirve a la armada de su majestad catolica en Cataluña"		1
Un ciutadà de Barcelona	(1606)	1
Un ciutadà de Barcelona	(1607)	1
Un comanador		1
Un confident		1
Un confident del governador de Catalunya		1
Un conseller del Parlament de París		1
Un cortesà de Madrid		1
Un cortesà de Roma	(1622)	1
Un cortesà de Roma	(1644)	1
Un cotxer testimoni de vista		1
Un dels cònsols de la vila de Puigcerdà		1
Chamillar, mosiur (Michel Chamillart)	primer secretari reial	1
Chavigny, comte de (Léon Bouthillier)	home d'estat francès	2
Ciutat de Barcelona		1
Ciutat de Girona		1
Ciutat de Nàpols		1
Ciutat de Vic		1
Clascar del Valles, Pablo	prevere de Barcelona	3
Cloche, Jean-François-Antonin	dominic (mestre general)	1
Colicchia, Andres (Andrea)	impressor italià?	1
Colona (Coloma), Carlos	militar	1
Concepcion, Juan de la	trinitari descalç, capellà en el camp del marquès de Marialva	1
Consell de Cent		1
Consellers de Barcelona		1
Consellers i ambaixadors dels electors, prínceps i estats del Sacre Romà Imperi		1

Cònsols de Cadaqués		1
Couelho de Carvalho, Antoni	ambaixador portuguès	1
Craggs, James	home d'estat	1
Cuesta, Feliz de la	llicenciat, poeta	1
Dardena y de Dernius, Joseph de (Josep d'Ardena)	militar	1
Dardo, Juan	llicenciat, poeta, "natural de Ozona"	1
Darmestad, príncep de (Georg von Hessen-Darmstädt)	militar, antic lloctinent de Catalunya	1
lo pastor Delanio (pseud.)	poeta	1
Dessi, Benaventura	auditor del "Tercio Viejo" de Lisboa, natural de Càller	1
Deste (d'Este), Alfonso	Alfonso III d'Este, duc de Mòdena i Reggio, i frare caputxí	1
Un devot	poeta, devot de la beata mare Teresa de Jesús (1614)	1
Un devot	poeta, devot de sant Andreu Corsini (1630)	1
Un devot	poeta, devot de sant Oleguer (1630)	1
Un devot	poeta, devot de la Verge Maria (1640)	1
Diputats del General de Catalunya		3
Diputats i Oïdors de Comptes del General del Principat de Catalunya		1
Domenech, Jaume	rector de l'Argentera	1
Domenech, Michael	poeta	1
Dorda, Ignacio	llicenciat ausetà, poeta	1
Dorda, Joan Andres	poeta ausetà	1
Duch, Estevan	poeta	1
Engelgrave, Juan Bautista (Jean-Baptiste)	provincial dels jesuïtes als Països Baixos	1
Enríquez de Cabrera, Juan Alfonso	Almirall de Castella	1
Erill, Jaume de	militar	1
Escudero, Christoval	jesuïta, testimoni de vista	1
Un espanyol resident a la Cúria romana		1
Espino, Geronymo	natural de Salamanca i resident a Sevilla	1
Estevan, Manuel	poeta, natural de Sevilla	1
Un estudiant	poeta, devot de la mare Teresa de Jesús	1
Faguel, monsieur	resident a Portugal	1
Felices de Caceres, Juan Bautista	llicenciat, poeta	1
Felip III d'Espanya	rei	2
Felip IV d'Espanya	rei	2
Felip V d'Espanya	rei	3
Feliz	llicenciat, poeta, natural de Barcelona	1
Ferrer, Joan		1
Un fidel vassall dels estats de Flandes		1

Figueroa, Cristobal	resident a la Cort	1
Un fill de la ciutat de Barcelona	poeta	1
Fleertman (Vleertman?), Willem		1
Flemingo, Arnaldo	jesuïta a Flandes (fou procurador general d'Índies)	1
Fonseca y Enriques, Luys de	militar (capità d'infanteria)	1
Fontpedrosa, Hieronymo de		1
Fossos, Arcangel de	caputxí a Constantinoble	1
Un francès que escriu des de Casale Monferrato		1
El pastor Frexano (pseud.)	poeta	1
Frias, Pedro de	franciscà ("predicador y visitador general de la Orden Tercera ")	1
Garcia, Juan	forçat de la Capitana	1
Garcia Racimo, Juan	franciscà (procurador general de les Filipines)	1
Garena, Francisco		1
Garrich, Paciano	llicenciat, natural de Solsona	1
Gayeta, Antonio de	franciscà (comissari apostòlic custodi de Terra Santa)	1
Gil, Miguel	poeta, natural de Perpinyà	1
Lo pastor Gileno (pseud.)	poeta	2
Giralt, Lluys	poeta, natural de la vila d'Olot	1
Guasp, Jayme	doctor	1
Guelfi, Zaccaria	militar ("alfiero") napolità	1
Guseno, Fareal (anagrama de Rafael Nogués)	poeta (vide infra)	6
Guthofnung, Martin	llicenciat, natural d'Espira i estudiant a Lleida	1
Gutierrez, Pedro	testimoni de vista	1
Guzmán, Enrique de	dominic (mestre provincial de la Terra Santa)	1
Hamilton, comte de	militar	1
Herrera, Alonso de	militar (alferes)	1
Herrera y Sotomayor, Jacinto de	"gentil hombre de camara del señor duque del Infantado para las cartas de su excelencia"	1
Un "hidalgo"		1
Honoré II	príncep de Mònaco	1
Un humil vassall de la ciutat de Barcelona		1
Hyvanyes, Miquel Mateu de	poeta	1
Ibrahim I	sultà de l'Imperi Otomà	1
Indrum, Gaspar	jesuïta	1
Jaume II d'Anglaterra	rei	2
JDL		1
Un jesuïta	*Copia de una carta, escrita del Collegio de la Compañia de Jesus de Gretz, en la provincia de Austria, al padre Ricardo Haller de la misma Compañia, confessor de la magestad de la reyna* (1601)	1
Joan III de Polònia	rei	2

Joan IV de Portugal	rei	1
Jordi, Miguel	poeta, natural de Vic	1
Josep I	emperador romanogermànic	2
La Mota (Philippe de La Mothe-Houdancourt)	militar (mariscal francès) i virrei de Catalunya	11
Langa, Martin de	poeta, cec, fill de Calataiud	2
Lara, Rodrigo de	testimoni ("Yo fui a verlo todo")	1
Laredo, Joseph de	"presente en todo"	1
Layno, Matheo	venecià	1
Le Tellier, Michel	secretari d'estat francès	2
Leopold I	emperador romanogermànic	3
Leucaton, Antonio	frare, natural d'Hornachos	1
Lopes, Francesch (o Francisco Lopez)	poeta, natural de Mataró	2
Lopez, Juan	militar (soldat) i poeta	1
Lopez de Mesa, Pedro	llicenciat, resident a Madrid	1
Lopez de Perona, Joan de	militar (soldat)	1
Lopez Maldonado, Juan	criat i ajudant de cambra de sa majestat (Felip III), poeta	2
Lorena, Enrich de (Henri de Lorraine, comte d'Harcourt)	militar, virrei de Catalunya	2
Lluís XIII de França	rei	17
Lluís XIV de França	rei	25
Maffey, comte de (Annibale Maffei)	ministre "del señor duque de Saboya en el Haya"	1
MLNCRA	"Martin de Langa natural de Calataiud, Regne d'Aragó", vide supra	2
Madriguera, Jayme	poeta, "natural de San Martin de Sosgriolas" (Sant Martí de Sesgueioles)	1
Malvesia, Baldiri	poeta, natural de Picamoixons	1
Manriquez Sarmiento	poeta, militar ("alferez de una compañia de infanteria")	1
Marañosa, Francisco	doctor en Teologia, prevere, natural de Lleida	1
Marcá, presidente de (Pèire de Marca)	eclesiàstic, visitador general de Catalunya	2
Marinis, Juan Bautista de	dominic (general de l'Orde dels Predicadors)	1
Marrades, Pichuli [Picolí] (pseud.?)	beneficiat de Vacarisses, poeta i "gran aficionat a la patria"	1
Marti, Miquel	poeta, natural de Vic	1
Martin de San Juan	franciscà (comissari provincial dels frares franciscans a les Índies), natural d'Osca	1
Martinez, Pedro	poeta, natural d'Alcanyís	1
Masò, Joan	eclesiàstic (abat)	1
Massanes, Joan	eclesiàstic (prevere i rector de Lligordà)	1
lo pastor Mataca (pseud.)	poeta	1
Maximilià II	elector de Baviera	1
Mazarini, cardenal (Giulio Mazarini o Jules Mazarin)	eclesiàstic, home d'estat	3

Maria de Medici	reina mare de França	2
Melo, Francisco Manuel de	ambaixador portuguès	2
el pastor Menandro (pseud.)	poeta	1
Mendez Silva, Rodrigo	portuguès, veí de Madrid	1
Mendoça, Andres de (Andrés de Almansa y Mendoza)	"relacionero"	5
Un mercader de Venècia		1
Mexia, Alonso	doctor, natural d'Alcalá de Henares	1
Mijavila, Hieronymo	poeta (també apareix impresa la forma "Myavila"), natural de Mataró	2
Milesio, Jayme (Giacomo Milesio)	franciscà, "de Ponte Hibernete de la Religion de Observantes Reformados en el Real Convento de la Cruz de Palacio de Napoles"	1
Un militar del bàndol imperial	(1622)	1
Mir y de Talarn, Andres		1
Monrroy, Bernardo de	trinitari ("administrador general de la redempcion de cautivos, de la Orden de la Sanctissima Trinidad de la provincia de Castilla")	1
Montaner, Joseph	conseller en cap de la ciutat de Barcelona	1
Monte y Badia, Diego del	poeta, natural de Perpinyà	1
Montesinos, Manuel de	veí de Madrid	1
Mostaros, Francesch	militar (mestre de camp)	1
Moyrous (Moirous), mosiur de	secretari (del comte d"Harcourt)	1
Murat IV	sultà de l'Imperi Otomà	1
"Un musur frances"		1
Nadal, Joan	doctor	1
"Un napolita residint en la curia romana"		1
"Un natural de la misma villa de Perpiñan que estuvo presente a todo"		1
"Un natural de la vila de Gandesa de la castellania de Amposta, del bisbat de Tortosa"		1
Neuburg, Elionor de (Elionor del Palatinat-Neuburg)	vídua de l'emperador Leopold I	1
Neuburg, Marianna de	reina d'Espanya	1
Nogues, Rafael	poeta i prosista	6
Nyon, Juan	poeta	1
"Un oficial de guerra de nostre camp de Tortosa"		1
Un oficial del Terç de Barcelona		1
Olivares, comte-duc de (Gaspar de Guzmán)	home d'estat	1
Oliveras, Bartholomeo	poeta	1
Ollero, Jayme	poeta, natural de Múrcia	1
Orlando, Juan (Giovanni Orlando)	napolità	1
Orsini, Vicenzo Maria	eclesiàstic (cardenal, arquebisbe de Benevento i futur papa Benet XIII)	1

Ortega, Juan de	poeta	1
Ortigas, Pedro	franciscà	1
Ospital, Jaume	eclesiàstic (canonge i ecònom de Dosquers)	1
Osuna, duc de (Gaspar Téllez-Girón y de Sandoval)	virrei de Catalunya	1
Osuna, duc de (Pedro Téllez-Girón y Velasco)	militar	1
Paris, Pacifico de (Pacifique de Paris)	caputxí ("predicador capuchino de nacion frances à los reynos de Oriente")	1
Parlament d'Anglaterra		1
Pelegri, Joan	poeta, natural de Manresa	1
Pellicer y Tovar, Diego	auditor ("cavallero de el Orden de Sant-Iago, y auditor general de el exercito y presidios de el Principado de Cataluña")	1
Peñas, Francisco	llicenciat, poeta	1
"Per qui s'hi trobà present"		1
Pere II de Portugal	rei	1
Pereyra, Francisco	agustí	1
Perez	llicenciat, prevere de Madrid	1
Perez, Francisco	llicenciat, poeta	2
Perez, Joan	llicenciat d'Alcalá de Henares, poeta	1
Perez de Sant Pedro, Pedro	estudiant de retòrica a Barcelona, poeta	1
Perpinya, Miguel	"hidalgo sayagues", poeta	1
Perpiñan, Francisco Jayme de	poeta	1
"Una persona principal, estrangera del reyno de Francia, y residente en la ciudad de Paris"		1
Piemont, príncep de	Carlo Emanuele di Savoia, vide supra	2
Placencia, Feliciano de (F. da Piacenza)	caputxí (provincial dels caputxins de la província de Bolonya)	1
"Una ploma cathalana"	poeta	1
Poal, marquès de (Antoni Desvalls i de Vergós)	militar	2
Ponce, Miguel	poeta, natural de Lleida	1
Pons de Vilassar, Francesch	poeta	1
Pontach, monsiur de	llicenciat, poeta, natural de Marsella	1
el "populo" de Nàpols		1
Porras, Juan de	poeta	1
Prat, Antoni	eclesiàstic (rector de Beuda)	1
Un prelat espanyol resident a Roma		1
El prior de l'església de Santa Justa de Lisboa	prior	1
El prior i el convent de Santa Caterina de Barcelona	dominics	1
Puebla, comte de la (Antonio Colón de Portugal y Cabrera)	militar	1

Puget, Juan de (Jean Puget de La Serre)	ajudant de cambra reial	1
Pujolar y de Graell, Isidro (Isidre o Ysidoro)	agent de la Ciutat de Barcelona	3
Quadrado, Diego	llicenciat, poeta	1
Quevedo, Francisco de	poeta i prosista	1
Quiros, (Francisco) Bernardo de	poeta	1
Rea, Juan de la	criat reial?	1
Regio Collaterali Consilio (Regne de Nàpols)		1
"Uno de los rehenes, que embio el Principado de Cathaluña al rey Christianissimo"		1
Un religiós catòlic resident a Londres		1
Un religiós de l'Orde de Predicadors	poeta	1
Un religiós rescatat a Alger per l'Orde de la Mercè		1
Un religiós de Valladolid		1
República de Gènova		1
Ribelles, baró de (Josep de Pons)	noble	1
Ribera, Francisco de	militar (almirall)	1
Ribes, Francisco	poeta, natural de Perpinyà	1
Ribes, Miquel	poeta, natural de Granollers	1
Ribes, Nicolas	poeta, natural de Mallorca	1
Ricardela, monsur de (Gabriel de Tregüoin, sieur de la Ricardelle)	"lugartiniente de governador de Narbona" ("lieutenant-général de Narbonne")	3
Richelieu, cardenal-duc de (Armand-Jean du Plessis)	eclesiàstic, home d'estat	1
Rímini, bisbe de (Marco Gallio)	bisbe	1
Robles, Pedro de	criat reial	1
Roca, Benito	poeta, ausetà	1
Rodriguez Barriga, Juan	militar (caporal portuguès)	1
Rojo, Ignacio de	jesuïta	1
Rossell, Pere Joan	conseller terç	3
Roxo, Miguel	poeta, veí de Burgos	1
Rua, Sebastian de la	testimoni de vista i militar (alferes portuguès)	1
Rubi y de Sabater, Pedro	militar ("general de la artilleria... del Consejo de su magestad, lugarteniente de maestre racional de su Real Casa y Corte en la Corona de Aragon, governador de Rosas")	1
Sabater, Geronymo	llicenciat, poeta	1
Un sacerdot		1
San Raymundo, Vicente de	perpinyanès	1
Sanchez, Andres	militar (soldat de les galeres)	1
Sanchez de Abreu, Francisco	natural de Valladolid	1
Santans y Tapia, Juan de	"entretenido en la real artilleria" i enginyer reial al presidi de la Coruña	1

Scheffer, Juan	"gentil-hombre aleman"	1
Santa Coloma, comte de (Dalmau de Queralt)	virrei de Catalunya	1
Savoia, duc de (Carlo Emanuele I di Savoia)	home d'estat	2
Savoia, Maria Lluïsa Gabriela de	reina	1
Sentmenat y de Requesens, Aleix de	representant català durant la Guerra dels Segadors	1
Senegalla, marquès de (Jean-Baptiste Antoine Colbert, marquès de Seignelay)	secretari d'estat de la marina reial francesa	1
Seret, Martin	franciscà	1
Un sergent de les companyies de la ciutat de Barcelona		1
Serrano de Vargas, Juan	impressor, natural de Salamanca	1
Un servidor del duc de Montmorency, Henri II		
Seugon, Rafael (anagrama de Rafael Nogués)	poeta, vida supra	6
Sierra, Martin	poeta, devot de sant Oleguer	1
Sofrand	jesuïta	1
"Un soldado q[ue] se hallo en ello"		1
"Un soldado que yva en las galeras"		1
"Un soldat que milita debaix las banderas del nostre camp, que te sitiat Coplliure, plassa enemiga"		1
Soldats de les companyies dels fadrins de la plana de Vic		1
Soto, Francisco de	poeta, natural de Múrcia	1
Starhemberg, comte de (Guido Wald Rüdiger)	militar	1
Suersu, Antonio	poeta	1
Surville, marquès de (Louis-Charles d'Hautefort)	militar	1
el pastor Sylvano	poeta	1
Tacamaca, Pedro ("pastor") (pseud.)	prosista	1
Tamarit, Francesch de	diputat militar	
Tarazona, Francisco	caputxí ("lector de artes en el convento de los capuchinos de Pamplona")	2
"Un testigo de vista"		1
Un testimoni de vista, capellà de la Capella Reial (Felip III)	eclesiàstic	1
Tolosa, comte de (Louis-Alexandre de Bourbon)	militar	1
Toro, Francisco de	llicenciat, prevere	1
Torra, Joan de la		1

Ullefelt, comte de, (Leo von Uhlefeld)	virrei de Catalunya	1
Universitat de Vila-Rodona		1
"Uno de los que se fueron con las galeras"	militar, poeta	1
Urtuba, don Iñigo	poeta, natural de Madrid	1
Vadullas, Jaime	"testigo de vista, y botiller de su magnificiencia"	1
Vallbona, Magin	poeta, natural de Cervera	1
Vallejo, Andres	poeta, natural de Brunete i veí de Toledo	1
Valles, Rafel	poeta	1
Vasurto, Diego de	poeta	1
Vega, Juan de la	llicenciat, poeta	2
Velasquez, Ignacio	llicenciat, poeta	1
Vera, Francisco de	llicenciat, poeta	1
"Un verdadero castellano"		1
"Un verdader cathalá"		1
Veredico, don Antonio		1
Verges, Simon	poeta	1
Veya, Juan Jusepe	poeta	1
Vila, Francisco	militar (sergent major del Terç de la Ciutat de Barcelona)	1
Vila, Joan Batista	doctor, canonge de l'església de Barcelona, i "hun de las renes del Principat de Cathalunya"	2
Vila de Perpinyà		1
Vilar, Narciso	rector del Col·legi de la Companyia de Jesús de Barcelona	
Villorias, Fernando de	militar (governador de Larache)	1
Viñas, Felip	doctor (probablement es tracta de l'oïdor i advocat fiscal de la Reial Audiència de Catalunya, i consultor ordinari del Sant Ofici)	1
Violer de Moya, Isidro	poeta	1
Vives, Joan	poeta	1
Xabot (Chabot), comte de	militar	1
Yrgelep (Pelegrí), Jayme Pablo		1
Yrles, Andres	secretari, "residente en Genova por el rey [Felip IV]"	1
Total		**567**

Font: elaboració pròpia (BD)

4. Els traductors, 1600-1720 (ordre cronològic)

Traductors	Ofici, condició, lloc d'origen o de residència	Anys	Llengües	Fullets
Un devot de la Verge	devot	1609	italià → castellà	1
Miguel Serrano		1610	francès → castellà	1
Juan Sanchez		1616	francès → castellà	1
Miguel Sanchez	mallorquí	1616	italià → castellà	1
Diego Alvarez de Salzedo	"del habito de Montesa, y camarero del Excelentissimo Señor Duque de Monteleon"	1618	francès → castellà	1
Anton Galino		1618	italià → castellà	1
Bernardo Gordò	"natural de la villa de la Tronera"	1621	francès → castellà	1
Juan Dimas	llicenciat, francès	1622	anglès → castellà	1
Nicolas Ivert		1622	francès → castellà	1
Juan de Jaurebet		1622	francès → castellà	1
Miguel de Leon	llicenciat	1622	francès → castellà	1
Juan Luna		1622	francès → castellà	1
Juan de Menesas	francès	1622	francès → castellà	1
Juan de Pontins	francès	1622	francès → castellà	1
Beltran Serra		1622	francès → castellà	1
Andres Fernandez	doctor	1626	llatí / italià → castellà	1
Sebastian Matevad	impressor de la Universitat de Barcelona d'origen francès	1626 i 1628	francès → castellà	2
Francisco Moret		1626	francès → castellà	1
Antonio Lopol		1627 i 1632	francès → castellà	2
Pedro de Orliens	natural d'Angulema	1627	francès → castellà	1
Gabriel Pons	natural de la ciutat de Tarragona	1627	italià → castellà	1
Antonio Varnet o Vernet	francès	1627 (2) i 1630	francès → castellà	3
Christoval Du-Feure	francès	1628	francès → castellà	1
Jacinto Espinell	natural d'"Arrupit"	1628	francès → castellà	1
Nicolas Rogier de Orliac	francès	1628	francès → castellà	1
Miguel de Santa Cruz		1628	italià → castellà	1
Bartholome Segàrra y Cènna	natural de Banyuls	1628	francès → castellà	1
Mariano Xiribiu	gallec	1628	francès → castellà	1
M. M.	francès	1629	francès → castellà	1
Francisco Puig	veí de Barcelona	1629	italià → castellà	1
P.F. Manuel Roman	eclesiàstic	1629	italià → castellà	1
Luys Felix de Bargas	"tiniente del castillo de Colibre"	1630	italià → castellà	1

Juan de Mantilla y Caravajal	alferes reformat	1630	italià → castellà	1
Tomas Terecheto		1631	italià → castellà	1
Juan de la Floresta		1632	francès → castellà	1
Alonço Hurtado		1633	italià → castellà	1
Geraldo Scorz	capità alemany	1633 i 1634	alemany → castellà	2
Rafael Osnalp (Plansó)		1634	italià → castellà	1
don Martin Goblet	natural de Madrid	1635	francès → castellà	2
Pedro de Carraça		1636	italià → castellà	1
Francisco de Firmamante		1638	italià → castellà	1
Pedro Nuñes		1638	italià → castellà	1
Joseph Alberti	veí de Barcelona	1640	llatí → castellà	1
Joseph Rosel		1642	francès → castellà	1
Justo de Alas	doctor	1643	francès → castellà	1
R. P. Fr. Pedro Duduc	eclesiàstic, "predicador frances de la Orden del Tercio de Champaña"	1643	francès → castellà	1
"un religios de sant Francesch, natural de la ciutat de Barcelona"	eclesiàstic	1643	francès → català	1
"Un ben afectat a la patria"		1644	italià → català	1
Un cavaller de la ciutat de Girona	cavaller gironí	1642	italià → català	1
fra Carlos de Gerona	eclesiàstic	1647	italià → català	1

Font: elaboració pròpia (BD)

5. ***Arbitrio que muestra evidentem[en]te que el Correo mayor puede muy bien beneficiar y augmentar dos mill ducados mas de renta cada año de lo que oy vale el officio ô officios de las estafetas y puede ser si se tomasse de veras valer quatro mill ducados de renta, como mas claro verá la facilidad y certeza dello por lo que abajo se dirá dando traça para augmentar los pliegos y p[or]tes.***

BNE, Mss/8180, dins d'un recull de papers diversos, ocupa els ff. 113-114 i n'existeix una còpia dins del mateix volum (ff. 140v-141v). D'aquest interessant "arbitrio" en dóna notícia Montáñez Matilla: M. MONTÁÑEZ MATILLA, *El correo en la España de los Austrias*, Madrid, 1953, pp. 149-150.

"La facilidad deste arbitrio consiste y está en que el Correo Mayor encargue á sus correspondientes correos subordinados, y otros en Roma, Napoles, Milan, Genoba y en toda Italia, donde se puede saver buenos avisos que le escrivan todas las nuebas, succcessos y nobedades que huvieren passado ô succedido de un correo â otro con la distincion de los lugares y de las personas â quienes ô con quienes hán succedido ô passado.
Y si huviere guerra se ha de avisar del numero de cada egercito y los nombres de los generales, coroneles, capitanes y alferez, la distancia de los unos, de los otros en que pays están, y si huviere cerco de una parte ô otra y se ha de embiar la planta si es possible alcanzarla de la situacion de las ciudad, castillo, ô fortaleza, y con otras circunstancias, para [...] la mina dello aqui para el intento.
Y lo mesmo ha de hacer el dicho Correo Mayor en Alemania, Inglaterra, Francia, Polonia, Flandes, y de las demas partes de Europa, y fuera de Europa, donde se pueden traher nuevas y successos deifferentes pues no le cuesta, ni le costará nada traherlos al dicho Correo Mayor y hallará multiplicados sus portes y pliegos. Y como los dichos avisos no pueden venir todos juntos, se ha de dar principio â este arbitrio con los promeros que vinieren en esta forma.
El Correo Mayor ha de tener una imprenta propia, ô tener concertado por todo el año con un impressor que le de tanto cada año por las relaciones y nuebas que se le darán al imprimir [reclam] para vende â como mejor se tanteare lo que puede valer esta parte del dicho arbitrio, que es la parte menor, pero disposicion para la mayor.
La importante parte del arbitrio estriba, y consiste en estando lejos las relaciones y succcessos, ô novedades, yá sean por via de Gaceta, yá sea alguna copia de alguna carta authenticas yá sea en mapa ô otro genero de papel, que siempre há de estar dispuesto para los dias de los Correos Mayores para que embie cada uno que escriviere por un quarto, ô dos, o mas que pudiere montar la dicha relacion, no dejará de embiar un papel ô dos, y algunos tres destas nuebas â su amigo y correspondiente, con que puedan los pliegos y portes mayores, y la ganancia y augmentos de la venta mayor y cierto sin riesgo alguno, y no habrá q[uie]n no embie un papel de los primero por la nobedad de embiar alguna nueba y noticia de los successos del mundo, y de la corte. Lo segundo porque con esto se escusan los particulares de escrivir teniendo las relaciones, inpressas, y no se cansarán con esto de escrivir lo que tienen inpreso.
De la certeza deste arbitrio, y que no puede faltar, es ebidente por el desseo que las ciudades y lugares tienen de saber lo que passa, y lo están pidiendo se les embien relaciones. Item se prueba este arbitrio con esta experiencia clara p[or] lo qual hagasse la quenta en los officios, y estafetas de los correos de Sevilla, Lisboa, San Lucar, Cadiz, Malaga, Granada, Cordoba, y demas ciudades y constará que se duplicò y triplicò el valor de los portes el mes de octubre deste año de 1635 mas de todos los otros meses,

por las relaciones que se embiaron de manifestos. Item compruebese esta verdad quano salió la relacion de la batalla de Norsiberga, es manifiesto, y cierto que se multiplicaron los portes con aquella relacion en cada ciudad y lugar mas de los otros meses quano no habia relaciones algunas.

Avisos para tener en pie el arbitrio
Nunca se ha de poner en las relaciones cosa que offenda, ô pueda dar occassion que los embaxadores de los reyes, y principes se quejen, ô pidan que se prohiban.
Mas siempre se há de procurar que lo que se pusiere en [reclam] la dicha relacion sea cierto y verdadero para acreditar la venta de los papeles y nuebas.
Mas se há de dar orden en Bruselas, y otras partes de Flandes, Alemania, y Roma quando sale alg[u]n papel curioso en cualquier lengua se embie para que se traduzqa en español por el interprete vese [?] por ocho reales, y valdran los partes dos mill y muyo mas por todo el reyno.
Mas (...)tasse mas para mayo augmento desta renta se há de procurar todas las vezes posibles que en Sevilla, Cordoba, Granada y todas las demas ciudades qye pudieren procuren imprimir las occurencias [...] para embiarlas acá para q[ue] los pliegos crezcan de la una parte, como de la otra."

Capítol 9

1. Mestres de primeres lletres autoritzats a Barcelona, any 1760

AHCB, *Polític i representacions* [nom original de la sèrie: "Político. Representaciones"], 1760-1761, ff. 24-26

"Con papel[1811] de 19 de enero próximo passado remite v[uestra] m[erced] al Ayuntamiento, de orden de su ex[celenci]a, y Real Audiencia el adjunto memorial de Francisco Çarriera, y otros individuos de la Hermandad de San Cassiano de Maestros de leher, y escrivir, y arithmetica de esta ciudad en solicitud de que fundados en las razones, que expressan, y en la real cedula de que presentan copia, se les den los correspondientes estatutos, u [~~ordinaciones~~] ordenanzas para la publica ensenanza en esta ciudad, y que se les guarden las preheminencias assi como á los maestros de la Corte de Madrid; paraque el Ayuntam[ien]to informe, que numero de maestros existen en esta ciudad si antiguamente tenian ordenanzas, como se governavan, y si concidera el Ayuntamiento inconvenitente en que se formen, y se les aprueben de nuevo, con todo lo demás, que se le ofresca y paresca en razon de la representacion, y suplica de dicho memorial. En cuyo cumplimiento dize á v[uestra] m[erced] el Ayuntamiento, que ha visto, y reconocido con todo cuydado el referido memorial, y su inclusion (que debuelbe) y sobre su contenido ha averiguado con certesa existir en esta ciudad onze maestros, que enseñan publicamente la doctrina christiana, de leher, escrivir, y contàr, uno que solamente enseña la doctrina christiana, y de leher, y tres, que son hijos de maestros, que no tienen estudio publico por estàr constituhidos baxo la patria potestad, y otro hijo de maestro, que está examinado solamente por su ill[ustrísi]ma, ò por sus vicarios generales para poder enseñar la doctrina christiana, y no està todavía examinado por los examinadores de los maestros de la Hermandad de San Cassiano. Amàs de los referidos hay cinco maestros los quatro tienen real despacho de Chanchilleria dado por su ex[celenci]a, y Real Audiencia, y el otro un decreto del ex[celentísi]mo señor marques de la Mina de 13 de agosto de 1751; de los cinco solo hay quatro al presente, que tienen estudio publico de enseñar la doctrina christiana, de leher, escrivir, y contàr, y el otro espera en breve exercer el mismo oficio; de lo referido resulta haver existentes en esta ciudad veinte maestros, esto es quinse que enseñan publicamente la doctrina christiana, de leher, escrivir, y contar, uno que solo enseña la doctrina christiana, y de leher, otro, que està para abrir estudio, tres que no enseñan por estàr aun en la patria potestad, y otro de la misma naturaleza, que queda examinado en lo espiritual, y no en lo temporal, [~~estando,~~] estando proximo á passarse maestro, y con este seràn veinte, y un maestros. Tambien por razon de una causa pia fundada por Geronima Colòm (...), cuyo exercicio[1812] practica en la serie de diez, y siete años el r[evere]ndo Luis Ariño p[re]b[e]ro, quien no se cuenta, ni jamás se ha contado en el numero de maestros de esta ciudad, por ser muy distincto de estos, quienes cobran su trabajo á mesadas de los muchachos, y el no percibe cosa alguna por practiar meramente un acto de caridad, en vista de la obligacion annexa por razon de dicha causa pia. (...)"

[1811] Al marge esquerre: "A dn Fran.co de Prats, y Matas".
[1812] Ensenyar la doctrina cristiana, llegir i escriure als nens del carrer dels Tallers.

2. Constitucions sinodals de Tarragona (1704) i de Girona (1691)

Constitutiones synodales archidioecesis tarraconensis, statutae, et promulgatae in synodo dioecesana, quam in sua metropolitana ecclesia celebravit D.D. Fr. Josephus Linás ex regali ordine beatissimae Mariae de Mercede redemptionis captivorum archiepiscopus tarraconensis assumptus, hispaniarum primas, regiusque consiliarius, &c. Anno millesimo septingentesimo quarto, die quarta maii, Barcinonae [Barcelona], Ex Typ. Raphaelis Figuerò, 1704, tít. XXXVIII, "De magistris scholae", constit. I i II, pp. 359-360.

BDSG, Fons antic 348/764

"Tit. XXXVIII. *De magistris scholae.*

Constit. I

Iuventutis educationem, & prima litterarum rudimenta cu[m] non solum ad patres, sed etiam ad regimen populorum attingere noscatur, & valde prodesse, parvulos à primordiis suae aetatis in litteris, & moribus bene instructos vitam agere, praecipimus, & hortamur iuratos omnes villarum, & populorum huius nostrae diocesis, post duos menses à publicatione huius decreti, magistros scholae salariatos habere, ut publice erudire pueros, legere, & scribere, & in doctrina christiana instruere possint, & teneantur.

Constit. II

Cum omnes Christi fideles à pueritia in observantia legis sint instituendi, statuimus, & mandamus omnibus magistris scholae huius nostrae diocesis, ut postquam pueri dictiones sciant coniungere, illos in rudimentis fidei instruere, quae necessaria sunt ad salutem aeternam edocere, orationes omnes cathecismi memoriae commendare curare, missam, & conciones audire, rosarium beatissimae Virginis Mariae quotidie recitare faciant; ut bene instructi post huius vitae terminum sempiternam gloriam propter ipsorum docentium doctrina[e] valeant adipisei. Insuperque, ut hoc officium per magistros idoneos exerceatur, omnibus curatis praecipimus, & mandamus, ut magistros puerorum in his quae docere debent, signanter in doctrina christiana, diligenti studio examinent; aliter enim ad ministerium hoc minime admitantur. Idem dicendum de mulieribus educantibus puellas."

Constitutiones synodales diocesis gerunden. in cum collectae, renovatae, & auctae sub illustrissimo et reverendissimo domino D. Fr. Michaele Pontich episcopo gerundensi. regio consiliario, &c. Variis glossis, communitiotibusque DD. Maximè recentiorum opinionibus, ac declarationibus sacr. congr. cardinalium comprobatis, exornatae. A Francisco Romaguera I.C. civeque honorato gerundensi, à villa de la Bisbal otro, omnibus parochis, clericus, ac aliis in foro versantibus perutiles, ac necessariae. Ac quadruplici indice, primo argumentorum capitum synodalium. secundo: Materiarum, quae in textibus earum continentur. Tertio: Titulorum. Quarto, & ultimos rerum notabilium, quae in glossis repriuntur, authoris labore, compacta. Inclyto martyri D. Narcisso episcopo, patrono, ac tutelari gerundensi dictae, Gerundae [Girona], sumptibus Hieronymi Palol, M.DC.LXXXXI, liber quintus "De magistris, et ne aliquid exigatur pro licentia docendi", tit. I, "Magistri discipulos suos doctrinam christianam doceant", cap. I, pp. 345-346.

BDSG, Fons antic 348/1592

"Liber quintus De magistris, et ne aliquid exigatur pro licentia docendi

Tit. I. *Magistri discipulos suos doctrinam christianam doceant.*

Cap. I

Cum[1813] fideles Christi in observatione legis salutiferae debitè sint, & solicitè instruendi: statuimus & mandamus universis, & singulis pueros literas edocentibus, quatenus eosdem docibiles, immò in eorum principiis postquam legere, & dictiones coniungere sciverint, doceant, & informent, & qualia sunt decem praecepta, septem peccata mortalia, septem misericordiae opera, quatuordecim articuli fidei, & septem sacramenta Ecclesiae, & observatis observandis, & vitatis vitandis debet scire quilibet fidelis: ut post huius vitae terminum sempiternam gloriam propter eorum docentium doctrinam valeant adipisci, prout in constitutione, sacerdotes, &c. ad quam nos referimus continentur.

Glossa.
[1] Magistri, seu ludiliterarii non solum in gramatica, & rhetorica instruere debent pueros, sed etiam in his, quae ad religionem pertinent, sicque adolescentes ad missas, ad divina officia, & praedicationes audiendas, non solum hortari, sed etiam [2] compellere possunt; qui pariter prohibentur omninò legere, vel docere ea, quae contra mores sunt, vel quae possunt ad impietatem inducere, ita ex Leon X tradit Barbos. & cum eo Fermosin. *ad tit. et cap. unic.* [3] *de offic. primicer. quaest. 2, num. 24*, & ut rectius exequi valeant praedicta, possant magistri ab episcopo examinari, in iis dumtaxat quae spectant ad fidem, doctrinam christianam, & bonos mores, Concil. Trid. *seß. 5, cap. I, de reform. cap. I, de magistr. can. 12, de quibusdam 37*, const. tarracon. 2, *tit. 4, de magistr. lib. 5*, Fagnan. *in cap. quia nonnullis, de magistr. nu. 4*, Tondut. *quaest. benefic. lib. I, cap. 17 num. fin.* ubi *nu. 15, et seqq.* tradit ad quem pertineat [4] deputatio horum scholarum magistrorum, Pignatel. *consult. canon. tom. 3, consult. 5, per tot.* & referunt declaratum, ac decisum Aldan. Barbos. & cum eis Fermosin. *d. quaest. 2, num. 25, et seq.* & tradit novissimè nobilis regens noster Cortiada *decis. 166,*

[1813] Al marge esquerre: *Berengarius de Crudillis, 1355*.

per tot. par. 3, post haec scripta à me visus, *ubi nu 2, et 3*, id per constitutiones supradictas provinciales tarracō. stabilitum recitat; non tamen per istos sublevantur [5] parochi à sua obligatione docendi doctrinam christianam, sed id non obstante, ad eam docendam tenentur, juxta adducta suprà *lib. 3, tit. 11, cap. 3, in fin.* [6] praetereáque sub poenis arbitro ordinarii imponendis non possunt in suis parochiis aliquem ad munus edocendi gramaticam, vel legendi, & scirbendi admittere, nisi de licentia ab ordinario in scriptis obtenta, legitimum exhibeat testimonum, dict. conflit. *2 tarracon. tit. de magistris*.

3. Disposició del govern municipal gironí, reunit en consell general, segons la qual per accedir a qualsevol ofici la Ciutat calia saber llegir i escriure, 20 de desembre de 1651

AMGi, *Manual d'acords*, 1651, ff. 477 i 478r-v

"3 [proposició]. La esperiencia nos te fet conexer los inconvenients que poden resultar y quant es indecent que las personas insiculadas en lo govern de la ciutat no sapian llegir ni scriure, com cadahu de v[ostres] s[enyories] ho alcansa. Per lo q[ue][1814] havem pensat si sen â be que se statuir y ordenas que de aquesta hora enhavant persona alguna no puga esser insiculada en lo govern y concell ni en algun offici de la ciutat que no sapia llegir y scriure y asso se entene tant de las personas que se han de insiculaar per via de nominacio, com son fills de ja insiculats, o, altrament; Representamho a v[ostres] s[enyories] pero que sie servit deliberar y ordenar lo que aparega mes convenient.

(...)

3. Quant al tercer cap que desta hora en avant se fasse observe y execute com està proposat; cometent com cometan als molt ill[ust]res s[eny]ors jurats qui son y per avant seran y a la major part dells assoles la habilitatio y conexensa y lo judici y dissisio de si la tal persona en qualsevol manera insiculadora sabra bastantment de llegir y scriure, o, no; y per ser major claredat desta deliberatio y per evitar los abusos que per amistat y amor, o, per odi y rancor, o, altrament porien enseguirse, se statueix, delibera y ordena, eo be se diu y declara que no se enten que tal persona insiculadora haja de saber ab tota perfectio de llegir y scriurer, ni tan poch que haja de bastar, ni sie suficient que sapia tant solament llegir y scriure son nom y cognom, sino que ha de saber y ha de bastar que sapia de una cosa y altre ab una moderada mediania de tal manera que medianament sapia llegir y scriure, lo que perdits s[eny]ors jurats li sera ordenat y que fasse lletra que medianament sie llegible, cometentho a dits molt ill[ust]res s[eny]ors jurats qui vuy son y aleshores seran, o, a la major part dells assoles llargament."

[1814] Afegit per una altra mà.

4. Tomàs Banell, mestre de llegir, escriure i comptar, demana als jurats de Girona un salari per ensenyar els minyons, 1643[1815]

AMGi, *Manual d'acords*, 1643, f. 145 (foliació manuscrita en llapis), petició original inserida entre els folis 105 i 106 (foliació coetània o lleugerament posterior), i també copiada al *Manual*, f. 106.

"Molt ill[ustr]e señor

Thomas Banell mestre de llegir, scriure, y comptar, natural de la vila de Ripoll als primers de nohembre prop passat ha fet quinse anys te casa parada en la present ciutat y en ella ha habitat sempre ab sa muller y fills ensenyant publicament de llegir, scriurer, y co[m]ptar donant bona y cumplida satisfacio als pares dels dexebles sens tenir, ni aver, rebut salari algu de v[ostr]a S[enyori]a y ser tan tenuo com es lo que donan los minyons, per se la mayor part dells de pares molt pobres que apenas ne pren cosa alguna y com haya molt temps lo perseguesquen desganas tant a dit Banell com encara a sa muller que resta casi del tot cega y ser los gastos tant grans y ab lo poch salari te dels minyons apenas se pot sustentar. Per ço y altrament dit Banell demana y humilment suplica a v[ostr]a S[enyori]a com a pares de republica, sia de son servey donar y asenyalar algun salari competent a dit Banell, lo que sia de son servey, ab que·s puga sustentar y passar la vida honestament oferintse en senyar als de la Misericordia sens salari algu, y perserverara, y posara totes ses forces en donar bona ensenya[n]ça y cumplida satisfacio a v[ostr]a S[enyori]a y als pares dels dexebles, com ha fet fins assi, sens mudar son domicili en altra part, que a mes que v[ostr]a S[enyori]a faran una cosa tant convenient per los pobres minyons, lo suplicant ho tindra a singular gracia y merce de v[ostr]a S[enyori]a *off*[*ici*]*o ett*[*cetera*] *et licet ett*[*cetera*]

Altissimus Vivet"

Acceptació per part dels jurats de Tomàs Banell com a mestre d'escola de la ciutat de Girona, amb un salari de 20 lliures anuals, 12 d'octubre de 1643

AMGi, *Manual d'acords*, 1643, f. 264

"Conducta de Thomas Banell en mestre de scholas de la p[rese]nt ciutat

Die XII octobris MDCXXXXIII los molt ill[ust]res s[eny]ors jurats de la p[rese]nt ciutat unanimes y concordes inseguint la conclusio de Consell General celebrat @ [espai en blanc] de agost proxim passat han conduit y condueixen en mestra de escolas de la p[rese]nt ciutat @ Thomas Banell mestre de escolas vuy habitant en Gerona y asso davant lo beneplacit y libra voluntant del Consell General de dita ciutat, an al qual assenyalan en y per conducta de dit un offici de mestre de escola vint lliures quiscun any pagadoras de mig en mig any per lo clavari major de son copte nou menuts, e, lo dit

[1815] El document no és datat, però el Consell General que va rebre la súplica fou convocat el divendres 5 de juny, AMGi, *Manual d'acords*, 1643, f. 103v.

Banell accepta lo dit acte de conducta per dits s[eny]ors jurats a ell de sobre feta y no res menys prumet @ dits s[eny]ors jurats haverse be y realment en dit offici de mestre de scholas llargament ab jurament

*Testes Franciscus Subira librateriu*s *et Petrus Soler sutor Gerundae*”

5. Pagament del salari del mestre de minyons Magí Puig per part del clavari de la vila d'Olot Magí Soler, 1654

ACGAX, Fons municipals, Olot, *Llibre del clavariat*, 1654-1655, f. 79

"Al mestre de llegir

Item dona dita universitat a Magi Puig mestre de llegir, scriurer y comptar en la present vila per son salari trenta lliuras pagadoras per terças – XXX ll

Jo Magi Puig mestre de legir y escriure de la vila de Olot tinch rebut de Magi Soler clavary de Olot set lliures y deu sous dich – 7 ll 10 s y dites son per la primera terza de mon salari y per lo ver fas lo present de ma propia vuy als 8 de juliol de 1654 – 7 ll 10 s

Jo Magi Puig mestre de legir y escriure de la vila de Olot tinch rebut del s[enyo]r Magi Soler clavari de Olot set lliures y deu sous dich – 7 ll 10 s y dites son per la segona terza de mon any y per lo ver fas lo present de ma mia propia vuy als 26 de 8bre de 1654 – 7 ll 10 s"

6. Carta de Margarida de Sant Joan de la Creu (Margarida Sala), monja del convent de carmelites descalces de Tarragona[1816], al seu germà Martí Sala, pagès de Sant Martí de Cantallops (Sant Martí Sacalm, la Selva), 26-IX-1746

ACN, caixa 2-II, carta de Margarida de Sant Joan de la Creu, Tarragona, 26-IX-1746

"J[esús] M[aria] J[osep]

Sien en nostres almes amen. Caricim germa Marti despres de saludarte a tu y a la tve [sic] esposa y germa mie me alagrare que este te trobie ap perfete salut [~~la~~] la mie a [~~D~~] Dios gracies es molt bone per lo que tingen gust manarme. Caricim me admiro que mai me ages escrit s[enyo]r mestre mes com yo no he estat tan bona dexeble com devie no hes molt que me ages olvidade mes no crech q[u]e sie falte de voluntat ya li dono las gracies de la carita [~~a~~] que [~~fet~~?] me ha fete de enceñarme de llegir q[u]e no here poch lo treball que tenie y quantes vegades nos aviem de magar perq[u]e no hos vesen. Yo sino per el cuidado de v[ostra] m[ercè] no lograrie [~~grasie~~?] la dihe tant felis de estar en estos claustos de religio y en case a on el S[enyo]r esta sacramentat que es una diche tant felis q[u]e no ho puch explicar. Yo estich tant contente y alegre que no ho puch explicar q[u]e algunes vegades de contento me he posat a plorar de veure que sen yo tat [sic] yngrata als beneficis que lo Señor me ha fet Ell no cese de favorirme. Caricim be sabs que tu eres lo germa q[u]e yo mes estimave y axis te estimare que me escriges une carte te y me donies noticies de ta case y familie y ho pacau be. S[enyo]r mestre se me ofareix ocasion de cansarlo y es que·m convenen 6 pecetes si·m pots fer aquexe caritat to estimare molt yo molt tems ha que avie escrit a la Patronille[1817] perq[u]e elle te escriges en nom meu no ce si aura rebut la carte y ara li he enviat dos quadrets y 2 escapularis y 2 raliquiaris y 6 coracons y 4 bocetes de reliquies perque be les facie a mans y pren la bone voluntat y si no fos tant llunt ya vos ragalarie de algunes cosetes. Yo confio q[u]e faras lo que·t demano y los poras entragar a la Petronille que elle me·ls enviara. Y perdone de la llenese. Me donaras moltes a germane y demes de ta case. Y al para y demes de case y lo pobre para que ya deu cer molt vellet. Y procureu en estar bons y en cer s[an]ts y bons y encomenaume a Deu q[u]e yo encare q[u]e pecadora ya ho fas suplicanli q[u]e vos guarde m[olt]s a[ny]s de este convent de carmelites descalçes de Tarragona y setembre a 26 de 1746

Totes les ‹l› mares te saludan
Marti Sala

Qui mes te estime y de cor te vol te germane
Margarita de S[an]t Juan de la Crus"

[1816] El convent, dedicat a sant Josep i a santa Anna, és del segle XVIII. Les primeres monges carmelites van establir-se a Tarragona durant la Guerra de Successió. Un llegat (1712) va permetre la construcció de la "fàbrica". La traça de l'església és de la dècada de 1760.
[1817] "Sor Patronilla Sala religiosa beate dominicha" de Girona, com llegim en una altra carta, 8-XII-1746. Era la germana de Joan i de Margarida Sala.

7. Albarà fet pel paraire Pere Torrent a instància d'un tal Vila (pagès de les Planes d'Hostoles?) on es fa constar que Miquel Bataller Solergastó, pagès de les Encies, ha pagat 26 sous com a pensió anual d'un censal, 12 de maig de 1611

ACN, Quadern amb censals del Soler de les Encies, 1611-1650, f. 2 (fol. moderna en llapis)

"[primera línia mutilada] [de l]es Planas tinch revut de vos Miquel Bataller Sollergasto pages de la paroquia de N[ost]ra S[eny]ora de les Ansises que m'aveu pagats aquests vint y sis sous dic 26 s me feu de sensal quiscun any pagador lo dia de s[an]t Pera sent Felliu quiscun any y p[er]que es la veritat que m'aveu pagat totas las pagas devidas y no se de scriure vos fas fer lo p[rese]nt alb[arà] de voluntat mia fet p[er] mans de mi Pera Tor[rent] parayre de la sellera de les Planes fet ab libertat de tots vuy als 12 de maig 1611
Item jo dit Vila som content de tots comptas fosse[n] entra el dit Sollergasto y mi fins lo p[rese]nt som cabals y asi es ver dit dia y an[y] de ma de dit Torrent"

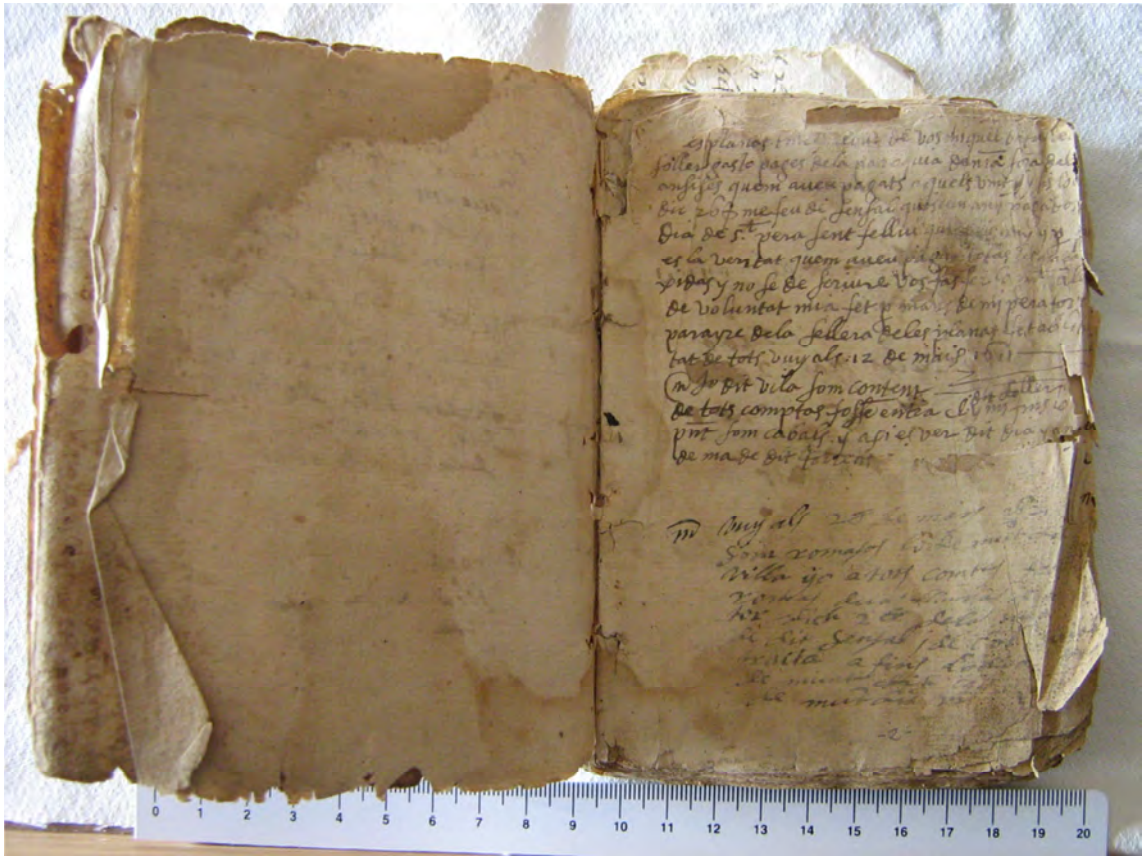

8. Pagament dels mestres dels minyons de la casa per part de l'hereu del mas Soler o Solergastó de les Encies i altres anotacions, 1712-1750

ACN, *Llibre de comptes i notes dels Solergastó de les Encies* [títol modern], fol. en llapis.

Anotacions de Joan Soler (1682-1749)[1818], f. 61r-v

"Al comta de als meus mions[1819] de quant an comansat de anar astudi 15 fabrer del any 1712

(...)

Item al comta de·n Josep que comansa de anar a studia a 9 de satembre del any 1712

(...)

Item a 12 de satembra comenca de tornar astudia an Josep mon fill del any 1713

Item 9 de janer comenca de anar astudia an Miquel 1714

Item any ui a 24 de satembra comenca de anar a studia an Miquel mon fill a. 1714"

f. 127

"al comta del mestra[1820] a que a vuy a 31 de 1738 agost que em pasat comtas dels mions[1821] de nar astudi li cada a deura 14 s[1822] – 3 ll 16 s
Tans de 7bra a stats 13 dies fora no y a agut astudi se·s pardut per ell 4 ll 13 s

Joan Soler, a més de pagès i administrador del mas Soler, era obrer de l'església de Santa Maria de les Encies: portava els comptes de l'obra i el repartiment de les butlles. Gràcies a aquest fet, sabem que el mestre vivia a la parròquia de les Encies, f. 181

"Al comta de las bullas del any 1744
(...)
Item al s[enyo]r mestra – 1 bulla"

[1818] Segons el *Llibre de comptes i notes dels Solergastó de les Encies*, Joan Soler havia nascut l'any 1679 (f. 87), però a l'arxiu parroquial de Santa Maria de les Encies constava com a nat el 1682: "Als dotze janer mil setcents quaranta nou mori Joan Solergastó pagés de la parr[òqui]a de N[ostra] S[enyo]ra de las Encias bisbat de Gerona de edat de sexanta set anys, y tres mesos", ACN, caixa 2-II, *Universis, et singulis fidem facio ego Felix Carrera presbiter, et r*[*ecto*]*r* (...), 26-III-1770.
[1819] Minyons, Joan Soler tingué com a mínim tres fills: Miquel (n. 1701), Josep (1705) i Joan (1707). Soler també usa el singular "mió" (f. 198v).
[1820] Escrit a sobre: "2 ll 12 s".
[1821] La lletra és del citat Joan Soler. Entenem, doncs, que es refereix als néts.
[1822] A sota d'aquesta xifra: "1 ll 7 s".

f. 184

"Al comta del s[enyo]r mestra que vuy a 21 de marst del any 1745 li e donada una dobla de valo de 5 ll 12 s y de tot al tems asta en las Encias no te rabut sin no al primer any pagat y la dobla per als dames any
Item a vuy a 12 marst del any 1746 li donada 15 pasetas an aspesias que son 5 ll 12 s tot pe maoria[1823]
Item vuy a 14 de fabrer del any 1747 li tinch donadas 11 ll 4 s dich onsa lliuras quatra sous – 11 ll 4 s
Item a vuy a 10 de marst 1748 tinch donadas vint pasetas al item que son set lliuras y deu sous dich – 7 ll 10 s
Vuy dia 16 de juny del any 1749 es tornat anar estudi Miquel Soler[1824] a 13 de decembre del any 1749 se·n ixi (?) y ara dia 8 de janer y es tornat anar del any 1750"[1825]

f. 191v

"Vuy a 24 de 7bre del any 1732 comenca de anar astudi a Joan mon net ab musan Barnat de las Planas"

f. 202

"Vuy die 22 de fabrer de any 1731 an tornat a nar a stodir als mions meus fills de Miquel Soler Gasto pages"

f. 203

"Vuy a 7 de fabre de 1732 ha tornat ana astudi an Joan[1826] mon fill de Miquel Soler Gasto ab mosen Ramon Fage de las Planas"

f. 204

"Vui al primer de abril del any 1739 comensan de anar astudi dos mions"

[1823] Per memòria.
[1824] Nom repetit.
[1825] La lletra sembla correspondre a la de Joan Soler, però no seria possible si morí el 12 de gener de 1749.
[1826] Joan havia estat batejat el 24 de setembre de 1724.

9. El sastre Joan Surós d'Anglès, com a procurador de l'hospital dels pobres d'aquesta vila, fa dos albarans a l'hereu Soler de les Encies pels pagaments de dues pensions, 16 de març de 1681 i 25 de març de 1683 (?), respectivament

ACN, Papers diversos s. XVII (class. prov.)

"Jo Joan Suros sastre de la vila de Angles procurador del hospital dels pobres de dita vila e[n] dit nom tinc rebut una lliura deu sous dic 1 ll 10 s de mans de·n Soler de las Ansias p[er] [t]ans ne fa a dit hospital y perque so pagat per la pensio cayguda lo any mil sis sens vuytanta fas lo present albara de ma propria vuy a 16 de mars del any 1681
Joan Suros

Jo Joan Suros en lo dalt dit nom tinc rebuda [mutilat] dita pensio per lo any mil sis sens vuitanta tres [mutilat] y perque es lo ver fas lo present albara de ma propria vuy a 25 de mars del any 168[mutilat]
Joan Suros"

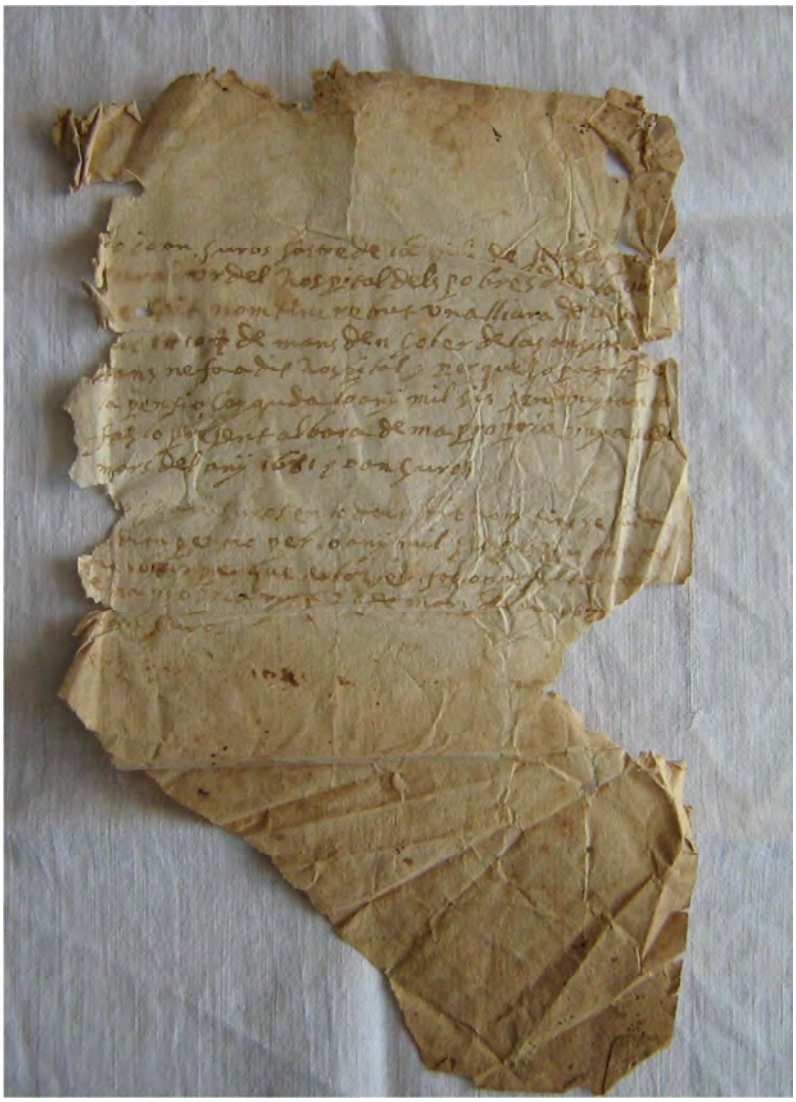

Francesc Figueras Castallar, pagès de Sant Amanç (Anglès) confessa haver rebut de Joan Soler de les Encies una quartera de blat en preu de 28 rals per la satisfacció d'un deute (préstec) al seu fill difunt, Genís Figueras Castallas, 5 de febrer de 1706

ACN, Papers diversos s. XVIII (class. prov.)

"Dich yo Francesch Figueras Castallar pages de Sa[n]t Amans terma de Angles que tinch rabut de Joan Soller [sic] de las Ansias una quortera de bllat [sic] en preu de vint y vuit reals dich 2 ll 16 s y ditas rebo per quompta de tres [~~rals~~] reals de vuit que esta[~~va~~] devent a Ganis Figueras Castallar mon fill que gose de gloria vuy a 5 fabrer del [~~17~~] 1706

Francesch Figueras Castallar"

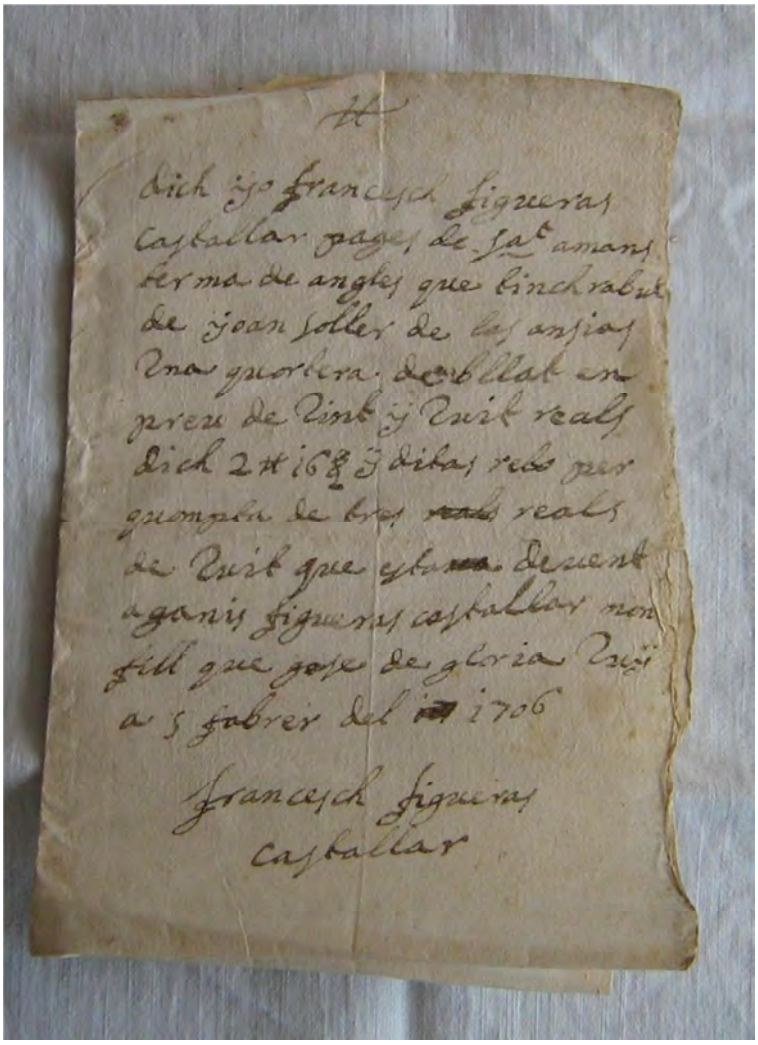

10. Quadern del mas Costa (Montagut), 1767-1782

Nom	localitat	ofici o condició	escriptura pròpia	escriptor/a delegat/da	Any	fol./pàg.
Rafel Costa	Montagut	pagès	Sí		s.d.	f. 1v
Rexach	Montagut	mestre	Sí		1767	f. 1v (i nota solta)
Joseph Salgat	Olot	botiguer	Sí		1767	f. 2
Esteva Joxar (?)	Montagut?	correu	Sí		1767	f. 2
Rafel Costa	Montagut	pagès	Sí			f. 2
Banet Truys	Montagut	teixidor	No	Jaume Pujol, mestre de Montagut	1767	2r-v
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1767	f. 3
Antoni Albert	Montagut	apotecari	Sí		1767	f. 3
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		s.d.	f. 4
Joan Farnes, àlies Trafach	Montagut	traginer	No	Joseph (...)	1768	f. 4
Joan Maspleda	Castellfollit	sastre	Sí		1768	4r-v
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1768	pp 6-7 (error en la fol., que passa a pag.)
Mariano Masgrau	Montagut	sastre	No	Joan Pujola, sabater de Montagut: "per nossaver de escriurer dit Mariano Masgrau me dona de ficultat a mi Joan Pujola vull di vinticinch de mars any 1768"	1768	pp. 6-7
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1768	pp. 7-8
Mariano Masgrau	Montagut	sastre	No	Joan Pujola, sabater de Montagut	1768	p. 8
Antoni Albert	Montagut	apotecari	Sí		1768	p. 8
Esperansa Solarich	Olot	no indicada o identificada	No	Pera Molas y Pont	1768	p. 9
Francesch Oliveras	no indicada	fuster	No	Jaume Pujol, mestre de Montagut	1768	p. 9
Joan Thord	Castellfollit	rector	Sí		1768	p. 10
Antoni Albert	Montagut	apotecari	Sí		1769	p. 10
Paulí Santa Maria	Montagut	cirurgià	Sí		1769	pp 10-11
Jaume Pujol	Montagut	mestre	Sí		1769	p. 11
Ana Pujola	Montagut	vídua	Sí		1769	p. 11 (nota solta)
Antoni Albert	Montagut	apotecari	Sí		1769	p. 11
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1769	p. 12

Mariano Masgrau	Montagut	sastre	No	"Per dit Mariano Masgrau qui hadit no saber de escriurer firmo jo Salvador Prats esnt. de Montagut"	1769	p. 13
Narsis Grabulosa	Montagut	fuster	No	el reverent Barthomeu Gasull prevere beneficiat; Signat a Montagut "y Martgals"	1769	pp. 13-14
Barthomeu Gasull	no indicada	prevere i beneficiat	Sí		1769	p. 14
Narsis Grabulosa	Montagut	fuster	No	Barthomeu Gasull prevere i beneficiat	1769	pp. 14-15
Sagimon Sala	Castellfollit	serrador	No	Joan Thord, rector de Castellfollit	1769	p. 15
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1769	p. 15
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1769	p. 16
Simon Vilaplana	Sant Cosme	ferrer	Sí		1770	p. 16 (i nota solta)
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1770	pp. 17-18
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1770	p. 18
Pera Vila	no indicada	pagès	Sí		1770	p. 19
Mariano Masgrau	Montagut	sastre	No	Joan Pujola, sabater	1770	p. 19
Joan Plana	Castellfollit	teixidor	Sí		1770	p. 20
Joan Plana	Castellfollit	teixidor	Sí		1770	p. 20
Josep Binyolas	Castellfollit	fuster	Sí		1770	p. 21
Joan Naspleda	Castellfollit	sastre	Sí		1770	p. 21
Jasenta Fon	Olot	no indicada o identificada	No?		1770	p. 21
Jaume Pujol	Montagut	mestre	Sí		1771	p. 22
Paulí Santa Maria	Montagut	cirurgià	Sí		1771	p. 23
Antoni Albert	Montagut	apotecari	Sí		1771	p. 23
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1771	p. 24
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1771	p. 24
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1771	p. 25
Antoni Albert	Montagut	apotecari	Sí		1771	p. 26
Jaume Pujol	Montagut	mestre	Sí		1771	p. 26
Esteve Divi	Montagut	prevere i domer	Sí		1772	p. 27
Bonaventura Aloy y Llach	Montagut	notari i escrivà de la Cúria del Comtat de Montagut	Sí		1772	p. 28
Antoni Albert	Montagut	apotecari	Sí		1772	p. 29
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1772	p. 29
Esteve Divi	Montagut	prevere i domer	Sí		1772	p. 30
Joan Mas	no indicada (Olot?)	doctor (medicina)	Sí		1772	p. 30

Sebastia Figarolas	Olot	adroguer	Sí		1772	p. 31
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1772	p. 31
Joan Batista Blanch	no indicada o identificada	no indicada o identificada	Sí		1772	p. 32
Salvador Siques	Montagut	no indicada (pagès?)	No	Jaume Pujol, mestre de Montagut, "per Salvador Sigues qui no sap escriurer"	1772	p. 32
Antoni Albert	Montagut	apotecari	Sí		1772	p. 33
Paulí Santa Maria	Montagut	cirurgià	Sí		1772	p. 33
Joan Mas	no indicada (Olot?)	doctor (medicina)	Sí		1773	p. 34
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1773	p. 34
Jaume Pujol	Montagut	mestre	Sí		1773	p. 35
Joan Naspleda	Castellfollit	sastre	Sí		1773	p. 35
Esteve Divi	Montagut	prevere i domer	Sí		1773	p. 35
Pera Roquer	Montagut	fuster	Sí		1773	p. 36
Antoni Albert	Montagut	apotecari	Sí		1773	p. 36
Maria Boix	Montagut	vídua	No	Antoni Albert, apotecari de Montagut	1773	p. 37
Esteve Divi	Montagut	prevere i domer	Sí		1773	p. 37
Paulí Santa Maria	Montagut	cirurgià	Sí		1773	p. 38
Joan Mas	no indicada	doctor (medicina)	Sí		1773	pp. 38-39
Sagimon Dabesa	Montagut	pagès	No	"Per no saber de escriurer jo Sagimon Dabesa dono facultat a Joseph Serra que firme per mi Serra"	1773	p. 39
Isidro Palomer	no indicada (Montagut?)	no indicada	No	Jaume Pujol, mestre; "y per ser ho ver y no saber escriurer fas y firmo la present avuy 11 abril de 1773 Jaume Pujol per dit Isidro Palomer"	1773	p. 40
Rafel Costa	Montagut	pagès	Sí		1773	p. 41
Sagimon Sala	Castellfollit	serrador	No	Joseph Orts prevere	1773	p. 41
Anton Bilaosta	Hostalnou	flequer	No	Jaume Pujol menor	1773	p. 42
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1773	p. 42
Anton Vilahosta	Hostalnou	flequer	No	"Dich jo baix firmat per ma hajena (...)" firmo Jaume Pujol	1773	p. 43 (i nota solta)
Ramon Surriba	Montagut	pagès	Sí		1773	pp. 43-44
Jaume Pujol	Montagut	mestre	Sí		1774	p. 44
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1774	p. 45
Esteve Divi	Montagut	prevere i domer	Sí		1774	p. 45

Esteve Divi	Montagut	prevere i domer	Sí		1774	p. 46
Antoni Albert	Montagut	apotecari	Sí		1774	p. 46
Llorens Canal	Montagut	ferrer	Sí		1774	p. 47
Pera Raquer (o Roquer)	Montagut	fuster	Sí		1774	p. 48
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1775	pp. 48
Batista Olivet	Castellfollit	mestre de cases	No	"y per no saber de escriura", Joan Pujola sabater	1775	pp. 48-49
Jaume Pujol	Montagut	mestre	Sí		1775	p. 49
Jaume Pujol	Montagut	mestre	Sí		1775	p. 50
Francesch Barerés	no indicada	botiguer	Sí		1775	p. 50
Antoni Albert	Montagut	apotecari	Sí		1775	p. 51
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1775	p. 51
Mariano Masgrau	Montagut	sastre	No	Joseph Orts prevere	1775	p. 52
Jaume Pujol	Montagut	mestre	Sí		1776	p. 53
Joan Pujola	Montagut	sabater	Sí		1776	p. 53
Jaume Pujol	Montagut	mestre	Sí		1776	p. 54
Rafel Costa	Montagut	pagès	Sí		1776	p. 54
Jaume Pujol	Montagut	mestre	Sí		1776	p. 55
No indicat	no indicada	no indicada	Sí		1776	p. 56
Joseph Solà	no indicada	no indicada	Sí		1782	f. 58v
Llorens Canal	Montagut	ferrer	Sí		1782	f. 59
Pera Homs	Montagut	moliner	Sí		1782	f. 59v
Sagimon Davesa	Montagut	pagès	No	Jaume Pujol, mestre		f. 60
Benet Pelegrí	Montagut	no indicada	No	Eudal Truis, teixidor de lli	1782	f. 61

11. Mariano Masgrau, sastre de Montagut, declara haver rebut de Rafel Costa, pagès de la mateixa parròquia, 15 diners per la roba del seu nebot, 18 de novembre de 1770

Col·lecció de l'autor, *Quadern del mas Costa (Montagut)*, 1767-1847, p. 19

"Dich jo bax firmat de que tinch revut jo Mariano Masgrau 15d de Rafel Costa pajes de trevalla rova de Rafel Costa [~~son~~] son nevot i fiol i per no saver de esqriurer jo Marian Masgrau sastra dono da ficoltat a Joan Pujola savate i per ser lo ver fas la present jo Joan Pujola savate tots de Montagut vui dia 18 no[vem]bre de 1770"

12. Jaume Pujol, mestre de primeres lletres de Montagut (Garrotxa) confessa haver cobrat de Rafel Costa major, pagès del veïnat dels Angles (Montagut), les quantitats habituals per instruir el seu nebot, Rafel Costa menor, 10 de març de 1771

Col·lecció de l'autor, *Quadern del mas Costa (Montagut)*, 1767-1847, p. 22 (i nota a la p. 21)

"Dich jo baix firmat com he cobrat de Rafel Costa 2 ll 5 s bar[celonin]s que son per las mesadas de son nebot Rafel Costa junt lo paper y plumas ha gastat[1827] y paga fins lo primer janer 1771 y per ser lo ver fas y firmo vuy 10 mars de 1771
Jaume Pujol mestra de Montagut"

[1827] A la pàgina 21: "que importa 10 s".

Capítol 10

1. La informació de la Guerra del Rosselló (1598): el dietari de Jaume Ramon Vila i la premsa barcelonina

AHCB, manuscrit B-100 [Dietari de Jaume Ramon Vila], pp. 142-147

"Relacio del que lo duch de Feria llochtinent, y cap[it]a g[enera]l per lo s[enyo]r rey en lo Principat de Cataluña, y altres cavallers escrihuen des de la vila de Perpiña per raho de la entrada que an fet los francesos en la villa de Illa del dit comptat de Rossello a 14 de maig 1598.
Dilluns a 11 de dit mes de maig de dit dit [sic] añy isque musiur de Fonsuya nebot de Monmoranci, de la Eucata[1828] regne de França, y frontera de Rossello ab dos mil infans arcabussers, piquers, y alabaders, y sinquanta cavalls mestres ab 120 arcabussers de acavall, dos carregas de escalas, quatre mortarets, tres salsichas, y carrega, y mitja de polvora: anaven ab sa compañia mosuir de Monbausi, musiur de Fons, musiur Xanxo, musiur Marcel, lo capita Oliver lo cap[it]a Andrie, y altres musiurs, y cavallers tras dells ab los quals venia marchant musiur de Rubiach ab mes de sinchsens arcabussers. Dormiren dos nits en la campaña per a fer millor diligencia, y arribar ab mayor secret a la dita vila de Illa haont arribaren dijous a 14 de maig a les dos horas de la matinada quant se ponia la lluna; la claror de la quals los havia servit a passar [~~havia~~] las montañas, y llochs sobre dita vila, la qual es de 400 casas, y cap del matex bescomptat, y afavorits de la obscuritat de la nit se arrimaren a una torre que esta devers ponent ajuntada ab la muralla de la vila la qual per part de dintre te una porta per la qual se pot entrar en la vila, y demes avant te una rexa de ferro que dos dias havia la havian posada; y al seu costat passa una siquia, y estar per aquella part la campaña molt rasa, ni sense ningun arbre, ni cosa que·ls pogues cubrir sens esser vistos de las centinellas, posaren en una tronera una de las tres salsichas (diuhen salsicha a una maquina de foch feta de tela, y plena de polvora feta com una manega molt llarga) ab la qual volaren la torre: y encara que les matexas parets que caygueren vedaven la entrada per aquella part mentres que los uns la desambrassaven per haver restat la muralla mes baxa per alli entraren alguns trescents per la vila, ab dos escalas: y entrats que foren tocaren alarma, y cridaren grans crits dient visque França y los naturals de la vila no pogueren impedir que no arribassen fins a la plaça, haont tenint per capita y guia los de la vila a don Fran[ces]ch Dardena se referen, y esforçaren per haverlos trobats en los llits de tal manera, que havent peleat los uns per no perdrer lo guanyat, y los altres per cobrar lo perdut ab gran valor y esfors los feran exir de dita vila restant en ella mors dels francesos mes de vuitanta y aportantsen mes de altros tans molt mal nafrats, y ferits conforme se sabe per los qe trobaren mors en la montañya. Dels naturals de dita vila ni moriran alguns vint, dels soldats de la compañia de cavalls de don Xanxo Bravo ne moriren vint, y entre ells lo tinent Baraona: restaren nefrats encara que poc lo dit don Fran[ces]ch Dardena, y Fran[cis]co Roca altro tinent del dit d[o]n Xanxo Bravo, y mes de altres trenta personas, y algunas dellas ab perill de sa vida, fou pres musur Marcel lo qual regonexia la campaña juntament ab lo capita Andria ab altres onze llevarenlos als[1829] francesos finalment moltas armas, y muncions, y ells pegaren un mortaret a la

[1828] Leucata.
[1829] Reclam

porta de la vila anomenada de la Creu, y enroc que feren troços de la porta no pogueren abaxar lo pont llevadis que estave alt, y asxi per no poder entrar per lo dit pont la gent francesa de acavall corragueran la campaña al entorn de la muralla ab gran crit y avalot tocant las caxas per moltas pars per a que los nostres trobantse sobre descuit tan apretats distribuisan la gent per moltas pars de la vila y afloxassen la resistencia que feyan als de dintre la vila de Illa a animar los seus, y vas retirar de molt prest ab la despulla de algunas casas, y ab 25 cavalls dels de la compañia de don Xanxo que·s trobaren en la entrada de dita vila. Foren tant los crits, y veus dels de España, y França que·s cridaven per la una y altre part que parexia un judici, aportarensen al capita Antonio de Torres veador, y comissari de la dita gent de cavall ab una ferida al cap; y a Barrera, y Sarda ab sis de la dita vila; retirantse a 8 horas de matinada per lo qual no fou posible arribar a temps desde Perpiña d[o]n Fernando de Toledo tinent de cap[it]a g[enera]l en aquella frontera. Don Pedro Pacheco capita de cavalls de Castella, don Joan de Queralt; governador de Rossello ab sa compañia de cavalls, don Christofol de Centelles, don Joan Icart batlle g[enera]l ab altres cavallers que acompañaven al duch de Feria, y don Joan de Llupia don Baltezar Doms, don Ramon de Vilanova, Fran[ces]ch de Llupia y Doms baro de Corbera en Rossello, Rafel Xammar, Raphel Antoni de Vi, Fran[cis]co Oris, Moncello Forner, Joan Dezcamps, y altros cavallers que anaven en socorro de dita vila, y per haverse ya retirat lo enemich no foren de ningun effecte perque del tot dexaren la plaça desambrassada de francesos.

Pochs dias apres se rebe avis com per la vall de Carol[1830] eren entrats dos milia francesos lo dia de Corpus a 21 de maig, y los carolans, y serdanyesos ho havian fet tant valentment matanlos setcents homens[1831], y tancantlos lo pas peraque no se·n puguessen tornar sino ab molta perdua, y apres se sabe la veritat de tot lo que havia passat que·s de la manera seguent.

Als 19 de maig musiur Durban, y lo cap[it]a Casias son llochtinent, lo bescompte de la Cort ab quatrecents homens arcabucers partiren del lloch de Castellnou terra de França feran nit serca de la vila de Tarasco de hont vingueren a Urs, y de alli al Espitalet de Mareins, y apres se ajuntaren ab ells musiur de Casaus, musiur de Lleres, musiur de Esto, y los capitans Batista la Fasia, Casalucas sargent, Bezet de Fox, Benet de les Bordes, Camarada, Corones de Pamias, y Ribes, y altres musiurs y capitans ab deu petos fors, deu mortarets, dotze magranas[1832] posaren la gent en orde que feyen numero de tres milia homens; y a 21 de dit en la tarda marxaren ab sos esquadrons prengueren lo cami de la Serdaña, y en la nit passaren lo coll de Pimorent que·s la primera terra de España haont foren descuberts per las sentinellas de la torre Serdaña, que·s la primera [~~Serdaña~~] fortaleza que sa mag[esta]t te en la vall de Carol, que per las ordinarias intelligencias que Noris, Joan de Sorribes alcayt dels castells de aquella frontera te sempre dins França estava ya avisat de la vinguda del enemich y ab tres tirs de artilleria que tira previngue tota la terra; no obstant aço los enemichs prengueren son cami; y lo divendres a 22 aparegueren sobre lo lloch de Fanes, Sabit, y Branyoli, molt serca de Puigcerda los quals saquejaren, y cremaren algunes casss, captivaren dos o tres persones, y prengueren dos milia bestias de llana, y altres bestiars grossos, y posats en ordenansa las banderas estesas, y tocant ses caxes arribaren en lo lloch de Dores que tambe lo saquejaren, y robaren la iglesia, y lo s[an]t sagrament, y de alli anaren al lloc de las Caldes haont en una casa fort que ya ho hont se trobava un monyo de N[os]tra S[enyo]ra de Montserrat ab quatre, o sinch fadrins que·s posaren en defensa, y encara lo

[1830] Querol.
[1831] Reclam.
[1832] Rectificat.

enemich volgue romprer les[1833] portes ab un mortaret no li donaren lloch, y li mataren quatre, o sinch soldats, y los de Puigcerda, y terra de Serdaña avisats y avalotats ab la entrada dels francesos vingueren alli a posarseli devant, y travaren ab ells una escaramuça en que muriren molts dels francesos, y dos dels nostres en la tarda los de la vall de Carol ab Joan Maarti batlle de aquella, y Raphael Oliba que·ls guiaven conexent que lo enemich tentava de tornarsen per lo matex cami que eren entrats dexant lo principal intent que tenian de anar a la vila de Llivia apres de haverli resistit en un pont avisaren a Pere Dezcallar tinent de dit Sorribes en dits castells lo qual acudi en continent ab alguns soldats que trague de ells y ab los carolans prengue lo pas de la montaña de Pimorent haont lo disapte als 23 arriba lo enemich que·s retirava, y escaramussant ab ells los rompe y los desbarata de tal manera que entre mors, y presos ni restaren mes de 300 ab gran despulla de armes mortarets, y altres cosas que havian robades sens los quals se son trobats despres molts altres mors de la neu, y mal temps. Per se tant pochs los [~~carola~~] carolans pogueran en la nit escaparse musiur Durban, y lo bescompte ab los demes. Los bestiars se son cobrats part en la vall de Carols, y part per los de Capsir; en socorro de dit [~~Coll~~] Callar acudiren don Guillem Ivorra, Anton Dezcallar de la Pobla Anton de Cadel de Puigcerda, Climent de Foix, Joan Roset de Baga, Rafel Robi; Joan Soldavila, Garcia de Linau, Joan Bordes, Miquel Girirgues, Cristo[ph]ol [~~Mol~~] Montal, y lo veguer de Puigcerda ab mes gent que pogue asxi de la vila com de la terra de Sardaña en la part del pas de Capsir acudi Joan Mercer de Toses Raphel Pere Miquel Pere Marti Bosc ab 200 homens de Serdaña y lo veguer de Ribes ab 30 homens.
Catalogo dels capitans francesos, y la gent que cada un aportave.

Musiur[1834] Durban ab 200 arcabussers.
Lo bescompte de la Cort ab 200 arcabusers.
Lo capita Cassiers llochtinent de Durban mort
M[oss]ur de Gassaus ab 600 arcabusers.
Lo cap[it]a Barta del mas de Ysills ab 60 pedrenyals, y fou mort.
Lo cap[it]a m[oss]ur de Lleres s[eny]or de Lleres ab 70 arcabusers.
Lo cap[it]a la Fassia de Saurat ab 200 de armas arcabusers, y pedra[nya]ls
Lo cap[it]a Sirjant s[eny]or de Sirjant ab 800 arcabusers.
Lo cap[it]a Beret de les Bordes ab 100 arcabusers, y fou mort.
Lo cap[it]a Camarada ab 50 arcabusers, y pedranyalers.
Lo cap[it]a Corrones de Pamias ab 400 arcabusers.
Lo cap[it]a Ribes ab 50 arcabusers, y pedrañalers
M[oss]ur Desto ab ulguna [sic] gent de armas
Lo cap[it]a Casalucas ab 200 pedrenalers.
Lo sargent San Bartol, y de Mirapeix ab 50 arcabusers.
Lo sargent Fonto de Foix mort.
Lo sargent Auyer de Siguret
Lo sargent La Comba de Sauiat.
Lo sargent Dibornia de Pamies.
Lo sargent Monbalant de Pamies ab 400 arcabusers, y molts altres capitans los noms dels quals, y lo numero de la gent que aportaven no·s pogue saber
En lo castell de Puigcerda ni ha 24 de presos, y alguns mes en la vila
Asso es la relacio verdadera de tot lo succehit en ditas jornadas de Illa, y de Puigcerda las quals foren molt alabades de totom, y particularment del virrey que digue un dia

[1833] Reclam.
[1834] Reclam.

estant en conversacio ab alguns cavallers que eren estats ditas jornadas que era estada cosa de importancia, y que havian los catalans resucitada la memoria, y fama dels almugavers antichs, y que be demostraven esser descendents de aquells ab lo valor, y esfors."

Relacion de lo que el duque de Feria lugartiniente y capitan general por el rey nuestro señor en el Principado de Cathaluña y condados de Rossellon y Cerdaña, y otros cavalleros escriven desde la villa de Perpiñan en razon de la entrada, que han hecho los franceses en la de Ylla del dicho condado de Rossellon a los catorze de mayo de 1598 años. En Barcelona, Con licencia del Ordinario, en casa de Joan Amello impressor, delante la Retoria del Pino, año de 1598. 4º, 2 f.

Exemplar consultat i transcrit: BC, CCFB 2396, top. F. Bon. 10839. Altres exemplars: UB, B-59/3/42-28, dins d'un volum factici, obra 28 (portades) - Relacions de successos UB; i col·lecció personal de l'autor (doc. parcialment mutilat)

"Lunes a 11 del dicho mes de mayo de 1598 años salio mosiur de Fontsusa de Leocata reyno de Francia y raya del dicho co[n]dado de Rossellon con dos mil infantes arcabuzeros, piqueros, y alabarderos, cinque[n]ta cavallos maestres, ciento y veinte arcabuzeros de acavallo, dos cargas de escalas, quatro morteretes, tres salsichas, y carga y media de polvora; yvan con el mosiur de Monbausi, mosiur de Fons, mosiur Sancho, mosiur Marsel, le capitan Oliver, le capitan Andrie, y otros mosiurs, y cavalleros tras ellos, con los quales venia marchando mosiur de Rubiach con mas de quinientos arcabuzeros, durmieron dos noches en el campo para hazer mayor diligencia, y llegar con mas secreto a la dicha villa de Ylla, a donde llegaron jueves dicho dia 14 de mayo, a las dos de la mañana, que se ponia la luna, (cuya luz no les ayudo poco al passar de aquellos mo[n]tes, y puestos sobre la dicha villa lugar de quatro cientos vezinos, y cabeça de vizcondado de su nombre, favorecidos de una obscuridad grande se arrimaron a un torreo[n] hazia el poniente, apegado con la misma cortina del muro, el qual por la parte d[e] de[n]tro tiene una puerta, por la qual se entra en el desde la villa: otro si tiene una rexa de hierro que dos dias antes se le havia puesto, y a su lado passa una sequia, y con estar el campo por aquella parte razo y sin arboles, ni cosa, que pudiesse encubrirles sin ser vistos de las centinellas, pusieron en una tronera una de las dichas tres salsichas (llamase deste nombre salsicha una machina de fuego hecha de lienço encerado lleno de polvora en forma de una manga muy larga) con que volaron el torreon, y aunque los mismos paredones, que cayeron impidiero[n] la entrada por aquel portillo, tan a mientras, que unos le desembrassava[n] por haver quedado por alli el muro mas baxo, entraron algunos trecientos en la dicha villa con dos escalas, y entrados tocaro[n] al arma con tan grandes gritos y vozeria de viva Francia, que los naturales de la dicha villa no pudieron estorvarles, q[ue] no llegassen hasta la plaça, a donde llevando por capitan y guia a don Francisco Dardena vezino de la dicha villa, se rehizieron y reforçaro[n], por haverlos hallados acostados en sus camas, de manera, que havie[n]do peleado los unos por no perder lo ganado, y otros por cobrar lo perdido, co[n] grande valor y esfuerço los hizieron salir de la dicha villa dexando en ella muertos mas de ochenta, y llevandose mas de otros tantos muy mal heridos, segun los que se ha[n] hallado despues de muertos en el mo[n]te lo certifica: de los naturales de la dicha villa de Ylla murieron obra de veynte, de los soldados de la compañia de cavallos de don Sancho Bravo, ocho, y entre ellos el tiniente Baraona: quedaron heridos, aunque poco, el dicho don Francisco Dardena, y Francisco Roca otro tiniente del dicho don Sancho Bravo, y mas de otras

treynta personas, algunas dellas con peligro de su vida. Fue preso como lo esta en la dicha villa mosiur Marcel arriba referido, el qual reconocia la campaña juntamente con el capitan Andria, con otros onze, quitaronseles finalmente muchas armas y moniciones a los dichos fra[n]ceses: los quales pegaron un morterete a la puerta de la dicha villa llamada de la Cruz, y au[n]que hecha con el pedaços, no pudieron baxar la puente de leva que estava leva[n]tada, y assi por no haver podido entrar por la dicha pue[n]te su ge[n]te de acavallo corrio la campaña alrededor del muro con grande alarid y estruendo tocando caxas por muchas partes, para q[ue] los nuestros, vie[n]dose sobre discuydo apretados por tantas distribuyessen su fuerça, y afloxassen en la resistencia, que hazian a los de dentro. Mosiur de Fontsusa entro en la dicha villa de Ylla a animar a los suyos, se retiro muy de presto con los despojos de algunas casa, y veynticinco cavallos de los de la dicha compañia de don Sancho Bravo, que se hallaron en las de la entrada de la dicha villa. Fueron tantas las vozes de España y Francia, que appellidavan por una y otra parte, que parecio un juyzio: llevaronse al capitan Antonio de Torres veedor y comissario de la dicha gente de acavallo, con una herida a lo que dizen en la cabeça, y a Barrera y Cerdan, con seys de la dicha villa. Retiraronse a las ocho de la mañana, por lo qual no fue possible llegar a tiempo desde Perpiñ[*a*]n[1835], don Ferrando de Toledo lugartiniente de capitan general en aquella frontera, don Pedro Pacheco cabo de la dicha cavalleria de Castilla, don Joan de Queralt governador de aquellos condados de Rossellon y Cerdaña con su compañia de cavallos, don Christoval de Centellas hierno del conde de Quirra, don Joan Ycart bayle general en este Principado por su magestad, con otros muchos cavalleros, que acompañaron al dicho duque de Feria, sin don Juan de Lupia[n], don Balthazar Doms, don Ramon de Vilanova, Francisco de Lupia[n] y Doms baro[n] de Corbera, Raphael Xammar, Raphael Antonio Davi, Fra[n]cisco Oriz, Marcello Forner, Joa[n] Dezca[m]ps, y otros cavalleros vezinos de la dicha villa de Perpiñan: sin embargo que respecto de haverse retirado ya el enemigo, como esta dicho, no se haya podido hazer el effecto, q[ue] desta jornada se esperava, plazera a la magestad divina, segu[n] lo persuade lo hecho por los de la dicha villa de Ylla, que los del dicho Principado y Condados hagan en breve cosas dignas de su fidelidad y partes."

Relacio verdadera del que asuchseit en la entrada de Serdaña q[*ue*] *à fet lo enemich frances als vint y dos de maix, 1598*. En Barcelona, Con licencia del Ordinari, en casa de Jaume Galvan any 1598. 4º, 2 f.

Exemplar consultat i transcrit: BC, CCFB 2397, top. F. Bon. 10838.

"Als 19 de maix mosiur Durba[n] y lo capita Casies son llochtinent lo bescompte de la cort ab quatre sents arcabusers, partiren del lloch de Castell nou terra de França, feren nit serca de la villa de Tarasco de ho[n]t vingueren a Urs, y de alli al Espitalet de Mareins, y apres se ajuntare[n] ab ells, mosiur de Casaus, mosiur de Lleres, mosiur Desto, y los capita[n]s Batista la Pasia, Casalucas sarge[n]t Beset de Fox, Benet de les Bordes, Camarada Corones de Pamies, y Ribes y altres mosiurs y cupita[n]s [sic] ab 10 petos forts, y 10 morterets, 12 megranes posaren sa ge[n]t en ordre q[ue] feyen numero de 3000 home[n]s, y a 21 dedit en la tarde marxare[n] ab sos esquadrons prenguere[n] lo cami de Serdaña, y en la nit passare[n] lo coll de Pimore[n]t q[ue] es la primera terra de España, hao[n]t fore[n] descuberts per les sentineles de la torre Serdaña, que es la

[1835] A l'exemplar de la UB (B-59/3/42-28) la lletra "a" és clarament visible.

primera fortalesa q[ue] sa magestat, te en la vall de Querol que per les ordinaries inteligencies que Noris Joan de Sorribes alcayt dels castells de aquella frontera, te sempre dins França estava ya avisada de la vinguda del enemich, y ab tres tirs de artilleria que tira previngue tota la terra, no obsta[n]t asso los enemichs prenguere[n] son cami, y lo divendres a 22 apareguere[n] sobre lo lloch de Fanes, y Sebit, y Branjoli, molt serca de Puixserda los quals sequejaren y cremaren algunes casses captivaren dos ho tres persones, y prengueren 2000 besties de llana y altros bestiars grassos, y possats en ordenança, les banderes estesses, y toca[n]t ses caxes, arribaren en lo loch de Dores, que tambe lo saquejaren, y robaren, la isglesia y lo sanct sagrament, y de alli anaren al lloch de les Caldes ha ho[n]t en una casa fort que ya, se troba un monjo de Nostra Senyora de Monserrat, ab quatre ho sinch fadrins que·s possaren en defensa, y encara q[ue] lo enmich volgue romprer les portes ab un mortaret no li donaren lloch, y li mataren quatre ho sinch soldats, y los de Puixserda y terra de Serdaña, avisats y alvorotats ab la entrada dels fra[n]cesos vinguere[n] alli a possarseli, y travaren ab ells una escaramussa en que moriren molts dells, y dos dels nostres naturals. En la tarde los de la vall de Querol, ab Joan Marti balle de aquella, y Rafael Oliba que·lls guiaven conexe[n]t que lo enemich tentave de tornarsen per lo mateix cami que eren entrats, dexant lo principal intent que tenian de anar en la vila de Llivia, apres de averli resistit en un pont, avisaren a Pere Descallar tinent de dit Sorribes en dits castells, lo qual acudi encontinent ab alguns soldats que tragué dells, y ab los querolans prengue lo pas de la montanya de Pimorent haont lo disapte als 23 arriba lo enemich que·s retirava, y escaramusant ab ells los rompe y los desbarata, de tal manera que entre morts y presos ni restaren mes de 300 ab gran despulla de armes morterets y altres cosses que avien robades, sens los quals se so[n] trobats despres molts altres morts de la neu y mal te[m]ps, per ser tant pochs los querolans, puguere[n] en la nit escaparse mosiur Durba[n], y lo besco[m]pte y los demes. Los bestiars se son cobrats, part en la vall de Querol y part per los de Capsir, en socorro de dit Callar aucidren don Guillem Ivorra, Anont Descallar de la Pobla Anton de Cadell de Puixserda. Climent de Foix, Joan Roset de Baga, Rafel Robit, Joan Soldevila, Garcia de Linay, Joan Bordes, Miquel Girirgues, Christovol Montalla, y lo veguer de Puixserda, ab la mes gent que pogue axi de la vila com de la terra de Serdaña, en la part del pas de Capsir, acudi Joan Morer de Tosses, Rafel Pere, Miquel Pere, Marti Bosch, ab 200 homens de Serdaña, y lo veguer de Ribes ab trenta homens.
Los capitans francessos, y la gent que cada hu dells aportava son los seguents.

Mosiur Durban ab 200 arcabusers.
Lo bescompte de la Cort ab 200 arcabusers.
Lo capita Cassiers lloch tinent de Dnrban [sic] mort.
Mosiur de Cassaus ab 600 arcabusers.
Lo capita Barta del mas de Ysils ab 60 pedrenyalers mort.
Lo capita mosiur de Lleres senyor de Lleres ab 70 arcabusers.
Lo capita la Fassia de Saurat ab 200 homens darmes arcabussers y pedrenyalers.
Lo capita Sirjant senyor de Sirjant ab 800 arcabusers.
Lo capita Barset de Foix, y son germa ab 100 arcabusers morts.[1836]
Lo capita Baret de les Bordes ab 100 arcabusers mort.
Lo capita de Camarada ab sinquanta arcabusers y pedrenyalers.
Lo capita Corrones de Pamies ab 400 arcabusers.
Lo capita Ribes ab 50 arcabusers y pedreñales

[1836] No consten a la llista de Vila.

Mosiur Desto ab alguna gent de armes.
Lo capita Cassalucas ab 200 pedrenyales
Lo sargent Sanct Bartol y de Mirapeix ab sinquanta arcabusers.
Lo sargent Fonto de Foix mort.
Lo sargent Aujer de Sigueret.
Lo sargent la Comba de Sauiat.
Lo sargent Dibornia de Pamies.
Lo sargent Monbalant de Pamies ab 400 arcabusers, y molts altres capitans los noms dels quals son lo numero de la gent que portaven, no·s sap encara.
En lo castell de Puixserda ni a vint y quatre de pressos, y alguns mes en la vila."

Cf. BUB, ms. 1008, [al llom: "Memorias del succehit desde l'any 1608 fins 1626 *exclusiv*[*e*]", t. I], compil·lació de fra Gaspar Vicens (OP), "Relacion de la victoria que alcançaron los de Putxcerdan y tierra de Cerdaña, de los franceses à 22 de mayo 1598", ff. 92v-93v (91v-92v).

2. Premsa que Jeroni Pujades va incorporar al seu *Dietari* (1601-1630)

Emprem l'edició a cura de Josep Maria Casas Homs: J. PUJADES, *Dietari de Jeroni Pujades*, pròleg d'A. Duran Sanpere, Barcelona, 1975-1976, 4 vols. (1601-1630). La reproducció electrònica d'uns dels volums originals, que es conserva a la BUB, es pot consultar a: http://ddd.uab.cat/record/78769 (darrera consulta 21-II-2012)

Dietari, vol. I, 1601-1605

1. *Autos y relacion verdaderissima del tanymiento de la campana llamada del Milagro del lugar de Vililla de Ebro del señor de Quinto en el Reyno de Aragón, embiada por el licenciado Martin Garcia, sacerdote y beneficiado de la yglesia del señor S. Nicolas donde dicha campana esta puesta, y por Bartolome Gonçalvo, notario de dicho lugar, todos testigos de vista, embiada a un cavallero desta insigne ciudad, à 26 de junio año 1601*, Barcelona, Gabriel Graells y Giraldo Dotil, 1601[1837].

2. *Breve relacion de la presa, y expugnacion de los castillos puestos a la boca del golfo de Lepanto y Petrache. Hecha de las fuerças de la Sacra Religion Hierosolimitana, y del Illustrissimo Gran Maestre della*, Barcelona, Gabriel Graells y Giraldo Dotil, 1603

3. *Relacion de la gran victoria alcançada por el Serenissimo Principe de Transilvania, con el socorro del señor Miguel vayvoda de la Valakia, capitan general del emperador: donde se vera la rota que se* [*ha*] *dado al Cigala general del Turco; y la presa del castillo de Lippa, y de la gran ciudad de Mulducia; y como se salteo el tributo del Gran Turco con municiones y vituallas; muerte dada a siete mil turcos a nueve de junio 1603, con la presa del Gran Can rey de los tartaros*, Barcelona, Sebastian de Cormellas, 1603.

4. *Relacion verdadera, hecha y verificada por un testigo de vista, capellan de la Capilla Real de su magestad, del bautismo del Serenissimo Principe de España. Celebrado dia de Pascua de Espiritu Santo deste presente año de 1605 y de la entrada que se hizo al almirante de Inglaterra y de las fiestas que se hizieron*, Barcelona, Honofre Anglada, vendense en casa de la viuda Trinxera, [1605].

Dietari, vol. II, 1606-1610

5. *Relacion verdadera de muchas vitorias alcançadas por el Gran Sophi. Rey de Persia contra el Gran Turco, y de la cruda y sangrienta guerra que le haze por todas aquellas tierras de Levante, nuevas de singular consolacion para los catholicos christianos, y copia de dos cartas que el rey de Percia ha enviado por sus embaxadores a su magestad el Catholico rey Philipo Tercero de España*, Barcelona, Gabriel Graells y Giraldo Dotil, 1610.

[1837] No reproduïm ni les llicències ni els privilegis d'impressió d'aquests fullets. Tampoc no indiquem les dimensions ni altres dades editorials o de contingut, que ja consten a la nostra base de dades.

6. *Relacion verdadera de la entrada del duque de Feria en Paris, y del recibimiento que le hizieron en el dia de Nuestra Señora de Setiembre del presente año 1610*, Barcelona, Gabriel Graells y Giraldo Dotil, 1610.

6 bis. *Carta y relacion verdadera de siete de setiembre del presente año 1610 de lo sucedido en Argel, y su costa, y de la ruyna que han hecho siete galeras, las quales dizen ser de Florencia, en el lugar de Brisca, y de la tierra de Argel, y de otras cosas dignas de saber*, Barcelona, Sebastian Matevad, [1610][1838].

Dietari, vol. III, 1621-1625

7. Document perdut: "Dijous 31 [de desembre de 1621]. Estos dias de festas de Nadal un fill de ciutat de Sivilla se volgué alçar rey seguint-lo alguns locos com el matex. Fou descubert y sentenciat a mort, segons se rahona ab la relació de aquest senyal <" (p. 23)

Creiem que es pot identificar amb el següent títol (en vers): *Aqui se refiere brevemente y con toda brevedad un caso muy estraño, sucedido en la ciudad de Sevilla este presente año en que se da cuenta como unos hombres diero*[*n*] *en una locura, y frenesi estraño, que fue querer alçarse con aquella ciudad, y hazerse reyes y señores della, conjurando para ello a todos los mas que podian. Dizese del modo que fueron descubiertos, y el justo castigo que les dio. Compuesto por Juan Nyon*, Barcelona, Estevan Liberos, 1621.

8. *Breve relacion de la refriega que la Capitana Real de España con otras cuatro galeras de su guardia ha tenido con una nao grande de cossarios de Argel, capitaneada por un renegado ingles con otros ciento y setenta hombres entre moros, turcos, y moriscos. Y de como un baxel flamenco y una saetia catalana han alcançado libertad y han buelto a poder de christianos. Escrita por un soldado de la galera San Pedro que se hallo en ello*, Barcelona, Estevan Liberos, 1621.

9. *Viage y sucesso de los caravelones, galeoncetes de la guarda de Cartagena de las Indias y su costa. Y la grandiosa vitoria que han tenido contra los cosarios piratas en aquel mar, este año 1621. Los quales en él hazían grandes robos, y por esto cessavan las contrataciones con gran daño de las costas y vezinos de Tierrafirme*, Barcelona, Estevan Liberos, 1621.

10. *Declaracion de las señales y monstruos espantables que ha*[*n*] *aparecido en el ayre encima de la villa de la Rochela, y sucessos espantosos que han sucedido, a los 28 de junio deste presente año de 1621. Impressa en Lion, y en Tolosa, y traduzida de frances en castellano por Bernardo Gordò natural de la villa de la Tronera*, Barcelona, Estevan Liberos, 1621.

Conté la següent nota manuscrita: "La present hisqué ahir diumenge a 19. En casa no l'hi legida per haver entès lo portador està departida. – Rafel Balsach"

[1838] Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, ms. 3-I-23, "Dietari segon [per micer Hieronym Pujadas] comenssant en lo any 1606", f. 243/II. No constava en l'edició de Casas i Homs. Vide *Repertori de manuscrits catalans (1470-1620). Volum III. Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó* (...), direcció d'E. Duran, compilació a cura de M. Toldrà (coordinació), E. Miralles i A. Ll. Moll, Barcelona, 2003, p. 482.

11. *Carta embiada de la corte, a una persona principal desta ciudad, donde se da cuenta de una insigne vitoria que los navios de su magestad han tenido contra 26 navios de olandezes en el estrecho de Gibraltar*, Barcelona, Sebastian Matevad, 1621.

12. *Relacion verdadera de la memorable hazaña de los nueve invencibles Martes portugueses, y de la insigne vitoria que con su capitan Antonio de Pina, alcançaron de treze galeones de holandeses y otras naves enemigas, y de la rica presa que cogieron en la India Oriental este año de 1621. Sacada de una carta que escrivió uno de los religiosos que atienden a la conversion de aquella gentilidad. Traduzida del portugues al castellano por don Fadrique de Almeida, natural de Lisboa*, Barcelona, Estevan Liberos, 1621.

13. *Relacion verdadera de la grandiosa victoria que la cesarea magestad del emperador de Alemaña ha alcançado de los herejes el dia de Todos los Santos del año 1621. Y presa de la ciudad de Praga sie*[*n*]*do capitan general deste exercito el illustrissimo duque de Baviera*, Barcelona, Estevan Liberos, 1622.

14. *Relacion verdadera, en la qual se da cuenta de como un esquadron de españoles (los quales embiava su magestad al rey de Francia) quemaron la villa de Toneyns con los habitadores de ella los quales eran luteranos sin escaparse ninguno*, Barcelona, Estevan Liberos, 1622.

15. Document perdut: "Divendres a 11 [de febrer de 1622] en la ciutat y terras del paratge de Roma, a las deu horas abans del mig dia, aparegueren en lo cel tres sols conforme en la relació y discurts cusit en lo present ab aquest senyal *" (pp. 79-80).

Probablement es tracta de la següent carta: *Carta sacada de un verdadero original de otra que un cortezano de Roma a embiado a una persona grave desta ciudad, en la qual le da verdadera relacion*[*n*] *de un admirable circulo que aparecio con tres soles dentro, y como esta mesma señal aparecio en otras partes de Italia, co*[*n*] *otras cosas que han sucedido en el estado de Florencia, a los onze del mes de febrero de 1622*, Barcelona, Estevan Liberos, 1622.

15 bis. Andrés de Almansa y Mendoça, *Septima carta. Bien se podra poner por septima carta, la muerte y elogio del gran conde de Benavente* (...), s.l., s.n. [1622][1839].

16. *Relacion verdadera de las solemnes fiestas que se han celebrado en la ciudad de Roma à 18 de março en las canonizaciones de los santos Isidro, san Ignacio, s. Francisco Xavier, santa Teresa de Jesus, y san Felipe Neri, y de la entrada del conde de Monterey en dicha ciudad*, Barcelona, Estevan Liberos, 1622.

17. *Vitoria que el Christianissimo rey de Francia Luys XIII ha alcançado de un esquadron bolante de seys mil hombres luteranos, siendo cabeça dellos el señor de Subize, y de como el propio rey con su tropa los encontro en las islas de Rets, junto a*

[1839] Sobre aquesta carta, que circulà impresa i manuscrita, vide A. de ALMANSA y MENDOZA, *Obra periodística*, edició i estudi de Henry Ettinghausen i Manuel Borrego, Madrid, 2001, pp. 222-227.

las arenas de Olne, en la provincia del Poeto à 16 de abril deste año de 1622, impressa en Tolosa, y agora con licencia en Barcelona por Estevan Liberos, 1622.

18. *Relacion verdadera de la cavalleria de los rebeldes de Puylaurens, Revel, y Sorrere, desecha por el conde de Vieule*, Barcelona, Estevan Liberos, 1622.

19. *Relacion de la entrada que se hizo en Madrid al señor Pablo de Altarriba conseller mayor de Barcelona a 8 de junio de 1622*, Barcelona, Estevan Liberos, 1622.

20. *Relacion cierta y verdadera de como el excelentissimo duque de Florencia ha alcançado victoria de una galera y una nave que el Reyno de Argel embiava a Constantinopla con mucho dinero y joyas para el Gran Turco. Cuentase el quando, y como fue*, Barcelona, Estevan Liberos, 1622.

21. *Breve relacion de las cosas sucedidas en el cerco de la Rochela, desde el mes de agosto deste presente año 1622. Traduzida de lengua francesa en castellana por el licenciado Miguel de Leon*, Barcelona, Estevan Liberos, 1622.

22. *Relacion certissima de la felicissima vitoria que ha tenido D. Gonçalo de Cordova, en los estados de Flandes en 29 de agosto deste año de 1622*, Barcelona, Estevan Liberos, 1622.

23. *Relacion de la entrada del señor principe de Gales a Madrid en 26 de março 1623 y la carta que el rey de Inglaterra escrive al rey nuestro señor*, Barcelona, Estevan Liberos [1623].

24. *Relacion verdadera de las solemnes fiestas que por orden del almirante de Castilla, se hicieron el dia de Pasqua á la noche con todos los señores, y titulares en la corte del rey nuestro señor por el principe de Gales*, Barcelona, Estevan Liberos, 1623.

25. Gregori XV, *Al nobilissimo principe de Gales, hijo del rey de la Gran Bretaña*, Barcelona, Estevan Liberos, 1623.

26. *Segunda vitoria. En que se da cuenta pro extenso de todo lo que ha sucedido en la dicha victoria que Dios Nuestro Señor fue servido de dar al conde de Tylli en Alemania, contra los hereges rebeldesy enemigos de la Liga Catolica. Traduzida de lengua flamenca en castellano por Juan de Vargas*, impressa en Madrid, por mandado de los Señores del Consejo Real, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1623.

27. *Relacion de las reales y grandiosas fiestas que se han hecho en la villa de Madrid corte de su Magestad Catholica, en veynte y uno de agosto deste presente año de 1623*, Barcelona, Estevan Liberos, 1623.

28. *Relacion de la salida que hizo desta villa de Madrid, el serenissimo principe de Gales a nueve de setiembre deste año de 1623, acompañado del rey nuestro señor y del infante Carlos, y el cardinal su hermano, hasta San Lorenço el Real del Escurial, donde se despidio su alteza de su magestad. Dase quenta de las joyas que su magestad dio al principe de Gales, y a los demas cavalleros ingleses. Y de las que repartio el principe assi entre las personas reales como entre otras muchas illustre en sangre y estados*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1623.

29. Andrés de Almansa y Mendoça, *Relacion de la partida del serenissimo principe de Vvalia, que fue a nueve de setiembre deste año 1623*, Madrid, Diego Flamenco, 1623[1840].

30. *Relacion verdadera de la insigne vitoria que an alcançado las galeras de Malta contra las de Biserta, tomandoles una de sus galeras con dos bergantines en el passo de Tunez a 9 de noviembrer de 1623. Es justo que todos se todos se alegren con tan feliz nueva*, Barcelona, Sebastian i Jayme Matevad, 1623.

31. *Relacion verdadera de la prevencion que ha hecho la reina nuestra señora acerca de su felicissimo parto: tambien se trata del testamento que ha hecho, la fundacion de una famosa iglesia collegial en la corte, y dos hospitales, el uno para pobres soldados, y el otro para niños que sean enseñados para el arte de navegar con muy buenas rentas*, Barcelona, Sebastian i Jayme Matevad, 1623.

32. *Verdadera relacion, de un grandioso echo que ha sucedido dentro de Argel, de la quema que algunos cautivos christianos hizieron, pegando fuego con granadas de alquitran y polvora a un quarto del palacio del lugartiniente y capitan general del gran turco, adonde se quemò la mayor parte del, con algunas casas al rededor. Trata de la libertad que tuvieron, y de una famosa presa de un vaxel que tomaron con nueve turcos dentro por el camino yendo de Valencia a Sevilla, entre Alicante y el estrecho. Enviada por via de Sevilla à un mercader desta ciudad de mucho credito*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1624.

33. *Relacion de la institucion en Roma de la Inmaculada Concepcion de la Virgen Maria Nuestra Señora. Por la santidad del Papa Urbano VIII nuestro señor. Copia de dos cartas, escritas de Roma, à dos señores prebendados de la santa iglesia mayor de la ciudad de Sevilla. Maria santissima señora nuestra, concebida sin pecado original. A instancia y devocion de la excelentissima señora doña Ana de Mendoça duquesa del Infantado*, impressa en Madrid, Barcelona, Sebastian y Jayme de Matevad, 1624.

34. Andrés de Almansa y Mendoza, *Relacion del auto publico de la fe, que se celebro en esta corte, domingo 21 de enero de 1624*, Madrid, Diego Flamenco [1624].

35. Bernardo de Toro (doctor), *Desseada carta, y segunda relacion venida de Roma en que se avisa como siempre va en aumento la nueva religion militar de la Concepcion de la Virgen santissima concebida sin pecado original. Tambien se da cuenta del solemne voto que hizo a la Virgen el duque de Nevers en manos de su santidad el Papa, señor nuestro Urbano VIII y los potentados de Roma el qual esta en latin, y traduzido en romance. Con la grande salva que en Roma se hizo este dia. Tambien se da aviso de las señales que aparecieron sobre Roma en los ayres al tiempo de la eleccion de nuestro santo padre. Y como esta la Turquia atemorizada por una † que se ha aparecido en el cielo que dura hasta oy. Y otras cosas notables con la invencion de las santas imagenes*

[1840] Pujades va recollir una edició madrilenya d'aquesta relació (n'existeix una altra de la viuda de Alonso Martin), malgrat que els estampers Sebastià i Jaume Mathevat la reimprimiren a Barcelona (Palau 257704). Vide A. de ALMANSA y MENDOZA, *Obra periodística*... op. cit., p. 151 i 373-381; H. ETTINGHAUSEN, *Prince Charles and the king of Spain's sister – what the papers said*, inaugural lecture, 28-II-1985, University of Southampton, pp. 1-34.

de Nuestra Señora de Alariche, y de la Para. Año M.DC.XX.IIII., Barcelona, Estevan Liberos [1624].

36. Jacinto de Herrera y Sotomayor, *Jornada que su magestad hizo a la Andalucia: Escrita por don Jacinto de Herrera y Sotomayor, gentil hombre de camara del señor duque del Infantado, para las cartas de su excelencia*, Madrid, en la Imprenta Real, 1624[1841].

37. *Verdadera relacion en que contiene un famoso hecho de la presa de un vaxel de turcos que se hizo martes à los 13 del corriente mes de ebrero de 1624 en la playa catalana delante de la villa de Arenys a sinco leguas desta ciudad. Por un vaxel de christianos de la dicha villa. Trata de la bateria y ardid de guerra que tuvieron con el numero de los turocs presos*, Barcelona, Sebastian Matevad, 1624.

38. *Verdadera relacion de las famosas presas, que por orden del excelentisimo señor duque de Alva virey de Napoles, hizo el capitan Salmeron con quatro galeras en la Goleta, y junto a la baxa Calabria, en el mes de febrero deste año de MDCXXIV. Refierese la prision y castigo que se hizo en Napoles al morisco Guadiato, çapatero, natural de Ciudadreal, famoso cosario, y capitan de tres galeotas, y a otros moriscos españoles. Y assi mismo se refiere el martirio que este perro dio al P. F. Buenaventura, capuchino, natural de Toledo, en la ciudad de Saler de Berberia, cerca de la Mamora. Es copia de una carta que de Napoles embiò a Madrid don Antonio del Castillo, criado del señor virrey, a su agente en corte*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad [1624].

39. Geronymo de Espino, *Entrada del Catolicissimo monarca de España Felipe IIII en la Muy Noble y Leal Ciudad de Sevilla, viernes primero de março de 1624. Dase cuenta de la disposicion de la ciudad, orden de la milicia, numero de compañias, nombres de los caditanes* [sic]*, puestos y sitios a que assistieron, y de los fuegos que sabado, domingo y lunes siguientes vuo y de las mascaras deste dia. Compuesta por Geronymo de Espino natural de Salamanca, y residente en Sevilla*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad [1624].

40. Arlando Flemingo (jesuïta*)*, *Batalla admirable que tuvieron cinco navios Dunquerque contra veynte y tres naos de guerra de olandeses, rebeldes. Traslado sacado de una carta escrita de Flandes a un religioso de la Compañia de Jesus desta ciudad de Sevilla año 1624*, impressa en Sevilla y ahora de nuevo en Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1624.

41. *Relacion y avisos verdaderos de veynte y cinco de junio deste año 1624 que a dado el confidente o espia secreta que ay en Constantinopla, de las cosas que passan, asssi en la Asia com en la Europa, que confinan con los estado del Gran Turco. El qual aviso llegò a manos de don Luys Bravo de Acuña del consejo de guerra del rey nuestro señor, que se halla oy en Genova, para recebir el archiduque de Austria, y un secretario del dicho don Luys tiene imbiada copia autentica a una illustre persona desta ciudad. Y por ser de tanta importancia, y que cuenta la opression de tan cruel enemigo de la Christiandad, el Gran Turco, es bien salga a la luz para consuelo de los christianos*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1624.

[1841] N'existeix una impressió "En Barçelona En la Imprenta de Estevan Liveroz", probablement una estampació sevillana amb el peu d'impremta fals. Vide el capítol 6, "Els peus d'impremta".

42. *Verdadera, y feliz nueva de una gran presa que han hecho las esquadras de Cicilia, y Malta (con dos bergantinges no mas) costeando las playas barbarismas, à los 28 de junio 1624 à do hallaron sinco navios gruessos no menos que galeones, cuyo general dellos era renegado cosario, Sanson, de nacion francesa. Que hiendo en busca dellos toparon junto un lugar nombrado Porto Farina. Contiene tambien el sucesso de la batalla, el numero de las galeras con la presa de dozientos y sincuenta turcos, la insigne vitoria que dellos tuvieron, con todo lo demas que hallaron dentro de mucho valor, y precio*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1624.

43. Relació perduda: "Dissapte a 13 de juliol 1624. Nova de que las galeras de Sicília y Malta han pres al gran cossari Salamó [vide núm. 42]. Vide a 28 de juny. En aquest dia, y en prosecutió de dita victòria, fou Déu servit donar-ne altra a las matexas agaleras socorregudas del marquès de Santa Cruz ab las de Nàpols y Gènova, segons va escrit ab la relació impresa assí cusida ab aquest + senyal. Sia donada glòria a Déu Nostre Senyor" (p. 183).

Molt probablement es tractava de la següent relació: *Segunda relacion embiada de Levante à los 25 de julio del año de 1624 dia del glorioso patron de España Sa*[*n*]*tiago, en que se da cuenta de la felice vitoria que a tenido Don Alvaro Baçan marques de Santa Cruz teniente general de las galeras de Sicilia de una famosissima presa que á los 13 del dicho mes an hecho diez y siete galeras (es a saber) ocho de Sicilia, seys de Napoles, y tres de malteses, hallandose en el golfo de Venecia todas juntas, yendo en busca de las galeras de Biserta y de Argel, y las hallaron dentro de una cala llamada la cala Dalmacia, à setenta millas passado el dicho golfo, las quales estaban sitiadas por las dichas de Sicilia, de pocos dias atrás. Contiene el sucesso de la batalla, el numero de las galeras presas y turcos vivos, con otras cosas de valor y precio*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1624.

44. Pedro López de Mesa, *Relacion verdadera del auto de la fe, que se celebro en la villa de Madrid a catorze dias del mes de julio deste presente año de 1624. Compuesta por el licenciado Pedro Lopez de Mesa residente en esta corte*, impressa en Madrid, y agora de nuevo en Barcelona, Sebastian y Jayme de Matevat, 1624.

45. Juan Francisco de Gracia, *Traslado de una carta original que escrivio el doctor Juan Francisco de Gracia del Consejo de su magestad, y su regenta la Real Cancilleria del Reyno de Mallorca el inquisidor del mismo reyno. Mandado imprimir por el illustrissimo señor virrey y Real Audiencia del dicho Reyno*, s.ll., s.n. [1624].

46. *Sumario de algunas cosas memorables del beato padre Francisco de Borja, marques de Lombay, duque de Gandia, y virrey que fue deste Principado de Catalunya, y despues religioso, y tercero general de la Compañia de Jesus, agora beatificado por la santidad del papa Urbano Octavo, à seys de setiembre 1624*, Barcelona, Estevan Liberós, 1624.

47. *Relacion verdadera de la feliz vitoria que alcançò el excelentissimo señor duque de Maqueda contra los moros de Beniaghu, a los treze del mes de octubre deste presente año, y como tomo una fragata, y saetia, en la playa de Mostagan*, impressa en Madrid y agora de nuevo en Barcelona, Sebastian y Jayme Matevat, 1624.

48. Rodrigo de Lara, *Traslado de una carta en que declara todo lo sucedido en los estados de Flandes, desde fin de agosto, hasta 20 de octubre de 1624. El desafio de cinco del campo del rey, contra cinco de Mauricio, y tambien de los quatro baxeles de Dunquerque, y como la gente del conte Mauricio, intentò tomar el castillo de Amberes, con otras cosas sucedidas*, impresso en Madrid, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1624.

49. *Memorable sucesso que este año de mil y seyscientos y veynte y sinco à veynte de enero, se vido en Sevilla. Escrita a un amigo en que le da cuenta de como un hombre aviendo preso a su muger por adultera, y sentenciados a degollar por manos de su marido se le entregaron en un cadahalso para que se executasse la sentencia. Declarase el principo del caso, el medio que tuvo, y el buen fin que se consiguio*, impressa en Madrid, y agora de nuevo en Barcelona, Sebastian Matevad, 1625.

50. Benito Carrasco, *Relacion muy verdadera, agora nuevamente sucedida, la qual trata de la vida que un clerigo paso en Argel, y como convirtio a su amo, y el martirio que se dio al moro. Compuesto por Benito Carrasco castellano*, Barcelona, Sebastián y Jayme Matevad, 1625[1842].

51. Joan Pérez, *Relacion muy verdadera, de un caso nuevamente sucedido en la India de Portugal, en que se cuenta como un cavallero portugues llamado Felipe Brito, que es governador, y capitan general en aquellas partes por su magestad, vencio a un rey gentil del Pegu, y le quitò un tesoro el mayor que hasta oy se saben en el mundo, demas de quatrocientos millones, los quales avian juntado sus antipassados, los dozientos años. Sacada de una carta que embio un religioso agustino de aquellas partes a un cavallero de la corte. Compuesto por el licenciado Joan Perez de Alcala de Henares*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevat, 1625[1843].

52. *Copia de las cartas y respuestas que huvo de parte de los olandeses, y don Fadrique de Toledo Ossorto, desde 28 de abril hasta que se rindio la plaça*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1625.

53. *Feliz y alegre nueva, y muy verdadera, de una vitoria que han tenido las galeras de Malta en las costas de Berberia, de un castillo que se llama de Santa Maura, que algun tiempo fue de christianos, y esta en la ribera del mar en Grecia; rindiendolo los malteses con perdida de quatrocientos moros sin que quedase uno para llevar la nueva,*

[1842] No es tracta pròpiament d'un fullet informatiu sinó d'una composició poètica sobre un martiri. Vide, E. B. CARRO, "España y el mundo mediterráneo: advocaciones y milagros en las relaciones poéticas de martirios a finales del siglo XVI", dins P. Civil, F. Crémoux i J. Sanz (eds.), *España y el mundo mediterráneo a través de las relaciones de sucesos (1500-1750). Actas del IV Coloquio Internacional sobre «Relaciones de Sucesos» (París, 23-25 de septiembre de 2004)*, Salamanca, 2008, pp. 55-68. Aquesta relació, que no hem inclòs a la nostra base de dades, ja havia estat publicada el 1588 a Barcelona per Pedro Malo. Amb tot, és probable que Pujades no conegués l'existència de l'edició cinccentista.

[1843] El fullet no conté referències temporals. Havia estat imprès a Cuenca i, traduït a l'italià, a Milà i a Bolonya el 1614: *Relatione breve del tesoro grandissimo, nuovamente acquistato nell'Indie Orientali di Portogallo. Havuta da una lettera, che invio alla corte un religioso agostino heremitano, che venne da quelle parti. Tradotta, con alcuni romanzi, dalla lingua spagnuola*, Milà, per Pandolfo Malatesta, stampator regio camerale, 1614. Felipe Brito, un aventurer i mercenari portugès, havia mort el 1613 o el 1614, vide, entre d'altres, D. G. E. HALL, *Early English intercourse with Bourma 1587-1734*, Londres - Nova York [etc.], Longmans, Green and co., 1928, p. 26; i G. C. KOHN, "Burmese-Portuguese war of 1613", dins id., *Dictionary of wars*, Nova York, 2007 [1986], pp. 87-88.

y fue la batalla en campaña: sucedio esta vitoria a los diez de junio, vispera del apostio san Bernabe deste año M.DC.XXV., Sebastian y Jayme Matevad [1625].

54. *Relacion verdadera de las cosas notables que en el cerco de la ciudad de Bredà en Flandes nuevamente an sucedido, con la insigne entrada de la ciudad y castillo, perdida de los hereges, y illustre vitoria de los catolicos, hecha por el excelentissimo señor marques de Espinola general del exercito del rey nuestro señor en los dichos estados a dos de junio de 1625*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1625.

55. Juan Bautista Engelgrave (jesuïta), *Carta que de la ciudad de Amberes escribe un padre de la Compañía a otro padre de la Orden de Predicadores hermano suyo morador en este convento de Predicadores de Valencia de 15 de junio 1625 donde le dize la entrega de la ciudad de Breda, y cosas maravillosas que en ella han sucedido dignas de saberse. La salida de los enemigos con sus mugeres. La venida del a serenissima infanta en Amberes, y de alla se fue su alteza a la ciudad de Breda*, sacado del original impreso en Valencia, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1625.

56. *Avisos de Genova de onze de julio de la venida del excellentissimo duque de Feria de Alexandria de la Palla en la señoria de Genova con veynte mil infantes y quatro mil cavallos, y se ha puesto delante de una villa de Monferrato que se llama Axiqui, donde tenia el duque de Saboya plaça de armas, y los aparejos de guerra, como arcabuzes, mosquetes, polvora, balas, cordaje, artilleria y mucha plata. Ha*[*n*]*la rendida y presa los españoles. Hase retirado el saboyano en el Piamo*[*n*]*te, y dicho duque de Feria passa adelante hasta los confines del dicho Piamonte. Tambien se da cuenta de algunas cosas notables del imperio, y Roma*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1625.

57. *Avisos ciertos, y verdaderos del encuentro que a tenido el duque de Feria, con el exercito del duque de Saboya a 14 de julio del presente año 1625 sobre la ciudad de Acqui, y otros avisos, como de Palermo, Milan, y otras partes dignas de ser sabidas*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1625.

58. Francisco Sanchez de Abreu, *Relacion de los sucessos de guerra entre los exercitos del rey de Francia, y duque de Saboya, con el Catolico de España, a cargo del excelentissimo señor duque de Feria. La gran batalla que se dio junto a Novara, y vitoria por España. La prision del co*[*n*]*destable de Francia, y libertad de trezientos peregrinos españoles, que avia cautivado, y victoria de la Bartolina, y otras cosas dignas de saberse. Escritas por Francisco Sanchez de Abreu, natural de Valladolid. Su fecha en Milan a dos de agosto de 1625*, impresso con licencia del Consejo de su alteza, en Toledo, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, impressores de la universidad [1625].

59. *Relacion de las cosas notables que han sucedido, siempre que se ha tañido la milagrosa campana de Vililla, que esta en este Reyno de Aragon. Y dicha campana ha buelto a tañer dia de san Agustin deste presente año 1625*, sacado del original impreso en Huesca, y agora de nuevo con licencia de los Superiores en Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad [1625].

60. *Relacion verdadera de la armada que se apresta en Inglaterra, y la guarda que manda su magestad se ponga en los puertos de España, particularmente en Lisboa. Tambien se da cuenta de los potentados de Alemaña que se han descubierto en favor de*

España, impressa en Sevilla con licencia de los Superiores, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1625.

61. Andrés Mir y de Talarn, *La coronacion del nuevo rey de Ungria Ferdinando Arnesto, Tercero rey se ha hecho hoy dia de Nuestra Señora en la iglesia del convento de los Padres Checolantes Franciscanos, aunque muy pequeña, pero ha sido fuerça. Porque en esta ciudad no ay otra iglesia de catolicos, y es la causa que no ay en esta ciutat un catolico*, Barcelona, Sebastia[n] y Jayme Matevad, 1626.

62. *Vitoria que ha alcanzado su altesa de la serenissima infanta doña Isabel Eugenia Clara, y su armada contra los enemigos rebeldes de Olanda, y ingleses. Y relacion del naufragio que los enemigos han tenido en los bancos de Flandes, con perdida de otros muchos navios en la costa de Dunquerque*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevat, 1625.

63. *Relacion de todos los sucesos y vitorias que han tenido los españoles contra los ingleses en todas las partes donde han desembarcado, hanse retirado con mucha perdida de su gente y navios, y lo que manda su magestad catolica a muchos cavalleros principales de su reyno, acerca de lo que ha de hazer cada uno en su real servicio*, impressa en Valencia y agora en Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1625.

64. Andrés de Almansa y Mendoza, *Relacion de Andres de Mendoza de las fiestas, torneos y saraos de Barcelona al nacimiento de la infanta nuestra señora*, Barcelona, Sebastian de Cormellas, 1625.

Dietari, vol. IV, 1626-1630

65. *Avisos de la entrada del rey nuestro señor en Zaragoça, el juramento, fiestas y regozijos que le ha hecho la ciudad a 13 de enero 1626 y el salir su magestad a caça y el presente que le hizo a la buelta*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1626.

66. *Relacion cierta y verdadera de la lastimosa inundacion que a hecho el rio Guadalquivir en esta ciudad de Sevilla y en otros lugares de la comarca y sus perdidas. Sucedida este mes de enero deste presente año 1626. Sacada de una relacion hecha en Sevilla, y embiada a una persona principal de esta ciudad de Barcelona*, Barcelona, Sebastia[n] y Jayme Matevad, 1626.

67. Pablo Clascar del Valles, *Felicissima entrada del rey nuestro señor, en la muy insigne y siempre leal ciudad de Barcelona, cabeça y princessa del Principado de Cataluña y sumptuoso recibimiento, fiestas y regozijos que la dicha ciudad y nobleza han ha hecho a su real persona. Por Pablo Clascar del Valles clerigo presbytero natural de la dicha ciudad*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1626, vendese en casa de la viuda Biosca.

68. Paciano Garrich, *Quarto aviso de todo lo sucedido en esta ciudad de Barcelona, y de la partida de su magestad con el serenissimo Principe D. Carlos su hermano y entrada en Monserrate. Contiene tambien la embaxada que de parte de la ciudad le dio el conceller en cap, presentandole sinquenta mil escudos. Escrita por el licenciado*

Paciano Garrich natural de la ciudad de Solsona, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1626.

69. Juan de la Rea, *Relacion de las visitas que hizo el señor cardinal don Francisco Barbarino legado y sobrino de la santidad de Urbano Octavo a los señores reyes y infantes, como a los monasterios de monjas, y frayles. Y de la procession del Corpus y el traslado de la carta que su santidad imbio a la reyna nuestra señora. Hecha y ordenada en Madrid por don Juan de la Rea*, Sebastian y Jayme Mathevat, 1626.

70. Lluís XIII, *Declaracion de las letras patentes que ha mandado despachar el Christianissimo Rey de Francia por todo su reyno, para todos sus subditos y vassallos, de que puedan tratar y negociar en el reyno del muy Catolico Rey de España, con toda libertad y seguridad. Publicadas en el Parlamento a ocho de junio 1626. Traduzido de frances en español por Sebastian Matevad, impressor de la Universidad de Barcelona*, Barcelona, Sebastian y Jayme Matevad, 1626.

71. *Relacion muy verdadera, de lo que ha sucedido en la Vantolina desde 3 de febrero hasta 6 de março deste año 1627 que entrò la gente de su santidad, y saliendo della los franceses, conforme lo capitulado entre las dos coronas, y su santidad. Con la entrega de artilleria, fuertes, y municiones. Quedando libre a voluntad de su magestad*, Barcelona, Estevan Liberos, 1627.

72. Alonso Mexia, *Relacion de las grandiosas fiestas que hizo la sagrada orden de Nuestra Señora de la Merced en este su convento de Madrid, a su glorioso padre san Pedro de Nolasco, cuyo cuerpo està en la insigne ciudad de Barcelona, adonde muriò. Con la declaracion de todos los carros triunfales y personas que yvan en la procession, desde 21 de abril hasta primero de mayo deste año de 1629. Compuesto por el doctor Alonso Mexia, natural de Alcala de Henares*, Barcelona, Pedro Lacavalleria, 1629.

73. *Relacion del feliz parto que tuvo la reyna nuestra señora. En 17 de octubre de 1629 dia de san Florencio obispo, miercoles à las siete de la mañana, y fiestas que se han hecho hasta 21 de dicho mes en la villa de Madrid*, Perpinyà, Luys Roure, 1629.

74. Nomar de Ablas [Ramon de Salvà], *Luzimientos festivos, y luzidas fiestas que en la insigne (y jamas alabada como se deve) ciudad de Barcelona, se han hecho en el feliz nacimiento de su principe, Baltasar, Carlos, Domingo, que Dios guarde muchos años. Dirigido al Consistorio de los señores diputados del Principado de Cathaluña. Compuesto por don Nomar de Ablas*, Barcelona, Estevan Liberòs, 1630[1844].

75. *Destruction de los guessos o zancarron de Mahoma, y por ella la conversion de los moros de Armenia, con un famoso milagro del Rosario en el año, 1630. Traduzida de Armenio en italiano, y despues de italiano en español*, Perpinyà, Luys Roure, 1631[1845].

76. *Nuevas ciertas y fidedignas de la vitoria que ha alcançado don Fadrique de Toledo, general de la armada del Catolico Rey de España (que Dios guarde) de ochenta y siete*

[1844] Inclou una *Relacion del torneo que han hecho los cavalleros de Barcelona en regozijo al nacimiento de nuestro serenissimo principe Baltasar Carlos Domingo*.
[1845] Conté una carta de fra Jacobo de Ambrosi, provincial d'Armènia, dirigida al general de l'Orde de Predicadors, 15-IV-1630.

vaxeles de olandeses en la isla de San Christoval cerca de la Avana. Con otras nuevas dignas de ser sabidas. Su fecha de 2 de deziembre 1629, Barcelona, Estevan Liberos, 1629.

77. Rafael Seugon [Rafael Nogués], *El magestuoso recebimiento, y famosas fiestas que en la insigne ciudad de Barcelona se han hecho a la magestad de la Serenissima Reyna de Ungria doña Maria de Austria, que Dios guarde. Por Rafael Seugon. Copia primera*, Barcelona, Estevan Liberòs, 1630.

78. *Relacion verdadera de las fiestas que se hizieron en la insigne ciudad de Barcelona a los 18 de setiembre deste año de 1630 que fue el dia que se presentò el rotulo de nuestro santissimo padre Urbano VIII para que se fulmine y se haga con autoridad apostolica processo autentico de la vida y milagros de san Olaguer, obispo que fue de dicha ciudad, y desta manera pueda legitimamente procederse a la canonizacion del santo. Hecha por un devoto suyo, que su ausilio y favor invoca*, Barcelona, Sebastian y Jayme Mathevad, 1630.

3. Testament de Josep de Monfar i Sorts, ciutadà honrat de Barcelona i doctor en ambdós drets, registrat pel notari públic Jeroni Brotons el 15 de maig de l'any 1695

AHPB, Jeroni Brotons, *Manual de testaments*, 1686-1716, ff. 55-57v

"*Die XV mensis may anno a Natt*[*ivitat*]*e Domini MDCLXXXXV*[1846]

En nom de Nostre Señor Deu Jesuchrist y de la gloriosa humil Verge Maria mare sua y señora nostra sie amen yo Joseph de Monfar y Sorts ciuteda honrat de Bar[celon]a en Arts, y en quiscun dret doctor fill llegitim y natural del mag[nífi]c Joan Baptista de Monfar y Sorts tambe ciuteda honrat de Bar[celon]a y en quiscun dret d[octo]r y de la senyora Maria Monfar y Callavet conyuges defuncts estant per la gracia de Deu sa de cos y de enteniment tement empero y considerant lo perill de la mort fas e orden mon ultim y darrer testament y ultima y darrera voluntat mia en y ab la qual elegesch en marmessors y del p[rese]nt meu testament exequutors a Fran[cis]co de Monfar y Sorts ciuteda honrat de Bar[celon]a y a la señora Maria de Monfar y Vidal conjuges fill y nora meus resp[ectiv]e als quals junts dono ple poder de cumplir y exequutar lo p[rese]nt meu testament ultima y darrera voluntat mia segons avall trobaran escrit y per mi ordenat

Primerament y abans de totas cosas vull orden y man que tots los deutes que lo die de mon obit jo deure sien pagats y totas las injurias a restitucio de las quals jo sere tingut y obligat sien esmenadas y satisfetas de mos bens breument simplement sumariament y de pla segons que dits deutes, e injuries millor mostrar y provar se poran per cartas testimonis o altras legitimas provas sens estrepit ni figura de juy la sola veritat del fet attesa y considerada

Elegesch la sepultura al meu cos fahedora en la iglesia cathedral de la p[rese]nt ciutat en lo vas de la casa de Monfar que es construhit en lo claustre de dita cathedral devant de la capella de la Salutacio del Angel la qual sepultura vull me sie feta ab sis covens y dotze atxas vulgarment dita de Nostra Señora per la qual vull que de mos bens sie gastat lo que sie menester.

It[em] confiant de dits fill y nora meus y marmesors sobredits los encarrego y prech que per salut y repos de la mia anima de mos pares y demes per qui tinch obligacio de pregar a Deu Nostre Señor me fassen dir y celebrar las missas los apareixera celebradoras en las iglesias y altars y de la charitat los sien ben vist repartidoras a llur coneguda It[em] deix y llego a Joan Baptista de Monfar fill meu en paga es a saber y satisfaccio de tots y qualsevols drets pugue tenir y li especten tant en ma universal heretat y bens com en los que foren de la q[uòndam] señora Geronyma de Monfar y Puig charissima muller mia y mare sua tantes a saber per raho de sas llegitimas com altrament trescentas lliuras moneda bar[celone]sa a saber es cent lliuras per tots los drets pugue tenir y li competesca en la mia universal heretat y bens y doscentas lliuras per tots los que pugue tenir y li especten en la dita universal heretat y bens de dita charissima muller mia y mare sua lo qual llegat fas a dit Joan Baptista fill meu ab los pactes y condicions avall escrits y no sens aquells, es a saber que se hage de tenir per pagat y content y satisfet ab ditas trescentes lliuras de tots y qualsevols drets li puguen competir y espectar tant per las demunt ditas, com per altras qualsevols causas y rahons que dir y pensar se puguen en las ditas heretats y bens y de dita q[uòndam] muller mia y

[1846] Al marge esquerre: "Joseph de Monfar".

mare sua sens poder per ditas rahons pretendrer alguna cosa mes altrament lo present llega sie nullo y com si fet no fos restant en tal cas de ninguna forsa y valor. Item ab pacte que morint dit Joan Baptista fill meu ab fills llegitims y naturals y de legitim y carnal matrimoni procreat que arriben a la edat perfeta de fer testament que en tal cas pugue testar y a sas liberas voluntats fer de totas las ditas trescentas lliuras per mi a ell de sobre deix a desy llegades, si empero lo dit Joan Baptista fill meu morira sens dits fills llegitims y naturals y de legitim y carnal matrimoni procreats, o ab tals algun dels quals no arribara a la dita perfeta edat de fer testament o be[1847] sera religios profes de alguna religio en dits casos y quiscun de ells vull pugue tant solament dit Joan Baptista fill meu testar y altrament a sas liberas voluntats fer y disposar de cent sinquanta lliuras y las restants cent sinquanta lliuras en dits casos y quiscun de ells sien tornen y pervinguen al hereu meu avall escrit.

En tots los altres empero bens meus mobles e immobles haguts y per haver drets veus forces y accions mias universals hontsevulle que sien y que a mi me pertanyen y pertanyeran ara o en lo esdevenidor en qualsavol part del mon per qualsavols causas y rahons y en tots los bens y drets que foren de dita q[uòndam] señora Geronyma de Monfar y Puig charissima muller mia usant de la facultat per ella a mi concedida ab son ultim y valido testament que ella feu y firmà en Bar[celon]a en poder del discret Pere Martyr Llunell nott[ari] pub[lic] de B[arcelon]a als vint y nou de noembre del any mil siscents seta[n]ta y vuyt fase instituesch hereu meu y de dita Geronyma de Monfar y Puig charissima muller mia universal al dit Francisco de Monfar y Sorts fill comu a mi y a dita q[uòndam] muller mia instituhint aquell hereu meu y de dita q[uòndam] muller mia y mare sua universal a totas sas voluntats liberament fahedoras.

Revocant cassant y anullant ab lo p[rese]nt meu testament tots y qualsavols altres testament y ultimas voluntats per mi fets y firmats o fetas y firmadas fins lo die present en poder de qualsavols nottaris encara que en aquells y aquellas hi hagues qualsevols paraulas derogatoria de las quals ab lo p[rese]nt meu testament ne hagues de fer expressa mencio per quant[1848] en cas hi sien me·n penedesch y vull que no obstant aquellas lo p[rese]nt meu testament prevalega a tots los altres.

E aquesta es la ultima y darrera voluntat mia la qual vull que valega per via de testament e sino valdra, o valer no podra per via de testament almenys vull que valega per via de codicil, testament nuncupatiu, o per aquella especie de ultima voluntat que millor de dret valer y tenir podra.

De la qual mia testamentara disposicio lo obit meu seguit y no abans vull ne sien fetas dictadas, ordenadas lliuradas, y entregadas tantas copias, originals, y tresllats quants y quantas demandas y demanats ne seran al nott[ari] del p[rese]nt meu testament per mon hereu llegatari y altres de qui sien interes subtantia empero de fet en res no mudada.

Fet fonch y firmat lo p[rese]nt meu testament ultima y darrera voluntat mia en la p[rese]nt ciutat de Bar[celon]a vuy que comptam als quinse del mes de maig del any de la Nativitat de Nostre Señor Deu Jesuchrist de mil siscents noranta cinch senyal de mi Joseph de Monfar y Sorts testador demunt dit qui lo p[rese]nt meu testament ultima y darrera voluntat mia lloho aprobo ratifico y confirmo.

Testimonis cridats y per boca propia de dit testador pregats a la firma del p[rese]nt seu testament son Jaume Orta jove fuster y Joseph Orriach jove tavarner habita[n]ts en Bar[celon]a

[1847] En nota, al marge esquerre, “dit Joan Bap[tis]ta”.
[1848] En nota, al marge esquerre, “de aquellas no me·n recordo y”.

Noverint universi q[*uo*]*d anno a Natt*[*ivitat*]*e Domini millessimo sexcentessimo nonagessimo sexto die vero prima mensis octobris eiusdem anni intitulato dicto Josepho de Monfar et Sorts testatore p*[*redic*]*to sicut Domino plaucit ab hae luce decesso et eius cadavere ecclesiasticae sepulturae tradito testamentu*[*m*] *per ipsu*[*m*] *conditu*[*m*] *et firmatu*[*m*] *poenes me Hieronymu*[*m*] *Brotons ap*[*ostoli*]*ca atq*[*ue*] *regia auct*[*orit*]*atibus nott*[*ariu*]*m publicu*[*m*] *B*[*arciona*]*e infr*[*ascript*]*u*[*m*] *decima quinta die mensis may anni millessimi sexcentessimi nonagessimi quinti lectum et publicatu*[*m*] *fuit per me dictu*[*m*], *et infr*[*ascript*]*um nott*[*ariu*]*m in quadam aula domoru*[*m*] *in quibus dumin humanis agebat dictus q*[*uondam*] *Josephus de Monfar, et Sorts sua*[*m*] *fovebat habitatione*[*m*] *sci. in p*[*rese*]*nti civitate Bar*[*cinona*]*e in platea vocata* den Marquilles *instante, et requirente mag*[*nifi*]*co Fran*[*cis*]*co de Monfar et Sorts filio manumissore, et herede dicti testatoris p*[*rese*]*ntibus r*[*everen*]*do Joanne Paulo Colomer p*[*re*]*b*[*e*]*ro in ecclesia parrochiali Sanctoru*[*m*] *Justi et Pastoris p*[*rese*]*ntis civitatis benefitiato Anthonio Marti textore lini, et Paulo Costa juvene textore lini civibus B*[*arcinona*]*e pro testibus a dicta vocatis spetialiter, et assu*[*m*]*ptis.*"

4. Premsa que Josep de Monfar i Sort esmenta en el seu *Diario* (1683-1688)

BUB, ms. 1765, [f. 111r-v]

"Sabado à 23 de dicho [dissabte, 23 d'octubre de 1683][1849] Abisan de Roma como el emparador ha embiado al papa Innocentio XI el estandarte real del Gran Turco, y su Santidad le ha hecho colgar delante de la imagen de N[uestr]a S[eño]ra de S[an]ta Maria la Major. *Ay relacion estampada*" [1850]

Podria tractar-se dels següents títols: *Verdadera relacion y compendio historial, en que se comprehenden todos los sucessos de la guerra que los turcos han hecho contra la Christiandad en este año de 1683, desde el tiempo que salieron de Constantinopla, hasta que fueron derrotados por las armas imperiales y polacas sobre Viena, y seguidos en alcance hasta restituirse à sus tierras. Con una de las cartas que escriviò el governador de Viena conde de Estaremberg al serenissimo duque de Lorena*, Barcelona, Jacinto Andreu, 1683 (BC, F. Bon. 1465 -CCFB-).

Larga y verdadera relacion del sitio qve pvso el turco a la ciudad de Viena. Sucessos, progressos y facciones varias durante aquel y vitoria que ha alcançado el señor emperador por la qual se levantò el sitio, Barcelona, Jacinto Andreu, 1683 (UB, dins vol. factici, obra 11. R. 106683).

Relacions, cartes, villancets, oracions panegíriques, etcètera, sobre la victòria cristiana a Viena foren estampades arreu d'Espanya, per exemple: a Madrid, per Lucas Antonio de Bedmar y Baldivia (impressor reial dels regnes de Castella i Lleó), i per Bernardo de Villadiego (qui també fou impressor reial); a València, per Vicente Cabrera; a Saragossa; etc.

BUB, ms. 1765, [f. 114r-v]

"Nuebas venidas de Madrid dicho dia [divendres, 5 de novembre de 1683]
Sus mag[esta]des ya han recibido el embiado del[1851] s[eño]r emparador abisandoles de la gran vitoria ha tenido contra el Gran Turco derotandole, su exercito poniendole en vil fuga *como mas largamente consta de las gasetas que van imprimidas*."

Sens dubte, es tracta de diverses publicacions periòdiques, catalanes i/o hispàniques. Per exemple:

Noticias veridicas, y sucinto compendio de todos los felizes progressos de las armas imperiales, y polacas contra el turco, desde el dia 3 de octubre de 1683 hasta 3 de noviembre de dicho año. Quatro gracias que su santidad ha concedido al señor rey de Polonia, despues de socorrida Viena. Ricos presentes que al señor emperador; y à su magestad polaca embiò el gran duque de Toscana, con el parabien de la gran vitoria

[1849] Al marge dret: "Nuebas de Roma".
[1850] El 12 de setembre de 1683, la Lliga Santa (o Sagrada) havia derrotat les forces otomanes a la batalla de Viena. El setge de la ciutat per part dels turcs havia estat iniciat el 14 de juliol. La cursiva és nostra.
[1851] Al marge dret: "Nuebas del emparador".

conseguida contra el turco. Toma, quema, y demolicion de la plaza de Barkam, y de un puente que estava sobre el mismo rio. Sitio de Estrigonia, assistido del señor duque de Lorena; y empressas intermedias del señor rey de Polonia. Ultima derrota que dieron los lituanos, y polacos al rebelde conde Tekeli, con perdida de todos sus bagages, artilleria, municiones, y pertrechos: Con otras particularidades, [Madrid], por Lucas Antonio de Bedmar y Baldivia, 1683 (UB, dins vol. factici, relacions, convent de Sant Francesc de Paula, Barcelona, 07 B-54/3/18-14; i col·lecció particular de l'autor).

BUB, ms. 1765, [f. 117v]

"Nuebas venidas de Madrid dicho dia [divendres, 19 de novembre de 1683]
Abisan de Madrid que à 8 deste su mag[esta]d fue[1852] à la Virgen de Atoxa à dar gracias à su divina mag[esta]d por la grande vitoria que las armas catolicas havia[n] alcançado del turco en el cerco de Viena. Su mag[esta]d fue ha cavallo àcompagado[1853] de sus reales guardias y de la Casa Real y de los grandes de España, que se hallaron en la coronada villa de Madrid. *Ay relation estampada*."

Molt probablement es tracta d'un dels dos títols següents: *Salida en publico, a cavallo, del rey nuestro señor don Carlos Segundo, que Dios guarde, à dar gracias al Real Convento de Nuestra Señora de Atocha el lunes 8 de noviembre de 1683 por la gran vitoria conseguida del Imperio, y Polonia contra el Turco: Entrada en publico al Retiro, que executò el señor embaxador de Alemania el domingo 7 de dicho mes. Fiestas de Roma sobre la misma Vitoria, y celebridad de la Corte Catolica*, [Madrid], Lucas Antonio de Bedmar y Valdivia, 1683 (Alenda 1468 i Palau 287471; un exemplar a la UB, dins vol. factici, relacions, convent de Sant Francesc de Paula, Barcelona, 07 B-65/3/18).

Verdadera y nueva relacion de la real salida que hizo en publico nuestro gran monarca Carlos II (que Dios lo guarde) à dar gracias a N. Señora de Atocha, por la feliz victoria, que han tenido las armas imperiales, y las del rey de Polonia, contra el Gran Turco, sobre el gran cerco de Viena, lunes 8 de noviembre de este año de 1683. Dase cuenta de los señores, Titulos y Grandes de España, que acompañavan a su magestad [Madrid?], s.n. [1683] (BNE, R/18932-2- i VE/23/32).

BUB, ms. 397, [ff. 30-31v]

"Copia de lo que escriven de Paris en fecha de 14 de febrero de 1685[1854].
Dempues de haver resibido mons[eño]r nuncio el correo de la Republica de Genova partio immediatamente para Versalles en donde aviendo tenido audientia del rey despacho un correo a Paris para hazer saber al embiado de la Republica, que podia ir à la Corte; como hizo el mesmo dia, para entrar en tratado de ajuste este ha durado 4 dias, y finalmente se ha concluido à 12 del corriente, con intervension de la mediacion pontificia, lo que contienen los capitulos siguientes.

[1852] Al marge esquerre: "Nuebas de Madrid".
[1853] Per "acompañado".
[1854] Gènova, després d'haver estat bombardejada per la flota francesa d'Abraham Duquesne el 1684 (el relat de Monfar: BUB, ms. 1765, ff. 194r-v i 207v), va abandonar la protecció espanyola i acceptà la de Lluís XIV.

[segueixen 9 capítols]
9.º Este tratado se abra de retificar, y tocarse las satisfationes à [ratllat] en 3 semanas à todo tardar. *Ay carta nueba estampada*.

No hem sabut localitzar exactament aquesta "carta nueba estampada", però sí altres referències dels pactes en la premsa periòdica, per exemple:

Noticias generales de Europa venidas por el correo de Flandes, el sabado à 10 de março de 1685. Tratase algo del ajuste de Genova, Barcelona, Jacinto Andreu, 1685 (BC, F. Bon. 2140; i, sense nom d'impressor, F. Bon. 2221).

BUB, ms. 397, [f. 76]

"Nuebas venidas de Madrid dicho dia [divendres, 11 de maig de 1685]
El rey aun es en el Aranjuez pero en este Corte se espera: para los toros de s[an] Isidro.

En Cadiz esta ya apunto de hazerse à la vela n[uestr]a armada catolica, que consta[1855] de 3 esquatras de navios de alto borde y de fuego: pagados, por 4 meses, y son las esquadras armada real 10 navios, 4 de fuego con un pinque son todos 15 esquadra de Flandes 7 y 2 de fuego esquatra de Cantabria 2 galeones 4 fragatas[1856] nuebas de Olanda: para llevar provisiones, *ay relation estampada* Son los leños 30"

Datada el 15 d'abril es conserva la següent carta, molt probablement la "relació" que esmenta el memoralista (les xifres coincideixen): *Carta que escrive un cavallero de Cadiz a un grande amigo suyo de la ciudad de Barcelona à 15 de abril 1685*, Barcelona, Joseph Moyá, 1685 (CCFB 1552 i Palau 45818; dos exemplars a les institucions catalanes: BC, F. Bon. 2224; i UB, 07 C-240/6/8-30).

BUB, ms. 398, [f. 121v]

"Nuebas venidas de Madrid dicho dia [divendres, 30 d'agost de 1686]
Abisan[1857] de Madrid que Buda se ha tomado por asalto general y tambien lo abisan de Roma, *ay relation estampada*"[1858]

Sobre la conquesta de Buda es conserven les següents relacions impreses a Catalunya: *Relacion verdadera, en que se da noticia de la continuacion de el sitio de Buda, venida a Barcelona por el correo de Francia à 3 de agosto de 1686*, Barcelona, Rafael Figueró, 1686. Es tracta d'una relació extreta de la publicació periòdica *Noticias generales de Europa, venidas por el correo de Francia* (CCFB 1569 i Palau 258917;

[1855] Al marge dret: "Nuebas de la armada real".
[1856] Reclam "Sa" ("sabado", f. 76v).
[1857] Al marge esquerre: "Nuebas de la toma de Buda".
[1858] Buda havia estat conquerida pels otomans el 1541. Durant la guerra entre l'Imperi Otomà i la Lliga Santa fou assetjada en dues ocasions: el 1684 i el 1686. En aquest darrer any fou finalment presa (2 de setembre) i saquejada. "Domingo al primero de 7bre de 1686 –llegim al f. 122 del *Diario* de Monfar– llego una barca de Genova con mercadurias, y confirmo la presa de Buda". Tot i que uns folis més endavant Monfar afirma que les noves de Madrid i de Roma eren errònies i que Buda encara resistia. La "felix nueba" de la victòria cristiana a Buda, del 2 de setembre, va arribar el dissabte 14 (f. 129).

diversos exemplars: BC, F. Bon. 2251; UB, "Varios papeles de noticias" manuscrit al llom, vol. factici obra 71. R. 106594; i AHCB, B. 1686 8º op. 12).

Verdadera, y distinta relacion de la toma de la real ciudad de Buda, con el riquissimo pillage de los imperiales, y aparencia de atajar la puente de Essech, por poder desazer el exercito del Gran Visir. Venida por una faluga de Genova, à 27 de setiembre de 1686, Barcelona, Rafael Figueró, 1686 (CCFB 1575 i Palau 258918; BC, F. Bon. 2254; i AMRL, impresos s. XVII).

Relacion verdadera de la toma de la ciudad de Buda. Venida a Barcelona por el correo de Francia à 11 de octubre de 1686. Y se da noticia de todo lo que à sucedido en dicha toma y lo que han hallado en dicha ciudad de Buda, Barcelona, Rafael Figurò, 1686. Extret de la publicació periòdica *Noticias generales de Europa, venidas a Barcelona por el correo de Francia* (UB, enquadernació en pergamí solta, "Varios papeles de noticias" ms. al llom, vol. factici obra 75. R. 106594; un altre exemplar a la Biblioteca Episcopal de Vic, R. 15.936, relligat a la col·lecció factícia "Varis 211, fol. 29"; AHCB, B. 1686 8º op. 14; i BNE, VE/1469/12). Rafel Figueró sènior també va imprimir altres gèneres informatius i commemoratius sobre Buda, per exemple uns *Villancicos que se cantaron en este año de 1686 à los 13 de noviembre, en la fiesta que celebrò el muy illustre Consi*[*stor*]*io de los señores diputados, y oydores de cuentas del Principado de Cathaluña, en accion de gracias de la gloriosa expugnacion de la ciudad de Buda por las armas cesareas, y auxiliares; junto con la de su glorioso patron, y cavallero S. Jorje por el licenciado Juan Barter presbitero maestro de capilla de la cathedral iglesia de Barcelona*.

Relacion verdadera, en que se da aviso de la toma de la gran ciudad de Buda, Barcelona, Rafael Figueró, 1686. (CCFB 1595; BC, F. Bon. 2250).

Relacion de nuevas empressas y triumphos, que han alcançado los catholicos, contra los othomanos; traducido del original venido de la Croacia, y otras partes, [BCN], s.n,. [1686]. (UB, vol. factici obra 108. R. 106594; i Col·lecció de la família Llagostera, Olot, amb anotacions manuscrites: "Comprat en Bar[celo]na en lo p[rese]nt añ de M.D.C.L.XXX.VI. Clapera" –pertanyia al mas la Clapera, de la vall d'en Bas, Garrotxa–).

Altres títols hispànics sobre la presa de Buda:

Primeras noticias de dos grandes victorias, la derrota dada al exercito otomano sobre Buda y la expugnacion por assalto de la misma ciudad. Traidas del mismo campo de los heroes victoriosos y de la corte imperial con diferentes correos extraordinarios. Victorias de venecianos contra la Armada. Añadense los nombres de los 27 eminentissimos cardenales de la promocion hecha ultimamente por (...) *Inocencio XI*, Sevilla, Juan Francisco de Blas, 1686 (BNE, R/36670-2-).

Diario del assedio y expugnacion de la ciudad de Buda, metropoli del reyno de Hungria (...), Sevilla, Thomás Lopez de Haro, 1686 (BNE, R/36670-1-, [2], 36 [50] p.; també imprès a Madrid "en la imprenta de Antonio Roman, por Sebastian de Armendariz, librero", BNE, R/36670-1-).

Diario puntual, de quanto ha passado en el famoso sitio de Buda, y relacion cumplida de su pressa por assalto, el dia 2 de setiembre del año presente 1686 à esfuerzos del invictissimo duque de Lorena (...) *con todas las circunstancias que hasta oy ha deseado la curiosidad mas exacta, por ser aqueste extracto de las mejores, y mas dilatadas noticias que han venido de Alemania, Flandes, è Italia*, Saragossa, herederos de Diego Dormer, 1686 (BNE, 3/74388-3-).

Diario puntual de quanto ha passado en el famoso sitio de Buda, y relacion cumplida de su presa por assalto el dia dos de setiembre del año presente 1686, à esfuerços del (...) *duque de Lorena* (...), Madrid, Melchor Alvarez, sacado del original de Zaragoça, a costa de Juan de Calatayud Montenegro, 1686 (BNE, 2/52220-9-).

BUB, ms. 398, [f. 129r-v]

"Sabado 14 de dicho. [dissabte, 14 de setembre de 1686] à las 12 de medio dia llego una faluca del final y nos llevo la felix nueba de[1859] que à 2 del corriente se habia ganado la ciudad sangrienta de Buda, de que la ciudad se alegro summamente. Llevo la nueba un correo cesareo, que hiva à dar la nueba de parte del s[eño]r emparador à n[uest]ro rey, y s[eño]r y el [~~governador~~] embajador de España que reside en Viena lo escrivio al Laganes[1860].
A las orationes se disparo la artillaria[1861] de toda la ciudad, del puerto y de Monjuich 3 vezes[1862] las campanas de los conventos taniero[n] à las orationes, y [ratllat] las de las parrochias tambien y catradal no asta tener abiso con carta de su mag[esta]d que Dios guarde. *Ai relation impressa*."[1863]

[1859] Al marge dret: "Buda ganada".
[1860] El marquès de Leganés, virrei de Catalunya per segona vegada entre 1685 i 1688, J. REGLÀ, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1980 [1956], p. 142.
[1861] Al marge esquerre: "Se disparo la artilleria".
[1862] En nota al marge.
[1863] Podria tractar-se de la mateixa relació que cita al f. 121v? Vide els títols indicats supra.

5. Premsa i materials afins (llibres i opuscles) de l'inventari de la Biblioteca Dalmases[1864]

BC, ms. 677, p. 32

"Bizozeri. Simpliciano. Ungria restaurada"[1865]

Correspon al següent títol:

Ungria restaurada compendiosa noticia, de dos tiempos: del passado. baxo el jugo de la tirania othomana, del presente. baxo el dominio catholico de Leopoldo II de Austria. Felices sucessos de sus armas cesareas, en el reyno de Croacia, y principado de Transylvania. Escrita en lengua toscana por D. Simpliciano Bizozeri. Traducido en español por un curioso. Con licencia: En Barcelona, en la imprenta de Martin Gelabert, delante la Retoria de N. S. del Pino. Año 1687 A costa de Antonio Ferrer, Baltasar Ferrer, y Joan Cassañas, libreros. Vendese en sus casas en la Libreria.

BC, ms. 677, pp. 63 i 65

"Colaço. Antonio. *Relacion de los echos de los Padres de la Compañia en la India Oriental*"

Relacion anual de las cosas que han hecho los padres de la Compañia de Jesus en la India Oriental y Japon, en los años de 600 y 601 y del progresso de la conversión y Christiandad de aquellas partes. Sacada de las cartas generales que han venido de alla, por el padre Fernan Guerrero de la Compañia de Jesus, natural de Almodovar de Portugal. Traduzida de portugues en castellano por el padre Antonio Colaço, procurador general de la provincia de Portugal, India, Japon, y Brasil, de la misma Compañía. Dirigida a don Juan de Borja conde de Ficallo, del Consejo Supremo de Portugal, y del Estado de su magestad. Año 1604. Con privilegio. En Valladolid, por Luys Sanchez[1866].

BC, ms. 677, p. 96

[1864] Sobre els nostres criteris de selecció de les obres de l'inventari (no exhaustiva), sempre discutibles, vide els capítols 3 i 4. Aquí, però, incorporem algunes relacions extenses o en forma de llibre. En canvi, hem descartat la majoria de la publicística, les al·legacions jurídiques i els sermons (de la Diputació, sobre la presa de Buda). Tampoc no hem inclòs algunes obres que, si bé els seus autors pouaren informacions en les relacions i les gasetes, no tractaven directament l'actualitat, per exemple, *La vie de Corneille Tromp, lieutenant-amiral-géneral de Hollande & de West-Frise* (...), à La Haye chez Etienne Foulque (...), 1694, BC, ms. 677, p. 171. I, finalment, hem decidit no incorporar les obres "enciclopèdiques" o les compilacions de "curiositats", per exemple, "diversites curieuses pour servir de recreation al esperit" (t. 1-7), BC, ms. 677, p. 188, o sigui, les *Diversitez curieuses pour servir de récréation à l'esprit* [par l'abbé Laurent Bordelon], A Paris, chez Urbain Coustelier, ruë Saint Jacques, au Coeur-bon, & à S. Joseph, 1694-1695 [1re-7e partie] (també publicades a Amsterdam per A. de Hoogenhuysen, "augmentées d'une lettre pour servir de response aux sieurs Gacon et de L'Homme. Tome Ier [-IIe]. Suivant la copie de Paris", 1699).

[1865] No transcrivim les signatures topogràfiques que acompanyen els títols. La cursiva és nostra.

[1866] Es tracta d'una relació extensa o en forma de llibre.

"Fabro. Don Fran[cis]co. *Viaje del rey n*[*ues*]*tro s*[*eño*]*r Carlos Segundo a Aragon*

el mismo. *Historia de los echos del ser*[*enísi*]*mo s*[*eño*]*r don Juan de Austria en Cataluña*

el mismo. *Floro historico de la guerra contra turcos del año 1687*

el mismo. Del año 1686

el mismo. De los años 1684 y 1685

el mismo. Del año 1683

el mismo. *Govierno de los turcos escrita por el P. fray Miguel Fabri de Nori*"

Viage del rey nuestro señor D. Carlos II al reyno de Aragon. Entrada de su magestad en Zaragoça, juramento solemne de los fueros, y principio de las Cortes Generales del mismo reyno, el año M.DC.LXXVII. en relacion diaria. Escrita por Don Francisco Fabro Bremundan, del Consejo de su magestad, su secretario, interprete de la lengua latina, en la secretaria de estado de el Norte: y dedicada a su magestad por mano del señor marques de Canales (…). En Madrid. En la imprenta de Bernardo de Villa-Diego, impressor de su magestad. Año M.DC.LXXX.

Floro historico de la guerra sagrada contra turcos. Quarta parte, que contiene los sucesos del año M.DC.LXXXVII. escriviole D. Francisco Fabro Premundan [sic] (…), Barcelona, Rafael Figueró, vendese en la misma imprenta (…) [1688] (data de l'imprimàtur: 7-X-1688).

- En Barcelona, impreso conforme el original que se imprimió en Madrid (...) vendese en casa Antonio Ferrer y Baltazar Ferrer libreros [1688].

- En Madrid, en la imprenta de Antonio Roman a expensas de Sebastian de Armendariz, vendese en su casa, 1688.

Floro historico de la guerra sagrada contra turcos. Tercera parte, que contiene los sucessos del año M.DC.LXXXVI. escriviola don Francisco Fabro Bremundan (…), Barcelona, en casa de Rafael Figueró (…), a su costa (…), 1687.

Floro historico de la guerra sagrada contra turcos. Segunda parte, que contiene los sucessos de los años M.DC.LXXXIV. y M.DC.LXXX.V. escriviole D. Francisco Fabro Bremundan (…) En Madrid, en la imprenta de Antonio Roman, a expensas de Sebastian de Armendariz (…) 1686.

Floro historico de la guerra movida por el sultan de los Tturcos Mehemet IV contra el augustissimo Leopoldo Primero (…) *Traducido de italiano en castellano, y añadido de los sucessos posteriores à la liberacion de Viena, por Don Francisco Fabro Bremundan* (…), En Madrid, en la Imprenta de Bernardo de Villa-Diego (…) a costa de Sebastian de Armendariz (…) vendese en su casa (…), 1684. [Primera part: any 1683].

Govierno de los turcos, maximas, y artes violentas con que se mantiene, y se destruye, y en las quales el padre F. Miguel Fabro de Novi, missionero apostolico, durante los años inmediatos a la guerra presente, fundò la impossibilidad probable de la duracion de aquel barbaro imperio. Tradujo D. Francisco Fabro Bremundan, del Consejo de su Magestad, su secretario, y oficial de la lengua latina en la secretaria de Estado del Norte, esta obra, de italiano en castellano, y la añadiò la refleccion del acierto con que el autor pronosticò al actual abatimiento del argullo [sic] *otomano. Dedicandola con atencion rendida al eminentissimo señor cardenal Portocarrero, &c.* Con privilegio. En Madrid: en la imprenta de Antonio Roman. Año 1693.

BC, ms. 677, p. 116

"Gemelli. Gio[vanni] Fran[ces]co. *Giro del mondo*

(...)

Il medessimo. *Historia de Catt*[*aluñ*]*a Viagio de Carlo 3º a Bar*[*cello*]*na fino al anno 1711*"

Giro del mondo del dottor Gio. Francesco Gemelli Careri. Tomo nono cioe aggiunta a' Viaggi di Europa ove si contiene spezialmente il viaggio della maesta di Carlo 3 da Vienna a Barcellona, e quanto e accaduto di piu notabile in guerra dalla morte del serenissimo Carlo 2 fino al presente. In Venezia, appresso Giovanni Malachin, a spese di Giulio Maffei, 1719. Altres edicions: Nàpols, Parrino, 1721.

BC, ms. 677, p. 117

"Girardi. Felice. *Il mercurio del decimo septimo seculo*"

Il mercurio del decimosettimo secolo nel quale si contengono i fatti piu illustri succeduti nel mondo dal 1601 fino al 1650 del P. Felice Girardi della Compagnia di Giesu. All' illustriss. et eccelentiss. sig. D. Giulio Mastrillo duca di Marigliano, marchese di S. Marzano, &c. In Napoli, per Giacinto Passaro. M.DC.LXIV. Con licenza de' Superiori. Ad istanza di Adriano Scultore all'Insegna di S. Marco. Una altra edició, "Consacrato all'illustriss. sig. il signor d. Emanuel Garzia de Bustamante" a Venècia, per il Brigonzi, a spese di Domenico Antonio Parrino, libraro in Napoli, 1681.

BC, ms. 677, p. 165

"Exequias en Lerida por la muerte de Carlos Segundo"

Exequias reales, que a la muerte de su augustissimo monarca, y señor, D. Carlos de Austria rey de las Españas, celebrò la nobilissima, y fidelissima ciudad de Lerida. Siendo paheres D. Ramon de Marañosa, de Granada, y Arañò, señor de Seguèr; doctor micer Juan Joseph Casanoves, cathedratico de Prima de Leyes en la Universidad de Lerida; Joseph Puñet; y Miguel Iuan Marti. Cuia relacion escrive por orden de los muy illustres señores paheres: el padre Josef Martinez, de la Compañía de Jesus,

cathedratico de retorica de la Universidad, y en su Colegio de Lerida. Con licencia: En Lerida, por Domingo Simon, impressor de la Ciudad, y Univers. Año 1701.

BC, ms. 677, p. 165

"Festivos y magestuosos cultos al reso de s[an]ta Eulalia hizo Bar[celo]na en año 1686"

Festivos, y magestuosos cultos, que la nobilissima, y muy illustre Ciudad de Barcelona en 23 y 30 de octubre 1686 dedicò à su inclita hija, patrona, virgen, y protomartyr santa Eulalia, motivados en la extension del rezo proprio de la santa, que obtuvo para toda España de la santidad de nuestro beatissimo padre Innocencio XI con decreto despachado en Roma en 31 de agosto 1686. Siendo conselleres los muy illustres señores Joseph Melich ciudadano honrado de Barcelona, don Domingo de Vardier, doctor Miguel Matali, Joseph Duran, Rapahel Roca, y Joseph Refart. En Barcelona, en casa Cormellas, por Jayme Cays [1686].

BC, ms. 677, p. 165

"Festivo agradecimiento hizo Bar[celo]na por la paz publicada año 1697"

Festivo agradecimiento, que por la alegre conclusion de la paz universal de la Monarquia de España, con las demàs coronas, y principes christianos, rindiò à la magestad de Dios, la excelentissima ciudad de Barcelona. Siendo concelleres los excelentis. señores D. Felix Boneu, ciudadano honrado, el noble don Francisco Nicolàs de San Juan, Magino de Mercader, ciudadano honrado, Onofre Sidòs, Jayme Salvador, y Simon Ribòt. Barcelona: en casa de Cormellas, por Thomàs Loriente impressor [1698 o post.].

BC, ms. 677, p. 166

"Relacion de la entrega de la s[erení]s[i]ma s[eño]ra infanta de España al rey de Francia Luis 14"

És difícil determinar el títol exacte:

Primera parte de la relacion de las reales disposiciones, y magestuosos aparatos, co[*n*] *que su magestad (Dios le guarde) se ha servido hazer jornada a la provincia de Guipuzcoa, a entregar a la serenissima señora doña Maria Teresa Bibiana de Austria, su hija, al Christianissimo Luis Dezimoquarto de Francia, su esposo, año de 1660*, Madrid, por Joseph Fernandez de Buendia, 1660.

Segunda parte de la relacion diaria del itinerario, que su magestad (que Dios guarde) ha seguido desde que saliò de Madrid, hasta llegar a Fuenterrabia y forma de los desposorios, que en aquella ciudad se celebraron, entre la serenissima, señora D. Maria Teresa, Infanta de España y el Christianissimo Luis Decimoquarto de Francia, y en su nombre, y en virtud de su poder, el excelentissimo D. Luis Mendez de Haro y Guzman, año de 1660, Madrid, por Joseph Fernandez de Buendia [1660].

Tercera parte de la relacion de las vistas de los dos poderosos monarcas de la Europa, entregas de la señora reyna de Francia, presentes que se han hecho sus magestades, y llegada del rey nuestro señora Valladolid, año de 1660, Madrid, por Joseph Fernandez de Buendia, 1660.

Quarta parte de la relacion de las fiestas, que se hizieron al rey vuestro [sic] *señor en la la* [sic] *ciudad de Valladolid, y llegada de su magestad à la villa de Madrid, año de 1660*, Madrid, por Joseph Fernandez de Buendia, 1660.

Relacion verdadera de lo que passo en la entrega de la reyna de Francia, Valladolid, Agustin Ruyz de Valdivieso, 1660.

BC, ms. 677, pp. 170-171

"Bibliotheque universelle, et historique de l'annee 1686 t. 1
Le meme t. 2
Le meme t. 3
Le meme del'annee 1687 t. 4
Le meme t. 5
Le meme t. 6
Le meme t. 7
Le meme del'annee 1688 t. 8
Le meme t. 9
Le meme t. 10
Le meme t. 11
Le meme del'année 1689 t. 12
Le meme t. 13
Le meme t. 14
Le meme t. 15
Le meme del'année 1690 t. 16 y 17 [~~t 16~~]
Le meme t. 18 y 19 [~~t 17~~]
Le meme del année 1691 t. 20 y 21 [~~t 18~~]"

Bibliothèque universelle et historique, Amsterdam, chez Wolfgang, Waesberghe, Boom et van Someren (t. I-XV); chez Abraham Wolfgang (t. XVI-XXV). 1686-1693.

El responsables de l'edició foren Jean Leclerc i Jean Cornand de la Crose (t. I-IX); Jean Leclerc (t. X, XII, XIV-XIX) ; Jean Cornand de La Crose (t. XI); Charles Le Cène i Jean Leclerc (t. XIII); Jacques Bernard i Jean Leclerc (t. XX); i Jacques Bernard (t. XXI-XXV). Un col·laborador regular fou John Locke. Se'n publicaren diverses reedicions.

Al prefaci s'anunciava que es parlaria "de tous les ouvrages qu'on pourra recouvrer, en quelque langue qu'ils soient écrits". A més de les ressenyes i dels extractes de llibres sobre les arts i les ciències (Furetière, Newton, Van Leeuwenhoek, etc.) també s'hi publicaren contribucions originals, com ara l'*Essai philosophique concernant*

l'entendement de John Locke (t. VIII, gener de 1688, pp. 49-142), cartes rebudes, traduccions d'articles de les *Philosophical Transactions*, etc.[1867]

BC, ms. 677, p. 171

"Campagna de Namur"

La campagne de Namur, contenant une relation fidelle de tout ce qui s'est passé de plus mémorable pendant la prise de cette importante place, avec les divers mouvemens des armées confédérées et ceux de l'armée de France dans les Pays-Bas. Où l'on joint le plan des attaques qui ont été faites pendant le siége, exactement tiré sur le terrain. Presenté à sa majesté brittannique, par l'un de ses ingénieurs ordinaires. A la Haye, chez Etienne Foulque, marchand libraire, dans le Hofstraet, 1695.

BC, ms. 677, p. 174

"Recueil de diverses pieces pour servir al histoire"

Molt probablement es tracta del següent títol:

Recueil de diverses pieces pour servir a l'histoire. Dans lesquelles pieces est contenu quelques responces aux escrits du sieur de Sainct Germain, le pere Chantelouve, et autres escrivains portant le party du roy d'Espagne, imprimez à Anvers et Bruxelles. Derniere edition, reveuë, corrigee & augmentee de plusieurs pieces qui estoyent oubliez à la premiere edition [par Paul Hay, sieur de Chatelet], 1640. Amb diverses edicions posteriors, per exemple, Colònia, Du Castel, 1664.

BC, ms. 677, p. 174

"Relation de se qui s'est passe en Espagne a la disgrace du compte duc d'Olivares"

Relation de ce qui s'est passé en Espagne à la disgrâce du comte-duc d'Olivares, traduite d'italien [du P. Camillo Guidi] *en françois* [par Adrien Félibien]. A Paris, chez Augustin Courbé, imprimeur & libraire ordinaire de monseigneur le duc d'Orleans, dans la petite Sale du Palais, à la Palme. M. DC. L. Avec permission. També publicada a Amsterdam, chez Antoine Michiels, 1660, juntament amb "l'histoire d'Alvaro de Luna Rodric Calderon etc."

BC, ms. 677, p. 174

"Relacion des troubles arribes dans la Cour de Portugal l'annee 1667 e 1668"

[1867] Vide H. BOTS, *De «Bibliothèque universelle et historique» (1686-1693), een periodiek als trefpunt van geletterd Europa,* Amsterdam, 1981; i id., "Bibliothèque universelle et historique (1686-1693)", núm. 173, dins *Dictionnaire des journaux 1600-1789* (consultable a http://dictionnaire-journaux.gazettes18e.fr/journal/0173-bibliotheque-universelle-et-historique, darrera consulta 2-VIII-2012).

Relation des troubles arrivez dans la Cour de Portugal en l'anée 1667 & en l'année 1668. Où l'on voit la renonciation d'Alfonse VI à la couronne; la dissolution de son mariage avec la princesse Marie Françoise Isabelle de Savoye; et le mariage de la mesme princesse avec le prince D. Pedro regent de ce royaume. A Paris, François Clousier l'aisné a l'Image Nostre-Dame. Chez Pierre Auboüin, à la Fleur de Lis, prés de l'hostel de monseigneur le premier president. M.DC.LXXIV. Avec privilege du roy.

BC, ms. 677, p. 175

"Histoire du temps del an 1689 t. 1
Le meme del an 1690 t. 2
Le meme les any 1690 y 1691 t. 3
Le meme le an 1691 t. 4
Le meme le an 1692 t. 5"

Probablement correspon a la següent publicació:

Histoire du temps, ou relation de ce qui s'est passé de mémorable en Europe, et principalement en Anglaterre depuis les regnes de Charles II, et Jacques II. Avec des réflexions de politique sur ces evénemens. Traduit de l'anglois, Amsterdam, 1690 &c. 5 vols.

Es tracta de la col·lecció completa en 5 volums (150 lliuraments) d'aquest setmanari, traduït de l'anglès del *Mercurius Reformatus or the New Observator*, de James Welwood (1652-1727), un metge i escriptor polític escocès[1868].

"Pierre Bayle va escriure el següent sobre el *Mercurius Reformatus* de Welwood: "L'ecrit periodique de Mr. Wellwood, intitulé *Mercurius reformatus, or, the New Observator*, commença le 15 de mai 1689, & finit le 24 d'octobre 1691. Cet ouvrage étoit écrit en faveur de la Révolution, & il y avoit quelquefois des traits assez vifs contre la France: ainsi il n'étoit pas du goût de plusieurs personnes en Angleterre. Le Parlement s'étant assemblé au mois d'octobre 1691, la Chambre des Communes desapprouva quelques reflexions que Mr. Wellwood avoit faites au sujet des subsides; & elle ordonna qu'on arrêtât l'imprimeur du *Nouvel Observateur*, & qu'on en recherchât l'auteur. On découvrit par-là que c'étoit Mr. Wellwood; & il fut obligé de demander pardon à la Chambre, selon les formalitez accoutumées. Mr. Wellwood se voyant découvert, ne voulut pas continuer son *Observateur* Mais après que le Parlement eut fini sa séance, il publia, en 1692, un Appendix, où il justifie quelques endroits de son ouvrage, & en éclaircit quelques autres. Il fuit fait Médecin du Roi. Voyez les *Votes de la Chambre des Communs*, du mois de novembre 1691"[1869].

[1868] *I periodici di «ancien régime» e del periodo rivoluzionario nelle biblioteche italiane*, a cura de P. Urbani i A. Donato, Roma, 1992, p. 125. Sobre James Welwood (o Wellwood), vide E. L. FURDELL, *James Welwood. Physician to the Glorious Revolution*, Conshohocken, 1998.

[1869] P. BAYLE, *Lettres de Mr. Bayle, publiées sur les originaux: avec des Remarques: par Mr. Des Maizeaux, membre de la Societé Royale. Tome second*. A Amsterdam, aux dépens de la Compagnie, MDCCXXIX, lettre CXXII à Mr. Minutoli, Rotterdam 6-X-1692, p. 463, nota 8.

BC, ms. 677, pp. 227-228

"Memoires des sciencies. Janvier, fevrier, mars, avril de 1701
Le meme. May, juin, juillet, aoust de 1701
Le meme. Septembre, octobre 1701
Le meme. Novembre, decembre 1701
Le meme. Janvier, fevrier, mars 1702
Le meme. Avril, may, juin 1702
Le meme. Juillet, aoust, setembre 1702
Le meme. Octobre, novembre, decembre 1702
Le meme. Janvier, fevrier, mars, 1703 falta
Le meme. Avril, may, juin 1703
Le meme. Juillet, aout, setembre 1703
Le meme. Octobre, novembre, decembre 1703
Le meme. Janvier, fevrier, mars 1704
Le meme. Avril, may, juin 1704
Le meme. Juillet, aout, setembre 1704
Le meme. Octobre, novembre, decembre 1704
Le meme. Janvier, fevrier, mars 1705
Le meme. Avril, mars [sic], juin 1705
Le meme. Juillet, aout, setembre 1705
Le meme. Octobre, novembre, desembre 1705
Le meme. Janvier, fevrier, mars 1706
Le meme. Avril, may, juin 1706
Le meme. Juillet, aout, setembre 1706
Le meme. Octobre, novembre, decembre 1706"

Memoires pour servir à l'histoire des sciences & des beaux arts. Recueillis par l'ordre de son altesse serenissime monseigneur prince souverain de la Dombes. A Trevoux, de l'imprimerie de S.A.S., 1701 i anys següents. N'existeixen edicions contrafetes i ampliades: Amsterdam, chez Jean-Louis de Lorme, avec privilège des Etats de Hollande et de West-Frise.

Les *Memoires pour servir à l'histoire des sciences & des beaux arts* o, senzillament, les *Mémoires de Trévoux* (o, també, *Journal de Trévoux*), consitueixen un important periòdic de crítica literària, històrica, religiosa, científica, etc. fundat pels membres de la Companyia de Jesús a Trévoux (Principat de Dombes). L'objectiu principal de les *Mémoires* s'explica a "l'epître dédicatoire" (1-II-1701): "donner au public un état fidelle de tout ce qui paraît de curieux tous les jours dans le monde, en quelque genre de science que ce soit (…) favoriser les beaux-arts, entretenir l'émulation parmi les sçavans, et (…) conserver à la postérité le souvenir de leurs ouvrages". Va perdurar, amb distints peus d'impremta i llocs de distribució, fins a l'any 1767[1870].

[1870] P. FERRAND, "Mémoires de Trévoux 1 (1701-1767)", núm. 889, dins *Dictionnaire des journaux*… op. cit. (i la bibliografia corresponent); P. RÉTAT, "Mémoires de Trévoux 2 (1701-1705)", núm. 890, dins *Dictionnaire des journaux*… op. cit. (Rétat examina l'edició apareguda a Amsterdam per Jean-Louis de Lorme); P. C. SOMMERVOGEL (SI), *Table méthodique des Mémoires de Trévoux (1701-1775). Précédée d'une notice historique*, París, Auguste Durand, libraire, 1864-1865, 3 vols.

BC, ms. 677, p. 237

"Mercure galant. Septembre del an 1685
Le meme. Avril, may, juin, juillet 1694
Le meme. Aoust, sep[tem]bre 8bre 9bre Xbre 1694
Le meme. Janvier, fevrier, mars, avril, may, juin 1695
Le meme. Juillet, aoust, sep[tem]bre 8bre 9bre Xbre 1695
Le meme. Janvier, fevrier, mars, avril, may, juin 1696
Le meme. Juillet, aoust, sep[tem]bre 8bre 9bre Xbre 1696
Le meme. Janvier, fevrier, mars, avril, may, juin 1697
Le meme. Juillet aoust, [~~mars~~], sep[tem]bre 8bre 9bre Xbre 1697"

Le mercure galant, Paris, Theodore Girard, dans la Grand'Salle du Palais, du costé de la Cour des Aydes, à l'Envie. Avec privilege du roy. 1672. Imprès entre 1672 i 1710. Llibreters associats: G. de Luynes, C. de Sercy, J. Guignard, J. Girard, veuve d'Olivier de Varennes, C. Osmont.

Gaseta literària fundada el 1672 per l'escriptor i "historiographe du roi" Jean Donneau de Visé (1638-1710). Oferia una crònica cortesana i militar, exercia la crítica literària i teatral, i contenia notícies i poemes galants. "Presque tous les écrivains de cette époque –escriu Alain Niderst– publièrent dans *Le Mercure galant*, en tout cas, tous ceux qui assurèrent la transition entre la préciosité de Madeleine de Scudéry et celle de Marivaux, tous les auteurs mondains et galants, Pellisson, Mme Deshoulières et sa fille, Le Pays, Catherine Bernard, Mme de Brégy, Charles Perrault, Sénecé, Magnin. Le maître de ce goût et de ce temps, Fontenelle, fut, surtout entre 1677 et 1685, l'un des principaux collaborateurs de la gazette. Même Pierre Corneille et La Fontaine ne dédaignèrent pas d'y figurer (...)"[1871].

BC, ms. 677, pp. 313-315

"Sçavans. Journal. Les annes 1665 et 1666
Le meme. Le an 1666
Le meme. Les annes 1667, 1668, 1669, 1670, 1671
Le meme. Le an 1672
Le meme. Les annes 1672, 1673, 1674
Le meme. Les an 1675
Le meme. Les an 1676
Le meme. Les an 1677
Le meme. Les an 1678
Le meme. Les an 1679
Le meme. Les an 1680
Le meme. Les an 1681
Le meme. Les an 1682
Le meme. Les an 1683
Le meme. Les an 1684
Le meme. Les an 1685
Le meme. Les an 1686

[1871] A. NIDERST, "Le Mercure galant (1672-1710)", núm. 919, dins *Dictionnaire des journaux*… op. cit.

Le meme. Les an 1687
Le meme. Les an 1688
Le meme. Le an 1689
Le meme. Le an 1690
Le meme. Le an 1691
Le meme. Le an 1692
Le meme. Le an 1693
Le meme. Le an 1694
Le meme. Le an 1695
Le meme. Le an 1696
Le meme. Le an 1697
Le meme. Le an 1698
(...)
Sçavans. Journal. Le an 1699
Le meme. Le an 1700
(...)
Sçavans. Journal. De 1701
Le meme de 1702
Le meme de 1703
Le meme de 1704
Le meme de 1705"

Le journal des sçavans, à Paris, chez Jean Cusson, ruë S. Jacques, à l'Image de S. Jean Baptiste. M. DC. LXV. Avec privilege du roy. Els llibreters-editors del *Journal des sçavans* (o *savants*) per al període 1665-1705 foren els següents: 1665-1682, Jean Cusson, rue Saint-Jacques à l'Image de Saint-Jean-Baptiste; 1683 et 1684, Jean Cusson, rue Saint-Jacques à l'Image de Saint-Jean-Baptiste, et Florentin Lambert, rue Saint-Jacques devant Saint-Yves el 1683, i rue Saint-Séverin el 1684; 1685-1704, Jean Cusson, rue Saint-Jacques à l'Image de Saint-Jean-Baptiste; i 1705-1714, la veuve Cusson, rue Saint-Jacques à l'Image de Saint-Jean-Baptiste. Dalmases en posseí l'edició original francesa (parisenca o reimpresa a províncies) i, també, la reimpressió no autoritzada d'Amsterdam.

Le journal des sçavans és un dels periòdics acadèmics més antics d'Europa. Publicat entre 1665 i 1792, va deixar d'aparèixer durant la Revolució Francesa, encara que el 1797 ressorgí de manera efímera. El 1816 es reprengué la publicació. Va ser fundat per Denis de Sallo, qui fou succeït per l'abbé Jean Gallois (1666-1674), l'abbé Jean-Paul de la Roque (1674-1687), el president Louis Cousin (1687-1701) i l'abbé Jean-Paul Bignon (1701-1714 i 1723-1739).

En el primer lliurament es declarà l'objectiu principal del periòdic: donar a conèixer "ce qui se passe de nouveau dans la République des lettres". Per això s'oferien extractes dels darrers llibres, necrologies d'erudits i autors famosos, la descripció d'experiències i de descobriments, les decisions dels tribunals seculars i eclesiàstics, etc.[1872]

[1872] Jean-Pierre VITTU, "Journal des savants (1665-1792, 1797, 1816 et suiv.)", núm. 710, dins *Dictionnaire des journaux*… op. cit.; id., "Les contrefaçons du *Journal des savants* de 1665 à 1714", dans *Les presses grises. La contrefaçon du livre (XVIe-XIXe siècle)*, textos reunits per F. Moureau, París, 1988, pp. 303-331; id., "Diffusion et réception du «Journal des savants» (1665-1714)", dins *La diffusion*, pp. 167-175; J. EHRARD i J. ROGER, "Deux périodiques français du XVIIIe siècle: «Le Journal des

BC, ms. 677, p. 318

"Siri. Victorio. Del mercurio, o, vero historia de correnti tempi
Il medessimo t. 1
Il medessimo t. 2
Il medessimo t. 3
Il medessimo t. 3
Il medessimo. Lib. p[ri]mo 2do et 3º"

Il Mercurio, overo historia de' correnti tempi di D. Vittorio Siri consigliere, elemosinario, & historiografo della maestà Christianissima. L'obra completa consta de 15 volums que foren impresos entre 1644 i 1682 a Ginebra (Philippo Alberto), Casale Monferrato (Christoforo della Casa; Giorgio del Monte), Florència (Ipolito della Nave), Lió (Gio. Ant. Huguetan & Marc'Ant. Ravaud,) i París (Sebastiano –o Sébastien– Mabre-Cramoisy).

BC, ms. 677, p. 322

"Sola. Joseph. Fiestas hizo la ciudad de Bar[celo]na a la entrada al govierno el s[eño]r d[o]n Juan de Austria"

Bosquejo breve, y epitome de las glorias consagradas a la magestad del Catholico monarca Carlos Segundo (que Dios guarde) rey, y señor nuestro, por aver llamado al peso de su govierno al serenissimo señor don Juan de Austria, su ermano, por la fidelissima, noble, y atenta ciudad de Barcelona, cabeça del Principado de Cathaluña, honor de la corona, y espejo del universo. Dividese en dos partes. Y saca a luz la primera el señor don Jaymme de Cortada, y dedicase al serenissimo principe el señor don Juan de Austria. Por Joseph de Sola y Segura. Con licencia. En Barcelona: por Rafael Figuero, à la calle de los Algodoneros, año 1677.

savants» et «Les Mémoires de Trévoux». Essai d'une étude quantitative", dins *Livre et société dans la France du XVIII*e *siècle*, Paris i La Haia, 1965, pp. 33-59.

Capítol 11

1. Còpia del testament de Roch Soler (1 de juny de 1631), pagès de les Encies, realitzada per Salvador Claustas, prevere i rector de l'església parroquial de Sant Esteve de Llémena a petició de Joan Soler, el fill (o el nebot homònim?) de Roch, el 31 de desembre de 1642

ACN, caixa 1, Còpia del testament de Roch Soler, antigament dins "Documents dels masos Soler d'Amunt i Soler d'Avall (carpeta)", s. XVII, sense numerar

"Testament de Roch Soler.

Universis et singulis fidem facio ego Salvator Claustas presbite[*r*] *et rector parrochialis ecclesiae Sancti Stephani de Llemana baroniae S*[*anc*]*tae Pacis et Dio*[*cesi*]*s Gerundae quod iscrieni* [?] *testamentu*[*m*] *hoc in libro testamentariu*[*m*] *ut sequitur*.

En nom de nostre S[enyo]r Deu Jasuchrist y de la humil Verge Maria sia qui no vol ni p[er]met es p[er] quant jo Roch Soler natural de las Entias habitant en lo mas Salavedra de S[an]t Esteva de Llemana detingut de malaltia corporal de la qual tem morir estant emparo ab mon bon seny y ferma. lo que lo fas [?] y orden mon darrer testament ó derrera voluntat mia. Primerament encoman la mia anima al Altissi[m] Creador de item elegesch la mia sepultura an al meu cos fahedora al sementiri ahont ordenarant mos manimassors meus de aquest darrer testament ó ultima voluntat mia i allegesch p[er] manimassors meu dest ultim testament p[rim]o Joan Soler de las Antias germa meu y Bartomeu Siubesch y Visens Camos tots dos de S[an]t Esteva de Llemana a los quals tots plagats ó a la major part don plen poder pugan exegir mos bens y

Item vull q[ue] en lo meu enterro y entrevingan sis p[rever]as missas cantant item vull me sia feta una novena de nou misas p[er] las quals dexo la caritat acostumada. Item vull me sia fet novanal y Cap de Any en los quals officys p[er] cada officy vull y entrevingan deu p[rever]as missas cantant a los quals vull los sia donat de caritat aconaguda de mos manimassors. Item vull ma sia fet un trentenary anomenat de s[ant] Amador p[er] lo qual dexo la caritat acostumada. Item vull me sia dita una missa a Nostra Senyora de Belloch. Item vull me sia dita una missa a l'altar de Nostra Senyora del Roser. Item a la iglesia a hont convindra de esser enterrat mos cos dexo p[er] las antorxas sinch sous.

Item a ma muller dexo faltant lo minyo vint lliuras p[er] bons serveis q[ue] de ella tinc rabuts. Dic moneda barcelonesa.

Item dexo p[er] una caritat de pa cuyt a la porta de la iglesia quatra curteras de blat item q[ue] mos manimassors no pugan demanar lo dret de legitima que poria tenir mon fill a casa de·n Soler de las Ensias q[ue] no sia de adat.

De tots los altres bens meus drets actions presents y esdevenidors aguts y p[er] aver de tots ne fas areu a mon fill Juan Soler y testimonis cridats y pregats p[er] dit testador Jon Narcis Esteva y Baldiri Siubesch Marturia Quintanas tots de S[an]t Esteva de Llemana y Juan Francesch Buada de S[ant] Marti de Solamal de Bianya.

Pres dit testament dintra la cambra de dit testador p[er] lo r[evere]nt Joan Antoni Moner servint lo conomat de dita parrochia a 1 de juny 1631

Signu[*m*] *mei Salvatoris Claustas presbiteri et rectoris ecclesiae parrochialis Sancti Esthephani de Llemana baroniae Sancte Pacis et Dio*[*cesi*]*s Gerundae et ea ratione tenentis et possidentis scripturas publicas dictae rectoriae qui hoc testamentu*[*m*] *repertu*[*m*] *firmatu*[*m*] *et notatu*[*m*] *in libro testamentoru*[*m*] (*ut iam* [?] *dicti*) *dictae rectoriae predecessoris mei ipsum qui in hanc publicam formam redigens scripsi et cum eius nostra veridice comprobavi et clausi in fidem ad instantiam et requisitionem Joannis* [~~*Soler*~~] *Soler die 31 desembris 1º64º2º*’

2. *Copia de una lletra del rey n[ostre] s[enyo]r Lluis 14 (Deu lo guarde) escrita al s[enyo]r mariscal de la Mota virrey de Cathalunya*, any 1643 (o posterior)

ACN, *Copia de una lletra del rey n*[*ostre*] *s*[*enyo*]*r Lluis 14 (Deu lo guarde) escrita al s*[*enyo*]*r mariscal de la Mota virrey de Cathalunya*[1873]. Còpia manuscrita, 4 fulls, 20 x 17 cm (aprox.), sense data (1643 o posterior), lletra del segle XVII.

Aquest document, sobre la batalla de Rocroi (19-V-1643), és una còpia d'un fullet imprès: *Copia de una lletra del rey nostre senyor Lluis XIIII. Escrita al excellentissim senyor mariscal de la Motte virrey de Cathalunya*, sl, sn [1643] (vide H. Ettinghausen, *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, Barcelona, 1993, vol. IV, pp. 1853-1855, núm. 303). Molt probablement fou publicat a Barcelona per Gabriel Nogués.

El manuscrit, tal com consta a l'*Inventario* (c. 1939?), havia pertangut al metge Francesc Sala i Collellmir (1912-1956), un dels descendents de la família Solergastó. És possible que el mateix Sala en fes una còpia mecanoscrita. Ref. Ettinghausen 1993, núm. 303; F. Bon. 867; Palau 143612; i Simón Palmer 647 (tot i que com a rei indica "Luys XIII").

"Mon cusi jo vos fas saber, com mon cusi lo duc Danguien[1874], essent anat a socorrer a Rocroy, que don F[rancis]co de Melo governador de Flandes havia sitiat ab vint mil infants[1875], y de set a vuyt mil cavalls, y setse pessas de artilleria, que havia dos dias la batia. Mon dit cusi ha enterament desfeta la armada ahont son estats morts de set a vuyt mil homens sobre la plassa, y fets presones quatre mil sinch cens, ò mes, tots los canons presos, munitions de guerra, y bagatges, y una gran suma de dine que ells havian aportat per pagar l'armada. Entre altras presonas de marca lo comte de Fontana[1876], que governava la armada enemiga despres del dit don F[rancis]co d. Melo, hi es estat mort, y lo general se·s fugit[1877] ab un petit numero de cavalleria, y tot lo demes posat en derrota. Dels nostres y ha hagut pocas personas de condicio mortas, no obstant que lo combat es estat sanguinolent, y porfiat. Mon cusi lo duc Danguien y es estat levement ferit, mon cusi lo mariscal de Lospital[1878] ho es estat davantatge de un tir de pistola en lo bras, pero sense perill de sa personal. Jo ne aguardo la relacio mes en particular, pero jo ne tinguda entera confirmacio per quatre diferents correus, y altres presonas que·s trobaven en la batalla. Y com aquesta grandiosa, y senyalada victoria a la entrada de mon regne, y principi de una campanya es de tant grandissima consideracio, y fa ben veure als enemichs de aquesta corona quant be la patrocina Deu n[ostre] s[enyo]r jo desitjo que vos los ne fassau donar gracias en totas parts dins de Cathalunya, y que en lo demes vos fareu donar totas las demonstracions de alegria publica, que sobre aquesta

[1873] Philippe, comte de la Mothe-Houdancourt (1605-1657), duc de Cardona i de Fayel. Fou el virrei de Catalunya entre 1642 i 1644 i novament entre 1651 i 1653.
[1874] El duc d'Enghien, Louis de Bourbon, príncep de Condé (1621-1686).
[1875] "Homens de peu" en el fullet. Només assenyalem les diferències textuals més importants.
[1876] El comte Paul-Bernard de Fontaine, un militar lorenès al servei d'Espanya. En les fonts castellanes era conegut com "Fuentes".
[1877] "Escapat" en el fullet.
[1878] François de L'Hospital (o de L'Hôpital), sier du Hallier i de Beynes. Havia estat nomenat mariscal de França el 1643, un mes abans de la batalla.

ocasio se donene, la qual vindrà molt a proposit per a donar consolacio[1879] als pobles de Cathalunya, sobre la nova perdua del diffunct rey mon s[enyo]r, y pare, y per confirmar a aquells que sobre aquest cop porian haver vacilat. Jo espero que Deu beneira mes armes en totas parts, puix que ellas no entenen que en ferlo glorificar dins una bona, y ferma pau. Y sobre asso jo prego a Deu n[ostre] s[enyo]r[1880] que ell vos tinga, mon cusi, en sa santa, y digna guarda. Escrita en Paris à 24 maig 1643

Lluis[1881]

Le Teller"[1882]

[1879] Taca d'humitat.
[1880] En l'exemplar imprès només hi figura "Deu".
[1881] "Louis".
[1882] Michel Le Tellier, marquès de Barbezieux. El 1643 era "secrétaire d'État de la Guerre".

3. Títol de ciutadà honrat de Girona concedit per Felip IV a favor de Francesc Regàs de Santa Maria de Lliors i els seus successors. Aranjuez, 14 de maig de 1622.

AMRL, document 387, "Titol de ciutadá honrat espedit per l rey dn. Feliph á favor dels fills de la casa Regas el dia 14 maig de 1622", manuscrit, 2 fulls.

"D[o]n Felipe por la gracia de Dios, rey de Castilla, de Aragon, de las Dos Cicilias, de Jerusalen de Portugal, de Ungria, Dalmacia, Cruacia, Navarra, de Granada, Toledo, Valencia, Galicia, de Mallorca, de Menorca, de Murcia, de Jaen, como, y tambien de las Indias Orientales y Occidentales, Islas, y Tierra Firme, del Mar Oceano, archiduque de Austria, duque de Borgona, Brabante, y Milan, Atenas, y Neopatria, conde de Abspurg, de Flandes, Tirol, Barcelona, Rosellon, y Cerdaña, marques Oristán, y conde Gozean. La piedad de su mag[esta]d graciosam[en]te y de buena voluntad premia con honores aquellos hombres que su conocimiento los reputa, y tiene por virtuosos, y de arreglada conducta para que à exemplo de ellos, todos los dias procuren esmerarse y elevarse con[1883] acciones que dignam[en]te merezcan premio: Por tanto informados de hombres dignos de buena fe, que damos entendidos que tu amado nuestro Fran[cis]co Regàs oriundo del lugar de Lios, del obispado de Gerona, en nuestro Principado de Cataluña, desciendes de honrrados padres, y educado de suficientes buenas costumbres, como tu, y tus descendientes, como hombres honrrados comviene que os mantengais, y esteis siempre dispuestos à nuestro servicio, imitando los exemplos de vuestros predecessores, y confiando en esto, à ti, y tu descendencia, nacida, y por a nacer, por linea viril de ti descendiente en honrras, y favor de los bajo escritos, debeis ser condecorados, y con tenor de la presente carta en[1884] todos futuros tiempos debe tenerse por valida, de nuestra cierta ciencia, por r[ea]l autoridad, con deliberacion, y consejo, à ti d[ic]ho Fran[cis]co Regas creamos, constituhimos, y deputamos en ciudadano honrado de nuestra ciudad de Gerona junto con tu prole, ò descendencia por la linea viril de ti descendientes, y de los demas del numero, y agregacion de los ciudadanos honrrados de Gerona, y de su consociedad, de suerte que tu [~~dho dn~~] Fran[cis]co Regàs y toda tu posteridad y todos tus cumplimientos, podais usar y gozar del distinctivo de ciudadano honr[a]do y como tal tu, y tus descendientes seais assi nombrados, y titulados y hagais todo quanto podais hacer, como todos nosotros los demas ciudadanos de n[ues]tra ciudad de Gerona, pueden y deben, debieran, y acostumbraron hasta el presente. Por tanto decimos, y mandamos a los illustres y venerables magn[ífi]cos amados consejeros, y fieles nuestros lugar theniente de capitan gen[era]l cancellario, regentando la Cancellaria, y doctores de n[ues]tra R[ea]l Aud[ienci]a que llevan vices [sic][1885] de nuestros general, y governador, maestro racional, bayle gen[era]l regentando la R[ea]l Tesoreria, abogados, y procuradores, fiscales, y patrimoniales, vergueros, bayles, subvergueros, sosbayles, alguaciles, y tambien vergueros, y porteros, y todos los demas, y cada uno de los oficiales, y subditos nuestros, maiores, y menores en d[ic]ho Principado de Cataluña, y Condados del Rosellon, y Cerdaña, y demas oficiales, lugartenientes, los d[ic]hos oficios regentando, y sobrrogados, y demas ciudadanos honrrados de d[ic]ha ciu[da]d de Gerona, si quieren evitar el incurso de nuestra r[ea]l indignacion, y pena de mil florines de oro de Aragon de sus bienes irremissiblem[en]te exigideros, cumplan lo que en el presente esta mandado, y que à ‹à› tu Franc[isc]o

[1883] La preposició "con" escrita a l'interlineat.
[1884] Correcció.
[1885] "Llevan vices" per "portantveces" o "portantvoces"? "Portantveus" en català antic.

Regàs, como à prole, y posteridad nada, y que ha de nacer, por descendencia de linea viril, como ariba se refiere, pretengan, reputen, honrren y traten por ciudadano hon[ra]do de d[ic]ha nuestra ciudad de Gerona, y cuiden, y permitan que[1886] puedais gozar de todos los honores, libertades, è immunidades, preeminencias, y prerogativas susod[ic]has y tengan cuidado hacer, y que se permita hacer lo contrario, por causa ni razon alguna, si los oficiales, y subditos nuestros quieren tenernos favorables, y no incurrir en n[ues]tra indignacion, ni pena impuesta en testimonio de lo qual, mandamos despachar la presente con nuestro r[ea]l sello comun pendiente roborado, dado en nuestra casa de Aranjuez à los catorce del mes de mayo año del nacim[ien]to del Señor mil seiscientos veinte y dos, de nuestro reynado el segundo = Yo el rey = El señor rey mando à mi Juan Laurencio de Villanueva vista por Roig vicecancellario gen[era]l thesorero Manrrique, Vilar, y Galla [~~regentes cama~~] regentando la camara, y yo por el consul gen[era]l lo dio Roig vicecancellario, lo dio Perez Manrrique. M. En el Diversorio segundo ojas setenta y tres, à los diez y seis diziembre mil seis cientos veinte y dos, el presente privilegio fue registrado en el registro de privilegios de la Curia Real de Gerona de que doy fe yo Juan Picaperes escrivano de d[ic]ha Curia.”

[1886] Al marge esquerre: “Tu y tus descendientes por linea viril”.

4. Dietari de Francesc Regàs, de Santa Maria de Lliors, ciutadà honrat de Girona i batlle d'Arbúcies

AMRL, doc. 572, *Llibre manual, de comtes debits y credits de mi Fran*[*ces*]*ch Regas hereu de la casa del Regas de la parroquia de N*[*ost*]*ra S*[*enyor*]*a de Llios ciuteda onrrat de Gerona y restas de altras llibres vells tirades en lo p*[*rese*]*nt llibre comensant en lo prinsipy del any mil sis sens vint y set dich 1627*, f. 123.

"Las plenetes[1887] que Deu N[ost]re Senyor a permeses en Catalunye de mon tems de mi Fran[ces]ch de Regas, çiuteda onrrat de Gerona, y vuy balle natural de la vila y terme de Arbuties que de mos p[ro]pis ulls he vist.

Primerament he vist en lo any 1615 una quadrille de bandoles ço hes nyeros y cadells que de cade part anaven 60 o 70. Los caps heren, dels cadells Trucafort dels nyeros Tallaferro[1888]. Tots catelans. Captivaven molte gent y·ls feyen rescatar ab molts sentenas de ducats. D'en Figueres de la Mora los nyeros agueren tres milia lliures dura aso per tems de tres o, quatre anys tots se acabaren dins tres o, quatre mesos per medi del s[enyo]r virey lo duch de Alborqueque[1889], ab que espalla molts castells y cases en Catelunya tots los qui tenie[n] fama ser los veladors.

En lo any 1617 vingue un delubi y ayguat en que vingueren los rius y rieres y ayguas que les montanyes se obrien de aygua en tant que s'enporta cases pons y en particular lo de Arbuties no y dexa albre ni fruyter serca [de/les][1890] rieras y torens xich ni gran fonch una cosa espantosa y de gran dany en Catalunya y per tote Espanye

En lo any de 1629[1891] y ague un bandoler anomenat Serrallonga[1892] alls[1893] Sala de Viladrau bisbat de Vich al qual a regnat deu o, dotse anys [~~ab deu~~] en Caros feu molt mal y en cativa molte gent y ab mi feu moltes diligenties en pendrem llaos a Deu no u

---

[1887] "3. *f.* El destí o curs predestinat de la vida o dels esdeveniments (or., occ., val., bal.); cast. *sino.* «Què us diré? Que'n aytal planeta com fo caygut, plach a nostre senyor Déus que finís sos dies», Muntaner *Cròn.*, c. 118", Mn. A. M. ALCOVER i F. de B. MOLL, *Diccionari català-valencià-balear. Inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals* (...), edició electrònica a http://dcvb.iecat.net/ (darrera consulta 14-VII-2012).

[1888] Sobre el bandolerisme català, vide X. TORRES, *Els bandolers (s. XVI-XVII)*, Vic, 1991, i id., *Nyerros i cadells. Bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*, Barcelona, 1993 (i la bibliografia corresponent).

[1889] Francisco Fernández de la Cueva y de la Cueva (1575-1637), setè duc d'Alburquerque i marquès de Cuéllar, fou el virrei de Catalunya entre 1616 i 1619. Vide J. REGLÀ, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1980 [1956], pp. 107-109; J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, traducció de J. Vallverdú, València, 2006 [1963], pp. 128-129; i X. TORRES, "Fernández de la Cueva y de la Cueva, Francisco", dins J. Mestre (dir.), *Diccionari d'història de Catalunya*, Barcelona, 1992, p. 442.

[1890] Mutilat.

[1891] Al marge esquerra: "1634. Prengue justitie en Bar[celo]na Serrallonga". La lletra és del mateix Francesc Regàs, que rellegia el seu *Llibre*.

[1892] Joan Sala (1594-1634), àlies "Serrallonga", fou un bandoler català, nyerro, i cap de quadrilla. Poc després de la seva execució a Barcelona (1634), la seva figura fou immortalitzada per la dramatúrgia barroca i la tradició popular. Vide J. REGLÀ, *Joan Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler. Amb un estudi sobre Serrallonga a la literatura per Joan Fuster*, Barcelona, 1961; i X. TORRES, "Sala Ferrer, Joan", dins J. Mestre (dir.), *Diccionari*... op. cit., pp. 954-955.

[1893] Paraula parcialment ratllada, "àlies".

volgue Deu, lo duch de Cardona[1894] feu peredar moltes cases com a virey per fautor y axy ho acaba tot. Sols resta lo cap dit Serrallonga"

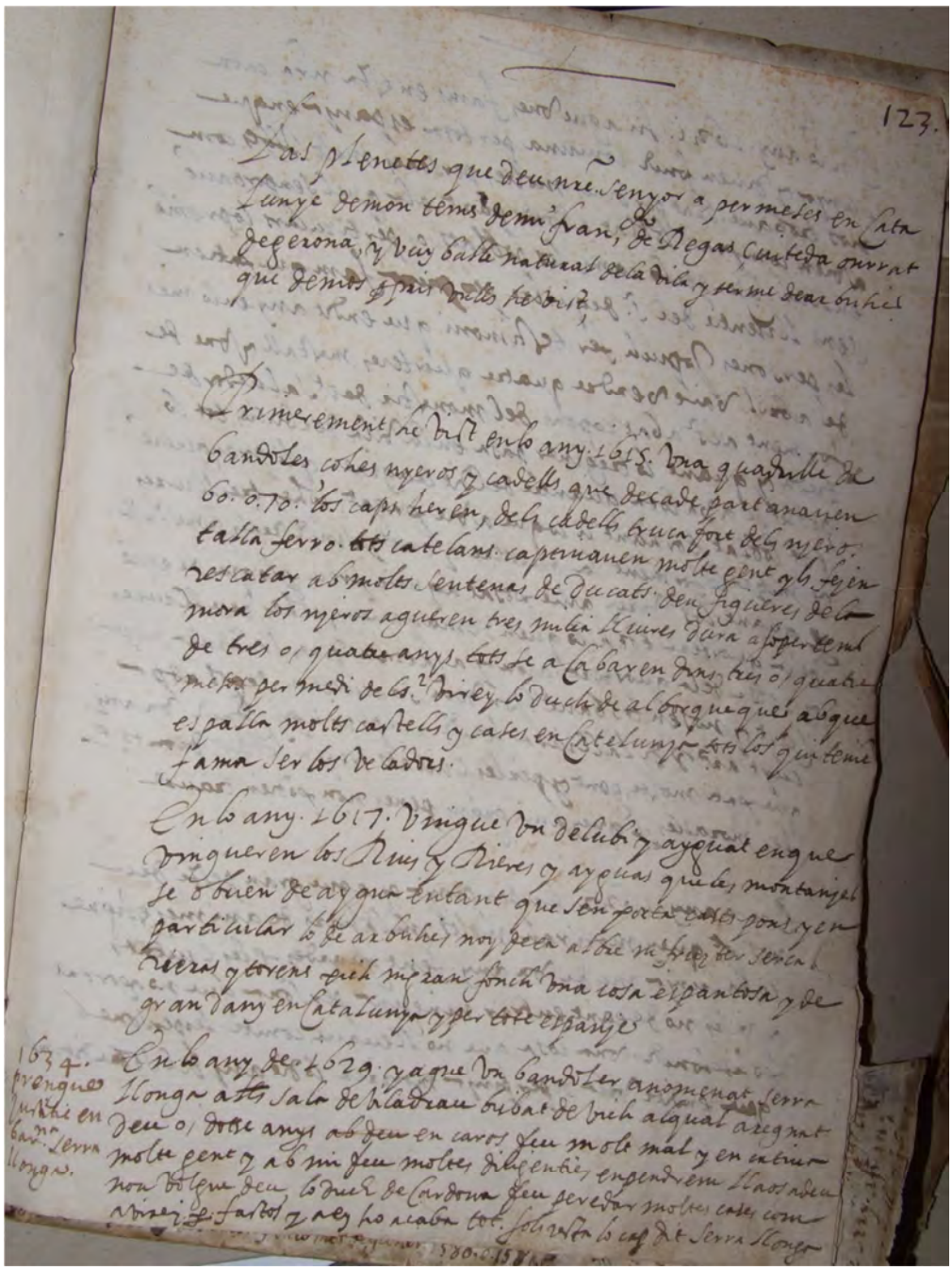

[1894] Enric d'Aragó Folc de Cardona i Córdoba (1588-1640), lloctinent i capità general de Catalunya. Succeí al duc de Feria. El seu primer virregnat va durar des del 7 de novembre de 1630, quan jurà el càrrec, fins al maig de 1632, mentre que el segon va transcórrer entre 1633 i 1638. Després de l'assassinat del comte de Santa Coloma fou nomenat novament virrei, però morí a Perpinyà, el 22 de juliol de 1640. Vide J. REGLÀ, *Els virreis*... op. cit., pp. 113-115.

5. Versos manuscrits, molt probablement extrets d'una relació impresa a Barcelona, 1627 (o posterior)

AMF, nota solta, dins Papers solts, segles XVII i XVIII. Fragment, mutilat i en mal estat de conservació (taques d'humitat). Al marge dret: "bandoles". El fullet imprès és el següent: *Relacio verdadera de la sentencia feta per lo excelentissim senyor bisbe de Solsona*[1895]*, virrey de Cathalunya & c. de sinch bandolers molt perversos. Per Francesch Pons de Vilassar*[1896], ab licencia, en Barcelona, en casa de Esteve Liberòs al carrer de sant Domingo 1627, f. [1v]. S'esmenta la següent data: el 5 de maig de 1627. Vide la reproducció d'aquesta relació dins *Notícies del segle XVII. La premsa a Barcelona entre 1612 i 1628*, a cura de Henry Ettinghausen, Barcelona, 2000, núm. 109, pp. 495-498.

"Noble Cathalunya
be·t pots alegra,
puix tant bon virey
lo Cel[1897] te ha enviat"

[1895] Miguel Santos de San Pedro, bisbe de Solsona, fou el virrei de Catalunya entre 1627 i 1629. Vide J. REGLÀ, *Els virreis*... op. cit., pp. 110-113 i J. OBIOLS, *Miguel Santos de San Pedro, bisbe de Solsona i virrei de Catalunya. 1624-1630*, Solsona, 1998.

[1896] Sobre la família Pons de Vilassar vide B. OLIVA, *La generació de Feliu de la Penya. Burgesia mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*, [Lleida], 2001, pp. 71-72. Una branca dels Pons s'instal·là a Barcelona com a assaonadors i s'enlairà socialment: un Francesc Pons fou canonge de la Seu.

[1897] "Cel" escrit en majúscules.

Relacio molt verdadera del bon govern que Deu N[ostre] S[enyor] es estat servit tinga tota Cathalunya, y en particular Barcelona, ab la benaventurada, y felis vinguda del excellentissim s[enyo]r lo duch de Cardona[1898], **1631 (o posterior)**

AMF, *Relacio molt verdadera* (...) dins Papers solts, segles XVII i XVIII. Còpia manuscrita, 6 fulls, 22 x 18'5 cm (aprox.), sense data (1631 o posterior), lletra del segle XVII.

Es tracta d'una còpia manuscrita, amb variants textuals, del següent imprès: *Relacio verdadera del bon govern que Nostre Senyor es estat servit tinga tota Catalunya, y en particular la ciutat de Barcelona, ab la benaventurada y feliz vinguda del excellentissim señor don Henrich Folch de Cardona duch de Segorbe y Cardona, &c. enviat per sa magestat per virey, y capita general general del Principat de Catalunya, Comptats de Rossello y Cerdanya. Feta per Miquel Mateu de Hyvanyes*. Con licencia en Barcelona. En casa de Sebastia y Jayme Matevat any M.DC.XXXI. Ref. Aguiló 2807, Escobedo 16, F. Bon. 331, i Simón Palmer 337.

"Bandoles y altres gents
ab lo virei no us burleu,
per q[ue] es home de justicia
com a la cara [sic][1899] ho veureu

Bandoles de Cathalunya,
los de Vich, y de lo Empurda,
sino fugiu en Gascunya
tots li vindreu a la ma,
no li podreu escapar,
q[ue] sap traças mes de deu,
perq[ue] es home de justicia
com a la clara ho veureu

De Bar[celo]na a Gerona[1900]
ja ningu podia anar,
y de nit per Bar[celo]na
no·s podia passejar,
puixs duyen sens reparar
pistolas totom arreu,
no tement a la justicia
com a la clara ja sabeu

Al pu[n]t que lo duch de
Cardona va jurar,
molta gent encontinent
de ciutat se va absentar,

[1898] Sobre aquest virrei, vide la nota corresponent del document anterior.
[1899] "Clara" en el fullet i en tots els versos finals de cada estrofa.
[1900] Els noms d'ambdues ciutats escrits en majúscules, a diferència del fullet.

no·l volgueren aguardar
com a altres en menyspreu,
perq[ue] es home de justicia
com a la clara veureu

Ja no·s veuen valentons,
de mostatxos y polseras,
tampoch estudiantons,
ab pistolas y quimeras,
totom ho ha pres de veres
perq[ue] no·ls sapia greu,
quant de ells faria justicia,
com a la clara veureu

Abans que·l duch vingues
totom deya aquest ivern,
los lladres robaran mes
que·ls dimonis de lo infern,
mes vingut lo bon govern,
son fuguits com de la creu,
sabent que far ajusticia,
com a la clara veureu

Diran los amancebats
com los comença a tractar
posantlos empresonats
per poderlos separar,
ab ningu va reparar
totom aportave arreu,
per q[ue] es ome de justicia
com a la clara veureu

Lo que mes la conservat
y en son temps conservara,
es que en lo punt a pagat
lo que a manat publicar,
sense replica ni tardar
ho paga de diner seu,
perq[ue] es home de justicia
com a la clara veureu

Lo s[enyo]r rey ha de estar
molt content y satisfet,
puixs no repara en ronda
fassa pluja o fret,
ou al rich, y ou al pobret
y ab aço imita a Deu,
perq[ue]es home de justicia
com a la clara veureu

Dels princeps q[ue] el s[enyo]r rey
ha enviats a Bar[celo]na[1901],
may y ha agut millor virey
que vull lo duch de Cardona,
asso u diu tota persona
si a mi creure no·m voldreu,
per[que] es home de justicia
com a la clara veureu

Mes segurs poden anar
vui per Cathalunya,
q[ue] per dintre de la mar
ni Castella ni Gascunya,
perq[ue] Cardona o regunya
sols de oyr la sua veu,
perq[ue] es home de justicia
com a la clara veureu

Cadal dia a Bar[celo]na
veyem portar bandoles,
de aquells de la vida bona
que son dotats de dines,
fer valents ja no val res
puixs los agafen pel peu,
perq[ue] el virei fa justicia
com a la clara veureu

Los uns vius, los altres mors
per punts los veyem portar,
no saben los pobrets tots
de qui·s pugan amparar,
que ningu si vol burlar
aunque sia parent seu,
perq[ue] es home de justicia
com a la clara ho veureu

La causa que de esta volta
tots vindran a preterir,
es lo que lo virey escolta
a totom qui·l ve advertir,
y paga per perseguir
los premis com tots sabeu,
perq[ue] es home de justicia
com a la clara o veureu

Deu li do salut entera
lo temps que governara,
perq[ue] sera feliz era

[1901] El nom de la ciutat escit en majúscules, com en el fullet.

tot lo temps q[ue] assi estarà,
Puixs totom passejarà
Sens armes com ho veureu,
perque es home de justicia
com a la clara ho veureu

Lo que las coblas a fetes
es de humor y companyo,
q[ue] sap del mon algunes tretes
y amic de Miquel Redo[1902],
no es home de promencio
es son nom Miquel Mateu,
y criat de sa excellencia
tot desdel cap fins al peu

Cavalles y gent menuda
ab lo virei no us burleu
perq[ue] en castells ni isglesies
a ningu segur tindreu,
per se home de justicia
com a la clara veureu

Sia Deu lloat"[1903]

[1902] Podria tractar-se d'un ciutadà honrat de Barcelona que durant les campanyes dels anys 1637 i 1639 era un dels oficials de la Companyia de la ciutat formada pel Consell de Cent, M. GÜELL, *Camí a la revolta (1625-1640)*, Lleida, 2008, p. 170, n. 548.
[1903] "Laus Deo" en el fullet.

6. La Gran Guerra Turca (1683-1699) i la Guerra de Morea (1684-1699) segons el pagès Joan Fàbrega de Cererols

Joan Fàbrega, *Llibre de coses que an succehit á Catalunya dignes de eser notades y en altres pars del mon*, 1673-1731, ff. 4-5. Transcripció pròpia a partir de la reproducció facsímil: J. FÀBREGA, *Llibre de coses que han succeït a Catalunya, dignes de ser notades, i en altres parts del món. Crònica d'un pagès català dels segles XVII i XVIII*, versió al català actual a cura d'A. Fàbrega, introducció de M. Torras, Manresa, 1999, pp. 73-75.

"13. Despres en lo any de 1683 se mogueren grans guerras al Inpery ab lo Gran Turch y lo emparador de Alemanya y lo Gran Turch asetia lo emperado a la ciutat de Viena de tal manera que ja antraven per la ciutat y per volu[n]tat de Deu axy com astaven antran á la ciutat ariba lo socorro dels cristians so es lo rey de Polonia y lo duch de Lorena y lo duch de Xaxonia ab algu[n]s 40 mil homas y feren retira los moros de tot lo sity y mataren grandisima multitut de mores y aribaren cartas q[ue] deyan que en aquexa anvastida matare[n] 60 mil moros y los christians se uniren molts apotentats ab[1904] lo S[an]t Para q[ue] a las horas era Innocencio Onze y anvastire[n] fortament als moros y prengeuren areu areu [sic] quatre ó sinch plasas fortas asso era al mes de 7bre y 8bre any 1683.
Despres seguidas moltas batallas tenint sempre los christians victoria aribaren asetia la gran ciutat de Buda y los turchs demanaven paus y lo emperado no·n volgue sino que ly tornasen la Terra S[an]ta de Jerusale[m] ab que los christians guanyaren la plasa y trobaren dins grandisims tresors del Gran Turch era general dels christians lo gran duque de Lorena asso era l'ayn 1687[1905]
En lo mateyx any de 1683 mogue lo Gran Venecia tanbe grans guerras ab lo Grran Turch ab que lo dit any ly prengue la gran ciutat de Chorintho"

[1904] Correcció.
[1905] Una taca de tinta sobre el número "7". Buda fou conquerida el 2 de setembre de 1686. Dos anys abans, el 1684, havia estat assetjada sense èxit pels exèrcits de la Lliga Santa.

7. *Reflexiones sobre el memorial presentado à la santidad de Clemente XIII por el general de los jesuitas: En que se refieren varios hechos de los superiores y misioneros de esta orden en todas las partes del mundo, dirigidos à frustrar las resoluciones de los papas contra sus procedimientos y doctrina, y que demuestran la incorrigibilidad absoluta de este cuerpo. Traducidas del italiano*, Madrid, por Joachin Ibarra; y reimpreso en Barcelona por Thomas Piferrer, impresor del rey nuestro señor, plaza del Angel. Año 1768.

Imprès (4º) de 112 pàgines que havia pertangut al mas la Clapera (els Hostalets d'en Bas, la Vall d'en Bas, Garrotxa). Ref. Palau 253265. Col·lecció personal de l'autor.

La circulació, o la distribució, d'aquestes *Reflexiones* devia ser notable, si hem de jutjar pels exemplars conservats a Catalunya: ACSG (1 exemplar); BC (4); BDSG (1); Biblioteca de l'ICAB (1); BPEB (2); UB (4).

REFLEXIONES
SOBRE EL MEMORIAL
PRESENTADO À LA SANTIDAD
DE CLEMENTE XIII
POR EL GENERAL DE LOS JESUITAS.
En que se refieren varios hechos de los Superiores y Misioneros de esta Orden en todas las partes del Mundo, dirigidos à frustrar las Resoluciones de los Papas contra sus procedimientos y doctrina, y que demuestran la incorrigibilidad absoluta de este Cuerpo.
Traducidas del Italiano.
MADRID
Por Joachin Ibarra; y reimpreso en Barcelona por THOMAS Piferrer, Impresor del Rey nuestro Señor, Plaza del Angel. Año 1768.

8. *Gaceta de Cataluña*

ACN, *Gaceta de Cataluña*, Barcelona, en la imprenta del gobierno politico.

A inicis del Trienni Liberal, Isidro Sala i Noguer de Parcés era membre de l'ajuntament de Sant Martí, un càrrec que li va permetre quedar-se amb la *Gaceta de Cataluña*, un periòdic oficial de la Junta Provisional de la Província[1906] que era enviat a cada consistori constitucional. Són cinc els exemplars conservats entre els seus papers: els números 11 (27-V-1820), 12 (30-V-1820), 14 (6-VI-1820)[1907] –amb un suplement– i 17 (17-VI-1820). Tots aquests lliuraments mostren signes d'haver estat curosament plegats i en el número 14 hi fou anotat, en el marge superior dret, "St. Marti Sacalm".

Aquesta publicació bisetmanal (apareixia dimarts i dissabte) era impresa a Barcelona, a la impremta de Dorca, i constituïa l'òrgan de la Junta Provincial. El seu redactor era el liberal moderat fray Alberto Pujol. Es venia a la llibreria Lluch i era enviada als ajuntaments[1908]. D'acord amb Jaume Guillamet se'n van publicar almenys 16 números entre el 22 d'abril i el 30 de juny de 1820 basant-se en les indicacions d'Alberto Gil Novales i en els exemplars conservats a l'AHCB (1, 2, 7 i 16) i a la BEV (3 i 4)[1909]. Gràcies a l'ACN la xifra pot ser completada i ampliada amb un lliurament –conservat– més.

[1906] *Aviso al publico. Consultando la Junta Provisional el mejor servicio del público, ha determinado (...) establecer en su misma casa una imprenta donde se imprimirá el periodico que, bajo el título de Gazeta de Cataluña, se publica de órden de la misma, todos los edictos, resoluciones y demas que emane de ella y decrete imprimir* (…) [Barcelona, 1820]. Text signat per Ginés Quintana, secretari, i datat el 26 d'abril de 1820.

[1907] Aquest número tracta un tema que havia suscitat grans debats des de l'inici de la Guerra de la Independència: la llibertat d'impremta i el seu abús.

[1908] J. GUILLAMET, *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics (1641-1833)*, Barcelona, 2003, p. 196.

[1909] J. GUILLAMET, *Els orígens*... op. cit., p. 382. Vide també A. GIL NOVALES, *Las sociedades patrióticas (1820-1823). Las libertades de expresión y de reunión en el origen de los partidos políticos*, Madrid, 1975, vol. II, pp. 1017-1018.

(Núm. 17.)

(Núm. 14.)

(Núm. 12.)

(Núm. 11.)

GACETA DE CATALUÑA,

DEL SABADO 27 DE MAYO DE 1820.

La voz de un Padre.

El Noguer de Parcés (Sant Martí Sacalm, comarca de la Selva)

1.

Fotografia: R. Exposito i Amagat, 15-X-2010

2.

Fotografia: R. Exposito i Amagat, 15-X-2010

El Soler de les Encies (Garrotxa)

1.

Fotografia: R. Exposito i Amagat, 10-XII-2012

Fotografia: R. Exposito i Amagat, 10-XII-2012. “16[IHS]35/ Joan Soler”

2.

Fotografia: R. Exposito i Amagat, 10-XII-2012. Detall de l'era del Soler, amb les mans i els noms d'alguns dels seus habitants (29-VIII-1738)